

An impressionist painting of a village street in Tarragona. The scene is viewed from an elevated perspective looking down a narrow street. The buildings have warm, earthy tones of ochre, terracotta, and white, with red-tiled roofs. The foreground is dominated by a dense field of green plants with bright red flowers, possibly geraniums, which are rendered with visible brushstrokes. The overall style is characteristic of the Impressionist movement, with a focus on light and color over fine detail.

Catàleg
de paisatge
**El Camp de
Tarragona**
Vol. 1

Catàleg de paisatge
**El Camp
de Tarragona**

Vol. 1

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

El **Camp** de Tarragona : catàleg de paisatge

ISBN 9788439389309

I. Nogué i Font, Joan, 1958- ed. II. Sala i Martí, Pere, ed.

III. Catalunya. Departament de Territori i Sostenibilitat

IV. Associació Empresarial Química de Tarragona V. Títol:

Catàleg de paisatge

1. Paisatge – Catalunya – Camp de Tarragona 2.

Paisatge – Protecció – Catalunya – Camp de Tarragona

504(467.14)

L'edició d'aquest llibre ha estat patrocinada
per l'Associació Empresarial Química
de Tarragona

© Generalitat de Catalunya

Departament de Territori i Sostenibilitat

Av. Josep Tarradellas, 2-6

08029 Barcelona

gencat.cat/territori

1a edició: 2012

Tiratge: 1.000

ISBN: 978-84-393-8930-9

Impressió: Tallers Gràfics Soler, S.A.

D.L.: B. 30814-2012

Conseller de Territori i Sostenibilitat

Lluís Recoder i Miralles

Secretari de Territori i Mobilitat

Francesc Damià Calvet Valera

Coordinació del Catàleg de paisatge

Joan Nogué i Font, director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Pere Sala i Martí, coordinador de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Elaboració del Catàleg de paisatge

Equip del Laboratori d'Anàlisi i Gestió del Paisatge del Departament de Geografia de la Universitat de Girona, dirigit per Josep Pintó; equip del Departament de Geografia de la Universitat Rovira i Virgili, dirigit per Sergi Saladié; i participació ciutadana dinamitzada per l'equip d'Espai TRÉS · Territori i Responsabilitat Social dirigit per Xavier Sabaté, sota la direcció i coordinació de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

Textos d'aquesta edició

Joan Nogué i Font, Observatori del Paisatge de Catalunya

Pere Sala i Martí, Observatori del Paisatge de Catalunya

Jordi Grau Oliveras, Observatori del Paisatge de Catalunya

Sergi Saladié Gil, Universitat Rovira i Virgili

Col·laboració:

Marc Coromina, Àrea de fotografia de l'Escola d'Art i Disseny de la Diputació a Tarragona

Gemma Bretcha, Observatori del Paisatge de Catalunya

Anna Jiménez, Observatori del Paisatge de Catalunya

Pere Pla, Observatori del Paisatge de Catalunya

Iris Chappuis, Observatori del Paisatge de Catalunya (becària col·laboradora)

Griselda Coca, Ambientòloga

Irene Navarro, Ambientòloga

De l'edició:**Coordinació:**

Gabinet Tècnic del Departament de Territori i Sostenibilitat

Correcció:

Antònia Dueñas

Disseny gràfic i maquetació:

Jordi Matas i Associats

Cartografia:

Institut Cartogràfic de Catalunya

Fotografies:

© Successió Miró 2012

© Lucien Roisin, VEGAP, Barcelona, 2012

© MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona.

© Vila-Puig

Escola d'Art i Disseny de la Diputació de Tarragona

Institut Cartogràfic de Catalunya

Observatori del Paisatge de Catalunya

Ferran Aguilar

Jordi Bas

Rafael López-Monné

Presentació

del conseller de Territori i Sostenibilitat

Poc abans d'escriure aquestes ratlles, vaig tenir l'honor de presidir, a Falset, l'acte de signatura de la Carta del paisatge del Priorat, un document de concertació entre totes les institucions i els agents econòmics, socials i culturals del territori per tal de millorar encara més –si cap– un paisatge d'extraordinària bellesa que és, alhora, un paisatge d'un elevadíssim valor productiu. Poques setmanes després d'aquell memorable acte, publiquem el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona, un exhaustiu treball d'identificació, catalogació i diagnòsi dels paisatges de la regió que ha estat elaborat per experts i supervisat i coordinat per l'Observatori del Paisatge de Catalunya. Vet aquí dues iniciatives paral·leles, complementàries, pensades i dissenyades a escales diferents i impulsades per institucions també diferents, però, tendents, ambdues, a ordenar i gestionar millor els paisatges d'aquestes comarques del sud de Catalunya.

I no són aquestes les úniques iniciatives de millora del paisatge que hom troba al Camp de Tarragona. Seria llarg d'esmentar la gran quantitat d'entitats i d'associacions ciutadanes que treballen en aquesta línia, però, si ho féssim, arribaríem a una conclusió evident: la població d'aquestes terres s'estima els seus paisatges i en vol conservar llurs valors. Per altra banda, els actors econòmics més dinàmics i més vinculats als productes de la terra estan mostrant de manera eficaç que, en efecte, els paisatges de qualitat no estan renyits amb els paisatges d'alt valor econòmic. Al Camp de Tarragona hi ha una gran quantitat de productes que posseeixen distintius d'origen i de qualitat agroalimentària. Vet aquí les denominacions d'origen de la Conca de Barberà, Priorat, Montsant, Tarragona i Penedès relacionades amb la producció vitivinícola; la Denominació d'Origen Siurana, vinculada a la producció d'oli d'oliva de totes les comarques del Camp de Tarragona; la

Denominació d'Origen Protegida de l'Avellana de Reus, així com les indicacions geogràfiques protegides del Calçot de Valls i les Patates de Prades.

Tot plegat indica, inequívocament, que el Camp de Tarragona és un territori profundament lligat al paisatge i que ha sabut aprofitar la singularitat i qualitat dels seus productes per treure'n un rendiment econòmic. En aquesta mateixa línia, la xarxa SOLC-Municipi, Turisme i Paisatge i l'associació de municipis, que s'han unit per progressar en el seu desenvolupament econòmic mitjançant l'exploració turística sostenible dels seus paisatges, estan portant a terme una tasca lloable. N'és una bona mostra la seva darrera publicació sobre paisatge i gastronomia.

També és cert –i no ho vull passar per alt– que totes aquestes iniciatives, incloent-hi la nostra –el Catàleg de paisatge que ara presentem– es basen en una realitat ben palesa: l'extraordinària diversitat paisatgística d'aquesta regió. Són vint-i-nou les unitats de paisatge –els paisatges– que els autors, amb les inestimables aportacions procedents d'un complet procés de participació ciutadana, hi han detectat. I és que, certament, el Camp de Tarragona és molt més variat i contrastat, pel que fa a la seva riquesa paisatgística, del que molts catalans s'imaginen. En aquest sentit, aquesta publicació ha de servir també com a carta de presentació d'aquesta terra a la resta de Catalunya, quelcom que haurà estat possible gràcies a la inestimable col·laboració de l'Associació Empresarial Química de Tarragona (AEQT), que ha finançat l'edició d'aquests volums.

Lluís Recoder i Miralles,
conseller de Territori i Sostenibilitat

Actors, observadors i conservadors

Des dels inicis de la constitució de l'Observatori del Paisatge que es va identificar l'Associació Empresarial Química de Tarragona (AEQT) com un actor singular en el paisatge del Camp de Tarragona. L'activitat industrial de les empreses afiliades a l'Associació que m'honora presidir i les sinergies que genera, han marcat singularment el desenvolupament històric, les transformacions geogràfiques, econòmiques i humanes d'aquest territori.

Tota activitat humana té un reflex en l'espai i, per tant, modifica el paisatge (si una societat necessita pa apareixeran en el paisatge camps de blat, molins, forns i fleques per a la seva distribució al públic). Fins les activitats en aparença més neutres o inversemblants tenen el seu impacte en l'espai i modifiquen el paisatge; per exemple, la banca i les seves sucursals, la telefonia mòbil i les antenes de repetició, o les empreses de venda a través d'Internet i els magatzems on es guarda la mercaderia per fer-ne la distribució.

Així, en el cas de la química, és ben obvi el reflex visual en l'espai que han modelat les accions antròpiques, i prenent en consideració que tot paisatge està compost per elements que s'articulen entre si, resulta una conclusió lògica que justifica la presència de la indústria química en el procés de treball d'aquest Catàleg.

Cap a l'any 2005 hi va haver els primers contactes, que van derivar en la participació activa els anys següents en les sessions preparatòries i de treball específic per definir generalitats, singularitats, atenció especial i unitats de paisatge al Camp de Tarragona.

A més, hi havia altres consideracions que van adquirir nous valors en posar-les sobre la taula. Les aportacions derivades de la cultura empresarial del nostre sector, basades en els compromisos voluntaris de conducta responsable (el *responsible care* de la indústria química subscrit en l'àmbit mundial el 1989, i aquí a Tarragona adoptat des del febrer 1991), la cooperació voluntària amb les administracions públiques per la millora continuada en la salut, la seguretat i la sostenibilitat; la vertebració amb les entitats cíviques en el desenvolupament de les seves activitats en els àmbits social, cultural i esportiu, etc. En definitiva, un compromís amb el desenvolupament sostenible del territori que s'evidencia des de la perspectiva econòmica però que pren forma també des de l'òptica del paisatge.

La sostenibilitat, com una de les pedres angulars del desenvolupament industrial, també va cobrar nou valor a l'hora de posar-lo en el context del territori. La indústria química era capdavantera en adoptar polítiques, elaborar procediments i obtenir certificacions ISO relacionades amb la seguretat i el medi ambient. I les inversions tecnològiques i d'innovació per complir amb el compromís de millora continuada de la seguretat i l'impacte ambiental, es revelaven com un indicador molt diferenciat de la nostra activitat industrial.

No eren solament paraules, sinó que els fets posaven de relleu aquesta constant transformació de la indústria, però també del paisatge dels polígons. La interacció entre instal·lacions i sostenibilitat era reconeguda pel Govern de la Generalitat que, per exemple, el 1990 va concedir el premi a l'eficiència energètica per les cogeneracions; o a partir de 1993 els acords i col·laboracions que van permetre el desplegament de l'actual Xarxa de Qualitat Ambiental.

El paisatge industrial també cobrava una dimensió estètica i artística. Per exemple, la necessària il·luminació nocturna d'instal·lacions ofereix una visió ben singular; una certa traça futurista, la vista que oferiria el polígon Nord en els seus inicis als anys 70. Vistes inèdites impactants i espectaculars que una cantant de moda de l'època va lloar en un concert d'inauguració d'una discoteca veïna. Més tard, algunes plantes industrials han esdevingut també platós per a videoclips, o presentacions de programes.

La química, doncs, complia plenament amb el paradigma del paisatge, i quedava consagrada com una singularitat paisatgística, per bé que no s'identifica com una unitat paisatgística, o paisatge amb caràcter propi.

No vol ser cap reclamació, ben al contrari. El paisatge de la indústria química s'ha integrat en el conjunt del territori, que respon a la finalitat que busca socialment l'AEQT. I és que tot paisatge està compost per elements que s'articulen entre si.

En els inicis de la industrialització, en un context de canvi històric, convulsió social, de model econòmic ben diferent i les possibilitats tecnològiques d'aleshores, l'impacte va ser més notori. Des d'aleshores, la millora de la ciència i la tecnologia ha permès innovar i apaivagar aquells impactes. Observant, per exemple, l'eficiència en els consums d'aigua, hem après a identificar oportunitats, com la regeneració del cabal del Gaià; o a emprar aigua regenerada per al consum de processos, contribuint a alliberar altres cabals.

La interacció amb la societat ens ha donat la pauta de les possibilitats, perquè el paisatge és patrimoni que es posa en valor quan se'n té cura, perquè cal, i pel principi de responsabilitat social que inspira les empreses de l'AEQT i del conjunt del clúster. Amb el paisatge com a valor, també ens ajuda a guanyar competitivitat i garantir el futur de la nostra activitat i del territori.

Estem satisfets de contribuir a aquest projecte i a la seva divulgació. És una bona eina per a la ciutadania, per aprendre a estimar el paisatge, protegir el territori i gestionar, en definitiva, el nostre futur de forma eficient i suficient.

Joan Pedrerol,
president de l'Associació Empresarial Química de Tarragona

Presentació

del director de l'Observatori
del Paisatge de Catalunya

La publicació en forma de llibre del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona ha estat possible gràcies a la iniciativa del Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya i a la col·laboració de l'Associació Empresarial Química de Tarragona (AEQT). Vet aquí un bon i reeixit exemple de cooperació pública i privada, quelcom ben habitual, per altra banda, a casa nostra, a l'Observatori del Paisatge de Catalunya, una entitat consorciada que duu a terme moltes de les activitats gràcies al mecenatge i al patrocini del sector privat. Vam tenir clar de bell antuvi que així havia de ser i, de fet, aquest esperit queda clarament reflectit en la composició mixta dels nostres consells rector i assessor. El paisatge és cosa de tots, de l'Administració i de la societat civil.

Fa dos anys s'editava el primer dels set catàlegs que, progressivament, s'aniran publicant en aquesta mateixa col·lecció: el Catàleg de paisatge de les Terres de Lleida, regió veïna i limítrof. Ara continuem amb el Camp de Tarragona i és la nostra voluntat, i la del Departament de Territori i Sostenibilitat, aconseguir publicar els cinc catàlegs restants en un futur més o menys immediat. Si això fos possible —i ho ha de ser— ens situaríem, com a país, al mateix nivell dels països europeus més avançats en la matèria. França, Anglaterra, Escòcia, Valònia, entre altres, disposen de col·leccions similars a la present, que cobreixen tot el territori i que, com la nostra, estan pensades per fer arribar a la ciutadania els valors dels seus paisatges, i també fer-los conèixer els riscos i les amenaces. Del que es tracta, en última instància, és de conscienciar la població en matèria de paisatge mitjançant unes publicacions amenes i agradables, però no per això menys rigoroses. Vet aquí una manera de fer país, perquè el paisatge —no ho oblidem— és un element fonamental de la nostra identitat.

El Camp de Tarragona recull una gran diversitat paisatgística, molt més variada que la que la majoria de catalans s'imagina. N'és la prova el fet que aquest és el catàleg de paisatge amb més unitats de paisatge identificades i caracteritzades: vint-i-nou són els paisatges presents en un territori que no és pas, precisament, dels més grans de Catalunya pel que fa a l'extensió. Més clara, l'aigua. Vet aquí un paisatge que presenta, alhora, una gran unitat i una diversitat excepcional, tret ben propi, d'altra banda, del paisatge mediterrani, el qual el gran Fernand Braudel mai no havia considerat com "un paisatge, sinó com innumbrables paisatges" (Braudel, 1985: p. 8). Tenia raó, i ho veiem, a petita escala, al Camp de Tarragona. Aquesta regió ofereix uns components naturals i culturals comuns i presents en tots els seus paisatges, però això no és im-

pediment per detectar-hi una diversitat interna enorme, expressada, com dèiem més amunt, en vint-i-nou paisatges amb caràcter propi, amb una denominació, amb uns noms i cognoms que, tot sigui dit de passada, han estat ratificats per la població local per mitjà d'un intens procés de participació ciutadana.

Com s'explica en el text, el paisatge del Camp de Tarragona és essencialment una construcció humana mil·lenària, un acumulador d'herències del passat que té el seu inici en la colonització romana, segueix amb el domini musulmà i s'afaiçona definitivament amb la colonització cristiana. Aquesta darrera fase porta implícita la consolidació d'estructures paisatgístiques com el poblament agrupat en pobles fortalesa, els pobles talaia o una peculiar forma d'articular els paisatges agroforestals. Els paisatges agrícoles de la vinya, del garrofer i de l'olivera; les feixes esglaonades que recobreixen vessants sencers; els pobles emmurallats; l'arquitectura popular basada en la paret seca, tot plegat —i molt més— ens arriba de molt lluny.

Els costers de vinya, la trilogia mediterrània, l'avellaner, el garrofer, les planes cerealístiques, els patrons d'assentaments més amunt apuntats representen estructures paisatgístiques seculares que són encara visibles i que continuen donant caràcter als paisatges del Camp de Tarragona. És innegable, però, que, en els darrers decennis, s'han vist sotragades per noves i potents dinàmiques territorials, com l'èxode rural, la urbanització difusa o uns assentaments turístics que, en alguns punts de la costa, són certament massificats. Aquestes transformacions sobtades ens posen sobre la taula nous reptes i, molt especialment, un d'essencial: podem compatibilitzar els valors dels paisatges del Camp de Tarragona amb transformacions territorials capaces d'anorrear-los, si no som prou hàbils i clarividents, com a societat, per gestionar-les correctament?

La pregunta es podria fer extensiva a la resta de Catalunya i, de fet, a bona part del planeta. I és precisament per respondre-la que el Conveni europeu del paisatge insta a definir uns objectius de qualitat paisatgística. Com a punt de trobada entre les aspiracions de la ciutadania, l'opinió dels experts i les polítiques públiques en relació amb el paisatge, els objectius de qualitat paisatgística plasmen, de manera fidedigna i després d'un intens procés de consulta i participació pública, la meta final que una societat es marca a si mateixa en termes de millora dels seus paisatges. El Conveni mateix els defineix com la plasmació, per part de les administra-

cions públiques, de les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques de l'entorn. Més enllà de la incidència que tinguin en els instruments propis de la planificació territorial, urbanística o sectorial, els objectius de qualitat paisatgística també tenen la funció de promoure la consciència ciutadana en relació amb el paisatge. És a dir, no només serveixen de marc de referència per a l'Administració, en qualsevol dels seus àmbits, sinó també per al conjunt de la ciutadania, tant en l'àmbit del que habitualment s'entén per societat civil com en el pròpiament individual. Faciliten, en definitiva, l'avenç cap a una nova cultura del paisatge. El Camp de Tarragona disposa, també, dels seus propis objectius de qualitat paisatgística. Se n'han formulat més de vint, i tots són coherents amb els deu objectius generals definits per a Catalunya. D'altra banda, val a dir que cadascun dels vint-i-nou

paisatges que componen la regió disposa també dels seus propis objectius de qualitat paisatgística.

Vet aquí, per tant, una publicació que va molt més enllà d'una descripció de la diversitat paisatgística d'un territori. Inclou, també, la seva diagnosi, així com un munt de propostes de millora molt participades per la gent del lloc. Haver estat capaços, entre tots, de ressaltar els immensos valors dels paisatges del Camp de Tarragona sense amagar-ne els reptes i els desafiaments és un signe d'un país culte i madur. I encara més: la garantia que els superarem.

Joan Nogué i Font,
director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Vol. 1

Preàmbul	13
Bloc 1. El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona	17
1. Marc legal	18
2. Els catàlegs de paisatge de Catalunya	20
3. Procés de participació i consulta pública i social	31
Bloc 2. El paisatge del Camp de Tarragona. Aspectes generals	41
1. Elements naturals	43
2. Procés històric de poblament i la seva influència sobre el paisatge	57
3. Paisatge actual i les seves dinàmiques	63
4. Expressió artística del paisatge	75
5. Valors en el paisatge	85
6. Amenaces i oportunitats	111
Bloc 3. El caràcter del paisatge del Camp de Tarragona. Singularitats	117
1. Fons escènics i fites	121
2. Costers de vinya	125
3. Trilogia mediterrània	129
4. Avellaner	133
5. Garrofer	137
6. Planes cerealístiques	141
7. Paisatges espirituals	145
8. Castells del Gaià	149
9. Patró d'assentaments	153
10. El paisatge romà de l' <i>Ager Tarraconensis</i>	159

Bloc 4. Paisatges d'atenció especial	163
1. El paisatge del garrofer	167
2. La perifèria de Tarragona	171
3. El paisatge de l'avellaner	175
4. El paisatge de la façana litoral del Tarragonès-Penedès	179
Bloc 5. Objectius de qualitat paisatgística, criteris i accions	183

Vol. 2

Bloc 6. Les unitats de paisatge	265
1. Alt Gaià	268
2. Baixa Segarra	284
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb	300
4. Conca de Poblet	316
5. Muntanyes de Prades	332
6. La Mussara	348
7. Vall del Silenci	362
8. Garrigues Altes	376
9. Montsant	392
10. Serra del Tormo	410
11. Priorat històric	422
12. Baix Priorat	436
13. Serra de Llaberia	452
14. Muntanyes de Tivissa-Vandellòs	466
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant	480
16. Escornalbou-Puigcerver	492

17. Conca d'Alforja-Vilaplana	506
18. Plana del Baix Camp	520
19. Litoral del Camp	534
20. Reus-Tarragona	548
21. Camps del Francolí	562
22. Plana de l'Alt Camp	576
23. Baix Gaià	592
24. Massís de Bonastre	608
25. Camps de Santes Creus	622
26. El Montmell	638
27. Plana del Baix Penedès	652
28. Litoral del Penedès	666
29. Garraf	678

Bloc 7. Documentació de referència 691

La *Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya*¹ crea el catàleg de paisatge com un instrument nou per a la introducció d'objectius paisatgístics en el planejament territorial a Catalunya, així com en les polítiques sectorials. S'adopten, d'aquesta manera, els principis i les estratègies d'acció que estableix el Conveni europeu del paisatge promogut pel Consell d'Europa² (vegeu el capítol 1 del bloc 1).

L'Observatori del Paisatge de Catalunya (www.catpaisatge.net) va tenir l'encàrrec del Departament de Política Territorial i Obres Públiques³ d'elaborar set catàlegs de paisatge, un per a cadascuna de les set regions que són àmbit de la panificació territorial de Catalunya. L'elaboració dels catàlegs de paisatge ha coincidit, en bona part, amb els treballs de redacció o de revisió dels plans territorials parcials (o dels plans directors territorials) que porta a terme aquest mateix Departament.

Observatori del Paisatge de Catalunya

L'Observatori del Paisatge és un ens d'assessorament de la Generalitat de Catalunya i de la societat catalana en general en matèria de paisatge. La seva creació respon a la necessitat d'estudiar el paisatge, elaborar propostes i sensibilitzar la societat catalana que cal una major protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya en el marc d'un desenvolupament sostenible.

Un dels principals objectius de l'Observatori del Paisatge és incrementar el coneixement que té la societat catalana dels paisatges catalans i donar suport a l'aplicació a Catalunya del Conveni Europeu del Paisatge. En aquest sentit, l'Observatori és l'espai de trobada entre la Generalitat de Catalunya, l'administració local, les universitats, els col·lectius professionals i, en general, la societat catalana en tot allò referit a la gestió i conservació del paisatge.

* El catàleg de paisatge del Camp de Tarragona, aprovat definitivament el dia 28 de maig de 2010, conté elements de toponímia no oficial resultants del treball de camp i del procés de participació ciutadana. Per a la present edició s'ha procedit a la seva adaptació als criteris oficials establerts per l'Institut d'Estudis Catalans.

¹ Publicada al DOGC núm. 4407, del 16 de juny de 2005.

² Conveni adoptat pel Comitè de Ministres del Consell d'Europa el 19 de juliol de 2000 i signat el 20 d'octubre de 2000 per divuit països durant una conferència ministerial a Florència. El Parlament de Catalunya s'hi va adherir el 20 de desembre de 2000 a través de la Resolució 364/VI del Parlament de Catalunya, d'adhesió al Conveni europeu del paisatge.

³ El catàleg de paisatge del Camp de Tarragona va ser encarregat a l'Observatori del Paisatge i aprovat per la Generalitat de Catalunya en un context legal i institucional diferent al vigent. En aquells moments, els actors responsables eren el Departament de Política Territorial i Obres Públiques i la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge. Els seus equivalents en l'actualitat, segons el Decret 200/2010, de 27 de desembre, de creació, denominació i determinació de l'àmbit de competència dels departaments de l'Administració de la Generalitat de Catalunya, i segons el Decret 342/2011, de 17 de maig, de reestructuració del Departament de Territori i Sostenibilitat, són el Departament de Territori i Sostenibilitat i la Direcció General d'Ordenació del Territori i Urbanisme, respectivament.

L'Observatori del Paisatge, per tant, és el centre d'estudi i seguiment de l'evolució dels paisatges de Catalunya i de control permanent dels actors que en condicionen el dinamisme. És també un punt de referència per a la investigació científica i tècnica en matèria de paisatge; ofereix suport i col·laboració a les administracions catalanes per elaborar, aplicar i gestionar les polítiques de paisatge, i és el principal agent de sensibilització de les institucions públiques, la societat civil i la població en general sobre el paisatge i els seus valors.

L'Observatori s'organitza en forma de consorci i és previst en la Llei del paisatge de Catalunya. Es va constituir legalment el 8 d'octubre de 2004 i els seus estatuts van ser publicats al DOGC (Resolució PTO/3386/2004). Es pot obtenir més informació sobre les funcions i l'activitat de l'Observatori del Paisatge al seu web: www.catpaisatge.net

Tramitació i participació pública del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona és el resultat d'un procés de consulta i participació amb les institucions, entitats, agents econòmics i socials i la ciutadania d'aquest àmbit territorial.

El *Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística*,⁴ preveu en el seu article 12 que un cop el catàleg del paisatge ha estat aprovat amb caràcter previ per la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, ha de ser sotmès a un termini d'informació pública als ens locals i a les organitzacions econòmiques i socials concernides per un període d'un mes, mitjançant un anunci publicat al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya i en un diari de difusió habitual en el territori objecte del catàleg del paisatge.

En aquest sentit, el dia 22 de juliol de 2008, el director general d'Arquitectura i Paisatge va resoldre aprovar, amb caràcter previ, el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona i exposar-lo a informació pública durant tres mesos a partir del dia següent a la publicació de l'Edicte en el *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* (30 de juliol de 2008).

L'Edicte sol·licitava simultàniament al tràmit d'informació pública, que se n'informés els ens locals i les organitzacions econòmiques i socials següents: Diputació de Tarragona, Consell Comarcal de l'Alt Camp, Consell Comarcal del Baix Camp, Consell Comarcal del Baix Penedès, Consell Comarcal de la Conca de Barberà, Consell Comarcal del Priorat, Consell Comarcal del Tarragonès,

⁴ Publicat al DOGC núm. 4723, del 21 de setembre de 2006.

els ajuntaments compresos en l'àmbit territorial del Camp de Tarragona, Associació Empresarial Catalana de Publicitat, Cambres de Comerç de Tarragona, Reus i Valls, Col·legi d'Ambientòlegs de Catalunya, Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Tarragona, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Col·legi de Biòlegs de Catalunya, Col·legi de Geògrafs de Catalunya, Col·legi de Geòlegs de Catalunya, Col·legi d'Enginyers Agrònoms de Catalunya, Col·legi d'Enginyers de Camins, Canals i Ports de Catalunya, Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya, Col·legi d'Enginyers de Monts/Forest de Catalunya, Col·legi d'Enginyers Tècnics Agrícoles i Perits de Tarragona, Col·legi d'Enginyers Tècnics Industrials de Tarragona, DEPANA, Gremi d'Àrids de Catalunya, Joves Agricultors i Ramaders de Catalunya, Unió de Pagesos, Universitat Rovira i Virgili i Xarxa de Custòdia del Territori.

El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona es va poder examinar durant el període mencionat a la seu de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge, a la seu tècnica de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, a la seu del Servei Territorial d'Urbanisme, a la seu dels consells comarcals de l'Alt Camp, el Baix Camp, el Baix Penedès, la Conca de Barberà, el Priorat i el Tarragonès, així com a la pàgina web del Departament de Política Territorial i Obres Públiques i de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

Durant el període d'informació pública del Catàleg de paisatge aprovat prèviament, persones físiques o jurídiques van presentar escrits d'al·legacions. Les al·legacions van ser considerades prèviament a l'aprovació definitiva del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona.

14

Més enllà del procediment establert pel *Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística*, l'Observatori del Paisatge de Catalunya va dirigir un procés de consulta i participació pública i social durant l'elaboració del catàleg que es descriu en el capítol 3 del bloc 1.

Aprovació definitiva del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

El 28 de maig de 2010 es va emetre l'Edicte sobre una resolució del conseller de Política Territorial i Obres Públiques d'aprovació definitiva del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona, a l'efecte de la seva executivitat immediata, que fou publicat al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* núm. 5650, de 15 de juny de 2010, el qual es transcriu a continuació:

EDICTE de 28 de maig de 2010, sobre una resolució del conseller de Política Territorial i Obres Públiques d'aprovació definitiva del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

El conseller de Política Territorial i Obres Públiques, en data 19 de maig de 2010, ha adoptat la resolució següent:

RESOLUCIÓ D'APROVACIÓ DEFINITIVA DEL CATÀLEG DEL PAISATGE DEL CAMP DE TARRAGONA

Vista la proposta de la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge i d'acord amb els fonaments que s'hi exposen,

HE RESOLT:

1. Aprovar definitivament el Catàleg del paisatge del Camp de Tarragona, que consta en annex adjunt.
2. Publicar aquesta resolució d'aprovació definitiva del Catàleg del paisatge del Camp de Tarragona al DOGC.

Contra la resolució anterior que posa fi a la via administrativa, es pot interposar potestativament recurs de reposició, de conformitat amb el que preveuen els articles 107, 116 i 117 de la Llei 30/1992, de 26 de novembre, de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu comú, modificada per la Llei 4/1999, davant del conseller de Política Territorial i Obres Públiques, en el termini d'un mes a comptar des de l'endemà de la publicació de la resolució.

En qualsevol cas, contra la resolució esmentada també es pot interposar directament recurs contenciós administratiu, de conformitat amb el que preveu l'article 116 de la Llei esmentada i l'article 25 de la Llei 29/1998, de 13 de juliol, reguladora de la jurisdicció contenciosa administrativa, davant la Sala contenciosa administrativa del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, en el termini de dos mesos a comptar des de l'endemà de la publicació d'aquesta resolució.

Barcelona, 28 de maig de 2010

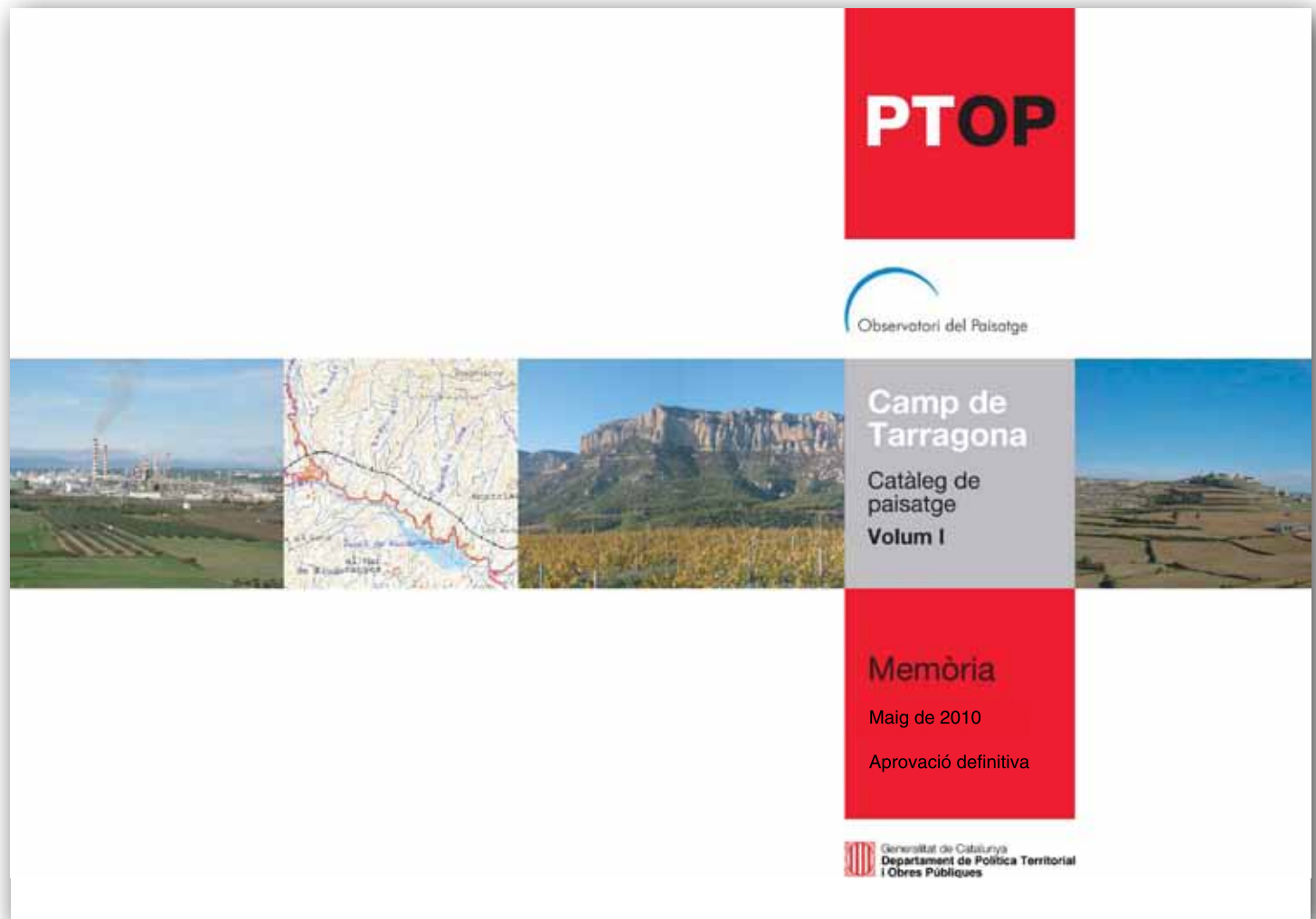
Joan Ganyet i Solé
Director general d'Arquitectura i Paisatge

Documentació del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona està format per una memòria estructurada en tres volums, cartografia, un inventari dels agents del paisatge del Camp de Tarragona i un arxiu fotogràfic del Camp de Tarragona. En aquesta publicació s'han recollit els aspectes més rellevants de la memòria, la cartografia i l'arxiu fotogràfic oportunament preparats per a aquesta publicació. La totalitat de la documentació del catàleg aprovat és accessible, en format electrònic i gratuït, al web del Departament de Territori i Sostenibilitat (www.gencat.cat/territori) i al de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (www.catpaisatge.net), per a tota persona interessada.

Incidència en la planificació territorial

El Catàleg s'ha redactat de manera simultània i coordinada amb la redacció del Pla territorial parcial del Camp de Tarragona, s'aplica sobre el mateix territori i hi aporta objectius de qualitat paisatgística, així com propostes de mesures i accions orientades a la protecció, gestió i ordenació del paisatge. D'aquesta manera, a més de donar compliment al que preveu la Llei del paisatge, garanteix que els instruments de planificació territorial, urbanística i sectorial de les administracions catalanes incorporin les mesures més adients per a garantir una correcta protecció, gestió i ordenació del paisatge.

Coberta del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

Bloc 1

El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

1. Marc legal

La Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge, aprovada l'any 2005, significa el reconeixement jurídic del paisatge, i estableix el marc normatiu de les polítiques i les actuacions en matèria de paisatge. La Llei adopta els principis del Conveni europeu del paisatge, promogut amb la intenció de comprometre els països europeus a valorar la diversitat paisatgística europea i a integrar progressivament el paisatge en les polítiques públiques.

D'acord amb el Conveni europeu del paisatge, la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge defineix el paisatge com qualsevol part del territori, tal com la població la percep, el caràcter de la qual resulta de l'acció de factors naturals o humans i de llurs interrelacions. L'objectiu principal de la Llei és el reconeixement, la protecció, la gestió i l'ordenació del paisatge, a fi de preservar-ne els valors naturals, patrimonials, culturals, socials i econòmics en un marc de desenvolupament sostenible. D'acord amb aquesta finalitat, la Llei impulsa la plena integració del paisatge en el planejament, en les polítiques d'ordenació territorial i urbanística i en les polítiques sectorials que incideixen directament o indirecta en l'evolució dels paisatges.

La Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge es dota de tres instruments principals per assolir els seus objectius: els catàlegs del paisatge, les directrius del paisatge i les cartes del paisatge. Els catàlegs del paisatge, inspirats en l'articulat del Conveni europeu del paisatge, són documents de caràcter descriptiu i prospectiu que determinen la tipologia de paisatges de cadascun dels set àmbits territorials de Catalunya, n'expliciten els valors i l'estat i estableixen uns objectius de qualitat paisatgística per a cadascuna de les unitats de paisatge prèviament determinades.

18

C. Identificació i qualificació. *Amb la participació activa de les parts interessades, de conformitat amb l'article 5.c i amb vistes a aprofundir en el coneixement dels seus paisatges, cada part es compromet:*

- a identificar els seus propis paisatges amb tot el seu territori;
- a analitzar les seves característiques i les seves forces i pressions que els transformen;
- a prendre nota de les transformacions;
- a qualificar els paisatges així definits, tenint en compte els valors particulars que li atribueixen les parts i la població interessades.

D. Objectius de qualitat paisatgística. *Cada part es compromet a definir els objectius de qualitat paisatgística pels paisatges identificats i qualificats, prèvia consulta al públic, de conformitat amb l'article 5.c.*

Apartats c) i d) de l'article 6 del Conveni europeu del paisatge, base per a la creació dels catàlegs de paisatge de Catalunya

Les directrius del paisatge, per la seva banda, són el conjunt de normes i recomanacions que, per tal d'assolir els objectius de

qualitat establerts en els catàlegs, s'incorporen normativament al planejament territorial i es tenen presents en les actuacions amb incidència sobre el paisatge.

La Llei ha estat desenvolupada reglamentàriament mitjançant el Decret 343/2006, de 19 de setembre, el qual detalla el contingut, les funcions i els procediments d'aprovació dels catàlegs de paisatge i de les directrius de paisatge.

Elaboració i aprovació dels catàlegs de paisatge

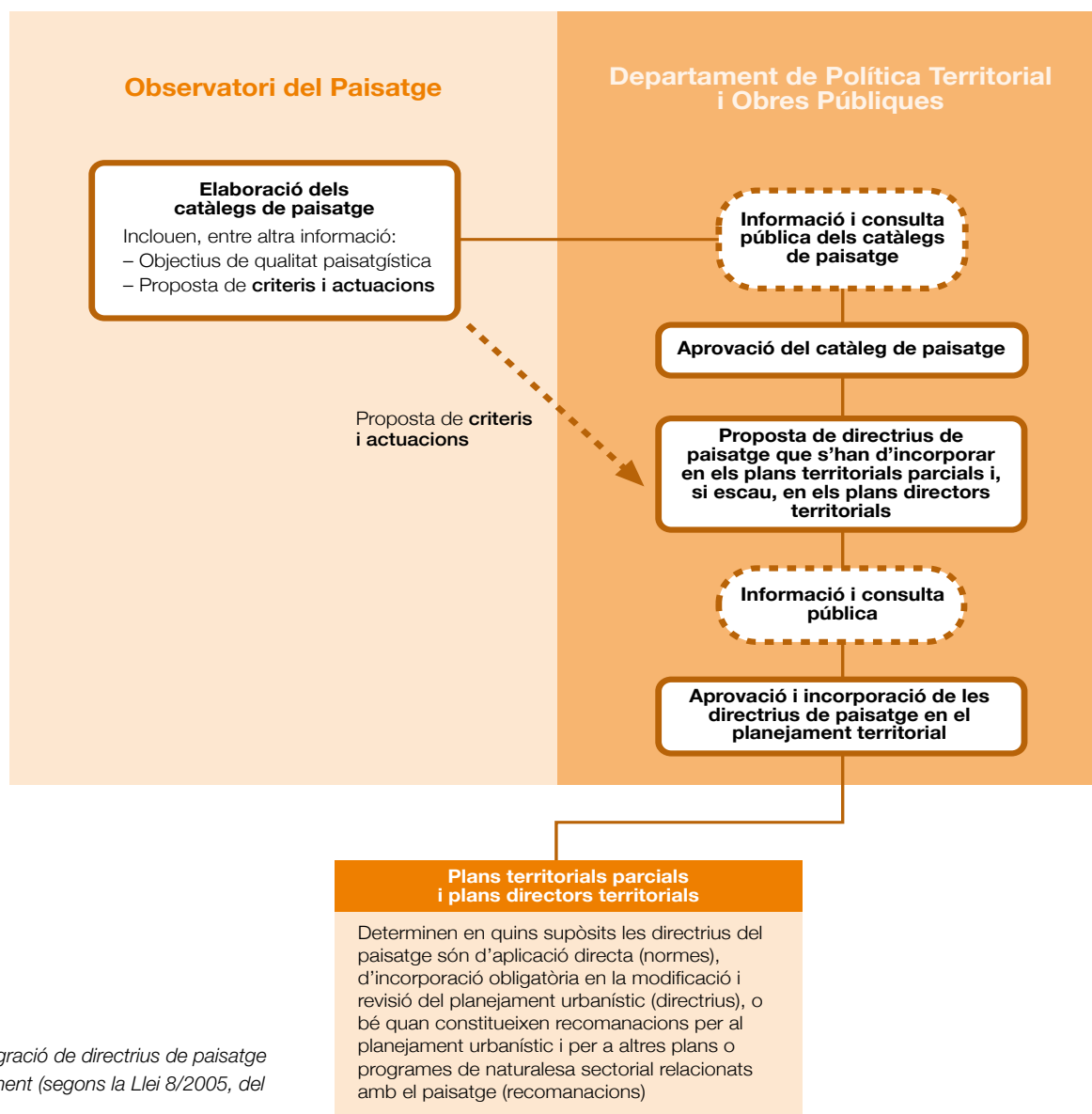
La Llei del paisatge assigna a l'Observatori del Paisatge de Catalunya, entitat de suport a la Generalitat de Catalunya en les qüestions relatives al paisatge, la tasca d'elaborar els catàlegs del paisatge i d'observar l'evolució dels paisatges de Catalunya.

Per la seva banda, el Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística, estableix que els catàlegs del paisatge han de ser aprovats amb caràcter previ per la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge i han de ser sotmesos a un termini d'informació pública d'un mes, mitjançant un anunci publicat al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya i en un diari de difusió habitual en el territori objecte del catàleg del paisatge. De manera simultània al tràmit d'informació pública, s'obre un període de consulta als ens locals i a les organitzacions econòmiques i socials concernides. Els escrits presentats en el tràmit d'informació pública i consulta han de ser objecte de valoració per la Direcció General d'Arquitectura i Paisatge que ha de donar resposta escrita i raonada a les al·legacions presentades, i si escau, introduir en el document els suggeriments, propostes i observacions corresponents i ha de formular una proposta d'aprovació del catàleg del paisatge. L'acord d'aprovació del catàleg correspon al conseller o consellera de Política Territorial i Obres Públiques i ha de ser publicat al DOGC.

Elaboració i aprovació de les directrius de paisatge

La Llei del paisatge estableix que les directrius del paisatge són les determinacions que, basant-se en els catàlegs del paisatge, precisen i incorporen normativament les propostes d'objectius de qualitat paisatgística en els plans territorials parcials o en els plans directors territorials. Correspon al Departament de Política Territorial i Obres Públiques elaborar la proposta de directrius del paisatge.

Diu la mateixa Llei que els plans territorials parcials i els plans directors territorials determinen els supòsits en els quals les directrius són d'aplicació directa, els supòsits en els quals són d'incorporació obligatòria quan es produeixi la modificació o la revisió del planejament urbanístic i els supòsits en els quals les actuacions requereixen un informe preceptiu de l'òrgan competent en matèria de paisatge. Els plans territorials parcials i els plans directors territorials també poden determinar quan les directrius del paisatge són recomanacions per al planejament urbanístic, per a les cartes del paisatge i per a altres plans o programes derivats de les polítiques sectorials que afectin el paisatge. En aquest darrer supòsit, els plans o els programes que s'aprovin han d'ésser congruents amb les recomanacions de les directrius del paisatge.

Procés d'integració de directrius de paisatge en el planejament (segons la Llei 8/2005, del paisatge)

El Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística, estableix que en el supòsit de plans territorials parcials i plans directors territorials, el contingut de les directrius s'ha d'incorporar en el projecte del pla abans de la seva aprovació inicial. La seva tramitació s'integra en la dels esmentats plans, d'acord amb el Decret 142/2005, de 12 de juliol, d'aprovació del reglament pel qual es regula el procediment d'elaboració, tramitació i aprovació dels plans territorials parcials, o bé, si afecta l'àmbit metropolità, amb el Decret 177/1987, de 19 de maig, pel qual es despleguen la planificació i la coordinació d'àmbit regional previstes a la Llei 7/1987. El mateix Decret estableix que les directrius han d'incloure un procés de participació.

En el supòsit que es tracti de planejament territorial que es formula a iniciativa dels ens locals, el procediment per a l'aprovació i incorporació de les directrius s'ha de desenvolupar de la forma següent:

- a) Una vegada elaborada la proposta de les directrius del paisatge, el Departament ha de donar audiència als departaments de la Generalitat i als ens locals el territori del quals estigui afectat per la proposta, així com a les entitats interessades. De manera simultània, la proposta s'ha de sotmetre a informació pública durant un mes.
- b) Un cop transcorregut el termini esmentat, s'han de valorar els escrits presentats i, si escau, s'han d'introduir les modificacions a la proposta de directrius del paisatge, que ha de ser aprovada pel conseller o consellera de Política Territorial i Obres Públiques.
- c) La incorporació de les directrius de paisatge al pla es durà a terme en el tràmit d'informe del Departament i consultes als ens locals, de l'article 15 del Decret 142/2005, de 12 de juliol.

Revisió dels catàlegs de paisatge i de les directrius del paisatge

El Decret 343/2006 estableix que les directrius de paisatge es revisaran conjuntament amb la planificació territorial de la que formen part, d'acord amb el que estableix el Decret 142/2005, de 12 de juliol, d'aprovació del reglament pel qual es regula el procediment d'elaboració, tramitació i aprovació dels plans territorials parcials. Per la seva banda, el mateix Decret estableix que els catàlegs es revisaran sempre que les transformacions del paisatge ho facin convenient i sempre que, amb motiu de la revisió o adaptació dels plans territorials parcials, s'hagin d'elaborar noves directrius de paisatge.

2. Els catàlegs de paisatge de Catalunya

Els catàlegs de paisatge, creats per la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge (vegeu el capítol 1 d'aquest bloc), són un nou instrument per a protegir, gestionar i ordenar el paisatge a Catalunya, i estan concebuts principalment com a eines de suport a la planificació territorial. Alhora, però, són molt útils en el desen-

volupament d'altres polítiques i estratègies de caràcter sectorial lligades al paisatge (conservació de la natura, agricultura, indústria, infraestructures de transport, cultura i turisme), així com a la sensibilització de la societat catalana en matèria de paisatge i dels valors ambientals, culturals i estètics.

Què són els catàlegs de paisatge?

L'article 10 de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya defineix els catàlegs de paisatge de Catalunya com "els documents de caràcter descriptiu i prospectiu que determinen la tipologia dels paisatges de Catalunya, n'identifiquen els valors i l'estat de conservació i proposen els objectius de qualitat que han de complir." Són, per tant, una eina extremament útil per a la implementació de polítiques de paisatge, especialment la integració d'objectius paisatgístics en les estratègies territorials, amb la connivència i participació activa dels agents socials que intervenen en el territori. Aquest últim aspecte és important perquè implica la societat catalana en la gestió i planificació del seu propi paisatge.

Dit d'una altra manera, els catàlegs de paisatge són les eines que ens permeten conèixer com és el nostre paisatge i quins valors té, quins factors expliquen que tinguem un determinat tipus de paisatge i no un altre, com evoluciona el nostre paisatge en funció de les actuals dinàmiques econòmiques, socials i ambientals i, finalment, definiran quin tipus de paisatge volem i com podem assolir-lo.

Els catàlegs de paisatge, per tant, aporten informació de gran interès sobre tots els paisatges catalans, i contribueixen d'aquesta manera a definir i aplicar una nova política de paisatge a Catalunya. Són elaborats per especialistes de les universitats públiques catalanes, però no són treballs amb una finalitat merament acadèmica, sinó que han de ser útils per a la planificació territorial, urbanística i sectorial. Són, alhora, rigorosos des del punt de vista científic, però presenten un llenguatge poc tecnocràtic. Són metodològicament clars, extrapolables a altres territoris i comparables amb altres experiències que s'elaboren en diversos estats i regions europeus. Tanmateix, els catàlegs optimitzen la informació sobre paisatge disponible a Catalunya, que és diversa i de qualitat.

Els catàlegs de paisatge neixen en un moment en què resulta vital implantar una nova cultura de l'ordenació territorial basada en la gestió prudent i sostenible dels recursos naturals, en un tractament nou i imaginatiu del sòl no urbanitzable i del paisatge en el seu conjunt i en una nova forma de govern i de gestió del territori basada en el diàleg i la concertació social.

Àmbit d'aplicació i criteris per a l'elaboració dels catàlegs de paisatge

Els catàlegs de paisatge es conceben normativament com unes eines útils per ordenar i gestionar el paisatge des de la perspectiva del planejament territorial. És per aquest motiu que el seu abast territorial es correspon amb el de cadascun dels àmbits d'aplicació dels plans territorials parcials:

- Alt Pirineu i Aran
- Comarques Centrals
- Camp de Tarragona
- Terres de Lleida
- Regió Metropolitana de Barcelona
- Comarques Gironines
- Terres de l'Ebre

Àmbits territorials de Catalunya

Fins a la data de tancament d'aquesta publicació, l'Observatori del Paisatge ha lliurat a la Generalitat els catàlegs corresponents al Camp de Tarragona, Terres de Lleida, Comarques Gironines, Terres de l'Ebre, Regió Metropolitana de Barcelona i Alt Pirineu i Aran.

Els catàlegs de paisatge parteixen d'una visió integrada del paisatge que pren els components naturals i culturals conjuntament, mai per separat. El paisatge s'entén en els catàlegs com una àrea, tal com és percebuda per la població, el caràcter de la qual és el resultat de la interacció dinàmica de factors naturals (com el relleu, la hidrologia, la flora o la fauna) i humans (com les activitats econòmiques o el patrimoni històric). El paisatge es concep, al mateix temps, com una realitat física i segons la representació que ens en fem. És la fesomia d'un territori amb tots els seus elements naturals i antròpics i també els sentiments i les emocions que desperten en el moment de contemplar-los. El paisatge és concebut en els catàlegs com un producte social, la projecció cultural d'una societat en un espai determinat des d'una dimensió material, espiritual i simbòlica.

Aquest enfocament multidimensional del paisatge es tradueix en la multiplicitat de valors que el caracteritzen. Els catàlegs parteixen

de l'existència de diversos valors o tipus de valors del paisatge (ecològics, històrics, culturals, estètics, simbòlics), atribuïts pels agents que hi intervenen i per la població que en gaudeix. Aquest és un dels motius que explica per què la metodologia utilitzada per elaborar els catàlegs de paisatge és qualitativa. No tots els paisatges tenen el mateix significat per tothom i, d'altra banda, a cada paisatge se li poden atribuir diversos valors i en graus diferents, segons l'agent o individu que el percep. Cal acceptar, per tant, l'existència de dificultats metodològiques i de diferències perceptuals respecte del paisatge que dificulten d'entrada la definició d'un mètode quantitatiu de valoració de la qualitat d'un paisatge que sigui vàlid i acceptat per tothom. És per aquest motiu que els catàlegs de paisatge eviten la jerarquització de nivells de qualitat del paisatge i la quantificació dels seus valors, una tasca molt complexa –per no dir impossible– atès que la majoria dels valors responen a percepcions o sensacions de la població subjectives i incommensurables.

Una altra de les característiques bàsiques dels catàlegs de paisatge és que els resultats s'apliquen al conjunt del territori català i no només als espais singulars o excepcionals. No exclouen cap part del territori; ben al contrari, analitzen els espais marginals i degradats, els quotidians –com per exemple els paisatges de les àrees comercials o els espais industrials– o els formats per infraestructures i equipaments (aeroports, grans nusos de comunicació, naus industrials, gasolineres). L'abast és, doncs, global, i va des dels espais naturals fins als urbans, passant pels rurals i periurbans, i també per les aigües interiors i marítimes. De la mateixa manera, els catàlegs de paisatge atenen la diversitat i són sensibles a l'ús i a les diferents percepcions en relació amb el paisatge de grups socials tan diversos com els infants, la gent gran o les persones afectades per qualsevol minusvalidesa, que també tenen dret al paisatge.

Els catàlegs de paisatge, a més, neixen com a instruments proactius, amb la finalitat de ser útils principalment per a ordenar i gestionar el paisatge des de la perspectiva del planejament territorial i urbanístic, tot i que han d'afavorir la integració del paisatge en altres polítiques que poden tenir un efecte directe o indirecte en el paisatge, com les infraestructurals, agrícoles, culturals, ambientals, socials o econòmiques.

Una altra característica important dels catàlegs de paisatge és que integren la participació pública com a eina per implicar i coresponsabilitzar la societat en la gestió i planificació del seu paisatge, i com a element necessari de la governança per al desenvolupament sostenible (vegeu el capítol 3 d'aquest bloc). Des de sempre, les tasques d'anàlisi del paisatge han estat majoritàriament empreses per especialistes, però el Conveni europeu del paisatge insisteix en la importància que també hi tenen els ciutadans i els agents econòmics, sobretot a l'hora de prendre part en les fases de planificació del paisatge, però començant també per la de caracterització. En aquest sentit, la participació de la població en aquesta fase és fonamental per a identificar aquells valors imperceptibles des de l'anàlisi de la cartografia de referència existent o des del treball de camp; es tracta de valors més intangibles, imprescindibles per analitzar el paisatge d'una manera integrada i per percebre'n tots els matisos.

Finalment, els catàlegs de paisatge parteixen d'una cooperació efectiva entre els diversos agents implicats, tant els càrrecs electes, com l'àmbit científic, els tècnics i els ciutadans dels territoris on s'aplica el catàleg de paisatge, i l'acceptació de diferències en cadascun dels interessos. En aquest sentit, el desenvolupament dels catàlegs de paisatge compatibilitza la rigorositat científica amb la comprensió del seu contingut i dels resultats per part de la població.

Continguts

La Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya, en l'article 11, estableix quins han de ser els continguts mínims que hauran d'incorporar els set catàlegs de paisatge:

1. *L'inventari dels valors paisatgístics presents a la seva àrea.*
2. *L'enumeració de les activitats i els processos que incideixen o han incidit de manera més notòria en la configuració actual del paisatge.*
3. *L'assenyalament dels principals recorreguts i espais des dels quals es percep el paisatge.*
4. *La delimitació de les unitats de paisatge, enteses com a àrees estructuralment, funcionalment i/o visualment coherents sobre les quals pot recaure un règim diferenciat de protecció, gestió o ordenació.*
5. *La definició dels objectius de qualitat paisatgística per a cada unitat de paisatge. Aquests objectius han d'expressar les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn.*
6. *La proposta de mesures i accions necessàries per assolir els objectius de qualitat paisatgística.*

Contingut dels catàlegs de paisatge, segons la Llei del paisatge

Elaboració

Tal com s'ha comentat en el capítol anterior, l'Observatori del Paisatge té l'encàrrec del Departament de Territori i Sostenibilitat d'elaborar els set catàlegs de paisatge. Es preveuen mecanismes de participació pública i social per a elaborar aquests set catàlegs. Aquest últim punt és important per a contribuir a implicar i responsabilitzar la societat catalana en la gestió i planificació del seu propi paisatge i s'expliquen en el proper capítol. A continuació s'especifiquen les característiques que reuneixen els equips de treball i les funcions que té l'Observatori del Paisatge durant el procés.

Per a dur a terme els catàlegs de paisatge, l'Observatori estableix convenis amb grups de recerca de les universitats catalanes, els quals formen equips de treball interdisciplinaris formats per especialistes en els àmbits de l'anàlisi del paisatge en clau històrica,

social, cultural, territorial i ambiental; la gestió del paisatge; la intervenció en el paisatge; la planificació territorial i urbanística; la participació ciutadana, i la comunicació. L'equip permanent està format per especialistes i tècnics, i compta de manera puntual amb altres professionals per abordar aspectes sectorials del catàleg. Aquesta fórmula diversifica i enriqueix les visions del paisatge.

Funcions territorials dels catàlegs

Els catàlegs de paisatge han d'orientar la integració del paisatge en els instruments d'ordenació territorial a Catalunya a diferents escales, des dels plans territorials parcials fins al planejament urbanístic, tot passant pels plans directores territorials i els urbanístics. Així, des de l'Observatori del Paisatge s'entenen els catàlegs de paisatge com uns instruments nous que haurien de facilitar una clara imbricació entre el planejament territorial i l'urbanístic pel que fa a la implementació de polítiques de paisatge.

Utilitat dels catàlegs per als plans territorials parcials

Els catàlegs de paisatge, un cop acabats, són lliurats al Departament de Territori i Sostenibilitat, i aquest els sotmet a un tràmit d'informació i consulta pública abans d'aprovar-ne definitivament els continguts. Posteriorment, i segons determina la proposta de Llei del paisatge, la classificació i caracterització dels paisatges, així com els objectius de qualitat associats a cadascun, seran incorporats amb caràcter normatiu com a directrius de paisatge als plans territorials parcials i als plans directores territorials que el Departament consideri oportuns, prèvia consulta pública (vegeu el capítol 1 d'aquest bloc).

Utilitat del catàleg per al planejament urbanístic

La Llei del paisatge estableix que seran els mateixos plans territorials parcials i, depenent de cada cas, també els plans directores territorials els que determinaran en quins supòsits les Directrius del paisatge seran d'aplicació directa, d'incorporació obligatòria en la modificació i revisió del planejament urbanístic, o bé quan constituïran únicament recomanacions per al planejament urbanístic i per a altres plans o programes de naturalesa sectorial amb afecció en el paisatge. Des del punt de vista del planejament urbanístic, a més, els catàlegs de paisatge es conceben com a eines de gran utilitat per a tècnics en urbanisme i per als representants de les comissions territorials d'urbanisme, ja que es doten de directrius i recomanacions en clau paisatgística molt útils per al desenvolupament de determinats projectes.

Funcions sectorials

Més enllà de la seva utilitat per al planejament territorial, els catàlegs de paisatge tenen també les funcions següents, tot i que la seva aplicació en aquests àmbits dependrà en gran mesura d'altres agents:

- a) Constituir una base sòlida per a la definició d'estratègies específiques de paisatge per a determinats territoris de Catalunya. En aquest sentit, esdevenen una referència a

l'hora d'elaborar les cartes del paisatge¹ que han de tenir en compte el que s'ha establert en els catàlegs de paisatge que afecten el seu àmbit.

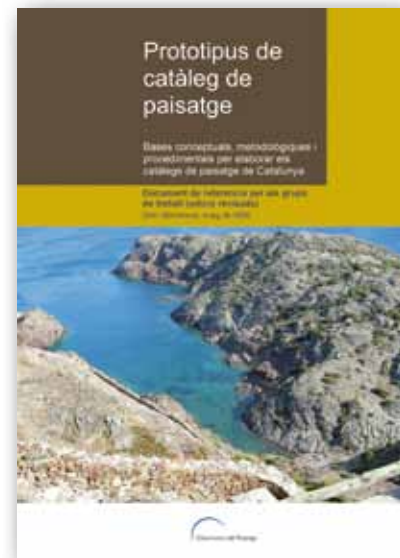
- b) Actuar de documents de base per a campanyes de sensibilització sobre la diversitat paisatgística de Catalunya i els seus valors ambientals, culturals i estètics, i per a la inserció del paisatge en diferents nivells de l'ensenyament a Catalunya.
- c) Ser útils en el procés de definició de plans i estratègies sectorials, com per exemple polítiques de conservació de la natura (política d'espais naturals, de connectors ecològics, estratègia catalana d'ús i gestió sostenible de la biodiversitat, etc.), polítiques agràries en clau de sostenibilitat, polítiques de desenvolupament rural o polítiques de promoció turística associada al paisatge.
- d) Actuar de documents de partida per a la definició d'estratègies regionals o locals encaminades a un desenvolupament sostenible del territori.
- e) Proporcionar els objectius de qualitat paisatgística i la informació paisatgística necessaris per als processos d'avaluació ambiental de plans i programes i per als estudis d'impacte ambiental de projectes amb incidència sobre el territori, així com els estudis d'impacte paisatgístic que estableix la Llei d'urbanisme.
- f) Actuar de documents de referència per desenvolupar i aplicar el Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge, instrument financer de la Generalitat de Catalunya creat per la Llei de paisatge amb la finalitat de destinar-lo a actuacions de millora paisatgística.

Apunts metodològics per a l'elaboració dels catàlegs de paisatge

Els catàlegs de paisatge, tal com els concep la Llei de paisatge, representen una eina completament nova que té molt pocs precedents a escala internacional, per bé que a Europa hi ha una important base de coneixement en aquest aspecte. Convé ressaltar en aquest sentit l'experiència acumulada en països europeus com el Regne Unit (concretament l'oficina governamental Countryside Agency) i Irlanda, amb les avaluacions del caràcter del paisatge (Landscape Character Assessment), o Bèlgica, França, Portugal i Espanya, amb els respectius atles paisatgístics, que han intentat identificar i avaluar amb més o menys èxit els paisatges a escala estatal. Són experiències de gran interès, sobretot per a Catalunya, on aquest tipus de treballs fins ara no s'havia practicat.

¹ La Llei del paisatge defineix en l'article 14 les cartes del paisatge com "els instruments de concertació d'estratègies entre els agents públics i els privats per tal de dur a terme actuacions de protecció, gestió i ordenació del paisatge, que s'adrecin al manteniment dels seus valors". A diferència dels catàlegs, que tenen un àmbit d'aplicació coincident amb les regions en què s'organitzarà en un futur l'estructura política administrativa de Catalunya, les cartes són d'aplicació municipal, supramunicipal o bé comarcal.

Un cop l'Observatori del Paisatge va rebre l'encàrrec de la Generalitat de Catalunya d'elaborar els catàlegs de paisatge, aquest ens es va formular algunes preguntes: Com han de ser els catàlegs de paisatge? A quina escala de treball s'han de fer? Quins continguts han d'incloure més enllà del que estableix la Llei de paisatge? Quins valors s'han d'identificar? Com s'avaluen? Com es posa al mateix nivell els elements naturals del paisatge, els culturals i els perceptius? Què són els objectius de qualitat paisatgística? I, la principal pregunta, com s'han de traduir els objectius de qualitat paisatgística en directrius útils per al planejament territorial i urbanístic?

Prototipus de catàleg de paisatge

Aquests dubtes, sumats al caràcter innovador de l'eina i la seva transcendència en la planificació territorial a Catalunya, van impulsar l'Observatori del Paisatge a preparar un prototipus de catàleg de paisatge² que estableix un marc comú de treball per a elaborar els set catàlegs de paisatge d'una forma coherent i coordinada. Aquest document, confegit d'una manera semblant a les *guidelines* d'origen anglosaxó, va ser posat a la consideració de més de setanta institucions, grups de recerca i experts en paisatge per tal d'obtenir-ne el màxim consens sobre els continguts.

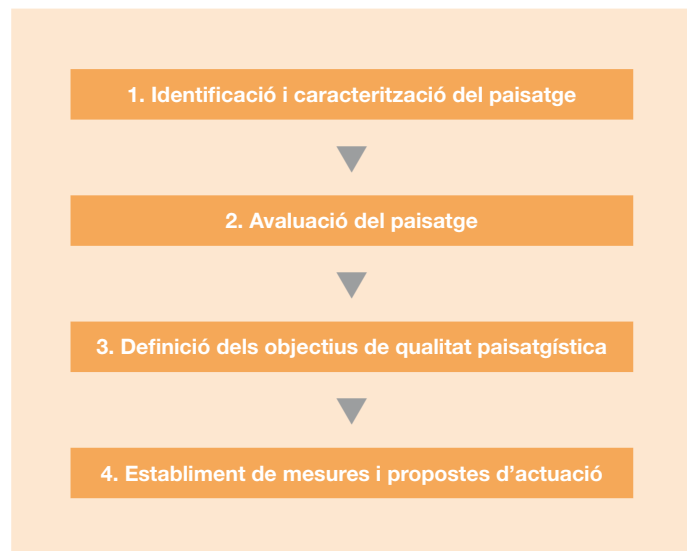
Fases d'elaboració

Els catàlegs no es plantegen com un simple exercici d'assaig metodològic, sinó que estan concebuts per obtenir un tipus de resultats molt específics. No hem d'oblidar que el destinatari immediat dels catàlegs de paisatge és la Generalitat de Catalunya a través

² El prototipus de catàleg de paisatge es pot obtenir des del web de l'Observatori del Paisatge (www.catpaisatge.net).

del seu Departament de Territori i Sostenibilitat, que té la tasca d'integrar-los en els plans territorials parcials, tot esperant que serveixin també de base per implementar polítiques de paisatge en altres departaments i administracions.

El procediment per elaborar els catàlegs de paisatge és el següent:

24

Fases d'elaboració dels catàlegs de paisatge

Fase 1. Identificació i caracterització. És la primera fase del procés d'elaboració dels catàlegs, en què s'identifiquen les àrees del territori que tenen un caràcter semblant (prenent com a base l'estudi dels elements naturals, culturals i visuals que configuren el paisatge, així com els més perceptuals i simbòlics que també el defineixen), es classifiquen les àrees identificades –que prenen el nom d'unitats de paisatge–, es cartografien i se'n descriu el caràcter, tot inventariant de manera com més exhaustiva millor els valors paisatgístics de cada unitat de paisatge –recollint els valors atribuïts per a la població– i descrivint la dinàmica general del paisatge i els factors naturals i socioeconòmics que han intervingut –i intervenen– en la seva evolució i transformació. També en aquesta fase s'assenyalen els principals recorreguts i espais des dels quals es percep el paisatge. Aquesta fase també analitza la possible evolució futura del paisatge bo i considerant les dinàmiques naturals del medi, així com les tendències socioeconòmiques, la legislació vigent o la implementació de les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials actuals.

De tot el procés de caracterització del paisatge, el més significatiu és el d'identificació dels valors, atribuïts pels agents que hi intervenen i per la població que en gaudeix. Es tracten els valors del paisatge des de totes les seves dimensions a través d'una àmplia classificació escollida atenent la riquesa i diversitat dels paisatges culturals de Catalunya i la necessitat imperant d'identificar-los i deixar-ne constància.

Valors estètics. Es relacionen amb la capacitat que té un paisatge de transmetre un determinat sentiment de bellesa.

Valors ecològics. Es refereixen als factors o elements que determinen la qualitat del medi natural.

Valors productius. Estan relacionats amb la capacitat d'un paisatge de proporcionar beneficis econòmics, convertint els seus elements en recursos.

Valors històrics. Corresponen a les empremtes més rellevants que els humans hem deixat en el paisatge al llarg de la història.

Valors d'ús social. Es relaciona amb la utilització que fa un individu o un determinat col·lectiu d'un paisatge.

Valors religiosos i espirituals. Corresponen a elements del paisatge o paisatges en el seu conjunt que es relacionen amb pràctiques i creences religioses.

Valors simbòlics i identitaris. El valor identitari es correspon amb la identificació que un determinat col·lectiu fa amb un paisatge.

Tipologia de valors analitzats pels catàlegs de paisatge

La identificació dels valors del paisatge ha convertit els catàlegs de paisatge en un instrument d'interès per a àmbits i administracions diverses, ja sigui per dissenyar estratègies turístiques (cal recordar que el paisatge és un actiu de primer ordre), com per integrar-los en iniciatives d'educació en el paisatge, entre moltes altres funcions ja esmentades.

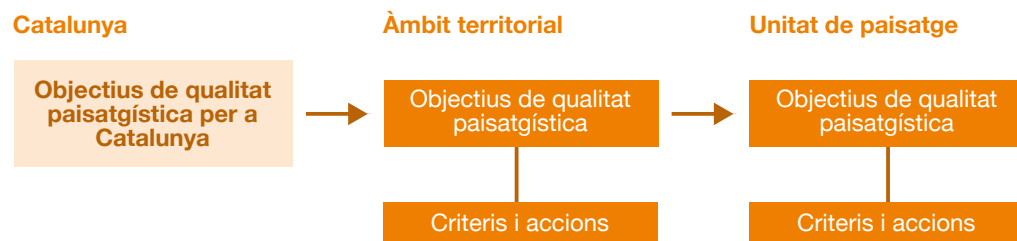
Fase 2. Avaluació del paisatge. El segon pas, d'avaluació, consisteix a estudiar les amenaces i oportunitats per protegir, gestionar i ordenar el paisatge, en clau de sostenibilitat. L'avaluació del paisatge s'ha efectuat per mitjà de la identificació de les amenaces i oportunitats del paisatge, en clau de sostenibilitat, tant per a tot l'àmbit territorial com per a cadascuna de les unitats de paisatge reconegudes.

Les amenaces i oportunitats del paisatge s'han identificat per mitjà de l'aplicació de la metodologia DAFO. Les anàlisis DAFO són instruments metodològics que tenen el seu origen en la planificació estratègica i que amb el temps s'han convertit en una eina d'anàlisi igualment emprada en altres tipus de planificació. Aquesta metodologia ha demostrat ser útil per a les anàlisis globals i integradores de les situacions i les organitzacions complexes. Les amenaces i oportunitats s'han definit de la manera següent:

- Amenaces: dinàmiques externes que poden impedir el correcte funcionament del sistema territorial i paisatgístic.
- Oportunitats: dinàmiques externes al sistema que poden afavorir la consecució dels objectius de qualitat paisatgística que es persegueixen.

Fase 3. Definició dels objectius de qualitat paisatgística. És la plasmació per part de les administracions públiques de les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn, després de conèixer-ne l'estat, els valors i els riscos, tant per a l'àmbit territorial com per a cada unitat de paisatge. En la definició dels objectius de qualitat, la participació dels agents implicats en les transformacions que tenen lloc en el paisatge i en el seu ús pren un paper rellevant.

L'elaboració dels set catàlegs de paisatge ha posat de manifest l'existència d'un esquema clar de nivells de formulació dels objectius de qualitat paisatgística, així com de les propostes de mesures i accions:

Esquema de formulació d'objectius de qualitat paisatgística

Fase 4. Establiment de mesures i propostes d'actuació. Un cop establerts els objectius de qualitat paisatgística, s'han concretat per a cada objectiu tots aquells criteris i accions específiques que haurien d'emprendre les administracions competents per tal d'assolir-lo. Els esmentats criteris i mesures van adreçats, sobretot, a les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials. En cap dels dos casos es tracta d'una llista exhaustiva de criteris i accions, atès que l'assoliment de l'objectiu de qualitat paisatgística depèn en molts casos de dinàmiques que s'escapen de l'àmbit d'actuació del catàleg de paisatge.

El pas següent: la definició de directrius de paisatge

Segons determina la Llei del paisatge, el Departament de Territori i Sostenibilitat ha d'incorporar amb caràcter normatiu la classificació i caracterització dels paisatges, així com els objectius de qualitat associats a cadascun d'ells, en forma de directrius del paisatge, en els set plans territorials parcials que elabora i en els plans directors territorials que el Departament consideri oportuns, prèvia consulta pública (vegeu el capítol 1 d'aquest bloc).

Elaboració del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

El juliol del 2005 l'Observatori del Paisatge va rebre formalment l'encàrrec, per part del Departament de Política Territorial i Obres Públiques, d'elaborar el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona. Coincidia que en aquells moments la Secretaria per a la Planificació Territorial del mateix Departament estava elaborant el Pla

territorial parcial (PTP) d'aquest àmbit territorial i fou aprovat per l'acord GOV/4/2010, de 12 de gener, pel qual s'aprova definitivament el Pla territorial parcial del Camp de Tarragona. Aquest és un dels principals motius de l'encàrrec d'aquest Catàleg, i la funció principal és integrar els objectius de qualitat paisatgística en el pla territorial parcial esmentat.

Per portar a terme l'encàrrec, l'Observatori va crear un equip de treball format per especialistes en l'anàlisi, gestió i intervenció en el paisatge i en planificació territorial de la Universitat Rovira i Virgili (URV) i de la Universitat de Girona (UdG), que ha rebut el suport puntual d'altres professionals quan ha calgut abordar aspectes sectorials del catàleg (tot diversificant i enriquint d'aquesta manera

l'equip de treball i les visions del paisatge). El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona s'ha elaborat, doncs, des d'un punt de vista multidisciplinari. L'ha dut a terme un equip compost per arquitectes del paisatge, enginyers agrònoms, enginyers de forest, ambientòlegs, geòlegs i experts en sistemes d'informació geogràfica i teledetecció, entre altres, que han adaptat la metodologia de treball a la realitat territorial del Camp de Tarragona. L'equip tècnic també ha rebut el suport d'especialistes en sistemes de participació pública i social que han desenvolupat diversos mecanismes de consulta als agents i la població en general sobre la percepció dels paisatges de l'àmbit territorial del Camp de Tarragona (vegeu el capítol 3 del bloc 1).

L'Observatori del Paisatge ha dirigit, coordinat i supervisat el desenvolupament de tots els treballs del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona. Entre les tasques de coordinació desenvolupades per l'Observatori, ha fet el seguiment constant dels treballs, ha organitzat i reunit l'equip de treball i el responsable del Pla territorial parcial del Camp de Tarragona del Departament de Política Territorial i Obres Públiques per conèixer de primera mà el desenvolupament d'ambdós treballs, ha reunit l'equip amb el qual simultàniament elaborava el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona per a coordinar aspectes metodològics i de continuïtat del contingut entre els dos àmbits veïns, i ha dirigit la consulta ciutadana lligada al procés d'elaboració del Catàleg.

La metodologia general per a l'elaboració del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona s'ha basat en el prototipus de catàleg de paisatge elaborat per l'Observatori del Paisatge. El procediment d'elaboració del Catàleg ha tingut sempre present que el desti-

Direcció, coordinació, supervisió i definició dels objectius de qualitat paisatgística	Joan Nogué. Director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya Pere Sala. Coordinador de l'Observatori del Paisatge de Catalunya
Direcció de l'equip tècnic de la UdG	Josep Pintó Fusalba. Universitat de Girona (UdG)
Direcció de l'equip tècnic de la URV	Josep Oliveres Samitier. Universitat Rovira i Virgili (URV)
Equip tècnic	Sergi Saladié Gil (URV), Carolina Martí Llambrich (UdG) i Xavier Miquel Serra (UdG)
Sistemes d'informació geogràfica	Xavier Miquel Serra (UdG) i Xavier Lascorz (URV)
Redacció d'informes	Salvador Anton (URV), Jordi Blay Boquer (URV), Judit Ferran Cuadrat (L'Alzina S.C.P-Educació socioambiental-Projectes geogràfics i de medi ambient), Jordi Garcia Ventura (Ajuntament de Valls), Francesc González Reverté (URV/UOC), Marc Heras (UdG), Diego López Bonillo (URV), Carolina Martí Llambrich (UdG), Manel Martínez i Garcia (Centre d'Història Natural de la Conca de Barberà), Xavier Miquel Serra (UdG), Victòria Navarro Puy (L'Alzina S.C.P-Educació socioambiental-Projectes geogràfics i de medi ambient), Roger Pasqual Garsaball (AGRO3-Enginyeria del Medi Rural S.L.), Josep M. Piñol Alabart (AGRO3-Enginyeria del Medi Rural S.L.), Josep Pintó Fusalba (UdG), Christian Pomares Latorre (Centre d'Història Natural de la Conca de Barberà), Francesc Primé Vidiella (AGRO3-Enginyeria del Medi Rural S.L.), Marc Robert i Jané (biòleg), Marcel Rubio Girona (L'Alzina S.C.P-Educació socioambiental-Projectes geogràfics i de medi ambient), Sergi Saladié Gil (URV), Jaume Salvat Salvat (URV), Josep Santesmases i Ollé (Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana)
Equip de participació i consulta ciutadana	Xavier Sabaté (X3 Estudis Ambientals), Xavier Basora (X3 Estudis Ambientals), Eulàlia Comas (biòloga), Anna Giribet (X3 Estudis Ambientals) i Jordi Romero (X3 Estudis Ambientals)
Col·laboració externa	Jordi Grau (ambientòleg), Valerià Paül (geògraf) i Arnau Queralt (ambientòleg)
Altres col·laboracions	Stephanie Ambrossino (ENGREF), Gemma Bretcha (Observatori del Paisatge), Anna Jiménez (Observatori del Paisatge), Joan Lloret (UdG), Rafael López-Monné (geògraf i fotògraf), Vanessa Masferrer (UdG), Ferran Miralles (Departament de Política Territorial i Obres Públiques), Anna Montero (Observatori del Paisatge), Pere Pla (geògraf), Laura Puigbert (Observatori del Paisatge), Júlia Trias (Departament de Política Territorial i Obres Públiques) i Stephanie Wilbrand (UdG)

Equip de treball que va elaborar el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona (2005-2008)

natori immediat és la Generalitat de Catalunya a través del seu Departament de Territori i Sostenibilitat, que ha d'integrar-lo en el Pla territorial parcial del Camp de Tarragona.

Sobre els investigadors de les universitats implicades ha recaigut la responsabilitat dels aspectes científics, tècnics i documentals dels treballs abordats en cada fase del Catàleg. La revisió bibliogràfica i documental ha estat exhaustiva, i ha inclòs tot tipus de fonts de dades disponibles. S'han examinat tant els procediments establerts en estudis de paisatge com les metodologies més recentment publicades. Les consultes al territori han estat contínues. La disponibilitat de dades i de fonts cartogràfiques d'informació territorial, ja de per si considerables, ha augmentat significativament mitjançant digitalització, modelat cartogràfic i tècniques d'anàlisi espacial. El coneixement dels valors naturals, culturals i visuals del Camp de Tarragona s'ha completat i contrastat continuament sobre el terreny, en una cerca profunda per a la seva integració a través de les successives fases del Catàleg. Tot plegat s'ha abordat,

sempre, des del plantejament de la difícil solució de trobar l'equilibri entre l'objectivitat de la tècnica i les diverses visions possibles del paisatge des de l'escala de la percepció humana

Àmbit territorial del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

L'àmbit territorial del Camp de Tarragona, segons la Llei 1/95, de 16 de març, d'aprovació del Pla territorial general de Catalunya, el constitueixen les comarques següents: l'Alt Camp (53.800 ha), el Baix Camp (69.710 ha), el Baix Penedès (29.620 ha), la Conca de Barberà (65.020 ha), el Priorat (49.860 ha) i el Tarragonès (31.890 ha).

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

Una anàlisi acurada dels estudis fets sobre paisatge a Catalunya constata que, per delimitar i caracteritzar les tipologies de paisat-

ge, s'ha emprat principalment el concepte "unitat de paisatge", que alhora forma part d'una família de conceptes afins que sovint expressen realitats diferents. Aquesta diversitat en la conceptualització del terme ha contribuït a enriquir les visions que es tenen sobre els paisatges, però, com a contrapartida, no ha facilitat la comunicació entre els especialistes. En aquest sentit, els catàlegs de paisatge pretenen donar un sentit nou i un significat únic a la unitat de paisatge, d'acord amb les tendències que s'observen en l'anàlisi del paisatge a tot Europa i a escala internacional, tendències que donen cada vegada més importància als elements dinàmics i intangibles del paisatge (a més dels estàtics i materials), a l'hora de definir-ne el caràcter.

Les unitats de paisatge són porcions del territori amb un mateix caràcter, és a dir, són caracteritzades per un conjunt d'elements que contribueixen a fer que un paisatge sigui diferent de l'altre, i no millor o pitjor. Així, les unitats de paisatge es basen, principalment, en els elements que estructuraven el territori (les muntanyes, els rius, la xarxa de camins) i en la seva organització (sòl agrícola, forestal o urbà), però considerant alhora que aquest paisatge té unes dinàmiques determinades que han contribuït –i contribueixen– a afaïçonar-ne la imatge actual (processos irreversibles d'urbanització, transformacions agrícoles), amb una tradició cultural i una història particular que difícilment es poden identificar amb la simple superposició de capes cartogràfiques. El caràcter de la unitat depèn, doncs, de la combinació de formes del relleu (muntanyes, valls, planes, etc.), de cobertes del sòl (cultius, zones urbanitzades, boscos de ribera, etc.), de l'organització de l'espai, de la dimensió històrica (estructures paisatgístiques seculares i modernes, etc.), de la percepció (textura, colors, formes, visibilitats, etc.), de les transformacions immediates o de les relacions que s'estableixen entre la població i el seu paisatge (proximitat, vincles emocionals, sentiment de pertinença, etc.).

En aquest sentit, cada unitat de paisatge serà única, singular, diferent de la resta que li són veïnes i de les d'altres racons del país, atenent criteris estructurals, funcionals i històrics diversos. Tot plegat no implica desconèixer ni menysprear aquells possibles elements afins entre dues o més unitats de paisatge, ni tampoc oblidar l'existència de paisatges en xarxa, que, sense ser constitutius d'unitats de paisatge, poden ajudar l'observador a entendre millor l'especificitat paisatgística de l'àmbit territorial.

La unitat de paisatge, doncs, s'entén en els catàlegs de paisatge com una part del territori caracteritzada per una combinació específica de components paisatgístics de naturalesa ambiental, cultural i perceptiva i de dinàmiques clarament recognoscibles que li confereixen una idiosincràsia diferenciada de la resta del territori. La identificació i posterior caracterització de les unitats de paisatge contribuirà a la comprensió i visualització de l'estructura i el funcionament general del territori i de la diversitat paisatgística de cadascun dels set àmbits del planejament territorial. En definitiva, les unitats de paisatge expressen els grans conjunts paisatgístics existents en cada àmbit territorial.

Cal ressaltar que el catàleg de paisatge no està concebut com una suma d'inventaris de diversos espais d'interès paisatgístic, sinó que les unitats de paisatge cobreixen tot el territori de Catalunya, de manera que cada punt o cada lloc pertany sempre a una determinada unitat de paisatge. Aquest matís és important perquè deixa clar que els catàlegs no atenen només aquells paisatges amb uns determinats valors escènics, harmònics o ecològics excepcionals, sinó que abracen tot tipus de paisatges fins a cobrir l'últim racó del territori, sobretot aquells que tenen una menor protecció o atenció.

El resultat final de la definició de les unitats de paisatge per a cada àmbit territorial ha estat la identificació de les peces bàsiques del ric i divers mosaic paisatgístic de Catalunya i les peces territorials sobre les quals es fonamentarà la política de paisatge a Catalunya. Aquest fet atorga a les unitats de paisatge que han resultat de l'elaboració dels catàlegs una importància molt notòria.

El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona identifica vint-i-nou unitats de paisatge, que tenen una extensió mitjana de 183 km². Aquesta extensió és la dimensió adequada perquè el pla territorial parcial o els plans directors territorials puguin integrar entre les seves determinacions les mesures destinades a la protecció, gestió i ordenació del paisatge. Per a cadascuna de les unitats de paisatge, en el bloc 6, es descriuen els elements naturals i humans que constitueixen el paisatge, l'evolució històrica del paisatge, la seva organització actual, l'expressió artística, la dinàmica actual, els valors paisatgístics, les principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge, una descripció de la possible evolució de la unitat, l'avaluació d'amenaçes i oportunitats i els objectius de qualitat paisatgística.

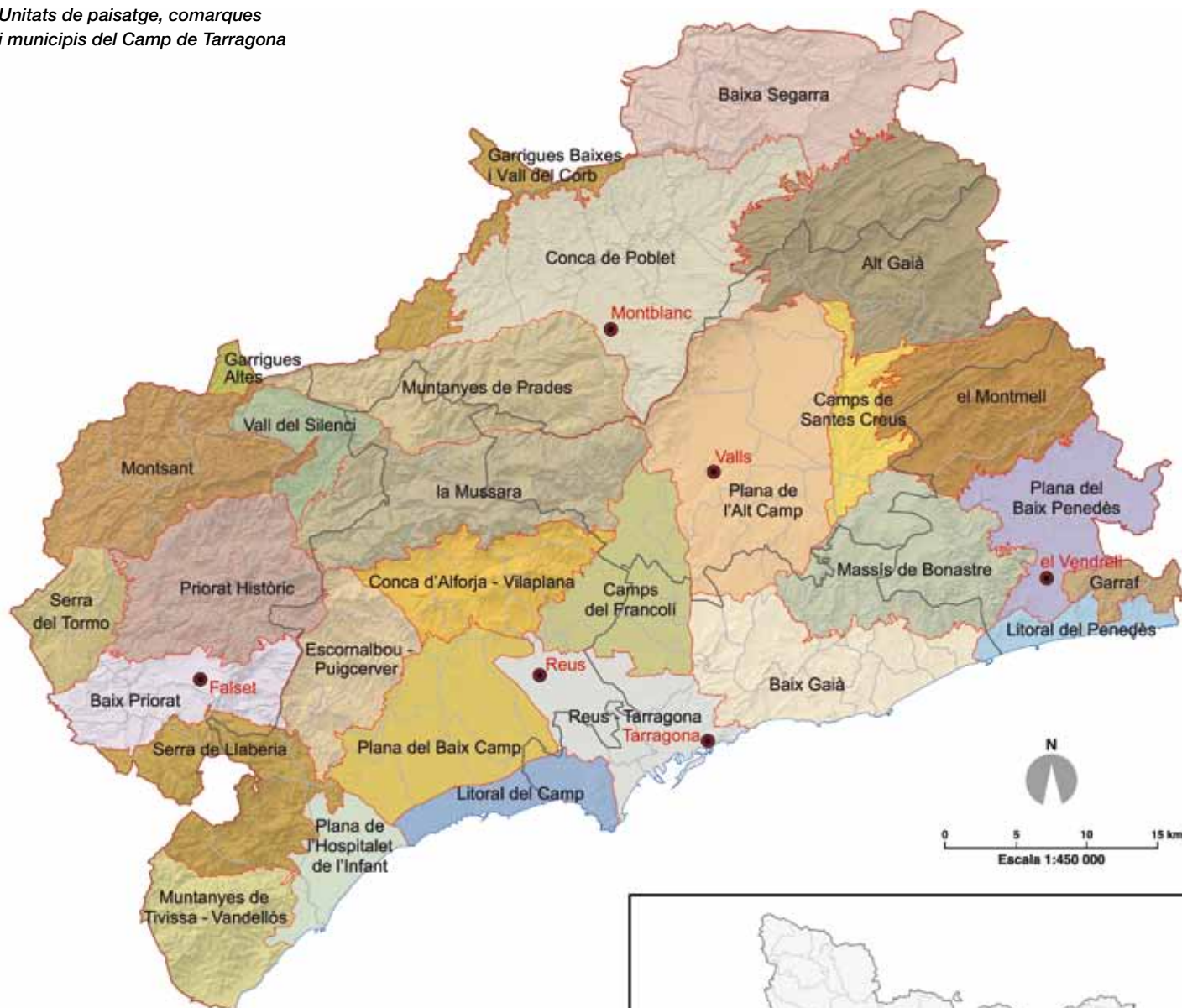
Continuïtat de les unitats de paisatge entre àmbits territorials

Tal com estipula la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya (8/2005), els àmbits dels catàlegs de paisatge són els mateixos que els dels plans territorials parcials. Aquest fet planteja alguns problemes metodològics, especialment als límits entre els set àmbits en què s'ha dividit Catalunya. I és que en molts casos aquesta delimitació no segueix criteris paisatgístics.

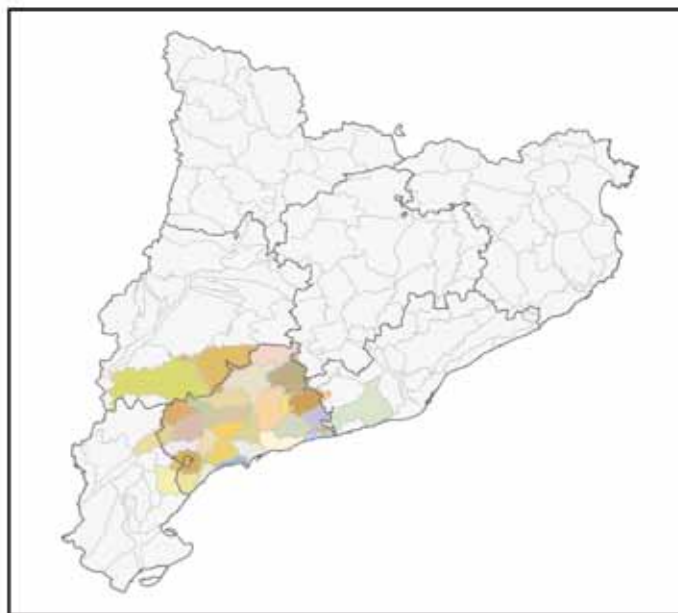
Esquema de la continuïtat entre les unitats de paisatge dels catàlegs de paisatge del Camp de Tarragona i de les Terres de Lleida

Unitats de paisatge, comarques
i municipis del Camp de Tarragona

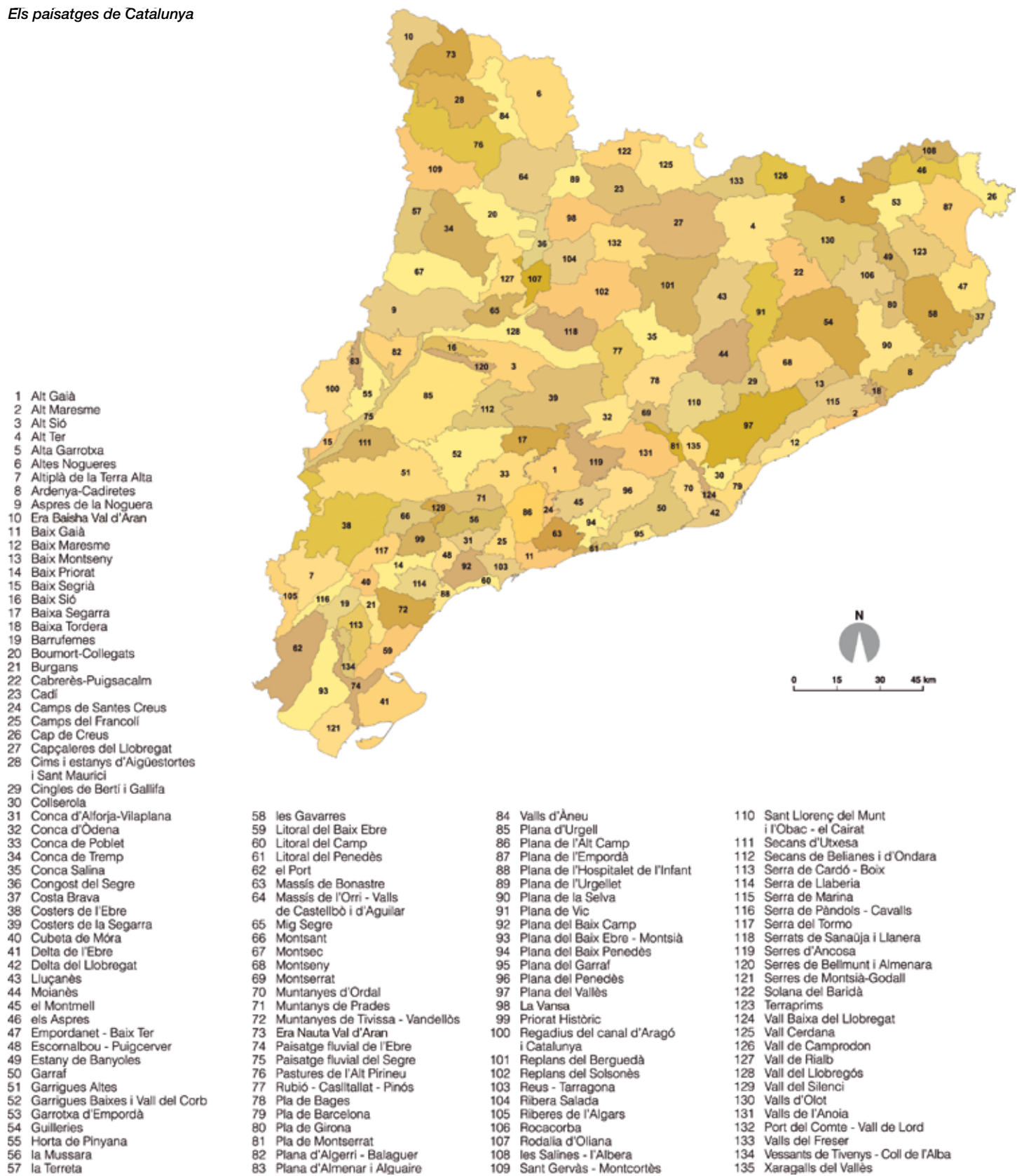

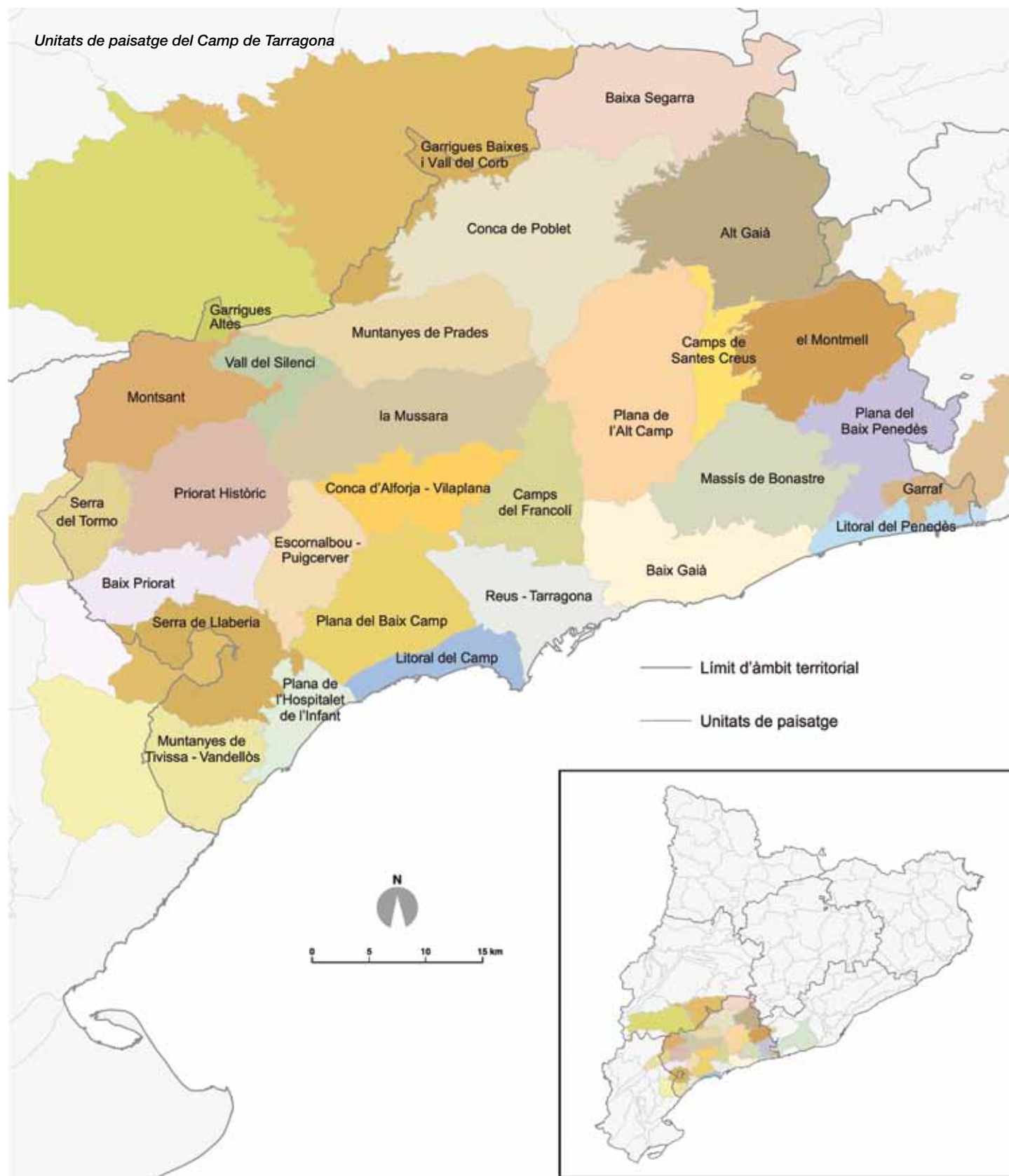
28

- Límit comarcal
- Límit municipal
- Unitat de paisatge
- Cap de comarca

Els paisatges de Catalunya

Per al cas del Camp de Tarragona i Terres de Lleida (els dos primers catàlegs elaborats) es van detectar dues unitats que afecten tots dos àmbits. Aquestes dues unitats són les Garrigues altes i les Garrigues Baixes i Vall del Corb. Per tal de preservar la coherència de les unitats, s'ha optat per una tractament conjunt i les fitxes descriptives de les unitats figuren en tots dos catàlegs.

3. Procés de participació i consulta pública i social

És fonamental que tothom pugui reconèixer el seu propi paisatge i que la ciutadania i les administracions públiques participin conjuntament en les decisions que es refereixen a la protegir-lo, gestionar-lo i ordenar-lo. És deure de l'Administració que puguin identificar i valorar el paisatge on viuen, entendre les dinàmiques que l'han transformat –i les que el transformen–, les oportunitats i potencialitats que ofereix, els riscos que pot tenir, i disposar de les vies oportunes per poder decidir-ne el futur. Així ho reconeix el Conveni europeu del paisatge en l'article 5c: "l'Administració ha d'establir procediments per a la participació del públic general, i els poders locals i regionals, i altres parts amb un interès en la definició i implementació de les polítiques de paisatges". La participació cal aprofitar-la, a més, per educar en els valors del paisatge.

El benestar ha de ser un concepte universal, i la vivència i percepció del paisatge hi poden contribuir. Determinades dimensions individuals i socials vinculades a l'ús i a la percepció del paisatge tenen uns efectes immediats i gens menyspreables en la possibilitat d'aconseguir benestar per part dels éssers humans. La seva major o menor qualitat de vida està estretament vinculada –de fet, cada cop més– a aquestes dimensions.

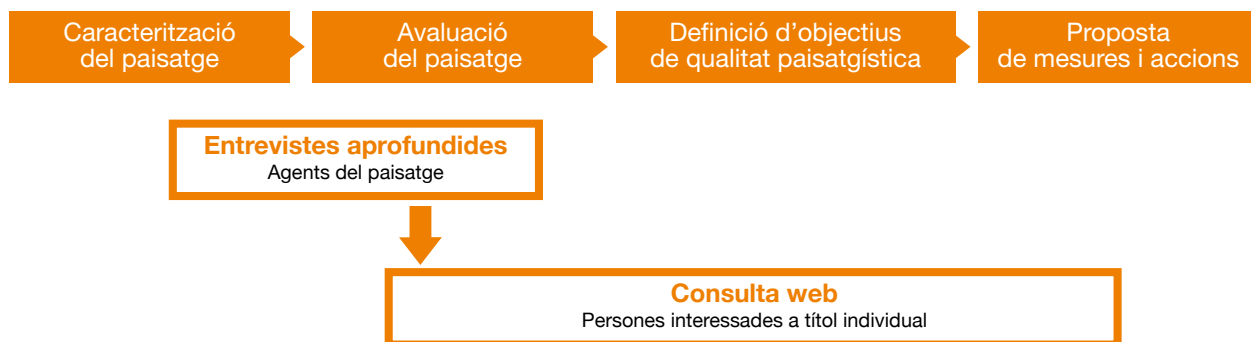
Cal recordar (vegeu el capítol 1 d'aquest bloc) que el Decret 343/2006, de 19 de setembre, pel qual es desenvolupa la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge, i es regulen els estudis i informes d'impacte i integració paisatgística, preveu en l'article 12 que un cop el catàleg de paisatge ha estat aprovat amb caràcter previ per la Generalitat, aquest ha de ser sotmès a un termini d'informació pública als ens locals i a les organitzacions econòmiques i socials concernides, mitjançant un anunci publicat al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya i en un diari de difusió habitual en el territori objecte del catàleg de

paisatge. Però més enllà d'aquest procés reglat que s'esdevé un cop el procés d'elaboració dels catàlegs s'ha acabat, la participació i consulta pública i social durant l'elaboració dels catàlegs de paisatge és rellevant atès que el caràcter del paisatge i els valors que li atribueixen són el resultat de les relacions d'identitat entre la societat i el seu territori. En aquest sentit, l'Observatori del Paisatge va dirigir un procés de participació i consulta pública i social pel Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona que tenia com a objectiu principal que els agents implicats i els ciutadans a tall individual que ho desitgessin expressessin la percepció que tenen del paisatge, debatessin les transformacions que hi tenen lloc i poguessin contribuir a definir objectius per millorar-lo.

Els mecanismes de participació en el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona han estat transversals i, per tant, presents durant tot el procés d'elaboració. La participació de la societat en cada fase d'elaboració del Catàleg de paisatge havia de donar resposta a diferents reptes. En la primera fase (Identificació i caracterització), és fonamental que la població reconegui i s'identifiqui amb el seu paisatge. En aquesta fase del procés es copsen els valors que els ciutadans de cada territori donen al seu paisatge i les dinàmiques i els processos que el transformen. En la segona fase (Avaluació del paisatge), els agents de cada territori són clau per a identificar les amenaces i les potencialitats paisatgístiques i per a avaluar en quin grau ho són. En la tercera fase (Definició dels objectius de qualitat paisatgística), la participació pren un paper rellevant amb l'objectiu d'incorporar els principals agents en la presa de decisions públiques sobre el paisatge. En la quarta fase (Establiment de mesures i propostes d'actuació), que representa la concreció en mesures de les preferències genèriques definides a la fase anterior, la participació dels agents és de nou un element clau.

Mecanismes de participació en el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona

El procés de participació i consulta pública i social del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona va ser simultani amb el procés de participació per al Catàleg de paisatge de les Terres de Lleida, pel fet que ambdós catàlegs s'elaboraven al mateix temps. Tot i que cal tenir present que a mesura que l'Observatori del Paisatge de Catalunya ha anat elaborant els catàlegs de paisatge, es va anar incrementant la complexitat dels processos, la participació pública

i social en l'elaboració del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona es va estructurar a partir de dos mecanismes diferents que es van adaptar i combinar segons la fase d'elaboració del catàleg en què es trobaven. D'una banda, es van fer una sèrie d'entrevistes a vint-i-sis agents de paisatge, seleccionats entre els agents més rellevants de l'àmbit, i de l'altra, una consulta per mitjà del web de l'Observatori del Paisatge, que va rebre 878 aportacions al llarg de tot el període de consulta.

Entrevistes a agents de paisatge

El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona va incorporar vint-i-quatre entrevistes aprofundides a vint-i-sis agents de paisatge, especialment durant els primers estadis de l'elaboració del catàleg, per tal de saber quina opinió tenien sobre les problemàtiques, valors, característiques i reptes del paisatge en aquest àmbit. Els objectius que es perseguïen eren conèixer l'opinió dels entrevistats sobre les problemàtiques, valors, característiques i reptes del paisatge; recollir la percepció dels agents de paisatge sobre el seu entorn; contribuir a la definició dels objectius de qualitat paisatgística i els criteris i mesures que es considerin; i captar complicitats per a altres instruments participatius. Les entrevistes van permetre arribar a discursos significatius de l'àmbit del Camp de Tarragona, obtenir informació aprofundida sobre el paisatge i obtenir informació sobre valors difícilment identificables per altres mitjans.

Les entrevistes es van dirigir principalment a agents de paisatge, i se'n van excloure expressament persones a tall individual i experts o especialistes, tot i que aquestes també foren igualment consultades per altres vies. Per tal d'aconseguir la màxima representativitat dels diversos estats d'opinió i interessos, els criteris per a seleccionar els agents eren la representativitat territorial i sectorial. Així doncs, per cada territori es va mirar d'entrevistar representants dels diversos sectors econòmics, d'entitats conservacionistes, d'agents de desenvolupament local, d'usuaris i de coneixedors del territori. Les entrevistes es van dur a terme durant els mesos de gener i març del 2006 i es van dirigir a ecologistes, excursionistes, gestors d'espais protegits, enginyers forestals, pagesos, consells reguladors de diverses denominacions d'origen, administracions, promotors turístics, agents del sector de la construcció, col·legis professionals i estudiosos o promotors del patrimoni cultural, entre altres.

L'entrevista era de caràcter obert, tot i que es partia d'un senzill guió que permetés presentar l'entrevista, la identificació, el nomenament i la delimitació de paisatges del Camp de Tarragona, la identificació dels valors del paisatge (localitzats en el mapa), sobretot dels valors més intangibles del paisatge (identitaris, emocionals, simbòlics...), o l'avaluació del paisatge (les principals problemàtiques, amenaces i potencialitats dels paisatges del Camp de Tarragona). Les entrevistes s'executaven en un moment inicial de l'elaboració del catàleg del paisatge en què encara no s'havia fet una proposta definitiva d'unitats de paisatge, de manera que bona part de les entrevistes anaven dirigides a la identificació d'unitats del paisatge, la caracterització i la valoració del paisatge. Implíci-

tament, però, els agents aportaven informació per a la definició dels objectius de qualitat paisatgística i l'establiment de mesures i propostes d'actuació.

Les entrevistes també van permetre conèixer el teixit social del Camp de Tarragona i implicar el món associatiu i institucional en el procés d'elaboració del Catàleg de paisatge. També constituïren una oportunitat per a divulgar el procés d'elaboració dels catàlegs entre els agents públics i privats, i resoldre dubtes relacionats amb el procés.

Consulta ciutadana per mitjà del web de l'Observatori

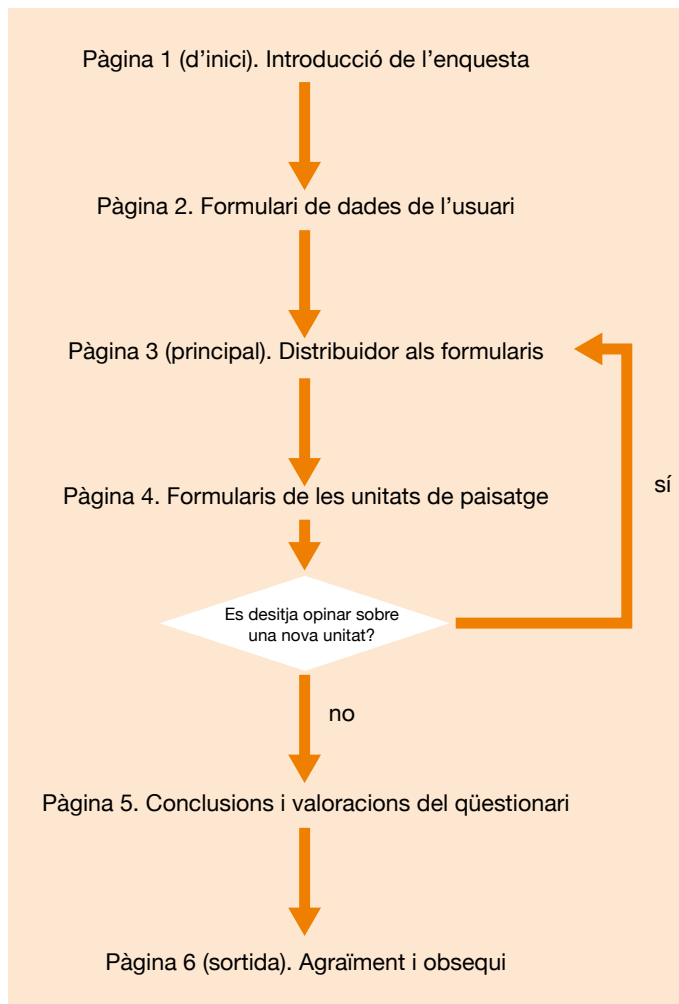
El Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona ha tingut en compte l'opinió de la ciutadania a través d'Internet, recollida des del web oficial de l'Observatori del Paisatge de Catalunya. El lema de la consulta va ser "Opina. El paisatge t'escolta". Aquest mecanisme de participació es va articular a partir d'una consulta de paisatge via Internet, realitzada en el període comprès entre el 2 de maig i el 10 de juny de 2006. La participació via Internet va ser oberta a tota la ciutadania i es va estructurar segons la proposta provisional d'unitats de paisatge. Perseguia divulgar el procés d'elaboració del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona entre la ciutadania en general; contrastar alguns dels resultats obtinguts per l'equip redactor del Catàleg de paisatge durant les seves diverses fases d'elaboració (límits i noms de les unitats de paisatge, avaluació del paisatge, etc.); conèixer l'opinió i les preferències sobre els paisatges del Camp de Tarragona, i contribuir a la reflexió personal i al debat col·lectiu sobre el paisatge.

Si el que es pretenia amb les entrevistes als agents era parlar en profunditat amb poques institucions però representatives, amb la participació via Internet es volia arribar a moltes persones, sense fixar-se tant en el valor representatiu que tenien. Així, aquest procés no tenia la voluntat d'obtenir una estadística representativa de la realitat de la percepció del paisatge del Camp de Tarragona, sinó tan sols disposar de les respostes obtingudes per les persones que voluntàriament van accedir al web de participació per tal d'orientar els treballs del Catàleg.

Aquest instrument va permetre recollir un gran nombre d'aportacions. L'accés fou senzill, des de qualsevol ordinador amb accés a Internet, i es van utilitzar mitjans de comunicació i altres canals informatius (l·listes de distribució electròniques, etc.) per a donar a conèixer la consulta i augmentar el nombre de respostes.

Continguts de la consulta

Des del web oficial de l'Observatori del Paisatge de Catalunya (www.catpaisatge.net), es va donar accés al web de la consulta del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona. La consulta web es posà en marxa un cop els equips redactors hagueren definit una proposta d'unitats de paisatge, i ja havien iniciat les fases d'avaluació del paisatge i de definició d'objectius de qualitat paisatgística. El web es va dividir en diverses pàgines i una pàgina donava pas a la següent de forma successiva, tal com es descriu a continuació:

Esquema de la consulta a través del web

Pàgina 1 (d'inici): introducció a la consulta

La primera pàgina donava la benvinguda a l'usuari al web de la participació ciutadana al Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona. D'una manera divulgativa s'explicava el procés d'elaboració del Catàleg de paisatge, els objectius de la consulta i què s'esperava de l'usuari de la consulta. S'incentivava la participació presentant un obsequi que s'obtidria un cop finalitzada la consulta, i que corresponia a un programa d'estalvi de pantalla, amb fotografies destacables dels paisatges de l'àmbit territorial del Catàleg de paisatge. També s'indicava la durada aproximada de l'execució de la consulta, que era d'un mínim de 5 minuts. A partir d'un botó del web, es podia accedir a l'apartat següent de la consulta.

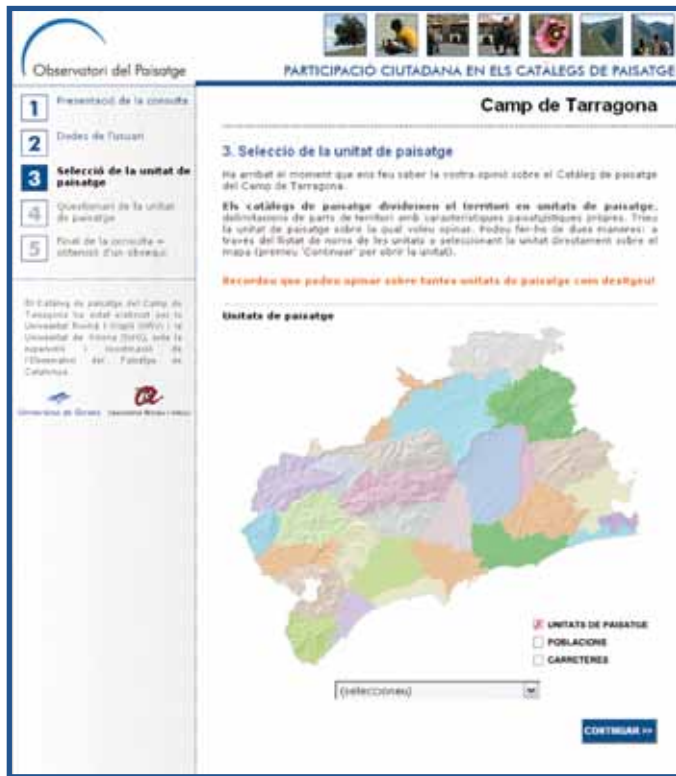
Pàgina d'inici de la consulta

Pàgina 2: formulari de dades de l'usuari

Abans que l'usuari efectués cap aportació a la consulta, se li demanava que omplís una sèrie de dades personals (edat, sexe, lloc de naixement, residència actual). Era obligatori omplir aquests camps, tot i que es deixava constància de manera explícita que la consulta era en tot moment anònima.

Formulari de dades de l'usuari

Distribuidor als formularis de les unitats de paisatge

Pàgina 3: distribuïdor als formularis de les unitats de paisatge

La consulta s'estructurava, com ja s'ha esmentat, a partir de les diverses unitats del paisatge del Camp de Tarragona. L'usuari que tenia intenció de participar-hi havia de decidir en primera instància sobre quina es volia pronunciar i podia participar en tantes unitats del paisatge com volgués.

Descripció de la unitat de paisatge a la capçalera del qüestionari

Pàgina 4: formularis de les unitats de paisatge

En aquesta pàgina es convidava els usuaris del web a valorar, específicament, la unitat de paisatge seleccionada a través de diferents instruments. Un cop escollida la unitat, s'incorporava una breu descripció de les principals característiques del paisatge de la unitat, que orientava l'usuari. Aquesta descripció es basava en els treballs efectuats per l'equip tècnic del Catàleg de paisatge, i no contenia elements valoratius de la unitat de paisatge. Anava acompanyada, també, d'una fotografia i un mapa.

Aquesta pàgina fou, certament, la més extensa del web de participació i presentava el formulari pròpiament dit. Els continguts es van preparar en funció de les necessitats d'informació detectades durant el procés d'elaboració del Catàleg de paisatge. Hi havia tres grans grups de qüestions:

Qüestió A: Coneixeu aquest paisatge?

Aquesta part del formulari permetia saber el grau de coneixement del paisatge per part de l'usuari, així com la validació del nom proposat i la relació de l'usuari amb el paisatge (sentiment de lloc). Així, es demanava als participants si estaven d'acord amb el nom proposat per a la unitat. En cas que la resposta fos negativa, es demanava quin nom alternatiu proposarien per a la unitat.

Qüestió B: Poseu nota al paisatge!

Aquesta part del formulari permetia conèixer com es valorava el paisatge per part de l'usuari. En aquest cas, es demanava que s'identifiquessin les característiques o elements de cada unitat que més es valoraven, a partir d'una llista d'elements proposada pels equips redactors. Hi havia un límit de tres opcions a marcar, tot i que també es demanava al participant que proposés lliurement altres característiques o elements que més valorava.

Qüestió C: Hi esteu d'acord?

Aquest darrer bloc permetia recollir les propostes d'actuacions dels participants respecte de la unitat de paisatge que ajudaven a la formulació dels objectius de qualitat paisatgística i les mesures susceptibles de ser proposades pel catàleg de paisatge. Aquest bloc també contenia espais perquè els participants efectuassin propostes per millorar l'estat del paisatge de la unitat, i comentaris lliures respecte de la unitat de paisatge.

Finalment, es tancava el formulari amb dos apartats per a comentaris lliures dels usuaris sobre què farien per millorar aquella unitat de paisatge i per a altres comentaris diversos.

Un cop omplert el formulari, es preguntava a l'usuari si volia continuar participant en una altra unitat de paisatge (s'adreçava l'usuari a la pàgina principal de la consulta) o bé si volia sortir de la consulta (s'adreçava l'usuari a la pàgina de sortida de la consulta).

Qüestionari de la consulta web

Un cop l'usuari finalitzava la sessió de participació, com a agraïment per haver fet la consulta, se l'obsequiava amb l'estalvi de pantalla esmentat anteriorment. A més de l'agraïment explícit per la participació, es convidava l'usuari a fer difusió del procés participatiu i a mantenir l'interès en el procés d'elaboració dels catàlegs de paisatge.

La consulta pel web va evolucionar catàleg rere catàleg, fins a completar-los tots set, i es van afegir i treure blocs a mesura que se n'anava comprovant el rendiment, augmentant el grau de complexitat de la consulta i, per tant, l'efectivitat.

Pàgina final de la consulta

Dades bàsiques de la consulta web al Camp de Tarragona

A continuació es presenten les principals dades en relació amb el conjunt de la consulta web de paisatge del Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona:

- Es reberen un total de 878 aportacions a les diverses unitats de paisatge al llarg de tot el procés (del 2 de maig al 10 de juny de 2006).
- De les vint-i-nou unitats que configuren el Catàleg de paisatge del Camp de Tarragona, la més consultada fou la

de Reus-Tarragona, amb 132 consultes (16% del total de consultes), seguida de la del Baix Gaià, amb 85 consultes (10%) i de la de la Plana del Baix Camp, amb 62 (7%).

- El major grau de participació es donà entre la població de 20 a 45 anys, que significa el 76% del total de participants.
- Les aportacions vingueren principalment d'usuaris que havien nascut i/o vivien dins l'àmbit del Camp de Tarragona. Els usuaris de fora de Catalunya van ser minoritaris, especialment pel que fa al lloc de residència.

Resum de la consulta web

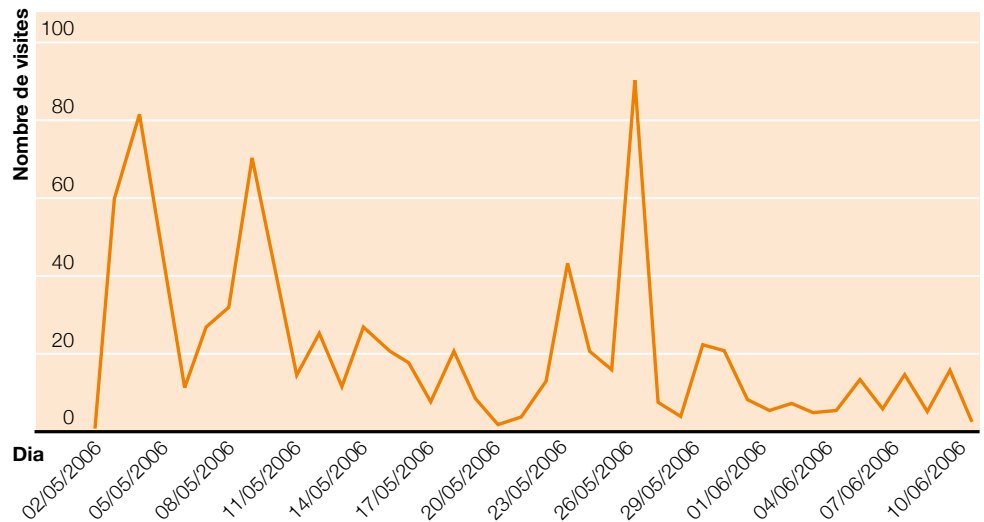
Evolució de la participació

Nombre total de consultes: 878

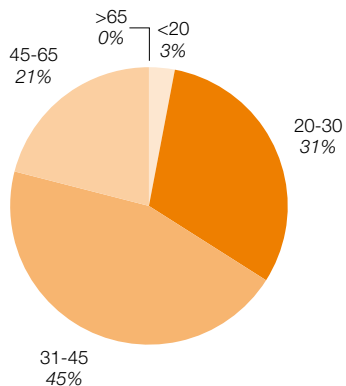
(849 de vàlides)

Dia amb més consultes: 26 de maig de 2006

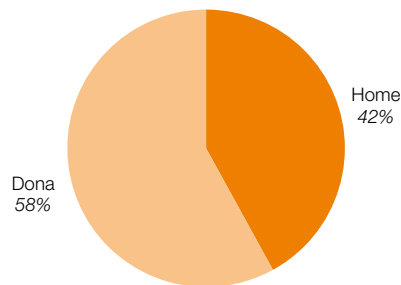
(90 consultes)

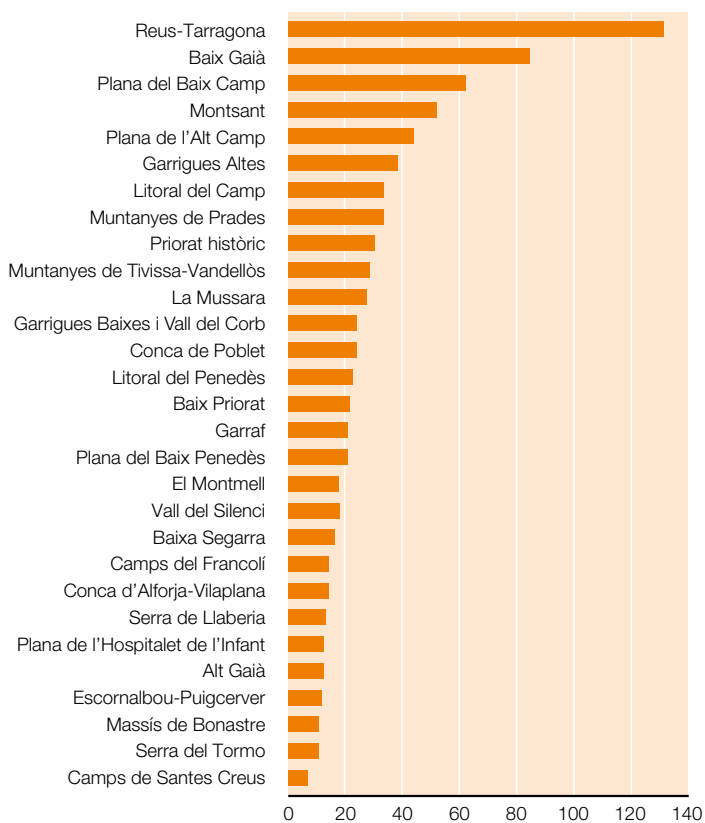
Consultes per edat

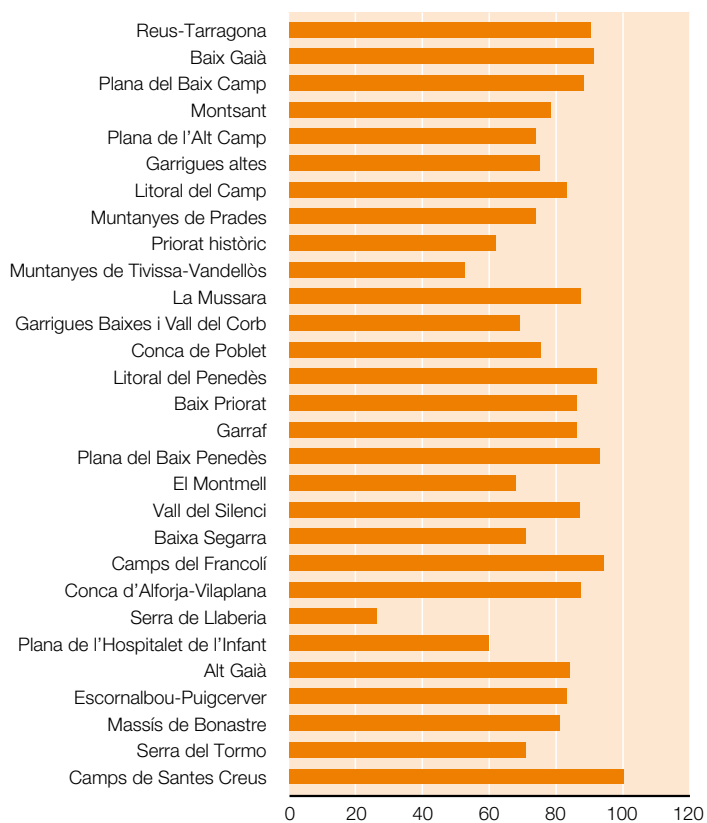
Consultes per gènere

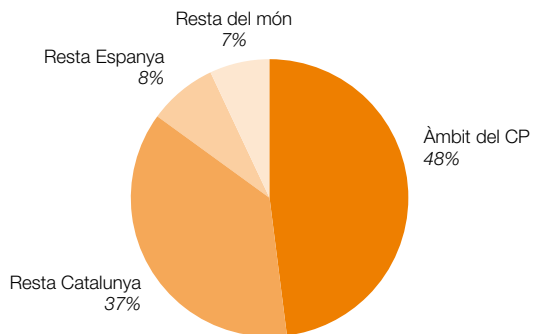
Unitats més visitades

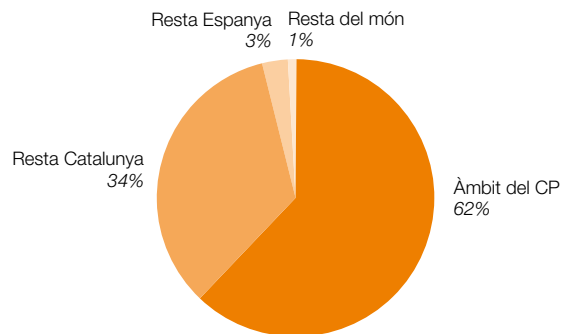
Grau de coneixement del paisatge

Aportacions segons lloc de naixement

Aportacions segons lloc de residència

A landscape photograph showing a road in the foreground, a concrete curb, and a grassy area with some bushes. In the background, there are trees and a city skyline with several high-rise buildings under a clear sky. An orange square with the text 'Bloc 2' is overlaid on the image.

Bloc 2

El paisatge del Camp de Tarragona. Aspectes generals

El present bloc s'inicia amb una descripció dels principals condicionants naturals del paisatge del Camp de Tarragona (com el clima, la litologia, els processos geomorfològics, el relleu o l'aigua), i també dels elements que s'han desenvolupat sobre aquest substrat (com les formacions vegetals i els hàbitats, els usos del sòl, les poblacions o les infraestructures).

En els dos capítols següents, es descriu la seqüència evolutiva del paisatge del Camp de Tarragona i dels principals factors naturals, socials i econòmics que hi han afavorit els canvis al llarg de la història. Aquests dos capítols donen pas a un altre que descriu el paisatge actual del Camp de Tarragona, és a dir, la combinació i la interacció dels elements que constitueixen l'estructura actual del paisatge i que en defineixen el caràcter. Aquest tercer capítol també entra de ple en les tendències i canvis que es produeixen –i en les que es poden produir– en el paisatge del Camp de Tarragona, fruit de les principals activitats i processos que hi incideixen, i com

a conseqüència de la implementació de les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials vigents.

Un quart capítol tracta el paisatge del Camp de Tarragona des de diferents expressions artístiques (pintura, literatura, postals, rondalles, cançó, llegenda...). El llegat artístic i literari mostra paisatges que responen a una determinada concepció social i que influeixen enormement en l'imaginari col·lectiu del Camp de Tarragona. Aquest capítol enllaça amb un de cinquè, que fa una descripció qualitativa dels principals valors paisatgístics del Camp de Tarragona, diferenciant els ecològics dels culturals (històrics, simbòlics i identitaris), socials i estètics, atenent la riquesa i diversitat dels paisatges culturals del Camp de Tarragona i la necessitat imperant de deixar constància dels seus valors.

Finalment, es presenten les principals amenaces i oportunitats a l'hora de protegir, gestionar i ordenar el paisatge del Camp de Tarragona.

1. Elements naturals

Espai forestal de les muntanyes de Prades. Ferran Aguilar

El paisatge és el resultat de la interacció d'un gran nombre d'agents i processos, tant de tipus natural com humà, que es produeix en un espai concret al llarg del temps. Els elements naturals constitueixen una base territorial, una matriu biofísica, que les societats humanes han modelat d'acord amb unes estratègies d'aprofitament de l'entorn natural determinades pels sistemes culturals i socioeconòmics vigents en cada període històric i que consegüentment han donat forma als paisatges actuals. No hi ha, per tant, pràcticament cap territori que no hagi experimentat una transformació humana.

Atès que tot l'àmbit del Camp de Tarragona es troba sota el domini d'un únic tipus climàtic zonal, el caràcter del paisatge està

condicionat en primer lloc per l'estructura i el modelat del relleu. Els sectors de muntanya o les àrees de plana, amb les formes de relleu pròpies en relació amb la litologia i la tectònica, constitueixen el substrat de cada paisatge. El gradient altitudinal i la distància respecte del mar, juntament amb l'orientació de les grans unitats de relleu (i els seus efectes sobre les adveccions marines o continentals) modifiquen i introdueixen matisos a les característiques generals del clima mediterrani zonal. D'altra banda, la hidrografia, els sòls i la vegetació no fan sinó reflectir les variacions en l'espai de les combinacions entre diferents litologies i condicions topoclimàtiques, a les quals s'afegeix la secular intervenció humana.

1.1 El relleu

El Camp de Tarragona és un àmbit territorial que es caracteritza, entre altres aspectes, per la diversitat de relleu, i hi destaca especialment el gran contrast existent entre unes àrees de plana i les muntanyes que les envolten. Les planes del Baix i de l'Alt Camp, la plana ondulada del Baix Penedès, el fons de les conques o cubetes de Barberà, de Falset i d'Alforja, es troben envoltades per grans nuclis orogràfics que s'elevan, en els punts més alts, per damunt dels 1.000 metres sobre el nivell del mar. En aquest sentit, el Montmell, les muntanyes de Prades, la Mussara, el massís de Montsant, la serra de l'Argentera, la mola de Colldejou i la serra de Llaberia són les principals alineacions de muntanyes que tanquen l'horitzó de les terres baixes i constitueixen unes façanes paisatgístiques visibles des d'amplis sectors del Camp de Tarragona.

Es tracta, en definitiva, de planes i muntanyes que responen a les condicions d'estructura i modelat de les dues grans unitats de relleu de Catalunya que configuren el territori del Camp de Tarragona: el sistema Mediterrani i la Depressió Central Catalana.

Excloent la franja nord de l'àmbit, la major part del territori del Camp de Tarragona presenta un relleu que respon a les característiques estructurals del sistema mediterrani, el tret més destacat del qual és la seva divisió en dues serralades de traçat més o menys paral·lel (la Serralada Litoral i la Serralada Prelitoral), separades per una estreta i llarga fossa tectònica: la Depressió Prelitoral. Aquesta disposició característica del sistema mediterrani s'altera al Camp de Tarragona: la subdivisió en tres unitats de relleu ben marcades només es compleix en el sector del Penedès, ja que la Serralada Litoral, representada per l'extrem meridional del bloc del Garraf, desapareix a les portes del Vendrell.

A ponent del Penedès, la Serralada Prelitoral adquireix una disposició més complexa. En aquest sentit, el bloc del Gaià està format per un conjunt de serres disposades en paral·lel i esteses en direcció nord-est sud-oest, d'acord amb l'estructura general del relleu que pren la Serralada Prelitoral des del riu Anoia fins a les muntanyes de Prades. Es tracta d'un nus orogràfic molt extens, on destaquen el Montagut (964 m) i el Montmell (861 m), que pel sud enllaça amb les serres del massís de Bonastre i el baix Gaià fins a arribar a la costa, a tocar de la ciutat de Tarragona, de la mateixa manera que compartimenten la Depressió Prelitoral en separar la plana del Baix Penedès de la plana de l'Alt Camp.

La serra de Miramar enllaça el massís de Gaià amb les muntanyes de Prades i separa la Conca de Barberà de la plana de l'Alt Camp. Les muntanyes de Prades (amb una alçada màxima de 1.201 m) són l'extrem oriental d'allò que els geòlegs anomenen massís del Priorat, el qual des de Prades es divideix en dos ramals, un d'interior que continua per les serres de Montsant, de la Figuera i del Tormo, i un altre per la part de mar que, per mitjà de la serra de l'Argentera, tanca la plana del Baix Camp pel costat de ponent i enllaça amb la mola de Colldejou, la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs. Entre els dos ramals de muntanyes queda depimida topogràficament la fossa del Priorat, al sud de la qual s'obre la cubeta de Móra, ja fora de l'àmbit administratiu del Camp de Tarragona.

Per altra banda, el territori de morfologia planera constituït per conques d'erosió i altiplans, integrat administrativament a la comarca de la Conca de Barberà, ja forma part de la Depressió Central Catalana.

La complexitat de l'estructura del relleu del Camp de Tarragona és notable. Només cal esmentar que dins els seus límits es troben representats tots els períodes geològics existents a Catalunya. Es distingeixen les grans unitats estructurals següents: la Serralada Prelitoral, el marge meridional de la Depressió Central, la Depressió Prelitoral, la Serralada Litoral i la línia de costa.

La Serralada Prelitoral

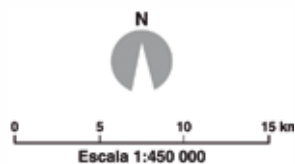
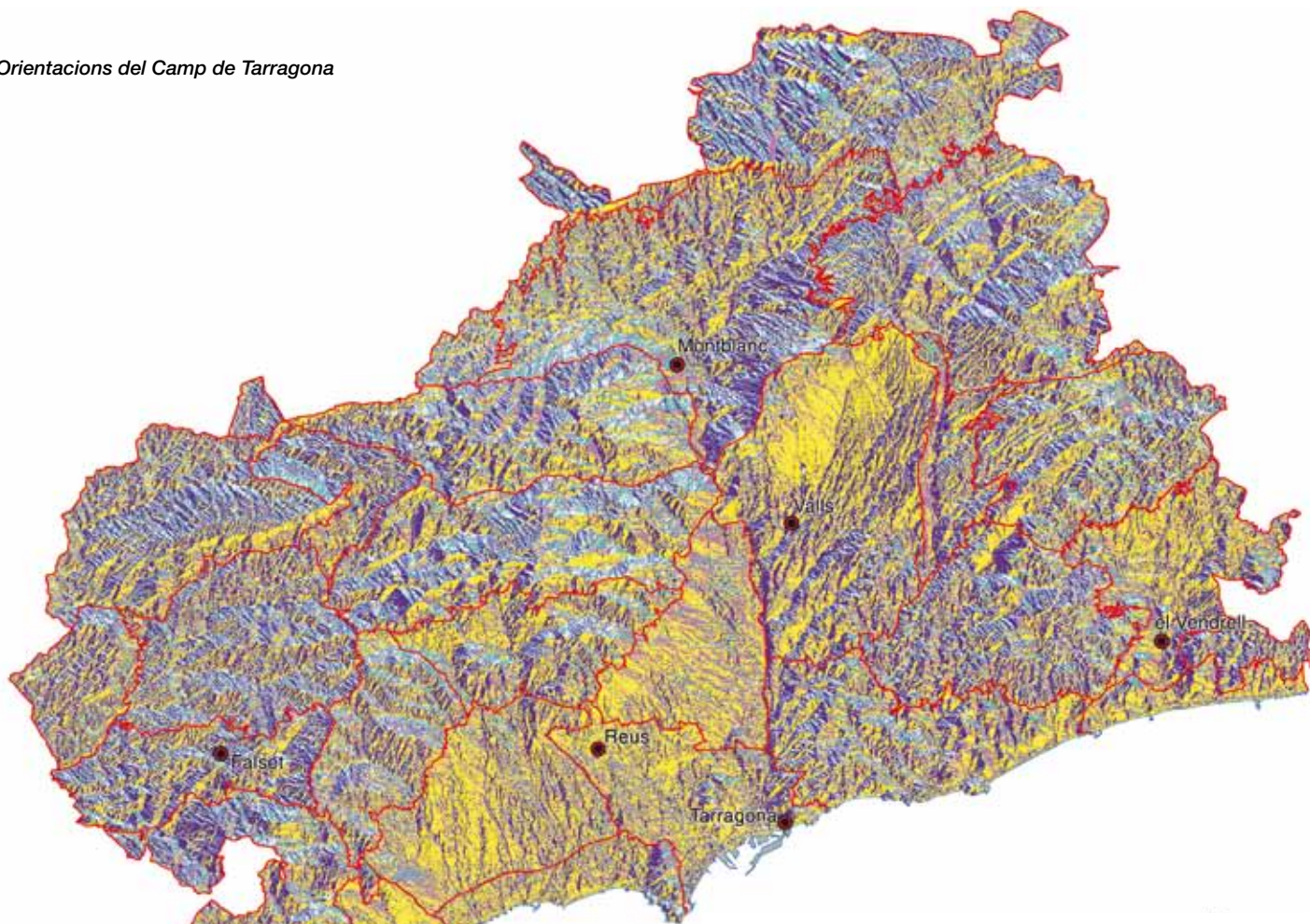
El sòcol de la Serralada Prelitoral està constituït per roques molt antigues, formades durant el paleozoic, que afloren en superfície a causa de l'aixecament tectònic i l'erosió de la cobertura sedimentària que el recobria. Al Camp de Tarragona, els materials paleozoics surten a la superfície en una extensa àrea que s'estén des del peu de la serra del castell de Selmella, a l'extrem occidental del bloc de Gaià, i continua per la serra de Miramar, les muntanyes de Prades, les serres de Riudecanyes i Escornalbou i el sector central de la comarca del Priorat. La major part dels materials d'edat paleozoica són gresos de gra fi, pissarres, fil·lites i altres roques originades en el metamorfisme de les argiles i les pissarres. Hi ha també cinc sectors on afloren intrusions granítiques que formen part d'un gran batòlit incrustat en els sediments paleozoics: les muntanyes de Prades al nord de Poblet, l'entorn del nucli de Prades, la conca d'Alforja, l'entorn de Falset i un petit sector a Vilanova d'Escornalbou.

Els granits i les roques pissarrenques formen un massa rígida, poc plàstica, que sota les pressions produïdes pels plegaments alpins va fracturar-se en blocs. Un d'ells, en enfonsar-se, va donar lloc a la depressió Valls-Reus, mentre que uns altres van ser aixecats i originaren els blocs enlairats del massís del Priorat, de la serra de

Detall d'un estrat de calcàries dolomítiques del bloc del Gaià.
Observatori del Paisatge

Orientacions del Camp de Tarragona

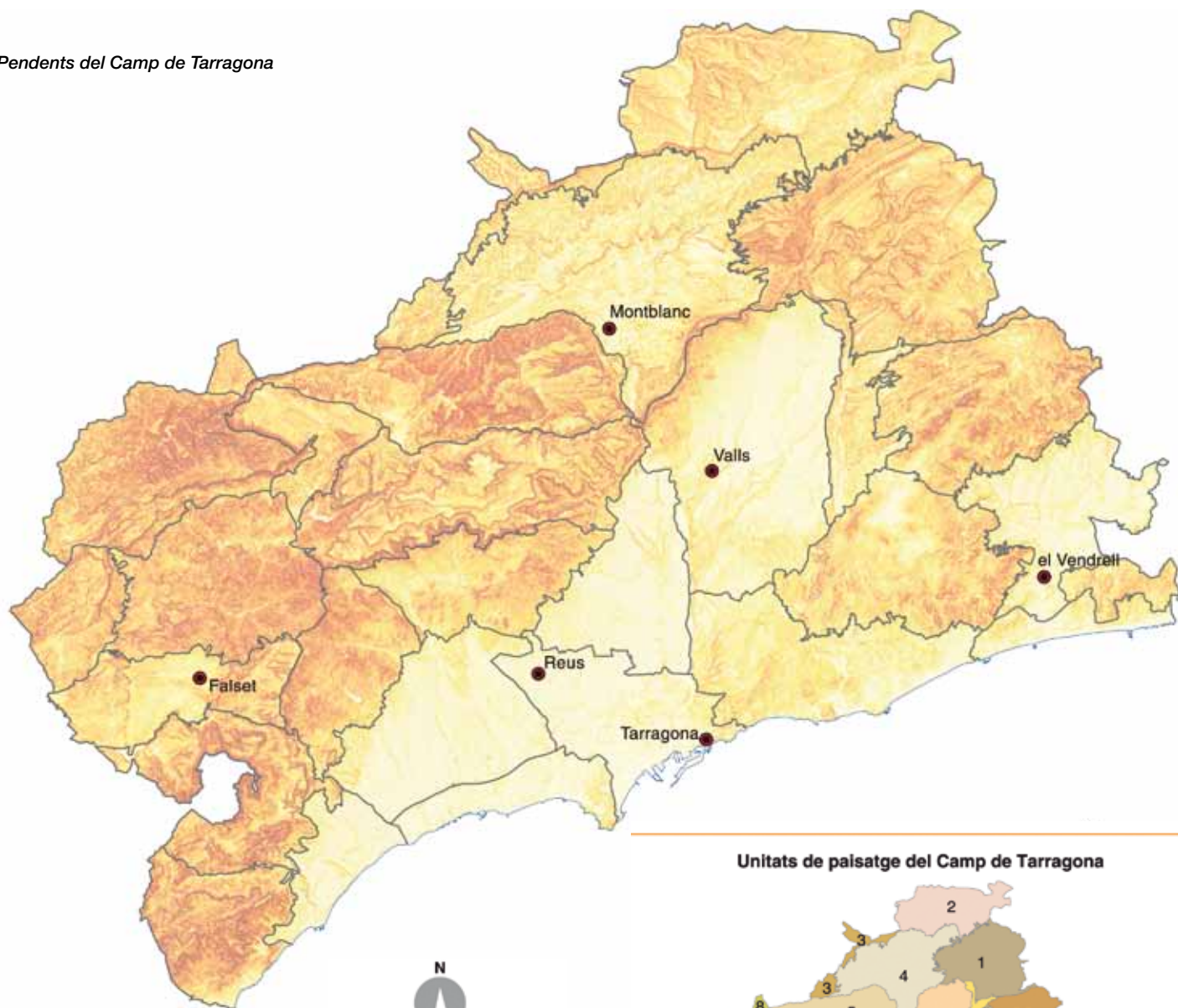
Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

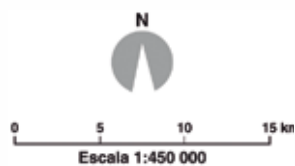
1. Alt Gaià	13. Serra de Llaberia
2. Baixa Segarra	14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb	15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
4. Conca de Poblet	16. Escornalbou - Puigcerver
5. Muntanyes de Prades	17. Conca d'Alforja - Vilaplana
6. la Mussara	18. Plana del Baix Camp
7. Vall del Silenci	19. Litoral del Camp
8. Garrigues Altes	20. Reus - Tarragona
9. Montsant	21. Camps del Francofí
10. Serra del Tormo	22. Plana de l'Alt Camp
11. Priorat Històric	23. Baix Gaià
12. Baix Priorat	24. Massís de Bonastre
	25. Camps de Santes Creus
	26. el Montmell
	27. Plana del Baix Penedès
	28. Litoral del Penedès
	29. Garraf

	Nord		Est
	Nord-est		Sud-oest
	Est		Oest
	Sud-est		Nord-oest
	Unitat de paisatge		Cap de comarca

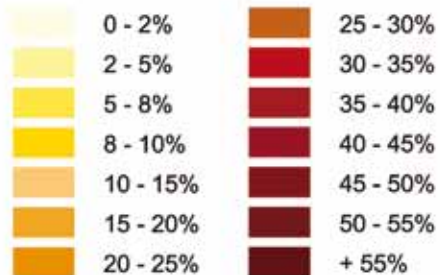
Pendents del Camp de Tarragona

46

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

— Unitat de paisatge ● Cap de comarca

1. Alt Galà
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Miramar i del bloc del Gaià. El límit nord d'aquests blocs amb els materials sedimentaris de la Depressió Central es dona per mitjà d'una falla inversa o encavalcament, mentre que la fractura del costat sud es comporta com una falla normal. Tant els granitoids com els materials pissarrencs han estat fortament desgastats i erosionats. Els terrenys on afloren els granits i les llicorelles formen un paisatge suau, amb turons de formes arrodonides i vessants de pendent regular, com es pot observar al Priorat històric. Els granits estan molt alterats per l'acció atmosfèrica i solcats per intrusions porfídiques. La poca resistència del granit a l'erosió ha provocat que les àrees on aflora coincideixin amb sectors deprimits topogràficament com és el cas de la conca d'Alforja, de la fossa de Falset-Marçà o de la vall de Riudecols.

A sobre de les roques paleozoiques es van dipositar potents bancs de materials sedimentats en la mar mesozoica que recobria aquesta part de Catalunya. De totes elles, les que pertanyen al Triàsic són les que estan més amplament distribuïdes i apareixen des del bloc del Gaià fins a la base de les muntanyes més meridionals del Camp de Tarragona. En canvi, els materials del Juràssic i del Cretaci només apareixen en aquells sectors on la profunditat de la conca sedimentària era més gran en aquells períodes: el Garraf, el Montmell, el massís de Bonastre, el cap de Salou i, sobretot, la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs, on aquests materials es presenten amb una potència de fins a 700 metres.

La sèrie triàsica està composta arreu per conglomerats i gresos vermellosos a la base i calcàries, dolomies, margues i argiles en els estrats superiors. Són uns materials que tenen una gran rellevància paisatgística, com que s'hi alternen estrats de roques ten-

dres amb altres de més resistents a l'erosió, donen lloc a relleus en costes: estructures generalment monoclinals que si bé per un costat formen replans molt útils per a l'aprofitament agrícola, per l'altre presenten grans cingleres que es poden observar a moltes de les serres del Camp de Tarragona. El vessant meridional de la serra de la Mussara, per exemple, presenta un cinyell de cingleres que s'estenen ininterrompudament des de Siurana fins més enllà de l'Albiol. També els cingles imponents de les serres de la Gritella, de Pradell, de l'Argentera i de la Figuera estan modelats en els materials del Triàsic inferior i mitjà.

Per damunt del Triàsic se succeeixen estrats de materials carbonatats: calcàries margoses, sorres, argiles i dolomies que pertanyen al Juràssic i al Cretaci. Aquests materials formen costes i cingleres situades a més altitud que les anteriors. Els altiplans dels Motllats, per exemple, situats al centre de la Mussara, són d'edat juràssica, mentre que les cingleres que coronen la mola de Colldejou i la Miranda de la serra de Llaberia estan modelades en materials del Cretaci.

Tot aquest conjunt de serres s'originà en el Terciari, a partir de l'orogènia alpina, quan s'enlairaren els materials dipositats al fons de la mar mesozoica. El moviment no fou uniforme i, per tant, el resultat és divers. Al bloc de Gaià i les muntanyes de Prades els moviments verticals van ser relativament regulars, amb una estructura tectònica simple, i és per aquest fet que els estrats apareixen en disposició horitzontal o subhoritzontal en les plataformes estructurals. Aquesta simplicitat, però, no és vàlida, per exemple, a la serra de Miramar, ja que a causa de l'aixecament general del conjunt les capes dels materials del Triàsic estan molt basculades cap al nord,

El nucli de l'Albiol està situat en el conjunt de cingleres del vessant meridional de la serra de la Mussara. Ferran Aguilar

amb encavalcaments sobre els materials terciaris de la Conca de Barberà i amb una disposició gairebé vertical de les capes a l'estret de la Riba. La complexitat geològica també és un dels trets diferencials del sector de Pradip, a cavall entre la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs, on els materials mesozoics estan afectats per una successió de línies de plegament, falles i encavalcaments que constitueixen un sector de relleu molt irregular.

El marge meridional de la Depressió Central

Els terrenys deprimits topogràficament de la conca de Barberà i el sector d'altiplans de la vall alta del riu Corb, altrament anomenada baixa Segarra, pertanyen estructuralment a la Depressió Central Catalana. La conca es correspon amb una de les cubetes perifèriques del marge meridional de la Depressió Central, amb una gènesi similar a la de la conca d'Òdena o el Pla de Bages. En realitat, la cubeta d'erosió està dividida en dues conques, separades pel coll de Deogràcies: la conca estricta buidada per l'acció erosiva dels rius Francolí i Anguera, i la petita conca de Santa Coloma de Queralt. Ambdues conques estan limitades al nord-est per un escarpament que coincideix amb l'extrem meridional dels altiplans de la Segarra.

Els materials sedimentaris dipositats són d'edat eocena i paleocena. Els materials més antics de l'Eocè només són visibles a l'extrem sud-oest de la conca, al sector de Vilaverd, mentre que els materials de l'Oligocè apareixen una mica més cap al nord. Així, entre Montblanc i Sarral el terreny està constituït per margues llimoses de color vermell, que cap a Barberà de la Conca s'intercalen amb nivells de conglomerats i gresos també de color vermell. Més al nord-oest, als municipis de l'Espluga de Francolí, Blancafort, Solivella i Rocafort de Queralt apareixen gresos i margues vermelloses que, encara més al nord, són substituïts per gresos i margues groguenques ja en la transició cap als relleus de les serres de Vilobí i del Tallat. Aquest sector septentrional és de relleu més trencat, amb tot un conjunt de turons i serres baixes separades per torrents, a diferència del sector central on la monotonia de la plana només es trenca per l'aparició d'alguns turons testimoni. Els Ullastres i el tossal Gros d'Ollers, tots dos al municipi de Barberà de la Conca, en són bons exemples.

Els materials terciaris del Paleocè i de l'Eocè van transgredir els actuals límits de la Depressió Central i es van dipositar també en el sector del bloc de Gaià, de manera que sobre els materials del Triàsic descansen argiles vermelles i gresos dipositats al Paleocè. A continuació es troben també calcàries i calcarenites de l'Eocè inferior. Aquestes calcàries eocèniques només es mostren de manera contínua a l'est del Puig de Formigosa, ja que al sector central del bloc de Gaià han estat escombrades per l'erosió i només n'han quedat petits sectors residuals, els quals coronen turons com el Montagut, el Puig Rovira o el Puig de les Basses, però que donen lloc a un relleu tabular molt característic.

Les serres de la Llena i de Montsant, encara que des d'un punt de vista orogràfic s'inclouen a la Serralada Prelitoral, estan formades per materials terciaris de la Depressió Central. El seu relleu està modelat en potents bancs de conglomerats dipositats per corrents

fluvials a les ribes de la mar interior eocènica. A causa de la seva duresa, els conglomerats han resistit millor l'erosió que els propis materials de la serralada i destaquen per sobre de la resta de relleus que els voregen. Els materials sedimentaris es van dipositar durant l'Eocè i l'Oligocè. Els sectors culminants estan constituïts per grans bancs de conglomerats calcaris de l'Oligocè que descansen sobre capes de materials més tous (margues i lutites eocèniques), que donen lloc a vessants de perfil menys pronunciat.

La Depressió Prelitoral

La gran fossa tectònica que separa les serralades Litoral i Prelitoral, a l'alçada del Camp de Tarragona resta compartimentada en dos sectors. D'aquesta manera, els relleus del massís de Bonastre s'interposen entre la plana del Penedès i la depressió Valls-Reus.

La plana del Baix Penedès està formada per roques sedimentàries miocèniques, en general força toves, com argiles i margues amb alternances de gresos i conglomerats. Per sobre d'aquests nivells s'han dipositat materials quaternaris amb un gruix variable. El relleu no coincideix amb el d'una plana autèntica com sí que succeeix a l'Alt i el Baix Camp, sinó que presenta una topografia trencada per la presència de petites serres i turons modelats en els materials més resistents del Miocè. Els sectors més deprimits, on els nivells miocènics han estat erosionats, s'han reblert amb argiles i llims d'edat quaternària. La xarxa de torrents no s'ha encaixat profundament en el conjunt de dipòsits sedimentaris a causa del poc pendent que ha de superar per obrir-se camí fins al mar.

La gran depressió tectònica que ocupa el centre del Camp de Tarragona és un enorme bloc enfonsat o graben d'uns 50 quilòmetres de longitud i una amplada de l'ordre dels 35 quilòmetres en el sector més ample. El curs del riu Francolí i un esglaó d'uns 50 metres en el marge esquerre del llit marquen la divisòria entre les dues subunitats morfològiques en què es subdivideix la depressió: la plana de l'Alt Camp i la plana del Baix Camp.

La plana de l'Alt Camp té una forma triangular amb la part més ampla al costat sud, mentre que es fa més estreta a l'extrem nord, on resta tancada per un amfiteatre de muntanyes. Està constituïda per sediments quaternaris aportats per les rieres procedents de les muntanyes que l'encerclen, que han deixat els materials més gruixuts a prop de l'origen i els més fins més allunyats. En el sector entre Valls, Alió i Puigpelat, i fins al Francolí, aflora una faixa de materials més antics, d'edat miocènica, constituïts per argiles, gresos i conglomerats, que donen lloc a formes més diverses i irregulars com algun tossal i petits sectors enlairats una desena de metres per sobre de la plana circumdant. A les petites depressions d'aquesta àrea central s'hi han acumulat les restes de l'erosió de la cobertura miocènica, formant terres de cultiu molt fèrtils.

La plana del Baix Camp és més ampla i està lleugerament basculada cap al mar. L'horizontalitat només resta interrompuda pels cursos de les rieres que hi creuen. Té un pendent escàs, que augmenta lleugerament cap als primers contraforts de les muntanyes que la limiten. Està reblerta per dipòsits sedimentaris d'origen al·luvial i col·luvial de l'Holocè i constituïts per graves, conglomerats no consolidats i sorres que corresponen a un sistema de cons de

dejecció procedents de les muntanyes veïnes. Cap al sud-oest, els nivells superiors dels conglomerats estan cimentats per una crosta calcària, el taperot, que dificulta molt l'activitat agrícola.

L'origen de les fosses tectòniques que han donat lloc a les planes del Penedès i del Camp de Tarragona és idèntic i es deu a les fractures de distensió produïdes al final de l'orogènia alpina, a l'inici del període Miocè, que van enfonsar els blocs paleozoics amb la seva cobertura mesozoica. Un cop originada, la fossa va ser reblerta per dipòsits sedimentaris, primer d'origen marí i després de tipus lacustre i continental. Posteriorment es van afegir els sediments quaternaris aportats per la xarxa fluvial.

La Serralada Litoral

La Serralada Litoral està molt poc representada en l'àmbit del Camp de Tarragona. Els baixos relleus que separen el sector nord de la Costa Daurada, entre Cunit i Coma-ruga, de la depressió del Penedès, pertanyen a l'extrem meridional del massís de Garraf, la unitat més meridional de la Serralada Litoral. Són unes muntanyes modelades sobre materials calcaris del Cretaci en el sector oriental, mentre que a l'extrem occidental afloren roques sedimentàries detrítiques del Miocè.

La costa

La morfologia de la costa respon a la interacció entre diferents factors. A una escala mitjana, són importants les directrius imposades per la disposició de les unitats de relleu interior, la litologia, els accidents tectònics que afecten el rocam costaner i l'evolució de la costa, incloses les oscil·lacions del nivell del mar. Al Camp de Tarragona, les interaccions entre els factors i elements citats han donat lloc a una costa on predominen els trams amb llargues platges sorrenques, interrompudes només per petits promontoris rocosos.

El litoral entre el castell de Tamarit i Tarragona es caracteritza per la presència de nombrosos promontoris, com el de la punta de la Móra, i cales, com la cala Fonda. Rafael López-Monné

La costa del Camp de Tarragona s'inicia al sud de la desembocadura del riu Foix amb un llarg tram de costa baixa, que es correspon amb el front litoral de la plana del Penedès. Entre el promontori del castell de Tamarit i Tarragona la costa és força articulada amb una successió de promontoris: punta de la Móra, punta de la Creueta, punta de l'Arrabassada, punta del Miracle, que delimiten tot un conjunt de cales i platges encaixades. Més al sud, els dipòsits deltaics del riu Francolí donen lloc a la llarga platja arquejada de la Pineda, recolzada en el cap de Salou.

Al sud d'aquest indret, fins més enllà de Cambrils, la costa torna a ser baixa, amb llargues platges sorrenques marcades per les petites puntes deltaïques de les rieres que hi fan cap. Però la construcció dels ports de Salou i de Cambrils ha accentuat els problemes erosius d'algunes de les platges d'aquest tram de costa. Al sud de Cambrils, i fins poc abans de l'Hospitalet de l'Infant, la costa baixa és substituïda per una costa rocosa poc alta i sovint encrostada, tallada per nombrosos torrents que donen lloc a les cales de Miami Platja. A partir de l'Hospitalet de l'Infant els relleus del massís de Vandellòs arriben fins al mar i constitueixen un petit sector de costa alta. Al sud del coll de Balaguer apareix una estreta andana litoral, amb la platja de l'Almadrava, que continua per les planes de Sant Jordi d'Alfama, ja a les Terres de l'Ebre.

D'altra banda, les oscil·lacions del nivell del mar al llarg del Quaternari han deixat com a testimoni al cap de Salou restes fòssils d'antics nivells de platges situades a 2-3 i 5-6 metres per sobre del nivell actual.

El predomini dels sectors de costa baixa va facilitar la formació de llacunes i maresmes, que estaven separades del mar pels cordons de sorres litorals, on també s'havien desenvolupat dunes. Però la urbanització extensiva del litoral ha provocat la desaparició de la major part d'aquests elements singulars del paisatge litoral. En aquest sentit, els espais humits costaners només es conserven als Muntanyans, de Torredembarra i a l'estany Gelat, a Miami Platja. Les dunes també han desaparegut gairebé arreu (cal lamentar la desaparició del gran camp de dunes de la platja de la Pineda), i només es mantenen en un estat acceptable als Muntanyans de Creixell-Torredembarra, així com petits fragments a la platja de la Rojala, al sud de l'Hospitalet de l'Infant.

1.2 El clima

Tot el territori del Camp de Tarragona està sota el domini del clima mediterrani. Aquest fet no implica, però, que el comportament dels elements climàtics sigui exactament el mateix en tots els indrets de territori. La configuració del relleu i la distància respecte al mar, entre altres factors, condicionen les diverses variables climàtiques.

La topografia influeix en el comportament de les temperatures a causa de l'existència del gradient tèrmic altitudinal, és a dir, el descens de la temperatura de l'aire amb l'altitud. D'altra banda, mentre que la temperatura mitjana anual disminueix gradualment des de la costa fins a l'interior a mesura que varia l'altitud, les precipitacions es comporten de forma contrària i augmenten en els sectors de muntanya. No obstant això, a les valls tancades, però sobretot

a les conques o fosses molt marcades com la Conca de Barberà, es produeixen fenòmens d'inversió tèrmica, més freqüents a l'hivern per l'acumulació d'aire fred al fons de la conca.

El mar té un efecte termoregulador de les temperatures extremes. Al litoral, tant a l'estiu com a l'hivern, les temperatures no són tan rigoroses com a les àrees més allunyades del mar i, per tant, l'amplitud tèrmica (tant la diària com l'anyal) és més contrastada a les terres interiors. Les temperatures també són més extremes al centre del Priorat, que es troba aïllat dels vents marítims per les altes serres que l'encerclen.

La temperatura

La proximitat al mar i l'efecte barrera de la Serralada Prelitoral a l'advecció dels vents freds de l'interior provoca que a una part molt extensa del Camp de Tarragona es donin unes temperatures càlides. A les àrees planeres del Baix Penedès i de l'Alt i el Baix Camp, juntament amb tota la faixa litoral, la mitjana anual de les temperatures oscil·la entre els 15 i els 16°C. A mesura que augmenta l'altitud, els valors disminueixen: a la Conca de Barberà, les temperatures se situen entre els 12,6°C de Rocafort de Queralt, al sector d'altiplans del nord-est, i els 14,3°C de Montblanc, a causa d'una major altitud, però sobretot per una localització interior. Al Priorat els valors encara són més baixos, ja que la posició relativament allunyada del mar es veu reforçada per l'efecte barrera de les serres que el tanquen pel sud i per l'est. La Bisbal de Falset, amb 10,7°C, és la localitat on es registra la temperatura mitjana anual més baixa.

Les temperatures extremes condicionen la presència de moltes espècies silvestres i tenen una influència sobre les plantes conreades i també condicionen altres aspectes del paisatge. Les temperatures màximes estivals s'assoleixen per l'entrada d'aire subsaharià que es produeix en unes condicions sinòptiques que no són massa freqüents, ja que només suposen el 2,3% dels tipus de temps que es donen a l'estiu.

Les temperatures mínimes hivernals s'assoleixen sota les adveccions d'aire fred polar o àrtic procedent del nord d'Europa. Les temperatures més baixes s'assoleixen en els territoris interiors i més allunyats de la costa com a la Conca de Barberà i al Priorat, on les mitjanes de les mínimes del mes més fred només estan per sota dels 0°C a la Bisbal de Falset (-0,9°C).

La precipitació

Les masses d'aire procedents de l'oest, juntament amb les d'origen mediterrani, són les responsables de la majoria de situacions de precipitació que es produeixen al Camp de Tarragona.

Es poden diferenciar tres àrees segons la quantitat de precipitació caiguda. En primer lloc, els cims més elevats de la Serralada Prelitoral, sobretot al tram que va des de les muntanyes de Prades fins a la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs, amb precipitacions que superen els 700 mm anuals. A banda i banda d'aquest eix es dibuixen dues grans àrees que coincideixen amb els sectors més deprimits topogràficament, amb precipitacions que se situen entre

els 500 i 600 mm anuals de mitjana. Les àrees de menor pluviositat es localitzen als altiplans del nord-est i al vessant septentrional de la serra de Montsant a causa de l'efecte barrera als vents humits del Mediterrani.

Les precipitacions no presenten una regularitat d'un any a un altre, cosa que fa que els anys secs i els humits s'alternin aleatòriament. També el repartiment de la pluja és desigual al llarg de tots el mesos de l'any. El règim estacional de les precipitacions, típic del clima mediterrani, fa que aquestes es concentrin a la tardor i a la primavera.

Els vents

El mestral o serè és un dels vents més característics del Camp de Tarragona. És un vent de component nord-oest que es canalitza per la depressió de l'Ebre, on és conegut amb el nom de cerç, i des d'allà salva la barrera de la Serralada Prelitoral pels colls d'Alforja, la Teixeta i Fatxes i baixa per les valls cap al centre del Camp de Tarragona. Eventualment, es fa notar a l'extrem occidental de la Conca de Barberà i pot arribar fins a la vall del Gaià. Es deixa sentir sobretot entre els mesos d'octubre i abril i pot arribar a agafar ràfegues de fins a 150 km/h a la plana del Baix Camp, de manera que és el vent més important a l'Alt i Baix Camp i al Tarragonès.

El vent de llevant és un vent fresc i humit que pot afectar la façana costanera en qualsevol mes de l'any. A causa de l'ascens orogràfic que genera la barrera de la Serralada Prelitoral, provoca precipitacions que poden ser molt intenses i torrencials a la tardor i a la primavera.

La tramuntana és el vent del nord i bufa sobretot a l'hivern. És un vent fred i sec que provoca una baixada generalitzada de les temperatures. Els seus efectes són més patents a la Conca de Barberà i al nord de la serra de Montsant, mentre que els relleus de la Serralada Prelitoral atenuen el seu efecte sobre les planes centrals.

Els vents de component sud són molt càlids i secs. Es donen sobretot a l'estiu i són poc freqüents la resta de l'any. A causa de la procedència nord-africana provoquen forts augments de la temperatura, i de vegades generen onades de calor.

Tipus de clima

El comportament dels factors i elements climàtics exposats condiciona l'aparició de variacions en el clima mediterrani zonal, que de forma sintètica es poden agrupar en els tipus següents:

- Un clima mediterrani litoral, que oscil·la segons les localitats entre subhúmit o subàrid, que s'estén per la costa i les planes obertes al mar. Les temperatures mitjanes anuals varien entre 15 i 16°C i les precipitacions entre 450 i 600 mm.
- Un clima mediterrani humit dels nivells superiors de les muntanyes prelitorals, amb temperatures més baixes i precipitacions més abundants. És el clima que es troba als punts més alts del Montmell i de l'Alt Gaià, i des de les muntanyes de Prades fins a la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs.

- Un clima mediterrani de tendència continental, que apareix al nord i a l'oest del Camp de Tarragona, on les muntanyes de la Serralada Prelitoral fan de barrera a l'efecte temperant dels vents marítics. És el clima present al Priorat i a la Conca de Barberà.

1.3 La hidrografia

Els rius del Camp de Tarragona presenten un règim molt irregular, d'acord amb les característiques del règim de precipitacions mediterrani. La xarxa hidrogràfica s'estructura en dos sistemes: els rius que formen part de la conca de l'Ebre i els cursos d'aigua que desemboquen directament al Mediterrani.

El principal tributari de l'Ebre és el riu Siurana, que neix de la confluència dels barrancs de l'Argentera i de la Gritella, els quals s'uneixen al peu dels cingles de Siurana. Les seves aigües queden retingudes pel pantà del mateix nom (amb una capacitat de 12,4 hm³) i des d'allà el riu continua cap a l'oest, encaixat en els materials paleozoics del Priorat, on té un curs molt sinuós.

La resta de territori està drenat per cursos d'aigua que tenen el seu origen en els relleus muntanyosos de la Serralada Prelitoral i que, des d'allà, es dirigeixen directament al Mediterrani. Els principals són, per les dimensions de les conques respectives, el Francolí, el Gaià i el Foix. No es poden deixar d'esmentar, però, altres torrents o rieres, com el riu de Llastres, la riera de Riudecanyes, la riera de Riudoms i la riera de la Bisbal, que tot i tenir un recorregut més curt, són importants a escales més reduïdes.

El riu Francolí és el resultat de la unió, a l'Espluga de Francolí, del riu de Milans, del riu Sec i d'altres torrents que davallen de les muntanyes de Prades. Les aigües del Francolí i els seus afluents són aprofitades intensament per la indústria, els regadius i, en menor quantitat, per al proveïment urbà.

El riu Gaià neix al nord de Santa Coloma de Queralt, al sector meridional dels altiplans de la Segarra. Organitza una petita xarxa de

El riu Francolí a l'alçada del pont de Goi. Rafael López-Monné

torrents que ha excavat la cubeta d'erosió de Santa Coloma de Queralt abans de creuar, molt encaixat, els relleus del bloc de Gaià. En el seu recorregut pels camps de Santes Creus els recursos hídrics són destinats pràcticament de manera exclusiva a l'agricultura. Aigües avall, el Gaià entra encaixonat per la falla que separa els materials cretácics dels miocènics del massís de Bonastre i està regulat, en aquest punt, per la presa del Catllar (de 57 hm³ de capacitat). L'aigua és utilitzada per la indústria petroquímica de Tarragona. El riu ha format una plana al·luvial molt fèrtil, d'uns 2 km d'amplada, abans de desembocar al mar a la platja de Tamarit, a cavall dels termes d'Altafulla i Tarragona.

El riu Foix travessa la plana del Penedès fora dels límits del Camp de Tarragona. La disposició del relleu en alguns sectors del Baix Penedès i de l'Alt Camp, amb el pendent orientat a llevant, provoca que alguns cursos amb origen al bloc de Gaià o a les serres del Montmell formin part de la conca del riu Foix. La riera de Marmellar, per exemple, neix al nord del Montmell i segueix un llarg recorregut a través del Pla de Manlleu i els estreps orientals del Montmell abans d'arribar a la plana del Baix Penedès i unir-se al riu Foix poc abans de l'inici del pantà homònim.

1.4 Els sòls

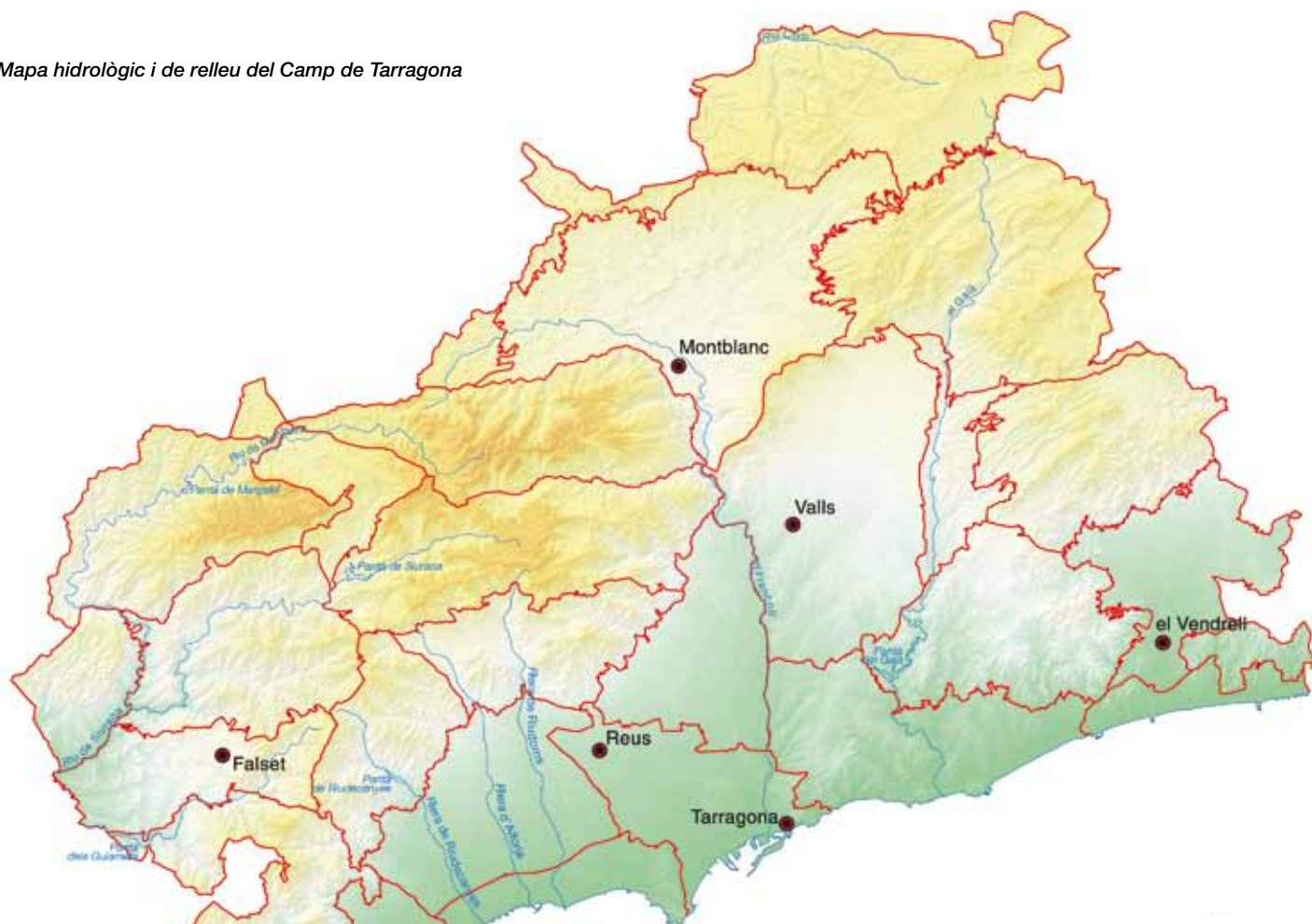
La majoria dels sòls del Camp de Tarragona es poden classificar en calcaris o silícis. Els sòls formats a partir de roca mare carbonatada són molt abundants, ja que els materials mesozoics estan àmpliament representats. Són sòls dels tipus terra rossa, rendzina o, en els millor casos, sòls bruns, que en els vessants de muntanya es troben en terrasses o feixes limitades per murs de pedra seca. Els millors es troben als peus dels vessants o a les fondalades. La major part dels sòls d'aquest tipus, que són de secà, són pedregosos i pobres. Al sector occidental de la plana del Baix Camp, els sòls presenten un horitzó superficial format per una crosta calcària: el *taperot*, que dificulta enormement el conreu.

Sobre els granits i els materials pissarrosos del paleozoic es formen sòls silícis o oligotròfics. No acostumen a estar disposats en terrasses (o només feblement). Predominen els rànkers o sòls bruns àcids que, si coincideixen amb forts pendents, no són gaire aptes per a l'ús agrícola. Aquest tipus de sòl està molt estès en el sector paleozoic del Priorat, on ocupa els vessants de les serres i turons i està dedicat al conreu de la vinya. En els punts elevats de les muntanyes de Prades, les rouredes i les castanyedes es desenvolupen sobre sòls bruns més evolucionats que presenten un horitzó de lixiviació. Altres sòls similars es localitzen als sectors de la Serralada Prelitoral on afloren els materials paleozoics: la serra de Miralles, el vessant nord de les muntanyes de Prades, les serres de Riudecanyes-Escornalbou, la conca d'Alforja, etc.

1.5 La vegetació

La vegetació constitueix un indicador ambiental de primer ordre. Com que està fortament condicionada pels paràmetres climàtics i topogràfics, pel que fa al desenvolupament potencial, i pel que fa al paisatge actual per l'activitat humana, és un indicador indirecte de les condicions biofísiques que predominen en un territori.

Mapa hidrològic i de relleu del Camp de Tarragona

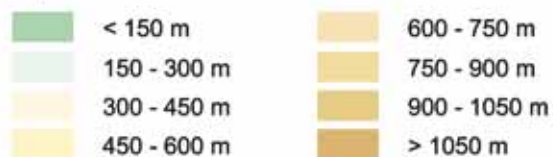

52

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

Hipsometria

 Unitat de paisatge Cap de comarca

1. Alt Galà
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Continuïtat de la massa forestal al Bosc de Poblet (Muntanyes de Prades).
ICC

La configuració del relleu del Camp de Tarragona i les característiques climàtiques imperants diferencien dos grans dominis biogeogràfics pel que fa a les característiques de la vegetació. Per una banda, la vegetació netament mediterrània de la terra baixa litoral i prelitoral, entre el nivell del mar i els 700 o 800 m d'altitud. Per l'altra, la vegetació submediterrània i, en alguns casos, centreeuropea que es localitza en els nivells més elevats de les serres i massissos que formen part de la Serralada Prelitoral, així com del sector d'altiplans de la Segarra que pertanyen administrativament al Camp de Tarragona. A més, també s'ha de considerar la vegetació azonal dels indrets on el sòl presenta unes característiques especials, com a les dunes, maresmes, riberals dels rius, roques, etc.

La vegetació mediterrània de la terra baixa

L'alzinar litoral amb marfull (*Viburno-Quercetum*) és la comunitat vegetal de la terra baixa del Camp de Tarragona que té un domini potencial més extens. No obstant això, la transformació del territori a causa de l'establiment dels conreus i la urbanització ha provocat la seva pràctica desaparició de les àrees planes i l'ha confinat als sectors de muntanya. Així doncs, actualment els alzinars ben constituïts tenen una distribució limitada en el territori. Destaquen, sobretot, els situats als contraforts septentrionals de les muntanyes de Prades i els que prosperen en algunes fondalades humides, especialment de la serra d'Ancosa, a l'Alt Gaià, i a les valls més ombrívols d'Alforja, de Vilaplana o de la serra de l'Argentera. També se'n troben en diversos sectors del massís del Priorat. L'espècie més representativa és l'alzina (*Quercus ilex* subsp. *ilex*), que apareix acompanyada per arbustos i lianes característics: el marfull (*Viburnum tinus*), l'aladern (*Rhamnus alaternus*), el lligabosc (*Lonicera implexa*). També cal destacar la presència d'una població d'alzines sureres (*Quercus suber*) sobre els materials granítics del vessant nord d'Escornalbou, que és la més meridional de Catalunya. L'alzinar muntanyenc (*Asplenio-Quercetum*) apareix a partir dels 800 o 900 metres d'alçada sobretot al vessant septentrional de les muntanyes de Prades i, en general, es troba força ben con-

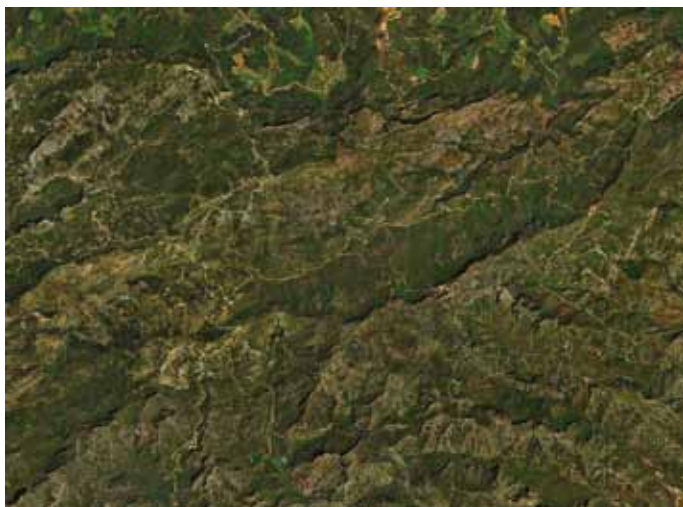
servat. En molts punts entre Prades i Vilanova de Prades aquest bosc ha estat substituït per plantacions de castanyer (*Castanea sativa*).

El carrascar (*Quercetum rotundifoliae*) és la vegetació potencial de les terres amb clima mediterrani de tendència continental, caracteritzat per estius calents i hiverns freds. Al Camp de Tarragona apareix als llocs més aviat secs del sector septentrional i nord-occidental, on l'alzinar és substituït per formacions de carrascar (*Quercus ilex* subsp. *rotundifolia*), una subespècie més resistent a la manca d'aigua. L'alzinar continental o carrascar apareix sobretot a la serra de la Llena, als altiplans dels Segalassos, entre les muntanyes de Prades i el Montsant, i en el vessant septentrional d'aquest massís. La carrasca (*Quercus ilex* subsp. *rotundifolia*) és l'espècie dominant i està acompanyada per pi blanc (*Pinus halepensis*) i uns estrats arbustiu i herbaci esclarissats.

La màquia litoral de llentiscle i margalló (*Quercus-Lentiscetum*) és la vegetació potencial de la faixa de terra baixa litoral, seca, calurosa i de substrat calcari. Els processos de degradació l'han dut a ser un reducte testimonial, en el millor dels casos. Només se'n troben petits fragments aïllats en punts dispersos de la costa, on es localitza en els promontoris rocosos en els quals els conreus han estat abandonats i que no han estat urbanitzats. Poden trobar-se'n també mostres terra endins fins als soells dels peus de muntanya del Montmell, per exemple. També entra per la plana del Baix Camp, on colonitza els camps abandonats del sector del taperot. Les espècies dominants són el garric (*Quercus coccifera*), el llentiscle (*Pistacia lentiscus*), el margalló (*Chamaerops humilis*) i l'arçot (*Rhamnus lycioides*). També es troben peus d'ullastre o olivera silvestre (*Olea europea* subsp. *sylvestris*) i de garrofers silvestres (*Ceratonia siliqua*).

Tant l'alzinar com els carrascars i la màquia litoral han estat desplaçats per les pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), tant en sòls silicis com calcaris, de manera que s'han convertit en els boscos predominants del Camp de Tarragona. El pi blanc es troba tant en forma de bosc mixt amb alzines o carrascars aclarits com acompanyant les garrigues i les brolles de substitució. Les pinedes de pi blanc es localitzen arreu, des dels petits fragments forestals que romanen a la plana en mosaic amb els conreus, com als vessants de les serres prelitorals. Només estan absents en sectors que han experimentat incendis forestals de forma reiterada, com per exemple al vessant meridional del massís de Vandellòs, que destaca pel seu aspecte pelat, només recobert de vegetació arbustiva. D'altra banda, també cal destacar l'existència de petits boscos de pi pinyer (*Pinus pinea*) que es localitzen als terrenys saulosos de les muntanyes del Priorat, d'Escornalbou, etc. Les pinedes de pinastre (*Pinus pinaster*) no són gaire abundants i sovint han estat plantades, excepte a la part alta de la serra de Pradell, on n'hi ha una valuosa representació d'origen natural.

La garriga (*Quercus cocciferetum*) és un estadi de degradació de l'alzinar o del carrascar, que apareix després de tales o incendis reiterats, sobretot sobre substrats calcaris compactes, molt abundants en el Camp de Tarragona. El paisatge actual d'amplis sectors de les muntanyes del Montmell, del massís de Vandellòs o de la serra del Tormo es caracteritza per la presència d'extensos sec-

Els incendis forestals condicionen el paisatge vegetal de l'interior de les Muntanyes de Tivissa-Vandellòs. ICC

tors recoberts per la garriga o per un mosaic de brolles i garrigues, gairebé sempre per l'efecte dels incendis forestals. El garric (*Quercus coccifera*) acostuma a formar masses de vegetació compacta, sovint impenetrables a causa de les fulles punxants que posseeix.

Les brolles són formacions arbustives integrades per una majoria d'espècies de distribució mediterrània. Apareixen en els llocs on els alzinars, els carrascars o la màquia litoral estan aclarits i perden les característiques pròpies dels boscos densos i compactes. La majoria de les plantes de les brolles necessiten rebre la llum solar directa i toleren malament el fred, per això són més abundants als solells que a les obagues molt marcades. Al Camp de Tarragona, les brolles ocupen grans extensions en el paisatge actual. En mosaic amb les garrigues colonitzen àmplies àrees de les muntanyes

54

Les pinedes de pi blanc, com aquesta al voltant de la població de Lilla (Conca de Barberà), actualment són els boscos predominants del Camp de Tarragona. Jordi Bas

prelitorals, des de l'Alt Gaià i el Montmell fins al massís de Vandellòs i la serra del Tormo. Hi ha dos grans tipus de brolles amb un significat ecològic i paisatgístic diferent: les brolles calcícoles de l'aliança Rosmarino-Ericion i les brolles silícícoles de l'aliança Cistion ladaniferi. Les primeres estan més esteses, ja que els materials carbonatats són els que predominen al Camp de Tarragona. Aquestes brolles estan integrades per romaní (*Rosmarinus officinalis*), bruc d'hivern (*Erica multiflora*) i albada (*Anthyllis cytisoides*) com a espècies més característiques. Una varietat notable és la brolla amb càrritx (*Ampelodesmos mauritanica*), una gramínia tropical de grans dimensions, i margalló (*Chamaerops humilis*) que en el Camp de Tarragona només es troba a l'extrem oriental del Baix Penedès, en el sector de baixa muntanya litoral que pertany al massís de Garraf. Una altra brolla de gran interès biogeogràfic és la brolla calcícola de romaní amb timó reptant (*Thymus loscosii*), que només es troba al Montsant sobre els materials tous eocènics que afloren al sud-oest d'Albarca. El timó reptant és una espècie inclosa al catàleg de plantes en perill d'extinció a Catalunya.

Les brolles silícícoles apareixen sobre els granits, les pissarres i altres roques que donen sòls oligotròfics. Estan ben representades sobretot al sector silici de la Serralada Prelitoral, des de les muntanyes de Prades i el Priorat paleozoic fins a les serres de Riudecanyes i Escornalbou. Les espècies que caracteritzen aquestes brolles són les estepes (*Cistus salviifolius*, *C. monspeliensis*), el bruc boal (*Erica arborea*) i el tomaní (*Lavandula stoechas*). Una brolla d'escassa presència territorial, però de gran valor biogeogràfic, és la brolla amb estepa de muntanya (*Pteridio-Lavanduletum pedunculatae*), que apareix a les clarianes de la roureda de roure reboll i de la pineda de pi roig altimontana dels nivells més elevats de les muntanyes de Prades.

La vegetació oromediterrània

La vegetació pròpia de l'alta muntanya mediterrània està representada per la brolla xeroacàntica d'eriçó (*Erinaceo-Anthyllidetum*), una comunitat característica de les crestes i replans calcaris i ventosos on destaca l'eriçó (*Erinacea anthyllis*), una mata punxant en forma de coixinet arrapat al terra i que es pot observar als nivells culminants de la serra de la Gritella, de la mola de Coldejou i de la serra de Llaberia.

La vegetació submediterrània

La roureda de roure de fulla petita o roure valencià (*Violo-Quercetum fagineae*) és el bosc potencial dels obacs més frescals i dels altiplans elevats per sobre els 700-800 metres d'altitud de l'extrem oriental de la Conca de Barberà. En el paisatge actual del Camp de Tarragona, la roureda de roure valencià ocupa superfícies molt reduïdes. És un bosc que sempre es troba fragmentat i formant masses mixtes amb altres espècies forestals. A les muntanyes de l'Alt Gaià les restes de rouredes de roure de fulla petita (*Quercus faginea* subsp. *valentina*) alternen amb les pinedes de pi roig (*Pinus sylvestris*) en els vessants orientats al nord. A les obagues dels relleus perifèrics de la Conca de Barberà es troba el roure valencià (*Quercus faginea*) entre pinassa (*Pinus nigra*) i pi roig (*Pinus sylvestris*).

La roureda de roure martinenc (*Buxo-Quercetum pubescentis*), el principal bosc de roures del nord-est de Catalunya, té molt poca representació al Camp de Tarragona. Les característiques més seques de les varietats climàtiques que hi predominen no li ofereixen hàbitats adequats per al desenvolupament. Només en algunes obagues interiors de les muntanyes de Prades es troben alguns boscos de peu de vessant presidits pel roure martinenc. La roureda està composta pel roure martinenc (*Quercus humilis*) acompanyat del roure cerrioide (*Quercus cerrioides*), el pi roig (*Pinus sylvestris*) i el boix (*Buxus sempervirens*).

La roureda de roure reboll (*Cephalanthero-Quercetum pyrenaicae*) és una roureda molt estesa per tot el centre i el nord de la península Ibèrica, però és tota una raresa biogeogràfica a Catalunya, ja que només es troba a les muntanyes de Prades. Prospera al centre del massís, als vessants septentrionals del tossal de la Balasana, sobre sòls silicis. El roure reboll (*Quercus pyrenaica*) està acompanyat pel pi roig i un conjunt d'espècies pròpies dels boscos caducifolis, com la falguera comuna (*Pteridium aquilinum*), la verònica (*Veronica officinalis*), l'aranyoner (*Prunus spinosa*) i l'arç blanc (*Crataegus monogyna*).

Per sobre els 1.000 metres d'altitud i a l'entorn del tossal de la Balasana es troba la pineda de pi roig amb boixerola (*Arctostaphylo-Pinetum catalaunicae*), una pineda acidòfila i xeròfila que presenta un estrat subarbustiu dominat per la boixerola (*Arctostaphylos uva-ursi*) i que és, juntament amb la roureda de roure reboll, una raresa geobotànica de les muntanyes de Prades. Altres pinedes de pi roig (*Pinus sylvestris*) de tipus calcícola abunden en altres sectors d'aquestes muntanyes i de la serra de la Mussara, amb un estrat arbustiu on són presents plantes pròpies de les rouredes seques. Les pinedes de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*), ja sigui com a repoblacions forestals o de caire natural, es localitzen a les obagues i als nivells més elevats de les muntanyes calcàries de l'Alt Gaià, del Montsant, de la Mussara i de les serres de Pradell i de l'Argentera.

Finalment, les teixedes (*Saniculo-Taxetum*) es localitzen en sectors ombrosos i calcaris dels nivells més alts de la serra de Pradell, de la Mussara i de la serra de Montsant.

Els boscos de ribera

Els rius del Camp de Tarragona es caracteritzen per un cabal escàs i irregular, condicionat pel règim de precipitacions propi del clima mediterrani. L'abundància dels afloraments calcaris també facilita la infiltració de l'aigua de pluja en sistemes càrstics de circulació de les aigües subterrànies. El resultat és una vegetació de ribera que es disposa en galeria i ressegueix els cursos d'aigua, però que es troba circumscrita a la franja més propera a les lleres fluvials. La intervenció humana secular ha estès els conreus fins a les mateixes ribes dels rius i ha degradat la vegetació de ribera a través de tales i altres pertorbacions intenses que han provocat que, actualment, els boscos de ribera es presentin molt fragmentats i alterats pel que fa a la composició d'espècies. Els boscos caducifolis de ribera estan representats per la gatelleda (*Carici-Salicetum catalaunicae*), que es localitza als trams fluvials més ombrívols i humits, com a les muntanyes de Prades i alguns indrets de l'alt Gaià. Als sectors de

plana, als trams on la vegetació de ribera presenta un millor estat de conservació com al riu Gaià a l'alçada de Santes Creus o al riu Siurana entre la Venta del Pubill i Poboleda, s'hi troba l'albereda (*Vinco-Populetum albae*). Les omedes (*Lithospermo-Ulmetum minoris* i *Hedero-Ulmetum minoris*) es troben molt malmeses a causa de la plaga de la grafiosi que les afecta des de fa anys, però se'n troben fragments a punts de les ribes del curs mitjà del riu Gaià, Anguera i en alguns torrents encaixats en els materials sedimentaris de la plana del Baix Penedès. Les freixenedes dominades pel freix de fulla petita (*Fraxinus angustifolia*) són més abundants que les omedes i també se situen al marge exterior de la vegetació de ribera. Abunden a diversos punts de les ribes del curs mitjà i baix del Francoí i del Gaià. A les barres sorrenques i argiloses de les lleres fluvials prosperen salzedes (*Saponario-Salicetum purpureae*). Algun tamarigar (*Tamaricetum canariensis*) de sòl salabrós es localitza prop de les desembocadures de les rieres que travessen la plana del Baix Camp així com en punts aïllats de les ribes dels rius Francoí i Gaià.

Les comunitats de la línia litoral

La vegetació de les dunes i maresmes està molt malmesa al llarg de la costa del Camp de Tarragona. Només a l'espai natural protegit dels Muntanyans, a Torredembarra, hi ha una bona representació de la vegetació dunar i de maresma. A les dunes es troben les comunitats característiques dels ambients de cresta i de reduna, amb espècies com el borro (*Ammophila arenaria*), el lliri de mar (*Pancretium maritimum*) i la crucianel·la (*Crucianella maritima*). L'espai de maresma està colonitzat sobretot per la comunitat de cirialera (*Arthrocnemum fruticosum*) i pel canyís (*Phragmites australis*). A la punta de la Creueta es manté l'únic savinar litoral (*Juniperetum lyciae*) de la costa catalana on, al costat de la savina (*Juniperus phoenicea* subsp. *eumediterranea*) es pot trobar l'estepa d'arenal (*Halimium halimifolium*), que té en aquest punt del litoral de Tarragona una de les dues úniques localitats on és present a tot Catalunya.

Lliri de mar (*Pancretium maritimum*) als Muntanyans (Espai d'Interès Natural de la Platja de Torredembarra i Creixell). Ferran Aguilar

Pel que fa a la vegetació dels penya-segats, s'ha de destacar la presència de *Limonium gibertii* una ensopeguera endèmica de la costa rocosa que s'estén entre Torredembarra i Salou.

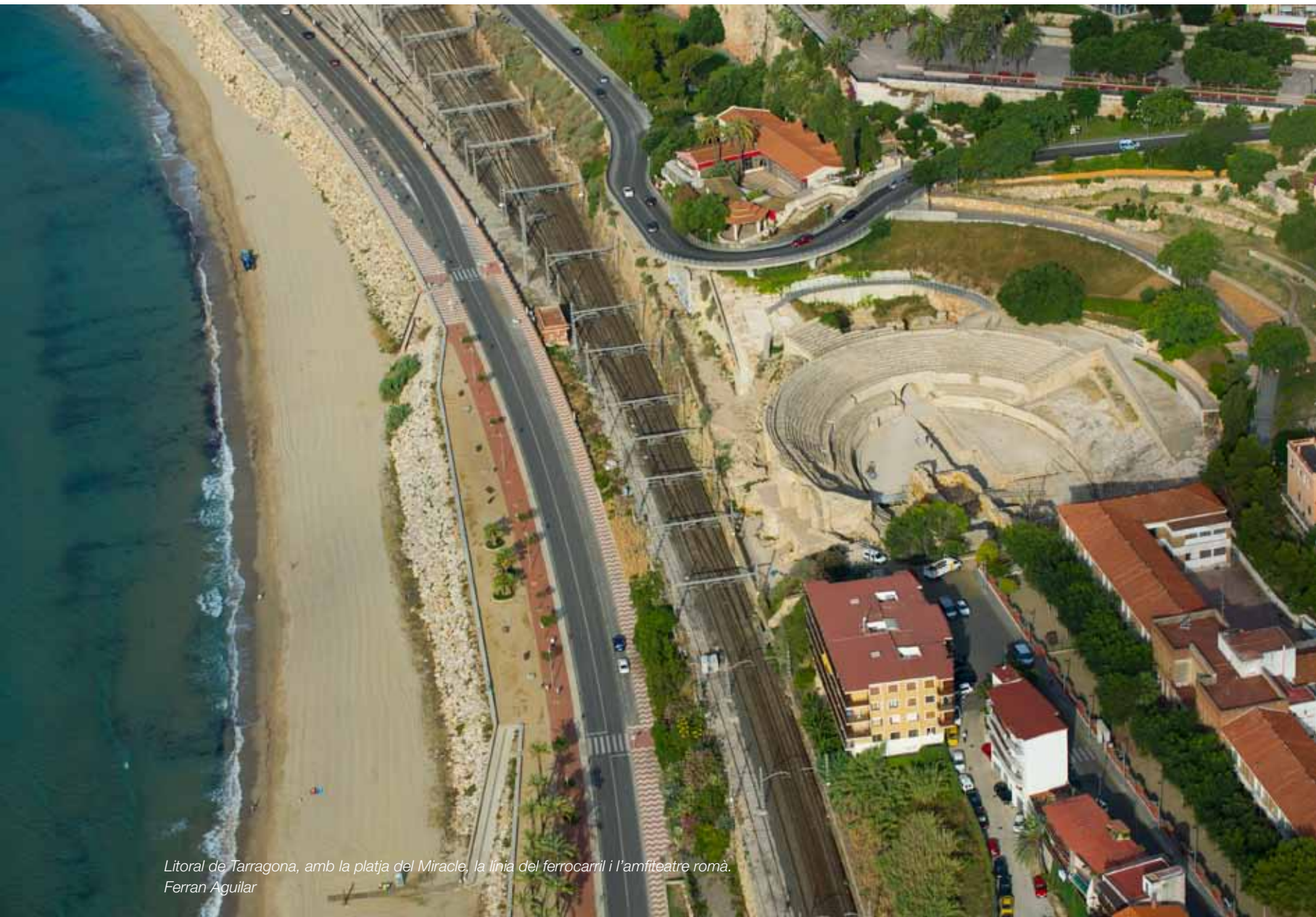
Les comunitats rupícoles

Les parets de roca presenten unes condicions ecològiques molt extremes que només permeten la vida a un reduït grup d'espècies. El predomini de les roques calcàries a les muntanyes del Camp de Tarragona provoca que les comunitats rupícoles calcícoles estiguin força esteses.

A les parets dels cingles calcaris que es troben a l'alt Gaià, les muntanyes de Prades, la Mussara, el Montsant i les serres de l'Argentera i de Vandellòs es troben la comunitat de te de roca (*Jasonio-Linarietum cadevallii*), que prefereix els sectors assolellats, i la comunitat de poniol (*Melico-Saturejetum fruticosae*), que prefereix els cingles de més altitud.

A les parets calcàries de la Mussara i del massís de Vandellòs, orientades al nord, hi creix una comunitat rupícola que destaca per la presència de la rara salenca de cingle (*Salix tarraconensis*), espècie que figura en el catàleg de plantes vulnerables de Catalunya.

2. Procés històric de poblament i la seva influència sobre el paisatge

*Litoral de Tarragona, amb la platja del Miracle, la línia del ferrocarril i l'amfiteatre romà.
Ferran Aguilar*

El paisatge actual del Camp de Tarragona és, com ja s'ha dit, el resultat de l'acció conjunta i prolongada al llarg del temps de determinats factors biòtics i abiòtics sobre el territori. A part d'aquests factors naturals, els humans també han tingut una influència determinant en la configuració del paisatge del Camp de Tarragona, fins al punt que han esdevingut el principal agent de transformació de l'entorn (especialment en els darrers dos segles). Així doncs, les diverses cultures que en un moment o altre de la història s'han establert en aquest territori han fet ús del seu paisatge i l'han con-

vertit en un element essencial de la seva realitat social, intervenint amb més o menys intensitat sobre les condicions de l'entorn.

En el cas del Camp de Tarragona, les pàgines següents ofereixen una breu perspectiva històrica de l'ocupació del territori i de les transformacions paisatgístiques que ha experimentat al llarg dels segles, presentada d'una forma territorialitzada. Aquesta perspectiva ha de contribuir a interpretar el paisatge actual.

2.1 Des dels primers assentaments fins a l'edat mitjana

Diversos vestigis arqueològics demostren la presència humana en el territori des de molt antic: des de les restes de pintures rupestres presents a Vandellòs, Albinyana, Tarragona, o Montblanc (declarades Patrimoni de la Humanitat per la Unesco l'any 1998), fins a llocs d'enterrament, com a l'Espluga de Francolí o Alcover, passant per vestigis diversos a la muntanya de l'Areny (Mont-roig del Camp), al Priorat, o als entorns del cap de Salou. Cal tenir present que en èpoques prehistòriques els factors climàtics i l'aparença de l'entorn eren diferents dels actuals.

En els primers assentaments fixos sobre el territori, que es consolidaren en l'època ibera, es van iniciar les primeres eixermaes per a l'establiment d'una agricultura fixa, bàsicament de vinya, olivera i cereal. L'agricultura es practicava a les àrees més properes als assentaments de població. Les masses forestals s'utilitzaven com a zones de pastura. Alguns assentaments ibers es trobaven a Tarragona, Reus, Valls o Vallmoll. Això fa pensar que en aquest període el paisatge predominant era el forestal, amb formacions boscoses abundants enmig de les quals s'ubicaven els poblats, al voltant dels quals es practicava l'agricultura i la ramaderia.

Fou en l'època romana, però, quan es començà a bastir l'estructura territorial que, en part, encara perdura avui dia. És l'època esplendorosa de la *Tarraco* romana, capital de la meitat del territori peninsular i que estructurava les principals vies de comunicació al llarg del litoral, des del Penedès fins al coll de Balaguer (Via Augusta), i cap a l'interior, seguint el riu Francolí (Via Aurèlia). La construcció d'aquestes vies representà una altra de les principals transformacions del paisatge durant aquesta època. Les zones muntanyoses, més aïllades, aparentment van resistir millor a la llatinització i mantingueren tipus de vida diferents dels romans.

Es pot imaginar, per tant, un paisatge dual: unes zones planes de mosaic agroforestal, on l'agricultura cada cop anava ocupant més superfície, sobretot en els sectors més fèrtils (terrasses fluvials, llocs amb disponibilitat d'aigua, etc.), i unes zones muntanyoses amb predomini dels boscos i les zones de pastura. Fou el període en què els principals assentaments, especialment la ciutat de Tarragona, experimentaren els primers creixements urbans.

L'arribada de la cultura musulmana al nord del litoral mediterrani, cap al segle VIII dC, va significar l'establiment d'una «terra de ningú» que tindria com a centre el nucli mateix del Camp de Tarragona. Les constants amenaces i incursions de sarraïns i cristians suposaren un progressiu abandonament d'aquest territori.

Després d'uns segles de dominació musulmana, es van iniciar els processos d'ocupació cristiana, procedent del nord, entrant per la zona del Penedès i l'eix del Gaià, on es bastiren un seguit de castells amb una clara funció defensiva. Molts d'aquests castells es construïren en punts elevats del territori, atenent a la seva funció de guaita de l'enemic, i avui són excel·lents miradors del bloc de Gaià, la plana de l'Alt Camp o la plana del Baix Penedès. El lent procés de conquesta va fer que els territoris situats al nord del riu Gaià es consolidessin des d'un punt de vista agrícola amb un model d'assentament propi de la Catalunya Vella, amb l'establiment de

Castell roquer del Montmell, un dels castells de l'eix del Gaià que esdevé una fita de referència i al mateix temps un excel·lent mirador. Rafael López-Monné

pobles encastellats i masies disperses arreu, mentre que la plana continuava erma en bona part i les muntanyes prelitorals del sud del Camp es mantenien sota control sarraí.

La conquesta cristiana de la plana del Camp va comportar una transformació del paisatge: la rompuda de les masses forestals que s'havien anat recuperant després de l'abandonament del territori iniciat al final de l'època romana, l'impuls dels cultius d'horta a les vores de rius i rieres, la recuperació dels pobles i ciutats que havien estat mig deshabitats, com ara la ciutat de Tarragona, així com la instal·lació de molins i granges o l'explotació de pedreres i mines.

Per tant, es pot preveure que en aquest període s'iniciés un procés de transformació paisatgística, sobretot a la plana, que ha continuat fins als nostres dies. La part de muntanya restava en bona part en mans dels musulmans, amb uns nivells demogràfics per sota dels de la plana, i amb uns paisatges forestals on tenia lloc un aprofitament bàsicament ramader.

2.2 Des de l'edat mitjana fins a la meitat del segle XIX

En aquest període es consolidà el model d'assentament i d'expansió agrícola al sector del Penedès i a les muntanyes del nord del riu Gaià, caracteritzat per una diversitat de conreus basats en la trilogia mediterrània (el blat, la vinya i l'olivera). A la plana del Camp aquest procés fou més lent però, tanmateix, inexorable: es consolidaren els nuclis urbans i s'expandiren els conreus a costa de les masses forestals, tot i que l'aspecte era d'un mosaic agroforestal, amb boscos i matollars relativament extensos. El sector

Fent una abstracció, aquesta imatge podria representar clarament un paisatge típic de mitjan segle XIX, amb una diversitat de conreus en equilibri i el respecte de determinades masses forestals.
Observatori del Paisatge

de muntanya i el Priorat es va colonitzar a poc a poc per nous pobladors que, malgrat les dificultats orogràfiques i les limitacions climàtiques, intentaren reproduir el model d'assentament de base agrícola existent a la plana. En aquests sectors, el veritable agent transformador del paisatge, a banda de l'agricultura, fou la ramaderia, l'extracció de fusta i el carboneig, activitat que va generar un procés de pressió sobre les masses forestals que culminà durant la primera meitat de segle XX.

En general, i amb tots els alts i baixos provocats per les successives guerres i els episodis de pesta que va experimentar el Camp de Tarragona, al llarg d'aquest període s'experimentà un creixement demogràfic moderat, encara que progressiu. L'àmbit estricte del Camp (que comprèn les comarques de l'Alt i Baix Camp i el Tarragonès) va passar dels aproximadament 30.000 habitants que tenia l'any 1365 fins als 122.651 habitants de l'any 1845, xifres que van generar una empremta més gran sobre el paisatge. En general, el paisatge d'aquesta època presentava una estructura agroforestal amb pobles petits i compactes, a les planes, i unes masses forestals més o menys explotades, amb pobles petits i escasses superfícies agrícoles, als sectors de muntanya. Al sector del Penedès i al Gaià s'imposà un model d'assentament típic del nord, amb masies disperses arreu que controlaven extenses superfícies agroforestals. Aquest model d'assentament es basava en un model d'explotació multifuncional que combinava l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal, pràcticament a parts iguals.

Es tractà, per tant, d'una època on el paisatge era més o menys equilibrat, harmònic i molt divers. De fet, molts historiadors afirmen que fins la meitat del segle XIX l'agricultura catalana estava caracteritzada en gran mesura per un policonreu encarat a l'autoconsum domèstic o local. Per tant, és fàcilment imaginable un paisatge amb una notable diversitat de conreus, amb clapes forestals i amb un entorn fluvial més o menys ben conservat.

2.3 Des de la meitat del segle XIX fins al 1950

A partir de la meitat del segle XIX s'inicià un procés d'expansió demogràfica al Camp de Tarragona, que comportà una colonització agrícola dels espais forestals que fins aleshores se n'havien mantingut al marge. Era el moment de màxima pressió agroforestal sobre el territori, amb la rompuda de vessants amb pendents molt pronunciats que es feien utilitzant la tècnica de la pedra seca per a la construcció de marges. Aquests murs de pedra seca, que en molts casos han arribat als nostres dies, són un dels principals agents que configuren el paisatge en molts espais de la muntanya mitjana del Camp de Tarragona. Els espais forestals van ser explotats fins a extrems de pràctica desforestació, generant processos erosius de certa magnitud. L'abundant ramaderia extensiva, juntament amb l'increment de la demanda de carbó com a matèria primera de les indústries incipients i el ferrocarril, expliquen el motiu de la tala de la majoria de masses forestals ubicades en zones de muntanya. Allà on el terreny era més favorable per a l'agricultura (a causa d'un pendent més reduït, de la disponibilitat d'aigua, etc.) es produí una ocupació pràcticament total del territori. En aquest sentit, es van talar els darrers espais forestals existents en aquestes àrees i els policonreus van donar pas al domini de la vinya i l'olivera. Sobretot és el correu de la vinya el que agafà protagonisme, tant a la plana com a la muntanya, per l'increment dels preus que es produí com a conseqüència de la davallada en la producció vitivinícola francesa, que ja es veia afectada per la plaga de la fil·loxera.

L'arribada de la fil·loxera al Camp de Tarragona, a l'entorn de l'any 1900, provocà l'abandonament progressiu de bona part dels conreus de les zones de vessants més costeruts, que van ser ocupats progressivament per boscos, que, al seu torn, van formar un paisatge similar al que hi havia abans de l'aparició del monocultiu de la vinya. La davallada de la demanda de carbó, que es veié substituït per productes derivats del petroli, provocà la progressiva desaparició de les activitats forestals d'extracció de fusta i el carboneig. La confluència de tots aquests factors va ser l'origen de l'èxode rural cap a les ciutats i els pobles de la plana, que oferien més oportunitats a nivell laboral. Això va representar una doble dinàmica: per una banda, l'abandonament progressiu de l'agricultura i de les activitats forestals en els espais de muntanya permeté una recuperació de les masses forestals de les muntanyes prelitorals; per l'altra, la concentració d'activitat i de població als pobles i ciutats de la plana provocà uns creixements urbans relativament importants i un cert increment de l'activitat agrícola. En aquests moments, ja s'havia substituït majoritàriament la vinya per altres conreus, especialment l'ametller (com a l'Alt Camp i Conca de Barberà) i l'avellaner (al Baix Camp, al Tarragonès, i a part de l'Alt Camp). Només la comarca del Priorat i alguns sectors de la Conca de Barberà, l'Alt Camp, el Gaià i el Penedès, recuperaren la vinya, com un conreu principal en el cas del Priorat, o complementari a la resta de comarques.

El garrofer, que havia estat un conreu característic del sector litoral de la plana, preferentment localitzat en els terrenys menys aptes, també inicià un procés de retrocés, ja que bàsicament era un conreu destinat a l'alimentació de cavalls, mules i ases, tots

L'abandonament dels terrenys de muntanya més difícils de cultivar va ser recurrent durant la primera meitat del segle xx. Rafael López-Monné

ells elements de tracció que a poc a poc es van substituir per elements mecànics. El desenvolupament industrial no va ser gaire important en aquesta època en el conjunt del Camp de Tarragona i només destaquen petites indústries tèxtils a l'entorn del Gaià (el Pont d'Armentera), petites indústries papereres (la Riba), la fàbrica de tabac de Tarragona i les bòbiles situades als afores de diverses viles. Les ciutats i pobles de la plana, tot i els creixements experimentats en aquest període (l'àmbit estricte del Camp passà dels aproximadament 125.000 habitants de l'entorn de 1850 als aproximadament 180.000 habitants dels voltants de l'any 1960), encara presentaven un aspecte força compacte, amb petits eixamples que es desenvoluparen a partir dels centres històrics. L'arranjament o construcció de noves vies de comunicació no tingueren un impacte intens sobre el paisatge, ja que les limitacions tècniques d'aquella època obligaven a una adaptació a la topografia existent. Els sectors de muntanya, a poc a poc, van anar perdent activitat i efectius demogràfics, fet que, com s'ha dit, afavorí la recuperació dels ecosistemes naturals. D'altra banda, els pobles i viles d'aquest àmbit, en general, no creixeren pràcticament gens i continuaren sent petits i compactes.

2.4. Des de 1950 fins a l'actualitat

A partir de la dècada dels anys cinquanta del segle passat s'inicià un procés de transformació del paisatge fins a assolir les característiques que presenta actualment. Per una banda, continuà l'èxode rural que en successives onades havia anat buidant els territoris de muntanya o espais rurals aïllats, com el Priorat o l'interior de la Conca de Barberà. D'altra banda, el sector de la plana, especialment al voltant de les ciutats de Reus i Tarragona, inicià un creixement demogràfic i d'activitat sense precedents al llarg de la història, tant en intensitat com de volum total. La resta de pobles de la plana també va incrementar la població, ja que part de la migració de la muntanya va trobar-hi condicions de vida millors i més facilitats d'integració laboral. Al sector de muntanya pràcticament desaparegueren les activitats silvícoles (especialment el carboneig) i només es mantingueren tals puntuals de rejuveniment de les masses forestals. Els conreus es van mantenir únicament en terrenys de poc pendent i propers als nuclis habitats, com també ho feren petites explotacions ramaderes a les zones de muntanya. És en aquest període quan s'iniciaren els grans incendis forestals, afavorits per l'augment del risc de propagació del foc a causa de

Proliferació d'urbanització extensiva a la Plana de l'Hospitalet de l'Infant. A la primera imatge es pot observar el caràcter agrícola i forestal d'aquest espai l'any 1956. A la segona imatge, de l'any 2010, es pot observar el canvi cap a un paisatge urbanitzat. ICC

la continuïtat de la massa forestal, que s'havia anat desenvolupant durant els cinquanta anys anteriors.

Als sectors de la plana s'experimentaren uns creixements urbans i industrials sense precedents, a partir de dues activitats principals: la petroquímica i el turisme. La creació del polígon químic al sud de la ciutat de Tarragona significà, per una banda, l'ocupació d'antigues zones de conreu, el desenvolupament d'un seguit de nuclis residencials propers a aquestes instal·lacions (barris de Bonavista, Torreforta, Campclar, etc.) i el desplegament d'un conjunt d'infraestructures viàries que transformaren completament el paisatge d'aquest sector del Camp de Tarragona.

D'altra banda, des de la dècada dels anys seixanta del segle passat el sector de Cambrils i Salou començà a experimentar un creixement urbanístic relacionat amb el desenvolupament del turisme de sol i platja. Preferentment s'hi van construir apartaments turístics que cercaven la primera línia de mar. El sector nord del Tarragonès no inicià un creixement d'aquestes característiques fins al final de la dècada dels anys vuitanta, on s'afegiren els creixements urbans derivats de la influència de la ciutat de Barcelona. Aquest creixement resseguí les vies de comunicació, creant amb els anys un continu urbà en tota aquesta àrea i fins a la punta de la Móra. El patró d'urbanització que s'ha desenvolupat al litoral tarragoní trenca amb els models arquitectònics dels nuclis antics de les poblacions litorals i provocà una homogeneïtzació dels paisatges urbans.

La construcció de l'autopista AP-7, en servei des del final dels anys setanta, implicà la permeabilitat del territori, que l'aproximà a la Regió Metropolitana de Barcelona, al mateix temps que l'obrí a Europa i al sud peninsular. L'activitat química es veié reforçada i es consolidà amb l'arribada de més indústria de química de base. La construcció de les principals vies de comunicació va potenciar creixements urbanístics al llarg d'aquests eixos. Des de meitat dels anys vuitanta fins a la meitat dels noranta del segle xx els creixements es contingueren i, per tant, les transformacions paisatgísti-

ques es moderaren. Fou en aquest moment quan s'iniciaren els arranjaments dels centres històrics de les grans ciutats (Reus i Tarragona), que amb el pas del temps s'havien anat deteriorant. L'arribada de l'aigua del riu Ebre a la plana del Camp de Tarragona, a partir de l'any 1989, establí les bases dels creixements que sobretot es començaven a visualitzar a partir de 1995. D'entrada, aquest subministrament va servir per a consolidar les activitats existents, però a la llarga es convertí en un dels motors del creixement que el nucli central del Camp, així com també la plana i el litoral del Penedès, han experimentat els darrers deu anys.

En definitiva, el sector central del Camp (eix Reus-Tarragona), juntament amb la façana litoral del Camp, el baix Gaià i el Penedès, han experimentat els darrers anys uns creixements residencials i infraestructurals molt importants, que han anat ocupant antics conreus o espais forestals a partir d'un creixement en forma de taca, sovint a primera línia de mar, però també a segona línia, seguint els límits que marquen les infraestructures de comunicació. Els espais agrícoles, que encara són molt importants en la configuració dels paisatges de la plana del Camp de Tarragona, es mantenen en un fràgil equilibri que posa en dubte la seva viabilitat en termes econòmics. El paisatge de l'avellaner, molt característic del sector central del Camp situat entre Reus-Valls-Tarragona, i de l'interior de la plana del Baix Camp (Alforja-les Borges, l'Aleixar-Vilaplana), ha anat suportant successives crisis que l'han posat al límit de la subsistència i en els darrers deu anys s'ha produït un procés de substitució d'aquest conreu, en alguns indrets per conreus hortícoles intensius i en altres per fruiters de regadiu o olivera.

En les àrees de muntanya, el fort procés de despoblament que experimentà el territori comportà l'abandonament de les terres de conreu que, d'una manera espontània, es van anar reforestant progressivament. Molt lligat a aquest darrer aspecte, és important destacar que els incendis forestals han tingut un paper destacable en la configuració del paisatge actual de bona part d'aquestes àrees, especialment al sector meridional (serra del Pradell-l'Argentera,

62

Conreus d'olivera i el polígon industrial petroquímic Nord al Morell. Rafael López-Monné

serra de Llaberia, massís de Vandellòs) i a les muntanyes del nord del Gaià (Montagut, i, especialment, la serra del Montmell). En aquests indrets, els espais agrícoles són residuals i es localitzen als fons de vall i en terrenys ben comunicats amb els nuclis urbans. Un altre fenomen de transformació d'aquests paisatges de muntanya han estat les pedreres, que subministren material pel procés de creixement de l'àrea central del Camp de Tarragona. Són especialment significatives les existents a Alcover, a l'Hospitalet de l'Infant, a Riudecols i a Alforja.

La comarca del Priorat, que durant molts anys estava en una situació de regressió econòmica i demogràfica, ha experimentat en els últims temps un relançament a partir de la producció de vins de qualitat, fet que ha comportat la recuperació d'antics conreus

de vinya. Molts d'aquests nous conreus estan introduint intensivament feixes als vessants, fet que transforma el paisatge d'aquest territori. Els sectors planers del baix Priorat, ja en contacte amb la cubeta de Móra, l'interior de la Conca de Barberà i l'interior del Baix Penedès, han mantingut fins ara uns paisatges agroforestals caracteritzats pel predomini de la vinya. Això ha estat possible per la realització d'un seguit de millores en les explotacions que en termes generals no han tingut una incidència notòria en el paisatge preexistent.

D'altra banda, els nuclis urbans del Baix Penedès, per la seva proximitat a la Regió Metropolitana de Barcelona, han experimentat els darrers anys uns creixements urbanístics de més magnitud que els que s'han registrat al Priorat o la Conca de Barberà.

3. Paisatge actual i les seves dinàmiques

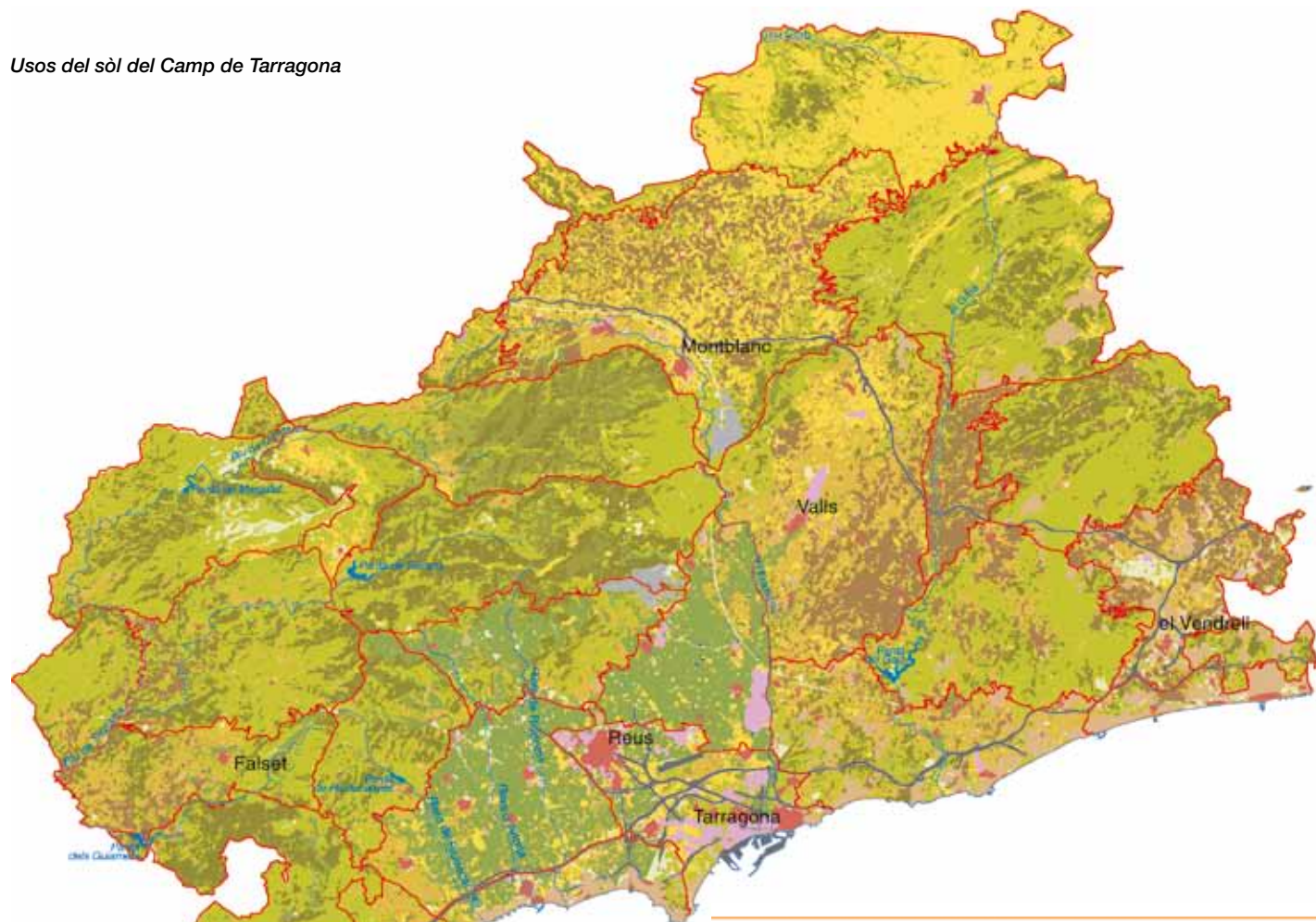

*Camí rural i camps de cereal a prop de la desembocadura del Gaià.
Al fons, el nucli i el castell d'Altafulla. Rafael López-Monné*

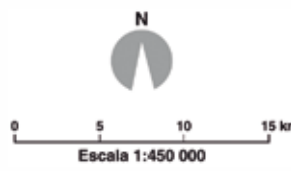
Els paisatges actuals del Camp de Tarragona són el resultat de la interacció entre múltiples dinàmiques que actuen a diferents escales. Fenòmens com el creixement urbanístic i industrial, l'evolució del sector turístic i la disminució del pes del sector agrícola tenen una plasmació directa en el territori, si bé la intensitat ha estat diferent en funció de l'àmbit. Una anàlisi genèrica de tot l'àmbit del Camp de Tarragona ajuda a comprendre que, mentre alguns espais es mantenen en conjunt estàtics, en d'altres el dinamisme és més acusat. En la majoria d'aquests casos, l'acció antròpica és el principal agent que explica el modelat final del paisatge. A nivell general s'observa que aquells usos més consolidats són la vegetació espontània i, sobretot, l'espai construït, mentre que els espais més dinàmics són els espais de transició entre aquests i l'espai agrícola.

L'evolució del paisatge del Camp de Tarragona, almenys a curt i mitjà termini, sembla encaminar-se a l'accentuació dels processos i les dinàmiques que s'han desenvolupat en les darreres dècades. Les àrees de muntanya es perfilen com una font de recursos naturals i recreatius centrats en el predomini de l'espai forestal i les possibilitats de desenvolupar activitats turístico-recreatives. Pel que fa a l'àrea metropolitana, que té com a centre els nuclis de Tarragona i Reus, és una àrea que impulsa bona part dels canvis en el paisatge que s'han produït en els darrers temps. La zona costanera, per altra banda, conté també la funció de destinació turística d'atracció internacional.

Usos del sòl del Camp de Tarragona

64

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

Bosc d'aciculifolis	Sòl amb vegetació escassa o nul·la
Bosc d'esclerofil·les	Zona cremada
Bosc de caducifolis	Sorral i platja
Bosquina i prat	Aigua marina
Conreu herbaci de regadiu	Aigua continental
Conreu herbaci de secà	Infraestructura viària
Fruiter de regadiu	Nucli urbà
Fruiter de secà	Urbanització
Vinya	Zona industrial i comercial
Vegetació de zona humida	

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

3.1 Característiques mediterrànies del paisatge del Camp de Tarragona

Els paisatges del Camp de Tarragona formen part del paisatge mediterrani. És un paisatge que presenta una singularitat paradoxal, ja que mostra alhora una gran unitat i una excepcional diversitat. Així el copsava Fernand Braudel, un referent de la geografia històrica de fa unes dècades, quan descrivia el paisatge mediterrani com un paisatge integrat per:

“Mil coses a la vegada. No pas un paisatge sinó innumbrables paisatges. Però també una imatge coherent, com un sistema on tot es barreja i es recompon en una unitat original” (Braudel, 1985: p. 8)

El sentit d'unitat dels paisatges mediterranis es deu a uns components naturals i culturals comuns generadors d'unes estructures paisatgístiques que s'han mantingut vigents pràcticament fins a l'actualitat, període en el qual algunes d'aquestes estructures han iniciat un declivi que les porta a ser substituïdes per uns nous paisatges.

Els paisatges del Camp de Tarragona presenten uns trets específics que es retroben en bona part dels paisatges mediterranis. En són un bon exemple els següents:

- a) Un clima particular que presenta dues característiques que per al paisatge són de gran rellevància: uns hiverns poc freds i un període àrid estival que comporta una manca d'aigua per als conreus de secà i per a la vegetació en l'estació en què les temperatures són més elevades. Ambdós aspectes condicionen la presència d'una vegetació sempre verda, que sembla que no canviï al llarg de l'any, constituïda per tot un conjunt de plantes de fulla perenne i escleròfil·la, amb moltes afinitats morfològiques amb la vegetació tropical.
- b) Un relleu accidentat, on les muntanyes prevalen sobre les planes. Les serralades i els massissos muntanyosos es disposen a poca distància de la costa i actuen com autèntiques muralles pètries. Al mateix temps, moltes d'aquestes muntanyes han actuat com a punts de referència per als navegants (al Camp de Tarragona el Montmell n'és un bon exemple). Les planes són l'excepció, ja que en molts casos corresponen a accidents tectònics. També hi ha estretes andanes litorals construïdes en els materials erosionats i dipositats al peu de les serres costaneres, durant molt de temps espais inhòspits a causa de les llacunes i maresmes que eren font de paludisme i avui són molt valorats per la societat.
- c) Una influència marítima recurrent. La influència física del mar Mediterrani, que genera un clima, una atmosfera i una lluminositat específiques que formen part indestruïble dels intangibles paisatgístics, juntament amb un àmbit cultural mediterrani, són els responsables de produir un paisatge compartit que va començar a forjar-se a partir dels intercanvis comercials que des del tercer mil·lenni aC van relacionar els territoris d'una riba i de l'altra del mar. Avui, el mar torna a exercir un gran poder

Litoral del Camp de Tarragona, entre Torredembarra i Tarragona.
Ferran Aguilar

d'atracció de persones i activitats econòmiques sota l'impuls de l'activitat turística.

- d) Un paisatge agrícola caracteritzat pels conreus llenyosos. L'arboricultura ha estat una solució cultural per a eludir la manca d'aigua disponible per als conreus, inherent al clima mediterrani més sec. Les arrels dels arbres propis de la regió mediterrània com les oliveres o els garrofers, dels aclimatats com l'ametller, i també de les vinyes –arbustos llenyosos amb un sistema radicular força desenvolupat–, permeten buscar l'aigua en profunditat, tasca impossible per als cultius cerealístics i farratgers que són característics dels paisatges humits. D'altra banda, els camps d'oliveres, de garrofers, de vinyes, d'ametllers, han estat al Camp de Tarragona, com a altres regions mediterrànies, la solució per a la població localitzada en les àrees de relleu muntanyós o tan sols de relleu trencat per la presència de baixes serres i turons. Allà on el pendent era fort va ser necessari l'afaiçonament dels vessants en terrasses, sovint limitades amb murs de pedra seca que van exigir un esforç considerable i un treball secular de manteniment, impensable de desenvolupar en l'actualitat. Així, els conreus llenyosos han estat el darrer recurs productiu en els sectors on l'agricultura s'enfrontava als seus límits extrems.
- e) Una agricultura irrigada a les hortes. L'aigua és un bé escàs en el paisatge mediterrani on el regadiu ocupa poca extensió. Es limita a les hortes instal·lades a les vores dels cursos d'aigua o als camps de regadiu de les planes al·luvials que disposen de mantells freàtics a poca profunditat. La disponibilitat d'aigua permet obviar els constrenyiments de l'aridesa i treure bon partit de la calor i de la bona insolació. Però les aigües del riu o del subsòl han de ser captades, conduïdes i repartides pels camps. A les planes properes a la costa, com a les de Torredembarra i Altafulla, al baix Gaià, les sínies extreïen l'aigua del nivell freàtic situat a poca profunditat, mentre que al Baix Camp, els pous extreïen l'aigua subterrània des dels 20 a 30 metres de profun-

ditat i eren complementats amb galeries o mines que arribaven a tenir gran longitud. Ja sigui aigua subterrània o aigua captada dels humils rius mediterranis, ha de ser derivada per un sistema de canals de rec o séquies cap als horts. Aquests horts gaudeixen d'una microtopografia pròpia ja que han estat modelats pels agricultors en files de solcs per on corre l'aigua. Tot plegat configura unes estructures paisatgístiques d'escala de detall, que mostren com el pagès mediterrani ha estat un enginyer de l'aigua i un artesà de la terra.

El paisatge del Camp de Tarragona és essencialment una construcció humana mil·lenària, un acumulador d'herències del passat que té el seu inici amb la colonització romana que va deixar a Tarragona i al litoral proper empremtes significatives. D'altra banda, el domini musulmà sobre les terres de Tarragona es manifesta en topònims com Alcover, la Mussara, Almoester, Vimbodí i molts altres, i en les tècniques de rec –les sínies, per exemple, tan abundants a les planes litorals– que han perdurat fins a l'actualitat. Després, la conquesta cristiana va suposar la instal·lació d'unes estructures paisatgístiques, en molts aspectes comunes en tot l'àmbit de la Catalunya Nova, i que sobretot pel que fa al paisatge rural han perdurat gairebé fins a l'actualitat. Des del poblament agrupat en pobles fortalesa, passant per pobles talaia fins a la configuració de paisatges agroforestals articulats al voltant dels pobles i masos. Així, l'imaginari paisatgístic mediterrani està constituït per paisatges fonamentalment de base cultural: els paisatges agrícoles de la vinya, del garrofer, de l'olivera, les feixes esglaonades que recobreixen vessants sencers, els pobles costaners de cases blanques, els pobles emmurallats, etc., responen a estructures del paisatge que s'han mantingut invariables durant segles.

Actualment, bona part de les estructures característiques del paisatge secular mediterrani –i, per tant, també al Camp de Tarragona– estan en procés de canvi o substitució sota la influència de dinàmiques i processos actuals o dels darrers decennis entre els que destaquen:

- L'èxode rural, que ha despoblat grans àrees en favor de les ciutats: l'emigració del camp a la ciutat ha estat la causa de la pèrdua d'estructures seculares del paisatge rural.
- La urbanització difusa, que ha provocat la dispersió per moltes parts del territori d'àrees residencials, comercials i industrials, juntament amb una densa xarxa d'infraestructures viàries. Aquest model d'urbanitzacions ha provocat l'emergència de nous paisatges, de caràcter periurbà o rururbà.
- El turisme litoral, que ha estat el motor de transformació de la façana litoral.

3.2 El paisatge de les muntanyes

Al Camp de Tarragona les muntanyes ocupen un espai considerable. La Serralada Prelitoral presenta en aquest territori una gran complexitat. A partir de les muntanyes de Prades i cap l'oest i el sud-oest, els relleus enlairats prenen una gran amplitud. Un ramal arriba fins a la costa i encercla la plana del Camp per ponent. Una

Creixement urbanístic extensiu a l'entorn dels nuclis urbans de l'interior del baix Gaià. ICC

altra branca es desprèn des del nucli orogràfic de l'alt Gaià i es dirigeix cap al mar a través del Montmell i el massís de Bonastre. El paisatge forestal és el predominant en aquests sectors del Camp de Tarragona.

En uns llocs, pocs, aquest paisatge s'ha mantingut en el temps de manera permanent, ja que les condicions naturals del territori no han permès cap altre ús diferent del forestal. En canvi, en molts vessants el bosc o els matollars avui amaguen un esglaonament en feixes que en un passat recent havia sostingut una activitat agrícola intensa. Com s'ha dit, les condicions climàtiques condicionen el caràcter mediterrani del paisatge forestal de gairebé tot el Camp de Tarragona. Alzinars i carrascars, segons la tendència litoral o més continental de cada àrea, són els boscos potencials de gran part del territori. Només els nivells més elevats de les muntanyes de Prades i les obagues molt marcades de sectors de l'alt Gaià, el Montsant o dels altiplans de la baixa Segarra podrien mantenir boscos caducifolis.

Les funcions dels paisatges forestals han canviat radicalment en les darreres dècades. Fins no fa massa anys, el bosc tenia una funció socioeconòmica. En el cas dels alzinars i els carrascars, aquesta se centrava sobretot en l'obtenció de carbó vegetal més que en l'extracció directa de fusta. També s'obtenien dels boscos tarragonins altres productes, com plantes medicinals, bolets, mel, llenya per a consum domèstic o per als forns i recursos cinètics. Les pinedes, en canvi, tant les de tipus natural com les plantacions, i principalment les pinedes de pinassa i de pi roig, continuen sent explotades per a l'obtenció de fusta. Actualment, els boscos mediterranis del Camp de Tarragona han perdut bona part de la seva importància socioeconòmica: pràcticament no hi ha explotació forestal, atès que els productes que se n'extreien han estat substituïts per altres de més competitiu o provenen d'altres territoris on tenen un cost d'obtenció molt més baix. D'aquesta manera, la funció productiva secular del bosc ha estat deixada de banda, mentre que s'ha revalorat la funció ambiental i ha emergit

Feixes recobertes per pins i per brolles mediterrànies, garrigues i fragments de la màquia de lentiscle i margalló a la serra de Llaberia. Observatori del Paisatge

una funció recreativa, gairebé desconeguda en el passat, impulsada per l'atractiu que presenten els espais forestals com a espais per a mantenir activitats de lleure que permeten un contacte més intens amb la natura.

En el paisatge calcarí de les muntanyes tarragonines s'ha lliurat una lluita secular contra les condicions del medi per extreure els recursos necessaris per a la subsistència de la població. Les feixes esglaonades amb murs de pedra seca van recobrir vessants sencers, sobretot als solells, i en alguns períodes, com en el de l'expansió de la vinya abans de l'arribada de la fil·loxera, es va assolir la màxima superfície de conreu. Les obagues més marcades es deixaven com a espai de bosc o bosquina per obtenir-ne llenya, amb sort alguna biga travessera per a les teulades. La pedra servia com a material per a construir els murs de les cases. El carbó vegetal es portava des dels sectors de muntanya que, per les seves condicions de difícil accés o per les condicions edàfiques o climàtiques poc aptes per a l'activitat agrícola, tenien la condició d'espais forestals permanents. Aquest era el cas de les parts altes i les obagues de les muntanyes de Prades, de la serra de Montsant, del vessant nord de la serra de Llaberia i de l'alt Gaià.

El declivi del món rural iniciat amb el despoblament va afectar en primer lloc les àrees de muntanya, on els condicionants eren més difícils, i al llarg del temps va comportar l'abandonament de les feixes, que generacions de pagesos havien bastit i mantingut amb cura. Així doncs, la descomposició de les economies rurals tradicionals comporta la desestructuració d'un sistema territorial que havia estat vigent al llarg de segles i que es manifestava en un paisatge on cap element era sobrer.

La vegetació natural ha anat reprenent lentament la colonització dels espais abandonats. El resultat visible de la colonització d'antics conreus per part de la vegetació espontània són els abancallaments delimitats amb murs de pedra seca que són progressi-

vament ocupats per brolles i bosquines. Al Camp de Tarragona, aquestes grans formacions homogènies, que tenen una mateixa data d'origen: els anys cinquanta i seixanta del segle passat (principalment les pinedes de pi blanc, les brolles i les garrigues), formen un arc que connecta, si bé de manera irregular, des del Montmell fins a la muntanyes de Tivissa-Vandellòs a través de l'alt Gaià, la serra de Miramar, la Mussara-muntanyes de Prades, la serra del Molló i la serra de Llaberia. A l'interior d'aquestes muntanyes encara es mantenen parcel·les agrícoles de petita extensió i en indrets de difícil accés, factors que condicionen en contra el manteniment de les explotacions agrícoles, per la qual cosa es preveu un progressiu abandonament dels camps menys rendibles. En tot cas, la tendència en aquestes zones és que es vagin substituint els conreus tradicionals per monocultius amb espècies amb un alt valor afegit, però amb una producció allunyada de la producció a gran escala.

Si bé actualment hi ha un predomini de les brolles i les pinedes de pi blanc, a mitjà termini sembla que evolucionaran, en condicions naturals, cap a comunitats forestals: alzinars i carrascars principalment, i rouredes de fulla petita en les obagues dels relleus del sector nord-est. Igualment, en aquelles superfícies on existeixen pinedes d'origen antròpic i que avui dia estan abandonades, es pot produir una progressiva substitució de la vegetació actual amb la lenta desaparició de les coníferes en front dels planifolis. Tanmateix, aquest fenomen de successió natural no està exempt de brusques interrupcions, com són els incendis forestals com a principal agent de transformació d'aquests paisatges. Cal recordar els grans incendis com els que el 1986 afectaren l'extrem oriental de les muntanyes de Prades, el Montmell i la serra de l'Argentera o els que el 1994 afectaren els contraforts septentrionals del Montsant, o el sector comprès entre la serra de Llaberia i el massís de Vandellòs. En aquest sentit hi ha, però, notables excepcions, com el Paratge Natural d'Interès Nacional dels Boscos de Poblet, un dels millors exemples d'alzinar madur i ben conservat, o la important presència de rouredes a les muntanyes de Prades.

Una altra dinàmica del paisatge de les muntanyes lligada al fort dinamisme experimentat pel sector de la construcció ara fa uns anys, és la proliferació d'una gran quantitat de pedreres. El sector oriental de les muntanyes de Prades o el Puig Marí, a Duesaigües, són uns clars exemples d'aquesta activitat. Recentment, durant el primer decenni del present segle, ha aparegut una nova dinàmica transformadora d'aquests paisatges com és la proliferació de parcs edílics construïts en crestes i carenes. Assegurar una bona instal·lació d'aquests tipus d'equipaments, tot minimitzant-ne l'impacte, és el repte que han d'assumir el sector i les administracions i el que condicionarà el futur d'aquest tipus de paisatge.

Paral·lelament a aquests processos de canvi en la morfologia i estructura del paisatge de les muntanyes, els últims decennis han suposat també canvis en la percepció que té la ciutadania d'aquests espais. Actualment, més del 30% de la superfície del Camp de Tarragona gaudeix d'algun tipus de figura de protecció ambiental. La protecció i salvaguarda dels espais naturals és producte de canvis en la sensibilitat d'una part important de la ciutadania, que respon no només a una percepció ambientalista, sinó també a la valoració

Algunes de les dinàmiques recents dels espais forestals són l'explotació de pedreres i la construcció de parcs eòlics. Rafael López-Monné

del seu potencial econòmic, social, cultural, etc. Resulta paradoxal pensar que, en el moment en què els aprofitaments directes que hom pot aconseguir del bosc resulten menys rendibles, la freqüentació a aquests espais (ja sigui boscos periurbans, com llocs de més difícil accés) hagi augmentat significativament. La protecció de diferents espais mitjançant el Pla d'espais d'interès natural, la xarxa Natura 2000, de figures com les forests d'utilitat pública, els parcs naturals o els paratges naturals d'interès nacional són dinàmiques relativament recents, però consolidades. Aquesta situació fa preveure un increment de l'activitat turística a les muntanyes de l'interior del Camp de Tarragona. La creació del Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet reforçarà la tendència de convertir aquest sector en un espai recreatiu, fet que pot revertir positivament en el manteniment de la població local. Així també, la revaloració dels paisatges històrics, religiosos i simbòlics, com la ruta del Cister amb els monestirs de Poblet, Santes Creus i Vallbona de les Monges pot representar un revulsiu per a la potenciació d'un turisme respectuós en un entorn paisatgístic de qualitat. La major aflluència humana pot esperar la reforma de petites carreteres locals per encabir-hi un trànsit més freqüent. Les activitats de natura és previsible que augmentin, per la qual cosa s'hauran d'habilitar les instal·lacions per donar els serveis corresponents allà on es consideri convenient.

68

3.3 El paisatge de les planes

Els paisatges agroforestals

Els paisatges agroforestals se situen a mig camí entre els paisatges forestals, emboscats, propis de les muntanyes i les grans extensions de terreny agrícola, sense discontinuïtats, que caracteritzen moltes de les terres planes. Són uns paisatges que s'originaren i es van articular al voltant d'un mas o d'un petit nucli de poblament i que pretenien proporcionar l'autosuficiència de recursos en un entorn rural. Dels paisatges agroforestals se n'obtenien productes agraris, però també llenyes i fusta, i si les masses forestals

eren prou grans, alguns quintars de carbó vegetal, a més d'algun animal de caça. Al Camp de Tarragona els mosaics agroforestals són força comuns arreu, excepte a la gran plana del Camp, recoberta gairebé únicament pels conreus. Els mosaics de camps i boscos ocupen grans extensions als altiplans de la baixa Segarra i a les planes lleugerament ondulades que es troben al fons de les fosses, conques i depressions, de manera que estan molt ben representats i són les cèl·lules de paisatge principals a les unitats de paisatge de la conca de Poblet, plana del Baix Penedès, baix Priorat i conca d'Alforja i Vilaplana. A una escala més de detall també es distingeixen mosaics agroforestals en indrets del massís de Bonastre, dels camps de Santes Creus, a la plana de l'Alt Camp i a l'alt i el baix Gaià.

L'estructura paisatgística dels mosaics agroforestals, encara que varia en els detalls d'un lloc a un altre, presenta uns trets característics comuns. Els camps de conreu ocupen la major part de la superfície del terreny i constitueixen una matriu que engloba la resta d'elements del paisatge. Els boscos formen claps aïllats de molta o poca extensió, localitzats en els indrets menys aptes per al conreu: els obacs marcats, els cims de les petites elevacions que esquitxen les planes o els llocs amb els sòls més magres i pedregosos. Per la seva banda, els marges perfilen la geometria de les parcel·les i serveixen de refugi i passera per a nombrosos animals que en els paisatges agroforestals hi tenen l'hàbitat permanent o l'àrea de campada. Lagomorfs, micromamífers, petits ocells, rèptils i una munió d'insectes i altres invertebrats depenen de la permanència de la vegetació dels marges dels conreus. A més a més, efectuen funcions ambientals molt beneficioses per al manteniment del sistema hidrològic: aturen la violència de l'aigua d'escolament superficial, retenen la humitat i filtren l'excés de nutrients sovint aportats per l'excés de fertilitzants abocats al sòl agrícola. També eren, fins no fa massa temps, una font de recursos complementaris a l'activitat agrícola –llenya per al forn o la llar de foc i alguns fruits–, però en l'actualitat han perdut gairebé tot el valor.

Mosaic agrícola a prop de Vilaverd (conca de Poblet). Jordi Bas

Com s'ha comentat anteriorment, els mosaics agroforestals van variant en funció de la zona. A la baixa Segarra el mosaic està constituït per camps de cereals, ordi sobretot, i claps de pinedes o boscos mixtos de pins i alzines. A les obagues els claps de bosc porten roures de fulla petita, pinassa i pi roig. És molt similar el mosaic agroforestal de l'alt Gaià, amb l'excepció que darrerament la vinya està guanyant presència en detriment dels cereals. A la plana de la conca de Poblet el mosaic és més heterogeni. Pel que fa als conreus hi ha vinya, ametllers i camps de cereals. Els fragments de bosc són escassos i estan formats per pi blanc, alzines i algun roure de fulla petita. Els mosaics agroforestals estan amenaçats actualment per la mecanització de les feines del camp i per la industrialització de l'agricultura. Per raons d'eficàcia tècnica, el pagès busca facilitar el seu treball amb la utilització de maquinària i els marges de conreu són a vegades un impediment.

Paisatges de monoconreu agrícola

Encara que la identificació dels paisatges agroforestals varia amb l'escala, fins i tot en paisatges agrícoles molt homogenis es poden distingir elements naturals com estretes línies de vegetació que ressegueixen els canals de rec i els cursos d'aigua. Els mosaics que trobem en aquests paisatges atenyen només els diferents tipus de conreu que hi ha. Pel que fa a la tipologia dels conreus, es constaten grans canvis que aniran en augment en un futur. Primer de tot, sembla irreversible la substitució progressiva de les explotacions de secà per les de regadiu, que utilitzen avançats sistemes de reg com el gota a gota i atenyen, així, més alts índexs de productivitat. L'olivera n'és un bon exemple i és probable que continuï expandint-se per la plana del Camp. Els conreus d'horta, per contra, han demostrat que són força competitiu, per la qual cosa en aquelles àrees on es conreen no sembla que s'hagin de reduir, i s'incrementarà la superfície allà on sigui possible el regadiu. Al Camp de Tarragona hi ha alguns paisatges de monoconreu agrícola que per l'extensió que ocupen constitueixen cèl·lules de paisatge significatives.

El paisatge de l'avellaner, que recobreix grans superfícies contínues a cavall del Baix Camp, l'Alt Camp i el Tarragonès, o el paisatge del garrofer, un paisatge agrícola tradicional del litoral de Tarragona, avui dia en retrocés, però que es manté encara en sectors del sud de la unitat baix Gaià, formarien part també dels grans paisatges agrícoles del Camp de Tarragona. El conreu de l'avellana ha perdut pes, i només als camps del Francolí gaudeix d'una presència prou important per a articular un paisatge que giri al voltant d'aquest cultiu. En molts altres espais, la seva presència està barrejada amb altres tipus de conreus. El conreu de l'avellaner, que és un dels més perjudicats per l'actual conjuntura internacional, podria anar desapareixent en favor d'altres conreus més rendibles.

Un altre exemple és el paisatge de la vinya, en camps de vinya isolats o que formen part de mosaics agrícoles, i que es troba a gairebé totes les unitats de paisatge del Camp de Tarragona. És en aquells sectors on les vinyes configuren grans àrees de conreu monoespecífic que es constitueixen en cèl·lules de paisatge amb la capacitat de caracteritzar per elles mateixes el territori. Al Camp de Tarragona el paisatge de la vinya, sota les diferents denomina-

Monoconreu de vinya a prop de Porrera. Rafael López-Monné

cions d'origen, travessa per un bon moment i ocupa grans superfícies a la plana del Baix Penedès, als camps de Santes Creus, al sud-est de la plana de l'Alt Camp, a la conca de Poblet, al Priorat històric i al baix Priorat. El conreu de la vinya es mantindrà probablement en tots aquests sectors, on el vi és un producte prou valorat i amb prou mercat perquè les plantacions no sucumbeixin en favor d'altres usos.

Al Baix Penedès els camps de vinya formen superfícies contínues i extenses sobretot a la vora nord de la plana, entre Sant Jaume dels Domenys i la Bisbal del Penedès. Es tracta de grans parcel·les de conreu que ocupen terres de secà i que orienten la producció a varietats blanques destinades a l'elaboració de cava per part d'empreses radicades sovint a l'Alt Penedès. El paisatge vitícola continua des de la plana del Baix Penedès cap a les ribes del Gaià, només interromput pels contraforts del Montmell, que s'interposen entre la Bisbal del Penedès i Rodonyà. Un cop a la vall del Gaià el domini de la vinya en el paisatge és absolut. Tant és així que ella sola gairebé caracteritza el paisatge dels camps de Santes Creus, on les vinyes estan perfectament alineades en uns camps molt curosos. A la conca de Poblet la vinya ocupa una gran extensió de terreny, al voltant de 9.000 ha, sobre els sòls margosos i argilosos del centre de la conca. La importància social de la vinya en aquesta unitat de paisatge ha estat molt alta, ja que poblacions senceres han depès de la vinya durant generacions. Precisament va ser a la Conca on va néixer el cooperativisme vitícola, a la darrereria del segle XIX, amb la construcció del primer celler cooperatiu a Barberà de la Conca, precursor de les "catedrals del vi", cellers singulars per la mida i l'estil arquitectònic que es van escampar per diferents localitats. Al Priorat històric les vinyes ocupen els vessants costeruts del sistema de serres i turons que ocupen el centre del Priorat. Són un element característic de primer ordre, ja que les plantacions sobre costers que es poden admirar al Priorat no tenen rèplica en cap altre indret de Catalunya. És a les vinyes del Priorat on es pot copsar millor el fet que la vinya és una obra humana, el resultat d'un treball solitari. Així ho ha subratllat Gaston Roupnel:

Nous aterassaments de vinya als costers del Priorat històric. ICC

«La vinya ha estat a tot arreu una instal·lació lliure, realitzada segons els gustos o la fantasia de l'individu. Cada petita partida ha estat arrancada a una natura rebel, conquerida sobre el bosc baix, les espines i la pedra. [...] Però no és solament la creació i la plantació que impliquen una apropiació individual del sòl: el conreu de la vinya reclama també unes atencions diligents i il·lustrades que no poden ser realitzades més que sota el zel dels propietaris» (Roupinel, 1978: p.196)

Després d'uns anys de reculada del conreu de la vinya al Priorat, aquest s'ha tornat a revifar amb l'augment dels preus del vi en relació amb la qualitat aconseguida per alguns cellers. Antigues vinyes abandonades han tornat a ser funcionals, mentre que han augmentat les rompudes i el condicionament dels vessants per a instal·lar-hi noves partides. Les feines de condicionament del terreny impliquen un piconament profund de la roca, un gran moviment de terres i el modelat de feixes estretes, que sovint només poden mantenir dues files de ceps, aguantades per talussos inclinats molt alts sense cap mena de protecció. Algun detall íntim del paisatge de la vinya està però canviant amb el pas del temps. La necessitat de mecanitzar les feines de recollida dels gotims està provocant arreu la substitució de la vinya plantada a la catalana (ceps amb branques sense cap tipus de suport, que creixen en totes direccions i cobreixen el sòl amb la seva ombra) per vinyes on les branques s'emparren en filats que s'estenen tot resseguint les files de ceps. La vinya emparada d'aquesta manera sembla que s'ha reduït a un element de només dues dimensions, com si l'haguessin comprimit en un pla perpendicular al terra. És un canvi subtil però que està canviant la morfologia tradicional del paisatge de la vinya al Camp de Tarragona.

3.4. El paisatge litoral

En el paisatge costaner predominen les llargues platges sorrenques alimentades per cursos fluvials com el riu Foix, el Gaià i el Francolí, a més d'un gran nombre de rieres i torrents que desguas-

sen directament al mar. Els canvis en la fesomia del paisatge litoral han estat intensos els darrers decennis, atès que la popularització i expansió del sector turístic durant la segona meitat del segle xx ha provocat una urbanització extensiva de bona part de la franja costanera del Camp de Tarragona. Al litoral, l'ocupació del sòl assoleix uns alts nivells en bona part dels trams costaners i tendeix a desplaçar-se terra endins, fins atènyer els principals corredors viaris litorals. Tanmateix, petits espais agrícoles o naturals que avui dia s'han lliurat de la urbanització poden adquirir un ús recreatiu per a la població resident i visitant. Per altra banda, un model prevalent de sol i platja pot evolucionar, com de fet ja està passant en alguns indrets, a la diversificació turística dels municipis litorals, que cercaran noves singularitats per a explotar. Són previsible, també, noves polítiques per a reformar el teixit urbà i els serveis municipals, ja que es preveu que els municipis costaners vagin adquirint més població fixa a partir de la transformació de les seves residències en habitatge permanent. És per això que cal una remodelació general perquè els espais urbans litorals que han perdut part de la seva identitat i de les seves estructures coherents puguin convertir-se en el futur en ciutats funcionals.

Val la pena conèixer-ho per trams. Així, des de Cunit fins al promontori del Roc de Sant Gaietà s'estén un gran tram de platja oberta, gairebé rectilínia, on es localitzen els nuclis turístics de Cunit, Calafell, Sant Salvador, Coma-ruga i el Francàs (els tres darrers, però, com a barriades marítimes del Vendrell), caracteritzats en bona mesura per la presència de grans urbanitzacions tant de primera com de segona residència, que aprofiten la proximitat a les conurbacions de Barcelona. Al sud del promontori esmentat s'inicia un altre llarg tram de platja ampla que es reparteixen els municipis de Roda de Berà, Creixell i Torredembarra, i que finalitza al cap Gros. El paisatge litoral adquireix en aquest tram una riquesa única en el marc del Camp de Tarragona. L'abundància en sorres i un perfil molt suau de la plataforma marina han facilitat la creació d'un cordó de dunes litorals que ressegueix com una sanefa tot el tram de costa. A redós de l'acumulació de sorres eòliques s'hi han desenvolupat un parell de llacunes litorals i el paisatge de maresmes que sovint hi va associat. Entre el cap Gros i el promontori del castell de Tamarit s'estén una altra faixa de costa baixa, que correspon al terme d'Altafulla. Malgrat que el poble corona un petit turó situat uns centenars de metres terra endins, manté un petit barri mariner avui dia amb funcions turístiques. El riu Gaià desemboca en aquest tram litoral i genera una petita zona humida, que introdueix un element de diversitat paisatgística i ecològica al front marítim de la plana costera.

Al punt on està situat el castell de Tamarit, s'inicia un tram de costa rocosa que s'estén fins a la punta de la Creueta, articulada per petites platges i cales. Destaca l'espai conegut com la punta de la Móra, amb boscos mediterranis i cales d'alt valor paisatgístic i natural per la presència de comunitats i espècies litorals gairebé desaparegudes de la costa catalana, com el savinar de platja i l'estepa d'arenal. Fins a Tarragona, la costa continua mostrant una alternança de sectors rocosos, platges i cales, entre els quals destaca la platja Llarga, per la seva longitud, i la platja del Miracle, presidida per l'amfiteatre romà. El port multifuncional de Tarragona ocupa la meitat nord de la badia de Tarragona. Al sector sud es troba la platja turística de la Pineda, recolzada en el cap de Salou.

Litoral del Camp de Tarragona al nord del cap de Salou, amb la platja i el nucli de la Pineda i el parc temàtic de Port Aventura. Ferran Aguilar

El tram litoral entre Salou i Cambrils s'ha convertit en el primer centre turístic de la Costa Daurada, amb predomini de l'oferta hotelera, d'apartaments i de càmpings per sobre de la urbanització residencial, sens dubte emparat en la disponibilitat d'unes platges llargues i amples molt adients per a un turisme de família. Més enllà de Cambrils, les llargues platges han estat substituïdes per una costa rocosa baixa tallada per nombrosos torrents i que donen lloc a cales i petites puntes deltaïques, responsables del fistonejat de la línia de costa.

Els relleus del massís de Vandellòs arriben fins al mar al sud de l'Hospitalet de l'Infant i donen lloc a un petit sector de costa alta presidida pels dos edificis que fan de seu de les centrals nuclears de Vandellòs, emplaçats sobre una estreta andana litoral. Al sud es troba la petita platja de l'Almadrava.

3.5. El paisatge urbà

El paisatge urbà emergeix del mosaic de formes, línies, textures, colors i percepcions que el procés urbanitzador ha generat en les ciutats. En realitat, hi ha molts paisatges urbans. Cada peça relativament autònoma, produïda en cada moment històric per donar satisfacció a les funcions canviants de la ciutat, constitueix un paisatge propi. El centre històric, els eixamples, els polígons residencials, les ciutats jardí, els barris d'autoconstrucció, els creixements suburbans, els antics nuclis mariners i portuaris, etc. presenten unes morfologies i unes tipologies constructives característiques que reflecteixen tant el període històric d'execució com les problemàtiques urbanes a què devia fer front el projecte. A cada peça urbana, o cada peça que se sobreposa a totes o a alguna d'aquestes, hi ha uns elements bàsics que contribueixen en gran mesura a formar el contingut de les imatges de la ciutat: els carrers i avingudes de principal recorregut; els elements de frontera entre espais diferenciats, les places, cruïlles, mercats i altres nodes estratègics de condensació d'uns determinats usos o característiques, i final-

La ciutat de Valls i la seva perifèria. Rafael López-Monné

ment les fites o elements de referència que destaquen notòriament sobre la resta d'elements.

El paisatge urbà és l'espai on les dinàmiques se succeeixen a més velocitat. La dinàmica constructiva ha afectat tot l'àmbit, tot i que amb una intensitat diferent. A primera línia de costa, la pressió urbanística ha suposat que l'any 2002 més del 56% de la superfície estigués ocupada per sòl urbà o infraestructures. El paisatge litoral està afectat per la progressiva fragmentació dels diferents hàbitats, cosa que empitjora la connectivitat biològica, fins al punt que certs hàbitats han arribat a desaparèixer. Cal tenir en compte, d'altra banda, que en les perifèries dels ecosistemes les condicions que hi ha no són les òptimes, fet que comporta una menor qualitat paisatgística i augmenta la vulnerabilitat als agents externs de les espècies que hi viuen.

Al Camp de Tarragona, la màxima complexitat del paisatge urbà s'assoleix per causes històriques i d'escala a les ciutats de Tarragona i Reus i, en menor mesura, com a resultat de les dimensions més reduïdes, al conjunt de ciutats mitjanes com el Vendrell, Valls, Montblanc i Falset que articulen el sistema urbà del Camp de Tarragona. La ciutat antiga o part alta de Tarragona està situada dalt un turó de 69 metres d'altitud i envoltada en tres dels quatre costats per la muralla d'origen romà. Les illes de cases són de formes irregulars i estan separades per carrers estrets. La ciutat baixa està formada per tres sectors diferenciats: l'eixample del segle XIX, residencial i comercial, amb una trama urbana organitzada en una malla de carrers de traçat perpendicular; la zona portuària, amb el barri del Serrallo i els sectors d'expansió recent de la ciutat. La ciutat de Reus té una forma urbana relativament compacta, de fet, històricament ha tingut un creixement concèntric respecte del nucli històric, seguint els ravals primer i rondes després.

Malgrat aquesta aparent compacitat, Reus ha anat augmentant el seu sòl urbanitzat, estenent-se de manera dispersa al llarg de les vies de comunicació d'accés a la ciutat.

Urbanització el Serradal, a Alcover. Rafael López-Monné

Els darrers decennis, però, el fet urbà ha transcendit els propis límits de les ciutats. Són notoris els canvis en la lògica de localització dels principals centres de producció, consum i oci, com la creació de centres comercials i zones d'oci a les perifèries de les principals ciutats, la creació d'un centre integral de mercaderies

(CIM) al Baix Penedès o la creació de petits polígons industrials en municipis com Santa Coloma de Queralt.

Cal esmentar aquí, també, les urbanitzacions que proliferaren durant els anys seixanta i setanta del segle xx, i que han seguit evolucions desiguals amb un ús exclusivament residencial. Paral·lelament a aquestes urbanitzacions, han proliferat pel conjunt del territori promocions de nous habitatges situats a les perifèries de les grans ciutats. Si bé la casuística de la topologia constructiva és molt variada, molts d'aquests nous habitatges segueixen el patró de cases aparellades, una forma edificatòria amb gran consum de sòl. Aquesta tipologia constructiva ha estat la majoritària en algun dels municipis que més han crescut de la plana del Camp: Botarell, Castellvell del Camp, Almoster, el Catllar, la Pobla de Montornès, Creixell, etc. El fenomen s'ha reproduït també als voltants del Vendrell i al nord de la plana del Baix Penedès (la Bisbal del Penedès, Santa Oliva, Banyeres del Penedès, etc.).

Tradicionalment, el paisatge industrial s'ha concentrat al voltant del complex petroquímic de la plana del Camp. Actualment es detecta la proliferació d'un paisatge industrial de baixa intensitat, que és el resultat de la voluntat de molts petits municipis de tenir el seu propi polígon industrial. També cal tenir en compte la presència del parc temàtic Universal Port Aventura, el parc temàtic més gran de

Límit sud de la ciutat de Tarragona, on conflueixen polígons d'habitatges, el port multifuncional i la desembocadura del Francolí. Ferran Aguilar

Paisatge de l'avellaner al límit de les unitats de paisatge Reus-Tarragona i Camps del Francolí. Els polígons industrials i les infraestructures de comunicació fragmenten aquest paisatge. ICC

73

Catalunya, i dels seus serveis complementaris, que genera unes dinàmiques paisatgístiques peculiars i pròpies.

Un fenomen que ha estat protagonista en l'evolució del paisatge ha estat el creixement de la urbanització. L'encariment del preu de l'habitatge en els nuclis més importants, com és el cas de Tarragona i de Reus, ha provocat en els últims anys el trasllat de la població jove i de la població immigrant, en la majoria de casos, a la perifèria metropolitana. Aquesta dinàmica té uns efectes d'ampliació de l'espai urbanitzat i augmenta la mobilitat. També s'ha produït una expansió de noves àrees residencials de baixa densitat, amb la tipologia predominant de la casa unifamiliar. Per altra banda, la influència de les dinàmiques territorials i econòmiques pròpies de la Regió Metropolitana de Barcelona s'estén fins el Baix Penedès.

3.6. Paisatges híbrids

La dinàmica territorial vigent comporta una dispersió de les formes urbanes per tot el territori en un procés que s'ha anomenat urbanització difusa o *urban sprawl*. S'assisteix a una explosió urbana que es manifesta en l'aparició de nous assentaments de població desvinculats físicament dels nuclis urbans o rurals tradicionals, i en l'emplaçament d'activitats econòmiques i de serveis a les perifèries urbanes. Ambdós fenòmens exigeixen una millora de la xarxa de vies de comunicació que relacioni els nous espais urbanitzats que

apareixen arreu, noves estructures que interfereixen moltes vegades amb processos i funcions que es desenvolupen en el sistema dels espais oberts i que no tenen cap tipus d'integració en el paisatge que les envolta.

Com a resultat del procés esmentat emergeixen uns nous paisatges híbrids que al Camp de Tarragona apareixen a la perifèria de les grans ciutats. Tarragona, Reus, Valls, el Vendrell i Montblanc tenen aquest tipus de paisatge en sectors més o menys extensos de les respectives perifèries. Són paisatges on les infraestructures viàries, els polígons industrials de grans dimensions, les grans àrees comercials, els blocs de pisos que formen petites barriades residencials, els magatzems i les naus donen lloc a un nou paisatge sense una identitat recognoscible.

Aquí l'activitat agrícola ha quedat constreta entre infraestructures i zones urbanes. La presència d'aquests espais agrícoles periurbans és una de les peculiaritats que caracteritzen el paisatge de bona part de la plana del Camp. Es tracta de zones dinàmiques, on la tensió entre els usos agrícoles i urbans o industrials es fa més evident. La nítida distinció entre allò que és agrícola i allò que és urbà en espais com la conurbació Reus-Tarragona, el corredor litoral del Baix Penedès, Valls, Montblanc o Salou-Cambrils és un dels reptes que condicionaran més clarament el futur paisatgístic de bona part de l'àmbit.

4. Expressió artística del paisatge

La Masia, de Joan Miró. National Gallery of Art, Washington D.C. © Successió Miró 2012

Al llarg de la història artistes i escriptors han transmès en les seves obres paisatges amb atributs estètics i simbòlics i ells mateixos –tampoc no ho oblidem–, sovint, n’han estat creadors. Com s’ha dit en més d’una ocasió, a vegades és la vida qui imita l’art, i no a l’inrevés. Les representacions del paisatge (producció artística, guies de viatge i il·lustracions...) permeten conèixer les relacions entre la societat, o una part d’aquesta, i el paisatge en un moment històric determinat. Així, les postals, els quadres o les guies de viatges, per exemple, mostren paisatges que responen a una determinada concepció social i que influeixen enormement en l’imaginari col·lectiu.

Tot i que de manera genèrica el conjunt del Camp de Tarragona hagi estat, comparant-lo amb altres indrets del territori català, poc

descriu, pintat i glossat, sí que es localitzen determinats autors, o determinats paisatges, prou prolífics, per bé que, cal reconèixer-ho, poques obres han arribat a ser gaire conegudes més enllà dels límits mateixos del Camp de Tarragona. Hi ha autors, com Josep Iglésies, prolífics en la descripció dels paisatges de la primera meitat del segle xx. A través de diverses publicacions com *Ciutats del món* (1948), *Del Camp de Tarragona a l’Ebre* (1931) o *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles* (1934), s’obté una aproximació als paisatges de diversos racons del territori i es coneix tal com eren, o com ell els contemplava, ara fa més de seixanta anys.

També hi ha paisatges que per mitjà de la pintura han transcendit les fronteres del Camp, com ara els quadres de Joan Miró plas-

mats durant les seves estades a Mont-roig del Camp, al seu mas, el Mas Miró. A partir de 1921, any en què pinta la famosa *Masia*, Miró passava els hiverns a París i els estius a Mont-roig, on caminava molt i observava més. Mirava els camps rústics plens de garrofers i olivers, les parades de vinyes amb les branques de ceps recargolant-se, els solcs, els horts farcits de canyes... Miró admirava el savi treball d'uns pagesos que coneixen bé la terra que trepitgen. Miró esmentava sovint els paisatges de Mont-roig amb frases com les següents: "En mi va pesar molt Mont-roig. Per a mi és com una religió"; "A París vaig viure un any de desorientació absoluta. No vaig saber fer ni una ratlla. A Mont-roig, l'estiu següent, em va tornar la pintura"; "Sóc molt més feliç entre els pagesos de Mont-roig que no pas a París. Tota la meua obra és concebuda a Mont-roig" (Minguet, 2000: p. 25).

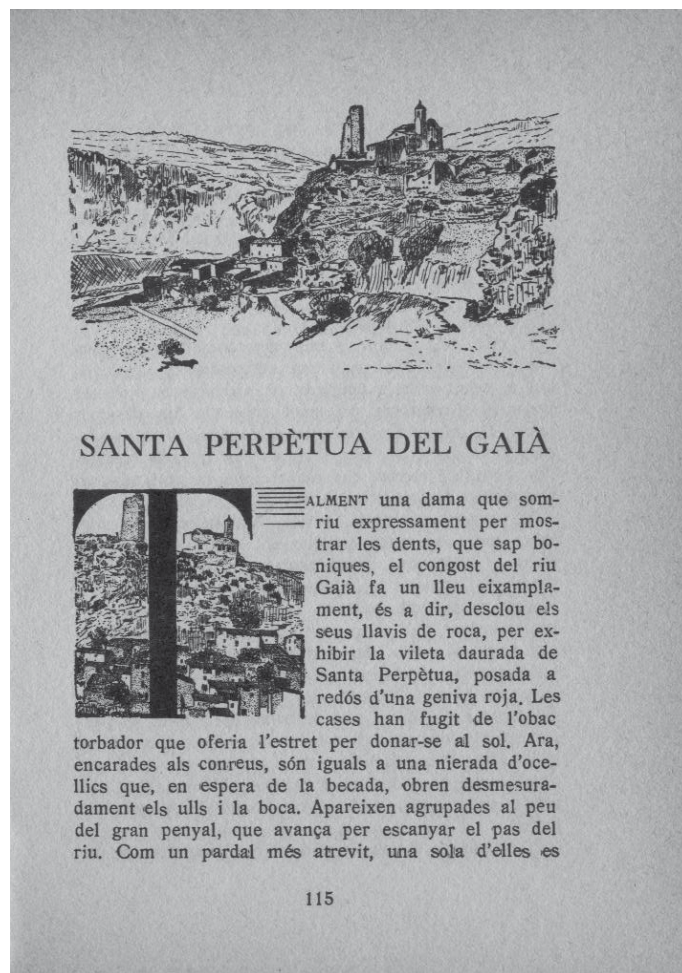
A banda d'aquestes dues referències concretes, a continuació es fa un repàs de diverses àrees territorials de l'àmbit del Camp de Tarragona, i s'analitza de quina manera els seus paisatges han inspirat els diversos artistes i escriptors.

4.1 Les terres de Gaià

Josep Iglésies l'any 1932, a *La terra d'en Gallerí*, fa descripcions literàries de Vallespinosa i de Selmella. Més endavant, l'any 1948 a *Les ciutats del món* fa referències a Pontils, Santa Perpètua de Gaià i Querol, i les acompanya, aquesta vegada, amb uns dibuixos amb ploma, fets segons sembla pel mateix Iglésies sota el pseudònim de Joan Dolçafel. Més endavant, l'any 1934, es va publicar la guia de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles*, que representa una gran font de toponímia i de descripció paisatgística. També és interessant el llibre *Història del Santuari de Sant Magí*, publicat l'any 1887 per mossèn Joan Segura i reeditat l'any 1994 per l'Associació Cultural Alt Gaià. Des d'una perspectiva històrica, geogràfica i literària també s'ha d'esmentar el llibre *Riberes del Gaià*, publicat l'any 1931 per Francesc Blasi Vallespinosa. Per temes històrics i també descriptius de la zona de Montagut i de Valldossera, és interessant el llibre de Josep Llenas i Rovira, *Reculls històrics de Montagut i Valldossera*, publicat per l'Institut d'Estudis Vallencs l'any 2001.

D'altra banda, destaca l'obra contemporània de Josep Santesmases. En el recull d'articles *Riu avall*, publicat l'any 2002, n'hi ha diversos que tracten sobre aquests paisatges: "De l'arbrada de Santes Creus", "El patrimoni de les masies", "Indecències a la natura", "L'aigua i el Pont d'Armentera", "El tercer mes d'hivern", "La planificació del territori". Posteriorment n'ha publicat altres: "El camí d'Aiguamúrcia", "Els oms i l'albereda de Santes Creus", "El paisatge, un dret humà", "El Gaià desembocarà al mar?", "La verema", "Ferrocarrils nous" i "Idees centenàries", entre altres. Recentment, el mateix autor ha publicat el llibre de prosas poètiques sobre llocs de les terres del Gaià: *Santes Creus i les terres del Gaià. Proses pintades*, amb textos de Santesmases i il·lustracions de Joan Cunillera. Del mateix autor es troben altres referències literàries sobre el paisatge al capítol "Pel Gaià abrupte" dins el col·leccionable del setmanari *El Pati*, "A vol d'ocell", de l'any 1999.

En el camp de les guies s'han d'esmentar les diverses edicions de la *Guia itinerària de les regions compreses desde Montserrat al Camp de Tarragona y desde la Segarra al Panadès* (sic), d'Artur Osona, del final del segle XIX. Una excel·lent guia contemporània és *L'Alt Gaià, entre la Segarra i el Camp*, d'Ignasi Planas de Martí publicada l'any 1999. Específicament centrada en els castells del Gaià hi ha la guia també editada l'any 1999 de Marina Miquel, Josep Santesmases i Dolors Saumell *Els Castells del Gaià*. Per la seva antiguitat destaca *Àlbum pintoresch-monumental de Catalunya. Santes Creus*, editat per l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1883), que descriu el viatge de Barcelona fins a Santes Creus. És molt interessant una de les fotografies, de molta qualitat, de tot l'entorn, des del Gaià fins a les muntanyes, i també altres que detallen l'estat de l'albereda. Cal fer esment també d'algunes monografies d'alguns pobles. Del Pont d'Armentera: *El Pont d'Armentera* (Domènec Ribes i Mateu. Cossetània Edicions, 2002). De Vila-rodonà, entre altres, *El segle XIX a Vila-rodonà* (Josep Santes-

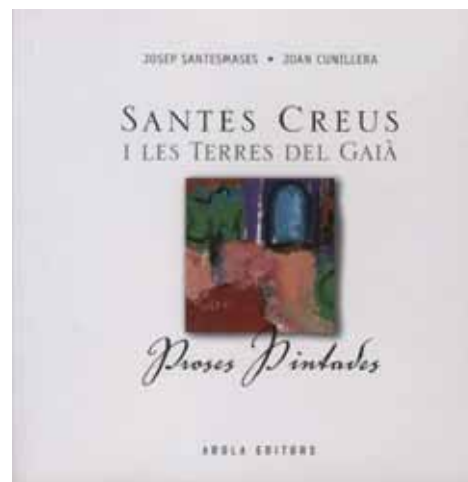
Dibuix del nucli de Santa Perpètua de Gaià i fragment del text inclòs en el llibre *Les ciutats del món* de Josep Iglésies publicat l'any 1948, on es descriu i dibuixa diversos pobles de muntanya del Camp de Tarragona, en un moment de declivi socioeconòmic i demogràfic d'aquests nuclis. (p. 115)

mases Ollé. Valls, 1984). De Montferri, *Guia de Montferri* (Francesc Navarro i Ferré. Tarragona, 1983).

Josep Pla, a la seva obra *Catalunya*, fa un panegíric del Camp, amb expressions poètiques sobre la llum, els colors, l'horitzó la seqüència de les hores i les estacions. Quan fa referència a l'Alt Camp esmenta els ametllers, els avellaners i els garrofers. Diu que a la primavera, el lloc és un paradís, i que “a l'hivern i a la primavera, amb els ametllers florits, l'aire sembla transfigurat, suspès en un èxtasi somiat. La llum que envaïa la florida carminada batega en els troncs dels garrofers atapeïts i estirats, com formes humanes juvenívoles, prodigiosament vives sota les ombres blavisses” (Pla, 1976: p. 1.034). Aquestes impressions es poden extrapolar als paisatges de Vespella, el Catllar, la Riera, o la Pobla de Montornès, per exemple. En canvi, quan recorre el Baix Gaià, només diu que la carretera travessa un país inoblidable, d'una gran i clàssica bellesa.

Pel que fa a la pintura, és important destacar dos artistes del territori del Gaià. La pintora Vives Farré, que des de fa tres o quatre dècades fa una pintura realista, sense gaires evolucions, molt detallista dels paisatges agraris de l'entorn, de les masies o dels nuclis de Vila-rodonà i Santes Creus. Joan Cunillera és un pintor amb una obra molt diversa, evolutiva, que des de la seva residència a Santes Creus ha sabut interpretar les essències del paisatge jugant amb els colors i les formes dels arbres. També ha fet algunes aportacions relacionades amb Santes Creus, tot i que la seva pintura no consisteix en una descripció exacta de la realitat. Del sector del Baix Gaià, entre els diversos pintors que han reflectit en els seus quadres aquests paisatges, cal esmentar Ignasi Mallol i Jaume Mercadé. El primer treballà en els anys trenta del passat segle, i s'ha dit de la seva obra que per tot s'escampa la naturalitat plena de senzillesa, i que interpreta el paisatge amb energia, claredat i força descriptiva. Jaume Mercadé pintà bàsicament paisatges de l'Alt Camp, i alguns de la costa oriental del Tarragonès. Ells dos, i altres artistes que seguiren les seves petjades, feren una interpretació personal de la gamma de colors, potenciats per la intensa llum de la Mediterrània. El mar i les terres immediates, sobretot els voltants de la punta de la Móra i Tamarit, els marges, els garrofers, els turons o les masies han estat font d'inspiració per uns artistes que s'atansaren a aquests paisatges i, a la seva manera, en captaren l'essència.

També es coneixen alguns gravats de Santes Creus, el més interessant dels quals és el que descriu una suposada acció bèl·lica durant la guerra del Francès en el que sembla el monestir des del bosc de Sant Sebastià, amb el vessant de ponent de la vall cobert per un frondós bosc. Aquest bosc va desaparèixer al final del segle XIX i s'ha recuperat al llarg del segle XX fins a l'actualitat. Hi ha, també, diverses edicions de postals de diversos indrets d'aquest territori. De Santes Creus hi ha moltes col·leccions de diferents èpoques: Luis Tasso, Fototipia Thomas, L. Roisin, Àngel Toldrà Viazo, Gráficas Guilera, Raymond, etc. De les fotos del monestir i del conjunt urbà de Santes Creus, se'n poden trobar de la vegetació interna, de l'interior dels claustres, de l'evolució dels xiprers del cementiri dels monjos, de l'evolució de l'arbrat de la plaça de Sant Bernat. Altres postals ofereixen vistes dels entorns, per exemple de les vinyes que toquen amb les parets de l'angle nord-est, l'al-

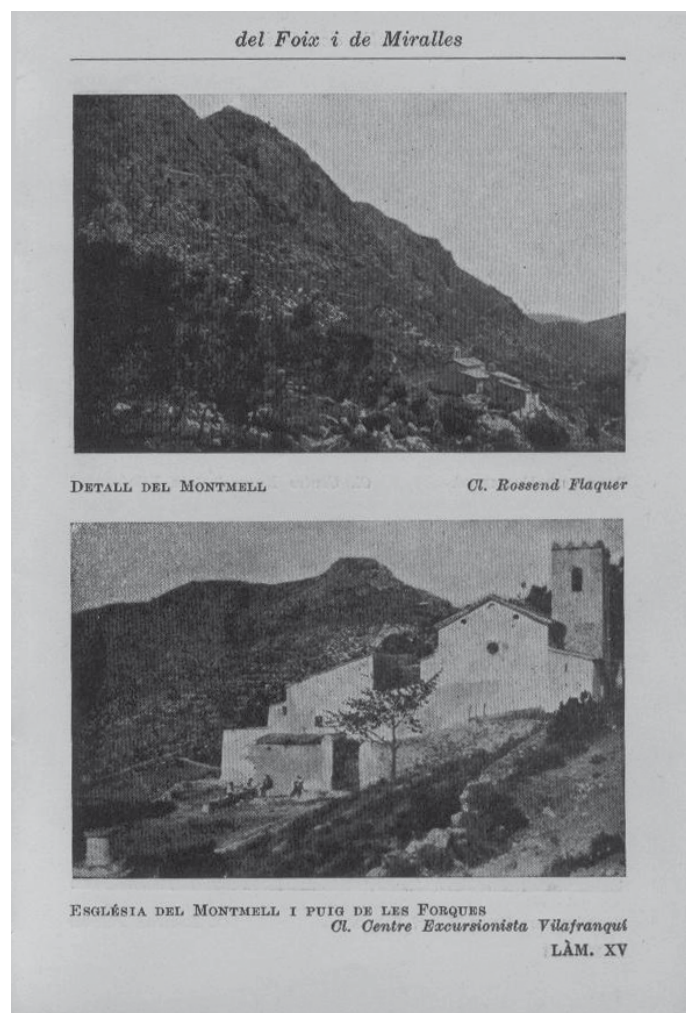
Coberta del llibre Santes Creus i les Terres del Gaià. Proses pintades, de Josep Santesmases i Joan Cunillera, publicat al gener de 2006, i on a través de textos i imatges es fa un recorregut resseguint l'eix del riu Gaià, tot descrivint-ne els seus paisatges

bereda de Santes Creus, el bosc de Sant Sebastià, els vessants laterals de la vall del Gaià, el mateix riu Gaià. En unes quantes, que s'estima que són del final de la dècada dels seixanta del segle passat, es poden veure els conreus de l'entorn del nucli de Santes Creus, els camps de vinya, les parades d'horta i de planter de l'Hort Gran de Santes Creus, ara erm, i fins i tot els efectes d'un incendi als contraforts muntanyosos de la part sud de Montagut.

De Vila-rodonà destaquen quatre col·leccions. La d'A.T.V. (Edició R.B. "El Siglo"), datada probablement el 1914, dóna perspectives d'espais propers al Gaià: la Farga amb les hortes, el bosc de ribera i els vessants de ponent desforestats de la vall del Gaià; el pont antic i el riu, l'antiga fàbrica de la Serra, amb les hortes contigües. Una altra, de 1917 –Fototipia Thomas (Edició F. Gavaldà)–, és extraordinària perquè és feta el dia de la fira, i també s'hi pot veure el riu i el pont vell i molts espais de l'entorn desforestats. La d'Exclusiva J. Solé, amb fotos de Pere Català Pic, reflecteix la inauguració del nou pont del Gaià, i també una vista general amb les vinyes ocupant turons amb inclinacions considerables, que ara estan poblats de masses forestals. Una altra, de final de la dècada dels anys cinquanta, mostra els límits sud del poble, amb un gran espai d'horta actualment inexistent. El Centre d'Estudis del Gaià porta nou números de *La Resclosa*, miscel·lània referida a temes històrics, però també de medi natural, d'agricultura, d'aquest territori. L'any 2000 van editar un llibre amb imatges antigues del territori del Gaià: *La vall del Gaià al primer terç del segle XX. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa*.

4.2 El Baix Penedès

De les terres del Baix Penedès han sortit molts artistes de reconeixement internacional com el músic Pau Casals o l'escriptor Àn-

Dues fotografies de part de la serra del Montmell, que es poden trobar en el llibre *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles*, de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna publicat l'any 1934, i on s'ofereixen una sèrie d'itineraris per aquest sector situat a cavall entre el Camp de Tarragona i el Penedès. (p. 289)

gel Guimerà. Quant a textos literaris, hi ha una publicació d'Àngel Guimerà, *El Vendrell, voltat de vinyes*, que en descriu el paisatge:

“El Vendrell, voltat de vinyes que el pagès amb el seu art exquisit treballa, carregades a l'estiu del fruit saborós d'on regala a doll fet el vi ardentíssim per a encendre la sang de les venes. El Vendrell, amb les seves arbequines de verdors cendrejants i eternes, ací i allà aixecant-se en les parades com a pastors de ramats guardant els seus ceps que al seu entorn pasturen; amb els seus garroferars de verd maragda, que quan els hi abasten el fruit d'una collita ja s'ha ensenyorit el novell de les brancades, que aimen les alenades de la mar tebiona i per a aspirar-la sembla que s'enfilen per les roques enfonsant-hi les urpes dels peus fins les entranyes. El Vendrell, amb comarca pròpia que no es confon amb el Penedès ni amb el Camp de Tarragona, enrondat de pobles i llogarets i escampadissa de masies, enfeinats, agradosos, esparpellant salut i

alegria, que tot és Vendrell, i com els fills de la vila són els fills de voltant, i a ella hi davallen de bon grat i a corrua feta en els seus mercats dels diumenges. El Vendrell, quals límits comarcals li assenyalen de ben lluny, terra endins, muntanyes blavoses, i a l'enfront el sorral de les onades (les llunes que aquí es diu), a l'altra banda del xamós Pla de Mar, que és terra beneïda, que lleva primerenc i bo i en dóna força. I el tot de la contrada vendrellenca ve a ésser per als que la coneixem igual que a la mare com una mena de paradís que tingui per entrada el més grandíols i escaient dels portals: l'Arc de Berà, fita gloriosa que els segles no han descalçat, partionera que fou també d'encontrades més grans en altres edats que són mortes, i per sota el que tantes generacions hi han passat” (Guimerà, 1978: p.1.223).

Altres escriptors han relatat determinats elements icònics del paisatge (per exemple la cita que fa Gabriel García Márquez del Sanatori Antituberculós de Sant Joan de Déu, a *Cien años de soledad*), i han fet descripcions més o menys acurades d'alguns àmbits (per exemple Josep Maria Espinàs i Josep Pla descriuen el contrast de la platja i l'interior del Baix Penedès a *Les comarques del Principat*) o han ambientat, molt puntualment, la seva creació en aquest àmbit (per exemple, Francisco González Ledesma dedica algunes pàgines a fer una crítica del model de turisme de sol i platja dominant a la zona en la seva novel·la, guanyadora d'un premi Planeta, *Crónica sentimental en rojo*). També Joan Marcé ha fet desenvolupar l'acció d'algunes de les seves obres a la platja de Sant Salvador. Sens dubte, un dels intel·lectuals que millor i amb més assiduitat ha retratat el sector litoral del Penedès, a través de la literatura, ha estat Carlos Barral, tant des del punt de vista autobiogràfic com poètic. Barral fa una recreació biogràfica, antropològica i literària del món pescador i dels canvis del litoral derivats del pas del domini productiu tradicional cap a l'economia de serveis i de la construcció. Obres com *Catalunya des del mar* o l'autobiogràfica *Años de penitencia* permeten acostar-se, des d'una òptica molt personal, als personatges, costums, patrimoni i paisatges d'aquest sector litoral de la comarca.

En relació amb la serra del Montmell, situada a l'interior de la comarca, destaca una publicació per damunt de totes, es tracta d'*El Montmell, sostre del Baix Penedès*. Ressenya històrica, amb dibuixos de tots els llocs, ermites, castells i masies, editada l'any 1991 i amb una segona edició de l'any 1999. Es tracta d'un llibre de 225 pàgines, un gran treball en el qual estan reproduïts dibuixos de tots els indrets del terme municipal del Montmell, totes les masies –que són moltes–, els castells i les ermites. Els dibuixos tenen una gran precisió descriptiva. El llibre està estructurat en set sectors amb què divideix el terme (Santsuies-Mas Bertomeu, la Vall de la Joncosa, Fondo de la Masia-Torrossolla, Canferrer de la Cogullada, Vall de Sant Marc-Aiguaviva, Riba dreta de la riera de Marmellar i Riba esquerra de la riera de Marmellar). Cada indret, a més a més de ser il·lustrat amb un excel·lent dibuix, va acompanyat d'un text descriptiu que s'hi refereix. Josep Iglésies fa una descripció literària dedicada a Selma a *Les ciutats del món* (1948) amb un dibuix amb ploma molt delicat. El mateix autor, juntament amb Joaquim Santasusagna, van publicar l'any 1934 *Les valls del Gaià del Foix i del Miralles*, amb una gran proliferació d'informació de topònims i de descripcions excursionistes, gairebé literàries. Set de les rutes

plantejades fan referència a aquesta serra. Francesc Blasi Vallespinosa l'any 1930 publicava *Riberes del Gaià*, en el qual tractava d'aquest territori amb textos històrics i literaris. També inclou fotografies d'Aiguaviva, Marmellar i el Montmell. Una guia excursionista dedicada a aquest territori és *Entre Marmellar i el Montmell*, de Francesc Móra i Presas, publicada l'any 2000. Es tracta d'un llibre que fa reviure una ruta que uneix a cada extrem dels dos castells del terme del Montmell, amb un indiscutible interès arqueològic, històric i artístic, sense deixar l'al·licient excursionista. Com s'ha esmentat en referir-se al territori del Gaià, entre les guies publicades els darrers anys, destaca *Els castells del Gaià* de Marina Miquel, Josep Santesmasas i Dolors Saumell, editada l'any 1999, que informa dels castells de l'Albà, de Selma, de la Cogullada i del Montmell. A la miscel·lània anual *La Resclosa*, del Centre d'Estudis del Gaià, s'han publicat diversos treballs de recerca històrica vinculats a aquesta serra: *Ipsa Marcha Extrema. Les terres del Gaià als segles x-xi* (1997), de Marina Miquel; *Les parròquies de Selma, l'Albà, el Montmell, Rodonyà, Montferri i Salomó: abans, durant i després de la guerra* (1999), de Josep Santesmasas; *La parròquia de l'Albà en el segle XIX* (2002); *La Quadra de la Cogullada*.

En relació amb els fons fotogràfics, cal fer esment del llibre *La vall del Gaià al primer terç del segle XX. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa*, publicat l'any 2000 pel Centre d'Estudis del Gaià, que inclou el capítol "La parròquia del Montmell en el primer terç del segle XX", de Pilar Vives i Dolors Saumell, amb quatre fotografies de Blasi, entre les quals l'interior de l'església tal com es conservava al principi dels anys trenta.

Pel que fa a la pintura, diversos són els artistes, com Joan Tusset, Maria Teresa Baltasar, David Machuca o Sebastià Martínez, que han dedicat moltes de les seves obres a pintar les vinyes del Penedès. D'aquest últim pintor, se'n reconeixen dos quadres: *Un camp de blat amb flors* i *La Casa Pairal*. Del paisatge dels contraforts meridionals del massís del Garraf, hi ha alguns dibuixos, com un del Mas de l'Espasa o del nucli urbà de Calafell, fet pel pintor d'aquesta localitat, Josep Rió.

El paisatge turístic queda també reflectit en la producció de postals i algunes referències, escasses, en guies turístiques. El caràcter residencial i l'escàs pes turístic en l'estructura productiva del Baix Penedès n'impedeix la referència en guies internacionals especialitzades. En canvi, lògicament, sí que es reproduïx a les guies locals i en propaganda de l'administració turística catalana i de la Costa Daurada, on també es fa referència al patrimoni històric, es destaquen algunes de les construccions i elements més singulars i es proposen rutes de visita.

4.3 Plana del Camp de Tarragona

En relació amb la plana del Camp de Tarragona, o Camp estricte, cal destacar, en primer lloc, l'obra de Joan Puig i Ferrer, tant pel valor literari com per les descripcions del paisatge del Camp. L'escriptor selvatà de principi del segle XX té diverses obres on es descriu el paisatge: *Aigües encantades* (1908), *Els tres al·lucinats* (1926), *El cercle màgic* (1929), *Camins de França* (1934) o *La farsa i la quimera* (1936). El 2006, en motiu de la celebració de l'Any

Puig i Ferrer, es va desenvolupar la Ruta Literària Puig i Ferrer pel Camp de Tarragona, organitzada per l'Ajuntament de Tarragona, el Departament de Filologia Catalana de la Universitat Rovira i Virgili (URV) i l'Associació de Professionals i Estudiosos en Llengua i Literatura Catalanes (APELLC). La ruta, conduïda per Guillem-Jordi Graells, recorre amb autobús diversos indrets del Camp de Tarragona que es veuen reflectits en les obres més emblemàtiques de l'escriptor. Alguns dels indrets que recorre aquesta ruta són: el portal del Roser de Tarragona, el molí del Bastió d'Alcover, la plaça del Mercadal de Reus, el passeig Jaume I de Salou, així com els trajectes que uneixen Tarragona, Alcover, la Selva del Camp, Reus i Salou. En la novel·la *Els tres al·lucinats* (1928), Puig qualifica Salou com un llogarret de pescadors amb un entorn tot arený amb joncars a prop de les vinyes. Un espai de "roques voltades de pins a les parts altes, vinyes i oliveres als costers, amb algun garrofer, alguna figuera; a baix al pla, l'horta, amb un bassal que recollia l'aigua d'una mina i amb la qual regaven els fruiterers i les verdures" (Puig, 1928: p. 69-70). Ja al cap de Salou, més a prop de la mar "una part de costa brava, no per això tallada tan a pic que hom no hi pogués passar per un caminet de cabres, obert entre ginesteres, atzavares i lligaboscós" (Puig, 1928: p. 70).

Narcís Oller, una de les figures més destacades de la narrativa realista del segle XIX, és autor entre altres obres de *Vilaniu* (Valls) i *La febre d'or*, on relata passatges on es descriu la realitat d'indrets de Valls i voltants en el segle XIX. D'altra banda, el mencionat Josep Iglésies, en la seva obra *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931), plasma literàriament fragments del paisatge d'aquest àmbit, com per exemple aquest: "Per la banda de l'Hospitalet, el garrofer del pla no troba altre conreu que el substitueixi en el camí de la mola de Nadell o del serret dels Avencs. Garrofers per tot, i després garriga ben pobre i la pedra nua de la serra" (Iglésies i Santasusagna, 1931: p. 39).

Pintura de Joaquim Mir titulada Poble escalonat, Maspujols (Oli sobre tela, 121x164 cm. Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona).
© MNAC-Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona
Fotògrafs: Calveras/Mérida/Sagristà

L'any 2006, la Diputació de Tarragona va editar una guia itinerari de l'autora de l'Aleixar, Fina Anglès i Soronellas. La guia, publicada per Medusa a la col·lecció "Guies Temàtiques de la Medusa/Art", es titula *Un passeig amb els sentits. De la natura a l'art*. Es tracta de resseguir l'obra del pintor Joaquim Mir (1873-1940) i l'escriptor Marià Manent (1898-1988), que pren com a referència aquests paisatges al voltant de l'Aleixar i Maspujols. Tal com es comenta en el llibre, gràcies a l'obra de Mir i Manent els paisatges de l'Aleixar i Maspujols s'han convertit en un element simbòlic de caràcter universal. L'any 1952 els francesos Carlan i Charbonneau descriuen la costa central de Tarragona a la *Guide du Touriste Lettré*. La descripció que en fan indica que és menys pintoresca (que la Costa Brava) però més plaent. Es tracta, segons la guia, d'un litoral on "la muntanya s'allunya del mar i deixa pas a una ribera florida, coberta de vinyes i d'arbres fruiters".

En relació amb la pintura, destaquen pintors com Jaume Hugué, Francesc Galofré o Jaume Mercader, un dels millors paisatgistes catalans moderns, que tenen els paisatges de la comarca de l'Alt Camp com a font d'inspiració. Alguns autors locals han realitzat algunes obres que sobretot s'inspiren en elements locals del paisatge, com l'Hospital de l'Infant Pere, a l'Hospitalet de l'Infant, o la Torre-Far del Barri Marítim de Cambrils.

Com s'ha esmentat anteriorment, un dels artistes més universals de l'art català, Joan Miró, va tenir un estret lligam amb el territori de l'entorn de Mont-roig del Camp. Els darrers anys s'ha impulsat un Itinerari Miró a Mont-roig del Camp, que permet localitzar i identificar fragments del paisatge pintats per Joan Miró. Les pintures d'aquest pintor es poden agrupar en tres apartats:

- El poble de Mont-roig com a escenari principal: *Mont-roig, el poble*, 1909 (col·lecció particular), i *Poble i església de Mont-roig*, 1919 (col·lecció de Maria Dolors Miró).
- El Paisatge rural de Mont-roig: *Hort amb ase*, 1918 (col·lecció particular), *La casa de la palmera*, 1918 (col·lecció particular), *La rodera*, 1918 (col·lecció particular), *La Masia*, 1921-1922 (National Gallery of Art de Washington). Aquesta darrera obra, la més coneguda de l'autor, cospa l'estructura típica dels masos d'aquesta zona del Camp de Tarragona, amb distribució de tres plantes i forma rectangular, i en els quals la teulada no és visible.
- Paisatge de camí a la platja: *Platja de Mont-roig*, 1916 (Fundació J. Miró de Barcelona), *Mont-roig, el riu*, 1917 (col·lecció particular), *Mont-roig, el pont*, 1917 (col·lecció particular).

4.4 Baixa Segarra i Conca de Barberà

El paisatge de la baixa Segarra i la Conca de Barberà, tot i tenir evidents elements d'interès, no ha comportat l'existència d'obra artística destacada més enllà de la que és estrictament local, almenys pel que fa a pintura, fotografia o altres arts de la imatge. En relació amb la literatura, cal esmentar l'obra del rector de Vallfogona (s. xviii), que tot i que en general no tracta del poble o la zona, sí que dedica alguns dels seus versos satírics, per exemple, al riu Corb, un dels elements geogràfics més representatius de la zona:

Pintura del paisatge de l'entorn de Vallfogona de Riucorb a principis de la dècada de 1930. Autor: Joan Vila-Puig (1933)

“Ací lo Nil no ens rega,
ni el Danubi ens circueix,
ni a Ganges hi ha qui el conega
ni el Tigris ens dóna peix,
ni hi ha qui de l'Èufrates bega.

Una petita riera
banya esta nostra ribera,
que tota es conreua i llaura,
i si qual Taix, no la daura,
daura-la d'altra manera.”

(Rector de Vallfogona, 1820: p. 63-64)

El nucli urbà mateix de Vallfogona mostra, a tots els carrers, rajoles amb la reproducció de versos del famós rector que contribueixen a singularitzar el poble. D'altra banda, hi ha un text històric que ha contribuït a donar a la vall del Corb un valor de ruralisme i autenticitat que lliga fins i tot amb les essències catalanes. Es tracta d'un text del catalanista Josep Coroleu publicat a *La Renaixensa* (1892), que en parla com "la vall de les Papallones" i en lloa tant el paisatge com la salut del clima i de l'entorn. De la banda de l'Urgell, personatges com Lluís Foix (de Rocafort de Vallbona, exdirector de *la Vanguardia*) han contribuït a difondre la imatge del conjunt de la vall del Corb com un paisatge rural harmònic i de gran interès.

Alguns viatgers com Bertomeu Joly també deixaren escrits breus on descriuen el paisatge i els costums dels llocs per on passaven. Aquest viatger estigué a Poblet l'any 1604. És, però, al segle XIX, quan es comencen a trobar definicions més extenses i més acurades de la comarca, Eduard Toda i Güell deixà moltes descripcions en la seva obra *Poblet, recorts de la Conca de Barberà*, de

l'any 1883. Antoni Palau i Dulcet publicà durant els primers trenta anys de segle xx (1912) guies sobre Poblet, Montblanc i la Conca de Barberà, on trobem moltes descripcions, entre les quals la següent, de la guia de la conca, serviria d'exemple:

“Per tots els indrets de la Conca, corren baixos comellars, que més o menys rublerts de vegetació, formant esquifides valls que amagant llurs poblets i masos, o tossals que els fan visibles de lluny. Montblanc arrecerat en les negres serres de migjorn. Barberà dalt d'un tossal. Vilaverd, Lilla y Prenafeta esparramats per les comes de llevant. Pira coronant un penyal abocat al riu. Ollers entre conreus. Rocafort, Montbrió i Sarral, allunyats i amagant-se al esguard. La Guàrdia i Solivella dalt d'un tossal dominant la carretera. Blancafort amagat als peus del Tallat. Vimbodí dalt d'un turó. L'Espluga baix del riu esglaonant el Capuig. Més enllà el monestir de Poblet bellament rodejat de verdor, i arreu masies entre olivars i quintanes” (Calendari, 1980: p.11).

Josep Pla descriu magistralment la Conca de Barberà estricta:

“La Conca està reclinada sobre un teló de fons de muntanyes, els punts més elevats de les quals formen partió de les aigües amb la Segarra, el Baix Urgell, les Garrigues i les muntanyes de Prades. Les barrancades que formen aquest cercle muntanyós alimenten al mandrós riu Francolí, que constitueix l'eix de la comarca. A un costat i altre del seu curs verdegem els horts i els arbres fruiters; aquesta cinta de terra al·luvial és de vegades molt estreta i de vegades s'eixampla una mica en una corba més rica i més amable. Els pobles s'aixequen en els pujols amb una indubtable pretensió estratègica. Des de l'horta fins a les altures suaus, les vinyes i els ametllers despleguen tota la noblesa botànica. Als faldars distingiu pinedes esclarissades que es destaquen sobre uns fons vermellorsos o blanquinosos, de calcària pàl·lida. El país està molt ben comunicat. A les fondalades veiem algun vell molí. Les masies esquitxen de formes humanes el paisatge i li donen un ordre plausible i agradable. La impressió és dolça i suau” (Pla, 1976: p. 1.044).

Durant els anys vint i trenta del segle xx, es van editar diferents col·leccions de postals (Fototipia Thomas, Roisin, Toldrà, Baldrich...) que reflecteixen el paisatge, els monuments i la vida quotidiana d'aquest àmbit territorial. Les publicacions que tracten la zona des del punt de vista turístic remarquen l'interès històric dels nuclis de població i les virtuts estètiques del mosaic de cereal i bosc existent a la major part de la zona. Cal remarcar en aquest sentit la vall del Corb, que té una clara personalitat i que és reivindicada tant des del costat de la Conca com de l'Urgell com una petita comarca, que s'allarga fins a Belianes i inclou dins del seu àmbit punts com ara Vallbona de les Monges. La vall del Corb disposa de diverses publicacions de tipus guia interessants per les fotografies i textos dirigits als visitants, en què els valors venuts són: el paisatge rural poc artificialitzat, que combina diversos tipus de conreu i boscos, els elements històrics – castells, esglésies–, l'arquitectura medieval de pedra i en algun cas els elements de pedra seca, els pobles de “marca”, els elements medievals de la vila de Santa Coloma de Queralt (església, castell, Santa Maria de Bell-lloc, call jueu, portals), el balneari de Vallfogona (tot i que en general amb un aire modern i jove que no deixa de contrastar amb la majoria de visitants, de la tercera edat), els molins

antics i l'artesania d'alimentació. Les postals que es poden trobar a la zona no deixen de ser les característiques que mostren alguns dels nuclis urbans i els entorns més propers.

Pel que fa a pintors, cal esmentar l'obra del pintor Enric Pinet, que es reproduïx en part en un petit museu a Vallfogona de Riucorb, que en algunes obres pinta els pobles de la vall del Corb, i també l'obra anterior del sabadellenc Joan Vila-Puig, amb estampes de pobles i també de feines del camp relacionades amb el secà. Dins del camp de la pintura també destaquen els diversos artistes que han mostrat Montblanc i els seus monuments, el monestir de Poblet i altres monuments de la comarca, però també han plasmat en el seu art l'entorn d'aquest patrimoni arquitectònic, un paisatge que combina l'empremta dels humans amb la natura. Alguns d'aquests artistes són: Maties Palau i Farré, Josep Martínez Lozano i Ismael Balanyà i Moix.

Postal on es pot observar el mas de la Pasquala i el seu entorn a principis de segle xx. Aquesta forma part d'una col·lecció de postals de Lucien Roisin sobre les muntanyes de Prades. © Lucien Roisin, VEGAP, Barcelona, 2012

4.5. Muntanyes del Baix Camp

Del sector de les muntanyes del Baix Camp destaca, per sobre la resta, la pintura *Mont-roig. Sant Ramon*, 1916 (pintura a l'oli, 62,8 × 48 cm) de l'artista universal Joan Miró. Aquesta obra de l'etapa figurativa de Miró és propietat de la Kouros Gallery de Nova York, i representa l'ermita de Sant Ramon vista des del peu d'un cingle.

Les muntanyes de Prades segurament són les que aglutinen un nombre més gran de publicacions literàries que li fan referència. Les muntanyes de Prades, com que són un espai de gran interès natural, alimenten la feina d'especialistes en els diferents camps de les ciències naturals que han realitzat estudis sobre aquesta zona i els han deixat impresos en diverses publicacions. Totes les grans obres de referència (*Història Natural dels Països Catalans; Natura: ús o abús; Comprendre la Natura...*) citen les muntanyes de Prades com un indret amb un paisatge divers, ric, i ben conservat. Hi ha tres obres, però, que han estat sempre les de referència de quasi tots els treballs posteriors: *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana*, de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna (1929); *Les Muntanyes de Prades*, d'Ignasi Planas (1988), i *La natura i l'home a les muntanyes de Prades*, de diversos autors (1988). A tall d'exemple pot servir una descripció inclosa en un d'aquests treballs:

“Les Muntanyes de Prades són un dels racons més valuosos de la nostra geografia que, malauradament (o potser hauríem de dir afortunadament, atesa la destrucció que sembla amenaçar els racons més coneguts?), encara no ha estat descobert per una bona part dels catalans ... El massís de Prades possiblement a causa del seu allunyament relatiu respecte dels principals grans nuclis de població de Catalunya, ha restat protegit (però no pas totalment) de la febre de les urbanitzacions al mig del bosc, que ha sembrat de casetes bona part del nostre país. El fet és que, no obstant el massís presenta una extraordinària riquesa biològica i geològica, i ofereix encara moltes zones excepcionalment conservades, amb uns paisatges, alhora feréstecs i bucòlics” (Casassas, 1988: p. 7).

Des de la Renaixença, quan s'inicià l'esperit i l'activitat excursionista a Catalunya, que les muntanyes de Prades i la Mussara han estat terres de tradició excursionista, fet pel qual s'han editat moltes guies sobre la zona: *Guia-Itinerària dels llocs més pintoreschs de les serras situades al NO, N, NE, del Camp de Tarragona*, Arthur Osona (1900); *La Conca de Barberà, monografia històrica i descriptiva*, Antoni Palau (1912); *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana*, Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna (1929); *Les Muntanyes de Prades, Àlbum Meravella*, Josep Iglésies (1931); *De l'Alt Camp al Priorat*, Antoni Casas (1981); *Itinerari per l'alzinar de la Pena*, Centre Excursionista Francolí (1982); *Per les Muntanyes de Prades*, Antoni Casas (1993); *Les Muntanyes de Prades, guia itinerària*, Rafael Ferré (1995); *Muntanyes de Prades, paisatge i fauna*, Màrius Domingo i Antoni Borau (1998); *Muntanyes de Prades, excursions naturals*, Màrius Domingo (2000); *De reus a Prades i Poblet*, Josep M. Sugranyes (2001); *Les Muntanyes de Prades, 20 recorreguts per boscos, cingles i barrancs*, Ignasi Planas (2001); *Guia de Capafonts*, de Salvador J. Rovira i Diego López; *Nova guia de Capafonts*, de Salvador J. Rovira i Die-

go López; *El mas de Fortet: Capafonts, Muntanyes de Prades, d'Anna Mont i Girbau*.

El sector meridional de les muntanyes del Baix Camp (serra de Llaberia i muntanyes de Tivissa-Vandellòs), com que és un àmbit menys conegut per la població que no viu en aquest àmbit territorial, no ha estat tant glossat com el sector septentrional. Gavadà, llogarret del municipi de Vandellòs-Hospitalet de l'Infant, Colldejou, Pratedip i Llaberia, aquest últim a la Ribera d'Ebre però dins de la unitat de paisatge Serra de Llaberia, són tres nuclis que van ser glossats pel gran mestre Josep Iglésies en el seu llibre *Les ciutats del món*, publicat l'any 1948. Ens relata breument les seves impressions d'aquests nuclis, així com dels territoris que els envolten, i això permet que el lector faci una aproximació al paisatge, físic i humà, de l'època. Un fragment d'aquest llibre permet captar com era el paisatge de Gavadà i el seu entorn:

“Febrer s'aprima. La darrera nevada ha deturat de brotonar els ametllers, que a la part camperola del terme de Vandellòs ja són en flor. Les argelagues, en canvi, han esclatat en randes grogues per tota la serra, mentre el romaní només arrisca alguna dèbil provatura de llevar un raïm de capsuletetes lila. Obert el dia amb una tallada de lluna encara blanca en el cel, Gavadà es desensonya, moll de rosada, airejat de gelebros, dalt d'unes lliseres de les solanes del barranc Fondo. Les teulades són com crostes de pa casolà ben torrat, i els murs de pedra clara són color de llet igual que una molla. El glopet de les cases més velles fa un redol penyaler amb caient de fortalesa. Es el carrer d'Ací, que serva bona part de l'esguard obstruït per l'enorme bromera negrenca de l'obaga del Barceló, que se li encara, sorruda. Enllà de les eres i del camí carreter, una dotzena d'edificis més eixorivits i juvenívols, s'enretira i fa renglera, cara al sol, per tal de llençar l'esguard de llurs portes i finestres, ribetejades de blau, vers la massa rocosa de les Tosses, enorme teló blavenc que sobresurt del collet del Roure. Es el carrer d'Allà que voreja les terres del Cerverí, sota les ruïnes daurades de la Torre, rodona i veïna del bosc” (Iglésies, 1948).

Per altra banda, Josep Maria Espinàs, en el seu llibre *Viatge al Priorat*, posa en relleu el caràcter escènic de les muntanyes de Llaberia i la mola de Colldejou, en el paràgraf següent, que descriu els voltants del Masroig: “Veig una bona extensió del Baix Priorat, que sota la pluja té un color de caramel llepat, i al fons les muntanyes que el tanquen, blau morades” (Espinàs, 1984: p. 73).

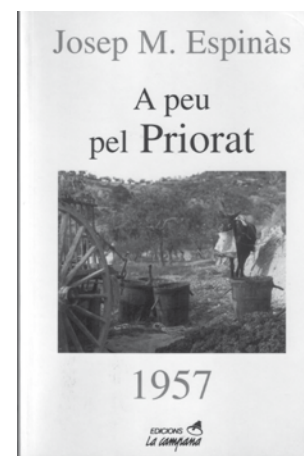
Les col·leccions de postals (Fototopies Thomas, Roisin, Toldrà...), dels anys vint i trenta del segle xx de diferents zones de les muntanyes de Prades mostren els canvis significatius respecte del paisatge actual. Els enginyers forestals que s'encarregaren de les repoblacions forestals del bosc de Poblet a la primeria del segle xx van deixar nombroses fotografies molt interessants d'abans d'aquests treballs, en concret de l'any 1907, i d'any després, l'any 1924, quan la vegetació ja s'havia recuperat. En el llibre, *El bosc de Poblet, al llarg del temps* de Manel Martínez (2001), es fa un extens recorregut per la història d'aquest indret i també aplega algunes de les fotografies esmentades. La vila vermella de Prades ha estat

sempre una font d'inspiració per a fotògrafs i pintors, entre altres artistes. Els portals de la plaça, la plaça Major mateixa, i sobretot la seva font tant característica, han estat plasmats en infinitat de pintures i fotografies.

4.6 El Priorat

La comarca del Priorat va ser excel·lentment relacionada per l'escriptor Josep Maria Espinàs en el seu llibre *Viatge al Priorat*, publicat l'any 1957, on descriu molts dels diversos paisatges que formen aquesta comarca. Els següents retalls poden servir com a exemple d'allò que els ulls de l'escriptor contemplaven:

Entre Marçà i Falset: "La carretera va sempre enlairada. Una baixada. Se sent, cap a la dreta, en el paisatge ondulat, un soroll de tren. Una pujada. D'aquesta altura es veu l'extensió de les vinyes, que en el dia ennuvolat tenen color de coure patètic i una curiosa contracció defensiva. Com si les acabessin de ferir. De tant en tant, un pàmpol de prodigiosa púrpura, que no sols és bell sinó consolador, com la sang visible, com la llàgrima vessada", (p. 21). També des del Mas-roig es descriu el paisatge que s'albira cap al nord: "Anem a mirar el Montsant –diu en Baptista– vejам quin temps es prepara. Quan sortim ha parat de ploure. Ens filem pels carrers, defugint el fang i els bassols d'aigua. Arribem en un punt del turó del Masroig d'on es veu l'altra banda, la part del Priorat autèntic, i al fons el Montsant, plujós", (p. 76). De Falset, en fa una descripció del paisatge urbà del centre històric: "Ara bé, cal no perdre's la segona cara de Falset, la que mira endins, que és una cara de noble discreció. Dóna bo de fer-hi unes quantes voltes, i a cada volta la vila es fa més amiga i més bonica. Fins que s'arriba a la Quartera, que és el nom de la plaça-passeig del Falset de debò. Porticada, neta i polida, ornamentada a la moderna però conservadora d'un aire tradicional, la Quartera és la peça urbanística més senyora del Priorat, burgesament senyora", (p. 82). Des del poble de la Morera: "Avanço pel carrer principal –per l'únic carrer organitzat com a tal– i per les travessies veig, a la dreta, la muntanya alçada com un retaule, i a l'esquerra l'aire estès sobre la vall del fons", (p. 159). I anant de Margalef a la Bisbal: "Baixem per la riba dreta del riu, i la vall va eixamplant-se poc a poc. La proximitat del Montsant dóna un paisatge més rocós que el del Priorat central", (p. 213). Al camí de Cornudella a la Morera Espinàs escriu: "M'aturo, en un pla del camí, a mirar la vall al fons, i les serres ondulades que s'estiren i repeteixen enllà del coll de Torroja, per on vaig baixar ahir. La llum del matí dóna a les vinyes i als boscos llunyans un vague tremolor, i fa que aquells turons semblin més habitats que no són", (p. 154). Camí de Torroja a Poboleda: "En arribar als dos camins agafo el de dalt, també com és de llei. L'experiència d'encertar els camins és apassionant, i el Priorat, sistema d'ondulacions contínues, és un camp de pràctiques tan variat com difícil", (p. 116). Carretera de Poboleda a la Venta del Pubill: "D'aquí estat, a cada revolt, la vall de Poboleda mou les seves línies, s'eixampla i s'estreny com un ser viu, inicia un somriure i el canvia per una ganyota", (p. 134). Descripció de la Vilella Baixa: "Aquest petit fet geogràfic es descobreix per les seves conseqüències: des de la carretera, la Vilella

Coberta del llibre A peu pel Priorat obra de Josep Maria Espinàs, publicada el 1957. La literatura de viatges, de la que Josep Maria Espinàs és un dels màxims exponents, és una de les aproximacions de l'art al paisatge més arrelada a casa nostra.

Baixa sembla la Nova York del Priorat. Les cases del centre, sobretot les que volten l'església, tenen una colla de pisos, algunes fins a set, si no he comptat malament. La cosa –escatimem adjectius– és sorprenent. Ara bé, anem a donar una volta pel carrer Major. Llavors resulta que les mateixes cases es limiten a tenir dues o tres plantes, de manera que la porta principal, mirant des de la carretera, es troba al nivell d'un quart pis", (p. 192). Des del coll de Solans, a la Figuera: "Aquí a prop tenim el coll de Solanes, que li diem el balcó del Priorat, perquè el domina com cap altre punt. [...]. Tenim el Priorat als peus. El Priorat que s'ha despertat, que s'ondula suau i desprèn, tocat pel sol, una boirina color d'aram", (p. 250).

Espinàs també descriu un dels miradors més populars del Priorat, l'ermita de Sant Pau: "A dalt de tot, l'ermita. I el panorama. Un sensacional –un adjectiu simplement exacte– panorama circular. En Joan afirma: –Diu que d'aquí estant es veuen set províncies. [...]. L'extensió visible és immensa i anem girant, a poc a poc, sobre nosaltres mateixos. El Montsant és rosat, més enllà la serra de la Llana ja té la grisor de l'acer. I reclamant per damunt de tot la nostra atenció l'Ebre. L'Ebre brilla fredament en el capvespre, i se'ns fica als ulls la seva ampla volta –una volta que, amb aquesta perspectiva, fins ara només havíem vist en els mapes" (Espinàs, 1984: p. 243).

Un escriptor del Priorat, en Joan Asens Aguiló, descriu en el seu llibre sobre la comarca *Guia del Priorat*, el poble de la Torre de Fontaubella i la seva façana paisatgística principal, la mola de Colldejou: "El petit poble de la Torre de Fontaubella està situat a la capçalera del barranc o riera de Marçà, i al peu mateix de la Mola de Coldejou, la muntanya de línies perfectes i clàssiques com el Partenon" (Asens, 1981: p. 81).

El paisatge del Priorat ha estat musa de diversos poetes i pintors (cap però d'excessiu renom). Salvador Estrem i Fa, originari de

Falset, glossa els paisatges d'aquesta comarca a les seves obres *Elegia del Priorat i altres versos* (1927) i *El Crist de la Solitud* (1936). Un dels seus poemes més coneguts diu:

“La terra del Priorat és un eixam de muntanyes,
muntanyes color d'aram,
d'aram i d'or i de plata;
unes tenen el cim blau,
altres la cresta morada,
i totes uns claps de verd
on la vinya viu en calma.”
(Estrem, 1933: p. 646)

La façana del cingle Major de Montsant és, sense cap mena de dubte, l'escenari paisatgístic més conegut i glossat del Priorat. També ha estat centre d'algunes corrandes populars: “Si les roques de Montsant es tornessin cansalada cada dia hi aniria a buscar-ne una tallada” o “El primer que veureu a l'entrar a la Morera, la Devesa de cal Grau i la Roca Falconera”.

En canvi, sovint per a la gent que hi viu més a prop, el Montsant té una cara amarga:

“—És bonic, el Montsant.

L'home no mira la muntanya ni em mira a mi. L'home, amb una mà a la gropa del ruc i els ulls clavats en terra, diu:

—Sí, el Montsant és bonic. Però més bonic és Barcelona.

—A mí em sembla que el Montsant és més bonic —alço una mà—. Mireu, ara que el sol es pon, mireu si té presència el Montsant, i quins colors que agafa” (Espinàs, 1984: p. 142).

Aquest sentiment contradictori també afecta l'autor; des dels voltants de Gratallops escriu: “Un últim esforç sostingut i arribo al coll. La vall a sota. I al davant el Montsant. En aquest moment, la visió del Montsant posa plom als peus, dóna una sensació fermíssima de localització. El sol baix, li aviva els matisos del blau i del rosa. Vista d'aquí dalt, la llarga serra sembla un tren de pedra” (Espinàs, 1984: p. 87).

El sector occidental de la comarca, a nivell popular i artístic, la ubicació característica dels seus nuclis de població (la Figuera, Cabacés, la Bisbal de Falset i Margalef), queda glossada en una corrandia molt popular:

“La Figuera n'és molt alta,
Cabassers molt amagat,
la Bisbal en una roca
i Margalef en un forat.”

5. Valors en el paisatge

*Els passejos del litoral del Camp de Tarragona tenen un gran valor social.
Cristina Claramunt, Escola d'Art i Disseny de Tarragona*

En aquest capítol es pretén donar una visió de conjunt dels diversos valors en el paisatge del Camp de Tarragona.

5.1 Valors naturals i ecològics

Els valors naturals i ecològics del paisatge del Camp de Tarragona fan referència als factors o elements que determinen la qualitat del medi natural. Per una banda, contenen aquests valors el conjunt d'espais naturals reconeguts per la legislació ambiental. Hi ha, però, un seguit de paisatges que, sense gaudir de cap figura de protecció, presenten valors ecològics de primer ordre.

Els principals espais naturals reconeguts del Camp de Tarragona per la seva major incidència territorial són els catalogats dins la xarxa del Pla d'espais d'interès natural, establerta inicialment per la Generalitat de Catalunya l'any 1992 i que abraçava un 14% del territori. Aquesta fou ampliada per la proposta de xarxa Natura 2000 aprovada pel govern català en data 5 de setembre de 2006, que situa els espais protegits en un 31% del territori del Camp de Tarragona. Hi ha, també, altres espais naturals reconeguts pel seu interès geològic o per la seva raresa o singularitat, com és el cas de les zones humides.

Taula 1. Superfície de les comarques del Camp de Tarragona que pertany al PEIN

Àmbit	Total superfície (ha.)	Superfície inclosa al PEIN (ha.)	%
Alt Camp	53.770	6.708,3	12,5
Baix Camp	69.730	11.378,6	16,3
Baix Penedès	29.580	1.362,0	4,6
Conca de Barberà	65.020	9.271,2	14,3
Priorat	49.670	13.146,9	26,5
Tarragonès	31.740	168,5	0,5
Total	299.510	42.035,5	14,0

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural

En l'àmbit del Camp de Tarragona, els dos espais d'interès natural que presenten un major nivell de protecció són el Parc Natural de la Serra de Montsant i el Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet. El Parc Natural de la Serra de Montsant és un dels espais naturals més singulars de Catalunya. El valor excepcional d'aquesta zona va ser reconegut pel Parlament de Catalunya l'any 2002 quan se'n va aprovar la declaració de Parc Natural amb l'objecte de protegir-ne els valors geològics, biològics, paisatgístics i culturals, respectant el desenvolupament sostenible dels aprofitaments que oferia. És un territori eminentment rocós i s'estén en el sector nord-occidental de la comarca del Priorat. L'àrea protegida té una superfície de 9.242,07 ha, inclosa dins dels municipis de la Morera de Montsant, Ulldemolins, Margalef, Cabacés, Cornudella de Montsant, la Vilella Alta, la Vilella Baixa, la Bisbal de Falset i la Figuera.

El Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet conté el conjunt monumental cistercenc del monestir de Santa Maria de Poblet, d'excepcional importància, tant pel seu valor artístic com pel fet d'ubicar la tomba dels reis comtes de l'antiga Corona d'Aragó i Catalunya. La protecció d'aquest paratge es remunta a la Llei 22/1984, de 9 de novembre, que representava la protecció de 2.477 ha, que abracen en la major part territori del municipi de Vimodó, al qual pertany Poblet, així com també un petit fragment del municipi de l'Espluga de Francolí. La protecció, no obstant això, no inclou la totalitat del que un dia fou el famós bosc de Poblet, avui de propietat pública, especialment les bosquíries esteses pels plans de Sant Joan a llevant del coll de la Creu de l'Ardit. Aquest espai també inclou dues reserves naturals parcials, la del barranc de la Trinitat i la del barranc del Titllar.

La resta d'espais naturals inclosos en el PEIN tenen assegurada la preservació dels seus elements naturals, i en certa manera, del paisatge. Tanmateix, cal dir que la distribució d'aquests nivells de protecció no és regular arreu del territori. Són les zones de muntanya les que presenten uns percentatges més elevats de superfície protegida, mentre que els territoris de les planes (Alt i Baix Camp i

Taula 2. Espais d'interès natural del Camp de Tarragona

Codi	Nom espai	Superf. (ha.)
ES5110015	Sistema prelitoral central	1.667
ES5130039	Vall de la Vinaixa	539
ES5140001	Litoral meridional tarragoní	310
ES5140004	Séquia major	54
ES5140007	Costes del Tarragonès	126
ES5140008	Muntanyes de Prades	29.762
ES5140009	Tivissa-Vandellòs-Llaberia	14.011
ES5140014	Massís de Bonastre	2.684
ES5140015	Riu Siurana i planes del Priorat	2.767
ES5140017	Serra de Montsant-Pas de l'Ase	15.603
ES5140018	El Montmell-Marmellar	7.722
ES5140019	Riu Gaià	2.997
ES5140021	Obagues del riu Corb	2.270
Superfície total		92.512

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural

Conca de Barberà) i litorals, més humanitzats, presenten poques superfícies, gairebé testimoniales, que gaudeixin de protecció. Formen part d'aquest nivell bàsic de protecció un total de 22 espais terrestres i 4 de marins, dels quals destaquen el de les muntanyes de Prades, amb 22.065,89 ha, i sobre la base del qual s'està establint el que serà en un futur el segon parc natural del Camp de Tarragona. També destaquen, per la seva situació geogràfica, el conjunt d'espais d'interès natural situats al litoral. De nord a sud hi ha l'EIN Platja de Torredembarra i Creixell (35,31 ha), l'EIN de la Desembocadura del Riu Gaià (5,41 ha), l'EIN de Tamarit-Punta de la Móra (119,80 ha), l'EIN de la Séquia Major (7,98 ha), l'EIN de la Rojala-platja del Torn (210,60 ha). Finalment, cal destacar els espais d'interès natural situats a les serralades prelitorals tant del sector meridional com septentrional. Al nord es troben l'EIN de Saborella (1.784,39 ha), l'EIN d'Ancosa-Montagut (3.377,66 ha), i el Montmell (1.361,98 ha); mentre que al sud destaquen l'EIN Serra de Llaberia (4.831,68 ha), i l'EIN Muntanyes de Tivissa-Vandellòs (4.346,72 ha).

L'Inventari d'espais d'interès geològic a Catalunya, elaborat pel Departament de Territori i Sostenibilitat, fa una selecció d'elements i llocs d'interès científic en què recull afloraments i conjunts d'afloraments que es consideren en conjunt fonamentals i representatius per a testimoniar l'evolució geològica del territori català. El registre preservat en els materials geològics, les roques, els fòssils i en el paisatge actual és únic, en bona part és extremament fràgil i conté la clau per a entendre els canvis i els esdeveniments que han tingut lloc al nostre planeta durant milers de milions d'anys; la part més recent d'aquest registre inclou l'evolució de la vida, i també de l'home.

A les comarques del Camp de Tarragona estan inclosos en aquest inventari les geozones i geotops següents: pedrera de Sarra, cova

Espai d'Interès Natural de la serra de Llaberia. Ferran Aguilar

de l'Espuga de Francolí, modelat granític de la vall de Castellfolit, pedra d'Alcover, Roca Llaurada, esculls de la Riba, Prades-Siurana, Montsant, coll d'Alforja-serra de la Mussara, successió turbidítica paleozoica de Poboleda-Vilella Alta, mines de Bellmunt del Priorat, encavalcaments de Pratedip-Llaberia i la Mola de Collejou, cap de Salou, roques volcàniques carboníferes de la serra de Miramar, que inclou el geotop de les Espillites de Figuerola, i Miocè de Castellet i la Gornal.

L'Inventari de zones humides de Catalunya, elaborat l'any 2001 i en fase d'actualització per part del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, recull al Camp de Tarragona aquests espais: al Priorat, els herbassars del barranc dels Enllossats i l'assut de l'Hostal del Pubill, al municipi de Cornudella de Montsant; al litoral del Baix Camp la desembocadura de diversos cursos d'aigua: de la riera de Maspujols o Riudoms a Cambrils; de la riera de Riudecanyes entre aquest municipi i Montroig del Camp, on també recull la desembocadura del torrent de l'estany Gelat i la del riu Llastres entre aquest i Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant; al Baix Penedès l'antiga llera de la riera de la Bisbal (les Madrigueres), al Vendrell; a la comarca del Tarragonès la platja de Torredembarra, en el municipi del mateix nom, les desembocadures del riu Gaià i del Francolí a Tarragona i la séquia Major a Vila-seca i, de nova incorporació són la llacuna de la universitat laboral a Tarragona, els clots de la Barquera-les terres a la Secuita i el Gorg de Creixell i la platja dels prats de Vila-seca als municipis esmentats. Finalment a la Conca de Barberà s'ha incorporat a l'inventari la zona humida de la Sallida a Montblanc.

Per altra banda, com s'ha comentat anteriorment, hi ha altres paisatges que, sense gaudir de cap figura de protecció, presenten valors ecològics de primer ordre.

En aquest sentit, cal destacar els espais que actuen com a connectors biològics entre grans superfícies naturals. En el cas de l'àmbit del Camp de Tarragona es troben cinc grans àmbits que actuen com a connectors:

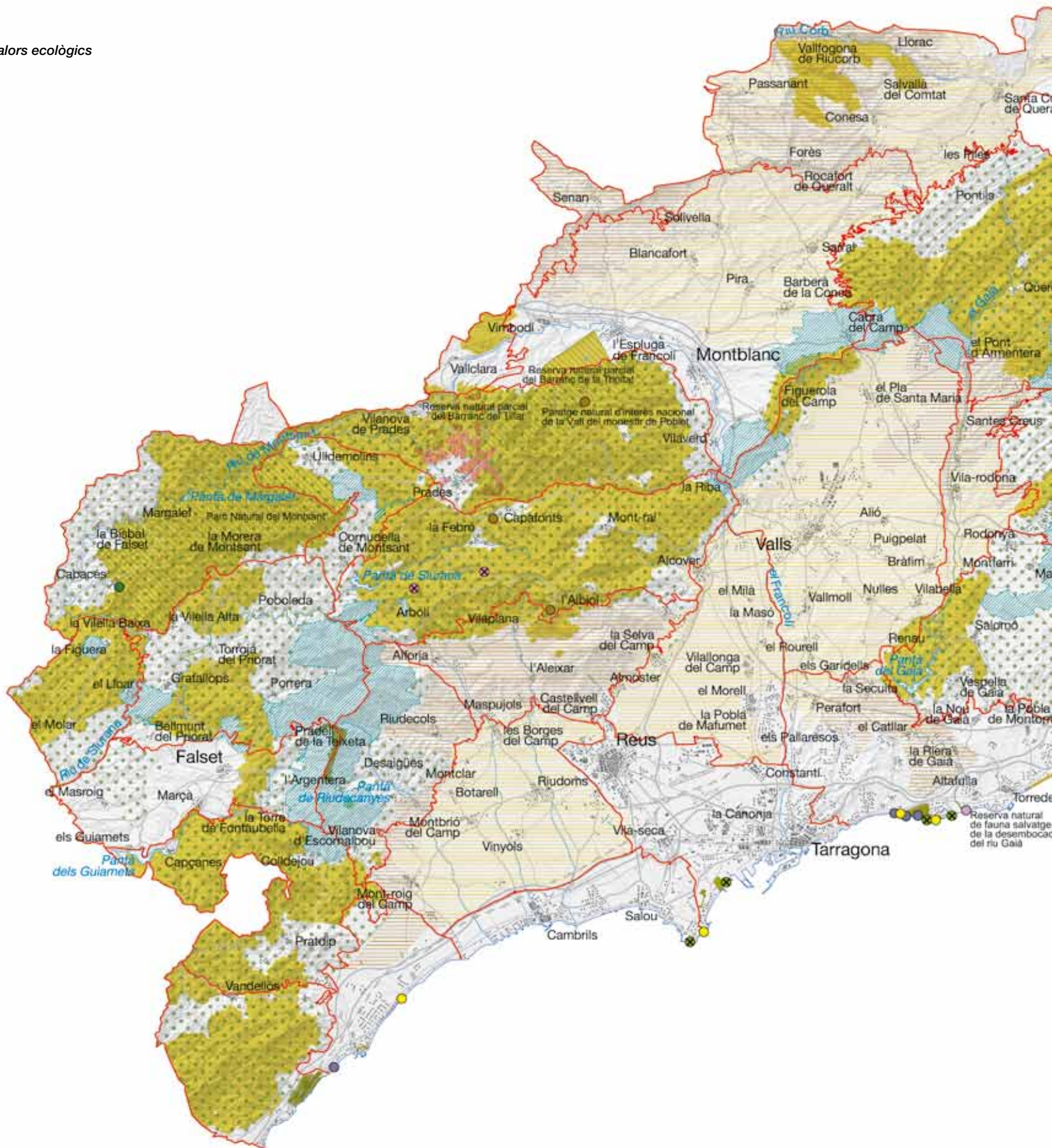
- Al sector meridional, entre els sistemes muntanyes de Tivissa-Vandellòs-serra de Llaberia, serra de Montsant i muntanyes de Prades, fan aquesta funció de connectors la muntanya d'Escornalbou, la serra de l'Argentera, el coll de la Teixeta, Puigcerver, la serra del Molló, els cingles d'Arbolí, la punta de la Peixera-puig de la Font-la Pòpia-lo Morrot, el coll Major-serra Alta, la serra d'Obagues, i la serra dels Llagossets-serra dels Borrassos.
- Al sector d'enllaç entre el Montsant i les muntanyes de Prades són connectors el sectors del coll d'Albarca, i los Segalassos.
- Entre les muntanyes de Prades i el massís de l'alt Gaià (amb els espais d'interès natural de Saborella i Ancosa-Montagut) hi ha els connectors de l'estret de la Riba, la serra de Miramar, i la serra Voltorera.
- Entre el massís de l'alt Gaià i el Montmell hi ha els connectors de la serra de Ramonet, turó de Mas d'en Bosc-puig de les Forques, la serra de la Torre i la vall de Sant Marc.
- Entre la serra del Montmell i el massís de Bonastre hi ha els connectors de la serreta puig Francàs, els alts de Mas Serè, el coll de Santa Cristina, les muntanyes del Tet, i el puig de l'Aranyó.

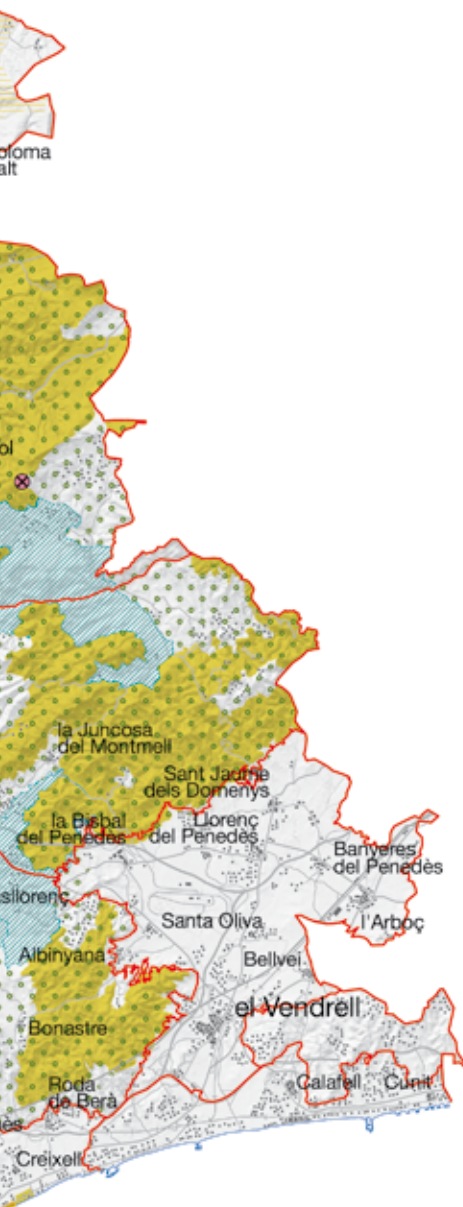
Altres espais que presenten un valor ecològic són els mosaics agroforestals, ja que combinen conreus (majoritàriament de secà) amb clapes forestals. Aquest fet els converteix en indrets amb alts nivells de biodiversitat i de qualitat paisatgística. En l'àmbit del Camp de Tarragona es preveuen cinc grans àrees amb aquestes característiques:

- El sector de forma allargassada que s'estén als peus de les muntanyes del Baix Camp, des de la plana de l'Hospitalet de l'Infant fins a la conca d'Alforja-Vilaplana. Són paisatges caracteritzats per la presència de conreus de secà (garrofers a la plana de l'Hospitalet, olivera als peus de la muntanya d'Escornalbou, i avellaner a la conca d'Alforja-Vilaplana), on s'intercalen petites bosquines de pi blanc, garrigues o màquies.
- Al sector de la serra del Tallat i Vilobí i part de la Conca de Barberà, hi ha mosaics agroforestals formats per conreus de vinya, cereal i olivera, on s'intercalen bosquines de pi blanc o garrigues. A major pendent, hi ha més presència de superfície forestal. Al sector de Senan, els conreus esdevenen quasi exclusivament de cereal.
- A la zona de la baixa Segarra i la vall alta del riu Corb, hi ha mosaics agroforestals on s'intercalen conreus de cereals amb rouredes.
- Al tram mitjà del riu Gaià, entre el Pont d'Armentera i Vila-rodonna, hi ha mosaics formats per conreus de vinya i bosquines de pi blanc ben desenvolupades.
- Hi ha un sector de mosaic agroforestal al baix Gaià, entre la Secuita-Pallaresos i la riera de Gaià-Ferran, on es localitzen conreus de vinya, olivera i avellaner, intercalats amb bosquines de pi blanc desenvolupades.

Els espais agrícoles homogenis presents al Camp de Tarragona, tot i que no tenen tants valors ecològics com els mosaics agroforestals, actuen com a àrees de reforç per al funcionament correcte

Valors ecològics

Plantes vasculares vulnerables

- *Halimium halimifolium*
- *Limoniastrum monopetalum*
- *Maresia nana*
- *Phyllitis sagittata*
- *Salix tarraconensis*

Plantes vasculares en perill d'extinció

- ⊗ *Limonium gibertii*
- ⊗ *Thymus ioscosii* subsp. *fontqueri*

- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- ⊙ Cap de municipi

Hàbitats especials

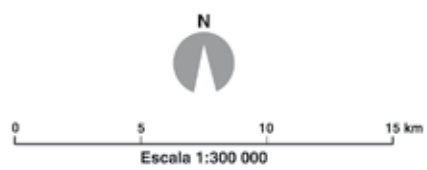
- Castanyeda
- Dunes i maresmes de Torredembarra
- Roureda de roure reboll
- Sureda
- Teixeda i pineda de *Pinus pinaster*

Grans patrons paisatgístics

- Espai forestal
- Mosaic agroforestal
- Espai agrícola homogeni

Espais naturals protegits i connectors

- Connector ecològic i paisatgístic
- Espais Naturals de Protecció Especial (ENPE)
- Xarxa Natura 2000 (no inclòs en el PEIN)
- Pla d'Espais d'Interès Natural (PEIN)

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Liaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francolí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

Mosaic agroforestal a partir de conreus de la trilogia mediterrània (cereal, vinya i olivera) a la conca de Poblet. ICC

dels ecosistemes més rics en biodiversitat, i fan, en part, d'espais connectors. En l'àmbit del Camp de Tarragona hi ha tres espais amb aquestes característiques:

90

- El sector de la plana del Baix Camp, amb conreus hortícoles de regadiu al sud i avellaners i oliveres al centre i nord d'aquesta plana.
- Els camps del Francolí i la plana de l'Alt Camp, amb monocreure d'avellaner a la vora del Francolí i vinya i ametllers a la plana de l'Alt Camp.
- La Conca de Barberà, amb policonreus de cereal, vinya i olivera; i els grans plans cerealístics de la baixa Segarra.

També cal esmentar els espais reduïts que contenen hàbitats d'interès especial pel seu valor ecològic, atenent a criteris de singularitat i/o raresa:

- La teixeda i pineda de *Pinus pinaster* de l'entorn del coll de la Teixeta i la serra del Pradell, inclosa en bona part en l'Espai d'Interès Natural de les Serres de Pradell-l'Argentera.
- La roureda de roure reboll al nord del nucli urbà de Prades, a l'entorn del tossal de la Baltasana, representa la penetració més pròpiament eurosiberiana en la vegetació de les muntanyes de Prades; en bona part està inclosa en l'Espai d'Interès Natural de les Muntanyes de Prades.
- La castanyeda situada entre Prades i Vilanova de Prades, amb una distribució irregular i en recessió a causa del fong del xancre del castanyer; està parcialment inclosa en l'Espai d'Interès Natural de les muntanyes de Prades.
- Bosc d'alzina surera (*Quercus suber*) discretament inserit entre els alzinars i les pinedes dominants a les obagues del castell d'Escornalbou. Aquest hàbitat no està inclòs en cap figura de protecció.

- Les dunes i maresmes, sobretot ben representades a la platja de Torredembarra, són un testimoni de la notable diversitat i riquesa del paisatge primitiu del litoral sorrenc del sistema mediterrani central. En l'actualitat, només en resten alguns relictos fragmentats, a la vegada molt fràgils, en part inclosos dins l'Espai d'Interès Natural de la Platja de Torredembarra. Al litoral del Camp de Tarragona també es troben, tot i que amb un estat i un nivell de protecció deficient, petites representacions de sistemes dunars i de maresmes, a les platges de Roda de Berà, de Miami Platja, de l'Hospitalet de l'Infant i de la platja del Torn.

5.2 Valors estètics

Els valors estètics es relacionen amb la capacitat que té un paisatge per a transmetre un determinat sentiment de bellesa, en funció del significat i apreciació cultural que ha adquirit al llarg de la història, així com del valor intrínsec en funció dels colors, la diversitat, la forma, les proporcions, l'escala, la textura i la unitat dels elements que formen el paisatge. Els paisatges amb valor estètic del Camp de Tarragona són diversos i es poden agrupar en tretze categories.

Com a elements monumentals històrics i artístics amb valor estètic destaquen el conjunt de cellers modernistes de l'Alt Camp i la Conca de Barberà, que representen una de les concentracions més importants de Catalunya d'aquest tipus de construccions. La majoria són obra de l'arquitecte Cèsar Martinell i Brunet i es caracteritzen per una estètica molt particular seguint les influències arquitectòniques modernistes.

Els nuclis urbans tradicionals gaudeixen entre la majoria de la població d'un alt reconeixement pel que fa a la seva alta qualitat estètica, en associar-se a un tipus de vida rural i tradicional que en molts llocs ha desaparegut. Els nuclis urbans amb alt valor estètic són, en general, petits nuclis que no solen passar dels cent habitants i que en els darrers cinquanta anys pràcticament no han patit cap modificació important en la forma del nucli. L'àrea de la baixa Segarra, per la tipologia d'assentaments així com pel fet d'haver

Paisatge agrícola a la plana del Baix Camp. ICC

patit un procés de despoblament acusat durant bona part del segle xx, ha conservat molts d'aquests nuclis urbans en bon estat. En aquesta àrea es comptabilitzen fins a un total de setze nuclis amb valor estètic destacat. Tot i que amb creixements urbanístics més moderns, que desfiguren en part la bellesa del conjunt, també destaquen pel seu valor estètic els nuclis urbans de Pratedip, Vespella de Gaià, Salomó, Masllorenç, Rodonyà, i el Pont d'Armentera, entre altres.

Els pobles deshabitats, a banda del seu interès històric, també configuren paisatges amb una estètica molt determinada relacionada amb l'encant de la solitud i la melancolia de les restes d'un passat més pròsper. El paisatge d'aquests pobles està format per cases majoritàriament enrunades, campanars sense campana, carrers empedrats, així com altres petits detalls arquitectònics o funcionals, com els antics cups, forns de pa de llenya o els rellotges de sol. Al Camp de Tarragona s'identifiquen tres àrees amb un nombre important de pobles deshabitats:

- Al sector de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs hi ha un total de cinc pobles deshabitats: Gavada, Fatxes, Masdevalentí, Castelló i Remullà. El nucli de Masdevalentí pràcticament és inapreciable, mentre que a Castelló una associació està duent a terme tasques de rehabilitació des de fa onze anys.
- Al sector de la Mussara hi ha els nuclis deshabitats de Gallicant i de la Mussara.
- Un tercer sector amb un nombre abundant de pobles deshabitats és al nord del Montmell amb l'existència de cinc pobles deshabitats: l'Albà Vell, Selma, Marmellar, Santsuies i la rectoria de Sant Miquel del Montmell.

La transformació del paisatge realitzada durant generacions en forma de l'anomenada arquitectura rural de pedra seca té un valor estètic reconegut. Aquest està relacionat amb la magnífica integració d'aquestes construccions (murs, barraques, camins...) en el seu entorn i dona com a resultat paisatges de gran bellesa. Al Camp de Tarragona s'identifiquen tres àrees amb paisatges de pedra seca amb elevat valor estètic. Són:

Nucli de Pratedip. Ferran Aguilar

Marges de pedra seca i conreus de secà a prop de la Torre de Fontaubella. Ferran Aguilar

- El sector de les valls de Pradell i la torre de Fontaubella, que presenta uns conreus en actiu on un dels elements estètics predominants és el conjunt de marges de pedra seca.
- La Conca de Barberà i les serres de Vilobí i el Tallat, que presenten una combinació estètica, formada pels mosaics agroforestals i l'arquitectura rural de pedra seca d'una elevada qualitat visual.
- El sector occidental del massís de Montserrat es caracteritza per una composició harmònica entre els elements de pedra seca, els camps de conreu i la geomorfologia de les muntanyes.

En relació amb els conjunts monumentals històrics i artístics, destaquen especialment els espais que contenen elements religiosos en un entorn que els confereix un alt nivell de valoració estètica:

- El castell monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, l'ermita de Santa Bàrbara, que corona el cim de la muntanya, i les masses boscoses de l'entorn. Més al nord hi ha el conjunt de l'ermita de la Mare de Déu de Puigcerver, envoltada d'una extensa superfície d'alzinars, i molt aprop del cim de Puigcerver.
- Al sector de la Conca de Barberà, entorn de l'eix del riu Francolí, hi ha els conjunts de les granges castells medievals de Milmanda i Riudabella, i el monestir cistercenc de Santa Maria de Poblet. Tant les granges com el monestir estan envoltats de conreus de vinya i petites bosquines que, amb el bosc de Poblet de fons, defineixen un dels espais amb uns majors nivells de qualitat estètica del conjunt de paisatges del Camp de Tarragona.
- En la mateixa línia que el conjunt del monestir de Poblet, destaca el conjunt format pel monestir de Santes Creus envoltat de vinyes i bosquines de pi blanc.
- El conjunt medieval de Montblanc, especialment les seves muralles, esdevenen un altre d'aquests conjunts monumentals amb alt valor estètic.

- El conjunt arquitectònic modernista de Reus, amb un gran nombre d'edificis d'aquest estil té un valor estètic reconegut.
- Els elements del conjunt de la Tarragona romana (especialment les muralles, la torre del Pretori i capçalera del circ, i l'amfiteatre) són reconeguts internacionalment.
- El nucli antic de Santa Coloma de Queralt destaca pel conjunt monumental de gran valor estètic, com ara els entorns de l'església, el barri jueu o els voltants de la plaça Major.
- L'entorn de l'ermita de la Mare de Déu de la Roca i la capella de Sant Ramon, situat sobre un conjunt rocós de gresos vermells, esdevé un conjunt d'una notable singularitat i una fita pròxima i clarament visible des de bona part de la plana del Baix Camp.
- L'ermita i àrea de lleure de Santa Marina (Pratdip) destaca per la qualitat estètica de l'ermita integrada en un espai forestal relictic.

En el conjunt del Camp de Tarragona hi ha uns espais que des del punt de vista paisatgístic presenten una destacable harmonia visual de conjunt. Es tracta de paisatges que en alguns casos mostren unes interfícies paisatgístiques on es produeixen combinacions harmòniques sobre la base d'elements naturals, com en el cas de l'extens sector present entre la serra del Tormo, el Montsant, la serra de la Llena, la Mussara, i les muntanyes de Prades. En altres casos, es tracta de zones agrícoles amb uns patrons nítids que representen les estructures parcel·làries i els diversos tipus de conreu que hi ha. En concret destaquen l'extensa plana agrícola de l'Alt Camp on s'alternen conreus de vinya amb ametllers, amb diferents combinacions cromàtiques al llarg de l'any en el cas de la vinya, i l'explosió cromàtica de la florida dels ametllers que es produeix pels volts del mes de febrer, aspectes molt valorats pels habitants de la comarca. En altres casos, com les valls agrícoles situades a l'interior del Montmell (especialment la vall de Sant Marc, els entorns d'Aiguaviva i el Pla de Manlleu), destaquen l'ordre i estructura de les valls, amb els conreus ben treballats al fons i els boscos als vessants. Els plans vitivinícoles de l'eix Rodonyà-Bonastre també presenten una estructura agrícola ben ordenada i amb diversitat cromàtica al llarg de l'any.

92

Granja-castell medieval de Milmanda. Jordi Bas

Els ambients aquàtics generalment s'associen a espais amb una alta qualitat estètica, especialment en els territoris més aviat eixuts com és bona part del Camp de Tarragona. Dins d'aquesta categoria, cal destacar els espais següents:

- El tram del riu Gaià entre Montferri i el Catllar, on els boscos de ribera resseguint alguns trams fluvials ofereixen atractius on l'aigua desenvolupa un paper destacat i permet l'existència d'aquesta vegetació diferenciada i singular.
- La làmina d'aigua de l'embassament del Gaià envoltada de boscos de pi blanc, vegetació arbustiva, alguns conreus tradicionals de secà (garrofers, ametllers, etc.) i cingleres i tallats fluvials, fet que constitueix un indret amb una elevada diversitat paisatgística d'interès remarcable des del punt de vista estètic.
- També destaca el paisatge de la zona humida dels Prats de la Pineda, que, a part de representar un conjunt de 120 ha de zona humida amb un notable interès ecològic, té un especial atractiu. La presència d'aquest espai no urbanitzat enmig d'una àrea on es concentra la gran indústria química, els espais del gran centre turístic de la Costa Daurada (Salou-Cambrils) i els terrenys del port de Tarragona, li proporciona un valor en si mateix, al qual s'han de sumar els elements estètics singulars: aiguamolls, vegetació de zones humides, etc.
- Els Muntanyans de Torredembarra que amb la combinació de llacunes litorals i els sistemes dunars ofereixen un paisatge estèticament reconegut, a més de molt visible des del tren.

Les formacions geomorfològiques i els perfils topogràfics que configuren diversos paisatges del Camp de Tarragona gaudeixen sovint d'un reconeixement social des del punt de vista dels valors estètics que representen. Els perfils topogràfics amb un alt valor estètic són:

- El conjunt de cingleres del sector de la serra de Llaberia, amb els perfils característics de la mateixa serra de Llaberia, la mola de Colldejou, la muntanya Blanca, el puig de Cabrafiga, i la mola de Remullà.

L'embassament del Gaià. Ferran Aguilar

- El conjunt de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, amb la mola de Genessies, els Graus de Vandellòs i Castelló, i la zona del Molló Puntaire-los Avencs-la Portella, com a elements més destacats.
- Al Priorat, el conjunt dels perfils de la serra de la Figuera i el Purroig-lo Sarraí-lo Collroig.

Els dos primers conjunts tenen un alt reconeixement estètic per a la població de la plana del Baix Camp, mentre que la serra de la Figuera i el Purroig-lo Sarraí-lo Collroig, el tenen per a la població del Baix Priorat i part del Priorat històric. Altres perfils topogràfics d'interès són el de la serra del Molló i el roquer del Llamp.

En relació amb les formacions geomorfològiques, amb un abast territorial menor, destaquen:

- En el sector del Sarraí-coll Roig i del baix Siurana, al baix Priorat, els paisatges espectaculars fruit de la combinació de fenòmens càrstics i tectònics que es troben al conjunt anomenat los Avencs, molt conegut i visitat pels veïns dels pobles propers. Es tracta d'uns gorgs existents entre estrats calcaris molt inclinats al vessant esquerre del barranc dels Molins. En funció de l'orientació, cadascuna d'aquestes escletxes presenta un ambient propi i singular. Els més importants són l'avenc Fosc, l'avenc Clar i l'avenc Verd.
- Al sector del massís de Bonastre, destaca el torrent de l'Arguileira, on els boscos de ribera ofereixen un ambient atractiu i l'aigua hi té un paper destacat que permet l'existència de vegetació diferenciada i singular.
- Al sector del Garraf destaca el torrent de la Grallera que presenta un tram encaixonat amb antigues pedreres, algunes de restaurades amb una certa estètica i funcionalitat com a espais d'oci.
- La capçalera del riu Gaià, entre Pontils i el Pont d'Armentera, destaca estèticament mentre avança encaixonat entre el massís calcari, on configura uns paisatges d'una alta qualitat per la combinació d'elements vinculats a l'aigua (boscos de ribera, làmines d'aigua,...), les formacions geomorfològiques pròpies dels sectors calcaris (cingles, carst...), i la vegetació arbustiva.

Les formacions vegetals, relacionades amb els valors ecològics, en alguns casos tenen un valor estètic remarcable. Els casos més destacats són:

- Les bosquines, garrigues i màquies de la plana de l'Hospitalet de l'Infant, que ofereixen un agradable contrapunt als espais altament transformats i de baixa qualitat estètica de les zones urbanitzades del litoral i les àrees per on hi ha les infraestructures.
- Diversos fragments de bosc de ribera de l'espai central de la vall del Gaià, que aporten variabilitat paisatgística al llarg de l'any. Els cicles estacionals van determinant el color de la línia serpentejant del Gaià. Els verds i els platejats de bona part de l'any acaben amb els plomalls de fulles grogues dels xops o pollancrecs a mitja tardor.

- El vessant nord de la serra de la Brufaganya té un interès estètic especial per la presència de la roureda, especialment l'existència de roures centenaris situats a l'entorn de Sant Magí de Brufaganya, amb el qual configuren un conjunt d'alt valor.

Els espais agrícoles (monoconreus cerealístics, vinyes, policonreus...), presenten sovint uns valors estètics reconeguts socialment. En l'àmbit del Camp de Tarragona hi ha diversos espais agrícoles a què s'atorga aquest valor:

- Els plans i vessants cerealístics de la baixa Segarra, amb un domini del conreu de cereal als plans de Conesa i Santa Coloma de Queralt, trencat per petits bosquets i rases, amb poca presència d'elements artificials i relleu ondulat. Són molt atractius per a la majoria de la població urbana i de la pròpia zona, ja que transmeten la idea de ruralisme i tranquil·litat. La verdor dels camps a la primavera és també atractiva per la major part de la població.
- A l'alt Gaià, les valls agrícoles allargassades de Pontils a Vall-espínosa presenten un valor estètic de gran bellesa del cereal en totes les èpoques de l'any. Al mateix sector, els plans cerealístics d'Esblada representen un altre espai significat i diferenciat en el context de l'alt Gaià. A la vora de la urbanització dels Ranxos de Bonany es localitza un altre espai de conreu de vinya i cereals interessant, tot i que està encaixonat entre les urbanitzacions.
- A la vall del Silenci, les àrees de conreu de cereals de secà de l'altiplà dels Segalassos i de la depressió de Cornudella per la condició de conreu singular en una zona de sòl poc apte i per la bellesa estètica que ofereixen; però, també, el mosaic agrícola de secà de la cubeta d'Ulldemolins per ser un espai mantingut i productiu.
- Al sector dels camps de Santes Creus, hi ha els espais vitivinícoles de l'entorn de monestir de Santes Creus, de Vila-rodona i de Montferri. Aquest conreus són els que determinen la configuració evolutiva del paisatge d'aquest sector. Els cicles estacionals de la vinya determinen els colors del paisatge: verd tendre primaveral, verd intens estiuenc, grocs i grans tardorenques i el despullament hivernal que mostra la perfecta geometria dels ceps podats. Un altre conreu, ara en retrocés, l'ametller, aporta diversitat i presenta imatges de gran bellesa en l'època de la florida (febrer-març).
- Les vinyes del gran espai agrícola de la plana del Baix Penedès, tot i que cada vegada més fragmentat, també tenen valors estètics reconeguts. Igual que els conreus de vinya i garrofer del litoral del Penedès, situats a l'entorn de la riera de la Bisbal i el pla de Mar, que, amb la seva presència, mantenen encara un paisatge relativament poc modificat d'agricultura de secà cada cop més erosionats per un perímetre urbà que els estreny.
- La gran peça agrícola situada als camps del Francolí, enmig del triangle Reus-Valls-Tarragona, destaca per la presència d'un monoconreu d'avellaner, amb un valor estètic molt lligat a la singularitat d'aquest arbust. Juntament amb un sector de la plana del Baix Camp, representa l'extensió del conreu d'avellaner més gran de la península Ibèrica, i configura un paisatge únic i singular.

Valors estètics

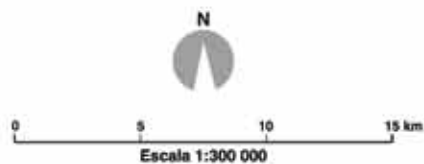

- Nucli encimbellat
- Nucli alineat en vall
- Nucli deshabitat
- 🏰 Castell i torre de defensa
- ★ Conjunt monumental
- Fons escènic
- ▒ Paisatge litoral
- ▒ Paisatge recreat
- ▒ Arquitectura de pedra seca
- ▒ Mosaic agroforestal
- Formació geomorfològica
- Formació vegetal
- Harmonia visual de conjunt
- Espai agrícola
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- 🌳 Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Liaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Paisatge agrícola als camps de Santes Creus. ICC

- El conjunt de parcel·les agrícoles de cereal i olivera dels plans situats entre les ciutats de Reus i Tarragona aporten un valor estètic a aquesta unitat, sobretot relacionat amb la sensació d'espai obert enmig d'un garbuix d'infraestructures i assentaments urbans poc estructurats, i en alguns indrets caòtic. Alguns elements puntuals situats enmig de l'espai agrícola representen fites en el paisatge, com per exemple alguns grans masos, com el de la Boella.
- A la plana del Baix Camp destaca l'harmonia que presenten determinades peces agrícoles, tant de secà com de regadiu, especialment les tradicionals. La combinació dels conreus amb el teló de fons de les serralades i la lluminositat d'una terra oberta al mar Mediterrani generen, en determinades èpoques de l'any o determinades condicions meteorològiques, unes visuals espectaculars. A l'interior de l'espai agrícola es localitzen peces singulars, com el parc Samà de Cambrils, amb un alt valor estètic per la combinació de vegetació exòtica i els elements arquitectònics.

Els mosaics agroforestals del Camp de Tarragona presenten un elevat atractiu reconegut socialment. En un ambient mediterrani com aquest s'afavoreix el conreu de diverses espècies, que en combinació amb els claps forestals, acaben configurant uns paisatges d'una gran harmonia pels contrastos de colors, formes i textures. Aquests mosaics apareixen, bé per la manera tradicional d'explotar el territori, amb explotacions forestals i agrícoles, bé per l'abandonament d'alguns conreus que han estat ocupats per la vegetació natural. Destaquen:

- Al Priorat, un mosaic format sobre els lloms d'elefant de llicorella, on abunden els conreus de vinya, però també d'avellaners, ametllers i oliveres, que s'intercalen amb formacions de brolles, garrigues i bosquines, formant un conjunt molt atractiu.
- A la conca d'Alforja-Vilaplana, la intercalació de conreus d'avellaners i bosquines confereix al paisatge una sensació d'ordre i harmonia, només trencada per algunes urbanitzacions disperses situades a l'entorn del nucli urbà d'Alforja.

Espai agrícola del Baix Camp que, amb el nucli de Mont-roig i el conjunt de cingleres de la muntanya Blanca, la mola de Coldejou, la muntanya de l'Areny i l'ermita de la Mare de Déu de la Roca, forma un conjunt de gran valor estètic. Rafael López-Monné

- Al nord de Tarragona i baix Gaià hi ha uns mosaics agroforestals molt interessants des del punt de vista estètic. Al sector est, molt fragmentat per les urbanitzacions, predominen les bosquines sobre els conreus (vinya i olivera), mentre que al sector oest, els conreus (olivera, vinya i garrofer) prenen protagonisme.
- El gran conjunt agroforestal de la conca de Poblet, on pot observar-se un exemple ben conservat de l'anomenada trilogia mediterrània (cereal, vinya i olivera), amb petites bosquines que es presenten com un conjunt d'una excel·lent qualitat estètica, pràcticament en totes les èpoques de l'any. Al sector de Senan, el mosaic és més simple, amb conreus de cereals i bosquines on el roure hi pren més protagonisme.

Conreus d'avellaners intercalats amb bosquines al voltant de l'ermita de Sant Blai a l'Aleixar. Rafael López-Monné

La transformació urbanística que ha sofert el litoral del Camp de Tarragona des de la segona meitat del segle xx i els primers anys del segle xxi ha provocat que, en general, aquests sectors hagin sofert canvis molt notables, no sempre harmònics. Malgrat això, hi ha alguns sectors que mantenen una qualitat estètica remarcable, com alguns trams del cap de Salou o la muntanya de la Rojalaplatja del Torn. També destaca el tram de costa de la punta de la Móra, on es poden observar bosquines a tocar del mar.

El Camp de Tarragona disposa d'un espai singular des del punt de vista paisatgístic: es tracta dels paisatges recreats del parc de Port Aventura. Aquí es reproduïxen artificialment cinc paisatges (els pobles mariners del Mediterrani, les illes tropicals de la Polinèsia, l'arquitectura xinesa, els paisatges asteques mexicans, i els deserts del *far west*), que gaudeixen d'un elevat atractiu per part dels seus visitants.

5.3 Valors històrics

Els valors històrics es corresponen amb les petges més rellevants que l'ésser humà ha deixat en el paisatge al llarg de la història. La diversitat de paisatges amb valor històric del Camp de Tarragona és elevada i es poden agrupar en onze categories que inclouen elements puntuals del paisatge (castells, cellers, masies, edificis religiosos...) i paisatges més extensos (com el d'arquitectura rural de pedra seca).

Entre els castells i torres defensives amb valor històric destaquen el conjunt de castells d'origen medieval que es troben a l'entorn del riu Gaià des de la baixa Segarra fins al baix Gaià passant per l'alt Gaià i el Montmell, i que són coneguts com els castells del Gaià. Són els castells i torres de Santa Coloma, Aguiló, les Piles, Biure, i Savallà del Comtat Pontils, Rocamora, Santa Perpètua de Gaià, Seguer, Querol, Pinyana, Montagut, Ramonet, Montclar, Vall-espinoso, Saborella, Selmella, Selma, Albà, Montmell, Marmellar, Montferri, el Catllar, la Riera (anomenat de Montoliu, Santa Margarida o el Castellot), la Nou de Gaià, la Pobla de Montornès i Ferran. La majoria de les restes d'aquests castells corresponen a l'època medieval, amb poques modificacions posteriors, i n'és interessant el paper històric de "marca" o avançada dels comtats catalans cap al centre i sud de Catalunya. També destaquen els castells o torres defensives o de guaita situades a la línia de costa, la majoria construïdes durant el segle xvii. Principalment les de la Móra, d'en Segur (muntanya de Sant Joan), de la Vila Closa de Tamarit, de Calafell, Creixell, Cambrils, Vilafortuny, Salou o l'illot del Torn. A la resta del Camp de Tarragona, les torres defensives i castells són més aviat escassos. A la plana del Camp destaquen els conjunts del mas de la Boella (Reus-Tarragona), el de Sant Ramon (camps del Francolí) i les restes del mas de Don Felip (plana del Baix Camp). A les muntanyes meridionals del Camp i el Priorat encara són visibles les restes de les torres de Gavada (muntanyes de Tivissa-Vandellòs), Pratedip i la mola de Colldejou (serra de Llaberia), el castell de Falset (Priorat històric), i el castell de Siurana (la Mussara). A la Conca de Barberà hi ha les restes de Vallclara (Garrigues baixes i vall del Corb) i la torre del Moro (conca de Poblet).

Les cooperatives i cellers modernistes de la Conca de Barberà i l'Alt Camp, més enllà del seu valor estètic i del fet de representar la concentració més important d'aquest tipus de construccions a Catalunya, són elements amb un valor històric i artístic remarcable. El reconegut arquitecte Cèsar Martinell i Brunet, entre altres, va construir la majoria de les anomenades "catedrals del vi", amb la finalitat de donar un impuls a la modernització agrícola i tècnica en l'elaboració del vi durant la primera meitat del segle xx. El resultat són unes excel·lents construccions que mostren les influències arquitectòniques de l'època amb una estètica molt particular. La majoria d'aquestes obres són de principis del segle xx, i destaquen les cooperatives de Vila-rodona, Barberà de la Conca (primera cooperativa fundada a l'Estat espanyol), Nulles, Rocafort de Queralt, Aiguamúrcia, Santes Creus, Alió, Pira, Cornudella de Montsant, Cibra del Camp, i Montblanc, obra de Cèsar Martinell, i les cooperatives Sarral i l'Espuga de Francolí, obra de Pere Domènech i Roura.

Els masos i masies tenen un gran valor històric lligat al testimoni d'un tipus d'assentament pretèrit que permet comprendre com eren les relacions entre l'ésser humà i la natura en un passat no tan llunyà. Molts dels masos i masies han perdut el seu ús al llarg de la segona meitat del segle xx, per la qual cosa bona part d'aquest patrimoni es troba en diversos estats de degradació. No obstant això, en alguns indrets del Camp de Tarragona hi ha edificis rurals d'especial interès des del punt de vista històric. En el Priorat històric o el Montsant, on els masos es mantenen vius gràcies al seu lligam amb l'activitat vitivinícola o el turisme. La zona de la serra de Llaberia presenta conjunts interessants, com els masos situats al barranc de la Vall (Capçanes), o el mas d'en Magrinyà (Colldejou). A les muntanyes de Tivissa-Vandellòs destaca, per la seva presència, tot i el seu estat de deteriorament parcial, el mas de Genessies, que conserva fragments d'un mur medieval. Al baix Gaià també hi ha una bona representació de masos, que permeten interpretar l'antic aprofitament d'aquestes terres. Alguns exemples en són el mas Rabassa, el del Marquès, el mas Enric, al terme de Tarragona, el de Salort, de Sorder o de Granell al Catllar, el conjunt enrunat de Rubials a la Pobla de Montornès, el mas Blanc (enrunat) a Vespella, o els conjunts de Virgili i Ardenya a la Riera, els Masos de Vespella o Sant Miquel al municipi de Vespella.

En el Camp de Tarragona hi ha conjunts i elements industrials amb valor històric. Les diferents petges que ens han arribat són símbols de l'ús industrial d'un determinat paisatge. Destaquen:

- Les fàbriques tèxtils del Pont d'Armentera que estaven ubicades a l'interior del nucli urbà i al barri de la Planeta, situat a la part esquerra del riu.
- A la Riba hi ha restes històriques de la indústria paperera, activitat que ha anat evolucionant fins a l'actualitat.
- Les diverses explotacions mineres avui abandonades són testimoni del passat productiu. En són un exemple les que es troben al nord de les muntanyes de Prades, ja explotades pels romans per extreure'n argent. Aquestes explotacions foren continuades pels monjos del monestir de Poblet. Durant la primera meitat del segle xx també s'explotaren altres minerals com la baritina i s'extreien llambordes.

En relació amb la infraestructura hidràulica destaquen les restes de molins fariners, situats principalment al llarg dels eixos del Gaià i el Francolí. També se'n troben a l'eix del riu Corb, el Montsant, i el Siurana. Interessants són els aprofitaments hidràulics que, encara avui, es desenvolupen a l'interior de la plana del Baix Camp a partir de mines i un sistema de canals originàriament de totxana que abasteixen i estructuren els camps de conreu, especialment a Montbrí del Camp, tot i que en queden vestigis a d'altres indrets, com per exemple la Boca de la Mina de Reus, al passeig homònim.

Entre les restes arqueològiques amb valor històric lligat al paisatge destaquen les relacionades amb la *Tarraco* romana, com la torre dels Escipions, la pedrera del Mèdol o el pont del Diable. Al baix Priorat, al sector del Sarraí-coll Roig, hi ha restes protohistòriques al poblat preibèric del puig Roig del Roget i el camp d'urnes de la Tosseta. El conjunt de pintures rupestres de l'arc mediterrani de la península Ibèrica, que van ser catalogades com a Patrimoni Mundial de la UNESCO l'any 1998, estan representades en diverses coves i abrics de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, a la Mussara, les muntanyes de Prades, i el massís de Bonastre. Concretament, al Camp de Tarragona es localitzen un total de 17 jaciments repartits entre els municipis de Montblanc, amb 10 jaciments, Vandellòs, amb tres jaciments, i Albinyana, Cornudella, Tarragona, i Vilaplana, amb un jaciment cadascun. El conjunt de les pintures rupestres constitueix el grup més gran d'art rupestre de tot Europa. Les escenes pintades a la roca són un retrat excepcional de la vida d'aquelles societats i també del seu paisatge, en un període cabdal de l'evolució humana.

Taula 3. *Jaciments d'art rupestre del Camp de Tarragona inclosos dins la llista de Patrimoni Mundial de la UNESCO*

Codi UNESCO	Nom jaciment	Municipi
874-022	El Portell de les Lletres	Montblanc
874-023	Mas d'en Llort	Montblanc
874-024	Mas d'en Ramon d'en Beso	Montblanc
874-025	Abric de la Baridana I	Montblanc
874-026	Abric de la Baridana II	Montblanc
874-027	Mas d'en Carles	Montblanc
874-028	Mas del Gran	Montblanc
874-029	Britus I	Montblanc
874-030	Britus II	Montblanc
874-031	Cova de les Creus	Montblanc
874-032	Abric de Gallicant	Cornudella
874-033	Abrics de l'Apotecari	Tarragona
874-034	Cova de l'Escoda	Vandellòs
874-035	Balma d'en Roc	Vandellòs
874-036	Cova del Racó d'en Perdigó	Vandellòs
874-037	Abric de la serra de la Mussara	Vilaplana
874-060	Cova de Vallmajor	Albinyana

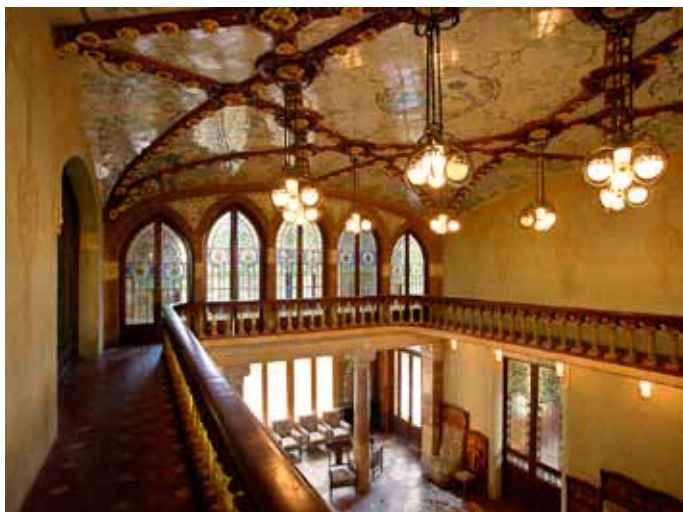
Font: Departament de Cultura

Entre els conjunts monumentals històrics i artístics amb valor històric destaquen el de la Tarragona romana (muralls, circ, amfiteatre...), el modernisme de Reus (especialment el conjunt de l'Institut Pere Mata), el castell monestir del castell d'Escornalbou, el conjunt històric de Siurana, el conjunt medieval de Montblanc, les granges medievals de Riudabella i Milmanda, i la Vila Closa de Tamarit, entre d'altres. Entre tots aquests conjunts monumentals, cal destacar el conjunt arqueològic de *Tarraco*, Patrimoni de la Humanitat des de l'any 2000 per la riquesa de les seves restes monumentals. *Tarraco* (actual Tarragona) va ser una ciutat administrativa i mercantil d'una importància considerable i la capital romana de la major part de la península Ibèrica durant els segles I i II. Malgrat que la major part dels vestigis visibles són fragmentaris i sovint preservats sota construccions més recents, ofereixen una imatge sorprenent de la grandesa d'aquesta capital provincial romana. La ciutat romana de Tarragona té, a més, una importància excepcional en el desenvolupament de l'urbanisme i de l'estètica de les ciutats romanes, ja que va servir de model a moltes capitals romanes creades arreu de l'Imperi. A més, aporta un testimoni incomparable sobre una fase destacable de la història de les terres mediterrànies de l'antiguitat.

Hi ha nuclis urbans que, en el seu conjunt, presenten un valor històric per les seves formes i estructures representatives d'èpoques passades. En general, es corresponen a pobles petits de l'interior del Camp de Tarragona que, sense arribar a despoblar-se, van patir un acusat procés de despoblament del qual s'han anat recuperant els darrers anys. En aquest sentit destaquen el conjunt de pobles de la baixa Segarra (Conesa, Passanant, Forès...), del

Molí paperer de la Font Gran, a la vall del riu Brugent a prop de la Riba. Ferran Aguilar

*Institut Pere Mata, màxim exponent del modernisme a Reus.
Rafael López-Monné*

baix Gaià (la Nou, Ardenya, Ferran...) o de la Mussara (Capafonts, Mont-ral...).

Entre els conjunts i elements religiosos destaquen, pel seu valor històric, els conjunts cistercencs de Poblet i Santes Creus, el conjunt de la Cartoixa d'Escaladei, o el conjunt d'ermites de l'interior del Montsant. Entre tots aquests conjunts cal destacar el monestir de Santa Maria de Poblet, situat al municipi de Vimbodí, que va ser declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 1991. Construït entre els segles XII i XV, és el monestir cistercenc més gran d'Europa. Es tracta d'un conjunt eclesiàstic associat a una residència reial fortificada que inclou el panteó dels reis de Catalunya i Aragó.

Al Camp de Tarragona també hi ha paisatges que han estat escenaris d'episodis bèl·lics i que tenen valor històric. Per exemple, les

Nucli de Capafonts. Rafael López-Monné

restes de trinxeres de Sant Pau, a la Figuera de Montsant, usades pels republicans durant la batalla de l'Ebre. Els voltants del coll de la Batalla (conca d'Alforja-Vilaplana) és un espai on es va produir un combat durant la guerra del Francès.

Els pobles deshabitats, a banda dels seus valors estètics, també presenten un valor històric destacable, en ser testimonis d'una època passada on imperava una relació de les activitats humanes amb el territori diferent de la present.

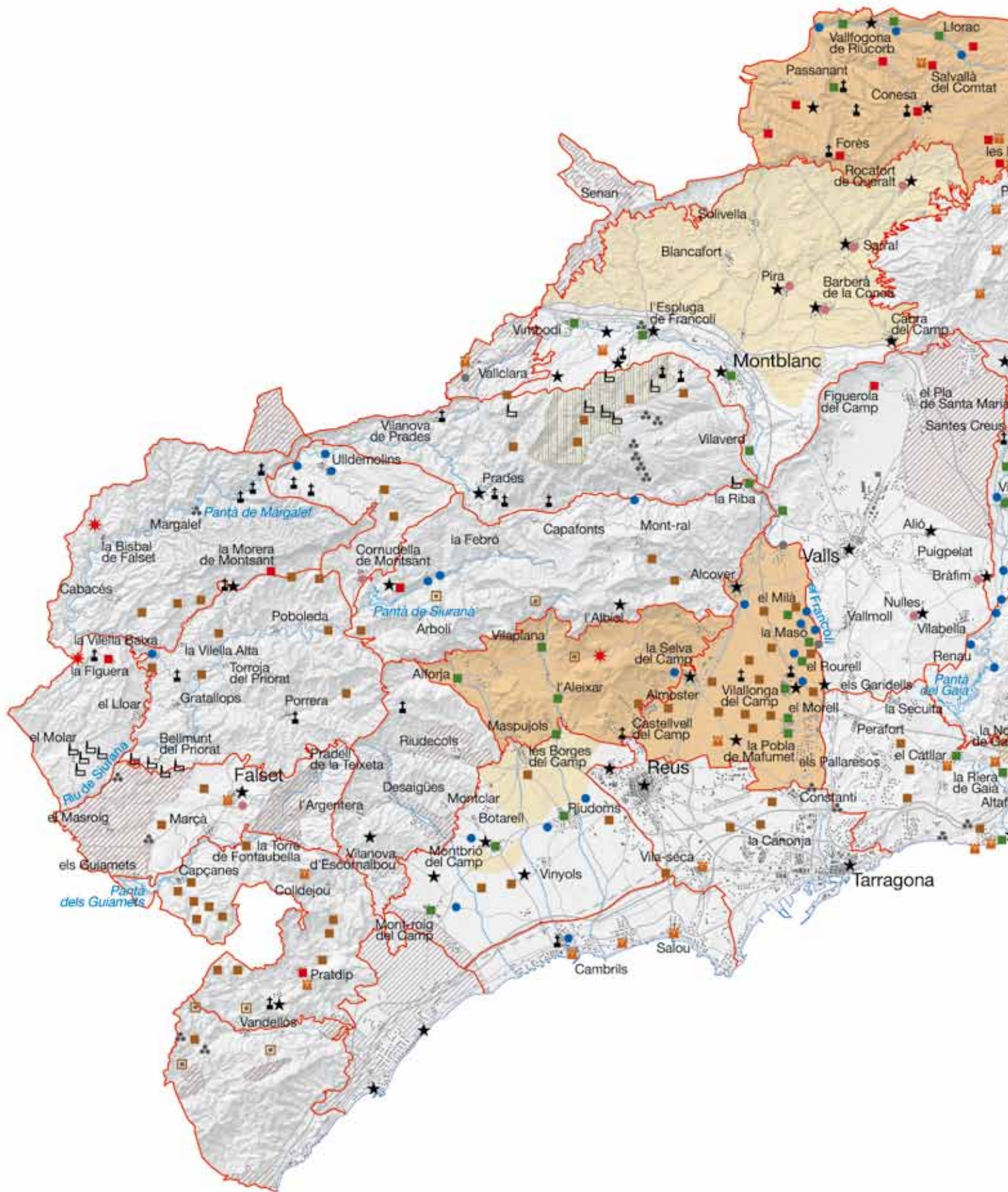
En relació amb grans àrees amb un valor històric lligat al paisatge s'han detectat diversos espais d'interès. Uns dels més destacats són els paisatges d'arquitectura rural de pedra seca que, a banda del seu valor estètic, són testimonis d'una forma de vida tradicional avui ja pràcticament desapareguda. Arreu del Camp de Tarragona es troben elements relacionats amb l'arquitectura de pedra seca, però destaquen de manera especial els del sector de les valls de Pradell i la Torre de Fontaubella, la conca de Poblet i les serres de Vilobí i el Tallat, les Garrigues altes, les valls del Montsant occidental, el sector del Sarraí-coll Roig, l'àrea d'Escornalbou-Puigcerver, la plana de l'Hospitalet de l'Infant, sectors interiors de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, els plans del massís de Bonastre, el Pla de Santa Maria i alguns fragments del litoral del Penedès.

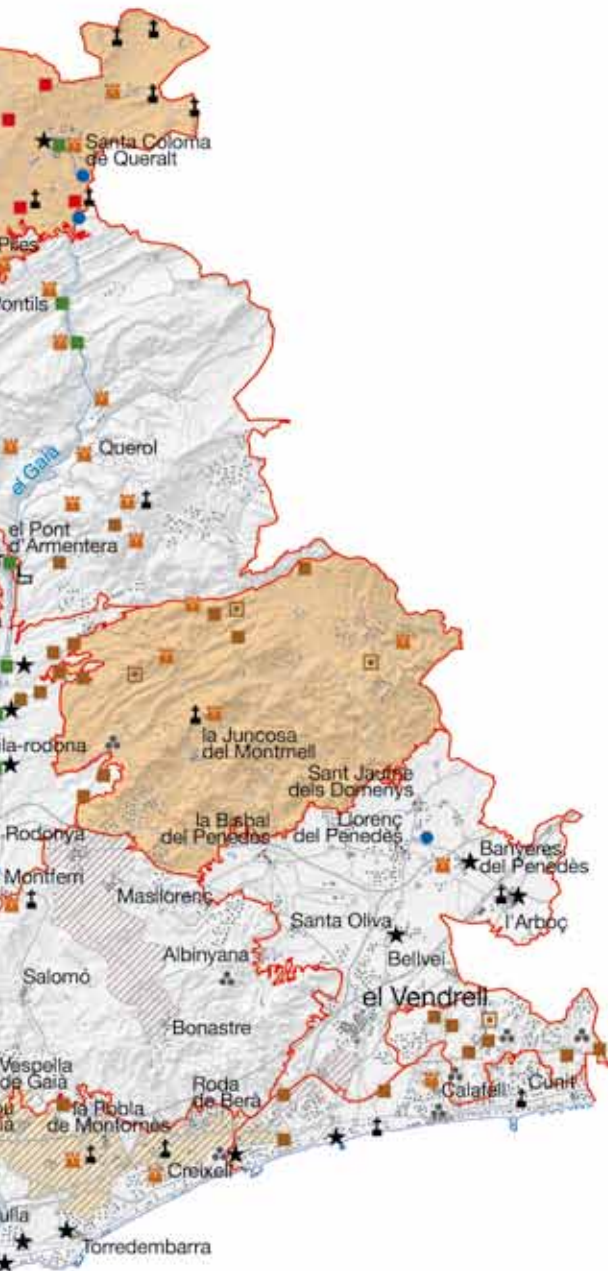
Des del punt de vista paisatgístic, també s'han detectat àrees on el patró de poblament destaca com a valor històric, en el sentit que és el resultat d'una manera pretèrita d'organitzar el territori. Destaquen:

- El patró de poblament de la baixa Segarra a partir de petits pobles, bé en terrenys de l'altiplà o a la vall del riu Corb. En el primer cas, la situació es justifica per la major alçada respecte de la resta del territori, la qual cosa facilitava el control i la defensa en l'època medieval, que és quan tenen l'origen bona part d'aquests nuclis. En el segon cas, respon a l'existència del riu Corb, a la vora del qual apareixen els assentaments atrets per la presència d'aigua.
- En el cas del Montmell, els pobles d'origen medieval situats a la "marca" catalana durant molts anys van ser construïts en llocs més o menys elevats per tal de facilitar la vigilància. Aquest sistema d'assentament és complementat per un seguit de masos, que anaven apareixent quan milloraven les condicions de seguretat. Aquests masos estan situats preferentment en els terrenys més planers i més fèrtils de l'interior del massís, i bona part d'aquests encara estan habitats.
- A la plana del Camp hi ha dos assentaments urbans amb uns valors històrics relacionats amb el seu patró d'implantació. En el cas dels camps del Francolí conviuen, encara avui, els nuclis urbans situats al peu de la muntanya (la Selva del Camp i Alcover) i els situats a la vora del riu Francolí (el Milà, la Masó, el Rourell, Vilallonga del Camp, el Morell i la Pobla de Mafumet), amb un escampall de masos dispersos enmig del camp. D'altra banda, en el sector de la conca d'Alforja-Vilaplana els nuclis urbans estan situats a la vora dels cursos fluvials més o menys permanents (Alforja, Vilaplana, l'Aleixar, Maspujols), a la vora dels quals hi ha les hortes, a mitja distància els camps de conreu (avui dia

Valors històrics

100

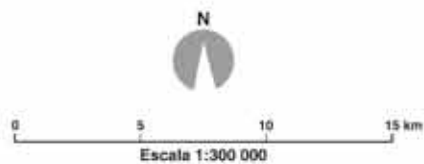

★	Escenari d'episodis bèl·lics	🏰	Castell i torre de defensa
⚪	Element religiós	🏠	Mas i masia
●	Cooperativa i celler	●	Infraestructura viària
🏭	Element industrial	●	Infraestructura hidràulica
★	Conjunt monumental	▨	Arquitectura de pedra seca
⚪	Resta arqueològica	▨	Bosc de Poblet
■	Nucli encimbellat	■	Espai agrícola
■	Nucli alineat en vall	■	Patró de poblament
🏠	Nucli deshabit	—	Xarxa hidrogràfica
		—	Unitat de paisatge
		🏘	Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francoi
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Biure i el seu castell medieval. Rafael López-Monné

d'avellaner), i en els sectors més allunyats i amb més pendent, els boscos i brolles, que formen una estructura que, canviant els conreus, s'ha mantingut durant molts anys.

El bosc de Poblet té un interès històric molt lligat a la història del monestir de Poblet. L'any 1151 Ramon Berenguer IV féu donació a l'orde del Cister d'un territori per a la creació del monestir. Dins aquest territori hi havia un gran bosc que s'anomenà el bosc de Poblet a partir de la creació del monestir. Fins al 1835 havia estat propietat d'aquest orde religiós, que amb la seva gestió n'extreia diversos recursos. A partir d'aquesta data, el bosc va passar a mans de l'Estat, que en va subhastar la fusta fins a la seva desforestació quasi total. Al principi del segle XX es van iniciar les actuacions de reforestació i es van construir viviers, cases forestals (la Pena, Castellfolit, Titllar, etc.), infraestructures de correcció hidrològica i equipaments diversos (miradors, un petit museu, balneari, etc.). Aquestes actuacions, juntament amb l'absència de grans incendis forestals, han permès que el bosc hagi anat madurant fins avui. L'any 1984 una part del bosc de Poblet es va declarar Paratge Natural d'Interès Nacional, i el 1998 es van crear les reserves naturals del Titllar i la Trinitat.

Alguns espais agrícoles tenen especial interès des del punt de vista històric per la seva representativitat, raresa, o singularitat. Són testimonis d'un paisatge que havia estat el que predomina en aquesta zona:

- A la conca de Poblet, hi ha una gran extensió agrícola, en forma de mosaic agroforestal que, amb el predomini de la vinya avui dia, mostra l'anomenada trilogia mediterrània (cereals, vinya i olivera). Amb alts i baixos en l'extensió de cadascun dels tipus de conreu, i amb avenços i retrocessos de les masses forestals, el paisatge d'aquest sector ha mantingut, des d'antic, una fesomia més o menys semblant a l'actual.
- Al sector oriental del baix Gaià perviuen un seguit d'espais agrícoles que mantenen una bona representació del conreu del garrofer, que antigament havia estat molt comú en els conreus del litoral del Camp de Tarragona.

- Al sector central situat entre Reus i Tarragona també perviuen un seguit d'espais agrícoles com a testimoni encara viu d'un tipus de paisatge que ha anat desapareixent sota el ciment i l'asfalt.
- Al nord de la plana del Baix Camp, entre Riudoms i les Borges del Camp, es manté un espai agrícola on predomina l'avellaner, però que s'ha anat diversificant els darrers anys a causa de la crisi dels fruits secs. Avui dia és habitual trobar noves plantacions d'olivera, que en certa manera recorden un tipus de policonreu que havia estat característic dels espais agrícoles de la plana del Camp fins la primera meitat del segle XIX.
- Als voltants de Montbrí del Camp encara es mantenen conreus de vinya, que pràcticament van desaparèixer de la plana del Camp amb l'arribada de la fil·loxera al principi del segle XX.

5.4 Valors simbòlics i identitaris

El valor identitari es correspon amb la identificació que un determinat col·lectiu sent amb un paisatge. Ambdós valors –simbòlic i identitari– fan referència a elements del paisatge o paisatges en el seu conjunt amb una gran càrrega simbòlica o identitària per a les poblacions locals pel fet que hi estableixen relacions de pertinença.

Els paisatges del Camp de Tarragona amb valors simbòlics i identitaris són diversos i es poden agrupar en vuit categories: els conjunts/elements monumentals històrics i artístics, els pobles deshabitats, els elements religiosos, l'arquitectura rural de pedra seca, els espais agrícoles, les formacions geomorfològiques i perfils topogràfics, les formacions vegetals i els paisatges mironians.

Els conjunts monumentals històrics i artístics amb valor simbòlic i identitari més destacats són:

- El nucli antic i les muralles de la vila medieval de Montblanc, que són un referent tant per als habitants mateixos com per als que viuen en l'entorn proper.
- El campanar de Valls, el més alt de Catalunya, presenta un perfil molt visible des de bona part del Camp, i esdevé un símbol tant per als habitants de la ciutat com per als que hi viuen al voltant.
- El conjunt del castell monestir d'Escornalbou representa un símbol d'identitat especialment per als habitants dels nuclis que van formar part de la Baronia d'Escornalbou (Colldejou, Vilanova d'Escornalbou, Riudecanyes, Duesaigües, Pradell de la Teixeta, la Torre de Fontaubella i l'Argentera), una de les jurisdiccions senyoriales catalanes vinculada per la corona als arquebisbes de Tarragona, cap el 1166, i que estava sota el govern d'un batlle general de la baronia.

Els pobles deshabitats tenen un valor simbòlic i identitari especialment per a les persones que hi tenen una relació directa (hi van viure ells o els seus ascendents), però també pel conjunt de la població del territori on s'emmarquen.

Els elements religiosos que destaquen des d'un punt de vista simbòlic i identitari són bàsicament els grans conjunts de Poblet,

Castell-Monestir d'Escornalbou. Rafael López-Monné

Santes Creus i Scala Dei. Els dos ordes religiosos, cistercencs i cartoixans, van exercir molta influència i organitzaven els territoris que controlaven. Aquest fet, juntament amb la majestuositat dels edificis, comporta que socialment tinguin una consideració de fites en el paisatge amb les quals, sobretot els habitants del territori proper, se senten identificats. El monestir de Poblet, a més, esdevé un referent simbòlic i identitari d'abast nacional pel fet que hi ha enterrats bona part del monarques de la Corona Catalanoaragonesa (Alfons el Cast, Jaume I el Conqueridor, Pere el Cerimoniós, Joan I, entre d'altres). Altres elements religiosos als quals es reconeix un valor simbòlic i identitari d'abast més local són el conjunt d'ermites distribuïdes pel territori. En aquest sentit, destaquen les de Sant Marc (al nord del Montmell), l'ermita de Santa Llúcia (a l'oest del Montsant) i l'ermita de la Mare de Déu de Puigcerver (al Baix Camp), entre d'altres. Cal no oblidar el santuari de Sant Magí de Brufaganya, que representa tot un valor simbòlic i identitari per a la ciutat de Tarragona, que té aquest sant com a copatró de la ciutat. Cada any, per Sant Magí, s'organitza un viatge en carro des de Tarragona per anar a cercar aigua a les fonts de la vora del Santuari.

El paisatge d'arquitectura rural de pedra seca té un gran valor simbòlic i identitari, especialment aquell que remarca els antics conreus. En els casos on aquesta arquitectura rural de pedra seca encara és viva, molts ciutadans i ciutadanes d'aquests entorns se senten identificats amb aquests paisatges. Com a paisatges més destacats des d'aquest punt de vista s'han identificat el sector nord-oriental de la plana de l'Alt Camp, i la major part de la conca de Poblet.

Els espais agrícoles que ocupen bona part dels camps del Francolí esdevenen un referent simbòlic i identitari en relació amb conreu de l'avellaner, per la defensa del qual s'ha mobilitzat bona part de la població d'aquest entorn durant les darreres dècades.

Un dels elements que pren un valor simbòlic i identitari més acusat per als habitants del Camp de Tarragona és el de les formacions geomorfològiques i els perfils topogràfics que marquen els fons es-

Barraca de pedra seca a prop de l'Espluga de Francolí. Jordi Bas

cènics sobre els quals es reflecteix la identificació amb un lloc. En el cas del Camp de Tarragona s'han detectat uns perfils topogràfics molt valorats des d'aquest punt de vista. La silueta del Montmell, la serra de Miramar, els cingles de la Mussara, el cingle Major de Montsant, els cingles de la serra de la Figuera, els perfils dels espadats calcaris de la mola de Coldejou i la serra de Llaberia, així com la mola de Genessies i els punts culminants de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs (Puntaire-la Portella). Hi ha paisatges, en el seu conjunt, que tenen una elevada càrrega simbòlica per a bona part dels habitants dels seus entorns més immediats. En aquest sentit, la Mussara i les formacions vermelles de l'entorn de Prades són referent per a la població de la plana del Camp, mentre que el conjunt del Montsant ho és per a la població del Priorat, així com per part de la del Baix Camp.

El bosc de Poblet, com a formació vegetal, en el context del conjunt que forma amb el monestir, esdevé un referent d'elevat valor simbòlic, ja no tant sols per a la població del seu entorn més immediat, sinó per a bona part del conjunt del Camp de Tarragona.

Un paisatge específic que representa un elevat valor simbòlic, especialment per a la població de Mont-roig del Camp, són els anomenats paisatges mironians. En efecte, Joan Miró va passar llargues temporades a Mont-roig del Camp, on tenia un mas, el mas Miró, i on diuen que el pintor trobava la inspiració que no li donaven altres paisatges. Al llarg de les seves estades va realitzar diversos quadres que reflecteixen els paisatges agrícoles de l'entorn d'aquesta població del Baix Camp. A Mont-roig s'han creat uns itineraris mironians, anomenats 3MR l'itinerari Miró, que permeten resseguir els paisatges que inspiraven Joan Miró, i que va plasmar en la seva obra.

Molts paisatges del Camp de Tarragona també estan relacionats amb llegendes i històries fantàstiques. Les llegendes tenen a veure, principalment, amb els temes següents: l'aparició de verges en llocs on quasi sempre s'ha acabat construint una ermita o santuari o petrificacions humanes com a explicació d'alguns elements

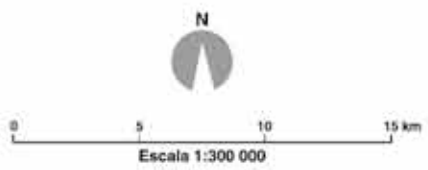
Valors simbòlics i identitaris

- Element religiós
- Nucli deshabitat
- Conjunt monumental
- Fons escènic
- Arquitectura de pedra seca
- Formació vegetal
- Espai agrícola
- Formació geomorfològica
- Paisatge mironià
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

105

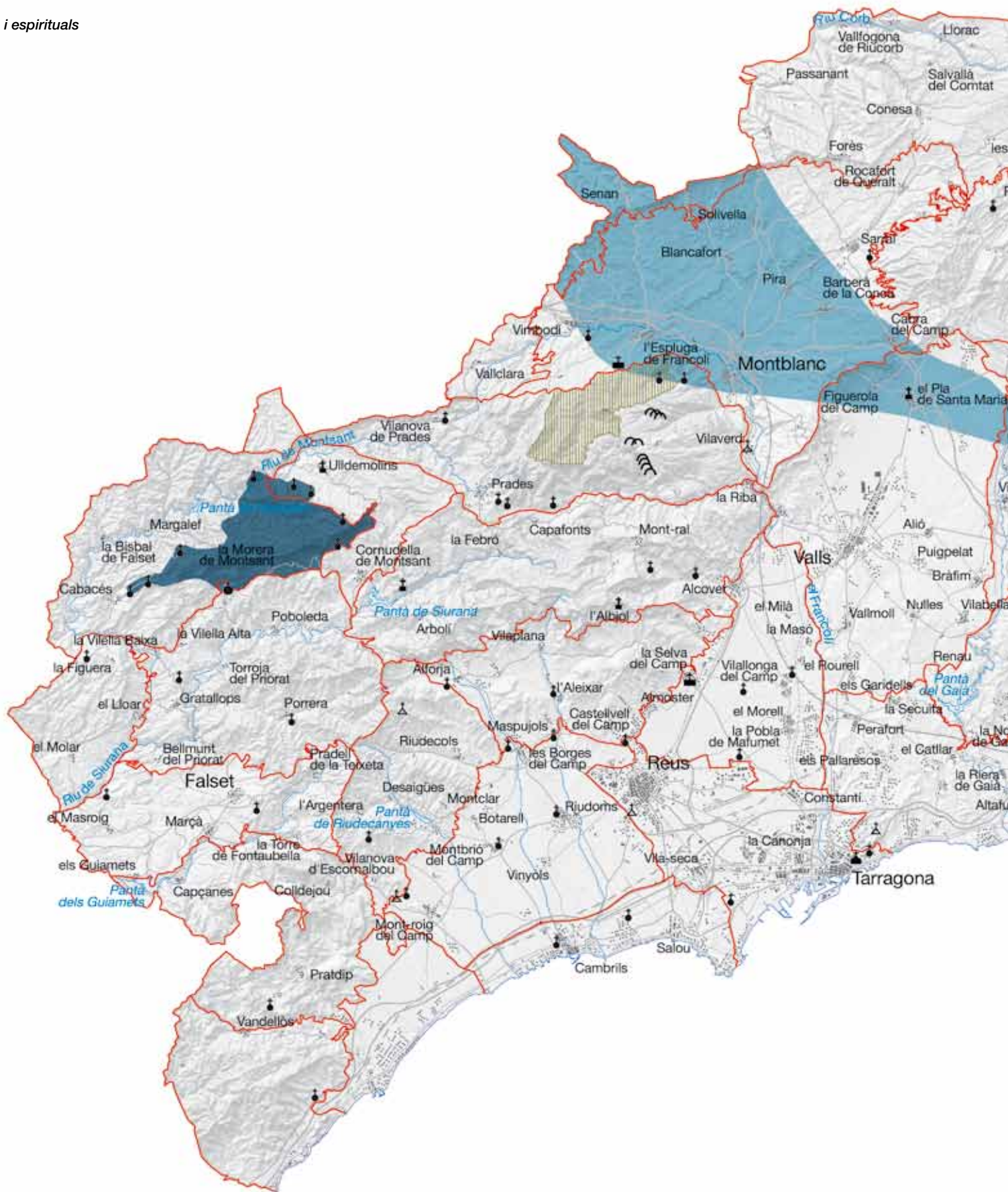

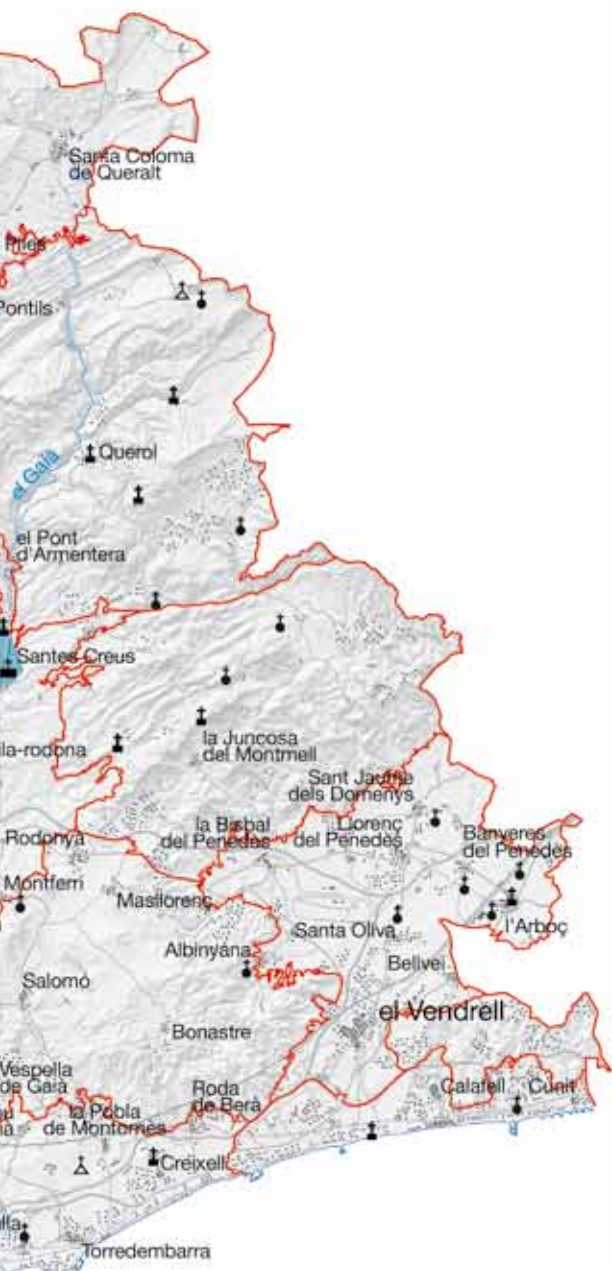
Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Valors religiosos i espirituals

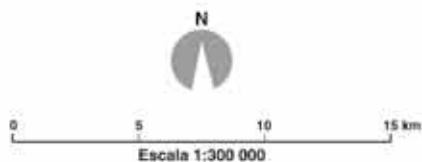
- Ermita
- Església
- Santuari
- Monestir
- Cartoixa
- Catedral
- Cova
- Bosc de Poblet
- Eremitisme del Montsant
- Àrea d'influència dels monestirs cistercencs
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

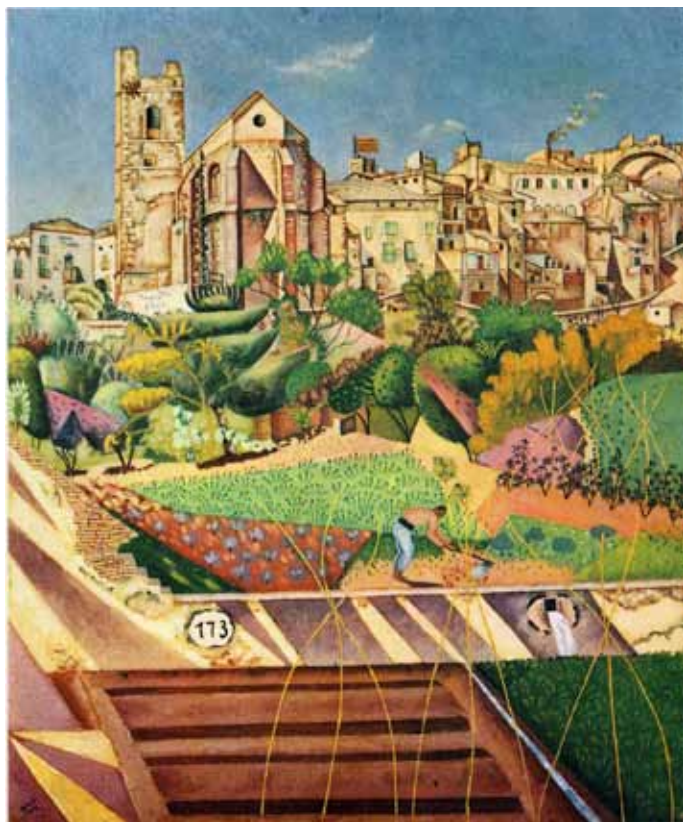
107

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francoll
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

Poble i església de Mont-roig pintat per Joan Miró l'any 1919.
© Successió Miró 2012

geomorfològics, com és el cas dels Frares Encantats del bosc de Poblet. En general, les llegendes se centren en petits fragments del paisatge, poc coneguts pel conjunt de la població del Camp, tot i que poden despertar un elevat interès entre les persones especialitzades en aquestes temàtiques. Potser la llegenda d'El salt de la reina mora, a Siurana, relacionada amb els paisatges dels cingles calcaris que van acollir al darrer assentament sarraí en terres catalanes, sigui la més coneguda.

5.5 Valors religiosos i espirituals

Els valors religiosos i espirituals es corresponen amb elements del paisatge, o paisatges en el seu conjunt, que es relacionen amb pràctiques i creences religioses. Els paisatges amb valors religiosos i espirituals del Camp de Tarragona s'agrupen en diverses categories.

El conjunt d'esglésies i ermites, que solen tenir un valor religiós per a un àmbit reduït dels pobles de l'entorn immediat. Destaquen les esglésies de Sant Jaume de Montagut, perquè representa la paròquia d'un territori que abraça un extens territori al nord del Gaià; les ermites de Sant Antoni i Santa Magdalena, a la capçalera del Montsant; l'ermita de la Consolació, referent per a la població del centre de la comarca del Priorat; i el conjunt d'ermites de l'interior del Montsant. Aquesta zona també té una elevada càrrega espiri-

L'ermita de Sant Antoni, a Porrera. Rafael López-Monné

tual relacionada amb el fet que durant segles ha estat, i continua sent, un espai d'aïllament, de meditació i de vida eremítica.

Els santuaris, en general, gaudeixen d'un nivell de valoració religiós que sol abraçar un territori més extens que el de les ermites. En aquest sentit, destaca el santuari de Sant Magí de Brufaganya, tot un referent per a la ciutat de Tarragona, que té el sant com a copatró de la ciutat; o l'ermita de la Mare de Déu de Puigcerver, que és un referent per a bona part de les poblacions del centre de la comarca del Baix Camp.

Els monestirs de Santa Maria de Poblet i de Santes Creus són tota una referència per una part important de la població del Camp de Tarragona, i del conjunt de Catalunya.

5.6 Valors productius

Els valors productius estan relacionats amb la capacitat d'un paisatge per a proporcionar beneficis econòmics, i convertir els seus elements en recursos. Al Camp de Tarragona destaquen, entre els paisatges amb valors productius, els paisatges litorals, especialment els relacionats amb les platges. Són paisatges amb una alta capacitat d'atracció turística, tot i que, sovint, la mateixa activitat turística hagi transformat i alterat aquests valors paisatgístics.

Un altre paisatge que els darrers anys està agafant un elevat valor productiu és el paisatge de la vinya del Priorat. Des de bona part del sector vitivinícola es treballa per integrar el paisatge característic de les llicorelles del Priorat dins les ampolles de vi. És a dir, es pretén associar el vi amb el paisatge de manera que la qualitat del paisatge sigui un valor afegit al vi que es produeix.

Altres paisatges que representen valors productius, tot i que insuficientment valorats actualment, són el conjunt de paisatges agroforestals que cada vegada tenen un paper més important en l'atracció i fixació de turisme rural, especialment a les comarques de l'interior del Camp de Tarragona (interior de l'Alt i el Baix Camp,

Conreus a prop de la desembocadura del Gaià. Ferran Aguilar

el Priorat i la Conca de Barberà). A la plana del Camp, petites iniciatives d'agricultura ecològica, a l'entorn de la desembocadura del Gaià o als voltants de Riudoms o Valls, incorporen el paisatge en els productes de qualitat que produeixen.

5.7 Valors d'ús social

Els valors d'ús social es relacionen amb la utilització que fa un individu o un determinat col·lectiu d'un paisatge a l'hora de practicar diverses activitats, sobretot relacionades amb el temps d'oci. En el cas del Camp de Tarragona, destaquen dos grans tipus de paisatges relacionats amb el concepte d'ús social: els litorals i els forestals.

Els paisatges del litoral, tot i l'elevada artificialització que han viscut, són encara avui espais amb una alta capacitat d'atracció turística.

Camí de ronda de la platja Llarga de Berà. Rafael López-Monné

Els passeigs marítims, durs o tous, i especialment els pocs espais naturals que queden vora el mar, són espais molt freqüentats per practicar activitats diverses, com passejar, fer esport o simplement gaudir del paisatge. Els paisatges litorals més freqüentats són els més pròxims als nuclis de població.

Un altre tipus de paisatge amb un alt grau de reconeixement social són els espais forestals de muntanya, especialment els del sector de la Mussara i les muntanyes de Prades. Tenen un alt poder d'atracció sobre els habitants de la plana, que hi van per practicar tot tipus d'activitats, des de l'excursionisme o l'escalada fins a la recollida de bolets, passant per activitats cinegètiques. També són paisatges que tenen una funció pedagògica, ja que s'hi practiquen activitats i itineraris de natura variats i específicament pensats per als diversos nivells educatius, des de la primària fins als ensenyaments universitaris.

6. Amenaces i oportunitats

*Infraestructures de comunicació i activitats extractives a prop de la ciutat de Tarragona.
Ferran Aguilar*

En el present capítol s'esmenten les amenaces i oportunitats que s'han considerat transcendentals en el conjunt de l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

6.1 Amenaces

- La transformació del paisatge al Baix Penedès, influenciada per dinàmiques territorials relacionades amb la proximitat de la Regió Metropolitana de Barcelona, ha accelerat els canvis en el paisatge, generalment seguint tipologies urbanístiques poc integrades en el paisatge.
- La intensa demanda de sòl al litoral per a ús, sobretot, turístic ha provocat l'expansió de l'espai construït no només a la primera línia de costa, sinó també al rerepaís, i això ha provocat dispersió territorial i la modificació de la fesomia característica dels paisatges mediterranis litorals.
- Amb l'abandó de les activitats agroforestals, la massa forestal guanya extensió i s'incrementa el risc d'incendi. A més, l'augment d'urbanitzacions i de l'ús social del bosc, a vegades poc responsable, incrementa encara més aquest risc. Aquesta problemàtica és especialment intensa a les àrees on s'han configurat masses forestals extenses i contínues, com al massís de Vandellòs, el Montsant, la Mussara, les muntanyes de Prades, l'alt Gaià i el Montmell. Aquest fenomen està provocant una homogeneïtzació dels paisatges forestals afectats pel foc, que han entrat en crisi precisament per la seva "deshumanització".
- L'adequació de les infraestructures existents i la construcció de noves vies de comunicació pot provocar impacte visual si no es prenen les mesures correctores adequades.
- La progressiva instal·lació d'activitats econòmiques i equipaments al llarg dels principals eixos viaris, si es fa de manera desordenada, contribueix a incrementar l'aparició de paisatges periurbans banals, que recorden una carretera aparador.
- La creació de noves vies perimetrals a les poblacions mostren noves visuals (*skybacklines*) que provoquen un canvi en la imatge de molts municipis.

112

Litoral de Torredembarra on s'observa la dispersió de l'espai construït i els aiguamolls dels Muntanyans. Ferran Aguilar

Perifèria entre Reus i Tarragona. Rafael López Monné

- Al Camp de Tarragona hi ha grans espais amb unes condicions físiques adequades per a la ubicació de centrals eòliques i camps solars productius i rendibles, necessaris per a fer front al canvi climàtic per mitjà de la producció d'energia elèctrica alternativa. Una part de la societat percep negativament la construcció d'aquestes instal·lacions en relació amb els valors del paisatge, especialment pel fet d'estar ubicats en llocs d'elevada visibilitat.
- El Priorat i la Conca de Barberà poden arribar a veure com es modifica un paisatge agrícola tradicional i fràgil, com a conseqüència de la concentració parcel·lària i l'expansió de les àrees de conreu de la vinya que, si no es fa amb cura, poden comportar la desaparició d'elements del patrimoni històric i cultural relacionat amb l'activitat agrària (marges de pedra seca, barraques, etc.). Per altra banda, al costat de nous cellers amb una arquitectura moderna però ben integrada en el paisatge, hom detecta algunes edificacions construïdes sense relació amb l'entorn.
- Les inundacions són un fenomen periòdic, però alhora imprevisible, que sol incidir principalment als espais costaners. Més enllà dels danys que sovint provoquen, també incideixen negativament en la percepció del lloc que la població resident i la població estacional –el turisme– en tenen en aquestes situacions. Els barris marítims de Tarragona, Salou, Cambrils, Torredembarra, Coma-ruga, Calafell i Cunit, sobretot en els sectors propers als cursos i les desembocadures de torrents i rieres, són els més afectats.
- El paisatge del garrofer i el paisatge de l'avellaner són uns paisatges agrícoles característics del Camp de Tarragona però que, actualment, estan en regressió, a causa de les dinàmiques territorials i econòmiques que hi dominen. La dependència de les subvencions provinents de la Política Agrària Comuna (PAC), en el cas del garrofer, i de la com-

petència amb altres mercats productors, en el cas de l'ave-llaner, fan necessària l'adopció de mesures que permetin mantenir aquests paisatges.

- Els processos de concentració parcel·lària que es donen en sectors de les planes agrícoles de l'Alt i el Baix Camp, el Baix Penedès i la Conca de Barberà han comportat una pèrdua d'elements de tipus cultural propis del patrimoni paisatgístic mediterrani i relacionats amb les activitats agrícoles (cabanes, murs de pedra seca, camins, etc.).
- L'envelliment de la població dedicada a l'agricultura, un relleu generacional gairebé inexistent i la pèrdua de competitivitat del sector primari poden conduir a una pèrdua del tradicional paisatge agrícola en mosaic en favor de la uniformitat paisatgística.
- Els efectes del canvi climàtic poden modificar l'aspecte i les funcions de molts dels paisatges litorals i agrícoles del Camp de Tarragona.
- La progressiva desaparició i el retrocés de moltes zones humides i dels sistemes dunars costaners ha estat una constant durant l'ocupació humana del litoral i, precisament, la seva escassetat fa especialment rellevant aquest tipus de paisatge.

6.2 Oportunitats

- El Camp de Tarragona presenta una gran varietat de paisatges, amb caràcter propi, que responen a realitats territorials, socials i econòmiques ben diferents, i que fan d'aquest àmbit un territori ben ric i divers des d'un punt de vista paisatgístic. Aquests paisatges poden permetre un ús lúdic i social per part d'una població que demana cada vegada més un major contacte amb els espais oberts.
- Els paisatges tarragonins tenen cada vegada més arrelament en el sentiment identitari col·lectiu de la població del Camp de Tarragona, on són vistos com un element imprescindible per a garantir una bona qualitat de vida, fet que ha de contribuir a millorar el paisatge i a aconseguir que la ciutadania en gaudeixi.
- La gran diversitat de paisatges existents en un territori de superfície reduïda com és el Camp de Tarragona, així com l'àmplia varietat de valors de tipus natural, històric, estètic, social, productiu, simbòlic i espiritual, són una oportunitat d'importància estratègica per al turisme, en un moment en què la qualitat del paisatge és un dels elements més valorats per un segment cada vegada més ampli del mercat turístic. Es tracta d'activitats especialment importants pel fet que possibiliten –en molts casos– una alternativa sostenible a les activitats agrícoles tradicionals actualment en regressió. El turisme rural i l'oferta d'activitats de lleure relacio-

nades en són el principal exemple. De fet, les àrees de relleu muntanyós del Camp de Tarragona tenen en aquestes activitats una gran oportunitat per a mantenir uns efectius demogràfics i unes rendes que assegurin la continuïtat de la població en el territori. El turisme rural i l'oferta d'activitats de lleure relacionades en són el principal exemple.

- La demanda social creixent d'uns paisatges de qualitat és una oportunitat de futur per a moltes àrees interiors del Camp de Tarragona, actualment desconegudes pel gran públic, i que mantenen paisatges d'alt valor.
- La sensibilització de la societat a l'hora de preservar el medi ambient i la voluntat de les administracions per fer-ho una realitat ha comportat que gradualment es protegeixin els espais naturals que reuneixen uns valors ecològics més alts, fet que ha de contribuir a millorar el paisatge i a fomentar-ne el gaudi entre la ciutadania.

Els nuclis de la baixa Segarra, com Rauric, tenen una gran diversitat de valors. Rafael López-Monné

Hortes del riu Gaià, entre l'N-340 i el nucli d'Altafulla. ICC

114

- El Camp de Tarragona té un paper fonamental en la connectivitat ecològica i paisatgística. De nord a sud, el Camp és el nexa d'unió entre l'interior de Catalunya, la Depressió Central i la costa. El Camp de Tarragona també és travessat per la Serralada Prelitoral Catalana.
- La presència de nuclis històrics de pobles i ciutats generalment ben conservats que acumulen una gran diversitat de valors culturals, històrics, estètics i identitaris, els quals configuren al seu torn el paisatge particular de cada nucli, amb diversitat d'estils arquitectònics i de models urbanístics representatiu de diverses èpoques i escoles, ofereix unes grans oportunitats de promoció per a aquest territori. Entre aquests destaquen els pobles de la Baixa Segarra per una reconeguda alta qualitat estètica, associada a un mode de vida rural.
- Presència de diverses estructures agrícoles i agroforestals de gran interès paisatgístic tant pel valor productiu associat com per la singularitat en estructura, forma, harmonia o extensió, com ara els plans i vessants cerealístics de la baixa Segarra, els espais vitivinícoles dels camps de Santes Creus, la vinya del Penedès, l'avellaner dels camps del Francolí i el de la plana del Baix Camp, els cereals de la vall del Silenci, les valls agrícoles allargassades de Pontils a Vallespinosa (alt Gaià), els conreus de vinya, ametllers i oliveres del Priorat, o la trilogia mediterrània (cereal, vinya, olivera) de la conca de Poblet.
- Presència de sistemes d'hortes de gran valor productiu, social, cultural, ambiental i urbanístic, normalment a l'àmbit periurbà, tot i que també n'hi ha d'urbanes, que contribueixen a formar una imatge de qualitat adaptada a la identitat local i aporten beneficis socials de diversa índole. Destaquen les hortes del baix Gaià (sobretot al sector comprès entre la riera de Gaià i la desembocadura del riu Gaià) i de la

plana del Baix Camp (especialment al sector de Mont-roig del Camp i Cambrils).

- La pràctica de l'activitat agrícola, tot i que està molt en regressió, busca el seu lloc en el mercat oferint productes de qualitat. La vinya n'és el principal exponent i és a través de les denominacions d'origen com les de Tarragona, Penedès, Conca de Barberà, Montsant i la denominació d'origen qualificada del Priorat, que la producció vinícola manté una vitalitat molt important i ahora desenvolupa un rol com a marca representativa d'aquests territoris. Tot plegat contribueix a mantenir un paisatge vitivinícola mediterrani de qualitat que és cada cop més valorat des de tots els àmbits.
- Altres productes com els fruits secs, l'oli, els calçots o, fins i tot, les patates es reconeixen amb figures de qualitat que les vinculen als respectius llocs de producció. Aquests reconeixements són una oportunitat per a mantenir els paisatges agraris productius del Camp de Tarragona. D'altra banda, són productes que pateixen menys els canvis de les polítiques agràries i les crisis recurrents.
- La nova Política Agrària Comuna (PAC), basada en l'aplicació de mesures ambientals, els contractes globals d'explotació i la producció integrada i de qualitat, que suposa una oportunitat per a reconduir l'activitat agrícola i frenar els principals processos d'homogeneïtzació del paisatge de les planes agrícoles, com les del baix Priorat, la plana del Baix Camp, la plana de l'Alt Camp o la conca de Poblet.
- El desenvolupament d'iniciatives vinculades a la custòdia del territori (adquisició de terrenys, convenis amb propietaris, etc.), sorgides des d'àmbits diversos, amb vocació d'ordenar, gestionar i conservar els valors presents en un territori, són una bona opció per preservar i valorar els paisatges tarragonins que necessiten més protecció.
- La Carta del paisatge del Priorat pot contribuir a millorar l'ordenació i la gestió del paisatge del lloc, i pot constituir alhora una referència per a altres documents similars que es puguin redactar en altres territoris del Camp de Tarragona.
- La proliferació durant els darrers anys dels plans d'acció local per a la sostenibilitat (PALS), impulsats per la Diputació de Tarragona, ha comportat una oportunitat decisiva per a la gestió sostenible del territori. En aquest sentit, el protagonisme que adquireixen els processos de participació ciutadana en aquest procediment i l'escala de treball que adopten (inspirada en el principi de subsidiarietat), converteixen les Agendes 21 locals en una eina d'apropament –sectorial– i de responsabilitat sobre el paisatge des de l'àmbit local.
- La interacció de les societats humanes amb el territori al llarg del temps ha generat una quantitat molt important d'elements que poden ser considerats patrimonials, a

banda de les restes arqueològiques o el patrimoni històric i religiós ja reconegut. Es tracta d'elements com les xarxes de camins, les mines d'aigua, les séquies, les sínies, les feixes, les barraques de pagès, etc. Aquests elements també constitueixen un factor més de valoració positiva del paisatge del Camp de Tarragona.

- Existència de murs i altres elements de l'arquitectura de pedra seca que constitueixen per si mateixos un exemple clar i de gran interès de construccions tradicionals per a l'agricultura. Les principals àrees amb construccions de pedra seca són les valls del Pradell i la Torre de Fontaubella, la Conca de Barberà i les serres de Vilobí i el Tallat, el sector occidental del massís del Montsant i el Pla de Santa Maria.
- L'oferta turística vinculada al patrimoni històric i cultural és una altra de les potencialitats del territori. L'atractiu dels elements patrimonials històrics gaudeix de prou qualitat i diversitat per motivar iniciatives encaminades a enfortir i diversificar el sector turístic.
- Presència d'una extensa xarxa de camins i de nombrosos miradors que permeten la descoberta i contemplació d'àmplies panoràmiques sobre els diferents paisatges tarragonins. En aquest sentit, tenen un paper importantíssim els camins de ronda, ja que han esdevingut unes vies excepcionals per a la contemplació i gaudi dels diversos i variats paisatges costaners.
- El paisatge de la costa tarragonina, malgrat la transformació intensa que ha sofert en alguns sectors, continua mantenint zones de gran valor i atractiu, com la punta de la Móra, els Muntanyans de Torredembarra i Creixell, les cales de Miami Platja, o la platja i l'illot del Torn. Aporten diversitat natural i espongen la façana litoral, tot configurant, juntament amb

Litoral de Cambrils, platja de Vilaafortuny. Rafael López Monné

els espais humanitzats amb arrels històriques, un mosaic paisatgístic de gran vàlua.

- La façana costanera incrementa la diversitat de patrimoni històric i cultural amb la presència de construccions vinculades a l'activitat marítima, especialment pesquera. Fars, cases de pescadors, embarcacions tradicionals, camins de ronda, pràctiques ancestrals com les arts de pesca, contes, rondalles, etc. són un excel·lent exemple de patrimoni que defineix el paisatge litoral tarragoní potencialment valoritzable.
- Hi ha abundants mostres d'expressió artística, ja sigui literària, pictòrica o relacionada amb les arts audiovisuals, que al llarg del temps han glossat els valors paisatgístics del Camp de Tarragona. L'estada de Joan Miró a Mont-roig del Camp i les seves pintures dels paisatges d'aquestes contrades són una oportunitat per fer destacar el valor aquests paisatges i donar-los a conèixer tant a la població tarragonina com a la de fora.
- Tot aquest patrimoni descrit en els últims punts vincula història, territori i població del Camp de Tarragona, i il·lustra diverses etapes de la història de Catalunya. Però també té un elevat valor paisatgístic i simbòlic, amb llocs, monuments i nuclis amb valor cultural capaços d'influir de manera positiva en els entorns banals i desordenats i en la qualitat de vida de la població. Són, per tant, en conjunt, un factor més de valoració positiva del paisatge del Camp de Tarragona.
- Hi ha certs espais arreu del Camp de Tarragona que són referents de l'imaginari col·lectiu de llocs per al lleure. Fonts, santuaris o cims són elements molt visitats, tant en dates assenyalades com al llarg de l'any, per la població propera a aquests llocs o per visitants ocasionals atrets per la qualitat paisatgística d'aquests indrets.
- Existència de figures de planificació de caràcter territorial i supramunicipal (PTPCT, PDUSC I i II, etc.), que poden ser molt útils per a millorar l'ordenació del paisatge i superar la dinàmica existent fins ara, on cada municipi planejava el seu propi creixement i definia les seves prioritats sense tenir en compte una visió territorial i paisatgística més àmplia i coordinada.
- Existència de diferents xarxes, programes i etiquetes que valoren la qualitat, implementats per institucions locals, estatals i internacionals, ja siguin públiques o privades, com són la xarxa SOLC de municipis, turisme i paisatge, el programa europeu LIFE, el Fòrum de les Terres del Gaià, la iniciativa per a la declaració del Priorat com a Patrimoni de la Humanitat (UNESCO), la proposta d'Anella Verda de Tarragona i la proposta de declaració de Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet, entre altres. Totes aquestes iniciatives poden ajudar a mantenir i recuperar els valors paisatgístics de molts sectors del Camp de Tarragona.

Bloc 3

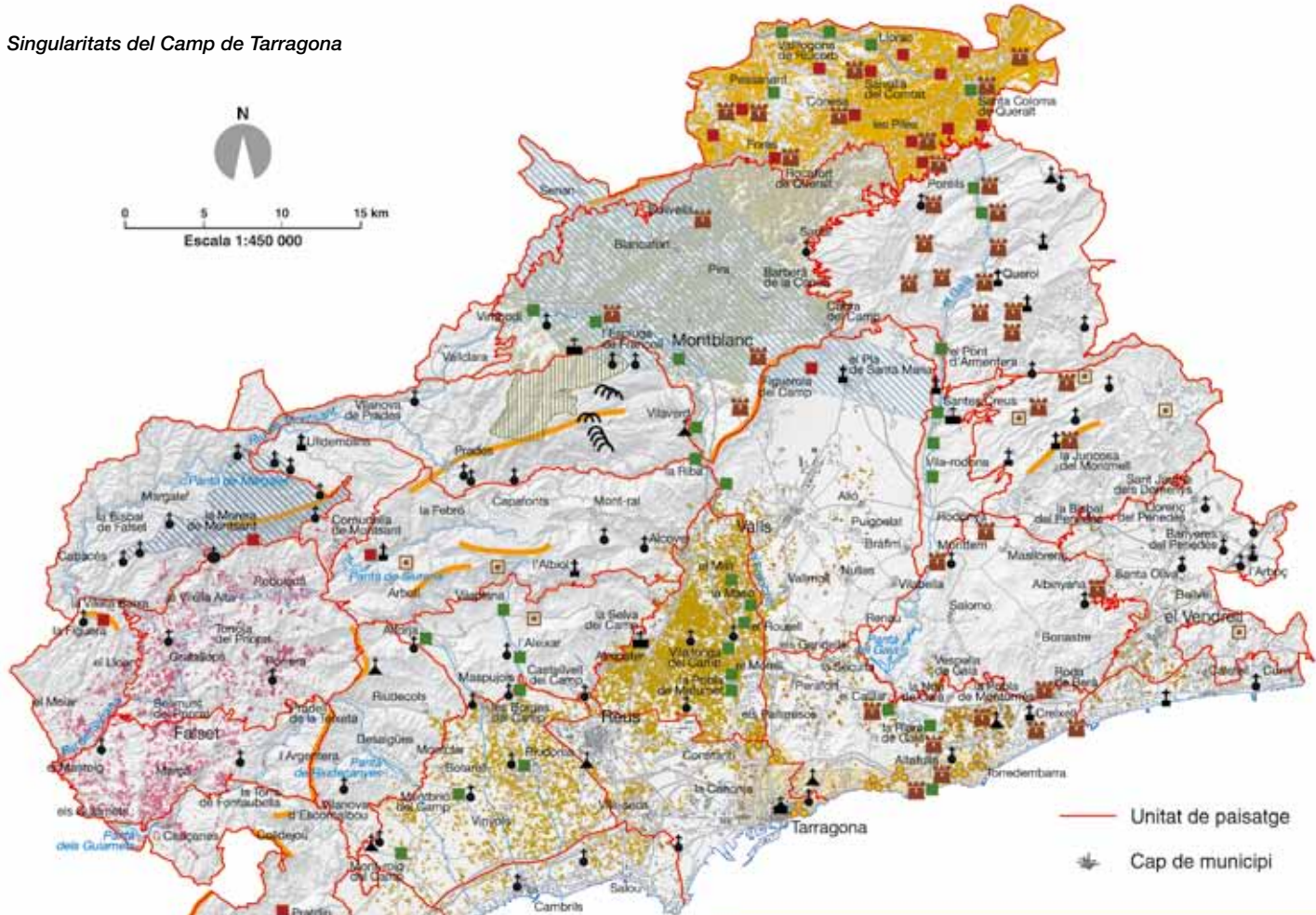
**El caràcter del
paisatge del Camp
de Tarragona.
Singularitats**

El Camp de Tarragona té una gran diversitat paisatgística. Una síntesi dels principals trets paisatgístics permet destriar les principals figures que el caracteritzen, que són les que s'han definit com a elements estructuradors del paisatge, i que, com a tals, mereixen una mirada especial. A aquests elements se'ls atribueix una gran quantitat de valors paisatgístics (estètics, socials, naturals, històrics...) i són els que doten d'identitat i simbolisme els paisatges del Camp de Tarragona. Alhora, són els més valorats per la població.

Destaquen els següents:

- 1) Fons escènics i fites
- 2) Costers de vinya
- 3) Trilogia mediterrània
- 4) Avellaner
- 5) Garrofer
- 6) Planes cerealístiques
- 7) Paisatges espirituals
- 8) Castells del Gaià
- 9) Patró d'assentaments
- 10) El paisatge romà de l'*Ager Tarraconensis*

Singularitats del Camp de Tarragona

— Unitat de paisatge
 ● Cap de municipi

Paisatges espirituals

- ⛪ Ermita
- ⛪ Església
- ⛪ Santuari
- ⛪ Monestir
- ⛪ Cartoixa
- ⛪ Catedral
- ⛪ Cova

- ▨ Bosc de Poblet
- ▨ Eremitisme del Montsant
- ▨ Àrea d'influència dels monestirs cistercencs

- Fons escènics
- 🏰 Castells del Gaià
- 🌾 Paisatge romà de l'Ager Tarraconensis
- 🍷 Costers de vinya
- 🌿 Trilogia mediterrània
- 🌳 Avellaner
- 🌳 Garrofer
- 🌾 Planes cerealístiques

Patró d'assentaments

- Nucli encimbellat
- Nucli alineat en vall
- Nucli deshabitat

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Llaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francolí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

1. Fons escènics i fites

El fons escènic de la serra de Llaberia, amb la fita de l'ermita de la Mare de Déu de la Roca en primer terme. Rafael López-Monné

El Camp de Tarragona està constituït fonamentalment per la gran plana que s'estén des de l'Alt Camp fins al Baix Camp i que està envoltada per una línia de serralades que la circumden de nord a sud, formant un semicercle totalment obert per llevant. Aquesta línia de carenes constitueix un dels elements característics del paisatge del Camp de Tarragona que gaudeix sovint d'un reconeixement social, i que alhora adquireix un valor simbòlic i estètic més acusat per als seus habitants i sobre els quals es reflecteix una identificació amb el lloc. Aquest conjunt de serralades està format, de nord a sud, per la silueta del Montmell i el cim de Montagut, la serra de Miramar, els cingles de la Mussara, la serra del Pradell-l'Argentera, els perfils dels espadats calcaris de la mola de Coldejou i la serra de Llaberia, així com pels punts culminants de

les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, com el Puntaire o la Portella. Tots aquests indrets esdevenen fons de referència paisatgística per als habitants de les comarques de l'Alt Camp, el Baix Camp i el Tarragonès.

Hi ha una altra sèrie de serres que, tot i que són menys visibles, resulten interessants com a fons escènics. Aquest és el cas dels cingles de la serra Major del Montsant, els perfils de la serra de la Figuera, els cingles de Siurana, així com els perfils occidentals de la mola de Coldejou i la serra de Llaberia, i l'imponent Montalt, que són considerats elements del paisatge de primera magnitud per als habitants de la comarca del Priorat, i amb els quals la població té una forta relació de pertinença. Un cas semblant al del Priorat

es dona al Baix Penedès respecte dels contraforts orientals del Montmell, o a la Conca de Barberà amb els perfils que generen les serres del Tallat i Vilobí, els vessants septentrionals de les muntanyes de Prades i els vessants occidentals de la serra de Miramar.

Aquests grans fons escènics adquireixen una importància major en aquells indrets on es produeix una combinació amb elements del paisatge més proper. Aquest és el cas de la plana del Baix Camp i de la plana de l'Alt Camp, que presenten una harmonia de les grans peces agrícoles, tant de secà com de regadiu, que amb la lluminositat que els ofereix la seva obertura a la mar Mediterrània, relliguen amb el teló de fons de les serralades. Les visuals i combinacions que ofereixen en determinades èpoques de l'any o determinades condicions meteorològiques són molt valorades. Una cosa semblant passa a la comarca del Priorat amb els camps de conreu, generalment vinya, en contrast amb la serra del Montsant, la mola de Coldejou, la serra de Llaberia o el Montalt. A una altra escala, també es produeixen aquestes combinacions a la plana del Baix Penedès en contrast amb el sector oriental de la serra del Montmell, o a la conca de Poblet en combinació amb els contraforts septentrionals de les muntanyes de Prades, les serres de Vilobí i del Tallat o els vessants occidentals de la serra de Miramar.

Al marge d'aquestes consideracions generals, hi ha fons escènics i fites que tenen una elevada càrrega simbòlica per a bona part dels habitants dels entorns més immediats. Aquest és el cas de la muntanya Blanca, el puig de Cabrafiga, el Mont-redon, la mola de Remullà, els graus de los Dedalts, o la mola de Genessies, per als habitants del sud del Baix Camp; el Purroig, lo Sarraí, lo Collroig, per als habitants del baix Priorat; les serres de Queralt i de Brufaganya o el cim del Montclar, per al sector de la baixa Segarra; els cims coronats de castells al llarg de l'eix del riu Gaià, entre d'altres.

Les dinàmiques paisatgístiques que més incideixen en els fons escènics del Camp de Tarragona són les relacionades amb les instal·lacions de generació (centrals eòliques) i distribució (línies d'alta tensió) d'energia elèctrica, així com les pedreres o els incendis forestals.

Alguns d'aquests fons escènics estan sotmesos a una dinàmica de transformació paisatgística per a instal·lar-hi centrals eòliques. En aquest sentit, s'han instal·lat centrals eòliques a Trucafort, a les serres del Tallat i Vilobí, al coll de la Teixeta, al collet dels Feixos, al Motarro i a la serra Voltorera.

En aquests fons també s'hi ha instal·lat infraestructures de comunicació, tot i que de manera puntual, com en el cas de la Mussara o els Dedalts de Vandellòs. Per la seva banda els incendis forestals, com els del 1986 a les muntanyes de Prades, el Montmell i la serra de l'Argentera, o els de 1994 al Montsant o a les muntanyes de Tivissa-Vandellòs i la serra de Llaberia, també contribueixen a l'empobriment paisatgístic temporal dels vessants d'aquests fons escènics. D'altra banda, les activitats extractives impliquen, en alguns casos, canvis en la percepció dels vessants marítims de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, de la serra de l'Argentera, del sistema Escornalbou-Puigcerver o de la serra de la Mussara, a la zona d'Alcover.

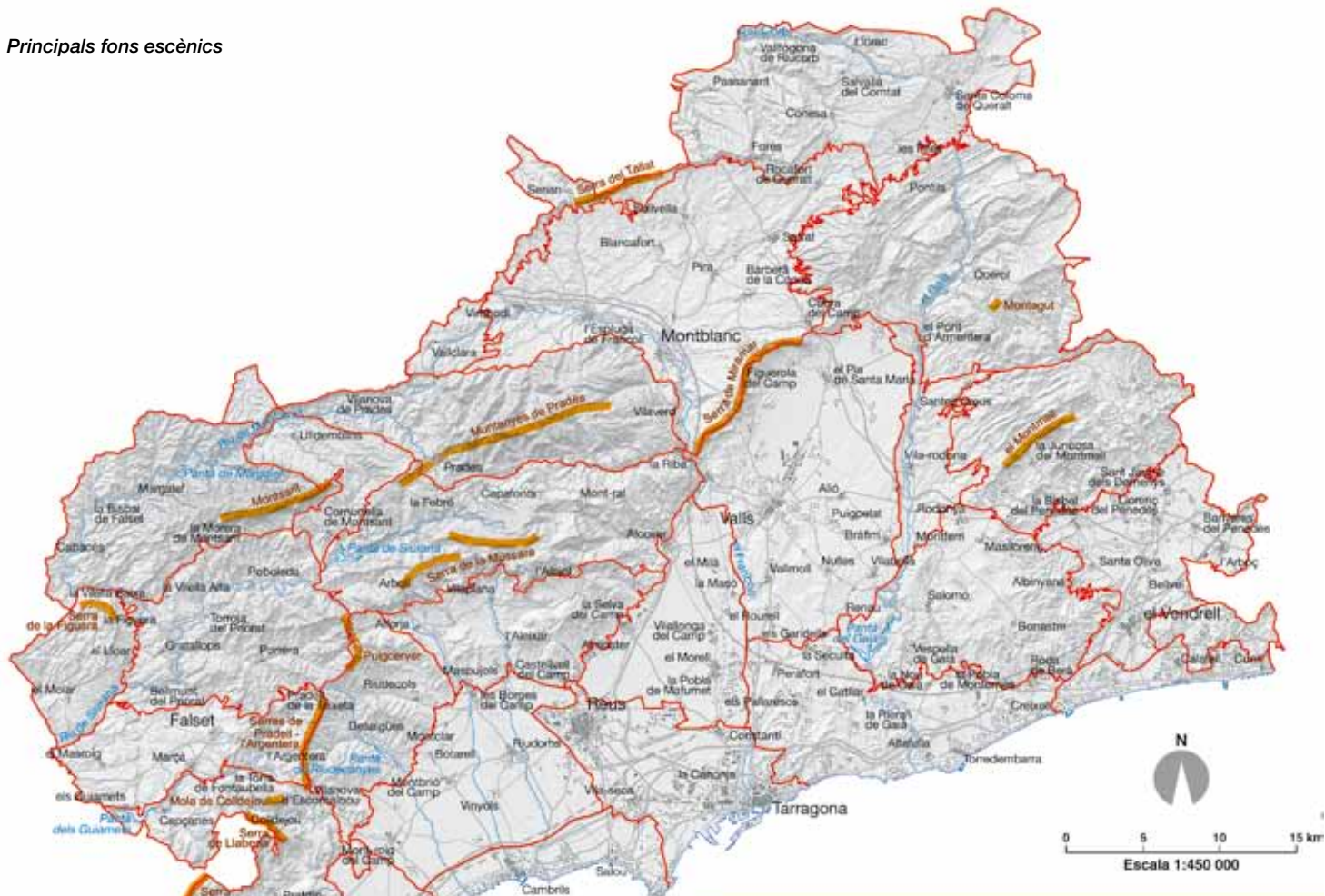
Fons escènic del Montmell. Ferran Aguilar

Per la importància d'aquest conjunt de fons escènics i fites, cal que aquests es mantinguin com a referents visuals i identitaris del Camp de Tarragona i que s'hi limiti la implantació d'elements estranys o aliens que en puguin pertorbar l'estructura.

Taula 4. Principals fons escènics del Camp de Tarragona

Fons emmarcat	Fons escènic i unitat de paisatge a la qual pertany
Plana del Camp de Tarragona (Tarragonès, Baix Camp i Alt Camp)	- El Montmell (el Montmell)
	- Cim de Montagut (Alt Gaià)
	- Serra de Miramar (plana de l'Alt Camp/conca de Poblet)
	- Cingles de la Mussara (la Mussara)
	- Serra del Pradell-l'Argentera (Escornalbou-Puigcerver/baix Priorat)
	- Mola de Coldejou i la serra de Llaberia (serra de Llaberia)
	- Punts culminants de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs (muntanyes de Tivissa-Vandellòs)
Priorat	- Serra Major del Montsant (Montsant)
	- Serra de la Figuera (serra del Tormo)
	- Cingles de Siurana (la Mussara)
Baix Penedès	- Mola de Coldejou i la serra de Llaberia, i el Montalt (serra de Llaberia)
Conca de Barberà	- El Montmell (el Montmell)
	- Serres del Tallat i Vilobí (conca de Poblet/Garrigues baixes i vall del Corb)
	- Muntanyes de Prades (muntanyes de Prades)
Serra de Miramar	- Serra de Miramar (plana de l'Alt Camp/conca de Poblet)

Principals fons escènics

123

- Fons escènics
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes | Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Llaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francolí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

2. Costers de vinya

Costers amb vinyes al Priorat històric. Rafael López-Monné

Els costers de vinya són un dels paisatges que caracteritzen el Priorat històric, i se circumscriuen al territori de materials paleozoics: pissarres i gresos, que s'estenen entre el peu de la serra de Montsant, el baix Priorat i la Serralada prelitoral. L'origen geomorfològic dels costers es troba en aquells materials paleozoics, especialment les pissarres, que han estat sotmeses a l'acció dels agents erosius i s'han descompost en petites làmines o llosetes anomenades, genèricament, llicorella, i que han donat lloc a formes de relleu de perfil convex, conegudes popularment com "llocs d'elefant". A aquests factors, s'hi ha de sumar una complexa xarxa de rius i torrents de cabal humil que s'ha encaixat fortament en el rocam i ha individualitzat un conjunt de serres i turons de modesta altitud, amb les carenes i els cims suaument arrodonits, però costeruts.

Tot plegat dona lloc a un territori d'aspecte bonyegut.

Aquest relleu trencat i costerut no ha facilitat històricament la implantació dels conreus, tot i que al final del segle XIX la vinya va assolir una gran extensió. L'impacte posterior de la fil·loxera, però, va suposar l'inici d'un abandonament progressiu dels conreus que no ha iniciat una lenta recuperació fins fa pocs anys.

El paisatge dels costers de vinya ha estat constituït històricament per un mosaic agroforestal de vinyes i bosc mediterrani d'alzines i pins, assentat sobre un relleu trencat, laberíntic. Les vinyes han estat plantades directament en el coster sense cap anivellament

En els darrers anys s'han construït nous cellers, la majoria ben integrats en l'entorn. Rafael López-Monné

previ dels terrenys amb marges de pedra seca o talussos, cosa que pràcticament no alterava la naturalesa geomorfològica de la llicorella. Un dels aspectes destacats del paisatge dels costers de vinya, al marge de la seva peculiaritat geomorfològica, són els canvis estacionals que es produeixen en el mosaic paisatgístic: al final de la tardor i a començament de l'hivern el protagonisme és el color bru fosc, fins i tot metàl·lic en temps humit, dels turons de llicorella. Amb les primeres tebiors i humitats primaverals esclata un lleuger tapís verd que cobreix els costers. A l'estiu, els pàmpols verds de les vinyes contrasten amb el bru de fons de la llicorella, mentre que a la tardor els daurats de les garnatxes o el roig encès de les carinyenes ofereixen matisos ben diferents.

Els costers de vinya de la denominació d'origen qualificada (DOQ) Priorat permeten mostrar la relació entre el paisatge i el valor dels productes agrícoles, i han esdevingut un dels elements més singulars d'aquesta DOQ que n'ha permès el reconeixement i l'èxit, per la qual cosa representen un exponent molt clar del valor socioeconòmic que pot assolir el paisatge. De fet, juntament amb el vi de qualitat, s'està venent un paisatge i un territori –també una forma de fer les coses i veure la vida– que suposa una part molt important del valor afegit del producte. A més, als costers de vinya se'ls reconeix un valor estètic de primer ordre per part dels visitants.

Aquests paisatges dels costers de vinya han impressionat, i impressionen, propis i estranys. Josep Maria Espinàs se'n quedava meravellat en el seu *Viatge al Priorat* (1984), i descrivia els costers de vinya en diverses ocasions, com en aquest fragment escrit des del camí de Cornudella a la Morera:

“M'aturo, en un pla del camí, a mirar la vall al fons, i les serres ondulades que s'estiren i repeteixen enllà del coll de Torroja,

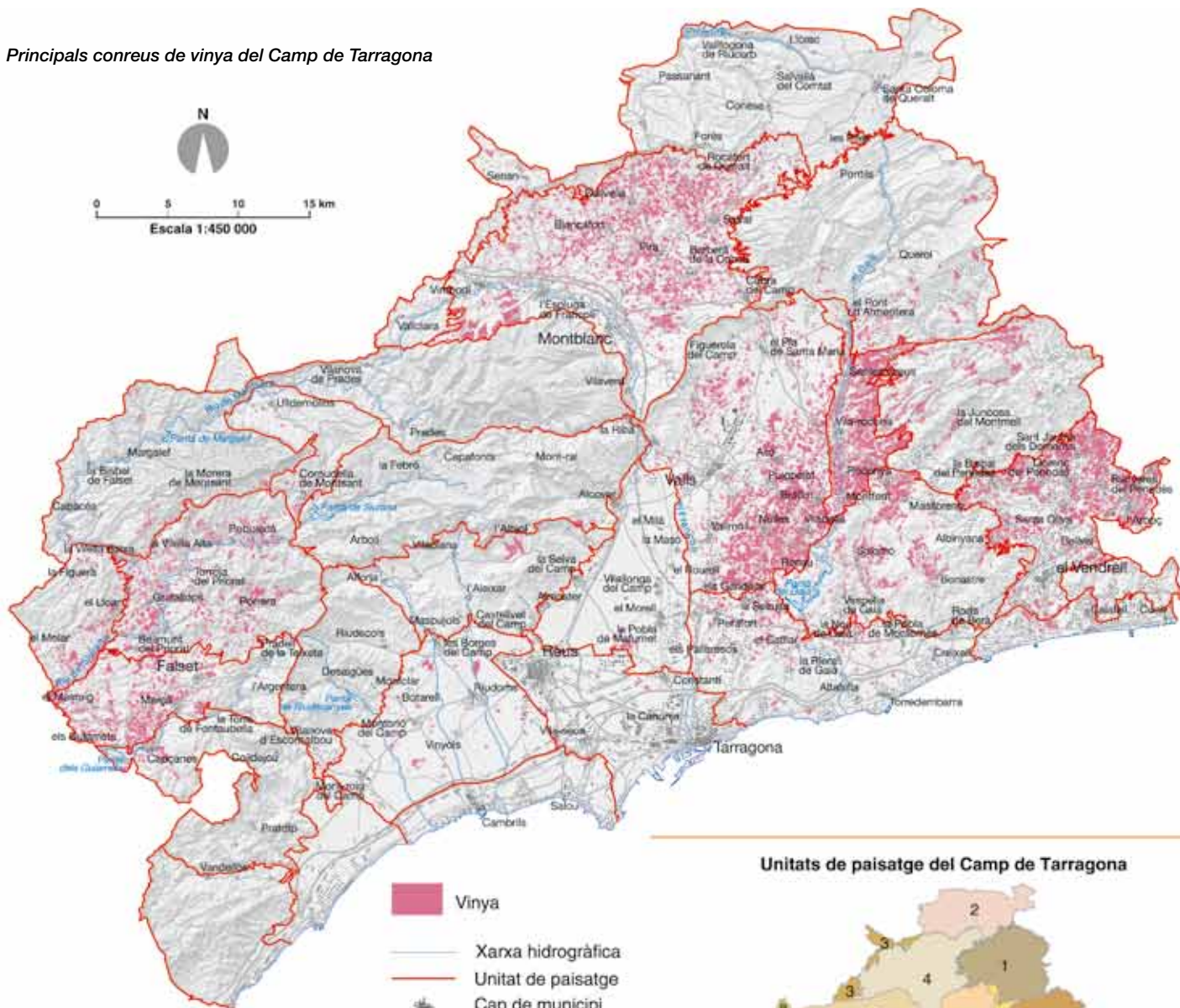
per on vaig baixar ahir. La llum del matí dóna a les vinyes i als boscos llunyans un vague tremolor, i fa que aquells turons semblin més habitats que no són” (Espinàs, 1984: p.154).

En els darrers anys s'ha produït un augment de la superfície dedicada al conreu de la vinya com a conseqüència de la revalorització dels vins de la comarca. La recuperació de finques per al conreu de la vinya ha comportat, la majoria de les vegades, grans abancalaments amb talussos molt accentuats que s'aconsegueixen mitjançant el piconament de la roca i que arriben a modificar la topografia característica dels costers. Aquests nous espais conreats contrasten vivament amb l'entorn, ja que els conreus tradicionals estan completament adaptats a l'orografia. També cal esmentar la proliferació de cellers, alguns de grans dimensions, en el medi rural. Si bé la majoria estan integrats en l'entorn, en d'altres no s'ha respectat l'estructura, els materials i colors tradicionals de les construccions autòctones.

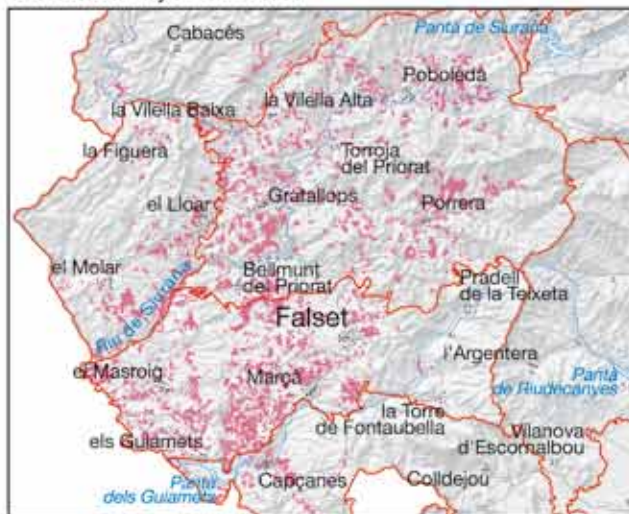
Per a respondre a aquestes actuacions, però, el consell regulador de la DOQ Priorat ha desenvolupat el *Reglament de moviments de terres, abancalaments i altres actuacions en el territori de la D.O.Q. Priorat*, que ha permès minimitzar les transformacions agressives provocades per aquesta activitat, a la vegada que ha definit unes zones de protecció paisatgística per a les vinyes velles en coster, que en garanteix la continuïtat. Aquestes zones de protecció de les vinyes velles en coster es localitzen sobretot a l'entorn de Porrera, al llarg de l'eix Gratallops-Porrera i a l'entorn de la Vilella Alta i la Vilella Baixa, per bé que se'n troben arreu de la DOQ Priorat.

Es preveu que en un futur proper el paisatge dels costers de vinya es consolidarà gràcies a la protecció que se'ls ha conferit, a la vegada que les rompudes per a noves plantacions de vinya s'adaptaran millor en aquest paisatge tan característic i singular.

Principals conreus de vinya del Camp de Tarragona

Costers de vinya del Priorat

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Liaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francolí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garral

3. Trilogia mediterrània

Mosaic de cereal, vinya i olivera a la conca de Poblet. Jordi Bas

El blat, la vinya i l'olivera han constituït els tres productes agraris bàsics i tradicionals de la Mediterrània. Històricament, els tres conreus s'han presentat agrupats, amb predomini d'un o altre segons les condicions climàtiques i geomorfològiques dels territoris. Així mateix, a Catalunya hi ha altres conreus que també formen part d'aquesta trilogia, com és el cas de l'ametller, que substitueix al cereal allà on la pluviositat és més escassa.

Aquesta agrupació de conreus tenia una gran vinculació amb l'autosuficiència dels territoris, ja que aportaven tres productes bàsics en la dieta (el pa, el vi i l'oli), que es complementaven amb petites hortes, altres conreus d'arbres fruiters, i llegums, així com amb petits corrals que garantien l'aportació proteínica.

El paisatge de la trilogia mediterrània, doncs, va ser present en el conjunt del Camp de Tarragona des de temps ancestrals fins a la segona meitat del segle XIX. És a partir d'aquest moment, amb la industrialització i la generalització dels mitjans de transport, que es va produir una integració dels mercats, cada cop més acusada, que va fer que cada territori s'especialitzés en aquell conreu que té més bona sortida al mercat a cada moment. Així, amb l'increment de la demanda de vins i aiguardents provocada per l'afectació de la fil·loxera a les vinyes franceses, molts dels conreus del Camp de Tarragona es convertiren en plantacions de vinya, en detriment, doncs, d'altres conreus com el blat o l'olivera, que sense desaparèixer del tot, van passar a ocupar els terrenys més marginals.

Malgrat totes aquestes oscil·lacions i transformacions, i el declivi generalitzat del món rural, encara avui en dia existeixen mostres d'aquest tipus de paisatge en alguns indrets del Camp de Tarragona. On està més ben representat és al centre i nord de la conca de Poblet, per bé que la vinya també hi ocupa un paper destacat.

La geomorfologia de la conca de Poblet, constituïda per gresos i margues llimoses, rogenques i groguenques, li confereix un aspecte monòton només trencat per l'aparició d'alguns torrents i petits turons testimoni, com els Ullastres i el tossal Gros d'Ollers, al municipi de Barberà de la Conca. Aquesta geomorfologia suau ha afavorit històricament el desenvolupament de l'activitat agrícola, que ha anat en detriment de les grans masses forestals. Els camps no ocupen extensions molt grans i estan delimitats pel traçat sinuós de la xarxa de torrents que drena la conca. Pinedes de pi blanc i fragments d'alzinar colonitzen els barrancs, els turons testimoni i els vessants perifèrics, ja que són aquests els únics espais que han quedat al marge de l'activitat agrícola. Com s'ha esmentat, el conreu predominant és el de la vinya, seguit dels cereals, i l'olivera generalment es presenta com un conreu d'acompanyament d'un i l'altre, i se situa a les vores de les finques. Tot plegat genera un paisatge eminentment rural i heterogeni amb formes i colors diferents, que varien en funció de l'època de l'any, que ha estat modelat al llarg dels segles i que ha llegat un territori ric en elements del patrimoni de la pedra seca, amb marges i altres construccions.

130

Enmig d'aquest paisatge rural s'hi integren els nuclis de població, petits i en general ben conservats, encara que en els darrers anys s'estan produint canvis importants en la tipologia de les noves construccions.

El paisatge de la trilogia mediterrània conté una multiplicitat de valors, que van des dels ecològics, perquè afavoreix una biodiversitat elevada, fins als estètics, per les dinàmiques cromàtiques i l'harmonia visual del conjunt, passant per valors històrics, des del moment que representen una mostra de paisatge agrari històric amb mostres d'arquitectura rural de pedra seca (marges, cabanes...), o simbòlics i identitaris, en relacionar-s'hi la població de la comarca.

Al marge de les transformacions urbanes, altres dinàmiques afecten el paisatge agrari de la trilogia mediterrània. Els principals factors que incideixen sobre els processos de canvi actual del paisatge en aquest espai són principalment les polítiques agrícoles, l'envelliment de la població i la promoció, en els darrers anys, dels productes vinícoles. Les polítiques agrícoles i la revaloració del sector vitivinícola, que han consistit a eixernar petites masses forestals i a practicar concentracions parcel·làries, han comportat un aprofitament màxim dels millors terrenys. D'altra banda, i paradoxalment, amb la jubilació de molts pagesos, s'han anat abandonant els terrenys menys productius que han estat ocupats ràpidament per comunitats vegetals. Tot plegat està provocant una tendència a l'homogeneïtzació dels cultius en favor de la vinya, a una pèrdua del tradicional paisatge en mosaic i a una simplificació generalitzada del paisatge amb l'aparició de grans peces agrícoles.

La conca de Poblet es troba en un moment clau de profunda transformació econòmica i poblacional, i les polítiques que

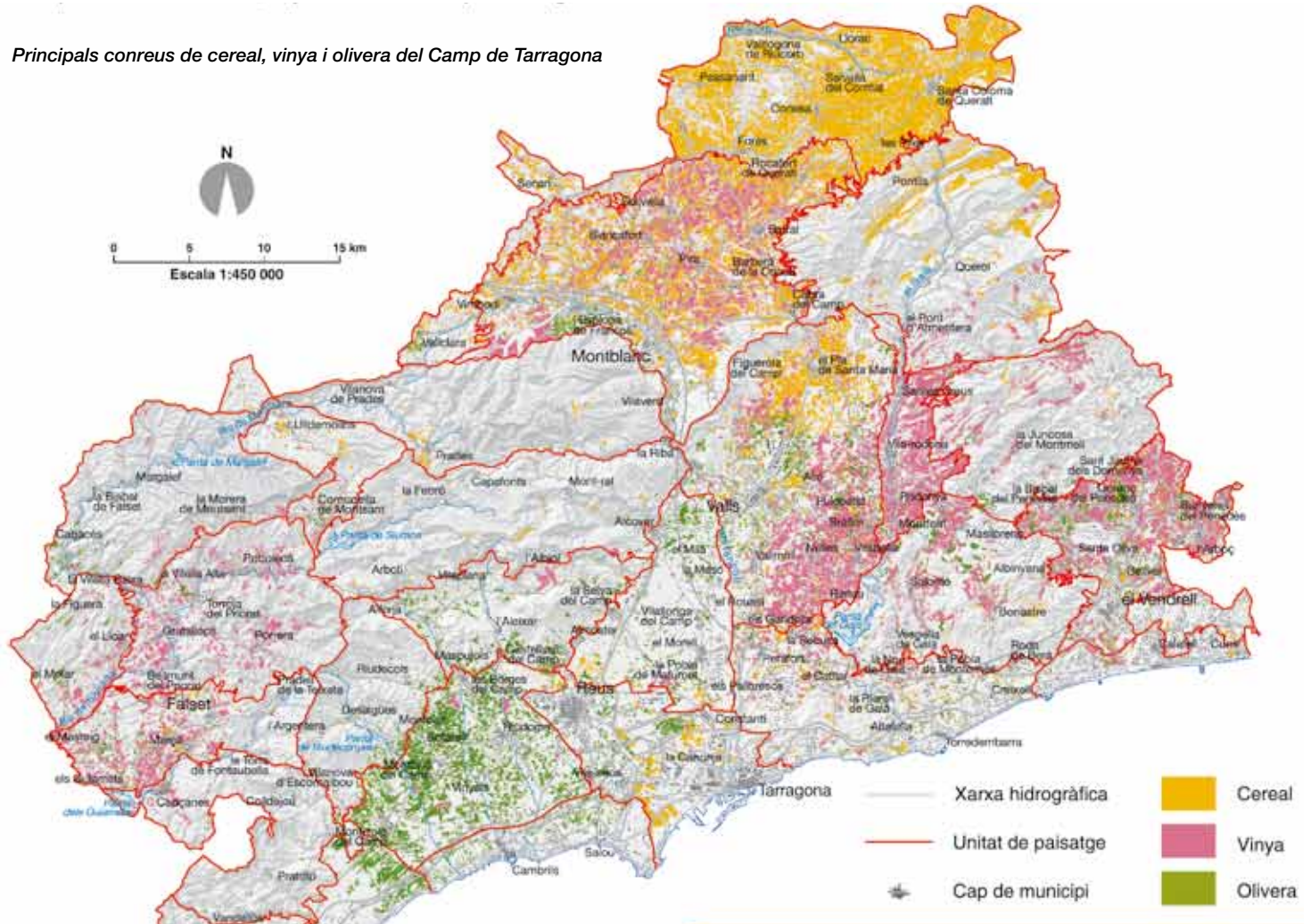

Entorn del nucli de Vallverd, on dominen els conreus de la trilogia mediterrània. Jordi Bas

s'apliquin a curt i mitjà terminis seran determinants per a aquest paisatge. L'evolució del paisatge de la trilogia mediterrània anirà molt lligada al futur del sector agrari. Fins ara s'ha pogut constatar que a mesura que va disminuint el nombre de persones dedicades a l'agricultura, augmenta la superfície de conreus erms. Sembla que la tendència en els propers anys serà la mateixa, i que es mantindran conreades només les terres més bones i productives i es tendirà a una homogeneïtzació dels tipus de cultius. Així i tot, s'ha de tenir en compte que la Conca de Barberà fou la comarca pilot de la demarcació de Tarragona del programa de contractes globals d'explotació del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, i això podria aportar una via per tal de solucionar alguns dels problemes d'aquest sector, com el de l'abandonament dels conreus, mitjançant el foment de la pagesia entre les noves generacions. D'altra banda, encara que es pugui aturar la davallada del sector agrícola, difícilment s'aconseguirà que tornin a ser productives moltes de les terres abandonades en els últims anys, de manera que es preveu que el tradicional paisatge en mosaic anirà disminuint i s'esdevindrà un paisatge més uniforme, amb poques discontinuïtats.

Així doncs, és important vetllar perquè les concentracions parcel·làries respectin al màxim l'estructura actual del paisatge i els elements de l'arquitectura de pedra seca que estructurin i caracteritzen aquest paisatge. Així mateix, caldria posar en valor aquest tipus de paisatge per tal d'obrir noves vies de desenvolupament rural vinculades a la revaloració dels productes que s'hi conreen, així com al turisme de descoberta i interpretació.

Principals conreus de cereal, vinya i olivera del Camp de Tarragona

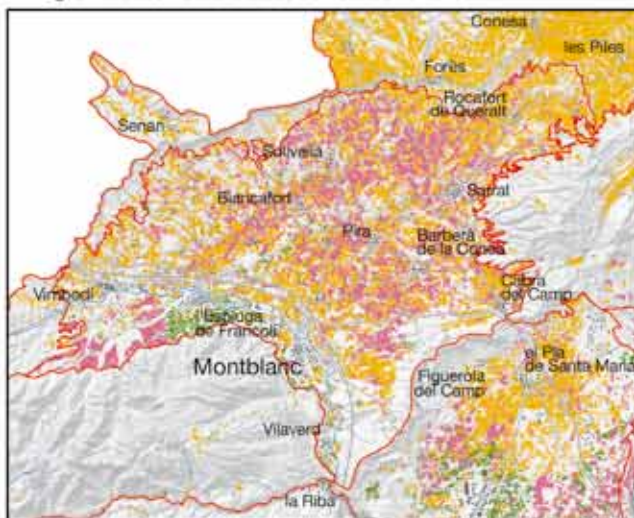

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Llaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francolí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

Trilogia mediterrània de la Conca de Poblet

4. Avellaner

Monoconreu d'avellaner a la plana al·luvial del riu Francolí. Ferran Aguilar

L'avellaner és el conreu que més caracteritza i singularitza el Camp de Tarragona i al conjunt d'aquest territori és on es produeix el 90% de l'avellana de l'Estat espanyol.

L'avellaner al Camp de Tarragona inicià l'expansió durant la segona meitat del segle XIX quan aquest conreu va ser el substituït de les vinyes afectades per l'oïdi. L'avellaner pogué prosperar en aquest ambient més aviat escadusser de precipitacions, gràcies a la implantació d'un sistema de regadiu que va aprofitar rius, pous i mines i que d'aquesta manera va poder reduir l'impacte de les limitacions del clima mediterrani pel que fa a l'aspecte hídric. Les plantacions d'avellaner es van intensificar al principi de segle XX, quan la fil·loxera va castigar fortament la vinya. Així, al llarg del

segle XX el predomini de l'avellaner va anar en augment fins a la segona meitat dels anys vuitanta, quan la crisi de preus provocada per la competència d'altres àrees productores, com ara Turquia, en va frenar l'expansió i va iniciar una època incerta per al conreu.

Actualment els camps d'avellaner es troben a molts indrets del Camp de Tarragona en proporcions variables sobre la resta de conreus. Formen mosaics amb altres cultius llenyosos a sectors de la vall del Silenci, a la conca d'Alforja-Vilaplana, a les serres de Riudecanyes, al baix Priorat, a les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, a la serra de Llaberia, al baix Gaià, a les valls interiors del massís de Bonastre i al sector nord-oriental de la plana de l'Alt Camp. És, però, a la plana de la dreta del Francolí, dins l'àmbit territorial de les

unitats de paisatge Camps del Francolí i Plana del Baix Camp, on es concentra la densitat més gran de conreu, amb una àrea molt extensa i contínua que caracteritza clarament el paisatge d'aquest territori. Aquests camps d'avellaners del sector central del Camp de Tarragona compresos en el triangle Constantí-Alcover-Reus constitueixen l'àrea contínua més extensa d'aquest conreu a tot Europa.

El paisatge de l'avellaner es caracteritza per l'aspecte arbustiu, amb plantes d'entre 3 i 6 metres d'alçada, que varia al llarg de les diferents estacions de l'any. Com que l'avellaner és de fulla caduca, a l'hivern l'arbre es queda desguarnit, i es distingeix dels altres conreus per les tonalitats brunes i la transparència que aporta al paisatge. A la primavera, els camps d'avellaner el pinten del verd intens de les fulles acabades de brotar. Aquest verd es va tornant més fosc a mesura que avança l'estiu. És en aquests períodes en què la fulla es manté a l'arbre quan els avellaners formen una massa vegetal densa i espessa que, observada a peu pla del terreny, limita el camp visual al sector més immediat a l'observador. En canvi, la perspectiva que s'obté des d'un punt elevat per sobre l'alçada dels arbres ofereix a la vista un paisatge ufanós, divers, amb tots els matisos del verd i amb una geometria trencada pel canvi d'orientació de les files d'arbres entre les diferents parcel·les. A la tardor, els marrons de les fulles seques abans de caure de l'arbre agafen el protagonisme. Aquests canvis estacionals foren descrits perfectament per Josep Pla:

134

“A l'època hivernal [l'avellaner] té les branques despullades i els seus múltiples troncs formen una cal·ligrafia confusa, una pinzellada uniforme, d'un color lleugerament més clar que la clova del seu fruit: un color de caoba destenyit que de vegades arriba al platejat lleuger” (Pla, 1997: p. 1.092).

L'estructura del paisatge de l'avellaner a la plana del Baix Camp i als camps del Francolí està constituïda per una malla de parcel·les rectangulars de petita extensió delimitades pels estrets senders d'accés. Una xarxa de camins de carro més amples forma un nivell superior de vies d'accés als conreus. Un conjunt de basses de diferents dimensions esquitxa tota l'àrea de conreu. Els avellaners estan disposats en fileres ben ordenades, vigilades en ocasions per velles oliveres o garrofers de gran port plantats als marges.

La crisi de preus de l'avellana iniciada a la dècada dels anys vuitanta del segle passat, juntament amb l'envelliment de la població que es dedica a l'agricultura han introduït unes dinàmiques regressives en el paisatge de l'avellaner. Així, a poc a poc s'han anat transformant plantacions d'avellaner per altres conreus més rendibles, com l'olivera o l'horta intensiva, o bé s'han anat abandonant, especialment en els sectors de secà i amb més pendents.

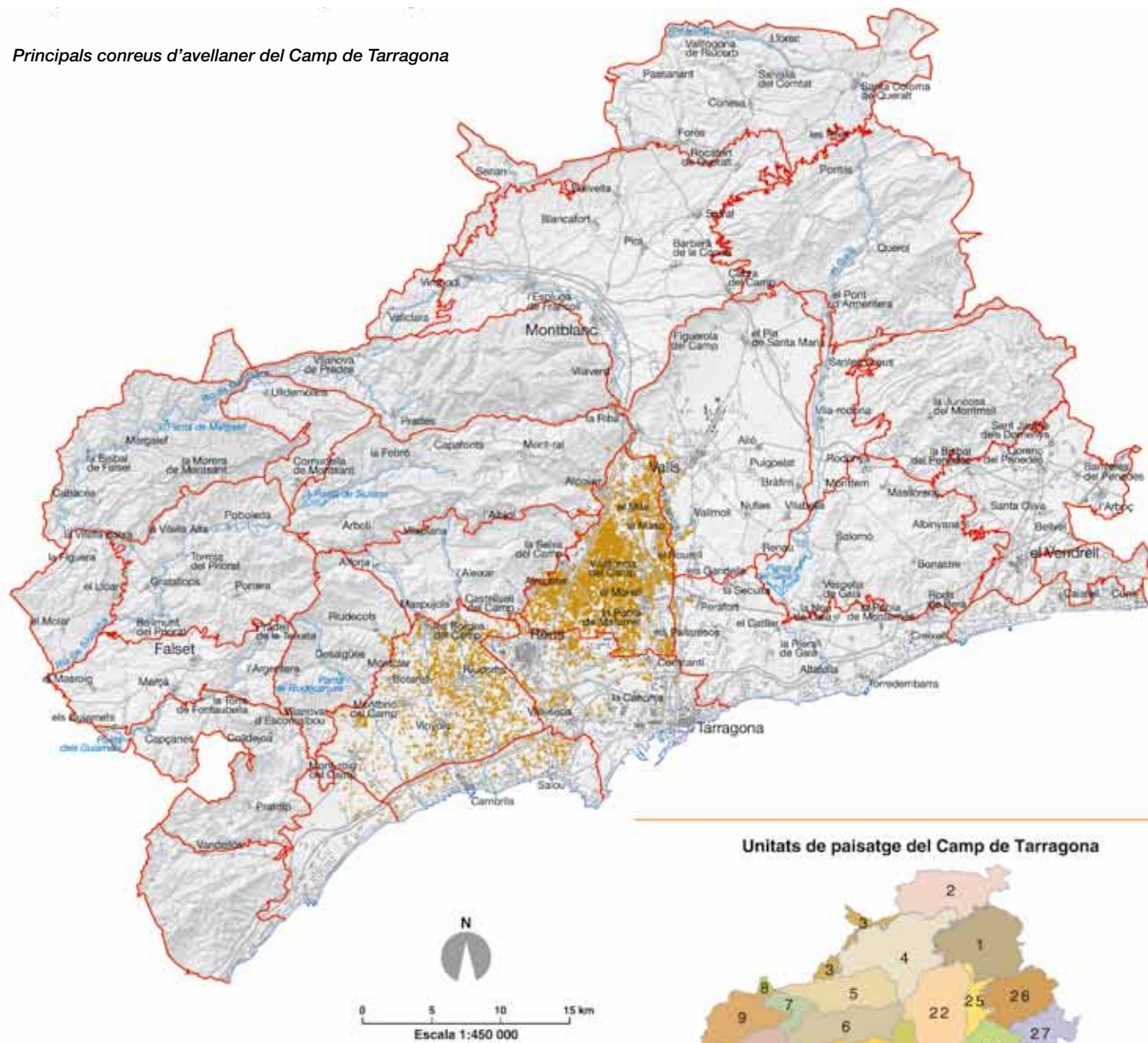
En la gran extensió d'avellaners del sector central del Camp de Tarragona, alguns creixements residencials i industrials, així com les infraestructures de mobilitat associades han fragmentat i han fet perdre la continuïtat i cohesió que mantenia el paisatge de l'avellaner fins a la dècada dels anys noranta del segle passat.

Per tal de mantenir i consolidar aquest paisatge tan característic i singular del Camp de Tarragona, caldria emprendre una sèrie de mesures per donar un major valor afegit al producte com a garantia d'una correcta comercialització. Al mateix temps, caldria fomentar accions de restauració, millora i valoració del paisatge de l'avellaner. En el procés de revaloració del paisatge de l'avellaner, seria interessant remarcar i recuperar el valor dels elements tradicionals del patrimoni construït associat a aquest conreu, com per exemple els marges, les feixes, les tanques, els sistemes de reg, etc.

Camp d'avellaners ubicat a l'accés nord de Vilallonga del Camp. Observatori del Paisatge

Principals conreus d'avellaner del Camp de Tarragona

- Avellaner
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Llaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francollí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmeil
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

5. Garrofer

*Camp de garrofers a prop del nucli de Roda de Berà.
Observatori del Paisatge*

El garrofer ha tingut en el passat molta importància en la configuració del litoral tarragoní. El geògraf reusenc Josep Iglésies, en la seva obra *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931), ho plasmà literàriament en referir-se al sector litoral del sud de la plana del Baix Camp:

“Per la banda de l’Hospitalet, el garrofer del pla no troba altre conreu que el substitueixi en el camí de la mola de Nadell o del serret dels Avencs. Garrofers per tot, i després garriga ben pobra i la pedra nua de la serra” (Iglésies, 1931: p. 39).

La importància del garrofer en el paisatge del litoral del Camp de Tarragona s’explicava pel seu paper com a aliment per als ani-

mals de tir (mules, matxos, someres, rucs, etc.), que eren la força tractora dels pagesos fins a la segona meitat del segle xx, quan apareixen els tractors que substitueixen els animals.

El garrofer havia estat molt estès i era característic de les terres litorals calcàries, seques i càlides, des de Sitges fins al Perelló. Els camps de garrofers es van estendre molt entre 1890 i l’inici de la Guerra Civil, en un període en què, com s’ha dit, els animals de tir tenien molta importància i les garrofes constituïen un pinso molt adequat per als equins. En el seu moment, van substituir moltes vinyes localitzades en terrenys costeruts i que havien estat afectades per la fil·loxera.

El garrofer (*Ceratonia siliqua*) és un arbre que presenta unes alçades que oscil·len entre els 6 i els 8 metres quan està ben desenvolupat. La capçada és de forma esfèrica, compacta, amb un fullatge dens de color verd fosc. La fulla és esclerofil·la, dura i perenne, composta de diversos folíols. Les branques inferiors solen presentar una caiguda cap al terra, accentuada en els arbres joves. Josep Pla en fa una bona descripció:

“El garrofer és un arbre tranquil, de fulla perenne i molsuda, que té una tendència a presentar-se sobre la terra amb un posat de lloca. Té un punt d’esllanguiment que potser li ve de la seva pompositat grassa i repleta. La seva fulla és brillant, però una mica caiguda dins una felicitat vegetal adormida i macilenta” (Pla, 1997: p. 1.093).

És un arbre molt ben adaptat a la sequera mediterrània, ja que fins i tot pot sobreviure i donar bons rendiments en localitats amb

precipitacions anuals al voltant dels 350 mm, valor que és superat amb escreix a tota l'àrea del Camp de Tarragona. L'explicació de la seva localització litoral és que es tracta d'un arbre termòfil, sensible a les temperatures inferiors als -5°C, encara que pot sobreviure si la glaçada és esporàdica i de curta durada. Aquest fet el fa un excel·lent indicador de la presència de les condicions climàtiques pròpies del clima mediterrani litoral. No hi ha camps de garrofer en els sectors de muntanya per damunt dels 400 metres d'altitud, ni a les conques i depressions interiors on hi ha inversions tèrmiques freqüents. Les tres onades de fred successives que van tenir lloc l'hivern de 1956, i que van afectar fins i tot les àrees costaneres, van incidir greument sobre el paisatge del garrofer, en van fer retrocedir l'àrea de conreu i l'arbre va desaparèixer dels sectors més interiors. El garrofer, a causa de la seva adaptabilitat als terrenys amb poca retenció d'aigua, s'ha plantat tradicionalment en terres marginals, sobre sols secs i pedregosos, allà on no era possible cap altre tipus de cultiu.

Camps de garrofers al nord de Torredembarra. L'esglaonat dels camps en feixes i la construcció dels murs amb pedres que s'extreuen de la superfície dels camps al llaurar constitueixen un dels elements més característics del paisatge agrícola mediterrani de secà. Observatori del Paisatge

La realitat actual del paisatge del garrofer dista molt de la que va tenir temps enrere. Així doncs, a mesura que van anar proliferant els elements de tracció mecanitzats, van anar disminuint les hectàrees dedicades a aquest conreu, i per tant del paisatge que configuraven. Els camps de garrofers s'han anat abandonant allà on les característiques del sòl dificultaven molt la implantació d'altres conreus, com per exemple a les planes compreses entre Mont-roig del Camp i l'Hospitalet de l'Infant, on la presència del taperot (una mena de crosta calcària en superfície) no ha permès la implantació de cap altre tipus de conreu. En altres indrets, allà on el sòl és més fèrtil, com a les planes del baix Gaià, o a les compreses entre Mont-roig del Camp i Cambrils, els conreus de garrofer s'han anat substituint per altres, com l'olivera o l'horta intensiva. Altres dinàmiques regressives per al paisatge del garrofer han estat les pròpies de la urbanització generalitzada del litoral tarragoní vinculades al desenvolupament de l'activitat turística, que han ocupat l'espai que fins la segona meitat del segle xx era el propi del garrofer. Així doncs, en l'actualitat, el paisatge del garrofer és un paisatge cultural en forta regressió.

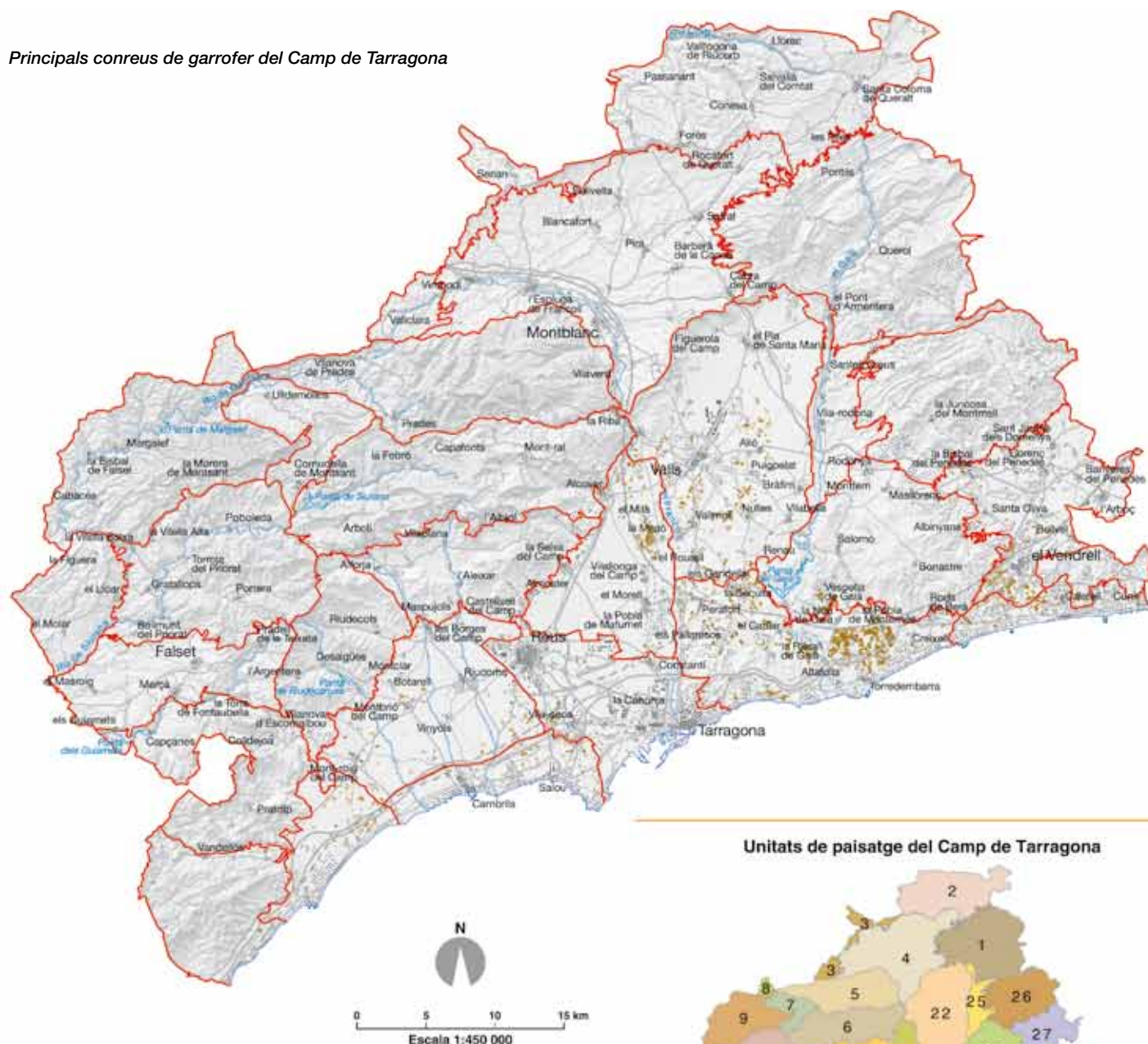
En l'actualitat la garrofa s'utilitza com a pinso per als animals de granja, però el seu preu depèn en un percentatge molt elevat de la cotització de la llavor del fruit, coneguda com a garrofi. Del garrofi molt s'extreu una pols, la goma de garrofi, utilitzada en la indústria alimentària com a additiu estabilitzant (E-410). La substitució de la goma de garrofi per productes sintetitzats que tenen les mateixes propietats ha fet davallar els darrers anys la cotització de la garrofa, de manera que els pocs camps que encara resten funcionals es mantenen gràcies a les aportacions econòmiques procedents de la Política agrària comuna (PAC).

Actualment el paisatge del garrofer només es presenta amb una certa magnitud als sectors del baix Gaià, de la plana del Baix Penedès i al litoral del Penedès. També es mostren garrofers, tot i que en menor mesura, en diversos indrets del Camp de Tarragona on es planta a les vores dels camps com un element que contribueix a delimitar les parcel·les de conreu.

L'organització del paisatge del garrofer actualment es presenta amb plantacions en fileres ben ordenades, amb arbres ben desenvolupats amb capçades amples i espesses, i un color verd intens del fullatge que contrasta amb els colors rogencs, grisencs o groguencs dels sòls que els sustenten. Configura, doncs, un paisatge d'alt valor estètic pel contrast dels colors, l'ordre harmònic que generen les línies paral·leles d'arbres i l'edat centenària dels garrofers més vells. En aquells sectors més costeruts el paisatge del garrofer es manifesta amb tota la potència del seu caràcter mediterrani. Hi són presents tots els elements propis del paisatge agrícola tradicional, amb unes parcel·les disposades en feixes que s'adapten a la topografia del relleu. Sovint són tan estretes que només hi cap una fila d'arbres per feixa. Les parets de pedra seca esglaonen els vessants, fidels exponents d'una cultura agrícola antiquíssima, l'autèntica força del paisatge mediterrani. Tampoc no hi falten les barraques de pagès construïdes amb les mateixes tècniques de maçoneria utilitzades en el bastiment dels murs que aguanten les feixes. Per tot plegat, el paisatge del garrofer també té un alt valor simbòlic, per la vinculació d'un tipus de paisatge que és propi de l'ambient litoral mediterrani.

En aquest context territorial la preservació del paisatge del garrofer té un valor estratègic en el litoral del Camp de Tarragona. El seu manteniment pot evitar la conurbació d'amplis sectors del litoral i del prelitoral del Camp, a més de contribuir a salvaguardar un paisatge agrari de gran valor cultural i estètic, que forma part de la identitat, el sentit de lloc i l'imaginari paisatgístic de les terres litorals de Tarragona. Per tal de garantir la conservació i continuïtat d'aquest relict paisatge del garrofer caldria emprendre una sèrie de mesures encaminades a revalorar-ne el valor estètic i simbòlic, identificant aquelles àrees de conreu amb més valor paisatgístic a causa de la seva extensió; diversitat d'elements i estructures; posició estratègica; valors culturals, estètics i identitaris que serveixin de base per a establir les àrees susceptibles de ser preservades sota alguna figura de protecció o algun instrument de planificació urbanística.

Principals conreus de garrofer del Camp de Tarragona

140

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- Garrofer
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Llaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragona
21. Camps del Francoilí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

6. Planes cerealístiques

*El pla del Pi, una de les planes cerealístiques de la baixa Segarra.
Rafael López-Monné*

Les grans planes cerealístiques característiques de la Catalunya Central tenen una representació al sector nord de l'àmbit del Camp de Tarragona, concretament a la baixa Segarra. Es tracta d'un paisatge que no és propi del conjunt del Camp, de manera que els plans cerealístics de la baixa Segarra esdevenen una singularitat.

La baixa Segarra se situa a l'extrem septentrional del Camp de Tarragona, en una àrea on la comarca de la Conca de Barberà entra en contacte amb la Segarra i l'Anoia. És un territori amb una gran diversitat estructural que comprèn, de nord a sud, la conca alta del riu Corb, els altiplans de Conesa i la conca de Santa Coloma de Queralt, i constitueix en conjunt una àrea de transició entre el sector de conques d'erosió de la Conca de Barberà i els altiplans

de la Segarra. En aquest sector hi predominen en general les margues de colors rogencs i els gresos groguencs que configuren un relleu d'altiplans ondulats i de caràcter irregular, per bé que contenen diversos plans que han estat aprofitats històricament per a l'agricultura. Entre aquests hi ha el pla de Conesa, el pla de Serè, el pla del Pi, el pla de la Sala, el pla d'en Canela, el Comacabota, els plans dels Coralls, els plans de la Maria, la plana del Mensa i el pla de Codony, i la conca mateixa de Santa Coloma de Queralt, tots situats a una altitud mitjana de 700 metres.

Malgrat tenir un clima cru en relació amb els territoris del voltant, la combinació del clima amb sòls generalment argilosos (tot i que amb abundant pedregam en alguns altiplans) ha permès una agri-

Camps de cereal de la baixa Segarra. Rafael López-Monné

cultura cerealícola important, amb uns dels millors rendiments de cereal de secà de tot el país. S'ha de pensar que, malgrat que no hi ha dades del tot fiables, aquesta ha estat una zona bàsicament cerealista des de fa segles, tot i que històricament compartia protagonisme amb altres conreus com el safrà (edat mitjana i moderna, amb mercat a Santa Coloma), o la vinya (entre els segles XVIII i XIX). Segons les dades de l'amillament de la segona meitat del segle XIX que cita Carreras Candi en la seva *Geografia de Catalunya* de l'any 1900, més d'un 50% del territori dels termes municipals de la baixa Segarra estava conreat, amb un clar domini del cereal (aproximadament un 35% del territori incloent-hi el guaret, encara important, i segurament conreus alternatius com lleguminoses, de menor extensió). La resta de zones conreades era ocupada per la vinya (9%) i petites extensions d'horta i oliveres, amb una presència relativament important d'avellaners, que segurament ocupaven espais abandonats per la vinya arran dels efectes de la fil·loxera. També cal tenir en compte que possiblement algunes vores dels camps eren ocupades per oliveres i ametllers, tal com passava en altres zones properes. Aproximadament, un 8% de l'espai estava ocupat pel bosc, un 28% era inculte, mentre que un 18% de les terres eren pastures. Dels darrers quaranta anys cal destacar la modernització del sector agrari i la seva especialització en el cereal extensiu, que és l'origen de l'actual paisatge cerealístic de la baixa Segarra.

L'activitat agrícola secular a la baixa Segarra, doncs, ha provocat la desaparició de bona part dels espais forestals i ha fet retrocedir la vegetació natural als espais més inaccessibles, fet que ha configurat uns paisatges generalment de monoconreu de cereals. Cal tenir present que els conreus herbacis de secà ocupen gairebé les tres quartes parts de la superfície actual de la baixa Segarra. Allà on el relleu és més trencat, els conreus herbacis s'alternen amb espais boscosos, generalment pinedes i rouredes de roure valencià, formant un mosaic agroforestal. La parcel·lació agrària generalment no segueix traçats rectilinis sinó que, a diferència d'altres espais, adopta línies més sinuoses que s'adapten a la configuració

del relleu tot resseguint, sovint, les corbes de nivell. Als marges dels conreus es desenvolupen comunitats arbustives i herbàcies que trenquen el predomini general dels cereals.

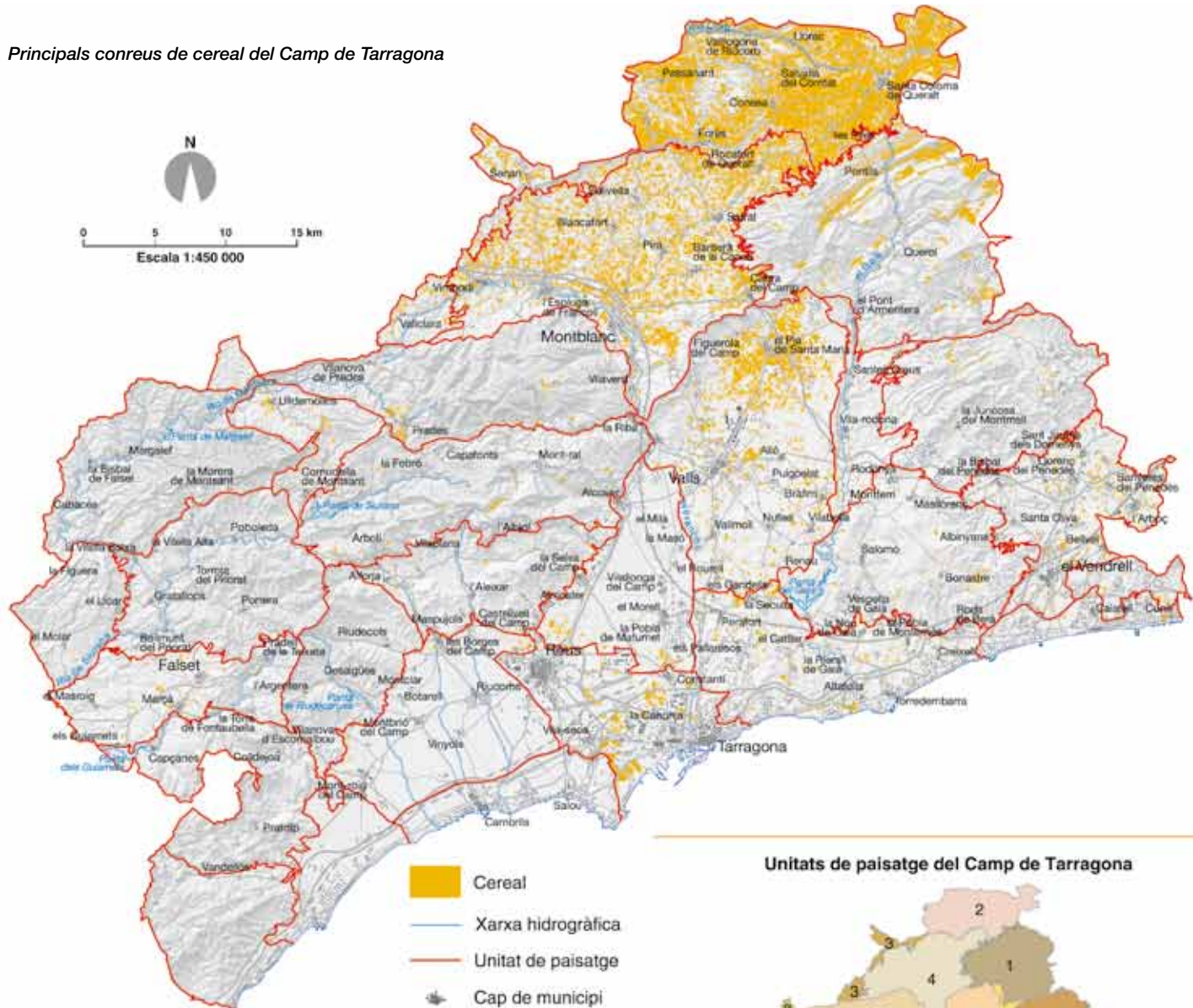
La configuració del relleu en conques i altiplans ha permès un paisatge on predominen les grans àrees obertes, amb àmplies visuals presidides pels conreus de cereals. No és, però, un paisatge monòton: l'àrea agrícola està delicadament fragmentada per estretes franges de vegetació que ressegueixen la xarxa de torrents.

Els valors paisatgístics que contenen les planes cerealístiques són múltiples. Així, se'ls atorguen valors estètics, per la idea de ruralisme i tranquil·litat que transmeten, per la fesomia canviant d'aquest paisatge al llarg de l'any (verd a la primavera, groc a l'estiu, marró a la tardor, i la presència de boirines hivernals que pinten de gris tot l'ambient). També se'ls atribueixen valors ecològics com a zona de transició i connexió entre diferents ambients, entre la Depressió Central i el litoral. Els valors històrics els aporta el conjunt de construccions agràries de pedra seca, de força interès (marges, pallers, colomers, masets, cabanes...). Des del punt de vista del valor simbòlic es pot atribuir a aquest paisatge una sensació de transmissió d'un sentiment de ruralisme i tranquil·litat.

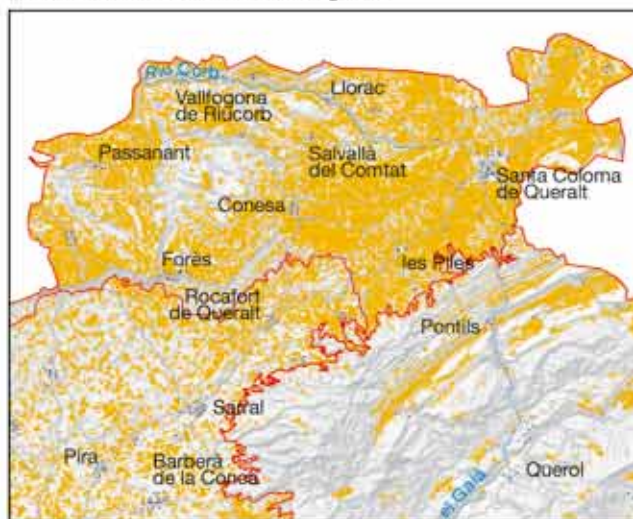
Per altra banda, algunes amenaces poden alterar la qualitat i viabilitat d'aquest paisatge, com per exemple la vulnerabilitat del conreu de cereal davant les dinàmiques de mercat i les polítiques europees, o l'envelliment mateix de la població que podria comportar l'abandonament d'alguns conreus.

Per tant, si es vol mantenir aquest paisatge de les planes cerealístiques caldria garantir la viabilitat econòmica de les explotacions agràries valorant-ne el component estètic i simbòlic, i evitar que els processos de concentració parcel·laria n'alterin l'estructura actual. Al mateix temps, s'hauria de procurar que les noves construccions relacionades amb l'activitat agrària (magatzems, granges, etc.) s'integrin adequadament en el paisatge.

Principals conreus de cereal del Camp de Tarragona

Plana cerealística de la Baixa Segarra

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

1. Alt Gaià
2. Baixa Segarra
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
4. Conca de Poblet
5. Muntanyes de Prades
6. la Mussara
7. Vall del Silenci
8. Garrigues Altes
9. Montsant
10. Serra del Tormo
11. Priorat Històric
12. Baix Priorat
13. Serra de Liaberia
14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
16. Escornalbou - Puigcerver
17. Conca d'Alforja - Vilaplana
18. Plana del Baix Camp
19. Litoral del Camp
20. Reus - Tarragonà
21. Camps del Francolí
22. Plana de l'Alt Camp
23. Baix Gaià
24. Massís de Bonastre
25. Camps de Santes Creus
26. el Montmell
27. Plana del Baix Penedès
28. Litoral del Penedès
29. Garraf

7. Paisatges espirituals

*Ermita de la Mare de Déu de la Roca, amb la capella de Sant Ramon a sobre.
Rafael López-Monné*

Els paisatges espirituals es corresponen amb elements del paisatge, o paisatges en conjunt, que es relacionen amb pràctiques i creences religioses en totes les seves variants. El Camp de Tarragona disposa d'un ric i divers patrimoni associat a les construccions religioses, que atorguen al conjunt del territori uns valors espirituals que molt sovint van més enllà de l'edifici o construcció mateixos. Així doncs, la presència dels monestirs cistercencs de Santa Maria de Poblet i de Santes Creus, dins l'anomenada Ruta del Císter, per posar només un exemple, acaba dotant al territori on estan ubicats un valor religiós i espiritual al conjunt.

Un seguit d'ermites amb una forta devoció popular, com les de la Mare de Déu de Puigcerver, de la Mare de Déu de la Roca, de

Sant Ramon del Pla de Santa Maria, o l'església de Sant Jaume de Montagut, entre altres, també contribueixen a definir uns paisatges espirituals que generalment transmeten tranquil·litat. En aquest sentit, un cas especial el representen el conjunt d'ermites encastades en els barrancs interiors de la serra de Montsant, que ja foren lloc de pelegrinatge i estança dels monjos de la Cartoixa d'Escaladei, i que a dia d'avui també reben excursionistes a la recerca de valors com el silenci i l'espiritualitat. Aquest conjunt d'ermites juntament amb el relleu de formes suaus que generen els conglomerats atorguen a aquest paisatge una elevada càrrega espiritual relacionada amb el fet que durant segles ha estat, i continua sent, un espai d'aïllament, de meditació i de vida eremítica.

Ermita de Sant Bartomeu, situada al congost de Fragnerau, al Parc Natural de la Serra de Montsant. Rafael López-Monné

Els santuaris en general gaudeixen d'una valoració religiosa que sol abraçar un territori més extens que el de les ermites. En aquest sentit destaca el santuari de Sant Magí de Brufaganya, un referent per a la ciutat de Tarragona, que té el sant com a copatró de la ciutat. Precisament per Sant Magí s'hi fa un romiatge en carro per anar a buscar l'aigua de les fonts dels voltants.

146

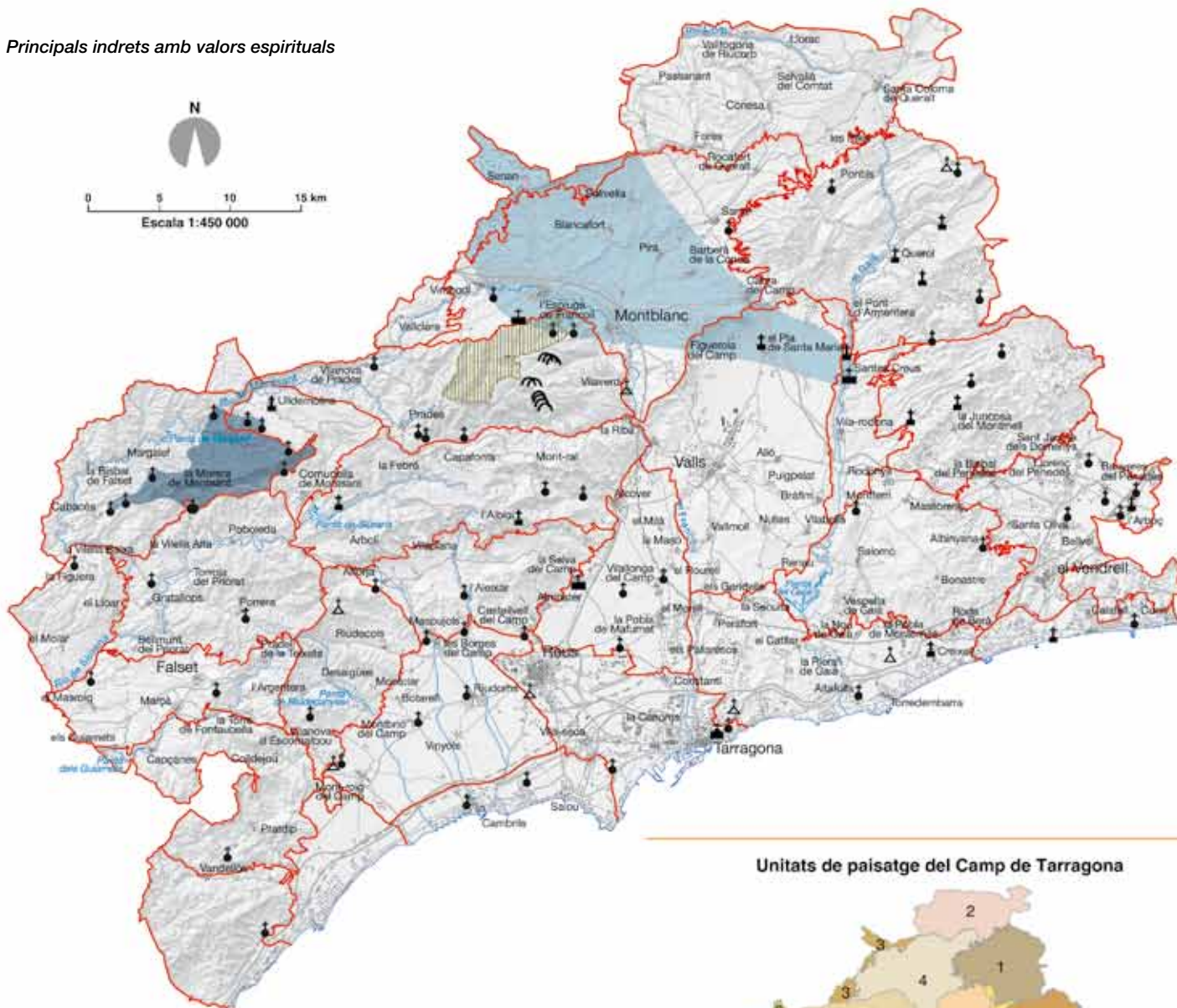
Al conjunt d'aquests paisatges espirituals, al marge dels valors religiosos, també se'ls atorga un conjunt de valors simbòlics i identitaris, especialment en el cas dels monestirs de Poblet, Santes Creus i Escaladei. Aquí els dos ordes religiosos, cistercencs i cartoixans, van exercir històricament molta influència en els territoris que estaven sota la seva influència. Aquest fet, juntament amb la majestuositat dels edificis, comporta que socialment tinguin una consideració de fites en el paisatge amb les quals, sobretot els habitants del territori proper, se senten identificats. El monestir de Poblet, a més, esdevé un referent simbòlic i identitari d'abast nacional pel fet que hi ha enterrada bona part del monarques de la Corona

Catalanoaragonesa (Alfons el Cast, Jaume I el Conqueridor, Pere el Cerimoniós, Joan I, entre d'altres).

Cal fer una menció especial, també, al bosc de Poblet. Al marge dels valors naturals que conté, reconeguts amb la figura de Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet, també se li atorga un valor espiritual, per la sensació de tranquil·litat que transmeten les velles formacions vegetals del voltant, majoritàriament d'alzines. Aquest valor espiritual actual està vinculat a l'interès històric del monestir de Poblet.

Tenint en compte l'interès del conjunt de paisatges espirituals del Camp de Tarragona, seria convenient no només ordenar i gestionar-ne els béns, sinó dotar-los d'un contingut territorial més enllà de l'element físic mateix que permeti relacionar-los entre si, per tal de mantenir-los i de fer-los arribar a les generacions futures com una seva herència simbòlica i immaterial.

Principals indrets amb valors espirituals

- Ermita
- Església
- Santuari
- Monestir
- Cartoixa
- Catedral
- Cova
- Bosc de Poblet
- Àrea d'influència dels monestirs cistercencs
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vali del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Llaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francolí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

8. Castells del Gaià

*El castell de Saborella situat al tram superior de la conca del riu Gaià.
Rafael López-Monné*

Entre els segles *x* i *xii* la frontera meridional del Comtat de Barcelona se situà entre els rius Gaià i Francolí. Les necessitats militars i la implantació del feudalisme van omplir aquest territori amb trenta-un castells, al llarg d'un territori que s'estén des de la conca de Poblet i la baixa Segarra, fins al baix Gaià, passant per l'alt Gaià i el Montmell. A partir del segle *xii* l'avanç de la conquesta militar desplaçà la frontera cap al sud, però l'estil de vida militar de la noblesa (propietària d'aquestes fortaleses) va mantenir la vigència d'aquestes residències senyoriales fortificades al llarg dels segles següents.

El conjunt dels castells del Gaià es pot dividir en funció de la seva data de construcció, que ens dóna una idea de com es va anar produint l'avanç de la conquesta d'aquest territori. En un indret resguardat del Camp de Tarragona, i a cavall entre aquest territo-

ri, les planes interiors de Catalunya i el nus orogràfic del bloc del Gaià, hi ha el castell de Queralt, previsiblement construït entre els anys 920 i 950. Aquesta fortificació actuà com a punta de llançà del desplegament posterior d'altres castells i fortificacions que van permetre controlar millor el territori. D'aquesta segona onada constructiva es comptabilitzen fins a deu castells, construïts entre el 950 i 990. Aquests estan ubicats majoritàriament als voltants del tram superior i central de la conca del Gaià, sobre el bloc del Gaià i la serra de Montmell, i permeten unes més bones vistes sobre la gran plana del Camp i un control ferm sobre l'eix del riu Gaià mateix. Els castells corresponents a aquesta època són els de Santa Perpètua de Gaià, Pontils, Selmella, Querol, Cabra, Montagut, Pinyana, Selma, Albà i Montmell.

Posteriorment, entre el 990 i 1010 es construïren els castells d'Albinyana i Berà, als vessants marítics de la serra del Montmell i del massís de Bonastre, respectivament. Aquests es localitzen al tram final del Gaià i prop de la costa, situació que permetia controlar inicialment, i encara de manera incipient, el corredor litoral. Els trenta anys següents, del 1010 al 1030, es van aixecar dos castells més, el de Montclar, al tram superior de la conca del riu Gaià, i el de Lilla, a la serra de Miramar, que permet controlar la conca de Poblet. En el període comprès entre 1030 i 1080 es produí una autèntica ocupació de la zona deprimida de la conca de Poblet i dels plans de la baixa Segarra. Aquesta ocupació es va fer a partir de la construcció de nous castells, com els de Santa Coloma de Queralt, les Piles, Biure, Conesa, Forès, Solivella, Barberà, Prenafeta, i l'Espuga de Francolí. Per la seva banda, durant el mateix període es va produir un control important del sector litoral del baix Gaià, amb la construcció dels castells de Montornès, Altafulla, Montoliu i Tamarit.

Ja d'una època més tardana, al segle XII, i a mesura que es va anar consolidant l'ocupació cristiana del territori, es van construir els castells de Glorieta i Sala, tots dos al sector de la baixa Segarra, en contacte amb la vall del Corb. Finalment, al segle XIII es construí el castell de Saborella, al tram superior de la conca del Gaià, que reforça l'estructura de vigilància i control en aquest sector del territori.

La situació del Camp de Tarragona com a territori de frontera entre cristians i musulmans durant l'alta edat mitjana, doncs, el posicio-

nava com a espai de transició, o "terra de marca", entre els comtats catalans i les taifes de Lleida i Tortosa, i els castells del Gaià definien ben bé aquesta línia fronterera.

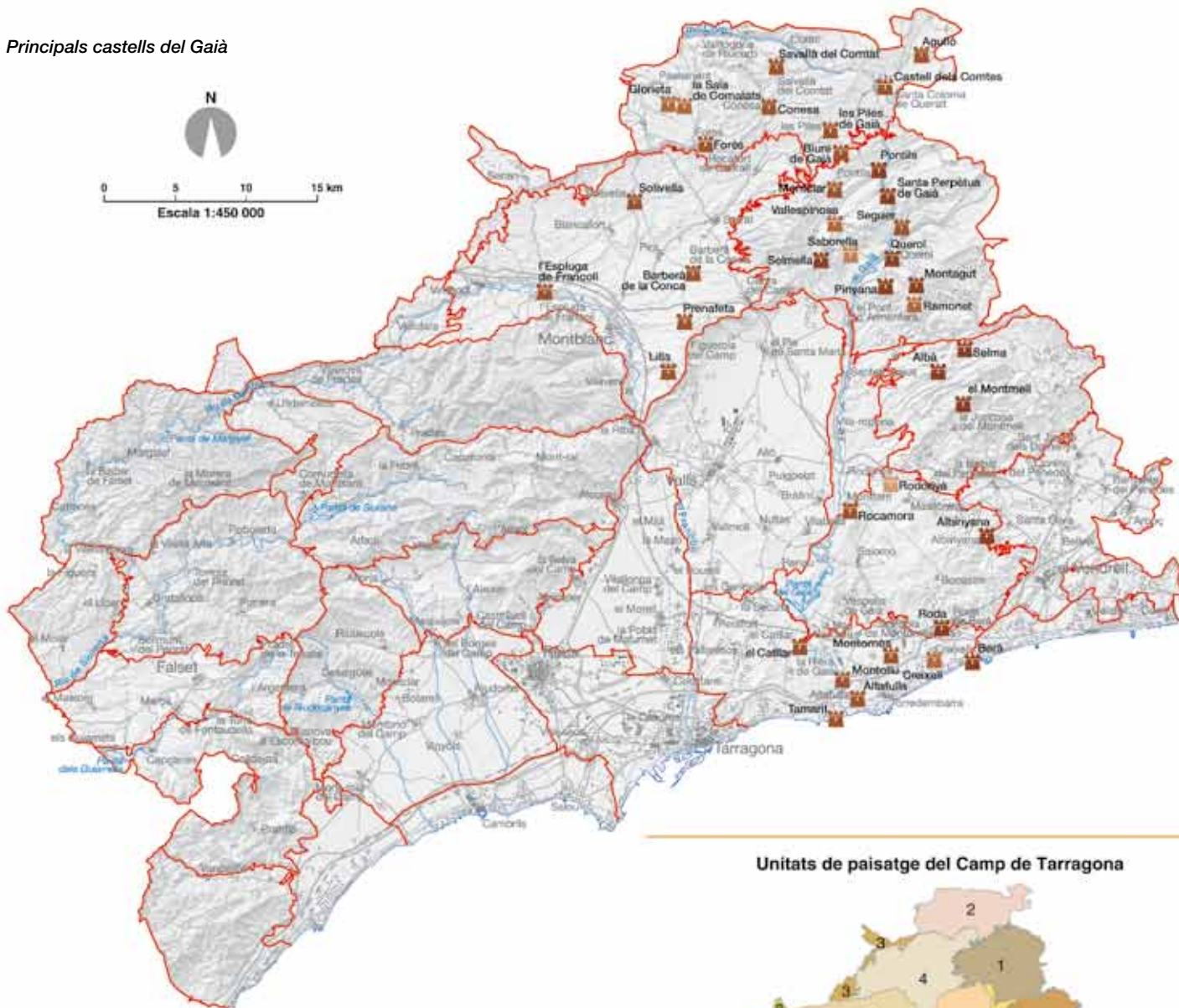
Més enllà del seu interès històric, la característica de tot aquest conjunt de castells és que estan construïts en tossals, sortints i punts elevats respecte dels territoris que els envolten. Aquesta característica fa que siguin, encara avui, uns elements molt visibles i que representin unes fites paisatgístiques de gran interès. A més, per la seva ubicació, permeten una elevada visibilitat sobre el conjunt del territori.

El paisatge associat a aquest patrimoni té un valor històric, simbòlic i identitari evident perquè il·lustra diverses etapes de la història de Catalunya, però també estètic perquè està sotmès a una elevada exposició visual i aporta elements afegits al paisatge eminentment natural en el qual se circumscriuen. Uns i altres valors justifiquen la necessitat de fomentar accions de restauració i recuperació d'aquest conjunt de castells, atès que alhora presenten un fort potencial turístic que pot contribuir a dinamitzar les economies locals. Així doncs, per l'interès paisatgístic que presenta aquest patrimoni, així com pel fet que forma part de l'imaginari paisatgístic del territori i que participa en la creació de les identitats col·lectives, és convenient no només ordenar i gestionar els béns vinculats, sinó dotar el conjunt d'un contingut territorial que arribi més enllà de l'element físic mateix que permeti relacionar-los entre si.

El castell de Tamarit, a prop de la desembocadura del riu Gaià. Rafael López Monné

Principals castells del Gaià

Època de construcció

Segle X	Xarxa hidrogràfica
Segle XI	Unitat de paisatge
Segle XII	Cap de municipi
Segle XIII	
Segle XVI	

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

1. Alt Gaià	13. Serra de Llaberia
2. Baixa Segarra	14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb	15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
4. Conca de Poblet	16. Escornalbou - Puigcerver
5. Muntanyes de Prades	17. Conca d'Alforja - Vilaplana
6. la Mussara	18. Plana del Baix Camp
7. Vall del Silenci	19. Litoral del Camp
8. Garrigues Altes	20. Reus - Tarragona
9. Montsant	21. Camps del Francolí
10. Serra del Tormo	22. Plana de l'Alt Camp
11. Priorat Històric	23. Baix Gaià
12. Baix Priorat	24. Massís de Bonastre
	25. Camps de Santes Creus
	26. el Montmell
	27. Plana del Baix Penedès
	28. Litoral del Penedès
	29. Garraf

9. Patró d'assentaments

Nucli de la Morera de Montserrat. Rafael López-Monné

En els primers assentaments permanents sobre el territori del Camp de Tarragona, que es consolidaren en l'època ibera, es van iniciar les primeres rompudes per a l'establiment d'una agricultura fixa, bàsicament de vinya, olivera i cereal. Fou en l'època romana, però, quan es començà a bastir l'estructura territorial que, en part, encara perdura avui dia. L'arribada de la cultura musulmana al nord del litoral mediterrani, cap al segle VIII dC, va significar l'establiment d'una «terra de ningú» que tindria com a centre el mateix Camp de Tarragona. Les constants amenaces i incursions de sarraïns i cristians suposaren un progressiu abandonament d'aquest territori. Després d'uns segles de dominació musulmana, es van iniciar els processos de conquesta cristiana procedent del nord, que entraven per la zona del Penedès i l'eix del Gaià, on es bas-

tiren un seguit de castells amb una clara funció defensiva. Molts d'aquests castells es construïren en punts elevats del territori, atinent a la seva funció de guaita de l'enemic, i avui són excel·lents miradors del bloc del Gaià, la plana de l'Alt Camp o la plana del Baix Penedès. El lent procés de conquesta va fer que els territoris situats al nord del riu Gaià es consolidessin des d'un punt de vista agrícola amb un model d'assentament propi de la Catalunya Vella, amb l'establiment de pobles encastellats i masies disperses arreu, mentre que la plana continuava erma en bona part i les muntanyes prelitorals del sud del Camp continuaven sota control sarraí.

En el període comprés entre els segles XI i XIV és quan es va configurar i consolidant el model d'assentament i d'expansió agrícola al

Camp de Tarragona, que en certa manera recupera les estructures territorials heretades de l'època romana. El procés s'inicia al sector del Penedès i a les muntanyes del nord del riu Gaià, i globalment es caracteritzà per la implantació d'una diversitat de conreus basats en la trilogia mediterrània (el blat, la vinya i l'olivera). A la plana del Camp aquest procés fou més lent però, tanmateix, imparable: es consolidaren els nuclis urbans i s'expandiren els conreus a costa de les masses forestals, tot i que l'aspecte era d'un mosaic agroforestal, amb boscos i matollars relativament extensos. Des d'aleshores, doncs, el Camp de Tarragona té configurat un patró d'assentaments propi que, amb creixements urbans o abandonaments de nuclis, s'ha mantingut fins els nostres dies, a excepció de la franja costanera que ha seguit una dinàmica pròpia.

Els patrons d'assentament generalment gaudeixen d'un reconeixement com a valor històric i també estètic. A grans trets, al Camp de Tarragona es poden distingir quatre grans patrons d'assentaments: nuclis encimbellats, nuclis alineats en vall, nuclis deshabitats i assentament disseminat.

Nuclis encimbellats: es tracta de nuclis urbans situats en indrets poc o molt elevats, i que expliquen la seva localització per la necessitat de defensar-se i/o controlar grans extensions de territori. El procés de repoblació cristiana va condicionar una ocupació a partir de petits nuclis al voltant de castells o torres que van donar

lloc als assentaments encimbellats que encara es mantenen en l'actualitat. Generalment són nuclis petits i compactes amb una elevada valoració estètica per part de la societat, i des dels quals es té una àmplia panoràmica del paisatge circumdant. Sobretot tenen el seu origen en l'època de la conquesta cristiana del Camp de Tarragona, i preferentment es localitzen al sector de la baixa Segarra, amb nuclis com les Piles, Biure, Guialmons, Figuerola, Sant Gallard, Rauric, la Cirera, Montargull, Conesa, Forès, Segura, Savallà del Comtat, Belltall, Glorieta i Passanant. També hi ha nuclis encimbellats fora d'aquest àmbit com la Figuera (serra del Tormo), la Morera de Montsant (Priorat històric/Montsant), Siurana (la Mussara) o Pratedip (serra de Llaberia).

Alineats en vall: són nuclis que generalment tenen el seu origen quan les condicions de seguretat van anar millorant al llarg de la història, i expliquen la seva localització concreta per la necessitat d'abastament d'aigua per a usos tant domèstics com agraris o industrials, així com per la presència de terres més fèrtils, o per esdevenir zones de pas situades a les vores dels rius. L'escassetat de grans rius fa que sigui una tipologia que es concentri sobretot a la vora dels tres rius principals: el riu Francolí, el riu Gaià i el riu Corb, on aquesta tipologia està més ben representada, per bé que fora d'aquests àmbits també hi hagi altres nuclis que responen a aquesta tipologia.

Montblanc és un dels nuclis que es disposen a la vora del curs del riu Francolí. Rafael López-Monné

A la vora del riu Francolí hi ha els nuclis de Vimbodí, l'Espluga de Francolí, Montblanc, Vilaverd, la Riba, Picamoixons, el Milà, la Masó, el Rourell, Vilallonga del Camp, el Morell i la Pobla de Mafumet. A la vora del Gaià: Santa Coloma de Queralt, Pontils, Santa Perpètua de Gaià, el Pont d'Armentera, Santes Creus, Aiguamúrcia, Vila-rodona, el Catllar, la Riera de Gaià, i Tamarit. A la vora del riu Corb: Albió, Llorac, Vallfogona de Riucorb i el Fonoll. A la vora d'altres rieres: Alforja, Vilaplana, l'Aleixar, i Maspujols, a la conca d'Alforja-Vilaplana; i Mont-roig del Camp, Montbrió del Camp, i Riudoms a la plana del Baix Camp.

Nuclis deshabitats: Ben bé no constitueixen un patró d'assentament propi, ja que cadascun dels pobles actualment deshabitats tenia la seva pròpia lògica històrica d'assentament, així com un caràcter estètic propi. Tanmateix, per l'abundància de nuclis deshabitats i per la seva significació històrica, actualment la seva distribució geogràfica marca un patró d'assentament, en aquest cas no habitat, que permet fer diverses lectures en clau paisatgística. Els pobles deshabitats, a banda del seu interès històric, també configuren paisatges amb una estètica molt determinada relacionada amb l'encant de la solitud i la melancolia de les restes d'un passat més pròsper. Generalment la seva localització s'explica per la proximitat dels assentaments a espais forestals d'on s'extreien diverses matèries primeres, especialment carbó vegetal, o s'utilitzaven com a zona de pastura. El declivi demogràfic d'aquests nuclis, que els acaba abocant a l'abandonament, està vinculat sobretot a la pèrdua de valor dels productes forestals i ramaders, però també a les males comunicacions o la llunyania a determinats serveis bàsics, com l'educació, la sanitat,... El paisatge d'aquests nuclis deshabitats està format per cases majoritàriament enrunades, campanars sense campana, carrers empedrats, així com per altres petits detalls arquitectònics o funcionals, com els antics cups, forns de pa de llenya o els rellotges de sol. Al Camp de Tarragona s'identifiquen tres àrees amb un nombre relativament important de pobles deshabitats:

- Sector de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, amb un total de cinc pobles deshabitats: Gavadà, Fatxes, Masdevalentí, Castelló i Remullà. El nucli de Masdevalentí pràcticament és inapreciable, mentre que a Castelló una associació està duent a terme tasques de rehabilitació des de fa onze anys.
- Al sector de la Mussara hi ha els nuclis deshabitats de Gallicant i de la Mussara.
- Un tercer sector amb un nombre abundant de pobles deshabitats és al nord del Montmell amb l'existència de cinc assentaments deshabitats: l'Albà vell, Selma, Marmellar, Santsuies, i la rectoria de Sant Miquel del Montmell.

Assentament disseminat: La implantació d'un sistema de vigilància i control durant la conquesta cristina del territori del Camp de Tarragona va permetre l'aparició d'un sistema d'assentament disseminat, bàsicament a partir de masos i masies. Històricament, els masos i masies tenen un gran valor lligat al testimoniatge d'un tipus d'assentament pretèrit que permet comprendre com eren les relacions ésser humà-natura en un passat no tan llunyà. Al Camp

El nucli deshabitat de Selma se situa al nord del Montmell. Rafael López-Monné

de Tarragona poden distingir-se dos grans àmbits d'assentament disseminat. Al sector del Penedès i el Gaià, on s'imposà un model d'assentament típic de la Catalunya Vella, amb masies disperses arreu que controlaven extenses superfícies agroforestals. Aquest model d'assentament es basava en un model d'explotació multifuncional que combinava l'agricultura, la ramaderia i l'explotació forestal, pràcticament a parts iguals. Al sud del Gaià, en canvi, inicialment predominà el model d'assentament basat en petits pobles compactes, i que amb temps també desenvolupà, en part, un model d'assentament dispers al camp a partir de masos sobretot orientats a les explotacions agrícoles, i molts només d'ocupació temporal quan les feines del camp així ho requerien.

Molts dels masos i masies han perdut el seu ús al llarg de la segona meitat del segle xx, per la qual cosa bona part d'aquest patrimoni es troba en diversos estats de degradació. No obstant, en alguns indrets del Camp de Tarragona encara és possible observar aquest patró d'assentament:

- El Montmell: en conjunt es correspon bàsicament a les antigues parròquies de Santa Maria de l'Albà, de Sant Cristòfol de Selma, Sant Miquel del Montmell i Sant Miquel de Marmellar. Parròquies de muntanya que es van configurar al llarg del temps a través d'assentaments disseminats. Més o menys aquestes parròquies configuren espais amb característiques pròpies i són d'alguna manera les formes d'ocupació del territori. En el cas del municipi del Montmell es pot constatar la importància de la població disseminada fins a èpoques molt recents. Concretament l'any 1930, dels 755 habitants del municipi el 51% era població disseminada.
- Al baix Gaià hi ha una bona representació de masos, que permeten interpretar l'antic aprofitament d'aquestes terres. Alguns exemples en són el mas Rabassa, el del Marquès, el mas Enric, al terme de Tarragona, el de Salort, de Sorder o de Granell al Catllar, el conjunt enrunat de Rubials a la Pobla de Montornès, el

La vall de Santa Marina, a la serra de Llaberia, és un bon exemple d'assentament disseminat. Rafael López-Monné

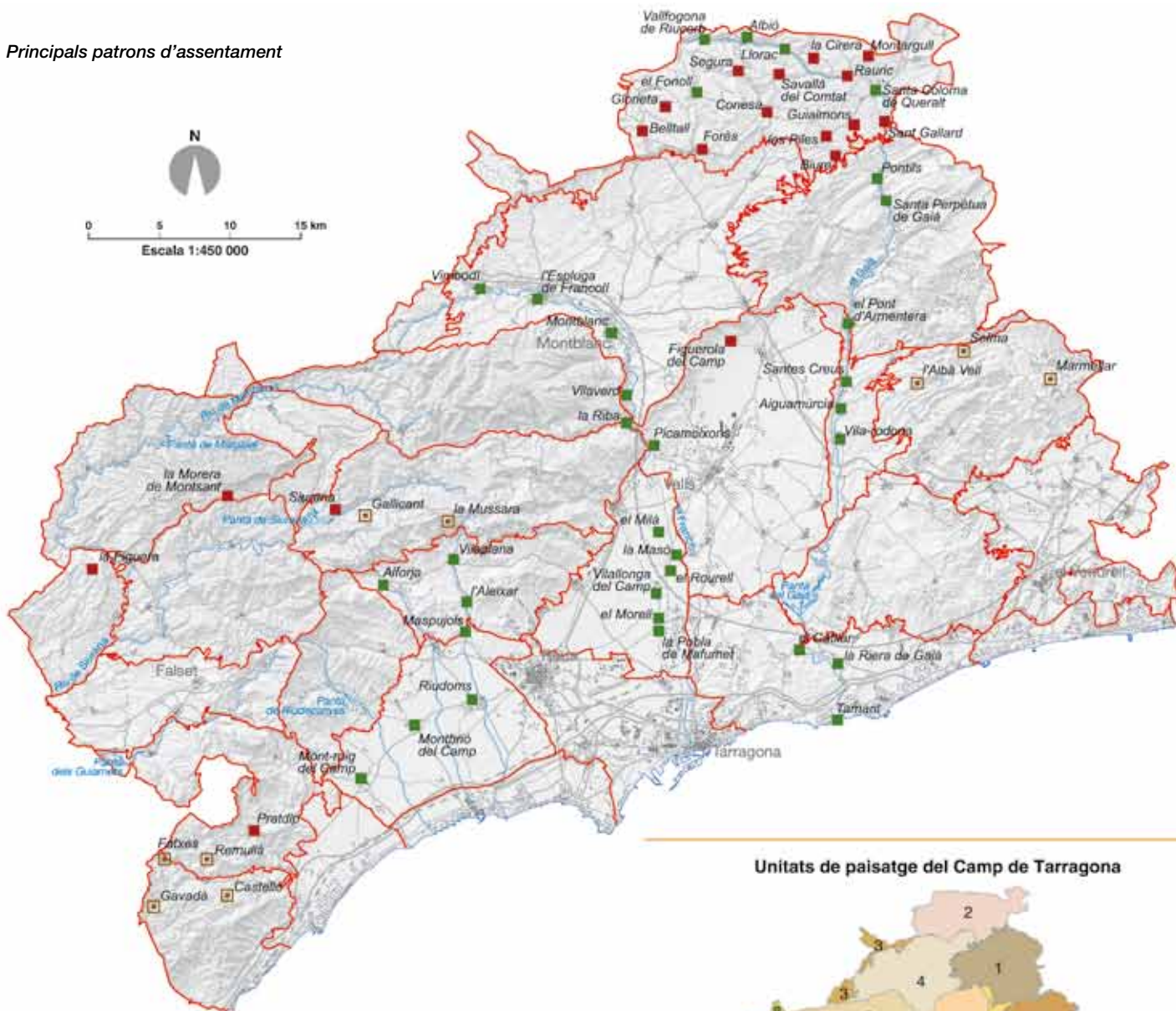
mas Blanc (enrunat) a Vespella, o els conjunts de Virgili i Ardenya a la Riera, els Masos de Vespella o Sant Miquel al municipi de Vespella.

- En el Priorat històric o el Montsant, on els masos es mantenen vius gràcies al seu lligam amb l'activitat vitivinícola o el turisme. La zona de la serra de Llaberia presenta conjunts interessants, com els masos situats al barranc de la Vall (Capçanes), o el mas d'en Magrinyà (Colldejou). A les muntanyes de Tivissa-Vandellòs destaca, per la seva presència, tot i el seu estat de deteriorament parcial, el mas de Genessies, que conserva fragments d'un mur medieval.
- Plana del Baix Camp i camps del Francolí: Aquí, la distribució dels masos històricament ha tingut una clara lògica vinculada a l'explotació agrícola tradicional, i desenvolupada quan la societat es va tornar més segura. Entre aquests masos, destaca per la seva grandària el conjunt del mas Sant Ramon, localitzat al terme de Constantí, situat al bell mig de la plana que s'estén entre Constantí i la Selva, i Reus i el Morell. Altres masos a destacar són: el mas Passamaner (la Selva), convertit en un petit i selecte hotel rural, el mas d'en Serra (Vilallonga), el mas Virgili (el Milà), reconvertis en turisme rural, el mas d'en Barrat (Almòster), el mas de Bertran, el mas de Fontanals, el mas de Batistó (la Selva), la Torre de Fàbregas, el mas de Cavaller, el mas del Mestret, el mas de Magrinyà, el mas de les Ànimes, el mas de Montseny (Constantí), el mas Baldrich, el mas de Mestre (el Morell), el mas de Montoliva (Vilallonga), el mas de Marxant, el mas de Tell, el mas de Besó (el Milà), el mas de Fontana, el mas de Pastó (la Masó), el mas de Pinyero i el mas de l'Escoté (Alcover).

Taula 5. Relació entre els principals patrons d'assentament i les unitats de paisatge

Patró d'assentament	Nuclis i unitat de paisatge a la qual pertanyen
Encimbellats	<ul style="list-style-type: none"> - Les Piles, Biure, Guilmons, Figuerola, Sant Gallard, Rauric, la Cirera, Montargull, Conesa, Forès, Segura, Savallà del Comtat, Belltall, Glorieta i Passanant (baixa Segarra) - La Figuera (serra del Tormo) - La Morera de Montsant (Priorat històric/ Montsant) - Siurana (la Mussara) - Pratedip (serra de Llaberia)
Alineats en vall	<ul style="list-style-type: none"> - A la vora del riu Francolí: Vimbodí, l'Espluga de Francolí, Montblanc, i Vilaverd (conca de Poblet); la Riba (la Mussara); Picamoixons (plana de l'Alt Camp); el Milà, la Masó, el Rourell, Vilallonga del Camp, el Morell, i la Pobla de Mafumet (camps del Francolí) - A la vora del Gaià: Santa Coloma de Queralt (baixa Segarra); Pontils i Santa Perpètua de Gaià (alt Gaià); el Pont d'Armentera, Santes Creus, Aiguamúrcia, i Vila-rodona (camps de Santes Creus); el Catllar, la riera de Gaià i Tamarit (baix Gaià) - A la vora del riu Corb: Albió, Llorac, Vallfogona de Riucorb, i el Fonoll (baixa Segarra) - A la vora d'altres rieres: Alforja, Vilaplana, l'Aleixar, i Maspujols (conca d'Alforja-Vilaplana); i Mont-roig del Camp, Montbrió del Camp i Riudoms (plana del Baix Camp)
Nuclis deshabitats	<ul style="list-style-type: none"> - Sector de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs: Gavada, Fatxes, Masdevalentí, Castelló i Remullà - Sector de la Mussara: Gallicant i la Mussara - El Montmell: l'Albà vell, Selma, Marmellar, Santsuies i la rectoria de Sant Miquel del Montmell
Disseminat	<ul style="list-style-type: none"> - El Montmell - Baix Gaià - Priorat històric, Montsant, serra de Llaberia i Muntanyes de Tivissa-Vandellòs - Plana del Baix Camp i camps del Francolí

Principals patrons d'assentament

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- Nucli encimbellat
- Nucli alineat en vall
- Nucli deshabitad
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

- 1. Alt Gaià
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Liaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francoll
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Gaià
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

10. El paisatge romà de l'Ager *Tarraconensis*

*Nucli de Tarragona, on encara hi ha nombrosos testimonis d'època romana.
Institut Cartogràfic de Catalunya*

El paisatge romà que actualment es pot contemplar al Camp de Tarragona està format principalment pel conjunt arqueològic de la ciutat de *Tarraco* (actual Tarragona), declarat Patrimoni de la Humanitat l'any 2000 per la riquesa de les restes monumentals que conté: l'amfiteatre, el circ i les muralles, entre altres restes. Malgrat que la major part dels vestigis visibles són fragmentaris i sovint preservats sota construccions més recents, ofereixen una imatge sorprenent de la grandesa d'aquesta capital provincial romana. La ciutat romana de Tarragona va tenir, a més, una importància ex-

cepcional en el desenvolupament de l'urbanisme i de l'estètica de les ciutats romanes, ja que va servir de model a moltes capitals romanes creades arreu de l'Imperi. Altres elements construïts arreu del Camp de Tarragona, visibles i testimonis d'aquella època, són la vil·la romana de Centelles a Constantí, la vil·la romana del Moro a Torredembarra, la vil·la romana dels Munts a Altafulla, els aqüeductes del pont del Diable i del pont de les Caixes, el primer al municipi de Tarragona i el segon al de Constantí, la pedrera del Mèdol i la torre dels Escipions, tots dos al municipi de Tarragona.

Aqüeducte romà de les Ferreres, popularment anomenat pont del Diable. Rafael López-Monné

160

El projecte *Ager Tarraconensis* (PAT), finalitzat el desembre del 2011 per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)¹, a través del qual s'ha reconstruït el paisatge d'època romana al territori de *Tarraco* i amb què s'explica com aquest ha incidit en l'evolució posterior, conclou que en època romana es va produir un increment i una especialització dels cultius que van permetre desenvolupar una indústria del vi molt important, amb exportacions per àmplies àrees del Mediterrani occidental i fins al centre d'Europa i les illes Britàniques. Aquest desenvolupament agrícola va anar acompanyat d'una ordenació del territori practicada amb meticulositat a través d'una xarxa cadastral ortogonal, que permetia mantenir una relació entre conreus i boscos molt sostenible, sense cap actuació d'agressivitat sobre el medi. Es creu que la forta expansió de l'agricultura, la tala d'arbres i l'increment de l'aridesa no van arribar fins al segle XVIII, com es desprèn dels estudis pol·línics.

El gran canvi en l'estructura del poblament introduït històricament al Camp de Tarragona va ser generat pels romans en el període republicà, del segle II al segle I aC. En efecte, tot i que els primers assentaments fixos sobre el territori foren obra dels ibers, que im-

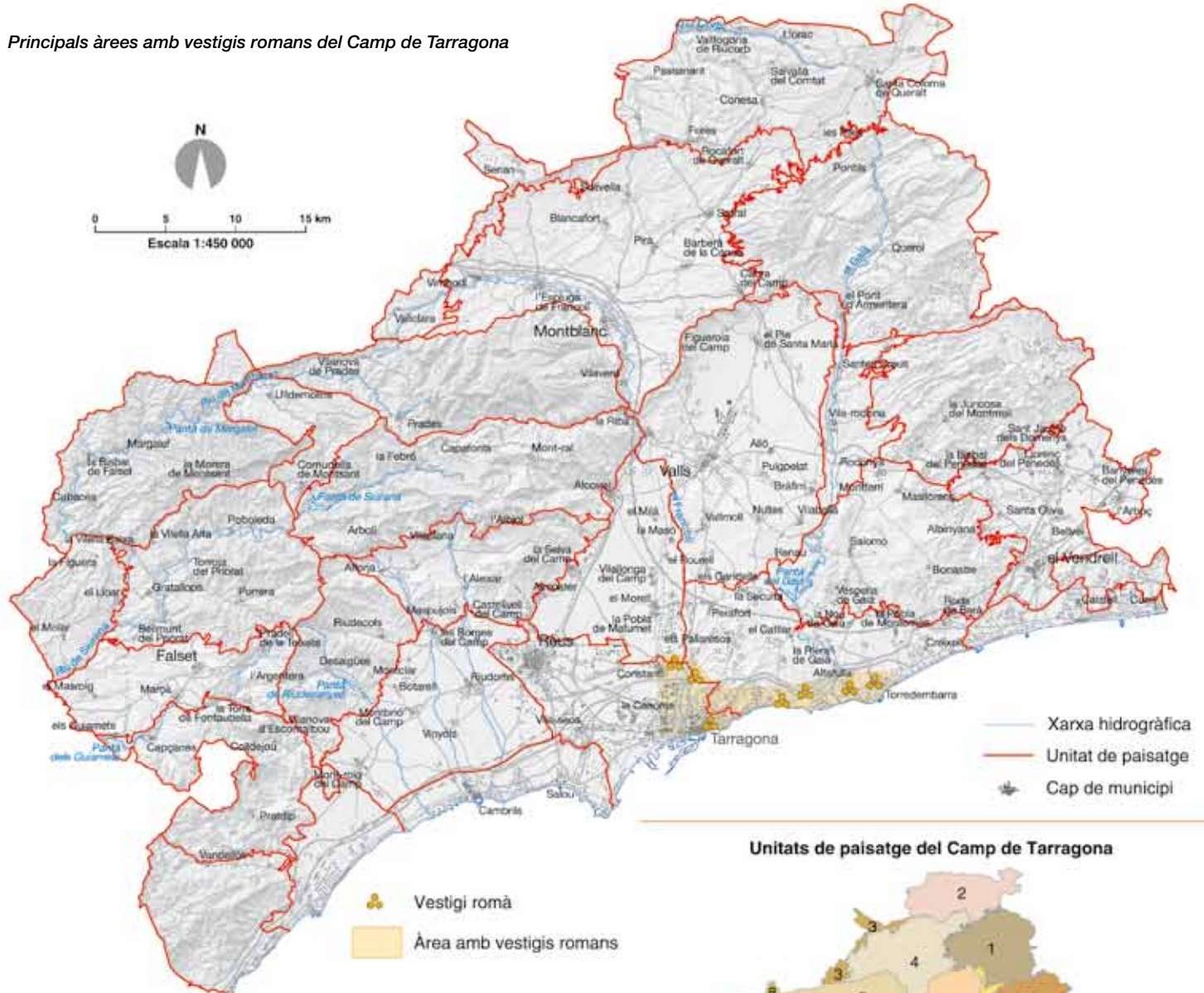
plantaren un tipus d'hàbitat estructurat en poblats encastellats dalt de turons i amb molt pocs assentaments rurals a la plana, la nova estructuració romana de poblament, amb la ciutat de *Tarraco*, les vil·les i els nombrosos hàbitats camperols dispersos per les planes fèrtils, generaren una nova estructura territorial d'ocupació de les planes articulada a través d'una xarxa de camins i les divisions agràries dels camps. Així doncs, es passà d'un paisatge eminentment forestal arreu, a les planes i a les muntanyes, amb uns conreus i unes àrees de pastura situades a les àrees més properes als assentaments ibers, a un paisatge romà que pren una certa forma de mosaic agroforestal, especialment a les planes.

En aquella època també existien jerarquies d'assentament i unes xarxes comercials i socials establertes. Es desprèn que l'evolució econòmica de l'*Ager Tarraconensis*, basada sobretot en la propietat de la terra i la seva explotació, va comportar al llarg dels segles un procés d'acaparament de terres que va conduir a una situació d'un cert latifundisme que culminà a l'edat mitjana.

Aquesta estructura territorial introduïda pels romans va marcar l'evolució posterior, fins al punt que en bona mesura avui encara perviu en l'estructura de la plana del Camp de Tarragona. Per tal de preservar i garantir la continuïtat del patrimoni paisatgístic romà, caldria emprendre un seguit d'accions encaminades a recuperarlo, conservar-lo i revalorar-ne el conjunt, més enllà dels elements construïts encara visibles avui dia. En aquest sentit, és interessant la creació del parc ecohistòric del pont del Diable impulsada per l'Ajuntament de Tarragona, que caldria complementar amb l'elaboració d'un pla integral del paisatge romà del conjunt de l'*Ager Tarraconensis*, que en permetés una comprensió global.

¹ Projecte de recerca de quatre anys de durada sobre el paisatge arqueològic antic a la dreta del riu Francolí, centrat en setze municipis de la dreta del riu Francolí, que són: Salou, Vila-Seca, Constantí, Tarragona, Almoixarres, Cambrils, Castellvell del Camp, Montbrió del Camp, el Morell, la Pobla de Mafumet, Reus, Riudoms, la Selva del Camp, Vilallonga del Camp, Vinyols i els Arcs, i Alcover. La cartografia té en compte tant el poblament com l'articulació del territori, la xarxa viària, les estructures agràries i la xarxa cadastral. La recerca sobre fauna, flora, clima, zoologia i geologia, han permès matisar l'extensió de boscos i cultius o la incidència de la ramaderia, i arribar a conclusions sobre el sistema d'explotació del medi practicat pels romans i la seva incidència sobre el paisatge.

Principals àrees amb vestigis romans del Camp de Tarragona

161

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Galà
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Llaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francoí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Galà
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montnells
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

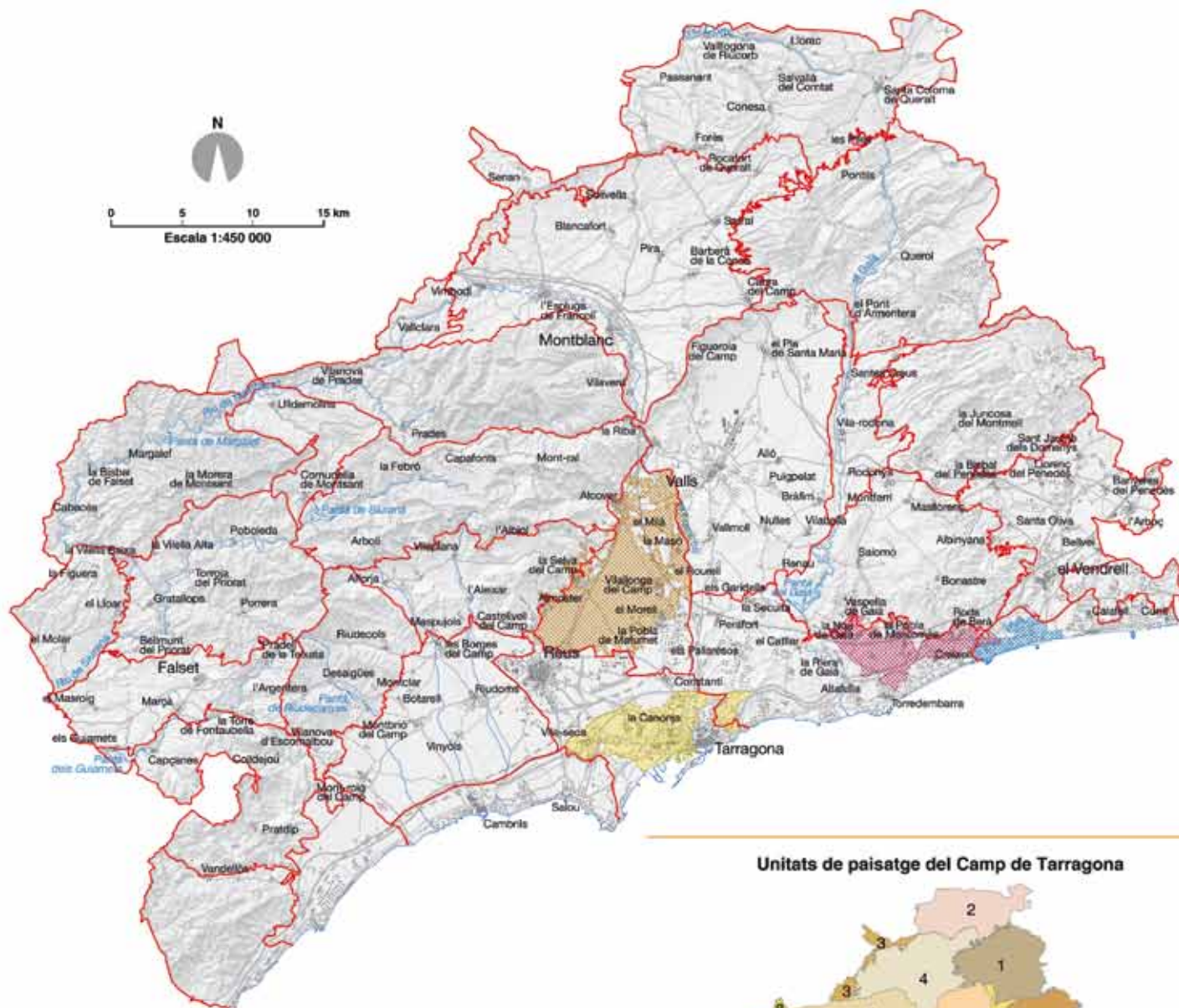
Bloc 4

Paisatges d'atenció especial

El mirador de la Cogulla, a la serra de Miramar, permet observar el monocultiu d'avellaner dels camps del Francolí i bona part del litoral del Camp de Tarragona. Carles Cubos

Es consideren paisatges d'atenció especial els sectors del Camp de Tarragona que tenen un seguit de valors molt destacats o bé aquells que són objecte de grans transformacions del territori que susciten repercussions paisatgístiques importants. Són paisatges que presenten una determinada heterogeneïtat, complexitat o singularitat des del punt de vista de la gestió i l'ordenació paisatgístiques i sobre els quals s'han definit criteris específics per a preservar-los, gestionar-los i ordenar-los. Els quatre paisatges d'atenció especial són els que es descriuen a continuació:

1. Paisatge d'atenció especial del garrofer
2. Paisatge d'atenció especial de la perifèria de Tarragona
3. Paisatge d'atenció especial de l'avellaner
4. Paisatge d'atenció especial de la façana litoral del Tarragonès-Penedès

- Garrofer
- Perifèria de Tarragona
- Avellaner
- Façana litoral del Tarragonès - Penedès
- Xarxa hidrogràfica
- Unitat de paisatge
- Cap de municipi

Unitats de paisatge del Camp de Tarragona

- 1. Alt Galà
- 2. Baixa Segarra
- 3. Garrigues Baixes i Vall del Corb
- 4. Conca de Poblet
- 5. Muntanyes de Prades
- 6. la Mussara
- 7. Vall del Silenci
- 8. Garrigues Altes
- 9. Montsant
- 10. Serra del Tormo
- 11. Priorat Històric
- 12. Baix Priorat
- 13. Serra de Llaberia
- 14. Muntanyes de Tivissa - Vandellòs
- 15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant
- 16. Escornalbou - Puigcerver
- 17. Conca d'Alforja - Vilaplana
- 18. Plana del Baix Camp
- 19. Litoral del Camp
- 20. Reus - Tarragona
- 21. Camps del Francollí
- 22. Plana de l'Alt Camp
- 23. Baix Galà
- 24. Massís de Bonastre
- 25. Camps de Santes Creus
- 26. el Montmell
- 27. Plana del Baix Penedès
- 28. Litoral del Penedès
- 29. Garraf

1. El paisatge del garrofer

Paisatge del garrofer en un coster esglaonat, en feixes sostingudes per murs de pedra seca, característic de les terres càlides i seques del litoral de Tarragona, al nord de la Nou de Gaià. Observatori del Paisatge

El paisatge del garrofer és un paisatge agrícola tradicional en forta regressió, característic de les terres de secà dels costers, que reuneix els valors propis dels paisatges agraris mediterranis amb un alt significat identitari. Antigament havia estat molt estès i era característic de les terres litorals calcàries, seques i càlides, des de Sitges fins al Perelló, pel que fa a Catalunya, i de les terres costaneres del país.

Els camps de garrofers es van estendre molt entre 1890 i el començament de la Guerra Civil, en un període en què els animals de tir, la tracció de sang, tenia molta importància i les garrofes constituïen un pinso molt adequat per als equins. Aquests conreus van substituir moltes vinyes localitzades en terrenys costeruts i que

havien estat afectades per la fil·loxera. Des de la dècada dels anys cinquanta del segle passat els camps de garrofers van anar en franc retrocés a causa de la pràctica desaparició del transport amb tracció animal i també de la urbanització de l'espai litoral. Malgrat tot, hi ha indrets del baix Gaià on té la consideració de primer conreu, ja que recobreix més d'un 40% de la superfície cultivada. Al municipi de Creixell el paisatge del garrofer havia arribat a ocupar el 65% de les terres llaurades abans que la urbanització del litoral fragmentés i fes retrocedir aquest tipus de paisatge agrícola.

La garrofa, a part de fer-se servir com a pinso per als animals de granja, actualment s'aprofita sobretot per la llavor, el garroffí, d'on se n'extreu la goma de garroffí, utilitzada en la indústria alimentària

com a additiu estabilitzant. La substitució de la goma de garrofi per altres productes que tenen les mateixes propietats, però, ha fet davallar darrerament la cotització de la garrofa, de manera que els pocs camps que encara resten funcionals es mantenen gràcies a les aportacions econòmiques procedents de la Política agrària comuna (PAC).

Actualment hi ha camps de garrofers a totes les comarques litorals inclosa la de l'Alt Camp. No obstant això, les àrees més extenses es localitzen a les unitats de paisatge situades a l'extrem sud-oriental del Camp de Tarragona: el baix Gaià, la plana del Baix Penedès i el litoral del Penedès.

El paisatge secular del garrofer es troba actualment en retrocés. El creixement de les àrees residencials, sovint desconnectades físicament dels nuclis tradicionals de població, i les noves infraestructures viàries han comportat una reducció de la superfície ocupada pel paisatge del garrofer en un context de baix rendiment econòmic del conreu que tampoc no n'afavoreix la supervivència.

En aquest context territorial la preservació del paisatge del garrofer té un valor estratègic en el litoral del Camp de Tarragona. El seu manteniment pot evitar la conurbació d'amplis sectors del litoral i del prelitoral del Camp, a més de salvaguardar un paisatge agrari de gran valor cultural i estètic, que forma part de la identitat, el sentit de lloc i l'imaginarí paisatgístic de les terres litorals de Tarragona.

168

Protecció, gestió i ordenació del paisatge

L'evolució d'aquest paisatge d'atenció especial hauria de complir també els objectius de qualitat paisatgística per a tot l'àmbit del Camp de Tarragona (vegeu el bloc 5). També cal tenir en compte els aspectes següents:

- Reconèixer que el paisatge del garrofer té un valor propi que va més enllà del productiu. Forma part dels paisatges viscuts per una part significativa de la població del litoral del Camp de Tarragona i constitueix una de les poques mostres d'aquest tipus de paisatge mediterrani a casa nostra. Per aquest motiu, cal fomentar accions de restauració, millora i valoració del paisatge del garrofer, principalment dels camps adjacents a les àrees urbanes, per l'alt índex d'exposició visual a què estan sotmesos.
- Identificar les àrees de conreu del garrofer amb més valor paisatgístic en funció de la seva extensió; diversitat d'elements i estructures; posició estratègica; valors culturals, estètics i identitaris que serveixin de base per a valorar-los.
- Delimitar acuradament el paisatge del garrofer i aprofitar les figures jurídiques supramunicipals per potenciar-lo.
- Inventariar els elements del patrimoni construït del paisatge del garrofer (construccions, marges, feixes i tanques, entre altres) i les seves mostres més excepcionals en el Camp de Tarragona per tal d'avaluar-ne l'estat i preservar-los.
- Mantenir i potenciar els corredors agrícoles formats per camps de garrofers de tal manera que funcionin com a zones lliures entre els espais construïts aïllats i els nuclis urbans del litoral.

*Les construccions de pedra seca també són presents en el paisatge del garrofer i contribueixen al gran valor cultural i estètic d'aquest paisatge.
Rafael López-Monné*

- Els camps de garrofers han de mostrar-se a la població, és a dir, han de ser perceptibles per les persones que viuen a la comarca o que hi transiten i la visiten, com un paisatge atractiu, obert i acollidor que convida a la descoberta.
- Mantenir els antics camins agrícoles tot facilitant-ne la senyalització i aprofitar-los com a itineraris turístics i de promoció de rutes de descoberta del paisatge del garrofer.
- Incloure el paisatge del garrofer i els principals miradors del paisatge del garrofer en la xarxa d'itineraris d'interès paisatgístic de la zona, siguin rodats o no.
- Senyalitzar les carreteres T-202, T-211 i TV-2041 que creuen el paisatge del garrofer amb indicacions prou clares per remarcar-lo com un element d'identitat del litoral de Tarragona.
- Reparar, substituir o retirar progressivament els elements en estat precari dels entorns de la xarxa viària que creua aquest paisatge.
- Habilitar mecanismes i incentius econòmics adreçats als propietaris perquè restaurin i/o rehabilitin els habitatges i construccions i mantinguin els elements característics de l'arquitectura tradicional.
- Impulsar fórmules de custòdia del territori entre propietaris privats i entitats de custòdia per a la gestió responsable del paisatge del garrofer al litoral de Tarragona amb una implicació activa de la societat civil.

Fotografia aèria de l'any 1956 del sector entre el Vendrell i Coma-ruga. S'aprecien els camps de garrofers de l'esquerra de la imatge sobre els sòls prims de la base del turó de la torre del Telègraf, precisament en el paratge conegut com els Garrofers. A la dreta, conreus herbacis sobre sòls al·luvials. A la part inferior destaca la línia de ferrocarril Barcelona-València, més ampla a l'estació de Coma-ruga. ICC

169

El mateix sector a l'any 2010. Els camps de garrofers i el conjunt del paisatge agrícola han desaparegut sota l'avenç de les urbanitzacions i el desenvolupament de la xarxa viària. ICC

2. La perifèria de Tarragona

*Perifèria de l'oest de Tarragona, amb els nuclis de la Canonja i Bonavista en primer terme i el port de Tarragona al fons.
Departament de Territori i Sostenibilitat*

L'anell de nous creixements que envolta el nucli urbà de la ciutat de Tarragona reuneix totes les característiques dels paisatges periurbans. Entre el traçat de l'autopista AP-2 i la línia de costa ha cristal·litzat un paisatge que, al marge del nucli urbà de Tarragona, presenta barris residencials, polígons industrials, grans àrees comercials i recreatives, i infraestructures de serveis. Una xarxa viària molt densa, que inclou carreteres, autovies, una autopista i la línia de ferrocarril genera noves cèl·lules de paisatge de petites dimensions en els nusos viaris i en els llocs on conflueixen en paral·lel dos o més traçats de les infraestructures de comunicació. En els espais intersticials que resten entre els espais construïts es mantenen camps de conreu, els últims reductes d'un paisatge agrari en

retrocés, i també petites peces cobertes per diferents estadis de desenvolupament de la vegetació espontània.

Al conjunt heterogeni d'usos del sòl i elements del mosaic paisatgístic de la perifèria de Tarragona, s'hi ha d'afegir la presència d'unes instal·lacions portuàries que ocupen bona part de la façana litoral de la badia de Tarragona amb suficient força per generar un paisatge propi. El curs del riu Francolí condiciona la configuració del mosaic, perquè separa clarament els usos industrials, localitzats al marge dret, dels residencials propis de la ciutat, emplaçada històricament en el marge esquerre.

172

Perifèria nord-oriental de Tarragona, amb el polígon industrial petroquímic Nord al fons. Rafael López-Monné

El paisatge del sector perifèric oriental

El sector oriental de la perifèria de Tarragona mostra una vocació residencial relacionada, per una banda, amb els usos turístics de la costa nord i, per l'altra, amb la permanència de masses forestals que recobreixen un relleu de turons de poca alçada.

Un exemple de l'orientació inicial de l'espai cap als usos turístics i residencials és la ciutat de Repòs i Vacances de Tarragona. Construïda a començament dels anys seixanta consisteix en una mostra de l'urbanisme de l'època franquista. És un projecte concebut per allotjar els treballadors i les seves famílies durant el període de vacances. Consisteix en un sector residencial, envoltat de vegetació, que es va construir en un vessant orientat al mar. El conjunt està format per blocs d'apartaments en filera de dues plantes en la part alta de la vessant, i de cases unifamiliars d'una sola planta en la part baixa. Hi ha tots els serveis necessaris per a la vida comunitària de l'època: església, instal·lacions esportives, serveis generals, restaurant, etc. La part baixa de la ciutat de vacances està travessada per la carretera nacional N-340 i la línia de ferrocarril Barcelona-València, de manera que els serveis se situen en l'espai que resta entre ambdues infraestructures mentre que el restaurant i el balneari es localitzen a la platja.

Més tardanament es van construir les urbanitzacions de Cala Romana i els Boscos de Tarragona, així com la de Monnars, al paratge de la masia del mateix nom en l'antic i desaparegut terme de

Tamarit. Aquestes urbanitzacions han crescut en sentit longitudinal de sud a nord fins a tocar l'autopista AP-7 en el cas dels Boscos de Tarragona, i constitueixen l'extrem més oriental de la perifèria de Tarragona.

El santuari de la Mare de Déu de Loreto està situat en el cim d'un turó que es localitza al centre geogràfic de la peça de terreny que resta limitada per les urbanitzacions abans esmentades, la línia de costa, l'autopista i la ciutat de Tarragona. Al voltant del santuari es defineix un espai lliure d'edificacions i recobert per pinedes de pi blanc que és utilitzat com a àrea adient per a la pràctica d'activitats d'esbarjo a l'aire lliure.

Al sud hi ha alguna pedrera, l'estadi municipal de futbol i petits sectors residencials de tipologia diversa, que si inicialment estaven aïllats, el creixement de la urbanització està articulant un teixit urbà divers i heterogeni que connecta amb el sector de llevant de la ciutat vella.

Més al nord, la barriada de Sant Pere i Sant Pau, iniciada en règim cooperatiu l'any 1969, constitueix per dimensions i pes demogràfic un petit nucli de la constel·lació perifèrica. Un nucli que ha irradiat creixements cap a llevant, fins a tocar el santuari del Loreto abans esmentat, mentre que, al sud, al paratge de l'Oliva s'ha constituït una àrea d'urbanització difusa que s'articula al voltant de la carretera que va als Pallaresos.

Paisatge híbrid de la perifèria de Tarragona format per usos del sòl industrials, residencials, agrícoles i erms. ICC

El paisatge del sector perifèric occidental

El sector de la perifèria de Tarragona situat a la dreta del riu Franco-lí és molt més complex. Un paisatge agrícola ha estat substituït progressivament per un mosaic de barris residencials, polígons industrials i àrees comercials de recent creació.

Pel que fa als usos residencials, aquests se situen en el triangle que formen la carretera N-340 i l'autovia T-11. El subsector s'estructura a partir de barris de nova creació que es van originar els anys cinquanta i seixanta del segle passat.

El barri de Torreforta és el més proper al nucli de Tarragona i se situa un cop passat el riu a tocar de la zona industrial del Franco-lí. Pren el seu nom d'una antiga masia enclavada en un paisatge d'ametllers i garrofers. Es començà a construir durant la dècada dels cinquanta del segle xx, però el gran desenvolupament va tenir

lloc als anys seixanta amb l'arribada en massa d'immigrants. És un barri urbanísticament heterogeni, on el teixit urbà està constituït per cases unifamiliars d'una sola planta que coexisteixen amb blocs d'habitatges de quatre i cinc plantes. A ponent del nucli de Torreforta, sense que hi hagi una discontinuïtat en el teixit urbà encara que sí que hi ha un canvi en la tipologia urbanística, s'han desenvolupat barris de tipologia diversa com la Granja, situada al costat de l'autovia, on destaca una zona esportiva amb diversos equipaments, o la barriada de Campclar, que ha crescut en paral·lel i adossada al traçat de la carretera N-340.

A l'oest de Campclar, apareix el barri de Bonavista, un dels més poblats del terme municipal de Tarragona. Està emplaçat sobre el petit turó de Collblanc, en antics terrenys de garrigues i garrofers. Malgrat que les primeres cases que s'hi van aixecar eren d'autoconstrucció, avui hi predominen els grans blocs d'habitatges que

es disposen en una trama urbana constituïda per carrers rectilinis disposats en una xarxa ortogonal.

Finalment, cap a l'oest i a poca distància de Bonavista, es troba el municipi de la Canonja, un petit nucli rural que es va transformar profundament entre 1960 i 1980, amb l'abandonament dels conreus i la venda de moltes parcel·les agrícoles perquè s'expandís el polígon industrial d'Entrevies. El municipi s'articula a banda i banda de la carretera que uneix l'N-340 amb l'autovia Reus-Tarragona (T-11).

L'àrea compresa entre l'autovia T-11 i l'autopista AP-7 és molt heterogènia. Els usos residencials es limiten al petit barri de la Floresta, bastit en un indret adjacent al costat nord de l'autovia. La resta de la peça està constituït per un mosaic d'usos industrials i comercials en continu creixement. Al nord hi ha el polígon industrial Riuclar en clara expansió cap el sud-oest on la xarxa de vials ja enllaça actualment amb l'àrea comercial de les Gavarres.

Protecció, gestió i ordenació del paisatge

El paisatge de la perifèria urbana de Tarragona és un paisatge en transformació permanent, on al costat de solars colonitzats per la vegetació ruderal hi ha construccions residencials, polígons industrials i àrees comercials.

L'evolució d'aquest paisatge d'atenció especial hauria de complir també els objectius de qualitat paisatgística per a tot l'àmbit del Camp de Tarragona (vegeu el bloc 5). També cal tenir en compte:

- Evitar la implantació de tallers de desballestament, de ferralles, aparcaments de caravanes, abocadors i altres activitats amb gran impacte visual a les vies d'entrada a la ciutat de Tarragona.
- Amb l'objectiu de dotar la població de Tarragona d'espais per al lleure i també per connectar el sistema d'espais oberts amb els espais verds urbans, caldria mantenir com a zones lliures:

- L'espai que s'estén a banda i banda de les ribes del riu Francolí, entre l'autopista AP-7 i el mar.
- L'espai existent entre el barri de Bonavista i el nucli de la Canonja.
- El paratge del Santuari de la Mare de Déu de Loreto.
- L'espai entre Torreforta i la Floresta.

Els polígons industrials són un dels elements més característics del paisatge de la perifèria de Tarragona. La presència d'aquestes zones caracteritza sectors extensos del territori. Per tal d'atenuar el notable impacte paisatgístic que generen caldria:

- Potenciar projectes d'integració paisatgística en els polígons actuals.
- Específicament, arranjar el perímetre dels polígons industrials d'Entrevies i de Constantí, proporcionar filtres visuals als perímetres dels polígons industrials amb elements de jardineria: fileres d'arbres, tanques vegetals, espais de jardí, etc.
- Tendir a la col·locació progressiva de les indústries aïllades en polígons industrials per a evitar la dispersió de les construccions.
- Estudiar la possibilitat d'enderrocar les naus industrials en desús.
- La població que treballa en els polígons industrials i les persones que els freqüenten per raons laborals han de poder gaudir d'un paisatge endreçat i coherent. Per aquest motiu es recomana:
 - Dotar d'arbrat la trama viària interna dels polígons industrials situats a la perifèria de Tarragona.
 - Establir normes de funcionament intern dels polígons i delimitar les àrees d'emmagatzematge.

3. El paisatge de l'avellaner

Conreus d'avellaners a prop del riu Francolí. Ferran Aguilar

Els camps d'avellaners del Baix Camp constitueixen l'àrea contínua més extensa d'aquest conreu a tot Europa, i és el conreu que més caracteritza i singularitza el Camp de Tarragona.

La història del paisatge de l'avellaner al Camp de Tarragona s'inicià a la segona meitat del segle XIX quan aquest arbre va ser el substitut de les vinyes afectades per l'oïdi. La reconversió agrícola va guanyar intensitat a final de segle amb l'arribada de la fil·loxera, de manera que al començament del segle XX s'havia passat d'un paisatge de la vinya a un paisatge agrícola dominat per l'avellaner. Al llarg del segle XX el predomini de l'avellaner va anar augmentant fins a la segona meitat dels anys vuitanta en què la crisi de preus provocada per la competència d'altres àrees productores en va frenar l'expansió i va iniciar una època incerta per al futur del conreu.

L'avellaner és un arbret baix, amb una alçada que oscil·la entre els 3 i els 6 metres i que moltes vegades presenta un aspecte arbustiu amb diverses branques dretes que neixen del terra. L'escorça de les branques és llisa i de color bru rogenc, fet pel qual els camps d'avellaners, a l'hivern, com que les fulles són caduques i deixen l'arbre desguarnit, es distingeixen de tots els altres conreus per aquestes tonalitats tan particulars. Les fulles són amples i planes, amb forma de cor a la base i bruscament acabades en punta.

L'avellaner necessita el vent per a portar a terme la pol·linització. Els grans de pol·len poden ser transportats a diversos quilòmetres de distància i fecundar les flors d'altres arbres, ja que la majoria de les varietats d'avellaner que es conreen, com per exemple la "negreta", són autoestèrils i necessiten ser fecundades pel pol·len

176

Camps d'avellaners regats amb el sistema de microreg. Observatori del Paisatge

d'altres varietats. En aquest sentit el mestral, que bufa amb més freqüència durant l'hivern, és l'agent que assegura el correcte funcionament del cycle natural i un dels factors que expliquen els bons rendiments de l'avellana al Camp de Tarragona.

Els requeriments hídrics de l'avellaner fan que no pugui prosperar en localitats on el període àrid estival sigui superior a dos mesos. Aquest fet fa que a les terres de secà l'avellaner es planti en obagues o als fons de vall, indrets on les condicions topoclimàtiques i edàfiques redueixen les condicions d'aridesa. A la plana del Baix Camp, on es dona la màxima concentració d'arbres, el reg per degoteig pal·lia les limitacions del clima mediterrani pel que fa a l'aspecte hídric.

Els camps d'avellaner es troben a molts indrets del Camp de Tarragona en proporcions variables sobre la resta de conreus. Formen mosaics amb altres cultius llenyosos a sectors de la vall del Silenci, a la conca d'Alforja-Vilaplana, a les serres de Riudecanyes, al baix Gaià, a les valls interiors del massís de Bonastre i al sector nord-oriental de la plana de l'Alt Camp. És, però, a la plana de la dreia del Francolí, dins l'àmbit territorial de les unitats de paisatge Camps del Francolí i Plana del Baix Camp, on es concentra la densitat més gran de conreu, amb una àrea molt extensa i contínua que caracteritza clarament el paisatge d'aquell territori.

L'estructura del paisatge de l'avellaner a la plana del Baix Camp i als camps del Francolí està constituïda per una malla de parcel·les

rectangulars de petita extensió, delimitades pels estrets senders d'accés. Camps d'oliveres i d'ametllers introdueixen petits sectors de diversitat de formes, colors i textures. En alguns llocs, els camps de conreu estan envoltats per marges formats per canyars espessos i les parcel·les que contenen cases a l'interior estan totalment protegides per tanques de vegetació densa. Les escasses fileres de xiprers que fan de paravent, a part de delimitar les parcel·les, trenquen la horizontalitat de les línies dominants.

La crisi de preus de l'avellana iniciada a la dècada dels anys vuitanta del segle passat (a causa de la competència amb productes procedents d'altres països, sobretot de Turquia) juntament amb l'envelliment de la població que es dedica a l'agricultura dibuixen un futur incert per a aquest paisatge. L'envelliment de la població que es dedica a les feines agrícoles genera una tendència entre la població jove que hereta les propietats a practicar l'activitat agrícola vinculada al conreu de l'avellana a temps parcial. Aquesta dinàmica afavoreix consegüentment la substitució del conreu de l'avellaner per altres conreus més productius i que necessiten una menor inversió en temps de feina.

La transformació lenta cap a uns conreus més productius es detecta, per exemple, a Mont-roig del Camp, on s'ha superat la crisi provocada per la baixada del preu de l'avellana, per la manca de mà d'obra i la falta de continuïtat i viabilitat de les explotacions familiars, per mitjà de la consolidació d'un model agrícola industrial, basat en els conreus hortícoles per a l'exportació, que ha regenerat el sector i ha intensificat la productivitat dels conreus.

Els recents creixements residencials i industrials de la zona exerceixen una forta pressió sobre els terrenys més aptes per al conreu, tant per les condicions del sòl com per la proximitat als nuclis urbans. Un procés recent és la proliferació de parcel·les i casetes que configuren un paisatge fragmentat i a voltes degradat, sobretot per les tipologies, els materials i els acabats poc acurats que presenten les construccions.

Protecció, gestió i ordenació del paisatge

L'evolució d'aquest paisatge d'atenció especial hauria de complir també els objectius de qualitat paisatgística per a tot l'àmbit del Camp de Tarragona (vegeu el bloc 5). També cal tenir en compte que s'ha de:

- Impedir que proliferin les casetes no regulades enclavades en les parcel·les agrícoles, com a conseqüència de la disminució de la funció productiva del conreu i de la progressiva substitució per a usos residencials i de lleure.
- Regular l'aspecte de les edificacions ja existents pel que fa als tipus de materials emprats, els acabats i el codis cromàtics emprats en les cobertes.
- Evitar que el procés de substitució provoqui la fragmentació del paisatge agrícola. En aquest sentit, s'haurien de promoure transformacions que impliquin l'acord entre més d'un propietari si no s'assoleix la superfície mínima exigida.

Monoconreu d'avellaner als camps del Francolí. ICC

4. El paisatge de la façana litoral del Tarragonès-Penedès

Aiguamolls dels Muntanyans (Espai d'Interès Natural de la Platja de Torredembarra i Creixell). Rafael López-Monné

Al nord del promontori de Tamarit i fins a la desembocadura del riu Foix s'inicia un llarg tram de costa baixa que es correspon amb el front litoral del baix Gaià i de la plana del Penedès. L'espai litoral limitat entre la línia de costa i els traçats de les autopistes AP-7 i C-32 ha viscut durant les darreres dècades una transformació intensa que ha canviat les característiques d'aquest paisatge.

En un període de temps molt curt s'ha produït l'ocupació de la façana litoral per un seguit d'urbanitzacions residencials o de turisme de temporada que ha transformat tot l'espai disponible entre el mar i l'autopista, i s'ha integrat poc en el mosaic paisatgístic preexistent. De manera que en molts trams, sobretot al litoral del Penedès, s'ha constituït un continu urbà format per la simple juxtaposició de creixements residencials.

El paisatge d'arrels històriques es caracteritzava per la dualitat d'assentaments entre uns nuclis interiors, situats a una distància prudencial del mar i sovint emplaçats dalt de petits turons, com és el cas d'Altafulla, Torredembarra, Creixell, Roda de Berà, Calafell, i els barris mariners, poc desenvolupats, que sovint tot just eren un curt carrer de cases a primera línia de costa.

Els nuclis interiors articulen un paisatge agrícola d'un gran valor cultural i estètic constituït per camps de garrofers, oliveres i ametllers conreats sobre uns sòls rogencs en parcel·les delimitades per parets de pedra seca. Aquest paisatge singular que dona caràcter i valor al territori està sent substituït, en alguns casos, per un paisatge en el qual proliferen urbanitzacions de cases adossades, polígons industrials, càmpings i complexos residencials, sovint de baixa qualitat paisatgística.

180

Litoral de Torredembarra. Departament de Territori i Sostenibilitat

D'altra banda, el tram de costa que s'estén entre el cap Gros de Torredembarra i el promontori coronat per l'ermita de la Mare de Déu de Berà ha pogut preservar un sector d'aiguamolls confinat entre el cordó de dunes litorals i la via del ferrocarril. Es tracta d'un paisatge dunar i de maresma de gran valor paisatgístic i ecològic actualment protegit pel PEIN.

Entre el Roc de Sant Gaietà i Cunit s'estén una única faixa de sorra molt fina i amb un perfil molt suau que és compartida pels municipis de Calafell i el Vendrell. Només les desembocadures de rieres i els tómbols trenquen la monotonia del traçat rectilini d'aquest tram costaner, on han perdut entitat un conjunt de zones humides pròpies de les costes planes com aquesta: la llacuna de la Mar Morta a Cunit, gairebé reblerta del tot; els estanys de Segur, l'estany Llarg i l'estany d'Ollers, a Calafell. Per altra banda, han desaparegut les llacunes de Servidini, de Coma-ruga, on les aigües que l'alimentaven brollaven tèbies, i de Sant Salvador, les quals constituïen el conjunt conegut com els estanyols de Calders. Més al sud, l'es-

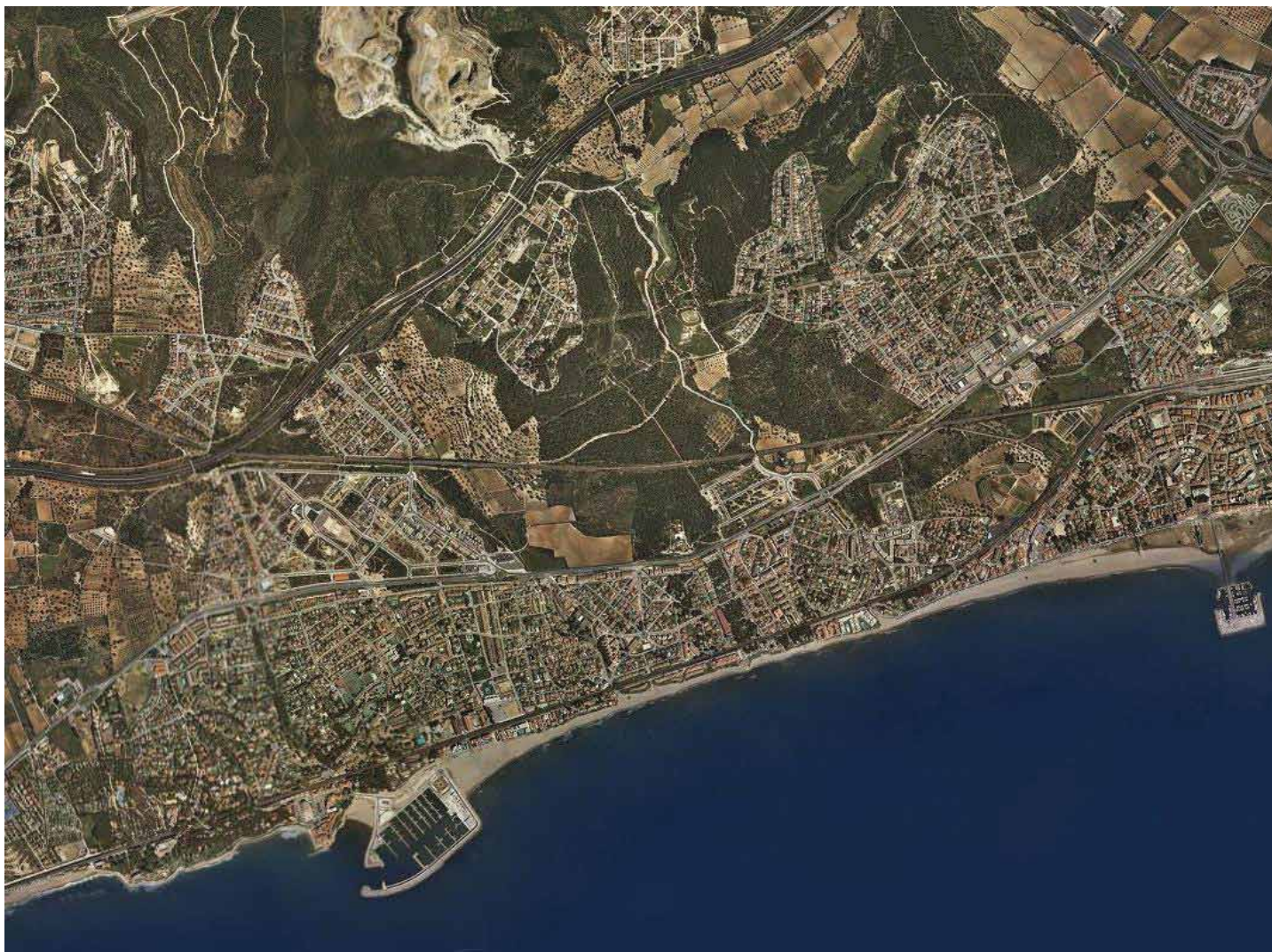
tany del Francàs ha estat dessecat i ocupat per urbanitzacions i un càmping.

Entre el Roc de Sant Gaietà i el cap Gros de Torredembarra la densitat de l'edificació de l'espai litoral no és tant intensa gràcies a la presència de l'Espai Natural dels Muntanyans i d'una sèrie de càmpings emplaçats un rere l'altre.

La façana litoral analitzada conté, també, elements arqueològics d'un valor històric superlatiu: l'arc de Berà, la torre dels Escipions i la pedrera del Mèdol, a més d'altres restes menys conegudes.

Protecció, gestió i ordenació del paisatge

L'evolució d'aquest paisatge d'atenció especial hauria de complir també els objectius de qualitat paisatgística per a tot l'àmbit del Camp de Tarragona (vegeu el bloc 5). També cal tenir en compte que s'hauria de:

Ocupació urbana del litoral del Tarragonès-Penedès. ICC

- Restaurar els paisatges de dunes i maresmes degradades que encara es mantenen en el litoral del Camp de Tarragona, com a mesura de protecció dels paisatges litorals singulars amenaçats.
- Inventariar els edificis de valor patrimonial presents en aquest tram de costa (cases de pescadors, edificis d'estil modernista o colonial de començament de segle passat, drassanes, magatzems, fars, entre d'altres).
- Regular l'aspecte de les edificacions de la façana paisatgística de primera línia de costa atès el valor identitari i característic que tenen.
- Establir camins de ronda per a vianants, accessibles a la major part de la població en els trams següents, de sud a nord:
 - Punta de la Móra.
 - Cap Gros de Torredembarra.
 - Sector rocós entre les platges de la punta de la Móra i Altafulla.
 - Promontori de Berà.
- Potenciar el sistema dunar i les maresmes mitjançant plafons interpretatius situats en els principals miradors d'aquests paisatges.

Bloc 5

Objectius de qualitat
paisatgística, criteris
i accions

El Conveni europeu del paisatge insta les diverses societats europees a definir uns objectius de qualitat paisatgística. Com a punt de trobada entre les aspiracions de la ciutadania, l'opinió dels experts i les polítiques públiques en relació amb el paisatge, els objectius de qualitat paisatgística plasmen, de manera fidedigna i després d'un intens procés de consulta i participació pública, la meta final que una societat es marca a si mateixa en termes de millora dels seus paisatges. El Conveni mateix els defineix com la plasmació, per part de les administracions públiques, de les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques de l'entorn. Els objectius de qualitat paisatgística responen a la pregunta, tan senzilla i complexa alhora, de "Quin paisatge volem?"

Més enllà de la incidència que tinguin en els instruments propis de la planificació territorial, urbanística o sectorial, els objectius de qualitat paisatgística també tenen la funció de promoure la consciència ciutadana en relació amb el paisatge. Els objectius de qualitat paisatgística han d'actuar de guia i de marc de referència no només per a l'Administració, en qualsevol dels seus nivells, sinó també per al conjunt de la ciutadania, tant en l'àmbit del que habitualment s'entén per societat civil com en el pròpiament individual. Els objectius de qualitat paisatgística tenen, per tant, un rang estratègic i faciliten l'avenç cap a una nova cultura de la gestió i l'ordenació del territori que exigeix grans dosis de sensibilitat paisatgística per part de tots els agents que hi intervenen i de la societat en general.

Els catàlegs de paisatge de Catalunya que elabora l'Observatori del Paisatge són els principals instruments que preveu la Llei del paisatge per a la definició d'objectius de qualitat paisatgística a Catalunya. En els catàlegs de paisatge de Catalunya, els objectius de qualitat paisatgística sorgeixen dels atributs, valors i reptes identificats en els paisatges d'aquest àmbit territorial, després de recollir l'opinió dels ciutadans i dels principals agents socials i econòmics presents a cada territori. Aquests objectius es formulen també per a cadascun dels altres set àmbits territorials de Catalunya i per a cada unitat de paisatge identificada en els mateixos catàlegs.

Deu objectius de qualitat paisatgística per a Catalunya

De la llarga i variada llista d'objectius de qualitat paisatgística definits a mesura que s'han anat elaborant els catàlegs de paisatge, tant per a les set regions com per a cada unitat de paisatge, n'emerdeixen deu que fan referència a aspectes que són comuns a la major part de Catalunya. Aquests són els objectius de qualitat paisatgística per a Catalunya:

- Uns paisatges **ben conservats, gestionats i ordenats**, independentment de la seva tipologia (urbans, periurbans, rurals o naturals) i del seu caràcter.
- Uns paisatges **vius i dinàmics** –els existents i els de nova creació a través de la intervenció–, capaços d'integrar les inevitables transformacions territorials sense perdre la seva idiosincràsia.

- Uns paisatges **heterogenis**, que reflecteixin la rica diversitat paisatgística de Catalunya i que s'allunyin de l'homogeneïtzació.
- Uns paisatges **endregats i harmònics**, que evitin el desordre i la fragmentació.
- Uns paisatges **singulars**, que s'allunyin de la banalització.
- Uns paisatges que mantinguin i potenciïn els seus **referents i valors**, tangibles i intangibles (ecològics, històrics, estètics, socials, productius, simbòlics i identitaris).
- Uns paisatges sempre **respectuosos** amb el llegat del passat.
- Uns paisatges que transmetin **tranquil·litat**, lliures d'elements dissonants, de sorolls discordants i de contaminació lumínica i olfactiva.
- Uns paisatges que puguin ser **gaudits** sense posar-ne en perill el patrimoni i la idiosincràsia.
- Uns paisatges que **atenguin la diversitat social** i contribueixin al benestar individual i social de la població.

Vint-i-un objectius de qualitat paisatgística per al Camp de Tarragona

Per al Camp de Tarragona s'han formulat vint-i-un objectius de qualitat paisatgística (vegeu la taula 6), coherents amb els deu objectius generals definits per a Catalunya. El procés d'elaboració dels vint-i-un objectius de qualitat paisatgística del Camp de Tarragona ha tingut en compte els resultats obtinguts en el procés de participació endegat en l'elaboració d'aquest Catàleg. Recullen, per tant, les aportacions realitzades pels vint-i-sis agents entrevistats com a representants d'entitats socioeconòmiques i culturals relacionades, de forma directa o indirecta, amb la intervenció en el paisatge. També es fan ressò de les opinions expressades per la ciutadania en la consulta que l'Observatori del Paisatge va dur a terme a través de la seva pàgina web durant els mesos de maig i juny de l'any 2006 (ambdós processos es descriuen al bloc 1). D'aquesta manera es pretén assolir un dels reptes plantejats en el procés d'elaboració dels objectius de qualitat paisatgística: complementar la percepció col·lectiva del paisatge –de la societat actual i de la de temps passats– amb consideracions ètiques i tècniques basades en l'interès general.

Els atributs i les qualitats de cadascun dels paisatges caracteritzats i avaluats a través del treball de camp i de l'anàlisi paisatgística esdevenen bàsics a l'hora de plantejar els reptes paisatgístics i els objectius per a l'ordenació territorial del Camp de Tarragona i, en el marc d'un desenvolupament sostenible, cal que siguin considerats en el procés de disseny del conjunt de polítiques públiques.

L'estructura, les funcions i els valors del paisatge es poden identificar a diferents escales d'anàlisi, en funció del detall amb el qual es treballi, però cada nivell escalar s'articula amb els nivells superiors i inferiors, de manera que el conjunt forma part d'una mateixa com-

posició. Els objectius de qualitat paisatgística per a l'àmbit territorial del Camp de Tarragona s'adrecen preferentment als mosaics i elements del paisatge identificats a una escala mitjana (1:50.000), d'acord amb l'escala utilitzada en els plans territorials parcials (PTP) i en els plans directores territorials (PDT).

Taula 6. Objectius de qualitat paisatgística per al Camp de Tarragona

1. Un **paisatge urbà** rehabilitat, valorat per la trajectòria històrica pròpia i de qualitat arquitectònica, endreçat i dissenyat per assegurar la bona qualitat de vida dels ciutadans.
2. Uns **assentaments urbans** amb un creixement ordenat, dimensionat d'acord amb les necessitats reals i que no comprometi el futur del caràcter agrícola dels espais circumdants als nuclis urbans.
3. Unes **urbanitzacions** endreçades, amb perímetres nítids i amb qualitat paisatgística.
4. Uns **paisatges litorals naturals i agrícoles** gestionats integralment, preservats de la urbanització i les infraestructures, que resultin accessibles al gaudi i l'ús social amb respecte pels valors naturals i estètics.
5. Uns **paisatges litorals urbanitzats** amb unes intervencions dirigides a dotar-los de qualitat, a preservar-ne la identitat i a millorar-ne l'accessibilitat per al gaudi i l'ús social.
6. Uns **paisatges naturals** de qualitat que compaginin l'activitat agropecuària, d'extracció i aprofitament sostenible dels recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi.
7. Un **sòl no urbanitzable** on les actuacions permeses (equipaments d'interès públic, explotació de recursos naturals, construccions agràries, reconstrucció i rehabilitació de masies i cases rurals...) contribueixin a emfasitzar els paisatges per mitjà d'una bona integració en l'entorn tant de les construccions com dels espais lliures associats.
8. Unes **vies de comunicació** integrades en el territori i en el paisatge i que permetin la permeabilitat ecològica i la continuïtat paisatgística i social del territori.
9. Uns **accessos als nuclis urbans** ordenats paisatgísticament que facilitin la transició entre els espais oberts i els paisatges urbans i que reforcin el caràcter i la identitat de les poblacions.
10. Uns **espais periurbans** de les grans i mitjanes ciutats dissenyats amb criteris d'integració i aportació de nous elements d'interès en el paisatge.
11. Uns **polígons industrials, energètics, logístics i àrees terciàries (comercials i d'oci)** ubicats en zones visuals no preferents o notòries i dissenyats tenint en compte la integració amb l'entorn, especialment en els perímetres que confronten amb el sòl no urbanitzable.
12. Uns **parcs eòlics i parcs solars fotovoltaics**, planificats amb visió de conjunt a escala regional i implantats d'acord amb els elements que configuren el paisatge.
13. Uns **fons escènics** de qualitat que mantinguin els referents visuals i identitaris del Camp de Tarragona i que no incorporin elements estranys o aliens.
14. Una **xarxa de miradors** des dels quals destaquin les **panoràmiques** més rellevants i que permetin descobrir la diversitat i els matisos dels diferents paisatges del Camp de Tarragona.
15. Uns **mosaics agroforestals** de conreus de secà, productius, i vinculats al manteniment dels elements de **pedra seca** de suport a l'agricultura, o exemples vius de **paisatges de la trilogia mediterrània** per excel·lència (blat, vinya i olivera/ametller).
16. Uns **paisatges de la vinya** ben conservats i gestionats que potenciïn els productes vinícoles que s'hi produeixen, on la vinya conviu amb altres conreus de secà generant mosaics agrícoles.
17. Un **paisatge del garrofer** que generi espais agrícoles de qualitat en espais agrícolament marginals a partir del treball de la pedra seca, conservat com a referent estètic i identitari del litoral mediterrani tarragoní, i que creï espais tampó/de transició entre els espais urbanitzats i els espais naturals.
18. Un **paisatge de l'avellaner** del sector central del Camp gestionat a partir de la seva singularitat i identitat i que permeti la revaloració dels productes agrícoles.
19. Uns **paisatges dels conreus herbacis de secà**, característics de la baixa Segarra, que es mantinguin nets d'elements que en trenquin la configuració topogràfica i el mosaic agroforestal.
20. Uns **paisatges fluvials**, especialment dels rius Francolí i Gaià, però també del conjunt de barrancs i rieres, conservats d'acord amb la seva dinàmica i funcionalitat i accessibles per a activitats de gaudi.
21. Un **paisatge del patrimoni històric vinculat a les construccions defensives, a les construccions religioses i a les construccions productives**, dotat d'un contingut i de significació territorial i paisatgística.

Tal com s'estableix a la Llei del paisatge, les recomanacions i les propostes dels objectius de qualitat paisatgística, que per elles mateixes no tenen caràcter normatiu, seran precisades i incorporades a les directrius del paisatge previstes en el planejament territorial (art. 12, Llei 8/2005)¹.

¹ Aquest procés es descriu al bloc 1 d'aquest llibre.

Criteris i accions per a l'àmbit del Camp de Tarragona

La *Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge*, en el seu article 11, apartat f), estableix que els catàlegs de paisatge incorporaran *una proposta de mesures i accions necessàries per a assolir els objectius de qualitat paisatgística*. Les mesures, tal com s'han concebut en el Catàleg, equivalen a criteris generals que contribueixen a l'assoliment dels objectius de qualitat paisatgística. Les accions corresponen a actuacions, projectes o iniciatives impulsades per les administracions que, seguint els criteris prèviament establerts, també ajudin a l'assoliment dels objectius de qualitat paisatgística definits. En cap dels dos casos es tracta d'una llista exhaustiva de criteris i accions, atès que l'assoliment de l'objectiu de qualitat paisatgística depèn en molts casos de dinàmiques que s'escapen de l'àmbit d'actuació del Catàleg de paisatge.

Així, dels vint-i-un objectius de qualitat paisatgística definits per a l'àmbit territorial del Camp de Tarragona es deriven un conjunt de criteris i mesures dirigit a les polítiques territorials i sectorials. Aquesta proposta de mesures i accions ha de servir, entre altres

propòsits, per a definir les directrius de paisatge referides anteriorment i poder incorporar-les en el planejament territorial. D'aquesta manera, la Llei estableix que el Pla territorial parcial del Camp de Tarragona haurà de determinar els supòsits en els quals les directrius són d'aplicació directa, els supòsits en els quals són d'incorporació obligatòria quan es produeixi la modificació o la revisió del planejament urbanístic i els supòsits en els quals les actuacions requereixen un informe preceptiu de l'òrgan competent en matèria de paisatge. Els plans territorials parcials i els plans directors territorials també poden determinar quan les directrius del paisatge són recomanacions per al planejament urbanístic, per a les cartes del paisatge i per a altres plans o programes derivats de les polítiques sectorials que afectin el paisatge. En aquest darrer supòsit, els plans o els programes que s'aprovin han de ser congruents amb les recomanacions de les directrius del paisatge.

El present capítol, doncs, conté tant els vint-i-un objectius de qualitat paisatgística formulats per a l'àmbit territorial del Camp de Tarragona, com els criteris i accions que han de permetre concretar aquests objectius de qualitat paisatgística, a fi d'integrar-los posteriorment en el planejament territorial en forma de directrius de paisatge.

Objectiu 1

Un paisatge urbà rehabilitat, valorat per la trajectòria històrica pròpia i de qualitat arquitectònica, endreçat i dissenyat per a assegurar la bona qualitat de vida dels ciutadans

Nucli emmurallat de Montblanc. Rafael López-Monné

El Camp de Tarragona ha estat habitat des d'abans del paleolític i posteriorment per ibers, romans, àrabs, etc., fet que ha donat lloc a un divers patrimoni arquitectònic i urbà. En aquest sentit, cal destacar Tarragona, capital romana de la península Ibèrica, la vila ducal de Montblanc, situada en el camí cap a les Terres de Lleida, els monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus, els edificis modernistes de la ciutat de Reus i els cellers construïts a la mateixa època i ben representats a la comarca de l'Alt Camp, restes arquitectòniques d'antics pobles mariners com Cambrils o també poblats medievals com els de la baixa Segarra.

No obstant això, aquest territori ha experimentat transformacions que han estat conseqüència d'un consum de sòl elevat que ha generat la dispersió de la urbanització, especialment a tot el tram litoral. El paisatge urbà emergeix del mosaic de formes, línies, textures, colors i percepcions que el procés urbanitzador ha generat en les ciutats. El centre històric, els eixamples, els polígons residencials, les ciutats-jardí, els barris d'autoconstrucció, els creixements

suburbans, els antics nuclis mariners i portuaris, etc., presenten unes morfologies i unes tipologies constructives característiques, que reflecteixen tant el període històric en què van ser executats com les problemàtiques urbanes a què hauria de fer front el projecte a dia d'avui.

A dins de cada nucli urbà hi ha uns elements bàsics que contribueixen en gran manera a fornir el contingut de les imatges de la ciutat: els carrers i avingudes de principal recorregut, els elements de frontera entre espais diferenciats, les places, cruïlles, mercats i altres nodes estratègics de condensació d'uns determinats usos o característiques i, finalment, les fites o elements de referència que destaquen notòriament sobre la resta d'elements. En aquest àmbit, Tarragona, Reus i el sector litoral, especialment el del Baix Penedès, són els sectors que presenten una complexitat urbana major, tot i que també destaquen altres entorns urbans com Montblanc i Valls, envoltats per infraestructures viàries i ferroviàries.

Criteris

- Protegir el caràcter dels nuclis que conserven la seva configuració històrica.
- Integrar gradualment els elements arquitectònics que, per les seves dimensions o aspecte, provoquen un impacte paisatgístic.
- Protegir determinats espais agrícoles productius que limiten amb el territori urbà o periurbà en tant que són elements que afegeixen qualitat paisatgística i ambiental, sobretot en contextos urbans densos.
- Conservar, en aquells nuclis on encara siguin visibles, les trames de les antigues muralles que encara avui es mantenen en el teixit urbà.
- Protegir el caràcter de determinades localitats d'origen medieval (pobles i viles situades al nord i al llarg de l'eix del riu Gaià).
- Preservar les tècniques, materials i tipologies constructives de cada zona quan siguin compatibles amb les funcions i la tecnologia actuals.
- Considerar, en les noves actuacions, i amb especial atenció pel que fa als espais periurbans, la configuració espacial de l'espai agrícola tradicional (traces, sistemes hidràulics, tanques tradicionals...). Avaluar la possibilitat de destinar part de l'espai a horts urbans de gestió municipal mitjançant associacions sense ànim de lucre.
- Crear paisatges de silenci, al voltant de parcs, jardins, zones hospitalàries..., a través de murs vegetals o estructures topogràfiques.
- Limitar la construcció de nous edificis alts i singulars en aquells indrets dels nuclis urbans que en podrien veure per-

judicat l'aspecte (afectació dels àmbits de visió, de les línies d'horitzó, de les fragilitats, de les exposicions visuals; vigilar la competència amb els campanars...) i afavorir els projectes que s'integrin en l'entorn i que tinguin qualitat arquitectònica.

- Incorporar progressivament l'arbrat als carrers, als passeigs i al viari urbà en general adaptant a cada cas les espècies arbòries adequades a les amplades, orientació, amplada de la vorera i requeriments generals del carrer, i prioritant l'ús d'espècies adaptades a cada lloc tant en l'espai públic com en el privat.
- Protegir els espais agrícoles productius inserits aïlladament en l'interior de l'espai urbà o periurbà en tant que elements que afegeixen qualitat paisatgística i ambiental, sobretot on hi hagi contextos urbans molt densos.
- Establir normes generals per a la senyalètica dels municipis.
- Soterrar les línies elèctriques als nous sectors urbans.
- A més a més de seguir les consideracions de la Llei 6/2005, de 2 de juny, de modificació de la Llei 7/1993, del 30 de setembre, de carreteres en relació amb la publicitat, es considera una bona pràctica:
 - Regular la tipologia (formes, colors, dimensions) de la publicitat de les carreteres de manera que s'adapti a l'especificitat dels paisatges on s'ubica.
 - Limitar la publicitat en els casos en què pot interferir o impedir la contemplació d'un element patrimonial d'interès.
 - Retirar les estructures en desús d'antics cartells publicitaris.

Accions

- Identificar i senyalitzar els itineraris d'interès paisatgístic urbà, dotant-los de mobiliari que permeti l'observació i el gaudi del paisatge.
- Elaborar les cartes de colors i de recomanacions per als acabats (façanes, paraments i cobertes) d'abast supramunicipal, tenint en consideració el caràcter de cadascuna de les unitats de paisatge del Camp de Tarragona. Caldria que cada municipi incorporés aquestes prescripcions als POUM per tal de garantir la integració dels edificis en el seu entorn urbà i una harmonització dels nuclis urbans amb cadascun dels paisatges identificats en el Catàleg.
- Regulació per part dels municipis, mitjançant ordenances municipals, de la publicitat, la senyalització i la retolació comercial, fent especial èmfasi en els espais de rellevància paisatgística pel seu interès històric, estètic o religiós. Els nuclis prioritaris d'actuació són els situats al llarg del litoral i els de l'aglomeració urbana de Reus-Tarragona.
- Promoure accions per tal de recuperar el patrimoni urbà, tant l'històric com l'arquitectònic, establint programes de rehabilitació de façanes i elements singulars (campanars, fonts, abeuradors, safareigs, etc.) que estiguin en mal estat.
- Aprofitar els instruments de planejament derivats en el sòl urbà per millorar i rehabilitar els paisatges urbans, en especial dels espais públics (carrers, places, aparcaments), de les àrees i conjunts urbans d'interès paisatgístic considerats en el present catàleg.
- Realitzar un estudi per valorar la possibilitat de soterrar algunes línies elèctriques de les trames preexistents dels municipis situats a la unitat Reus-Tarragona, la plana del Baix Penedès, el litoral del Penedès, el baix Gaià, i en els trams que passin per les proximitats de qualsevol nucli urbà del Camp de Tarragona (especialment a les unitats de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, la plana del Baix Camp, els camps del Francolí, i la conca de Poblet).

Objectiu 2

Uns assentaments urbans amb un creixement ordenat, dimensionat d'acord amb les necessitats reals i que no comprometi el futur del caràcter agrícola dels espais circumdants als nuclis urbans

La vila de Prades i el seu entorn. Rafael López-Monné

El territori del Camp de Tarragona està vertebrat per un sistema de ciutats, pobles i altres assentaments de mida inferior que, en conjunt, constitueixen un valuós patrimoni urbanístic. No obstant això, cal destacar la important transformació que ha experimentat el paisatge d'aquest àmbit territorial com a conseqüència d'un consum de sòl quantitativament molt elevat i també la dispersió i desarticulació de les trames urbanes històriques que s'hi han produït, en especial al sector Reus-Tarragona i en el conjunt de la franja litoral.

Alguns nuclis del Camp de Tarragona, situats en indrets estratègics, propers a grans centres urbans o àrees de pas de vies de comunicació, són poblacions que presenten un creixement urbà dinàmic i que absorbeixen part de la nova població i activitat econòmica. A part del sector de Reus-Tarragona i del litoral, també presenten una complexitat urbana elevada les ciutats de Montblanc i Valls i, en menor mesura, Falset, que se situen als eixos de les carreteres que circulen vers l'interior. Un altre conjunt de poblacions, situades a les segones línies de costa o properes als grans nuclis urbans, experimenta creixements urbanístics molt superiors

al desenvolupament dels nuclis rurals de l'interior, i aquests s'han de regular fent prevaler la compacitat a fi de reduir l'ocupació de territori i d'evitar la fragmentació territorial i paisatgística. També s'ha de vetllar pel manteniment de fronteres nítides en el paisatge i l'ordenació adequada de les perifèries.

D'altra banda, hi ha un canvi creixent en les relacions que s'estableixen entre els grans nuclis urbans i les petites poblacions dels voltants: les grans ciutats adquireixen una funció cada cop més laboral i comercial, i la funció residencial es desplaça cap a nuclis de població més petits o en urbanitzacions situades a la perifèria, fenomen especialment significatiu al nord de la ciutat de Tarragona.

Al Camp de Tarragona, aquests nous assentaments urbans es desenvolupen a partir del creixement de petites o mitjanes localitats rurals situades a les proximitats de grans centres urbans, com Castellvell del Camp en relació amb Reus, els Pallaresos i Vila-seca pel que fa a Tarragona, o s'afegeixen als creixements impulsats pel turisme a les localitats ubicades al litoral, com Salou, Cambrils, Altafulla i Torredembarra.

Criteris

194

- Promoure un poblament compacte dels nuclis urbans ja consolidats evitant la creació de nous assentaments urbans sense contigüitat a les trames existents i prioritzant la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i ompli els buits intersticials.
- Afavorir unes fronteres nítides i de qualitat entre els espais urbans i els espais agrícoles o naturals de les perifèries.
- En els nous creixements urbans previstos al litoral del Camp, fer reserves suficients d'espais lliures, en diverses formes (parcs urbans, parcs periurbans, espais naturals definits per rieres...), per evitar un continu urbà dens i crear un mosaic de peces construïdes amb generosos espais oberts que permetin el gaudi del paisatge així com la possibilitat de poder veure el mar des de diversos indrets de les segones línies.
- Potenciar uns espais oberts que s'integrin a les trames dels assentaments urbans.
- Respectar, en els creixements urbans, la continuïtat dels espais verds en la mesura que sigui possible, mantenir-los descoberts i amb un tractament paisatgístic adequat.
- Evitar la transformació dels perfils topogràfics i l'afectació de les panoràmiques i visuals des de la trama urbana vers els espais oberts.
- Considerar i emfasitzar els elements històrics i culturals de paisatge que identifica el catàleg: ermites, castells, masies,

arbres, elements de pedra seca, camins, parcel·lacions, etc., en les noves extensions urbanes.

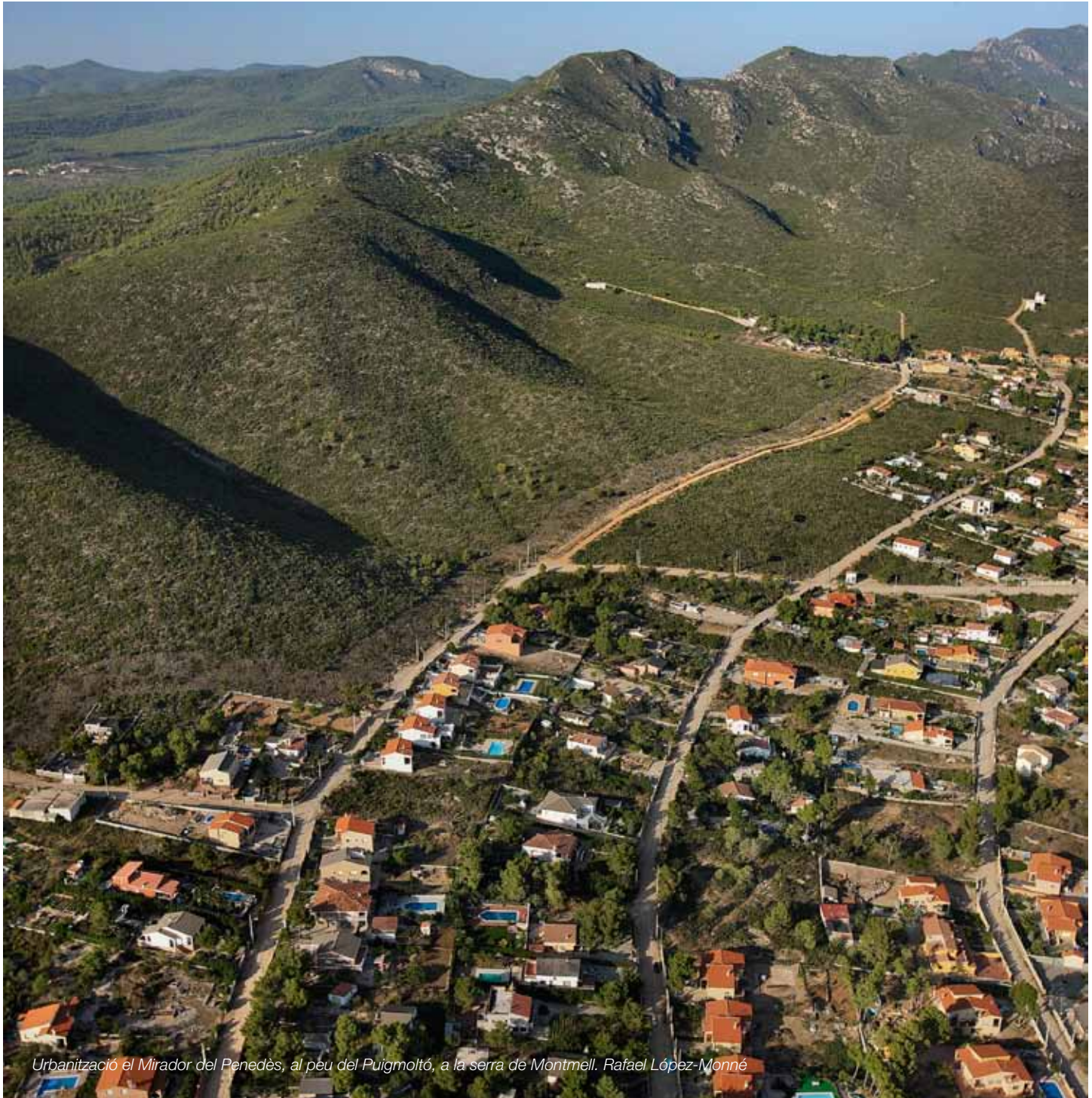
- Tenir en compte les fites emblemàtiques a partir dels elements i les dinàmiques inventariades en aquest catàleg, en els nous creixements urbans.
- Integrar paisatgísticament els diferents espais verds urbans (parcs, zones verdes, places, passeigs, etc.) en xarxes connectades amb els espais oberts circumdants, en la línia de les anomenades *vies verdes*. Definir, en aquest sentit, itineraris paisatgístics que enllacin la xarxa viària rural, els components del medi natural i els teixits urbans, i també crear parcs periurbans de transició entre els assentaments urbans i els espais oberts, que respectin, a més dels valors i els elements paisatgístics indicats, la morfologia del terreny prèvia.
- Planificar àrees destinades als conreus d'autoconsum en les noves extensions urbanes on es prevegin beneficis paisatgístics i socials. Aquests horts seran objecte d'una adequada ordenació paisatgística.
- Respectar una distància mínima entre els nous creixements urbans i les infraestructures viàries i ferroviàries de gran capacitat existents per a preservar la tranquil·litat i el benestar dels residents. Alhora, el traçat de noves infraestructures de gran capacitat s'haurà de planificar tenint en compte els assentaments urbans ja existents i, si és necessari, establir una distància mínima entre aquests i la nova infraestructura.

Accions

- Incorporar en les disposicions d'ordenació urbanística consideracions paisatgístiques que ajudin a respectar el caràcter de les poblacions del Camp de Tarragona, i tractar aspectes paisatgístics com volums, tipologies de construccions i de materials, així com colors.
- Millorar la qualitat paisatgística dels espais periurbans de la unitat Reus-Tarragona, des dels Prats de la Pineda fins al Francolí, relligant els espais periurbans de Vila-seca, la Canonja, els barris de ponent (Bonavista, Campclar, Torreforta...), i Constantí, creant espais, àrees i itineraris per a ús públic, i enllaçant-los amb el futur parc agroforestal del nord de la ciutat de Tarragona (boscos de Tarragona).
- Promoure accions d'integració paisatgística en els sectors que estan en contacte amb espais naturals i/o que actuen com a corredor ecològic i visual vers l'interior, com Muntanyans II a Torredembarra o el Gorg de Creixell; també en els vessants orientals de la muntanya de Sant Joan-Tamarit, tocant a la desembocadura del Gaià, per la seva incidència visual i ambiental sobre l'espai de la desembocadura del Gaià i sobre els retalls de costa inclosos en el PEIN de Punta de la Móra.

Objectiu 3

Unes urbanitzacions endreçades, amb perímetres nítids i amb qualitat paisatgística

Urbanització el Mirador del Penedès, al peu del Puigmoltó, a la serra de Montmell. Rafael López-Monné

Des de la dècada dels anys setanta i vuitanta del segle xx, les urbanitzacions han experimentat un procés de creixement important al Camp de Tarragona, concentrat principalment a l'entorn dels paisatges més atractius (tant de la costa com dels espais forestals localitzats al litoral i al prelitoral). Algunes d'aquestes urbanitzacions, especialment les situades a l'alt Gaià i el Montmell, van ser autoconstruïdes en absència de planejament urbanístic, i actualment presenten un aspecte desordenat i una baixa qualitat estètica, a banda de ser especialment vulnerables davant dels incendis forestals. Si bé en un primer moment estaven destinades a segona residència, la millora progressiva de les comunicacions ha afavorit la residencialització permanent de les urbanitzacions, sobretot dels sectors de població de la tercera edat.

Al litoral, per contra, la majoria de les urbanitzacions han estat més o menys planificades i desenvolupades en el marc del planejament urbanístic. Al Baix Penedès a la dècada dels noranta del segle xx la construcció de l'autovia Pau Casals (túnels del Garraf) i l'arribada del servei de Rodalies de RENFE fins a l'estació de Sant Vicenç de Calders (el Vendrell) van afavorir un ràpid i intens procés de construcció d'urbanitzacions, amb habitatges essencialment de primera residència, que s'han localitzat en entorns forestals propers a les vies de comunicació i al litoral.

Al Camp de Tarragona les urbanitzacions es concentren bàsicament:

- Al litoral del Baix Penedès, amb urbanitzacions que ocupen els primers contraforts de les muntanyes litorals, on destaca la urbanització de Segur de Calafell.
- Als contraforts meridionals del Garraf, on les urbanitzacions són l'únic tipus d'assentament existent.
- A la plana del Baix Penedès, on les urbanitzacions es concentren al sector septentrional i occidental, en el límit amb els primers contraforts de les serres del Montmell i del massís de Bonastre.
- Al Montmell, on s'observa un conjunt de grans urbanitzacions en l'eix viari que comunica l'Alt Camp amb l'Alt Penedès.
- A la plana litoral de l'Hospitalet de l'Infant, on destaca la urbanització de Miami-Platja, que s'ha estès des de la carretera N-340 fins al traçat de l'autopista AP-7, i altres urbanitzacions menors escampades per la plana.
- Les urbanitzacions del baix Gaià, que es localitzen en els espais forestals a causa de la seva proximitat a la ciutat de Tarragona.

Criteris

198

- En el marc de la Llei de regularització i millora d'urbanitzacions amb dèficits urbanístics, cal promoure accions per dotar les urbanitzacions de serveis urbans bàsics, impulsant la millora de la qualitat estètica i ambiental integral: accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions, així com l'asfaltat de carrers, l'enllumenat públic, la recollida de residus o la creació i la rehabilitació dels espais públics.
- Millorar els perímetres de les urbanitzacions, amb dues finalitats: aconseguir més qualitat paisatgística i més protecció davant els incendis forestals.
- Incorporar progressivament arbrat als carrers i vies de les urbanitzacions prioritzant l'ús d'espècies autòctones de cada territori, tant en l'espai públic com en el privat.
- Vetllar per la prevalença d'elements naturals en el conjunt d'aquests teixits i integrar els valors naturals i les espècies vegetals característiques pròpies del lloc en la urbanització de l'espai públic i l'enjardinament de les parcel·les privades.
- Integrar i valorar els elements amb valor històric, simbòlic, religiós, productiu o estètic, que siguin inclosos a les urbanitzacions o que hi estiguin a prop, com són marges de pedra seca, conreus, masos, castells...

Accions

- Identificar els espais que permetin observar i gaudir del paisatge des de les urbanitzacions, dotant-los del mobiliari i la senyalització corresponents.
- Elaborar cartes de colors i recomanacions per als acabats (façanes, paraments i cobertes) d'abast supramunicipal, per tal de garantir la integració dels edificis de les urbanitzacions en l'entorn paisatgístic i fer que preservin el caràcter constructiu de cada zona. Cada municipi hauria d'incorporar aquesta carta de colors i memòries de qualitat dels materials específica per a les urbanitzacions, en els seus respectius POUM. Les urbanitzacions on caldria actuar amb prioritat són:
 - Alt Gaià: mas Vermell, mas de Gassons, Bonany, l'Arboçar, mas d'en Pere i Seguer.
 - Montmell: la Moixeta i les Pinedes Altes, la Talaia, Mirador del Penedès, Mas Mateu, la Pineda de Santa Cristina i el Priorat de la Bisbal.

- Plana de l'Hospitalet de l'Infant: urbanitzacions disperses per la perifèria dels nuclis de l'Hospitalet de l'Infant i Miami Platja.
- Escornalbou-Puigcerver: mar de Riudecanyes, Montclar.
- Conca d'Alforja-Vilaplana: Portugal, les Barqueres, Aires del Camp, Roquesbrunes, la Flor del Camp, Castellmoster i les Masies Catalanes.
- Camps del Francolí: les Masies Catalanes, Mas Gassó, el Serradal i la Cabana.
- Plana de l'Alt Camp: urbanització dispersa del nord del nucli urbà de Valls i el Mas del Plata.
- Baix Gaià: urbanitzacions aïllades de l'interior oest de la unitat (especialment al municipi del Catllar).
- Massís de Bonastre: urbanitzacions aïllades de l'entorn del coll de Santa Cristina (eix de la carretera C-246) i del municipi de Vespella de Gaià.
- Camps de Santes Creus: la plana del Molí.
- Garraf: urbanitzacions disperses.
- Realitzar un estudi per valorar la possibilitat de soterrar algunes línies elèctriques que passen per dins de les urbanitzacions, sobretot les de:
 - Alt Gaià: l'Arboçar i Mas d'en Pere.
 - Conca d'Alforja-Vilaplana: la Flor del Camp i Castellmoster.
 - Plana de l'Alt Camp: Mas del Plata.
 - Baix Gaià: Bonaire, els Manous, Pinalbert, la Coma i el Mas d'en Virgili.
 - Massís de Bonastre: la Masieta i la Font d'en Talló.
 - Garraf: els Jardins de Cunit i urbanitzacions de Calafell.

Objectiu 4

Uns paisatges litorals naturals i agrícoles gestionats integralment, preservats de la urbanització i les infraestructures, que resultin accessibles al gaudi i l'ús social amb respecte pels valors naturals i estètics

El litoral de l'Espai Natural Protegit de la Punta de la Móra. Rafael López-Monné

El litoral ha esdevingut, des de la segona meitat del segle xx, un espai d'atracció de la població i d'activitats econòmiques diverses, entre les quals destaca, especialment, el turisme, i aquest ha comportat una ocupació progressiva de tota la primera línia de costa en forma d'edificacions i infraestructures que donen servei a l'activitat turística i residencial.

A grans trets, es pot comprovar que aquesta ocupació urbana del litoral és una realitat generalitzada en els litorals de topografia més suau. Per contra, els terrenys més abruptes que toquen al litoral han pogut conservar, en part, els valors naturals propis i també alguns usos agrícoles. Al mateix temps, moltes platges han experimentat un retrocés, atribuïble en bona part a un balanç sedimentari negatiu: la quantitat de sorra erosionada per l'embat de les ones és més gran que les aportacions realitzades pel transport longitudinal que genera l'onatge mateix. Aquesta disminució de la quantitat de sediments que arriben a les platges és explicable tant per la regulació dels cursos fluvials per mitjà de rescloses i embassaments com per la construcció d'elements que interfereixen en la dinàmica litoral (ports, espigons, etc.).

La lluita contra aquesta erosió costanera s'ha abordat, en molts casos, a través de la construcció de dics, esculleres i espigons de defensa per a mantenir les acumulacions de sorra, fet que ha transformat el paisatge costaner de manera molt intensa.

Els paisatges formats pels sistemes dunars i les maresmes han experimentat una afectació molt important com a conseqüència de l'expansió de la superfície urbanitzada al llarg de tota la franja litoral. La desaparició i el retrocés de moltes zones humides costaneres ha estat una constant durant l'ocupació humana del litoral. Les dunes també han experimentat una situació similar, fins al punt que gairebé han desaparegut del tot.

Les principals àrees naturals/agrícoles del litoral del Camp de Tarragona són:

- La desembocadura de la riera de la Bisbal-les Madrigueres, al Vendrell, on hi ha restes d'antics conreus així com fragments de vegetació pròpia del litoral.
- Fragments aïllats en segona línia de costa ocupats per conreus i masses forestals, al sector de Coma-ruga.

- Espai agroforestal al nord de la platja Llarga de Roda de Berà.
- Gorg de Creixell, on hi ha càmperes i fragments d'espais naturals força degradats.
- Espai d'Interès Natural de la platja de Torredembarra-Muntanyans, on es conserven en força bon estat diversos sistemes dunars i aiguamolls litorals, tot i la pressió urbanística i d'infraestructures que l'envolten.
- Desembocadura del riu Gaià, que presenta una part protegida, inclosa al PEIN, corresponent al tram final de la llera del riu, i uns espais perifèrics ocupats per espais agrícoles d'horta, a l'est, i masses forestals de pi blanc, a l'oest.
- Punta de la Móra i platja Llarga de Tarragona, on hi ha masses forestals i conreus inclosos al PEIN, en el cas de la punta de la Móra, i fragments agroforestals i restes d'instal·lacions turístiques (càmping) en el cas de la platja Llarga.
- Desembocadura del Francolí, molt alterada per la pressió urbana, el port de Tarragona i la contaminació de les aigües.
- Prats de la Pineda i Cal·lípolis, on una petita part d'aiguamolls està inclosa al PEIN.
- Fragments d'espais naturals de la platja Llarga de Salou, ocupats per càmperes i el Beach Club de Port Aventura.
- Espais agrícoles al litoral est de Mont-roig del Camp, que comparteixen espai amb els càmperes.
- Desembocades dels barrancs i rieres meridionals del Camp: Riudecanyes, l'Estany Gelat, Llastres..., on hi ha restes d'aiguamolls litorals.
- Fragments força deteriorats d'aiguamolls litorals del sud del nucli de l'Hospitalet de l'Infant (platja de l'Arenal).
- Espai d'Interès Natural de la Rojala-platja del Torn, que conserva matollars litorals i restes de sistemes dunars, i que està sotmès a pressió per part de les infraestructures de comunicació i els creixements urbanístics meridionals de l'Hospitalet de l'Infant.
- Matollars i restes de conreus situats entre el complex nuclear i el petit nucli de l'Almadrava, al sud de l'Hospitalet de l'Infant.

202

Criteris

- Conservació dels paisatges naturals i agrícoles, protegits de la urbanització i del pas d'infraestructures i, per tant, no fragmentats.
- Gestió dels paisatges litorals per a assolir una elevada qualitat paisatgística.

Accions

- Estudiar la viabilitat d'assignar una figura de protecció més elevada per als espais del litoral del baix Gaià i del litoral del Penedès i per als espais dels prats de la Pineda i Cal·lípolis.
- Impulsar i desenvolupar la gestió en els espais naturals del litoral inclosos en el PEIN o en l'inventari de zones humides:
 - Antiga llera de la riera de la Bisbal (les Madrigueres)
 - Platja de Torredembarra i Creixell
 - Desembocadura del Gaià
 - Tamarit-punta de la Móra
 - Desembocadura del Francolí
 - Séquia Major
 - Desembocadura de la riera de Maspujols o Riudoms
 - Desembocadura de la riera de Riudecanyes
 - Desembocadura del torrent de l'Estany Gelat
 - Desembocadura del riu Llastres
 - La Rojala-platja del Torn
- Estudiar la necessitat de restaurar alguns hàbitats forestals, els sistemes dunars i les zones humides existents al Camp de Tarragona amb l'objectiu de garantir la conservació d'aquests paisatges litorals singulars amenaçats.
- Crear una xarxa d'itineraris d'interès paisatgístic a partir dels identificats en el Catàleg per a observar el sistema dunar i les maresmes, així com els principals miradors que permeten la seva contemplació. Els itineraris poden ser camins de ronda, itineraris urbans de descoberta del medi o itineraris de coneixement del patrimoni cultural, siguin rodats o no. Els itineraris bàsics per a aquesta proposta, inclosos en el Catàleg, són:
 - Des de la platja de la Rojala fins a l'Hospitalet de l'Infant-Miami Platja.
 - Litoral del Camp, des de la desembocadura de la riera de Riudecanyes fins al Cap de Salou.
 - Des del cap de Salou, fins a l'extrem sud del port de Tarragona.
 - Baix Gaià, des de la platja Llarga fins a Altafulla.
- Muntanyans de Torredembarra, fins a les platges de Roda de Berà.
- Promocionar i donar suport a les iniciatives de custòdia del territori i de gestió d'espais litorals per part d'associacions sense ànim de lucre, i implicar alhora la societat civil en la protecció, gestió i ordenació del paisatge del litoral.
- Emprar el potencial didàctic i pedagògic dels espais naturals litorals del Camp de Tarragona amb l'objectiu d'augmentar el grau d'identificació de la població amb aquests paisatges i conscienciar-la del seu caràcter de bé escàs. Es recomana l'elaboració de guies naturalistes de cadascun dels principals espais naturals i trams d'interès natural i la seva vinculació amb els itineraris esmentats més amunt.
- Regular de manera sostenible la freqüentació d'aquests paisatges, essent respectuós amb la fragilitat dels ecosistemes. A l'efecte, condicionar unes zones de pas elevades i segregades, senyalitzar i delimitar àrees d'accés restringit (en especial dunes). Els ecosistemes més afectats són:
 - Antiga llera de la riera de la Bisbal (les Madrigueres)
 - Platja de Torredembarra i Creixell
 - Desembocadura del Gaià
 - Tamarit-punta de la Móra
 - Platja Llarga
 - Desembocadura del Francolí
 - Séquia Major i Prats de la Pineda
 - Desembocadura de la riera de Maspujols o Riudoms
 - Desembocadura de la riera de Riudecanyes
 - Desembocadura del torrent de l'Estany Gelat
 - Desembocadura del riu Llastres
 - Platja de l'Arenal
 - La Rojala-platja del Torn
- Integrar, per part dels ajuntaments del litoral, aquest paisatge en la promoció dels seus recursos turístics.

Objectiu 5

Uns paisatges litorals urbanitzats amb unes intervencions dirigides a dotar-los de qualitat, a preservar-ne la identitat i a millorar-ne l'accessibilitat per al gaudi i l'ús social

Litoral d'Altafulla, amb el castell de Tamarit i, més enrere, el cap de Salou. Rafael López-Monné

La majoria dels trams del litoral ha esdevingut un continu urbà que ressegueix tota la costa i que s'interposa entre el mar i el sistema d'espais oberts del rerepaís. D'altra banda, les façanes marítimes representen un gran valor paisatgístic i identitari per la singularitat de les formes del relleu, els usos del sòl i les instal·lacions i edificacions de caràcter històric, cultural i etnogràfic construïdes a primera línia de costa (fars, edificis d'estil modernista o colonial, passejos marítimes, instal·lacions portuàries, etc.).

Els camins de ronda, d'altra banda, són uns elements excel·lents de potenciació del paisatge litoral. Els camins i senders que ressegueixen la costa s'han popularitzat arreu, en ser en molts indrets l'única manera de poder gaudir d'àmplies vistes sobre el litoral, cada cop més difícils d'obtenir a causa de la intensa urbanització que ha sofert l'espai costaner durant les darreres dècades. També faciliten el contacte directe amb els elements naturals del paisatge litoral, gairebé absents en les àrees més urbanes, la relació entre paisatges litorals diversos (platges urbanes, espais naturals, paisatges rurals, miradors, etc.), a més d'altres funcions de tipus recreatiu, cultural i educatiu.

A molts trams de costa del Camp de Tarragona encara es mantenen senders que voregen la façana marítima, com per exemple entre el cap Gros de Torredembarra i la platja Llarga de Tarragona. En altres sectors, els antics viaranyos que avançaven arran de mar han desaparegut en paral·lel a la transformació de l'espai litoral.

Durant els darrers anys, en molts trams costaners han proliferat les infraestructures de defensa costanera, construïdes bàsicament amb l'objectiu de fer front a l'erosió que experimenten les platges. Una de les solucions emprades per a defensar les platges ha estat la construcció d'espigons adossats o paral·lels a la línia de costa. La implantació d'infraestructures de defensa causa, en termes de paisatge, una modificació del camp visual que es té des de la platja. En el cas concret del Camp de Tarragona, les platges de Cunit, Altafulla i Cambrils han estat protegides amb espigons de diferents tipus per tal de fer front a l'erosió i això ha modificat el paisatge costaner d'aquests indrets.

criteris

206

- Promocionar la qualitat del paisatge litoral del Camp de Tarragona a través d'unes façanes marítimes endreçades i harmòniques, i, allà on s'escaigui, restaurar els elements naturals propis d'aquests ambients naturals (sistemes dunars, aiguamolls litorals, pinedes litorals, etc.).
- Endreçar les façanes marítimes, preservant-ne i potenciant-ne els referents visuals i identitaris que els diferencien d'altres del litoral mediterrani (l'antic far de Cambrils, sistemes dunars de Torredembarra...).
- Garantir en la construcció de nous passeigs marítimes els criteris d'integració paisatgística i el respecte de la topografia i la vegetació pròpia dels sistemes naturals costaners.
- Vetllar per garantir unes façanes marítimes que permetin gaudir del paisatge amb la mínima afectació possible sobre la seva qualitat i el seu caràcter.
- Incorporar criteris d'integració paisatgística en el disseny de les marines seques que es puguin crear per a descongestionar els ports esportius existents al litoral del Camp de Tarragona, sobretot a l'Hospitalet de l'Infant, Cambrils, Salou, Altafulla, Coma-ruga i Segur de Calafell. Caldria ubicar les marines en indrets que no impliquin un impacte visual significatiu ni una fragmentació paisatgística del territori, d'acord amb allò establert al present Catàleg.

Accions

- Delimitar, protegir i, quan s'escaigui, restaurar els camins de ronda que articulen el paisatge litoral. Els camins han de ser accessibles al major nombre d'usuaris de la població en els següents trams, de sud a nord:
 - Des de la platja de la Rojala fins a l'Hospitalet de l'Infant-Miami Platja.
 - Litoral del Camp, des de la desembocadura de la riera de Riudecanyes, fins al Cap de Salou.
 - Des del Cap de Salou, fins a l'extrem sud del port de Tarragona.
- Baix Gaià, des de la platja Llarga fins a Altafulla.
- Cap Gros i Muntanyans de Torredembarra, Roc de Sant Gaietà fins a les platges de Roda de Berà.
- Incorporar, al si dels catàlegs municipals de patrimoni, els elements distintius i característics de cada tram de costa (edificis singulars, barris mariners, drassanes, coberts, llotges, magatzems portuaris, fars, cases de pescadors, etc.) per a garantir la conservació dels seus valors paisatgístics.
- Aprofitar els instruments de planejament derivats en el sòl urbà per millorar el paisatge dels espais portuaris del litoral de

Tarragona assegurant la seva integració en el paisatge. Caldrà prioritzar els de l'Hospitalet de l'Infant, Cambrils, Salou, Altafulla, Coma-ruga i Segur de Calafell.

- Integrar els camins de ronda existents al planejament urbanístic, ja sigui al pla d'ordenació urbanística municipal que correspongui, o a un pla especial urbanístic a l'efecte. Alhora, el planejament urbanístic nou o la seva revisió ha de preveure el recorregut futur, en els trams no existents, dels camins de ronda del respectiu terme municipal, a fi i efecte de poder establir un camí de ronda que recorri i enllaci els indrets del litoral del Camp de Tarragona.
- Limitar a través de regulació la construcció de noves vies d'accés motoritzat a les platges del litoral del Camp de Tar-

ragona, com a mecanisme per a dimensionar l'afluència de visitants, cosa que permetrà mantenir el caràcter i els valors de les platges.

- Impulsar la capacitat i la potència dels ports existents al litoral català com a mesura per a limitar la construcció de nous ports i reduir-ne l'impacte sobre el paisatge de la costa.
- Establir mesures de dinamització social i cultural d'aquests espais litorals amb el propòsit d'afavorir l'ús i la valoració d'aquest paisatge per part de la població local i dels seus visitants.

Objectiu 6

Uns paisatges naturals¹ de qualitat que compaginin l'activitat agropecuària, d'extracció i aprofitament sostenible dels recursos naturals i l'ús turístic i de gaudi

Barranc de les Tosques, a la serra de la Mussara. Rafael López-Monné

¹ A l'efecte d'aquesta proposta de normativa, s'entén per "paisatge natural" aquella porció de territori en què dominen els processos i les formes pròpies del medi natural, cosa que no implica que no hagi viscut, també, un modelat antròpic.

Els espais naturals constitueixen els nodes principals de la matriu ecològica que configura el sistema d'espais oberts. En l'àmbit territorial del Camp de Tarragona, en les àrees de relleu muntanyós la matriu està constituïda bàsicament per espais forestals, i els camps de conreu i els assentaments formen taques discontinües disperses en aquest teixit de predomini forestal. Per contra, en els sectors planers i amb sòls fèrtils es dona la situació inversa: es produeix un predomini de l'espai agrícola amb els romanents dels espais forestals disposats en clapes.

Aquests paisatges han de mantenir una certa continuïtat i cal evitar-ne la fragmentació. Representen, a més d'un gran valor natural i paisatgístic, àrees de gaudi de la natura per part de la població del Camp de Tarragona. En aquest sentit, els corredors o vies verdes poden desenvolupar un paper clau en la connectivitat biològica i social i la descoberta del paisatge, atès que proporcionen espais per a l'oci de la població urbana.

Al Camp de Tarragona els grans espais naturals es localitzen a les àrees de muntanya. A un nivell més concret, es pot apuntar que les grans masses forestals i els hàbitats i les espècies de més valor biogeogràfic es localitzen a l'eix orogràfic de la Serralada Prelitoral, que des de l'alt Gaià continua per la serra de Miramar fins a les muntanyes de Prades i la serra de la Mussara, des d'on enllaça amb la serra de Montsant pel nord i amb la serra de Llaberia i les muntanyes de Vandellòs pel sud. Les serres de Montmell, el massís de Bonastre i l'extrem meridional dels relleus del Garraf també estan recoberts de bosc i matollars i constitueixen un segon grup d'espais naturals remarcables. Finalment, a la línia de costa es mantenen reduïdes d'hàbitats dunars i de maresma que, juntament amb les comunitats especials dels penya-segats, configuren espais naturals de petites dimensions.

Criteris

- Garantir uns paisatges naturals amb una vegetació pròpia del domini biogeogràfic que els correspon.
- Gestionar de manera efectiva els paisatges naturals, amb l'objectiu d'assolir una adequada qualitat paisatgística.
- Garantir l'existència d'uns paisatges naturals que combinin el respecte per l'evolució i la dinàmica naturals amb el manteniment del patrimoni material i dels valors culturals associats a aquesta mena de paisatge.
- Buscar fórmules urbanístiques que permetin relligar o donar algun tipus de continuïtat als espais verds urbans (parcs, places, passeigs, etc.) respecte dels espais oberts circumdants.
- En la construcció de noves infraestructures o ampliacions del sòl urbanitzable, caldria evitar afectar els connectors ecològics del Camp de Tarragona d'acord amb la cartografia temàtica d'aquest catàleg.
- Vetllar pel manteniment de la vocació agrícola de les àrees que envolten els espais protegits, atesa la seva funció d'àrea tampó.
- Vetllar per la introducció de criteris paisatgístics en la normativa i la planificació sectorial relativa a espais naturals i política forestal. En general, es promourà una gestió sostenible dels espais forestals de l'àmbit territorial.
- Vetllar perquè els plans especials de protecció i millora del medi natural i del paisatge, o figures anàlogues d'ordenació d'espais protegits, accentuin els continguts en matèria de paisatge.
- Facilitar i promoure les iniciatives voluntàries de conservació de la natura i el paisatge mitjançant, entre altres, les agrupacions de defensa vegetal (ADV) i forestal (ADF) i les entitats de custòdia del territori.
- Considerar els valors identificats en el Catàleg en l'elaboració dels mapes de capacitat acústica dels municipis amb la finalitat de tenir paisatges més tranquils.

Accions

- Crear o impulsar, segons s'escaigui, instruments de gestió dels espais d'interès natural següents:
 - Muntanyes de Tivissa-Vandellòs
 - Sistema prelitoral central (alt Gaià)
 - El Montmell-Marmellar
 - Massís de Bonastre
- Obagues del riu Corb
- Estudiar la viabilitat d'assignar una figura de protecció més elevada per als espais del litoral del baix Gaià i del litoral del Penedès i per als espais dels prats de la Pineda i Cal·lípolis.
- Dinamitzar la creació definitiva del Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet.

- Considerar la possibilitat d'atorgar alguna figura de protecció a la muntanya d'Escornalbou, per contenir la sureda més meridional de Catalunya, i dotar aquest espai d'un òrgan gestor.
- Incentivar la gestió pública o consorciada dels boscos com a mesura complementària a la política de prevenció dels incendis forestals, principalment en aquells sectors en què, després de l'abandonament dels conreus i per successió vegetal, s'han generat de bell nou masses forestals contínues.
- Elaborar un estudi que defineixi les línies estratègiques per a impulsar el potencial turístic basat en paisatge del Camp de Tarragona amb determinació de rutes i miradors, patrimoni natural, arquitectònic, cultural, etc.
- Creació de rutes paisatgístiques pels espais naturals més destacats que en promoguin el coneixement i gaudi, partint dels itineraris paisatgístics establerts en el Catàleg. Les rutes haurien d'enllaçar viari rural, espais naturals i nuclis urbans.
- Promoure la declaració d'espais d'interès natural a escala de planejament municipal o figures anàlogues amb participació dels municipis i la ciutadania.
- Elaboració, per part d'ens locals, de campanyes de sensibilització sobre la importància de protegir i ordenar els espais naturals incidint, també, en el seu ús recreatiu mitjançant la planificació integrada d'aquest ús públic i la conservació i aprofitament dels recursos naturals.

Objectiu 7

Un sòl no urbanitzable on les actuacions permeses (equipaments d'interès públic, explotació de recursos naturals, construccions agràries, i reconstrucció i rehabilitació de masies i cases rurals...) contribueixin a emfasitzar els paisatges per mitjà d'una bona integració en l'entorn tant de les construccions com dels espais lliures associats

La vall del Silenci, amb el nucli d'Ulldemolins i el mosaic agrícola que ocupa bona part de la vall. Rafael López-Monné

Els espais agraris, també en el Camp de Tarragona, acullen un conjunt molt divers de construccions aïllades i activitats en sòl no urbanitzable, des de les cabanes de pedra seca, les casetes de tros i les masies fins a les granges, coberts, naus, i també altres usos relacionats amb el lleure, l'educació ambiental i l'esport, etc.

Aquest tipus d'actuacions comporten una sèrie de transformacions tant en les construccions com en les adequacions dels espais lliures associats.

Els edificis i llurs tipologies constructives (volumetria, composició de façanes, materials, cromatisme, etc.), que formen part dels atri-

butos del sòl no urbanitzable del Camp de Tarragona, en ocasions, estan realitzats amb materials i criteris poc adequats des del punt de vista paisatgístic o amb tipologies més pròpies del sòl urbà, cosa que pot provocar un deteriorament de la qualitat dels paisatges.

Els moviments de terres (molt sovint es fan esplanacions per manca d'espai exterior útil per a les activitats), la desaparició i alteració de la coberta vegetal, la necessitat d'impermeabilització de grans superfícies i la manca d'un tractament acurat dels espais exteriors generen, sovint, discontinuïtats entre el paisatge de l'entorn i el paisatge creat per les noves activitats.

Criteris

- Prioritzar localitzacions que permetin l'aprofitament de zones que ja hagin viscut un procés de degradació i/o transformació elevat. Reutilitzar o rehabilitar edificacions ja existents que siguin ampliables o que es trobin en desús.
- Evitar localitzacions en espais d'especial protecció o de valors paisatgístics singulars identificats en aquest Catàleg i en el planejament territorial.
- Escollir una localització adequada que permeti mantenir l'estructura física i les qualitats perceptives del lloc. Cal evitar la seva ubicació en espais visualment destacats com ara en carenes, fons de vall i, en general, en punts focals respecte de carreteres i miradors identificats en el Catàleg quan suposi un impacte paisatgístic negatiu.
- Assegurar una ordenació del conjunt que tingui en compte la visibilitat de l'entorn, en especial el fons escènic dominant i els punts d'observació freqüentats. Cal evitar impactes visuals innecessaris i propiciar una ordenació que permeti la incorporació de mesures d'integració com ara franges i espais arbrats que facilitin la transició entre l'element construït i l'entorn més immediat o que redueixin la visibilitat dels elements impactants.
- Concebre una ordenació unitària del conjunt que compatibilitzi les demandes pròpies de l'activitat amb els condicionants del lloc. En aquest sentit cal evitar l'afectació dels principals components del paisatge (proporcions del parcel·lari, topografia, vegetació...), assegurar la compacitat del conjunt (el grau de densitat dependrà de les condicions de la parcel·la) i relacionar els eixos de l'ordenació amb les principals línies que estructurin el paisatge (límits veïns, talussos, franges boscoses, vials...).
- Evitar una ocupació excessiva de la parcel·la amb les construccions i instal·lacions de l'activitat; tenir en compte franges perimetrals de transició.
- Evitar els volums construïts (mides, proporcions i formes) fora d'escala en relació amb els principals components del paisatge (arbrat, elevacions topogràfiques, talussos, murs de pedra seca...). Cal buscar l'equilibri entre l'element natural i el construït.
- Definir la disposició i el disseny de façanes i cobertes amb criteris de conjunt unitari i en consonància amb l'entorn.
- Recuperar i revalorar l'arquitectura rural que històricament ha tingut un paper específic en la configuració i dotació de significat del paisatge dels espais oberts de l'àmbit territorial. Els principals exponents d'aquesta arquitectura són:
 - Masos, masies i cases de tros.
 - Cabanes de pedra seca.
 - Marges de pedra seca.
 - Mines d'aigua, cisternes, pous, safareig.
- Vetllar perquè els acabats exteriors de façanes i cobertes contribueixin a integrar les construccions en el paisatge. La utilització de materials durables, una bona execució en obra i un cromatisme harmònic amb el fons escènic dominant i amb una gamma de colors que evitin grans contrastos amb l'entorn són estratègies positives en aquest sentit.
- Promoure l'adequació paisatgística de les instal·lacions auxiliars associades a les activitats permeses en el SNU (magatzems, coberts, dipòsits, sitges, tanques, aparcaments, espais de circulació, àrees d'estada, etc.).
- Mantenir la vegetació existent i crear noves plantacions com a recurs d'integració paisatgística per excel·lència, ja que permet relacionar les construccions amb el paisatge de l'entorn, i també ocultar i destacar elements i millorar les condicions ambientals de les explotacions.
- Limitar la col·locació de tanques als casos imprescindibles i en tot cas, procurar que siguin permeables visualment, accessibles al pas de la petita fauna i que, si es considera oportú, vagin acompanyades de vegetació adequada.

Accions

- Desenvolupar un manual de bones pràctiques per la construcció d'edificacions al medi rural, que tingui en compte les volumetries, els materials, els colors i la vegetació associada.
- Elaborar un inventari de les principals construccions en sòl no urbanitzable obsoletes i de baixa qualitat del Camp de Tarragona, especificant una nova finalitat per a cada construcció (eliminació, reutilització en usos diferents...).
- Incloure un annex a l'apartat de normativa del sòl no urbanitzable dels plans d'ordenació urbanística municipal per a les construccions de nova planta i ampliació o arranjament d'edificacions existents que defineixi una carta de colors i materials pròpia per a cada municipi.
- Rehabilitar els edificis o elements amb alt valor històric i/o simbòlic en estat de degradació. Les zones prioritàries d'actuació han de ser:
 - Masos dels camps del Francoí.
 - Pobles deshabitats de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs.
 - Pobles deshabitats de la serra de Llaberia.
 - Pobles deshabitats del Montmell.
- Fomentar la idea, a través de campanyes de sensibilització entre el sector agrícola, que els paraments exteriors i les cobertes de les edificacions situades en sòl no urbanitzable han d'estar ben acabats i procurar inculcar la proposta que els propietaris els mantinguin en les degudes condicions estètiques i de conservació.

Objectiu 8

Unes vies de comunicació integrades en el territori i en el paisatge que permetin la connectivitat ecològica i la continuïtat paisatgística i social del territori

Carretera que ressegueix la sinuositat del paisatge del Priorat. Rafael López-Monné

El paisatge associat a les principals infraestructures viàries es presenta amb una manca d'integració en el paisatge que les envolta. Al Camp de Tarragona, aquest tipus de paisatge es troba molt especialment en els quatre sectors següents:

- La unitat Reus-Tarragona.
- L'eix Tarragona-Valls-el Pla de Santa Maria, a través del qual transcorre una densa xarxa de vies de comunicació.
- L'entorn de Montblanc, que es caracteritza per l'emplaçament dispers de naus industrials i comercials, acompanyades d'una alta densitat d'infraestructures viàries.

- El sector sud de la plana del Baix Penedès, a l'entorn de la ciutat del Vendrell que mostra trets característics dels paisatges rururbans.

Les infraestructures viàries i ferroviàries han de permetre mantenir una connectivitat ecològica (moviment d'espècies animals i vegetals i fluxos de matèria i energia), paisatgística i social suficient en el territori.

Criteris

- Procurar conservar la morfologia del terreny, minimitzar els desmunts i terraplens i prioritzar els túnels i els falsos túnels en la construcció de noves infraestructures lineals en zones de relleu, en especial en àrees d'alt valor paisatgístic definides en el catàleg.
- Tenir especial cura a l'hora de construir noves infraestructures lineals que afectin els fons escènics i els paisatges amb interès connector definits en aquest catàleg.
- Evitar l'increment de l'efecte barrera o de fragmentació de les infraestructures lineals en el corredor litoral i al sector central de la unitat Reus-Tarragona, que inclouen paisatges amb interès connector i paisatgístic definits en el catàleg.
- Prioritzar els desdoblaments de les vies actuals per sobre de la construcció de noves vies.
- Procurar minimitzar l'impacte visual de les infraestructures noves i existents mitjançant pendents dels talussos tendents a una secció de 2:1 a 3:1 i amb la revegetació per hidrosembra i per mitjà de plantacions subjectes a les condicions específiques del territori. També es proposa emprar els runams sobrers per a la restauració de pedreres.
- Restaurar paisatgísticament els talussos de les infraestructures de comunicació lineals, tant de les noves com de les existents. En aquest sentit, es prioritzarà la revegetació del talús, en especial mitjançant espècies arbòries i arbustives autòctones, de manera que es reproduïxin en la mesura que sigui possible els ecosistemes que són propis de l'àrea afectada. També inclou els espais intersticials de rotondes, mitgeres, desviaments, parts baixes de viaductes, etc.
- Ser imaginatius en el disseny de les noves infraestructures, fent una reflexió paisatgística de l'espai que han d'ocupar, respectant i reforçant els valors i el caràcter de la unitat de paisatge on s'ubiquen.
- Procurar que el pas de les infraestructures viàries de nova construcció respectin les perspectives paisatgístiques dels itineraris cartografiats en aquest catàleg.
- Fomentar l'ordenació paisatgística de les activitats comercials associades als eixos viaris amb incidència visual (edificis, productes exposats a l'aire lliure, instal·lacions adjacents, retolació, etc.).
- Concentrar la ubicació d'àrees de servei en àrees on ja hi ha altres tipus d'edificacions o instal·lacions i restringir-les en els itineraris amb valor paisatgístic.
- Els estudis d'impacte i integració paisatgística de les noves àrees de servei han de tenir en compte, sobretot:
 - L'impacte de la intervenció des de la carretera i de la visió panoràmica llunyana.
 - La conca visual afectada i el grau de visibilitat des de les visuals més freqüents o rellevants, des dels nuclis i en particular des dels itineraris considerats d'interès paisatgístic en aquest Catàleg.
- A més a més de seguir les consideracions de la Llei 6/2005, de 2 de juny, de modificació de la Llei 7/1993, del 30 de setembre, de carreteres, en relació amb la publicitat, es considera una bona pràctica:
 - Regular la tipologia (formes, colors, dimensions) de la publicitat de les carreteres de manera que s'adapti a l'especificitat dels paisatges on s'ubica.
 - Limitar la publicitat en els casos en què pot interferir o impedir la contemplació d'un element patrimonial d'interès.
 - Retirar les estructures en desús d'antics cartells publicitaris.

Accions

- Tenir en compte la integració paisatgística de les noves infraestructures viàries projectades, incloent-hi mesures d'integració.
- Tenir especial cura de les àrees amb valor simbòlic a l'hora de construir infraestructures (autovies, autopistes, corredors ferroviaris). Aquestes àrees són:
 - Paisatge de l'avellaner dels camps del Francoí.
 - Paisatges mironians a la plana del Baix Camp.
 - Paisatge amb arquitectura rural de pedra seca a la conca de Poblet i la plana de l'Alt Camp.
- Elaborar un pla de restauració de fragments de carreteres fora d'ús que inclogui l'eliminació de quitrans i elements del viari.
- Restaurar els camins rurals, les carreteres, els senders, les vies pecuàries i altres vies de comunicació que resultin afectades per la construcció de noves infraestructures lineals, garantint-ne la permeabilitat.
- Incloure, als catàlegs de béns dels diferents POUM o altres figures de planejament municipal, les fileres d'arbres que voregen algunes carreteres.
- Impulsar una xarxa de miradors associats a les infraestructures de comunicació viàries identificades en aquest catàleg. Els prioritaris són:
 - Coll de Belltall (C-14).
 - Carretera TP-2002 a l'alçada del monestir de Santes Creus.
 - Coll de Lilla (N-240).
 - Hostal de la Llena (C-242).
 - Cingle Blanc (TV-7092).
 - Cingle del Rabascall (T-704).

Objectiu 9

Uns accessos als nuclis urbans ordenats paisatgísticament que facilitin la transició entre els espais oberts i els paisatges urbans i que reforcin el caràcter i la identitat de les poblacions

Accés al nucli de Conesa. Rafael López-Monné

El paisatge adjacent als accessos als nuclis urbans es troba en un procés permanent de transformació. En general, es tracta d'un paisatge caracteritzat per la manca de coherència pel que fa a tipologies constructives, a la disposició dels elements al llarg de l'eix viari i a la imatge global de la localitat.

Aquest fenomen es manifesta més significativament a la perifèria de Reus, Tarragona, el Vendrell, Montblanc, així com, en general, a

les unitats de paisatge del litoral, des del litoral del Penedès fins a la plana de l'Hospitalet de l'Infant. Són uns paisatges que proporcionen, a aquestes poblacions i al conjunt del litoral, una imatge uniforme i repetitiva, que fa que el paisatge d'entrada a aquestes poblacions sigui similar arreu.

Criteris

- Introduir un apartat específic en els plans d'ordenació urbanística municipal sobre el tractament paisatgístic del viari d'accés a les poblacions, per tal de garantir uns accessos als nuclis urbans ordenats i que facilitin la transició entre els espais oberts i els paisatges urbans, a la vegada que reforcin el caràcter i la identitat dels nuclis urbans als quals estan vinculats.
- Evitar la construcció d'edificis amb un grau d'impacte visual sobre perfils escènics característics de les entrades dels nuclis urbans, partint dels perfils i façanes urbanes detectades en el catàleg.
- Fomentar la creativitat paisatgística a les entrades a nuclis urbans amb finalitats de dignificació d'aquests espais, fent visibles els valors estètics que es reconeix en aquest catàleg.
- Promoure accions encaminades a ordenar la senyalització urbana per tal d'adequar-la a les dimensions i característiques de cada nucli del Camp de Tarragona.
- Regular el disseny i la implantació dels rètols publicitaris als marges i al voltant de les carreteres a l'entrada dels municipis i dins l'espai urbà prenent en consideració els criteris següents:
 - Regular la tipologia (formes, colors, dimensions) de la publicitat de les carreteres de manera que s'adapti a l'especificitat dels paisatges on s'ubica.
 - Limitar la publicitat en els casos en què pot interferir o impedir la contemplació d'un element patrimonial d'interès.
 - Retirar les estructures en desús d'antics cartells publicitaris.

222

Accions

- A més a més de seguir les consideracions de la Llei 6/2005, de 2 de juny, de modificació de la Llei 7/1993, del 30 de setembre, de carreteres en relació amb la publicitat, es considera una bona pràctica:
 - Regular la tipologia (formes, colors, dimensions) de la publicitat de les carreteres de manera que s'adapti a l'especificitat dels paisatges on s'ubica.
 - Limitar la publicitat en els casos en què pot interferir o impedir la contemplació d'un element patrimonial d'interès.
 - Retirar les estructures en desús d'antics cartells publicitaris.
- Introduir en els plans d'ordenació urbanística municipal, per part dels municipis, un estudi específic sobre el tractament paisatgístic del viari d'accés a les poblacions.
- Mantenir i promoure, per part dels municipis, quan tècnicament sigui viable, les fileres arbrades als accessos viaris a les poblacions, amb espècies arbòries adaptades a l'indret.
- Elaborar plans de millora paisatgística de les activitats comercials associades als eixos viaris de les entrades als nuclis amb incidència visual (edificis, exposicions a l'aire lliure, instal·lacions adjacents, retolació, etc.). Les zones del Camp de Tarragona on aquesta actuació és prioritària són:
 - Les Gavarres, a l'encreuament de la T-11 amb l'A-7.
 - Polígon comercial del Vendrell.
 - Polígon Francolí, a la vora de l'antiga N-340, a l'entrada sud de Tarragona.
 - Nou polígon comercial de Vila-seca, a la vora de la T-315 (autovia de Bellissens).
- Elaborar una guia per a la integració paisatgística de les entrades dels nuclis amb referència expressa a les males pràctiques que cal evitar.
- Aprofitar els instruments de planejament municipal per a restaurar els entorns urbans de:
 - Tarragona
 - Reus
 - El Vendrell
 - Valls
 - Montblanc
 - Miami-Platja
 - Continu urbà del Baix Penedès, des de Coma-ruga fins a Cunit

Objectiu 10

Uns espais periurbans de les grans i mitjanes ciutats, dissenyats amb criteris d'integració i aportació de nous elements d'interès en el paisatge

Perifèria de la ciutat de Tarragona. Javier Valencia, Escola d'Art i Disseny de Tarragona

El creixement urbà porta associat, a vegades, l'aparició de construccions aïllades de transició entre l'espai urbà consolidat i els espais que el voregen, normalment espais agrícoles o forestals. Es tracta d'elements que el sistema urbà "expulsa" del centre per molèsties, excessiu consum de sòl o per la mateixa necessitat

d'algunes d'aquestes construccions d'estar a prop de les vies de comunicació. Aquest fenomen és especialment significatiu a les ciutats grans i mitjanes del Camp de Tarragona, com l'entorn de Reus, Tarragona, el Vendrell, Valls o Montblanc, així com al llarg de pràcticament tot el litoral, des del Penedès fins al Baix Camp.

Criteris

- Eliminar els elements obsolets, i evitar-ne la proliferació de nous.
- Ordenar paisatgísticament aquests espais periurbans per endreçar-los tot integrant les infraestructures de comunicació, els conreus, els barrancs i rieres, el patrimoni construït (antic i modern), i els espais naturals.
- Integrar paisatgísticament els diferents espais verds urbans (parcs, zones verdes, places, passeigs, etc.) en xarxes connectades amb els espais oberts circumdants, en la línia de les anomenades vies verdes, definint itineraris paisatgístics que enllacin la infraestructura viària rural, els components del medi natural i els teixits urbans.
- Respectar una distància mínima entre els nous assentaments urbans i les infraestructures viàries i ferroviàries de gran capacitat existents, per a preservar la tranquil·litat i el benestar dels residents, i permetre de conservar uns paisatges de qualitat entre un i altre tipus d'ús.
- Promoure la gestió i recuperació dels espais agrícoles abandonats o de zones nues que no acullen cap activitat, de manera que es contribueixi a la millora i la conservació dels corredors.
- Promocionar els espais periurbans per potenciar-ne l'ús lúdic entre la població, a través de l'establiment d'itineraris senyalitzats i la creació d'àrees recreatives.

Accions

- Impulsar la reflexió i el debat sobre els espais periurbans per tal de consensuar determinats criteris i metodologies pel que fa a l'àmbit territorial de referència.
- Millorar la qualitat paisatgística dels espais periurbans de la unitat Reus-Tarragona, des dels prats de la Pineda fins al

Francolí, relligant els espais periurbans de Vila-seca, la Canonja, els barris de ponent (Bonavista, Campclar, Torreforta...), i Constantí, i creant espais, àrees i itineraris per a l'ús públic.

Objectiu 11

Uns polígons industrials, energètics, logístics i àrees terciàries (comercials i d'oci) ubicats en zones visuals no preferents o notòries i dissenyats tenint en compte la integració amb l'entorn, especialment en els perímetres que confronten amb el sòl no urbanitzable

Polígon comercial de Les Gavarres, situat a l'encreuament entre les carreteres T-11 i A-7. Anna Guardiola, Escola d'Art i Disseny de Tarragona

Els polígons industrials i les grans superfícies comercials que es disposen al llarg de les vies de comunicació i dels accessos a les poblacions, que busquen una bona accessibilitat, més sòl disponible i més notorietat, han esdevingut un element característic del paisatge periurbà del Camp de Tarragona.

Al Camp de Tarragona destaquen els àmbits següents:

- Polígon energètic pròxim a l'N-340 i l'AP-7, prop de l'Hospitalet de l'Infant, amb una central nuclear en desmantellament, una en funcionament i dues centrals tèrmiques.
- Polígon químic sud, entre Vila-seca i Tarragona, a la vora de l'antiga N-340.
- Polígon químic nord, entre el Francolí i la Pobla de Mafumet-el Morell, a prop de la T-750, i visible des de l'N-240.
- Polígon industrial/comercial Francolí, a la vora de l'antiga N-340, a l'entrada sud de Tarragona.
- El Polígon Comercial de les Gavarres, a l'encreuament entre la T-11 i l'A7.

Criteris

- Promoure polígons industrials i terciaris mancomunats supramunicipalment, amb criteris de minimització de l'exposició visual, l'ocupació i la fragmentació del paisatge, com a mecanisme per a evitar-ne la multiplicació, de manera que es concentrin recursos econòmics i humans i es comparteixin els costos i els beneficis econòmics, socials i ambientals resultants. Això és especialment important en els municipis de les unitats de paisatge de la plana de l'Alt Camp, de la plana del Baix Camp, a Reus-Tarragona, al baix Gaià i a la plana del Baix Penedès.
- Condicionar la construcció de nous polígons industrials i terciaris al desenvolupament d'un percentatge del sòl programat en el planejament urbanístic municipal vigent.
- Prioritzar la localització dels nous projectes en sectors de creixement contigus a superfícies urbanitzades o ja construïdes i optimitzar les infraestructures i serveis preexistents.
- Excloure la construcció de polígons industrials i comercials en àrees compreses en espais amb valors especialment rellevants.
- Reubicar progressivament les indústries aïllades en polígons industrials per a evitar la dispersió de les construccions. Això és especialment important a les unitats de la plana del Baix Camp, als camps del Francolí, a la plana de l'Alt Camp, i a Reus i Tarragona.
- Posar una atenció especial en la localització de les sitges, en particular aquelles que es trobin a prop dels nuclis urbans. Evitar que aquestes es pintin de colors estridents o que siguin lluents.
- Plantar franges arbrades als límits dels polígons industrials que confronten amb sòls no urbanitzables i sòls urbans.

226

Accions

- Elaboració de plans de recuperació paisatgística dels polígons industrials, comercials i sitges que prevegin la creació de franges arbrades (constituïdes per fileres d'arbres, tanques vegetals, espais enjardinats, etc.), l'enllumenat, el tractament dels accessos i les trames viàries internes, i el tractament dels paraments, cobertes i rètols.
- Els plans d'ordenació municipal haurien d'elaborar un projecte global d'aparcaments, de zones comunes i de zones verdes, que permetés assolir una qualitat paisatgística adequada per a la nova trama industrial i comercial. Això és especialment important als municipis de la plana de l'Alt Camp, de la plana del Baix Camp, a Reus i a Tarragona, al baix Gaià, a la plana del Baix Penedès i al litoral del Penedès.
- Estudiar mecanismes fiscals per a compensar els polígons industrials i comercials que impulsin polítiques de millora paisatgística. La concessió d'aquestes compensacions fiscals estarà supeditada al disseny i execució d'un pla de millora paisatgística adoptat per totes les empreses ubicades en aquests àmbits territorials.
- Iniciar una campanya de clausura dels abocaments incontrollats mitjançant la disciplina sectorial.

Objectiu 12

Uns parcs eòlics i parcs solars fotovoltaics, planificats amb visió de conjunt a escala regional i implantats d'acord amb els elements que configuren el paisatge

Parc solar fotovoltaic de petites dimensions al poble de Llaberia. Rafael López-Monné

La instal·lació de centrals eòliques i solars fotovoltaïques, popularment conegudes amb el nom de parcs eòlics i parcs solars, per a la producció d'energia de fonts renovables constitueix un dels principals eixos de la política energètica de la Generalitat de Catalunya per als propers anys en l'àmbit de la lluita contra el canvi climàtic, i en conseqüència, resulta una acció globalment positiva per al medi i una oportunitat de desenvolupament per al territori.

La proliferació d'aquest tipus d'instal·lacions sobre el territori aconsella l'establiment de criteris i mesures paisatgístiques d'implantació adequats. A escala local es posa de manifest un impacte

derivat de l'aparició d'uns elements molt visibles, de caràcter artificial, que modifiquen la visió de les línies de carena (és el cas dels parcs eòlics), evidencien l'obertura de camins i rases, la creació de plataformes i també la construcció d'infraestructures associades a les centrals (estacions transformadores, edificis de control, tanques, etc.).

En el cas dels projectes de centrals solars fotovoltaïques, depèn de com es dissenyin, aquestes ocupen grans extensions de sòl i artificialitzen el caràcter del paisatge agrari, forestal o natural existent.

Criteris

Criteris exclusius per als parcs eòlics

- Evitar en la mesura que sigui possible la instal·lació de parcs eòlics en emplaçaments que alterin els fons escènics que reconeix el Catàleg.
- Procurar que els parcs eòlics se situïn a la màxima distància possible dels nuclis urbans, els miradors reconeguts i els principals elements paisatgístics de valor.
- Unificar el model d'aerogenerador dins d'un mateix parc i també, si és possible, entre parcs eòlics molt propers.
- Minimitzar els moviments de terres que s'han de fer i l'eixamplament o obertura de camins i restaurar el viari a l'amplada original quan sigui factible.
- Revegetar totes les superfícies denudades a base d'espècies autòctones i amb patrons de plantació similars a les formacions presents a l'entorn i pròpies del paisatge de la zona i garantir el manteniment de la vegetació implantada durant un mínim de dos anys.

Criteris exclusius per als parcs solars fotovoltaïcs

- Prioritzar les instal·lacions solars en cobertes d'edificacions existents i futures.
- Prioritzar la localització de parcs solars de grans dimensions en sectors amb poca visibilitat.
- Evitar la concentració de grans parcs solars en zones amb exposició visual alta i nombre alt d'observadors potencials.
- Situar els elements que constitueixen el parc solar de la manera més regular, ordenada, compacta i pròxima a les edificacions que sigui possible.
- Escollir els elements captadors de les mínimes dimensions possibles i utilitzar models únics i homogenis dins el parc solar.
- Ubicar els equips necessaris per al funcionament de les instal·lacions de parcs solars en el mínim nombre de construccions

ons possible, preferiblement en una de sola, que en tot cas compliran allò disposat a l'apartat d'edificacions aïllades. Les instal·lacions s'hauran de situar sempre que sigui possible dins de les construccions existents o en cossos annexos. Quan no se situïn adjacents o a l'interior de construccions, caldrà valorar la conveniència de col·locar-les tan a prop com sigui possible del punt de connexió per a minimitzar l'estesa elèctrica aèria.

- Garantir uns acabats adequats de les construccions. Com a criteri general, es recomana un acabat de color terrós dins la gamma del sòl de l'entorn en paraments i fusteries. Escollir colors foscos i mats per a les cobertes metàl·liques.

Criteris comuns per als parcs eòlics i solars

- Observar la possibilitat que els beneficis d'aquestes instal·lacions reverteixin en la millora i en la restauració dels paisatges que envolten els parcs eòlics i solars, o bé en la provisió de serveis i equipaments per als municipis de la zona.
- Evitar fer tancaments en els parcs solars i els edificis associats, llevat que siguin estrictament imprescindibles, com per exemple en les subestacions elèctriques.
- Minimitzar l'obertura de nous accessos i la construcció de noves edificacions.
- Situar les edificacions lligades als parcs solars i eòlics preferentment en els terrenys menys exposats visualment o on els moviments de terres que calgui fer siguin mínims i disposar d'un enjardinament exterior en consonància amb la vegetació de l'entorn.
- Prioritzar projectes cooperatius liderats per agents del propi territori i/o prioritzar aquells en què participin ajuntaments de l'entorn.
- Evitar, en la mesura que sigui possible, l'afectació i el desboscament de masses forestals i de conreus agrícoles arboris per a la implantació de parcs eòlics i solars.

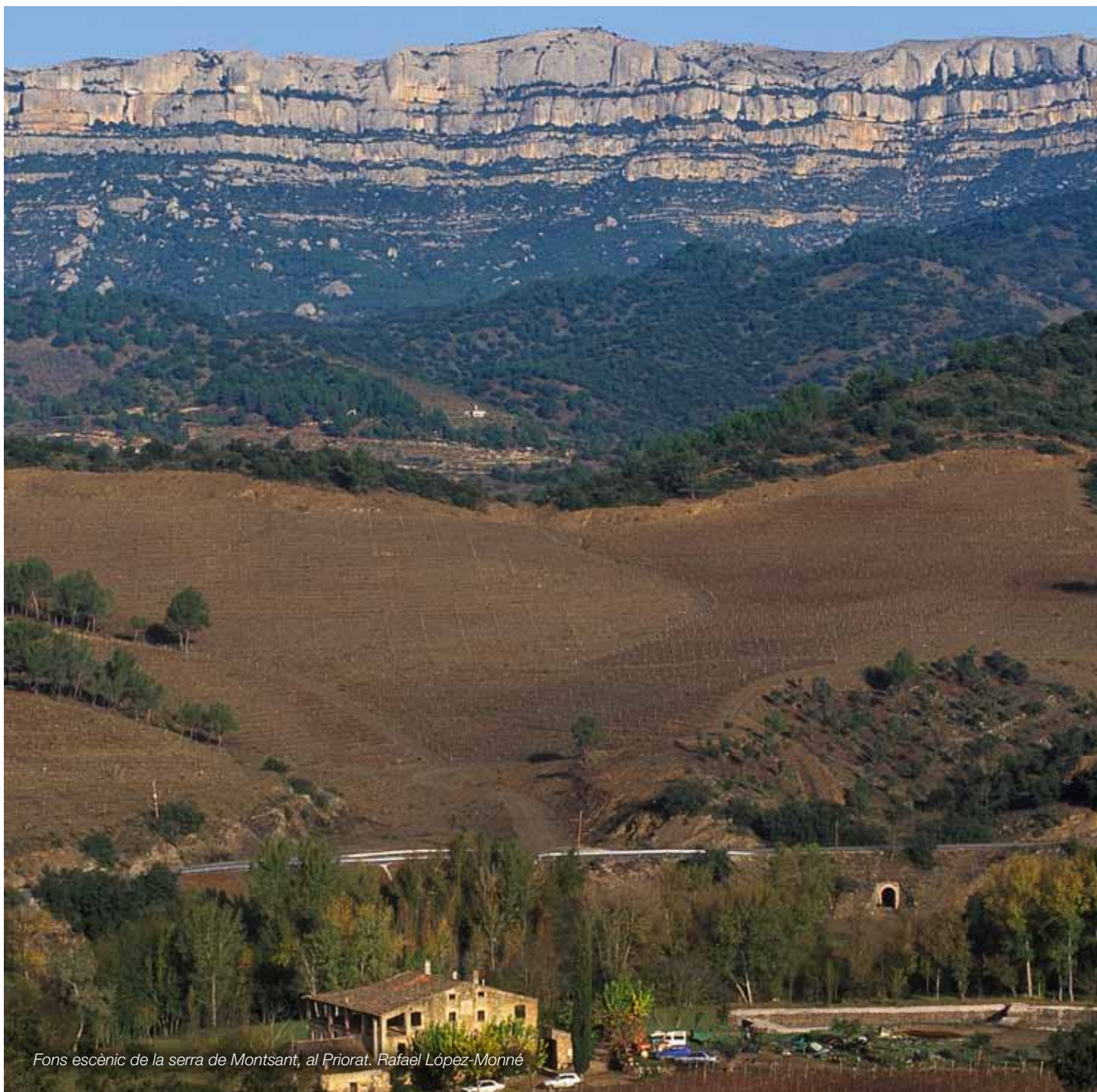
- Tenir en compte en el disseny de parcs eòlics i solars els efectes de covisibilitat i l'impacte acumulatiu amb altres parcs existents o futurs.
- Considerar els trets estructurals del paisatge (geometria del parcel·lari, orografia, camins, xarxa hidrogràfica, vies de comunicació, arbres singulars, marges de pedra seca, formacions vegetals d'interès ecològic o paisatgístic, patrimoni construït, i altres elements de valor històric, natural, estètic, simbòlic i espiritual reconeguts en aquest Catàleg) en el disseny de les instal·lacions eòliques i solars.
- Adaptar el disseny de les edificacions lligades als parcs eòlics i solars als criteris exposats a l'objectiu de qualitat paisatgística sobre edificacions aïllades, i el disseny dels vials d'accés a l'objectiu que persegueix unes infraestructures de comunicació lineals de qualitat. En tot cas, caldrà adaptar-se al parcel·lari existent, minimitzar l'amplada necessària i la pavimentació i adoptar pautes de plantació basades en la vegetació present a la xarxa de camins de la zona.
- Sempre que sigui possible, soterrar les línies elèctriques, de comunicacions, telefòniques i qualsevol altra que sigui necessària a l'interior dels parcs eòlics i solars.

Accions

- Promocionar la participació i la planificació conjunta sobre la instal·lació de nous parcs eòlics i solars en el seu entorn, en la mesura que sigui possible i d'acord amb la normativa i les directrius existents en l'àmbit català
- Fomentar la renovació, per part de les empreses, de la tecnologia dels aerogeneradors dels parcs eòlics d'anterior generació, a fi de reduir el nombre d'aerogeneradors que es requereixen per a assolir un mateix nivell de potència.
- Tenir en compte la cartografia del Catàleg com a informació de base per a la futura planificació de la implantació d'instal·lacions energètiques a Catalunya.
- Promoure en els nous plans d'ordenació urbanística municipal, o en la revisió dels vigents, la regulació de la implantació d'instal·lacions eòliques i solars dins dels respectius termes municipals. En aquest sentit, es tindrà en compte la informació continguda en aquest Catàleg.
- Establir un sistema de control *a posteriori* d'adopció efectiva de les mesures d'integració paisatgística previstes en el contingut de cada estudi d'impacte i integració paisatgística.
- Sensibilitzar la població sobre la funció d'aquestes instal·lacions elèctriques en termes de producció d'energia renovable i sobre les possibilitats d'integració paisatgística d'aquests parcs.

Objectiu 13

Uns fons escènics de qualitat que mantinguin els referents visuals i identitaris del Camp de Tarragona i que no incorporin elements estranys o aliens

Fons escènic de la serra de Montsant, al Priorat. Rafael López-Monné

El Camp de Tarragona fonamentalment està constituït per la gran plana que s'estén des de l'Alt Camp fins al Baix Camp envoltada per una línia de serralades que la circumden de nord a sud, formant un semicercle totalment obert per llevant.

- Montmell i Montagut
- Serra de Miramar
- La Mussara
- Serra de Pradell-l'Argentera
- Mola de Coldejou
- Serra de Llaberia
- Muntanyes de Tivissa-Vandellòs

A més presenta altres cubetes que també estan envoltades per carenes rellevants, com ara:

- Al Priorat: el Montsant, la serra de la Figuera, la Gritella i els cingles de Siurana.
- A la Conca de Barberà: les serres de Vilobí i el Tallat.
- Al Baix Penedès: el Montmell.

Els fons escènics permanents són aquestes serralades que ofereixen una perspectiva paisatgística constant gairebé des de qualsevol punt. Aquests fons escènics tenen un eminent valor paisatgístic i referencial, però també identitari.

Criteris

- Minimitzar elements potencialment distorsionadors sobre les línies de carena dels fons escènics definits en aquest Catàleg (Montmell i Montagut, serra de Miramar, la Mussara, serra de Pradell-l'Argentera, mola de Coldejou, serra de Llaberia, muntanyes de Tivissa-Vandellòs, el Montsant, serra de la Figuera, la Gritella, cingles de Siurana, serres de Vilobí i el Tallat).
- Excloure la concessió de noves llicències d'explotació d'activitats extractives en els llocs més visibles, en els termes que han estat definits en aquest Catàleg del paisatge, independentment de les altres limitacions fixades per la normativa sectorial vigent.

- Estudiar, en les explotacions extractives clausurades o abandonades sense haver estat restaurades abans de procedir a la restauració, el seu valor ecològic i potenciar-ne el paper com a hàbitat d'espècies animals i vegetals rupícoles, algunes de les quals tenen actualment unes poblacions molt fràgils al nostre país, com ara el cas del duc (*Bubo bubo*). A partir d'aquest estudi, decidir les orientacions per a una eventual restauració.
- Emprar, si s'escau, algunes de les pedreres abandonades o clausurades sense restaurar i amb escàs valor ecològic com a escenaris per a activitats socials i culturals: auditoris a l'aire lliure, circuits controlats de motocicletes o BTT, etc., una vegada s'hagin dut a terme les actuacions de consolidació i adequació escaients.

232

Accions

- Elaborar la representació cartogràfica de detall dels perímetres que formen les línies de carena i que constitueixen els fons escènics del Camp de Tarragona, a partir de la consideració com a punt d'observació dels nuclis de població i la xarxa viària bàsica.
- Tenir en compte en la redacció i revisió dels plans d'ordenació de les antenes de telefonia mòbil i altres instal·lacions de radiocomunicacions (POAIR). Les línies de carena definides pel Catàleg com a fons escènic i com a paisatges especialment fràgils on cal minimitzar la presència d'antenes i la definició d'APIRS (Àrea Programada per a Instal·lacions de Radiocomunicació).
- Instal·lar taules d'orientació en la xarxa de miradors (vegeu Objectiu de qualitat paisatgística 14) que assenyalin els diferents elements orogràfics que constitueixen els fons escènics

del Camp de Tarragona, amb referència als elements no geomorfològics que també en puguin formar part.

- Restaurar les àrees d'activitats extractives afectades per la normativa vigent en la matèria, especialment les que siguin visibles des d'un ampli sector del territori (com la de l'Hospitalet de l'Infant). Aquesta restauració hauria de tenir en compte criteris d'ordre paisatgístic i vetllar per una correcció dels pendents, a fi d'assolir la integració de l'àrea afectada al paisatge circumdant i de revegetar la zona afectada amb espècies pròpies de la zona.
- Establir programes d'educació i d'interpretació que relacionin i expliquin la presència, antiguitat i localització dels referents visuals del Camp de Tarragona i els relacionin amb la resta de valors paisatgístics que contenen.

Objectiu 14

Una xarxa de miradors des dels quals destaquin les panoràmiques més rellevants i que permetin descobrir la diversitat i els matisos dels diferents paisatges del Camp de Tarragona

Mirador de la Pena, des d'on es pot observar el bosc de Poblet, el monestir i la conca de Poblet al fons. Rafael López-Monné

L'àmbit del Camp de Tarragona presenta diversos enclavaments des d'on es gaudeix d'àmplies panoràmiques d'una o diverses unitats. Constitueixen punts d'observació, interpretació i educació en els valors del paisatge i solen coincidir amb fites topogràfiques (serres, tossals, colls...), edificacions de caràcter religiós (ermites, santuaris...), sectors elevats dels nuclis urbans o fins i tot marges

de carreteres de la xarxa viària secundària o local. La conversió d'aquests indrets en miradors i la creació d'una xarxa integrada de miradors pot esdevenir una oportunitat per a la promoció turística i una de les formes més efectives de sensibilitzar la població sobre els valors del paisatge.

Criteris

- Facilitar l'observació, el gaudi i la interpretació del paisatge a tots els ciutadans, amb atenció especial a les persones que presenten problemes de mobilitat.
- Restringir l'existència d'obstacles que impedeixin o alterin l'observació del paisatge des dels miradors identificats en el catàleg.

Accions

- Integrar la xarxa de miradors i recorreguts definida en el Catàleg dins les estratègies turístiques per tal de fomentar el paisatge com un atractiu turístic de primer ordre.
- Impulsar una xarxa bàsica de miradors. Els prioritaris, per les seves característiques, són:
 - Coll de Belltall (C-14)
 - Nucli de Forès
 - Cingles de la Mussara
 - Coll de Lilla (N-240)
 - Nucli de Miramar
- Venta de la Llena (C-242)
- Castell-monestir de Santes Creus
- Torre del Pretori de Tarragona
- Mirador de la Pena (Bosc de Poblet)
- Elaborar un document on s'estableixin els criteris d'implantació de miradors en el paisatge amb indicació de superfícies mínimes, tipus de senyalització, accessibilitat mínima, adaptació a la mobilitat reduïda, equipament bàsic, etc., per tal d'equipar amb una única línia d'estil tots els miradors de la xarxa, amb independència del promotor.

Objectiu 15

Uns mosaics agroforestals de conreus de secà, productius, i vinculats al manteniment dels elements de pedra seca de suport a l'agricultura, o exemples vius de paisatges de la trilogia mediterrània per excel·lència (blat, vinya i olivera/ametller)

Mosaic agroforestal a prop de Marçà. Rafael López-Monné

El paisatge dels mosaics agroforestals de secà és el resultat d'un procés d'evolució conjunta d'una pauta cultural i una pauta biofísica preexistent, superposades en un mateix territori. Després d'una llarga història d'ocupació del territori, s'han acabat transformant en conreus tots els llocs que així ho permetien: les planes, els fons de vall i, fins i tot, alguns vessants han estat romputs i convertits en espai agrícola, tot conservant rodals naturalitzats, més o menys extensos, en els indrets més complexos orogràficament.

El paisatge agrari del Camp de Tarragona respon en bona part a les característiques típiques del paisatge agroforestal mediterrani, constituït per un mosaic de conreus de secà (vinya, olivera, ametller, avellaner, garrofer i cereals) que ocupen els llocs de menys pendent –i amb presència quasi permanent de la pedra seca– i que s'intercala amb fragments de matoll, bosc i bosquina, amb el traçat sovint sinuós de rieres o torrents. Menció a banda, mereix el paisatge de la conca de Poblet i part de la plana de l'Alt Camp, on és possible contemplar exemples vius de la trilogia mediterrània (blat, vinya i olivera/ametller) intercalada amb retalls de bosquines i matollars.

Al Camp de Tarragona, els paisatges agroforestals caracteritzen amplis sectors de les unitats de paisatge modelades en planes i serres baixes amb vessants de perfil suau, on predomina l'activitat agrícola com a la conca de Poblet, la plana de l'Alt Camp, l'alt Gaià, el baix Priorat, i part dels camps de Santes Creus, de la plana del Baix Camp, de la conca d'Alforja-Vilaplana, o d'Escornalbou-Puigcerver. L'heterogeneïtat d'aquest tipus de paisatges és, precisament, un dels seus valors principals, inherent a l'estructura en mosaic que els caracteritza. De la mateixa manera, la diversitat d'hàbitats, d'estructures, de textures, de canvis fenològics i de percepció que es produeixen en aquests paisatges els fa mereixedors d'una protecció especial.

Al llarg de la història, l'agricultura ha modelat el paisatge, mantenint els patrons bàsics que configuren els paisatges agraris i creant la base per a un model social i cultural que presenta un fort lligam amb el seu medi i els seus elements més rellevants.

Criteris

236

- Conservar el mosaic agroforestal com a patró agrícola d'elevada biodiversitat, valor històric i estètic i interès interpretatiu de la contribució humana sobre el paisatge.
- Vincular la conservació del paisatge a l'explotació agrícola en termes de respecte a determinats valors i elements.
- Potenciar determinats elements de suport a l'activitat agrícola, construïts per l'acció humana al llarg dels darrers dos segles, per tal d'obrir noves vies de desenvolupament rural lligades al turisme de descoberta i interpretació (mosaic de parcel·les del Montsant occidental, arquitectura de la pedra seca al baix Priorat, la serra de Llaberia, les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, la plana de l'Hospitalet de l'Infant, la conca de Poblet, la plana de l'Alt Camp, l'alt Gaià, i al massís de Bonastre; les mines d'aigua a la plana del Baix Camp, i als camps del Francolí...).
- Coordinar els diferents agents i administracions que intervien en els processos de concentracions parcel·làries, per tal d'evitar una implementació sectorialitzada o que no tingui en compte tots els interessos que hi concorren.
- Donar valor afegit als productes primaris d'aquestes zones, el vi, els fruits secs, l'oli i els productes d'horta, mitjançant estratègies de valoració del paisatge local i de diferenciació del tipus de producció.
- En les intervencions del territori (enginyeria i noves construccions) i en els processos de concentració parcel·laria, respectar la xarxa hidrogràfica natural i de camins i minimitzar els moviments de terra, la modificació topogràfica, i l'eliminació de vegetació. Això és especialment significatiu a la conca de Poblet, la plana de l'Alt Camp, l'alt Gaià, els camps de Santes Creus.

Accions

- Destinar un percentatge de la superfície afectada per processos de concentració parcel·lària al manteniment de marges, guarets i erms. Aquest percentatge pot sortir de l'anomenada massa comuna, percentatge de la superfície que s'exclou de la reparcel·lació per a l'aprofitament privat i que es destina a camins, usos generals, etc.
- Senyalització de les carreteres C-14, C-241, N-240 (A-27), C-37, TV-2004, C51, N-420, P-2002, T-310, TV-3001, TV-3223, TV-7013, T-704, C-242, i-313, que creuen els principals paisatges agroforestals i de la trilogia mediterrània amb indicacions de la seva existència i com a element d'identitat del Camp de Tarragona.
- Establir una tipologia de marges (per tipus de construcció, alçada, etc.) que s'han de conservar necessàriament per a evitar l'erosió i la pèrdua de sòls.
- Potenciar el valor dels mosaics agroforestals mitjançant plafons interpretatius situats en els principals miradors del paisatge de la trilogia mediterrània. Aquests miradors són:
 - Coll de Belltall (C-14)
 - Forès
 - Coll de Lilla (N-240)
 - Miramar
 - Castell de Saborella
 - Santes Creus (TP-2002)
 - La Mussara
 - Castell-monestir d'Escornalbou

Objectiu 16

Uns paisatges de la vinya ben conservats i gestionats que potenciïn els productes vinícoles que s'hi produeixen, on la vinya conviu amb altres conreus de secà generant mosaics agrícoles

Costers de vinya a prop de Gratallops. Rafaël López-Monné

El paisatge de la vinya és el resultat d'un procés d'evolució conjunta d'una pauta cultural, una pauta socioeconòmica i una pauta biofísica preexistent, superposades en un mateix territori. Després d'una llarga història d'expansió i retracció del conreu, depenent de les plagues, com la fil·loxera que va arrasar les vinyes al final del segle XIX i al començament del XX, i dels fluxos del mercat, s'han acabat configurant uns paisatges vitivinícoles prou característics i singulars.

El paisatge de la vinya al Camp de Tarragona es pot observar plenament en diversos indrets, cadascun amb la seva fesomia particular. Així, en el cas del Priorat històric la vinya és conreada en vessants de llicorella, formant els anomenats "lloms d'elefant", que després de moltes dècades d'abandonament i despoblament, els darrers anys ha experimentat una profunda reconversió i recuperació d'antics conreus, a partir de la producció de vins de qualitat vinculats a l'aparició de molts cellers nous. Tot i els menors nivells de mecanització, aquesta expansió ha provocat noves rompudes que no sempre han respectat els mètodes tradicionals de conreu, i al mateix temps han anat apareixen nous cellers enmig de les vinyes. Malgrat aquestes transformacions, en el si de la DOQ Priorat, hi ha un ampli consens sobre la importància de preservar determinats valors del paisatge que es vincula directament a la qualitat i la comercialització. En aquest sentit, des de la DOQ Priorat s'ha

establert una normativa de qualitat paisatgística mínima que han de complir les finques per poder entrar a formar part de l'ens.

Al Baix Priorat el conreu de la vinya s'ha consolidat a través de la creació de la DO Montsant, i a remolc de l'èxit de la veïna DOQ Priorat, amb algunes noves rompudes que no han significat grans transformacions paisatgístiques i que han sabut mantenir l'essència en l'elaboració de vins de qualitat produïts per petits cellers o cooperatives. Aquí, el paisatge de la vinya va acompanyat sovint d'altres conreus arboris de secà, com l'olivera o l'ametller.

Per contra, als altres paisatges vitivinícoles importants del Camp de Tarragona, la conca de Poblet i el Baix Penedès, i part dels Camps de Santes Creus, del massís de Bonastre i de la plana de l'Alt Camp, les vinyes ocupen els llocs de menys pendent –i amb presència quasi permanent de la pedra seca–, soles o acompanyades de fileres d'oliveres o ametllers, que s'intercalen amb fragments de matoll, bosc i bosquina. Aquí, la mecanització és major, els processos de concentració parcel·lària és important i la producció es destina sobretot al cava, en elaboració industrial o familiar, així com a petites partides destinades a la producció de vins. La influència de la DO Penedès és notable en aquesta part septentrional del Camp de Tarragona.

Criteris

- Conservar els paisatges de la vinya com a patró agrícola d'elevada singularitat (en el cas del Priorat històric), valor productiu i valor estètic.
- Vincular la conservació del paisatge de la vinya a l'explotació agrícola en termes de respecte a determinats valors i elements dels paisatges, i com a element vinculant a la qualitat mateixa dels productes vitivinícoles derivats.
- Potenciar el valor de determinats elements de suport a l'activitat agrícola, construïts per l'home al llarg dels darrers dos segles, per tal d'obrir noves vies de valoració dels productes derivats (vins i caves) i per a promoure el desenvolupament rural lligat al turisme de descoberta i interpretació.
- Coordinar els diferents agents i administracions que intervien en els processos de producció i comercialització dels vins i caves per tal d'intercanviar experiències i establir uns criteris comuns per a la consolidació del sector.
- Potenciar el valor afegit que sobre els productes vitivinícoles genera el manteniment de determinats paisatges de la vinya, que permet diferenciar-ne la producció respecte d'altres productes semblants.
- En les intervencions del territori (enginyeria i noves construccions) i en els processos de concentració parcel·lària, respectar la xarxa hidrogràfica natural i de camins i minimitzar els moviments de terra, la modificació topogràfica i l'eliminació de vegetació.

Accions

- Destinar un percentatge de la superfície afectada per processos de concentració parcel·lària al manteniment de marges, guarets i erms. Aquest percentatge pot sortir de l'anomenada massa comuna, percentatge de la superfície que s'exclou de la reparcel·lació per a l'aprofitament privat i que es destina a camins, usos generals, etc.
- Inventariar els elements del patrimoni construït tradicional del paisatge de la vinya (marges, feixes, tanques, tècniques tradicionals) i les seves mostres més excepcionals en el Camp de Tarragona per tal d'avaluar-ne l'estat i de preservar-los.
- Senyalització de les carreteres N-420, T-710, T-702, T-740, TP-2002, C- 51, C- 14, N-240, TP-2125 que creuen els principals paisatges de la vinya amb indicacions de la seva existència i com a element d'identitat del Camp de Tarragona.
- Establir en el si de les denominacions d'origen uns criteris mínims (en pendents dels talussos, amplades de bancals, etc.) per a les noves plantacions per tal que puguin integrar-se a la DO, tal com ja està fent la DOQ Priorat.
- Potenciar el valor del paisatge de la vinya mitjançant plafons interpretatius situats en els principals miradors del paisatge de la vinya. Aquests miradors són:
 - La Morera de Montsant
 - Siurana
 - La Figuera
 - Coll de Belltall (C-14)
 - Forès
 - Montmell
 - Talaia del Penedès (TP-2442)
 - Santes Creus (TP-2002)
 - Vila-rodona (TV-2204)
 - Albinyana (Puig de Sant Antoni)

Objectiu 17

Un paisatge del garrofer que generi espais agrícoles de qualitat en espais agrícolament marginals a partir del treball de la pedra seca, conservat com a referent estètic i identitari del litoral mediterrani tarragoní, i que creï espais tampó/de transició entre els espais urbanitzats i els espais naturals

Camp de garrofers i murs de pedra seca a prop de Rodà de Berà. Observatori del Paisatge

Actualment hi ha camps de garrofers a totes les comarques litorals inclosa l'Alt Camp. No obstant això, les àrees més extenses es localitzen a les unitats de paisatge situades a l'extrem sud-oriental del Camp de Tarragona: el baix Gaià, la plana del Baix Penedès i el litoral del Penedès.

L'organització del paisatge del garrofer es presenta en dos sistemes principals: el de les planes i el dels costers. A més hi ha molts indrets on el garrofer es planta a les vores dels camps com un element que contribueix a delimitar les parcel·les de conreu. A les àrees de topografia planera, com a les planes que hi ha prop dels nuclis de Creixell i de Roda de Berà, a Cambrils o al Vendrell, els garrofers estan plantats en fileres ben ordenades.

Els arbres mostren un bon desenvolupament, amb capçades amples i espesses. El color verd intens del fullatge del garrofer contrasta amb el color rogenc de les argiles, que habitualment mostren els solcs deixats pel tractor en la feina de llaurar la capa superficial del terreny per tal d'evitar una pèrdua excessiva d'aigua per transpiració capil·lar. És un paisatge d'alt valor estètic pel contrast de colors, l'ordre harmònic que generen les línies paral·leles d'arbres i l'edat centenària dels garrofers més vells.

No obstant això, és als costers on el paisatge del garrofer es manifesta amb tota la potència del seu caràcter mediterrani. Hi són

presentes tots els elements propis del paisatge agrícola tradicional desenvolupat en terrenys costeruts. Les parcel·les estan disposades en feixes que s'adapten a la topografia del relleu. Sovint són tan estretes que només hi cap una fila d'arbres per feixa. Les parets de pedra seca esglaonen els vessants, fidels exponents d'una cultura agrícola antiquíssima, l'autèntica força afaïçonadora del paisatge mediterrani. Tampoc no hi falten les barraques de pagès construïdes amb les mateixes tècniques de maçoneria utilitzades en el bastiment dels murs que aguanten les feixes.

El paisatge secular del garrofer està en retrocés per la fragmentació del territori que comporta l'expansió de l'espai urbanitzat en el litoral del Camp de Tarragona. En aquest context la preservació del paisatge del garrofer té un valor estratègic. El seu manteniment pot evitar la conurbació d'amplis sectors del litoral i del prelitoral del Camp, a més de salvaguardar un paisatge agrari de gran valor cultural i estètic, que forma part de la identitat, el sentit de lloc i l'imaginari paisatgístic de les terres litorals de Tarragona. El paisatge del garrofer té un valor propi que va més enllà del productiu. Forma part dels paisatges viscuts per una part significativa de la població del litoral del Camp de Tarragona i constitueix una de les poques mostres d'aquest tipus de paisatge mediterrani a casa nostra.

Criteris

- Fomentar accions de restauració, millora i valoració del paisatge del garrofer, principalment dels camps adjacents a les àrees urbanes, atès l'alt índex d'exposició visual a què estan sotmesos.
- Mantenir i valorar els corredors agrícoles formats per camps de garrofers que s'interposin entre les peces aïllades d'espai construït i entre els nuclis urbans del litoral del Camp de Tarragona.
- Garantir l'accés als paisatges del garrofer, que han de mostrar-se a la població del Camp de Tarragona com un paisatge atractiu, obert i acollidor, que convida a la descoberta.
- Mantenir els antics camins agrícoles tot facilitant-ne la senyalització i aprofitament com a itineraris turístics i de promoció de rutes de descoberta del paisatge del garrofer.

Accions

- Identificar les àrees de conreu del garrofer amb més valor paisatgístic en funció de la seva extensió; diversitat d'elements i estructures; posició estratègica; valors culturals, estètics i identitaris que serveixin de base per a establir les àrees susceptibles de ser preservades.
- Inventariar els elements del patrimoni construït tradicional del paisatge del garrofer (marges, feixes, tanques, tècniques tradicionals) i les seves mostres més excepcionals en el Camp de Tarragona per tal d'avaluar-ne l'estat i preservar-los.
- Potenciar el valor del paisatge del garrofer mitjançant plafons interpretatius situats en els principals miradors del paisatge del garrofer. Aquests miradors són:
 - La riera de Gaià (pujol Rodó)
 - Calafell (turó de la Font, castell de Calafell)
- Senyalització de les carreteres T-202, T-211 i TV-2041 que creuen el paisatge del garrofer amb indicacions de la seva existència i com a element d'identitat del litoral de Tarragona.
- Habilitar mecanismes i incentius econòmics adreçats als propietaris per a la restauració i/o rehabilitació dels habitatges i construccions i el manteniment dels elements característics de l'arquitectura tradicional.
- Impulsar fórmules de custòdia del territori entre propietaris privats i entitats de custòdia per a la gestió responsable del paisatge del garrofer al litoral del Camp de Tarragona amb una implicació activa de la societat civil.

Objectiu 18

Un paisatge de l'avellaner del sector central del Camp gestionat a partir de la seva singularitat i identitat i que permeti la revaloració dels productes agrícoles

Monoconreu d'avellaners a prop del riu Francolí. Rafael López-Monné

Els camps d'avellaners del Baix Camp constitueixen l'àrea contínua més extensa d'aquest conreu a tot Europa. L'avellaner és el conreu que més caracteritza i singularitza el Camp de Tarragona, fet que es justifica perquè en el conjunt d'aquest territori es produeix el 90% de la producció d'avellana a l'Estat espanyol, xifra que suposa una gran concentració espacial de les unitats de producció.

Els camps d'avellaner es troben a molts indrets del Camp de Tarragona en proporcions variables sobre la resta de conreus. Formen mosaics amb altres cultius llenyosos a sectors de la vall del Silenci, a la conca d'Alforja-Vilaplana, a les serres de Riudecanyes, al baix Gaià, a les valls interiors del massís de Bonastre i al sector nord-oriental de la plana de l'Alt Camp. És, però, a la plana de la dreta del Francolí, dins l'àmbit territorial de les unitats de paisatge Camps del Francolí i Plana del Baix Camp on es concentra la densitat més gran de conreu, amb una àrea molt extensa i contínua que caracteritza i individualitza clarament el paisatge d'aquell territori.

L'estructura del paisatge de l'avellaner a la plana del Baix Camp i als camps del Francolí està constituïda per una malla de parcel·les

rectangulars de petita extensió delimitades pels estrets senders d'accés. Una xarxa de camins de carro més amples forma un nivell superior de vies d'accés als conreus. Un conjunt de basses de diferents dimensions esquitxa tota l'àrea de conreu. Els avellaners estan disposats en fileres ben ordenades de manera que cada parcel·la sembla la parada d'una companyia en perfecta formació, vigilada en ocasions per velles oliveres o garrofers de gran port plantats als marges. Camps d'oliveres i d'ametllers introdueixen petits sectors de diversitat de formes, colors i textures. En alguns llocs els camps de conreu estan envoltats per marges formats per canyars espessos i les parcel·les que contenen cases a dins estan totalment protegides per tanques de vegetació densa.

La crisi de preus de l'avellana iniciada a la dècada dels anys vuitanta del segle passat juntament amb l'envelliment de la població que es dedica a l'agricultura dibuixen un futur incert per a aquest paisatge. La transformació lenta cap uns conreus més productius, que necessitin una menor inversió de capital i de treball, que els faci compatibles amb l'explotació a temps parcial, sembla ja iniciada.

Criteris

246

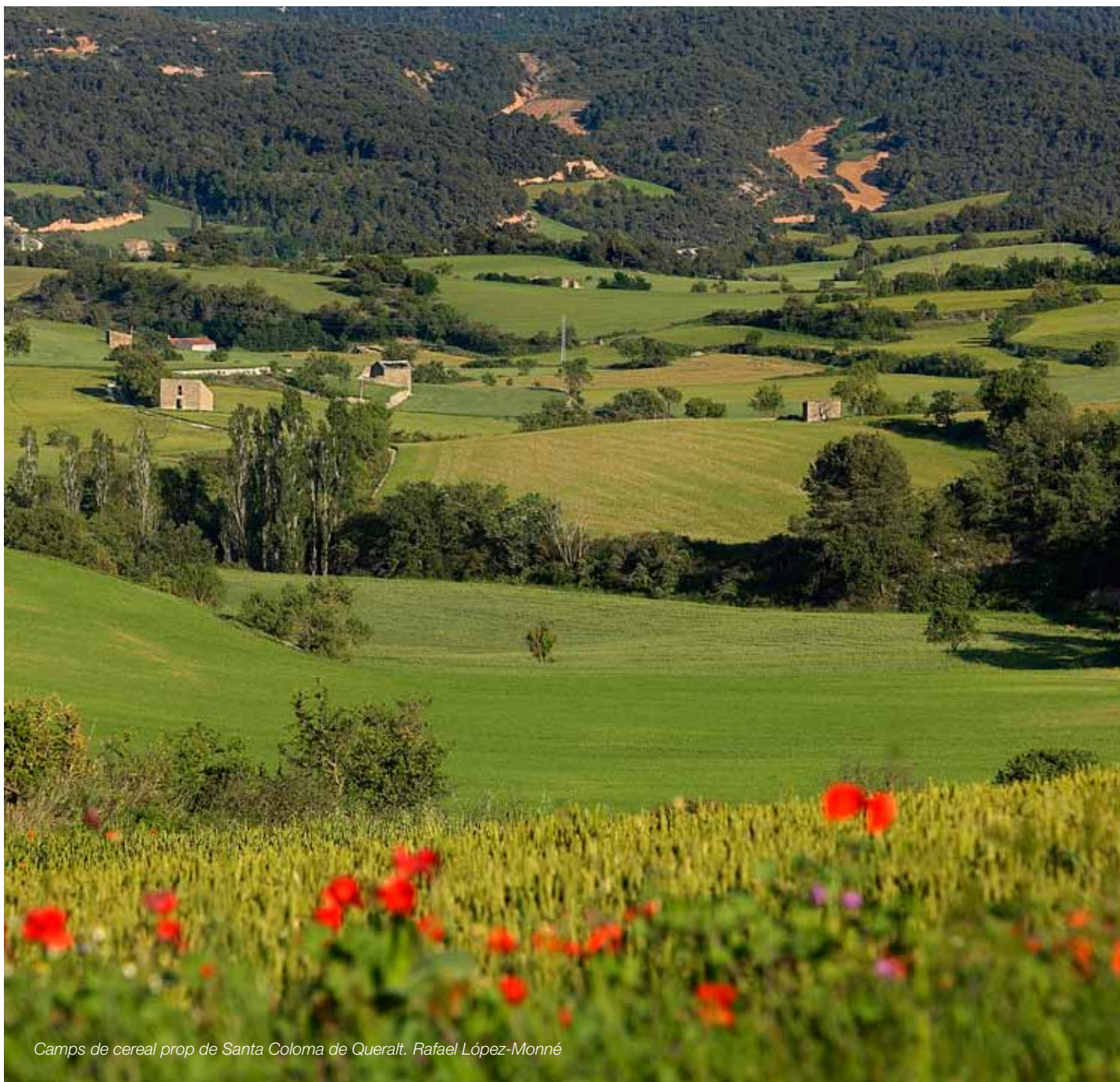
- Fomentar accions de restauració, millora i valoració del paisatge de l'avellaner, principalment dels camps adjacents a les àrees urbanes, atès l'alt índex d'exposició visual a què estan sotmesos.
- Garantir l'accés als paisatges de l'avellaner, que han de mostrar-se a la població del Camp de Tarragona com un paisatge atractiu, obert i acollidor, que convida a la descoberta.
- Mantenir els antics camins agrícoles i senyalitzar-los per aprofitar-los com a itineraris turístics i de promoció de rutes de descoberta del paisatge de l'avellaner.
- Impedir que proliferin les casetes no regulades ubicades en les parcel·les agrícoles que, per causa de la disminució de la funció productiva del conreu, se'n substitueixen les funcions originàries per funcions de lleure i esbarjo.

Accions

- Identificar les àrees de conreu de l'avellaner amb més valor paisatgístic en funció de les extensions; de la diversitat d'elements i estructures; de la posició estratègica; dels valors culturals, estètics i identitaris que serveixin de base per a establir les àrees susceptibles de ser preservades.
- Inventariar els elements del patrimoni construït tradicional del paisatge de l'avellaner (marges, feixes, tanques, tècniques tradicionals, sistemes de reg...) i les seves mostres més excepcionals en el Camp de Tarragona per tal d'avaluar-ne l'estat i preservar-los.
- Potenciar el valor del paisatge de l'avellaner mitjançant plafons interpretatius situats en els principals miradors del paisatge de l'avellaner. Aquests miradors són:
 - Almofter
 - La Selva del Camp
 - Alcover
 - El Purgatori (Alcover)
 - Puigdelfí
 - Campanar de Valls
 - Botarell
 - Maspujols
- Senyalització de les carreteres TV- 7013, T-320, TV- 3101, T-704, C-242 (entre les Borges del Camp i Cornudella), TV-7222, TV-7223, TV-742, TP- 7225, C-37 (entre Alcover i Valls) que creuen els principals paisatges de l'avellaner per incloure-hi indicacions de l'existència del paisatge de l'avellaner i com a element d'identitat del Camp de Tarragona.
- Impulsar fórmules de custòdia del territori entre propietaris privats i entitats de custòdia per a assolir una gestió responsable del paisatge de l'avellaner del Camp de Tarragona amb una implicació activa de la societat civil.
- Regular l'aspecte de les edificacions ja existents pel que fa als tipus de materials emprats, els acabats i el codis cromàtics que es fan servir per a les cobertes.

Objectiu 19

Uns paisatges dels conreus herbacis de secà, característics de la baixa Segarra, que es mantinguin nets d'elements que en trenquin la configuració topogràfica i el mosaic agroforestal

Camps de cereal prop de Santa Coloma de Queralt. Rafael López-Monné

Els paisatges dels conreus herbacis de secà de la baixa Segarra són singulars dins l'àmbit del Camp de Tarragona i ofereixen un relleu variat amb amples visuals dominades pel cultiu de cereals. Es tracta de camps ondulats separats per retalls de boscos o bosquines en els marges que acumulen els desnivells en els límits dels camps, els quals, alhora, contenen un variat i ric patrimoni de construccions agràries de pedra seca i mostres representatives d'aquests elements.

Els conreus herbacis de secà ocupen gairebé les tres quartes parts de la superfície de la baixa Segarra. Es localitzen, sobretot, a les

zones més planeres: Aguiló, Santa Coloma de Queralt, Passanant, el corredor que formen la plana del Mensa, el pla de Codony i els plans de Conesa i el pla de la Sala.

La parcel·lació agrària no segueix traçats rectilinis sinó que, a diferència d'altres espais, adopta línies més sinuoses que s'adapten a la configuració del relleu tot resseguint, sovint, les corbes de nivell. Als marges dels conreus es desenvolupen comunitats arbustives i herbàcies que desenvolupen un paper important en la connectivitat ecològica a una escala local.

Criteris

- Fomentar accions de restauració, millora i valoració del paisatge dels conreus herbacis de secà, principalment dels camps adjacents a l'entorn del nucli urbà de Santa Coloma de Queralt i de l'eix de la carretera C-241, per l'alt índex d'exposició visual a què estan sotmesos.
- Garantir l'accés als paisatges dels conreus herbacis de secà, que han de mostrar-se a la població del Camp de Tarragona com un paisatge atractiu, obert i acollidor, que convida a la descoberta.
- Vetllar perquè les noves construccions relacionades amb l'activitat agrària (magatzems, granges...) s'integrin adequadament en el paisatge.
- Evitar que processos de concentració parcel·lària provoquin una transformació excessiva d'aquest singular paisatge agrícola.
- Mantenir els antics camins agrícoles tot facilitant-ne la senyalització i aprofitar-los com a itineraris turístics i de promoció de rutes de descoberta del paisatge dels conreus herbacis de secà.
- Vetllar perquè el procés d'implantació de centrals eòliques no alteri el paisatge dels conreus herbacis de secà, procurar evitar-ne la massificació i vigilar perquè la ubicació es faci en indrets on no alterin les fites patrimonials rellevants o on es redueixi la qualitat de les façanes de les poblacions.
- Mantenir, a través de la inclusió de la normativa corresponent en els respectius POUM, les façanes i els perímetres visuals dels nuclis rurals de Forès, Passanant, Conesa, Savallà del Comtat, Albió, Llorac, la Cirera, Rauric, Aguiló, Glorieta, Vallfogona de Riucorb, les Piles, Biure de Gaià i Guialmons, i fer que les noves construccions s'integrin alhora en el paisatge preexistent.

248

Accions

- Potenciar el valor del paisatge dels conreus herbacis de secà mitjançant plafons interpretatius situats en els principals miradors del paisatge dels conreus herbacis de secà. Aquests miradors són:
 - Forès
 - Coll de Belltall (C-14)
 - Savallà del Comtat
 - Montargull
 - Segura
- Impulsar fórmules de custòdia del territori entre propietaris privats i entitats de custòdia per portar a terme una gestió responsable del paisatge dels conreus herbacis de secà del Camp de Tarragona que inclogui, a més, la implicació activa de la societat civil.
- Regular l'aspecte de les edificacions ja existents pel que fa als tipus de materials emprats, els acabats i el codis cromàtics emprats per a les cobertes.

Objectiu 20

Uns paisatges fluvials, especialment dels rius Francolí i Gaià, però també del conjunt de barrancs i rieres, conservats d'acord amb la seva dinàmica i funcionalitat i accessibles per a activitats de gaudi

Barranc de la Llúdriga, naixement del riu Brugent. Rafael López-Monné

L'àmbit del Camp de Tarragona està articulat per diverses conques hidrogràfiques que corresponen a diversos rius principals de cada àmbit. Així doncs, al Camp estRICTE hi ha les conques del riu Gaià, del Francolí i de les rieres meridionals del Camp (rieres d'Alforja, Maspujols, Riudecanyes...), mentre que el Baix Penedès s'articula a partir de la riera de la Bisbal, una part de la Conca de Barberà ho fa al voltant del riu Anguera i el Priorat al voltant del riu Montsant i el riu Siurana. Aquestes conques han determinat en bona mesura la posició dels assentaments humans i han estat aprofitades històricament per al regadiu agrícola dels territoris circumdants mitjançant la derivació en canals, séquies i basses.

Aquests rius i rieres, llurs zones humides, els bosc de ribera i les planes al·luvials i agrícoles dels seus marges tenen funcions ecològiques clau i constitueixen els corredors biològics més importants de les diverses planes agrícoles del Camp de Tarragona, fins al punt que s'han convertit sovint en els únics ambients naturals d'aquests territoris.

Els boscos de ribera d'aquestes conques hidrològiques presenten alhora un valor paisatgístic de primer ordre, atès que el seu domini

d'observació és molt ampli d'acord amb l'horizontalitat del territori, sobretot al Camp estRICTE i al Penedès. En aquest sentit, cal destacar els diversos trams del riu Gaià, del Francolí o del Siurana, així com les desembocadures de diverses rieres meridionals.

El règim de precipitacions mediterrani condiciona el cabal dels rius del Camp de Tarragona, els quals presenten forts estiatges. Aquest fet, juntament amb l'ocupació humana de l'espai adjacent a les lleres fluvials, ha provocat que la vegetació de ribera presenti, en termes generals (excepte en punts molt localitzats), uns nivells de degradació i fragmentació elevats: construccions rurals que han esdevingut habitatges de segona residència, granges, graveres, abocadors, canalitzacions, ponts i viaductes d'estructura rígida, etc. L'alta exposició visual de bona part d'aquest cursos dóna més notorietat a aquestes alteracions.

Igualment, també s'ha de considerar l'atractiu que tenen els cursos d'aigua i el seu entorn per al desenvolupament d'activitats de tipus recreatiu per part de la població.

Criteris

250

- Garantir el cabal ecològic dels cursos fluvials que tenen concessions de captació d'aigües, especialment en el cas del riu Gaià i el Siurana.
- Restaurar i naturalitzar els trams degradats de les riberes fluvials. La restauració ecològica de les formacions ripàries dels cursos fluvials emprarà sempre les espècies pròpies dels ecosistemes de ribera del Camp de Tarragona.
- Considerar especialment la integració paisatgística en el cas de les obres públiques que afectin o travessin trams fluvials.
- Potenciar el valor del patró agrícola dels horts situats fora de la zona fluvial, definit per l'estructura parcel·laria lineal perpendicular al curs del riu de forma allargassada.
- Considerar la vegetació de ribera com un valor paisatgístic en si mateix, caracteritzada per l'estacionalitat i la verticalitat de la formació i la sinuositat del traçat, en contrast amb els conreus.
- Mantenir lliures d'assentaments i edificis les àrees inundables no urbanitzades.
- Restringir la presència de mobiliari urbà i de construccions en els parcs urbans o zones verdes compreses en trams fluvials, així com en l'àmbit del sistema hídic en els trams no urbans.

Accions

- Realitzar un estudi del paisatge fluvial de les terres del Gaià, valorant l'opció d'atorgar una figura de protecció superior en aquest espai. L'estudi hauria de tenir en consideració els aspectes següents:
 - La gestió integral de la conca.
 - La connectivitat ecològica, social i paisatgística de tot l'espai i l'habilitació d'una via verda que permeti recórrer tot aquest espai a peu o en bicicleta, senyalitzant-la degudament i remarcant el valor d'aquesta zona:
- Desembocadura del Gaià i espais agrícoles adjacents.
- Tram de meandres entre el Catllar i la Riera de Gaià.
- Engorjats entre Vespella i Montferri.
- Camps de Santes Creus (alberedes i espais agrícoles adjacents).
- Engorjats entre el Pont d'Armentera i Pontils.
- La intervenció sobre els indrets més degradats.
- El manteniment i promoció de l'activitat agrària.

- La localització de zones amb interès per a establir-hi acords de custòdia del territori.
- La identificació, cartografia i classificació dels elements d'interès presents en l'àmbit territorial (tanques, murs, camins antics, molins, arbredes d'interès paisatgístic, etc.).
- L'elaboració de programes d'educació, descoberta i sensibilització del paisatge fluvial, que incloguin passejos, rutes, miradors i l'establiment de mesures per a la promoció dels principals elements patrimonials i d'interès paisatgístic esmentats.
- El disseny d'una xarxa d'equipaments d'interpretació i senyalització (passejos, rutes, miradors, etc.) del patrimoni paisatgístic lligat al riu (bosc de ribera, hortes, xarxa hidràulica...) i a la conca (castells del Gaià, pedra seca...).
- La valoració de les làmines d'aigua, condicionades, en el cas del pantà del Gaià, a la recuperació del cabal ecològic aigües avall de la presa.
- Regular les extraccions d'àrids que afecten bona part de les lleres fluvials de les rieres meridionals del Camp (Alforja, Maspujols, Riudecanyes...) i restaurar-ne les que estiguin en desús.
- Garantir que en les actuacions que afectin les comunitats de ribera, les franges de vegetació que segueixen canals i séquies, el domini públic hidràulic i els projectes de nous embassaments o minicentrals, es demani sempre l'estudi d'impacte i integració paisatgística obligat, en els termes que preveu el Decret 343/2006, de 19 de setembre.
- Desenvolupar plans de gestió per als espais inclosos a l'inventari de zones humides de Catalunya.
- Promoure que els nous plans d'ordenació urbanística municipal o la revisió dels plans vigents introdueixin els aspectes paisatgístics següents:
 - L'anàlisi i la recuperació del sistema fluvial, amb la finalitat de garantir-ne la funció com a connector ecològic i paisatgístic.
 - L'anàlisi i la conservació i/o restauració de la vegetació natural de ribera.
 - L'anàlisi i l'ordenació del patrimoni.
 - L'anàlisi i l'ordenació de les façanes fluvials de més interès paisatgístic i la planificació, la gestió i la recuperació de la resta.
 - L'anàlisi i la recuperació i/o implantació dels camins de riu.
- Inventariar els elements patrimonials de valor històric i cultural que presenta el paisatge fluvial (molins, rescloses, séquies, ponts, etc.). En la mesura que sigui possible, crear plans especials urbanístics i projectes per a la seva ordenació, gestió i restauració.
- Crear i/o recuperar els camins de riu, és a dir, camins que recorren la ribera, per tal de promoure el seu ús per part de la ciutadania, facilitar el seu accés i potenciar el valor del seu patrimoni. Caldria recuperar preferentment els camins de riu de la riera de Riudecanyes, de la riera d'Alforja, de la riera de Riudoms o de Maspujols, del riu Francolí, del riu Gaià i de la riera de la Bisbal.
- Crear espais de lleure accessibles a la població en punts adequats de les riberes dels principals rius del Camp de Tarragona: Francolí, Gaià, Siurana i Montsant.
- Evitar els abocaments incontrolats o la deposició de runes en els sistemes fluvials de l'àmbit territorial.
- Promoure i donar suport a les iniciatives de custòdia del territori dels paisatges fluvials.
- Promoure, en assentaments o polígons de dimensions mitjanes o petites, la depuració mitjançant sistemes de depuració biològics a través de basses de llacunatge o altres sistemes similars que permetin la creació d'un nou paisatge fluvial i la integració paisatgística dels sistemes de sanejament.

Objectiu 21

Un paisatge del patrimoni històric vinculat a les construccions defensives, a les construccions religioses i a les construccions productives, dotat d'un contingut de significació territorial i paisatgística

Monestir de Santes Creus, amb l'albereda de Santes Creus en primer terme. Rafael López-Monhé

El Camp de Tarragona va ser territori de frontera entre cristians i musulmans durant l'alta edat mitjana, ja que era l'espai de transició entre els comtats catalans i les taifes de Lleida i Tortosa, ben definit per la línia de castells del Gaià, que s'estenen des de la seva desembocadura, a Tamarit, fins al seu naixement, a la baixa Segarra. A mesura que avançava la conquesta catalana, s'anava afavorint la construcció de castells i torres de guaita en tossals i punts elevats. En uns temps de profunda inseguretat i bel·licositat, l'assentament de petits nuclis fortificats era una forma d'implantació gradual sobre el terreny guanyat als sarraïns i per això rebia el nom de "terra de marca". Aquests punts garantien un control gairebé integral del territori, i, actualment, s'han convertit en fites paisatgístiques de gran interès. Per altra banda, al llarg del litoral existeixen un seguit de torres defensives o de guaita que foren construïdes en el període modern, concretament durant segles XVII i XVIII per a garantir la seguretat davant els atacs comesos per corsaris que dominaven la costa tarragonina.

El Camp de Tarragona també atresora un ric i divers patrimoni associat a les construccions religioses aglutinat en la ruta del Cister, amb els monestirs de Poblet i Santes Creus, però també hi ha un seguit de santuaris o ermites amb una forta devoció popular, com els de Sant Magí de Brufaganya, el de la Maredeu de Puigcerver, el de la Maredeu de la Roca, el de Sant Ramon del Pla de Santa Maria i el conjunt d'ermites de l'interior del Montsant, entre d'altres.

El Camp de Tarragona també conté un patrimoni associat a les construccions productives, formades per masos, masies, granges medievals (Conca de Barberà i camps del Francolí), pobles desha-

bitats (Montmell i muntanyes de Tivissa-Vandellòs) i pobles paller (baixa Segarra), associats a diversos patrons de poblament (nuclis encimbellats, nuclis alineats vora els eixos fluvials...), que vinculen història, territori i població del Camp de Tarragona.

El paisatge associat a aquest patrimoni del Camp de Tarragona té un valor històric evident perquè il·lustra diverses etapes de la història de Catalunya, però també paisatgístic perquè està sotmès a una elevada exposició visual. Un i altre justifiquen la necessitat de fomentar accions de restauració i valoració del paisatge de les construccions defensives, alhora que presenten un fort potencial turístic que pot contribuir a dinamitzar les economies locals.

Per l'interès paisatgístic que presenta aquest patrimoni és convenient no només ordenar-ne i gestionar-ne els béns, sinó dotar-lo d'un contingut territorial més enllà del propi element físic que permeti relacionar-los entre si.

Els elements amb un alt valor històric formen part de l'imaginari paisatgístic del territori i participen en la creació de les identitats col·lectives. Es recomanen accions i estratègies per a la conservació, l'ordenació i la promoció turística d'aquells elements recollits en aquest catàleg que tenen un alt valor històric, religiós o identitari, per tal de mantenir-los i fer que transmetin a les generacions futures llurs valors històrics i patrimonials, així com la seva herència simbòlica i immaterial.

criteris

- Minimitzar l'impacte paisatgístic de qualsevol infraestructura viària o energètica (generació i transport) a les àrees amb una elevada càrrega simbòlica i/o espiritual.
- Promoure el condicionament paisatgístic de les infraestructures i/o serveis d'ús públic associats als elements amb un alt valor històric i/o simbòlic en el paisatge tarragoní.
- Protegir els nuclis encimbellats compactes i amb fronteres nítides en el paisatge, sobretot amb els usos agrícoles.
- Impedir la localització de construccions d'alt impacte en les visuals de l'emplaçament (per alçada, colors, etc.), a fi de conservar els perfils de les localitats encimbellades.
- Adequar correctament l'ús de les zones verdes urbanes –tant per ubicació com per espècies arbòries– en els nuclis encimbellats quan la visió de la carena està fonamentalment caracteritzada per edificacions.
- Per a la planificació de les noves extensions urbanes, tenir en compte el patró paisatgístic preexistent, la topografia i la morfologia del terreny prèvies, les fites emblemàtiques, així com altres elements inventariats en aquest catàleg.
- Evitar que es perdi el perfil característic d'algunes de les grans ciutats de la zona (Tarragona, Valls, Montblanc).
- Protegir, conservar i delimitar els dominis dels camins tradicionals que articulen el territori: camins rals, camins ramaders, carrerades, camins de sagrament, camins de ronda, etc. Aquests elements, a part de representar un patrimoni històric que explica molts cops la lògica territorial de la distribució dels elements patrimonials, permet la interconnexió dels seus diversos elements. Aquests elements viaris s'integraran al planejament urbanístic, ja sigui al pla d'ordenació urbanística municipal que correspongui o a un pla especial urbanístic a l'efecte.
- Coordinar i establir sinergies entre les diferents administracions o organismes competents o involucrats en la preservació del patrimoni arquitectònic històric.
- Difondre el coneixement d'aquest patrimoni i patrons d'assentament característics del Camp de Tarragona.

Accions

- Elaborar inventaris de les construccions defensives, les construccions religioses, i les construccions productives i elements relacionats amb indicació, entre altres, del valor, l'estat de conservació i el potencial turístic de cada element. L'inventari hauria d'establir l'àmbit territorial que s'ajusta al paisatge del patrimoni històric vinculat a les construccions defensives, les construccions religioses i les construccions productives. El desenvolupament de cartes del paisatge en aquest àmbit territorial és una via molt útil per a assolir aquest fi.
- Elaborar un model d'ordenança de pautes arquitectòniques per a una correcta integració volumètrica, tipològica, cromàtica i paisatgística de les construccions en nuclis de població encimbellats. Aquesta normativa hauria de regular l'aspecte de les edificacions de la façana paisatgística de primera línia atès el valor identitari i característic que tenen, adaptar-la a la realitat de cada nucli i incorporar-la, de manera adequada i suficient, al planejament urbanístic.
- Establir un protocol de rehabilitació (materials, cobertes, paraments, etc.) per als diferents elements que constitueixen un patrimoni històric vinculat a les construccions defensives, les construccions religioses i les construccions productives, que sigui d'aplicació en aquelles accions finançades per administracions.
- Elaborar plans de promoció i estratègies de valoració integral que incloguin una interpretació històrica i simbòlica per a cada àmbit del potencial turístic dels diversos paisatges associats al patrimoni històric de les construccions defensives, religioses, o productives.
- Senyalitzar amb infraestructura física –associada a carreteres o als miradors previstos en aquest catàleg– les àrees i els elements d'alt valor paisatgístic identificats en el Catàleg, i que es resumeixen en les àrees següents:
 - Ruta del Cister, entre els monestirs de Santes Creus, Poblet i Vallbona de les Monges.
 - Paisatges mironians de Mont-roig del Camp
 - Paisatges vitivinícoles del Priorat
 - Paisatges cerealístics de la baixa Segarra
 - Paisatges espirituals del Montsant
 - Paisatges naturals de les muntanyes de Prades
 - Paisatges litorals agroforestals del baix Gaià
- En els miradors i recorreguts no només es faran senyals que referencin el paisatge, sinó que s'instal·laran plafons explicatius dels seus valors. En aquest sentit, es promourà la revisió –i, si s'escau, la substitució de la senyalització paisatgística existent–, tot cercant, en la mesura que sigui possible, un sistema homogeni que serveixi per a tot l'àmbit territorial. De tota manera, la senyalització sempre haurà de ser molt curiosa, presentar unes dimensions adequades, fer-se amb uns materials que respectin el caràcter de l'indret i tenir com a premissa bàsica la concisió: pocs senyals i plafons, però ben pensats.
- Vetllar, en els nous plans d'ordenació urbanística municipal o en les revisions que es duguin a terme dels plans vigents, perquè es faci un tractament específic i adequat d'aquells paisatges agraris amb especial densitat d'elements històrics i culturals –els molins, el sistema de séquies, les mines, les cisternes, les feixes, els pous, les sínies, les barraques de pedra seca, pràctiques agrícoles, literatura, pintura, etc.–, que es recomana concretar en el desenvolupament ulterior d'un pla especial urbanístic específic.
- Desenvolupar els itineraris definits en aquest catàleg per a fomentar la descoberta i el coneixement del paisatge associat al patrimoni històric de l'àmbit territorial.
- Senyalitzar les carreteres que creuen el paisatge associat al patrimoni històric amb indicacions de la seva existència i com a element d'identitat del Camp de Tarragona.
- Establir plans de millora i condicionament paisatgístic i, en el seu cas, de recuperació de l'entorn visual proper, per al patrimoni històric que constitueixen edificacions isolades en el sistema d'espais oberts i que es troben recollits a la cartografia del Catàleg. Podrien finançar-se a través del Fons per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge establert per la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge.
- Elaborar programes d'educació i sensibilització del paisatge associat al patrimoni històric defensiu, religiós i productiu, que posin l'èmfasi en la seva naturalesa de paisatge amb caràcter atractiu i obert, de paisatge que convida a la descoberta de diverses etapes de la història del territori i del país i a valorar la influència de la història en aquest paisatge concret.

Criteris i accions transversals

La proposta de mesures i accions presenten un conjunt d'elements transversals que depassen els vint-i-un objectius de qualitat paisatgística i que també han de ser considerats per al Camp de Tarragona. A continuació es presenten les propostes de mesures i accions relatives a aquests elements transversals i que són aplicables a l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

- Promoure la creació de consorcis supramunicipals amb l'objectiu que les diferents administracions consensuïn les mesures i accions compartides i estableixin mecanismes de gestió conjunta.
- Desenvolupar instruments que permetin la concertació i el consens en relació amb la gestió, l'ordenació i la protecció del paisatge per part dels diferents agents del Camp de Tarragona que hi intervenen (polítics, econòmics i socials). Un exemple dels instruments que es poden desenvolupar són les cartes de paisatge.
- Establir procediments (enquestes, fòrums de debat, etc.) per a fomentar la participació activa de la població en les decisions sobre polítiques de paisatge. Els mecanismes de participació haurien d'incloure la presentació d'informació visual infogràfica i tècniques de modelització que facilitin la comprensió del contingut i de l'objectiu de l'enquesta.
- Crear un premi per a reconèixer els millors projectes d'integració paisatgística de nous projectes i recuperació dels ja construïts, on es tinguin en compte, entre altres, els aspectes estètics, de procés (participació) i d'integració en l'entorn.
- Incorporar la valoració dels elements intangibles del paisatge (simbòlics, identitaris, etc.) en els procediments de participació a escala local, ja que sovint aquests elements són més fàcilment perceptibles pels habitants o els visitants d'un territori i aquesta es postula com l'escala l'òptima per a la bona identificació.
- Fomentar l'educació en els valors del paisatge entre la població del Camp de Tarragona com a mecanisme de conscienciació de la necessitat de gestió, ordenació i protecció del paisatge.
- Protegir i potenciar el valor del patrimoni intangible vinculat al paisatge (tècniques tradicionals de treball de la terra, contes, cançons, pintura de paisatge, etc.), que ha contribuït a la identitat dels paisatges.
- Endegar una gestió activa del paisatge no visual, per exemple, l'acústic, identificant les característiques no visuals del paisatge (per exemple, el so de les campanes a les zones on la dimensió històrica cristiana forma part del caràcter del paisatge).

Catàleg
de paisatge
**El Camp de
Tarragona**

Vol. 2

Catàleg de paisatge
**El Camp
de Tarragona**

Vol. 2

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

El **Camp** de Tarragona : catàleg de paisatge

ISBN 9788439389309

I. Nogué i Font, Joan, 1958- ed. II. Sala i Martí, Pere, ed.

III. Catalunya. Departament de Territori i Sostenibilitat

IV. Associació Empresarial Química de Tarragona V. Títol:

Catàleg de paisatge

1. Paisatge – Catalunya – Camp de Tarragona 2.

Paisatge – Protecció – Catalunya – Camp de Tarragona

504(467.14)

L'edició d'aquest llibre ha estat patrocinada
per l'Associació Empresarial Química
de Tarragona

© Generalitat de Catalunya

Departament de Territori i Sostenibilitat

Av. Josep Tarradellas, 2-6

08029 Barcelona

gencat.cat/territori

1a edició: 2012

Tiratge: 1.000

ISBN: 978-84-393-8930-9

Impressió: Tallers Gràfics Soler, S.A.

D.L.: B. 30814-2012

Conseller de Territori i Sostenibilitat

Lluís Recoder i Miralles

Secretari de Territori i Mobilitat

Francesc Damià Calvet Valera

Coordinació del Catàleg de paisatge

Joan Nogué i Font, director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Pere Sala i Martí, coordinador de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Elaboració del Catàleg de paisatge

Equip del Laboratori d'Anàlisi i Gestió del Paisatge del Departament de Geografia de la Universitat de Girona, dirigit per Josep Pintó; equip del Departament de Geografia de la Universitat Rovira i Virgili, dirigit per Sergi Saladié; i participació ciutadana dinamitzada per l'equip d'Espai TRÉS · Territori i Responsabilitat Social dirigit per Xavier Sabaté, sota la direcció i coordinació de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

Textos d'aquesta edició

Joan Nogué i Font, Observatori del Paisatge de Catalunya

Pere Sala i Martí, Observatori del Paisatge de Catalunya

Jordi Grau Oliveras, Observatori del Paisatge de Catalunya

Sergi Saladié Gil, Universitat Rovira i Virgili

Col·laboració:

Marc Coromina, Àrea de fotografia de l'Escola d'Art i Disseny de la Diputació a Tarragona

Gemma Bretcha, Observatori del Paisatge de Catalunya

Anna Jiménez, Observatori del Paisatge de Catalunya

Pere Pla, Observatori del Paisatge de Catalunya

Iris Chappuis, Observatori del Paisatge de Catalunya (becària col·laboradora)

Griselda Coca, Ambientòloga

Irene Navarro, Ambientòloga

De l'edició:**Coordinació:**

Gabinet Tècnic del Departament de Territori i Sostenibilitat

Correcció:

Antònia Dueñas

Disseny gràfic i maquetació:

Jordi Matas i Associats

Cartografia:

Institut Cartogràfic de Catalunya

Fotografies:

© Successió Miró 2012

© Lucien Roisin, VEGAP, Barcelona, 2012

© MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya. Barcelona.

© Vila-Puig

Escola d'Art i Disseny de la Diputació de Tarragona

Institut Cartogràfic de Catalunya

Observatori del Paisatge de Catalunya

Ferran Aguilar

Jordi Bas

Rafael López-Monné

Vol. 2

Bloc 6. Les unitats de paisatge	265
1. Alt Gaià	268
2. Baixa Segarra	284
3. Garrigues Baixes i Vall del Corb	300
4. Conca de Poblet	316
5. Muntanyes de Prades	332
6. La Mussara	348
7. Vall del Silenci	362
8. Garrigues Altes	376
9. Montsant	392
10. Serra del Tormo	410
11. Priorat històric	422
12. Baix Priorat	436
13. Serra de Llaberia	452
14. Muntanyes de Tivissa-Vandellòs	466
15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant	480
16. Escornalbou-Puigcerver	492
17. Conca d'Alforja-Vilaplana	506
18. Plana del Baix Camp	520
19. Litoral del Camp	534
20. Reus-Tarragona	548
21. Camps del Francolí	562
22. Plana de l'Alt Camp	576
23. Baix Gaià	592
24. Massís de Bonastre	608
25. Camps de Santes Creus	622
26. El Montmell	638
27. Plana del Baix Penedès	652
28. Litoral del Penedès	666
29. Garraf	678
Bloc 7. Documentació de referència	691

Bloc 6

Les unitats
de paisatge

Estructura de les fitxes

El present capítol mostra els continguts que presenten les fitxes de cada unitat de paisatge, així com l'ordre en què es presenten aquests continguts:

- La primera pàgina presenta les dades generals de la unitat i els seus trets més característics, juntament amb una fotografia representativa de la unitat.
- La segona pàgina mostra un mapa de la unitat de paisatge amb dades cartogràfiques de referència. La llegenda utilitzada en aquest mapa és la següent:

Mapa d'usos del sòl de 2002, DMAH (reclassificat)

	Aigua continental
	Aigua marina
	Bosc
	Conreus de regadiu
	Conreus de secà
	Sòls nus
	Urbà/infraestructura viària
	Vegetació de zones humides
	Vinya

266

Tot seguit, la fitxa es divideix en els apartats següents:

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge:

Descripció dels principals condicionants naturals del paisatge de la unitat (clima, litologia, processos geomorfològics, relleu i aigua) i dels elements que s'han desenvolupat sobre aquest substrat (formacions vegetals i hàbitats, els usos del sòl i les infraestructures).

Evolució històrica del paisatge: Descripció de la seqüència evolutiva del paisatge i dels principals factors naturals, socials i econòmics que han propiciat els canvis al llarg de la història.

Organització i dinàmica actual del paisatge: En primer lloc es fa una descripció del paisatge actual, és a dir, de la combinació dels elements descrits anteriorment que constitueixen l'estructura actual del paisatge de la unitat, i que en defineixen el caràcter (distribució dels usos del sòl, dels hàbitats i de les trames urbanes). En segon lloc, es presenta la dinàmica actual del paisatge, és a dir, les tendències i canvis en el paisatge fruit de les principals activitats i processos que hi incideixen. En aquest sentit, es destaquen les principals funcions que modelen el paisatge, així com les claus de la seva evolució més recent, tenint en compte les relacions amb la descripció històrica anterior.

Expressió artística del paisatge: Una mostra del llegat artístic i literari de la unitat de paisatge. Poden ser relats de viatgers, textos literaris, cançons o altres manifestacions artístiques (dances i pintures) que constitueixen valors intangibles del paisatge.

Valors en el paisatge: Descripció qualitativa dels principals valors paisatgístics, diferenciant els ecològics dels culturals (històrics, religiosos i identitaris), socials i estètics. Presentació dels principals elements –tangibles i intangibles– i àrees d'interès, per la seva singularitat, representativitat, integritat, raresa, rellevància social o l'harmonia del conjunt.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge:

Selecció dels principals miradors i recorreguts per observar i interpretar el paisatge de la unitat. També es descriu la visió del paisatge i de les unitats veïnes que s'observen.

Possible evolució del paisatge: Descripció del futur paisatge de la unitat a través de la interrelació entre els processos naturals, les tendències socioeconòmiques i les conseqüències de la implementació de les polítiques territorials, urbanístiques i sectorials vigents.

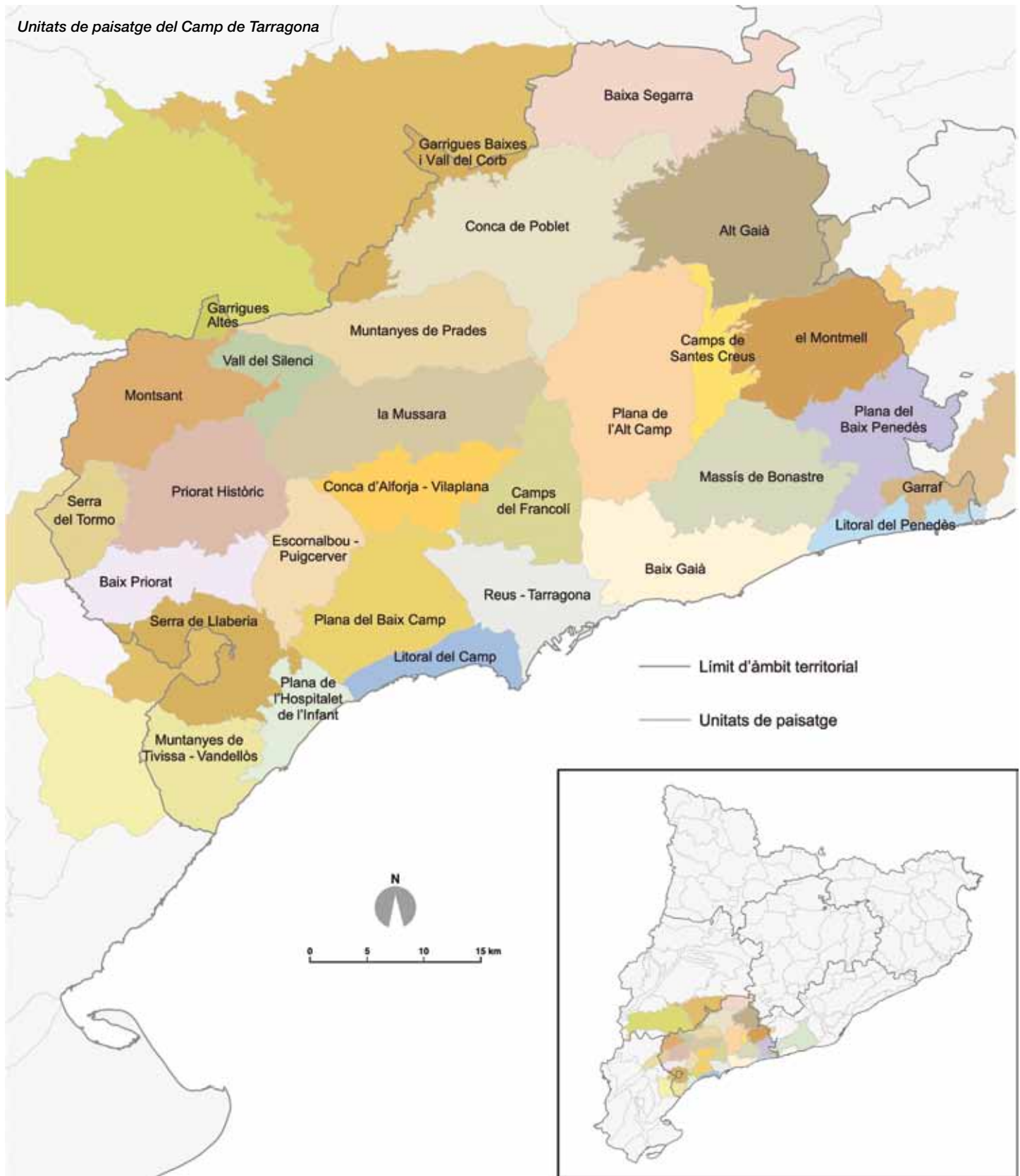
Avaluació d'amenaques i oportunitats: Presentació de les amenaces i oportunitats per a la protecció, gestió i ordenació del paisatge.

Objectius de qualitat paisatgística: Els objectius de qualitat paisatgística s'han formulat a partir de treball de l'Observatori del Paisatge i de les aspiracions ciutadanes expressades en els processos de participació ciutadana i són coherents amb els objectius de qualitat paisatgística per a tot l'àmbit de les Terres de Lleida (vegeu el bloc 5). El Conveni europeu del paisatge estableix que els objectius de qualitat paisatgística (OQP) representen la plasmació, per part de les administracions públiques, de les aspiracions de la col·lectivitat pel que fa a les característiques paisatgístiques del seu entorn. Els objectius de qualitat paisatgística han de considerar, per tant, les característiques del paisatge que la ciutadania desitja veure reconegudes i que el planejament territorial ha de prendre en consideració.

Els objectius de qualitat paisatgística estan formulats en resposta a la pregunta "Quin tipus de paisatge volem", i posteriorment es territorialitzen en:

- Àrees amb valors especials que cal protegir: Paisatges o elements del paisatge que requereixen accions orientades a la seva conservació, justificades pel seu valor paisatgístic, ja sigui de caràcter natural, cultural, perceptiu o simbòlic.
- Àrees de foment de la gestió: Paisatges o elements del paisatge on cal fomentar accions orientades a garantir-ne el manteniment, i a dirigir i harmonitzar els canvis provocats per processos socials, econòmics o ambientals, tenint ben present els seus valors paisatgístics.
- Àrees susceptibles d'accions d'ordenació: Paisatges o elements del paisatge susceptibles de rebre accions orientades a la millora, recuperació, o si escau, a la creació de nous paisatges.

Tal com s'estableix a la Llei 8/2005, de 8 de juny, la protecció, gestió i ordenació del paisatge, els criteris i les accions que es deriven dels objectius de qualitat paisatgística per ells mateixos no tenen caràcter normatiu, i han de ser precisats i incorporats en el planejament territorial a través de les directrius del paisatge (art. 12, Llei 8/2005).

1. Alt Gaià

Comarca:

Conca de Barberà i Alt Camp.

Superfície:

20.021 ha

Municipis:

Pontils, Querol, el Pont d'Armentera, nord d'Aiguamúrcia, sud de Sarral i de les Piles, punta est de Barberà de la Conca i nord-est de la Cabra del Camp.

268

Conreus als plans de vallespinosa resseguits per la vegetació forestal de les zones amb més pendent. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge de caràcter muntanyós. Relleu abrupte amb altituds dels cims més elevats properes o fins i tot un xic per sobre dels 1.000 metres. El puig de Formigosa, el Montagut, la serra de Brufaganya i la serra del Comaverd són els relleus principals i de més elevació.
- Les pinedes de pi blanc ocupen una gran extensió i s'estenen sobretot per les parts altes de la serra de Brufaganya. La vegetació de caràcter arbustiú, brolles de romaní, és present arreu, sobretot a les parts baixes del relleu.
- El riu Gaià travessa el territori de nord a sud fortament encaixat en els materials calcaris, i vertebrava l'espai tant des d'un punt de vista físic com humà.
- En els pocs replans que ofereix el relleu i en les estretes valls obertes pels tributaris del riu Gaià, especialment al sector de Pontils, s'hi conreen cereals de secà. En altres indrets de la unitat també s'hi conreen vinyes.
- Els nuclis de població més importants se situen a les ribes del riu Gaià: Pontils, Santa Perpètua de Gaià i Querol.
- Presència de nombrosos castells en punts elevats del territori, visibles des de bona part del territori. Destaquen en aquest sentit els castells de Pontils, Rocamora, Santa Perpètua de Gaià, Seguer, Querol, Pinyana, Montagut, Ramonet, Montclar, Vallespinosa, Saborella i Selmella.

 Mirador

 Itinerari motoritzat

16 Santa Coloma de Queralt - el Pont d'Armentera

 Itinerari a peu

27 Biure - Montclar

37 Cabra del Camp - el Cogulló

41 Sant Jaume de Montagut

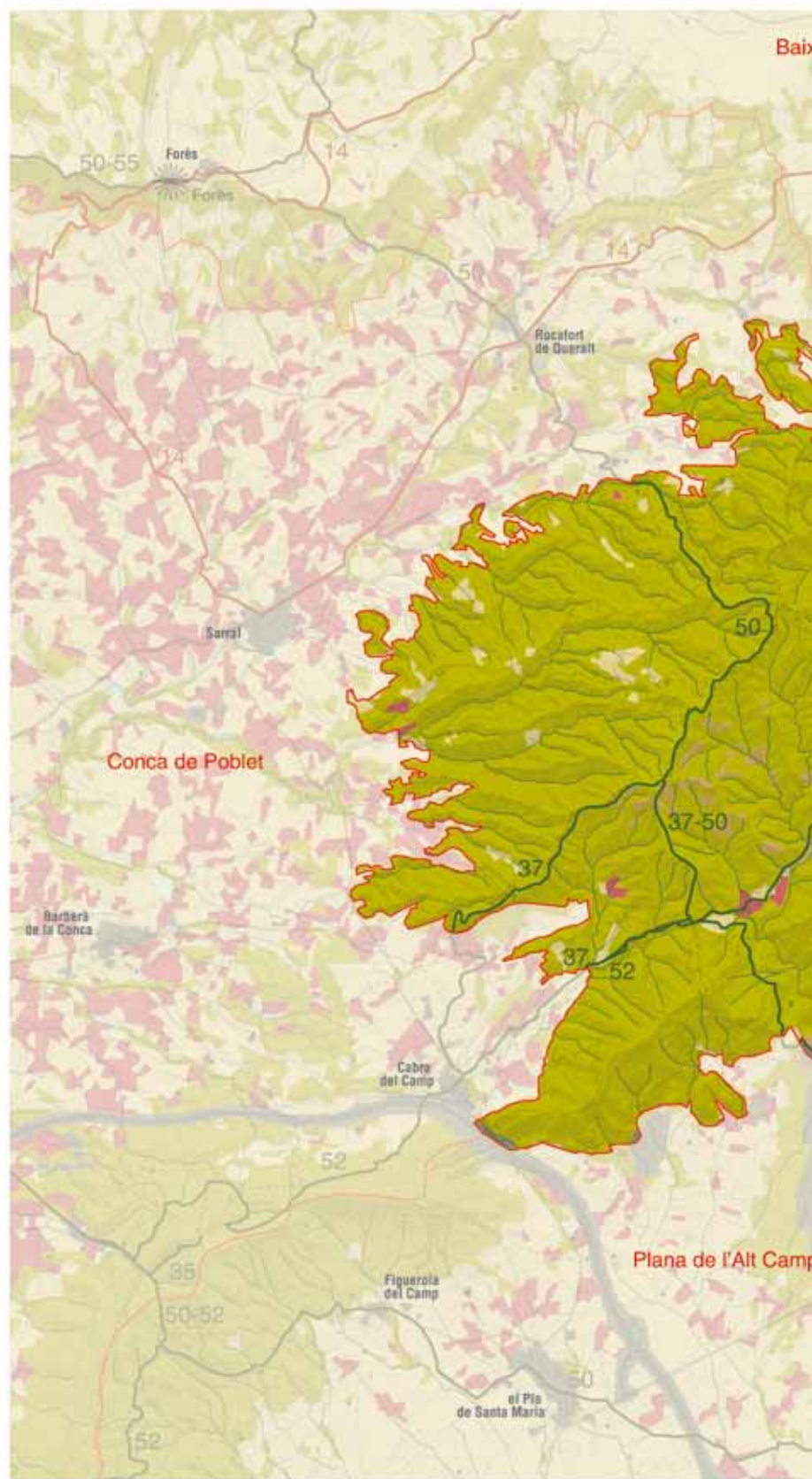
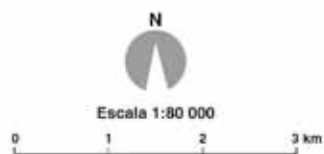
47 Vallespinosa - Castell de Saborella

49 GR-172

50 GR-175 - La ruta del Cister

52 GR-7

270

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Les muntanyes de l'Alt Gaià configuren un sector extens de relleu abrupte format per un conjunt de serres disposades en paral·lel i esteses en direcció nord-est sud-oest, d'acord amb l'estructura general del relleu que pren la Serralada Prelitoral des del riu Anoia fins a les muntanyes de Prades. Es tracta d'un nus orogràfic molt extens que pel sud enllaça amb les serres del Montmell, i més al sud encara, sense solució de continuïtat, un paisatge de baixes serres i turons continua pel massís de Bonastre i el Baix Gaià fins a arribar a la costa, a tocar de la ciutat de Tarragona. El conjunt orogràfic esmentat és una barrera natural que s'interposa entre les planes que l'envolten: la conca de Santa Coloma de Queralt al nord, la plana de l'Alt Camp a ponent i la plana del Penedès al sud i sud-est.

Les serres de Brufaganya i del Comaverd, juntament amb els turons tabulars del sector del Montagut, constitueixen els relleus principals de la unitat. El cim culminant es troba en el puig de Formigosa (1.002 m), a llevant del nucli de Querol.

Aquestes muntanyes, que diverses vegades assoleixen alçades superiors als 900 metres, presenten tanmateix algunes planes i valls que s'interposen entre les alineacions principals i que són aprofitades per a l'establiment de conreus.

272

La geologia de la unitat respon a les característiques pròpies de la Serralada Prelitoral en el seu tram central. El sòcol està constituït per pissarres paleozoïques que només afloren en un petit sector del vessant meridional de la serra del castell de Selmella. Sobre aquest sòcol paleozoic descansa la sèrie de materials del Triàsic: dos nivells de capes de calcàries i dolomies, que donen lloc a cingleres abruptes, intercalades per margues, gresos i argiles de color rogenc, que es comporten com a materials tous. De fet les

El paisatge del sector del Puig de Formigosa i el Montagut es caracteritza per la densa coberta forestal. Les pinedes de pi blanc recobreixen gairebé la totalitat de l'espai i emmascaren l'estructura en costes que presenta el relleu. Observatori del Paisatge

cingleres calcàries, de color blanquinós, són visibles des de molts punts, com al paratge del castell de Saborella i constitueixen un element característic del paisatge. El riu Gaià, en seguir un traçat inversemblantment perpendicular a la disposició de l'estructura del relleu, ha obert estrets i escarpats congostos on també ha deixat al descobert els materials esmentats i ha donat lloc a paratges d'alt valor escènic, com a les immediacions de Querol. En molts altres punts el relleu en costes, típic d'aquesta disposició dels materials, queda emmascarat per la densa coberta vegetal.

Tot el sector central de la unitat, des de la serra de Brufaganya cap el centre i el sud, està modelat en aquests materials del Triàsic. En aquest mateix sector, sobre els materials del Triàsic descansen argiles vermelles i gresos dipositats en el Paleocè. A continuació s'hi troben les calcàries i calcarenites de l'Eocè inferior, sense que hi hagi representació de la sèrie estratigràfica corresponent al Juràssic i al Cretaci. Aquest aspecte permet suposar que, en aquells períodes, el sector devia estar situat per sobre el nivell del mar. Les calcàries eocèniques només es mostren de manera contínua a l'est del puig de Formigosa, ja que al sector central de l'alt Gaià han estat escombrades per l'erosió; només n'han quedat petits sectors residuals que coronen alguns turons com el Montagut, el puig d'en Rovira o el puig de les Basses però que donen lloc a un relleu tabular molt característic. Des d'un punt de vista geomorfològic, aquests sectors han estat inclosos dins la unitat de relleu coneguda com a massís de Gaià.

Al nord de la línia imaginària de traçat est-oest, entre la serra de Brufaganya i la serra Voltorera, els materials del Terciari cobreixen ja totalment la litologia del Triàsic i predominen absolutament en el paisatge geològic del sector nord de l'alt Gaià. A causa de l'aixecament del bloc central del massís de Gaià, com a conseqüència del joc de falles que han actuat en aquesta àrea, els sediments terciaris van ser fortament basculats, de manera que el front de les capes aflora a la superfície del terreny i a mesura que hom es desplaça cap al nord permet seguir la seqüència de la sèrie de materials dipositats. Es van alternant les capes de calcàries, margues, gresos i argiles, generalment de colors vermellorsos i dipositades al llarg de l'Eocè. A les serres de Comaverd i dels Clots apareixen conglomerats, gresos i margues, també de colors rogencs, però corresponents ja al període Oligocè, els quals enllacen sense solució de continuïtat amb les calcàries detrítiques, les margues i els gresos groguencs del centre de la Conca de Barberà.

Els cursos fluvials que creuen aquest espai són de poca importància, a excepció del riu Gaià. El Gaià neix al nord de la unitat, a la conca de Santa Coloma de Queralt. Entra a l'alt Gaià per Pontils, i segueix un recorregut de direcció nord-sud, tot vorejant els contraforts occidentals de la serra de Brufaganya. La part meridional de l'àrea d'estudi constitueix el límit amb la unitat Camps de Santes Creus. Els nuclis de població més importants se situen a les seves ribes: Pontils, Santa Perpètua de Gaià i Querol. El Gaià recull les aigües d'una densa xarxa de torrents que en general segueixen un traçat conseqüent amb la disposició del relleu i per tant una direcció est-oest.

Als sectors oriental i sud-oriental la disposició del relleu condueix el pendent a caure cap al Penedès i, conseqüentment, hi ha

un conjunt de petits torrents entre els quals destaquen la riera de Marmellar i la riera de Pontons, que drenen les aigües al riu Foix. També a l'extrem nord-occidental, al peu de la serra de Comaverd, es troba el naixement del riu Anguera des d'on inicia el seu curs cap a l'interior de la Conca de Barberà.

El fort pendent que presenta l'alt Gaià, gairebé onze graus de mitjana, condiciona en bona mesura els usos del sòl que s'hi desenvolupen. No és estrany, doncs, que la vegetació espontània ocupi més del 80% de la superfície de l'alt Gaià. La vegetació arbustiva predomina en el paisatge. Les brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*) i el garric (*Quercus coccifera*), espècies molt afavorides pel substrat calcari, es troben esteses arreu, sobretot a la part occidental de la unitat, al nord del Pont d'Armentera. A l'est de l'eix nord-sud que representa el curs del Gaià, el predomini de les brolles mediterrànies s'alterna sovint amb bosquines i boscos de pi blanc (*Pinus halepensis*). El predomini del pi blanc s'accentua des de Querol en direcció sud-est, cap a les urbanitzacions dels Ranxos de Bonany i del Mas Gassons, i més enllà fins al Montmell, on ocupa vastes extensions sense solució de continuïtat. La manca d'un mosaic paisatgístic on aquestes grans pinedes s'alternin amb altres usos és un factor que augmenta el risc de produir-se un gran incendi forestal.

Els alzinars i les rouredes tenen una presència molt esporàdica i formen petits claps romanents dispersos en el paisatge. La massa d'alzinar més extensa es localitza a l'obaga del puig de Formigosa, en el sector de la Fou del Cendra. A l'obaga del castell de Selmella i al sud-est del de Montagut es troben, també, alguns claps d'alzinar de certa importància per la seva extensió. Les rouredes, al seu torn, es refugien als obacs més marcats. Aquest és el cas de les rouredes que es troben a l'indret conegut com l'obaga de Pontils; les del serrat de Camadall i les dels sots modelats pel torrent de la rasa del Quer, al peu de la serra de Brufaganya. Els boscos i les bosquines de ribera són escassos i es localitzen exclusivament a les vores del Gaià, tot aprofitant les condicions favorables d'algun meandre com el que es troba al nord del nucli de Querol, i a les ribes del torrent de la rasa d'Esplugues, tributari de l'Anoia i situat en el sector més oriental de l'alt Gaià.

L'agricultura té un paper secundari a l'alt Gaià. Tot i això, la seva importància no resulta menyspreable. La principal àrea de conreu es localitza en el sector de Pontils. La particular litologia del sector, on capes resistents de calcàries i gresos s'alternen amb materials menys consistents com les argiles i les margues, ha condicionat que els torrents s'hagin encaixat en els materials més tous i hagin obert estretes valls aptes per al conreu. Així, entre Vallespinosa i Pontils s'estén una estreta faixa agrícola que s'ha instal·lat en l'angosta vall excavada pel torrent de la rasa de la Coma. Entre Pontils i Valldeperes es troba una vall d'origen idèntic a l'anterior, que en realitat es tracta de la seva continuació, en aquest cas excavada pel riu de Sant Magí i ocupada també pels conreus. En conjunt es tracta d'una franja agrícola notable on predominen els conreus herbacis de cereals. Espais agrícoles importants, però d'extensió total més reduïda, es troben en altres valls i replans modelats, també, en les argiles i les margues, com a Sant Magí de Brufaganya i a les Esplugues.

La presència esporàdica d'antigues barraques d'agricultors, tot i no ser gaire freqüents, testimonien el desenvolupament de l'activitat agrícola en èpoques passades. Observatori del Paisatge

Les condicions orogràfiques i la situació marginal de l'àrea, lluny de les principals ciutats i vies de comunicació, ha evitat la presència de les urbanitzacions en el sector nord. En canvi, al sud, tot seguint l'eix de la carretera TV-2441 que comunica la plana de l'Alt Camp i l'Alt Penedès des de Vila-rodona i Aiguamúrcia fins a Pontons i Torrelles de Foix, ha proliferat la construcció d'urbanitzacions: Can Llenes, els Ranxos de Bonany, el Mas Vermell, la Ponderosa, lluny de tot arreu.

Evolució històrica del paisatge

L'evolució del paisatge d'aquesta unitat muntanyosa està molt relacionada amb l'ocupació humana del territori. L'activitat humana hi és des d'antic. El repoblament a partir de l'expansió del Comtat de Barcelona es produeix des del final del segle x.

Cal tenir present que el poblament històricament ha estat molt dispers. No hi ha cap població important i sí molta població disseminada, com així ho demostren els nombrosos masos existents. També s'ha de tenir present que una part de la població estava situada en zones altes, dalt de la muntanya, sobretot a l'àrea de Montagut. Hi ha una dada que és significativa i que marca una tendència en el poblament de les parts altes; l'any 1869 va ser assassinat el rector de Montagut per uns lladres, ja que l'església, tot i la seva importància, estava isolada. La parròquia de Montagut era molt extensa i s'endinsava en zones més baixes com la de Valldosera, des d'on començaren a reclamar no haver de pujar a Montagut per als serveis religiosos i poder utilitzar l'ermita de Valldosera com a parroquial.

Les disputes van durar molts anys, però indiquen l'inici d'un lent procés de despoblament que es va aguditzar al segle xx. A *La Geografia de Catalunya*, de Carreras Candi (1913-1918), s'especificava la distribució del terme de Querol: 4.380 hectàrees sense cap conreu, 1.701 de pastures, 108 d'inútils, 151 de bosc, 295 de secà, 4 d'horta, 295 de guaret, 168 de vinya, 13 d'oliveres i 3 d'arbres fruiters. Es pot veure l'extraordinària primàcia de les terres

no conreades que ocuparien el 89% de la superfície. Però el més sorprenent és que només 151 hectàrees fossin considerades com a bosc. La importància de la ramaderia es veu reflectida en les 1.701 hectàrees destinades a pastura.

La població d'aquest territori va començar a davallar entre 1860 i 1887, fins a perdre, en aquest període, un 15% dels efectius demogràfics. Ho va fer abans, doncs, que territoris propers on la vinya era hegemònica. Amb tot, hi ha dades de la població de l'any 1930 que encara indiquen la continuïtat de la població disseminada. Al terme de Querol, per exemple, estaven registrats 554 habitants, dels quals 151 corresponien al poble, 133 a masies properes al poble, 84 a Montagut, 53 a Esblada més 12 a la part de l'església, 41 a Bonany, 22 a Cal Baldric i la resta a masies concretes del terme, cap de les quals no tenia més de deu habitants. Tot i això, la despoblació del pla de dalt de Montagut ja estava en procés avançat.

En marxar els habitants, les terres restaren mig abandonades fins que, posteriorment, la mecanització del camp i la millora dels camins va comportar la possibilitat de tornar a ser conreades. Tot i això, resten encara vius entre la gent gran de la zona els records dels conreus al voltant del puig de Montagut, de Ramonet i cal Boada, la zona de Formigosa, etc. D'un parell de dècades ençà es van començar a plantar vinyes, per part d'una coneguda marca de vins del Penedès, i a hores d'ara pràcticament totes les terres conreades estan ocupades per aquest conreu. Les vinyes es troben situades entre els 800 i 900 metres. Algunes esplanacions que s'han fet fins i tot es perceben des de la vall del Gaià. La part del Pla de Baix, zona de Valldosera i Bonany, va aguantar molt més temps el procés de despoblament, que es va produir als anys seixanta del segle xx amb certa celeritat. Amb pocs anys van tancar moltes cases del poble de Bonany i dels masos propers. I amb la venda d'algunes propietats es va iniciar el procés d'urbanització d'antics territoris conreats i també de territoris ocupats pel bosc. Al terme de Pontils el despoblament també va ser fort. Pobles com Santa Perpètua van quedar deshabitats. De fet, no hi va arribar la carretera fins quan ja gairebé no hi quedava ningú. Vallespinosa va estar a punt de quedar-ho també cap a la primeria dels anys vuitanta. A la part oest, cap a Selmella i Saborella, també es va produir un despoblament gairebé generalitzat, que va comportar l'abandonament del petit poble de Selmella i d'un seguit de masies. A la zona nord-est, la dels plans al nord d'Esblada, darrerament també s'està introduint la vinya en terres que durant molt temps havien estat sembrades.

Els incendis forestals han afectat sovint la zona. La zona de Selmella i Saborella ho va ser cap a la dècada dels setanta del segle xx. El 1979 un foc iniciat al Pont d'Armentera va pujar pel Gaià fins a tocar Pontils. La part sud de Ramonet, cap al coll de l'Arboçar, també es va veure afectada no fa massa anys.

En general es pot dir que en el darrer segle l'evolució històrica ha estat caracteritzada per l'increment del bosc, provocat per l'abandonament de les pràctiques usuals pastorívols i per l'abandonament de terres de conreu, i alhora per la desaparició de la major part de la població disseminada, el manteniment amb oscil·lacions d'unes petites parts del territori dedicades als conreus i per la substitució dels sembrats per la vinya en determinades zones.

Organització i dinàmica actual del paisatge

L'àrea de l'alt Gaià es caracteritza per ser un territori de baixa muntanya mediterrània, al nord-est del Camp de Tarragona, allunyat de les principals vies de comunicació i dels fluxos econòmics més rellevants. Els paisatges naturals predominen arreu i són els que de manera preferent donen caràcter a un espai que manté, però, les restes d'un antic patrimoni històric en les ruïnes d'un bon nombre de castells i masos testimoni d'una pretèrita i rica activitat humana.

El mosaic paisatgístic de l'alt Gaià està condicionat fortament pel fet de ser una unitat de relleu muntanyós, agrest, i modelat en materials predominantment calcaris. La xarxa fluvial s'ha encaixat en el rocam i ha obert estretes valls on es localitzen els assentaments humans i les activitats agrícoles. La mateixa estructura del relleu fa que els espais aptes per al conreu siguin escassos i limitats als fons de les valls i els replans on afloren els materials més tous: argiles i margues.

Els vessants més abruptes i de sòls més magres, antigament conreats com testimonien les feixes abandonades, estan actualment recoberts per la vegetació. Pinedes de pi blanc, brolles i garrigues s'han ensenyorit del territori. Els alzinars, que per les característiques climàtiques de tipus mediterrani que imperen en el territori haurien d'estar força més estesos, apareixen només als indrets que han sofert un menor grau d'alteració en el passat recent. Les rouredes es localitzen a les obagues més ombrívols on es donen uns topoclimes més humits.

Les limitacions a les activitats agràries que imposa el medi natural queden reflectides en la baixa densitat de població. El poblament està concentrat en nuclis petits i localitzats a la riba del riu Gaià, que és l'eix vertebrador del territori. Les vies de comunicació són de caràcter secundari i estan articulades per la carretera que, tot seguint el curs del Gaià, comunica el Pont d'Armentera amb Santa Coloma de Queralt.

En conjunt, el paisatge és força coherent, sense elements discordants excepte en el sector sud on es localitzen quatre urbanitzacions de dimensió considerable.

La població, molt escassa, està ubicada en indrets històrics i en urbanitzacions, tot i que presenta una dinàmica regressiva, especialment pel que fa a la població disseminada. La del terme de Pontils està repartida entre Pontils, Vallespinosa, Vilaperdius, Valldeperes i Santa Perpètua de Gaià, més la de Seguer, on una petita urbanització implantada dins una massa forestal acull població, sobretot de caps de setmana i d'estiu. Querol conserva uns 15 o 20 habitants entre setmana al poble, més els que estan censats a les urbanitzacions situades a llevant de Montagut: Cal Llenes, els Ranxos de Bonany, el Mas Gassons i el Mas Vermell. En aquesta part també hi ha algun mas habitat i el petit indret de Bonany. A la part nord del municipi, hi ha el llogarret d'Esblada, on tan sols és habitable l'antiga rectoria. Més al nord, en direcció a Igualada, hi ha algun mas, entre ells Mas Esplugas, al límit nord de la comarca de l'Alt Camp. Al sud del terme, tocant al d'Aiguamúrcia hi ha la petita urbanització de l'Arboçar. Les masies que configuraven l'antiga població dispersa del municipi de Querol en bona part es troben en estat ruïnós. S'han conservat, principalment les que s'usen com a segones residències, que són les que estan més ben comunica-

des per carretera. Al sud de la unitat, dins del municipi d'Aiguamúrcia, hi ha la urbanització de Mas d'en Perers o Parés, que en els darrers anys ha augmentat el nombre de població estable.

Aquesta baixa densitat poblacional ha tendit a abandonar les masies i llogarrets de les parts altes de la muntanya, com Selmella i Esblada, o a transformar-les en segones residències. Igualment, la població de Pontils disminueix per la proximitat de Santa Coloma de Queralt. Pel que fa a la proliferació d'urbanitzacions, aquesta dinàmica també pot esdevenir un risc per al manteniment de l'equilibri paisatgístic d'aquest territori tenint en compte que al sector est de l'alt Gaià ja n'hi ha diverses. De tota manera, cal tenir en compte que la Llei d'urbanitzacions (Llei 3/2009, de 10 de març, de regularització i millora d'urbanitzacions amb dèficits urbanístics) preveu millorar l'ordenació d'aquests espais.

La major part d'aquest territori pertany a la conca hidrogràfica del Gaià que el travessa de nord a sud. A la part oest hi ha una part que és feudatària del riu Anguera, afluent del Francolí. Al nord d'Esblada les aigües es decanten cap a la riera de Miralles, que confluiran a l'Anoia. A l'est de Montagut i del coll de la Torreta, el territori pertany a la conca de la riera de Marmellar, afluent del Foix. Però és el Gaià el que personalitza la major part del territori, partint en dos blocs el territori, sobretot les muntanyes. Tot i que neix a Santa Coloma de Queralt, és al nord d'aquesta unitat de paisatge on realment es configura com a riu. A l'entorn de Pontils, rep els torrents del Riudeboix, el de Biure i el de Sant Magí que li donen una nova aparença, de riu ja format. Més avall, tocant a Querol s'uniran al Gaià el torrent d'Esblada i el torrent de Comadevaques que baixa de Vallespinosa. De la part de Montagut baixen torrents curts de trajecte i de fort pendent.

La major part del territori està ocupat pel bosc, que es va densificant com a conseqüència de l'abandonament de les activitats agràries i la pèrdua de valor econòmic dels aprofitaments forestals, en consonància amb les dinàmiques territorials pròpies de la muntanya baixa mediterrània de les darreres dècades, que ha tingut efectes evidents en el paisatge. Els conreus ocupen una part petita de la unitat. Algunes de les localitzacions on tenen més importància són: al nord, la petita vall que, situada en diagonal, va de Vallespinosa cap a Pontils, Valldeperes i Sant Magí de Brufaganya. L'espai està ocupat bàsicament per conreus de cereals. Al costat del llogarret de Vilaperdius i a llevant de Sant Magí de Brufaganya dedicats també als cereals. Seguint la carretera d'Esblada a Santa Maria de Miralles trobem unes planes dedicades, també en bona part, als cereals. A la zona alta situada al voltant de Ramonet, Montagut i Formigosa es troben camps de conreu ocupats per vinya i gestionats per una gran empresa de vins, amb la plantació de varietats de raïm centreeuropees, que han transformat el paisatge agrari d'aquest espai de muntanya. Seguint el curs del Gaià del Pont d'Armentera cap a Querol, hi ha algunes petites parades d'ametllers i vinya. Cap a la zona sud a l'entorn de Santa Agnès, Cal Saperó i la Portella, també hi ha terres de conreu bàsicament dedicades a la vinya. A la part sud-est de l'alt Gaià, a la zona aiguavessant de la riera de Marmellar, hi ha algunes planes i camps de conreu dedicades a la vinya i als cereals.

El manteniment del mosaic paisatgístic tradicional és més evident a la part occidental i nord de la unitat, mentre que als sectors est de Querol i nord d'Aiguamúrcia les transformacions han estat més intenses amb l'aparició d'urbanitzacions els anys setanta i vuitanta

del segle xx. Igualment, la dinàmica regressiva respecte de les activitats agràries i forestals s'han produït amb més intensitat al sector nord de Querol i, encara que en menor mesura, a Pontils.

Un factor important que pot incidir en el paisatge són els baixos preus dels cereals d'aquests darrers anys i la possible minva o desaparició de les subvencions comunitàries. Això podria afectar la continuïtat del manteniment d'aquest conreu a la zona alta de la unitat, sobretot a les valls situades entre Vallespinosa, Pontils i Sant Magí de Brufaganya. La rendibilitat de la producció agrària és un factor clau per a mantenir els pocs paisatges agraris de l'Alt Gaià i per a assegurar espais de conreu entre les masses forestals.

D'altra banda, cal tenir present el risc d'incendis forestals derivats de la configuració d'extenses masses boscoses sense gairebé discontinuïtats, un risc que augmenta a la perifèria de les urbanitzacions enclavades al sector de contacte amb la unitat del Montmell al terme municipal de Querol, especialment les de Mas Vermell i Mas Gassons. La petita urbanització de Seguer, al terme de Pontils, també està situada entre zones forestals i amb poques vies d'accés.

La carretera més important és la C-37, que creua la unitat de sud a nord-est i que connecta Valls i Igualada i segueix la vall del Gaià i del torrent d'Esblada. És una carretera amb molts revolts, que s'adapta a l'orografia existent.

Una altra carretera més petita és la sinuosa TV-2441, entre Santes Creus i Pontons, ja a l'Alt Penedès. D'Esblada surt una carretera local, la T-201, que un cop situada a tocar del Gaià, puja cap al nord seguint el traçat del riu, cap a Santa Perpètua, Pontils i cap a Santa Coloma de Queralt. A Pontils, la TV-2011 va en direcció est cap a la vall de Sant Magí i enllaça amb la carretera de Santa Coloma a la cruïlla de Santa Maria de Miralles. De la part nord-oest baixa la carretera local cap a Vallespinosa. Altres pistes forestals i/o agràries asfaltades fan de connectors entre zones d'aquest territori. Una d'important és la que puja des del coll de la Torreta fins als peus de Montagut i després baixa cap a Querol. Una altra comunica Vallespinosa amb Pontils.

L'àrea extractiva de Viladeperdius, a Pontils, és un altre element que altera el paisatge de la zona.

Extracció d'àrids a Viladeperdius (Pontils). Observatori del Paisatge

Expressió artística del paisatge

Com a expressions estrictament literàries que parlen de l'alt Gaià cal esmentar la narració "Sant Magí del barretet", de mossèn Joan Segura, publicada a *A estones perdudes* per la Il·lustració Catalana, del principi –es creu– del segle xx, en la qual l'autor fa una excel·lent descripció de l'aplec de Sant Magí de Brufaganya, tal com es devia celebrar a tombant de segle. A partir dels anys trenta del segle xx hi ha un altre autor que posa els ulls en alguns indrets del Gaià. Es tracta de Josep Iglésies, que l'any 1932 a *La terra d'en Gallerí* fa unes descripcions literàries de Vallespinosa i de Selmella. Més endavant, l'any 1948, a *Les ciutats del món* descriu Pontils, Santa Perpètua de Gaià i Querol, acompanyats aquesta vegada per uns dibuixos fets amb ploma segons sembla pel mateix Iglésies sota el pseudònim de Joan Dolçafel. Josep Santesmasas en el recull d'articles *Riu avall* publicat l'any 2002 n'inclou un sobre Montagut i un altre sobre Selmella. També ha publicat el llibre de prosas poètiques sobre llocs de les terres del Gaià *Santes Creus i les terres del Gaià. Proses pintades*, amb textos de Josep Santesmasas i il·lustracions de Joan Cunillera. Hi ha textos i dibuixos dedicats a Sant Magí de Brufaganya, Pontils, Santa Perpètua del Gaià, Vallespinosa, Esblada, Saborella, Selmella, Querol, Montagut i Pinyana. Per altra banda, també cal destacar l'obra *Veus i perfils de la Baixa Segarra* (2006), una publicació que recull l'expressió artística dels principals nuclis de la baixa Segarra i de l'alt Gaià acompanyat d'il·lustracions de cada poble. A continuació es presenta un petit fragment del text "La bella Baixa Segarra", de Josep Santesmasas (2006), que serveix d'introducció a aquest llibre i que parla dels elements que estructuraven el paisatge de l'alt Gaià:

"Hi ha muntanyes ben estructurades, construïdes com qui d'un bloc de pedra n'esculpeix una bella forma. Sant Miquel de Montclar, la muntanya més alta i rellevant de l'Alt Gaià, és d'aquesta mena. Baixant de Sant Magí de Brufaganya emergeix darrera dels camps de sembradura, senyora i majora de totes les terres que l'envolten. De dalt estant és com un vaixell sortint de port per anar mar endins, Gaià avall, solcant, sense altra opció, l'estret port que el riu ha traçat. Deixa enrere els pobles de Biure i les Piles, la vila de Santa Coloma de Queralt i més amunt Aguiló; diu adéu a la clota colomina mosaic clapat de verds durs de les petites bosquíes resseques, i de torrats de blats i d'ordis a punt de sega, color de crosta del pa d'abans. Sembrats que enguany, com mai, han quedat curts de talla, flacs, esprimatxats, malgranats" (Santesmasas, 2006: p.19).

Per altra banda, Vidal Vidal a *Les Rutes de Ponent II. El País de les Pomes* (1988), parla sobretot de Sant Magí de Brufaganya i d'altres indrets de la zona, com el nucli de Santa Perpètua de Gaià i l'església i el castell homònims:

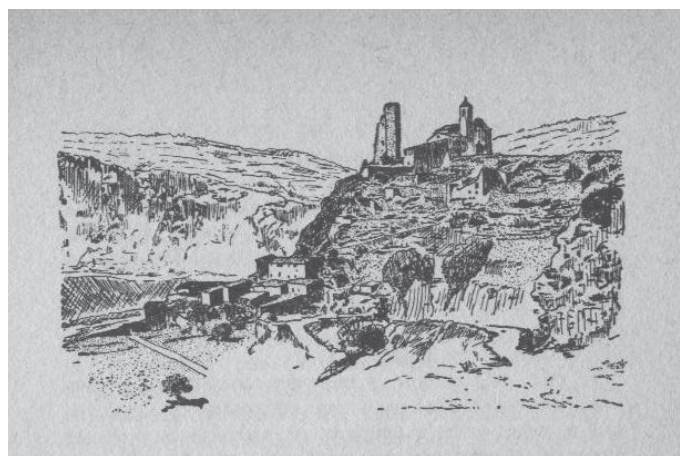
"Aigua avall de Pontils, enmig d'un paratge solitari i remot, s'aixeca, en una marrada del riu, la impressionant silueta de Santa Perpètua de Gaià: quatre cases mig enrunades, una església abandonada i les restes d'un castell encimbellat dalt d'un turó que el riu voreja a baix de tot, formant un

congost bastant profund, abans d'anar a llepar els peus d'una tremenda cinglera" (Vidal, 1998: p. 389).

En el camp de les guies s'han d'esmentar les diverses edicions de *Guia-itineraria de les regions compreses desde Montserrat al Camp de Tarragona y desde la Segarra al Panadès*, d'Artur Osona, del final del xix. Més endavant hem d'esperar la gran guia de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, *Les valls del Gaià, del Foix i de l'Anoia*, publicada l'any 1934 que és una gran font de toponímia i de descripció paisatgística. Una excel·lent guia contemporània és *L'Alt Gaià, entre la Segarra i el Camp*, d'Ignasi Planas de Martí, publicada l'any 1999 amb la major part de guies referides a la unitat de paisatge present. Específicament centrada en els castells del Gaià hi ha la guia també editada l'any 1999 de Marina Miquel, Josep Santesmasas i Dolors Saumell, *Els Castells del Gaià*, amb quatre de les nou rutes dedicades a castells situats en aquest territori.

Des d'una perspectiva històrica, geogràfica i literària s'hauria de contemplar el llibre *Riberes del Gaià*, publicat l'any 1931 per Francesc Blasi Vallespinosa, i el capítol "Pel Gaià abrupte", de Josep Santesmasas del col·leccionable del setmanari *El Pati*, "A vol d'ocell", del 1999. També ens hem de referir als llibres de Ricard Serra de la col·lecció "Comarques i Subcomarques de Catalunya", volum 2.1, *Conca de Barberà. Priorat. Ribera d'Ebre*, del 1998 i el volum 1.1, *Alt Camp. Baix Penedès*, editat el 2005. També és interessant el llibre *Història del Santuari de Sant Magí* publicat l'any 1887 pel mossèn Joan Segura i reeditat l'any 1994 per l'Associació Cultural Alt Gaià. Per temes històrics i també descriptius de Montagut i de Valldossera és interessant el llibre de Josep Llenas i Rovira, *Reculls històrics de Montagut i Valldossera*, publicat per l'Institut d'Estudis Vallencs l'any 2001.

En el camp de les imatges cal valorar la *Col·lecció iconogràfica de quinze goigs del gloriós màrtir Sant Magí de Brufaganya*, editat l'any 1974, amb textos històrics i dibuixos de Vicent Morera i Bori. També les fotografies de l'*Àlbum Meravella, volum IV* de 1931. De

Dibuix del nucli de Santa Perpètua de Gaià inclòs en el llibre *Les ciutats del món*, de Josep Iglésies, publicat l'any 1948, on es descriu i dibuixa diversos pobles de muntanya del Camp de Tarragona, en un moment de declivi socioeconòmic i demogràfic d'aquests nuclis.

postals se'n recorden unes de Santa Perpètua i de Pontils, acolorides, que se situarien en el primer terç del segle xx. Com a document gràfic d'aquesta mateixa època cal esmentar el llibre *La vall del Gaià al primer terç del segle xx*. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa, publicat l'any 2000 pel Centre d'Estudis del Gaià, amb fotografies de Sant Magí de Brufaganya, Santa Perpètua de Gaià, Seguer, Vallespinosa, Querol, Saborella, Montagut i l'església de Sant Jaume.

Valors en el paisatge

Entre els valors ecològics destaca la presència de l'Espai d'Interès Natural del Sistema prelitoral central, que ocupa gairebé tota la superfície del paisatge de l'alt Gaià i, fins i tot, part dels paisatges limítrofs.

Relacionat amb els valors estètics, alguns dels quals també es podrien considerar ecològics, destaca la major part del llit del riu Gaià i dels seus torrents. De nord a sud, l'espai de les ribes del Gaià ha trobat a l'entorn de Pontils la incorporació dels torrents del Riudeboix, del de Sant Magí i del de Biure, on el cabal d'aigua ha augmentat considerablement. El territori, de Pontils a Santa Perpètua, es va tornant progressivament agrest. A Santa Perpètua s'ha assolit un dels màxims espais de bellesa, amb un seguit de sumes, tant naturals com aportades per la presència humana: la resclosa d'en Solé, les petites hortes, el meandre del riu, l'avenc, la font, el cingle vertical on s'arrecera el poble i on s'ubiquen, dalt de tot, les restes del castell amb la seva magnífica torre i les petites terrasses de conreu. Santa Perpètua avall, el riu continua encaixonat. A Seguer hi ha una petita obertura i més avall s'entra a l'espai més feréstec i espectacular del Gaià: a partir de l'antiga casa de cal Camadall, el riu s'engarjola entre parets verticals de roca, formant una U gairebé perfecta. Un cop passat el gorg negre, ben a prop de Querol, el riu es va obrint progressivament i les muntanyes es van allunyant de les seves ribes. Tot i així, fins al Pont d'Armentera el paisatge és plenament de muntanya. El torrent de Comadevaques que baixa de Vallespinosa és d'una gran bellesa estètica. Avui es pot seguir en part per una pista. L'espai rocós dels vessants del torrent, el bosc de l'entorn, el de ribera i les restes que testimonien els antics conreus abandonats formen un conjunt harmònic.

Un altre espai significat és el que forma la part oest de la unitat, format pel Montclar, per la serra del Comaverd, el Cogulló, la serra Morena, Selmella i Saborella. La configuració d'una part d'aquestes muntanyes és de conglomerat (Montclar, Comaverd), i per tant, forma un paisatge de relleus singulars, aspres, despullats, que s'encadenen en la solitud d'aquest espai.

L'altre espai important des del punt de vista estètic (en relació amb el predomini d'elements naturals) és el petit massís configurat per Ramonet, Montagut, Formigosa, la Rimbalda i que continua fora de la unitat cap al nord a través del puig Castellar i la serra d'Ancoesa. La silueta de Montagut i Formigosa és visible des de diversos indrets, des de bona part del Camp de Tarragona, per exemple. Aquest territori està sembrat de masies, la major part avui en ruïnes, i és presidit per l'església de Sant Jaume, que era parroquial.

És interessant observar un seguit de camps de conreu (avui ocupats per la vinya) situats entre els 800 i els 900 metres.

La serra de la Brufaganya, sobretot el vessant nord, té un interès especial per la presència de la roureda, que es recupera en bona part una vegada abandonada la seva explotació per a llenya. Són d'alt valor estètic els roures centenaris situats a l'entorn de Sant Magí de Brufaganya.

Com a espais d'un valor estètic vinculats amb l'agricultura, hauríem de remarcar les valls allargassades que trenquen en diagonal el Gaià, de Vallespinosa a Pontils i cap a Sant Magí, que són paisatges de gran bellesa en totes les fases de l'evolució del conreu dels cereals.

Un altre espai significat i diferenciat a partir de la presència de terres de conreus el trobem situat al nord d'Esblada, ocupat pels cereals i també per la vinya. De terres més aviat fosques, vermelloses, en pujar del sud resulta un espai suau i amable després de passar la zona muntanyosa del Gaià.

A la part sud-est de la unitat, s'hi localitza un altre espai de conreus interessant, tot i que molt pressionat per les urbanitzacions, situat entre Valldossera i Bonany, ocupat per vinya i cereals al costat de la riera de Valldossera.

Entre els valors històrics i patrimonials s'han de remarcar de manera molt especial els castells d'origen medieval que estan distribuïts arreu de l'alt Gaià. Són la part més significativa dels que des de l'any 1993 es coneixen com a "Castells del Gaià". Aquests són: Pontils, Rocamora, Santa Perpètua de Gaià, Seguer, Querol, Pinyana, Montagut, Ramonet, Montclar, Vallespinosa, Saborella i Selmella. La majoria de les restes d'aquests castells corresponen a l'època medieval, amb poques modificacions posteriors. Junt amb d'altres de situats més al nord i més al sud, són un exponent magnífic per entendre l'expansió del Comtat de Barcelona i l'establiment de la línia fronterera, durant un període molt llarg, a l'entorn de l'orografia del Gaià. Els detalls més remarcables que personalitzen el paisatge són: el castell de Pontils, situat estratègicament dalt d'un turó damunt mateix del poble i al peu del Gaià i del pas que genera entre les terres de la baixa Segarra i el sud del Camp de Tarragona; el de Santa Perpètua, tal vegada el que aporta al paisatge unes dosis de bellesa més grans, amb una torre que està situada dalt d'un cingle, damunt mateix del Gaià i del petit poble, en un espai d'una gran harmonia paisatgística; Querol no es podria entendre sense el seu castell, que culmina el poble i el qual s'adapta al creixement urbà i a les puntuals necessitats defensives; el de Pinyana està situat dalt d'un peny rocós al vessant que des dels plans de Montagut baixa cap al Gaià, i és un clar exemple de castell roquer que respon a la concepció primigènia de punt de defensa fronterera; la singularitat de la torre del castell del Montclar consisteix en la seva situació, al llom del cim, a més de 900 metres d'altitud. El de Vallespinosa guarda el poble apinyat que s'arrecera sota del rocam que l'acull; el de Saborella situat en un turó a la dreta del Gaià, amb les seves tres robustes torres i per la seva tipologia constructiva, és molt interessant; i finalment el de Selmella, situat damunt del petit poble deshabitat, amb una gran

Situat en un entorn privilegiat, vigilant el riu Gaià, el nucli de Santa Perpètua de Gaià constitueix un important patrimoni arquitectònic. Observatori del Paisatge

visió sobre el Camp, amb les seves restes que s'alcen damunt d'un peny de roca.

També destaquen com a valor patrimonial, pel conjunt que constitueixen, les masies que acollien bona part de la població. El seu estat de conservació és molt divers, des de la ruïna total a una bona conservació com a primera o segona residència.

278

Els valors religiosos i espirituals estan representats per les esglésies, santuaris o ermites disperses o situades als petits pobles, com ara Sant Magí de Brufaganya, Sant Jaume de Rocamora, Sant Miquel del Montclar, Sant Jaume d'Esblada, Santa Maria de Querol, Sant Jaume de Montagut, Santa Maria de Valldossera i Santa Agnès i, sense cap mena de dubte, cal destacar el santuari i la capella de les fonts de Sant Magí de Brufaganya.

Sant Magí de Brufaganya forma un conjunt de valors importants: estètics (pel seu paisatge i pels roures centenaris que s'apleguen pels costats dels camins per on arribaven els pelegrins), religiosos (per la dimensió territorial de la devoció al sant), històrics (per la mateixa història que arrenca amb el martiri de sant Magí i la llegenda de l'origen miraculós de les fonts), i identitaris (en relació amb les poblacions com ara Tarragona, que tenen el sant com a patró i hi van a cercar les aigües el dia de Sant Magí). L'ermita de Valldossera també congrega una certa devoció i una funció de trobada en l'aplec anual. Com a valor patrimonial cal remarcar l'església de Sant Jaume de Montagut de transició entre el romànic i el gòtic, situada en els plans sota el puig de Montagut, antiga església d'una rica parròquia de masies disperses. Cal també tenir en compte els pous de la neu de Montagut, de Ramonet i sobretot el de mas Ferran.

Com a conjunts urbans s'ha de remarcar els de Vallespinosa, Santa Perpètua de Gaià i, en part, el de Querol. Sobretot és remar-

cable l'extraordinària recuperació que s'ha produït a Vallespinosa. A final dels anys setanta del segle xx tot indicava que el poble acabaria deshabitada. Moltes cases estaven deshabitades, algunes en ruïnes. Però sortosament, avui és un indret que, en bona part com a segona residència, ha recuperat amb gran dignitat i sentit estètic el conjunt urbà. Aquest procés s'ha produït, també, a Santa Perpètua.

L'alt Gaià també té, com a conjunt, un ús social de lleure força destacable, i avui en dia és visitat, sobretot els caps de setmana, per excursionistes, majoritàriament a la primavera i a la tardor, i per caçadors i boletaires, també a la tardor. Esment a banda mereix la zona de Sant Magí de Brufaganya que, com s'ha explicat anteriorment, és un indret força concorregut, especialment pels que s'hi acosten a buscar aigua.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La ruta per carretera més important és la del Pont de l'Armentera a Santa Coloma de Queralt. Del Pont d'Armentera a Querol, per la C-37 de Valls a Igualada, permet observar l'orografia del Gaià, i la seva progressiva transformació en zona de plena muntanya. De Querol a Esblada, és un continuat ascens cap als plans d'Esblada, tenint a llevant els vessants boscosos de Formigosa, i situats ja al vessant de la riera de Miralles, cal Gomà, les Esplugues i Valldeserves. Fins a Querol, la carretera va paral·lela al Gaià i de Querol a Esblada al torrent del seu nom. A Esblada s'agafa la carretera T-201, que permet tornar a situar-se al costat del riu Gaià, i es dirigeix cap a Seguer, Santa Perpètua de Gaià i Pontils, indrets que es troben de pas cap a Santa Coloma de Queralt. El trajecte des de Seguer a Santa Perpètua és de gran espectacularitat. A Pontils, es pot agafar un trencall a dreta o a esquerra, la carretera TV-2011: cap a l'est es dirigeix a la vall de Sant Magí: Valdeperes, Vilaperdius, Sant Magí de Brufaganya (on una petita carretera porta fins al Santuari de Sant Magí de Brufaganya), fins a arribar als límits de la unitat. Des d'aquesta part hi ha la visió més majestuosa del Montclar. Cap a ponent, una pista asfaltada condueix cap a Vallespinosa entre una allargassada vall de sembrats, des d'on es pot sortir cap al coll de Deogràcies per la TV-2015. Si es torna a la ruta, per la T-201, s'arriba als límits de la unitat abans de Sant Gallard i Santa Coloma de Queralt, que ja formen part de la unitat de la baixa Segarra.

Altres rutes en cotxe interessants creuen la part sud-oest de la unitat. La carretera de Santes Creus a Pontons (TV-2441) supera el coll de la Torreta que fa de límit entre les conques del Gaià i de la riera de Marmellar. A l'alçada dels Ranxos de Bonany surt una carretera (T-244) que condueix cap al Pla de Manlleu; o just al coll de la Torreta sorgeix una pista asfaltada que ascendeix fins als plans situats a l'entorn de Montagut.

Els itineraris no motoritzats més destacats per a descobrir llocs rellevants de la unitat, i gaudir del paisatge de l'Alt Gaià, són: el camí que va de Biure de Gaià en direcció sud fins a dalt del Montclar (948 m). La confluència entre el GR-7 i el GR-175, que descriu una ruta circular resseguint per l'oest la carena de la serra de Coma-

verd, passant pel Cogulló (879 m) i el puig de Comaverd (908 m), i pel costat est segueix la vall del torrent de Collmagí. Aquest itinerari es comparteix amb la unitat veïna de la conca de Poblet. Una altra ruta circular és la que passa per l'ermita de Sant Jaume de Montagut, i voreja el mateix Montagut (964 m) seguint el GR-172 per la banda est, i el camí de Querol a Valldossera per l'oest. Per últim, destaca el camí que neix a Vallespinosa i ens porta en direcció sud fins al castell de Saborella.

Tampoc no es poden obviar els senders de gran recorregut (GR) que travessen la unitat, els dos de sud-oest a nord-est, i que són: el GR-7 a la part septentrional i el GR-172 a la zona més meridional de la unitat. També hi ha el GR-175 que creua de nord a sud per la part occidental de la unitat.

Com a punts d'observació del paisatge cal remarcar, per damunt de tots, el cim de Montagut (964 m), punt geodèsic de primer ordre, des d'on es pot observar una gran extensió de l'alt Gaià (Santa Coloma, Santa Perpètua, el Montclar), el Camp de Tarragona amb les muntanyes de Prades al fons, també la mola de Colldejou, el Montsià i, en dies clars, fins i tot els Ports. També es divisa una gran extensió de mar, fins a la part del delta de l'Ebre, amb Tarragona i el cap de Salou ben visibles.

Una altra talaia és la muntanya del Montclar (948 m), balcó formidable cap a la Baixa Segarra, cap a una part de la conca de Poblet i del Camp de Tarragona i també cap a Montserrat, on sembla que hi condueixin les serres de Queralt i de Miralles. Una visió esplèndida de tot el Camp de Tarragona es té des de la talaia del castell de Selmella, des d'on també es pot veure una panoràmica del massís de Montagut-Formigosa.

Els cims del Cogulló (879 m), del puig de Comaverd (908 m) i del puig de Formigosa (1.002 m) també són altres punts de visió sobretot de l'espai feréstec i solitari, de la part de llevant de la unitat.

Possible evolució del paisatge

És previsible que, en un futur proper, la tendència observada d'estancament demogràfic, abandonament de conreus i augment de la massa forestal es mantingui, encara que el desenvolupament d'activitats econòmiques relacionades amb el sector de l'ecoturisme que es fonamentin en els valors naturals i el ric patrimoni històric del paisatge de l'alt Gaià podria ser un factor de revitalització socioeconòmica del territori.

En relació amb aquests punts, en aquesta unitat hi hauria tres factors que condicionarien l'evolució futura del paisatge. En primer lloc, la gestió de les superfícies forestals, que ocupen la major part del territori. En segon lloc, els rendiments econòmics de les zones agrícoles que encara es conserven, i finalment, les polítiques urbanístiques, sobretot les de nova implantació.

Les superfícies forestals de tot aquest territori fa anys que han anat transformant lentament el paisatge, amb el seu creixement natural i també com a resultat de repoblacions fetes dècades enrere. Per tant, aquest procés sembla que prosseguirà.

Les urbanitzacions de Can Llenes o els Ranxos de Bonany, a Querol, representen un element discordant en aquest paisatge poc antropitzat. Observatori del Paisatge

Es podrà observar com les zones cremades de fa unes dècades s'aniran reconstituïnt en masses forestals arbrades pròpies de la zona. Avui en dia en alguns indrets ja es percep un dens creixement d'aquestes masses, especialment de brolles amb pi blanc. Resulta imprescindible gestionar o controlar les masses forestals, potser sense obtenció d'un rendiment econòmic, però sí tenint present la conservació del patrimoni forestal, amb mesures que serveixin de control davant del risc d'incendis forestals. Pel que fa a les superfícies agrícoles, cal tenir en compte la diferenciació entre les zones de cereals i les de vinya. Les de cereals, que corresponen sobretot a la part nord, sembla que no haurien de tenir problemes si les polítiques agràries europees, i per què no, també les pròpies, permeten un rendiment raonable de les explotacions. Darrerament no és el que succeeix, i per tant pot ser que es deixin de sembrar les terres més marginals. Una bona gestió del territori passa per mantenir totes les terres que avui estan dedicades als cereals, pensant a més que són terres productives i que durant bona part del segle xx han tingut prestigi –incloses en el context de la rodalia de Santa Coloma de Queralt– com a terres productores de bons blats i ordis.

De les terres dedicades a la vinya, caldria fer-ne dues distincions per a observar-ne la possible evolució futura. Unes, que de fet són les d'implantació més recent, són gestionades per una gran marca de vins (tant al nord d'Esblada, com a l'entorn de Montagut-Formigosa), sembla que tenen la viabilitat econòmica assegurada, ja que representen una aposta per a aconseguir vins procedents de varietats centreeuropees que necessiten unes condicions climatològiques que en aquest territori les proporciona l'altitud. L'altra part de vinya, bàsicament del terme de Querol, està condicionada per la problemàtica que afecta el sector i les empreses familiars agràries i, per altra banda, no està inclosa en la denominació d'origen Penedès. Per tant, per aquests agricultors seria molt beneficiós poder situar-se en aquestes denominacions per a poder assegurar la continuïtat de les explotacions.

La Llei de regularització i millora d'urbanitzacions amb dèficits urbanístics aprovada l'any 2009 preveu la millora de les condicions

de les persones que viuen en urbanitzacions construïdes els anys seixanta i setanta del segle xx. El desembre de 2009, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques va donar subvencions a diversos municipis per a regularitzar la situació urbanística i millorar els serveis bàsics. Un dels municipis beneficiats és Querol per la urbanització de Mas Vermell. Per tant, és possible que es puguin anar regularitzant les urbanitzacions i es pugui reduir l'impacte que tenen en el paisatge.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- L'agricultura està present en l'alt Gaià però té un caràcter secundari i resta reduïda als pocs espais planers pròxims al riu Gaià i els seus afluents. Per tant, la seva continuïtat està molt condicionada per l'evolució del mercat, que actualment encara permet la producció.
- La meitat nord de l'alt Gaià presenta una forta tendència al despoblament i la població disseminada gairebé hi ha desaparegut. La població resta concentrada als principals nuclis que també han anat perdent habitants. Actualment, aquesta tendència s'està corregint per mitjà de la restauració d'edificis amb la vocació de transformar-los en segones residències.

Oportunitats:

- Gairebé el 60% de la superfície de l'alt Gaià gaudeix d'alguna figura de protecció. Les figures de protecció són importants per a garantir la funció de connectivitat que efectua l'alt Gaià, atesa la seva localització com a nus orogràfic de la Serralada Prelitoral.
- L'ús social de la zona de Sant Magí de Brufaganya podria ser un element que contribuís a revalorar l'alt Gaià i que ajudés al desenvolupament d'una activitat turística de caràcter rural i patrimonial.
- La creixent sensibilització per a la preservació del territori, l'entorn natural i la vida rural que mostren sectors de la població de l'alt Gaià pot ser un factor que contribueixi a promoure la sensibilització per a mantenir un paisatge de qualitat.
- Els punts culminants del relleu de l'alt Gaià són punts de referència visibles des de les contrades veïnes, i alhora ofereixen uns miradors privilegiats cap a les planes circumdants.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP 1

Un paisatge de muntanya mitjana lliure de transformacions i processos d'artificialització que mantingui l'escenari de gran valor escènic que conforma. Aquest paisatge està caracteritzat per extenses pinedes de pi blanc molt contínues, brolles de romaní sobre materials calcaris i planes agrícoles allargassades.

OQP2

Un patrimoni històric medieval, representat per les ruïnes dels castells del Gaià i les masies, protegit o rehabilitat sense la presència d'elements que desfigurin la silueta del relleu en la línia de l'horitzó o que entrin en competència amb els elements construïts situats en punts prominents del paisatge.

OQP3

Unes urbanitzacions que vetllen per un correcte tractament dels perímetres, atenent el risc d'incendi forestal.

OQP4

Una carretera C-37 amb els entorns ben gestionats i condicionats que evitin la continuïtat de la massa forestal mitjançant actuacions adequades no artificialitzadores.

OQP5

Un entorn del riu Gaià que travessa aquesta unitat encaixonat en materials calcaris, revalorat gràcies al manteniment de la vegetació natural de ribera i a la promoció dels valors dels pobles petits i antics disposats al llarg d'aquest eix.

Àrees amb valors especials per protegir

- Els voltants d'elements patrimonials: santuari de Sant Magí de Brufaganya, església de Sant Jaume de Montagut, restes del Castell de Montagut, castell de Ramonet, castell de Pinyana, castell de Pontils, castell de Saborella, castell de Selmella, castell de Rocamora, castell de Seguer, castell de Querol, castell de Montclar, conjunt de Santa Perpètua de Gaià (nucli urbà i castell), nucli urbà d'Esblada, conjunt de Vallespinosa (nucli urbà i castell), església i torre de Sant Miquel de Montclar. Redacció d'instruments de gestió per a la recuperació, coordinació urbanística i millora paisatgística; que tinguin en compte la difusió social del coneixement del paisatge dels castells de l'alt Gaià a través de la creació de rutes específiques.
- Conreus cerealístics del corredor agrícola de Vallespinosa-Viladeperdius i plans d'Esblada, tant per la seva vàlua econòmica, com pels valors estètics i paisatgístics que contenen.
- Façana i perímetre visual del nucli de Santa Perpètua de Gaià, a través del planejament urbanístic municipal, per a preservar-ne els valors patrimonials, culturals i paisatgístics.
- Paisatge de cingles i codines del sistema serra de Coma-verd-Montclar-Punta Alta.
- Llera del riu Gaià i del torrent de Biure. Restaurar-ne la vegetació de ribera al llarg dels cursos fluvials allà on les condicions ecològiques siguin propícies al desenvolupament d'aquest tipus d'hàbitats.

Àrees de foment de la gestió

- Mosaics agroforestals de l'entorn del santuari de Sant Magí de Brufaganya, de l'est del Pont d'Armentera i del sud del nucli de les Ordes (entorn dels torrents del Gargantí i de Sales, i de la rasa de la Romaguera), del sector oest del puig de Formigosa, sud del nucli de Viladeperdius, sector nord de la unitat en transició cap a la baixa Segarra, entorn del

corredor cerealístic de Vallespinosa i fragments dels entorns dels castells de Saborella i Selmella.

- Masses forestals de les serres de Brufaganya, Coma-verd, Voltorera, Morena. Saborella-Selmella, sistema Ancosa-Montangut, zones forestals septentrionals (costes de Batllori), i forests situades en els perímetres de les urbanitzacions orientals (mas Vermell, mas de Gassons, Bonany...). Millorar-ne la qualitat paisatgística a fi de reduir-hi el risc d'incendis.
- Urbanitzacions dels municipis de Querol i Aiguamúrcia: mas Vermell, mas de Gassons, Bonany, l'Arboçar, mas d'en Pere. Establiment de mesures i criteris homogenis per a millorar la qualitat paisatgística.
- Miradors paisatgístics del turó de Montagut, del Montclar, del castell de Selmella, del turó del puig de Formigosa, del Cogulló i del puig de Coma-verd. Millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre el paisatge, tant de l'alt Gaià com d'un ampli territori.
- Carretera T-201 (des del coll d'Esblada fins a Santa Coloma de Queralt), d'interès paisatgístic. Calen actuacions de condicionament i manteniment tant a la via mateixa (millora del ferm, de la senyalització direccional i informativa...) com en els entorns (condicionament de perímetres de prevenció d'incendis, planificació i execució de punts d'observació del paisatge...).

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Carretera C-37, especialment entre el Pont d'Armentera i el coll d'Esblada.
- Pedrera de Viladeperdius: promoure la regeneració i la integració paisatgístiques dels espais perimetrals i de les àrees en desús.
- Senyalitzar els punts d'inici i final del recorregut d'interès o itinerari paisatgístic del Pont d'Armentera-Querol-Esblada-Pontils.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Element patrimonial i entorn
- Corredor agrícola de Vallespinosa - Viladepedius i Plans d'Esblada
- Façana i perímetre visual del nucli de Santa Perpètua de Gaià
- Paisatge de cingles i codines
- Ribera del Gaià i Torrent de Biure

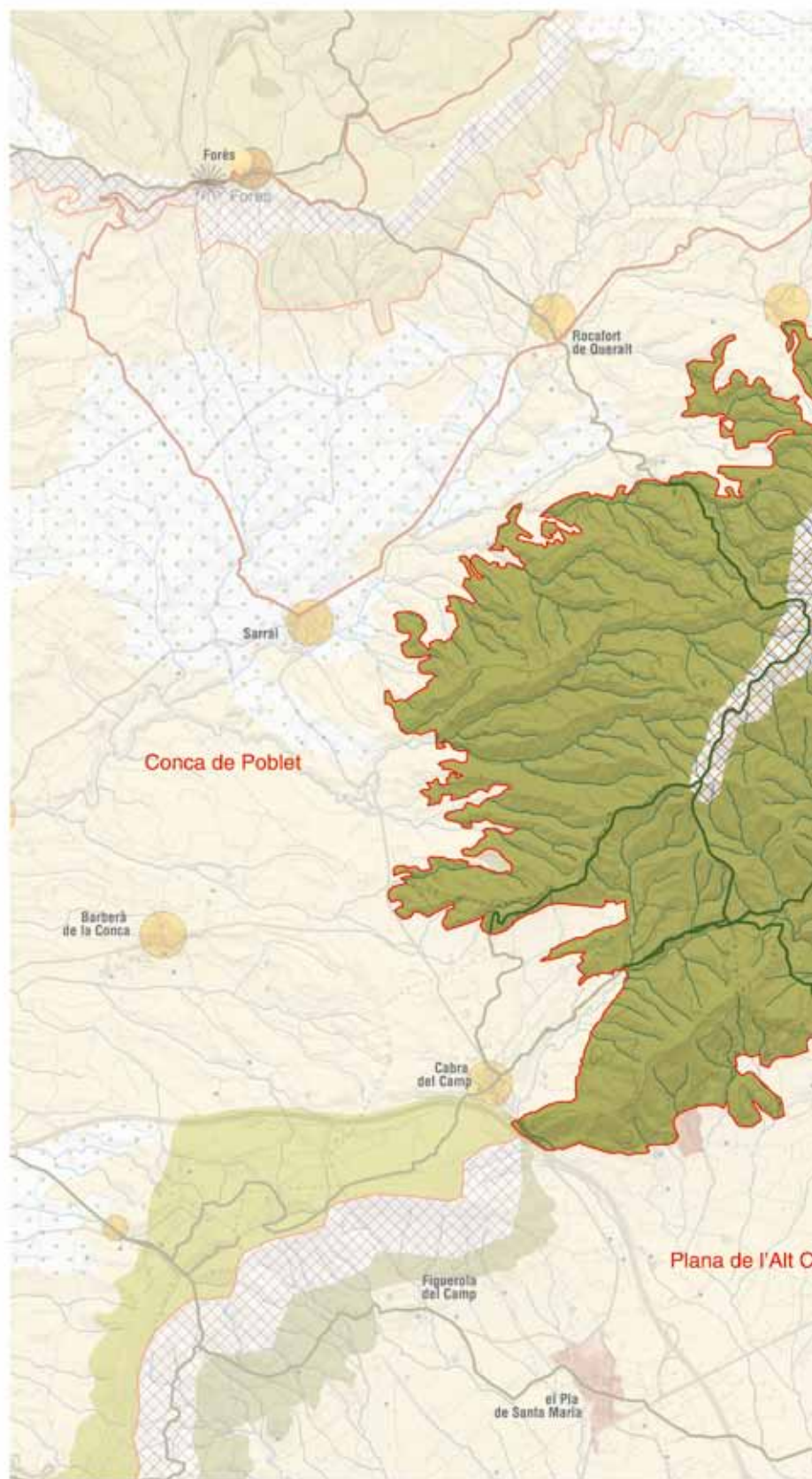
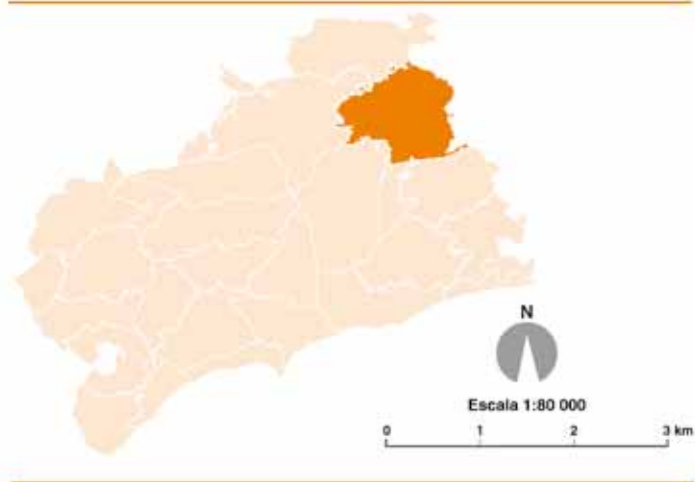
Àrees de foment de la gestió

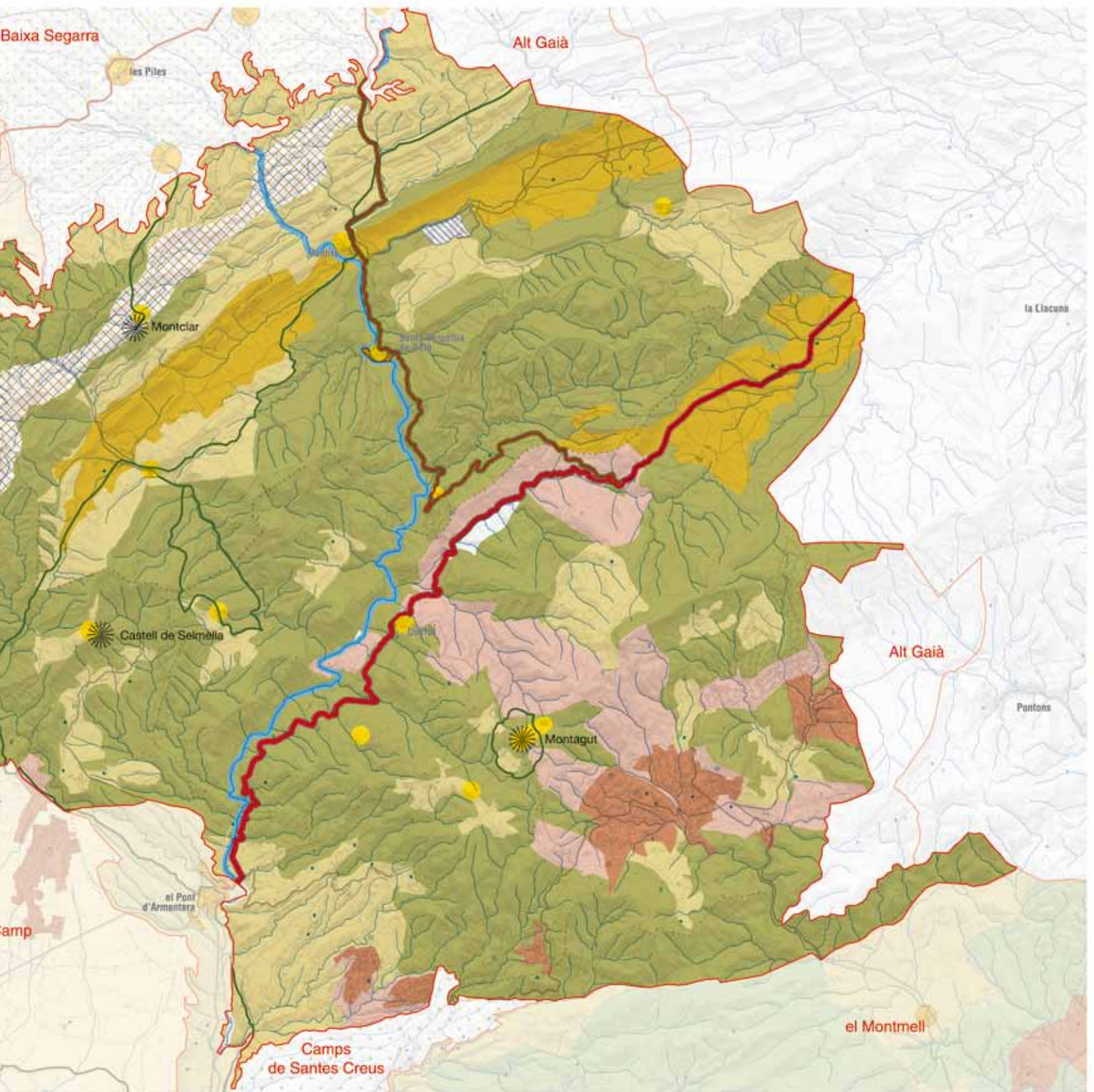
- Mirador
- Mosaic agroforestal
- Massa forestal
- Carretera d'interès paisatgístic
- Urbanització aïllada
- Sòl urbanitzable

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Remodelació de la carretera C-37
- Activitat extractiva
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

282

2. Baixa Segarra

Comarca:

Conca de Barberà.

Superfície:

17.125 ha

Municipis:

Passanant i Belltall, Valfogona de Riucorb, Llorac, Santa Coloma de Queralt, Conesa, nord de les Piles, Forès i de Rocafort de Queralt, Savallà del Comtat, extrem nord de Solivella i Pontils.

284

Monoconreu de cereal a les Piles. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Territori situat a una cota mitjana d'uns 700 m, a l'àrea de contacte entre l'extrem meridional dels altiplans de la Segarra, la conca d'erosió de Barberà i la Serralada Prelitoral.
- Els cursos alts dels rius Gaià i Corb drenen el territori i són els responsables del modelat del relleu.
- Predomini dels cereals, afavorits per l'existència d'àrees planes, fragmentades per estretes franges de vegetació que ressegueixen la xarxa de torrents.
- Es distingeixen tres àmbits paisatgístics: en primer lloc les costes o pendents forts situats als vessants orientats més o menys al sud, on l'aprofitament tradicional havia estat de camps de conreu estrets i allargats seguint les corbes de nivell i separats per marges de pedra seca. En segon lloc els altiplans (els "plans" en la terminologia local), que solen estar ocupats per amples camps de cereal. I, per últim, les obagues, on el pendent fort i la menor insolació han fet que la presència de conreu hi sigui força menor i hi domini el bosc de pi blanc, pinassa o pi roig junt amb roures de fulla petita.
- Poca presència de la vegetació espontània. Només algunes pinedes de pi blanc i pinassa. En algunes obagues i fons de vall hi apareixen rouredes de roure valencià.
- Paper rellevant de la ramaderia establada que comporta la proliferació d'equipaments agrícoles en les proximitats dels nuclis habitats, sobretot al voltant de Santa Coloma de Queralt.
- Petits nuclis de població disseminats articulats al voltant de Santa Coloma de Queralt, que segueixen el model de l'edat mitjana, conservant torres defensives i castells.

Mirador

— Itinerari motoritzat

14 Santa Coloma de Queralt - Forès -
Conesa - Santa Coloma de Queralt

16 Santa Coloma de Queralt - el Pont d'Armentera

— Itinerari a peu

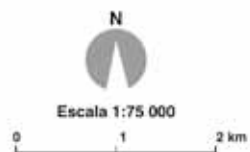
27 Biure - Montclar

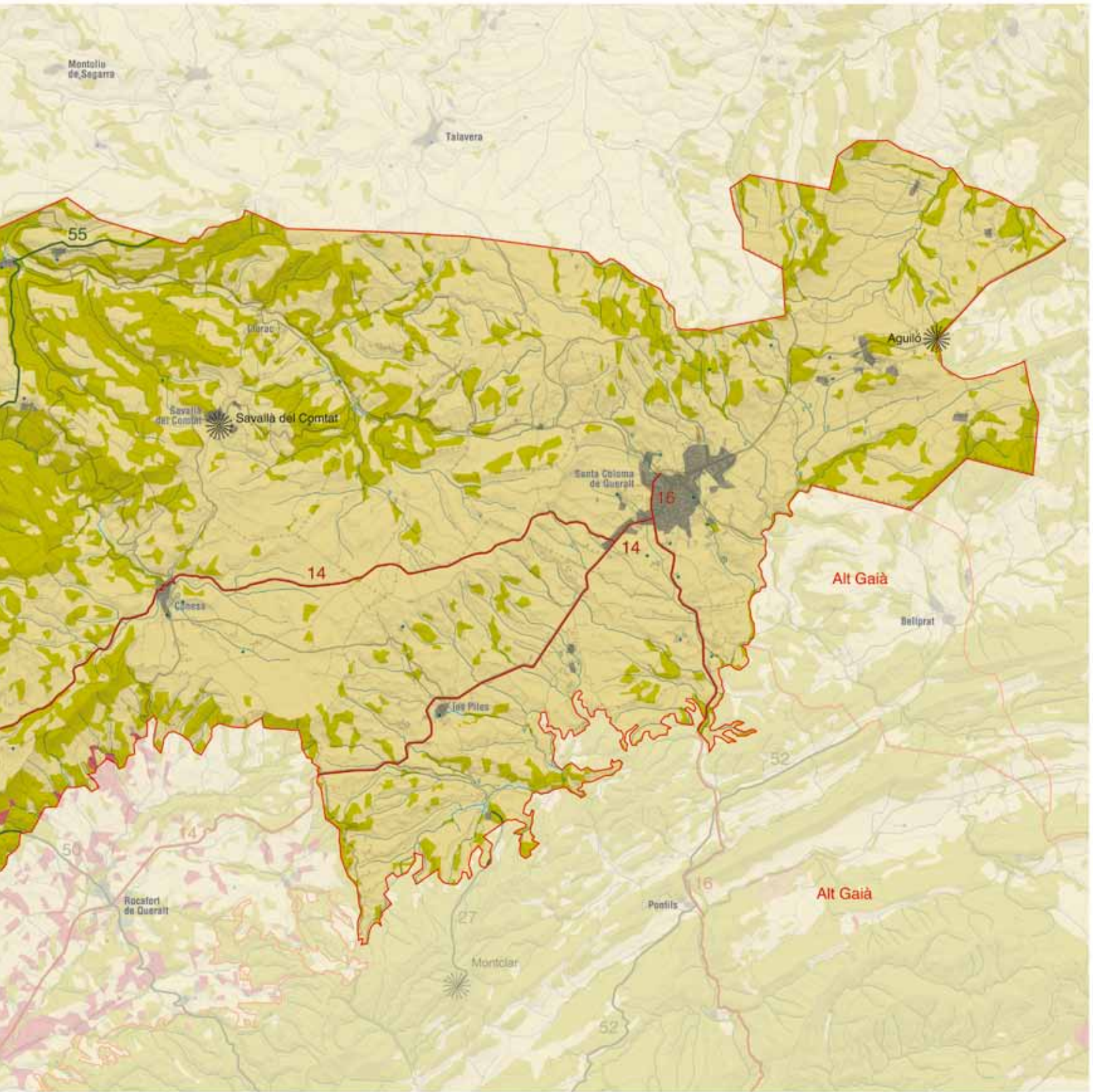
50 GR-175 - La ruta del Cister

55 GR-171

286

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La baixa Segarra se situa a l'extrem septentrional del Camp de Tarragona, en una àrea on la comarca de la Conca de Barberà entra en contacte amb la Segarra i l'Anoia.

És un territori amb una gran diversitat estructural. De nord a sud comprèn la conca alta del riu Corb, els altiplans de Conesa i la conca de Santa Coloma de Queralt. El conjunt constitueix una àrea de transició entre el sector de conques d'erosió de la Conca de Barberà i els altiplans de la Segarra. L'altitud varia entre els 550 m de Vallfogona de Riucorb i els 895 m del Pla de Maria, el punt culminant, si bé la majoria de la unitat es troba al voltant dels 700 metres.

El relleu està modelat en materials sedimentaris de l'Oligocè que, a la vora sud de la conca de Santa Coloma de Queralt, estan basculats cap el nord-oest, a causa de l'aixecament del bloc de Gaià. En aquest sector predominen conglomerats, gresos i margues de colors rogencs, que són substituïts per calcàries detrítiques, margues i gresos groguencs d'origen lacustre tant en el centre de la conca com en els altiplans del sector de Conesa. Predominen els materials poc resistents que han estat rebaixats per l'acció de les aigües corrents i han deixat a la vista els materials carbonatats més compactes, que coronen turons com el de Forès i formen els fronts d'algunes costes.

288

L'estructura del relleu i el modelat posterior efectuat pels agents erosius (el riu Gaià i el riu Corb, principalment) ha condicionat la configuració d'una divisòria d'aigües que segueix la ruptura de pendent, des de l'extrem oriental de la serra del Tallat passant per les elevacions de la Faneca i de les Forques (a ponent de Forès) fins a Rauric i el turó del Montfred, ja en el límit amb la comarca de la Segarra. Al nord d'aquesta línia divisòria s'inicia un territori d'altiplans lleugerament inclinats cap el sud-oest, on la xarxa hi-

En les immediacions de Vallfogona de Riucorb la xarxa fluvial ha obert estretes i profundes valls. Boscos de pinassa i de pi blanc recobreixen densament les obagues. Observatori del Paisatge

drogràfica del riu Corb s'hi ha encaixat fins a obrir un conjunt de valls estretes a l'alçada de Vallfogona de Riucorb. Al sud, el treball erosiu del riu Gaià ha excavat una petita conca d'erosió al fons de la qual s'emplaça el poble de Santa Coloma de Queralt, el principal nucli de la baixa Segarra. Encara hi ha una petita àrea, al nord del poble d'Aguiló, que és drenada per la riera de Clariana, tributària del riu Anoia.

El relleu és molt variat i es caracteritza per una orografia de caràcter irregular. Els principals desnivells es localitzen a la vall del riu Corb, on les condicions orogràfiques fan molt difícils els conreus. Aquesta zona feréstega s'estén de fet fins a Conesa, on prenen forma unes planes extenses que s'han aprofitat per a l'agricultura: plans de Conesa, pla Serè, pla del Pi, pla de la Sala, pla d'en Canela, Comacabota, plans dels Corrals, pla de Maria, plans de Mensa i pla del Codony. Aquestes planes, que es corresponen amb l'extrem meridional dels altiplans de la Segarra, acaben amb un desnivell molt marcat entre el tossal del cap de Terme i la Faneca que els separa dels terrenys topogràficament deprimits de la Conca de Barberà. La transició cap a la conca de Santa Coloma de Queralt és en canvi més suau, sense un pendent tan marcat. La conca de Santa Coloma de Queralt es correspon amb una cubeta d'erosió excavada pel riu Gaià. El seu origen és similar al de la conca de Montblanc, si bé menys evolucionat, de manera que es troba a una altitud mitjana de 700 metres. Estructuralment, forma part del conjunt de conques depressionàries que es troben al marge inferior de la Depressió Central Catalana.

El límit amb la conca de Montblanc, situada a un nivell topogràfic inferior, el dibuixa el coll de Deogràcies i la petita carena que cap al sud enllaça amb la serra de Comaverd. Pel costat sud, el modelat suau de la conca deixa pas a relleus més abruptes i recoberts pels boscos a l'alçada de Sant Gallard i Biure, que enllacen de forma gradual amb les muntanyes de l'alt Gaià.

Els corrents d'aigua de la baixa Segarra tenen poca entitat, però han ajudat a modelar un relleu que condiciona els assentaments humans i la disposició dels usos del sòl. El Gaià és el principal riu del sector sud. El torrent de Claret, la rasa de la Banya, la rasa del Pont Xic, el torrent de l'Argila i el torrent de Biure en són els principals afluents. Malgrat que només el curs alt del Gaià es troba dins la baixa Segarra, la seva importància en el procés de modelat és innegable, ja que és el principal agent que explica l'existència de la conca. El riu més important del sector nord és el Corb, afluent del Segre. El Corb neix entre Rauric i Montargull, dues pedanies de Llorac. Circula profundament encaixat en les calcàries micrítiques i les margues del sud d'Albió fins a arribar a Vallfogona de Riucorb. Els seus afluents són petits torrents per on es canalitza l'aigua que neix en els altiplans de Forès, Conesa i Rauric. El més important és el riu Seniol, que articula una petita xarxa de torrents estesos al voltant del pla de Maria.

L'activitat agrícola secular a la baixa Segarra ha provocat la desaparició de bona part dels espais forestals i ha fet retrocedir la vegetació natural als espais més inaccessibles. Les comunitats vegetals més esteses són les pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), sovint amb un sotabosc de brolla calcícola, i els claps d'alzinars i carrascars, aquests darrers en estreta correspondència amb la

tendència continental del clima mediterrani que impera en el territori. Els 700 metres d'altitud mitjana impliquen unes temperatures anuals relativament baixes (9,8°C de temperatura anual mitjana a Santa Coloma de Queralt). Les serres que separen la baixa Segarra del mar provoquen que quedi un xic a redós de les perturbacions mediterrànies. Les precipitacions anuals oscil·len al voltant dels 500 mm, si bé el caràcter irregular del clima mediterrani provoca una alta variabilitat. El descens de les temperatures es fa notar sobretot a les obagues i als fons de les valls on es troben pinedes de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*) i de pi roig (*Pinus sylvestris*), presents sobretot als voltants de la vall alta del riu Corb fins a la Cirera, als relleus dels voltants de Conesa i en alguns indrets al sud de Forès. També hi ha claps de rouredes de roure valencià (*Quercus faginea*) que es localitzen sobretot al marge esquerre del riu Corb, a Passanant i en els fondals del sud del pla de Maria. A la vora dels cursos d'aigua s'hi fan comunitats de ribera.

La vegetació arbustiva només té una presència important al vessant sud de la serra del Tallat, si bé també és present en altres espais, sobretot en els terrenys més baixos i més assolats. Sol estar constituïda per brolles calcícoles de romaní (*Rosmarinus officinalis*).

Al marge esquerre del riu Corb, l'alternança de boscos caducifolis, boscos aciculifolis i algunes comunitats de vegetació de ribera (sobretot canyissars), formen un mosaic paisatgístic que ha merescut la inclusió de l'espai dins la xarxa Natura 2000, amb la denominació Obagues del riu Corb.

Els conreus herbacis de secà ocupen gairebé les tres quartes parts de la superfície de la baixa Segarra. Es localitzen sobretot a les zones més planeres: Aguiló, Santa Coloma de Queralt, Passanant, el corredor que formen la plana del Mensa, el pla de Codony i els plans de Conesa i el pla de la Sala. En els indrets de relleu més trencat, els conreus herbacis s'alternen amb espais boscosos, generalment pinedes i rouredes de roure valencià.

La parcel·lació agrària no segueix traçats rectilinis sinó que, a diferència d'altres espais, adopta línies més sinuoses adaptant-se a la configuració del relleu tot resseguint, sovint, les corbes de nivell. Als marges dels conreus es desenvolupen comunitats arbustives i herbàcies amb un paper important en la connectivitat ecològica a una escala local.

En relació amb l'activitat agrícola hi ha una important presència de granges i altres equipaments agraris, bastant visibles. Aquestes granges i equipaments es localitzen sobretot a la rodalia de Santa Coloma de Queralt.

Evolució històrica del paisatge

Les condicions del medi físic han permès l'assentament humà en el territori des de temps remots. Malgrat tenir un clima cru en relació amb els territoris del voltant, la combinació del clima amb sòls generalment argilosos (tot i que amb gran quantitat de pedres en alguns altiplans) ha permès una agricultura cerealícola important, amb uns dels millors rendiments de cereal de secà en tot el país.

D'altra banda, l'escassetat d'aigua, provocada per la ubicació del territori a la capçalera de diversos rius i torrents no ha estat obstacle per a una ocupació del territori que ha anat a buscar, històricament, la vora d'aquests cursos fluvials (el riu Corb, sobretot) o bé aquells punts dels altiplans on es localitzaven fonts naturals, en general d'escàs cabal, complementades amb l'aigua de cisternes.

S'ha de pensar que, malgrat que no hi ha dades, aquesta ha estat una zona bàsicament cerealista des de fa segles. L'ocupació humana és continuada, almenys des del moment de la repoblació cristiana en època feudal, que sembla clara al segle XI, tot i poder ser anterior en alguns punts. Des del castell de Queralt es va produir un salt posterior cap a la colonització de la baixa Segarra des dels castells d'Aguiló i de Santa Coloma. El procés de repoblació va condicionar una ocupació a partir de petits nuclis al voltant de castells o torres que van donar lloc als assentaments actuals i a les masies disperses. El cereal era el principal conreu, compartint protagonisme amb altres conreus com el safrà (edat mitjana i moderna, amb mercat a Santa Coloma). El territori s'anava configurant com a zona agrícola i Santa Coloma exercia de mercat de tota la baixa Segarra i territoris propers, com Bellprat i Pontils-Santa Perpètua de Queralt. Això va fer que, mentre les Piles i la resta de petits assentaments derivats de la repoblació medieval tenien unes dimensions modestes, Santa Coloma es va configurar com a nucli de certa importància. L'expansió agrària del segle XVIII va comportar el seu creixement fins als 1.900 habitants segons el cens de Floridablanca (1787), mentre que el conjunt de nuclis inclosos a l'actual terme de les Piles (les Piles, Biure, Guialmons, Figuerola i Sant Gallard), tot i créixer, no arribaven als 300 habitants en la mateixa data. Pel que fa als nuclis situats a l'altiplà de Conesa i a la vall del riu Corb (Rauric, la Cirera, Albió, Llorac, Vallfogona de Riu-corb, Conesa, Forès, Segura, Savallà del Comtat, Belltall, Glorieta i Passanant), cap no superava els 250 habitants segons el cens de Floridablanca (segle XVIII).

El màxim poblacional de Santa Coloma s'ateny el 1936, quan va arribar a més de 3.400 habitants. Després d'un cert estancament durant la postguerra, la davallada demogràfica va ser comuna a Santa Coloma i als altres nuclis de població fins a l'actualitat. La modernització de l'agricultura i la ramaderia (amb proliferació de granges d'aviram i bestiar perquè a l'entorn de Santa Coloma) va provocar la pèrdua d'actius agraris que no foren compensats pel sector industrial. El sector del tèxtil és testimonial actualment i el creixement de nous sectors, com el de prefabricats de formigó de capital local, malgrat ser l'activitat actual de major dinamisme, amb prou feines compensa la davallada de les altres activitats industrials. Hi ha un incipient turisme i un petit moviment de segones residències que ha comportat la restauració de cases antigues en els nuclis petits. En els darrers anys, el nombre de censats ha crescut de forma feble però continua a Santa Coloma i a les Piles.

Al sector dels altiplans de Conesa i a la vall del riu Corb, el màxim poblacional s'ateny a mitjan segle XIX, quan els termes municipals de la zona van arribar a assolir poblacions entre els 400 i els 600 habitants (amb l'excepció de Passanant que va arribar puntualment a superar els 1.000). Però la crisi agrària del final del XIX i la lògica industrial de les ciutats, que buidava les zones agrícoles,

va fer que des dels censos de 1860 o 1887, hi hagi hagut una davallada contínua i intensa de la població. El petit desenvolupament turístic de Vallfogona de Riucorb al voltant del balneari, a començament del segle xx va ser només una anècdota que no va aturar el despoblament impulsat per la progressiva modernització agrària i la manca d'industrialització. Els anys seixanta i setanta van ser especialment durs pel que fa a la pèrdua de població, i van deixar alguns nuclis completament deshabitats i d'altres amb una població ben escassa.

En relació amb l'agricultura, cal considerar l'expansió de la vinya al llarg dels segles xviii i xix, sempre com un conreu amb menor extensió que el cereal, segurament a causa dels condicionants climàtics. Això es pot veure en les xifres de l'amillament de la segona meitat del segle xix que cita Carreras Candi en la seva Geografia de Catalunya de l'any 1900. Segons aquestes dades, més d'un 50% del territori dels termes municipals de la baixa Segarra estava conreat, amb un clar domini del cereal (aproximadament un 35% del territori incloent-hi el guaret, encara important, i segurament conreus alternatius com lleguminoses, de menor extensió). La resta de zones conreades era ocupada per la vinya (9%) i petites extensions d'horta i oliveres, amb una presència relativament important d'avel·laners, que segurament ocupaven espais abandonats per la vinya arran dels efectes de la fil·loxera. També cal tenir en compte que possiblement algunes vores dels camps eren ocupades per oliveres i ametllers, tal com passava en altres zones properes. Aproximadament, un 8% de l'espai estava ocupat pel bosc, un 28% era inculte, mentre que un 18% de les terres eren pastures.

Durant el segle xix van aparèixer també les activitats industrials a Santa Coloma de Queralt, amb la presència de telers de filats i teixits de cotó, segurament per influència de la creixent activitat industrial d'Igualada. Aquesta activitat va contribuir al creixement de la població colomina a la segona meitat del segle xix. A l'inici del segle xx, la presència de la indústria tèxtil és clau per a entendre com Santa Coloma continuava creixent en un context rural abocat a l'emigració. Segurament recollí part de les pèrdues demogràfiques de la seva àrea d'influència, incloses les Piles i les poblacions de l'altiplà de Conesa i la vall del Corb.

Dels darrers quaranta anys cal destacar la modernització del sector agrari i la seva especialització en el cereal extensiu, la implantació d'algunes granges intensives (aviram i bestiar porcí), el descens de la ramaderia extensiva i l'escàs impacte, almenys fins ara, de les segones residències sobre el territori. En els darrers quinze o vint anys s'han refet cases de nuclis antics i s'ha revitalitzat el balneari de Vallfogona, que havia viscut alguns anys de decadència. Existeix una certa activitat turística, molt incipient, que a penes es reflecteix en alguns establiments de restauració, alguna casa rural, un càmping (Segura) i un centre nudista (el Fonoll, a Passanant i Belltall).

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la baixa Segarra conserva, tot i la seva heterogeneïtat interna, una coherència que el singularitza respecte de les unitats veïnes. La configuració del relleu en conques i altiplans ha

permès un paisatge on predominen les grans àrees obertes, amb àmplies visuals presidides pels conreus de cereals. No és, però, un paisatge monòton: l'àrea agrícola està delicadament fragmentada per estretes franges de vegetació que ressegueixen la xarxa de torrents.

El poblament es concentra en nuclis compactes i de dimensions reduïdes. El seu emplaçament respon a lògiques diverses. Des de pobles que es localitzen en punts elevats com Forès, la Cirera, l'Aguiló o Passanant, seguint en bona mesura estratègies defensives d'èpoques preterites, fins a nuclis que se situen a les planes i que, actualment, a causa de la millor accessibilitat, són els que aglutinen la població de la unitat, especialment Santa Coloma de Queralt. Alguns pobles, com és el cas de Forès i l'Aguiló, emplaçats en punts prominents, són magnífiques talaies que ofereixen a l'observador extenses panoràmiques sobre el mosaic agroforestal.

El paisatge actualment dominant és una barreja entre zones de monoconreu de cereal, que ocupen la gran majoria del territori de l'àrea de Santa Coloma de Queralt, i un mosaic de camps de conreu i boscos i bosquines de pi i roure. En general, es poden distingir tres àmbits de diferents paisatges:

- Les costes o pendents forts situats als vessants orientats més o menys al sud. Constitueixen el front de la cuesta que formen els materials terciaris lleument inclinats cap a la plana d'Urgell. En aquests solans de pendents forts, l'aprofitament tradicional havia estat de camps de conreu estrets i allargats seguint les corbes de nivell i separats per marges de pedra seca. Actualment s'hi troben encara alguns camps de conreu, però la major part estan abandonats i dominen els bosquets de pi blanc (que amaguen els antics marges), les joncedes i fenassars allí on els marges es troben en bon estat i on s'ha mantingut el conreu fins més tard, i les garrigues i brolles, successores d'algun incendi forestal. Es pot veure bé aquest tipus de paisatge a la costa que ressegueix la unitat d'oest a est, entre la carretera de Belltall i

Bona part de la població s'ha establert tradicionalment en els punts més elevats del territori. Nuclis com l'Aguiló, Forès, Rauric, Llorac o Cirera són bons exemples del fenomen. A la imatge es pot observar el nucli de l'Aguiló. Observatori del Paisatge

Conesa, o en tota la solana de la vall del Corb i de la rasa de Saladern.

- Els altiplans (els “plans”, en la terminologia local) presenten en general una lleu inclinació vers el nord-oest d'acord amb la disposició de les capes de roca. Solen estar ocupats per amples camps de cereal. Els camps estan separats per talussos més o menys coberts de vegetació arbustiva i esbarzerars. Als marges dels plans, quan comencen els pendents dels barrancs, o bé en els sectors més alts, on aflora la roca calcària, els camps estan substituïts per boscos mixtos de roure, pi roig o pi blanc, com a la serra de la Portella, els costers que separen la zona dels plans de Conesa. Cal tenir present que aquest paisatge depèn gairebé exclusivament de la pervivència de l'activitat agrària que l'estructura i que actualment està en recessió.

Resseguint els torrents i rases de la zona, sol trobar-se una filera de vegetació de bosc de roures i pins –com en el cas del riu Gaià–, amb presència de petits claps de bosc de ribera. També s'hi troben brolles, esbarzerars i joncedes.

D'altra banda, la presència de l'espai PEIN de les Obagues del Corb als termes de Llorac i Savallà ha de contribuir al manteniment del bon estat dels boscos mixtos de roure i pi. En el mateix sentit, les àrees forestals del conjunt de torrents i interfluis del sud del pla de Maria, formen part de la xarxa Natura 2000.

- Les obagues són vessants de pendent marcat, si bé generalment menor que les solanes. El pendent fort i la menor insolació han fet que la presència de conreu hi sigui força menor i hi domini el bosc de pi blanc, pinassa o pi roig junt amb roures de fulla petita. El cereal forma claps aïllats o ressegueix graons formats per la disposició dels estrats més tous, antigament amb marges, allí on el pendent és menor. A les parts baixes dels vessants o a l'enllaç amb els altiplans hi és més present.

El risc d'incendi forestal és elevat en alguns indrets de la unitat. La sequera junt amb la força de la marinada a l'estiu són factors de risc constant cada any. Les parts obagues de les muntanyes presenten condicions d'humitat que dificulten la proliferació d'incendis. Les solanes, en canvi, tenen característiques que fan que els incendis hi siguin presents amb certa periodicitat, agreujats per la vegetació herbàcia i arbustiva, a més de pels boscos de pi blanc, de caràcter piròfit. Com a elements positius s'ha d'esmentar el paper de tallafocs naturals dels camps i la consegüent fragmentació de les masses de bosc. També la facilitat d'accés a la major part del territori gràcies a les nombroses pistes forestals i pistes d'accés a les finques. De tot l'àmbit, només el sector sud de la baixa Segarra (els primers contraforts de les muntanyes de l'alt Gaià, amb un recobriment majoritàriament forestal, i el mosaic agroforestal del sector oriental de la conca de Santa Coloma de Queralt) forma part d'un perímetre de protecció prioritària en prevenció dels incendis forestals.

Aquest esquema general del paisatge agrari i forestal, cal completar-lo amb quatre subàrees singularitzades. En primer lloc, els plans de Conesa, que s'allarguen cap a Santa Coloma de Queralt i que formen un altiplà on domina de forma molt clara el monocon-

reu cerealista i on el bosc hi és només puntual. En segon lloc, la vall del riu Seniol –o rasa de Saladern– i especialment la vall del Corb donen lloc a un paisatge de vall clarament individualitzat de la resta per la presència de la petita plana al·luvial, amb una línia de bosc de ribera i conreus d'horta i vinya entre el cereal que li confereix personalitat pròpia. També aquí els ametllers i les oliveres apareixen a les parts baixes de la vall. En tercer lloc, el sector de contacte amb la unitat de l'alt Gaià, des del coll de Deogràcies fins a Aguiló és més ondulat i amb més fragments de bosc o vegetació natural. Finalment, la conca de la riera de Clariana és una clotada més planera on els conreus hi tenen una major presència.

La ramaderia és, en general, escassa, però encara hi ha algun ramat d'ovelles i de cabres que mantenen els antics camps de conreu com a herbassars per a pastura. La silvicultura no és una activitat important a la zona i es limita a tals esporàdiques sense planificació. En ambdós casos són activitats amb tendència a desaparèixer.

Pel que fa als nuclis urbans, cal distingir Santa Coloma de Queralt de la resta. Santa Coloma manté un centre urbà de construcció antiga al voltant de la plaça Major, amb carrers estrets i cases de pedra, vorejat per ravals més moderns de tipologia constructiva més diversa: des de cases entre mitgeres dels segles XIX i l'inici del XX fins a dos petits sectors d'habitatges unifamiliars moderns. Els sectors nord-oest i nord-est del nucli urbà estan dominats per les instal·lacions industrials, on tenen molta presència les empreses de prefabricats de formigó, situades al costat de la C-241. També a la sortida en direcció a Sarraí es localitzen naus industrials de gran superfície.

A la resta del territori, els nuclis urbans són de petita dimensió, de vegades, agrupacions d'algunes cases i prou. La tipologia d'edificació sol mantenir l'edifici de pedra o arrebossat i pintat, amb finestres i portes amb llindes de pedra. A la Pobla de Carivenys hi ha una petita zona que, per tipologia constructiva, és assimi-

Tot i que aquest paisatge manté encara en bona mesura un mosaic paisatgístic tradicional, en certs punts proliferen equipaments agrícoles i algunes granges poc integrats en l'entorn. A la imatge, equipaments agrícoles a l'est d'Albió (municipi de Llorac). Observatori del Paisatge

ble a les urbanitzacions d'habitatges unifamiliars tan presents en altres indrets de Catalunya, mentre que a les Piles s'hi han construït algunes fileres d'adossats. Cal esmentar en diversos indrets la presència de naus i d'alguns xalets prefabricats de formigó. En el primer cas són edificis de suport a l'activitat agrària –per guardar-hi el tractor o la palla– a la vora dels nuclis urbans o en algun cas, aïllats. En el segon, es tracta de cases relativament recents, poc esteses i que només algunes vegades es troben a l'interior de nuclis urbans. També fora dels centres urbans, de forma disseminada (especialment en el terme de Santa Coloma), hi ha una presència significativa de granges.

La dinàmica demogràfica tendeix a mantenir els actuals nuclis urbans amb dimensions reduïdes, excepte a Santa Coloma de Queralt i, de moment, la demanda de segones residències és escassa. Per tant, no hi ha creixements urbanístics que puguin desvirtuar gaire el model heretat, tot i que va augmentant l'arribada de residents de cap de setmana i vacances.

Com a única infraestructura important es pot ressenyar la C-241, que travessa la unitat en sentit longitudinal sud-oest/nord-est i al costat de la qual es troben els tres nuclis principals: les Piles, Santa Coloma i Aguiló. És una carretera amb força trànsit, especialment a través de la comunicació amb l'N-II a la Panadella, que es fa per la T-221. Tant l'una com l'altra tenen una certa amplada i faciliten l'entrada i sortida no tan sols de turismes sinó també de grans camions que serveixen a les empreses de Santa Coloma.

292

Les altres carreteres són locals i a penes tenen incidència paisatgística i econòmica, amb l'excepció de la C-14, que travessa el nucli de Belltall.

La configuració topogràfica suau i amb nombrosos altiplans de la unitat i la seva extensa xarxa de camins faciliten la instal·lació dels aerogeneradors i redueixen les obres necessàries per a la implantació de parcs en relació amb altres zones d'aquestes comarques. Tanmateix, la qualitat del paisatge de tot l'àmbit és elevada i la proliferació de parcs eòlics al llarg de les línies de carena i la presència d'aerogeneradors i línies elèctriques, elements de caràcter artificial molt visibles, poden afectar els valors estètics i de ruralisme que caracteritzen la baixa Segarra.

Expressió artística del paisatge

El paisatge de la baixa Segarra no ha comportat l'existència d'obra artística d'interès més enllà de la local, almenys pel que fa a pintura, fotografia o altres arts de la imatge. Pel que fa a pintors, cal esmentar l'obra d'Enric Pinet, recollida en part en un petit museu a Vallfogona de Riucorb, que en algunes obres va pintar els pobles de la vall del Corb, i també l'obra anterior del sabadellenc Joan Vila-Puig, amb estampes de pobles i feines del camp relacionades amb el secà.

En relació amb la literatura, cal destacar l'obra del rector de Vallfogona (s. xvii) que, tot i que en general no tracta del poble o la zona, sí que dedica alguns dels seus versos satírics, per exemple, al riu Corb, un dels elements geogràfics més representatius de la zona:

Pintura del paisatge de l'entorn de Vallfogona de Riucorb a principis de la dècada de 1930. Autor: Joan Vila-Puig (1933)

“Ací lo Nil no ens rega,
Ni el Danubi ens circueix,
Ni a Ganges hi ha qui el conega
Ni el Tigris ens dóna peix,
Ni hi ha qui de l'Èufrates bega.
Una petita riera
Banya esta nostra ribera,
Que tota es conreua i llaura,
I si qual Taix, no la daura,
Daura-la d'altra manera”
(Rector de Vallfogona, 1820: p. 63-64).

El nucli urbà de Vallfogona mostra rajoles amb la reproducció de versos del famós rector a tots els carrers, que contribueixen a donar singularitat al poble.

D'altra banda, hi ha un text històric que ha contribuït a donar a la vall del Corb un valor de ruralisme i autenticitat relacionat fins i tot amb les essències catalanes. Es tracta d'un text del catalanista Josep Coroleu publicat a *La Renaixensa* (1892), que en parla com “la vall de les Papallones” i en lloa tant el paisatge com la salut del clima i de l'entorn. Un dels paràgrafs diu: “Assí tot es català pur y castís, sens barreja de cosmopolitisme en lo llenguatge, en les costums, ni en les idees. Aixó es la patria; la patria no adulterada per los que creuen que no es possible'l progrés sino blasfemant d'ella i renegant dels avis” (Coroleu, 2006: p. 82).

Les publicacions que tracten la baixa Segarra des del punt de vista turístic en destaquen l'interès històric dels nuclis de població i les virtuts estètiques del mosaic de cereal i bosc existent a la major part de la zona.

La vall del Corb disposa de diverses publicacions de tipus guia que tenen interès per les fotografies i els textos dirigits als visitants.

Els valors remarcats són: el paisatge rural poc artificialitzat, que combina diversos tipus de conreu i boscos; els elements històrics (castells, esglésies); l'arquitectura medieval de pedra i, en algun cas, els elements de pedra seca; els pobles de "marca"; els elements medievals de la vila de Santa Coloma de Queralt (església, castell, Santa Maria de Bell-lloc, call jueu, portals); el balneari de Vallfogona; els molins antics i l'alimentació artesana.

Valors en el paisatge

Pel que fa als valors estètics, el conjunt de la baixa Segarra presenta unes característiques paisatgístiques de gran valor, bàsicament pels motius següents:

- El mosaic agroforestal que domina el sector de la vall del riu Corb, amb poca presència d'elements artificials i relleu ondulat, pot resultar molt atractiu per a la majoria de la població urbana i de la zona mateixa, ja que transmet una idea de ruralisme i tranquil·litat. Al mateix temps, la fesomia canviant d'aquest paisatge, on hi ha una presència significativa de roures i altres arbres de fulla caduca (almenys a les obagues) junt als camps de cereal, li dóna un valor afegit. A la primavera la imatge és de verdor. A l'inici de l'estiu destaca el contrast entre el verd del bosc i el groc del cereal. A la tardor són els diversos tons de la fulla dels arbres els que destaquen i a l'hivern és la presència de la boira als fondals o les gebrades sobre els arbres i els camps. És cert que aquest tipus de paisatge pot repetir-se, de forma similar, en altres indrets de les parts altes de la Depressió Central Catalana, però a les comarques de Tarragona, els elements de pedra seca contribueixen a donar-li un valor afegit.
- El domini del conreu de cereal als plans de Conesa i Santa Coloma de Queralt, trencat per petits bosquets i rases i amb poca presència d'elements artificials, resulta molt atractiu i en destaca la verdor dels camps a la primavera.
- Amb l'excepció de Santa Coloma, els nuclis urbans mantenen, en bona part, una tipologia d'edificis de pedra o amb elements

Conreus herbacis estructurats per marges de pedra seca a prop de Santa Coloma de Queralt. Observatori del Paisatge

de pedra que també contribueix a donar una imatge de ruralisme al territori (sovint més buscada que real, ja que hi ha moltes cases de propietaris forans). Cal remarcar la qualitat constructiva de la pedra calcària dels altiplans de la baixa Segarra.

D'altra banda, la disseminació d'assentaments pel territori també ajuda a donar valor al mosaic agroforestal dominant. Potser la zona on aquests valors són més clars és a la vall del Corb, on s'afegeix un relleu més destacat (i per tant més "de muntanya" tot i les modestes alçades) als elements esmentats. Aquest fet ha donat lloc, des de fa anys, a una certa presència de visitants interessats per l'entorn, presència incrementada a més pel balneari de Vallfogona.

El cas de Santa Coloma és diferent, ja que constitueix una vila relativament gran en un entorn de nuclis de molt petita dimensió. L'interior de la vila té zones i punts de gran valor estètic, com ara els entorns de l'església, el barri jueu o els voltants de la plaça Major.

Des del punt de vista dels valors ecològics, destaca la presència de l'Espai d'Interès Natural de les Obagues del riu Corb, compost per 327 ha de boscos mixtos de roure de fulla petita, pi i alzina. La seva vàlua rau en el fet que constitueix una irradiació meridional del domini climàtic de la roureda de roure de fulla petita. A aquest fet cal afegir la varietat d'ambients presents en el territori (diversos tipus de bosc i bosquines, a més d'espais conreats força imbricats), que donen lloc a un elevat nivell de biodiversitat, amb espècies de fauna i flora pròpies dels boscos eurosiberians i també dels secans interiors.

La funció de connector biològic és aplicable a tot el territori en general. Constitueix una zona de pas entre el Pirineu i el litoral a través de la zona més elevada de la Depressió Central (la Segarra) i les muntanyes del Gaià, indrets amb feble pressió humana si s'exceptuen els conreus de cereal de secà, part indestruïble del paisatge. D'altra banda, a l'oest la unitat es perllonga cap a les muntanyes del Priorat per la carena de la serra del Tallat constituint també una zona de pas entre indrets de muntanya mitjana interior. Finalment, i de forma puntual, cal esmentar el valor dels rius i rieres existents (capçalera del Gaià, el Corb, el riu Seniol, les rases de Conesa i Forès, el torrent de Biure), que mantenen petits boscos de ribera i fins i tot alguns canyissars de certa grandària en alguns punts (prop de Saladern, per exemple).

Entre els valors productius, com ja s'ha comentat, es troba el cereal de secà. La bona composició dels sòls i l'activitat agrícola secular proporciona valors de fertilitat molt bons per a un indret de secà com aquest. Tot i això, hi ha determinades àrees, com les parts més altes dels altiplans, molt pedregoses, factor negatiu per al conreu. Aquest fet, però, es compensa amb la fertilitat dels "fondos". De fet, l'especialització és gairebé total en el blat i l'ordi. També les terrasses del Corb són indrets amb bona fertilitat que històricament han estat utilitzats per a d'altres conreus com la vinya, les oliveres i l'horta.

Pel que fa als aprofitaments forestals, podrien ser superiors als actuals. L'estructura de la propietat, la fragmentació de les taques de bosc, la mínima rendibilitat de l'activitat forestal i la destinació al conreu de bona part de les terres dificulten enormement aquesta

possibilitat. La qualitat dels sòls i el clima de muntanya mitjana també podrien afavorir una major producció forestal, tant de coníferes com de planifolis.

Les activitats cinegètiques es donen amb una certa importància i estan basades en el senglar i la caça menor, especialment les perdius (amb repoblacions periòdiques). La baixa Segarra es beneficia de la proximitat de zones amb major riquesa com les muntanyes de l'alt Gaià.

Les activitats mineres i industrials són gairebé inexistentes, tot i que històricament hi ha hagut molins i alguna bòbila (la Teuleria, prop de Santa Coloma). La qualitat de la pedra ha afavorit en indrets puntuals l'extracció de lloses de calcària, però no es tracta d'una activitat continuada en el temps ni de gran volum. És cert que les indústries, especialment les de prefabricats de formigó de l'entorn de Santa Coloma de Queralt, utilitzen l'aigua local com a part de la producció, però la resta de matèria primera ve de fora.

La ramaderia extensiva ha donat lloc a la producció de formatges artesanals a Albió.

L'activitat turística té un punt d'interès des de fa almenys un segle al balneari de Vallfogona. Això fa que, després de l'agricultura, el turisme sigui l'activitat econòmica que més rendes genera, tant per la presència del balneari com d'un hotel especialitzat, a més d'un conjunt de segones residències i apartaments de lloguer. L'activitat es concentra en els mesos d'estiu però, cada cop més, es reben també força visitants per les vacances de Setmana Santa i els caps de setmana del bon temps. També cal esmentar el centre nudista del Fonoll (Passanant). Destaquen també diversos punts d'interès històric i artístic a Santa Coloma, tot i que no ha generat gaire dinamisme turístic, si s'exceptua algun restaurant i l'obertura d'un hotel. A la resta del territori, tot i que l'ambient rural, amb evidents atractius paisatgístics i patrimonials, podria permetre una major explotació del turisme, el desenvolupament d'aquest sector hi és molt limitat, amb un càmping a Segura, una casa de colònies a les Piles i algunes cases rurals. L'hivern és fred i amb boires freqüents, fet que dificulta l'arribada del turisme, però la resta de l'any ofereix sens dubte un condicionant climàtic prou bo per a permetre una activitat força més desenvolupada.

Els valors històrics més destacables del paisatge de la baixa Segarra són:

- El patró de poblament, amb l'única excepció del balneari de Vallfogona, és molt similar al de l'alta edat mitjana: petits nuclis de població disseminats articulats al voltant de Santa Coloma de Queralt, centre tradicional de mercat.
- D'aquest patró de poblament resten encara, tot i que en diversos estats de conservació, torres defensives i castells (Santa Coloma, Aguiló, les Piles, Biure i Savallà del Comtat) que evidencien el paper d'avançada de la zona en època d'expansió dels comtats catalans cap al sud. La reconquesta fou organitzada a partir del castell i comtat de Queralt. Cal remarcar també la línia de castells del Gaià i el seu interès medieval. També es reconeix la petjada dels templers (i hospitalers) en alguns punts medievals de Santa Coloma.

- La pervivència d'alguns exemples de molins medievals com el d'Albió o el de la Cadena, fortificats, o els de la Torre o de Sant Gallard de Baix, tenen tots un gran interès.
- El conjunt monumental de Santa Coloma de Queralt, amb l'església, el castell dels Comtes, el call jueu i Santa Maria de Belllloc com a punts més interessants. A més, cal remarcar l'interès i qualitat constructiva dels nuclis antics d'Aguiló i les Piles.
- Els conjunts monumentals històrics i artístics de la Sala i de Conesa, a més de l'interès i qualitat constructiva dels nuclis antics de Savallà del Comtat, Vallfogona i Passanant.
- Un conjunt d'esglésies medievals força interessant (Conesa, Forès, Sant Pere de Savella, Sant Blai del Fonoll, etc.) juntament amb les esglésies romàniques de Sant Vicenç d'Aguiló, Sant Jaume d'Almenara, Sant Pere de les Roques, Sant Miquel de la Portella, Santa Maria de Guialmons, la Mare de Déu de la Llet de Sant Gallard i Sant Salvador de Figuerola.
- La petjada dels templers, hospitalers i el Cister en diversos nuclis de la baixa Segarra.
- La presència d'un conjunt de construccions agràries de pedra seca de força interès (marges, pallers, colomers, masets, cabanes...).

No es poden identificar espais de gran importància simbòlica, religiosa o mitològica. Potser cal esmentar el Fonoll, lloc on es realitzava fins als anys seixanta del segle xx un pelegrinatge per Sant Blai. Sí que es pot dir que un dels valors associat al ruralisme de l'entorn és, sens dubte, la tranquil·litat. D'altra banda, tot i que a Catalunya existeixen exemples similars, aquest paisatge és singular en el conjunt del Camp de Tarragona. Un dels valors de la zona és la integritat amb què es conserva el paisatge des del punt de vista de l'escassa artificialització. Pel que fa als espais d'ús social, no hi ha indrets que tinguin un especial interès al marge de punts de valor local, com ara alguna font o alguns espais propers als rius i torrents. Potser el balneari de Vallfogona sigui l'indret més representatiu en aquest sentit i l'únic que pot tenir una dimensió que traspassi l'àmbit local.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Entre els diversos punts amb vistes panoràmiques a la baixa Segarra, es podria destacar Aguiló, com a punt més visible de tota la unitat, situat dalt d'un turó que permet contemplar tot l'alt Gaià i també la vall de la riera de Clariana, a part d'una bona panoràmica del Pirineu. Aguiló era un punt estratègic en la xarxa de castells medievals i per tant visible des de pràcticament tots els castells del comtat.

Des de la carena del coll de Belltall fins a prop de Conesa, s'ofereixen unes visions panoràmiques esplèndides cap a la Conca de Barberà i les serres de la Llena, muntanyes de Prades, Miramar, Voltorera, Cogulló-Comaverd, Montclar i Queralt.

També destaca el mirador del poble de Forès i altres punts accessibles per pista, com el tossal de les Forques, prop d'aquest poble.

Per últim, cal ressaltar les magnífiques panoràmiques de la plana d'Urgell i la Segarra que s'observen, en dies clars, des del mirador de Savallà del Comtat.

Altres punts que ofereixen panoràmiques de la baixa Segarra són els petits turons centrals com el de Guialmons, Montargull o Montfred, en el límit nord, on hi ha una bona perspectiva de la clotada de l'Alt Gaià, tot i que els diferents graons que marca el relleu descendent dificulten una vista àmplia. També des de la serra de la Portella hi ha una bona panoràmica tant cap a la vall de la riera de Clariana –amb Montserrat al fons, i en dies clars, el Montseny– com cap al nord, vers la plana de la Segarra i les muntanyes del Pirineu. Des del coll de Deogràcies es pot gaudir d'una bona perspectiva cap a la capçalera de la conca de la riera de Vallverd i els plans d'Almenara, amb bona perspectiva cap a la vall de Bellprat i la serra i castell de Queralt.

Pel que fa a itineraris, la unitat és travessada per diversos senders, tant de petit (PR) com de gran recorregut (GR). Destaca el PR-21 que va de Biure al Montclar (948 m), que es troba a la unitat veïna de l'alt Gaià. Aquesta ruta mostra la suavitat de línies dels canvis entre camps de cereals i boscos, i ens ressegueix la història de la reconquesta des del segle *ix* a l'*xi*, passant per castells, camps de cereals, ermites romàniques i torres de guaita.

Altres rutes que s'han de prendre en consideració són el GR-171, que entra a la unitat per Albió i d'aquí continua pel balneari de Vallfogona, Segura, Saladern i el Fonoll. D'aquí es dirigeix cap a Forès pel barranc o rasa de Forès, tot i que l'antic recorregut (ara GR-171-1) dóna un petit tomb per Savella. Des de Forès, el GR-171 continua per la serra del Tallat en direcció a Senan. El GR-171 permet veure alguns dels indrets de vegetació natural més interessants de la unitat, com les valls de les rases de Saladern i Forès, i algunes zones d'altiplans com Segura i Forès. Recorre també els principals punts turístics de la zona, com el Fonoll i el Balneari, a més de llocs d'interès arquitectònic i històric com Albió, Segura, Saladern, el Fonoll, Savella i Forès.

També ho seria el GR-175, que forma l'anomenada Ruta del Cister, que uneix els tres grans monestirs de Santes Creus, Vallbona de les Monges i Poblet. Aquesta ruta arriba a la unitat a Forès procedent de Rocafort de Queralt i tot seguit pren direcció oest, coincidint amb el GR-171 uns tres quilòmetres. Després se'n separa en direcció cap a Belltall i Vallbona de les Monges. El principal atractiu del recorregut per la unitat és el pas per la carena de Forès i els Comalats, amb panoràmiques magnífiques sobre la Conca de Barberà i la Serralada Prelitoral, a més de les poblacions de Forès i Belltall.

Les rutes motoritzades més destacades parteixen de Santa Coloma de Queralt. La primera surt de Santa Coloma de Queralt en direcció sud per la C-241, i tot just sortir del poble trenca a mà dreta per agafar la carretera de Codony, que enllaça directament amb Conesa creuant un mosaic agrari formidable, caracteritzat pels conreus de cereals dels suaus pendents de lo Codony (792 m) i del tossal Rodó (764 m). Un cop a Conesa s'agafa la pista a Forès, que surt del poble resseguint el barranc de les Codines, i combina el mosaic agrari amb bosquines. Finalment, la ruta torna a Santa

Coloma de Queralt enllaçant des de Forès amb la T-233 fins a Sarral, i d'aquí per la C-241 al punt d'origen.

També des de Santa Coloma de Queralt surt la T-224 que duu fins a Vallfogona de Riucorb. Aquest itinerari ressegueix el curs del riu Corb, on a l'alçada de Llorac entra en un perfil de vall més vertical i capritxós, per sota de l'Espai d'Interès Natural de les Obagues del Riu Corb.

Per acabar, cal destacar l'itinerari que s'endinsa en la unitat veïna de l'alt Gaià, que parteix de Santa Coloma de Queralt per la T-201, i passa per Pontils, Santa Perpètua de Gaià, Seguer, Esblada, Querol i arriba fins al Pont de l'Armentera per la C-31. En aquesta ruta es gaudeix del contrast del paisatge agrari de secà de l'inici, als boscos de les serres de Brufaganya i de Comanroquer, en especial el tram entre Pontils i Seguer.

Possible evolució del paisatge

A mitjà i llarg terminis, les tendències no són clares. En ser un paisatge molt dominat pel cereal, el rumb que prengui la Política Agrària Comuna ha de ser clau. L'alternativa de conreu és difícil atesa l'escassetat de les condicions naturals, i la poca població activa agrària, com correspon a una zona de cereal extensiu, dinàmica que sembla difícil que variï en un futur proper. De fet, sembla que la superfície ha incrementat en els darrers anys com a conseqüència de l'ampliació de camps de conreu.

No sembla que l'envelliment de la població activa agrària pugui ser un motiu d'abandonament del conreu com ho va ser, en el seu moment, l'emigració a les ciutats dels anys seixanta i setanta. Les tecnologies actuals permeten portar centenars d'hectàrees de cereal en una sola explotació, ja que és un conreu completament mecanitzat. El futur sembla que porta a una concentració de les terres en explotacions cada cop més grans, més que a un abandonament important. Per tant, en aquest sentit no sembla que el paisatge agrari hagi de variar gaire.

No es creu tampoc que el paisatge forestal canviï en un futur proper. En tot cas, i com a conseqüència de l'escàs aprofitament dels boscos, es pot donar un augment de la superfície de roures i alzines en detriment de les pinedes que ara ocupen bona part del territori. Cal pensar també que, si continua la tendència a l'abandonament de la ramaderia extensiva –malgrat les subvencions europees–, àrees que ara són pastures –com ara antics camps de conreu abandonats a les solanes– poden acabar convertits en nous boscos.

La protecció de les obagues del Corb ha de permetre el manteniment d'un espai representatiu que millori les característiques de les comunitats vegetals existents, especialment les rouredes.

Tant en el cas dels boscos com en el dels conreus, no es creu que el canvi climàtic hagi de tenir uns efectes gaire importants d'alteració de les característiques del paisatge de la zona. Tant el cereal com els boscos de roures, alzines i pins, segurament poden adap-

tar-se prou bé, a llarg termini, als possibles canvis, almenys durant els primers decennis del segle.

Una qüestió que s'ha plantejat en algun debat sobre el futur de la zona és la possibilitat d'experimentar un creixement de l'activitat ramadera intensiva, atès que les actuals zones d'implantació a Catalunya tenen un grau de saturació important i greus problemes de contaminació d'aqüífers. No sembla que a curt termini això hagi de ser una realitat, malgrat el dinamisme del sector a Santa Coloma, però podria tenir una certa presència en el futur.

Potser l'activitat que té un futur de més creixement és el turisme d'interior, tant en els tres punts més importants de la zona (Santa Coloma de Queralt, balneari de Vallfogona i el Fonoll) com en general en tots els nuclis. Aquest pot ser un fet que ajudi a actuar sobre aquells aspectes de paisatge que ara presenten més dèficits i que ja s'han esmentat en apartats anteriors.

La localització allunyada en relació amb els grans nuclis urbans del Camp de Tarragona no fa pensar en un creixement demogràfic sensible, encara que la qualitat de l'entorn pugui ser un atractiu. Per tant, el creixement dels nuclis urbans queda força circumscrit a l'entorn de Santa Coloma, i a les segones residències i establiments turístics que puguin desenvolupar-se puntualment i moderadament en altres indrets d'aquest paisatge, especialment a l'entorn del balneari de Vallfogona o al nucli naturista del Fonoll.

296

Pel que fa a la indústria, es pot plantejar un creixement industrial a Santa Coloma i rodalia, basat en els sectors més dinàmics, sobretot els prefabricats de formigó, però també d'altres tipus. La proximitat de l'N-II i l'existència de terrenys amplis poden ser factors que ho afavoreixin. Tanmateix, l'allunyament dels grans nuclis de població fa pensar que aquest creixement no serà gran.

Perifèria de Santa Coloma de Queralt amb la presència d'algunes naus industrials i construccions dedicades a l'activitat agrícola o ramadera. Observatori del Paisatge

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Per bé que els conreus són molt productius, el fet que hi domini una mateixa tipologia –cereals– el fa vulnerable a les dinàmiques de mercat i a les polítiques europees. Caldria buscar la diversificació de l'activitat econòmica de forma integrada a la realitat de la baixa Segarra. Una major varietat de cultius també incrementaria la diversitat paisatgística de la unitat.
- Les activitats amb més impacte es concentren en una mateixa zona –a l'entorn de Santa Coloma de Queralt–. Caldria seguir en aquesta direcció de concentració d'elements en aquest mateix punt, però de forma ordenada i seguint criteris d'integració paisatgística.

Oportunitats:

- El sentiment de comarca, o de pertànyer a un territori amb una identitat pròpia i diferenciada és un dels elements més favorables per a la preservació de la qualitat paisatgística d'aquesta zona. El paisatge de la baixa Segarra se singularitza per haver quedat relativament al marge dels impulsos transformadors més recents. És en aquest sentit que aquest territori es promociona com a lloc rural i tranquil.
- Altres factors que ajuden al desenvolupament local a partir de productes endògens són els basats en rutes que posen en valor el patrimoni històric present a la baixa Segarra.
- Dins la unitat es distingeixen quatre àrees amb unes característiques paisatgístiques pròpies, fet que augmenta el valor escènic del conjunt.
- La població es concentra als nuclis urbans, la majoria dels quals encara mantenen la seva fisonomia original, fet que ajuda a la promoció dels valors de tranquil·litat i ruralisme anteriorment citats.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP 1

Un patró històric de poblament medieval ben conservat i sense la presència d'elements que entrin en competència amb les fites patrimonials rellevants o que redueixin la qualitat de les façanes paisatgístiques de les poblacions. Aquest patró històric de poblament medieval, principalment dels pobles de Forès, Passanant, Conesa, Savallà del Comtat, Albió, Llorac, la Cirera, Rauric i Aguiló,

està format per nuclis compactes i petits sovint situats en punts prominents al voltant de castells o torres de defensa.

OQP2

Un patrimoni edificat i urbanístic de poblacions mantingudes al marge de les transformacions actuals, rehabilitat i mantingut viu quant a l'ús, en què es conservin els trets característics que l'identifiquen.

OQP3

Un paisatge rural viu dominat per conreus de secà i construccions tradicionals de pedra seca que conservi mostres representatives d'aquestes construccions i eviti la banalització i l'artificialització dels espais oberts amb elements o instal·lacions de poca qualitat

estètica. Aquest paisatge, que se situa principalment entre les poblacions de Passanant i Belltall, Conesa, les Piles, Santa Coloma de Queralt, està caracteritzat per un relleu variat amb amples visuals dominades pels cultius de cereals distribuïts en camps ondulats separats per retalls de boscos o bosquines que se situen en els marges. Aquest territori conté un variat i ric patrimoni de construccions agràries de pedra seca que configuren aquest paisatge rural.

OQP4

Un paisatge urbà de la població de Santa Coloma de Queralt, endreçat i harmònic, que creixi d'una manera ordenada per conservar el seu caràcter nodal i per evitar la dispersió de noves edificacions i teixits urbans per la rodalia, per tal de promoure'n el ric patrimoni històric i urbanístic (plaça porxada, call jueu, recinte emmurallat...).

Àrees amb valors especials per protegir

- Elements patrimonials: esglésies romàniques de Sant Jaume d'Almenara, de Sant Miquel de la Portella, de Sant Vicenç d'Aguiló, de Sant Pere de les Roques i de la Mare de Déu de la Llet de Sant Gallard; esglésies medievals de Sant Pere de Cavalla, i de Sant Pau del Fonoll; i els castells de les Piles, d'Aguiló i de Forès. Restauració, manteniment i valoració, tant del patrimoni com de l'entorn immediat.
- Façana i perímetre visual dels nuclis rurals de Forès, Passanant, Conesa, Savallà del Comtat, Albió, Llorac, la Cirera, Rauric i Aguiló: pel valor identitari que contenen, cal regular-ne, a través del planejament urbanístic, l'aspecte de les façanes de "poble paller", alguns dels quals trobem situats en punts elevats del territori.
- Horitzó permanent de la part nord-est de la serra del Tallat, des del coll de Belltall fins a Conesa, en el qual cal vetllar especialment perquè les intervencions no alterin la qualitat del paisatge.
- Conjunt històric del nucli antic de Santa Coloma de Queralt (plaça porxada, call jueu, recinte emmurallat...), que pel seu valor històric i estètic: s'hauria de restaurar i potenciar.

Àrees de foment de la gestió

- Grans espais oberts cerealístics de Passanant i Belltall, Conesa, les Piles, Santa Coloma de Queralt i Aguiló: cal mantenir-los i valorar-los pel seu valor productiu, estètic i identitari.
- Masses forestals de les obagues del riu Corb, incloses en el Pla d'espais d'interès natural: caldria millorar-ne la qualitat paisatgística i fer-la compatible amb la gestió forestal a fi de reduir el risc d'incendis forestals.
- Mosaics agroforestals existents entre Passanant, Forès, Conesa i Savallà del Comtat, i al nord del riu Corb, que actuen com a zona de transició paisatgística entre les obagues del riu Corb i els plans cerealístics. Cal mantenir-los i valorar-los, i evitar tant com sigui possible que els processos de concentració parcel·laria n'alterin l'estructura actual. També

cal mantenir els marges de vegetació arbustiva dels petits talussos que delimiten els camps de conreu perquè són un element característic del mosaic paisatgístic de la zona i la funció connectora a escala local.

- Miradors paisatgístics d'Aguiló, del coll de Belltall, les Forques, Forès, Savallà del Comtat, Montargull, Guialmons, Montfred i de l'església de Sant Miquel de la Portella. Millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i la diversitat de paisatges.
- Nuclis rurals de Glorieta, Vallfogona de Riucorb, les Piles, Biure de Gaià, i Guialmons. Cal mantenir-ne l'aspecte compacte i integrar les noves construccions al paisatge preexistent.
- Nucli urbà de Santa Coloma de Queralt: cal prioritzar el rel·ligat de les trames disperses de la perifèria per a evitar un consum excessiu de sòl per expansió cap a aquestes zones i també orientar el creixement a les àrees intersticials.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Accessos al nucli urbà de Santa Coloma de Queralt, especialment des d'Aguiló i Rauric: cal millorar-ne el paisatge viari.
- Edificacions agrícoles a l'entorn de Santa Coloma de Queralt: cal integrar-ne l'aspecte segons les normes paisatgístiques.
- Edificacions d'ús turístic de Vallfogona de Riucorb: cal integrar-les paisatgísticament segons els codis cromàtics, els tipus de materials, les alçades i els tipus de cobertes tradicionals de l'àrea.
- Senyalitzar l'inici i el final dels recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics següents:
 - a) Santa Coloma de Queralt-Conesa-Forès
 - b) Rocafort de Queralt-les Piles-Santa Coloma de Queralt
 - c) Santa Coloma de Queralt-Pontils

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

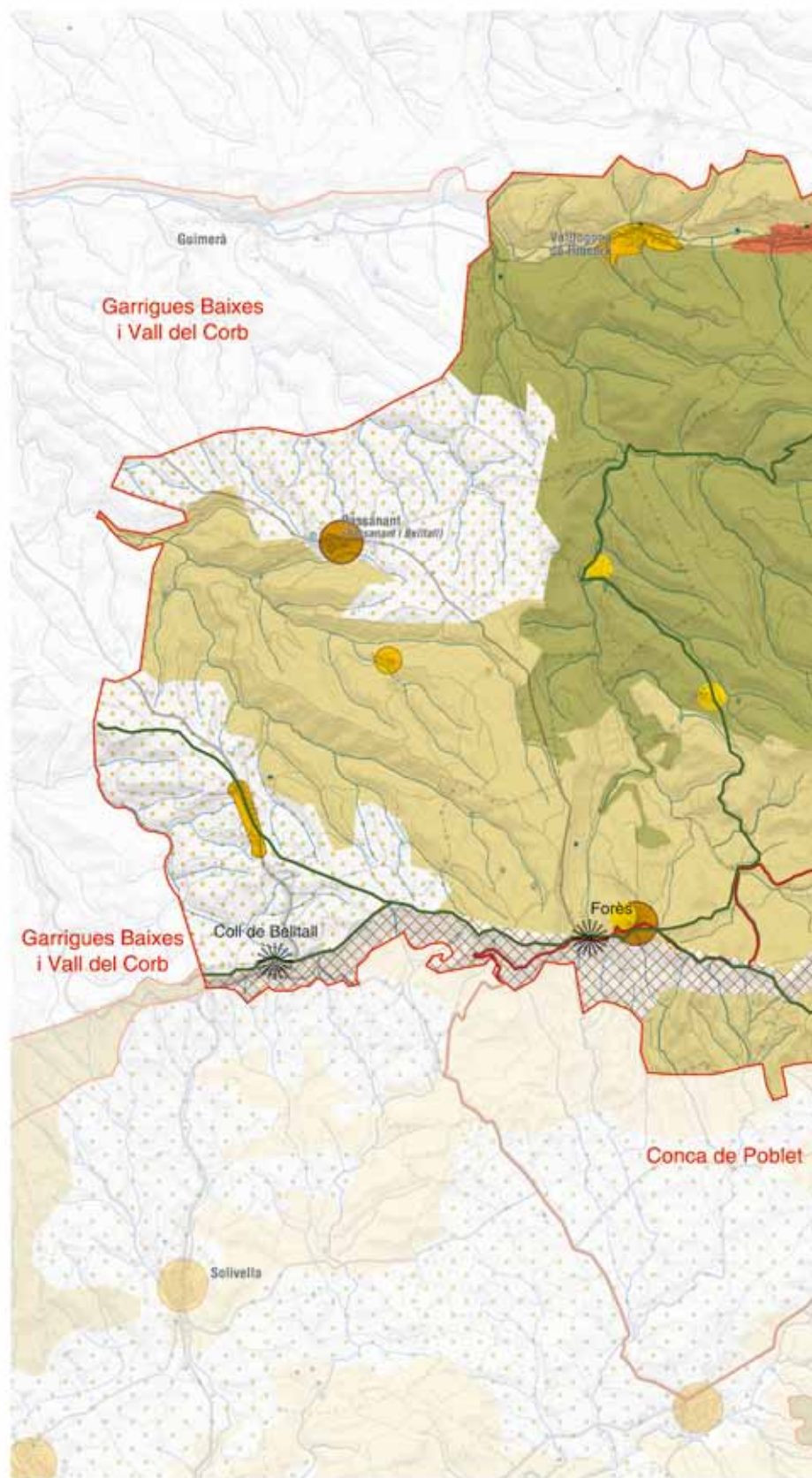
- Element patrimonial i entorn
- Façana i perímetre visual del nucli rural
- Paisatge de cingles i codines

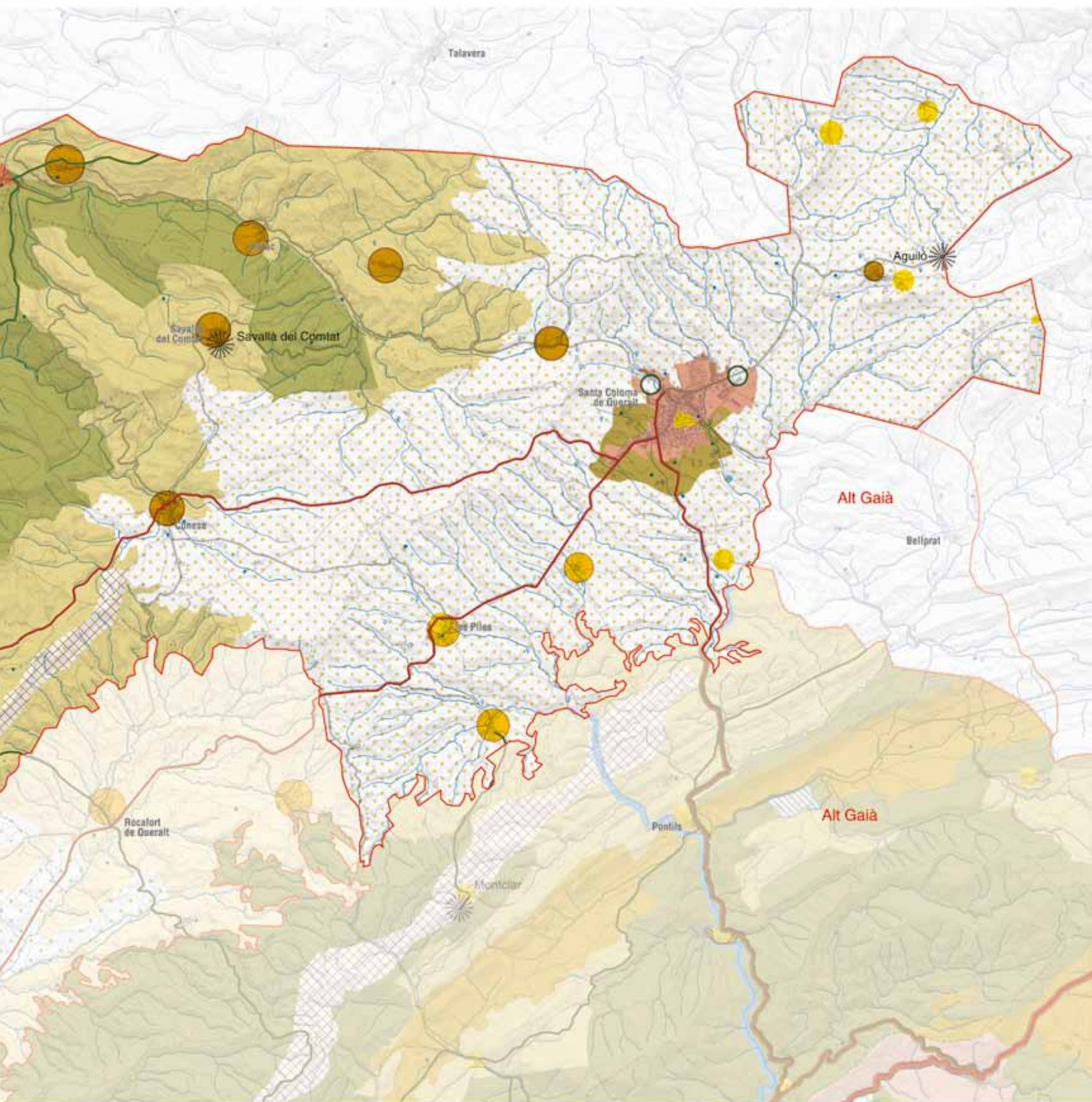
Àrees de foment de la gestió

- Mirador
- Gran espai obert cerealístic
- Mosaic agroforestal
- Massa forestal
- Sòl urbà
- Nucli rural

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Accés al nucli urbà de Santa Coloma de Queralt
- Edificacions agrícoles a l'entorn de Santa Coloma de Queralt
- Edificacions d'ús turístic de Vallfogona de Riucorb
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

3. Garrigues baixes i vall del Corb

Comarca:

Pertany alhora als àmbits territorials de les Terres de Lleida i el Camp de Tarragona. La part més oriental correspon a la comarca de l'Urgell i a la Conca de Barberà, i la més occidental a la comarca de les Garrigues.

Superfície:

40.132 ha, de les quals 35.823 ha (89,3%) pertanyen a les Terres de Lleida i 4.309 ha (10,7%) al Camp de Tarragona.

Municipis:

300

El territori que correspon a les Terres de Lleida d'aquesta unitat està format pels termes municipals de Maldà, els Omellons, l'Espluga Calba, Vinaixa, Fullella, Tarrés, els Omells de na Gaia i Vallbona de les Monges; també per part dels municipis de Guimerà, Ciutadilla, Nalec, Sant Martí de Riucorb, Arbeca, les Borges Blanques, l'Albi i el Vilosell. El Camp de Tarragona és representat pels termes de Vallclara, Vimbodí, l'Espluga de Francolí, Senan, Blancafort i Solivella.

Montblanquet, població situada al sud-est de les Garrigues baixes i vall del Corb. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge de relleus trencats. Al sud els relleus són elevats i delimiten les conques hidrogràfiques del Segre i el Francolí. Des d'aquests serrats meridionals les terres descendeixen suaument vers el nord-oest, mitjançant una successió de valls i turons allargassats que combinen les terres agrícoles amb pinedes de pi blanc, bosquines de garric i brolles de romaní.
- Existeixen tossals que s'organitzen en forma lineal tot seguint els cursos fluvials, de mida reduïda, amb els vessants abancalats i la corona superior ocupada per masses boscoses.
- Les principals formacions vegetals que dominen el paisatge són les brolles termòfiles de romaní, ben caracteritzades per la presència de bruc d'hivern i gatosa. En la major part del territori aquestes brolles presenten un estrat arborei de pi blanc força dens.
- Els usos agrícoles predominants són els fruiters de secà (ametllers i oliveres) que s'estenen a sobre de terrasses i bancals a les zones més costerudes. Els cultius herbacis de secà (ordi) ocupen les parts més planeres i no són tan majoritaris.
- Paisatge estructurat en vessants, on es dona una combinació repetitiva de terrasses de pedra seca que sostenen els fruiters de secà (ametllers i oliveres), vinya i restes de vegetació natural. La morfologia parcel·laria és original, amb una diferència clara entre les parcel·les en fons de vall, allargades i perpendiculars a la direcció del pendent, i aquelles parcel·les que es troben a les planes més elevades. Aquestes darreres presenten una major superfície, en general.
- Un element de paisatge molt estès per tot aquest territori són les construccions de cabanes de volta, masos i murs de pedra seca, aixecades durant el segle XIX.
- El poblament és molt escàs, en franca regressió i de tipologia rural. Destaquen les Borges Blanques, Arbeca, Sant Martí de Riucorb, Vinaixa, l'Espluga Calba, Guimerà i Vallbona de les Monges com les poblacions demogràficament més importants.
- El seguit de poblacions que ocupen els vessants de la vall del riu Corb se situen al vessant de la vall. Morfològicament creixen concentrades, dominades per torres altes de campanars o castells. Al seu voltant han proliferat granges ramaderes que, en alguns casos, n'han alterat la imatge i estructura. Aquests nuclis es combinen amb les terrasses agrícoles, que s'ajusten als pendents i es disposen fins al fons de les valls.
- Hi ha abundància de pedreres fruit de l'artesania de la pedra i de forns de calç.

Mirador

— Itinerari motoritzat

15 Senan - l'Espluga de Francolí

— Itinerari a peu

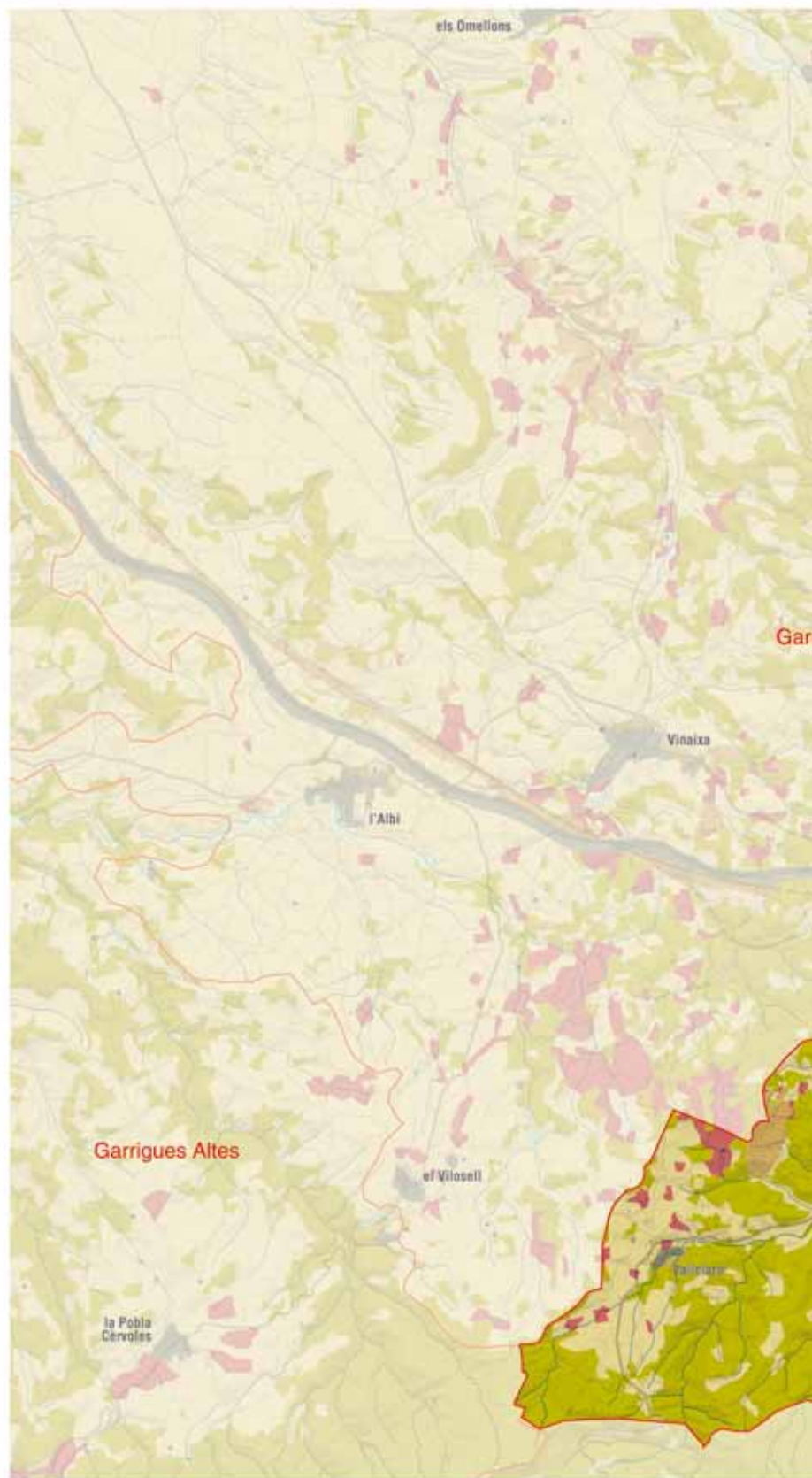
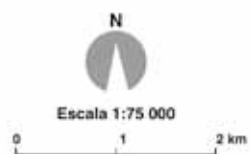
44 Senan - Tossal Gros de Vallbona

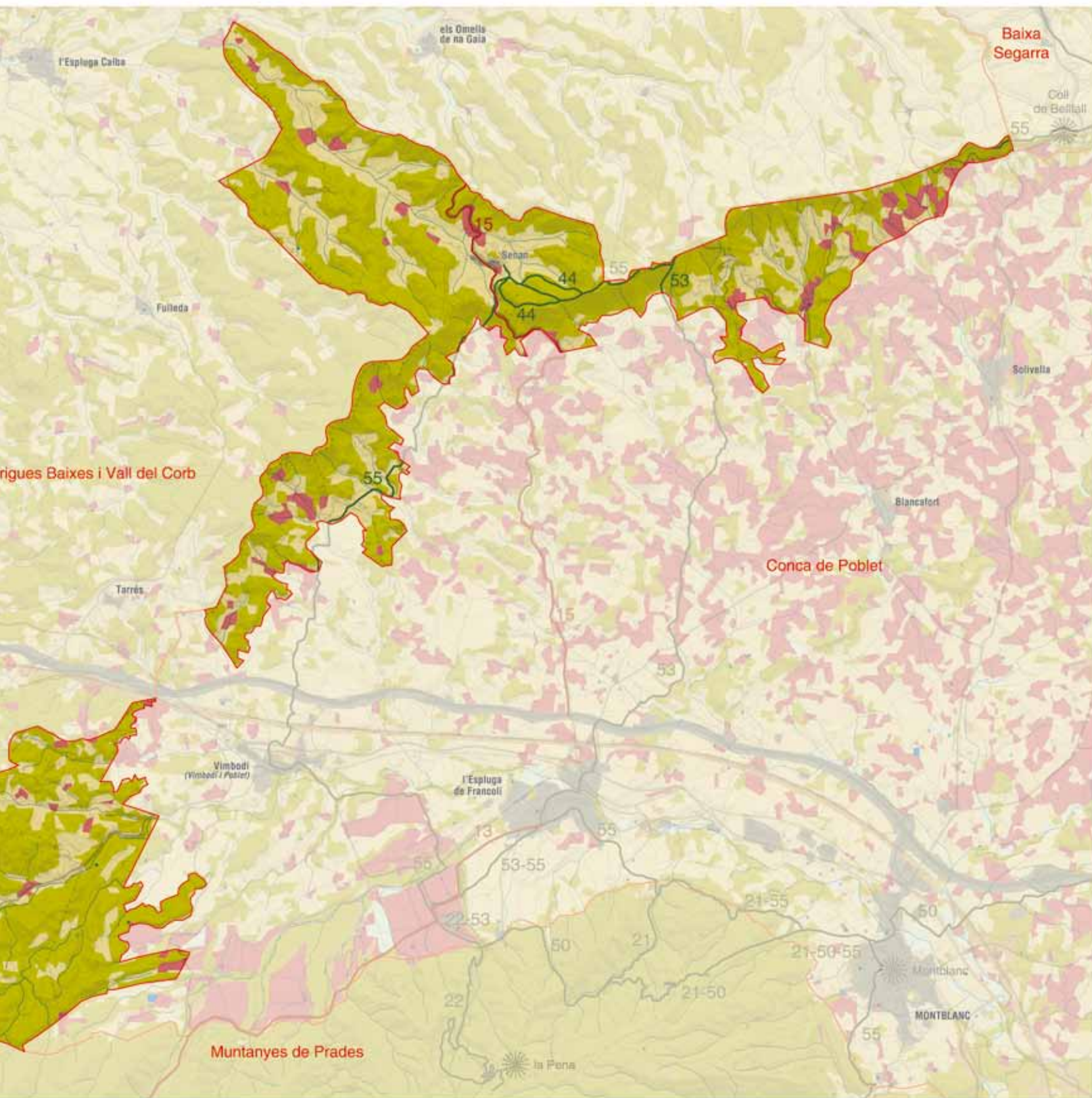
53 GR-175 - La ruta del Cister

55 GR-171

302

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Les Garrigues baixes i la vall del Corb tenen un clima, a l'est i al sud-est, mediterrani subhúmit continental, i a l'oest es produeix una transició cap a un clima més àrid. El rang de les precipitacions oscil·la entre menys de 400 mm i 450 mm anuals. El paisatge vegetal està dominat per plantes perennifòlies, sovint amb un estrat arbore d'aciculifolis.

Els materials que afloren són d'edat terciària i abracen composicions diverses: des de roques detrítiques de textura grollera (microconglomerats) fins a textura fina (lutites), a banda de les roques d'origen químic de tipus calcari, esteses especialment per la part central. En tots els casos aquestes roques jeuen subhoritzontalment. La coloració ocre i vermellova dels materials detrítics i el to blanc de les roques calcinades es manifesta en els conreus i en les construccions que s'escampen per tot el territori.

La morfologia depèn de les particularitats que es deriven de l'heterogeneïtat dels materials. Aquesta diversitat es nota, per exemple, en el ritme i l'alternança de la composició dels estrats, llur potència i l'agressivitat mostrada per la xarxa de drenatge. Els materials més resistents a l'erosió han format turons allargats de grans superfícies, de cim preferentment pla i vessants escarpats; en canvi, els més tous han estat excavats i es troben solcats per un seguit de barrancs que, en alguns sectors, formen una xarxa de drenatge dendrítica de direcció predominantment sud-nord. En algunes parts del territori, aquesta xarxa de drenatge ha modelat valls amples, generalment en bressol, és a dir, de curvatura suau i oberta en convergir vessants amb superfícies de glacis.

Els relleus més destacats i de més significació en el paisatge es localitzen en el límit sud-oriental, i fan de partió entre els àmbits territorials de les Terres de Lleida i el Camp de Tarragona. Aquests són la serra del Tallat, amb el punt culminant en el tossal Gros de Vallbona (804 m) i la serra de Vilobí (728 m).

Pel que fa a la xarxa hidrogràfica, el curs fluvial més important, tot i el seu caràcter intermitent, és el riu Corb, que recorre paral·lelament al límit nord-oriental i desguassa al Segre. Aquest riu, en encaixar amb la plana, ha contribuït a generar desnivells en les ondulacions de les terres pròximes i a subministrar trets comuns a les poblacions situades a ambdues ribes, que comparteixen terres de conreu i històricament l'aigua. L'altre curs important és el torrent de la Femosa, nascut a les obagues de la serra del Tallat, que desemboca al Segre abans de la ciutat de Lleida; el fondo de l'Espariguera o de Vinaixa i el fondo de l'Aiguamoll o del Salat (ambdós tributaris de la Femosa, a l'alçada de la població de les Borges Blanques).

Altres cursos d'aigua menys importants des del punt de vista del cabal, però que han contribuït de manera significativa en el modelat del paisatge són la séquia de Moradilla, que passa prop de la població d'Arbeca. A la feixa de territori pertanyent al Camp de Tarragona hom pot destacar el riu de Milans, al terme de Vallclara, que forma part de la conca hidrogràfica del Francolí.

La vegetació és clarament mediterrània i pertany al domini potencial del carrascar continental (*Quercetum rotundifoliae*), per bé que en llocs enlairats, i a l'obaga, també es troba representada la roureda de roure de fulla petita (*Viola willkommii-Quercetum fagineae*), tot i que de manera fragmentària. Actualment les principals formacions vegetals que dominen el paisatge són les brolles termòfiles de romaní (*Rosmarino-Ericion*), ben caracteritzades per la presència de bruc d'hivern (*Erica multiflora*), i la gatosa (*Ulex parviflorus*). En la major part del territori aquestes brolles presenten un estrat arbore de pi blanc (*Pinus halepensis*) força dens. D'altra banda, també s'hi troben garrigues (*Quercetum cocciferae*). El carrascar és poc extens, restringit als llocs enlairats i no aptes per al cultiu. A les obagues és freqüent trobar-hi petits retalls d'alzinar litoral (*Viburno tini-Quercetum ilicis*), representat per l'alzina (*Quercus ilex* subsp. *ilex*), i sobretot per les seves espècies acompanyants: arboç (*Arbutus unedo*), marfull (*Viburnum tinus*) i galzeran (*Ruscus aculeatus*).

En alguns trams del riu Corb i del riu de Milans es desenvolupa una vegetació de bosc de ribera (*Populion albae*) que destaca extraordinàriament en el paisatge, malgrat que sovint no és més que una estreta alineació d'oms, àlbers, salzes, xops, canyars i esbarzers, que en algun sector, quan l'aigua es deté, permet el desenvolupament de jonqueres (*Molinio-Holoschoenion*) i fenassars (*Brachypodium phoenicoidis*).

L'aptitud agrícola d'aquestes terres és variable, segons si hom es localitza a la part més occidental (major aptitud agrícola), o bé a la part més oriental, que coincideix amb el relleu més abrupte (menor aptitud agrícola).

Els usos agrícoles predominants són els fruiters de secà (ametllers i oliveres) que s'estenen a sobre de terrasses i bancals a les zones més costerudes. Aquests usos agrícoles incorporen comunitats de ravenissa blanca i ruca (*Diplotaxietum eruroidis*), molt cridaneres a començament de la primavera, després de la floració dels ametllers. Els cultius herbacis de secà (ordi) ocupen les parts més planeres però no són tan majoritaris; alguns d'aquests conreus també incorporen una bona mostra de comunitats arvenses (*Cau-*

Conreus d'oliveres. Al fons, les Borges Blanques. Observatori del Paisatge

L'autopista AP-2 creua les Garrigues Baixes i vall del Corb. Al fons es pot observar el parc eòlic situat a la serra del Tallat i Vilobí. Observatori del Paisatge

calidion platycarpae) amb plantes de colors vistosos, com el blauet (*Centaurea cyanus*). La vinya (*Diplotaxion erucoidis*) es cultiva a tota la vall del Corb, des de Guimerà fins a Belianes, traient partit d'aquestes terres al·luvials frescals i fèrtils. Al seu torn, l'avellaner es conrea al sector de Vallclara, al Camp de Tarragona, a les terres més planeres de la zona baixa de la vall del riu de Milans. A les valls petites i estretes, com la vall del riu Corb, es dona una estructura agrícola característica. Hi ha una combinació de terrasses de pedra seca en els vessants que tenen fruiterars de secà i les terrasses de la llera del riu per l'altra. A aquests darrers s'hi fan conreus herbacis i, fins i tot, vinya.

Entre altres activitats destaca l'apicultura, que en els darrers anys s'ha vist afavorida en el territori a causa de l'increment de noves superfícies no agrícola útils. D'altra banda, hi ha moltes d'instal·lacions ramaderes que esquitxen la rodalia de determinats pobles i que estan acomodades, generalment, en les terrasses dels vessants de les petites valls. En els accessos als petits llogarrets també hi ha alguns molins d'oli, magatzems o serveis.

En definitiva, aquest territori, caracteritzat per l'existència de relleus trencats i elevats que delimiten les conques hidrogràfiques del Segre i el Francolí, i que, des d'aquests serrats meridionals, les terres descendeixen suaument vers el nord-oest, mitjançant una successió de valls i turons allargassats on les oliveres i els camps d'ametllers disposats en bancals de pedra són el denominador comú, posseeix un excel·lent potencial per al desenvolupament turístic.

El poblament a les Garrigues baixes i la vall del Corb és reduït, i està marcat per la regressió demogràfica i de tipologia rural. Les Borges Blanques, Arbeca, Sant Martí de Riucorb, Vinaixa, l'Espluga Calba, Guimerà i Vallbona de les Monges són les poblacions demogràficament més importants. Altres poblacions més petites són la Floresta, els Omellons, Llorenç de Rocafort, Rocafort de Vallbona i el Vilet (al municipi de Sant Martí de Riucorb), Nalec i Ciutadilla.

La major part de les poblacions són castrals, originades al voltant d'un castell o fortificació. Destaquen, en aquest sentit, els pobles de Senan, construït dalt d'un turó i documentat des de l'any 1159,

i Vallclara, situat al marge esquerre del riu de Milans, esmentat l'any 1152. Al seu torn, Vallbona de les Monges neix arran de la construcció del monestir homònim, que s'ubica entre dues valls. És una vila situada al peu de la serra del Tallat, a la vall de Maldanell, i la població actual és de 256 habitants.

Les Borges Blanques és el nucli principal; se situa al vessant i a dalt d'una línia de turons que s'eleva per sobre el torrent de la Femosa i el torrent del Salat. La part antiga s'allargassava des de l'església als dipòsits d'aigua. Posteriorment, la ciutat es va estendre, primer, cap a l'est i posteriorment al llarg de la carretera N-240 Lleida-Tarragona. La població actual és de 5.519 habitants. Arbeca és, amb 2.484 habitants, un dels nuclis importants de la zona. Se situa als voltants d'un turó, entre les vies de comunicació Flix-Bellpuig i Belianes-les Borges Blanques, i al seu cim hi ha el castell d'Arbeca.

D'altra banda, cal destacar un seguit de poblacions que s'alineen als vessants al llarg de la vall del riu Corb i que constitueixen un conjunt paisatgístic remarcable. Algunes d'aquestes poblacions formen patrons d'assentament urbà que, conjuntament amb el seu paisatge circumdant, dibuixen un sector característic. Efectivament, se situen al vessant de la vall, on han cercat una situació que permeti controlar l'accés a les poblacions, i alhora el domini de l'entorn. Morfològicament aquests nuclis creixen concentrats, dominats per les torres altes de campanars o castells.

Les principals infraestructures de comunicació presents al territori el travessen tangencialment. Al límit occidental es localitzen l'AP-2 de Lleida a Tarragona; el ferrocarril de Lleida a Barcelona i la carretera N-240 de Lleida a Tarragona. A l'altre extrem hi ha la carretera C-240 de Tàrraga a Montblanc. A més, és travessada per la nova línia del TAV (Tren d'Alta Velocitat). Finalment, cal dir que s'hi creuen quatre línies d'alta tensió i un oleoducte procedent del complex petroquímic de Tarragona.

Via del TAV al seu pas pel terme de l'Albi. Panoràmica des del coster de les Forques amb el massís dels Bessons al fons. Observatori del Paisatge

Evolució històrica del paisatge

A molt poca distància de les Garrigues baixes i la vall del Corb s'han trobat restes de l'home primitiu en forma d'estris de sílex, atribuïbles al paleolític mitjà i superior. Per tant, és molt probable l'existència de grups humans antics en aquest territori. Les troballes de destrals polides a Guimerà poden estar relacionades amb l'existència de pobladors de tradició neolítica en aquestes terres. Finalment, les restes descobertes a Sant Joan de Maldanell (Maldà), relacionades amb un dolmen, ens apropen a la cultura megalítica.

Durant els segles VI a III aC s'establiren poblats amb una cultura ibèrica plenament desenvolupada. En algun punt intermedi entre aquesta unitat i la Plana d'Urgell degué haver-hi una certa diferència entre dos pobles ibèrics anomenats ilergets i lacetans, tot i que possiblement els ilergets dominaren en algun moment tot aquest sector. Al llarg del curs del riu s'han trobat restes de cultura ibèrica a Rocafort de Vallbona, a la partida de Guardiola a Maldà, a Fogonussa, a Sant Martí de Maldà i a Castell-salvà, a Belianes. És cert, però, que aquests dos darrers poblats continuaren en època romana. Entre els jaciments d'aquesta època representats en el territori, destaca, per sobre de tots, el dels Vilars d'Arbeca, situat al límit nord-occidental. Els Vilars és un assentament ibèric, probablement d'origen anterior que pot donar algunes pistes sobre el paisatge de l'època. En efecte, estudis fets sobre mostres de fusta carbonitzada semblen indicar que la carrasca, el roure i els pins eren arbres ben estesos per la rodalia, però també hi havia bosquines d'arboç i llentiscle.

La romanització dugué a tot el territori canvis en el paisatge, ja que durant el seu domini s'introduïren innovacions en diversos camps i s'instaurà un llarg període de calma bèl·lica. En aquest sentit, es construïren moltes vil·les, especialment a les proximitats del riu

Corb, on es conrearen les terres fèrtils i s'introduïren cultius. En aquest sentit la troballa de mosaics, ceràmiques, restes de molins, inscripcions en làpides i mil·lars demostren la importància d'aquest territori durant l'època romana.

A partir de finals del segle V la vida romana entrà en decadència i probablement s'inicià un procés progressiu de despoblació. Posteriorment, aquestes terres es trobaren a tocar de la frontera divisòria de la Marca Hispànica entre cristians i sarraïns. A la vall del Corb es localitzaren alguns dels llocs forts de la reconquesta: Ciutadilla (1029), Guimerà (1038), Maldà (1040) i Belianes (1041).

El topònim del Tallat apareix documentat per primera vegada l'any 1058, en la delimitació de l'extens terme del castell de Forès. Se li atribueixen dos orígens: un com a accident geogràfic, una porció de terreny abrupte, bruscament interromput i tallat verticalment, i un segon, que sembla el més encertat i apropiat, derivat del topònim àrab, tall'at, que respon al nom de lloc que els sarraïns van donar a una carena de muntanyes, on les comunicacions es feien mitjançant una línia de torres de guaita unides entre si a través de senyals òptics.

Tant la serra del Tallat com la serra de Vilobí van ser durant molts segles propietat del monestir de Poblet, i l'explotació de les parts altes d'aquests relleus va consistir en l'aprofitament de la pastura per al bestiar. En canvi, les terres més baixes de les serres foren dedicades al conreu. També està documentat l'aprofitament de les masses boscoses per treure-hi fusta i llenya, així com el carboneig, a fi d'obtenir carbó vegetal.

El bandolerisme sempre va estar present en gran part del territori, si més no des del segle XVI fins al segle XIX. En efecte, els bandolers que operaven des de la Segarra assaltaven combois, carros i caminants. Alguns historiadors creuen que aquests bàndols foren els principals causants del despoblament del camp i de la manca de cases aïllades o masos a la rodalia de la vall del riu Corb.

306

Vista exterior del castell de Ciutadilla (1980). Imatge cedida pel Servei d'Audiovisuals de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

Monestir cistercenc de Vallbona de les Monges. Observatori del Paisatge

Arran del viatge fet per Francisco de Zamora l'any 1788, es tenen notícies d'Arbeca. També es refereix a les grans extensions d'olivares que des d'aquella localitat s'estenen per Maldà i Sant Martí de Riucorb. En aquest sentit, no sembla que hagi canviat massa el paisatge en els darrers dos-cents cinquanta anys. En un altre ordre de coses, un element del paisatge molt estès per tot aquest territori són les construccions de cabanes de volta, masos i murs de pedra seca, aixecats durant el segle XIX. Els murs foren imprescindibles per poder contenir l'erosió dels cultius abancalats, terres guanyades al bosc i la bosquina en situació de fort pendent. D'aleshores ençà, els principals canvis que s'han produït en el territori responen al predomini d'un cultiu o altre (en diferents períodes: ametller, olivera i vinya), per bé que els darrers anys la implantació del reg de suport i l'aplanament de relleus suaus han comportat un seguit de noves transformacions amb fortes afectacions en el paisatge.

Organització i dinàmica actual del paisatge

Aquest territori destaca per la seva gran diversitat paisatgística. El paisatge el forma un mosaic variat, dominat per la presència del secà llenyós (41%) i per conreus herbacis de secà (28%). Es tracta d'un paisatge típicament mediterrani, cultural, d'ocupació molt antiga, i de gran valor històric, sobre el qual se superposa una organització moderna d'infraestructures i equipaments en difícil equilibri visual.

La morfologia parcel·lària és característica, amb un contrast entre les parcel·les del fons de la vall, allargades i perpendiculars a la direcció del pendent, i aquelles que es troben a les planes més elevades, amb més superfície mitjana. Les parcel·les que es troben als fons de vall i als vessants de les planes elevades estan sovint abancalades, de manera que formen part del paisatge característic de les Garrigues. En aquest sentit, poden identificar-se estructures lineals mixtes (combinació de vegetació i agricultura). L'estructura de paisatge, composta per vegetació (garrigues, màquia, brolles de romani) i l'ús agrícola de secà (vinyes, fruiters i cereals) es pot entendre com un patró agrícola repetitiu, singular d'aquest paisatge. Com en les Garrigues altes i els costers de l'Ebre, hi ha una harmonia dels patrons del secà en suau transició amb la vegetació natural. La disposició del secà ancorada a la topografia per murs de pedra seca, la seva quietud i equilibri contribueixen en conjunt a la bellesa escènica dominant.

Finalment, l'extrem meridional és majoritàriament forestal, sobretot a les parts més elevades, i està caracteritzat –al solell– per les pinedes de pi blanc i els matolls i –a l'obaga– per les pinedes de pinassa, claps de roure de fulla petita i alguna alzina als obacs i als altiplans. Aquesta organització del paisatge s'aconsegueix amb rotunditat al sector de Senan, al Camp de Tarragona, però mostra més heterogeneïtat per la presència d'altres elements al territori pertanyent a les Terres de Lleida. El 38% de la seva superfície va canviar d'ús del sòl entre 1992 i 2002. Actualment, dos són els factors que apunten modificacions imminents en el paisatge. D'una banda, la instal·lació, a curt termini, de parcs eòlics a les parts més elevades del territori, a cavall de les comarques de l'Urgell i les Garrigues; i, de l'altre, la transformació de les terres

de secà a regadiu. De fet, algunes dades suggereixen que ja han començat algunes transformacions de secà a regadiu, i que les coníferes hi augmenten els incendis, també. Amb l'extensió dels regadius, doncs, la unitat corre el risc de canviar dràsticament d'imatge i això podria motivar la pèrdua dels valors històrics del paisatge mediterrani de secà.

És destacable el creixement de les Borges Blanques, que ha esdevingut un important centre de serveis. Ara bé, en alguns casos concrets, com als Omellons i l'Espluga Calba, Maldà i l'Albi, es registra un petit creixement poblacional durant el darrer decenni, i sembla que la tendència es manté. Això podria estar indicant un canvi en la dinàmica demogràfica regressiva del darrer segle a les Garrigues i, potser, un futur creixement significatiu dels nuclis urbans d'aquestes poblacions.

També s'ha de tenir en compte la incidència sobre el paisatge de la possible instal·lació d'activitats en punts amb una elevada fragilitat visual, com ara els relleus més prominents, els àmbits visuals des dels nuclis i els trams directament exposats des de l'autopista AP-2, que són, a més a més, els paisatges que haurien de transmetre de forma preferent la riquesa paisatgística d'aquest territori.

Expressió artística del paisatge

Narradors i poetes han dedicat pàgines de les seves obres a enaltir els valors d'aquestes terres àrides i trencades. Josep Maria Espinàs (1991) ens ofereix una visió general dels trets paisatgístics de la comarca, entre els quals destacant, per damunt de tots, l'olivera i l'oli d'oliva, com a trets identitaris.

“No cal dir, doncs, que el paisatge és dur, i en general despoplat. El protagonista tradicional n'és l'olivera. Recordo, de la meua infantesa, el respecte que la meua mare tenia per l'oli de les Borges. Era com una marca de qualitat, una garantia. A cavall del darrer canvi de segle es produí el gran moment en aquest ram, i el prestigi es va estendre a l'estranger; la comercialització de l'oli de les Borges agafà una empenta que semblava sòlida i durable, però darrerament les coses han evolucionat d'una manera negativa.

No és que l'oli de Les Garrigues hagi degenerat, perquè l'oliva de la comarca –l'arbecuina, que duu un nom vinculat a Arbeca– segueix conservant totes les seves virtuts. La producció és abundant, resisteix el fred, i l'oli que fan aquestes olives tan petites, fines i negres és d'excel·lent qualitat. El que passa és que collir olives ha deixat de ser econòmicament interessant, almenys en relació amb d'altres temps. És una operació inevitablement artesana i lenta, perquè l'arbre de les Garrigues demana de ser tractat amb molta delicadesa. La competència, doncs, amb els olis d'un altre origen –de cacauet, de gira-sol, de soja– és difícilment suportable. D'altra banda, el progrés de les tècniques del refinat ha permès que entressin en joc olis de qualitat inferior, i la bondat pròpia del de les Garrigues ha

308

Nalec rodejat per un paisatge de fruiterars de secà. Observatori del Paisatge

perdut significació econòmica. Hem arribat en un punt que l'oli d'oliva autèntic produiria en el paladar de la gent un xoc tan estrany com si assaborissin un gelat fet veritablement amb llet, ous i suc de fruita" (Espinàs, 1991: p. 314).

A banda de l'olivera, Joan Santamaria (1884-1955) destaca, en els seus escrits (1954), una de les fites urbanes més rellevants d'aquesta unitat: el nucli alineat en vall de Guimerà.

"Dins d'aquesta cleda, en voleu més de visions, d'espectacles i de motius delitosos d'admiració? Més avall de Vallfogona ja us atura Guimerà. Sabeu quina cosa més original, més única és Guimerà? Us penseu, potser que ja no hi ha miracles? Entreu, doncs en aquest poble estampit al fil de l'abis d'un serradet. Entaforeu-vos pels seus carrers emporxats que van escalant el caire del cingle fins a dalt de tot, on les runes d'un castellot que s'espedrega i la mola de llautó rovellat de l'església –no gaire més segura que el castellot– us esperen per prendre alè mentre esplaieu

l'esguard asseguts a la miranda de la placeta bastida a ran peu de la darrera teulada del poble. Torneu després a desfer la pujada, però amb compte, bo i afermant la petja entre les codines que empedreguen els passadissos, embuts, baixants i forats penjants entre carrer i carrer, i eixiu de Guimerà com si us despertéssiu d'un malson" (Santamaria, 1954: p. 10).

Una altra de les fites més evocades per Santamaria (1954) és el monestir de Vallbona de les Monges.

"Llustreja. Els camps es tornen grisos de boira i de fred. Ens manca Vallbona, encara. No trigarem a arribar-hi... Darrera d'aquest tossal, com un munt de cendra molla, ens espera un exquisit tresor, un joiell delicadíssim. Vallbona de les Monges! Un cenobi sencer, intacte. Us estranya...? Doncs, sí: un joiell que encara no ens ha pegat la corada de destruir. Mireu-vos-el! Ja albirem la llanterna brodada del cimbori, ja despunta el campanaret, ja distingim l'abis,

ja trobem gent que ens dóna la bona nit, ja entrem en un carrer, ja som a la solitària plaça monacal, ja contemplem les arcaïques tombes arrambades al mur arnat de 'església, ja entrem al temple... Agenollats ran de la reixa del cor de la clausura, prop de les grosses laudes abacials florides d'escultura i polides del fregadís dels peus de les verges Bernardes, escoltem morfosos el cant monòton i esbalaït de les vespres. Un orgue cansat el modula amb una remor esborradissa, i a poc a poc els salms van morint com un murmuri de fullareda. Al fons del cor hi ha un ciri encès. A la claror de la seva flameta veiem passar sense safor les ombres de les monges. Un rellotge amagat toca unes batallades primes i llargues... I, en esvair-se la darrera, surt un raig de sol tardà que encès com una xera la rosa rodona del capdaval de l'església" (Santamaria, 1954: p. 15).

El santuari de Vallbona de les Monges també ha estat objecte del treball del pintor Carles Altadill, que en sintetitza en aquesta obra la bellesa i complexitat del claustre.

Finalment, cal dir que al fons documental de l'Institut d'Estudis Ilerdencs es conserven algunes fotografies antigues d'aquesta unitat, com les de Ciutadilla i les Borges Blanques. Aquesta darrera copsa perfectament la frescor que transmet el canal i la vegetació de ribera de la banqueta del seu contorn, un vertader verger que contrasta enormement amb l'aridesa general del paisatge de la unitat.

Valors en el paisatge

El tipus de paisatge agroforestal d'aquesta àrea és el principal valor ecològic. La combinació de zones forestals a les parts més elevades amb zones de conreu a les parts baixes constitueix una diversitat d'hàbitat molt interessant per a la fauna, sobretot per als ocells estèpics i per als rapinyaires, que troben en aquestes zones l'aliment i la tranquil·litat per niar-hi. A banda, les parts més elevades de les serres són zones de pas de migració per a moltes espècies d'ocells. Per últim, també són interessants les rases i els marges dels camps de conreu, refugi de moltes espècies de fauna.

En aquest paisatge s'hi ha reconegut legalment l'espai Vall de Vinaixa, que està inclòs a la xarxa Natura 2000 i ha estat declarat ZEPA (zona d'especial protecció per a les aus) i LIC (lloc d'interès comunitari). Aquest espai compta una superfície de 2.482 ha dins la unitat i es prolonga vers el Camp de Tarragona.

Una petita part del territori té un elevat interès com a connector paisatgístic. Convé també destacar que la part nord és especialment interessant per a la connectivitat de l'espècie estepària del sisó i que les pinedes submediterrànies de pinassa i els prats mediterranis rics en anuals, basòfils són hàbitats d'interès comunitari prioritari.

La dimensió històrica del paisatge sobresurt amb el llegat de pedra seca. A les Garrigues hi ha abundància de pedreres i això ha implicat que al llarg de la història hi hagués molts mestres picapedrers. Tot i que avui dia ja no en queden gaires, en resten les obres: les cabanes de volta i els murs de pedra seca. La Floresta, Vinaixa i les

Borges Blanques són els pobles on més arrelada està l'artesanía de la pedra, mentre que a Tarrés han estat populars els forns de calç. Paisatgísticament aquests murs de pedra seca i les cabanes de volta donen molta identitat a les Garrigues Baixes i a la vall del Corb. A Vinaixa també hi ha una important indústria de la pedra, amb força anomenada per a la construcció. L'Espluga Calba s'assenta sobre diverses coves cobertes per lloses que actualment s'utilitzen com a cellers, i a les Borges Blanques es conserva una gran quantitat de cabanes de volta.

D'altra banda, convé esmentar que a l'Albi hi ha les coves de la vall de la Coma i de la balma dels Punts i a les Borges Blanques hi ha les Roques Guàrdies. Ambdues contenen pintures de l'art rupestre de la Mediterrània, declarades patrimoni de la humanitat per la Unesco.

També cal ressaltar en el paisatge les fortificacions presents en aquest territori. Són el castell de l'Albi, del segle XII; el castell de Vinaixa, que actualment tan sols conserva una torre semicircular sobre la roca; el castell de l'Espluga Calba, molt reformat; el castell de la Floresta, molt reformat al llarg del temps; el castell palau d'Arbeca, que va arribar a tenir cinc torres, però que actualment es troba en ruïnes; el castell de Maldà, del qual resten trossos de parets mestres; el castell de Ciutadilla, una antiga fortalesa medieval que va ser transformada a palau renaixentista entre els segles XV i XVI; el castell de Guimerà, del qual tan sols resten ruïnes i una torre de guaita a la part alta de la població; el castell de Rocallaura, del qual resta un petit portal que mira a la serra del Tallat i, en darrer terme, el castell de Vallclara del qual queda una portada.

Finalment, convé citar també Vallbona de les Monges, petita vila que té el seu origen en un monestir de l'ordre del Cister, que esdevingué el més important cenobi femení de la corona aragonesa. Actualment, el monestir s'engloba dins la ruta del Cister. D'altra banda, Guimerà, amb el seu castell en ruïnes i les cases del poble, forma un conjunt declarat d'interès històric i artístic.

Altres elements que donen valor a aquest paisatge, també des d'un punt de vista espiritual i religiós, són, a part del mateix monestir de Santa Maria de Vallbona, a Vallbona de les Monges, el santuari del Tallat, un gran casal fortificat del segle XV, que és un impressionant mirador a 787 m d'altitud situat al cim de la serra del Tallat. Des d'allà es domina una esplèndida panoràmica de la zona i les comarques veïnes. De fet, exerceix com a centre espiritual per a molts dels pobles dels voltants d'aquesta serra, tant d'un costat com de l'altre. En efecte, poblacions com Blancafort i Solivella, de la Conca de Barberà, tenen una gran devoció per la verge del Tallat i tradicionalment celebren romeries al santuari. Malgrat la proximitat d'ambdós santuaris, cadascun abraça un territori d'influència propi, d'acord amb la proximitat geogràfica i la tradició cultural dels aplecs. Finalment, l'església de Sant Joan Baptista de Vinaixa és un bé cultural d'interès nacional.

Per acabar, es fa la llista d'altres esglésies que són importants en aquest paisatge: l'església parroquial dels Omellons; a Fuleda hi ha l'església de Santa Maria i a Maldà l'església de Sant Pere, ambdues d'estil romànic, i a Guimerà hi ha l'església de Santa Maria, del segle XIV; l'església parroquial de Santa Maria de Senan,

construïda entre els segles XII i XIII, és un bon exemple de l'estil romànic; i en darrer terme, convé esmentar l'església parroquial de Vallclara (segles XVII i XVIII), dedicada a Sant Joan Baptista, que fou construïda aprofitant els carreus de l'antiga església romànica que hi havia al costat del castell.

A part dels dos aplecs esmentats, també se celebren el de Rocallaura, al maig; l'aplec de Santa Creu a Tarrés, al setembre, a l'ermita de la Santa Creu; l'aplec de l'ermita de Sant Salvador, a les Borges Blanques, o la festa de l'aplec de Vinaixa, al maig, a l'ermita de Sant Bonifaci.

Hi ha algunes festes lligades a elements del mateix paisatge i amb valor identitari, com la Fira de l'Oli de Qualitat Verge Extra de les Borges Blanques, que se celebra al gener; la Fira de Productes Alimentaris i Artesans a les Garrigues (Fipag), que se celebra al novembre al mateix municipi; i la fira "Oli i Pedra" de Vinaixa, que se celebra a l'abril. A les Borges també hi ha el Parc Temàtic de l'Oli.

D'altra banda, també tenen un dimensió simbòlica els paisatges constituïts pels antics camins ramaders i dels traginers, com el camí de les Egües, que travessava d'est a oest tota la serra del Tallat, des de Forès fins a Senan, pel capdamunt del serrat. De fet, la serra del Tallat ha estat històricament lloc de pas de la plana de l'Urgell al Camp de Tarragona, i encara té una forta identitat l'antic camí ral que passava pel santuari del Tallat, en direcció a Solivella, així com l'antic hostal del Tallat, situat a la cruïlla de camins a dalt de tot de la carena.

D'altra banda, a Senan es troben algunes roques amb identitat pròpia conegudes per la gent del territori: roques del Coster, roques del Serra, la roca Plana, la roca del Farriol, la roca del Quitxall, la qual és part del castell. També són singulars l'alzina Pastora, de dimensions considerables i amb una forma molt arrodonada, i el Pi del Mut, que en realitat són un parell de pins i dues alzines que han crescut força junts i sense vegetació espessa als voltants que des de lluny semblen un gran arbre.

Un altre dels principals referents d'aquest paisatge són els tossals, amb una presència notable i organitzats en forma lineal tot seguint els cursos fluvials. Tot i que, en general, són de mida reduïda, amb els vessants abancalats i la corona superior ocupada per masses boscoses, esporàdicament apareixen com a interrupcions de vegetació arbòria en la trama agrícola, amb els límits rigidament geomètrics per les parcel·les agrícoles adjacents (tossal del Puig). La major part de tossals es difonen, però, en l'estructura morfològica de la unitat, caracteritzada per la seqüència de carenes i valls.

Destaca un patró agroforestal d'estructura lineal de valls que apareix inicialment perfilada als costers de la Segarra. Tot i que comparteixen la mateixa estructuració general, amb la diferenciació dels tres nivells (agricultura, terrasses abandonades colonitzades per vegetació i masses longitudinals de pinedes), en aquest cas concret les valls són més profundes i tancades. Es localitzen dos exemplars d'aquest patró: el del riu Corb i el del Femosa. El patró de l'estructura lineal del riu Corb seria un dels més singulars, atesa la presència dels cultius de vinyes que ocupen la capa d'ús agrícola. També es destaca per la formació particular de les ter-

rases de murs de pedra seca. Els murs no coincideixen amb el nivell superior de les terrasses, ans al contrari, en sobresurten. Així funcionen com a petites preses que retenen i garanteixen el millor aprofitament de l'aigua.

Aquest paisatge presenta, també, destacats patrons d'assentaments. Es detecten unes concentracions de nuclis urbans situats estratègicament als punts més alts de les valls principals i que segueixen els cursos del riu Corb i de la riera de Maldanell. La més característica seria la cadena dels nuclis urbans de Maldà, Sant Martí de Maldà, Nalec, Rocafort de Vallbona, Ciutadilla i Guimerà. Aquests nuclis, en combinació amb les terrasses agrícoles, que s'ajusten als pendents i es disposen fins al fons de les valls, formen un patró recurrent característic d'aquesta zona.

Quant a ritme cromàtic, aquest paisatge està predominantment ocupat per conreus herbacis extensius, oliveres i fruiters de secà i, per tant, subjecte a canvis estacionals. Tot i això, aquest territori té una zona més muntanyosa, on destaca l'alternança, d'una banda de franges amb imatge persistent, on es localitzen pinedes de pinassa (*Pinus nigra subsp. salzmannii*) i pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) amb sotabosc de brolles calcícoles, i de l'altra, franges amb una imatge que varia lentament: rouredes de roure de fulla petita (*Quercus faginea*) i zones amb brolles de romani (*Rosmarinus officinalis*), foixarda (*Globularia alypum*) i bufalaga (*Thymelaea tinctoria*). D'altra banda, els llistonars (prats secs de *Brachypodium retusum*) i prats terofítics calcícoles també hi són presents.

Finalment, a banda de l'evident valor que representa l'activitat agrícola de qualitat que hi ha i que es troba parcialment emparada per denominacions d'origen, com l'oli d'oliva i el vi, convé tenir molt present, com ja s'ha destacat anteriorment, el sector econòmic de la pedra, que té una particular història en aquesta comarca i que manté tot un ram estratègic al sector. L'activitat de la pedra es dóna a poblacions com Vinaixa, Omellons, les Borges Blanques o l'Espuga Calba i, més enllà de l'impacte puntual que puguin causar les activitats extractives, implica l'existència d'un teixit econòmic sòlid que manté població a la comarca i que ha generat tradicionalment un interessant vincle amb el paisatge. En darrer terme, el turisme incipient suposa una nova forma econòmica lligada al paisatge que requereix un entorn de qualitat.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Aquest paisatge es defineix morfològicament per la successió de valls i relleus longitudinals amb inclinació nord-oest; els àmbits de visió són variables i depenen en gran mesura de la situació del punt de vista de l'observador. Tret d'algunes situacions de cota elevada, des de la qual es domina una successió de carenes en diversos plans de profunditat que donen una visió molt fragmentada del territori, la major part de les situacions limiten la visió a l'àmbit més restringit de l'entorn immediat.

La intervisibilitat és també força escassa, tot i que, des de les cotes més altes dels relleus, es poden percebre visions panoràmiques. En condicions de bona visibilitat es pot albirar al fons, cap al nord,

Límit urbà-rural de les Borges Blanques. Observatori del Paisatge

la carena del Montsec i, cap al sud, el massís allargat dels Besosons. Ambdós constitueixen horitzons permanents.

Des de la perifèria del nucli urbà de l'Albi, es percep l'entorn més pròxim compacte i una seqüència d'oliveres, ametllers, vinyes i conreus herbacis de secà. En un segon pla, a l'est, la punta del Dugo, la punta de Ràfols i la serra del Penjat, amb pinedes de pi blanc i brolles de romaní. A l'oest, destaquen les Garrigues altes com a referència visual, amb la serra de la Llena, el coll de les Marradetes i la punta de Curull una taca lineal contínua i compacta d'un bosc de carrasques, pinedes de pi blanc, pinedes de pi roig i brolles de romaní. A continuació es pot establir una seqüència gradual, en consecutius plans de visió –de serres, monts i serrats–, que constitueixen un teló amb múltiples capes. Per últim, resten potencialment com a horitzons permanents de referència visual la serra del Montsec.

D'altra banda, els recorreguts per les valls, com per exemple la vall de Vinaixa, demostren que la visió, almenys al fons de la vall, és més closa. Aleshores tan sols és possible veure el primer pla, amb conreus herbacis extensius de secà, i un segon pla no gaire distant, que pot ser simplement una versió més complexa dins del primer, amb les terrasses de fruiterars alts de secà.

Aquest territori està fortament exposat visualment des de les altres unitats. La percepció externa respon a una sèrie d'elements lineals horitzontals, força discontinus, la suma dels quals forma un teló de fons. Destaca la visió compacta i contínua dels relleus existents entre Rocafort de Vallbona i Ciutadilla.

El sector pertanyent al Camp de Tarragona és molt interessant per fer recorreguts a peu, bicicleta, a cavall o amb vehicles motoritzats. A banda dels nombrosos camins que passen pel territori, hi ha el GR-175, que va de Poblet a Vallbona de les Monges i que forma part de la ruta del Cister.

Les rutes de la Floresta a Fullea, de Guimerà a Nalec, l'Albi-Vallclara, Maldà-Rocallaura i Vinaixa-les Borges Blanques presenten un elevat interès escènic.

Els principals miradors es troben a la serra del Tallat (panoràmiques al Camp de Tarragona); Belianes, des del dipòsit (extrem occidental de la vall del Corb); Ciutadilla (extrem oriental de la vall del Corb); castell de l'Albi (panoràmiques al sud-oest del territori); tossal de Solans, als Omells de na Gaia (panoràmiques del sector oriental) i els serrats de Sant Miquel de la Tosca (panoràmiques vers el nord) i des dels plans situats entre la Floresta i els Omellons i des dels dipòsits de Fullea.

La part alta del poble de Senan és un bon lloc per a poder contemplar el paisatge del sector d'aquest territori que pertany al Camp de Tarragona. A mig camí de la carretera TV-7004, entre Vallclara i Vilanova de Prades, gairebé al límit d'ambdós termes municipals, hi ha un bon mirador on es pot contemplar aquest sector de territori i els paisatges adjacents del Camp de Tarragona. Per altra banda, com a miradors situats al nord, cal destacar el castell Alt de les Borges Blanques, des d'on es veu clarament tota la conca del torrent de la Femosa, i el tossal de les Forques d'Arbeca, que també permet una bona panoràmica d'aquest sector. Finalment, per poder contemplar les serres del Tallat i Vilobí des del Camp de Tarragona, el mirador de la Pena, al Paratge Natural d'Interès Nacional de la Vall del Monestir de Poblet, fora dels límits d'aquesta unitat, és un bon lloc.

Possible evolució del paisatge

És raonable suposar que, en un futur, les dinàmiques poblacionals actuals, fonamentalment regressives, es mantindran. Els petits pobles rurals se situen a les zones de secà i és probable que pateixin un progressiu despoblament i envelliment de població. Les Borges Blanques continuarà creixent com a important centre de serveis, per la qual cosa concentrarà les transformacions d'usos del sòl per a urbanització, industrialització i augment d'infraestructures i serveis. Pel que fa a les infraestructures, l'AP-2 és, des que es va obrir, un element de canvi paisatgístic, en el sentit que atreu polígons industrials i logístics de grans dimensions. Unes instal·lacions que, previsiblement, tendiran a multiplicar-se i a créixer de cara al futur.

El canal Segarra-Garrigues secciona el territori, des de Belianes fins al sud de les Borges Blanques, cosa que implica pràcticament tota la zona actualment no regada d'Arbeca (als sectors 8 i 9 de reg amb dotació de transformació). De fet, ja hi ha bases provisionals de concentració parcel·lària a les Borges Blanques i Belianes, i sol·licitud de concentració a Arbeca. Al marge esquerre del canal la dotació de reg és de suport. Sumant ambdues zones, la conversió del secà al regadiu pot afectar pràcticament el 50% del territori. El debat social i polític sobre la implantació de nous regadius i la conciliació amb les demandes de conservació biològica i cultural determinarà l'impacte de la construcció del canal Segarra-Garrigues sobre el paisatge d'aquesta zona. De fet, algunes transformacions ja són perceptibles. Fins ara els principals canvis en el paisatge estaven associats al predomini circumstancial d'un cultiu o altre en el secà llenyós (ametller-olivera-vinya), en funció de la demanda de mercat i dels ajuts comunitaris. L'aplanament de relleus seus que ja s'ha dut a terme anticipa l'inici d'un seguit de canvis que afec-

taran la geomorfologia del territori i, probablement, les terrasses, construccions i bancals de pedra seca que estructurin el terreny.

A més llarg termini, s'han de considerar els possibles efectes del canvi climàtic. Els secans llenyosos patiran més la manca d'aigua i l'augment de temperatura, però podrien veure's menys afectats per les gelades d'hivern. Sembla que el reg de suport pot compensar aquests efectes en algunes zones. Pel que fa als herbacis, aquests poden trobar-se en condicions crítiques que els convertiran en inviàbles, i l'abandonament pot estendre la vegetació natural i el risc d'incendi. Finalment, els efectes del canvi climàtic sobre els sistemes forestals es poden traduir en desplaçaments altitudinals de la vegetació i canvis de composició florística, a causa de la diferent capacitat de resposta hídrica i de regeneració després del foc.

Aquest paisatge presenta bones condicions per a l'aprofitament eòlic (serra del Tallat), cosa que podria introduir nous elements en el paisatge en un futur. Els més previsible són l'obertura de nous accessos per a la construcció i manteniment dels aerogeneradors i la creació de noves xarxes de conducció elèctrica per a evacuar l'energia generada.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

312

- El risc d'inundació de la franja situada al voltant del torrent de la Femosa, des del límit nord-oest fins a l'Espluga Calba.
- El risc d'erosió de la franja central de la unitat, sobretot en aquells pendents que són de més del 30%.
- La presència destacada de la canya com a planta invasora a les ribes del curs del riu Corb, de Belianes fins al límit de la unitat, així com també al costat de Vallbona de les Monges, dels Omellons, de l'Albi i de Vinaixa.
- L'abundància de granges a Arbeca i els Omellons, Belianes i Maldà distorsiona la imatge d'aquestes poblacions històriques de la vall del Corb.

Oportunitats:

- Hi ha superfícies extenses en planificació del regadiu o per iniciar. La nova agricultura de regadiu pot ser respectuosa amb el caràcter històric de la unitat i pot convertir-se en una activitat definidora del paisatge, a més a més d'una inversió productiva.

- La posada en marxa del canal Segarra-Garrigues generarà un excedent d'aigües que pot beneficiar l'estat ecològic d'alguns torrents i crear nous espais de ribera.
- Hi ha una gran concentració de zones extractives abandonades entre els pobles dels Omellons i l'Espluga Calba, que podrien ser objecte de projectes de restauració i integració paisatgística.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP 1

Uns entorns de les poblacions i els principals eixos de comunicació (en especial l'autopista AP-2 i el TGV) amb polígons industrials ben gestionats, ordenats, integrats i que tinguin en compte la connectivitat ecològica i paisatgística del territori.

OQP 2

Un paisatge rural viu, dominat per oliverars i fruterars de secà productius i fragments de vegetació natural, amb l'estructura tradicional de parcel·les abancalades i construccions de pedra seca i amb unes granges ben ordenades i integrades.

OQP 3

Un patrimoni històric, especialment el conjunt històric i artístic de la vila de Guimerà i el monestir de Santa Maria de Vallbona, ben conservat i amb una façana paisatgística que no ha de resultar afectada pels creixements urbans ni per la implantació de noves infraestructures.

OQP 4

Un paisatge fluvial del riu Corb amb una vegetació de ribera ben conservada i gestionada que proporcioni un paisatge de qualitat i que desenvolupi les funcions ambientals i paisatgístiques que li són pròpies.

Àrees amb valors especials per protegir

- Fons escènic de la serra de la Llena al sud de la unitat.
- Espais d'interès per a la connectivitat del sisó i l'esperver cendrós al nord i l'oest de la unitat (Arbeca, la Floresta, Maldà, les Borges Blanques, etc.).
- Àrees d'especial proliferació de cabanes de volta: termes de Vallbona de les Monges, les Borges Blanques, la Floresta i els Omellons.
- Patrons d'assentament lineal de la vall del Corb (Guimerà, Ciutadilla, Nalec, Rocafort de Vallbona, Maldà i Sant Martí de Maldà) i torrent de la Femosa (Montblanquet, Omells de na Gaia, Espluga Calba i els Omellons).
- Àrees d'especial proliferació de forns de calç: terme de Tarrés.

Àrees de foment de la gestió

- Vegetació de ribera del riu Corb i del torrent de la Femosa amb invasió de la llera per a altres usos.
- Singularitat de l'estructura dels conreus de vinya de la vall del riu Corb des de Guimerà a Belianes.
- Promoció i gestió dels elements més significatius del patrimoni històric i els seus entorns: conjunt històric de Guimerà i monestir de Santa Maria de Vallbona, coves rupestres de la vall de la Coma, Roques Guàrdies i la Balma dels Punts.
- Àrea corresponent a la xarxa Natura 2000 de la vall de Vinaixa-tossal Rodó.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Façanes urbanes i nuclis encimbellats de les Borges Blanques, Arbeca, l'Albi, l'Espluga Calba, Belianes i Ciutadilla.
- Recorregut de les línies elèctriques d'alta tensió que creuen la unitat.
- Àrees industrials al sud i a l'est de les Borges Blanques.
- Àrees de contaminació lluminosa en un entorn caracteritzat per un medi nocturn de qualitat (àrea de servei de l'autopista AP-2, benzinera de la carretera N-240 i polígons industrials, etc.).
- Conreus abandonats a la rodalia dels nuclis i a les àrees urbanes.

- Àrea d'afectació del canal Segarra-Garrigues que creua la unitat pel nord-est i afecta tot el terç occidental.
- Zones amb alta concentració de granges a la rodalia d'Arbeca, l'Espluga Calba i Belianes.
- Àrea amb abundància d'activitats extractives de pedra calcària entre l'Espluga Calba i els Omellons i puntualment d'argiles a Belianes.
- Zones de concentració de parcs eòlics a les serres del Tallat i Vilobí.
- Recorregut i proximitats del TAV, que creua la unitat per la vall de Vinaixa i cap al sud de l'Albi.
- Condicionar els miradors de la unitat:
 - a) Santuari de la serra del Tallat
 - b) Castell de l'Albi
 - c) Tossal dels Solans
 - d) Fulledda
 - e) Coll de Senan
 - f) Vallclara
 - g) Mirador de cap de Coll I
 - h) Mirador de cap de Coll II
 - i) Senan
 - j) Tossal de les Forques d'Arbeca
 - k) Castell Alt de les Borges Blanques.
- Senyalització dels recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) L'Espluga Calba-Fulledda-Tarrés
 - b) La Floresta-l'Espluga Calba
 - c) Guimerà-Nalec
 - d) L'Albi-el Vilosell
 - e) Vilanova de Bellpuig-les Borges Blanques (enllaç C-233)
 - f) Vallclara-Vimbodí
 - g) Els Omells de na Gaia-coll de Senan
 - h) Montblanquet-Blancafort
 - i) Maldà-Rocallaura (carretera TP-2335)

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees de foment de la gestió

Mirador

Mosaic agroforestal

Nucli rural

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

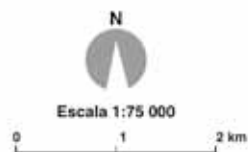

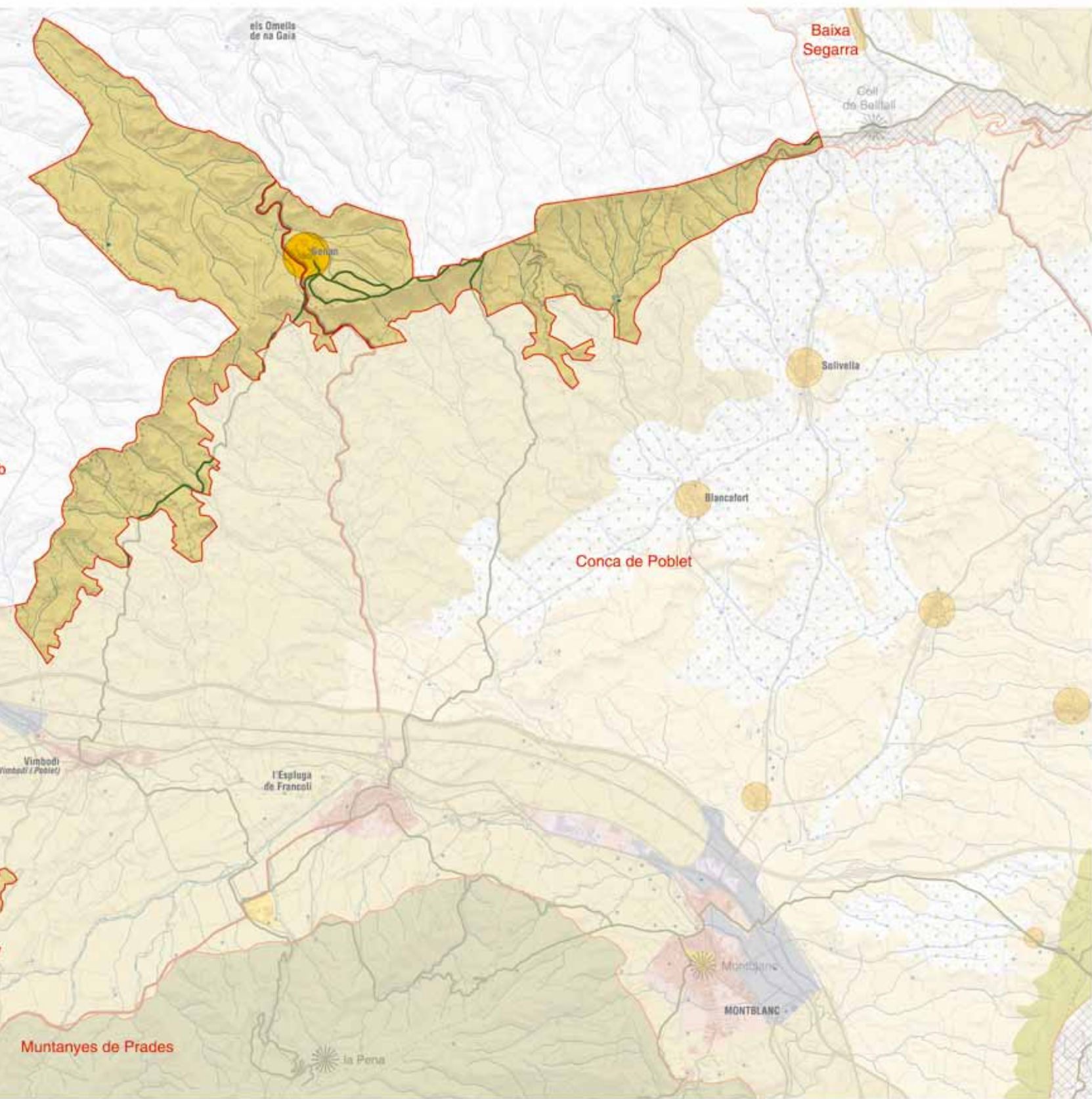
Itinerari motoritzat

Itinerari a peu

314

4. Conca de Poblet

Comarca:

Conca de Barberà i una petita part de l'Alt Camp.

Superfície:

24.843 ha

Municipis:

Oest de Sarral, sud de Rocafort de Queralt i Forès, Solivella, Blancafort, Pira, Barberà de la Conca, est de Montblanc, l'Espluga de Francolí i Vimbodí, part de la Cabra del Camp, una part del sector est de Vallclara, nord-oest de Figuerola del Camp, est de Vilaverd.

316

Mosaic de conreus a prop del nucli de Sarral. Jordi Bas

Trets distintius

- Conca d'erosió lleugerament ondulada en el sector nord. L'existència d'alguns petits turons possibilita la presència d'algunes clapes de vegetació espontània, especialment bosquines i matollars.
- El riu Anguera i el Francolí són els principals cursos d'aigua, i han estat els principals agents implicats en la gènesi de la conca.
- Paisatge eminentment agrícola, especialment vitivinícola. La producció vinícola s'adscriu en bona mesura sota la Denominació d'Origen Conca de Barberà, que s'estén per un territori similar a la conca de Montblanc.
- Els cultius seculars de caràcter herbaci s'estenen per diversos llocs al llarg de la unitat, especialment al nord de Sarra i Rocafort de Queralt i al voltant de Montblanc.
- El monestir de Poblet, que dona nom a la unitat, és un element amb un alt valor històric, religiós i identitari.
- Harmonia visual que resulta de la combinació física entre els diferents elements de la zona: les diverses construccions de pedra seca com els marges, les barraques, les cabanes i els masos; els conreus de secà (la vinya, els cereals, els ametllers i les oliveres); i els diversos boscos illa i altres elements naturals.

Mirador

— Itinerari motoritzat

13 l'Espluga de Francolí - Coll de Capafonts

14 Santa Coloma de Queralt - Forès -
Conesa - Santa Coloma de Queralt

15 Senan - l'Espluga de Francolí

— Itinerari a peu

21 Montblanc - Sant Joan

22 la Pena

35 Prenafeta

37 Cabra del Camp - el Cogulló

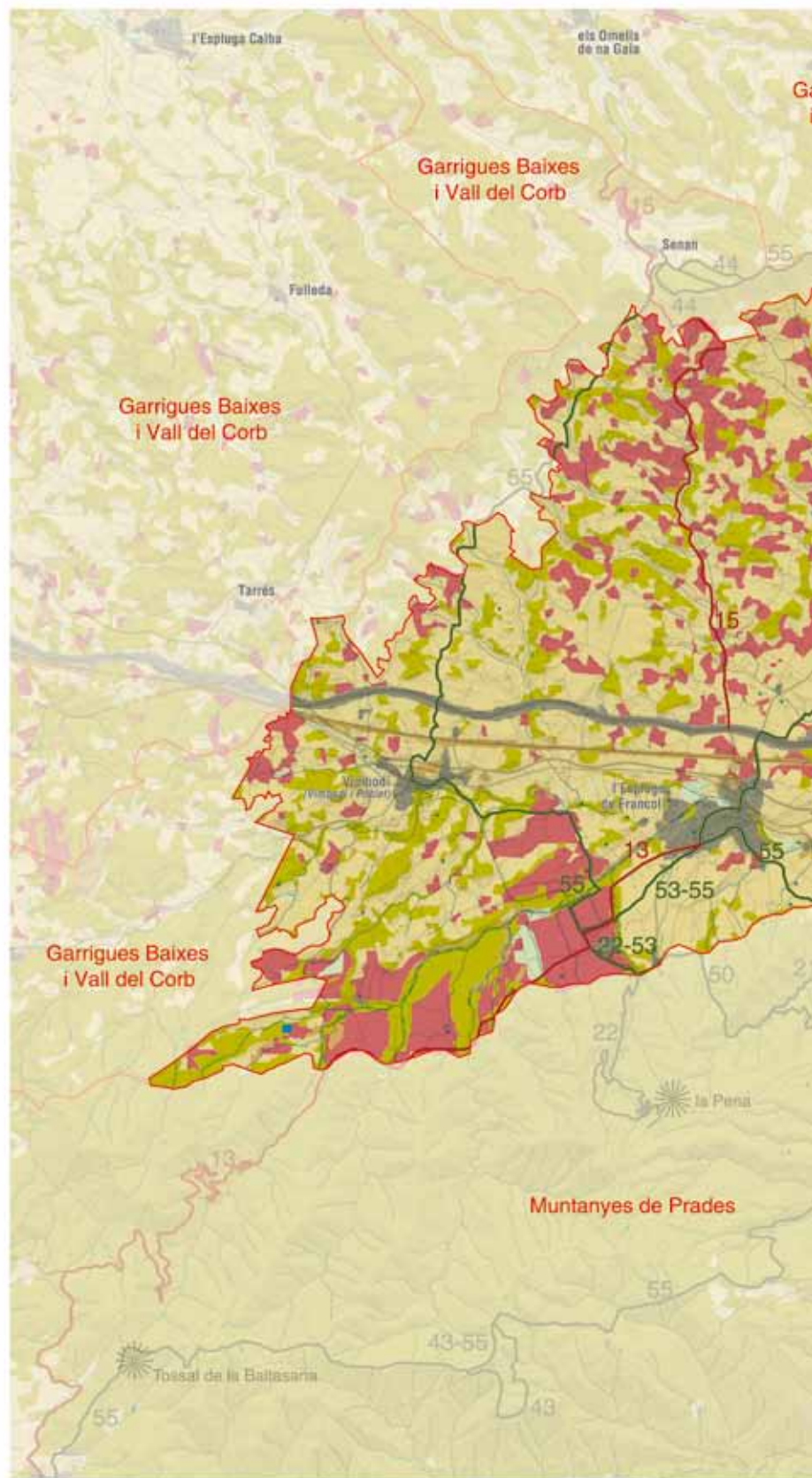
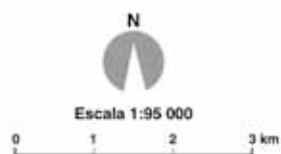
50 GR-175 - La ruta del Cister

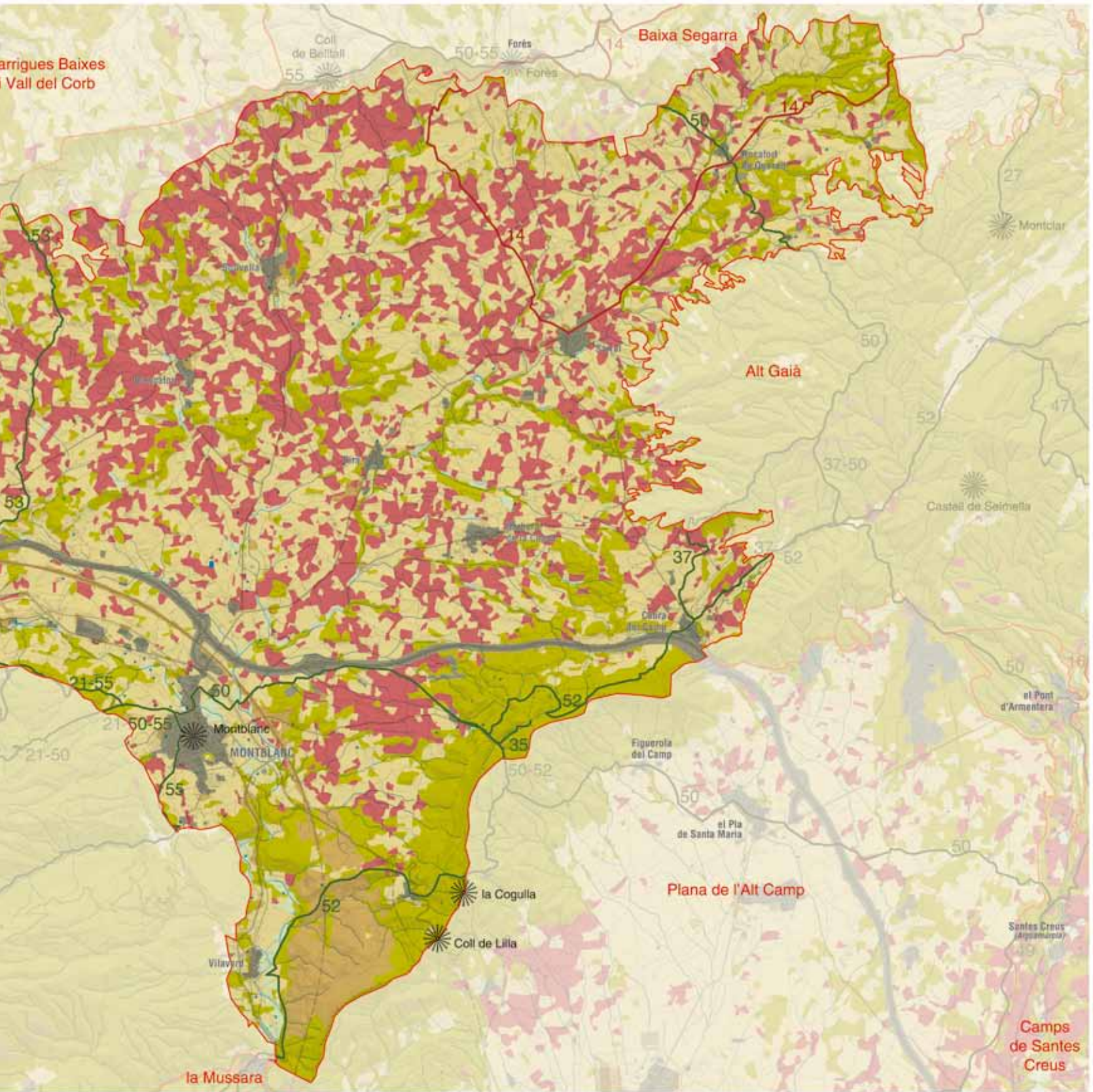
52 GR-7

53 GR-175 - La ruta del Cister

55 GR-171

318

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La conca de Poblet es localitza al nord del Camp de Tarragona. És una conca d'erosió tancada i ben delimitada pel conjunt de serres i relleus muntanyosos que l'encerclen. El paisatge agroforestal que hi predomina ha estat modelat al llarg dels segles en un territori ric en elements del patrimoni artístic, històric i religiós. El conjunt li confereix un caràcter propi i ben diferenciat de les terres veïnes i dóna forma a una de les unitats de paisatge més ben definides del Camp de Tarragona.

La conca de Poblet coincideix de fet amb la Conca de Barberà dels geomorfòlegs, en un sentit fisiogràfic estret. Estructuralment, la cubeta, a l'igual que l'Anoia i el pla de Bages, és una de les conques perifèriques del marge meridional de la Depressió Central Catalana.

L'estructura del relleu ha facilitat el modelat de la conca. Al sud, a la serra de Miralles, afloren les pissarres paleozoïques del sòcol hercinià i a sobre la sèrie estratigràfica del Triàsic, present a moltes muntanyes del Camp de Tarragona. A causa de l'aixecament del bloc de la serra de Miralles les capes dels materials del Triàsic estan molt basculades cap al nord. A sobre d'aquests materials es van dipositar tota una sèrie de capes sedimentàries ja d'edat eocena i

paleocena. Els més antics a la vora sud, els més moderns a la vora nord. Els materials de l'Eocè només són visibles a l'extrem sud-oest de la conca, al sector de Vilaverd, i a mesura que ens desplaçem cap al nord apareixen els materials de l'Oligocè. Així, entre Montblanc i Sarral el terreny està constituït per margues llimoses de color vermell que cap a Barberà de la Conca s'intercalen amb nivells de conglomerats i gresos també de color vermell. Més al nord, en els municipis de l'Espluga de Francolí, Blancafort, Solivella i Rocafort de Queralt, apareixen gresos i margues rogenques que encara més al nord són substituïts per gresos i margues groguenques ja en la transició cap als relleus de les serres de Vilobí i del Tallat. Aquest sector septentrional és de relleu més trencat, amb tot un conjunt de turons i serres baixes separades per torrents, a diferència del sector central on la monotonia de la plana només és trencada per l'aparició d'alguns turons testimoni. Els Ullastres i el tossal Gros d'Ollers, tots dos al municipi de Barberà de la Conca, en són bons exemples.

L'acció erosiva dels rius Anguera i Francolí ha buidat els materials tendres fins a configurar una cubeta d'erosió tancada pels relleus muntanyosos que han quedat ressaltats. La serra de Vilobí i la serra del Tallat la tanquen pel nord. El coll de Deogràcies per l'est. Les serres de Comaverd, Carbonària i de les Guixeres pel sud, mentre que el gran massís de les muntanyes de Prades s'aixeca pel costat de ponent.

320

Part nord de la Conca de Poblet des de la serra del Tallat. En primer terme s'observa la zona de contacte entre la serra del Tallat i la Conca de Poblet a l'alçada de Blancafort i Solivella. Al centre de la imatge s'observa la plana central de la conca, mentre que al fons s'albiren les primeres serres de l'Alt Gaià al terme municipal de Sarral. Observatori del Paisatge

Les minses pluges que s'acostumen a registrar a la conca de Poblet provoquen que els cursos d'aigua que la solquen siguin d'escassa importància. Tot i això, han tingut, però, una gran importància en la configuració actual del relleu. Com ja hem esmentat anteriorment, el riu d'Anguera ha estat el principal agent encarregat d'excavar la conca. El riu neix a la serra de Cogolló. A l'alçada d'Ollers rep el cabal del riu de Vallverd, que aporta les aigües del nord de la conca. Després de travessar bona part de la unitat, el riu d'Anguera desguassa al Francolí. El Francolí drena el sector occidental de la conca i segueix un traçat que voreja les muntanyes de Prades des de Vimbodí i l'Espluga de Francolí fins a Vilaverd i la Riba, on s'escola entre les muntanyes de Prades i la serra de les Guixeres per obrir-se pas a la plana del Camp.

Les característiques fisiogràfiques de la conca de Montblanc han afavorit el desenvolupament de l'activitat agrícola, que ha anat en detriment de les grans masses forestals. La vegetació espontània, aproximadament una quarta part de la superfície total de la conca de Poblet, es dona preferentment als petits turons testimoni, a les zones amb major pendent i, especialment a les serres de les Guixeres, Carbonària i de Jordà, al límit entre la conca i la plana de l'Alt Camp. Els boscos aciculifolis són els dominants, especialment les pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), molt esteses a les serres Carbonària i de Jordà i a petits sectors de tot el nord de la unitat, a la zona de contacte amb la serra del Tallat. A la serra Carbonària abunden les comunitats de caràcter arbustiu, com les garrigues de coscoll (*Quercus coccifera*) o les brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*). També hi ha pinedes de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*) i rodals de pinastre (*Pinus pinaster*). A les solanes de les serres de Vilobí del Tallat hi destaca la presència de les espècies: *Centaurea linifolia*, *Euphorbia nevadensis* i *Sideritis spinulosa*.

Les espècies de fauna de més interès de conservació són les que tenen els seus hàbitats als relleus muntanyosos que tanquen la conca. Alguns rapinyaires que nidifiquen als vessants occidentals de les serres de Comaverd, de les Guixeres, de Carbonària i de Jordà com són l'àguila marcenca, l'àguila cuabarrada i el falcó peregrí, tenen una àrea de moviment que inclou el mosaic agroforestal de la conca.

La conca de Poblet és un paisatge eminentment agrícola, especialment vitivinícola. Bona part de la producció s'adscriu a la Denominació d'Origen Conca de Barberà, creada l'any 1989 i que s'estén per uns límits semblants als de la unitat. El 2005 va recollir més de 23 milions de quilos de raïm, dada que exemplifica l'important pes del sector.

El segon tipus de conreu en importància són els cereals, que es concentren a diferents àrees: als voltants de Montblanc, on darrenament forma un paisatge en mosaic amb els edificis de les noves indústries, al nord de Vimbodí, al pla d'Anguera a Barberà de la Conca i a alguns sectors de Cabra del Camp. Al nord de la conca, al municipi de Rocafort de Queralt, hi ha també una important presència de conreus herbacis, en uns relleus que connecten amb els de la baixa Segarra a través del coll de Deogràcies.

A part de la vinya i els cereals, la resta de cultius tenen una presència molt més residual. Al corredor entre Montblanc, l'Espluga de Francolí i Vimbodí hi ha alguna presència de conreus arboris,

Fragment d'un dels paisatges més característics de la unitat, conformat per la presència de les vinyes situades en terrenys planers i les masses forestals ocupant els sectors menys aptes per al conreu. Observatori del Paisatge

principalment oliveres i avellaners. L'important pes que el sector agrícola ha tingut històricament és un dels seus millors exemples en la formació i consolidació de les cooperatives agrícoles, un fenomen que es dona a pràcticament tots els municipis de la conca.

De la interacció entre la vegetació espontània i l'espai agrícola en surt el mosaic paisatgístic típic de la conca de Montblanc: un espai amb dominància de l'agricultura, especialment la vinya, acompanyada sovint d'altres tipus de conreus i amb la vegetació espontània que ocupa els espais de més pendent. El paisatge és més heterogeni al nord-oest, pel que fa a les formes i la diversitat de colors, producte de la diferent configuració del relleu, mentre que en el centre de la cubeta com a Pira o a Sarra, el relleu més planer implica un paisatge més homogeni i també unes explotacions agrícoles més grans.

El mosaic paisatgístic és lleugerament diferent a les immediacions de Montblanc, a causa de la proliferació d'infraestructures, zones industrials i residencials.

A part de la singularitat paisatgística que suposa Montblanc dins la unitat, cal destacar també el fet diferencial que suposen les serres de les Guixeres, Carbonària i de Jordà. Formen un espai sotmès a una pressió humana menor i, consegüentment, menys vulnerable a les perturbacions i les dinàmiques exògenes.

El monestir cistercenc de Poblet, situat ja a peu de les muntanyes de Prades, és el màxim exponent del ric patrimoni cultural de la conca. Al seu voltant trobem també paisatge agrícola secular, amb la vinya com a protagonista.

Evolució històrica del paisatge

La conca de Poblet mostra indicis clars d'activitat humana des de la prehistòria, però és posteriorment amb l'arribada dels romans i, sobretot, a partir del segle XII amb la reconquesta, quan segura-

ment s'inicià la plena humanització amb el poblament de la majoria dels nuclis habitats que hi ha actualment. Això va comportar el desenvolupament de l'agricultura i la ramaderia a la zona, especialment fomentada des del monestir de Poblet que va implantar nous sistemes de conreu, organitzacions agrícoles com les "granges" i va introduir el cultiu de la vinya. El desenvolupament d'aquest cultiu va representar un camí sense retorn en la transformació del paisatge natural de la conca, i va arribar a la seva màxima expansió durant l'última dècada del segle XIX quan el percentatge de terra conreada va assolir els valors més alts. Aquesta transformació ha deixat una empremta encara visible actualment sobre el paisatge, fruit de les diverses construccions de pedra seca. L'aparició de la fil·loxera, l'any 1893, comportà la transformació de molts d'aquells conreus de vinya en cereals i, anys després, en plantacions d'ametllers, oliveres i avellaners. A l'inici del segle XX, i com a resultat de la crisi agrària, es van començar a abandonar les terres menys productives, les de més difícil accés, amb sòls més prims i de més pendent. Aquests són els terrenys que actualment es troben ocupats principalment per brolles de pi blanc.

L'evolució de la població a partir del segle XII va estretament lligada a l'evolució de l'agricultura, a les guerres i a les epidèmies sofertes al llarg de la història. Es caracteritzà per fortes davallades produïdes per les pestes fins al segle XVI. A partir d'aquest segle, s'inicià una curta recuperació, trencada de nou per les guerres durant el segle XVII. Així doncs, no és fins passada la guerra de Successió que la població de la conca de Poblet augmentà dels 5.271 habitants atribuïts l'any 1720 fins als 15.199 habitants de l'any 1789, un augment degut en bona mesura a l'increment del conreu de la vinya. Aquest fort creixement demogràfic culminà l'any 1887 amb uns 22.818 habitants. La posterior crisi agrària i la guerra civil feren disminuir dràsticament la població fins als 16.723 habitants censats l'any 1940; la davallada continuà fins a l'any 1964, quan es compten 14.707 habitants. A partir d'aquí s'inicià una lenta recuperació fruit del desenvolupament industrial, el turisme i la immigració. D'aquesta manera, el paisatge actual de la conca és el resultat del poblament i el desenvolupament de l'agricultura des de l'època medieval (caracteritzat principalment per la vinya i el cereal), conjuntament amb la transformació soferta a partir de la dècada dels anys setanta del segle XX amb el desenvolupament industrial de la comarca, que ha implicat la construcció d'infraestructures lineals com l'autopista, línies d'electricitat i darrerament el pas del TGV.

Organització i dinàmica actual del paisatge

La conca de Poblet gaudeix d'un paisatge força homogeni. Coincideix amb una vasta àrea de relleu deprimit i ben delimitat per les serres que l'envolten per tots costats, i es troba un paisatge agrícola tradicional en mosaic amb la presència d'algunes granges, sobretot porcines i algunes de poc integrades, com per exemple les situades a l'Espluga de Francolí i a Montblanc. Els conreus ocupen una gran extensió a causa dels materials sedimentaris tous que també han facilitat l'acció erosiva de buidat per part dels rius Francolí i Anguera. La vinya és el conreu més estès i que dóna caràcter a la unitat, tot i que els camps no ocupen extensions molt

grans, ja que estan delimitats pel traçat sinuós de la xarxa de torrents que drena la conca. Pinedes de pi blanc i fragments d'alzinar colonitzen els barrancs, els turons testimoni i els vessants perifèrics, ja que són aquests els únics espais que han quedat al marge de l'activitat agrícola.

En general, el paisatge té un caràcter eminentment rural, encara que en les darreres dècades ha començat a patir un procés de transformació que ha comportat la pèrdua de terrenys agroforestals. Per descriure'l es pot dividir el territori de la unitat en tres sectors diferenciats:

El primer sector és el més extens de la conca i també el més representatiu del paisatge tradicional d'aquest territori. Geogràficament es troba en la zona situada al nord del traçat de l'autopista AP-2 i comprèn la major part dels termes municipals de Barberà de la Conca, Pira, Sarral, Rocafort de Queralt, Solivella, Blancafort, i part dels de Montblanc, l'Espluga de Francolí i Cabra del Camp. Es tracta d'un paisatge principalment agrícola, fortament parcel·lat i de secà, on predomina el cultiu de la vinya i els cereals, acompanyats per ametllers i oliveres, i que configura, en determinats sectors, una bona mostra representativa del paisatge de la "trilogia mediterrània". Aquests cultius es troben intercalats amb conreus erms, que moltes vegades ja tenen comunitats arbustives, i amb petits boscos illa (sobretot de pi blanc) situats a les zones amb més pendent o en els sòls més prims i pedregosos. També es troben conreus al llarg dels torrents i les rases que configuren la conca del riu Anguera.

Els nuclis de població són petits i en general ben conservats, encara que en els darrers anys s'estan produint canvis importants en la tipologia de les noves construccions, la majoria de vegades són cases adossades, que no segueixen la tipologia arquitectònica pròpia de la zona, sobretot en les poblacions de Sarral i Pira, com també a Montblanc i l'Espluga de Francolí, cosa que trenca l'arquitectura característica de la zona i provoca una pèrdua d'identitat de la zona. Sarral i Pira també concentren una petita superfície de sòl destinat a ús industrial. La xarxa viària és la bàsica per a la

Nucli de Rocafort de Queralt, envoltat per camps de cereals. Observatori del Paisatge

comunicació entre pobles: destaquen la C-241 que es dirigeix a Igualada, i la C-14 en direcció a Tàrraga.

El segon sector és el més transformat, sobretot a partir dels anys setanta del segle xx. Es tracta de la franja de terreny que històricament servia de pas entre les terres del litoral i les terres de l'interior. És l'eix del riu Francolí, i comprèn la zona on es concentra la major part de la població de la comarca: els nuclis de Vimbodí, l'Espluga de Francolí, Montblanc i Vilaverd. Es tracta d'un paisatge fortament transformat on trobem la major part d'infraestructures lineals d'aquesta part del territori: l'autopista AP-2, la línia del TGV, la línia de tren convencional, la carretera N-240 entre el coll de Tàrrès i el coll de Lilla, la C-14 des de Montblanc fins a l'estret de la Riba i dues línies d'electricitat d'alta tensió que en conjunt incideixen sobre el paisatge. A la zona sud dels nuclis de Montblanc i Vilaverd, al peu de les muntanyes de Prades, hi ha una petita franja on la majoria de conreus han estat abandonats i on les comunitats vegetals arbustives es barregen amb petites urbanitzacions o edificacions disperses d'activitat de cap de setmana. Hi ha petits racons amb alt valor paisatgístic com l'aiguabarreig del riu Francolí i el riu Anguera, amb edificacions d'interès històric com els molins de la Vila, el nucli de Lilla i els seus voltants, i sobretot el nucli de Prenafeta. També s'ha de destacar com un valor paisatgístic important el conjunt monumental i artístic del centre històric de Montblanc.

Darrerament, el traçat del TGV s'ha construït en paral·lel a l'autopista, i ha deixat una franja de terrenys sense ús entre les dues infraestructures.

El tercer sector és el situat a la zona nord del peu de les muntanyes de Prades, tocant al paratge natural de Poblet i emmarcat majoritàriament en el terme municipal de Vimbodí. Es tracta d'un paisatge rural protagonitzat principalment pel cultiu de la vinya, alternat amb petites superfícies forestals principalment d'alzinar. Hi tenen una destacada importància els conjunts monumentals del monestir de Poblet i les antigues granges de Milmanda i Riudabe-

Sector sud-oest de la Conca de Poblet, on es pot observar l'espai urbà i periurbà de Montblanc. Observatori del Paisatge

lla. D'altra banda, s'han produït rompudes a l'alzinar de la Mata, una de les masses forestals d'alzinar litoral situades sobre relleu planer més importants de Catalunya.

Els principals factors que incideixen sobre els processos de canvi actual del paisatge de la conca de Poblet són les dinàmiques i les polítiques agrícoles, el creixement urbanístic i industrial, i, en menor grau, les dinàmiques turístiques i les activitats recreatives.

La potenciació del valor dels productes vinícoles viscuda durant els darrers anys ha convertit la vinya en la principal protagonista d'aquest paisatge, reforçada per la proliferació de grans empreses vinícoles, sobretot al voltant de Poblet. D'altra banda, i paradoxalment, amb la jubilació de molts pagesos s'estan abandonant els terrenys menys productius que són ocupats ràpidament per comunitats vegetals molt inflamables i s'incrementa la superfície forestal contínua, fet que augmenta el risc d'incendi forestal, sobretot perquè l'abandonament de cultius es manifesta més clarament en els terrenys situats als extrems de la unitat, al peu de les serralades que la voregen. De fet, els perímetres de protecció prioritària de les muntanyes de Prades i de l'alt Gaià només afecten els boscos de la conca situats a l'estreta franja que s'interposa entre Montblanc i l'inici dels relleus de la serra de Prades. També hi resten inclosos els boscos situats al sud de Sarral i Rocafort de Queralt i que recobreixen els primers contraforts de la serra de Comaverd.

El creixement urbanístic i industrial és potser el principal factor de canvi del paisatge actual en aquesta unitat on s'ha produït un notable augment dels processos d'urbanització en els últims anys, la majoria d'ells de tipus horitzontal.

Les dinàmiques turístiques de la zona no han provocat fins a l'actualitat gaires canvis en el paisatge.

Finalment, cal destacar la nova imatge que ha representat la implantació dels parcs eòlics de les serres del Tallat i de Vilobí, que han canviat el teló de fons de la unitat.

Expressió artística del paisatge

De la conca de Poblet es conserva documentació gràfica i escrita del segle xvii, que dóna algunes pinzellades del paisatge d'aquella època. Hi ha gravats fets per Bealieu del nucli de Montblanc, Barberà de la Conca i els seus entorns. Alguns viatgers com Bertomeu Joly també deixaren escrits breus on descrivien el paisatge i les costums dels llocs per on passaven. Aquest viatger estigué a Poblet l'any 1604.

És, però, al segle xix quan es comencen a trobar descripcions més extenses i més acurades. Eduard Toda i Güell deixà moltes referències en la seva obra *Poblet, recorts de la Conca de Barberà* de l'any 1883.

Antoni Palau i Dulcet publicà durant els primers trenta anys de segle xx guies sobre Poblet, Montblanc i la Conca de Barberà, on es troben moltes descripcions.

Josep Pla descriu magistralment la conca de Poblet a *Tres guies* (1976):

“La Conca està reclinada sobre un teló de fons de muntanyes, els punts més elevats de les quals formen partió de les aiguës amb la Segarra, el Baix Urgell, les Garrigues i les Muntanyes de Prades. Les barrancades que formen aquest cercle muntanyós alimenten al mandrós riu Francolí, que constitueix l'eix de la comarca. A un costat i altre del seu curs verdegem els horts i els arbres fruiters; aquesta cinta de terra al·luvial és de vegades molt estreta i de vegades s'eixampla una mica en una corba més rica i més amable. Els pobles s'aixequen en els pujols amb una indubtable pretensió estratègica. Des de l'horta fins a les altures suaus, les vinyes i els ametllers despleguen tota la noblesa botànica. Als faldars distingiu pinedes esclarissades que es destaquen sobre uns fons vermellosos o blanquinosos, de calcària pàl·lida. El país està molt ben comunicat. A les fondalades veiem algun vell molí. Les masies esquitxen de formes humanes el paisatge i li donen un ordre plausible i agradable. La impressió és dolça i suau” (Pla, 1997: p. 1.044).

Altres escriptors que també van saber plasmar pinzellades del paisatge d'aquesta unitat dins de les seves obres són: Ramón Canató i Espinach, Josep Iglésies, Josep M. Poblet i Francesc Badia i Batalla.

324

Ramon Violant i Simorra també deixà moltes mostres etnogràfiques d'aquesta zona en la seva obra *Etnografia de Reus i la seva comarca, el Camp, la Conca de Barberà, el Priorat*, publicada entre 1955 i 1959.

Durant els anys vint i trenta del segle xx, es van editar diferents col·leccions de postals (fototípia Thomas, Roisin, Toldrà, Baldric...) que reflecteixen el paisatge, els monuments i la vida quotidiana d'aquesta unitat. Fotògrafs com Català Roca, abans, o Kim Castells, actualment, també han deixat testimonis gràfics d'aquest paisatge.

Dins del camp de la pintura han estat molts els artistes que han mostrat Montblanc i els seus monuments, el monestir de Poblet i altres elements patrimonials de la comarca, però també han plasmat en el seu art l'entorn d'aquest patrimoni arquitectònic, un paisatge que combina l'empremta dels humans amb la natura. Citem alguns dels artistes més destacats: Maties Palau i Farré, Josep Martínez Lozano i Ismael Balanyà i Moix.

Valors en el paisatge

Un dels principals valors ecològics d'aquesta unitat és la seva funció com a corredor biològic, ja que moltes espècies animals i vegetals necessiten espais no massa transformats per desplaçar-se o expandir-se. En aquest context són molt interessants, sobretot per la fauna, els boscos illa entre els conreus que els fan de refugi. També són importants els espais fluvials del Francolí i l'Anguera, els quals encara conserven trams amb destacades comunitats

naturals de ribera, sobretot al voltant del seu aiguabarreig. Altres biòtops molt interessants de la zona són els marges dels camins i dels camps de conreu, veritables reserves de biodiversitat i refugi de moltes espècies de fauna. També interessen les comunitats rupícules que es localitzen en petits cingles i sectors de roca de la zona. Finalment, s'ha de destacar, pel seu important valor ecològic, la comunitat d'alzinar litoral de la Mata, al terme de Vimbodí i prop de l'antiga granja de Riudabella, ja que està considerat l'alzinar en terreny pla més extens de Catalunya, una part del qual està inclòs dins el paratge natural d'interès nacional de la vall del monestir de Poblet.

Un petit fragment culminant del vessant nord de la serra de Miramar és inclòs dins d'espais d'interès natural del tossal Gros de Miramar, incorporat al PEIN per la diversitat faunística que registra. Així mateix, la continuació cap al sud d'aquesta carena ha estat inclosa dins la xarxa Natura 2000.

Segurament, el principal valor estètic d'aquest paisatge és l'harmonia visual que resulta de la combinació física entre els diferents elements tradicionals de la zona: les diverses construccions de pedra seca com els marges, les barraques, les cabanes i els masos; els conreus de secà (la vinya, els cereals, els ametllers i les oliveres); i els diversos boscos illa i altres elements naturals. Aquest valor varia al llarg de l'any amb el pas de les estacions, provocant canvis de color i tonalitat. Durant la primavera, s'estableix el verd intens dels sembrats, dels primers brots dels ceps, i de les fulles novament recuperades dels arbres caducifolis. A l'estiu, s'adquireixen unes tonalitats més groguenques fruit de la maduració dels sembrats i són els pàmpols de la vinya els responsables de donar el color verd. La tardor porta els colors ocres de les vinyes i els marrons de la terra llaurada per tornar a ser sembrada. I, finalment, l'hivern torna a escampar diferents tonalitats de verds per tot arreu i els ametllers, cirerers i altres fruiters ofereixen la seva floració. Un altre valor estètic és el de les nombroses edificacions monumentals i històriques de la zona, com el conjunt monumental del centre històric de Montblanc, els nombrosos molins fariners, el monestir de Poblet, les antigues granges medievals de Milmanda o Riudabella, o els centres històrics dels pobles petits. Des d'aquesta zona també esdevé un important valor estètic la visió que es té de les diverses serralades que envolten la comarca, com la serra del Cogulló, la de Comaverd, la del Tallat, la de Vilobí o els diversos barrancs del paratge natural de Poblet que s'enfilen cap a les muntanyes de Prades.

Entre els valors productius de la conca de Poblet destaca l'elaboració de vins i caves amb la denominació d'origen pròpia Conca de Barberà, així com un oli molt valorat que pertany a la zona de producció de la denominació d'origen protegida Siurana. És, però, el sector turístic de qualitat el que està traient més benefici dels valors naturals, històrics i culturals de la zona mitjançant l'àmplia oferta d'activitats relacionada amb aquests valors com la gastronomia, l'artesanía, els productes de la terra, les festes populars, les rutes com la del Cister o les dels cellers modernistes, els itineraris, els museus i, fins i tot, les activitats cinegètiques. Això es

Mosaics agrícoles de cereals, vinya i ametllers al Pla de la Vila (l'Espluga de Francolí). Aquests conreus, conjuntament amb els marges de pedra seca i els boscos illa que s'hi intercalen, confereixen a la Conca de Poblet una harmonia visual de gran valor estètic. Observatori del Paisatge

tradueix en un augment considerable d'establiments relacionats amb aquest sector (com cases de pagès, fondes, restaurants i botigues d'agroalimentació). D'altra banda, no es pot oblidar que el sector econòmic més important continua sent la indústria, ubicada principalment en polígons al voltant del nucli de Montblanc.

Els valors històrics estan sobretot relacionats amb el llarg procés d'humanització i, per tant, amb la presència de construccions tradicionals que generalment es troben encara ben conservades. Destaquen les construccions d'arquitectura rural com marges de pedra seca i barraques o cabanes de volta, molt nombroses a la zona; pous de gel, arneres i seguers, colomers, pous, mines d'aigua, bassots, basses, fonts, molins hidràulics fariners com els Molins de la Vila, peixeres o rescloses i séquies. També cal remarcar la presència d'alguns ponts de pedra i restes de camins empedrats.

Tota aquesta mostra de construccions rurals va acompanyada de construccions i edificacions monumentals de gran importància com: els cellers modernistes de Pira, Barberà de la Conca, Sarral o Rocafort de Queralt, les esglésies, el conjunt monumental del centre històric de Montblanc amb béns catalogats amb la figura de bé cultural d'interès nacional com el recinte emmurallat i altres com a bé cultural d'interès local, i finalment el monestir de Poblet, Patrimoni de la Humanitat. A banda s'ha d'esmentar l'important jaciment paleontològic de calcàries lacustres del període Oligocè ubicat prop de Sarral on s'han trobat nombroses restes fòssils sobretot de vegetals, així com les coves de l'Espluga de Francolí, que són un dels atractius turístics d'aquest àmbit.

En relació amb l'ús social del paisatge de la conca de Poblet s'ha de considerar que és una zona que pot ser contemplada des de diversos miradors naturals: el coll de Lilla a la serra de Miramar; el mirador de la Pena al capdamunt del bosc de Poblet; el coll de

Belltall a la serra del Tallat i el Cogulló a la serra del Cogulló. Des de l'àrea de turisme del Consell Comarcal, en els darrers anys s'han fixat rutes amb marca pròpia com la del Cister, la dels cellers Modernistes, la ruta Medieval, la ruta de la serra de Miramar al paratge de Poblet, o la de Poblet a Vilanova de Prades. Així i tot, també es poden fer rutes per la zona que visiten els diferents museus situats a Vimbodí, l'Espluga de Francolí, Montblanc i Sarral, o rutes que uneixen indrets o establiments relacionats amb l'artesania (vidre, ferro, alabastre, fusta i ceràmica). La zona també és creuada pel GR7-1, pel GR 175 i pel camí de Sant Jaume, a més de diferents PR senyalitzats. Són diverses les àrees de lleure on es pot gaudir d'una bona estada: els Torrents a Vimbodí, els Sants Metges a Sarral, Sant Josep a Montblanc, Santuari de Montgoi a Vilaverd i l'àrea del riu Anguera a Pira. El monestir de Poblet i, ben a prop, el complex turístic de les Masies ofereixen la possibilitat de fer estades de repòs i meditació. A les Masies també hi ha un alberg de Joventut i una casa de colònies.

Entre els valors religiosos i espirituals destaca el monestir de Poblet, joia arquitectònica i cultural, declarat Patrimoni de la Humanitat l'any 1991, on habita una comunitat de monjos cistercencs i és el centre religiós i espiritual per excel·lència d'aquesta zona. Vinculada a l'existència del monestir de Poblet, la ruta del Cister canalitza i potencia els valors del propi monestir.

El camí de Sant Jaume que passa per aquesta part de la conca també es troba catalogat com a recorregut de peregrinació. Se celebren diversos aplecs religiosos a la zona, com les festes quinquennals de la Mare de Déu dels Torrents de Vimbodí, les festes de la Mare de Déu de la Serra de Montblanc que se celebren cada vint-i-cinc anys per tota la població, la festa del Sagrat Cor de Solivella, l'aplec a l'ermita dels Sants Metges de Sarral i la romeria al santuari del Montgoi de Vilaverd. A banda, s'han trobat elements funeraris, de l'edat del bronze i de l'edat del ferro, al terme de Vimbodí, prop del monestir de Poblet, a part de nombrosos enteraments medievals existents per tota la zona.

Dels valors simbòlics i identitaris destaquen les construccions de pedra seca combinades amb els conreus de vinya, cereal i olivera. Contemplar els turons o comellars amb els antics bancals protegits pels seus marges i observar petites masies, barraques o cabanes esteses arreu contribueix a percebre la humanització del paisatge de la conca de Poblet.

Com a valor singular destaca el conjunt monumental del monestir de Poblet (Patrimoni de la Humanitat). Les terres del seu voltant i el bosc de Poblet foren declarades l'any 1984 paratge natural d'interès nacional amb una normativa destinada a protegir l'entorn paisatgístic del monestir. De fet, l'entorn del monestir ja disposava des de l'any 1970 de normes de protecció elaborades pel Patronat de Poblet. El conjunt monumental i artístic de Montblanc, declarat l'any 1947, és una altra de les singularitats d'aquesta unitat paisatgística. A més de ser patrimoni històric, Montblanc destaca per trobar-se al peu de l'espai PEIN del massís de les muntanyes de Prades.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Les principals rutes que es poden seguir per a l'observació i gaudi del paisatge són, per una banda, les carreteres i, per altra banda, els senders inclosos en la xarxa de senders de Gran Recorregut.

Les rutes que ofereixen una visió parcial del sector occidental de la conca de Poblet neixen a l'Espluga de Francolí.

La primera es dirigeix cap al sud en direcció a les muntanyes de Prades per les carreteres TV-7001 i posteriorment per la T-700. Aquesta última ressegueix el peu de les muntanyes de Prades abans d'abandonar la unitat que ens ocupa, i endinsar-se pròpiament a la unitat de paisatge de les Muntanyes de Prades; així permet contemplar el contrast entre la Conca de Barberà al nord, i els bosc de Poblet al sud, emmarcat en el Paratge Natural d'Interès Nacional de la Vall del Monestir de Poblet.

D'altra banda sortint de l'Espluga de Francolí també hi ha l'itinerari en direcció nord que enllaça amb les Garrigues baixes i la vall del Corb, creuant el coll de Senan. Aquest itinerari és interessant per dirigir-se de forma perpendicular a la serra del Tallat; així, mentre es creua el mosaic agrícola que alterna herbacis de secà, ametllers o vinyes, la ruta enfila sense dilació al petit contrafort que és la serra, i un cop a dalt es pot observar la panoràmica de la Conca de Barberà, que uns minuts abans s'estava creuant.

326

Un altre itinerari que cal remarcar se situa a la zona nord-oriental de la unitat, i es comparteix amb la unitat veïna Baixa Segarra. Parteix de Santa Coloma de Queralt en direcció sud per la C-241, i tot just sortir del poble trenca a mà dreta per agafar la carretera de Codony, que enllaça directament amb Conesa creuant un mosaic agrari formidable, caracteritzat pels conreus de cereals, vinya i fruiters de secà, dels suaus pendents de lo Codony (792 m) i del tossal Rodó (764 m). Un cop a Conesa s'agafa la pista a Forès, que surt del pobles resseguint el barranc de les Codines, i combina el mosaic agrari amb bosquines. És precisament des de Forès on es pot contemplar una de les millors panoràmiques sobre la conca de Poblet, amb un teló de fons tan magnífic com les muntanyes de Prades. Finalment la ruta torna a Santa Coloma de Queralt enllaçant des de Forès amb la T-233 fins a Sarral, i d'aquí per la C-241 al punt d'origen, passant per Rocafort de Queralt, ambdós pobles situats a la unitat de paisatge que ens ocupa.

Altres rutes per carretera són:

- L'N-240, que des del coll de Lilla baixa cap a la vall del Francolí i creua la unitat pel sector meridional. Des del coll de Lilla es gaudeix d'una perspectiva general del sector Montblanc-Vimodí.
- L'autopista AP-2, que entra a la unitat per l'estret de Cabra del Camp i segueix després més o menys paral·lela a l'N-240. Des de l'entrada pel coll de Cabra fins que s'enfonsa a la vall del Francolí es gaudeix d'una visió general de pràcticament tota la unitat de paisatge, així com de les serres que la delimiten pel sector nord i oest.

- Les carreteres locals TV-7002, T-700, TV-7003 i TV-7004 apropen al sector sud-oest de la unitat i permeten gaudir del paisatge amb tota tranquil·litat gràcies al baix nivell de trànsit rodador que suporten. La seva integració en el paisatge permet contemplar-lo de manera molt directa.

Atès el poc desnivell que presenta la unitat, els itineraris no motoritzats que més destaquen són els que condueixen a les unitats veïnes, així es pot gaudir d'unes vistes sobre el paisatge de la conca de Poblet amb prou perspectives.

A la zona de Montblanc i Espluga de Francolí destaquen els itineraris que surten, un de Montblanc i l'altre de Poblet, els dos amb direcció a les muntanyes de Prades. El que neix a Montblanc descriu un circuit circular amb els GR 171 i 175, coneguts per la ruta del Cister, i enllaça almenys tres ermites: la de Sant Miquel, la Santíssima Trinitat, i la de Sant Joan, a part de resseguir diferents barrancs.

La ruta que surt de Poblet arriba fins a la Pena (883 m), i passa pel Paratge Natural d'Interès Nacional de la Vall del Monestir de Poblet, un entorn de bosc mediterrani molt apreciat a la zona i que contrasta fortament amb la plana agrícola que deixa enrere. Dalt, a la Pena, hi ha el pou de glaç del mateix nom, d'unes grans dimensions, que usava el monestir per guardar-hi el gel. Des d'aquí també es gaudeix d'unes grans vistes sobre el monestir i la zona occidental de la Conca de Barberà.

Una altra ruta que cal destacar és la que va de Prenafeta al tossal Gros (867 m), situat entre la serra Carbonària i la serra de Jordà, i que actua de talaia tant per la unitat de la Conca de Poblet, com de tot el Camp de Tarragona. Així s'observen els paisatges agrícoles d'ambdues bandes des d'un mateix mirador.

També destaca el GR-7 que ressegueix el límit sud-est de la unitat, així com els dos GR esmentats anteriorment, GR-171 i 175, que creuen la unitat de nord a sud.

Per últim, la ruta de Cabra del Camp al Cogulló (879 m), de la mateixa manera que les dues primeres, surt de la unitat de Conca de Poblet, però s'endinsa en la unitat veïna de l'Alt Gaià. És una ruta circular amb inici a Cabra del Camp d'on ressegueix el barranc del Cogulló, direcció nord-est pel GR-175, fins que el sender se separa del curs fluvial per acabar d'ascendir a dalt del Cogulló per la carena de la serra de Comaverd. Des del Cogulló s'observa tota la conca de Barberà d'est a oest. El descens es fa carenant, direcció sud-oest, pel turó de Conills, i segueix per mas Conill i Cal Guixó, fins a retornar a Cabra de Camp.

El relleu de la conca de Poblet, amb l'excepció del vessant nord de la serra de Miramar, és bastant uniforme, amb poques diferències d'altitud, fruit de l'excavació al llarg del temps dels rius Franco-lí i Anguera, que va establir una conca delimitada per serralades i blocs muntanyosos. Així doncs, per tal d'observar el paisatge d'aquesta zona des d'una certa perspectiva, s'ha d'estar situat en qualsevol dels punts més enlairats de les serres perifèriques.

Com a miradors de la conca de Poblet, el coll de Lilla (540 m) (serra de Miramar), punt d'entrada natural a la zona des del camp

El mirador de la Cogulla, a la Serra de Miramar, permet una visió global de la Conca de Poblet. Observatori del Paisatge

de Tarragona, i la Cogulla (789 m) són els dos més destacables de la unitat, ja que com s'ha dit anteriorment, la majoria de punts d'observació òptims se situen fora de la unitat. Des d'allà, es pot veure tot l'eix del Francolí (Vimbodí, l'Espluga de Francolí, Montblanc i Vilaverd) amb les muntanyes de Prades al fons, i tot el camp de Tarragona. També es pot mencionar el municipi de Montblanc que, com s'ha anunciat anteriorment, es troba just a sota de la part nord-oriental de les muntanyes de Prades, per la qual cosa quan s'ascendeix una mica pels seus vessants, s'obté una panoràmica completa de tota la conca de Poblet.

Altres miradors per a observar el paisatge són:

- El coll de Belltall (787 m) (serra del Tallat): punt situat a la part nord-oest de la unitat. És la sortida natural de la comarca en direcció a les terres d'Urgell. S'hi accedeix per la carretera C-14 des de la població de Solivella. Podrem observar-hi tota la conca de Poblet amb el seu característic paisatge de mosaic, els turons i els pobles, i al fons l'eix del Francolí amb les muntanyes de Prades al darrere.
- El coll Roig: aquest és un punt de poca alçada però amb una gran vista sobre el bosc de Poblet. Està situat entre Vimbodí i Poblet per la carretera TV-7002, i s'hi pot observar el monestir de Poblet i les vinyes dels voltants, l'alzinar de la Mata i els barrancs del bosc de Poblet al fons.
- L'ermita de Sant Joan (680 m): ermita situada a les muntanyes de Prades, al terme de Montblanc. S'hi accedeix per un camí forestal des de la població de Montblanc o des de l'Espluga de Francolí. Mirador excel·lent per contemplar la major part de la unitat, sobretot la part nord i l'eix del Francolí.

Possible evolució del paisatge

La conca de Poblet es troba en un moment clau de profunda transformació econòmica i poblacional. A la zona nord de la unitat, allà on el pes de les terres de conreu encara és important,

és probable que l'evolució del paisatge vagi molt lligada al futur del sector agrari. Fins ara s'ha pogut constatar que a mesura que disminueix el nombre de persones dedicades a l'agricultura, augmenta la superfície de conreus erms. Sembla que la tendència en els propers anys serà la mateixa, i que es mantindran conreades només les terres més bones i productives i es tendirà a una homogeneïtzació dels tipus de cultius. Això farà augmentar la superfície forestal i generarà una pèrdua de les discontinuïtats entre aquestes masses, fet que comporta un augment del risc d'incendi forestal. El risc d'incendis es pot veure agreujat per la tendència a disminuir el règim de precipitacions dels darrers anys fruit del canvi climàtic. Així i tot, les directrius de la PAC (Política Agrària Comunitària) han de tenir molta importància en aquest futur escenari. De fet, la Conca de Barberà és la comarca pilot de la demarcació de Tarragona del programa de contractes globals d'explotació del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural, i ha de servir com una de les vies per a solucionar alguns dels problemes d'aquest sector, com el de l'abandonament dels conreus, mitjançant el foment de la pagesia entre les noves generacions. D'altra banda, encara que es pugui aturar la davallada del sector agrícola, difícilment s'aconseguirà que tornin a ser productives moltes de les terres abandonades en els últims anys i el paisatge serà més uniforme.

A la resta de poblacions com Blancafort, Solivella o Rocafort de Queralt, encara que es preveu que el nombre d'habitants hi augmenti, l'increment serà a ritme lent i no es creu que provoqui canvis importants en el paisatge.

Al voltant de les poblacions de Vimbodí, l'Espluga de Francolí, Montblanc i Vilaverd, on el paisatge tradicional s'ha transformat més al llarg de les darreres dècades, és també on es preveuen els majors canvis durant els propers anys. El creixement urbanístic continuarà, encara que segurament de manera més lenta que els últims anys. Aquest fet s'explica per l'existència d'uns preus de l'habitatge més econòmics que els existents al voltant de Tarragona i per les bones comunicacions que hi ha entre les dues àrees per carretera. També es pot produir un increment del sòl industrial al voltant dels eixos de les carreteres N-240 i C-14. Cal tenir present la incidència que pot tenir aquest procés sobre l'entorn dels rius Anguera i Francolí, sobretot prop del seu aiguabarreig, que es troba al mig de les variants de les carreteres C-14 i N-240.

En el sector del monestir de Poblet, en el terme de Vimbodí, és on es preveuen menys canvis, com a conseqüència de les restriccions urbanístiques que genera la normativa del paratge natural de Poblet.

D'altra banda, les polítiques que fomenten el turisme d'interior o agroturisme, endegades des de fa uns anys, sobretot per les administracions locals, estan començant a donar fruits. Aquest tipus de turisme ja comença a ser una realitat a la zona, amb l'obertura de nous establiments com cases de pagès, residències rurals o càmpings. L'oferta turística es basa en les activitats derivades de l'important patrimoni natural, històric i cultural. Aquest patrimoni s'està promocionant mitjançant rutes com la del Cister, la medieval o la dels cellers modernistes. Els beneficis que generen aquestes activitats, en les quals és bàsica la conservació del paisatge tradi-

cionals de la zona, han de ser els millors actius perquè tant la població com les administracions locals apostin més decididament per aquest tipus de creixement econòmic i tinguin més en compte els valors paisatgístics a l'hora de planificar-ne el desenvolupament.

Avaluació d'amenaces i oportunitats

Amenaces:

- L'abandonament dels conreus a causa de l'envelliment de la població agrària fa preveure que disminueixi progressivament el tradicional paisatge en mosaic i que es tendeixi a un paisatge més uniforme i amb poques discontinuïtats. Aquest fet també pot afavorir un augment del risc d'incendi forestal.
- Al voltant de la xarxa viària principal s'ubiquen algunes activitats que tenen efectes sobre el paisatge.

Oportunitats:

- Les serres que voregen la conca de Poblet aporten multitud de referències visuals així com molts punts d'observació i interpretació del paisatge.
- A la conca hi ha nombrosos espais que gaudeixen de protecció atesos els seus valors naturals o patrimonials. Els nombrosos valors converteixen aquest paisatge en un referent molt important per al desenvolupament econòmic de la zona.
- La vinya és el conreu dominant i, tot i estar sotmesa a les dinàmiques de la política agrària i de l'evolució del mercat, té el recolzament d'una denominació d'origen. La producció d'oli d'oliva també gaudeix d'una figura homònima.
- Malgrat que la productivitat agrícola sigui rendible, es produeix l'abandó de conreus lligat, en bona part, a l'envelliment de la població dedicada al sector. Per a evitar aquest fet s'està treballant per a afavorir que hi hagi joves que es dediquin a la pagesia.
- L'atractiu turístic dels valors històrics, culturals, religiosos i simbòlics que tenen els elements patrimonials de Montblanc i del monestir de Poblet ha de ser un element favorable per al desenvolupament del sector i per a aconseguir una diversificació més gran de les activitats econòmiques.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un corredor del Francolí que permeti gaudir dels elements patrimonials més rellevants i que presenti una façana endreçada i de qualitat quan passi a prop d'elements urbans. Aquest espai és el territori històric de pas entre les terres del litoral i l'interior de Catalunya i és on es concentren els principals nuclis de població (Vilaverd, Montblanc, l'Espluga de Francolí i Vimbodí), polígons industrials i d'activitat econòmica, així com, diverses infraestructures lineals de llarg recorregut.

OQP2

Un patrimoni històric i arquitectònic, format pel monestir cistercenc de Poblet, el nucli medieval de Montblanc, les granges de Riudabella i Milmanda, els cellers modernistes de Pira, Barberà de la Conca, Rocafort o Sarra, protegit i valorat, i amb uns entorns de protecció lliures d'edificacions i instal·lacions que en facilitin la contemplació.

OQP3

Un paisatge de conca i serres amb un mosaic agroforestal amb gran diversitat de conreus ben conservat que esdevingui un element representatiu del paisatge rural de mosaic propi de la trilogia mediterrània. Aquests conreus estan formats per vinyes, ametllers i oliveres i s'alternen amb cereals, distribuïts en unitats molt parcel·lades sovint configurades mitjançant marges de pedra seca.

OQP4

Un valuós patrimoni rural format per barraques de volta, pous de gel, arneres, pous, bassots, basses, fonts, molins fariners, peixeres o rescloses, séquies, ponts de pedra i camins empedrats ben conservats, viu i promocionat turísticament.

OQP5

Uns nuclis de població de Lilla, Prenafeta, la Guàrdia dels Prats, Barberà de la Conca, Pira, Cabra del Camp, Blancafort, Solivella, Sarra, Rocafort de Queralt i Vallverd, amb un creixement ordenat que mantingui la seva disposició nodal i compacte, que conservi els valors urbanístics i patrimonials amb tipologies constructives pròpies del lloc i que eviti la dispersió d'elements urbans i construïts.

Àrees amb valors especials per protegir

- Element patrimonial del monestir de Poblet, Patrimoni de la Humanitat, i voltants, pels seus valors religiosos, històrics, estètics i identitaris.
- Conjunt històric del nucli antic de Montblanc (muralls, edificis històrics, trama urbana...) i de les granges medievals de Riudabella i Milmanda, al qual cal una estratègia de gestió integral per restaurar-ne i potenciar-ne el valor històric i estètic.

Àrees de foment de la gestió

- Massa forestal de l'alzinar de la mata de Riudabella, i l'entorn del monestir de Poblet, un dels alzinars litorals situat sobre relleu planer més important de Catalunya, a fi d'evitar-ne la transformació en conreus.
- Connector ecològic de la serra de Miramar (des de l'estret de la Riba fins a l'estret de Cabra del Camp), que permet la continuïtat forestal entre el massís de les muntanyes i el bloc del Gaià: cal mantenir la gestió pública del bosc del voltant de la Cogulla, millorar-ne la qualitat de les masses forestal que conté i compatibilitzar-ne la gestió forestal amb la preservació dels valors ecològics i aplicant-hi mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals.
- Mosaic agroforestal dels vessants de les muntanyes de Prades, dels entorns de Vimbodí i dels vessants de les serres de Vilobí i del Tallat, que actuen com a zona de transició paisatgística vers les extenses masses forestals del massís de les muntanyes de Prades, a la vegada que introdueixen elements de biodiversitat i de discontinuïtat contra els incendis forestals.
- Paisatge de la vinya molt present a l'entorn de la rasa de Sant Miquel (prop del nucli de Prenafeta), a les àrees compreses entre la Guàrdia dels Prats i Pira, entre Pira i Blancafort, entre Blancafort i Solivella, i des de Solivella fins a l'entorn de Sarral. Pels seus valors històrics, estètics i productius, caldria potenciar-lo, tot evitant les noves rompudes i afeixaments que trenquin el caràcter de la zona.
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen bona part de la conca situada entre el corredor d'infraestructures (TGV, AP2, N-240), la serra de Miramar, el massís del Gaià, la baixa Segarra i la serra del Tallat, on és possible contemplar exemples de paisatge típic de la trilogia mediterrània (blat, vinya i olivera/ametller). Pels seus valors històrics, estètics i productius, caldria potenciar-la.
- Miradors del paisatge de la Cogulla, el coll de Lilla, Montblanc, el coll de Belltall, el coll Roig, l'ermita de Sant Joan i el tossal Gros: caldria conservar-los i millorar-los per les

perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos tant de la conca de Poblet com d'unitat veïnes.

- Nuclis rurals de Lilla, Prenafeta, la Guàrdia dels Prats, Barberà de la Conca, Pira, Cabra del Camp, Blancafort, Solivella, Sarral, Rocafort de Queralt i Vallverd: pels valors històrics i estètics que contenen, caldria restaurar-ne algun cas, tot evitant el creixement dispers i afavorint la integració de les noves construccions en el paisatge preexistent.
- Nuclis urbans del corredor del Francolí (Vilaverd, Montblanc, l'Espluga de Francolí i Vimbodí), on cal evitar el creixement dispers, millorar la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials/industrials i impulsar estratègies de promoció del patrimoni històric del nucli antic de Montblanc (muralls i edificis històrics), a més de prioritzar la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compacitat dels nuclis de població.
- Polígons industrials aïllats situats en els accessos a l'autopista AP-2, i al llarg de l'eix de l'N-240 entre Montblanc i l'Espluga de Francolí: caldria millorar-ne la qualitat estètica i la interacció amb el paisatge circumdant i fomentar la comunicació de municipis per a l'establiment i gestió de nous polígons industrials, de manera que es redueixi l'ocupació del sòl per a aquests usos.
- Sòl urbanitzable dels nuclis de Vilaverd, Montblanc i l'Espluga de Francolí, així com el situat al llarg de l'eix de la carretera N-240, que desenvolupi creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent i integrats estèticament en l'entorn.
- Riberes del Francolí i l'Anguera, en particular al seu aigua-barreg: restaurar-ne els hàbitats d'interès comunitari que contenen.
- Esculls de la Riba: difondre el coneixement del paisatge i establir punts d'observació geològica.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Corredor d'infraestructures de l'eix del Francolí, amb el pas de la carretera N-240, l'autopista AP-2 i la línia del TGV, que incorpori actuacions de millora estètica, de permeabilització, d'arranjament dels nusos viaris i rotondes d'accés als nuclis urbans.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) Senan-l'Espluga de Francolí-Poblet
 - b) Forès-Sarral-Rocafort de Queralt-Santa Coloma de Queralt

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Element patrimonial i entorn

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Connector ecològic

 Mosaic agroforestal

 Paisatge de la vinya

 Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis

 Nucli rural

 Sòl urbà

 Polígon industrial

 Sòl urbanitzable

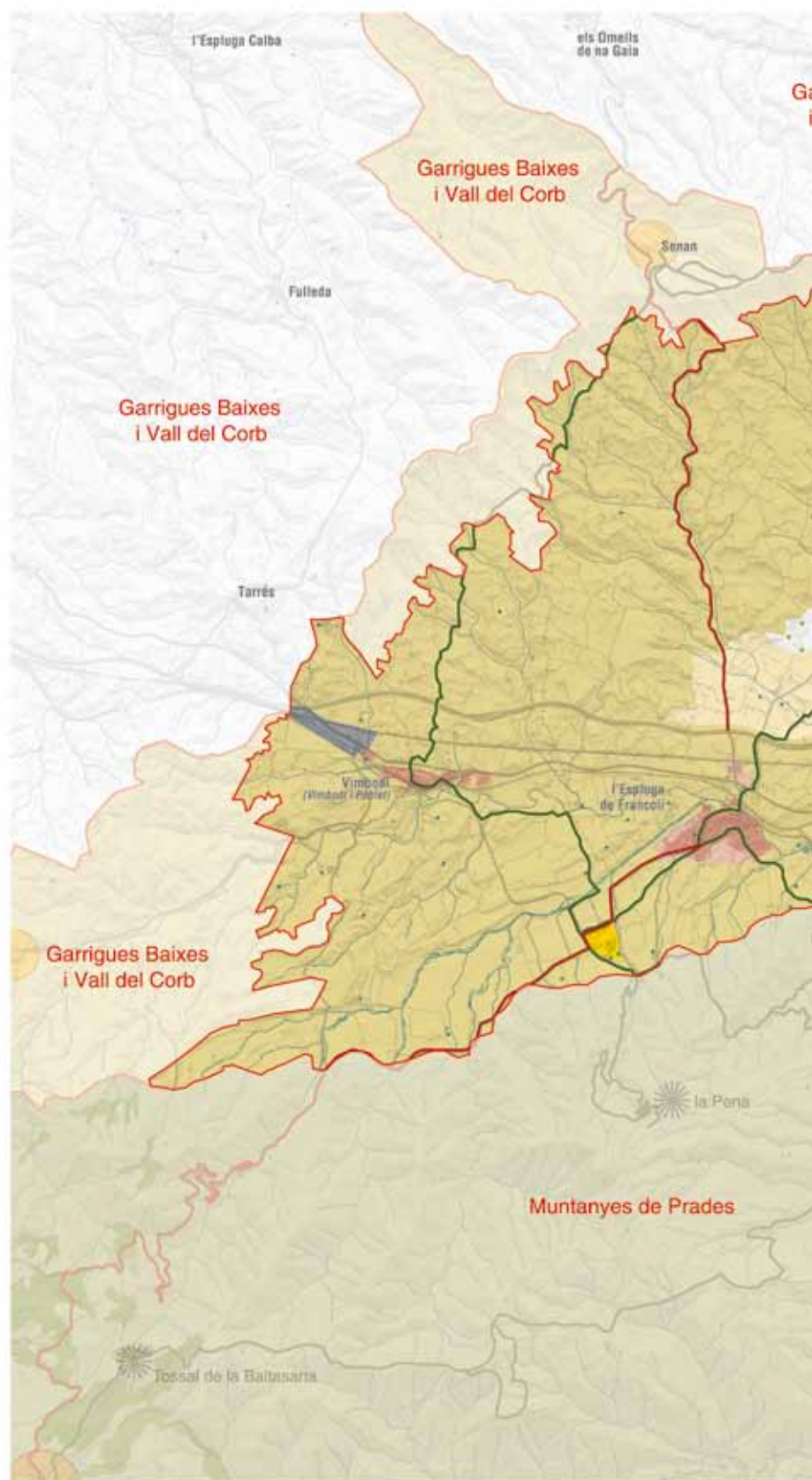
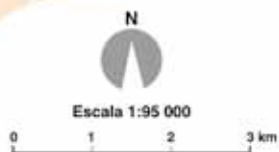
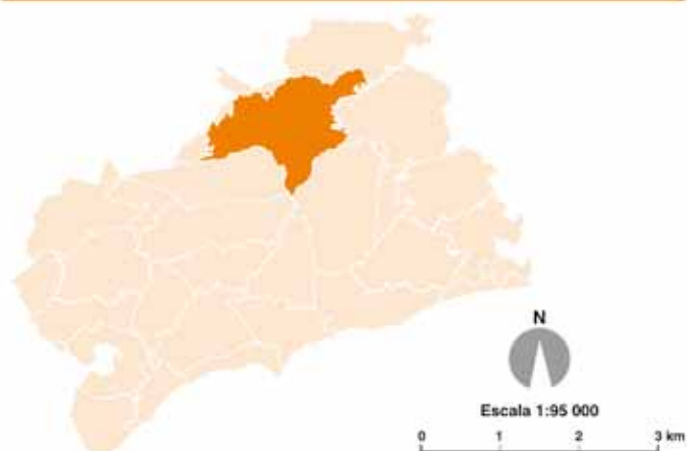
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

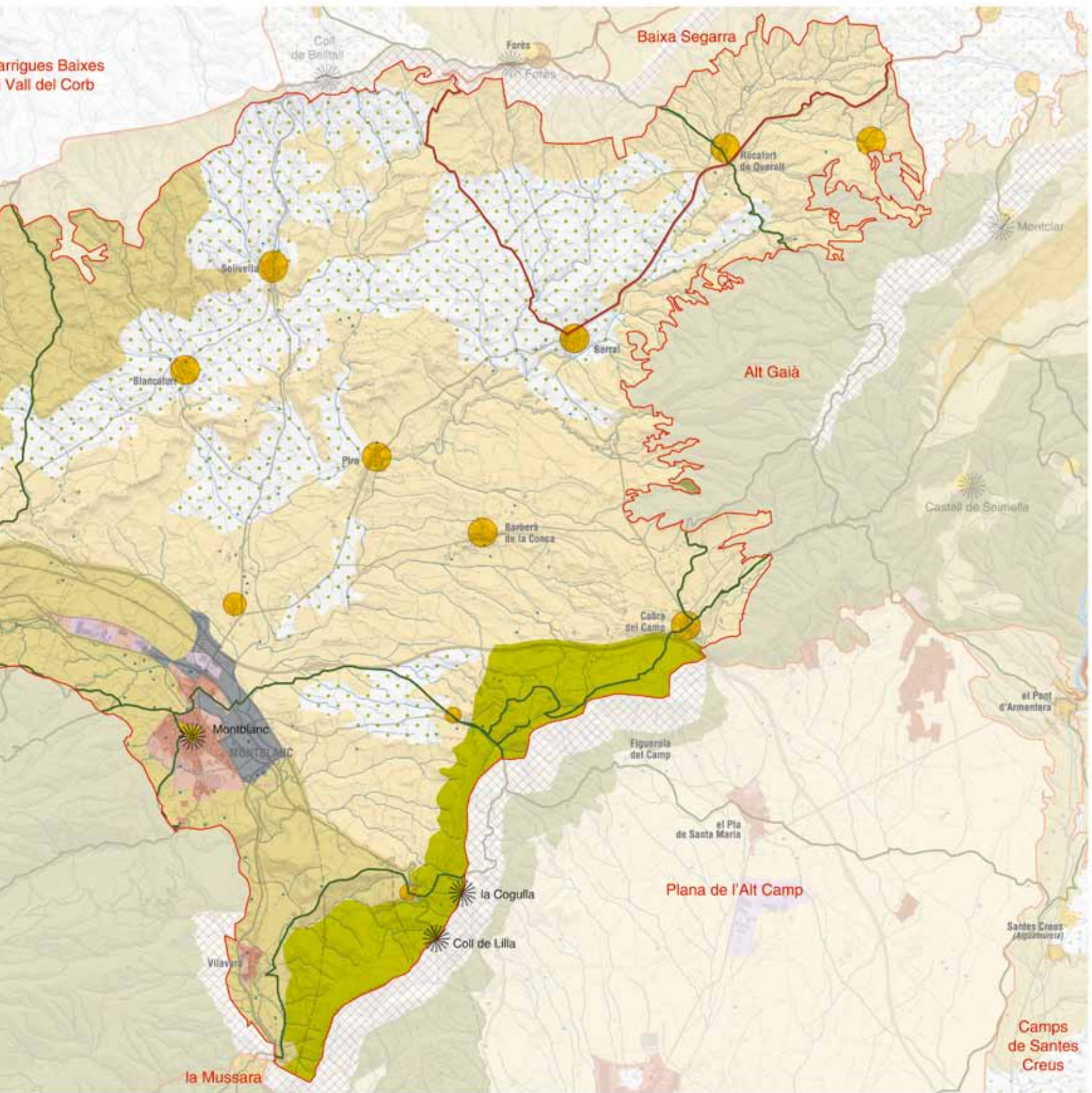
 Corredor d'infraestructures

 Itinerari motoritzat

 Itinerari a peu

330

5. Muntanyes de Prades

Comarca:

Priorat, Conca de Barberà,
Alt Camp i Baix Camp.

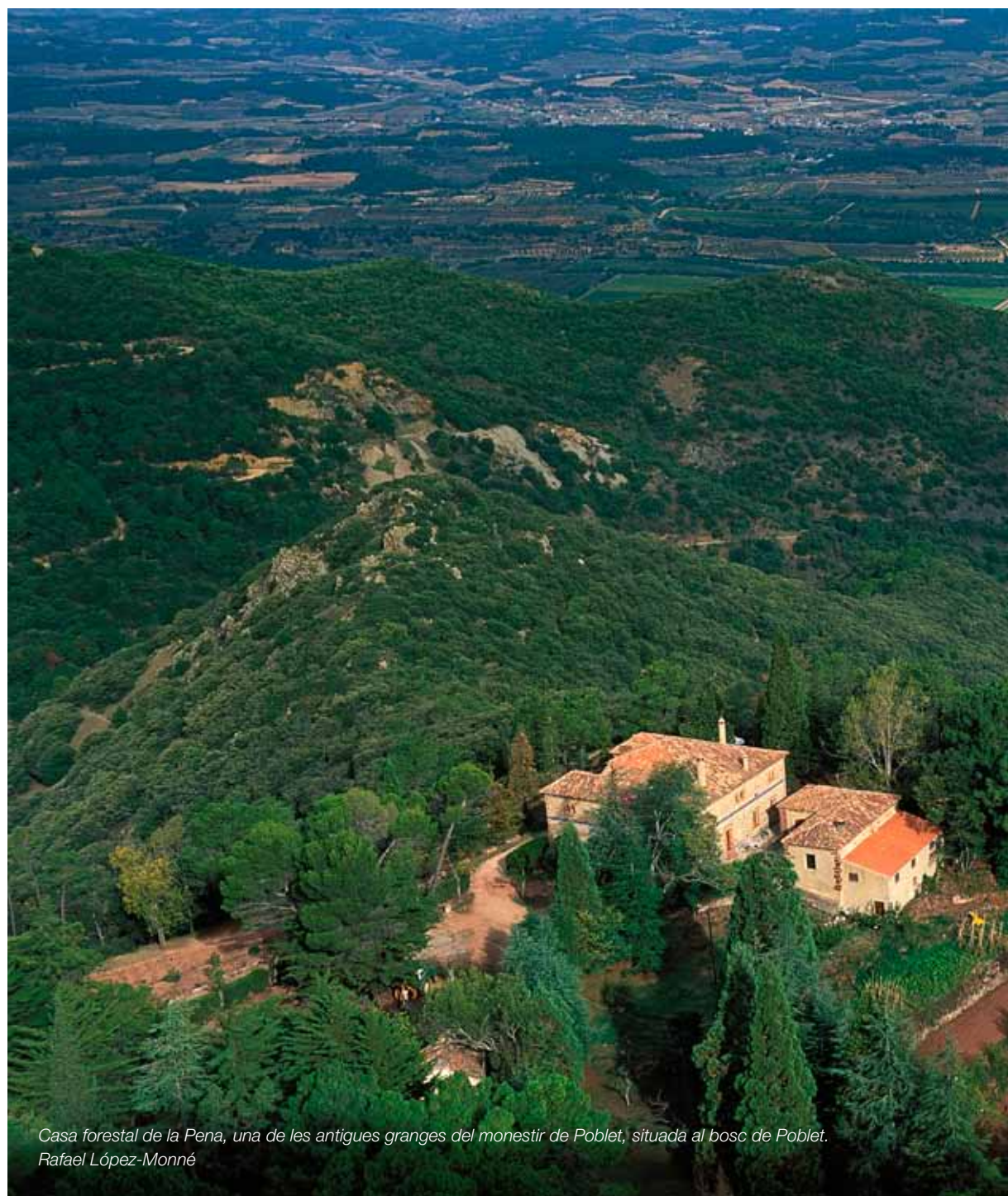
Superfície:

14.297 ha

Municipis:

Nord-est d'Ulldemolins, Vilanova de Prades, Prades, sud de Vallclara, Vimbodí i de l'Espluga de Francolí, sud-oest de Montblanc, Vilaverd i nord de Mont-ral i Capafonts.

332

*Casa forestal de la Pena, una de les antigues granges del monestir de Poblet, situada al bosc de Poblet.
Rafael López-Monné*

Trets distintius

- Massís muntanyós densament recobert per formacions forestals que s'eleva fins als 1.200 metres d'altitud per sobre de les terres planes de la Conca de Barberà.
- Presència de nombrosos torrents i rieres entre els quals destaquen el riu Brugent, la capçalera del riu Montsant i la riera de la Vall de Montblanc. Entre els barrancs que es dirigeixen cap a Montblanc destaca el barranc de la Vall, on hi ha comunitats de ribera força ben conservades.
- La coberta vegetal, bàsicament mediterrània, ocupa més del 90% de la superfície. També hi viuen comunitats sub-mediterrànies i eurosiberianes en els ambients amb més humitat de la part alta del massís.
- Conté una ampla varietat de boscos: pinedes de pi blanc, alzinars, carrascars, rouredes de roure de fulla petita i pinedes de pi roig. Alguns d'aquests boscos, com la roureda de roure reboll, tenen un elevat valor biogeogràfic.
- L'espai agrícola es concentra als voltants de Prades i de Vilanova de Prades i és dedicat majoritàriament als conreus de secà, concretament a avellaners i oliveres.
- S'hi localitzen les poblacions de Prades i Vilanova de Prades, junt amb els petits nuclis rurals de Rojals, el Pinetell, la Bartra i Farena.
- El relleu variat i format per valls, barrancs, torrents, cims i tossals, altiplans i cingles, juntament amb els pobles i masos que es troben ben integrats en el paisatge ofereixen una harmonia visual que transmet sensacions de bellesa i tranquil·litat.

Mirador

— Itinerari motoritzat

13 l'Espluga de Francolí - Coll de Capafonts

— Itinerari a peu

21 Montblanc - Sant Joan

22 la Pena

43 Mola dels Quatre Termes

45 Prades - Serra de la Gritella

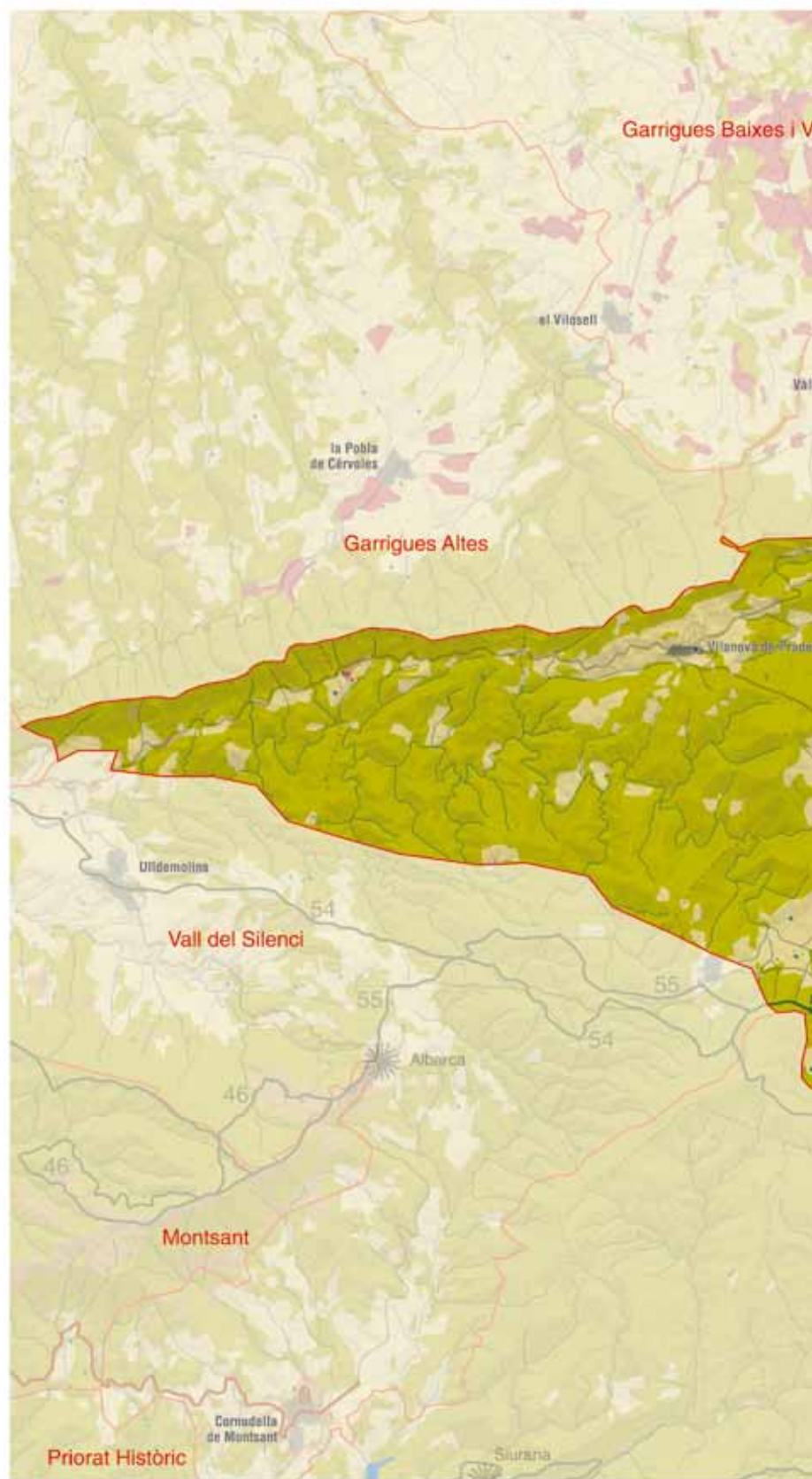
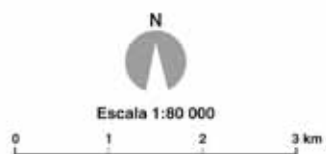
50 GR-175 - La ruta del Cister

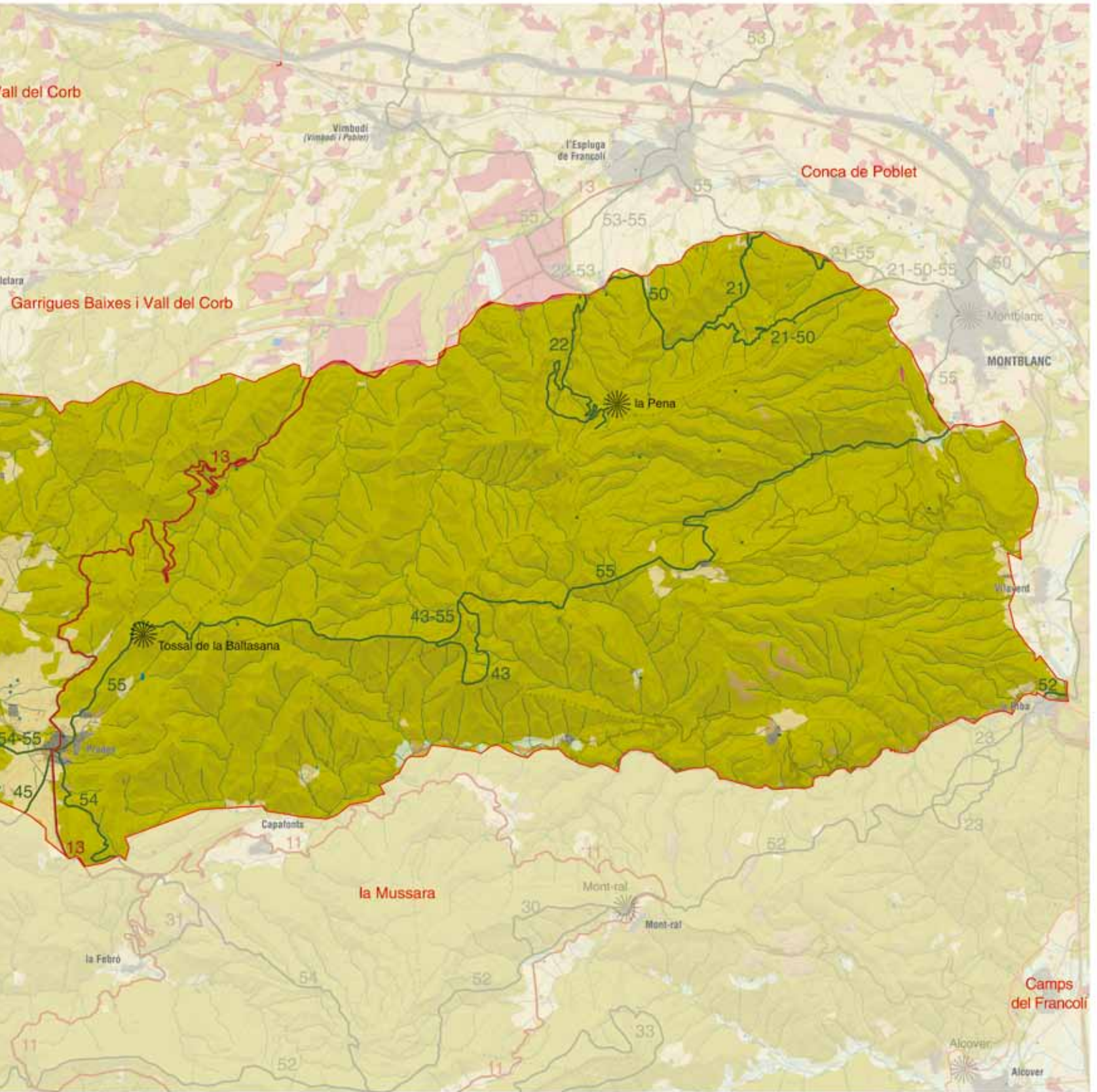
52 GR-7

54 GR-65 - 5 - Camí de Sant Jaume

55 GR-171

334

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El nucli orogràfic de les muntanyes de Prades s'aixeca alterós sobre les terres baixes de la Conca de Barberà que l'envolten pel nord i per l'est. El conjunt muntanyós s'enlaira fins als 1.201 metres del tossal de la Baltasana, la màxima altitud assolida dins el domini territorial del Camp de Tarragona.

Les muntanyes de Prades combinen una àrea oriental formada per serres que han estat individualitzades per una densa xarxa de torrents i un sector central i de ponent integrat per altiplans i relleus de perfils arrodonits situats al voltant dels 1.000 metres d'altitud, en el qual es localitza el nucli de Prades.

L'estructura del relleu està constituïda per un sòcol paleozoic format per gresos, pissarres motejades i pissarres argiloses del Carbonífer, anàleg al que aflora al centre del Priorat, ja que es tracta de la mateixa unitat geològica. L'esmentat paquet de roques metamòrfiques queda interromput per dues grans intrusions granítiques que afloren al sector de l'altiplà de Prades i al torrent de Castellfoli. A sobre del sòcol paleozoic es va dipositar la sèrie de roques sedimentàries del Triàsic les quals apareixen en el sector oriental de les muntanyes de Prades: des dels plans de la Vila, Rojals, les Garrigues i fins a la Riba, i també al sud de l'eix del riu Brugent.

336

A la part central i occidental de les muntanyes de Prades la cobertura de roques triàsiques va ser escombrada per l'erosió i només en resten petits dipòsits de gresos i conglomerats vermells del Buntsandstein, en els quals està modelat el tossal de la Baltasana. La localitat de Prades també està emplaçada sobre un sector on afloren aquests gresos que han estat la font de subministrament dels blocs de pedra de color rogenc amb què s'han construït alguns dels edificis característics del poble.

La serra de la Llana, en canvi, situada a l'extrem nord-occidental, està modelada en materials sedimentaris: conglomerats, gresos, margues i lutites de l'Oligocè i l'Eocè que pertanyen a la Depressió Central Catalana des del punt de vista de la història geològica. Les capes de sediments estan disposades de forma subhoritzontal a l'extrem oriental i fortament basculades cap al nord a mesura que es progressa cap a l'oest, com a conseqüència de l'aixecament del sòcol paleozoic que li permet assolir els 1.201 metres d'altitud a la punta del Curull. El modelat dels conglomerats calcaris ha donat lloc a formes de relleu arrodonides de tipus montserratí.

Malgrat que a les muntanyes de Prades es localitzen les màximes altituds del camp de Tarragona, el règim de precipitacions mediterrani no és suficient per a alimentar corrents d'aigua de gran cabal. Els cursos principals s'originen al nucli del massís muntanyós: el riu de Prades que es dirigeix cap a la vall del Silenci per unir-se al riu de Montsant, mentre que el riu Brugent circula en direcció est per desguassar al riu Francolí a l'alçada de la Riba, marcant el límit entre els materials paleozoics del nucli de les muntanyes de Prades i el Triàsic dels Motllats i la Mussara.

El clima mediterrani amb influències continentals condiciona el paisatge vegetal del massís. Més del 90% de la superfície de les muntanyes de Prades està recobert per la vegetació natural. Les pinedes de pi blanc amb un sotabosc de brolla o d'alzinar jove s'estenen per la base de tot el sector oriental. Només en el vessant septentrional disminueix el seu vigor a causa de les condicions ambientals més humides que s'hi donen. A la base del sector nord predomina l'alzinar litoral que és substituït per una franja d'alzinar muntanyenc a mesura que es guanya altitud. Els carrascars, relacionats amb el clima mediterrani de tendència continental, es troben als altiplans freds, secs i ventosos al voltant del poble de Prades. En alguna obaga frescal com a sota de la Pena es troben fragments de la roureda de roure martinenc (*Quercus humilis*). A les obagues més elevades del tossal de la Baltasana es fa la pineda de pi roig (*Pinus sylvestris*) amb boixerola (*Arctostaphylos uva-ursi*), una comunitat que a Catalunya es retroba als Ports, i la roureda de roure reboll (*Quercus pyrenaica*), un roure de distribució geogràfica ibèrica que té a les muntanyes de Prades el seu límit oriental a la Península i l'única localitat a Catalunya. Les plantacions de castanyers es localitzen al sector nord, entre Prades i Vilanova de Prades. A les clarianes i als llocs desforestats es troben brolles silícicoles amb tamborino (*Lavandula stoechas* subsp. *pedunculata*) i estepa de muntanya (*Cistus laurifolius*).

Hi ha 4.050 ha d'espai forestal sotmès a gestió pública o consorciada. La major part és propietat de la Generalitat (3.740 ha) o de l'Ajuntament de l'Espluga de Francolí (230 ha), mentre que només 80 ha són de titularitat privada.

Els boscos de les muntanyes de Prades són l'hàbitat de diverses espècies animals que hi troben refugi i recursos per a sobreviure. Destaquen l'astor (*Accipiter gentilis*) i l'esparver (*Accipiter nisus*) entre els rapinyaires forestals i l'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*) i el xoriguer (*Falco tinnunculus*) entre els que sobrevolen els espais oberts. Pel que fa als mamífers, els més remarcables són el turó (*Mustela putorius*) i el gat salvatge (*Felis silvestris*). Darrerament s'han introduït exemplars de cabirol (*Capreolus capreolus*).

Fragment del bosc de Poblet, on es pot observar la continuïtat de les masses forestals i el predomini de l'alzinar. Observatori del Paisatge

Els conreus ocupen molt poca superfície. Només un escàs 6% del territori es dedica als usos agrícoles amb un marcat predomini dels fruiters de secà, bàsicament avellaners i oliveres, localitzats a les àrees més planeres o sobre els pendents poc inclinats dels termes municipals de Prades i Vilanova de Prades.

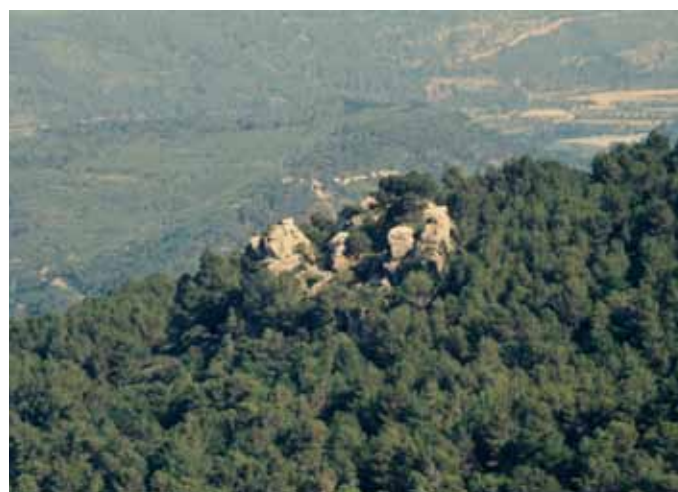
Evolució històrica del paisatge

Hi ha indicis d'activitat humana des de la prehistòria, però no és fins després de la reconquesta que la zona va iniciar un poblament relativament estable, encara que sempre poc important. Històricament, la població de Prades ha estat el principal nucli de població, juntament amb Rojals i els seus agregats (la Bartra, el Pinetell i els Cogullons, que es troba avui dia en runes) i Farena. Però a banda d'aquests nuclis de població, hi havia un element característic del poblament de les muntanyes de Prades: el mas de muntanya i l'economia de subsistència que tenia lloc al seu voltant. Aquesta economia basada en les activitats tradicionals (la ramaderia, l'agricultura i l'explotació forestal), és la que va caracteritzar el paisatge d'aquesta zona fins a les primeres dècades del segle xx, quan s'inicià el despoblament. Així doncs, la població de Prades era un centre ramader important, on es desplaçaven ramats transhumants i on tenia lloc una de les fires de bestiar més concorregudes de Catalunya. L'agricultura mai no va ser gaire estesa i es caracteritzava pels cereals, la vinya durant la febre d'or i al voltant de la població de Prades pel cultiu de la patata, les castanyes i les avellanets.

Les limitacions climàtiques i geomorfològiques han ajudat a mantenir, a les muntanyes de Prades, un paisatge poc transformat i dominat per dinàmiques naturals, afectat només per una activitat ramadera que aprofitava les extenses pastures que s'estenien pels principals altiplans.

L'explotació forestal tradicional, juntament amb la ramaderia, ha estat l'activitat que ha caracteritzat més el paisatge de les muntanyes de Prades. El carboneig i l'extracció de llenyes a les rouredes i alzinars històricament va produir nombroses disputes entre els veïns de la zona, sobretot en el bosc de Poblet. La comunitat cistercenca va mantenir aquest bosc durant més de set segles fins que la desamortització de l'any 1835, amb el posterior repartiment de terres, donà lloc a un procés de desforestació. El bosc no es recuperà fins a les primeres dècades del segle xx gràcies a la feina de nombrosos enginyers forestals. Finalment, el desenvolupament de la indústria en altres llocs i les dificultats de la vida a la muntanya van afavorir un despoblament progressiu d'aquesta zona a partir de les primeres dècades del segle xx, amb l'abandonament dels masos, dels petits llogarrets i dels conreus. Prades passà dels 1.090 habitants de l'any 1860 als 546 de l'any 1986.

Així doncs, avui en dia a les muntanyes de Prades predomina un extens paisatge natural, fruit de la poca humanització que ha tingut històricament la zona, que s'ha vist afavorit en el darrer segle per un despoblament massiu. Aquest paisatge ben conservat ha fet que en les darreres dècades ressorgeixi una certa activitat econòmica vinculada al turisme de natura i lleure, però també ha fet augmentar el risc d'incendi forestal, com a conseqüència de

Dues fotografies de la zona del Roc del Bosc del Paris; la primera, de principis de segle xx, mostra un territori molt descobert de vegetació natural, a causa de la intensa explotació forestal; la segona correspon al moment actual, on es pot observar l'extraordinari desenvolupament de la massa forestal atesa la baixa pressió a la qual estan sotmesos aquests boscos. Lucien Roisin i Observatori del Paisatge.

l'increment de les superfícies forestals i de les activitats que s'hi desenvolupen.

El sector de la serra de la Llena s'ha caracteritzat històricament per constituir un espai muntanyenc, rocós i feréstec, que contrasta amb el de la zona de Prades, molt més boscosa, de relleus més suaus i amb aprofitaments puntuals però més continuats al llarg de la història.

Aquestes característiques han limitat força les possibilitats d'aprofitament agrícola, i les principals modificacions les han marcades els incendis forestals que periòdicament hi han tingut lloc, especialment en el vessant sud de la serra. Aquests incendis provoquen llargs períodes de regeneració natural que constitueixen part de l'evolució paisatgística. Entre aquests cal destacar el de 1994 que va ser especialment important.

Com a tret que defineix l'evolució de les darreres dècades d'aquest sector de la serra de la Llena, cal tenir en compte que és un espai envoltat de conreus, fonamentalment oliveres i ametllers, amb un procés d'implantació històrica molt llarg, especialment per raons físiques i agronòmiques. L'evolució històrica de l'espai i de l'entorn ha seguit pautes complementàries entre els conreus esmentats, amb l'ascens, la caiguda i la recuperació de la vinya com a fet més destacable.

Precisament, aquest sector s'ha caracteritzat per constituir un element de connexió entre el Montsant, les muntanyes de Prades i les Garrigues, per la qual cosa ha format part indirectament de tota l'evolució històrica d'aquest ampli espai

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge actual d'aquesta part del massís de les muntanyes de Prades és predominantment forestal i bastant uniforme. Les principals diferències es troben en les comunitats vegetals predominants. Únicament en la zona més a ponent, al sector del peu de la serra de la Llena, el paisatge té uns trets més agrícoles que forestals. Cal remarcar que la transformació paisatgística més important

dels últims decennis ha estat conseqüència del despoblament i del consegüent abandonament de les tasques silvícoles i agrícoles tradicionals.

Així doncs, al vessant nord hi ha l'espai protegit del Paratge Natural d'Interès Nacional de la Vall del Monestir de Poblet, que comprèn el bosc de Poblet, una gran massa forestal formada principalment per boscos d'alzina a les parts baixes i mitjanament elevades. A les parts més enlairades hi ha boscos de roure reboll, pinedes secundàries de pi roig i, en algunes obagues, rouredes de roure martinenc i pinedes primàries de pi roig. El relleu està format per nombrosos barrancs que culminen en diversos altiplans i en cims culminals com el tossal de la Baltasana (1.201 m). El Paratge Natural d'Interès Nacional de Poblet va ser-ho declarat des de l'any 1984, i l'espai PEIN de les Muntanyes de Prades des de l'any 1992.

La zona est de la unitat, al voltant del nucli de Rojals, està caracteritzada principalment per brolles, claps d'alzinar i sobretot pinedes secundàries de pi roig i de pinassa, fruit de repoblacions forestals dels anys seixanta del segle xx, com les situades a l'extens altiplà dels plans de Rojals. Enmig d'aquesta massa forestal hi ha clarianes amb comunitats arbustives que evidencien els darrers terrenys

338

Conreus d'avellaners i ametllers que s'intercalen amb bosquines de pi blanc i alzina al barranc de la Coma, molt a prop de Vilanova de Prades. També es poden observar alguns conreus abandonats. Observatori del Paisatge

conreats al voltant de nombrosos masos, la majoria dels quals avui dia es troben en runes. Al voltant de les poblacions de Rojals, el Pinetell i Farena hi ha petits terrenys de conreu dedicats principalment al cultiu dels cereals i dels avellaners.

En l'àmbit forestal s'aprofitava la fusta del pi, ben abundant, i del castanyer. Així mateix, la ramaderia, sobretot dels sectors oví i porcí, pasturava entre la forest, però l'abandonament ha comportat que la major part del terme estigui ocupat pel bosc i les garrigues, i que actualment la producció de bestiar se centri únicament en l'aviram i en el porcí i també en el manteniment d'una llarga tradició apícola.

El caràcter extremament muntanyós fa que la tendència de la vegetació sigui anar progressant a partir de l'extensió de les masses actuals, sobretot allà on els conreus es van abandonant. L'abruptor i el distanciament dels paratges naturals d'aquestes contrades respecte als nuclis urbanitzats més importants del Camp de Tarragona condicionen que es mantinguin molt aïllats, sense una elevada freqüentació. Això fa que la vegetació espontània pugui estendre's i guanyar densitat, ja que la manca d'explotació silvícola o d'aclarida a causa de l'entrada dels ramats ha disminuït molt.

La unitat és recorreguda per nombrosos torrents i rieres entre els quals destaquen el riu Brugent, la capçalera del riu Montsant i la riera de la Vall de Montblanc. Entre els barrancs que es dirigeixen cap a Montblanc destaca el barranc de la Vall, on hi ha comunitats de ribera bastant ben conservades.

La zona sud de la unitat es troba caracteritzada per un extens altiplà desforestat colonitzat per comunitats arbustives, les Garrigues de Vilaverd, fruit d'un sòl pobre i molt pedregós, que a més va ser afectat per un gran incendi forestal l'any 1986. Aquest altiplà delimita amb l'espectacular barranc del riu Brugent, al llarg del qual es troben antics molins fariners i paperers i les poblacions de Farena i el Pinetell.

Un dels factors de transformació i modelat del paisatge d'aquesta serra han estat els incendis forestals. L'abandonament dels conreus en certes zones d'aquest territori provoca una homogeneïtzació del paisatge, una pèrdua de biodiversitat i un augment de la superfície forestal, fet que fa incrementar el risc d'incendis.

A la zona oest és on hi ha més varietat en el paisatge. Al vessant nord de les poblacions de Capafonts i Prades hi ha boscos de roure reboll, de roure valencià i pinedes secundàries. Entre les poblacions de Prades i Vilanova de Prades és on el paisatge és més agrícola, amb predomini del cultiu d'avellaners i patates a la zona de Prades i predomini d'ametllers i oliveres a la zona de Vilanova de Prades. Entre aquestes dues zones hi ha una extensa àrea de carrascar, la dels Segalassos, que delimita amb la capçalera del riu Montsant.

Els nuclis de població de la unitat són sis: Prades, Vilanova de Prades, Rojals, el Pinetell, la Farena i el llogarret de la Bartra. Com a nuclis principals i caps de municipi hi ha Prades i Vilanova de Prades. Prades té una població estable d'uns 600 habitants, però augmenta considerablement durant els caps de setmana i els pe-

ríodes de vacances, fet que ha propiciat l'edificació d'urbanitzacions de segona residència, algunes de les quals han estat ben integrades en el paisatge. Vilanova de Prades, amb uns 150 habitants, manté l'estructura tradicional del poble, amb carrers estrets i completament adaptats a la topografia. A les poblacions de Rojals i el Pinetell, encara que mantenen una part de l'estructura original de poble rural de muntanya, destaca algun xalet o mas de cap de setmana, construït durant la dècada dels anys setanta del segle xx, no gaire integrat en el paisatge, fet que no es repeteix afortunadament en les noves construccions que s'hi estan fent. Finalment, Farena i el petit llogarret de la Bartra sí que mantenen totalment l'estructura tradicional de poble de muntanya.

Aquest increment de les activitats turístiques està provocant un creixement urbanístic moderat, de segones residències, en poblacions com Prades i Rojals que de vegades no segueixen els models de construcció ni els materials tradicionals de la zona. L'augment del turisme també comporta la pràctica d'activitats que poden tenir efectes negatius sobre el medi natural, com la circulació motoritzada per senders i torrents o una freqüentació excessiva de persones durant el període de recol·lecció de bolets.

A la unitat s'accedeix per cinc carreteres locals: la T-700 de Poblet a Prades, la TV-7041 de la Riba a Capafonts, passant pel Pinetell i Farena, la TV-7042 de Montblanc a Rojals, i la TV-7004 i la TV-7005 d'Ulldemolins i Vilanova de Prades a Prades. La resta d'infraestructures són una extensa xarxa de pistes forestals i camins de muntanya utilitzats bàsicament pels veïns i per a les activitats turístiques.

Aquesta àrea és travessada, pel sector de la serra de la Llana, per una línia d'alta tensió i diverses línies de baixa i mitjana tensions. Un altre factor que ha alterat el perfil paisatgístic de la serralada són les nombroses torres de comunicació que s'han col·locat a les carenes, com en el tossal de la Baltasana o al sector de la serra de la Llana, a més d'alguna altra infraestructura, com una torre de guaita forestal damunt mateix de Vilanova de Prades.

Expressió artística del paisatge

L'interès natural de les muntanyes de Prades ha comportat que molts especialistes en els diferents camps de les ciències naturals hagin realitzat estudis sobre la zona, els quals han estat recollits en diverses publicacions. Totes les grans obres de referència (*Història Natural dels Països Catalans*, *Natura: ús o abús*, *Comprendre la Natura...*) citen les muntanyes de Prades com un indret amb un paisatge divers, ric, i ben conservat. Hi ha tres obres, però, que han estat sempre les de referència de quasi tots els treballs posteriors. Les citem cronològicament: *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana*, (Iglésies i Santasusagna, 1929); *Les Muntanyes de Prades*, (Planas, 1988), i *La natura i l'home a les Muntanyes de Prades*, de diversos autors (1988). A tall d'exemple serveixi una descripció inclosa en aquest darrer treball:

“Les muntanyes de Prades són un dels racons més valuosos de la nostra geografia que, malauradament (o potser hauríem de dir afortunadament, atesa la destrucció que

sembla amenaçar el racons més coneguts?), encara no ha estat descobert per una bona part dels catalans [...] El massís de Prades possiblement a causa del seu allunyament relatiu respecte dels principals grans nuclis de població de Catalunya, ha restat protegit (però no pas totalment) de la febre de les urbanitzacions al mig del bosc, que ha sembrat de casetes bona part del nostre país. El fet és que, no obstant [...] el massís presenta una extraordinària riquesa biològica i geològica, i ofereix encara moltes zones excepcionalment conservades, amb uns paisatges, alhora feréstecs i bucòlics” (Casassas, 1988: p. 7).

Per altra banda, des de la renaixença, quan s’inicià l’esperit i l’activitat excursionista a Catalunya, les muntanyes de Prades han estat terres de tradició excursionista, amb la publicació de moltes guies sobre la zona: *La Conca de Barberà, monografia històrica i descriptiva* (Palau, 1912); *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena* (Iglésies i Santasusagna, 1929); *Les muntanyes de Prades «Àlbum Meravella»* (Iglésies, 1931); *De l’Alt Camp al Priorat* (Casas, 1981); *Itinerari per l’alzinar de la Pena* (Centre Excursionista Francolí, 1982); *Per les Muntanyes del Baix Camp: ermites i paisatges* (Casas, 1993); *Les Muntanyes de Prades, guia itinerària* (Ferré, 1995); *Muntanyes de Prades, paisatge i fauna* (Domingo i Borau, 1998); *Muntanyes de Prades, excursions naturals* (Domingo, 2000); *De Reus a Prades i Poblet* (Sugranyes, 2001); *Les Muntanyes de Prades, 20 recorreguts per boscos, cingles i barrancs* (Planas, 2001). En aquestes guies es troben moltes referències al paisatge de la zona.

340

També cal destacar les col·leccions de postals (fototípies Thomas, Roisin, Toldrà...), dels anys vint i trenta del segle xx de diferents zones de les muntanyes de Prades, que mostren els canvis significatius respecte del paisatge actual.

Els enginyers forestals que s’encarregaren de les repoblacions forestals del bosc de Poblet a la primèria de segle xx també han deixat nombroses fotografies molt interessants d’abans d’iniciar-se els treballs, en concret de l’any 1907, i d’anys després, l’any 1924, quan la vegetació ja s’havia recuperat. En el llibre *El bosc de Poblet, al llarg del temps*, de Manel Martínez (2001), es fa un extens recorregut per la història d’aquest indret i també aplega algunes de les fotografies esmentades.

“La vila vermella” de Prades ha estat sempre una font d’inspiració per a fotògrafs i pintors. Els portals de la plaça, la plaça Major mateix i sobretot la seva font tan característica han estat plasmats en infinitat de pintures i fotografies.

Pel que fa a la zona de la serra de la Llena, Josep Maria Espinàs (1991) l’albira i la descriu des d’un mirador llunyà, Sant Pau de la Figuera:

“A dalt de tot, l’ermita. I el panorama. Un sensacional –un adjectiu simplement exacte– panorama circular. En Joan afirma: –Diu que d’aquí estant es veuen set províncies. [...]. L’extensió visible és immensa i anem girant, a poc a poc, sobre nosaltres mateixos. El Montsant és rosat, més enllà la serra de la Llena ja té la grisor de l’acer. I reclamant per da-

lunt de tot la nostra atenció l’Ebre. L’Ebre brilla fredament en el capvespre, i se’ns fica als ulls la seva ampla volta –una volta que, amb aquesta perspectiva, fins ara només havíem vist en els mapes (Espinàs, 1991: p. 410).

Valors en el paisatge

El paisatge de les muntanyes de Prades presenta un elevat valor estètic. Les extenses masses forestals combinen el color verd permanent de les alzines i les pinedes, amb les diverses tonalitats de les rouredes, juntament amb la diversitat de colors que ofereixen els diversos tipus de roques i en fan un dels valors estètics més interessants.

El relleu variat i format per valls, barrancs, torrents, cims i tossals, altiplans i cingles, juntament amb els pobles i masos que es troben ben integrats en el paisatge ofereixen una harmonia visual que transmet sensacions de bellesa i tranquil·litat. Sens dubte, aquest paisatge és un luxe per als sentits.

El sector de la serra de la Llena constitueix, des del punt de vista estètic, una façana paisatgística d’importància local. De lluny es reconeix fàcilment pels seus estrats rocósos suaument inclinats, alternats amb faixes de bosc o de brolla.

Un dels principals valors ecològics que presenta el paisatge d’aquesta unitat són els que es troben en relació amb els diversos i ben conservats ambients naturals. Aquests valors ja són obvis tenint en compte que més del 80% de l’espai es troba protegit per figures de protecció: hi ha el Paratge Natural d’Interès Nacional de la Vall del Monestir de Poblet, figura de protecció d’alt grau, més dues reserves naturals parcials: la del Barranc del Titllar i la de la Trinitat; i també l’Espai d’Interès Natural de les Muntanyes de Prades. Tot el territori protegit també ha estat inclòs dins la xarxa Natura 2000. Únicament els terrenys agrícoles situats a la zona de ponent de les muntanyes de Prades i els que envolten

Els conreus d’avellaners predominen als altiplans que s’estenen en el sector occidental, entre Prades i Vilanova de Prades. Les parcel·les s’adapten a la topografia del relleu. Observatori del Paisatge

Els Freres Encantats (formació rocosa situada al capdamunt del bosc de Poblet) representen un dels diversos valors mitològics, juntament amb altres elements com la roca Foradada de Prades, la roca Balladora o el Barret del Bisbe (roca amb forma de barret). Observatori del Paisatge

les diverses poblacions queden fora d'aquesta protecció, a més de la zona dels Segalassos i la capçalera del riu Montsant que tampoc no hi són inclosos. La protecció es fonamenta pels seus indiscutibles valors naturals, tant de tipus faunístic, com florístic, de vegetació i geològics. La zona esdevé un territori de contacte d'espècies amb requeriments mediterranis i espècies de requeriments eurosiberians, fet que li dona una alta biodiversitat i un gran interès biogeogràfic. A banda, hi trobem nombrosos endemismes que proporcionen una importància excepcional al territori. Hem de destacar la roureda de roure reboll, la pineda primària de pi roig, les teixedes, espècies de flora com la salenca de cingle, o de fauna com la musaranya menuda o el coleòpter cavernícola.

Per altra banda, tres grans àrees de les muntanyes de Prades estan incloses a l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya: el sector de modelat granític de la vall del barranc de Castellfolit situat al vessant nord; l'àrea de la mola de la Roquerola al nord

del nucli de Farena, que es correspon amb l'extrem nord d'una geozona molt més extensa que amb el nom de Pedra d'Alcover inclou una àrea de cingleres mesozoiques; finalment la geozona dels esculls de la Riba que s'estén al paratge de les Garrigues, a ponent del poble de la Riba.

Entre els valors productius destaquen els beneficis econòmics que proporciona el turisme atret pel conjunt paisatgístic i els valors naturals, i que amb la propera declaració del parc natural ha d'augmentar encara més. Sens dubte, aquest sector econòmic és el futur de les persones que viuen en aquest territori, conjuntament amb la comercialització de productes agrícoles de qualitat i amb denominació d'origen com les patates, les castanyes, les avellanes i en menor grau, l'oli. A banda, la producció de mel i els bolets també generen beneficis a la població local. L'explotació silvícola genera pocs beneficis degut a una baixa rendibilitat fonamentada

principalment per una baixa producció i una alta fragmentació de la propietat forestal.

Els valors històrics del paisatge de la zona són nombrosos i variats, fruit de l'empremta humana que ha tingut aquest territori al llarg de la història. Hi destaquen el conjunt d'abrils i llocs on es troben manifestacions d'art rupestre que van ser declarats Patrimoni Mundial per la Unesco l'any 1998.

Fins a l'actualitat es comptabilitzen onze abrils de pintures rupestres i nombrosos llocs amb gravats, repartits principalment al voltant de la població de Rojals, que testimonia una relació dels habitants d'aquesta zona amb el seu medi des d'antic. A banda, també s'hi han trobat nombrosos jaciments arqueològics, molts dels quals prehistòrics i situats en coves com el de la cova de la Vall, el de la cova de les Gralles, el de la cova del Racó de l'Hospital, el de la balma del Duc, el de la cova Cartanyà, el de la cova de Nerola o el de la cova de l'Heura.

El desenvolupament de les activitats tradicionals també es veu reflectit en la xarxa de camins, molts dels quals empedrats, que unien les poblacions i els masos, que s'utilitzaven per l'explotació forestal i la ramaderia; els nombrosos pous de gel com els del barranc de la Pasquala, o els situats al voltant de Rojals i Prades, i els marges i barraques de pedra seca fruit dels antics bancals on es plantava vinya i avellaners. Tots aquests elements han perdurat fins als nostres dies i formen part del patrimoni paisatgístic de les muntanyes de Prades.

342

Els mateixos masos de muntanya esdevenen un testimoni històric de l'economia tradicional de la zona. Dispersats per tot el massís, només en l'antic terme de Rojals, han estat inventariats 57 masos i 4 molins fariners. Entre aquest conjunt destaquen com a singulars els masos balmats, construïts a recer dels nombrosos cingles que hi ha a la zona i aprofitant les balmes naturals.

Un testimoni de l'activitat industrial del passat són les diverses explotacions mineres avui totalment abandonades, la majoria de les quals ben integrades en el paisatge. Sembla que els romans ja explotaven els minerals d'aquesta zona i extreïen argent. Aquesta explotació fou continuada al bosc de Poblet pels monjos del monestir. Durant la primera meitat del segle xx també s'explotaren altres minerals com la baritina i s'extreïen llambordes.

Finalment, també s'han de destacar diverses ermites distribuïdes per tot el territori, com la de Sant Joan de la Muntanya, prop de Montblanc, de la Trinitat, prop de l'Espluga de Francolí, la de Sant Roc i la de l'Abellera, prop de Prades, la de Barrulles prop de Capafonts, o la de Sant Antoni de Pàdua, propera al nucli de Vilanova de Prades i bastida al segle XIX; i també cal fer esment de les diverses cases forestals i antigues granges medievals com la de la Pena o la de Castellfollit en el bosc de Poblet, i també el centre històric de la vila de Prades.

Des del punt de vista del valor d'ús social, l'àrea és plena de miradors naturals freqüentats, com el de la Pena, el de Sant Joan, el de la Mola d'Estat, el de la Mola Roquerola o el de l'Abellera. Els itineraris són molt nombrosos i es fan en cotxe per les carreteres

locals i les pistes forestals que uneixen les poblacions, en bicicleta de muntanya, a peu, o seguint quatre GR que creuen la unitat: el 65-5, el 7, el 7-1 i el 7-1-4, i també a cavall. A banda, també existeixen diverses zones de lleure com la de la Trinitat, la de Castellfollit, i la del Titllar, situades al bosc de Poblet, la de l'ermita de l'Abellera a Prades, o la de Capafonts. Prades, amb un càmping i una casa de colònies, és el principal centre de lleure i repòs de la zona. També s'ha de destacar el refugi de muntanya dels Cogullons, prop de Rojals, on hi ha una zona important d'escalada esportiva, l'àrea de la Font Gran, a la Riba, on també hi ha un refugi i el sector d'escalada esportiva de la Penya Roja.

Com a zona de muntanya, aquesta àrea també presenta valors mitològics relacionats amb el seu paisatge, com ara els Frares Encantats (dues formacions de roques al capdamunt del bosc de Poblet), la roca Foradada de Prades, la roca Balladora o el Barret del Bisbe (amb forma de barret), entre altres. Les llegendes també són habituals a la zona; Josep M. Contijoch en recull algunes en el seu treball *Ràfegues muntanyenques*.

Des del vessant religiós i espiritual, s'han de destacar els paisatges associats a les ermites de la Mare de Déu de l'Abellera i la de Sant Roc, a Prades, de la Santíssima Trinitat, al terme de l'Espluga de Francolí, de la Mare de Déu de Barrulles, al terme de Capafonts, i la de Sant Joan, al terme de Montblanc. També té un cert sentit religiós la cova de Fra Marginet al bosc de Poblet. A banda, els conjunts d'art rupestre repartits per tota la zona també atenen motius religiosos i espirituals.

La identitat d'aquesta zona recau en un paisatge natural caracteritzat per la vegetació i un relleu abrupte, combinat amb els pocs assentaments humans existents: els pobles i els masos. Així i tot, són singulars com a valors identitaris, el bosc de Poblet, per la seva llarga història i vinculació amb el monestir, el tossal de la Baltasana, per ser el punt de més altitud de tot el massís, la roureda de roure reboll, per ser única a Catalunya, i el color vermell dels gresos i conglomerats del Buntsandstein (tram geològic de la sèrie triàsica) que dóna nom a "la vila Vermella" de Prades, i fa del color vermell el color identitari de la zona.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

A les muntanyes de Prades hi ha una gran quantitat i varietat de rutes i llocs interessants per descobrir el paisatge. Molts dels itineraris són els que recorren antics camins que s'empraven per portar a terme les activitats tradicionals com la ramaderia o l'explotació forestal. Els itineraris més interessants són els següents:

Itinerari per l'alzinar de la Pena: itinerari a peu molt interessant des d'un punt de vista natural. Ara es troba senyalitzat i circula pel PNIN de la Vall del Monestir de Poblet. Sorgeix des de Poblet i s'enfila pel bosc del monestir fins al mirador natural de la Pena (883 m). És el GR-171-4 que resseguint el barranc de la Pena i visitant l'antic pou de glaç del monestir arriba fins a dalt el mirador, esplèndid punt des d'on es divisa la Conca de Barberà i l'altiplà

de Lleida. Després torna a Poblet passant per la font del Boixet i tornant a enllaçar amb el barranc de la Pena i el GR-171-4.

Un altre itinerari, també a la zona nord-oriental de la unitat és el que neix a Montblanc i descriu un circuit circular amb els GR-171 i 175, coneguts per la ruta del Cister. Surt de Montblanc pel GR-171 fins a l'ermita de Sant Miquel, on trenca resseguint el barranc de l'ermita que porta fins a l'ermita de la Santíssima Trinitat, aquí s'enllaça amb el GR-175 i retorna a Montblanc passant per l'ermita de Sant Joan. S'ha de tenir en compte que el GR-171 creua tota la unitat d'est a oest.

A la part central de la unitat hi ha l'itinerari que enllaça la mola dels Quatre Termes (1.120 m) amb la mola de Roquerola (1.063 m), recorregut molt interessant des d'on es pot observar tota la part baixa del riu Brugent, a més del mas balmat de Roquerola. S'inicia al GR-171 i en arribar a la mola dels Quatre Termes pren el sender de petit recorregut (PR) que descriu un circuit circular, passant per la Mola de Roquerola, i retornant al GR-171 al mateix punt d'inici.

Cal destacar també l'itinerari de la zona sud-occidental, que des de Prades visita la serra de la Gritella. Surt de Prades en direcció oest i segueix el GR-171, passa pel coll del Toniet, fins al grau del Salvadoret, des d'on s'enfila per un PR cap a la part més alta de la serra de la Gritella (1.135 m), des d'on es pot observar una panoràmica sobre Prades per un cantó, i la conca del barranc de la Gritella que desemboca al riu de Siurana, per l'altre. De tornada segueix el PR pel coll del Vidrier i arriba altre cop a Prades.

A banda d'aquests itineraris n'hi ha d'altres de molt interessants que recorren barrancs extraordinaris com el de la Pasquala, el de Sant Joan, on trobem l'ermita del mateix nom, el de la Trinitat, on també hi ha una ermita i una àrea de lleure, o el de la Baridana i el del Llord, on es troben la majoria de conjunts d'art rupestre de la zona.

Amb cotxe també es poden fer rutes molt suggerents. Una de les més característiques és la que va de Poblet al coll de Capafonts per pista forestal. La carretera T-700 de Poblet a Prades és ideal per gaudir del paisatge del bosc de Poblet, i de l'inusual bosc de roure reboll (*Quercus Pyrenaica*) que sobretot hi ha a l'inici de la ruta, en endinsar-se al barranc del Tillar. Seguidament, l'itinerari, que creua la unitat de nord a sud per la zona central, passa pel coll de les Masies, sota el tossal Gros (1.106 m), per arribar a Prades. Llavors acaba de creuar la unitat per la T-704 fins al coll de Capafonts.

Com a punts d'observació rellevants de les muntanyes de Prades, destaquen la Pena (883 m) al sector nord-oriental de les muntanyes de Prades de què se n'ha parlat anteriorment.

També destaca el tossal de la Baltasana de 1.201 metres d'alçada sobre el nivell del mar, i punt més alt de les muntanyes de Prades. S'hi pot observar la millor perspectiva del conjunt de la unitat. Al sud i a l'oest queden les zones més baixes de la unitat, cosa que fa del tossal un mirador privilegiat d'aquesta zona; i al nord i l'est, resta la part més muntanyosa, des d'on es pot gaudir d'una excel·lent panoràmica de tota la unitat Muntanyes de Prades.

Altres miradors de les muntanyes de Prades estan al sector de la serra de la Llena. Hi ha dos miradors paisatgístics importants que són: la punta del Curull (1.021 m) i el coll de l'Abellar (1.002 m).

Possible evolució del paisatge

A les muntanyes de Prades es tendeix a una homogeneïtzació del paisatge per l'augment de la superfície ocupada per la vegetació espontània i la configuració de grans masses forestals.

El progressiu abandonament dels camps de conreu, especialment d'avellaners, a causa de la seva baixa rendibilitat fa preveure que la tendència continuarà en un futur.

S'ha de considerar el possible desenvolupament turístic de Vilanova de Prades i dels petits nuclis rurals de la Farena, Rojals i Rojalons a través de la dinamització de l'ecoturisme o el turisme esportiu fonamentat en els paratges de valor paisatgístic.

D'altra banda, la poca activitat agrícola que hi ha a la zona, lligada sobretot al conreu de la patata i al de la castanya, s'ha de mantenir i incentivar des de les administracions. Aquests conreus també contribueixen a mantenir un tipus de paisatge que afavoreix la biodiversitat d'aquest territori al mateix temps que ajuden a disminuir el risc d'incendi forestal. S'haurien de potenciar polítiques agràries per intentar mantenir la superfície de conreu actual promocionant el cultius que donen més beneficis, com les oliveres, les patates i les castanyes.

L'explotació forestal, que al llarg de la història havia estat un dels motors econòmics, és actualment molt poc important per factors diversos. En primer lloc, per l'arribada d'altres fonts d'energia, fet que fa que cada vegada hi hagi menys demanda de llenyes a les llars d'aquestes poblacions. En segon lloc, a la baixa rendibilitat de les masses forestals derivada d'una baixa productivitat causada per la climatologia de la zona, i accentuada encara més els darrers anys per la disminució del règim de precipitacions. I en tercer lloc,

Nucli de Vilanova de Prades, situat al sector oest de les Muntanyes de Prades. Observatori del Paisatge

a una alta fragmentació de la propietat forestal, ja que la majoria de les parcel·les no tenen més de 15 hectàrees de superfície. Una de les possibles solucions seria fomentar l'associacionisme dels propietaris forestals intentant que d'aquesta manera les propietats els fossin més rendibles. D'altra banda, també s'ha de tenir en compte que una gran part de la massa forestal és de propietat pública.

L'abandonament de les activitats forestals ha provocat que en les darreres dècades cada vegada augmenti més la superfície forestal, disminueixi la diversitat paisatgística i augmenti molt la quantitat de biomassa, així com la connexió entre els diversos estrats forestals. Això, juntament amb una baixa pluviositat i un augment de les activitats de lleure en els boscos fa que any rere any augmenti el risc d'incendi forestal. Darrerament s'estan realitzant diversos tractaments forestals en boscos de propietat pública a la zona del bosc de Poblet i als plans de Rojals que contribueixen a disminuir la quantitat de biomassa i la connexió entre els estrats de vegetació, però també poden provocar problemes en algunes espècies. Per tant, per tal de disminuir el risc d'incendi forestal cal seguir realitzant aquests tractaments, mesurant bé la repercussió sobre espècies concretes; potenciar polítiques agràries perquè no s'abandonin els conreus actuals; incentivar les activitats forestals i ordenar les activitats de lleure que tenen lloc en el bosc.

Avaluació d'amenaces i oportunitats

344

Amenaces:

- La voluntat de preservar aquest territori no pot oblidar els espais que quedin sense cap protecció, on s'ha de garantir una bona gestió i ordenació dels elements presents i dels que s'hi puguin implantar en un futur.
- El despoblament i l'abandó d'activitats ha fet augmentar l'extensió del bosc, creant un continu forestal amb risc de propagació d'incendis. A més, la tendència a l'augment de l'extensió del bosc sembla que continuarà, a partir de la colonització dels conreus que es vagin abandonant, cosa que reduirà considerablement la riquesa paisatgística de la zona.
- La connectivitat ecològica i paisatgística amb la unitat de la conca de Poblet està molt afectada per l'acumulació d'infraestructures que ressegueixen les proximitats del Francolí i que fragmenten el territori.

Oportunitats:

- La configuració del relleu i l'abandonament de les activitats tradicionals han permès que una important extensió forestal, madura, ben constituïda i amb presència de formacions d'especial interès, sigui la coberta del sòl principal i el motiu principal de protecció d'aquest espai. A més, una important extensió del bosc és de gestió pública, majoritàriament a càrrec de la Generalitat.

- Les muntanyes de Prades han estat un dels referents de l'excursionisme català. Aquest fet és clau per a entendre la gran diversitat de bibliografia generada i el continu temporal que té. Això permet resseguir la història del lloc, i alhora enforteix més el sentiment identitari de la població.
- L'empremta humana en aquest espai està molt integrada en el territori, cosa que enforteix més el caràcter de la unitat i afegeix un valor patrimonial que pot ser un factor per a aconseguir un desenvolupament del turisme local adaptat a les necessitats i possibilitats de l'espai.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge del massís muntanyós de Prades, amb una gran biodiversitat i riquesa geològica, on es dugui a terme una bona gestió que permeti mantenir un nivell molt baix d'artificialització i fomentar les mesures integradores en totes les actuacions necessàries (millora de les carreteres, desenvolupaments urbanístics, establiment d'equipaments i de serveis tècnics...).

OQP2

Un important patrimoni històric d'abrics amb pintures rupestres, coves amb jaciments arqueològics, masos balmats construïts a recer d'un cingle, masos de muntanya testimonis d'un poblament antic i el centre de la vila de Prades, tot plegat ben gestionat, i fent compatible la preservació de l'espai amb la promoció social i turística que fomenti la diversificació econòmica d'aquest territori.

OQP3

Un paisatge urbà dels nuclis de Prades, Vilanova de Prades, Rojals, Rojalets i Farena ben planificat i que creixi de manera ordenada afavorint la compacitat del nucli, fomentant l'adopció de tipologies i d'elements identitaris propis de l'arquitectura de muntanya mediterrània, i respectant les principals visuals de qualitat i la seva façana paisatgística, centrada en el campanar.

OQP4

Un paisatge de valls, barrancs, cingleres, tossals, altiplans, espadats, balms, formacions rocoses..., ben conservat, lliure d'edificacions i instal·lacions, i amb zones habilitades per a contemplar-lo, ben integrades en el paisatge.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge del roure reboll i el castanyer del nord del nucli urbà de Prades i els entorns de Vilanova de Prades, pels seus valors ecològics i estètics.
- Paisatge de cingles i codines de la serra de la Llena i de l'estret de la Riba: cal posar-ne en valor la geomorfologia.
- Façana i perímetre visual del nucli de Prades: cal evitar-hi el creixement dispers i mantenir i potenciar el característic paisatge de "la vila vermella".

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, especialment les zones que no gaudeixen de cap figura de protecció legal: cal millorar-ne la qualitat paisatgística, compatibilitzar-ne la gestió forestal amb la preservació dels valors ecològics, estètics i d'ús social, i emprendre-hi mesures per reduir el risc d'incendis forestals.
- Miradors del paisatge del tossal de la Baltasana, de la Pena, del Curull, del coll de l'Abellar, i de la torre de guaita contra incendis de la serra de Llena. Conservar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies

extensions de la unitat mateixa i d'altres de veïnes, especialment la Conca de Barberà, les Garrigues i el Montsant

- Nucli rural de Vilanova de Prades, que pels seus valors històrics i estètics, caldria restaurar-lo, tot evitant el creixement dispers i afavorint la integració de les noves construccions en el paisatge preexistent.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Paratge Natural d'Interès Nacional de la Vall del Monestir de Poblet, el barranc del Titllar i del barranc de la Trinitat, i també els espais inclosos a l'Inventari d'espais d'interès geològic (esculls de la Riba, sector modelat granític de la vall de Castellfolit i àrea de Prades-Siurana), que pels seus valors naturals i estètics caldria fer-ne difusió a través de l'establiment de rutes.
- Sòls agrícoles de la solana del serret de la Mina, situats en un espai de fort pendent. Caldria protegir-los de l'erosió.
- Marca "Muntanyes de Prades": caldria fer-ne créixer el valor a fi de millorar la comercialització dels productes turístics i agrícoles.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Poblet-Prades-coll de Capafonts.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge del roure reboll i del castanyer
- Paisatge de cingles i codines
- Façana i perímetre visual del nucli de Prades

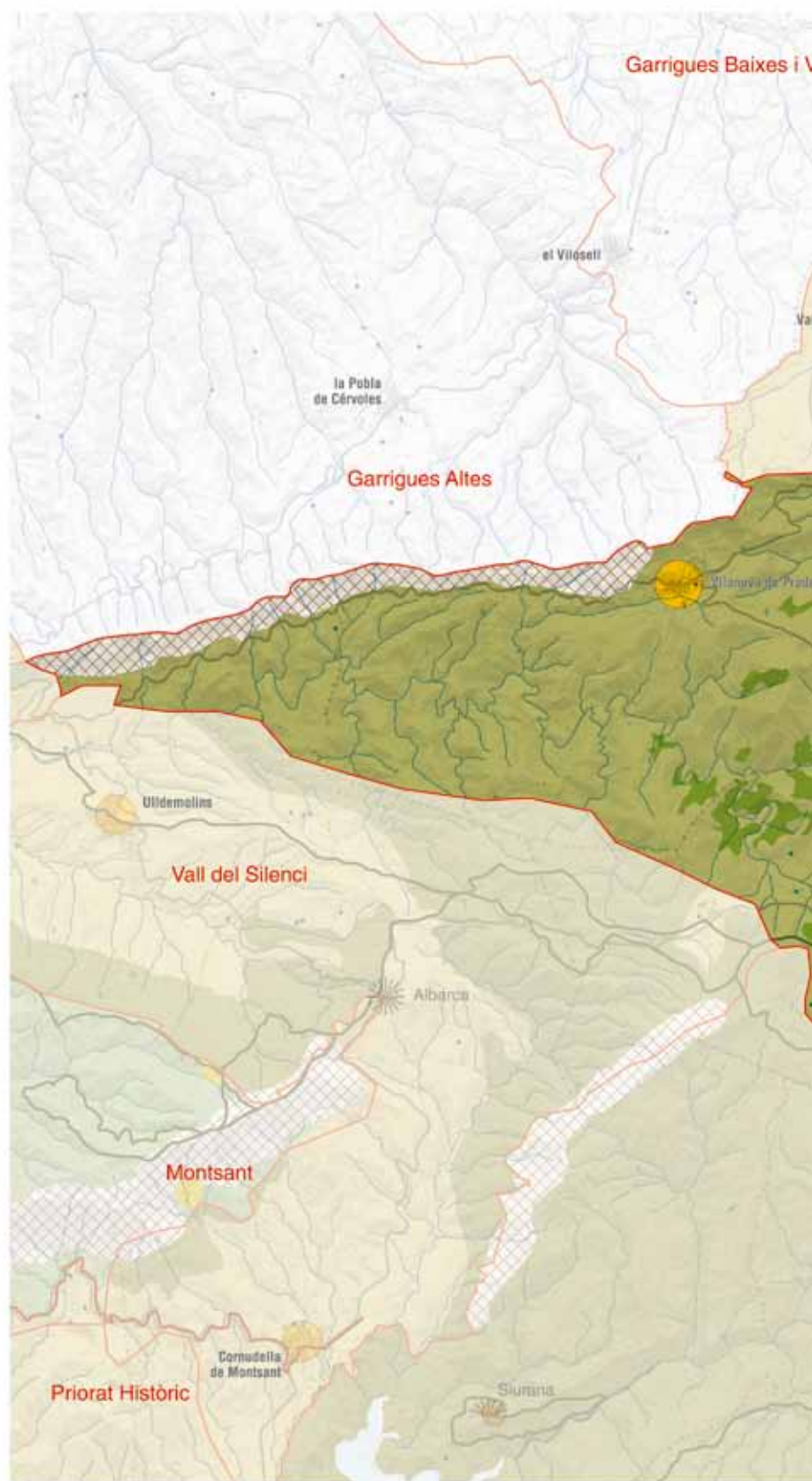
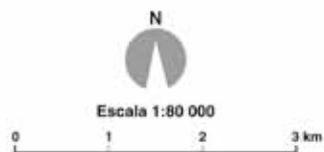
Àrees de foment de la gestió

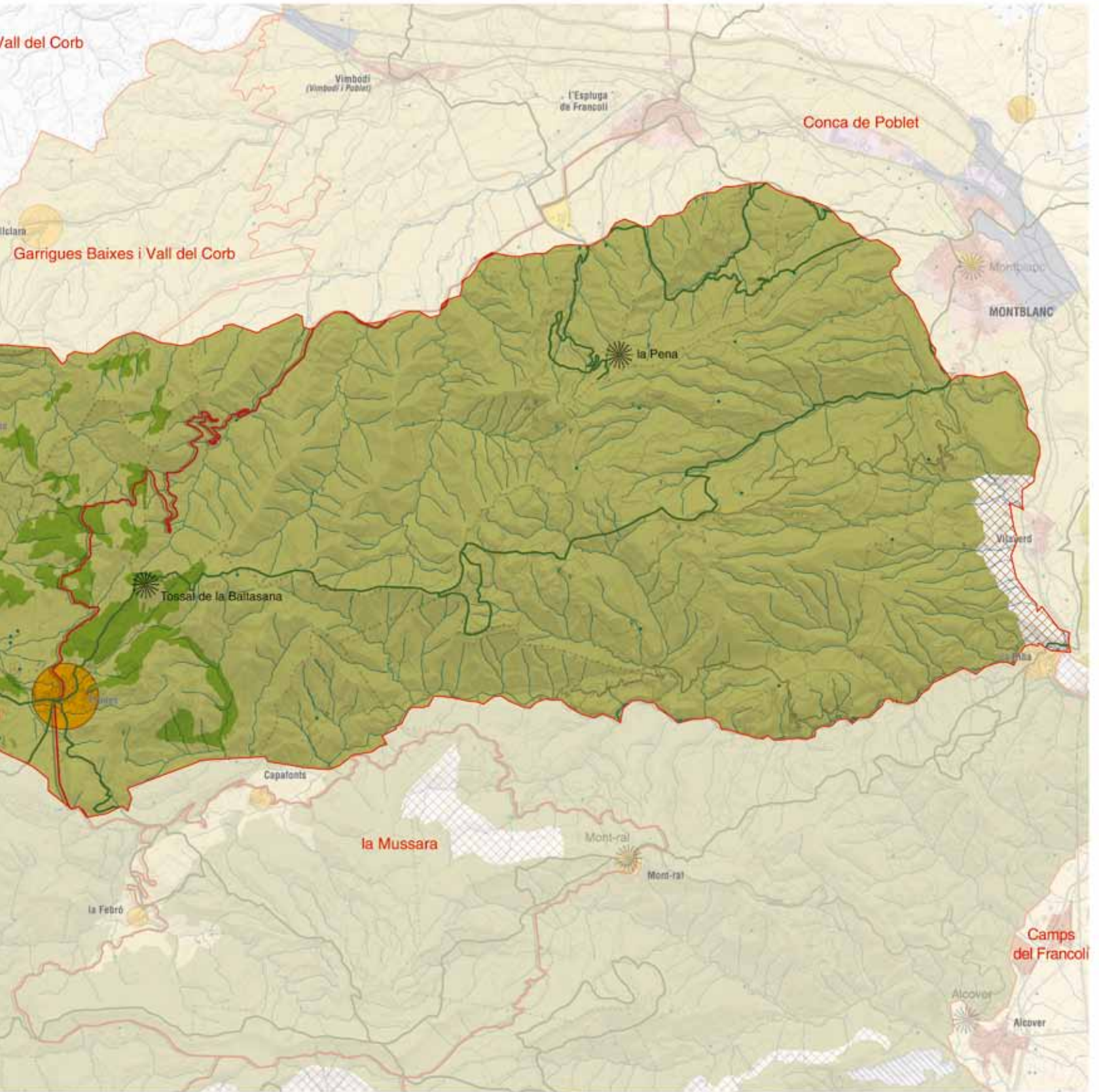
- Mirador
- Massa forestal
- Nucli rural de Vilanova de Prades

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

346

6. La Mussara

Comarca:

Priorat, Alt Camp i Baix Camp.

Superfície:

16.354 ha

Municipis:

Est de Cornudella de Montsant, Arbolí, la Febró, nord de Vilaplana i l'Albiol, sud de Capafonts i Montral, la Riba, oest d'Alcover, sud de Prades, extrems nord dels nuclis de l'Aleixar i Alforja.

348

*El nucli de Capafonts, amb el cim del Picorandan, la serra Plana i el serrat de Voltora com a fons escènics.
Rafael López-Monné*

Trets distintius

- Paisatge de caràcter muntanyós i forestal, que arriba a superar els 1.000 metres d'altitud en els cims més elevats.
- El relleu abrupte contrasta amb l'existència d'algunes planes que endolceixen el paisatge. Aquestes, com la de Mont-ral, estan intensament aprofitades per als conreus, sobretot d'avellaners.
- Els principals cursos d'aigua són el Brugent i el Siurana. Aquests rius, juntament amb altres cursos d'aigua de menys entitat, han obert valls estretes i profundes delimitades per cingleres. L'altiplà dels Motllats fa de divisòria d'aigües entre la conca del Francolí i la de l'Ebre.
- La coberta forestal ocupa molta extensió. Pinedes de pi blanc i alzinars a les parts baixes. Rouredes, pinedes de pi roig i de pinassa per sobre dels 800 metres.
- L'espai agrícola ocupa molt poca superfície. Predominen els conreus de secà, bàsicament oliveres i avellaners. A l'entorn d'alguns nuclis de població apareixen algunes parcel·les d'horta que aprofiten l'aigua dels cursos que els travessen. L'estructura de les parcel·les agrícoles és molt irregular, s'ajusten a les formes del relleu i la seva grandària és molt desigual, sobretot en funció de la topografia.
- Hi ha presència de moltes antigues feixes fetes de pedra seca les quals, ara abandonades, són progressivament colonitzades per la vegetació espontània.
- El riu Brugent desemboca al Francolí a l'alçada del nucli de la Riba, població on tradicionalment s'ha aprofitat la força de l'aigua a través dels vapors per a la indústria paperera que avui dia encara es manté activa, fet pel qual avui dia és l'únic nucli de població de la unitat amb activitat industrial. La resta de nuclis es mantenen bàsicament amb les activitats agrícoles tradicionals.

Mirador

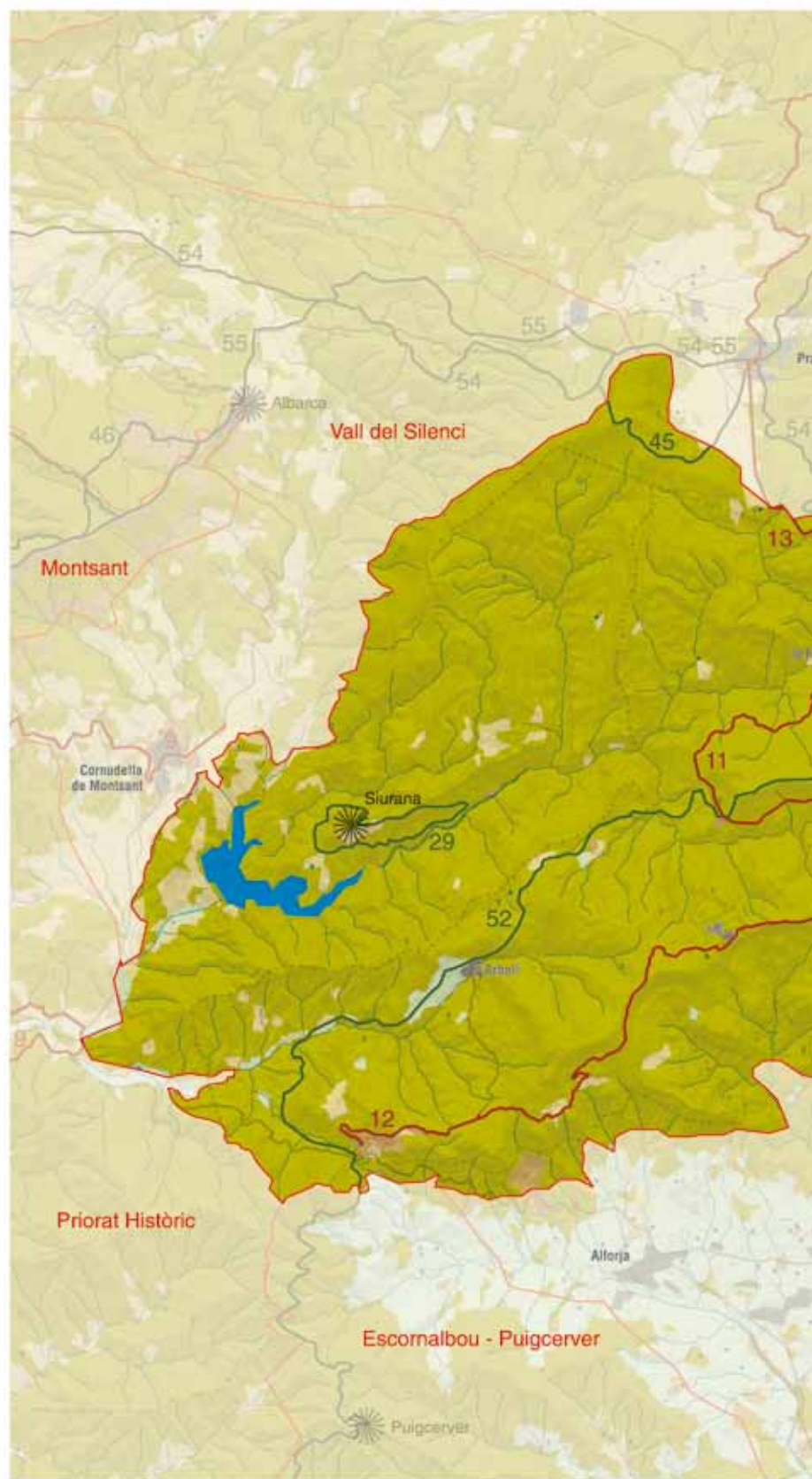
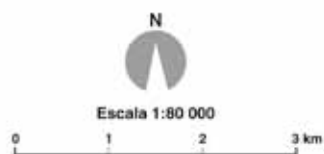
— Itinerari motoritzat

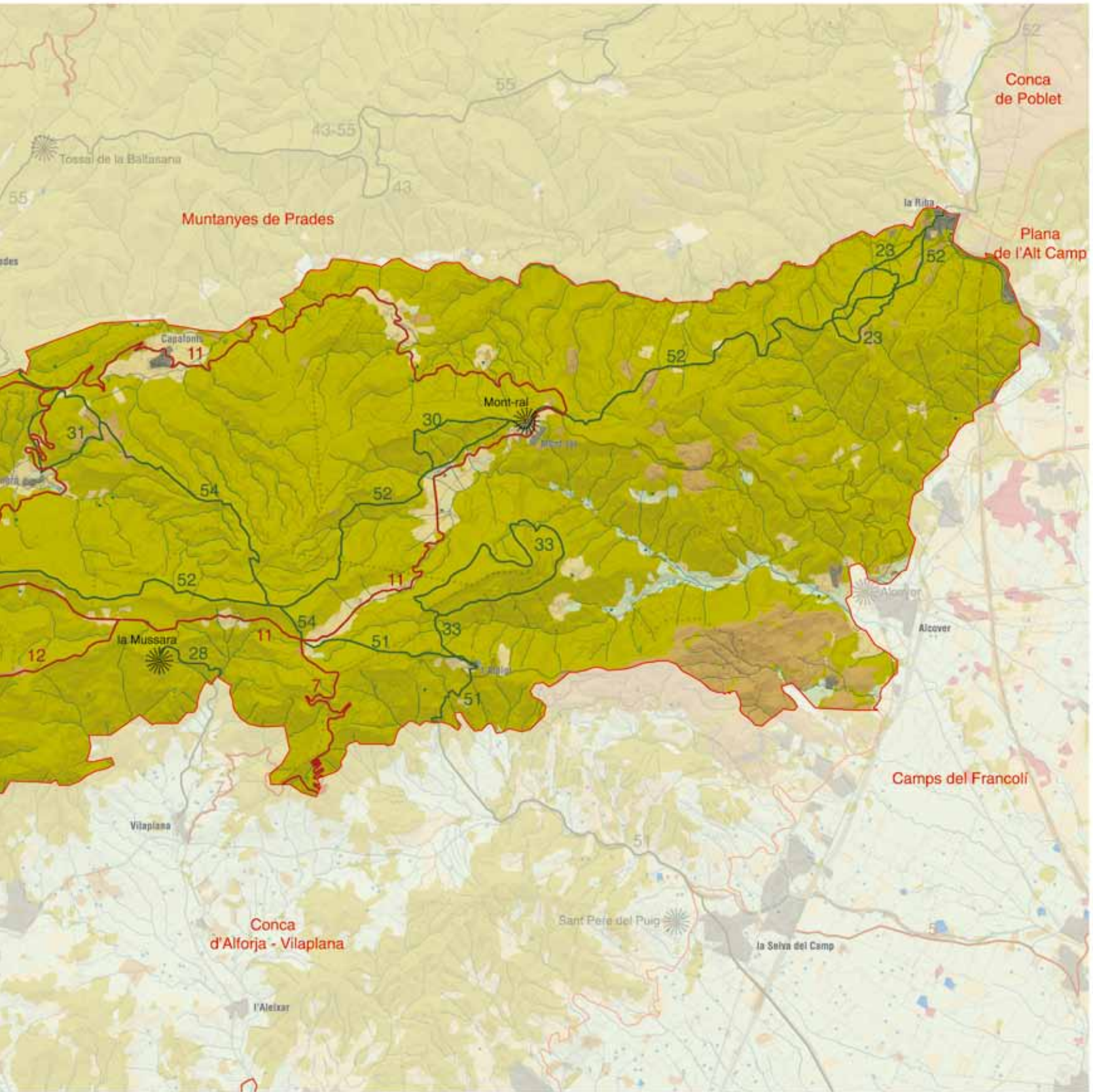
- 7 Vilaplana - la Mussara
- 11 Muntanyes de Prades
- 12 Coll de les Pinedes - Coll d'Alforja
- 13 L'Espluga de Francoll - Coll de Capafonts

— Itinerari a peu

- 23 la Riba - Puig de Marc
- 28 Vilaplana - la Mussara
- 29 Siurana
- 30 Mont-ral
- 31 la Febró - el Picorandan
- 33 l'Albiol - les Virtuts
- 45 Prades - Serra de la Gritella
- 51 GR-65 - 5 - Camí de Sant Jaume
- 52 GR-7
- 54 GR-65 - 5 - Camí de Sant Jaume

350

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

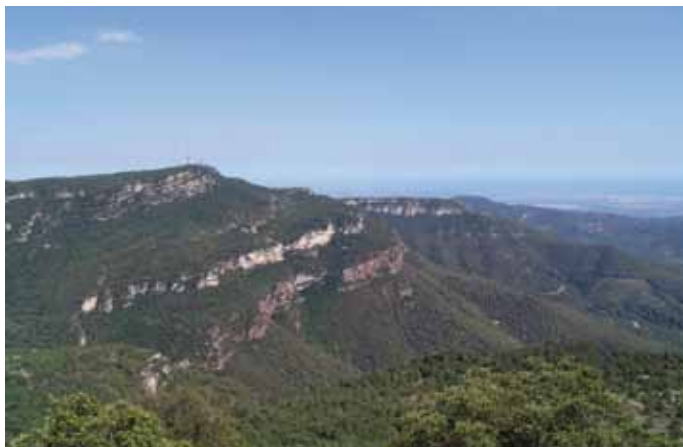
Els relleus de la Mussara es corresponen amb el sector meridional del nucli orogràfic de les muntanyes de Prades. Mentre que al nord de Capafonts afloren pissarres, gresos i granits del Paleozoic i s'aconsegueixen les màximes altituds muntanyenques, a la Mussara predominen de forma gairebé absoluta les roques carbonàtiques del Triàsic i el Juràssic, una estructura del relleu que condiciona un paisatge amb unes característiques ben singulars i diferenciades de la resta del massís.

L'alternança entre materials durs i tendres que presenta la sèrie estratigràfica del Triàsic condiciona l'aparició d'un relleu en costes que caracteritza el paisatge del vessant sud de la serra de la Mussara. Observada des de les depressions i les terres baixes perifèriques, la serra ofereix tot un conjunt de cingleres imponents: els cingles de Siurana; el cingle Blanc, al nord d'Alforja; el cingle del Patxeco i el cingle del Rabascall, al nord de Vilaplana i la cinglera de Galofre a l'extrem oriental de la serra. El revers dels estrats de dolomies que constitueixen les cingleres dóna lloc a petits altiplans amb superfícies més o menys planeres: plans de la Pona, plans del Panxó, pla del Bosc, pla de Graons, pla de les Perdius. En alguns d'aquests replans es localitzen petits nuclis de població com Siurana i l'Albiol.

352

Al centre de la serra els materials del Triàsic estan coronats per dipòsits sedimentaris del Juràssic: dolomies, bretxes dolomítiques i calcarenites, que estan disposats en estrats gairebé horitzontals i que al seu torn també donen lloc a replans estructurals. L'altiplà més alt i alhora més extens és el dels Motllats, amb la plana del Llaurador i el pla del Bosquetà, que es troba per sobre dels 1.000 metres (puig Pelat, 1.075 m; mola de la Mussara, 1.055 m).

A la vall oberta per la confluència dels barrancs de l'Albiol i de Glorieta els materials calcaris del Mesozoic han estat escombrats per

La sèrie de materials del Triàsic, que van des dels conglomerats i gresos vermells del Buntsandstein fins a les calcàries i dolomies del Mushelkalk superior, resten al descobert en els cingles d'en Patxeco i del Rabascall. Observatori del Paisatge

l'erosió i han deixat al descobert pissarres pigallades i cornianes que pertanyen al sòcol paleozoic. El mateix fenomen s'ha produït al peu dels cingles de Siurana, on el torrent de la Gritella circula sobre gresos i pissarres també del Paleozoic.

Més de la meitat de la Mussara està inclosa en quatre geozones de l'Inventari del patrimoni geològic de Catalunya: Prades-Siurana, la Mussara, Pedra d'Alcover i Esculls de la Riba

Tots els cursos d'aigua que travessen el relleu de la Mussara tenen un règim irregular, tal com correspon al clima mediterrani i a les seves característiques pluviomètriques. A les vores de l'altiplà dels Motllats s'originen els cursos d'aigua principals: el riu Brugent i el Siurana. El Brugent segueix un traçat en direcció a llevant per unir-se al riu Francolí a l'alçada de la localitat de la Riba. El Siurana, en canvi, circula en un primer tram en direcció cap a ponent, fins al nucli de la Febró, per després dirigir-se cap al sud-oest i alimentar el pantà de Siurana abans de continuar en direcció a l'Ebre.

La vegetació predomina i dóna caràcter al paisatge de la Mussara. Els vessants solells estan colonitzats per les pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) i els fragments d'alzinar (*Quercus ilex*). Al sotabosc de les pinedes i a les clarianes de l'alzinar, a causa de la naturalesa calcària del sòl, es troba la brolla de romaní (*Rosmarinus officinalis*).

A les obagues i per sobre dels 800 metres d'altitud, hi dominen les rouredes i les pinedes de pi roig (*Pinus sylvestris*) i de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*). En les cotes més altes i a causa del predomini dels sòls calcaris, la roureda està composta pel roure martinenc (*Quercus humilis*). En l'estrat arbustiu hi apareix el boix (*Buxus sempervirens*), la boixerola (*Arctostaphylos uva-ursi*) i en punts molt localitzats destaca la presència de l'ericó (*Erinacea anthyllis*). En alguns sectors hi ha plantacions de pinastre (*Pinus pinaster*). Algunes alberedes es troben a les ribes dels corrents d'aigua principals com el riu Glorieta.

Rapinyaires diürns com ara el falcó pelegrí, l'àliga daurada i l'àliga cuabarrada, sobrevolen els boscos i camps de la Mussara.

L'espai agrícola ocupa molt poca extensió, al voltant del 5% del conjunt del territori. Les terres conreades se situen en les cotes més baixes, en les zones més planeres, i sovint aprofiten les terres properes a algun curs fluvial. L'estructura de les parcel·les és molt irregular, s'ajusten a les formes del relleu i la seva grandària és molt desigual, sobretot en funció de la topografia. L'avellaner, l'ametller i la vinya són els conreus principals, però tots estan en regressió. A Capafonts i la Febró es conreen també patates i hortalisses en els camps regats; els avellaners ocupen les antigues feixes separades amb murs de pedra seca.

Evolució històrica del paisatge

La Mussara es caracteritza per ser, en la seva totalitat, una zona muntanyosa integrada en el sistema de les muntanyes de Prades. Els nuclis són petits i antics amb les característiques pròpies dels poblets de muntanya.

En tractar-se de pobles bastant aïllats, amb comunicacions limitades, i un relleu accidentat, la gent d'aquestes terres s'ha dedicat tradicionalment a l'agricultura, la ramaderia extensiva i l'aprofitament del bosc, més per a autoconsum que no per a comercialitzar. L'agricultura en algunes zones era difícil, ja que les condicions naturals de l'espai eren poc propícies i la població es veia amb la necessitat d'abancalar la terra; tot i això, es conreaven ametllers, cereals, vinya i horta. Amb el temps, el mercat es va fer més competitiu i els pagesos van començar a abandonar les terres de cultiu, on actualment només resten les terrasses agrícoles i els marges de pedra en sec.

La ramaderia ha estat una activitat usual, però amb els anys ha desaparegut pràcticament del tot. L'explotació del bosc també ha anat disminuint amb el temps, i l'elaboració de carbó, tan estesa fa uns anys, ja no existeix. També hi havia abundància de mines per tot el territori, actualment abandonades. Com a producció minoritària, encara s'elabora mel, es recol·lecten herbes aromàtiques o medicinals, bolets i castanyes, i també es caça. Aquestes activitats, actualment, encara es practiquen i es troben en relativa expansió.

Avui en dia, l'activitat econòmica més important a la zona és el turisme i les activitats esportives relacionades amb la natura.

Les restes de diversos molins paperers, sobretot a la zona de la Riba, delaten la importància que aquesta activitat va tenir, i encara té, en el sector est d'aquesta unitat.

La dinàmica poblacional ha estat bastant uniforme en tots els pobles. Es constata un augment de la població durant el segle XVIII derivat, principalment, de l'augment de l'agricultura i en altres zones, com la Riba, també del desenvolupament de la indústria paperera. Un altre augment demogràfic es constata cap a l'últim terç del segle XIX. Però coincidint amb l'arribada de la fil·loxera, al voltant del 1900, es va experimentar una davallada de la població que fou constant en tots els pobles al llarg de tot el segle XX. Aquest abandonament progressiu, que es perllonga pràcticament fins als nostres dies, ve marcat per la industrialització del Camp que capta efectius demogràfics de les zones rurals.

Des d'una escala paisatgística, l'evolució dels darrers cent anys es pot resumir en una recuperació de les masses forestals al mateix ritme que disminueix la pressió de l'agricultura, la silvicultura (sobretot el carboneig) i la ramaderia extensiva. Així mateix, els incendis van rejuenint les masses forestals, alhora que modifiquen temporalment el paisatge.

L'adequació de les carreteres no ha significat grans transformacions paisatgístiques directes ni indirectes, ja que els nuclis de població pràcticament no han sofert modificacions en els darrers temps. En el mateix sentit, no hi ha infraestructures importants que hagin produït canvis substancials en el paisatge, a excepció de les antenes de comunicació situades prop del nucli de la Mussara, visibles des de bona part del Camp.

Organització i dinàmica actual del paisatge

L'estructura del relleu és el principal condicionant del paisatge de la Mussara. L'alternança de roques dures i toves facilita un modelat en costes i cingleres que constitueixen un dels trets més característics del seu paisatge. L'extens recobriment forestal és un altre dels trets d'identitat. El retrocés progressiu dels conreus ha afavorit l'expansió del bosc que arriba a predominar en els relleus més elevats. La superfície forestal reflecteix la influència dels canvis climàtics entre la base de la muntanya i els cims culminants. Les pinedes de pi blanc i els alzinars ocupen els vessants situats per sota dels 800 metres d'altitud. A partir d'aquesta cota apareixen els alzinars muntanyencs, les rouredes i les pinedes de pi roig i pinassa.

L'explotació silvícola, les tales per a l'aprofitament de pastures, les terres rompudes per a ser conreades i els abundants incendis forestals han anat minvant la superfície que antigament ocupava l'alzinar. L'abandó de moltes d'aquestes activitats ha provocat que allà on la formació d'alzinar ha estat degradada s'hi hagin desenvolupat brolles calcícoles i pinedes de pi blanc.

A causa de la tipologia forestal i del clima de la zona, hi ha un fort risc d'incendi tal com ja s'ha constatat en diverses àrees els darrers anys. Les zones més maltractades han estat els territoris que es troben entre les poblacions de la Riba i d'Alcover, que han cremat diverses vegades en poc temps.

Els nuclis de població són molt petits i estan afectats per una regressió demogràfica de caràcter estructural. La Riba és la població principal, localitzada a la perifèria de la unitat, a la riba del riu Francolí, i és l'únic lloc on existeix una important activitat industrial. Els municipis i els nuclis de Mont-ral, Capafonts, la Febró, l'Albiol i l'Arbolí, es localitzen a l'interior de la Mussara.

També s'inclou el petit nucli de Siurana, que forma part del terme de Cornudella de Montsant, així com parts dels municipis de Vila-plana (amb el nucli de la Mussara que es va abandonar durant la primera meitat del segle XX), l'Aleixar, Alforja, Alcover i Prades. El municipi de Mont-ral està format per quatre entitats de població que es troben a l'interior de la unitat: el Bosquet, l'Aixàviga, Cabrera i Cadeneta. Tots aquests nuclis presenten una estructura de carrers estrets i costeruts, i cases velles i empedrades.

Les condicions geomorfològiques, la protecció ambiental de la major part de la unitat i l'abandó de l'activitat agrícola implica que no hi hagi una pressió urbanística destacada, i que un dels problemes més greus de la zona sigui el despoblament. Es comença a veure, però, una petita activitat urbanística en la construcció de segones residències, de moment poc rellevant i centrada sobretot en la restauració i recuperació d'antics habitatges.

Les infraestructures viàries més importants es troben a l'extrem nord-est de la Mussara, al voltant de la Riba, on hi ha la carretera comarcal C-14, les vies d'alta velocitat i la línia de ferrocarril

convencional Reus-Lleida amb estació a la població de la Riba; i també a l'extrem sud-oest, on passa un petit tram de la carretera C-242. La resta de vies formen part de la xarxa de carreteres locals que comuniquen els petits pobles.

També cal mencionar la presència de l'embassament de Siurana, situat als peus de la població del mateix nom, a la zona sud-oest de la Mussara.

L'antic campament militar de Castillejos, abandonat definitivament per l'exèrcit espanyol el gener del 2001 i que actualment pertany a la Generalitat de Catalunya, és un dels altres elements presents a la unitat i que ocupa una superfície considerable.

Com ja s'ha comentat anteriorment, la superfície conreada ha disminuït considerablement, igual que la població. A les zones planes, sobretot les que envolten els nuclis de Mont-ral, l'Aixàvega i Capafonts abans s'hi conreaven cereals, a part d'una important producció de vinya, ametllers, oliveres, avellaners, garrofers i castanyers. La vinya des de la fil·loxera ha estat en clar retrocés i actualment només en queden algunes parcel·les residuals. Havia estat també notable la producció apícola, la qual també avui és testimonial. En general, el conreu més important és el de l'avellaner, mentre que els castanyers han desaparegut i els ametllers estan en regressió. També cal destacar el conreu de patates amb Indicació Geogràfica Protegida (IGP) Patates de Prades, localitzat als termes municipals de Prades, Capafonts, la Febró i Arbolí.

354

Fruit del despoblament i de l'envelliment de la població, es detecta una degradació del patrimoni agrícola que provoca la pèrdua del patrimoni arquitectònic associat, com les construccions de pedra seca. En aquest sentit i com a exemple, cal destacar les barraques de pedra seca situades als primers quilòmetres de la carretera TV-7041; al seu voltant hi ha un bon nombre de murs també de pedra seca els quals, tot i la fermesa inicial, es van esmicolant i els va tapant la vegetació espontània. Aquestes construccions

L'abandonament i el retrocés de l'espai agrícola es posa de manifest en les barraques i els murs de pedra seca. Algunes encara ben conservades enmig del bosc, en els primers quilòmetres del camí entre Alcover i Mont-ral. Observatori del Paisatge

Al sector est de la Mussara hi ha diverses pedreres en funcionament. A la imatge, una activitat extractiva a prop d'Alcover, visible des de bona part del paisatge limítrof dels Camps del Francolí. Observatori del Paisatge

convindria datar-les, catalogar-les i conservar-les per a evitar-ne la degradació i la posterior destrucció.

El nucli de la Riba va destacar des del segle XIX per ser un dels tres primers municipis d'Espanya que es va dedicar a la producció de paper. Actualment, atesos els canvis en el mercat i per a evitar les olors que aquesta fabricació produïa, s'adquireix la pasta de paper i s'elaboren derivats de cel·lulosa, fet pel qual les quatre empreses que fumegen tan sols emeten vapor d'aigua.

Aquesta indústria paperera, localitzada al sector oriental, i el turisme rural, especialment al sector de Siurana, on les activitats esportives relacionades amb la natura (senderisme, escalada, espeleologia i bicicleta de muntanya) s'han implantat amb força els darrers anys, representen els sectors econòmics més importants de la unitat. Cal tenir present que l'augment del turisme pot comportar determinades alteracions puntuals. Alguns exemples són l'erosió en zones ben conservades, l'increment de residus, així com un increment del risc d'incendis forestals.

Igualment, la circulació motoritzada per camins forestals, de motos de trial, quads i cotxes tot terreny és una pràctica cada cop més significativa que està produint una erosió important en els camins i les superfícies forestals, a més de la contaminació acústica que implica i que distorsiona la tranquil·litat de la zona, un dels valors indiscutibles del paisatge de la Mussara.

L'estructura geològica de la zona ha facilitat la implantació d'indústries d'extracció d'àrids que generen impacte sobre el paisatge.

Expressió artística del paisatge

Els importants valors naturals de la unitat han provocat una preeminència de llibres de rutes, guies o escrits sobre les muntanyes de Prades en general o els pobles que integren la Mussara, per sobre d'altres formes d'expressió artística. Alguns dels relats es poden trobar en els títols següents:

- *De Reus a Prades i Poblet* (Sugranyes, 2001)
- *Guia de Capafonts* (Rovira i López, 1985)
- *El mas de Fortet: Capafonts, muntanyes de Prades* (Mont, 1993)
- *Les Muntanyes de Prades* (Planas, 1988)
- *Les Muntanyes de Prades, 20 recorreguts per boscos, cingles i barrancs* (Planas, 2001)
- *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llana* (Iglésies i Santasusagna, 1929)
- *Muntanyes de Prades. Excursions naturals* (Domingo de Pedro i Borau, 1998)
- *Les Muntanyes de Prades. Guia itinerària* (Ferré, 1995)

Altres escrits que parlen de la bellesa de l'espai, la tranquil·litat de la zona i la personalitat de la gent d'aquestes contrades de muntanya són:

- *La Natura i l'home a les Muntanyes de Prades* (Casassas, et al., 1988)
- *Records de la Mussara* (Agustençh, 2000)
- *La Vida tradicional a les muntanyes de Prades* (Insa, 2003)
- *Visions de Catalunya* (Santamaria, 1954)

Valors en el paisatge

Pràcticament tota la Mussara té un alt valor estètic, que li confereix la seva estructura paisatgística dominada per les masses forestals, els cingles, els barrancs, etc., que situats prop de nuclis urbans importants del Camp, suposen un veritable contrast entre tots dos àmbits. Tanmateix, hi ha sectors, com la zona entre Alcover i la Riba, que trenquen aquesta uniformitat, a causa de la presència de diverses pedreres clarament visibles o dels efectes dels reiterats incendis forestals. Les muntanyes rocalloses, les valls de rius i barrancs, els diferents colors del paisatge, Siurana i el seu entorn, (declarats paisatge pintoresc pel Decret, de 19 de gener de 1961) i els diferents pobles envoltats de petits camps agrícoles i de muntanyes són els elements principals que formen un paisatge harmònic.

Destaquen, per sobre la resta, els cingles de la Mussara, orientats cap a la plana del Camp, i que esdevenen un fons escènic de primer ordre, juntament amb els cingles de Siurana, que són un referent visible des de sectors del Priorat.

Entre els valors ecològics, destaca la inclusió de la pràctica totalitat de la Mussara en l'Espai d'Interès Natural de les Muntanyes de Prades. Es tracta d'una zona amb una alta biodiversitat, fruit de la gran quantitat d'ecosistemes que es registren. Només cal dir que, pel que fa a la fauna, hi ha 279 espècies diferents de vertebrats. A més, els nuclis urbans són molt petits i amb molt poc impacte ambiental. Des del punt de vista ecològic destaquen alguns espais per sobre de la resta. Aquests són:

- Els avencs de la Febró: esquerra de 250-300 metres de longitud, 25-30 metres de profunditat i 6-8 metres d'amplada que recorre la cinglera, amb dues grans coves a l'interior.
- Vall del riu Glorieta: amb diverses fonts i tot un conjunt de barrancs que hi menen.
- Cova de les Gralles: cova d'uns 50 metres de longitud, formada per l'erosió hídrica produïda pel barranc de la Llúdriga en la roca calcària.
- Cingles de la Mussara: recullen una elevada biodiversitat, pels canvis altitudinals, i són un referent visual per a bona part de la plana del Camp.

Entre els valors productius destaca l'interès que representa el conjunt de paisatges per a l'atracció de visitants, al voltant dels quals s'han anat articulant diverses propostes de turisme rural: les rutes excursionistes, les activitats esportives relacionades amb la natura, així com diversos equipaments com ara restaurants i cases rurals.

Entre aquests valors productius també destaca la producció d'avellanets, inclosa dins la Denominació d'Origen Protegida Avellaneta de Reus, i els conreus de patates, inclosos dins la Indicació Geogràfica Protegida Patates de Prades.

Pel que fa als valors històrics, destaquen el conjunt de masos característics de les zones rurals i de muntanya, com és el cas de la Mussara. Un dels més destacats és el mas de Monravà, al terme municipal d'Alcover, situat en un camí carreter a prop del riu Glorieta.

Uns altres elements destacats des del punt de vista històric són els molins vinculats als petits rierols i barrancs. N'hi ha de fariners, sobretot al sector oest de la unitat; i de paperers, especialment freqüents a la zona de la Riba, on la indústria del paper ha anat evolucionant fins a l'actualitat. També n'hi ha diversos al sector d'Alcover-Arbolí.

El conjunt de pobles deshabitats també representen un valor històric destacable, en ser testimonis d'una època passada que indica un tipus de relació de les activitats humanes amb el territori diferent de la present. Els pobles de Gallicant i la Mussara, tots dos deshabitats a causa de les dures condicions ambientals i a l'aïllament en el qual es trobaven, en són els millors exemples.

Però el paisatge que destaca per sobre de la resta, pel seu valor històric, és el castell de Siurana i el seu entorn. Es tracta d'un castell d'origen musulmà del qual actualment només queden les restes. Va ser de gran importància en la defensa del territori en l'època en què els cristians estaven reconquerint la zona. El castell era el centre de tot el territori que estava sota el seu control, que era molt extens, car abraçava bona part de l'actual comarca del Priorat, del Baix Camp, de l'Alt Camp, de la Conca de Barberà i de les Garrigues.

Un altre castell destacable és el de l'Albiol, situat dalt d'un turó, a 867 metres, i del qual també només queden les restes. Aquest castell no va tenir tanta rellevància històrica com el de Siurana,

356

El poble deshabitada de la Mussara té un gran valor històric, social i simbòlic. Observatori del Paisatge

però la torre mestra, que data del segle XII, resta com a testimoni de la convulsa època de lluita entre cristians i sarraïns.

Entre els valors d'ús social destaca el conjunt de la Mussara, que és una zona freqüentada principalment pels ciutadans del Camp per practicar-hi activitats relacionades amb el medi natural i rural. Destaquen les activitats d'escalada (principalment a Siurana, referent internacional en aquesta activitat), la recol·lecció de bolets, la caça i l'excursionisme, així com altres activitats d'esports de natura i gaudi del paisatge.

Les diverses zones de lleure, com les tosques de Capafonts, el Niu de l'Àliga o els gorgs d'Arbolí, també tenen un gran ús social, sobretot per als habitants de la zona.

Hi ha també altres espais d'ús social relacionats amb el paisatge, com són els refugis de la Mussara, situat prop del poble deshabitada, el de l'Arbolí, ubicat a l'antiga rectoria, el refugi Mustè-Reca-sens, al poble de Mont-ral, el refugi Masets, a la carretera de la Riba a Farena, i el refugi Ciríac Bonet, al poble de Siurana.

Entre els valors mitològics cal considerar les llegendes i els mites relacionats amb el paisatge de la Mussara. Hi ha llegendes que parlen de bandolers amagats a les muntanyes de Prades, com el Barrulles, el Nen de Prades, Miquel del Llarg o els Patacons. Altres llegendes es refereixen al salt de la reina mora a Siurana; a

l'afusellament de l'àvia Boronada; a la mula perduda; a Fra Cerní; a Guerau de l'Albiol i els llops; a la cova de la moneda o a la nit de Sant Silvestre.

Els valors religiosos i espirituals del paisatge els formen, sobretot, les esglésies i ermites dels diferents municipis. Entre les ermites destaquen:

- L'ermita del Remei, al municipi d'Alcover, a la riba esquerra del riu Glorieta, d'estil barroc, amb dues torres circulars que van substituir un antic temple del segle XVI dedicat a Sant Antoni i a la Mare de Déu. Es tracta d'un santuari molt venerat a la contrada.
- L'ermita de les Virtuts, també al municipi d'Alcover, construïda al segle XIV, i de la qual actualment només queden les restes.
- L'ermita de Sant Pau, al municipi de l'Arbolí, situada molt propera al poble, i de la qual les referències es remunten al segle XIII.

Un element religiós important i lligat al paisatge de la Mussara és el Jubileu de Siurana. A partir del segle XV, l'església de Santa Maria de Siurana es va convertir en un lloc de devoció, sobretot en reclams contra les calamitats, com la pesta i la sequera. El dia 30 de novembre de 1682, el papa Innocenci XI va instaurar el primer jubileu a Santa Maria de Siurana, que es va celebrar el dia 9 de maig de 1683. Fins al segle XIX hi acudiren persones de tota la regió.

Per a la població de la plana del Camp, el paisatge de la Mussara destaca per la tranquil·litat i serenitat d'un àmbit proper a espais altament urbanitzats i industrialitzats.

Pel fet de ser una fita paisatgística permanent i visible des de bona part del Camp de Tarragona, el conjunt de la Mussara té un important valor simbòlic i identitari.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Per a gaudir del paisatge de la Mussara es pot seguir qualsevol de les petites carreteres que la travessen. Qualsevol petit replà pot servir per a parar i observar els diversos racons que ofereix el territori.

Per a aprofundir en el coneixement del paisatge és recomanable caminar per l'extensa xarxa de senders senyalitzats que hi ha en el conjunt de la Mussara. En aquest sentit, el GR-7 creua la unitat d'est a oest, i el GR-65-5 ho fa de nord a sud. Les rutes més recomanables són:

La ruta circular que parteix de la Riba, pel sud-oest, seguint la carretera a Farena, després trenca a l'esquerra per passar pel mas de la font de Pasqual, el castell d'en Dalmau, i s'enfila cap al puig de Marc, hi arriba seguint el GR-7 i acaba retornant a la Riba pel mateix sender de gran recorregut.

Anada i tornada de l'Albiol al santuari de les Virtuts, camí apte per a tothom gràcies al poc desnivell que presenta. Surt d'Albiol pel

nord-oest i arriba a les Virtuts resseguint la serra del Pou. Des de l'ermita es contempla una vista magnífica de la vall del riu Glorieta.

Des de Mont-ral hi ha una ruta que puja pel serrat de l'Avenc cap als Motllats, des d'on observar la vall del riu Glorieta, i part del riu Brugent, sota la Mola de roquerola. Posteriorment torna a Mont-ral seguint el GR-7.

De la unitat veïna de la conca d'Alforja-Vilaplana surt un itinerari que neix a Vilaplana i enfila direcció nord, directament fins a la Mussara (1.055 m), un mirador natural esplèndid sobre tota la part sud del Camp de Tarragona.

També de la Febró surt un itinerari destacat que comença resseguint el barranc de l'Avellaner, per arribar al coll de Capafonts, on enllaça amb el GR-65-5 que es dirigeix cap al cim de lo Picorandan (990 m), i acaba tornant a la Febró descendint pel barranc de la cova del Corral.

A la zona nord-occidental hi ha la ruta que, des de Prades, visita la serra de la Gritella. Surt de Prades en direcció oest i segueix el GR-171, passa pel coll del Toniet, fins al grau del Salvadoret, des d'on s'enfila per un PR cap a la part més alta de la serra de la Gritella (1.135 m), des d'on es pot observar una panoràmica sobre Prades, per un cantó, i la conca del barranc de la Gritella que desemboca al riu de Siurana, per l'altre. De tornada segueix el PR pel coll del Vidrier i arriba altra vegada a Prades.

Per últim, destaca l'itinerari circular de Siurana que avança espectacularment per una petita lleixa de la cinglera que va a la Trona, i permet contemplar la vall del Siurana fins al pantà. Torna al poble per dalt de la carena un cop arriba al coll de la Creu.

Pel que fa a rutes motoritzades es recomana un circuit circular per la serra de la Mussara i part de les muntanyes de Prades, que passa per bona part dels indrets esmenats anteriorment. Si es parteix, per exemple de Mont-ral, comença per la carretera TV-7045 en direcció a la Mussara, on s'arriba enllaçant amb la T-704, que continua passant per la Febró, fins al coll de Capafonts, on trenca cap a l'est per la TV-7041 i torna a Mont-ral.

Altres rutes motoritzades que enllacen amb l'anterior són la que va de Vilaplana a la Mussara per la T-704 i la que uneix el coll d'Alforja amb el coll de Pinedes (TV-7092), situat, aquest últim, entre la Febró i la Mussara.

Els miradors més remarcables són el poble i castell de Siurana, on hi ha unes esplèndides vistes de l'embassament, del Serrat dels colls amb el puig de Gallicant i de la serra de la Gritella, a més del Priorat. També ho és el poble de la Mussara, des d'on es poden veure les cingleres del mateix nom així com àmplies vistes del conjunt del Camp. Finalment, cal destacar, també, el poble de Mont-ral, amb la seva panoràmica sobre el riu de Glorieta.

Possible evolució del paisatge

La baixa variabilitat econòmica i social de la Mussara en les darreres dècades comporta una inèrcia que afavoreix el manteniment

de les tendències actuals. Molts conreus abandonats seran colonitzats per la vegetació espontània que els envolta, i provocaran un avenç de l'homogeneització del paisatge.

El sistema industrial instal·lat en el nucli de la Riba sembla no perillar. Gràcies al caràcter familiar de les empreses, de llarga tradició a la zona, i l'experiència de la gent del lloc, resulta més rendible seguir produint els derivats de cel·lulosa en aquest municipi que deslocalitzar les empreses en altres indrets de menor cost laboral.

La riquesa paisatgística i geològica del paratge de Siurana té un destacat potencial turístic. En el nucli de població, el procés de restauració dels habitatges existents en segones residències ja està consolidat, de manera que urbanísticament no s'esperen grans canvis. La millor estratègia de dinamització de la zona podria ser l'explotació turística dels recursos naturals a través de rutes de natura guiades, senderisme, o altres activitats de muntanya, les quals, a partir de l'element territorial més conegut (nucli de Siurana), podrien connectar diversos nuclis de població de la Mussara que gaudeixen d'un entorn natural de gran bellesa, diversitat i tranquil·litat.

La Mussara, com s'ha esmentat en altres apartats, està pràcticament tota integrada dins l'Espai d'Interès Natural de les Muntanyes de Prades. Des de l'any 1998 s'està gestionant la creació del Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet, encara en fase d'avantprojecte, i del qual ha de formar part la pràctica totalitat de la unitat.

La declaració del parc natural implicarà una sèrie de canvis en l'àmbit de protecció de la natura i a nivell social com, per exemple, l'establiment d'un o de diversos centres d'informació; l'increment de les activitats recreatives; zones d'acampada; activitats educatives; la millora de la senyalització de l'espai; l'augment de la vigilància i la realització d'un programa de gestió de fauna i flora. Tot això farà que hi hagi més informació de la zona, que hi millori l'accessibilitat, que es revalorï el patrimoni i que es registri un augment del turisme, principalment del turisme rural.

En la gestió del parc natural s'haurà de tenir en compte l'establiment d'un equilibri entre el possible desenvolupament socioeconòmic i la conservació i protecció del paisatge.

És previsible que el programa de gestió de fauna i flora que implicarà la creació del parc natural incrementi la protecció del paisatge afavorint, en principi, la recuperació dels boscos degradats com són els alzinars, els carrascars i les rouredes, que és la vegetació potencial de gran part de la Mussara.

L'agricultura cada cop serà més escassa en les poblacions de la Mussara, a causa de la poca sortida econòmica i l'envel·liment de la població local que s'hi dedica. Els camps s'aniran abandonant i això alimentarà la regeneració de la vegetació natural. Les terres ja abandonades anteriorment aniran evolucionant cap al seu ecosistema potencial, tot i que de forma lenta i sota la influència de les activitats humanes.

En general es pot esperar un increment de l'activitat turística que pot contribuir a revitalitzar l'economia i a disminuir la davallada demogràfica dels petits pobles de muntanya. És previsible que els canvis en els usos del lleure i les diferents ofertes recreatives relacionades amb la natura contribueixin a fer que el turisme no sigui una activitat únicament de cap de setmana o d'estiu, sinó que es manifesti d'una manera més o menys continuada al llarg de l'any.

Tot i algunes iniciatives aïllades de gent que retorna a aquest espai atreta pels seus valors paisatgístics, els lligams familiars o els preus més assequibles dels habitatges, els pobles que integren la unitat segueixen estant molt aïllats, i la dinàmica general els aboca a un progressiu despoblament, si bé moderat. L'envelliment de la població és probable que sigui una constant que continuï.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- El procés de despoblament provoca l'abandó de les activitats agrícoles, malgrat que part de la producció tingui algun distintiu d'origen i qualitat agroalimentària. Això afavoreix una homogeneïtzació del paisatge, que condueix a la configuració de masses forestals extenses i sense interrupcions, que poden dificultar l'extinció d'un incendi en cas que es produeixi.

358

Vessant cremat a prop de la Riba que permet veure els bancals de pedra seca abandonats i que temps enrere acollien conreus. Observatori del Paisatge

Oportunitats:

- Bona part del territori està inclòs dins l'àmbit de l'EIN Muntanyes de Prades. La Mussara gaudeix d'una reconeguda qualitat del paisatge que la fa mereixedora de ser protegida.
- Els relleus de la Mussara formen part del nucli orogràfic de les muntanyes de Prades, un important connector ecològic i paisatgístic, que s'ha de tenir present en l'ordenació de les activitats humanes admeses en aquest espai.

- Els paisatges de la Mussara són un element d'atracció turística de primer ordre per a la població del Camp de Tarragona i per a visitants procedents de contrades més allunyades.

El paisatge agrest de la Mussara es posa de manifest en indrets com a la vall del riu Siurana, el qual circula encaixat entre cingleres calcàries a la dreta de la imatge. El traçat dels camins ressegueix les plataformes modelades en el revers dels cingles. Observatori del Paisatge

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un fons escènic dels cingles de la Mussara ben conservat i consolidat, com a referent visual i element identitari de bona part de la plana amb uns elements discordants i activitats extractives integrats en el paisatge. El relleu d'aquest espai és molt abrupte, caracteritzat per valls estretes i planes elevades, modulades en costes i cingleres visibles des de molts punts.

OQP2

Uns paisatges rurals amb la presència de poblacions (la Febró, Capafonts, Mont-ral, l'Albiol i la Riba) reconegudes pel seu valor històric i patrimonial, ben planificades i gestionades, en què es fomenta la rehabilitació en oposició a la substitució d'edificacions a fi de mantenir-ne els principals trets característics. Aquest territori segueix un model de poblament caracteritzat per petits nuclis rurals poc transformats en temps recents, amb molta poca població, nombrosos masos de muntanya, molins fariners i de paper i alguns pobles deshabitats. Per altra banda, la presència d'elements distorsionadors del paisatge, com les activitats extractives situades a l'extrem oriental de la unitat i el campament militar de

Castillejos, trenquen l'harmonia visual del conjunt d'aquest territori. És necessari emprendre accions que permetin recuperar els valors d'aquests espais.

OQP3

Un mosaic agroforestal ben gestionat amb la presència de camps de conreu que compartimentin el bosc per a prevenir els grans

incendis forestals. Aquest territori està dominat per zones boscoses on s'entreveuen feixes i construccions de pedra seca corresponents a indrets antigament conreats i a planes elevades, intensament conreades amb cereals i avellaners. La recuperació d'aquests espais mitjançant actuacions poc artificialitzadores és cabdal per a disminuir la possibilitat que es produeixi un gran incendi forestal en aquesta zona.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines del cingle Blanc, mola de l'Escolà, cingle del Patxeco, cingle del Rabascall, cinglera de Galofre, cingles del Bosc de la Vila, cingles de la Gritella, cingles de la roca del Migdia i del racó del Bosquetà. Cal preservar-lo d'actuacions agressives i recuperar-ne el valor.
- Façana i perímetre visual del nucli de Siurana, recuperar-ne el valor per mitjà d'una restauració exemplar i d'una edificació de noves construccions integrades al nucli existent.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen la pràctica totalitat de la unitat: cal fer compatible la gestió forestal d'aquestes masses amb la preservació dels seus valors, i emprendre mesures per reduir el risc d'incendis forestals.
- Mosaics agroforestals existents a l'entorn dels nuclis urbans de l'Arbolí, la Febró i Capafonts. Cal actuar tenint en compte que és una zona de transició paisatgística cap a les extenses masses forestals.
- Miradors paisatgístics del castell de Siurana, de la Mussara i de Mont-ral. Cal conservar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos.

- Nuclis rurals de la Febró, Capafonts, Mont-ral, l'Albiol i la Riba. Se n'ha de mantenir l'aspecte compacte i integrar les noves construccions en el paisatge preexistent.
- Embassament de Siurana. S'ha de potenciar el valor de l'entorn amb l'objectiu de millorar l'atractiu del lloc per a promoure-hi activitats col·lectives a l'aire lliure.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitats extractives del coll d'Alforja i Alcover. Caldria delimitar les extensions màximes, regenerar els espais perimetrals i les àrees en desús, i integrar globalment i paisatgísticament l'activitat.
- Espais inclosos a l'Inventari d'espais d'interès geològic (coll d'Alforja-serra de la Mussara, Prades-Siurana, la pedra d'Alcover i els esculls de la Riba), que pels seus valors naturals i estètics caldria fer-ne difusió per mitjà de l'establiment de rutes.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) Mont-ral-Vilaplana-la Mussara
 - b) La Mussara-coll d'Alforja-la Febró
 - c) La Febró-coll de Capafonts-Mont-ral

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

Paisatge de cingles i codines

Façana i perímetre visual del nucli de Siurana

Àrees de foment de la gestió

Mirador

Massa forestal

Mosaic agroforestal

Nucli rural

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

Activitat extractiva

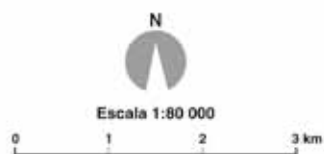

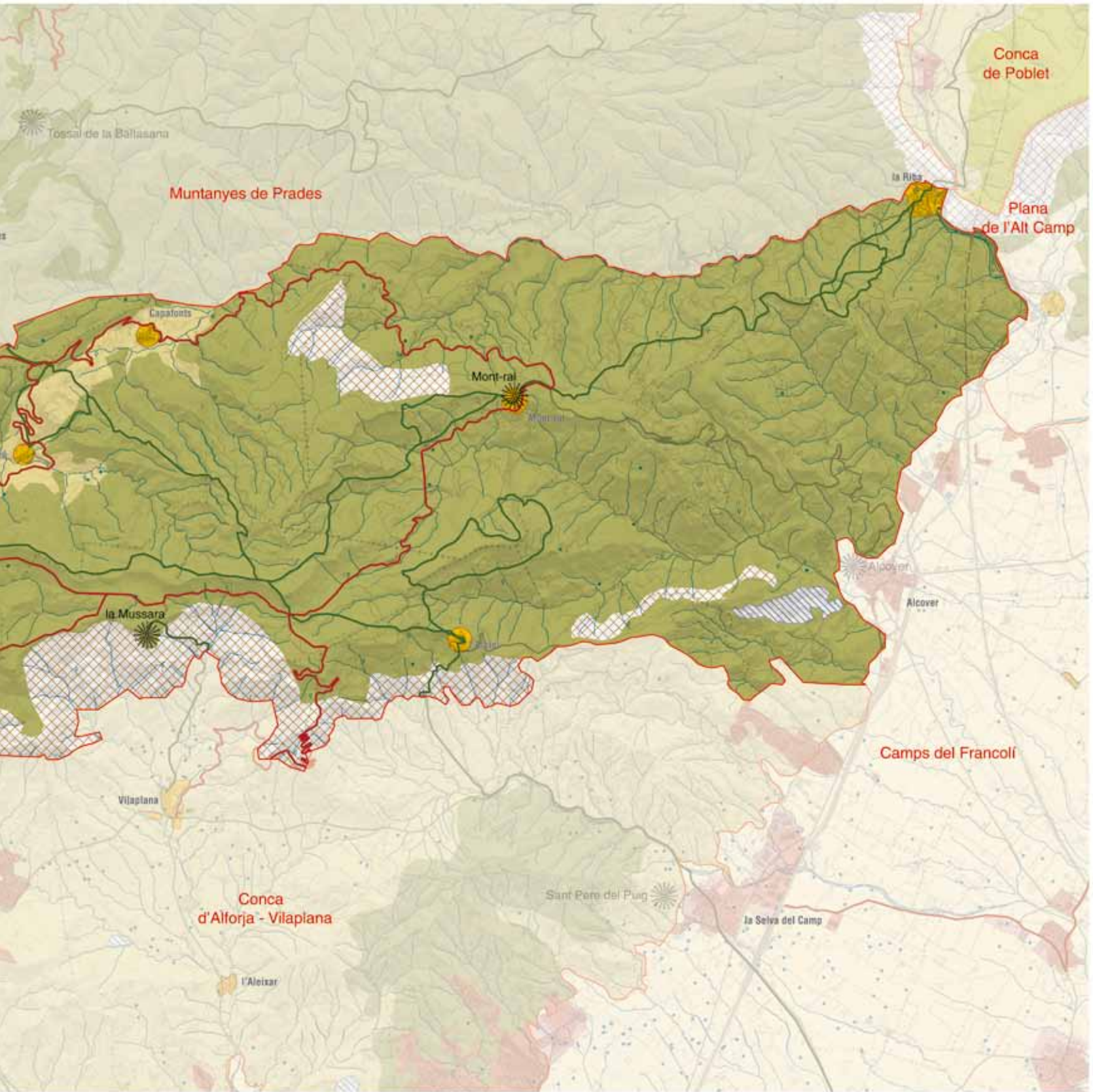
Itinerari motoritzat

Itinerari a peu

360

7. Vall del Silenci

Comarca:

Priorat, Baix Camp i Conca de Barberà.

Superfície:

4.630 ha

Municipis:

Est d'Ulldemolins, nord de Cornudella de Montsant, oest de Prades, extrem sud de Vilanova de Prades i petita part a l'est de la Morera de Montsant.

362

El nucli d'Ulldemolins, envoltat de conreus de secà. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Valls gairebé simètriques d'Ulldemolins i Cornudella de Montsant, separades pel collet d'Albarca i els altiplans dels Segalassos.
- Ambdues valls han estat excavades en materials tendres eocènics: margues, argiles i guixos, que contrasten amb els relleus alterosos de la serra de Montsant i de les muntanyes de Prades que els envolten.
- El riu del Teix i el riu de Prades, que donen lloc al riu de Montsant, drenen la vall d'Ulldemolins; els barrancs de l'Argentera i de les Obagues fan el mateix amb la vall de Cornudella, abans d'abocar les aigües al riu de Siurana.
- Vegetació mediterrània representada pels carrascars i les brolles que colonitzen els altiplans i els solells. A les obagues prosperen les pinedes de pinassa barrejades amb roures de fulla petita. Als afloraments de guix es troben plantes gipsícoles com el ruac. A les àrees de conreu es localitzen amb freqüència parcel·les amb plantacions de pins.
- Conreus localitzats al fons de les valls, a la base dels vessants i als escassos sectors planers, com ara els Segalassos. Predominen els conreus de cereals, ametllers, avellaners, vinya i oliveres.
- Atesa la irregularitat topogràfica del territori, la forma de les parcel·les de conreu és molt irregular: força extenses en les àrees planeres i molt esquarterades amb contorns arrodonits que ressegueixen la topografia del relleu en els vessants.
- Contínua combinació d'usos i cobertes del sòl. La diversitat de l'ambient forestal, intercalada entre camps de conreus de reduïdes dimensions i de variada producció, fa que el mosaic paisatgístic aconsegueixi una gran bellesa visual i una important funció ecològica i ambiental.
- Els principals nuclis són Ulldemolins, situat dalt un petit turó que separa els cursos fluvials del riu Teix i del riu de Prades, i Cornudella de Montsant, que es localitza en una petita plana entre la serra de Montsant i els cingles de la Gritella.

Mirador

Itinerari motoritzat

9 Falset - Cornudella de Montsant

Itinerari a peu

34 Montsant - los Ventadors

45 Prades - Serra de la Gritella

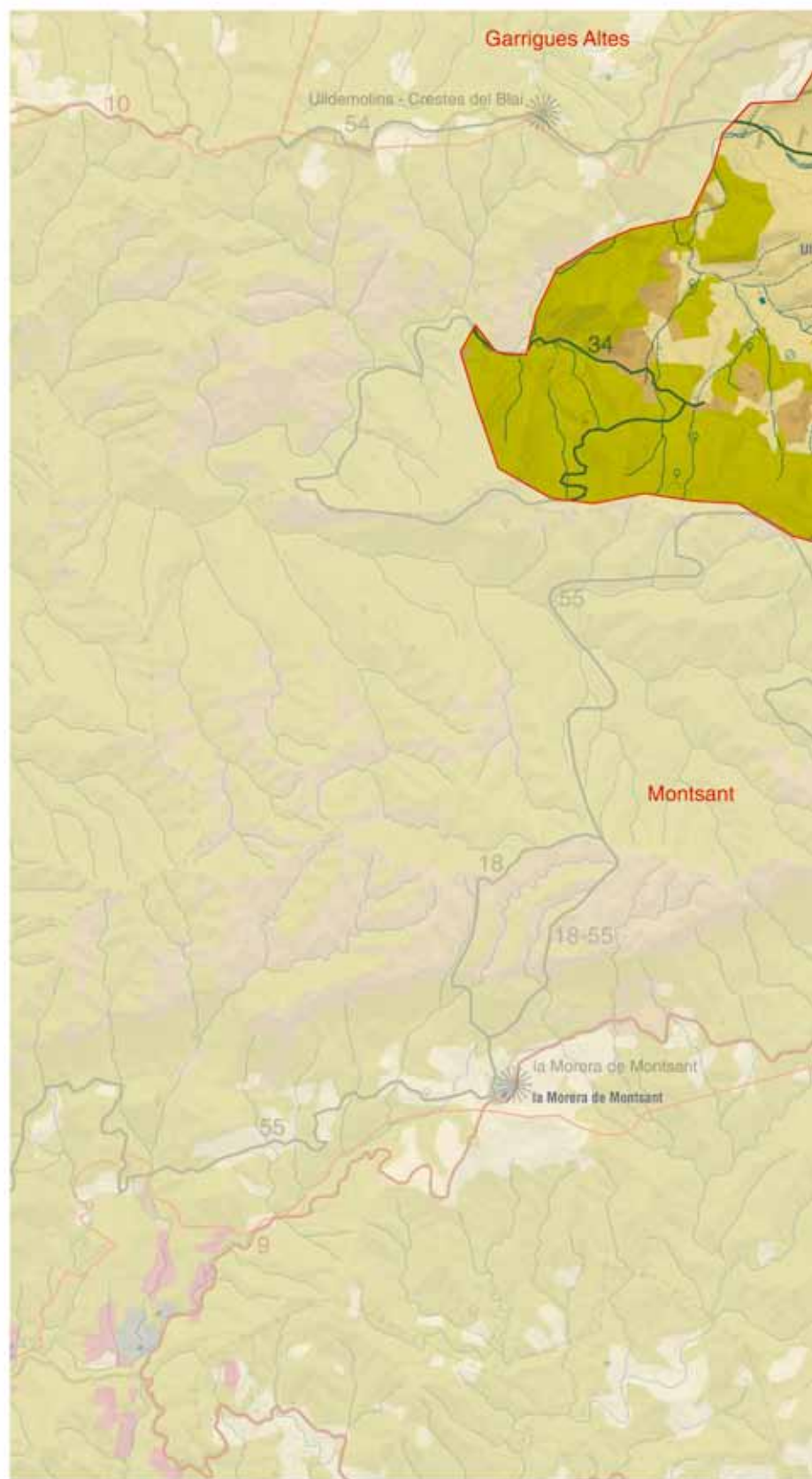
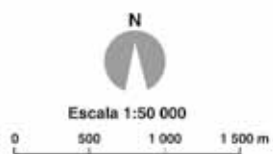
46 Albarca - Roca Corbatera

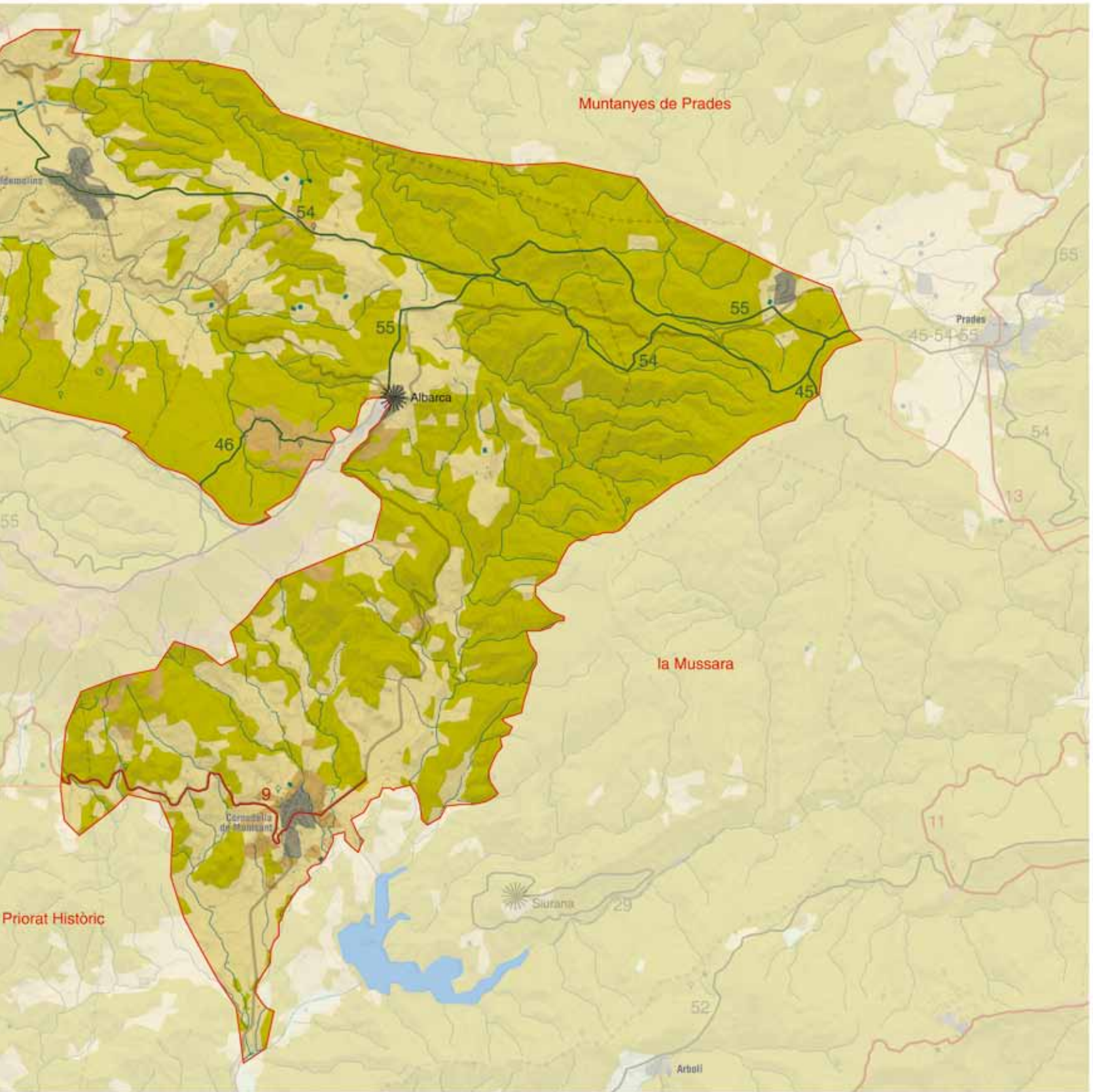
54 GR-65-5 - Camí de Sant Jaume

55 GR-171

364

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El paisatge de la vall del Silenci el formen dues valls gairebé simètriques i articulades al voltant dels nuclis d'Ulldemolins i Cornudella de Montsant i separades pel collet d'Albarca i l'altiplà dels Segalassos. La vall d'Ulldemolins, la vall del Silenci en sentit estricte, es correspon amb la vall del riu del Teix. El tram superior de la vall de Cornudella coincideix amb el barranc de l'Argentera que flueix al peu de la serra de la Gritella, mentre que el sector inferior, on es localitza el nucli de Cornudella de Montsant, està obert pel barranc de les Obagues.

Les valls esmentades estan modelades en materials tendres de l'Eocè: margues i argiles. Els materials de la majoria de terres conreades centrals i part de les obagues són margues, argiles i guixos.

Aquests materials estan disposats en estrats de diferent coloració. Una peculiaritat que destaca és l'abundància de guix rosat o blanc; i també l'existència de nombrosos sílex o pedrenyera que es troba embalada amb guix i amb argila. Hi destaquen els afloraments de capes de guixos en alguns sectors que són colonitzats per plantes gipsícoles. Els gresos i les pissarres paleozoiques afloren a l'altiplà dels Segalassos.

L'extrem més occidental de la vall d'Ulldemolins està inclosa dins la geozona de la Roca Llaurada, sector inclòs a l'Inventari dels espais d'interès geològic de Catalunya per la presència de plegaments anticlinals que evolucionen cap a encavalcaments a l'inici del congost de Fraguerau. Ocupa una superfície de 442,5 ha i s'estén al llarg del curs del riu Montsant, des del Molí del Pont fins al barranc de Sant Bartomeu. El vessant occidental de la serra de la Gritella, que cau sobre el barranc de l'Argentera, forma part també de la

366

La combinació de les masses densament arbrades i diferents tipus de conreus amb les parcel·les adaptades a la topografia del relleu és una de les característiques del paisatge de la Vall del Silenci. Observatori del Paisatge

geozona Prades-Siurana, a causa de l'existència de la successió molt poc deformada de la sèrie estratigràfica del Triàsic inferior i mitjà amb les fàcies del Buntsandstein i el Muschelkalk.

El coll d'Albarca i l'altiplà dels Segalassos fan de divisòria d'aigües de les conques del riu Montsant i del Siurana. A la vall d'Ulldemolins la xarxa hidrogràfica la formen el riu de Prades i el riu Teix, la seva unió a ponent d'Ulldemolins dona lloc al riu de Montsant. A la vall de Cornudella, el sector nord està solcat per un conjunt de barrancs i torrents que circulen encaixats en el relleu i que acaben per formar el barranc de l'Argentera que desguassa al pantà de Siurana. Més al sud, el barranc de les Obagues i el barranc de les Comes s'uneixen al riu Siurana, més avall del pantà.

La vegetació de la vall del Silenci és de caràcter mediterrani. A l'altiplà dels Segalassos i al sector nord de la vall de Cornudella predominen els carrascars i les brolles d'estepes, d'acord amb la naturalesa silícia del substrat. A les obagues, en canvi, la vegetació pren matisos submediterranis a causa d'una major humitat ambiental. Així, a les obagues de la serra de Solans i de la Gritella, apareixen pinedes de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*) en mosaic amb rouredes de roure de fulla petita (*Quercus faginea*). Els boscos de l'obaga del coll del Prat, amb una extensió de 228 ha, són propietat de l'ajuntament d'Ulldemolins i són de gestió pública. És de remarcar la vegetació gipsícola, amb la presència del ruac (*Ononis tridentata*), que colonitza els afloraments de guix. Els boscos de ribera ben constituïts es troben a les ribes d'alguns cursos d'aigua i sobretot a l'assut de l'Hostal del Pubill on creixen alberedes, salzedes i gatelledes, indret que destaca també per la presència del vern (*Alnus glutinosa*). A la capçalera del barranc dels Enllosats, al nord-oest dels Segalassos, s'hi formen tolls d'aigua on creixen herbassars humits com jonqueres i comunitats de les basses temporals on es localitzen espècies de gran valor biogeogràfic.

S'ha de destacar la presència de dos arbres monumentals inclosos al Catàleg d'arbres monumentals de la Generalitat de Catalunya. Lo Saüquer de Fontalba és un magnífic exemplar de saüc (*Sambucus nigra*) localitzat a prop del riu Teix, a uns centenars de metres al sud d'Ulldemolins. L'alzina del mas de la Barba és un exemplar d'alzina (*Quercus ilex* subsp. *ilex*) de grans dimensions i ubicada a la serra de la Gritella, en el camí de Cornudella a Siurana. Finalment, cal mencionar l'Om del Parc de Cornudella, un exemplar ubicat en un parc urbà que una ventada va escapçar fa pocs anys i que abans formava part del Catàleg d'arbres monumentals.

La fauna amb més interès de conservació es localitza en els hàbitats continguts als grans espais naturals que envolten les valls: la serra de Montsant i les serres de Prades i la Mussara. A la capçalera del riu de Montsant l'Àrea de Territori i Medi Ambient de la Fundació de Catalunya Caixa (abans Fundació Territori i Paisatge) ha adquirit una finca que ha constituït en reserva de fauna salvatge, atesa la diversitat d'espècies existent entre les quals destaquen el turó i el gat mesquer.

A la vall d'Ulldemolins el mosaic agrícola està constituït per conreus de cereals, d'ametllers, d'avellaners i d'oliveres. A l'altiplà dels Segalassos predominen els camps de cereals, mentre que a l'àrea

deprimida topogràficament de Cornudella de Montsant, a més de cereals, hi ha vinyes, ametllers i avellaners.

Evolució històrica del paisatge

L'espai que configura la vall del Silenci es caracteritza per la facilitat amb què s'hi implanta la figura humana i també pel desenvolupament de les poblacions, sobretot per la relativa accessibilitat del territori i, especialment, per la influència en el conjunt del Montsant i les muntanyes de Prades. Aquest conjunt de factors ha determinat l'evolució històrica de l'espai i de les seves característiques paisatgístiques. Per tant, malgrat la minsa informació sobre l'evolució específica del paisatge, sí que es pot fer referència a l'evolució dels factors que l'han transformat i, de manera més directa, als principals efectes observables.

L'etimologia del nom de Cornudella podria remuntar-se a èpoques romanes, i significa "lloc de pasturatge de grans ramats". El document més antic que parla sobre Cornudella data de 1190. És el testimoni escrit de la donació feta per la reina Donna Sança, a favor dels germans Navarra, de la població de "Cornutel-la". El 1292 Guillem de Rupe n'era rector, i el 1378 trobem el nom de Pere Escapolat com a primer batlle conegut de la població. Cornudella fou escenari de les lluites guerrilleres del Carrasclat, patí les conseqüències de la guerra del Francès, i més tard de les guerres carlines. La seva economia es mogué sempre entre les pressions dels jueus de Falset i del Comtat de Prades primer, i entre el duc de Medinaceli i el prior d'Escaladei, després.

Per altra banda, hi ha indicis que Ulldemolins fou habitat ja en temps prehistòrics, encara que l'origen de l'actual vila data de l'època islàmica, quan era població fortificada sota el domini del valí de Siurana, encarregat de la defensa d'aquest lloc. Després de la Reconquesta, li fou atorgada la Carta de Població pel rei Alfons I, juntament amb Albert de Castellvell, el 31 de gener de 1166. Passà més tard a formar part del Comtat de Prades i, com tots els altres dominis comtals, compartí les seves vicissituds històriques. La cartoixa d'Escaladei exercí també domini i propietat sobre finques i ermites del terme.

El desenvolupament agrícola de la zona ha permès al llarg dels darrers segles la formació d'un ric patrimoni rural construït. L'àrea es caracteritza per una rica abundància de construccions de pedra en sec tals com marjades, cabanes o aljubs. També hi ha abundants bassos, coberts generalment també amb una estructura de pedra seca.

Paral·lelament hi va haver diversos molins fariners de tipus hidràulic, que precisament van motivar l'aparició del nom d'Ulldemolins. Actualment es pot observar únicament en aquesta població una part del molí del Pont o la Palanca, que deu el seu nom a l'antiga passera de fusta. El molí és documentat des del 1398, i va funcionar fins al final dels anys vint del segle passat.

També a l'interior de les poblacions s'ha generat al llarg de la seva evolució històrica un interessant patrimoni. Entre els edificis més interessants de Cornudella hi ha l'església arxiprestal de Santa Ma-

ria, datada al segle XVII, del primer Renaixement català. A l'interior es venera una imatge gòtica de la Mare de Déu del Patrocini. El Celler Cooperatiu és obra de l'arquitecte modernista Cèsar Martinell.

En el cas d'Ulldemolins destaquen l'església de Sant Jaume, del segle XVI, construïda sota la direcció de Pere Blai, així com el santuari de la Mare de Déu de Loreto (segle XVII), la font de la Vila, el portal del Roser, els diversos rentadors o els antics tallers de ferrer i fuster, així com el Celler Cooperatiu.

Aquestes construccions, associades a l'evolució de l'activitat agrícola i ramadera, han influït àmpliament en l'evolució paisatgística de la zona, junt lògicament amb els factors estrictament físics. En aquest context, es tracta d'una zona definida per la presència dels principals conreus mediterranis de secà, amb una presència comparativament menor de la vinya en relació amb altres unitats del Priorat.

La rendibilitat que proporciona cadascun dels conreus, a banda de glaçades, la fil-loxera i altres plagues diverses, han condicionat una major o menor presència de cadascun d'ells, sempre dins el predomini de la vinya, l'olivera i l'ametller i en el marc de la complementarietat amb l'activitat ramadera.

Un fet general al llarg de la segona meitat del segle XX va ser la incidència del procés d'emigració rural, que va motivar tant la desaparició d'una part del patrimoni situat a l'exterior de les poblacions com d'una part de les superfícies de conreu. Actualment l'agricultura no és un factor de transformació del paisatge que tingui la mateixa importància que en altres èpoques. Al mateix temps, es produí un deteriorament d'alguna de les zones situades en el nucli antic de les poblacions que va perjudicar la qualitat general del patrimoni.

També es registra, per les característiques biofísiques de la zona, una certa incidència dels incendis forestals, que s'han comportat en les darreres dècades com a factors de transformació del paisatge. Cal pensar que la disponibilitat de mitjans i de capacitat de resposta actuals farien més limitats els seus efectes potencials.

En les darreres dècades del segle XX les poblacions de Cornudella de Montsant i Ulldemolins, així com els seus entorns immediats, han registrat transformacions comparativament molt més significatives que la resta de poblacions del Priorat, tot i els alts i baixos demogràfics. La irrupció del fenomen de la segona residència i, en menor mesura, un creixement de caràcter endogen de les poblacions, ha motivat una ampliació substancial dels conjunts edificats, amb una influència evident sobre conques visuals àmplies tot i el seu caràcter localitzat.

En conjunt es tracta d'un espai que agafa progressivament una importància estratègica pel fet de constituir un punt d'accés i nexa d'unió en el sistema natural Montsant-Prades, que permet importants opcions de desenvolupament econòmic i social associades al patrimoni natural i cultural i a altres recursos d'interès molt diversos.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El mosaic paisatgístic de la vall del Silenci està constituït per dues valls envoltades per muntanyes. Juntament amb els camps de cereals hi ha un predomini del conreu d'ametllers sobre un territori lleugerament afeixat per a l'aprofitament agrícola. Enmig d'aquests camps es fa notar la presència d'algunes alzines isolades, de port robust i capçada densa.

368

A la part alta del barranc de l'Argentera hi predominen els conreus de cereals en mosaic amb carrascsars i pinedes de pi blanc. Al fons destaquen els cingles de la serra de la Gritella. Observatori del Paisatge

La característica que més bé defineix la unitat és la contínua combinació d'usos i cobertes del sòl. La diversitat de l'ambient forestal intercalada entre camps de conreus de reduïdes dimensions i de variada producció, fa que el mosaic paisatgístic aconsegueixi una gran bellesa visual i una important funció ecològica i ambiental.

L'entorn del nucli de Cornudella de Montsant està suaument aturo-nat i aprofitat pel conreu d'ametllers, oliveres, avellaners i vinya. Les primeres cotes dels vessants muntanyosos es mantenen cobertes d'avellaners, tot i que aquests conreus semblen mig abandonats, i amb clapes de pinedes de pi blanc i pi pinyer distribuïdes en mosaic. Als voltants dels dos nuclis urbans, Cornudella de Montsant i Ulldemolins, i al fons del barranc de l'Argentera predominen els conreus herbacis de secà i els camps d'ametllers, avellaners i oliveres.

Actualment els rendiments econòmics de la zona es basen en l'explotació agrària, bàsicament d'ametllers, avellaners i vinya. Als voltants del Collet Blanc apareix una zona elevada amb una extensió important dedicada exclusivament al conreu d'ametllers. Les àrees més dinàmiques d'aquest territori corresponen al fons de les valls i a les obagues de Montsant i la serra de la Gritella, on el pas dels contraforts ve marcat per l'evolució del fullatge dels caducifolis i pel cicle dels conreus herbacis.

També cal apuntar que gràcies a la promoció dels paratges de la vall i a l'afluència de visitants, han augmentat les activitats turístiques i recreatives d'esports d'aventura i natura i les de tradició artesana.

D'altra banda, l'actual mosaic paisatgístic format per la contínua alternança d'usos i cobertes del sòl, i per la disposició esglaonada dels camps que ressegueixen el relleu ondulant es pot anar diluint

Entorn agrícola de Cornudella de Montsant amb la serra de Montsant al fons. Observatori del Paisatge

Vista parcial del traçat de la línia d'alta tensió situada al nord-oest d'Ulldemolins. Observatori del Paisatge

davant l'abandonament de les activitats agrícoles que es produeix en algunes zones, fet que provocaria l'homogeneització del paisatge.

Amb la creació de la DO Montsant, però, pot produir-se una certa revitalització de l'activitat agrícola, ja que s'ha observat una lleu recuperació d'aquest sector, especialment a la fossa de Cornudella. Alguns conreus de secà s'han reconvertit en vinyes i s'han efectuat algunes rompudes també amb aquest objectiu. Aquest fenomen és positiu mentre es mantingui a les zones planeres de les valls del Teix i de l'Argentera.

La resta del territori, de relleu abrupte, està recobert per boscos. La carrasca apareix arreu, però forma boscos consistents als altiplans dels Segalassos. A les obagues predominen pinedes de pinassa barrejades amb claps de roureda de fulla petita.

Relacionat amb els boscos, els incendis forestals els han afectat en diverses ocasions. L'any 1987 es van cremar 165 ha al sector de l'Arboçar, entre Ulldemolins i el coll d'Albarca. Tot el territori està repartit entre dos perímetres de protecció prioritàris contra incendis. El sector de llevant forma part del perímetre serra de Prades mentre que el de ponent està inclòs en el perímetre Priorat-Montsant.

Per altra banda, els cursos hídrics vesteixen boscos de ribera força ben constituïts en alguns punts. A les zones de sòl més erosionables, formades per material eocènics (margues, lutites, calcàries i afloraments de guix), prosperen brolles molt esclarissades, amb la presència d'espècies gipsícoles, com el ruac, a més de plantes rares i protegides, com el timó reptant o la lleteresa menuda.

La població es concentra en els dos nuclis principals, el d'Ulldemolins, situat dalt un petit turó que separa els cursos fluvials del riu Teix i del riu de Prades, i Cornudella de Montsant, que es localitza en una petita plana entre la serra de Montsant i els cingles de la Gritella. A més, cal sumar el poblament disseminat amb gran nombre de masos que es mantenen habitats. Relacionat amb la població, és important destacar que, en general, aquesta àrea ha seguit

un procés d'increment poblacional progressiu els darrers anys. De fet, aquest augment prové de Cornudella de Montsant, municipi que l'any 1998 tenia 865 habitants, mentre que l'any 2005 arribava als 948 habitants.

A Cornudella de Montsant, les dues lleres del barranc de les Obagues, de perfils profunds, afeixades i conreades per vinya i horta, presenten tipologies constructives diferents en els dos marges: a un marge hi ha construccions d'arquitectura tradicional, i a l'altre, algunes construccions recents han acabat per envair el llit fluvial.

Altrament, a Ulldemolins, la població, malgrat variacions anuals, està bastant estancada, sense mostrar al llarg d'aquest període una tendència clara, ja que les variacions han estat molt oscil·lants.

Pel que fa les infraestructures, el solc orogràfic que forma la vall és recorregut, de sud a nord, per la carretera C-242. En l'actualitat es troba en unes condicions de ferm i traçat impròpies d'una carretera comarcal i se n'ha iniciat la tramitació per condicionar-la. Altres vies de comunicació importants són l'accés a Siurana des de Cornudella, la TV-7021 de Cornudella a la Morera de Montsant, la T-701, del coll d'Albarca a Prades i la TV-7004, d'Ulldemolins a Vilanova de Prades.

D'altra banda, des del pla de la Guàrdia, al nord-est de la vall, fins al nord dels Solans, al nord-oest d'Ulldemolins, una línia d'alta tensió travessa uns paratges coberts d'alzinar. Tot i la seva visibilitat, el risc més important el pot causar la massa forestal que creix sota la línia o propera a ella, si no es porten a terme amb la freqüència adequada les accions d'esbrossament pròpies de la franja de seguretat de les línies elèctriques.

370

Expressió artística del paisatge

Espinàs, en el seu llibre *Viatge al Priorat* (1984) fa una descripció del paisatge rural i humà dels voltants de Cornudella en un paràgraf ben sintètic:

"Cau la tarda, i la llum de costat descobreix, com en un efecte de final de sarsuela, les figures ajupides que es mouen lentament, en renglera, per entre les vinyes. [...] El paisatge, ple d'homes i bèsties, es mou cada vegada més. Finalment té alguna cosa de ballet" (Espinàs, 1984: p. 141).

Hilari Sanz i Gonel, en el llibre *Bolets comestibles de la Vall d'Ulldemolins* (1991), descriu el paisatge d'aquesta unitat a la tardor:

"És molt d'hora. El sol s'endevina allà lluny. Pel damunt d'Albarca el cel clareja amb suavitats daurades i transparències d'aquarel·la. L'aire és fi i fresquet. És un ventitjol seguit, pausat, que mou lleument com acaronant-les, les poques fulles groguenques i brunes que encara pengen dels arbres. Ben carregat de sentors d'espígol, farigola, i romaní.

És un d'aquells dies de començaments de tardor clars i nets. L'atmosfera, seca i transparent, no posa traves al nostre esguard, escurça les distàncies i defineix amb sor-

prenent precisió els objectes més llunyans. L'ermita blanca de Santa Magdalena i la de Sant Antoni, mig amagada pels xiprers, les barraques de pedra seca de les vinyes i els ametllers, els marges, la geometria quadriculada dels conreus i mil detalls més que normalment hom no pot identificar, són ara tant clars i propers, que tenim la sensació de poder-los abastar allargant la mà. Un teló de fons s'aixeca sobtadament i ens barra l'horitzó. Els seus tons negrosos en aquesta hora del matí, que contrasten amb la lluminositat creixent que s'aixeca tímidament pel damunt dels relleus de llevant, donen un aire majestuós a aquest esquenall que sembla un drac adormit, allargassat de llevant a ponent. Formes fosques, ombrívoles i pinzellades clares i esblanqueïdes claïpen els seus flancs que els raig del sol ixent encara no il·luminen. És el Montsant" (Sanz, 1991: p. 54).

Valors en el paisatge

Els vessants amb predomini de formacions vegetals naturals presenten un valor ecològic reconegut, bé per la seva inclusió a l'Espai d'Interès Natural de les Muntanyes de Prades, el sector est, o al Parc Natural de la Serra de Montsant, el sector oest, bé per estar inclòs dins la xarxa Natura 2000: el sector nord corresponent als Segalassos, que amb els seus boscos de carrasca han de ser considerats aquí pel seu bon estat de conservació.

El mosaic agrícola, per la seva diversitat de conreus, també representa una important funció ecològica, tot i que no estiguin inclosos en espais naturals protegits.

També cal destacar el saüquer de la Fontalba, molt a prop del nucli d'Ulldemolins, catalogat com a arbre monumental. La Fontalba mateixa és un brollador càrstic que, en èpoques de pluges, sorgeix del cingle de Montsant en una caiguda vertical que es pot veure des de la C-242.

Entre els valors històrics del paisatge de la vall del Silenci destaquen les ermites de Loreto (al nucli d'Ulldemolins), de Sant Antoni i de Santa Magdalena (a l'obaga del Montsant), i els antics molins associats a l'espai fluvial, i sobre els quals s'ha fet un treball etnogràfic. Les esmentades ermites de Sant Antoni i Santa Magdalena, així com el congost de Fraguerau, un simbolisme propi relacionat amb l'espiritualitat, han inspirat els ermitans, que històricament hi han cercat un espai per a la meditació.

També s'han de considerar com a valors històrics que impregnen caràcter a aquest paisatge, els masos, alguns dels quals, pel seu volum i arquitectura, esdevenen punts de referència en el paisatge; aquest és el cas del mas d'en Lluc, a prop del coll d'Albarca, o el mas de Sant Blai (que havia estat un convent de monges, Bonrepòs), ja en terme de la Morera de Montsant.

També hi ha diversos jaciments arqueològics, entre els quals, unes urnes funeràries molt ben conservades a prop d'Albarca, testimoni d'un ús històric d'aquest paisatge.

Als plans que separen les valls d'Ulldemolins i de Cornudella hi predomina un mosaic paisatgístic constituït per sembrats esquitxats per arbres i algunes construccions aïllades. Observatori del Paisatge

Cornudella ocupa una posició estratègica entre el Parc Natural de la Serra de Montsant i el futur Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet. Aquest fet, unit a una oferta turística diversificada que inclou el nucli i l'embassament de Siurana, fa que el nombre de visitants sigui elevat. En aquest sentit, la correcta ordenació del paisatge agrari a l'entorn d'aquest nucli, amb especial èmfasi en les zones periurbanes de transició, i la integració paisatgística de l'eixample urbà són de vital importància per a complementar una oferta de qualitat.

Al seu torn, la vall del Teix (al sector d'Ulldemolins) té en el seu paisatge un valor productiu directe per a la promoció turística de la vila d'Ulldemolins. Un aprofitament directe dels boscos que formen el paisatge d'aquest territori és la recollecció de la tòfona.

El conjunt presenta una qualitat estètica de primer ordre, sobretot relacionada amb els canvis estacionals que s'observen tant en la vegetació natural com en els conreus, així com per la disposició d'aquest territori enfonsat entre dos blocs muntanyosos imponents i destacables, com són el Montsant i les muntanyes de Prades.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El principal punt d'observació s'ubica a l'indret conegut com els hostalets d'Albarca, on es pot gaudir d'àmplies perspectives de la vall del Teix i de la fossa de Cornudella. Aquest indret es troba sobre el GR-174, a pocs metres al sud-oest del nucli d'Albarca. Antigament hi havia un hostel del qual avui només queden les runes, on s'aturaven els traginers que feien el camí de Reus a Lleida. Actualment és un punt molt transitat pels afeccionats al senderisme, ja que es troba en una de les rutes principals d'ascens a la serra de Montsant. S'hi divisa una àmplia panoràmica: cap al nord-oest, sobre la vall del Teix i l'esplèndid bosc de l'obaga d'Ulldemolins; cap al nord-est, sobre les muntanyes de Prades (els Segalassos, la Gritella, el puig de Gallicant); i cap al sud, sobre el pla de Cornudella, el pantà de Siurana i la serra del Molló. S'hi accedeix fàcilment, en pocs minuts, des d'Albarca.

Hi ha altres punts d'observació com les crestes del Blai, d'on es pot gaudir d'unes excel·lents panoràmiques sobre la vall del Teix. L'obaga de Montsant, en aquesta mateixa vall del Teix. Els cingles de Sant Joan, juntament amb el cingle de la Gritella, a la vall de l'Argentera. Tots plegats constitueixen els fons escènics més interessants que es contemplen des de la vall del Silenci.

Destaquen tres rutes a peu que transcorren, en part, per la unitat. A la zona més occidental hi ha un itinerari circular que parteix d'Ulldemolins seguint el GR-65-5, en direcció oest, fins que trenca a mà esquerra després de passar per la cova de la roca Balladora, per dirigir-se a la cova dels Morts, i a la punta dels Pins Carrassers (1.059 m). Torna a Ulldemolins passant per la Trona, i la cova dels Sants. El GR-65-5 creua en direcció nord tota la zona septentrional de la unitat.

A la part central de la unitat, des del nucli d'Albarca, surt l'itinerari que connecta aquest mirador natural, amb el mirador que representa la roca Corbatera (1.163 m) sobre Cornudella de Montsant, la part inferior de la vall del Silenci, el pantà de Siurana, i part del Priorat. Aquest itinerari ressegueix part GR-171, que forma part de la ruta del Cister, i de tornada passa per l'ermita de la Mare de Déu de Montsant.

Cal destacar també l'itinerari de la zona oriental que des de Prades visita la serra de la Gritella. Surt de Prades en direcció oest i segueix el GR 171, passa pel coll del Toniet, fins al grau del Salvadoret, des d'on s'enfila per un PR cap a la part més alta de la serra de la Gritella (1.135 m), des d'on es pot observar una panoràmica sobre Prades per un cantó, i la conca del barranc de la Gritella que desemboca al riu de Siurana, per l'altre. De tornada segueix el PR pel coll del Vidrier i arriba altra vegada a Prades. El GR-171 creua la unitat d'est a oest.

Es pot fer també un itinerari en cotxe seguint la carretera C-242, des de Cornudella a Ulldemolins.

Possible evolució del paisatge

Els pocs nuclis de població dins aquest territori i el seu fort caràcter agrícola fan preveure el manteniment de l'agricultura com a principal font econòmica de la zona. L'augment de les activitats turístiques i esportives associades a l'oci i a la recerca de la tranquil·litat enmig de bells paratges pot esdevenir un bon complement econòmic.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La localització de la vall del Silenci, encaixada entre els EIN de les muntanyes de Prades i del Montsant, pot repercutir, si no es planifiquen adequadament els usos del sòl, en una acumulació d'infraestructures de serveis en les poblacions d'Ulldemolins i Cornudella de Montsant.
- La pèrdua de qualitat estètica dels nous creixements residencials, principalment a Cornudella de Montsant.

Oportunitats:

- L'harmonia i tranquil·litat que comunica el paisatge de la vall del Silenci, juntament amb l'estat de bona conservació del patrimoni natural són uns valors que han de contribuir a la dinamització del sector turístic.
- La denominació d'origen Montsant ha de suposar un factor de revitalització de l'activitat agrícola. La proximitat a l'àrea vitivinícola del Priorat històric pot ser un estímul per a l'expansió del conreu de la vinya.
- Ulldemolins i Cornudella de Montsant es poden convertir en els centres al voltant dels quals s'articulin les ofertes de turisme rural i de descoberta dels valors naturals dels espais protegits que envolten la vall del Silenci.

372

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Uns nuclis de Cornudella i Ulldemolins que orientin el seu desenvolupament cap al manteniment de la compacitat, foment dels elements identitaris en les noves construccions, la preservació dels elements naturals al pas dels cursos fluvials i les visuals de qualitat. El nucli de Cornudella es troba en un paratge suaument elevat entre el Montsant i els cingles de la Gritella, i Ulldemolins, dalt d'un petit turó allargassat enmig d'una vall deprimida envoltada de muntanyes.

OQP2

Un paisatge agrícola de conreus i horts tradicionals propers als nuclis urbans, lliure d'edificació i que preservi mostres significatives de murs de pedra seca.

OQP3

Un paisatge mosaic, combinació de cobertes de sòl forestals i agrícoles, amb barreja de cereals, ametllers, avellaners i oliveres, i algunes vinyes, que conservi l'harmonia visual i la sensació de tranquil·litat que transmeten, tot evitant la periurbanització amb construccions o instal·lacions disperses de poca qualitat i mal localitzades. Els conreus que formen aquest paisatge mosaic característic de la vall d'Ulldemolins, el coll d'Albarca i la vall de Cornudella es disposen en parcel·les que ocupen els fons de vall i que es fan arrodonides, resseguint el relleu, a mesura que es van enfilant pels vessants.

OQP4

Un patrimonial històric construït, format per ermites, el nucli antic de Cornudella de Montsant, molins associats a l'espai fluvial i alguns grans masos dispersos, conservat i promocionat socialment i turísticament com a mostra representativa de l'antic poblament.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines de les obagues d'Albarca, els graus del Montsant, i de la serra de la Gritella: cal preservar-los d'actuacions agressives i potenciar-ne el valor.
- El silenci i la tranquil·litat com a valors que caldria preservar com un actiu territorial de primer ordre.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals de les obagues del Montsant, els Segalassos i obagues de la serra de la Gritella, que formen part dels espais naturals protegits del Parc Natural del Montsant i del futur Parc natural de les Muntanyes de Prades i Poblet. Cal impulsar-hi models de gestió forestal sostenible i orientats a la disminució del risc d'incendi forestal.
- Mosaics agroforestals existents de forma contínua entre la vall d'Ulldemolins, el coll d'Albarca i la vall de Cornudella, que actuen com a zona de transició paisatgística entre els espais naturals del Montsant i les muntanyes de Prades, a la vegada que introdueixen elements de biodiversitat, i de discontinuïtat enfront els incendis forestals. Cal integrar els edificis de les granges en el paisatge.

- Miradors paisatgístics dels hostalets d'Albarca, les crestes del Blai, l'obaga del Montsant, els cingles de Sant Joan i el cingle de la Gritella. Cal conservar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos.
- Nuclis rurals d'Ulldemolins i Cornudella. Cal restaurar-ne i mantenir-ne l'aspecte compacte, integrant les noves construccions el paisatge preexistent i prioritant la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Nucli antic de Cornudella de Montsant, a partir dels valors culturals, estètics i turístics. Recuperar-lo i millorar-lo paisatgísticament.
- Espais inclosos a l'Inventari d'espais d'interès geològic (roca Llaurada, el Montsant i Prades-Siurana), que pels seus valors naturals i estètics caldria fer-ne difusió a través de l'establiment de rutes.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Cornudella de Montsant-la Morera de Montsant.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Paisatge de cingles i codines

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Massa forestal

 Mosaic agroforestal

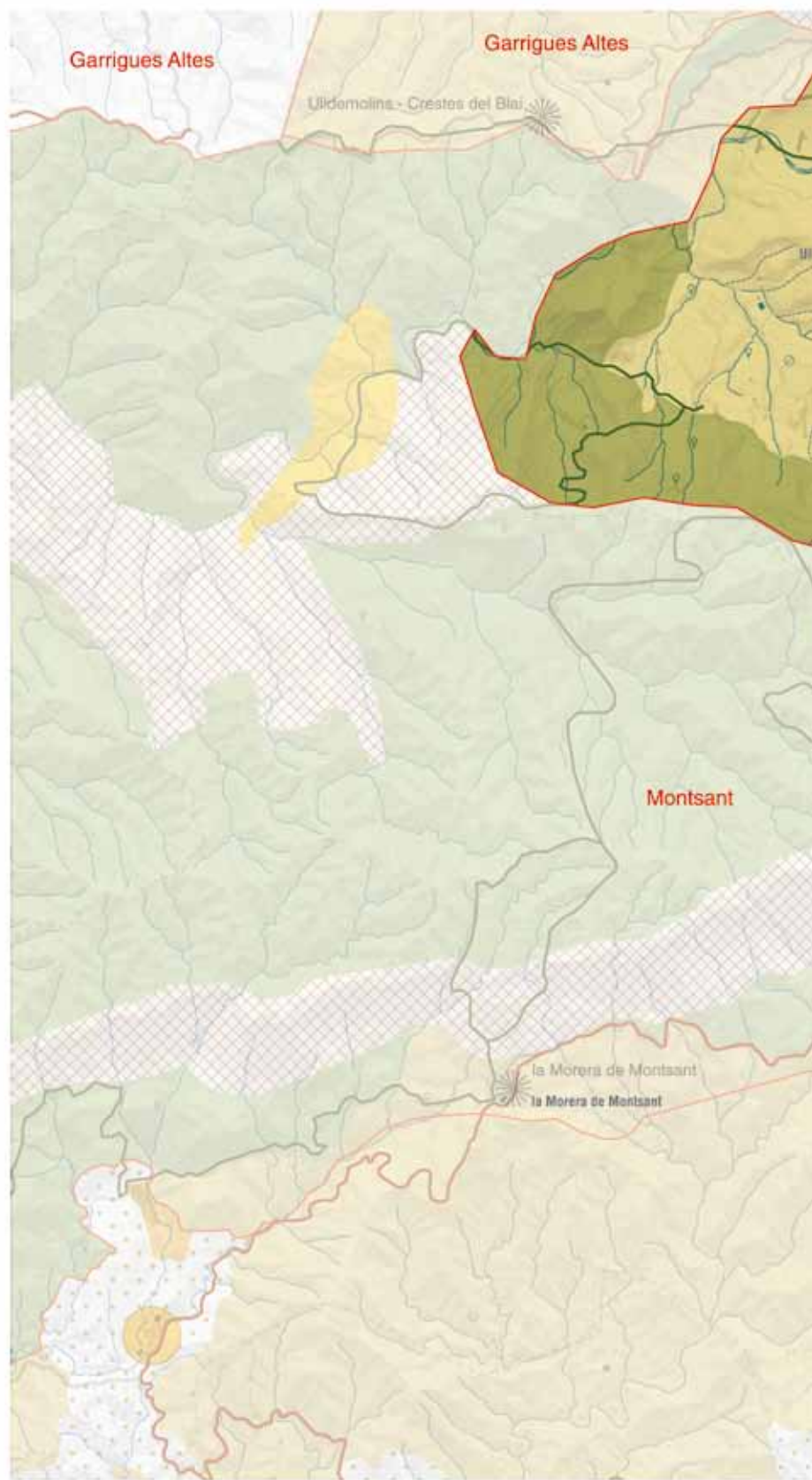
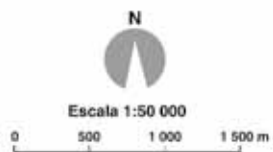
 Nucli rural

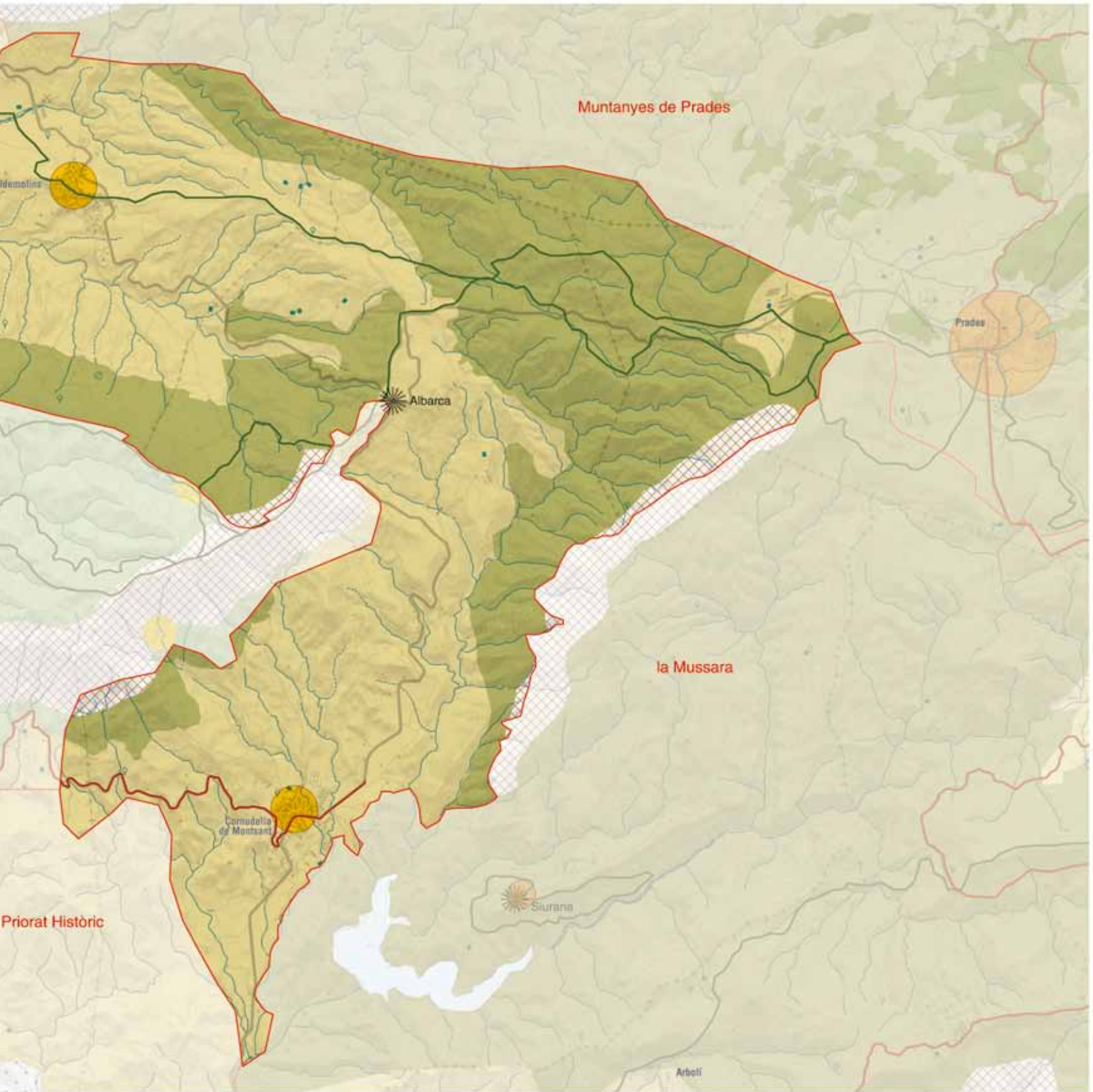
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

 Itinerari motoritzat

 Itinerari a peu

374

8. Garrigues altes

Comarca:

Aquesta unitat és compartida per les Terres de Lleida i el Camp de Tarragona. La part més oriental del territori pertany a les comarques de les Garrigues i el Priorat, mentre que la més occidental forma part de la comarca del Segrià.

Superfície:

64.231 ha, de les quals 63.371 ha (98,7%) pertanyen a les Terres de Lleida i 860 ha (1,3%) al Camp de Tarragona.

Municipis:

376

Els municipis lleidatans inclosos en aquesta unitat són: Castelldans, Cervià de les Garrigues, La Pobla de Cérvoles, Juncosa, l'Albagés, el Cogul, els Torms, Soleràs, Bellaguarda, la Granadella, Granyena de les Garrigues, Torrebesses, Llardecans, Almatret i Maials; també una part de les Borges Blanques, Juneja, l'Albi, el Vilosell, Aspa, Alcanó, Bovera, Sarroca de Lleida, Seròs, Aitona. També inclou una petita part del municipi tarragoní d'Ulldemolins.

*La Pobla de Cérvoles, població envoltada per un mosaic de conreus llenyosos de secà, principalment oliveres i ametllers.
Rafael López-Monné*

Trets distintius

- Relleus esglaonats en plataforma estructural, lleugerament inclinada al nord-oest i seccionada per la xarxa de drenatge.
- El sector de més altitud es localitza al sud-est i està format per la serra de la Llena (1.023 m). Aquest relleu configura la capçalera del riu Set, el curs fluvial que dibuixa bona part d'aquest paisatge.
- La garriga i les pinedes de pi blanc, a partir dels 450-500 metres d'altitud, han colonitzat el territori. D'altra banda, les brolles termòfiles de romaní ocupen grans extensions, bé soles o formant part del sotabosc de les pinedes de pi blanc. El llistonar solament adquireix certa importància en el terç septentrional.
- Dominen els conreus llenyosos de secà (oliveres i ametllers), així com la garriga i brolles arbrades de pi blanc.
- Tenen molta presència les construccions de pedra seca. Són especialment notables les cabanes de volta i les parets construïdes en zones de pendent, a fi de conservar els sòls de l'erosió.
- Les valls són nombroses i estretes, els vessants es retallen d'una vall a una altra i sovint no deixen més que una carena afilada i minsa. És ben característic el paisatge de carenes allargassades on corren camins i carreteres.
- El riu de Set i la vall Major són els cursos fluvials sobre els quals es distribueixen les principals poblacions, que es caracteritzen per ser compactes i normalment situades a dalt de turons o altres emplaçaments dominants.

Mirador

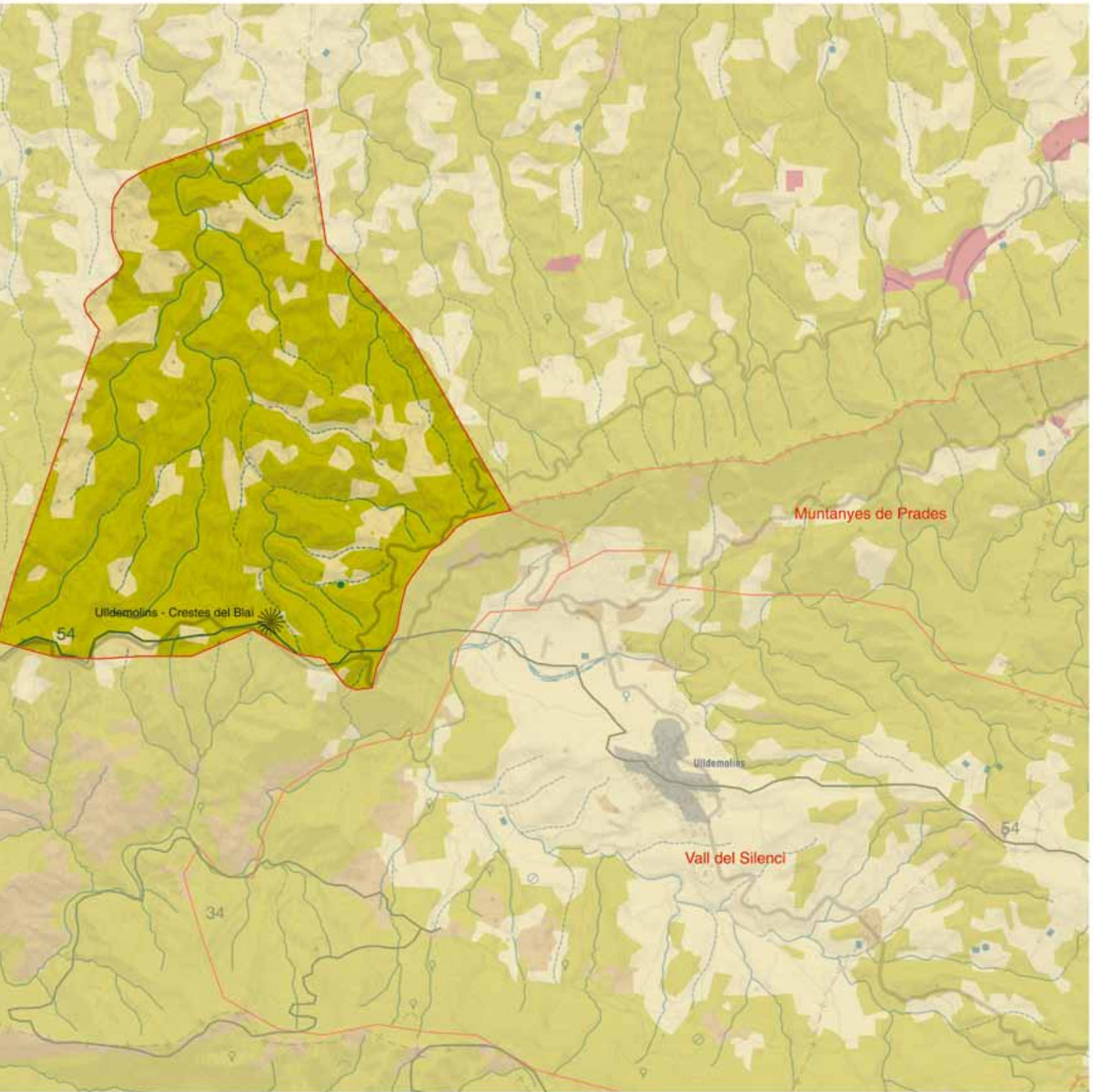
Itinerari a peu

54 GR-65 - 5 - Camí de Sant Jaume

378

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Les Garrigues altes tenen un clima mediterrani subàrid continental, amb precipitacions que disminueixen gradualment des dels 500 mm anuals de la serra de la Llena, a la part oriental, fins als menys de 400 mm, a la zona occidental, ja propera a les planes del Segre. Això fa que el paisatge vegetal estigui dominat per espècies planoperennifòlies, encara que a les zones més termòfiles les plantes aciculifòlies poden predominar en el paisatge.

Els materials geològics estan constituïts al sud del territori per masses de conglomerats i gresos que, cap al nord-oest, passen gradualment a ser gresos, argiles i calcàries de disposició sub-horitzontal. És molt característica la presència d'altiplans i turons formats per paleocanals de grans dimensions, que delimiten valls de fons pla en bressol, les quals, en línies generals, dibuixen una xarxa de drenatge dendrítica que segueix una direcció predominant sud-nord. El riu de Set i la riera de la vall Major són els cursos d'aigua més importants.

Les formes del relleu deriven principalment de la incisió que la xarxa de drenatge ha provocat en els materials oligocènics, i que ha donat lloc a replans estructurals. La topografia més destacada és la serra de la Llena (1.023 m), on són característics els relleus montserratins que en alguns llocs deixen veure formes exocàrstiques. Des de la serra de la Llena, i en direcció al nord i l'oest, el relleu se suavitza al mateix temps que es van individualitzant progressivament un seguit de turons i tossals. A l'extrem oposat de la serra de la Llena, les cotes estan compreses entre els 300 m al nord de Maials i els 400 m de la rodalia de Castellldans.

Pel que fa a la xarxa hidrogràfica, el riu Set neix al límit sud d'aquest territori, concretament al barranc de Sant Miquel, i desguassa al riu Segre prop del municipi de Sudanell. També al sud, vora el mas de Socarrada, neix la vall Major, que desemboca al riu Ebre.

Relleus de la serra de la Llena. L'estructura geològica es realça en les formes del relleu. Observatori del Paisatge

Prop del mas del Saltor neix la vall de Carratalà, que desaigua al Segre, un xic més enllà de les casetes d'Utxesa. Al maset de la Pubilla neix una altra vall Major que desemboca al riu Segre, prop de la població d'Aitona. Prop del Mas del Monet s'origina la vall de Secà que, després de passar per Alcanó, també desemboca al Segre.

El domini potencial de la vegetació és protagonitzat pel carrasca continental (*Quercetum rotundifoliae*), encara que són els cultius llenyosos de secà els que dominen al paisatge. En efecte, el bosc de carrasca, encara que present en el territori, no és actualment gaire abundant. L'aprofitament històric de la carrasca (*Quercus ilex* subsp. *ballota*) per a obtenir fusta, llenya i carbó ha deixat aquestes masses forestals en un estat greu d'alteració, que la garriga (*Quercetum cocciferae*) i les pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), a partir dels 450-500 m d'altitud, han aprofitat per colonitzar. Les brolles termòfiles de romaní (*Rosmarino-Ericion*) ocupen grans extensions, bé soles o formant part del sotabosc de les pinedes de pi blanc. El llistonar (*Thero-Brachypodion*) solament adquireix certa importància en el terç septentrional, de la mateixa manera que els matollars grisencs de siscall i botja pudent (*Salsolo-Peganion*) es veuen més a mesura que el clima es torna més sec i contrastat tèrmicament. Al riu de Set i la vall Major es fan bardisses (*Pruno-Rubion*), canyars, canyissars (*Phragmition australis*) i jonqueres (*Molinio-Holoschoenion*). El bosc de ribera és absent o migrat, majoritàriament constituït per una o dues fileres d'arbres, on principalment hi ha xops, oms i freixes.

Els cultius de secà alternen amb la vegetació natural. Hi predominen els ametllers i les oliveres, ambdós amb la típica flora arvense associada de ravenisses i boixacs de camp (*Diplotaxion erucoïdis*); els cultius extensius herbacis de secà (ordi) es concentren a les parts més planes de la meitat nord del territori i duen males herbes pròpies dels cereals (*Secalio cerealis*). L'aptitud agrícola d'aquestes terres és bona o moderada, encara que pot presentar limitacions pel grau de pendent, risc d'erosió o pedregositat superficial. Les terres de menor aptitud, encara que escampades arreu, sovintegen a la part més oriental, on els relleus són més escarpats. Aquestes terres amb escassa o nul·la aptitud agrícola representen el 33% de la superfície.

Les parcel·les es presenten abancalades amb pedra seca, principalment de litologia calcària, però també n'hi ha de gresos. Són, en general, de petites a mitjanes dimensions. Els fons de vall plans s'organitzen de manera perpendicular al pendent, en forma de cuc (a vista d'ocell). Els vessants de les planes més elevades s'organitzen formant escalons, molt visibles per la presència de les parets de pedra seca. Les parcel·les de les planes són de dimensions majors que les de les finques costerudes i sovint s'hi observa una gran quantitat de pedres superficials, que són conseqüència dels afloraments d'estrats de roques calcàries.

A la rodalia dels pobles, el paisatge dels antics cultius ha estat substituït per indústries ramaderes que formen una corona als afores i que tendeixen a concentrar-se a la rodalia dels accessos. En algun poble, com és el cas de Maials, també hi ha polígons industrials on s'ubiquen empreses i petites fàbriques.

Façana del nucli de Cervià de les Garrigues. Observatori del Paisatge

La majoria dels nuclis habitats es troba situada als marges d'ambdós rius principals d'aquest territori, el riu de Set i la vall Major, de cabal intermitent i desproveïts quasi totalment de vegetació arbòria de ribera. Els nuclis alineats al riu de Set són el poble de Cervià de les Garrigues, l'Albagés i el Cogul, a més de la població d'Aspa, que se situa als secans d'Utxesa. Al llarg de la vall Major hi ha Juncosa, els Torms, Soleràs i Torrebesses. Per altra banda, també hi ha altres nuclis de població: Maials, Granadella, Castellans i Almatret.

Tots aquests nuclis són de tipologia rural. Al poble de Torrebesses hi ha una vileta (nucli antic), que fou fortificada i que conserva el caràcter tradicional. A Granyena de les Garrigues molts espais presenten encara reminiscències medievals: carrers estrets i casals de pedra. Aquesta població s'estén a ponent, vers la zona de contacte amb el riu Segre, en una àrea on el relleu està sistemàticament marcat per uns bancals que s'adapten al desnivell del terreny. Tot adaptant-s'hi, creix precisament la trama medieval de Granyena de les Garrigues, que té una població de 170 habitants i no té planejament vigent. La llengua de terreny que pertany al Camp de Tarragona no inclou cap nucli de població. Tot i que hi ha diversos masos, cap no és habitat de forma permanent.

Els nuclis són remarcables per llur aspecte compacte, preferentment dalt d'un emplaçament dominant, molt sovint al final d'una serra estreta o turó que controla la confluència de dues valls, com és el cas de Juncosa, o fins i tot a la part alta d'un vessant, com a l'Albagés. Això no obstant, també es troben pobles al fons de les valls, al peu dels vessants o dalt una terrassa petita. Les cases estan juntes arreu, són estretes i construïdes aprofitant parets mitgeres. Els cereals exigeixen la construcció d'eres agrupades algun cop a la sortida del poble, en una altura ben ventilada i obertes als quatre vents. El molí d'oli i la trencadora d'ametlles se situen també a la rodalia dels pobles. Diverses poblacions, com la Granadella, han convertit la bassa tradicional en una gran plaça situada a l'extrem del poble. En la proximitat dels pobles hi ha diverses construccions de granges i coberts agrícoles.

Les principals carreteres que travessen aquest paisatge són la C-45, que enllaça Maials amb Seròs, a l'oest; la C-12, que enllaça Maials amb la ciutat de Lleida; la C-233, que enllaça la Granadella amb les Borges Blanques i Flix (Ribera d'Ebre), i en darrer terme, la C-242 procedent de Reus, que enllaça la Granadella amb Lleida per la C-12. D'altra banda, també existeixen algunes infraestructures elèctriques, com les quatre línies d'alta tensió que s'observen

clarament a la rodalia de la Pobla de Cérvoles, dues de les quals creuen obliquament i horitzontal aquest paisatge.

Evolució històrica del paisatge

Aquestes terres ja eren poblades durant el paleolític mitjà, o fins i tot abans, segons demostren les troballes arqueològiques atribuïbles a aquest període. Al llarg del mesolític (8.800-5.000 aC) es produïren algunes fluctuacions climàtiques. El període més càlid s'assolí cap al 5.000 aC, època que coincideix amb un període en què les restes arqueològiques comencen a ser nombroses i concreten les característiques de l'establiment humà en aquestes contrades. En el mateix sentit, destaca el jaciment de la roca dels Moros del Cogul i els existents a la rodalia del riu de Set (a la Pobla de Cérvoles i al pla de la Peixera a Alfés). Al neolític (5.000-2.000 aC), l'ésser humà es dedicà a cultivar la terra i a la ramaderia, a cercar assentaments estables i a explotar recursos cada cop més pròxims a on vivia. El pagès primitiu aprofità en primer lloc les clapes desforestades per causes naturals. Més tard, en la mesura que les necessitats de disposar de més terra per cultivar anaven en augment, començà a tallar el bosc mentre perfeccionava les seves eines. Finalment, durant els segles VI a III aC la població va créixer i els poblats a l'àrea dels ilergets, a la qual se suposa que pertanyia aquest territori, esdevingueren nombrosos. En aquest període el ferro era ben estès –els estris del camp i les armes de guerra eren fetes d'aquest metall– i els pobladors intensificaren la pressió sobre el bosc.

L'agricultura prosperà durant l'època romana i probablement s'alentí durant la invasió sarraïna. L'acabament de la conquesta de les terres meridionals lleidatanes se situa l'any 1153. Aleshores moltes de les terres que havien romàs ermes passaren a contenir els conreus bàsics que es mantindrien durant els segles posteriors: blat, civada, ordi, vinya, oliveres i ametllers. Durant els segles següents aquestes terres suportaren la cruesa de les guerres i el saqueig, amb algunes implicacions en el paisatge pel que fa a l'abandonament dels cultius i la recuperació dels boscos.

Cabana de volta característica dels conreus arboris de secà de les Garrigues altes. O. Cornudella

Probablement els canvis més notables que afectaren el paisatge, com ara la destrucció del bosc primitiu que degué poblar el territori, s'han de situar molts segles enrere. En efecte, el paisatge que Enric Cock, notari apostòlic i arquer de Felip II, va descriure l'any 1585 a la rodalia de Llardecans coincideix amb la fesomia actual; per exemple, afirma que les serres eren plenes de pinedes. Pel que fa als cultius, hom suposa que els murs de pedra que ajudaren a contenir l'erosió dels cultius abancalats que sovintegen a tota la unitat foren aixecats principalment durant el segle XIX. En conseqüència, no fou fins llavors, a causa de l'augment de la població, que els pagesos de la contrada van començar a cultivar l'olivera, la vinya i l'ametller a les terres més costerudes. D'aleshores ençà els principals canvis s'han produït en la dominància d'uns cultius respecte dels altres, per bé que els darrers anys la implantació del rec de suport i l'aplanament de relleus suaus han comportat un seguit de noves i profundes transformacions que tindran fortes afectacions en la geomorfologia del territori.

Un fet destacable del segle XX va ser la construcció de la carretera C-242, que delimita a grans trets l'espai pel sud, al límit de les demarcacions de Lleida i de Tarragona. En cas que s'hi facin actuacions de millora, pot canviar encara més l'aparença de l'àrea. Finalment, hi ha altres tipus de modificacions del paisatge de la plana ponentina. Els incendis han afectat aquests darrers anys una part de la superfície de brolla i arbrada de pi blanc i de carrascars que resten al territori, en els termes de Maials, Llardecans, la Granadella, Bovera i la Pobla de Bellaguarda.

Organització i dinàmica actual del paisatge

La combinació de bancals conreats en secà (61% fruiters, 10% herbacis) i de vessants amb vegetació natural (21% bosquines i prats, 8% pinedes) configura un paisatge en mosaic, esglaonat per l'alternança d'estrats competents i tous, que subministra una qualitat estètica innegable. Certament, la litologia, la xarxa de drenatge i l'ocupació ancestral del territori confereixen, juntament amb la vegetació natural, els trets més distintius d'aquest paisatge. En efecte, aquests factors són especialment notables en la configuració paisatgística de les parcel·les de cultiu, ben limitades per marges de pedra que, en la proximitat de valls i barrancs, conserven restes de vegetació natural.

Aquest paisatge s'identifica com a típicament mediterrani, amb elements de gran valor històric i testimonial. Així doncs, hi ha una gran diversitat de valls que l'estructuren: la vall Major, la vall de l'Oliver, la vall dels Siscars, la vall de les Figueres, les valls dels Aranyons, la vall de Sant Pere, la vall de les Coves, la vall dels Masos, la vall del riu de l'Oró, la vall del riu de les Tapiades i la vall del riu Set.

En certa mesura l'estructura del paisatge condicionat per taques de vegetació (garriga, màquia, pinedes i brolles de romaní) i zones d'ús agrícola de secà (fruiters, vinyes i cereals) es pot interpretar com un patró agrícola repetitiu i singular d'aquest paisatge, també present a altres unitats de la meitat meridional de l'àmbit de les Terres de Lleida. Aquest patró es veu reforçat per la presència d'una

Concentració de granges a la perifèria del Soleràs. Observatori del Paisatge

successió de pobles que ressegueixen els cursos de les valls i rieres: Granyena de les Garrigues, el Soleràs, els Torms i Juncosa.

Aquest paisatge no té gaires variacions estacionals. Els ametllers aporten un interès visual al paisatge a l'hivern, amb la floració i el desenvolupament de la fulla. A la zona del secà llenyós s'ha de destacar, a més, la presència sobre el sòl del mantell blanc de la ravenissa blanca, en flor a la primavera, i, en ocasions, també a la tardor. En definitiva, aquest paisatge és tranquil, organitzat, de tonalitat apagada, però divers. Com als costers de l'Ebre, l'harmonia dels conreus d'oliveres, en suau transició en la vegetació natural, la seva disposició geomètrica localment canviant –sempre ancorada a la topografia per murs de pedra seca– i la seva quietud i equilibri contribueix a assolir una gran bellesa escènica. Ara bé, a diferència dels costers de l'Ebre, aquest territori és horitzontal, esquerp i puntejat per petites construccions tradicionals.

El 69,6% d'aquest territori no ha sofert canvis en els usos del sòl entre l'any 1992 i el 2002. L'expansió superficial de les coníferes (superior a 1.300 ha), desagregada espacialment, s'explica per la successió vegetal de les bosquines i els prats. Els fruiters de secà no han variat gaire la seva superfície. La seva dinàmica, guiada fins fa poc pel mercat de productes agraris (olivera i ametller), se situa a hores d'ara en un moment incert. El debat social i polític sobre la implantació de nous regadius i la conciliació d'aquests amb les demandes de conservació biològica i cultural determinarà l'impacte de la construcció del canal Segarra-Garrigues sobre el paisatge d'aquesta zona. Cal esmentar, també, el progressiu abandonament dels conreus a la rodalia de les poblacions, com l'Albagés, i també en altres espais, com a les proximitats de la zona industrial d'Almatret.

En els darrers deu anys s'evidencia un lleuger augment de la població en alguns pobles, com Casteldans, Granyena de les Garrigues i, en general, a les poblacions de l'àrea nord, pròximes a la ciutat de Lleida. Alhora es percep un progressiu despoblament i envelliment de la població als nuclis urbans del sud, com Cervià de les Garrigues, Juncosa, Llardecans, Maials, la Granadella o Be-

llguarda. Per tant, és previsible una certa dinàmica urbana a les poblacions del nord que en certa mesura acabi amb l'atonía del creixement urbanístic dels darrers anys a la zona.

També s'ha de tenir en compte la incidència paisatgística que pot tenir la possible instal·lació d'activitats i infraestructures en els punts de més fragilitat visual d'aquest paisatge: la serra de la Llena, entre els pobles de Granyena de les Garrigues i Juncosa, i a la franja de Casteldans fins a Cervià de les Garrigues, al límit sud-est, així com els pobles que al mateix temps són miradors cap al seu paisatge proper.

D'altra banda, cal destacar també la presència d'activitats i usos puntuals amb un impacte rellevant que van proliferant en els darrers anys en aquest paisatge, com la gran concentració de zones extractives, la concentració de granges a la rodalia de Juncosa i les línies d'alta tensió que travessen tota la vall, concentrades especialment al sud.

Expressió artística del paisatge

L'encant paisatgístic de les Garrigues altes ha estat enaltit per diversos escriptors catalans, com Antoni Rovira i Virgili (1882-1949), Joan Santamaria (1884-1955), Josep Pla (1897-1981) i Joan Amades (1890-1959), entre altres. En aquest sentit, Pla, a la seva obra *Tres guies* (1976), emmarca aquest país i en fa, de ben segur, la síntesi més acurada.

“El país forma, doncs, un gran pla en pendent, reclinat al coixí —una mica dur— de la serra de Llena, i baixa mansament cap al Segre i l'Ebre [...] El color li ve de la geologia; a la part alta, els conglomerats oligocènics són formats per capes de calcàries, gresos, margues, i guix; a la part baixa, per les terres al·luvials que davallen sobre el Segre. El conjunt forma un paratge blanquinós i d'aspecte àrid, damunt el qual la llum es dilueix i formigueja [...]. Així, doncs, no cerqueu a les Garrigues aquelles delicadeses arbòries, aquella vegetació abundant que us afalaguen l'esperit i us conviden a viure plàcidament; aquí la terra grisenc, el to aspre i blanquinós, amb prou feines són romputs per alguns rodals de verdor escarransits, sense força ni exuberància” (Pla, 1976: p. 1.068).

Al seu torn, Joan Santamaria (1884-1955), posa l'accent en l'extremisme del seu paisatge.

“Passat aquest turó burell, de panxa roma i esquitxat d'arços i mates violades, entreu de ple a les Garrigues, i la visió de la terra nua, infinita, ajupida i callada us estremeix el cor profundament. Aquell clap paradisiac, que heu deixat als peus de la Bordeta, és la folia, el rabeig d'una encantària delirant, la terra feta carn voluptuosa... Aquesta infinitat de món, que ara us surt als ulls, és la terra feta terra, feta santa, feta mare, feta entranya viva i oberta per a parir amb dolor el nostre pa de cada dia.

Sembrats, goret, rostolls socarrats pel sol; fileres d'oliveres gràvides, grises cellajuntes, immòbils...

La terra fa una ondulació somorta; sembla un cobrellit de pobre, apedaçats amb parracs bruts. Ni una gala, ni un floc, ni una floreta, ni un arbre que faci bonic, ni una mota xiroia de verd tendre, ni un rajolí d'aigua corredora. [...]

Quin recolliment! la terra, tristonja i callada, treballa i germina amb una serena placidesa, amb una humilitat de mare vella. Ella és la perennitat de la raça, perquè és pols dels nostres ossos, sang del nostre cos i aliment que associa la nostra fam. Terra de pa, terra d'oli, terra eixuta i pelada, terra amorosa i sofrida, quina poesia tens!" (Santamaria, 1954: p. 12-13)

Però, tal com ja succeeix en el cas de les Garrigues baixes, l'olivera i la gent de la terra són, segurament, el tret identitari més destacable d'aquesta contrada, tal com cospa Antoni Rovira i Virgili (1882-1949) en la seva narrativa sobre paisatge:

"Qui diria, veient-les tan modestes, que les oliveres són un arbre d'alt prestigi? L'olivera és un dels primers arbres que la Bíblia anomena concretament. Les oliveres són el més antic símbol de la història de la humanitat. Arbre de la pau, s'ha esforçat per deturar damunt la terra, des de ben començament, la doble fúria de la natura i de l'home.

L'olivera és un arbre fi, nerviós, de sòbria elegància. Té un aire de discreció i de distinció. És afectuós sense ésser efusiu. És reservat sense ésser esquerp. Enemic del luxe, és, en canvi, amic dels plaers espirituals. L'olivera és l'arbre més aciençat i més civilitzat. En el cos de l'olivera hi ha els senyals evidents del dolor. Passats els anys de joventut, les branques de l'olivera es retorcen, la soca es torna irregular i fosca i apareix solcada de clivelles que més endavant són forats. Un oliver vell és una visió tràgica, sap dominar dignament el seu patir i ens ofereix la virtut de la fulla, de la flor i del fruit. Les fulles menudes, gracioses, de color argentat al dessota, brillen tot l'any al sol, i més encara en el moment que el cel s'aclareix després de la pluja. No hi ha arbre més joiós que l'olivera, que, mulat encara el fullatge, el sol hi fa saltar l'espurneig de les lluïssors.

L'olivera florida és el miracle d'un cel estrellat en ple jorn.

Les flors, estels incomptables, són una polseguera blanca damunt l'arbre. Un oliverar florit és com un sistema còsmic. El fruit de l'olivera és ric del líquid daurat, espès i suau que amoreix les menges dels homes. I amb les menges amoreix també les vides. L'oli que surt de l'olivera dona a l'home el primer element de bondat per a contrarestar l'aspror dels instints naturals i els xocs de la violència. Aquest arbre pacífic té el fruit amorós" (Rovira, 2000: p. 65).

Joan Amades relata, en el seu *Folklore de Catalunya* (1974), una de les llegendes de la contrada, concretament del nucli de Juncosa.

"Hom suposa que l'esfera terrestre fou traçada amb un compàs, la punta fixa del qual fou clavada enmig de la placa de Juncosa, on encara es conserva el sot que es féu en subjectar-la-hi. Juncosa es troba, per tant, al punt mitjà del món. El sot que la creença popular assenyala com a punt on es clavava el compàs és el clot on en altre temps es plantava l'arbre de maig" (Amades, 1974: p. 1.155).

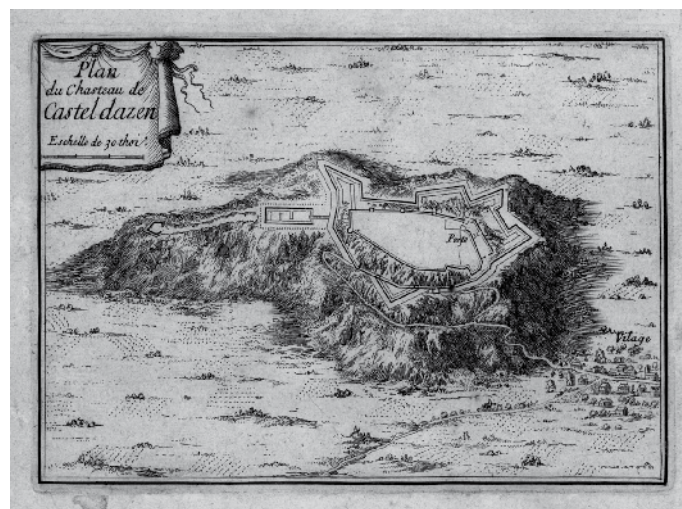
Finalment, Josep Pla destaca un dels punts més emblemàtics d'aquesta unitat, la cova del Cogul, i en palesa la gran presència de ruïnes.

"Tot i aquestes característiques, quantes coses podem veure en aquesta comarca! Gairebé al mig hi ha el Cogul. Gairebé a un quart de la població, a la dreta del riu Set, en un paratge que sembla un cataclisme geològic, hi ha les famoses pintures rupestres. Aquestes pintures no tenen la fama mundial de les d'Altamira, però són d'una gran notabilitat.

Són pintures en vermell i negre, i les imatges responen a diversos tipus d'animals -el bou, el cérvol, l'antilop, etc.-, dibuixats amb aquell realisme sintètic, fascinant, agudíssim, que utilitzaren els nostres remots avantpassats. També hi ha pintures d'éssers humans, estan reproduïts tant en forma plena com en forma estilitzada. Els animals estan agrupats en escenes de caça, i, entre els agrupaments humans, un dels més notables és la dansa en què apareixen nou dones que ballen al voltant d'un home.

Que n'hi ha de ruïnes, a la comarca! teniu la impressió de viure entre els espetecs del passat. En aquest aspecte és molt notable la vila de l'Albi, que és als límits de les Garrigues i la Segarra. La població és una meravella de caràcter,

384

Castell d'Azén, gravat d'A. Perel, pertanyent al Llegendat Ramon Areny Batlle i que forma part del fons pictòric de la Diputació de Lleida. Imatge cedida pel Servei d'Audiovisuals de la Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lleida

amb els seus carrers antics i la plaça porticada. Sobre el promontori que domina l'Albi hi ha la ruïna imponent del castell dels barons del mateix nom, i de les parets que en resten en peu podem deduir la sumptuositat d'aquesta fàbrica renaixentista, d'una gran qualitat. Del vell palau, en resta encara una escala sumptuosa i els arcs que formaven les estupendes galeries dels seus dos pisos. Però tot ha caigut, fet malbé i esfondrat" (Pla, 1976: p. 1.069-1.070).

Quant a l'expressió pictòrica, el gravador i dibuixant francès A. Perel, el conjunt de l'obra del qual se situa en el segle XVIII, realitzà el gravat *Plan du Château de Castel-danzen*, una representació esquemàtica del castell de Casteldans, centrada en la morfologia del castell i el seu emplaçament.

Valors en el paisatge

Aquest paisatge inclou tres espais EIN (espais d'interès natural): els Bessons, un sector dels erms d'Aitona, i una part de muntanyes de Prades. També inclou una part de la Reserva Natural de Mas de Melons, concretament l'extrem més meridional. D'altra banda, també s'inclou la totalitat de l'espai els Bessons, situat a la part nord, part de l'espai secans de Mas de Melons-Alfés, i, a l'oest, part de l'espai secans del Segrià i Utxesa; tots tres espais són ZEPA (zones d'especial protecció per a les aus) i LIC (lloc d'interès comunitari) de la xarxa Natura 2000.

Els prats mediterranis rics en anuals, basòfils, són un hàbitat d'interès comunitari prioritari, amb presència molt dispersa. També convé mencionar la presència de fauna d'interès, com ara espècies de rapinyaires (aligot i àliga cuabarrada) i l'avifauna estepària, que de fet ha estat el motiu principal de declaració de zones ZEPA en aquest paisatge.

Els valors geològics d'aquest paisatge també són remarcables per la presència d'estructures sedimentàries a base de paleocanals de grans dimensions. Aquests es troben als medis sedimentaris torrencials d'àrea proximal dels estreps de la serra de la Llena. Al seu torn, es poden reconèixer paleocanals de dimensions més moderades, corresponents a medis sedimentaris torrencials d'àrea mitjana, a la vall del riu de Set, entre Cervià de les Garrigues i el Cogul.

D'altra banda, des d'una perspectiva històrica convé destacar les pintures d'art rupestre de la Mediterrània de la cova del Moro del Cogul, al terme municipal del Cogul (les Garrigues), i que pertany al patrimoni artístic de la humanitat que també es troba a altres indrets de les Terres de Lleida (vall de l'Albi o les Borges Blanques). La pintura del Cogul, descoberta l'any 1908, és considerada una de les peces més ben conservades de la pintura prehistòrica, i constitueix un magnífic exemple de l'art que es va desenvolupar durant el paleolític en aquest territori. Avui és un reclam turístic de la zona. També són interessants les tombes del Saladar, entre l'Albagés i el Cogul, sepulcres d'origen sarraí excavats a la pedra, de diferent mides i formes.

En un altre ordre de coses, aquest territori té una menor presència de fortificacions respecte d'altres. Tanmateix, són d'especial inte-

rès històric i simbòlic el castell de l'Albagés, del qual tan sols resta un edifici gòtic amb una torre cantonera de forma rectangular del segle XII; del castell i ermita de les Besses de Cervià de les Garrigues tan sols queden unes restes dalt d'una roca; els murs de la vila castell de Casteldans; el castell palau de Torrebesses; i, en darrer terme, el despoblat d'Adà, amb vestigis d'una fortalesa àrab i un gran arc apuntat d'un edifici posterior que no es conserva. També s'ha de considerar un element històric remarcable: l'hostal de la serra de la Llena, edificació molt enrunada que havia fet la funció d'hostal de camí.

Finalment, un element important d'aquest paisatge el constitueixen les construccions de pedra seca: els murs que es troben escampats pel territori, els aljubs per a emmagatzemar aigua i les cabanes de volta, tan característiques d'aquest paisatge. Totes aquestes construccions són d'una bellesa paisatgística molt important i tenen gran interès estètic. Per aquestes raons s'han de preservar, a banda del fet que no es pot perdre de vista que es veuen amenaçades per les noves zones de regadiu.

"Dins del divers ventall de construccions de pedra en sec existent al país, les cabanes de volta són potser la tipologia més evolucionada i perfeccionada, fet que caldria atribuir a una certa prosperitat econòmica i a la rendibilitat de les explotacions en el context de la seva època. Més precisament, la unió de tres factors, l'abundància de pedra, l'avanç dels conreus i el relleu abrupte, van propiciar un gran avanç d'aquesta tècnica i la proliferació d'individus amb un domini fabulós d'aquest treball. A diferència de la major part de comarques amb presència de construccions de pedra seca (Camp de Tarragona, Penedès i Garraf) on les pedres s'utilitzen sense gairebé treballar, a les Garrigues, les pedres prèviament es tallaven i s'escairaven, sobretot quan la geologia era més sorrenca que calcària. A més, la pedra no hi és exactament seca, sinó que per la part interior, entre bloc i bloc, s'afegia una fina capa de fang d'argila que permetia encaixar les peces i proveir-la d'una impermeabilitat total. És una tècnica constructiva que s'ha transmès de generació en generació fins gairebé els nostres dies. No en debades, la cultura de la pedra formava part de la major part dels garriguencs fins al punt que, com s'ha vist, són moltes les cabanes construïdes pels mateixos pagesos. Es pot assegurar que són les primeres construccions que s'escampen pel territori d'una forma massiva ja que, fins al segle XVIII, l'empremta humana es reduïa bàsicament a les viles i assentaments estables i la seva rogalia més o menys pròxima. D'altra banda, les cabanes de volta a la comarca s'edifiquen majoritàriament en els cent anys compresos entre el segon terç del segle XIX i la primera del segle XX. En aquest sentit, l'època d'esplendor d'aquest tipus d'arquitectura coincideix amb el període de màxim aprofitament de la superfície i, per tant, de major reculada de la massa forestal. És l'època dels grans abanquaments de pedra seca que perduraran fins als nostres dies.

Són vuit dècades en què la tècnica es desenvolupa i perfecciona per bé que es troben elements primigenis de factura més arcaica i reduïda, que arrenquen a final del segle XVIII, i un lent degoteig després, que es detura definitivament a la dècada dels seixanta del segle passat. Tanmateix, quan es construeix la darrera cabana, el 1963, almenys en el cas de les Borges, es pot dir que la tècni-

ca constructiva fa més de cinquanta anys que ha estat superada o gairebé abandonada en benefici de la teula i la tàpia” (Queralt, 2008: p. 31-32 i 37).

Els valors religiosos tenen gamma àmplia de manifestacions paisatgístiques. D’una banda, les processons representen un tret característic d’aquest paisatge: tal cosa exemplifiquen les sis processons que se celebren a l’any al nucli de Granyena de les Garrigues. Per l’altra, hi ha patrimoni eclesial per destacar: l’església de Sant Salvador de Torrebesses, romànica de transició, perquè conserva un retaule de pedra del segle *xiv* atribuïble a l’escola lleidatana; l’església de Santa Maria de Gràcia de la Granadella, d’estil barroc i de dimensions catedralícies; l’església d’origen gòtic de Sant Antoni Abad, a Bellaguarda; l’església de la Mare de Déu de Castellans, d’estil neoclàssic, on es venera una imatge gòtica de pedra policromada del segle *xv*; i, en darrer terme, a Juncosa hi ha l’església de la Nativitat, amb façana i també d’estil neoclàssic. A més a més, cal destacar l’ermita de Sant Miquel de la Tosca, d’estil barroc, i que té una gran importància paisatgística atès que es troba en un paratge d’alta bellesa, prop del naixement del riu Set, que s’associa a uns determinats atributs religiosos; l’ermita de la Mare de Déu de Fàtima, prop del poble del Soleràs, i l’ermita dedicada a la Mare de Déu de Montserrat, a Castellans.

L’artesania, les tradicions i la gastronomia, a base de productes autòctons, són valors de caire identitari vinculats, en certa manera, al paisatge. En aquest sentit, el tret més destacat del territori és l’olivera arbequina i el seu producte més important, l’oli, que, per la seva baixa acidesa, és considerat de màxima qualitat. Aquest lligam amb la terra i l’oli ha influït en la identitat cultural del territori. En efecte, a Maials se celebra la Fira de l’Oli Verd, al novembre, on s’exposen productes agrícoles autòctons com l’ametlla, l’oli i la mel. D’altra banda, hi ha museus que tenen relació amb el món oleícola com el Museu de l’Oli i del Món Rural de Castellans i l’Ecomuseu de l’Oli de la Pobla de Cérvoles.

D’altra banda, des d’un punt de vista estètic, la morfologia de la unitat es configura a través d’una seqüència de plecs consecutius del relleu, amb valls tancades d’una orientació predominant est-oest. Aquestes valls formen els eixos principals d’una estructura espacial en forma d’arbre, en la qual les branques secundàries es corresponen amb una xarxa de valls de rieres i torrents. El dibuix final de la forma serpentina del relleu es complementa per l’estructuració de l’ocupació del sòl, que varia segons el canvi dels pendents: els més suaus estan coberts per una sèrie de terrasses de cultius, delimitats per murs de pedra seca que sorprenen per la qualitat de la construcció. L’ús agrícola pretengué en el seu moment colonitzar també els pendents menys favorables, cosa que ha deixat la seva empremta en forma de terrasses, ara ocupades per vegetació. Les arestes dels serrats les ocupen masses lineals de vegetació arbòria, majoritàriament de pinedes. Com a resultat de la forma longitudinal i tancada de les conques visuals d’aquestes ondulacions del relleu, es pot percebre fàcilment aquesta estructuració, que és de gran valor estètic.

Aquest patró morfològic de valls –particularment present a la vall del riu de Set, a la vall Major i a la vall de Carratalà– es repeteix a les unitats de paisatge de les Garrigues baixes i de la vall del Corb i als

Rodalía de l’Albagés, amb la presència de granges. Observatori del Paisatge

costers de la Segarra. Ara bé, encara que la topografia d’aquests patrons sigui aquí més accentuada que en altres unitats –les Garrigues tenen pendents més forts i valls més estretes–, la tipologia de la cobertura vegetal és menys variada. Els fons de les valls estan ocupats per conreus de fruiters alts o herbacis de secà; les cotes intermèdies per abancaments abandonats que ocupen garrigues de coscoll, carrascars i brolles de romaní. Finalment, a les cotes més altes hi ha masses de pi blanc.

Als peus de la serra de la Llena destaquen com a singularitat els cultius de vinya, que constitueixen una superfície extensa al voltant de la Pobla de Cérvoles. El paisatge en aquesta zona canvia gradualment i es transforma en un paisatge de caràcter muntanyenc on predominen els alzinars. El seu color fosc crea un contrast interessant amb la pedra de color blanc dels cingles, que subratllen la cresta de la serra de la Llena.

Al sud es localitza un patró agrícola significatiu: el de la vall Major. La seva forma lineal es caracteritza per la situació relativa de les parcel·les, longitudinals i perpendiculars al curs fluvial. Els cultius predominants són les oliveres i els ametllers que, per la seva floració els mesos de febrer i març, aporten un valor afegit al paisatge. Tot i que el període de floració té de vegades una durada de tan sols dues setmanes, la bellesa dels ametllers florits és molt remarkable.

D’altra banda, l’estructura dels patrons lineals d’assentaments urbans es combina amb l’estructura lineal dels patrons agroforestals de les valls. En concret la sèrie de viles que formen els nuclis de les Torrebesses, Granyena de les Garrigues, Soleràs, els Torms i la Juncosa, es localitzen a les cotes més elevades de la vall Major.

Quant a ritme estacional, convé dir que la imatge visual està caracteritzada per una alternança d’àrees amb una imatge persistent, àrees amb canvis lents i àrees amb canvis puntuals. Així doncs, a la zona est, al límit amb les Garrigues baixes i la vall del Corb, predomina la imatge constant durant tot l’any, a causa de la presència de brolles de romaní que contenen foixarda i bufalaga. A la zona occidental, el mes de juny, els sembrats, ja daurats, contrasten

amb les pinedes i la garriga de coscoll. A la resta predominen les pinedes de pi blanc amb sotabosc de brolles calcícoles, mesclades amb garrigues de coscoll, les quals ofereixen una imatge de canvi lent. Les àrees amb terrasses de fruiters de secà es troben subjectes a canvis puntuals.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Les àrees que tenen un domini visual més ampli se situen a les cotes altes dels serrats, des d'on es pot percebre la seqüència de múltiples plans de visió que se superposen. A l'àrea oest i nord-oest, on la topografia és més suau, les visions esdevenen sempre més obertes i panoràmiques. Al sector sud-est, a les cotes més elevades, si hom se situa dins d'una vall, l'àmbit de visió és compacte i directe a l'entorn més immediat.

Els principals itineraris paisatgístics són l'Albagés-Juncosa-els Torms; Bellaguarda-Ulldemolins, la Granadella-Bovera, i Maials-Almatret. Aquest darrer ressegueix la carretera C-242 i es poden contemplar àmplies panoràmiques sobre el vessant septentrional de Montsant.

Si es recorre una carretera com l'L-701 de Granyena de les Garrigues a Juncosa, l'àrea visible és molt tancada i, l'àmbit visual, limitat i clos, de manera que escenifica clarament la situació relativa de la carretera respecte de la conca visual de la vall. A l'àmbit de visió es troben terrasses de fruiters de secà que segueixen la carretera i, als bancals més alts, algunes garrigues de coscoll amb pinedes de pi blanc i brolles de romaní. Vers el nucli de Juncosa, la visual es manté tancada i destaca, en la visió més immediata, la presència d'un gran nombre de granges.

A mesura que hom s'apropa a la zona oest, per exemple a la carretera LV-7046 de Maials a Almatret, el relleu esdevé més suau i les visuals s'amplien. Des de Maials es tenen panoràmiques contínues i restringides a l'entorn més pròxim, tot i que alhora es poden albirar alguns fragments llunyans de territori, part de la plana d'Urgell i el Montsec, com a horitzons permanents. La imatge visual més pròxima la formen altre cop bancals de fruiters de secà i, a les cotes altes, garrigues de coscoll que es combinen amb pinedes de pi blanc i brolles de romaní. Finalment, a l'extrem meridional, la particular situació geogràfica d'Almatret, en un altiplà, permet l'obertura de l'àmbit visual cap al sud.

Aquest paisatge esdevé element de referència visual per a una bona part de l'àmbit territorial de les Terres de Lleida. Tanmateix, la imatge des de les altres unitats d'aquest horitzó permanent constituït per les Garrigues altes s'estructura en tres àrees altament exposades i ben diferents. Al sud, el paisatge esdevé una taca compacta formada per la serra de la Llena, el coll de les Marradetes i la punta del Curull. A l'est, la visió mostra tres sistemes lineals: els eixos de Torrebesses a Granadella, del Soleràs als Torms i de Granyena de les Garrigues a Juncosa. Al nord-est, al límit amb les Garrigues baixes i de la vall del Corb, la referència visual es fragmenta i esdevé discontinua, suma de múltiples plans.

Els principals miradors es troben a les parts enlairades de la serra de la Llena (panoràmiques a tot el territori i al Camp de Tarragona);

a Granyena de les Garrigues (panoràmica al sector nord); a l'Albagés, des de lo Tossal (panoràmica al sector oriental i al riu de Set); a la Granadella, des del coll de Bovera (panoràmica dels costers de l'Ebre); i, en darrer terme, a Torrebesses, des del tossal de la Carbonella (panoràmiques al nord).

Possible evolució del paisatge

La tendència vers un lleuger augment de la població en alguns pobles com Castellans, Granyena de les Garrigues, i, en general, a les poblacions de l'àrea nord, en paral·lel a uns progressius despoblament i envelliment de la població dels nuclis urbans al sud, es pot veure potenciada per la introducció del regadiu amb el canal Segarra-Garrigues.

Així doncs, la dinàmica d'aquest paisatge de secà llenyós, guiat fins fa poc pel mercat de productes agraris d'olivera i ametller, està propera a experimentar grans canvis. Els conreus bàsics que han perdurat durant segles poden ser substituïts en gran part de la unitat per altres de regadiu: alfals i panís primer, i fruiters després. D'aquesta manera, l'estructura en mosaic sustentada per bancals de pedra seca es pot arribar a alterar localment per les concentracions parcel·làries, així com també per la incidència topogràfica del reg de suport. Gran part dels termes de Castellans, el Cogul, Alcanó i Sarroca tenen dotació prevista de transformació (6.500 m³/ha/any) i bases provisionals per a la concentració parcel·lària. Torrebesses està en promoció i Granyena té sol·licitud de concentració. Cervià, l'Albagés, el Soleràs, Granyena, Torrebesses, Sarroca i altres termes, al seu torn, tenen dotació de suport (1.500 m³/ha/any). Finalment, la construcció del pantà de l'Albagés suposarà un canvi paisatgístic molt important, sobretot en un entorn mediterrani subàrid continental com el d'aquest territori. El curs del riu de Set experimentarà canvis importants com a conseqüència de l'augment i les variacions del cabal.

A més a més, l'evolució climàtica pot produir canvis posteriors similars als descrits als paisatges de regadiu d'aquest Catàleg. De tota manera, és cert que en alguns punts del territori s'ha observat una tendència en els processos productius i d'orientació comercial basada en els conreus ecològics que pot fer variar la previsió d'abandonament progressiu de cultius, especialment en el conreu de l'olivera. En aquest sentit, la cooperativa d'Ulldemolins, al Camp de Tarragona, ja disposa d'una línia d'oli ecològic, amb què es pretén donar més valor afegit al producte, cosa que podria evitar l'abandonament dels oliverers.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- El risc d'incendi forestal, que és molt elevat en tot aquest territori.
- El risc d'inundació al llarg del riu de Set, des del nucli urbà del Cogul fins a Cervià de les Garrigues, i que es perllonga fins al sud de l'Albagés.

Conreus arboris de secà distribuïts en bancals de pedra seca.
Observatori del Paisatge

- El risc d'erosió als pendents de més del 30%, que abracen una part considerable de la unitat, sobretot als eixos Granyena de les Garrigues a Juncosa i de Castellldans a Cervià de les Garrigues.
- La presència de l'espècie invasiva *Arundo donax*, en especial al curs del riu de Set, des del nucli urbà del Cogul fins a Cervià de les Garrigues.
- La pèrdua dels elements definidors del caràcter rural mediterrani d'aquest paisatge, com ara les construccions de pedra seca, a causa dels processos de concentració parcel·l·ària que es puguin produir.
- Urbanització dispersa il·legal en alguns nuclis de població, com Cervià de les Garrigues i la Poble de Cérvoles.
- L'embassament de l'Albagés, associat al canal Segarra-Garrigues, comportarà, per la seva magnitud, canvis en el paisatge, la dinàmica fluvial i el patrimoni rural del sector afectat.

Oportunitats:

- El pantà de l'Albagés i el reg de suport poden millorar les perspectives de l'agricultura de secà de la zona, amb respecte per la topografia i els valors paisatgístics essencials.
- Hi ha superfícies extenses del regadiu en planificació. La nova agricultura de regadiu ha de ser respectuosa amb el caràcter ole-

ícola i identitari d'aquest territori i s'ha de considerar com una activitat definidora del paisatge, a banda d'una inversió productiva.

- Gran part del territori és òptima per a l'activitat apícola i l'aprofitament de plantes aromàtiques.
- Aquest paisatge té un bon potencial per al desenvolupament turístic sostenible. Les rutes de l'art rupestre i de l'oli travessen aquest paisatge.
- L'agricultura ecològica constitueix una oportunitat de primer ordre per als conreus de la zona.
- Hi ha algunes activitats extractives en desús que poden ser objecte de restauració i integració paisatgística.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP 1

Un paisatge agrícola d'olivera i ametller en valls lineals que sigui productiu.

OQP 2

Una arquitectura de pedra seca ben conservada.

OQP 3

Uns nuclis alineats a les valls i assentats a les parts altes del vessant que mantinguin la compacitat i una façana paisatgística de qualitat.

OQP 4

Uns accessos a les poblacions amb unes infraestructures i granges ordenades i integrades que no afectin la façana paisatgística d'aquests pobles caracteritzats per la compacitat.

Àrees amb valors especials per protegir

- Fons escènics de la serra de la Llena i el massís dels Bessons.
- Cingles i crestes de la cara nord de la serra de la Llena als termes municipals de la Pobla de Cérvoles, Ulldemolins i Juncosa de les Garrigues
- Patró agrícola dels fons de vall, especialment a la vall Major i valls adjacents i a la vall del riu de Set a partir de l'Albagés.
- Espais de valor connector entre espais prelitorals i planes de Lleida dels nombrosos barrancs que drenen la serra de la Llena en direcció nord.
- Estructura lineal d'assentament de les poblacions especialment a les valls del riu de Set (Cervià de les Garrigues, l'Albagés i el Cogul) i la vall Major (Juncosa, els Torms, Soleràs, Granyena i Torrebeesses).
- Medi nocturn d'alta qualitat (poca contaminació lluminosa).

Àrees de foment de la gestió

- Paisatge de carenes i plans entre les estretes valls del Set, la vall Major i les vallades i barrancs que hi tributen, amb presència d'una densa xarxa de camins.
- Persistència d'un patró de poblament rural tradicional i compacte (Torrebeesses, amb la vileta), i de trames urbanes d'origen medieval (Granyena de les Garrigues).
- Manteniment del cultiu de l'olivera i l'ametller a les valls, els vessants i els plans de tota la unitat. El conreu ecològic de l'olivera en algun municipi (la Granadella, Torms i Ulldemolins –Camp de Tarragona–) dona valor afegit al producte i contribueix al manteniment de l'activitat i, de retruc, al respecte pel paisatge.
- Manteniment dels trams puntuals (l'Albagés, el Cogul i Torrebeesses) d'hàbitats de ribera del riu de Set i de la vall Major, principalment canyissar, xoperes, i freixenedes.
- PEIN dels Bessons (caldrà elaborar-ne el pla especial de protecció i usos). Ubicar un accés del futur Parc Natural de la Serra de Prades al Vilosell o la Pobla de Cérvoles i vincular així aquest parc a la serra de la Llena, del qual constitueix el contrafort occidental.

- Promoció i gestió del patrimoni històric del sòl no urbanitzable: despoblat d'Adà, les Besses de Cervià, ermita de Sant Miquel de la Tosca al Vilosell, tombes del Saladar a l'Albagés, cova dels Moros del Cogul i, genèricament, construccions de pedra seca.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Al sector est de la unitat (Cervià i Pobla de Cérvoles) proliferen un nombre important de construccions en sòl no urbanitzable amb ús d'habitatge fora d'ordenació.
- La concentració de granges a la rodalia dels pobles, sobretot de Juncosa, que hauria de respectar l'estructura de valls lineals i repetir les característiques del paisatge de la unitat.
- La part nord de la unitat està afectada per la construcció del canal Segarra-Garrigues.
- Abocador de Llardecans i de la Granadella.
- Entorn de l'embassament de l'Albagés que es construeix per abastir el canal Segarra-Garrigues.
- Recorreguts de les tres línies d'alta tensió de 380 kV i de la línia de 110 kV, que creuen transversalment la unitat.
- Condicionar els miradors de la unitat:
 - a) Punta del Curull
 - b) Serra de la Llena (hostal de la Llena)
 - c) Granyena de les Garrigues
 - d) Carretera LV-7011, Juncosa-l'Albagés
 - e) Carretera local Torrebeesses-Granyena
 - f) Castell de Castellans
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) L'Albagés-Juncosa-els Torms
 - b) Cervià de les Garrigues-Pobla de Cérvoles
 - c) El Soleràs-Granyena-el Cogul (enllaç C-233)
 - d) Maials-Almatret
 - e) La Granadella-Torrebeesses (enllaç C-12)
 - f) Bellaguarda-Ulldemolins

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees de foment de la gestió

Mirador

Mosaic agroforestal

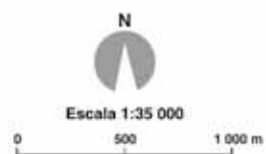
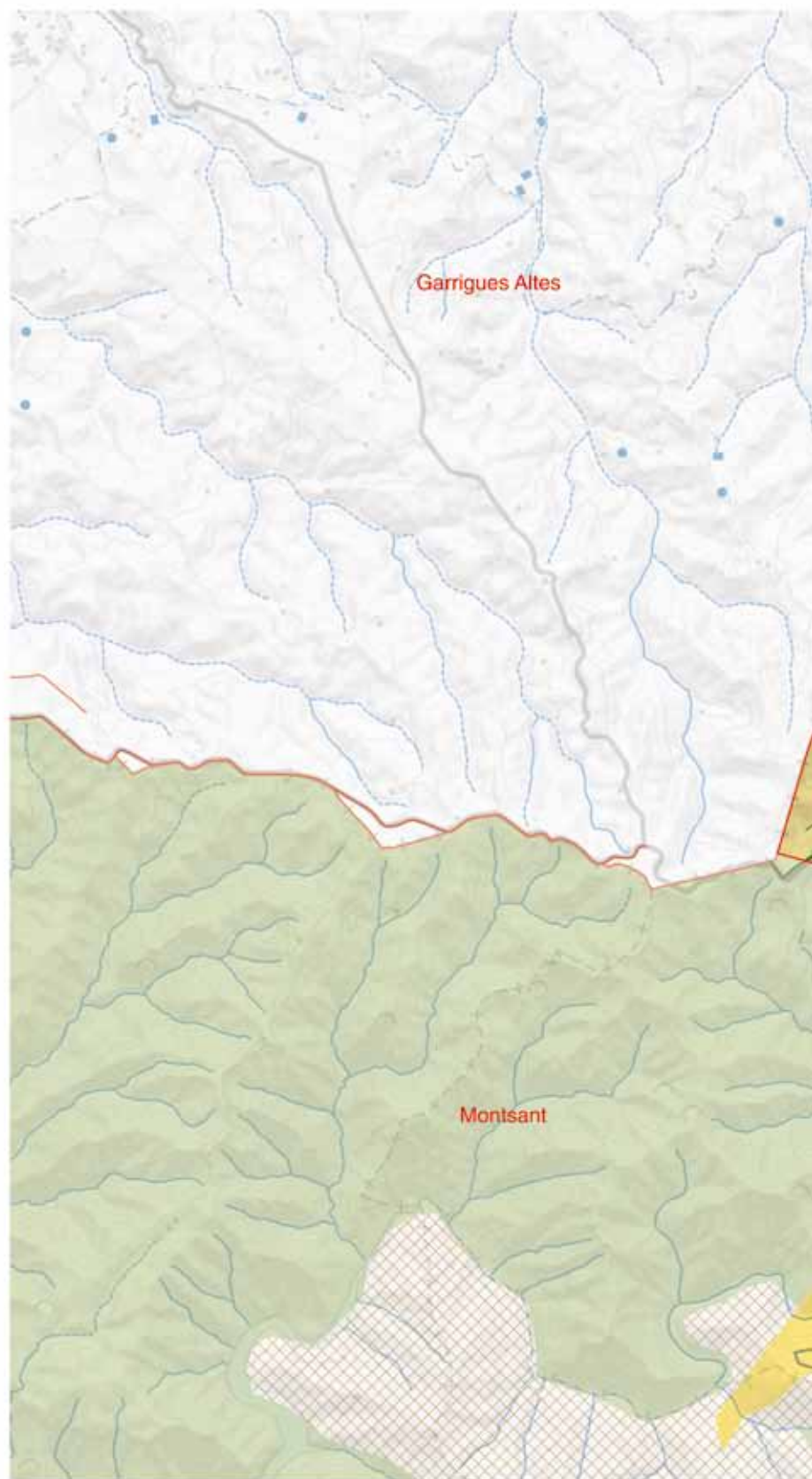
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

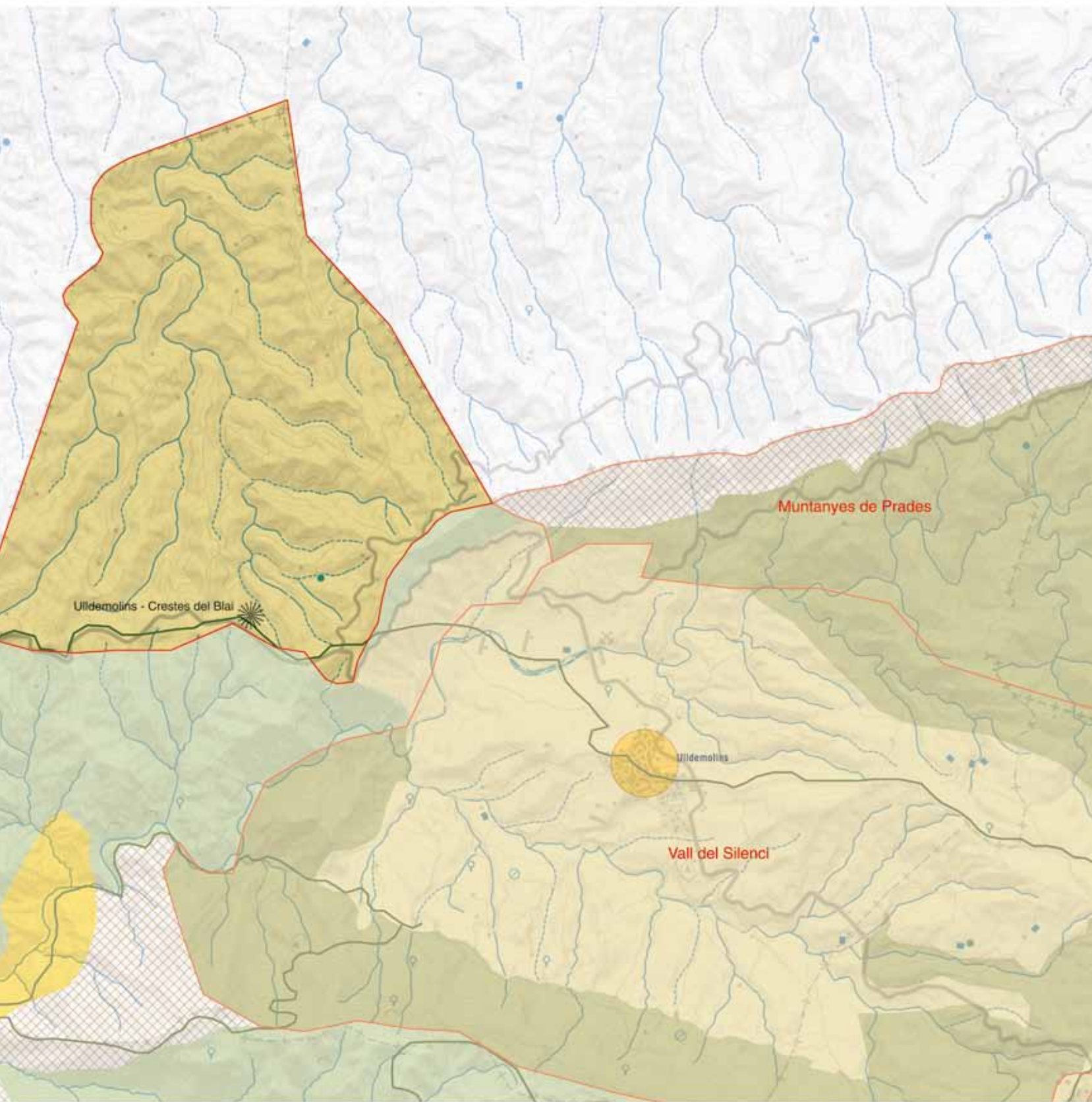

Itinerari a peu

390

9. Montsant

Comarca:
Priorat.

Superfície:
13.328 ha

Municipis:

Cabacés, la Bisbal de Falset, Margalef, sud-oest d'Ulldemolins, nord de la Morera de Montsant de la Vilella Alta i de la Vilella Baixa, Cornudella de Montsant i l'extrem nord de la Figuera.

392

Sector sud del Montsant, caracteritzat per l'escassa vegetació i els conglomerats calcaris que afloren a la superfície.
Ferran Aguilar

Trets distintius

- Predomini dels paisatges naturals en una serra amb unes característiques geològiques excepcionals.
- Sovintegen les grans cingleres, els monòlits, les balmes, els “tormos” i els “racons”. Alguns d’aquests cingles (especialment el cingle Major) són referents i fites en l’imaginari col·lectiu prioratí, amb una influència que depassa l’àmbit estricte de la unitat.
- Contrast clarament marcat entre el paisatge vegetal del sol·lell i el de l’obaga. Al costat de sol·lell, les brolles de romaní ocupen la major part del territori i les pinedes de pi blanc predominen a la part baixa del relleu. La garriga colonitza una estreta faixa al peu dels cingles.
- La xarxa fluvial s’ha encaixat fortament en el rocam i ha obert profunds barrancs, entre els quals destaca per la seva espectacularitat el congost de Fraguerau.
- L’espai agrícola es localitza a la rodalia dels nuclis de població i també a les terrasses del riu Montsant i a les feixes esglaonades de la serra de les Ganyes i de la Morera de Montsant.
- Els principals conreus són oliveres, ametllers i vinyes. A les vores del riu es conreen presseguers.
- Presència de vessants esglaonats per antigues feixes, limitades per petits murs de pedra seca, avui abandonades i recobertes per la vegetació.
- Paisatge de tonalitats rosades i rogenques pel predomini de les parets de roca on el conglomerat ha quedat al descobert a causa de l’erosió.
- Són rellevants algunes ermites com les de la Mare de Déu de Montsant, la de la Mare de Déu de la Foia, la de Sant Salvador, la de Sant Antoni de Montalt i la de Sant Joan del Codolar, situades a diferents nivells dels cingles, testimonis de la importància religiosa que tingué aquesta muntanya.
- A l’entorn del riu Montsant es localitzen els nuclis de població, petits i compactes, de Margalef, la Bisbal de Falset i Cabacés, i al sector meridional els nuclis de població de la Morera de Montsant i Albarca, que se situen a mig vessant.

Mirador

— Itinerari motoritzat

9 Falset - Cornudella de Montsant

10 la Bisbal de Falset - la Venta

— Itinerari a peu

18 Montsant - Serra Major

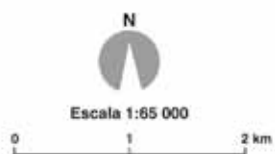
34 Montsant - Ventadors

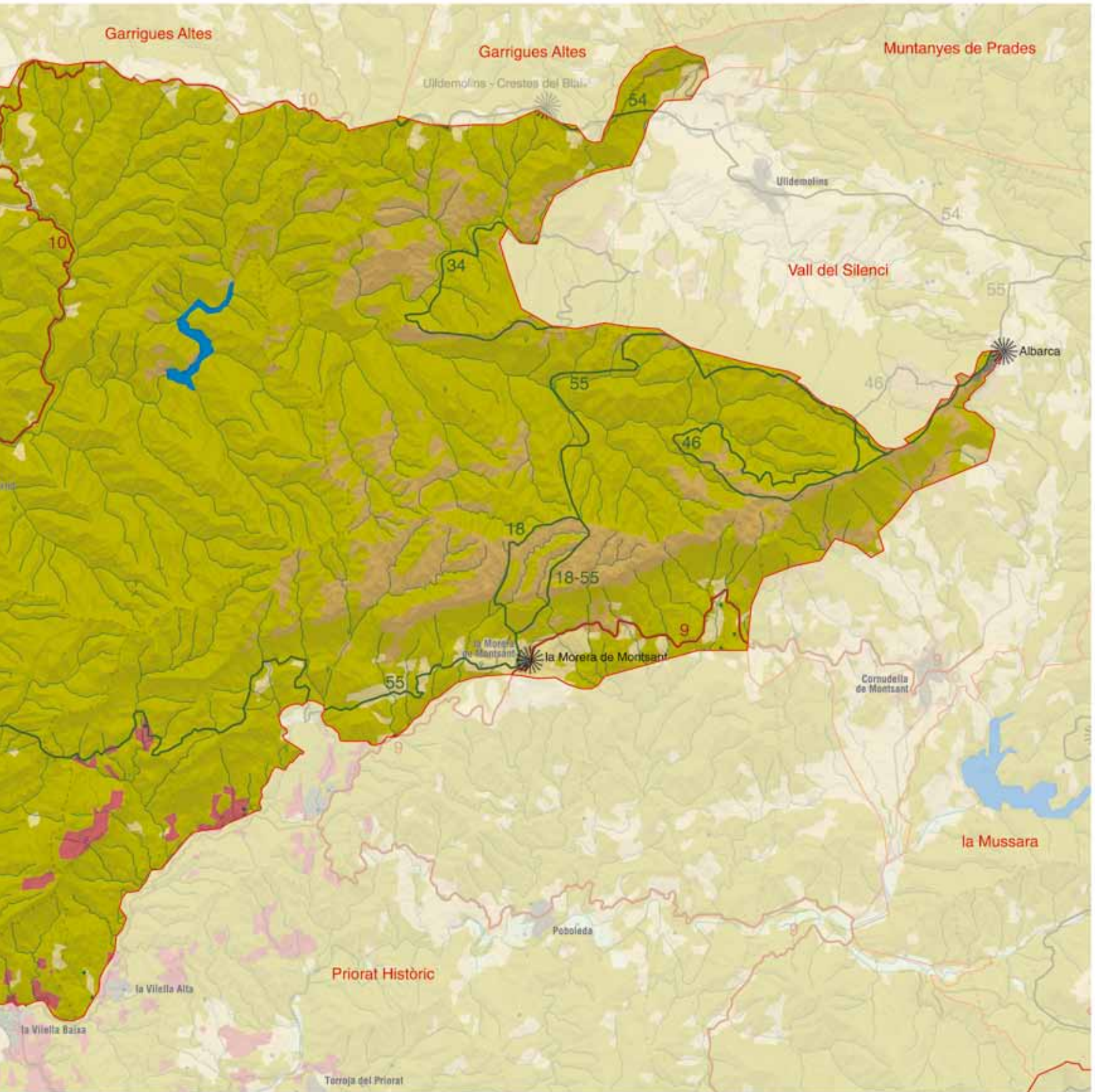
46 Albarca - Roca Corbatera

54 GR-65 - 5 - Camí de Sant Jaume

55 GR-171

394

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

A l'extrem nord-occidental del Priorat es localitza la serra de Montsant. La carena principal de la serra constitueix una de les façanes paisatgístiques més coneguda, destacada i visible des de gairebé tot el sector central i meridional de la comarca. És un dels elements identitaris més notables del Priorat. Tanmateix, l'esmentada cinglera amaga, però, al darrere un extens territori que sorprèn per la magnificència del paisatge. Una combinació reeixida de formes de relleu singulars i vegetació on la roca nua alterna amb estretes bandes de bosc i dona lloc a un paisatge actualment dominat pels elements naturals, però que mostra arreu les empremtes d'un ric passat agrícola.

El relleu està modelat en un potent banc de conglomerats de tipus montserratí, car la gènesi del massís del Montsant respon als mateixos processos i es produeix en el mateix període geològic en què es van formar Montserrat i Sant Llorenç del Munt. Aquests massissos, juntament amb el Montsant, són els principals relleus modelats en conglomerat que es localitzen a la vora sud de la Depressió Central Catalana, i des d'una perspectiva geomorfològica general es consideren integrats dins la gran unitat de relleu de la Serralada Prelitoral.

Els materials sedimentaris es van dipositar durant l'Eocè i l'Oligocè. Els sectors culminants estan constituïts per grans bancs de conglomerats calcaris de l'Oligocè que descansen sobre capes de materials més tous, margues i lutites eocèniques, que donen lloc a vessants de perfil menys pronunciat. L'estructura del relleu mostra una gran dissimetria. Pel costat meridional el relleu està modelat en costes, el front de les quals està format per les grans cingleres que cauen en alguns sectors, com a la roca Falconera, que baixa més de 200 metres en vertical, mentre que el talús de la costa està

modelat en les margues i lutites que donen lloc a vessants més suaus on es localitzen les escasses parcel·les de conreu. Pel costat septentrional el pendent no és tan pronunciat i el relleu s'adapta al revers de les capes sedimentàries que cabussen en direcció nord-oest. El conjunt està fortament aixecat a causa de l'orogènia alpina i l'erosió diferencial posterior que ha escombrat els materials menys resistents, de manera que la Corbatera, el cim culminant, es troba a 1.163 metres d'altitud. El rocam està creuat per una densa xarxa de diàclasis que ha facilitat la formació d'una sèrie de graus o canals de fort pendent i la individualització de formes capricioses batejades amb topònims singulars com la roca de les Dotze, el cingle dels Sacs i els Boixets.

El rocam està constituït per bancs de conglomerats calcaris de l'Oligocè que s'alternen amb capes de materials més tous: argiles, lutites i gresos. A mesura que es progressa cap al nord, la potència dels conglomerats perd importància a favor dels estrats de materials menys resistents, fet que provoca que el relleu sigui menys alterós i presenti més replans i sectors planers aptes per a les activitats agrícoles. A les Garrigues, fora ja dels límits del Montsant, la composició es capgira i són els materials de gra fi els que passen a predominar en el paisatge.

A causa d'un plegament anticlinal, que afecta tot el conjunt, el rocam presenta un cert bombament. En les immediacions dels flancs de l'anticlinal les capes presenten una inclinació extrema i l'erosió diferencial en deixar en ressalt les capes de materials més resistents ha donat lloc a crestes de roca verticals que limiten petites depressions originades per l'erosió dels estrats de materials tous veïns. A la regió, aquestes petites depressions vorejades per crestes de roca són anomenades racons. El racó de les Foies, prop de Cabacés, és un dels més visitats per la singularitat que presenta el paisatge.

El paisatge imponent del Montsant mostra un contrast de formes, colors i textures entre la roca nua i les clapes de vegetació. El nucli del massís presenta un aspecte massiu i compacte amb bancs molt potents i homogenis de conglomerat, mentre que cap al nord, primer terme de la fotografia, les intercalacions d'argiles guanyen importància i condicionen un relleu més esglaonat que va permetre l'activitat agrícola en el passat. Observatori del Paisatge

L'erosió fluvial ha produït barrancs limitats per parets de roca gairebé vertical. Destaca per sobre de tots el congost de Fraguerau, situat a l'inici del curs del Montsant, a l'alçada de l'ermita de Sant Bartomeu de Fraguerau. En aquest sector el riu de Montsant circula encaixat entre bancs de conglomerat de gran potència modelats en formes arrodonides limitades per estrats primis d'argiles i lutites vermelles.

A les serres de Cantacorbs i el Montalt, situades a l'extrem sud-oest del territori, aflora la sèrie de materials del Triàsic que, en el cas del Montalt, dona lloc a un relleu en costes característic i visible també en altres serres del Camp de Tarragona (les costes són cingleres de caiguda vertical modelades en les calcàries grisenques i als seus peus els talussos de perfil còncau desenvolupats sobre les argiles, lutites i gresos de color rogenc).

En aquells sectors on els estrats es disposen horitzontalment, l'erosió diferencial ha donat lloc a moles de roca aïllada que reben el nom de tormos. El tormo d'en Glora, a les immediacions de Margalef, és un dels més coneguts. L'erosió diferencial provoca també que els estrats de materials tous retrocedeixin més ràpidament que els conglomerats calcaris i donin lloc a balmes, algunes de les quals obrades i utilitzades com a habitatges o corrals segons cada període històric.

Tant el sector dels Segalassos i el congost de Fraguerau, com la serra Major de Montsant es troben inclosos com a geozones en l'inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya.

La xarxa hidrogràfica s'ha adaptat a l'estructura del relleu. Al costat sud es troben tot un conjunt de barrancs que s'inicien a la base de la cinglera i van a desguassar al riu de Siurana. El més important per longitud i cabal esporàdic és el riu d'Escaladei que conflueix al riu de Montsant a l'alçada de la Vilella Baixa, ja fora dels límits de la serra. Al costat nord, la xarxa hidrogràfica està articulada pel riu de Montsant. El Montsant i els seus tributaris s'han obert pas a través dels bancs de conglomerat i han donat lloc a barrancs profunds i encaixats en el rocam. El barranc dels Pèlags és el col·lector principal que s'ajunta al Montsant per l'esquerra. És un curs d'aigua gairebé permanent que rep les aigües de tot un conjunt de barrancs secundaris que neixen en els comellars dels nivells superiors del massís. Al barranc del Vidalbar, el racó de Coma Negra i de Sant Salvador són altres torrents notables que conflueixen amb el Montsant abans que aquest arribi al poble de Margalef. El riu Montsant està regulat per un petit embassament situat sota el cingle de les Solanes, uns 3 quilòmetres riu amunt de Margalef.

Hi ha abundants fonts, la majoria d'origen càrstic, associades als nivells d'argiles i lutites que s'intercalen entre els conglomerats, actuen de capa impermeable i provoquen la surgència de l'aigua cap a l'exterior. Les situades a mig aire de la serra, entre els 500 i els 750 metres, com les fonts de Sant Joan, de Pregona, del Mas de Sant Antoni i de Sant Salvador, acostumen a rajar de forma quasi permanent.

El contrast entre el paisatge vegetal del solell i el de l'obaga és notable. Al costat de solell, les brolles de romaní o romer ocupen la major part del territori i les pinedes de pi blanc predominen a

la part baixa del relleu. La garriga colonitza una estreta faixa al peu dels cingles, entre els 700 i els 1.000 metres d'altitud. A les cingleres més assolellades es fan plantes rupícoles que pertanyen a la comunitat de te de roca, mentre que a les roques ombrívols es troben espècies de la comunitat de salze de cingle. A les parts culminants, fortament batudes pel vent, es troben brolles de mates i arbustos de port pulviniforme i plantes que formen coixinets espinosos com l'erició (*Erinacea anthyllis*). Les joncedes ocupen una extensió considerable en els nivells elevats i orientats al nord, més frescos i humits, juntament amb alguns rodals de pinassa o pi carrasser (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*). En els sectors on encara es manté un cert gruix del sòl hi ha claps de carrascar, la varietat continental de l'alzinar, un tipus de bosc que havia estat més estès en el passat abans que el carboneig i altres pràctiques forestals abusives en reduïssin l'extensió primitiva.

A la part baixa del sector septentrional del Montsant predominen les bosquines i les brolles mediterrànies que prosperen sota la coberta no gaire densa de les pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*). Atès el predomini dels materials carbonatats i els matisos de continentalitat que adquireix el clima, les brolles calcícoles de romaní (*Rosmarinus officinalis*), maleïda (*Linum suffruticosum*) i esteperola (*Cistus clusii*) són les comunitats vegetals arbustives que recobren més superfície.

Els incendis forestals que han afectat diferents sectors d'aquest territori en anys diversos han contribuït a la migradesa que presenta avui dia la superfície forestal i al predomini de les comunitats arbustives en el paisatge actual d'alguns sectors situats als contraforts septentrionals de la serra. Només al fons dels barrancs que no s'han vist afectats pel foc es mantenen boscos de carrasca, que s'enfilen fins als 700 i 800 metres d'altitud, on són substituïts progressivament per espècies pròpies dels ambients més humits com l'alzina, el roure, els aurons i el pi roig. Algunes rouredes de roure de fulla petita es refugien en els vessants més obacs dels barrancs de Sant Salvador i de la Cova Negra, per sobre els 700 metres d'altitud. A les riberes del riu Montsant i a les d'alguns dels seus afluents principals es desenvolupen boscos de ribera com alberedes, salzedes i gatelledes que, a banda dels seus valors ecològics, proporcionen un increment de la diversitat paisatgística i cromàtica amb els canvis de textura i de color que es manifesten amb el pas de les estacions al llarg de l'any. Hi ha prop de 690 hectàrees de boscos públics, propietat de la Generalitat (293 ha) i de l'Ajuntament de Margalef (159 ha), o consorciats (111 ha) situats majoritàriament en el sector nord de la serra.

La serra de Montsant és un dels reductes faunístics més importants de la Catalunya meridional. Entre el conjunt d'espècies de fauna presents en els hàbitats de la serra destaquen el turó (*Mustela putorius*) i la llúdriga (*Lutra lutra*), encara que hi ha dubtes sobre la supervivència d'aquesta darrera. La serra hostatja també una de les poblacions més importants a Catalunya de l'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), junt amb altres rapinyaires com l'àliga daurada (*Aquila chrysaetos*), el xoriguer (*Falco tinnunculus*) i el duc (*Bubo bubo*). Les coves i avencs són l'hàbitat de tres espècies d'artròpodes endèmics del Montsant.

Els conreus es localitzen a les terrasses fluvials del riu Montsant i en els vessants més propers als nuclis de població. A les immediacions de la Bisbal de Falset s'observen tres tipus de conreu: presseguers en primer terme, ametllers a l'altra banda del riu i camps d'oliveres en els costers més elevats. Observatori del Paisatge

398

L'extensió dels conreus en el passat havia estat enorme tal com ho testimonien els nombrosos marges de pedra, barraques i masies en ruïnes escampades arreu. També havia estat important la ramaderia. Moltes coves i balmes havien estat emprades com a dormidors dels ramats. En l'actualitat, els conreus es localitzen principalment en els sòls al·luvials de les riberes del riu Montsant i d'algun del seus afluents i en alguns costers no gaire allunyats dels nuclis de població. També als voltants del poble de la Morera de Montsant es localitzen petites àrees de conreu de vinya i olivera instal·lades tot aprofitant els afloraments de capes de margues i lutites. Els conreus principals són l'olivera, l'ametller i la vinya. Alguns camps de presseguers estan ubicats a les parcel·les properes al riu Montsant, on es poden beneficiar del regadiu.

Evolució històrica del paisatge

El Montsant és una zona de poblament força antic, com ho demostren les trobades paleolítiques de la cova del Filador –una de les majors acumulacions de sílex en el conjunt de Catalunya– o les de la cova de la Taverna, destacades per contenir mostres d'art rupestre llevantí. Aquestes manifestacions històriques i patrimonials han estat facilitades per l'existència de nombroses coves i balmes. Cal destacar la cova de Santa Llúcia, propera a la Bisbal i que fou hospital militar durant la Guerra Civil o les balmes murades utilitzades pels pastors per a tancar el bestiar. En tot cas, es tracta d'elements que no han tingut una excessiva influència en la modificació del paisatge circumdant.

Malgrat això, l'orografia de l'espai ha motivat al llarg de la història una reduïda humanització, especialment en els sectors més abruptes i inaccessibles de l'interior del Montsant, on el principal paper en l'evolució paisatgística ha estat la incidència periòdica dels incendis forestals, junt amb la ramaderia extensiva que ha tingut presència en diversos moments històrics.

No obstant aquesta baixa humanització del Montsant, cal apuntar com un element de transformació i d'enriquiment del paisatge la creació de fites del patrimoni cultural i arquitectònic de la zona, englobant-hi des de balmes murades o camins diversos (incloent-hi els diferents "graus"), a ermites com la de Sant Joan del Codolar, construïda el 1780 sobre una edificació del segle XII a Cornudella de Montsant.

En l'evolució paisatgística del Montsant té un paper destacat l'evolució dels nuclis de la Bisbal de Falset, Margalef i Cabacés, i els seus territoris propers. Tots tres nuclis han crescut de manera continguda pel que fa a l'evolució urbanística, de manera que s'han adaptat a unes condicions topogràfiques molt irregulars.

El nom de Margalef és probablement d'origen àrab, i s'inspira en les grans quantitats de conglomerats de marga que hi ha pels voltants del poble. És possible que fos un dels últims reductes dels àrabs, juntament amb Siurana. Al principi del segle XIII, l'any 1200, el rei Pere I donà el lloc de Margalef a Gombau de Santa Oliva, bisbe de Tortosa, per repoblar-lo.

Per la seva banda, i malgrat que no hi ha indicis certs, hom pensa que la fundació de la Bisbal podria haver tingut lloc també durant l'època aràbiga. El nom va aparèixer esmentat per primera vegada el 1303, durant el regnat de Jaume II, el Just. És gairebé segur que en aquell temps la població estigué fortificada, encara que l'únic record que en queda és a la toponímia local. La plaça del poble va ser anomenada "el Portal". De la mateixa manera, fins al període musulmà no hi ha cap indici que permeti assegurar l'època en què fou creat el primitiu nucli de població de Cabacés. El que se sap segur és que el poble existia durant la dominació musulmana amb el nom d'Avincabacer. D'aquesta mateixa època dataria el castell de Cabacés, depenent directament del valí de Siurana.

El patrimoni arquitectònic desenvolupat en els darrers segles, a banda de les petites construccions de caràcter agrícola, inclou també elements destacats com les ermites de la Foia, Sant Salvador, la Mare de Déu de Montsant i, especialment, Sant Bartomeu (construcció romànica original documentada el 1160). Aquesta concentració d'ermites té caràcter realment singular en relació amb altres àrees i constitueix, en part, un altre element de transformació per la construcció d'estructures o espais afegits en el seu entorn immediat.

En les darreres dècades, l'evolució d'aquestes zones més humanitzades ha estat caracteritzada per l'abandonament d'algunes finques pel baix rendiment obtingut i, en sentit més ampli, per la tendència general al despoblament del món rural.

Paral·lelament als trets descrits, la incidència de l'activitat agrària a l'interior del Montsant ha disminuït. Antigament, però, les zones agrícoles s'estenien per vastes superfícies (com correspon al desenvolupament del conreu de la vinya del segle XIX). La reducció posterior del conreu va ser encara més ràpida en aquest espai, mentre que l'activitat ramadera ja gairebé es trobava desapareguda en aquell moment i no constituïa, per tant, un factor d'incidència destacable sobre la vegetació. D'aquestes activitats, no obstant això, n'existeixen diverses mostres arquitectòniques.

La creació de l'embassament de Margalef (del començament de la dècada de 1990), a més de representar una transformació en ell mateix, ha comportat la consolidació d'una de les petites franges de regadiu existents en el conjunt del Priorat.

Al llarg de molts segles el Montsant no ha experimentat canvis significatius més enllà dels apuntats i dels derivats dels incendis forestals i de la fluctuació dels conreus. No obstant això, en les darreres dècades cal destacar la creació de diverses traces viàries, tant corresponents a carreteres locals com a camins rurals i, fins i tot, a senders excursionistes, amb diversos graus d'afectació sobre el paisatge i en procés de renovació. Al mateix temps, cal destacar el lògic procés de creació de noves infraestructures energètiques i de comunicacions (torre de comunicacions a Margalef).

En els darrers anys cal registrar l'inici d'alguna activitat relacionada amb el lleure i l'educació ambiental, a l'embassament de Margalef i a la Bisbal de Falset, respectivament. També ha tingut un impacte evident la creació del Parc Natural de la Serra de Montsant (2001), amb efecte sobre bona part d'aquesta àrea, tot i que la implementació d'estratègies de gestió es troba encara en un moment força inicial.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El Montsant és un territori amb un paisatge força homogeni. Predomina arreu una combinació de formes geològiques i vegetació. La presència humana es limita a l'entorn del riu Montsant, on es localitzen els nuclis de població, petits i compactes, de Margalef, la Bisbal de Falset i Cabacés, i al sector meridional on els nuclis de població de la Morera de Montsant i Albarca se situen a mig vessant. L'àrea de conreu, antigament força estesa en els vessants in-

teriors del massís, avui resta reclosa a les vores del riu i a les feixes que encara persisteixen en les serres veïnes d'aquestes localitats.

Alguns d'aquests nuclis presenten habitatges de nova construcció amb un baix nivell d'integració paisatgística.

En el paisatge del Montsant, també són rellevants algunes ermites com les de la Mare de Déu de Montsant, la Foia, Sant Salvador, Sant Antoni de Montalt i Sant Joan del Codolar, situades a diferents nivells dels cingles, i testimonis de la importància que el fet religiós tingué en el passat de la muntanya.

El paisatge té en general un caràcter muntanyós i agrest que li ve donat per la profusió de torrents i barrancs que solquen el relleu i donen lloc a estretes valls molt encaixades, on no són estranys els congostos i engorjats. Aquest fet ha dificultat la comunicació per l'interior del massís que ha restat limitada a la xarxa de senders i camins de ferradura. El contrast entre el color gris dels punts on aflora la roca nua i el verd de les taques de vegetació és una característica del mosaic paisatgístic del Montsant.

Aquest espai inclou la vall mitjana del riu Montsant, al seu pas pel massís i els contraforts del mateix nom. De forma aproximada es correspon amb les unitats de paisatge Congost de Fraguerau, Barrancs interiors de Montsant, Cingle Major de Montsant i Gorraptelles Ganyes, així com el sector sud de la serra de la Llena, de la Carta del paisatge del Priorat.

La vegetació recobreix la major part del territori. Al sector nord-est, a llevant de la carretera que uneix Margalef i el coll del Grau i fins al barranc de Sant Bartomeu, hi predomina una vegetació molt homogènia constituïda per brolles de romaní resultat de l'impacte dels incendis forestals, ja que són un dels principals riscos a que està sotmès aquest paisatge, agreujat per l'extensió i densificació de la coberta forestal i la difícil accessibilitat a la major part dels sectors, que incrementen encara més aquest risc.

A més, el Montsant és freqüentat per nombrosos visitants atrets per les qualitats del paisatge i el fet que bona part de la unitat fos declarada parc natural. Aquesta freqüentació deriva en un increment del risc d'incendi forestal a causa de la gran extensió i continuïtat que presenta la massa forestal. És remarcable l'incendi d'agost de 1994, que va carbonitzar pràcticament la totalitat del carrascar del vessant dret del riu Montsant. Actualment, en aquesta zona hi ha brolles calcícoles de romer, garrigues i prats secs, estadis de regeneració de la vegetació original.

Al vessant esquerre del riu, a la serra de Montsant, els boscos dominen el paisatge: les cares obagues dels barrancs interiors presenten un alzinar amb marfull mentre que a les cares solanes s'hi fa el carrascar. Per damunt de 600 metres, els roures, els aurons i altres espècies caducifòlies, juntament amb els pins carrassers i els pins rojos, van envaint el bosc esclerofil·le fins fer-se dominants per damunt dels 900 metres. A la zona més occidental, en canvi, hi predominen les brolles de romer amb força elements de caire continental i màquies de garric i arçot, formacions arbustives o subforestals que sovint estan cobertes per un estrat de pi blanc. En aquesta àrea, atès el predomini dels afloraments rocosos, és molt

abundant i diversa la vegetació rupícola, amb comunitats mediterrànies i també eurosiberianes. El riu Montsant, eix articulador del territori, vesteix un bosc de ribera força ben conservat, encara que poc desenvolupat a causa de l'estretor de les terrasses fluvials.

Els barrancs interiors del Montsant i el cingle Major presenten un paisatge sotmès a una evolució geomorfològica relativament ràpida, basada en l'erosió del cingle principal. Aquest va descompondre-se en blocs, que es desprenen i s'amunteguen als canals d'enderroc molts metres més avall. A banda de la vegetació que eliminen els blocs despresos en la seva circulació pels pendents basals, els indrets del cingle d'on han caigut mostren una coloració rogenca molt contrastada amb les zones que porten exposades molt de temps als elements meteorològics. La seva aparença visual mostra a més una gran plasticitat en funció de diversos factors ambientals: intensitat i angle d'incidència de la llum, presència de pluja o neu, i filtratge de la llum per la boira o la boirina.

El paisatge del cingle Major de Montsant té una fragilitat extrema pel desvirtuament que produiria qualsevol element artificialitzador que interrompés la seva continuïtat visual, veritable escenari del Priorat.

Els conreus es localitzen majoritàriament a l'extrem occidental, a l'entorn dels pobles de Cabacés, la Bisbal de Falset i Margalef. Majoritàriament són olivers i alguns ametllers conreats en bancals limitats per marges de pedra seca. També han d'incloure's aquí els presseguers de regadiu de la vall del riu de Montsant. Els conreus solen ordenar-se en bancals limitats per marges de pedra, en vessants de poc pendent o bé al fons de barrancs i comellars. A l'entorn de la Morera de Montsant, allà on el pendent i la geologia ho permeten, també hi ha conreus, bàsicament de cereals, vinya i ametllers.

En aquest sentit, també és destacable la implantació de nous conreus al sector sud-occidental, que pot representar un impacte paisatgístic més o menys intens en funció de les metodologies utilitzades per a la rompuda i organització del nou àmbit agrícola.

Nous correus de vinya entre Cornudella i la Morera de Montsant, al vessant meridional del Montsant. Observatori del Paisatge

L'impacte dels incendis forestals es manifesta en les brolles d'aspecte molt homogeni que proliferen en els sectors cremats, com al paratge de la Fumanya. Observatori del Paisatge

Aquest fet, per exemple, s'està produint sobretot al vessant meridional del Montsant.

Tot i que en el passat el massís de Montsant ha estat una zona de pastura, la gestió actual dels ramats d'ovins i caprins té poc a veure amb l'antiga regulació estricta d'aquesta activitat, cosa que pot arribar a representar un impacte en determinats sectors. Avui, el bestiar dispers, gairebé sempre a la part elevada de la muntanya, s'estén per una àrea d'unes 3.000 hectàrees, on en algun punt de la serra Major, per exemple, s'ha arribat al sobrepasturatge.

Tot i això, l'evolució del paisatge del Montsant està condicionada per la dinàmica territorial actual que predomina a les àrees de muntanya mediterrània. El retrocés dels conreus i l'abandonament dels aprofitaments forestals comporten la configuració de grans espais de vegetació sense solució de continuïtat sotmesos a un increment de la seva biomassa, fet que provoca l'augment del risc d'incendi forestal.

La creació de noves infraestructures agrícoles, com la generalització del reg de suport en els conreus de secà, està tenint un efecte beneficiós per a disminuir el ritme d'abandonament dels conreus. Construccions com les basses de regulació, les traces per soterrar les canonades, les estacions de bombament i les casetes dels hidrants haurien de projectar-se tenint en compte una correcta integració amb l'entorn.

Pel que fa a les infraestructures, les carreteres s'estructuren rejant el massís. Pel costat sud, una carretera local uneix la Vilella Baixa amb Cornudella, mentre que pel vessant nord la carretera segueix el curs del riu Montsant i des d'Ulldemolins connecta els nuclis de Margalef, la Bisbal de Falset i Cabacés. El trànsit a través de la muntanya es realitza a través d'antics camins de carro, com el camí de Capçada que ressegueix la carena de la serra Major, a més dels corriols, senders i graus avui dia aptes només per als caminants.

D'altra banda, al nord de la Bisbal de Falset hi ha el traçat de dues línies elèctriques d'alta tensió i a Margalef hi ha una torre de comunicacions. Ambdues infraestructures són clarament visibles.

Expressió artística del paisatge

La façana del cingle Major de Montsant és, sense cap mena de dubte, l'escenari paisatgístic més conegut i glossat del Priorat. Ha estat musa de diversos poetes i pintors, si bé molts d'ells no han gaudit de reconeixement més enllà d'àmbits locals. El falsetà Salvador Estrem i Fa, a *Elegia del Priorat i altres versos* (1927), escriu, referint-se a aquest paisatge:

“Muntanyes color d'aram,
d'aram i d'or i de plata;
unes tenen el cim blau,
altres la cresta morada,
i totes uns claps de verd
on la vinya viu en calma”
(Estrem, 1933: p. 646).

També ha estat centre d'algunes corrandes populars:

“Si les roques de Montsant es tornessin cansalada cada dia
hi aniria a buscar-ne una tallada.

El primer que veureu a l'entrar a la Morera, la Devesa de cal
Grau i la Roca Falconera”.

A l'obra d'Espinàs *Viatge al Priorat* (1984) es troben moltes referències a la muntanya, que exemplifiquen la popularitat que té a tota la comarca, unida a un sentiment agredolç de la gent que hi viu a prop.

Des del poble de la Morera:

“Avanço pel carrer principal -per l'únic carrer organitzat
com a tal- i per les travessies veig, a la dreta, la muntanya
alçada com un retaule, i a l'esquerra l'aire estès sobre la vall
del fons” (Espinàs, 1984: p. 159).

Des de Sant Pau de la Figuera:

“El Montsant és rosat, més enllà la serra de la Llena ja té la
grisor de l'acer” (Espinàs, 1984: p. 243).

La popularitat arriba fins al baix Priorat, des d'on el Montsant és el decorat de fons de totes les activitats:

“Anem a mirar el Montsant -diu en Baptista- vejam quin
temps es prepara. Quan sortim ha parat de ploure. Ens
enfilem pels carrers, defugint el fang i els bassols d'aigua.
Arribem en un punt del turó del Masroig d'on es veu l'altra
banda, la part del Priorat autèntic, i al fons el Montsant,
plujós” (Espinàs, 1984: p. 76).

En canvi, sovint per a la gent que hi viu més a prop, Montsant té una cara amarga:

“-És bonic, el Montsant. L'home no mira la muntanya ni em
mira a mi. L'home, amb una mà a la gropa del ruc i els ulls

clavats en terra, diu: -Sí, el Montsant és bonic. Però més bonic és Barcelona. -A mi em sembla que el Montsant és més bonic -alço una mà-. Mireu, ara que el sol es pon, mireu si té presència el Montsant, i quins colors que agafa” (Espinàs, 1984: p. 142).

Aquest sentiment contradictori també afecta l'autor. Des dels voltants de Gratallops escriu:

“Un últim esforç sostingut i arribo al coll. La vall a sota. I al davant el Montsant. En aquest moment, la visió del Montsant posa plom als peus, dóna una sensació fermíssima de localització. El sol baix, li aviva els matisos del blau i del rosa. Vista d'aquí dalt, la llarga serra sembla un tren de pedra” (Espinàs, 1984: p. 87).

Però més a prop, des de Poboleda:

“De baixada, penso una vegada més, que al costat del paisatge del Priorat, tan humà, el Montsant té un sentit de penitència, d'admonició” (Espinàs, 1984: p. 123).

La contemplació del cingle Major no impedeix l'admiració del paisatge del Priorat que es veu des del peu de la muntanya. Al camí de Cornudella a la Morera Espinàs escriu:

“M'aturo, en un pla del camí, a mirar la vall al fons, i les serres ondulades que s'estiren i repeteixen enllà del coll de Torroja, per on vaig baixar ahir. La llum del matí dóna a les vinyes i als boscos llunyans un vague tremolor, i fa que aquells turons semblin més habitats que no són” (Espinàs, 1984: p. 154).

El sector occidental, a nivell popular i artístic, la ubicació característica dels tres nuclis de població queda glossada en una corranda molt popular que, a més, també inclou el nucli de la Figuera. La corranda popular diu:

“La Figuera n'és molt alta,
Cabassers molt amagat,
la Bisbal en una roca
i Margalef en un forat”.

Espinàs, en la seva obra de referència del Priorat també descriu alguns aspectes del paisatge d'aquest sector de la unitat.

De Margalef diu:

“Margalef és desnivellat, amb uns angles i uns carrers que farien feliços els partidaris de la fotografia artística” (Espinàs, 1984: p. 205).

I anant de Margalef a la Bisbal:

“Baixem per la riba dreta del riu, i la vall va eixamplant-se poc a poc. La proximitat del Montsant dóna un paisatge més rocós que el del Priorat central” (Espinàs, 1984: p. 213).

402

L'ermita de Sant Bartomeu de Fraguerau i el congost homònim és un dels espais més simbòlics del Montsant. Observatori del Paisatge

Valors en el paisatge

En aquest territori s'ha de destacar sobretot el patrimoni històric i cultural relacionat amb les ermites del Montsant: les ermites de Sant Roc, la Foia, Sant Salvador, la Mare de Déu de Montsant, Sant Joan del Codolar, i, de manera especial, l'ermita de Sant Bartomeu, que conserva l'edificació original romànica, la més antiga de les existents avui al Priorat. Aquest conjunt dota de caràcter aquest paisatge.

Des d'un punt de vista històric, és molt important també l'extens conjunt de jaciments arqueològics, alguns dels quals paleolítics, propers a la ribera del Montsant, com el de la cova de la Taverna, on s'ha descobert el gravat mural figuratiu més antic de Catalunya, que representa un cérvol, assignat a l'art rupestre llewantí.

Un element de primer ordre és la cova de Santa Llúcia, propera a la Bisbal de Falset, un indret de devoció popular que va ser utilitzat com a hospital militar durant la guerra civil espanyola.

També s'ha de fer referència d'una manera especial al mas d'en Roger, un conjunt de gran bellesa i valor, tant per l'entorn com per la construcció en ella mateixa i el llegat que conté: a més, és l'únic mas habitat del Parc Natural de la Serra de Montsant.

Altres elements del patrimoni els constitueixen les balms mura- des, que es troben a la majoria de barrancs i que antigament els pastors utilitzaven com a dormidors de bestiar, i diversos camins, entre els quals destaca el camí de Capçada, que recorre la serra Major en tota la seva longitud, així com els nombrosos "graus" que superen el cingle Major a través d'esclètxes naturals.

Els valors naturals del paisatge són molt abundants: en aquest sector conflueixen diversos hàbitats d'interès comunitari, espècies protegides, zones d'interès geològic, paisatges naturals irrepeti- bles, que han motivat que bona part de la serra de Montsant, prè- viament inclosa al PEIN, sigui declarada parc natural l'any 2001.

Així mateix s'han incorporat tres nous espais a la xarxa Natura 2000: un, situat al sector nord-occidental, al nord del nucli de Mar- galef; l'altre, al sector sud-occidental, a la zona de contacte entre

La imponent cinglera de la serra Major de Montsant és una de les façanes paisatgístiques més simbòlica i visible des de molts punts del Priorat. Observatori del Paisatge

el Montsant i la serra de la Figuera; i finalment, un tercer, a l'entorn del nucli de la Morera de Montsant.

Cal destacar, de manera especial, el congost de Fraguerau, que constitueix un ecosistema molt ric i madur, amb tots els elements d'una piràmide tròfica complexa, inclòs un bon nombre d'espècies de petits carnívors protegits com el turó o el gat mesquer. Fins fa poc també hi habitava la llúdriga, que podia haver desaparegut de l'indret a causa de la construcció de l'embassament de Margalef, aigües avall.

L'any 2001 l'Àrea de Territori i Medi Ambient de la Fundació Catalunya Caixa (anteriorment Fundació Territori i Paisatge) va adquirir 183,09 hectàrees del congost de Fraguerau, i les va declarar refugi de fauna salvatge (Ordre MAH/269/2004).

El paisatge del Montsant té una gran diversitat estètica. Destaca especialment el cingle Major de Montsant, que esdevé, pel contrast amb les licorelles i les vinyes del Priorat, d'una qualitat estètica de primer ordre.

Altres indrets com el congost de Fraguerau o alguns conreus d'oliveres de la zona de la Bisbal de Falset són realment espectaculars per la seva plasticitat, singularitat i originalitat.

Molts dels valors estètics queden prou reflectits amb les referències literàries que s'han citat en l'apartat corresponent a l'expressió artística del paisatge.

També s'han de considerar d'un alt valor estètic els monòlits i roques amb nom propi: el Rei i la Reina, les Tres Roques, la roca Falconera, la roca de les Dotze; o els trams de cingle dels Codinals, dels Sacs, de la Falconera, del Portaler, del Fuster i de Sant Joan.

Els valors productius del paisatge cal cercar-los bàsicament en relació amb els visitants dels senders i la muntanya del Parc Natural de la Serra de Montsant. En concret, al congost de Fraguerau, la creació de la reserva natural ha de tenir efectes beneficiosos sobre

el turisme cultural i l'ecoturisme. La previsible realització d'estudis i recerques científiques, d'excursions guiades i de rutes pedagògiques han de repercutir positivament en l'entorn socioeconòmic local.

En els darrers anys s'ha realitzat la proposta d'utilitzar la denominació del Parc Natural de la Serra de Montsant com a etiqueta de qualitat dels productes agrícoles que s'hi originen (bàsicament oli i vi).

La consolidació d'una empresa lligada a l'explotació del lleure fluvial a l'embassament de Margalef, així com la creació d'una altra de centrada en els esports d'aventura i l'educació ambiental a la Bisbal de Falset són fets encara puntuals, però que també han de ser tinguts en compte.

El paisatge del sector occidental no és tan espectacular com el del cor de la serra de Montsant, tot i que hi ha una clara similitud en l'estructura (tormos, balmes, bancals de pedra, petits bosquets alternant amb els conreus). Aquí, el paisatge és un dels elements diferenciadors de l'oli d'arbequina que s'hi produeix.

És per això que l'Associació d'Oleicultors del Priorat està fent des de fa uns anys un programa de caracterització, millora i tipificació de l'oli d'oliva arbequina produït al Priorat, per tal de perfeccionar la qualitat de l'oli, millorar-ne la comercialització i augmentar per tant el volum d'oli envasat i el valor afegit del producte. A partir de la cultura de l'oli (integrat a la comarca sota l'eix Cultura del Vi), aquestes primeres actuacions conjuntes dels productors d'oli del Priorat (associats majoritàriament en cooperatives) han començat a donar els seus fruits.

En presentar una de les façanes paisatgístiques més conegudes de la Catalunya meridional, el Montsant, el paisatge és el factor decisiu d'atracció de la major part de visitants de la zona. Així ho reflecteixen les enquestes que les cases de pagès fan als visitants de la comarca. En particular, els visitants novells valoren com a atractiu el paisatge d'una forma molt majoritària. La visió del cingle

Major de Montsant té importància a molts punts de la comarca, no només als pobles propers.

D'altra banda, l'àrea està farcida d'ermites i altres indrets de devoció popular que aporten una dimensió espiritual a aquest paisatge. S'han esmentat les ermites de la Mare de Déu de Montsant, Sant Bartomeu, la Foia, Sant Roc i Sant Salvador. També la cova de Santa Lúcia o els assentaments eremítics de Colldemòncs, a la banda de la serra de la Llena. Bona part dels barrancs més inacessibles de l'interior de la serra de Montsant han constituït tradicionalment indrets de recollida i refugi per a persones que cerquen tranquil·litat per a meditar i dur un mode de vida eremític. Avui en dia, i temporalment, encara hi ha persones que hi van a passar uns dies de desconneció.

Finalment, no es poden obviar els valors relacionats amb l'esce-na que ofereix el cingle Major. La major part de les persones que han hagut d'abandonar la comarca les últimes dècades s'han emportat uns referents que mantenen el lligam amb la gent que han deixat. Aquests referents solen ser el poble, el tros (de terra) i un "boci" de paisatge, molt sovint el cingle Major de Montsant. Per a la major part de pobles del Priorat el Montsant, juntament amb els costers, genera sentiment de pertinença a la terra.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

404

Els itineraris més destacats d'aquesta unitat transcorren per la serra Major de Montsant. Des de la Morera de Montsant surt una ruta circular que ascendeix a la serra Major pel grau de la Grallera, corona la cinglera, i descendeix pel grau de l'Annet, resseguint el GR-171, conegut per la ruta del Cister i que creua la unitat d'est a oest. Des d'aquesta ruta, com des del camí que creua la serra de banda a banda, camí de Capçada, es gaudeix d'àmplies perspectives, tant cap al nord, on s'observen les Garrigues, la Depressió Central i, en dies clars, els Pirineus, com cap al sud on s'albira la pràctica totalitat del Priorat i el mar, darrere del braç marítim de la Serralada Prelitoral. En dies excepcionalment nítids s'arriba a veure la serra de Tramuntana de Mallorca. És possible, no tan sols ascendir a la serra Major, sinó creuar-la d'un extrem a l'altre pel camí de Capçada: habitualment es comença a Albarca i s'acaba a Cabacés.

Una altra ruta que circula per la serra Major és la que s'inicia a Albarca, sortint en direcció sud-oest pel mateix GR-171, descriu dos itineraris circulars que es troben, en el seu punt mig, a la roca Corbatera (1.163 m) al cap d'amunt dels cingles de Sant Joan. Des d'aquí també s'observen unes panoràmiques tant magnífiques com les de la ruta anterior, a més de tenir a sota el cingle Cornudella de Montsant, i el pantà de Siurana.

També destaca l'itinerari que avança, en part, a la zona més oriental de la unitat. És un itinerari circular que parteix d'Ulldemolins seguint el GR-65-5, en direcció oest, fins que trenca a mà esquerra després de passar per la cova de la roca Balladora, per dirigir-se a la cova dels Morts, i a la punta dels Pins Carrassers (1.059 m). Torna a Ulldemolins passant per la Trona, i la cova dels Sants.

Per gaudir de bones panoràmiques de la unitat, sense haver de fer grans desplaçaments a peu, destaca sobretot el nucli de la Morera de Montsant, situat a mig aire del vessant sud de Montsant. És un esplèndid mirador sobre el Priorat central i meridional. El millor punt d'observació és al dipòsit d'aigua, unes poques desenes de metres més amunt del nucli urbà, al camí de Montsant. Des d'allí hi ha panoràmiques excel·lents sobre la vall del Siurana i del riuert d'Escaladei, cap al sud, amb la serra del Molló, la mola de Colldejou i la serra de Llaberia en plans consecutivament allunyats. A l'est s'albiren els cingles, el poble de Siurana i els contraforts de les muntanyes de Prades; al sud-oest, la serra de la Figuera; al nord, l'imponent cingle Major de Montsant.

Altres miradors que cal tenir en compte són:

Els Hostalets, a Albarca, on antigament hi havia un hostel en què aturaven els traginers que feien el camí de Reus a Lleida i del qual, avui, només queden les runes. Actualment és un punt molt transitat pels afeccionats al senderisme, ja que es troba en una de les rutes principals d'ascens a la serra de Montsant. S'hi divisa una àmplia panoràmica: cap al nord-oest, sobre la vall del Silenci i l'esplèndid bosc de l'obaga d'Ulldemolins; cap al nord-est, sobre les muntanyes de Prades (els Segalassos, la Gritella, el puig de Gallicant); i cap al sud, sobre el pla de Cornudella, el pantà de Siurana i la serra del Molló. S'hi accedeix fàcilment, en pocs minuts, des del poble d'Albarca.

El vessant septentrional del Montsant, també constitueix una façana paisatgística de primer ordre, tot i que no tan visible com el cingle Major. La seva observació pot fer-se còmodament des de la C-242, que circula pel límit septentrional del Montsant, entre Ulldemolins i Bellaguarda, ja a les Garrigues. Al llarg d'aquesta via, hi ha dos miradors excel·lents. Un d'ells, el mirador de les crestes del Blai, es troba a la serra de la Llena, posició des de la qual pot admirar-se l'estructura de l'encavalcament de la roca Llaurada.

Un altre mirador, situat a l'Escambell, als contraforts occidentals de la serra de la Llena, ofereix panoràmiques coprenedores de la part occidental del congost de Fraguerau, dels barrancs interiors de Montsant, de l'anticlinal que creua la muntanya i de molts dels seus elements singulars.

En canvi, el sector occidental del Montsant no es fàcil d'observar, almenys d'una forma panoràmica. Potser el millor lloc és des del mirador de Sant Pau, a la Figuera, en plena serra del Tormo o bé circulant per les estretes i sinuoses carreteres d'aquest sector.

Les següents rutes per carretera són algunes de les més interessants des del punt de vista de l'observació del paisatge:

La ruta des de la Bisbal de Falset, passant per la Venta (794 m), fins a Ulldemolins, i si es vol fins a les Borges del Camp. S'ha d'agafar la T-713 direcció nord, fins a enllaçar amb la C-242 que ressegueix la carena de la serra de la Llena i ofereix una bona perspectiva del Parc Natural de la Serra de Montsant. Des de la Bisbal de Falset també es pot anar cap al sud per la T-702, que recorre la zona occidental de la unitat, per la vall del riu de Montsant.

Un altre itinerari molt interessant ens porta de Cornudella de Montsant, fins a la Morera de Montsant, per la TV-7021, i ens ofereix

El toll de l'Ou és un dels indrets que es pot conèixer recorrent el GR-171. Observatori del Paisatge

una de les panoràmiques més representatives de la unitat, ja que ressegueix la major part dels peus de la cinglera de la serra Major.

Algunes de les altres rutes interessants des del punt de vista de l'observació del paisatge serien:

La ruta d'Ulldemolins a Margalef pel congost de Fraguerau: circula per la vora del riu Montsant. Passa pel famós congost de Fraguerau, amb els seus monòlits singulars. Permet l'accés a l'ermita de Sant Bartomeu i a la Venta, extrem occidental de la serra de la Llena, al límit amb les Garrigues.

La ruta de la Mare de Déu de Montsant al congost de Fraguerau: camí que passa a prop de la carena de la serra de Solans i que proporciona àmplies panoràmiques sobre la conca dels Pèlecs, el congost de Fraguerau i la vall d'Ulldemolins.

El GR-171: penetra al territori pel nord, des de la vall d'Ulldemolins. Creua la serra de Solans pel pi de la Carabasseta i baixa fins al cor de la conca dels Pèlecs, al toll de l'Ou, un dels indrets més populars de la serra de Montsant. Des d'aquí ascendeix a la serra Major.

Possible evolució del paisatge

L'evolució del paisatge de la serra de Montsant està condicionada per la dinàmica territorial actual que predomina a les àrees de muntanya mediterrània: el retrocés dels conreus i l'abandonament dels aprofitaments forestals que comporten la configuració de grans espais de vegetació sense solució de continuïtat. Es preveu que en un futur proper el paisatge de la unitat es mantingui sotmès als mateixos agents i processos que condicionen la seva dinàmica actual. Per tant, un predomini dels paisatges naturals amb una tendència de la vegetació a incrementar la densitat i cobertura, procés que només es veurà interromput pels incendis forestals que ocasionalment es puguin produir. Relacionat amb el procés d'abandonament de l'activitat agrària, és probable que segueixi el procés de degradació del patrimoni rural vinculat a aquesta activitat.

És possible, també, un increment de les activitats relacionades amb l'ecoturisme que pot aprofitar el potencial que ofereixen uns paisatges naturals molt destacats com la serra Major, el congost de Fraguerau i el racó de les Foies. Actualment ja hi ha una empresa que desenvolupa el lleure fluvial al petit embassament del Montsant a Margalef.

Els nuclis de població de la zona es caracteritzen per la seva mitjana dimensió i per un clar predomini de la rehabilitació per sobre de les noves construccions, per la qual cosa no es preveuen moltes variacions en aquest sentit. Majors poden ser els canvis en la rectificació puntual d'alguns dels traçats viaris de la zona, encara que no es preveu que siguin excessivament significatius.

405

Avaluació d'amenaçes i oportunitats

Amenaces:

- La principal amenaça és el despoblament i el consegüent abandonament de les activitats d'una àrea antigament molt humanitzada i on la vegetació espontània ha anat recuperant els seus dominis.
- L'augment de la superfície forestal pot comportar dos efectes negatius: d'una banda, l'augment del risc d'incendi, juntament amb la complicada orografia, la continuïtat de la vegetació i la dificultat d'accedir a l'interior per la minsa xarxa de senders, poden desencadenar incendis forestals difícils d'extingir; d'altra banda es pot arribar a perdre bona part del ric patrimoni existent (marges, barraques i altres elements, principalment fets de pedra seca, vinculats amb l'activitat agrícola).

Oportunitats:

- Els relleus del Montsant són un referent visual i identitari no només per a la gent d'aquesta unitat sinó per a la de bona part del Priorat i d'altres comarques veïnes.
- El Montsant té un alt nivell de protecció sota la figura de parc natural. Les directrius de protecció actuals, i les que en un futur

proper es generin, han de servir per a conservar aquest espai i per a gestionar-lo, sense oblidar la gent que hi viu i en viu.

- El predomini de la vegetació no confereix homogeneïtat paisatgística, ja que la combinació d'aquesta amb la varietat del relleu ofereix multitud de variables que configuren un paisatge agrest molt agraït als sentits. Aquests valors són els que atreuen visitants a practicar-hi activitats de lleure o a buscar-hi pau i tranquil·litat i, per tant, necessiten ser conservats.
- El Montsant destaca per la riquesa del patrimoni històric i cultural. Per tant, la preservació no només ha d'anar encaminada cap als elements naturals sinó també cap a aquelles mostres de la interacció entre les societats humanes i el seu entorn al llarg del temps. Aquest factor hauria de contribuir també al desenvolupament de l'activitat turística.
- La producció agrícola, que difícilment pot oferir una alta productivitat, ha buscat refugi en la qualitat, a través de diferents distintius de qualitat agroalimentària. Aquest és un element que cal reforçar per a estimular el desenvolupament local.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

406

OQP1

Un fons escènic de la cinglera de la serra Major que es mantingui com a referent visual i identitari de gran part del Priorat sense cap element artificialitzador que n'afecti la façana paisatgística.

OQP2

Una serra de Montsant, espai d'elevada riquesa geològica i biodiversitat, ben conservada i promoguda turísticament.

OQP3

Un paisatge de secà viu, caracteritzat per conreus d'oliveres i ametllers, recolzats sobre vessants en pendent mitjançant bancals i marges de pedra seca, ben conservat i en bon estat per a mantenir la seva singularitat i bellesa estètica, i ben gestionat, de manera que integri els elements necessaris per a l'extensió del reg de suport i que minimitzi els impactes derivats de la implantació de parcs eòlics.

OQP4

Unes façanes paisatgístiques dels nuclis rurals de Margalef i la Bisbal de Falset, situats a les vores del riu Montsant, lliures d'elements discordants amb la seva fesomia tradicional.

OQP5

Un patrimoni format per jaciments arqueològics, coves, balnes i ermites, ben conservat i promogut turísticament pel seu elevat valor històric, natural, geològic i espiritual. Aquest territori es caracteritza principalment per concentrar una gran quantitat d'ermites i pel fabulós congost de Fraguerau, la tradició eremítica del qual encara és vigent.

Àrees amb valors especials per protegir

- Els voltants de les principals ermites: Sant Roc, Mare de Déu de la Foia, Sant Salvador, Sant Bartomeu de Fraguerau, Mare de Déu de Montsant i Sant Joan del Codolar. Cal minimitzar els impactes dels visitants, així com, si s'escau, emprendre mesures de restauració i adequació.
- Paisatge de cingles des del Montalt fins als cingles de Sant Joan, passant pel cingle d'Escaladei i els cingles de la serra Major, així com el congost de Fraguerau, atenent els seus diversos valors (fita permanent en l'horitzó, hàbitats naturals singulars, espais d'interès geològic, espai de lleure, símbol del Priorat amb el que bona part de la comarca se sent identificat). Cal preservar-los d'actuacions agressives i potenciar-los fent-ne difusió dels valors propis.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, impulsant-hi models de gestió forestal sostenible i orientada a la disminució del risc d'incendi forestal, així com de models per a millorar la qualitat d'aquelles masses forestals que no gaudeixen de cap figura de protecció. En el cas de la vegetació de ribera del riu Montsant, s'efectuaran actuacions de restauració en aquells trams en què les condicions ecològiques ho permetin, atenent la seva important tasca com a connector biològic.
- Mosaics agroforestals de la Bisbal de Falset i Cabacés, conservant-ne les estructures del paisatge agrari tradicional, format sobretot per murs de pedra seca, que actuen com a zona de transició paisatgística cap a l'oest de l'Espai Natural del Montsant, a la vegada que s'hi introdueixen elements de

biodiversitat i de discontinuïtat per a evitar els incendis forestals. Mantenir i valorar les antigues àrees de conreu amb murs de pedra seca, especialment als voltants de la Bisbal de Falset, i estudiar la conveniència de crear una DOP pròpia per a l'oli d'oliva.

- Miradors paisatgístics de la Morera del Montsant, Hostalets d'Albarca, l'Obaga del Montsant, Crestes del Blai i l'Escambell. Cal conservar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos.
- Nuclis rurals de Cabacés, la Morera de Montsant i Albarca, preservant-los, restaurant-los i mantenint-ne l'aspecte compacte. Cal integrar, també, les noves construccions al paisatge preexistent.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Façanes dels nuclis rurals de Margalef i la Bisbal de Falset. Cal fomentar actuacions per a millorar les façanes aparents més visibles mitjançant l'ocultació de determinats elements auxiliars i complementaris o el tractament d'algunes façanes posteriors de les edificacions.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) La Bisbal de Falset-Margalef-coll del Grau-Ulldemolins
 - b) Cornudella de Montsant-la Morera de Montsant
- Fomentar a les àrees de conreu existents la millora de les infraestructures agrícoles i, molt especialment, el reg de suport i la integració de les instal·lacions associades a l'entorn preexistent.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Element patrimonial i entorn
- Paisatge de cingles i codines

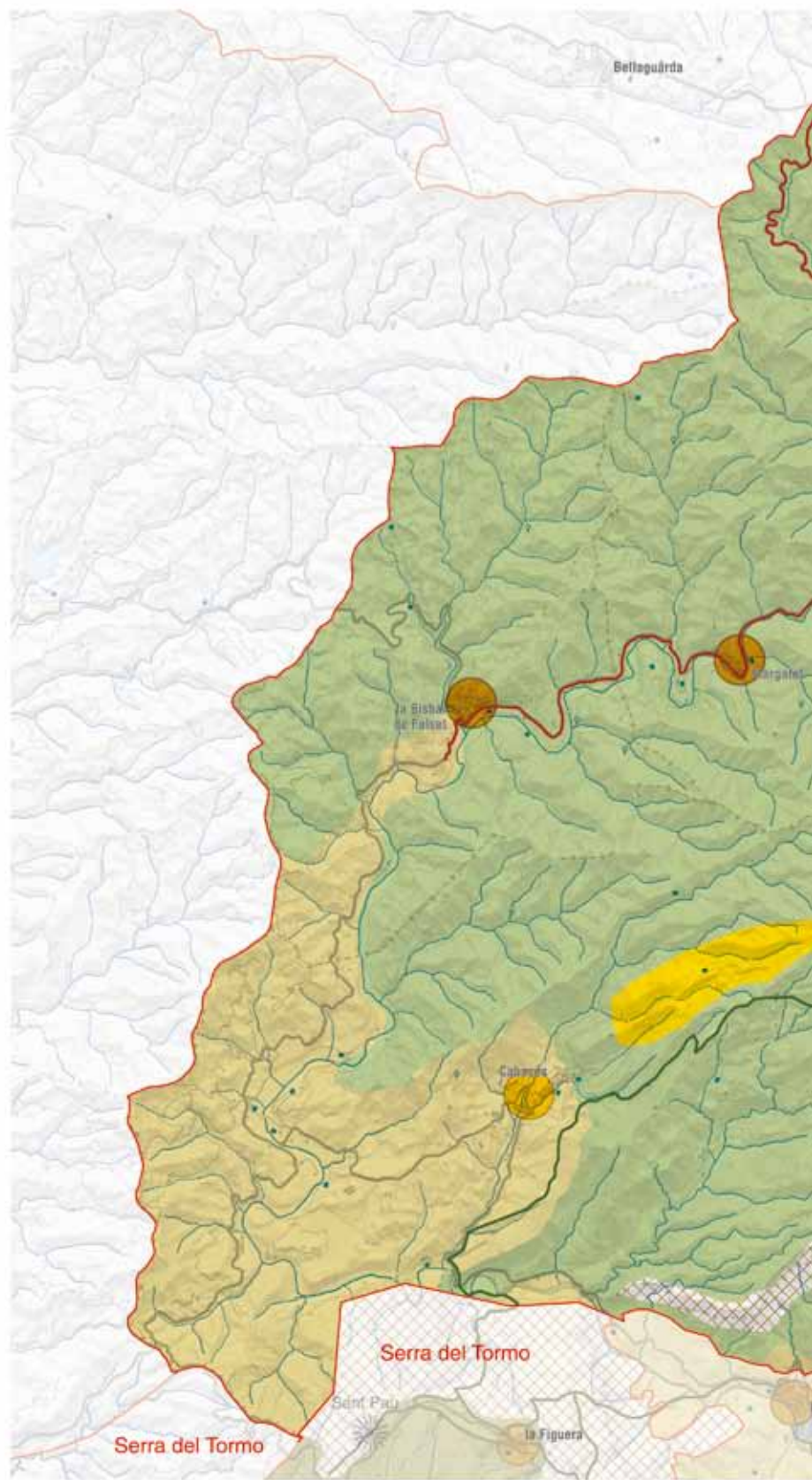
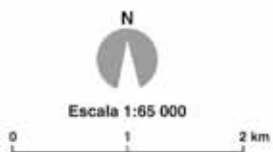
Àrees de foment de la gestió

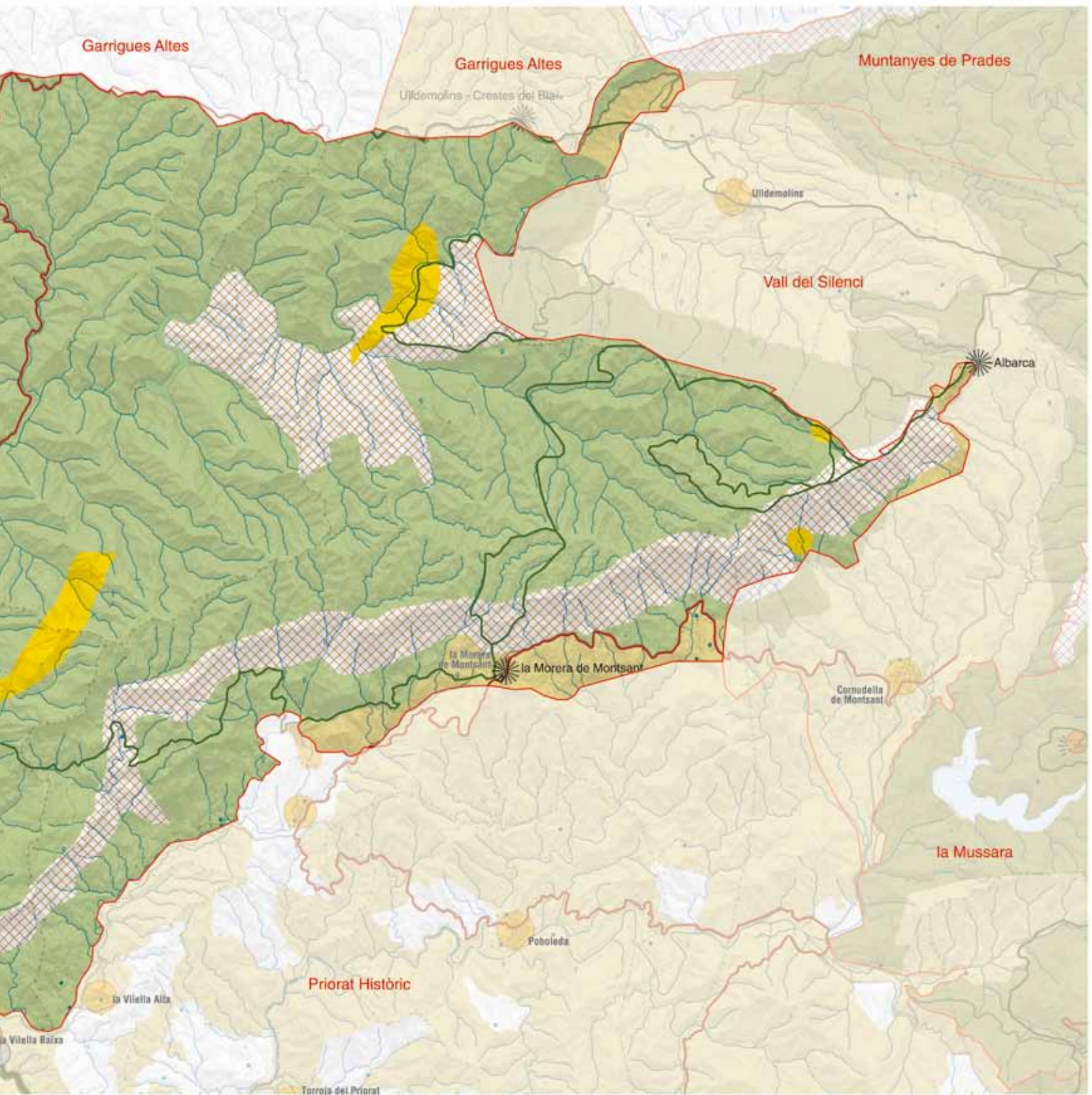
- Mirador
- Matollar i massa forestal
- Mosaic agroforestal
- Nucli rural

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Façana i perímetre visual
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

408

10. Serra del Tormo

Comarca:
Priorat.

Superfície:
5.060 ha

Municipis:
La Figuera, el Molar, el Lloar i est
de la Vilella Baixa, part del sud-oest
de Cabacés.

410

La Figuera, encimbellat dalt d'un turó, és un dels principals nuclis de la serra del Tormo. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge de baixa muntanya mediterrània. Relleu abrupte amb altituds moderades. Els cims més elevats estan al voltant dels 600 metres sobre el nivell del mar: Sant Pau (621 m) i lo Guixar (636 m) són els punts culminants.
- Les cingleres de la serra de la Figuera són visibles des de molts punts del Priorat i formen un dels fons escènics més emblemàtics d'aquesta comarca.
- El territori és drenat per una minsa xarxa de barrancs i torrents.
- Les brolles de romaní ocupen grans extensions del territori, a vegades recobertes per pinedes de pi blanc. Només a les obagues del vessant septentrional hi ha clapes d'alzinars.
- Abundants feixes abandonades que s'observen arreu.
- L'activitat agrícola actualment és molt reduïda i se situa a les proximitats dels nuclis de la Figuera, el Molar i el Lloar.
- El poble de la Figuera, amb la configuració del nucli en forma de paller, així com les àmplies panoràmiques del Priorat que s'ofereixen des de lo Guixar, són els principals atractius turístics.

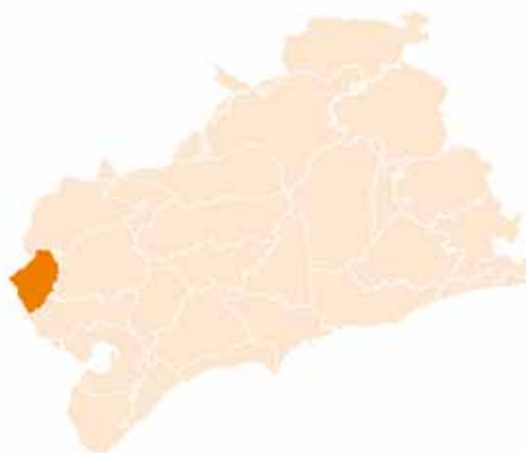
Mirador

Itinerari a peu

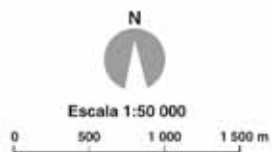
26 la Vilella Baixa - la Figuera

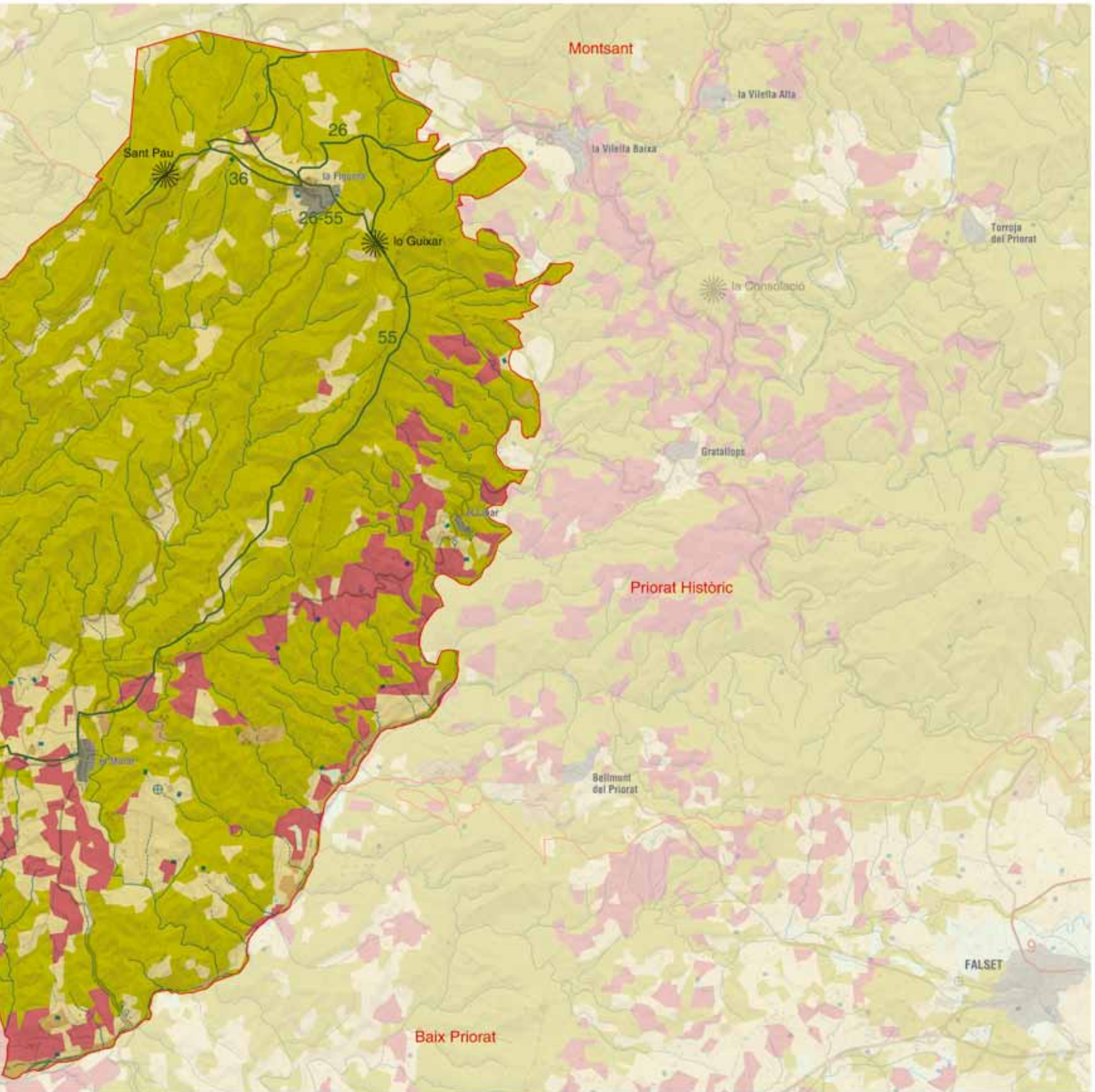
36 Sant Pau

55 GR-171

412

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El baix Priorat i la cubeta de Móra divideixen la Serralada Prelitoral en dues branques, una de septentrional i una altra de meridional. La branca septentrional la formen els relleus de les serres de Montsant (1.163 m), de la Figuera (636 m) i del Tormo (523 m), els quals formen part d'una alineació de muntanyes que a l'altre costat del riu Ebre enllaça amb les serres de Cavalls (659 m) i de Pàndols (707 m), ja a la Terra Alta.

El paisatge de la serra del Tormo està modelat en els relleus que s'estenen entre el riu Ebre i el riu Montsant. L'extrem més septentrional d'aquestes elevacions el constitueix la serra de la Figuera que té els punts culminants en els cims de Sant Pau (621 m) i lo Guixar (636 m) situats en el seu extrem més septentrional.

A la serra de la Figuera els materials geològics són els mateixos que es troben en altres relleus del Camp de Tarragona com per exemple la Mussara, Siurana o la serra de Pradell, i pertanyen al període Triàsic. De baix a dalt de la serra es troba un nivell de gresos i conglomerats vermells, a sobre d'aquests hi descansa una capa de calcàries dolomítiques que dona lloc a una faixa de cingles, molt aparent des de diferents punts del Priorat. A continuació un nivell de gresos i argiles rogenques i a sobre d'aquests una altra capa de calcàries i dolomies. Finalment hi ha un nivell d'argiles groguenques i bigarrades. A tocar del poble de la Figuera encara hi ha un petit sector on aflora una capa més de calcàries dolomítiques però, en aquest cas, corresponen ja al període Juràssic. Cap al sud, el conjunt muntanyós perd altitud i la sèrie de materials del Triàsic desapareix sota els materials calcaris del Juràssic, de manera que a la serra del Tormo són aquests darrers els que dominen totalment el paisatge geològic.

L'alternança entre nivells de roques calcàries, molt resistents a l'erosió, i argiles més susceptibles a l'erosió provoca que l'erosió diferencial modela un paisatge en costes característic, en el qual les calcàries donen lloc a cinyells de cingles i les argiles formen talussos de perfil còncav. La naturalesa calcària dels materials

permet també el desenvolupament d'algunes formes de relleu de tipus càrstic com els avencs i els gorgs, molt freqüents a la serra de la Figuera. El contacte entre roques resistents i menys resistents també facilita l'aparició de balmes.

Els cursos d'aigua són de poca entitat en coincidir amb una unitat de baixa muntanya mediterrània. Es tracta de barrancs i torrents que només porten aigua esporàdicament després de pluges molt intenses. Els que s'originen als peus dels cingles de la serra de la Figuera són tributaris del riu Siurana mentre que els que procedeixen de nivells més elevats, com el barranc de les Comes que té la capçalera al peu del poble de la Figuera, formen part d'una xarxa de torrents que desguassen directament al riu Ebre. Al vessant nord hi ha alguna surgència d'aigua com les anomenades Fonts del Poble.

El predomini dels materials calcaris en combinació amb les característiques climàtiques de tipus mediterrani que imperen a la serra faciliten l'expansió de la vegetació esclerofíl·la. Els alzinars, però, només es troben en els racons més obacs, entre els 250 i els 550 metres d'altitud. A la resta del territori abunden les brolles de romaní arbrades amb pi blanc (*Pinus halepensis*). Al vessant meridional el predomini de la vegetació arbustiva és total i la brolla de romaní es troba estesa arreu.

L'element faunístic més destacat és l'àliga cuabarrada (*Hieraetus faasciatus*), que aprofita els espadats calcaris per a trobar-hi refugi.

L'activitat agrícola és actualment molt reduïda. Els conreus històricament es van establir en els sectors més favorables que, en aquest cas, eren els indrets on afloren les capes de materials argilosos, ja que presenten un pendent menor i els sòls són més aptes per al conreu. En moments d'expansió de la superfície agrícola, com en el darrer terç del segle XIX, també es van cobrir de feixes les àrees menys desfavorables, com les que coincideixen amb els sectors de calcàries compactes. Avui dia l'àrea de conreu es redueix a alguns camps de vinya, olivera i ametllers que resten actius a les immediacions del poble de la Figuera i a alguna altra petita coma modelada en els materials argilosos.

414

Els camps d'ametllers, en un sector del sud de la serra de la Figuera, destaquen enmig d'un paisatge dominat per les brolles de romaní afavorides per la recurrència dels incendis forestals. Observatori del Paisatge

Evolució històrica del paisatge

Com passa en altres contrades interiors del sud de Catalunya, la documentació sobre l'evolució històrica del paisatge és molt reduïda.

Tanmateix, es pot indagar l'evolució històrica del paisatge a partir de les restes de l'activitat humana pretèrita que avui es conserven sobre el territori i de les poques notes històriques disponibles.

Com en altres zones del sud de Catalunya, a la serra de la Figuera hi va haver un gran desenvolupament del cultiu de la vinya acompanyat d'un increment demogràfic important al llarg del segle XIX.

Per les restes de marges i altres elements de pedra associats a les pràctiques agrícoles (aljubs, barraques, etc.), es pot deduir que des de la meitat del segle XIX fins a la primera del segle XX, gran part del territori estava organitzat en bancals i conreat. Molts boscos van ser arrabassats i només quedaren sense rompre els cingles, els vessants més drets, els indrets excessivament rocosos i els fondals esquerps dels barrancs. Així mateix les masses forestals oferien una imatge raquítica, ja que la ramaderia, el carboneig i l'extracció de llenya eren activitats importants que explotaven aquests recursos.

La vinya era, molt probablement, el conreu majoritari amb diferència, tot i que la diversitat agrícola en aquelles dècades fou notable com a conseqüència de la tendència autàrquica de les economies rurals.

Així, entre les vinyes convivien camps de cereals, de fruita seca, olivers, etc. A les zones de regadiu, molt escasses en aquesta unitat i sempre associades a petites fonts, es conreaven hortalisses i fruita dolça per a l'autoconsum.

L'adveniment de la plaga de la fil·loxera, a partir dels darrers anys del segle XIX, va suposar un trasbals socioeconòmic sense precedents a les zones vitivinícoles europees. A la present unitat (com a tot el Priorat) va haver-hi uns anys de creixement sense precedents provocat per les caigudes de la producció en països situats més al nord. La plaga va arribar tot just quan a França començaven a fer rendibles les primeres collites dels ceps plantats sobre porta-empelts americans, la qual cosa encara va agreujar més la crisi.

A partir d'aquest moment es va iniciar una davallada, al principi lenta, a causa de l'atzucac que va suposar la Guerra Civil i la postguerra. En aquests anys es van arribar a invertir els fluxos migratoris com a conseqüència de les pèssimes condicions de vida a les ciutats. Durant aquest breu període es va diversificar l'exploració del territori. La demanda creixent de recursos energètics va provocar un augment de l'activitat del carboneig en les zones de muntanya com aquesta.

Durant la segona meitat del segle XX, la puixança d'altres espais incidí fortament sobre les àrees rurals i accelerà l'emigració cap als nuclis urbans. Paral·lelament, gran part de les vinyes residuals van ser abandonades o bé substituïdes per altres conreus, sobretot per olivers i ametllers. Cada cop més, les àrees conreades es

Antics conreus abancalats a la serra de la Figuera. Actualment es troben abandonats i colonitzats per la vegetació natural. Observatori del Paisatge

restringiren a les zones més aptes, com els llocs on predominen els gresos i les argiles rogenques del nivell mitjà del Muschelkalk i les margues del Keuper, substrats molt més tous que la resta d'afloraments calcaris i dolomítics de la unitat. Sense arribar a assolir proporcions importants també s'introdueixen les explotacions ramaderes modernes.

Per tant, l'evolució de l'agricultura i la migrada explotació forestal, així com l'ocurrència d'incendis forestals en aquesta unitat al llarg de les dècades dels anys vuitanta i noranta del segle passat han estat els factors principals de modelat del paisatge.

L'evolució dels nuclis de la Figuera, el Molar i el Lloar, com en d'altres regions rurals, ha estat poc destacada, ja que pràcticament no hi ha hagut variacions en l'estructura i la fisonomia global dels pobles des del principi del segle XX.

Organització i dinàmica actual del paisatge

La serra de la Figuera és un territori amb un paisatge força homogeni. La vegetació natural hi predomina arreu. Les brolles de romaní, a vegades arbrades amb pins, recobreixen el terreny i posen de manifest un dels agents condicionants del paisatge més importants, els incendis forestals. L'activitat agrícola, antigament força estesa per tots els racons de la serra, avui resta localitzada als sectors amb sòls més favorables i a les immediacions de les localitats de la Figuera, el Molar i el Lloar.

Vista des del centre del Priorat, la serra de la Figuera ofereix el seu paisatge més geològic. La visió més singular d'aquesta unitat es contempla des del Priorat històric, des d'on s'aprecia el fort contrast dels cingles calcaris grisencs amb les pissarres i els gresos bruns del Carbonífer. Entremig de tots dos estrats afloren, de manera discontinua, masses rocoses roges, corresponents a gresos i conglomerats quarsosos del Buntsandstein, una repetició d'una combinació característica i present a moltes altres muntanyes veïnes però que no deixa de captivar l'observador per la seva presència imponent.

La presència de feixes esglaonades amb murs de pedra seca, avui abandonades i recobertes per la vegetació, és una altra característica del paisatge de la serra i testimonia la intensa activitat agrícola que hi va tenir lloc sobretot el darrer terç del segle XIX.

L'espècie que gaudeix de major presència a la serra és el romer, generalment molt esclarissat per la migradesa del sòl. Aquest tipus de vegetació és el resultat de l'elevada incidència dels incendis forestals durant les dècades de 1980 i 1990. Als cingles i les àrees més rocoses sovinteja una rica vegetació rupícola, generalment de caràcter mediterrani, encara que als indrets més elevats també apareixen espècies eurosiberianes.

Una de les causes de l'absència del bosc i la seva substitució per les brolles i garrigues és l'efecte que han tingut els incendis forestals sobre la vegetació, sobretot al vessant meridional de la serra de la Figuera, en el triangle format pels pobles del Molar, el Lloar i la Figuera. Un dels focs més devastadors va tenir lloc l'any 1991 i va arribar a cremar gairebé 2.000 hectàrees, i en el vessant septentrional, que no va estar tan afectat, unes 600 hectàrees de pinedes de pi blanc que recobreixen brolles de romaní.

En previsió de la possible generació de més focs, tota la unitat forma part d'un perímetre de protecció per a la prevenció dels incendis forestals que engloba la serra del Tormo i la serra de Montsant.

La pràctica agrícola es veu molt dificultada, a la major part del territori, per un substrat litològic molt rocós i difícilment aprofitable. Tot i que la major part de la unitat havia sostingut conreus durant el segle XIX, en l'actualitat aquests es restringeixen d'una manera molt aproximada als estrats formats pels materials més tous de gresos, argiles i margues. Els conreus més habituals són la vinya, l'olivera i l'ametller.

La pressió antròpica sobre el medi que s'havia manifestat en segles anteriors per mitjà de l'abancament dels vessants i la instal·lació de conreus en feixes avui pràcticament ha desaparegut, malgrat la creació de la Denominació d'Origen Montsant, que sí que origina alguna nova rompada.

D'altra banda, el nivell d'integració de granges és un altre dels aspectes que cal tenir en compte, tot i que el nombre actual és reduït. Algunes d'aquestes granges mostren un baix grau d'integració en un entorn de gran qualitat ambiental i paisatgística.

Els nuclis urbans de la unitat són: la Figuera, situada al capdamunt de la serra homònima i que ocupa una posició central i dominant en la unitat; el Molar, situat als peus meridionals de la serra en el sector de contacte amb el baix Priorat; i el Lloar, situat als peus orientals de la serra i en contacte amb el Priorat històric.

Respecte de les infraestructures, dins de l'àmbit de la unitat passa la carretera T-730, del coll de la Torre a la Figuera i el Molar; la T-732, entre el Molar i el Lloar; la T-731, entre el Molar i Garcia, i la T-734, entre el Molar i el Masroig.

També cal mencionar la presència d'una línia elèctrica que travessa la unitat d'oest a est per la part meridional de la serra, al sud del nucli del Lloar. I les dues torres de comunicacions situades a la

Els camps de conreu encara actius que coexisteixen amb les feixes abandonades i recobertes per la vegetació són una mostra de les dinàmiques passades i actuals del paisatge de la serra de la Figuera. Observatori del Paisatge

punta de lo Guixar o l'Escambellet, el punt culminant de la serra, que són visibles des de la majoria de punts del centre del Priorat i des del nucli de la Figuera.

Finalment, la proliferació de parcs eòlics en indrets d'elevada fragilitat paisatgística pot suposar també una transformació dels fons escènics d'aquests paisatges.

Expressió artística del paisatge

Des del vessant popular i artístic, la característica més apreciada i divulgada de la serra és la seva posició orogràfica privilegiada que permet àmplies vistes en totes les direccions.

Una corrandà popular diu:

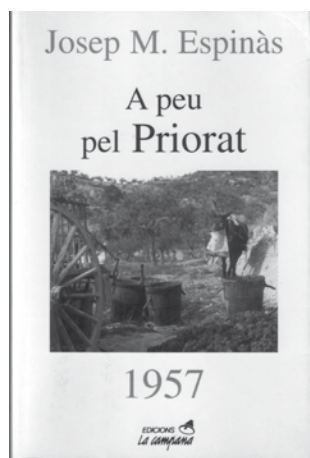
“La Figuera n'és molt alta,
Cabassers molt amagat,
la Bisbal en una roca
i Margalef en un forat”.

Referint-se a un dels indrets amb vistes privilegiades proper al poble de la Figuera, Josep Maria Espinàs (1984) recull aquests comentaris d'un figuerenc:

“Aquí a prop tenim el coll de Solanes, que li diem el balcó del Priorat, perquè el domina com cap altre punt. [...] Tenim el Priorat als peus. El Priorat que s'ha despertat, que s'ondula suaument i desprèn, tocat pel sol, una boirina color d'aram” (Espinàs, 1984: p. 245 i 250).

I també descriu el més popular de tots els miradors, no tan sols de la unitat, sinó també, probablement, del Priorat, és a dir, l'ermita de Sant Pau:

“A dalt de tot, l'ermita. I el panorama. Un sensacional –un adjectiu simplement exacte– panorama circular. En Joan afirma: –Diu que d'aquí estant es veuen set províncies. [...]. L'extensió visible és immensa i anem girant, a poc a poc, sobre nosaltres mateixos. El Montsant és rosat, més enllà la serra de la Llena ja té la grisor de l'acer. I reclamant per damunt de tot la nostra atenció l'Ebre. L'Ebre brilla fredament en el capvespre, i se'ns fica als ulls la seva ampla volta –una volta que, amb aquesta perspectiva, fins ara només havíem vist en els mapes” (Espinàs, 1984: p. 243).

Portada del llibre *A peu pel Priorat*, de Josep Maria Espinàs.

Valors en el paisatge

En l'àmbit dels valors històrics, a més de l'ermita de Sant Pau, que també representa un valor religiós, cal esmentar la gran riquesa en construccions rurals de pedra seca. Aquestes, evidencien que, en el passat, fins i tot els indrets més aspres i rocallosos estaven aprofitats per a la producció agrícola.

Cal destacar també el conjunt de trinxeres de la Guerra Civil Espanyola que es troben a uns 500 metres de Sant Pau i que fa uns anys varen ser recuperades per ser visitades. Aquest indret va ser, durant un temps, el lloc de comandament de la batalla de l'Ebre per part de l'exèrcit republicà.

Pel que fa als valors ecològics de la serra del Tormo, fins fa poc pràcticament no hi havia cap espai en regim de protecció, només un petit sector situat a l'extrem del vessant nord de la serra de la Figuera i que comprèn la carena de Pena-roja, inclòs en el Parc Natural de Montsant. Però recentment s'han incorporat els cingles adjacents al riu Montsant i els contraforts del sud-oest al Pla d'espais d'interès natural (PEIN). Aquests dos espais són: el Pas de l'Ase, una extensa zona que va des d'aquest estret del riu Ebre fins a la serra de la Figuera; i la serra de Montsant-la Vilella Baixa,

que s'estén pels cingles septentrionals i orientals de la serra de la Figuera, des dels contraforts de Sant Pau fins al terme del Lloar i el riu Montsant.

De fet, un dels principals valors de la serra de la Figuera és la seva funció ecoestructural com a gran connector ecològic entre la serra de Montsant i el pas de l'Ase, a l'Ebre, ja que tot el conjunt orogràfic forma part de l'alineació principal del braç interior de la Serralada Prelitoral.

En relació amb els valors estètics del paisatge, la panoràmica de la serra amb els pendents emboscats que donen pas als cingles calcaris, vista des del sud i des de l'est, és d'alta qualitat i contribueix d'una manera important a la diversitat paisatgística del Priorat, tan apreciada pels visitants.

La visió més aspra, que es té des de l'oest i des del nord, de les zones ocupades majoritàriament per brolles, es veu compensada per la presència dels gorgs revirats que dibuixen els barrancs i també pels espectaculars marges de pedra dels antics camps de conreus que encara es conserven. El poble de la Figuera, enmig d'aquest muntanyam, es veu beneficiat per la qualitat d'un paisatge que hauria de tendir a millorar (especialment potenciant la regeneració del bosc a les àrees cremades) en les pròximes dècades.

Aquests valors estètics, sobretot els contemplats des del vessant del baix Priorat i del Priorat històric, es podrien relacionar amb uns valors identitaris per part de la població d'aquest sector de la comarca, per als quals aquesta serra forma part del seu espai quotidià.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Hi ha diverses rutes per a l'observació i gaudi del paisatge de la unitat. Les que s'integren totalment o parcialment en la unitat són el sender de la Vilella Baixa a la Figuera. Surt des de la Viella Baixa en direcció est pel camí a la Figuera, puja el cingle i enllaça amb el GR-171, que creua el nucli mateix de la Figuera i segueix fins a la punta de lo Guixar (636 m), un mirador excel·lent de la comarca del Priorat.

Una altra ruta destacada va de la Figuera a Sant Pau (628 m), que és l'altre mirador amb una panoràmica circular i una perspectiva de pràcticament tota la comarca del Priorat. S'inicia a la Figuera i segueix de forma paral·lela la carretera T-730 fins a Sant Pau.

El cingle calcari que ressegueix el límit meridional de la unitat, amb una longitud aproximada de 15 quilòmetres i un desnivell de 50 a 100 metres, constitueix una façana paisatgística de primer ordre que, a més, marca el trànsit de les terres silíciques del Priorat històric als substrats carbonàtics del nord. El riu Montsant talla aquesta formació a l'alçada de l'embassament de la Vilella Baixa i la separa de la unitat veïna del Montsant. És visible des d'una bona part del Priorat meridional i central, en especial des de l'eix Falset-Gratallops-la Vilella Baixa.

Quant als miradors, per la seva relativa accessibilitat i popularitat, destaquen el de l'ermita de Sant Pau i el de la punta del Guixar, ambdós propers al poble de la Figuera.

La punta de lo Guixar o l'Escambellet és el vèrtex més alt de la serra de la Figuera, a menys d'un quilòmetre del poble i està reconegut popularment com a mirador (freqüentment anomenat el Balcó del Priorat). S'hi pot arribar per un camí rural que parteix de la carretera T-730, sortint de la Figuera en direcció al Molar. L'indret, típicament carener, s'identifica per la presència de torres de comunicacions. La panoràmica que s'hi divisa és pràcticament circular però destaca, en especial, la vista sobre la comarca del Priorat en direcció est. Des d'aquest punt poden identificar-se molts dels pobles de la comarca.

La punta de Sant Pau és un dels indrets amb vistes més espectaculars del Priorat. Malgrat la seva altitud discreta (628 m), gaudeix de vistes circulars a tot el tomb de l'ermita de Sant Pau, ubicada al punt culminant. Popularment s'anomena Mirador de les set províncies, perquè es diu que s'albiren terres de les demarcacions de Barcelona, Tarragona, Lleida, Osca, Saragossa, Terol i Castelló.

Totes les carreteres que circulen per la serra del Tormo ofereixen unes perspectives molt interessants, i qualsevol petit arramblador pot ser un bon indret per a la contemplació del paisatge. La T-702, de la Vilella Baixa a Cabacés, a l'altura del coll de la Calçada; la T-730, del coll de la Torre a la Figuera i al Molar, en diversos punts del recorregut, permet també l'accés a Sant Pau i a l'Escambellet.

418

Possible evolució del paisatge

Si es continua sota els mateixos paràmetres demogràfics i socio-econòmics, la previsió és que el paisatge de la serra de la Figuera no canviï substancialment. Els condicionants naturals i la possible alteració dels incendis forestals seran els agents principals en l'evolució del paisatge. Es preveu, també que la reconstitució de la vegetació i la formació de bosquines i boscos, més estructurats i densos, amb el pas del temps siguin els processos dominants.

Les característiques topogràfiques, d'altra banda, fan que qualsevol altra infraestructura o instal·lació de nova creació (ja siguin torres de comunicacions, dipòsits d'aigua o construccions en general) tinguin una elevada visibilitat des d'un ampli marc territorial. Per aquesta raó, és especialment important portar a terme aquestes actuacions amb una cura especial, sobretot pel que fa al nucli de la Figuera.

Amb un caràcter complementari, també seria necessari vetllar per una millor integració de les activitats ramaderes. Per altra banda, no es preveuen variacions significatives en la localització residencial i d'activitats econòmiques, ni tampoc en la creació de noves infraestructures de comunicació viària.

D'altra banda, serà interessant observar l'evolució futura dels conreus, atès que es tracta d'una zona de baixa incidència vitivinícola en relació amb el nucli central del Priorat. Alguns dels conreus de

tipus tradicional es troben precisament en perill ateses les actuals condicions econòmiques que tenen.

Finalment, és necessari remarcar que les transformacions d'aquesta unitat paisatgística repercuteixen visualment sobre un territori molt més ampli, incloent-hi part de l'àmbit territorial de les Terres de l'Ebre, per la qual cosa ha de ser objecte d'un tractament integrat.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- El foc és un factor transformador del paisatge on dominen les brolles. Els canvis en el paisatge que provoquen els incendis són importants i persistents, fet que perjudica la qualitat paisatgística de la unitat.

Oportunitats:

- La incorporació de bona part de la serra dins la xarxa Natura 2000 ha de permetre una gestió de l'entorn que permeti preservar els valors naturals i patrimonials.
- La presència de miradors excepcionals sobre el Priorat (l'ermita de Sant Pau o el balcó del Priorat), amb unes perspectives sobre tot l'horitzó, suposen uns elements molt importants per al gaudi paisatgístic del territori de la Catalunya meridional.
- L'escassa pressió antròpica actual pot tenir efectes positius però també negatius en la preservació del paisatge de la serra. La disminució de l'activitat agrícola pot afavorir l'increment de la massa forestal i facilitar la propagació dels incendis i la possibilitat de pèrdua d'un important conjunt patrimonial lligat a l'agricultura. Altrament, si l'acció humana s'orienta cap a activitats com el turisme, que necessita un patrimoni cultural i natural ben conservat, els resultats poden ser molt favorables per al desenvolupament local de les poblacions de la serra.

El Lloar és un dels pocs nuclis urbans de la serra del Tormo. Observatori del Paisatge

- Per últim, cal destacar la gran importància que té la serra del Tormo com a connector ecològic entre la serra de Montsant i el sector del pas de l'Ase, a l'Ebre. S'ha de tenir molt present aquesta situació a l'hora de planificar la gestió d'aquest espai de manera integrada en el sector meridional de la Serralada Prelitoral.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Una façana paisatgística dels cingles de la serra de la Figuera, marc escènic de part del Priorat, protegida d'elements artificials que en dificultin o distorsionin la visió, preservant d'aquesta manera la seva condició de referent visual i identitari de bona part dels habitants d'aquest territori.

OQP2

Pobles compactes, petits i molt poc transformats en el darrer segle que mantinguin en el desenvolupament els trets identitaris propis de l'arquitectura rural del lloc.

OQP3

Un paisatge rural, format per extenses masses forestals i per conreus definits per bancals de pedra seca, ben gestionat que aconseguixi una bona rendibilitat dels cultius i que permeti la conservació de l'arquitectura de pedra seca i que previngui alhora el risc d'incendi forestal.

OQP4

Extensa massa forestal amenaçada pel risc d'incendi on es propiciïn actuacions de compartimentació de l'espai mitjançant accions poc artificials.

Àrees amb valors especials per protegir

- Façana i perímetre visual del nucli de la Figuera. Promocionar-lo com a poble d'interès paisatgístic per la seva localització geogràfica, els valors històrics, la configuració mateixa del nucli i l'excel·lent mirador que representa sobre el Priorat.
- Paisatge de cingles de la serra de la Figuera (punta de lo Guixar, Damunt Roca, la Cresta,...): cal potenciar-ne els diversos valors que té (fita permanent en l'horitzó, hàbitats naturals singulars, espais d'interès geològic, símbol del Priorat), preservar-los d'actuacions agressives i valoritzar-los fent-ne difusió dels valors.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen bona part de la unitat, i que representen el corredor natural entre el Montsant i les serres de Pàndols i de Cavalls i els Ports. Cal impulsar-hi la gestió forestal sostenible preservant-ne els valors, i emprendre-hi mesures per reduir el risc d'incendis forestals.
- Mosaics agroforestals existents als voltants dels nuclis urbans del Molar i el Lloar. Si s'escau, cal fer-los extensius

cap a d'altres indrets de la unitat trencant la continuïtat de les masses forestals, amb l'objectiu de reduir l'impacte dels grans incendis forestals i d'aportar una millora en els índexs de biodiversitat. També cal mantenir i recuperar el valor dels murs de pedra seca que contenen aquests mosaics

- Miradors paisatgístics de Sant Pau de la Figuera i de la Punta de lo Guixar, que ofereixen unes àmplies panoràmiques sobre les terres de ponent, el primer, i sobre el Priorat, el segon. Cal preservar-los d'intervencions agressives i potenciar-ne el valor.
- Nuclis rurals del Molar i el Lloar. Cal preservar-los i restaurar-los, mantenint-ne l'aspecte compacte i, si s'escau, integrant les noves construccions al paisatge preexistent.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) Garcia-el Molar-la Figuera-coll de la Torre
 - b) El Masroig-el Molar-el Lloar-Gratallops

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

Paisatge de cingles i codines

Façana i perímetre visual del nucli de la Figuera

Àrees de foment de la gestió

Mirador

Massa forestal

Mosaic agroforestal

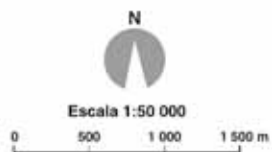
Nucli rural

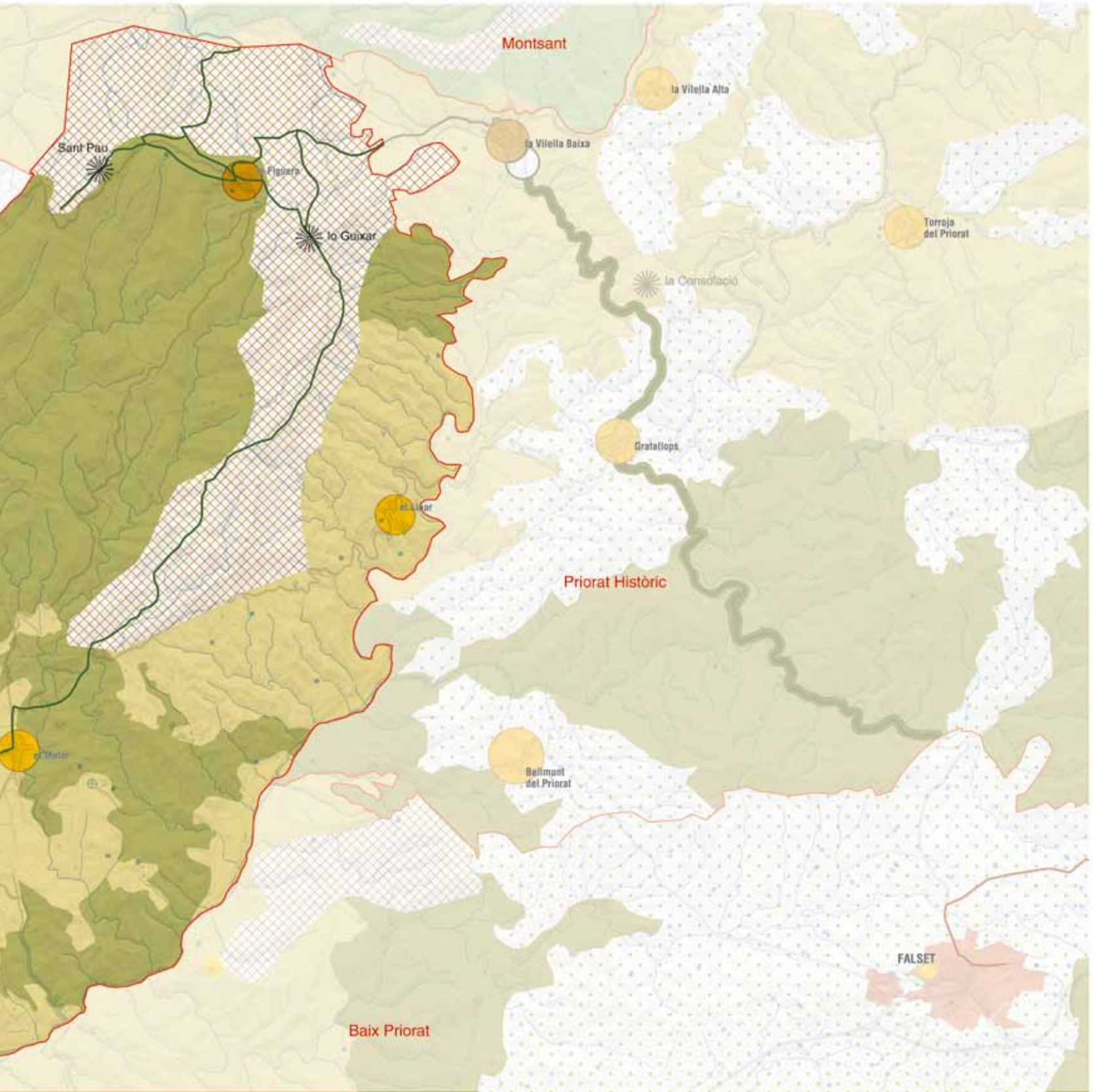
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

Itinerari a peu

420

11. Priorat històric

Comarca:

Priorat, Baix Camp.

Superfície:

2.519 ha

Municipis:

Poboleda, Torroja de Priorat, la Vilella Alta, la Vilella Baixa, Gratallops i Bellmunt del Priorat, est del Lloar, Falset, Pradell de la Teixeta, extrem nord de Duesaigües.

422

Els costers de vinya caracteritzen el Priorat històric. Al fons, el nucli de Gratallops. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Relleu trencat, de baixes serres i turons amb vessants fortament inclinats.
- El curs d'aigua principal és el riu Siurana que fa de col·lector d'una densa xarxa de torrents tributaris que neixen en els relleus meridionals de Montsant.
- Predomini del conreu de la vinya, actualment en expansió després de moltes dècades de retrocés. Els avellaners es concentren en el sector més oriental, a Porrera i Poboleda, les oliveres són importants a la Vilella Alta i la Vilella Baixa mentre que els camps d'ametllers es troben arreu.
- Vegetació mediterrània és poc densa. Un mosaic d'alzinars, pinedes de pi blanc, brolles d'estepes i prats secs que es reparteixen l'espai que no és ocupat per les vinyes.
- Poblament concentrat en els nuclis rurals i compactes de Porrera, Poboleda, la Vilella Alta, la Vilella Baixa, Escaladei, Torroja de Priorat, Gratallops i Bellmunt de Priorat. Excepte els nuclis de Gratallops i Bellmunt de Priorat, emplaçats dalt d'una carena, la resta de poblacions del Priorat històric es localitzen a la riba d'alguns dels cursos d'aigua principals.
- Carreteres estretes i sinuoses que adapten el traçat al relleu muntanyós de la unitat.
- Tonalitats brunes dominants en el paisatge, sobretot a l'hivern, quan les vinyes queden nues i es percep el substrat geològic.
- El fons escènic del cingle Major de Montsant és visible des de molts indrets i és un element identitari d'abast comarcal.

Mirador

— Itinerari motoritzat

6 Coll de la Teixeta - Cambrils

9 Falset - Cornudella de Montsant

— Itinerari a peu

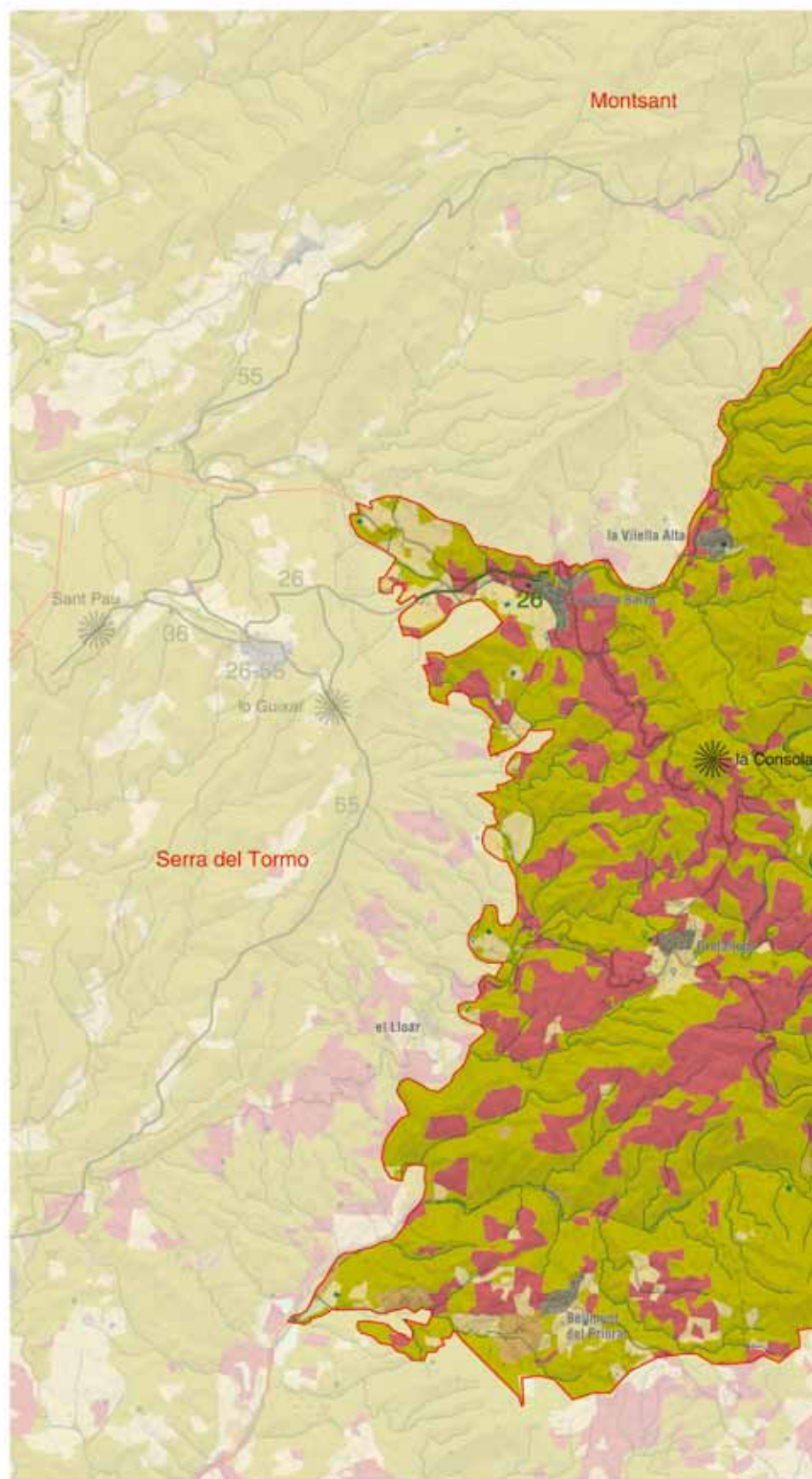
26 la Vilella Baixa - la Figuera

42 Porrera - Coll Major

52 GR-7

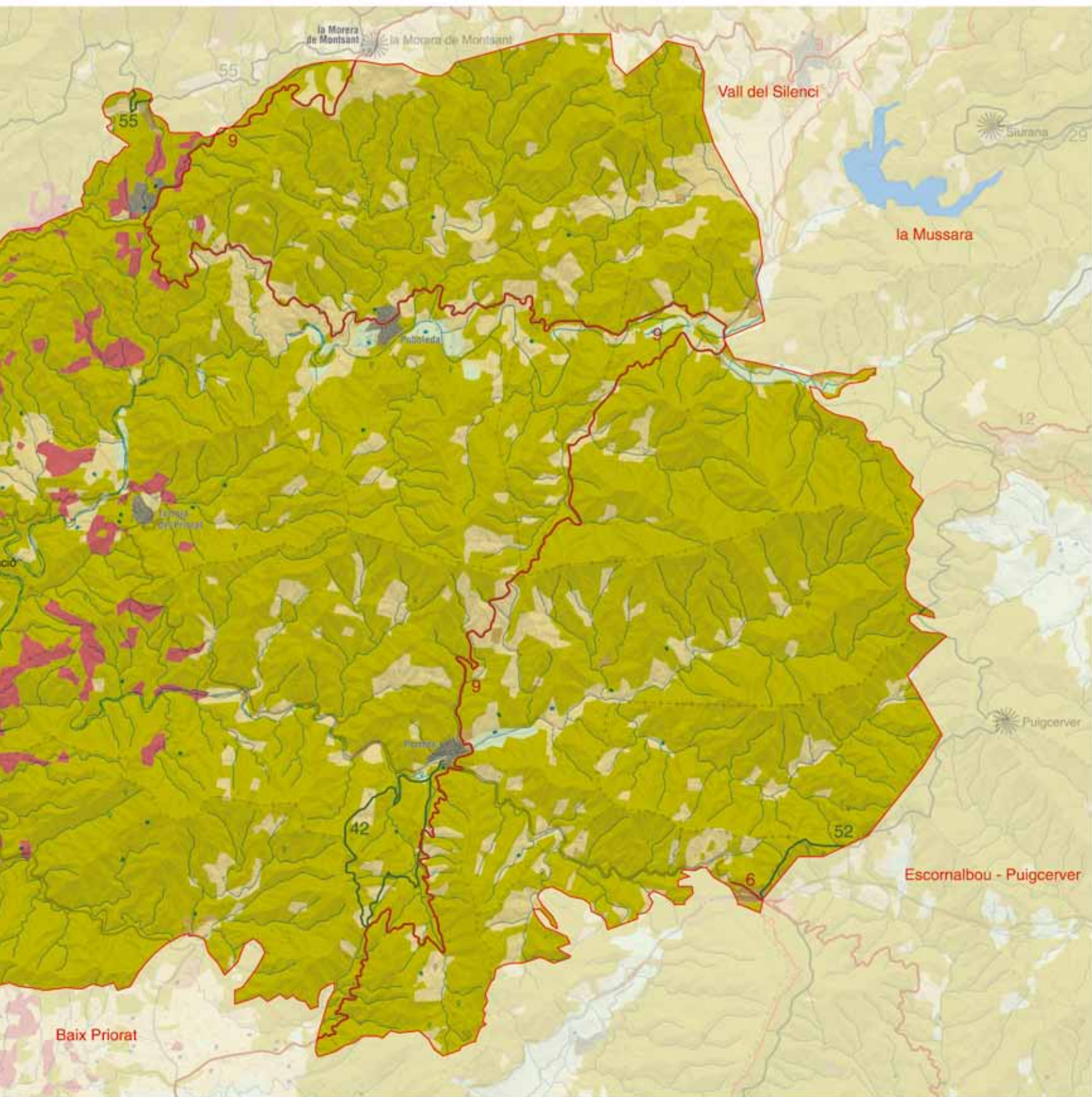
55 GR-171

424

Escala 1:60 000

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El Priorat històric coincideix gairebé amb el territori de materials paleozoics: pissarres i gresos, que s'estenen entre el peu de la serra de Montsant i la plana de Falset-Marçà. El paisatge està constituït per un mosaic agroforestal de vinyes i bosc mediterrani d'alzines i pins.

Aquest paisatge ocupa la part central de la comarca del Priorat. Tot i presentar una posició deprimida respecte els relleus alterosos de les serres de Montsant, de la Figuera i de la Mussara que l'encerclen per tots costats excepte pel cantó meridional, el terreny no és en absolut planer. És un territori de relleu trencat, laberíntic, modelat en un potent banc de materials geològics molt homogenis, d'edat paleozoica, constituït bàsicament per pissarres i gresos. Uns materials que sota l'acció dels agents erosius donen lloc a formes de relleu de perfil convex. A més, una complexa xarxa de rius i torrents de cabal humil s'ha encaixat fortament en el rocam i ha individualitzat tot un conjunt de serres i turons de modesta altitud, amb les carenes i els cims suaument arrodonits, però costeruts, que donen lloc a un territori d'aspecte bonyegut.

Els materials dominants són les pissarres, les fil·lites i els gresos de l'era paleozoica (períodes Devoniana i Carbonífera), que formen el basament més antic del Priorat que aflora actualment. Aquests materials, especialment les pissarres i les fil·lites, es meteoritzen descomponent-se en petites làmines o llosetes anomenades, genèricament, llicorella. El relleu ve marcat per l'erosió soferta per aquests materials, que ha originat turons arrodonits, amb vessants rectilinis de pendent variable, solcats per una complexa xarxa de barrancs.

El gruix dels sediments paleozoics dipositats es considera el més potent i ben conservat del nord-est de la península Ibèrica, amb materials que arriben als 400 milions d'anys antiguitat. Aquest fet

Detall d'un aflorament de pissarres, el material característic dels relleus del Priorat històric. Observatori del Paisatge

ha motivat la inclusió del sector comprès entre Poboleda i la Vilella Baixa en l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya.

Els boscos ocupen actualment poca superfície a causa de l'antiga ocupació agrícola de l'espai. Les principals àrees forestals es troben en el sector oriental. A l'obaga de la serra del Molló i de la roca del Llamp la massa boscosa ocupa més de 700 hectàrees. Es tracta de boscos d'alzines (*Quercus ilex*) i pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) que en el cas de la serra del Molló canvien cap a un alzinar muntanyenc per sobre dels 700 metres d'altitud, amb presència de colònies de pi roig (*Pinus sylvestris*) i teixos (*Taxus baccata*). Als vessants obacs de la vall del riu de Cortiella, entre Porrera i Gratallops, es troben també claps forestals ben conservats, com és el cas del bosc de les Toloses, un alzinar que ocupa unes 100 hectàrees d'extensió.

Les brolles d'estepes (*Cistus salviifolius*, *C. monspeliensis*) i brucs (*Erica arborea*) juntament amb els prats mediterranis secs de llistó (*Brachypodium retusum*) recobreixen molts vessants, especialment aquells que han estat afectats per algun incendi forestal o els que havien estat ocupats per conreus avui abandonats, una tendència generalitzada al llarg del segle passat i que just ha començat a invertir-se en les darreres dècades, en relació amb l'augment del valor de la producció vinícola de la comarca.

La vegetació de ribera es troba localitzada en alguns indrets de les vores dels cursos d'aigua principals. Destaca el tram del riu Siurana comprès entre l'hostal del Pubill i Poboleda, inclòs en l'inventari de zones humides de Catalunya, on prospera una bona representació del bosc de ribera, amb àlbers (*Populus alba*), salzes (*Salix alba*) i gatells (*Salix atrocinerea*), junt amb la presència d'espècies de distribució mediterrània com el vern (*Alnus glutinosa*).

La xarxa de rius i torrents travessa el Priorat històric de llevant a ponent, en consonància amb la inclinació del terreny. El curs d'aigua principal és el riu Siurana que, procedent dels relleus de la Mussara, fa de col·lector d'una densa xarxa de torrents tributaris que neixen en els relleus meridionals de Montsant i en les muntanyes que, com la serra del Molló, separen el Priorat del Baix Camp.

Excepte els nuclis de Gratallops i Bellmunt de Priorat, emplaçats dalt d'una carena, la resta de poblacions del Priorat històric es localitzen a la riba d'algun dels cursos d'aigua principals. La Vilella Alta i la Vilella Baixa se situen a la riba del riu d'Escaladei; Poboleda i Torroja de Priorat a la vora del Siurana, mentre que el riu Cortiella rega les hortes de Porrera.

El relleu trencat i costerut no facilita la implantació dels conreus. Malgrat tot, al final del segle XIX la vinya va assolir una gran extensió. L'impacte de la fil·loxera va suposar l'inici d'una davallada del sector agrícola que no ha iniciat una lenta recuperació fins fa pocs anys. Actualment les principals àrees de conreu es localitzen en el sector comprès entre Gratallops i Bellmunt del Priorat, per una banda, i a les immediacions de Torroja de Priorat i Porrera, per l'altra.

Conreus de vinya sense aterassar a prop de Porrera. Observatori del Paisatge

Actualment el conreu més estès és la vinya, el qual ha assolit el predomini els darrers anys i es preveu que continuarà augmentant de superfície. Els avellaners es concentren en el sector més oriental, a Porrera i Poboleda, les oliveres són importants a la Vilella Alta i la Vilella Baixa, mentre que els camps d'ametllers es troben arreu.

Evolució històrica del paisatge

Com en d'altres contrades interiors del sud de Catalunya, la documentació sobre l'evolució històrica del paisatge és minsa, tot i que en aquest cas concret es tracta d'un territori àmpliament glossat per les seves particulars característiques i, d'altra banda, amb una evolució demogràfica molt moderada en el temps.

Tal com va passar en altres espais del mateix àmbit territorial, el segle XIX va destacar per la incidència del conreu de la vinya en la configuració del paisatge i en el desenvolupament demogràfic i el creixement de les poblacions del Priorat històric.

A mitjan segle XIX el territori es trobava conreat pràcticament tot, tal com es manifesta en l'abundància de construccions i patrimoni arquitectònic rural que resta d'aquella època. L'expansió de la vinya es va produir en detriment de les zones forestals, exceptuant els punts topogràficament més complexos, al mateix temps que es mantenien altres zones corresponents a conreus de secà diversos.

L'impacte de la plaga de la fil·loxera va ser especialment significatiu en el Priorat històric. Des d'un punt de vista paisatgístic l'impacte es va centrar en l'abandonament de les àrees de conreu de la vinya situades en punts de més difícil accés. Tot i això, el retrocés del conreu no va ser sobtat, ja que progressivament es va anar introduint el peu americà. L'efecte de la fil·loxera es va reflectir, també, en una davallada demogràfica de la població de la zona.

El període de postguerra va representar per a molts pobles una recuperació demogràfica significativa, que es va manifestar en la consolidació de l'estructura urbanística de les poblacions, amb

uns trets, en molts casos, ja semblants als que s'han mantingut fins a l'actualitat.

A partir dels anys cinquanta i, sobretot, dels seixanta del segle passat, el desenvolupament de la indústria a les zones urbanes va motivar un èxode rural de gran abast que va tenir efectes innegables en el paisatge del Priorat històric. Una particularitat evident en aquest context és la representada per la caiguda de les explotacions mineres a Bellmunt, amb una incidència econòmica, humana i urbanística indiscutible. En les poblacions, l'abandonament de molts dels habitatges va generar un impacte negatiu del qual encara queden restes, especialment a les poblacions amb més mala accessibilitat i menor incidència del fenomen de la segona residència.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge del Priorat històric presenta una fesomia molt homogènia. A la uniformitat dels materials geològics que condicionen el relleu s'ha d'afegir la repetició d'un mateix patró d'usos i cobertes del sòl arreu. Un mosaic de conreus, on predomina la vinya, i àrees de vegetació: claps forestals, brolles i prats secs, recobreixen els vessants costeruts. Els nuclis de població, petits i compactes, es localitzen al fons de les valls estretes obertes pels torrents o al cim de baixes carenes.

Geogràficament, el Priorat històric coincideix amb el curs mitjà dels rius Siurana, Cortiella i Escaladei. Correspon a la part central de la comarca del Priorat i la seva delimitació es recolza, en bona part, en els materials geològics que hi afloren i en el mosaic característic del paisatge i dels usos del sòl, influenciats per una orografia singular de turons arrodonits. El Priorat històric integra dues de les unitats de paisatge definides a la Carta del paisatge del Priorat, que són: Priorat paleozoic, que comprèn la major part de la superfície, i serra del Molló.

La vegetació potencial evoluciona des del domini de l'alzinar litoral a la part oriental, cap al del carrascar a la zona occidental, més continental. Tot i això, la intensa activitat humana que s'hi ha desenvolupat al llarg del temps ocasiona que els boscos climàtics siguin més aviat rars. Així, són freqüents les comunitats successòries de les brolles d'estepes i els prats secs de llistó amb trèvols, que ocupen àrees abandonades que s'havien conreat durant segles. Als indrets més regenerats, el pi blanc o el pi pinyer formen un estrat arbore damunt de les brolles i els prats. Es troben boscos de certa consideració i maduresa a la serra del Tossal, la serra Alta i la serra d'Obagues. També destaquen els boscos de ribera associats als rius i rierols principals, especialment el que prospera al Siurana, entre l'hostal del Pubill i Poboleda, tram que ha estat inclòs, per la seva representativitat, dins de l'inventari de zones humides de Catalunya. Esmert a banda mereix la vegetació de les obagues de la serra del Molló, on destaca la presència d'un alzinar muntanyenc molt ben conservat i dels més representatiu del sud de Catalunya, amb espècies extramediterrànies, com el pi carrasser, el pi roig, el roure cerrioide, el teix, la moixera de pastor, etc.

El paisatge del Priorat històric es caracteritza per la presència de serres i turons de formes arrodonides, recoberts per un mosaic de clapes discontinues de bosc i amb alguns vessants afeixats per al conreu de la vinya, tal com es pot apreciar en la imatge corresponent a un sector situat entre Porrera i Gratallops. Observatori del Paisatge

Cal tenir present que els incendis forestals han afectat diversos sectors del Priorat històric els anys 1980, 1982 i 1987, tot afavorint l'extensió de les brolles i prats secs. Tot i que en els darrers quinze anys no hi ha hagut cap gran incendi forestal, aquesta constitueix una veritable amenaça per al paisatge de la unitat. Actualment tot el territori forma part del perímetre de protecció prioritària Priorat-serra de Montsant, establert per la Generalitat de Catalunya.

428

A diferència d'altres indrets on els canvis cromàtics estacionals els proporciona la vegetació natural, al Priorat històric es deuen principalment a les variacions morfològiques de les espècies conreades al llarg de l'any: al final de la tardor i a començament d'hivern el protagonisme és el color bru fosc, fins i tot metàl·lic en temps humit, dels turons de llicorella. Amb les primeres tebiors primaverales esclata la florida dels ametllers, que vesteix de blanc molts vessants. A l'estiu, el verd dels ametllers i avellaners cobreix els camps de conreu, mentre que a la tardor els daurats d'ametllers i garnatxes o el roig encès de les carinyenes ens ofereixen matisos ben diferents.

Així doncs, els conreus són presents per tota la unitat i, en determinades àrees de relleu més favorable, arriben a dominar el paisatge. Tal és el triangle entre Gratallops, el Lloar i Bellmunt, o les zones properes a Torroja i a Porrera. La vinya i l'ametller s'estenen per tota aquesta àrea. Contràriament, l'avellaner queda força restringit a la meitat oriental, mentre que l'oliver pren rellevància a ponent. Tots aquests conreus aprofiten fondals i vessants de pendent suau o moderat. Sovint no hi ha cap modificació del pendent original. Quan aquest és molt gran es troba abancalat de forma parcial mitjançant marges discontinus de pedra, estratègicament col·locats per a evitar l'erosió.

Cal destacar l'augment de la superfície dedicada al conreu de la vinya com a conseqüència de la revaloració dels vins de la comarca, especialment els de la Denominació d'Origen Qualificada

Priorat, que és el principal agent transformador del paisatge del Priorat històric.

L'arribada d'importantes inversions per a recuperar finques per al conreu de la vinya comporta, a vegades, grans abancalaments, amb talussos molt alts que s'aconsegueixen mitjançant el piconatge de la roca i que arriben a modificar la topografia de muntanyes senceres. Aquests nous espais conreats contrasten vivament amb l'entorn, ja que els conreus tradicionals estan completament adaptats a l'orografia.

També cal esmentar la proliferació de cellers i granges, alguns de grans dimensions, en el medi rural.

Un element de la dinàmica recent del paisatge del Priorat històric és l'expansió del conreu de la vinya per mitjà de l'aterament dels vessants, tal i com s'observa en la imatge corresponent a un sector proper al nucli de Porrera. Observatori del Paisatge

Per a respondre a aquestes actuacions, des dels consells reguladors de les denominacions d'origen Montsant i Priorat s'estan desenvolupant normes per tal de minimitzar les transformacions provocades per aquestes activitats.

D'altra banda, el Priorat històric integra diversos nuclis urbans, tots ells de petites dimensions i amb unes característiques arquitectòniques força comunes, que els fan molt atractius, ja que caracteritzen fortament el paisatge de la unitat: Poboleda, Escaladei, la Vilella Alta, la Vilella Baixa, Gratallops, Torroja del Priorat, Porrera i Bellmunt del Priorat.

Pel que fa a les infraestructures, les carreteres que comuniquen els pobles de l'àrea s'adapten a la morfologia particular del relleu i segueixen un traçat sinuós, vorejant serres i turons i baixant des dels vessants fins als fons dels barrancs. Cap d'aquestes vies, però, no mostra un trànsit massa important.

Un dels impactes visuals que s'identifiquen a la unitat són les dues línies elèctriques de 110 i 220 kV que creuen la zona marginal meridional de la unitat.

Per altra banda, els aerogeneradors del parc eòlic situat al sector Collet dels Feixos-coll de la Teixeta es troben al límit d'aquesta unitat amb la d'Escornalbou-Puigcerver. Igualment tenen incidència visual al Priorat històric, tot i que no es trobin en el seu territori, els aerogeneradors del parc eòlic situat a la serra del Pradell-l'Argentera, instal·lat entre 1998 i 1999.

Expressió artística del paisatge

Salvador Estrem i Fa glossa els paisatges d'aquesta unitat a les seves obres *Elegia del Priorat i altres versos* (1927) i *El Crist de la Solitud* (1936). En un dels seus poemes més coneguts, Estrem, diu:

“La terra del Priorat
és un eixam de muntanyes,
muntanyes color d'aram,
d'aram i d'or i de plata;
unes tenen el cim blau,
altres la cresta morada,
i totes uns claps de verd
on la vinya viu en calma”
(Estrem, 1933: p. 646).

Josep Maria Espinàs a *Viatge al Priorat* aporta moltes referències descriptives del paisatge d'aquesta unitat. A continuació es reprodueixen diversos fragments relatius a diferents pobles i indrets:

“El poble, prou que es veu, havia estat important. Es veu que ho havia estat i que ja no ho és. Hi passejo amb atenció perquè encara avui Gratallops es fa respectar. Els jocs del sol i de l'ombra li donen dramatisme. [...] Hi ha moltes cases abandonades i no poques de ruïnoses”. (Espinàs, 1984: p. 90).

“A l'esquerra, dalt del turó que el camí va voltant, hi ha una ermita. La vetlla una llarga i perfilada renglera de xiprers. És l'ermita de la Verge de la Consolació, que presideix un Calvari. La deixo endarrera però la veig encara una bona estona. Penso que corona el centre del Priorat”. (Espinàs, 1984: p. 108).

“En arribar als dos camins agafo el de dalt, també com és de llei. L'experiència d'encertar els camins és apassionant, i el Priorat, sistema d'ondulacions contínues, és un camp de pràctiques tan variat com difícil” (Espinàs, 1984: p. 116).

“D'aquí estat, a cada revolt, la vall de Poboleda mou les seves línies, s'eixampla i s'estreny com un ser viu, inicia un somriure i el canvia per una ganyota” (Espinàs, 1984: p. 134).

“Aquest petit fet geogràfic es descobreix per les seves conseqüències: des de la carretera, la Vilella Baixa sembla la Nova-York del Priorat. Les cases del centre, sobretot les que volten l'església, tenen una colla de pisos, algunes fins a set, si no he comptat malament. La cosa -escatimem adjectius- és sorprenent. Ara bé, anem a donar una volta pel carrer Major. Llavors resulta que les mateixes cases es limiten a tenir dues o tres plantes, de manera que la porta principal, mirant des de la carretera, es troba al nivell d'un quart pis” (Espinàs, 1984: p. 192).

Espinàs també fa algunes descripcions del Priorat històric des de miradors externs a la unitat:

Des del camí de Cornudella a la Morera:

“M'aturo, en un pla del camí, a mirar la vall al fons, i les serres ondulades que s'estiren i repeteixen enllà del coll de Torroja, per on vaig baixar ahir. La llum del matí dona a

Les façanes d'alguns nuclis de població del Priorat Històric es conserven inalterades malgrat el pas del temps i tenen un alt valor patrimonial i arquitectònic, com la del nucli antic de la Vilella Baixa, que Josep Maria Espinàs va anomenar la “Nova York del Priorat”. Observatori del Paisatge

les vinyes i als boscos llunyans un vague tremolor, i fa que aquells turons semblin més habitats que no són” (Espinàs, 1984: p. 154).

Des de la Morera de Montsant:

“Dóna bo d’acostar-se a mirar, d’aquí dalt, l’arrugada falda del Priorat –on en aquesta hora del matí el sol sembla adormir-se encara. La Morera, que vista de la vall té un aire guerrer, té en realitat –ho veig ara que hi sóc i els seus ulls són els meus– una actitud vigilant, però evidentment pacífica, com si estigués al marge del que passa allà baix. Mirant el país, la Morera no parpalleja; al mig del Montsant, sembla un rellotge de pedra, parat en una hora antiga. Per això la Morera és el testimoni –no el jutge– del Priorat” (Espinàs, 1984: p. 159).

Des del coll de Solans, a la Figuera:

“Tenim el Priorat als peus. El Priorat que s’ha despertat, que s’ondula suaument i desprèn, tocat pel sol, una boirina color d’aram” (Espinàs, 1984: p. 250).

Valors en el paisatge

Les mines de galena de Bellmunt del Priorat, actualment abandonades, estan incloses com a geòtop en l’Inventari d’espais d’interès geològic de Catalunya i atresoren un indubtable valor pedagògic. Algunes de les mines s’ha recuperat i s’ha adequat per a visites guiades restaurant un patrimoni historico-cultural encara d’incipient importància turística.

La unitat inclou una altra àrea d’interès geològic: la geozona Vilella Alta-Poboleda, que forma part i és representativa de l’aflorament de materials del Carbonífer de les serralades costaneres catalanes. És interessant geològicament perquè registra la successió turbidítica devònic-carbonífera més potent (2.500 m) i sedimentàriament més ben conservada del NE de la península Ibèrica. Gràcies al baix grau de metamorfisme i a la relativament baixa intensitat de deformació tectònica que varen afectar els materials de la zona durant l’orogènia herciniana, és possible reconèixer amb detall les característiques sedimentològiques dels dipòsits submarins, incloent-hi una bona varietat d’estructures sedimentàries inorgàniques i traces fòssils. També es poden trobar diversos grups de fòssils devònics i carbonífers com ara conodonts, radiolaris, foraminífers, crinoïdeus, trilòbits i restes vegetals d’origen continental, alguns dels quals permeten datar trams de la successió amb precisió.

Les ermites de la Consolació i de Sant Antoni (de Porrera), així com diversos masos de gran interès per les seves dimensions i estructura: la Garranxa, Sant Blai, Sant Marcel, lo Molí, Marimon i Bruno, alguns deshabitats, tenen una importància social i simbòlica.

El Priorat històric coincideix en gran part amb la DOQ Priorat, fet que mostra la relació entre el paisatge i el valor dels productes agrícoles, per tant és un exponent molt clar del valor socioeconòmic del paisatge. De fet, juntament amb el vi de qualitat, s’està venent un paisatge i un territori –també una forma de fer les coses i de

veure la vida–, cosa que és considerada una part molt important del valor afegit del producte.

Els valors espirituals més rellevants es troben a la cartoixa d’Escaladei i a la façana paisatgística del cingle Major de Montsant, tot i que aquest últim es troba fora de la unitat però present com a fons escènica situat al nord. Les ermites de Sant Antoni, a Porrera, i de la Verge de la Consolació, entre Gratallops i Torroja, són elements característics del paisatge del Priorat històric, i objecte de la devoció popular per part dels habitants dels pobles propers.

Els valors estètics se centren en les vinyes i els conreus de secà establerts en els pendents de llicorella i que alternen amb petits bosquets; i també, en el relleu intrincat de turons i barrancs i en les façanes formades pels cingles calcaris de les muntanyes perifèriques que encerclen el paisatge del Priorat històric. Són, tots, valors estètics majoritàriament reconeguts pels visitants.

Quant als valors naturals s’ha de destacar la presència d’una petita àrea que pertany al Parc Natural de la Serra de Montsant, situada a l’extrem sud-occidental.

A més, diversos espais de la unitat han estat inclosos dins la xarxa Natura 2000:

- Serra de Prades-Riu Siurana: inclou un seguit d’espais lineals al llarg del riu d’Arbolí i del riu Siurana, entre l’hostal del Pubill i Poboleda, i ha estat designat per a protegir els ecosistemes de ribera. La major part de l’espai es troba en aquesta unitat i inclou la zona humida catalogada de l’assut de l’hostal del Pubill.
- Riu Siurana-planes del Priorat: inclou els costers i la ribera del Siurana, entre Gratallops, Falset, Bellmunt i Porrera. S’ha designat per a la protecció de l’àliga cuabarrada.
- Serra de Montsant-la Vilella Baixa: situat a la franja oriental d’aquesta unitat, ocupa els contraforts de la serra de la Figuera fins a prop del riu Montsant. Ha estat designat per a la protecció de l’àliga cuabarrada.
- Tivissa-Vandellòs-Llaberia-Coll del Guix: la part septentrional d’aquest espai (barranc de les Sentius) es troba dins del Priorat històric, i ha estat incorporat per a la protecció de l’àliga cuabarrada.

Principals rutes i punts d’observació i gaudi del paisatge

El Priorat històric ocupa una posició deprimida respecte de la major part de zones circumdants, així que presenta escasses façanes paisatgístiques. Tot i així, inclou moltes perspectives d’àmbit local com, per exemple, la serra del Molló. La serra del Molló és un dels fons escènics principals tant del Priorat com del Baix Camp, visible tant des del nord, a través de la vall del Siurana, com des del Priorat central, a través de la vall del Cortiella, i també des de la plana del Camp.

El turó de la Consolació, a diferència de la resta de miradors, emplaçats a les muntanyes perifèriques de la comarca, se situa dins

la unitat, i a la seva part occidental. S'alça només a 444 metres d'altitud i, no obstant això, ofereix una magnífica panoràmica, quasi circular, del Priorat històric en un primer pla. Com a escenari de fons, al nord hi ha la serra de Montsant; a l'oest, la serra de la Figuera; i al sud, la Mola i la serra de Llaberia. La vista cap al sud-oest s'allarga fins a la cubeta de Móra d'Ebre i, en dies clars, s'observen, disposades en plans consecutius, les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, la serra de Cardó i els Ports. S'hi accedeix per un camí rural que surt de la carretera T-710, entre Gratallops i la Vilella Baixa.

Pel que fa a les rutes per a l'observació del paisatge destaca l'itinerari circular que surt de Porrera pel GR-174 i que arriba fins al coll Major on hi ha unes vistes magnífiques sobre Porrera i el Priorat històric. Posteriorment, es trenca a la dreta pel nou camí dels masos que segueix els plecs de la muntanya sense perdre desnivell, i finalment descendeix i retorna a Porrera.

Una altra ruta que neix a la unitat Priorat històric és la de Vilella Baixa a la Figuera, que es dirigeix a la unitat veïna de la serra del Tormo. Surt des de la Vilella Baixa en direcció est pel camí a la Figuera, puja el cingle i enllaça amb el GR-171, que creua el nucli mateix de la Figuera i segueix fins a la punta de lo Guixar (636 m), un mirador excel·lent de la comarca del Priorat.

El GR-174 fa un recorregut per bona part del Priorat històric i passa per alguns dels seus pobles: prové de Cornudella i passa per Poboleda, Escaladei, la Vilella Alta, Torroja del Priorat, Gratallops,

el Lloar i Bellmunt del Priorat, des d'on es dirigeix cap a Falset. Després retorna pel camí de Falset a Porrera i, un cop creuada Porrera, continua pel riu Cortiella, passant pels masos del Vilella i d'en Mestre, fins al coll de la Teixeta. A banda de l'atractiu que suposa visitar tots aquests nuclis del Priorat històric, el recorregut, que s'ha de fer en diverses jornades, permet gaudir de panoràmiques molt interessants tant d'aquesta unitat com de les veïnes.

Una altra opció és el sender de gran recorregut GR-7 que ressegueix el límit de la unitat amb la unitat veïna d'Escornalbou-Puigcerver.

Les principals rutes d'observació del paisatge les constitueixen les carreteres que creuen la unitat. Són carreteres incloses a la xarxa local, que comuniquen els diversos pobles del Priorat històric. Les rutes per carretera més remarcables són: la T-702 i T-710 entre Falset i la Bisbal de Falset, que passa per Gratallops, la Vilella Baixa i Cabacés.

També cal destacar la ruta que partint des de Falset arriba fins a Cornudella de Montsant per la T-740 de Falset a Porrera, la TP-7042 que enllaça amb la T-702 i passa per Poboleda i Escaladei, des d'on trenca per agafar una carretera directa a la Morera de Montsant, i continua fins a Cornudella de Montsant per la TV-7021.

Bàsicament es tracta de carreteres estretes i sinuoses, molt integrades en la topografia i que permeten l'observació i gaudi dels diversos racons que formen aquesta unitat.

El nucli d'Escaladei és un dels elements més emblemàtics del Priorat històric. Situat al peu de la cinglera Major de Montsant, constitueix un conjunt amb un alt valor estètic, històric i cultural. Observatori del Paisatge

Possible evolució del paisatge

Es preveu que en un futur proper el paisatge del Priorat històric es mantindrà sotmès als mateixos agents i processos que condicionen la dinàmica actual, amb un predomini del mosaic paisatgístic constituït per conreus i àrees forestals i amb una tendència a augmentar l'àrea de vinya. Per altra banda, els espais forestals tendiran a guanyar densitat i cobertura mentre no siguin afectats pels incendis forestals.

Les poblacions de la zona es caracteritzen per una evolució demogràfica i urbanística força moderada, situació que es preveu que pugui continuar a mig i llarg terminis. Aquest fet és convenient per al manteniment de les característiques del paisatge d'aquesta unitat, de personalitat molt definida. Paral·lelament, es considera de màxima importància vetllar per les característiques tipològiques i estètiques de les noves construccions, així com per una prioritització de la rehabilitació interna en oposició a la nova urbanització.

Aquests aspectes haurien de ser aplicables, també, a les construccions auxiliars de l'activitat agrícola, en un moment de creixement derivat de l'evolució de l'activitat vitivinícola. Precisament, una tendència que s'hauria de moderar és la modificació topogràfica ocasionada per la creació de nous abancalaments destinats a la plantació de vinyes, que ha produït en els darrers temps modificacions dels valors paisatgístics de la zona.

432

Un element de transformació registrat en els darrers anys ha estat precisament la creació de finques de gran extensió a partir de les zones més fàcilment agrupables i allunyades dels nuclis de població, mentre que moltes de les explotacions més properes als pobles s'han abandonat. Es preveu que aquesta tendència pugui continuar els propers anys si no existeix una estratègia que integri variables econòmiques i territorials que considerin la particularitat i l'especificitat d'aquest àmbit territorial.

D'altra banda, els processos de millora puntual de la xarxa viària poden constituir un factor de modificació significativa en determinats espais, per la qual cosa caldrà fer-hi intervencions acurades i de baix impacte. Al mateix temps, caldrà implementar mesures correctores adients a l'hora de crear noves infraestructures, incloent-hi les de tipus hídic o determinats camins rurals.

Altres factors de transformació que poden tenir una incidència menor en els propers anys són: la pèrdua de petites taques forestals de caràcter intersticial –tant com a resultat de l'ampliació de les superfícies de conreu com per efecte dels incendis–, una evolució regressiva d'altres conreus de caràcter testimonial, la modificació de cursos fluvials a l'entorn de les poblacions i les activitats extractives. Cal tenir en compte que la particular orografia d'alguns sectors fa que la visualització de determinats fenòmens sigui molt àmplia.

La riquesa paisatgística, cultural i històrica del Priorat fa que sigui una necessitat el fet de treballar per a mantenir i millorar el conjunt del paisatge per tal que sigui precisament un element d'identitat i de riquesa per als seus habitants.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Aparició de noves rompudes per a aconseguir més superfícies aptes per al conreu, amb la consegüent modificació de la topografia de vessants de muntanya.

Oportunitats:

- La Carta del paisatge del Priorat pot ser un element útil per a l'establiment de criteris de gestió del paisatge del Priorat històric.
- L'existència d'hàbitats ben conservats i singulars, com l'alzinar muntanyenc de les obagues del Molló, suposa un enriquiment de la diversitat i de la qualitat del paisatge. Aquest fet ha de ser un al·licient per a establir mesures de recuperació de la qualitat dels hàbitats naturals.
- La concentració de la població en petits nuclis i la manca d'assentaments disseminats és un element que contribueix a la conservació dels valors paisatgístics del Priorat històric i que s'ha de mantenir en el futur.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge de muntanya ben gestionat, poc artificialitzat, lligat al món de la vinya. Aquest paisatge està format per un conjunt de serres i turons baixos i costeruts on predomina la llicorella (lloms d'elefant) i per un mosaic de brolles, bosquines i espais transformats des d'antic pel conreu.

OQP2

Un paisatge agrícola dinàmic, amb predomini de la vinya i dels ametllers, i uns cellers i unes plantacions de vinya ben integrats, que mantinguin l'harmonia visual de conjunt actual representativa de l'excel·lència del producte que s'hi elabora.

OQP3

Uns pobles marcadament rurals amb un desenvolupament ben planificat que mantingui el caràcter nodal, que fomenti la rehabilitació enfront de la nova construcció i que preservi els elements identitaris i la tipologia tradicional de casa de poble

OQP4

Una façana paisatgística dels nuclis de la Vilella Baixa i de Porrera lliure d'elements que en desfigurin l'estètica actual.

OQP5

Unes infraestructures viàries secundàries arreglades, les actuacions de millora de les quals estiguin integrades en el paisatge, afavoreixin la renaturalització dels trams que hagin de quedar en desús i habilitin espais de descans per a l'observació i gaudi del paisatge. Es tracta de carreteres sinuoses i poc transitades, molt adaptades a la topografia.

OQP6

Uns elements patrimonials ben conservats i utilitzats per a dinamitzar el territori mitjançant la promoció dels seus valors històrics, com la cartoixa d'Escaladei, naturals, com la ribera del Siurana, geològics, com la geozona de la Vilella Alta-Poboleda, i culturals, com les mines de galena de Bellmunt.

Àrees amb valors especials per protegir

- Cartoixa d'Escaladei, pels seus valors històrics, estètics, simbòlics, identitaris, religiosos i espirituals. Cal restaurar-la i adequar-la a un règim de visites, per mitjà de la realització d'una estratègia integral que inclogui història, cultura del vi i paisatge.
- Façana i perímetre visual dels nuclis de Porrera (visible per la carretera T-740, procedent de Falset) i la Vilella Baixa (visible per la carretera T-710, procedent de Gratallops), pel seu valor paisatgístic.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals de la capçalera i trams intermedis del riu Cortiella, trams intermedis del riu Siurana, les Obagues de Falset, los Obacs i los colls de Porrera. Cal fer-hi una gestió forestal sostenible compatible amb la preservació dels seus valors, i emprendre-hi mesures per a reduir el risc d'incendis forestals i minimitzar els processos erosius.
- Mosaics agroforestals de vinya, conreus arboris i fragments d'alzinar amb pins existents especialment a la meitat nord de la unitat, que actuen com a zona de transició paisatgística vers les extenses masses forestals de la perifèria i que, a la vegada, introdueixen elements de biodiversitat i de discontinuïtat per a combatre els incendis forestals. Per la seva singularitat, s'haurien de mantenir i millorar a través de l'establiment de plans de gestió integrals.
- Paisatge de la vinya, present de manera destacada al voltant dels nuclis de Porrera, Gratallops i Bellmunt, i de manera més fragmentada al voltant dels nuclis de la Vilella Alta, Torroja del Priorat, Poboleda i Escaladei, que, pels seus va-

lors històrics, estètics i productius, caldria preservar i valorar, evitant les noves rompudes i afeixaments que trenquin el caràcter del paisatge. Tot plegat s'hauria de fer establint regulacions com les que ja ha començat a introduir la DOQ Priorat.

- Carretera T-710, d'interès paisatgístic. Cal fer-hi actuacions de condicionament i manteniment tant a la via mateixa (millorar-ne el ferm, la senyalització direccional i informativa...), com als voltants (condicionament de perímetres de prevenció d'incendis, planificació i execució de punts d'observació del paisatge...).
- Mirador paisatgístic del turó de la Consolació. Cal preservar-lo d'intervencions agressives i potenciar-ne el valor.
- Nuclis rurals d'Escaladei, Poboleda, la Vilella Alta, Torroja del Priorat, Gratallops i Bellmunt del Priorat. S'hauria de mantenir-ne l'aspecte compacte i integrar les noves construccions al paisatge preexistent. Alhora caldria impulsar la redacció d'estudis per a caracteritzar les tipologies, els materials i els codis cromàtics emprats en les edificacions tradicionals dels nuclis urbans per tal que serveixin de base per a reglamentacions posteriors.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Accessos al nucli de la Vilella Baixa: arranament de l'accés d'entrada al nucli urbà des de la T-710.
- Espais inclosos a l'Inventari d'espais d'interès geològic (Vilella Alta-Poboleda): pels seus valors naturals i estètics caldria fer-ne difusió a través de l'establiment de rutes.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de la Morera de Montsant-Escaladei-Poboleda-Porrera-Falset.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Cartoixa d'Escaladei
- Façana i perímetre visual dels nuclis de Porrera i de la Vilella Baixa

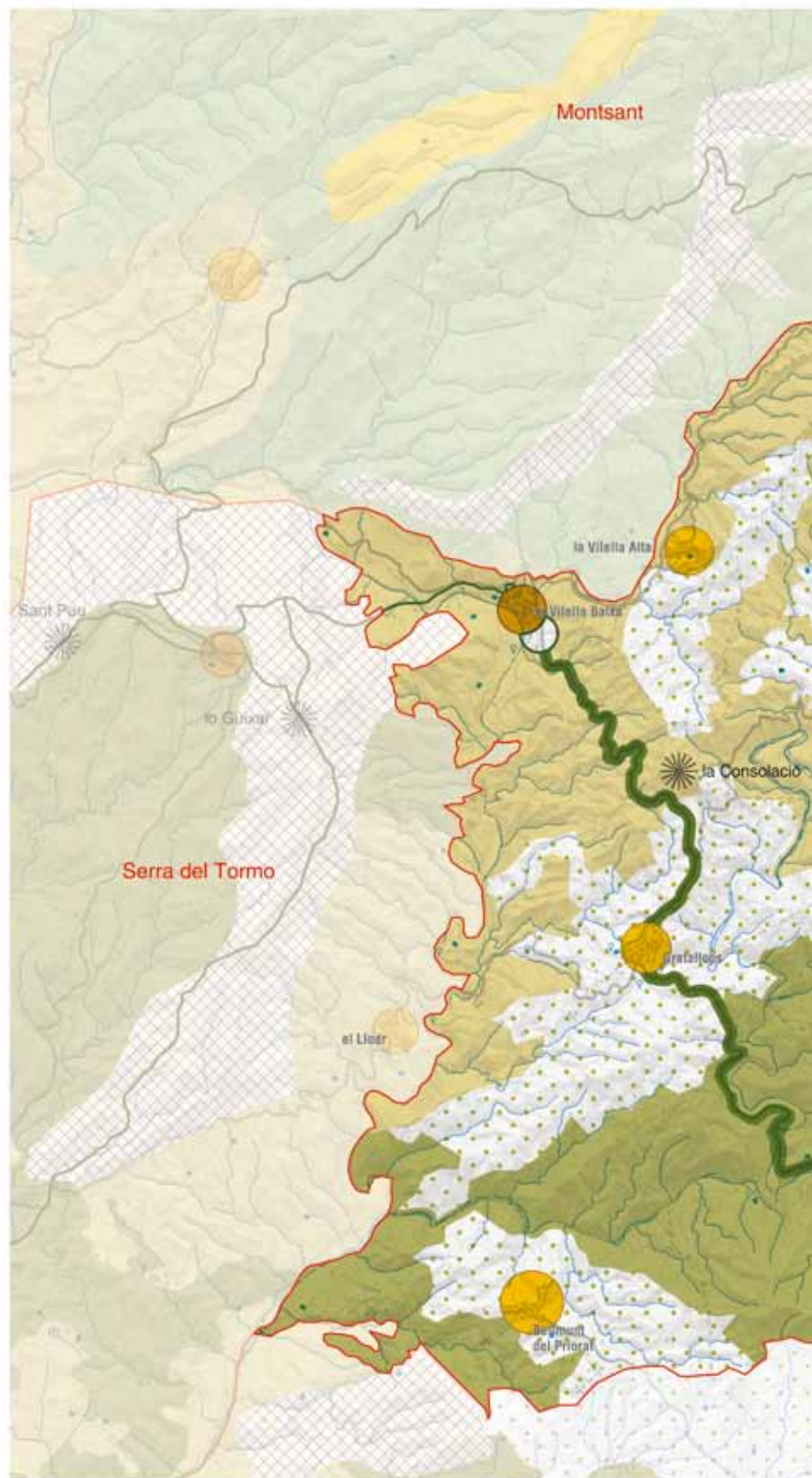
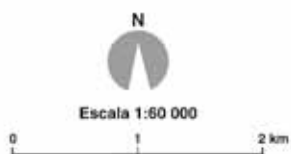
Àrees de foment de la gestió

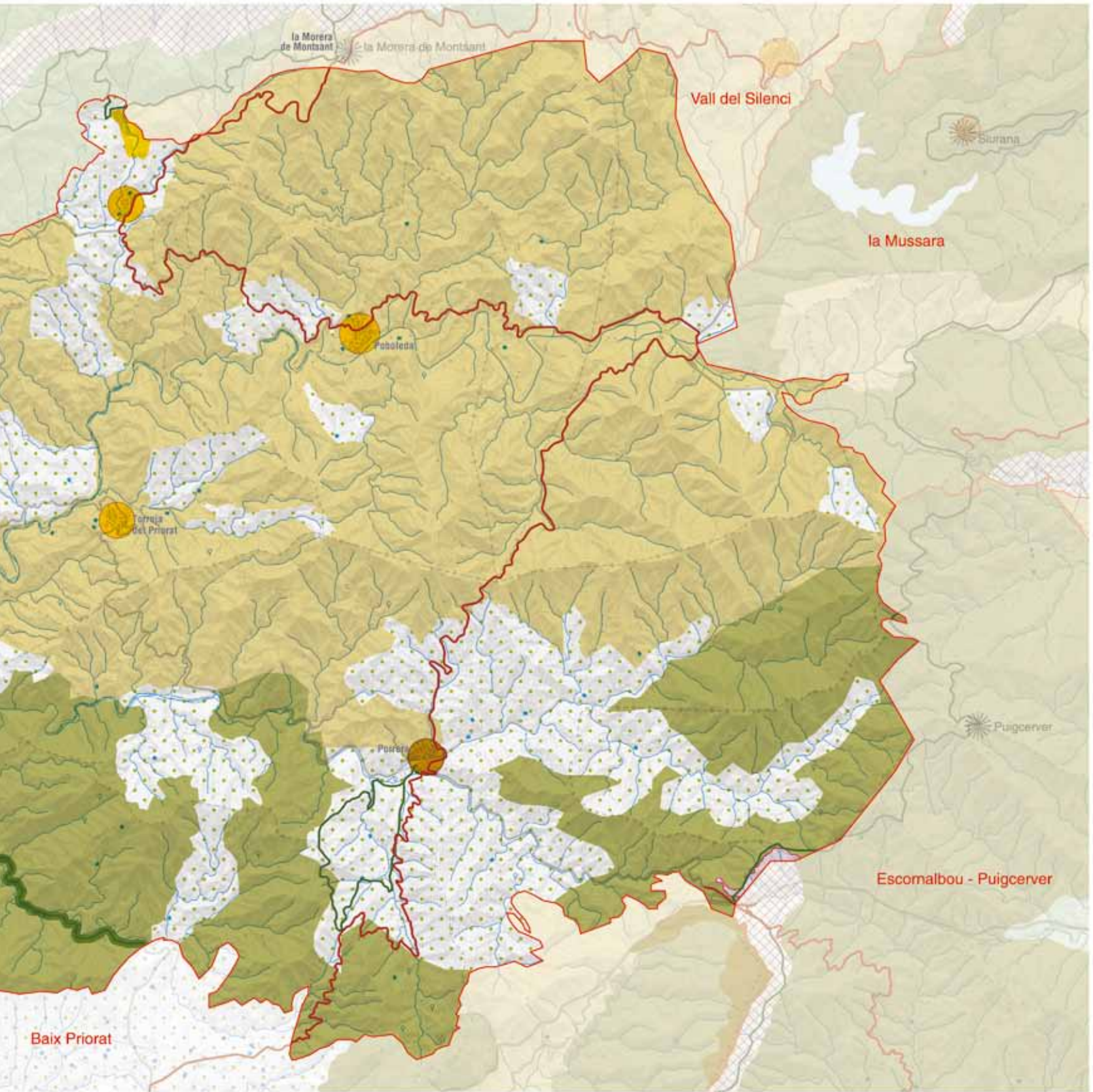
- Mirador
- Massa forestal
- Mosaic agroforestal
- Paisatge de la vinya
- Carretera d'interès paisatgístic
- Nucli rural

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Accessos al nucli de la Vilella Baixa
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

434

12. Baix Priorat

Comarca:
Priorat.

Superfície:
8.299 ha

Municipis:

Falset, Marçà, el Masroig, els
Guiamets, Pradell de la Teixeta i
la Torre de Fontaubella, Bellmunt
del Priorat, l'Argentera, Capçanes i
Colldejou.

436

El relleu planer, suaument ondulat, amb el predomini del conreu de vinya i amb els nuclis, com Falset, al voltant d'un turó, caracteritzen el paisatge del baix Priorat. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Relleu planer, suaument ondulat o creuat per alguna serra de baixa altitud –com en el sector del Masroig i els Guiamets–, que contrasta amb l'elevació de les muntanyes que l'encerclen.
- Cursos d'aigua de poca entitat, excepte en l'extrem occidental, on conflueixen el riu Siurana i el torrent dels Guiamets.
- Granits i pissarres que per erosió han donat lloc a la fossa de Falset-Marçà, mentre que les roques calcàries i altres materials sedimentaris afloren a les planes i a les serres del Masroig i els Guiamets.
- Paisatge agrícola constituït per un mosaic on la vinya és el cultiu principal, seguit per l'olivera, l'avellaner i l'ametller. L'avellaner és el conreu gairebé únic a Pradell de la Teixeta mentre que la vinya predomina a la plana de Falset i Marçà fins als Guiamets, on ocupa grans extensions de terreny planer. L'olivera, encara que apareix arreu, és més abundant als termes municipals del Masroig i els Guiamets.
- Vegetació espontània, constituïda per pinedes de pi blanc, retalls d'alzinar i brolles, restringida als barrancs i a les parts altes dels turons i serres de la perifèria.
- Paratges de gran valor escènic en el sector dels Guiamets: planes amb camps de vinyes extensos amb un fons escènic presidit pels relleus alterosos de la mola de Colldejou i la serra de Llaberia.
- Els principals nuclis són Falset, Marçà, el Masroig i els Guiamets. Falset s'estructura al voltant d'un turó on hi ha el nucli antic, el Masroig té una configuració allargassada en una carena poc elevada, Marçà es localitza al peu del turó de la Miloquera i els Guiamets es disposa de forma allargassada al llarg de la carretera TV-3031.

Mirador

Itinerari motoritzat

8 Serra de Llaberia

9 Falset - Cornudella de Montsant

Itinerari a peu

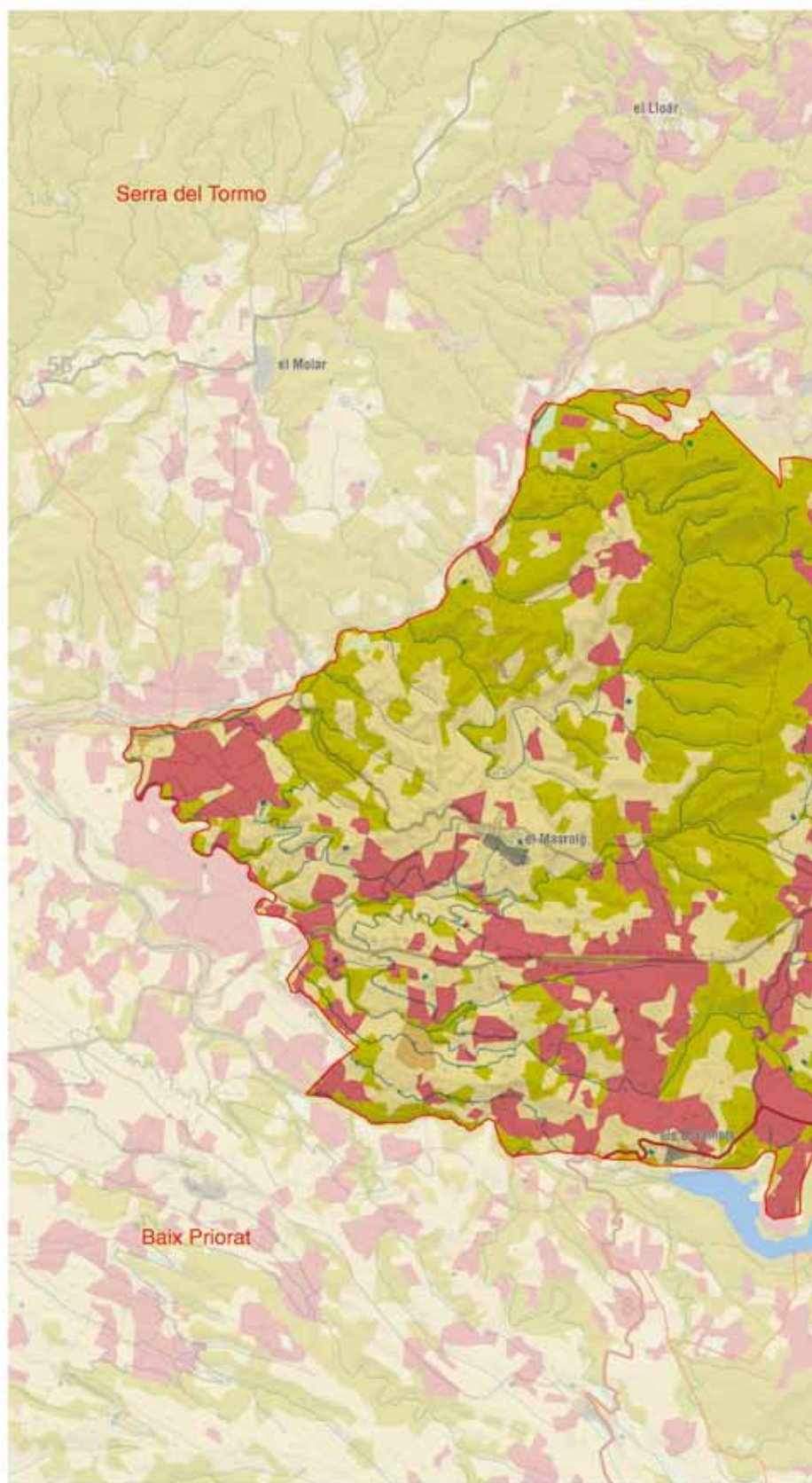
52 GR-7

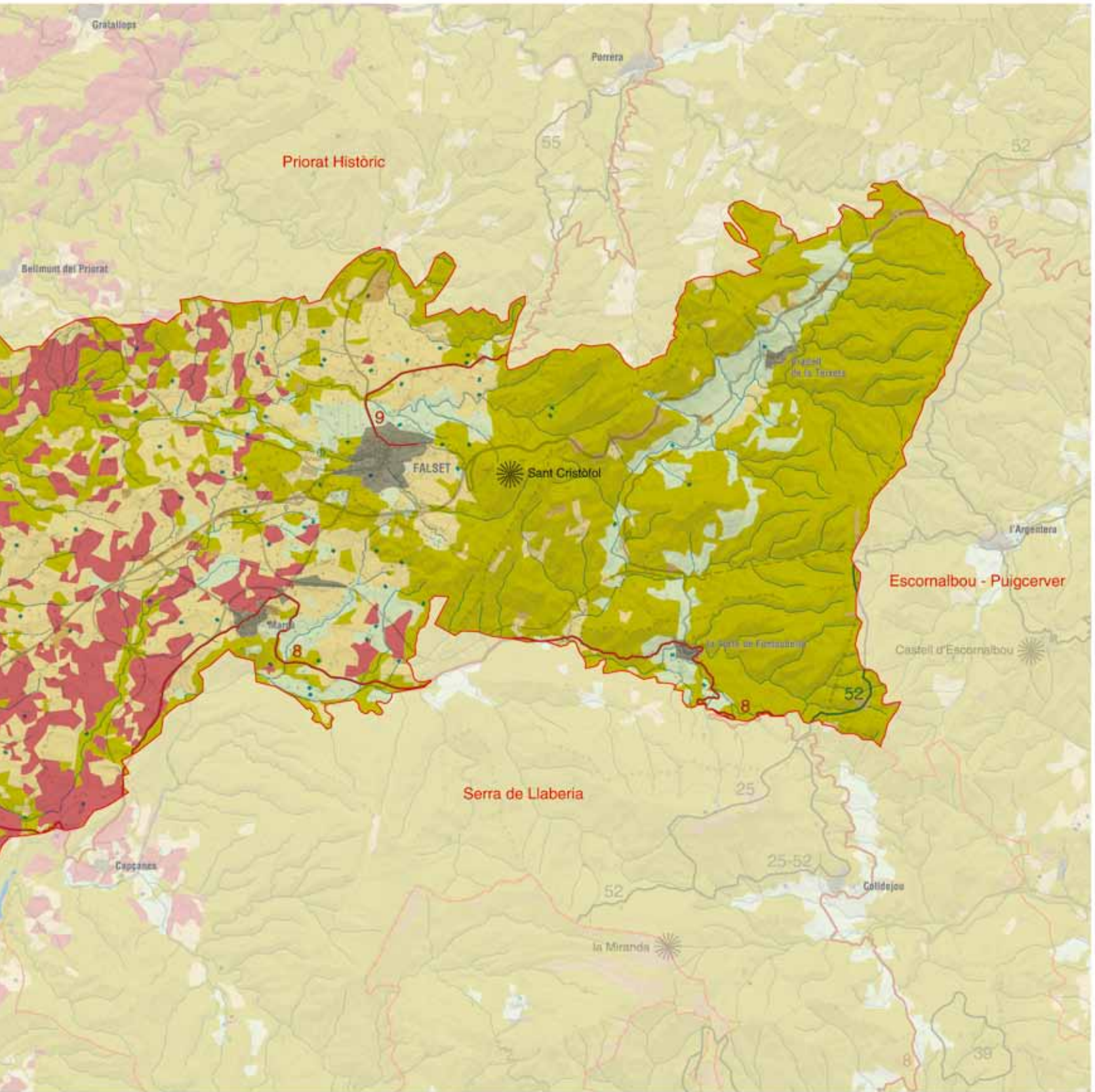

438

Escala 1:60 000

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El baix Priorat ocupa una àrea topogràficament deprimida i relativament planera articulada pel nucli de Falset. Recolzat en els relleus alterosos de les serres de Pradell i l'Argentera que el tanquen per llevant i els contraforts de la serra de Llaberia que ho fan pel costat meridional, el conjunt del territori s'orienta cap a ponent, cap a les terres de l'Ebre. Aquest és el sentit de circulació de les aigües dels modestos torrents que creuen la zona. Est-oest és també la direcció que segueix la principal via de comunicació que passa per Falset i que la manté equidistant entre Reus i Móra la Nova. Un relleu poc accidentat i uns sòls aptes per al desenvolupament de l'activitat agrícola han permès que els conreus ocupin molta extensió i donin caràcter al paisatge del baix Priorat.

Internament es distingeixen tres sectors diferenciats a causa de les variacions que presenta l'estructura del relleu. A llevant es troben les valls de Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella. Són valls estretes i tancades, modelades en els materials que formen el revers de les serres de Pradell i de l'Argentera. Se situen al voltant dels 500 metres d'altitud, una cota elevada en comparació amb la resta de nuclis del baix Priorat. La muntanya de les Soleies i els turons de lo Morrot i el puig de la Font separen aquestes valls de la plana de Falset. La fossa de Falset i Marçà ocupa el sector central del baix Priorat. Més que una plana perfecta es tracta d'un pla inclinat cap a ponent i en el qual Falset, a 350 metres d'altitud, se situa en el costat més aixecat. El terreny planer i amb ondulacions suaus s'estén fins els Guiamets i des d'allà i cap a ponent enllaça amb els materials de la cubeta de Móra. Les serres de lo Sarraí, lo Collroig i la Tosseta creuen la plana de nord a sud a l'alçada dels Guiamets i individualitzen un tercer sector situat a l'extrem nord-

440

El llit del riu Siurana al nord del Masroig adquireix molta amplitud i ha modelat un sistema de terrasses colonitzades per conreus de vinya i olivera. Observatori del Paisatge

En el terme dels Guiamets, en el sector sud-occidental del baix Priorat, el terreny molt planer permet l'existència d'àmplies perspectives sobre els conreus de vinya, presidits a l'horitzó pels relleus imponents de la mola de Colldejou i la serra de Llaberia. Observatori del Paisatge

oest del baix Priorat, on es localitza el poble del Masroig, caracteritzat per un relleu més trencat, amb baixes serres separades per torrents que li donen un caràcter una mica abrupte.

Les diferències morfològiques entre els tres sectors esmentats són conseqüència directa de la litologia que hi aflora en cadascun. Les valls de Pradell, de la Teixeta i de la Torre de Fontaubella estan modelades en materials del Triàsic: calcàries dolomítiques, margues i gresos vermellosos, que donen lloc a típics relleus en costa presents també a molts altres llocs del Camp de Tarragona com és el cas de Siurana o de la serra de la Figuera. Les valls esmentades se situen en el revers de la costa dels cingles del Peiró, encarats a llevant i per sobre del poble de l'Argentera. Les margues i els gresos vermells que descansen sobre el revers de les capes de calcàries dolomítiques són uns materials tous que han permès l'obertura de les valls on es localitzen els nuclis de Pradell i la Torre de Fontaubella, així com petites àrees de conreu d'avellaners. En canvi, al centre del baix Priorat aflora un batòlit de materials granítics i granodiorítics corresponents al sòcol paleozoic, envoltat per pissarres i cornianes. Malgrat ser uns materials força resistents s'alteren amb facilitat sota condicions climàtiques temperades i donen lloc al sauló, un dipòsit de sorres que resulta del disgregació dels granits. La fossa de Falset i Marçà és el resultat de l'alteració continuada dels granits i les pissarres. Els dipòsits de sauló que la recobreixen, atesa la seva textura sorrenca, constitueixen uns sòls molt aptes per al conreu i expliquen en part la vocació agrícola de la plana. La litologia torna a variar cap a l'extrem occidental del baix Priorat. A les serres del Sarraí (356 m), lo Collroig (343 m) i la Tosseta, tornen a aflorar les calcàries dolomítiques i els gresos i les argiles vermelles del Triàsic, mentre que cap a ponent el relleu més planer es correspon amb la presència de dipòsits sedimentaris de lutites, gresos, conglomerats, graves, sorres i argiles corresponents a diferents períodes del Terciari i del Quaternari.

La xarxa hidrogràfica està constituïda per torrents i barrancs de poca entitat que segueixen una orientació est-oest en consonància amb la disposició general del terreny. Les capçaleres se situen en els relleus perifèrics que encerclen el baix Priorat i mostren un

cabal insignificant. Només a l'extrem occidental, al nord del poble del Masroig apareix el curs del riu Siurana, que porta prou cabal per permetre l'aparició d'una àrea de regadiu.

La vegetació natural es refugia a les parts altes de les serres o en el fons dels barrancs. A la plana hi ha boscos de pi blanc (*Pinus halepensis*), clapes d'alzines (*Quercus ilex*) i brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*) sobre els materials calcaris, mentre que sobre les pissarres i granits hi ha brolles d'estepes (*Cistus sp.*). Els boscos més extensos se situen en els sectors de relleu més abrupte com a les obagues de Falset, entre Falset i Bellmunt del Priorat, on hi ha masses forestals d'alzines i pins.

Els boscos més importants per l'extensió que ocupen i per la diversitat d'espècies que s'hi fan són els situats al sector oriental del baix Priorat, on hi ha els relleus més elevats. A les serres de les Soleies, lo Morrot i lo Puig de la Font hi ha pins, alzines i carrasca a la part baixa i roures i pi carrasser (*Pinus nigra* subsp. *Salzmannii*) per sobre dels 500 metres. Al vessant occidental de les serres de Pradell i l'Argentera hi ha alzinars, pinedes de pi blanc i colònies de pi roig (*Pinus sylvestris*) i pinastre (*Pinus pinaster*).

La vegetació de ribera és més aviat escassa i poc desenvolupada. Només a les vores del barranc de la Vila i a les ribes del riu Siurana prosperen comunitats higròfiles com alberedes, salzedes i jonqueres.

Els boscos de gestió pública o consorciada ocupen molt poca extensió. En el municipi de Pradell de la Teixeta hi ha un conjunt de cinc boscos propietat de la Generalitat que en total sumen unes 65 hectàrees. També al terme del Masroig, hi ha 45 hectàrees de bosc de les ribes del riu Siurana que estan sota gestió pública.

Les espècies de fauna més remarcables són les relacionades amb els ambients forestals. Així, en els alzinars i les pinedes es troben el teixó (*Meles meles*), la geneta (*Genetta genetta*) i la fagina (*Martes foina*). Hi ha una bona representació d'aus rapinyaires com l'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*), l'àliga marcenca (*Circaetus gallicus*) i l'astor (*Accipiter gentilis*), les

quals troben hàbitats adequats a les muntanyes que encerclen el baix Priorat en el sector oriental i sud-oriental.

El paisatge del baix Priorat es caracteritza sobretot per l'activitat agrícola, que es manifesta en la gran extensió ocupada pels conreus. La vinya és el cultiu principal, seguida per l'avellaner, l'olivera i l'ametller. L'avellaner és el conreu gairebé únic a Pradell de la Teixeta, mentre que la vinya predomina a la plana de Falset i Marçà fins als Guiamets, on ocupa grans extensions de terreny planer. L'olivera, encara que apareix arreu, és més abundant als termes municipals del Masroig i els Guiamets. Els conreus herbacis són importants a Marçà, amb més de 150 hectàrees ocupades en el cultiu de cereals. Els cirerers s'han plantat en algunes finques que tenen el rec assegurat, sobretot en els municipis dels Guiamets, el Masroig i Falset.

Evolució històrica del paisatge

El baix Priorat coincideix en bona part amb l'espai territorial que en el marc de la comarca del Priorat ha assolit pautes més dinàmiques d'humanització i, per tant, de modificació del paisatge natural. Aquest fet és motivat per la fàcil accessibilitat, un marc favorable per a l'activitat agrària, així com per la resta d'activitats econòmiques i, en conseqüència, un poblament més elevat.

Els indicis de poblament al baix Priorat són força antics, tal com testimonien les restes trobades en jaciments de superfície i també en coves i balnes: les coves del Xollat, al bell mig de les Burgueres, el Cau del Molí Paperer, la Miloquera i Cal Montagut. El material més abundant és la indústria lítica i la ceràmica, principalment la d'origen romà que fa pensar en l'existència d'una vil·la romana a la zona de Marçà. Cal destacar també les troballes de sílex del paleolític superior a la tosseta dels Guiamets o les restes preibèriques del Masroig.

La presència de Falset és determinant en aquest espai territorial per la seva localització, la seva condició de lloc de pas i la seva evolució històrica, que ha motivat una certa preeminència sobre el conjunt de la comarca, sense arribar a la influència que tenen les capitals en les comarques veïnes.

La població de Falset es caracteritza per la construcció dalt del turó, inicialment de manera adjacent al castell, bastit al segle XII i que fou residència dels comtes de Prades i més endavant presó. En general, el nucli de Falset ha anat adquirint en les darreres dècades una configuració força més moderna que la resta de municipis de la comarca, especialment a partir de la creació de noves promocions d'habitatges. En aquest municipi el poblament és dispers, especialment a la zona propera a Marçà.

Malgrat tot, la configuració del nucli presenta encara en bona part una estètica tradicional a l'entorn de la plaça porxada de la Quartera, construïda en pendent. Es conserven edificis d'interès, com el palau dels ducs de Medinaceli (1630), el dels comtes d'Azara (del segle XVIII), l'església arxiprestal de Santa Maria (1770) o el celler cooperatiu, bastit el 1919 per Cèsar Martinell, i que és un dels més destacats de Catalunya. També es conserven a l'interior de la

població racons d'interès com la font del Batlle, la plaça Vella o el Portal del Bou. A l'exterior, de la mateixa manera que a la resta dels municipis d'aquesta comarca, destaca l'ermita de Sant Gregori, pel seu emplaçament en un sorprenent paratge de roca roja.

Marçà es localitza al peu de la Miloquera, cim on hi ha les restes del castell que recorda la dominació sarraina (mitjan segle IX) i una església del final del romànic. Concretament al segle XV, alguns dels habitants de l'antic nucli van baixar a viure al peu del turó, utilitzant pedres del poble vell per a aixecar les noves construccions. Durant el segle XVIII va tenir lloc la consolidació del nucli, que no ha variat excessivament d'estructura en els darrers temps (tot i que també es comencen a registrar indicis de nova expansió residencial).

El Masroig és probablement d'origen islàmic, tot i que també hi ha troballes preibèriques al puig Roig i restes de fortificacions ibèriques al coll de les Pinyeres. És probable que l'origen del nucli de població es trobi en un grup de masies. Després de la Reconquesta, la població passà sota el domini dels Castellvell i dels seus successors, els Entença, del comtat de Prades, seguint les vicissituds que visqué aquesta casa comtal. Això va afavorir una evolució paral·lela a les altres poblacions de la zona. El nucli, al mateix temps, ha agafat una configuració allargassada sobre una carena poc elevada, com moltes altres poblacions del Priorat.

Dels Guiamets n'existeix referència escrita a partir dels segles XIII i XIV, encara que no va passar a ser parròquia fins al 1787, i va dependre del municipi de Tivissa fins al 1818. El nucli de població presenta una estructura força continguda i també allargassada, encara que amb la presència de diverses edificacions a la zona que dona al pantà. El pantà dels Guiamets va ser construït el 1951. El 1971 va comportar un important augment demogràfic que es va normalitzar posteriorment.

Les característiques de la zona han afavorit històricament l'extensió dels conreus de secà –vinya, ametller, avellaner– i alguna petita franja d'horta, així com una certa expansió dels fruiters en la zona de contacte amb la Ribera d'Ebre. En aquest context, la vinya té una presència preeminent en el paisatge i ha avançat en detriment de la resta de conreus. Els conreus de vinya estan inclosos en les denominacions d'origen Priorat i Montsant, aquesta última amb més extensió.

L'adveniment de la plaga de la fil·loxera, al final del segle XIX, va suposar un trasbals socioeconòmic sense precedents a les zones vitivinícoles europees. Al baix Priorat (com a tota la resta del Priorat) després d'uns anys d'expansió sense precedents per les caigudes de producció d'altres zones vinyateres, la plaga arribà tot just quan a França començaven a fer rendibles les primeres collites dels ceps plantats sobre portaempelts americans, la qual cosa encara va agreujar més la crisi.

Al mateix temps, els espais més difícils de treballar per a l'activitat agrícola, com els fons de les valls o les zones en turons i de mitja muntanya, com la del sector del Pradell, històricament també havien estat conreades. Per les restes de marges i altres elements de pedra associats a les pràctiques agrícoles (aljubs, barraques, etc.) es pot deduir que des de la meitat del segle XIX fins a la primera del

segle xx, gran part del territori estava organitzat en bancals i conreus. Molts boscos van ser arrabassats i només quedaren sense rompre els vessants amb més pendent, els indrets excessivament rocosos i els fondals esquerps dels barrancs.

La traça ferroviària de la línia Reus-Móra la Nova, inaugurada l'any 1891, així com altres infraestructures per a la mobilitat de la població han constituït elements de transformació del paisatge. És el cas de les diferents carreteres locals, especialment, l'N-420, que s'assenta en part sobre l'antiga connexió entre Reus i Móra d'Ebre (que data de l'època moderna). A aquesta via cal registrar en els darrers anys diverses construccions associades, tot i que amb un impacte més aviat localitzat, a excepció de les immediacions del coll de la Teixeta.

De fet, les transformacions del paisatge del baix Priorat, atès el caràcter fortament humanitzat, tenen molt a veure amb les oscil·lacions econòmiques i socials registrades especialment a partir de la segona meitat del segle XIX i que inclouen els efectes de la fil·loxera i la reactivació posterior, els efectes de la Guerra Civil en la demografia i el procés migratori posterior a favor de les àrees urbanes litorals.

Aquests fets han tingut una major incidència en el sector del Pradell-la Torre de Fontaubella, on unes condicions ambientals més restrictives, sobretot pel que fa a pendents i tipus de sòl, han exagerat més els resultats paisatgístics generats per les dinàmiques socioeconòmiques. Així, si al final del segle XIX i començament del XX hi havia un paisatge caracteritzat pels conreus que s'enfilaven pels vessants i unes masses forestals poc desenvolupades, avui dia s'observa un paisatge dominat per les masses forestals en diferents estats de desenvolupament en funció de si han estat o no afectades pels incendis forestals, i uns conreus situats als terrenys més planers.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge del baix Priorat està caracteritzat pel predomini de la superfície dedicada al conreu. Malgrat aquesta característica que proporciona un sentit de conjunt, el paisatge és força divers. La configuració del relleu distingeix entre les valls petites i tancades de Pradell i la Torre de Fontaubella, el nucli central del baix Priorat, articulat pel poble de Falset, i la plana, que des dels Guiamets enllaça amb les terres de la cubeta de Móra. De fet, la fossa de Falset només és plana en relació amb els relleus alterosos que l'envolten, ja que internament presenta un bon nombre de serres baixes i turons que han quedat ressaltats pel treball erosiu de la xarxa de barrancs i torrents.

El baix Priorat es correspon aproximadament amb el conjunt de les unitats del pla de Falset, lo Sarraí-lo Collroig, baix Siurana i muntanyes de Pradell-la Torre identificades a la Carta del paisatge del Priorat.

El paisatge agrícola és àmpliament preponderant al baix Priorat, a excepció del sector de Pradell-la Torre, on es concentra als fons de vall. La disponibilitat d'aigua freàtica i, per tant, la possibilitat de reg

és la causa principal d'una gran diversitat d'espècies agrícoles. El nombre d'hectàrees conreades és molt elevat, per la qual cosa és la zona del baix Priorat amb més intensitat de cultiu sobre el total de superfície. Els conreus principals són la vinya i una proporció important d'ametllers i olivers, tot i que al baix Siurana irromp significativament el cirerer, especialment a les parcel·les de regadiu dels Guiamets, una mostra avançada de les grans plantacions de fruita dolça de la cubeta de Móra. D'altra banda, el conreu de l'avellaner és important als sectors més frescals del sector de Pradell-la Torre.

Amb la creació de la Denominació d'Origen Montsant s'ha observat una certa revitalització del sector agrari, que pot afectar de manera diferent el paisatge. El sector del pla de Falset no en resultarà gaire afectat, ja que pràcticament la totalitat del sòl rústic és agrícola. No obstant això, alguns dels conreus progressivament podrien reconvertir-se en vinyes (particularment els ametllers i els avellaners). Els canvis poden ser més importants al sector del baix Siurana, ja que en aquesta zona s'afegeix l'ampliació de l'àrea de reg del pantà de Guiamets i encara queden àrees relativament extenses per a convertir a conreu.

Des del vessant visual, el paisatge del sector pla experimenta una dinàmica estacional ben perceptible deguda a l'abundància de conreus tals com la vinya o el cirerer, en contrast amb la vegetació natural, de caràcter perennifoli, que no presenta variacions importants.

D'altra banda, les activitats mineres ocupen una superfície molt reduïda, però algunes tenen una incidència significativa sobre el paisatge.

També cal considerar els incendis forestals. Els incendis forestals més importants que han afectat els boscos del baix Priorat es van produir durant la dècada dels anys vuitanta. Sempre van afectar el sector oriental: les serres de Pradell i de l'Argentera el 1980 amb 671 hectàrees cremades; els boscos de lo Morrot l'any 1982, amb 53 hectàrees calcinades pel foc i de nou les serres de Pradell i de l'Argentera l'any 1986, amb 970 hectàrees afectades pel foc. De fet, l'empremta d'aquest darrer incendi encara es percep en el paisatge vegetal del vessant nord-oest de la serra de Pradell, on la vegetació forestal encara no s'ha recuperat totalment i un mosaic de boscos i brolles colonitza el vessant occidental de la serra. En aquest sentit, gairebé tot el territori, excepte un petit sector articulat al voltant del riu Siurana, forma part d'un perímetre de protecció prioritària.

Així, el domini de la vegetació natural correspon a les brolles calcícoles de romer, mentre que els boscos es restringeixen als fondals dels barrancs. Destaca el sector de la punta del Peiró on creix una població autòctona molt característica de pinastre considerada un dels principals valors naturals que, entre altres motius, ha comportat la inclusió de la serra de Pradell-l'Argentera al PEIN.

Pel que fa als nuclis urbans, es localitzen a les planes agrícoles: a la central, Falset i Marçà; a l'occidental, el Masroig al centre i els Guiamets al sud-est; i al sector oriental, els nuclis de Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella. També té una importància relativa el poblament dispers, especialment al pla de Falset. Aquest fet

explica, en part, que s'hagin conservat alguns dels masos més interessants.

A les dinàmiques vinculades amb l'activitat agrícola cal contraposar-hi les dinàmiques urbanes, com la reconversió de molts masos en habitatges, ja siguin primeres o segones residències. La dispersió d'edificacions que s'ha produït els darrers anys a l'entorn del nucli de Falset és un dels factors que afecten la qualitat del paisatge del sector central del baix Priorat. Actualment, els esforços van dirigits a articular aquestes edificacions disperses estructuralment i funcionalment amb el conjunt del nucli. Per la seva banda, Marçà, ha plantejat una reserva de sòl per a habitatges unifamiliars aïllats i en filera que, malgrat tot, és força limitada. També es preveu un cert creixement en altres nuclis relativament grans de la zona, com el Masroig.

L'N-420 és la via de comunicació més important. Creua d'est a oest pel mig de la unitat, fet que la converteix en el corredor amb més observadors de la comarca. A més, hi ha diverses carreteres locals, la majoria de les quals parteixen en sentit radial des de Falset a altres poblacions prioratines: la T-710 cap a Gratallops, la TP-7101 cap a Bellmunt, la T-300 i la T-363 cap a Marçà, o la T-740 cap a Porrera. De l'N-420 surten les carreteres T-734, d'accés al Masroig, i la TV-3031, d'accés als Guiamets. A aquestes infraestructures lineals s'ha d'afegir la línia de ferrocarril Barcelona-Madrid i dues línies d'alta tensió, de 110 i 220 kV que circulen pel nord del sector.

L'actualització de les infraestructures viàries i la creació de nous vials pot esdevenir un factor de risc per al paisatge. Aquesta àrea és el corredor de comunicacions natural entre les comarques del Priorat i el Baix Camp i la Ribera d'Ebre. L'eix de l'N-420 suporta un trànsit cada cop més intens que ha obligat a realitzar, fa pocs anys, una variant al seu pas per Falset.

També cal mencionar la instal·lació del parc eòlic del Trucafort, l'any 1999, a les serres de Pradell i de l'Argentera. Els seus aerogeneradors són visibles des de molts punts del baix Priorat i han modificat el perfil visual de la carena. Per altra banda, el parc eòlic del coll de la Teixeta (Mas de la Potra) i el del collet dels Feixos, si bé són fora de la zona, també són visibles des del baix Priorat.

En clau de síntesi, el baix Priorat és un bon exemple d'un paisatge rural fortament humanitzat. A la presència dels nuclis urbans cal afegir la presència de masos, barraques, pous, basses o magatzems associats a unes explotacions agràries majoritàriament actives. Aquests aspectes, units a la presència de les infraestructures industrials, esportives, energètiques, etc., expliquen la humanització d'un paisatge que segueix mantenint el caràcter eminentment rural.

Al sector del baix Siurana, el riu Siurana es converteix en el principal referent del paisatge local. Un element molt característic és l'embassament dels Guiamets, amb una capacitat de 9,7 hm³, que recull les aigües de la conca de la riera de Marçà i Fontaubella. El sector de lo Sarraí-lo Collroig actua de barrera orogràfica entre el pla de Falset i el baix Siurana, i és una alineació nord-sud de turons

boscosos que inclou un nombre important de gorgs i estrets, típics del paisatge càrstic.

Finalment, al sector del Pradell-la Torre, l'estructura del mosaic paisatgístic és justament a la inversa que a la zona de la plana. Aquí el predomini correspon a les superfícies forestals, enmig de les quals s'insereixen els conreus de secà. A la part superior d'aquesta formació, així com als vessants obacs de sant Cristòfol, la Pòpia, lo Morrot i el puig de la Font, es manté encara la vegetació forestal entre el rocam, dominada pels alzinars amb roures i la presència característica del pinastre. Hi són presents els aerogeneradors i les torres de comunicació que modifiquen visualment la línia de carena de la serra de Pradell.

Expressió artística del paisatge

Espinàs descriu en diversos paràgrafs el paisatge del baix Priorat al seu llibre *Viatge al Priorat*.

Entre Marçà i Falset: "La carretera va sempre enlairada. Una baixada. Se sent, cap a la dreta, en el paisatge ondulat, un soroll de tren. Una pujada. D'aquesta altura es veu l'extensió de les vinyes, que en el dia ennuvolat tenen color de coure patètic i una curiosa contracció defensiva. Com si les acabessin de ferir. De tant en tant, un pàmpol de prodigiosa púrpura, que no sols és bell sinó consolador, com la sang visible, com la llàgrima vessada" (Espinàs, 1984: p. 219).

A prop dels Guiamets: "La casa, ull sobre el paisatge, té, però, la terrible fixesa de l'ull assecat, de l'ull buidat, i ara és tot el paisatge, –els pins, i els ceps, i el riu, i l'ocell que passa– el que mira dolorosament la casa, que hi és clavada com una brossa. Més valdria que vingués una gran ventada i deixés la terra neta de cicatrius" (Espinàs, 1984: p. 29).

Des del Masroig, fa referència tant al paisatge com a les muntanyes que el tanquen pel sud: "Veig una bona extensió del baix Priorat, que sota la pluja té un color de caramel llepat, i al fons les muntanyes que el tanquen, blau morades" (Espinàs, 1984: p. 73).

També des del Masroig es descriu el paisatge que s'albira cap al nord, amb la referència a les unitats veïnes:

"Anem a mirar el Montsant –diu en Baptista– vejam quin temps es prepara. Quan sortim ha parat de ploure. Ens enfilem pels carrers, defugint el fang i els bassols d'aigua. Arribem en un punt del turó del Masroig d'on es veu l'altra banda, la part del Priorat autèntic, i al fons el Montsant, plujós" (Espinàs, 1984: p. 76).

De Falset, fa una descripció del paisatge urbà del centre històric: "Ara bé, cal no perdre's la segona cara de Falset, la que mira endins -que és una cara de noble discreció. Dóna bo de fer-hi unes quantes voltes, i a cada volta la vila es fa més amiga i més bonica. Fins que s'arriba a la Quartera, que és el nom de la plaça-passeig del Falset de debò. Porticada, neta i polida, ornamentada a la moderna però conservadora d'un aire tradicional, la Quartera és la

peça urbanística més senyora del Priorat –burguesament senyora” (Espinàs, 1984: p. 82).

Joan Asens Aguiló descriu en el seu llibre sobre la comarca *Guia del Priorat* (1981), el poble de la Torre de Fontaubella i la seva façana paisatgística principal, la Mola de Colldejou, que pertany a la serra de Llaberia:

“El petit poble de la Torre de Fontaubella està situat a la capçalera del barranc o riera de Marçà, i al peu mateix de la Mola de Colldejou, la muntanya de línies perfectes i clàssiques com el Partenon” (Espinàs, 1984: p. 81).

Valors en el paisatge

Al baix Priorat, els valors històrics del paisatge són diversos. Al sector del pla de Falset el patrimoni principal és de tipus arquitectònic i lligat al paisatge urbà: a Falset hi ha la cooperativa, d'estil modernista, dissenyada per Cèsar Martinell, el castell i la plaça de la Quartera. Al mateix sector tenen cert interès arquitectònic i patrimonial tot un conjunt de masos, alguns dels quals s'han restaurat per reconvertir la seva activitat, com és el cas del mas Trucafort, entre Falset i Bellmunt.

De forma similar, al sector del baix Siurana es conserven uns recursos patrimonials relacionats amb l'activitat humana, com les mines abandonades de Bellmunt, que són el testimoni d'un Priorat més poblat i amb un nivell d'activitat més alt.

Al sector del Sarraí-coll Roig destaquen les restes protohistòriques del poblat preibèric del puig Roig del Roget i el camp d'urnes de la Tosseta, al nord-oest i el sud d'aquest sector. També s'han de citar l'ermita de la Mare de Déu de les Pinyeres on acut gent del Masroig, Bellmunt del Priorat i el Molar, i les construccions rurals de pedra seca, que hi són freqüents com en altres àrees amb predomini de pedra calcària.

Al sector de les muntanyes de Pradell-la Torre destaquen la ubicïtat i abundància de construccions rurals de pedra seca, que testimonien l'ús agrícola d'una part molt important del territori, avui cobert per brolles i boscos. Amb tot, encara es conserven als vessants muntanyosos alguns conreus abancalats en actiu d'un valor estètic molt important.

Entre els valors ecològics del paisatge destaquen les dues alineacions orogràfiques que tanquen la vall on hi ha els pobles de Pradell i la Torre de Fontaubella i que conflueixen al coll de la Teixeta. La serra de Pradell, a l'est, es troba inclosa en el Pla d'espais d'interès natural (serres de Pradell-l'Argentera). Aquest espai destaca per tenir una bona representació de comunitats pròpies de la muntanya silícia, però sobretot, per la presència de teixedes i d'una de les poques poblacions autòctones de pi pinastre a Catalunya. El turó de la Miloquera, al sud del nucli de Marçà, és una altra petita àrea protegida que forma part del gran espai PEIN de la serra de Llaberia-la Mola. A l'altra alineació muntanyosa del sector Pradell-la Torre destaquen els relleus del Morrot, la Pòpia i les Soleies. La zona ha estat catalogada com un lloc d'interès comunitari (LIC) i zona d'especial protecció de les aus (ZEPA) i forma part de la xarxa Natura 2000, atesa la presència de l'àguila cuabarrada.

És destacable també la presència en aquestes muntanyes d'un arbust mediterrani silicícola molt rar a Catalunya: es tracta de l'estepa populifòlia, que al Principat només creix a les brolles d'estepes de la Serralada Prelitoral i en alguns punts del Baix Camp i del Priorat.

En el sector de lo Sarraí-lo Collroig i del baix Siurana, destaquen els paisatges espectaculars fruit de la combinació de fenòmens càrstics i tectònics que es troben al conjunt anomenat los Avencs, molt conegut i visitat pels veïns dels pobles propers. Es tracta d'uns gorgs existents, entre estrats calcaris molt inclinats, al vessant esquerre del barranc dels Molins. En funció de l'orientació, cadascuna d'aquestes esclatxes presenta un ambient propi i singular. Els més importants són l'avenc Fosc, l'avenc Clar i l'avenc Verd.

El poble del Masroig es localitza dalt d'una petita carena en un sector del baix Priorat on el relleu és més accidentat. Un ric mosaic de vinyes i camps d'ametllers i oliveres es disposa esglaonadament en els vessants de poc pendent. Observatori del Paisatge

El turó de la Miloquera forma part de l'EIN Serra de Llaberia-la Mola i se situa molt a prop del nucli de Marçà. Observatori del Paisatge

L'alineació orogràfica de lo Sarraí-lo Collroig té un valor inqüestionable com a espai natural enmig de les zones conreades del pla de Falset i del baix Siurana, i trenca així la monotonia d'un paisatge homogeni, esdevenint un corredor biològic entre les muntanyes de la serra de Llaberia i el curs mitjà del Siurana.

El conjunt d'avencs esmentats més amunt, a banda dels seu valor ecològic, també destaquen pel seu alt valor estètic, així com els ecosistemes de la serra de Pradell, en especial el bosc de pinastre, que presenta aquesta peculiaritat com una de les característiques de l'entorn local.

446

Entre els valors religiosos i espirituals, destaca la presència de l'ermita de Sant Gregori, l'única del Priorat bastida entre les roques roges del Buntsandstein. Prop d'aquesta ermita, també s'hi havia alçat la de Sant Cristòfol, de la qual avui només queden les restes. Aquests elements, a banda de la seva qualitat estètica i el seu valor social com a àrea d'esbarjo, tenen un component espiritual i identitari arrelat en la població local.

L'ermita de Sant Gregori, a prop de Falset, se situa en un paratge de roca roja del Buntsandstein. Observatori del Paisatge

En relació amb el valor productiu del paisatge, cal destacar l'estreta relació que s'estableix entre l'elaboració d'uns vins de qualitat i el manteniment d'un paisatge endreçat i d'una elevada qualitat estètica. Aquesta és una qüestió que el sector del vi defensa donant suport a iniciatives com la Carta de paisatge del Priorat, a través dels consells reguladors de les DOQ Priorat i DO Montsant.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Hi ha diversos punts des d'on es pot gaudir del paisatge del baix Priorat, com a la muntanya de Sant Cristòfol, amb panoràmiques úniques sobre el pla de Falset, i el del Peiró, punt culminant de la serra de Pradell amb excel·lents vistes del Camp de Tarragona.

Altres miradors són: a la muntanya del Morrot (o Morral), n'hi ha un parell més amb àmplies perspectives sobre el pla de Falset; també la Miloquera (a Marçà), la serra d'Obagues (al nord de Falset) o el mirador d'Altafalla (la visió del pla de Falset des de Sant Cristòfol és privilegiada).

Tots aquests miradors són accessibles a través d'una xarxa de senders senyalitzats que parteixen de diversos indrets de la zona.

- Sender de la Teixeta: és un recorregut circular des de Pradell que travessa la carena culminant de la serra homònima des del portell del Peiró fins al coll de la Teixeta, ruta en la qual es poden contemplar vistes esplèndides de la plana litoral del Camp de Tarragona. També recorre la carena que tanca la vall per ponent, al puig de la Font, mirador privilegiat del baix Priorat mateix.
- Sender de les ermites de Falset: recorregut circular des de Falset, que permet accedir a les ermites de Sant Gregori, Sant Cristòfol i al mirador de les torres d'Altafalla.
- Sender de les Sentius: un tram del sender que passa pel territori i dona accés als miradors del Morral.
- Sender de la Mola: una part d'aquest sender travessa el baix Priorat. En aquest tram, el coll de l'Eudalda és un bon mirador sobre l'àrea.

A més, el GR-7 ressegueix el límit est de la unitat per la serra de l'Argentera i la serra de Pradell.

Pel que fa a les carreteres per gaudir del paisatge, es recomana el tram de Falset a Porrera per la T-740, com també l'itinerari que ressegueix el límit sud de la unitat, amb la unitat veïna de la serra de Llaberia, per la carretera local dels Guiamets a Capçanes, on s'agafa la TV-3002 fins a Marçà, segueix per la TV-3001 a la Torre de Fontaubella, i passa finalment a la T-322 fins a Coldejou.

Possible evolució del paisatge

Ateses les característiques diverses del baix Priorat, cal apuntar particularitats de caràcter intern a l'hora de preveure les possibles perspectives d'evolució del paisatge.

El poble de Falset és el nucli més dinàmic del baix Priorat. La implantació d'edificis i polígons de diferent tipologia i aspecte, una de les bases del seu creixement urbanístic recent, pot alterar el paisatge periurbà i fer disminuir la qualitat general del paisatge. ICC

En el cas del pla de Falset, es tendeix a una continuïtat en el procés de plantació de vinya, en el marc de la Denominació d'Origen Montsant, mentre que, pel que fa al conreu de l'olivera, que forma part de la zona de producció de la DO Siurana, es preveu una continuïtat o un manteniment i una reducció de l'ametller. Altres factors de modificació paisatgística de la zona són els derivats del procés de creixement urbanístic de Falset i Marçà, incloent-hi la creació d'activitats industrials i de serveis a la mobilitat a la rodalia de les poblacions, tot i que es tracta de creixements moderats. També es pot preveure una certa dinàmica de creació de construccions aïllades, tot i que, previsiblement, aquest procés es podrà regular amb l'aplicació de la normativa de planejament dels municipis esmentats.

Pel que fa a la zona de lo Sarraí-lo Collroig, es preveu un creixement dels nuclis edificats molt més moderat, així com el manteniment –amb tendència a l'increment– de l'extensió vitivinícola. Tal com passa al pla de Falset, es pot registrar la construcció d'instal·lacions vinculades a l'activitat agrària així com, de manera més puntual, altres de dedicades al lleure.

En el cas del Baix Siurana, les possibles modificacions també aniran lligades majoritàriament a l'evolució de l'activitat agrària, encara que en aquest cas la vinya conviski amb altres conreus. En aquest sentit, caldrà veure l'evolució de conreus com l'ametller, fins fa uns anys força extensos. Per altra banda, també s'ha de prendre en consideració la creació de pistes i vials diversos a l'entorn del Siurana, que s'han impulsat en els darrers anys, i que poden

comportar una incidència directa sobre el paisatge, l'accessibilitat a zones d'interès i la possibilitat d'impactes diversos a nivell local.

El fenomen de la urbanització associada a l'obertura o arranjamant de vies de comunicació pot generar un seguit de transformacions paisatgístiques derivades, tot i que segurament serà el sector del pla de Falset el que absorirà la major part d'aquestes dinàmiques.

Els incendis forestals, que en el sector de Pradell-la Torre han estat importants, es preveu que continuaran; les causes bioclimàtiques segueixen presents.

Un altre factor que pot ser important en l'evolució del paisatge del baix Priorat és el desenvolupament de l'energia eòlica.

Avaluació d'amenaces i oportunitats

Amenaces:

- Les bones comunicacions poden accentuar les transformacions del paisatge, sobretot d'aquelles àrees més dinàmiques com els voltants del nucli de Falset. Caldrà posar èmfasi en l'ordenació d'aquests espais per tal que les actuacions s'integrin en l'entorn.

Oportunitats:

- L'extensió de les masses forestals no és molt representativa però sí que s'ha de tenir en consideració la qualitat de la flo-

ra. Sobretot la presència de teixedes, una pineda de pinastre, i l'estepa populifòlia, un dels motius pels quals part dels boscos inclosos en aquesta unitat estan protegits pel PEIN i la xarxa Natura 2000.

- Tot i que el poblament es concentra sobretot a Falset i als altres nuclis del baix Priorat, existeix poblament dispers fruit de l'ocupació històrica. Aquest fet, a part de donar caràcter a la unitat, pot ajudar a la gestió del medi rural des de la proximitat que aquest tipus d'assentaments ofereixen, a part del valor patrimonial inherent a l'arquitectura dels masos.
- La variació cromàtica que ofereixen els paisatges agrícoles al llarg de les estacions és un dels elements més rellevants del paisatge i un atractiu per a la promoció.
- La serra del Sarraí travessa el baix Priorat de nord a sud i té una important funció connectora entre les muntanyes de la serra de Llaberia i el curs mitjà del riu Siurana.
- La densa xarxa de camins existent pot ser molt adient per al desenvolupament d'activitats turístiques relacionades amb el senderisme, i per contribuir a la valoració del paisatge agrícola del baix Priorat.

Objectius de qualitat paisatgística

448

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge agroforestal viu, caracteritzat per un relleu planer, suau i ondulat, amb serres baixes i barrancs forestals, i un ric i variat mosaic agrícola de vinya, olivera, avellaner, ametller, i amb alguns cirerers de regadiu, ben gestionat.

OQP2

Una capital de comarca, Falset, que augmenti la presència i la força en l'entorn com a nucli prestador de serveis urbans i que mantingui el caràcter nodal dels futurs desenvolupaments urbans, a fi d'evitar la dispersió i procurant respectar els elements patrimonials particulars (principalment el nucli antic, el castell, la cooperativa d'estil modernista i la plaça de la Quartera).

OQP3

Uns paratges de gran valor escènic, presidits per la mola de Collejou i la serra de Llaberia, amb uns parcs eòlics de la serra de Pradell-l'Argentera redimensionats per a minimitzar els impactes dels aerogeneradors en els punts més elevats d'aquestes carenes.

OQP4

Un paisatge agrícola viu i amb una arquitectura tradicional de pedra seca ben conservada i que segueixi actuant com a element definidor d'aquest paisatge. Aquest paisatge, situat entre l'embassament dels Guiaments i el tram final del riu Siurana, està caracteritzat per una ampla terrassa agrícola que s'estén en camps esglaonats en els vessants de poc pendent, i esdevé una mostra representativa d'un anterior predomini de l'agricultura a les valls de Pradell i la Torre.

OQP5

Una imatge d'espai rural ordenada amb unes edificacions de nova planta d'ús residencial, agrari i industrial inspirades en la tipologia arquitectònica de la zona i projectades d'acord amb l'emplaçament però, també, amb el possible enderroc de les edificacions en desús.

Àrees amb valors especials per protegir

- Elements patrimonials del nucli urbà de Falset, com el castell, la cooperativa d'estil modernista i la plaça de la Quartera, i l'ermita de la Mare de Déu de les Pinyeres, on s'aplegant dels pobles del Masroig, Bellmunt del Priorat i el Molar. Cal conservar i adequar aquests elements per a l'ús públic.
- Hàbitat especial de la pineda de pinastre (*Pinus pinaster*), a la serra del Pradell, per la seva raresa i singularitat.
- Paisatge de cingles i codines de la serra de la Cova Santa, el Puig Roig i lo Sarraí. Cal preservar-los d'actuacions agressives i recuperar-ne el valor.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals de la serra de Pradell, Les muntanyes i muntanya de les Soleies, la Tosseta-coll Roig-lo Sarraí. Cal compatibilitzar la gestió forestal sostenible amb la preservació dels valors ecològics, estètics i històrics. Emprendre mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals i la minimització dels processos erosius, especialment en aquells espais que no gaudeixen de cap figura de protecció ambiental. En el cas del bosc de ribera del riu Siurana, propietat de la Generalitat de Catalunya i declarat bosc d'interès públic, es preservarà i gestionarà per millorar-ne la qualitat paisatgística.
- Els nuclis rurals de Masroig, els Guiamets, Marçà, el Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella, s'han de conservar i, si s'escau, restaurar-los, mantenint-ne l'aspecte compacte i integrant les noves construccions al paisatge preexistent. Alhora, caldria impulsar la redacció d'estudis per caracteritzar les tipologies, els materials i els codis cromàtics emprats en les edificacions tradicionals dels nuclis urbans per tal que serveixin de base a posteriors reglamentacions.
- Al nucli urbà de Falset, caldria evitar-hi el creixement dispers i millorar-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials/industrials, impulsant estratègies de promoció del patrimoni històric del nucli antic (nucli antic, plaça de

la Quartera, castell, cooperativa modernista), i prioritant la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compacitat del nucli urbà.

- Miradors paisatgístics de la muntanya de Sant Cristòfol, del Peiró de la serra de Pradell, la muntanya del Morrot, la Miloquera, la serra d'Obagues, i el mirador d'Altafalla. Conservar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos.
- Paisatge de la vinya, present de manera destacada al pla de Falset-Marçà i els entorns dels Guiamets i el Masroig. Pels seus valors estètics i productius, caldria donar-los valor i promocionar-los com a recurs turístic.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Mosaics agroforestals de conreus arboris i bosquines de pi blanc i brolles existents a les valls del Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella, que actuen com a zona de transició paisatgística vers les masses forestals de la serra del Pradell i la Mola de Colldejou, a la vegada que introdueixen elements de biodiversitat i de discontinuïtat amb què fer front als incendis forestals: per la seva singularitat, s'haurien de mantenir i millorar.
- Activitat extractiva situada entre els Guiamets i el Masroig. Caldria ordenar-hi l'activitat delimitant-ne l'extensió màxima, regenerant-ne els espais perimetrals i les àrees en desús i integrant-la paisatgísticament.
- Abocador de runes dels Guiamets, situat en un marge al costat mateix de la carretera d'accés al poble: caldria clausurar-lo i restaurar l'espai.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) Falset-Porrera
 - b) Guiamets-Marçà-Colldejou

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Element patrimonial i entorn
- Hàbitat especial
- Paisatge de cingles i codines

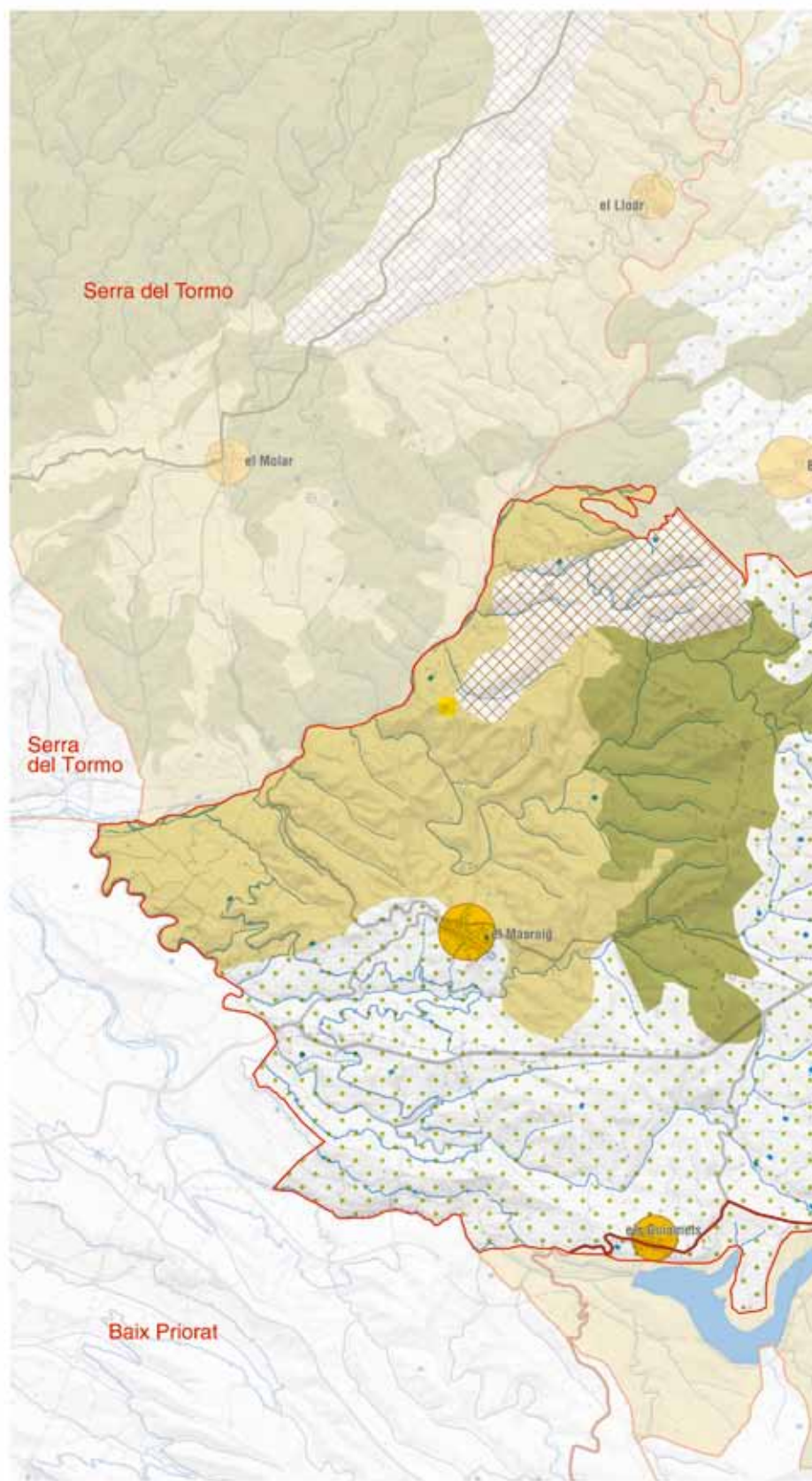
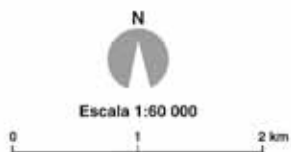
Àrees de foment de la gestió

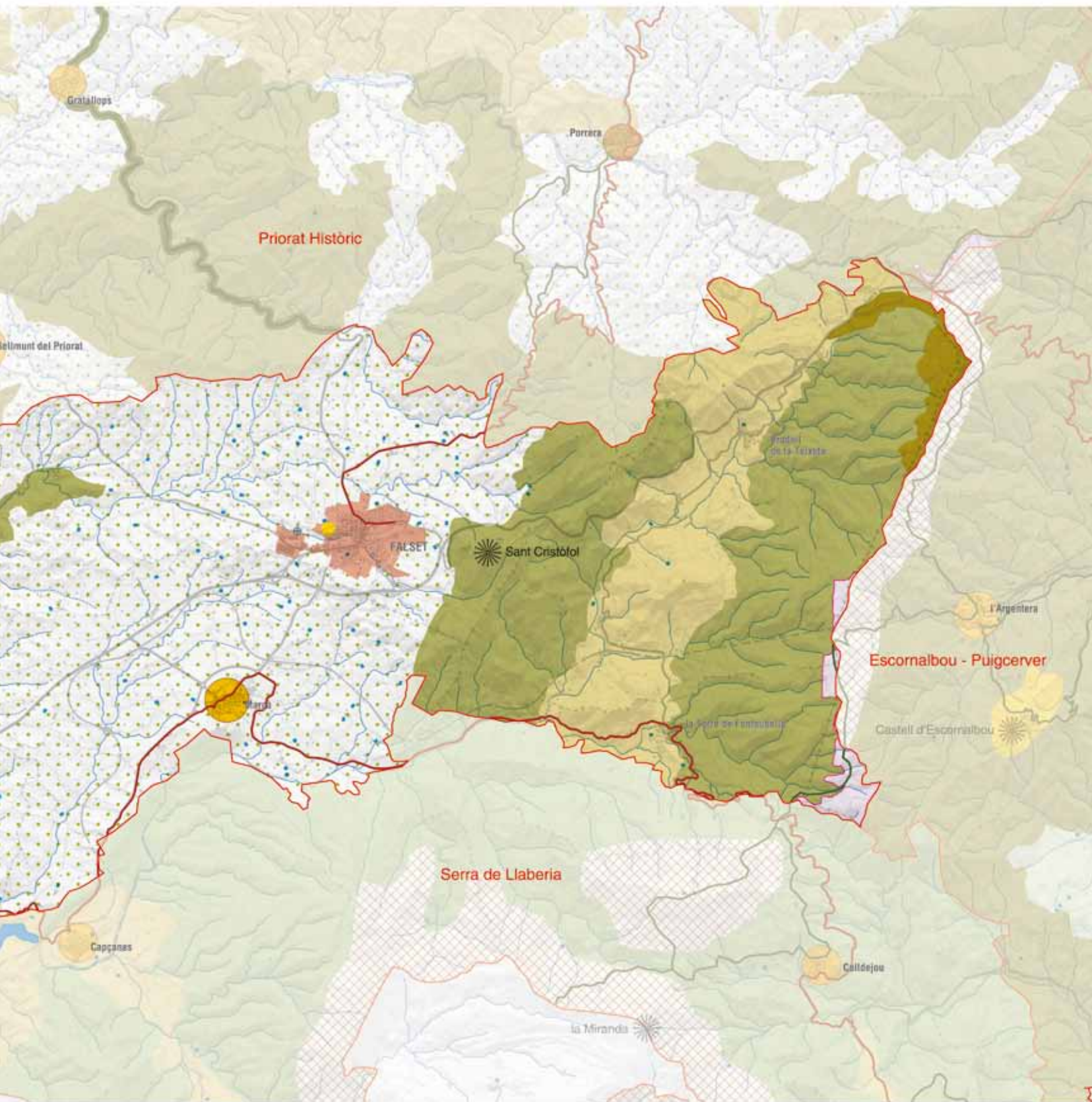
- Mirador
- Massa forestal
- Nucli rural
- Sòl urbà
- Paisatge de la vinya

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Mosaic agroforestal
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

450

13. Serra de Llaberia

Comarca:

Priorat i Baix Camp.

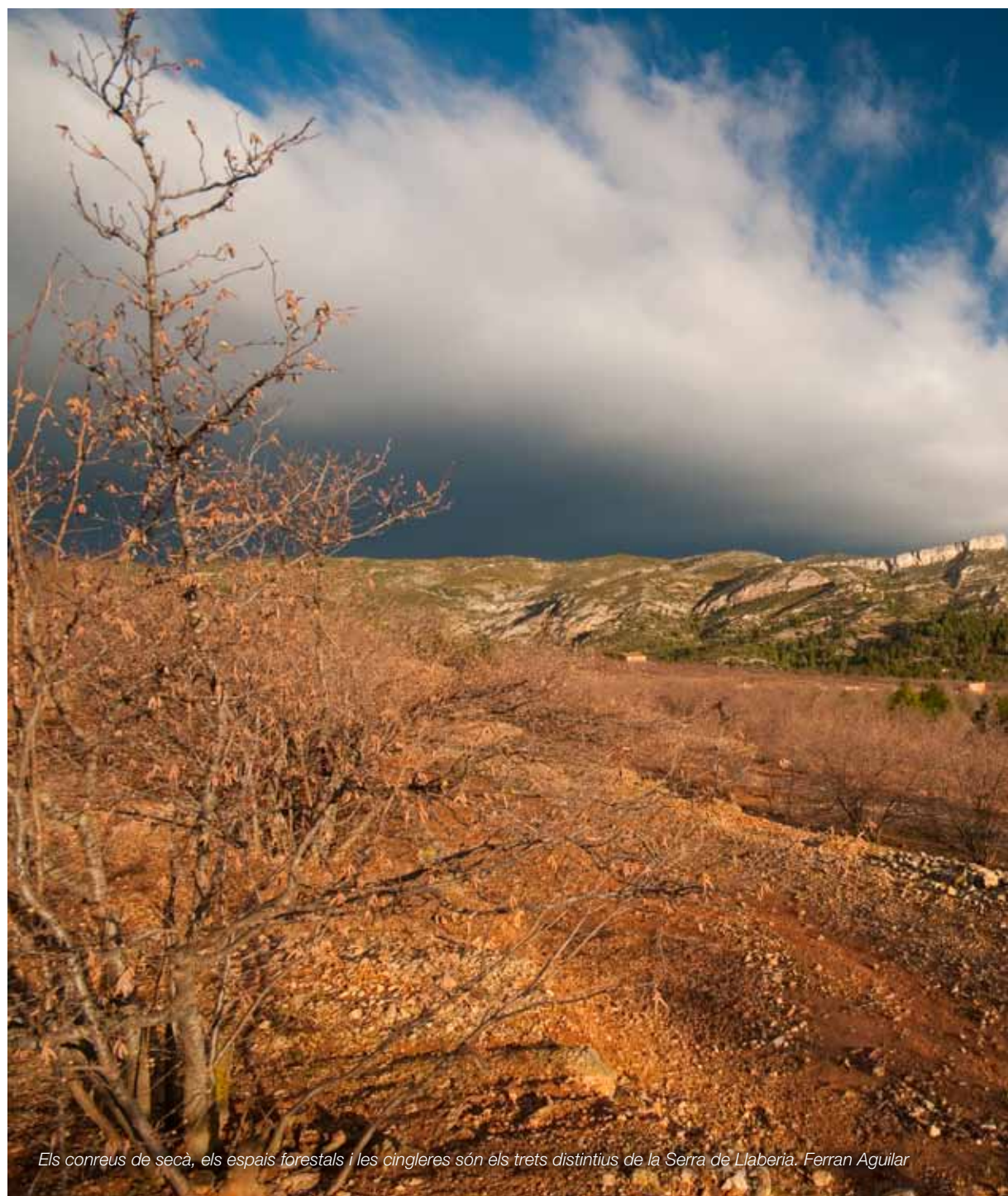
Superfície:

9.979 ha

Municipis:

Capçanes, sud de Marçà i la Torre de Fontaubella, Colldejou, Pratedip, nord de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant i fragments petits dels Guiamets, Pradell de la Teixeta, Vilanova d'Escornalbou i Mont-roig del Camp.

452

Els conreus de secà, els espais forestals i les cingleres són els trets distintius de la Serra de Llaberia. Ferran Aguilar

Trets distintius

- Paisatge de muntanya mediterrània caracteritzat per un relleu abrupte i alterós amb altituds dels cims més elevats properes als 1.000 metres: mola de Llaberia (919 m), mola de Coldejou (922 m).
- Predomini dels materials calcaris: dolomies i calcàries del Triàsic, Juràssic i Cretaci, molt afectats per accidents tectònics, sobretot en el sector meridional, i que com a conseqüència donen lloc a moles envoltades per cinyells de cingles.
- La vegetació ocupa més del 80% de la superfície del terreny. Les pinedes de pi blanc predominen en el vessant septentrional amb alzinars, pinedes de pinassa i colònies de roures de fulla petita a les obagues. Les garrigues i les brolles de romaní ocupen una gran extensió i s'estenen sobretot per les serres del sector meridional.
- No hi ha corrents d'aigua importants. Només en el vessant nord la xarxa de torrents conflueix en el torrent de Fontaubella, que desguassa en el pantà dels Guiamets i que és utilitzat per al rec dels camps del Baix Priorat i la Ribera d'Ebre.
- L'espai agrícola es localitza a les petites valls i replans interiors que ofereix el relleu. S'hi conreen ametllers, oliveres, avellaners i vinya. Els camps de cirerers i fruiters de regadiu apareixen on hi ha prou disponibilitat d'aigua.
- Paisatge poc habitat, on la població es concentra en els pobles de Capçanes, Coldejou i Pratdip, en una localització perifèrica respecte a les serres.
- Presència de fons escènics notables i visibles a gran distància com la mola de Coldejou i la Miranda de Llaberia.

Mirador

Itinerari motoritzat

8 Serra de Llaberia

Itinerari a peu

25 Colldejou - la Mola

38 Pratedip - Cabrafiga

39 Muntanya Blanca - Mont-roig

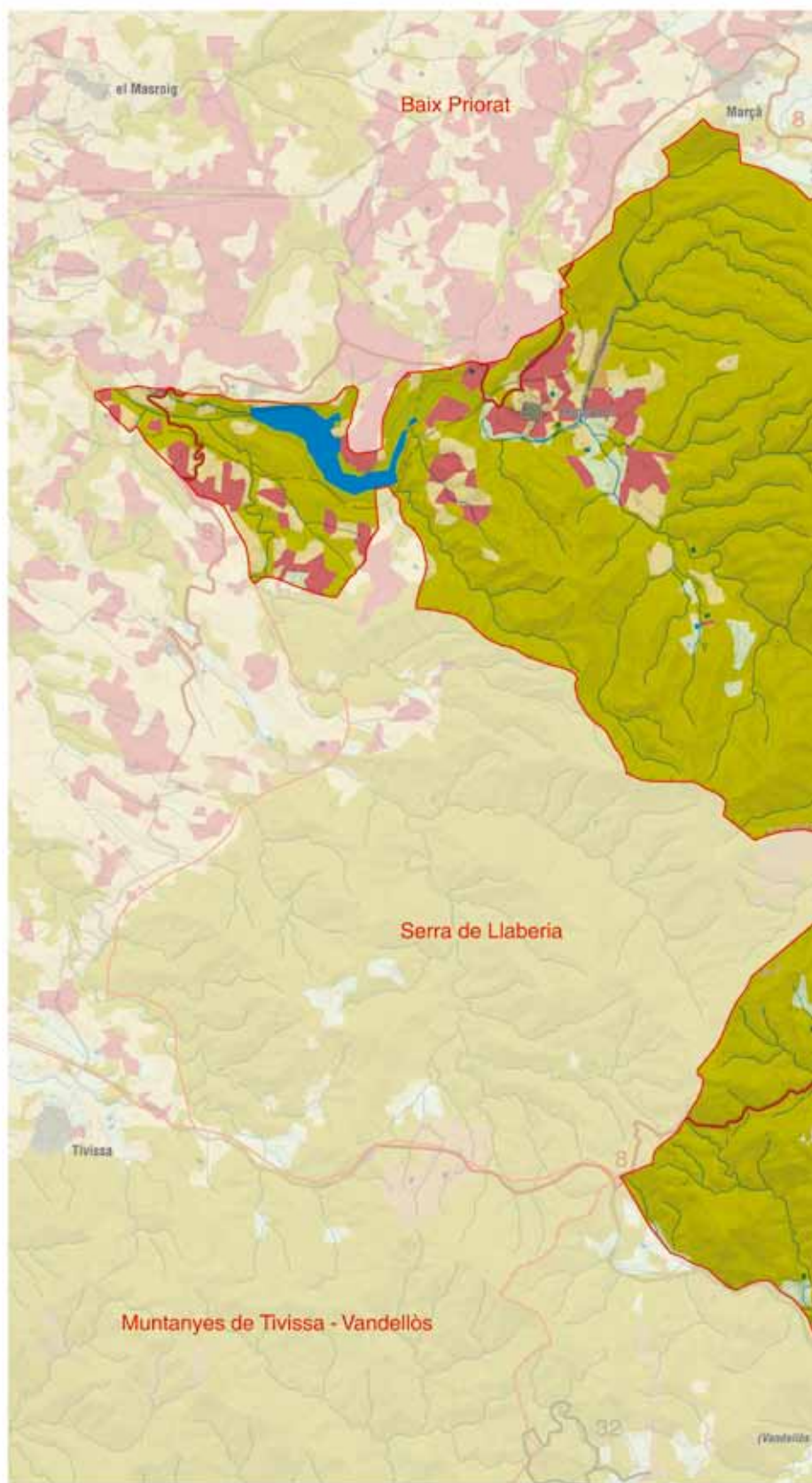
40 Pratedip - Crestes de la Seda

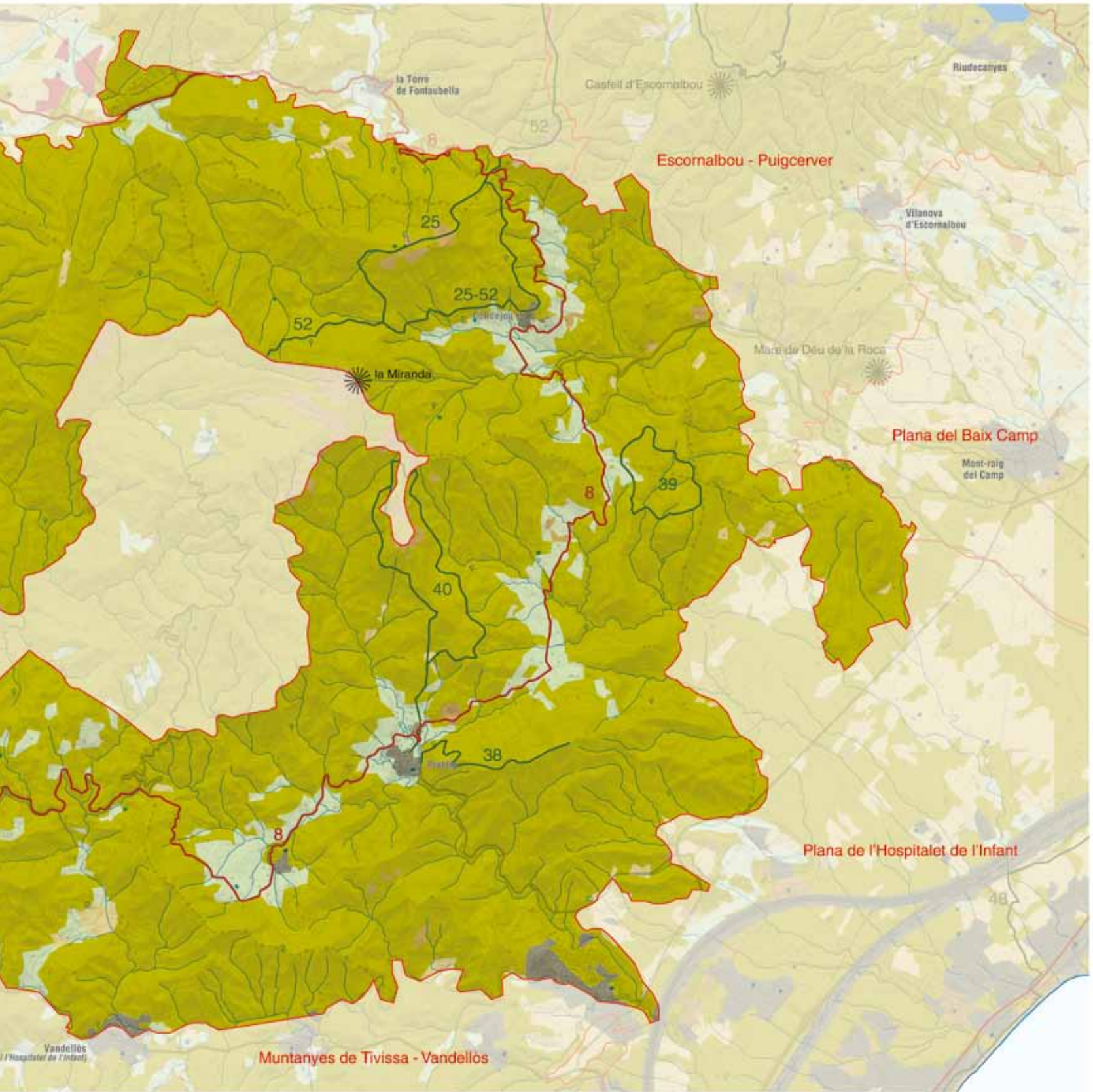
52 GR-7

454

Escala 1:60 000

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La serra de Llaberia forma part de la branca meridional de la Serralada Prelitoral que es distingeix al sud de la fossa de Falset i a ponent de la plana del Baix Camp. El paisatge presenta un caràcter de muntanya baixa mediterrània, aspra i esquerpa. Malgrat que les màximes altituds no arriben a assolir els 1.000 metres, el desnivell en relació amb els terrenys veïns i deprimits topogràficament del Priorat, el Baix Camp i la Ribera d'Ebre és considerable, fet que reforça la impressió de territori agrest i muntanyós.

El relleu és molt intricat. Un conjunt de serres i moles: turons coronats per plataformes tabulars, se succeeixen des del sud de Falset fins al mar. Un primer arc exterior de muntanyes s'inicia al sud de la serra de l'Argentera i separa les valls interiors de la plana del Baix Camp i del veí massís de Vandellòs. La serra de la Gallina Cega (506 m), la muntanya Blanca (489 m), el puig de la Cabrafiga (614 m), la serra de Güena amb el puig del Marquès (502 m) i la serra de Santa Marina (588 m a la mola de la Viuda) constitueixen un primer conjunt exterior de serres calcàries, modelades en les dolomies del Muschelkalk inferior, que encerclen el principal conjunt de valls i replans de l'interior del massís muntanyenc. A les valls i replans interiors es localitza la principal àrea agrícola, que coincideix amb un nivell de materials tendres: argiles i gresos vermells del Muschelkalk mitjà. És sobre aquest nivell argilós que es localitza el poble de Pratedip i la principal via de comunicació interior que des del coll Roig travessa el llogarret de Santa Marina i els nuclis de Pratedip i Coldejou.

A l'oest de la petita depressió interior s'aixeca un altre rosari de serres i moles que formen el nucli del conjunt orogràfic. De nord a sud es troben la mola de Coldejou (922 m), la mola de Llaberia (919 m a la Miranda) i les moles de la Grallera (625 m). Aquests relleus enllacen cap a l'oest amb la serra de Montalt (749 m), la

mola del Perelló (622 m) i, més enllà, amb els contraforts orientals de la serra de Tivissa, ja a l'àmbit de les Terres de l'Ebre. Les moles i cingleres estan esculpides una altra vegada en materials calcaris: dolomies, bretxes dolomítiques i calcàries, que pertanyen a nivells dipositats en els períodes Juràssic i Cretaci.

El relleu del sector està modelat en materials sedimentaris dipositats en l'era Mesozoica que descansen sobre un sòcol paleozoic que no aflora en superfície. La potència dels nivells dipositats augmenta d'est a oest. El conjunt de serres exteriors abans esmentades, juntament amb les petites valls interiors i la base del nucli orogràfic intern estan esculpides en la sèrie de nivells corresponents al Triàsic. A sobre es van dipositar potents capes de materials d'edat juràssica i cretàcia que donen lloc a les moles i serres més elevades. Les formes de relleu actuals són, a més, el resultat de les dislocacions tectòniques que, en forma de plegaments, falles i encavalcaments, van actuar en el sector. Així, el nivell de dolomies del Muschelkalk inferior que aflora entre Pratedip, Vandellòs i Masriudoms també està afectat per una successió de línies de plegament, falles i encavalcaments que donen lloc a un relleu molt agrest i d'una complexitat geològica notable. A la serra de Llaberia, a ponent de la Miranda i una mica més al sud, en el paratge del Motarro, hi ha dues enormes escames (klippes) de materials del Triàsic, més antics, que descansen sobre el rocam del Cretaci, més modern, i que són les restes d'un gran encavalcament per causa de les tensions tectòniques de compressió.

L'alternança de roques dures i tendres, els nivells subhorizontals i la disposició tombada d'alguns plecs de materials calcaris, sobretot els del Muschelkalk inferior, expliquen la profusió de moles i cingleres, una de les característiques paisatgístiques més notables del relleu del sector.

Els materials calcaris no afavoreixen l'existència de grans corrents d'aigua en superfície, ja que desenvolupen formes càrstiques de circulació d'aigües subterrànies; així el territori de Llaberia està solcat per barrancs i torrents que només acostumen a portar aigua després de pluges molt intenses. Malgrat tot, la xarxa hidrogràfica està més desenvolupada en el vessant nord on la riera de Fontaubella recull tot un conjunt de torrents, entre els quals destaca el barranc de la Vall, que dissequen el relleu del nucli orogràfic. Just al sud del poble dels Guiamets, el pantà del mateix nom fa de reservori per al reg agrícola de les aigües aportades per la xarxa hidrogràfica esmentada.

La vegetació mostra una clara asimetria entre els vessants meridionals i els septentrionals. A les moles i serres calcàries que s'estenen des del coll de Fatxes fins a Santa Marina i el puig de la Cabrafiga predomina la vegetació arbustiva: garrigues i brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*) i bruc d'hivern (*Erica multiflora*), afavorides per l'efecte dels incendis forestals. Al peu de les moles de Coldejou i dels contraforts septentrionals de Llaberia abunden pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) bastant madures sobre brolles calcícoles de romaní. En els obacs i a la part alta dels vessants orientats al nord es troba l'alzinar muntanyenc, juntament amb la presència esporàdica de pi roig (*Pinus sylvestris*), roures de fulla petita (*Quercus faginea*) i altres caducifolis. Algunes teixeda prospera en racons ben conservats. Els roures arriben a formar boscos

456

Els cingles de la Grallera i la Miranda modelats en les calcàries juràssiques, observats des del barranc de Santa Marina, són una bona mostra dels relleus alterosos que dominen aquest paisatge. Observatori del Paisatge

mixtos al vessant obac del coll del Guix. Alguna pineda de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*) es troba al vessant nord de la mola de Llaberia. L'abundància de parets i cingles calcaris facilita l'existència de plantes rupícoles calcícoles. A les ribes del pantà de Guiamets i dels torrents de més entitat hi ha fragments de salzedes i alguna albereda.

Algunes de les forests existents a les serres de Llaberia són de gestió pública, fet que contribueix a conservar-ne el valor paisatgístic. A la capçalera del barranc de la Vall, entre el Mas del Calàs i el paratge del Collet, al vessant nord de la serra de Montalt, hi ha unes 570 hectàrees de boscos de gestió pública, propietat de la Generalitat, que integren pinedes de pi blanc i alzinar muntanyenc. Al sud de la mola de Llaberia, en el barranc de la Dòvia i al Montredon, hi ha també unes 300 hectàrees de boscos propietat dels ajuntaments de Pratedip i de Tivissa, respectivament, que són de gestió pública i que també integren pinedes i alzinars. Al vessant nord de la serra de Güena hi ha un petit sector d'un es 70 hectàrees d'extensió, propietat també de l'Ajuntament de Pratedip, que actualment està constituït per brolles calcícoles a causa dels incendis forestals repetits. Finalment, sota la propietat de l'Ajuntament de Mont-roig del Camp hi ha dos sectors veïns que sumen poc més de 100 hectàrees de pinedes al sud de la serra de la Pedrera.

L'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), l'astor (*Accipiter gentilis*), el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*) i l'àliga marcenca (*Circaetus gallicus*) són les principals espècies de fauna que sobrevolen els camps i boscos de les serres de Llaberia i que troben en els seus espadats llocs de nidificació apropiats.

Pel que fa a l'agricultura, el relleu alterós i en cinglera, el fort pendent i el predomini de les calcàries compactes no faciliten l'activitat agrícola, que és força reduïda i es limita als fons d'algunes valls i a replans modelats sobre els nivells d'argiles i margues.

Evolució històrica del paisatge

Històricament aquest territori ha tingut una dinàmica compartida entre les zones del Camp de Tarragona i les terres de l'Ebre. Aquesta dinàmica de continuïtat es manifesta també en molts trets físics i paisatgístics i motiva la necessitat de considerar una mateixa unitat paisatgística al voltant del nucli de Llaberia.

L'orografia del conjunt ha provocat una reduïda humanització en comparació amb altres unitats properes, dinàmica que ha afavorit al llarg de la història el predomini de la vegetació espontània –boscos de pi blanc, alzinars, teixedes, brolles, tots segons l'orientació i la localització puntual–, en conjunció amb els afloraments rocosos i les tarteres.

Tot i aquest caràcter muntanyenc, la presència humana hi és antiga i més o menys continuada, tal com mostren múltiples troballes ibèriques i romanes, ceràmica i monedes, descobertes a uns 200 metres de Capçanes, a la serra de l'Espasa. D'altra banda, a la partida de Marmellar, al mateix municipi de Capçanes, s'han trobat restes d'un poblat de la primera edat de ferro, mentre que a l'Ametlleral s'ha trobat un taller de sílex a l'aire lliure.

En el vessant prioratí s'han introduït històricament conreus de vinya, combinats amb altres conreus com els olivers, els ametllers i els avellaners. També hi ha diverses àrees de fruïter de regadiu, ben a la vora de la població de Capçanes. Mentrestant, el vessant situat en l'àmbit natural del Camp s'ha orientat sobretot des de principi del segle xx al conreu de l'avellaner.

Precisament, a la zona del Priorat, la consolidació d'aquest nucli de població és la única modificació significativa en l'apartat arquitectònic d'un cert abast, afegida lògicament a l'existència de construccions i infraestructures vinculades a l'activitat agrària. Tant Capçanes com Colldejou o Pratedip són poblacions d'una dimensió reduïda i d'una baixa dinàmica urbanitzadora, encara que en el darrer cas cal fer esment a l'aparició d'alguna zona residencial aïllada de certa consideració en les darreres dècades.

D'altra banda, aquestes poblacions, de caràcter marcadament rural, han estat afectades en dècades anteriors –no tant ara mateix– per un procés de despoblació paral·lel que ha tingut lloc en bona part de les comarques interiors i de muntanya del Principat. Aquest fet ha motivat l'aparició de situacions d'abandonament del patrimoni edificat –tant a les poblacions com a les zones rústiques– i de part dels conreus.

Les vies de comunicació principals, les carreteres, tenen un efecte molt indirecte sobre l'espai, i únicament s'han registrat intervencions de certa significació en la construcció de pistes asfaltades, com l'existent entre Pratedip i Colldejou, així com determinats arranjaments viaris puntuals, com en el cas de la carretera de Pratedip.

També cal tenir present la creació d'infraestructures energètiques, tant en l'àmbit mateix com, indirectament, en les unitats paisatgístiques més properes. En aquest sentit, destaca la construcció de diverses línies elèctriques d'alta tensió que es construïren a les dècades del vuitanta i del noranta, el parc eòlic del Motarro o la presència del parc eòlic del Trucafort just al límit nord de la unitat.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la serra de Llaberia està caracteritzat per un relleu alterós on predominen els cingles i les moles calcàries. La disposició del relleu i dels materials geològics condiciona que els espais aptes per al conreu siguin escassos i limitats als fons de les valls estretes i en alguns replans on afloren roques tendres: argiles i margues. La major part del territori, gairebé un 90%, està recobert per la vegetació espontània. Les comunitats mediterrànies: pinedes de pi blanc, brolles i garrigues colonitzen les serres meridionals i els vessants solells. Claps d'alzinars, rouredes seques i algunes pinedes de pinassa es localitzen a les parts altes del relleu i a les obagues. Les limitacions a l'activitat humana que imposen les característiques del medi natural queden reflectides en una baixa densitat de població en el conjunt de la unitat. El poblament es concentra en petits pobles situats als indrets on hi ha més disponibilitat de sòls aptes per a les activitats agrícoles. Les comunicacions es veuen dificultades per la configuració del relleu, que no ofereix passos naturals que permetin flanquejar-lo. Els paisatges naturals predominen arreu i són els que donen caràcter a la unitat.

La unitat integra la serra de Llaberia en sentit estricte i els contraforts que componen el conjunt de muntanyes que l'envolta: la mola de Colldejou, la serra d'en Jover, la serra del Montalt, la moleta de Fatxes, la serra de Santa Marina, la serra de Güena, el puig de la Cabrafiga, les Moles, les serres del Sarriol, la muntanya Blanca i la serra de la Pedrera.

A les obagues prioratines i de Colldejou predomina àmpliament el bosc format, en general, per pinedes de pi blanc bastant madures sobre brolles calcícoles de romer, que contrasten amb les tonalitats clares dels cingles que ressegueixen els planells culminants de les formacions orogràfiques esmentades abans. En els obacs enlairats més ben conservats, per exemple al Montalt o a la mola, creix l'alzinar muntanyenc, amb la intrmissió de roures i altres caducifolis. En indrets molt localitzats arriben fins i tot a conservar-se teixedes, algunes de les quals prosperen a una altitud excepcionalment baixa.

Les solanes abocades al Baix Camp, en canvi, estan cobertes sobretot per brolles i màquies litorals. Són zones molt freqüentment afectades pels incendis forestals, que mantenen la vegetació en contínua evolució. El margalló, espècie característica de les màquies litorals, ascendeix pels costers encarats a migdia fins a una altura considerable. Al terme de Capçanes, ja a la banda prioratina, es dona el curiós fenomen que dues de les espècies protegides a tot el territori català, que habiten ambients molt diferents, es troben en indrets separats només per uns centenars de metres; el margalló arriba a penetrar a les obagues del barranc del Tortó, a prop de la Fou, mentre que el teix descendeix per les obagues del Montalt fins més avall de 600 metres.

Les parts elevades dels vessants obacs del Montalt, Llaberia i la mola de Colldejou mostren una variació cromàtica estacional ben apreciable pels arbres caducifolis que esquitxen els alzinars. Les parts baixes, normalment dominades pel pi blanc, no experimenten aquesta dinàmica, com tampoc els vessants marítics de brolles i màquies.

Les pinedes de pi blanc colonitzen les feixes abandonades i camuffen els murs de pedra seca i les barraques, elements característics del paisatge agrari tradicional. Observatori del Paisatge

El paisatge de la serra de Llaberia s'ha mantingut subjecte a les dinàmiques pròpies de la baixa muntanya mediterrània. Una dinàmica caracteritzada pel despoblament i l'abandonament de les activitats agràries en els sectors de sòl més magre. La vegetació ha guanyat espai a costa dels conreus abandonats i ha configurat masses contínues que faciliten l'expansió del foc quan es produeix un incendi forestal.

Als vessants obacs que miren cap al Priorat només una zona del Montalt va patir els efectes d'un incendi forestal l'any 1994, però la superfície afectada va ser petita. El mateix incendi, però, va calcinar 2.380 hectàrees forestals, i va afectar tot el sector meridional de la unitat, especialment al municipi de Pratedip, on van cremar 1.253 hectàrees. Aquest mateix sector ja havia estat afectat anteriorment per altres incendis, com el de 1981 que va calcinar un total de 8.041 hectàrees. Així, els incendis són un dels riscos d'alteració d'aquesta unitat caracteritzada per la predominança dels paisatges naturals. Per aquest motiu, tot el territori de la unitat es troba inclòs en el Perímetre de Protecció Prioritària : "Tivissa, Vandellòs, Llaberia, Pradell".

Els incendis, en eliminar la coberta vegetal, no solament causen una modificació visual evident, sinó que propicien l'erosió del sòl i la dificultat cada cop més gran d'assolir altre cop la vegetació original.

L'activitat agrícola és força reduïda i molt localitzada en l'espai. Es limita a fondalades planeres cobertes de sediments d'origen al·luvial o col·luvial, com ara les que hi ha al voltant de Capçanes, Pratedip o Santa Marina, o bé als estrats compostos per argiles rogenques i guixos, amb bancs de gresos, roques força més toves que les calcàries i les dolomies que hi ha per davall i per damunt: tal és el cas de les àrees cultivades a l'entorn de la Torre de Fontaubella, Colldejou o Remullà. Al vessant del Priorat, la vinya es combina amb camps de fruiters de regadiu, ametllers, avellaners i olivers. Al vessant del Camp els conreus majoritaris són els d'avel·laners.

Un exemple del decrement de les dinàmiques agràries és la disminució, a Pratedip, de gairebé 600 hectàrees conreades a poc més de 300 hectàrees entre 1982 i 1999.

D'altra banda, tot i que les granges no són abundants en aquesta unitat, n'hi ha alguna de poc integrada a l'entorn.

Pel que fa al poblament, al vessant Prioratí, Capçanes és l'únic nucli que queda integrat a la serra de Llaberia, mentre que la Torre de Fontaubella es troba al límit amb la unitat del Baix Priorat. Al vessant marítim es localitzen dos caps de municipi: Colldejou i Pratedip.

El creixement urbanístic és incipient en aquesta unitat. No obstant això, a Pratedip, als anys seixanta es va desenvolupar una urbanització que s'ubica a l'extrem sud-oriental de la unitat: les Planes del Rei, formada bàsicament per segones residències, si bé en l'actualitat hi viuen aproximadament unes dues-centes persones de forma permanent. També cal destacar el veïnat de Santa Marina, que igualment ha acabat esdevenint un nucli de població de Prat-

El nucli de Capçanes se situa al vessant prioratí de la Serra de Llaberia. En primer terme es pot observar la línia del ferrocarril de Barcelona a Flix. Observatori del Paisatge

dip, encara que el seu origen és diferent i s'ha d'explicar com una aventura empresarial del principi del segle xx que pretenia l'exploració d'un balneari construït amb molt luxe per l'època. Pel temps que fa que es van construir ambdues urbanitzacions, totes dues estan relativament integrades en el paisatge.

Tampoc els petits nous creixements urbans dels nuclis, especialment de Pratdip i Colldejou, han representat una alteració destacada en el paisatge. En general, els nuclis mantenen l'estructura de poble tancat de carrers estrets, amb unes agradables façanes urbanes.

A més, en aquesta unitat es localitza el poble deshabitat de Remullà, al terme municipal de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant. Es tracta d'un poble deshabitat des de la dècada dels anys seixanta del segle passat, i que des d'aleshores ha anat enrunant-se. Des de fa pocs anys se n'han començat a recuperar algunes de les edificacions. Una, propietat de l'Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, s'ha convertit en un alberg.

Aquesta unitat és punt de trobada entre l'expansió urbanística vinculada al litoral, la creació d'infraestructures energètiques i de comunicació, per una banda, i la subsistència i la valoració del patrimoni natural i cultural del repàs, per l'altra.

Les carreteres existents només volten aquesta unitat, i penetren a l'interior de forma marginal: la TV-3002, de Capçanes a Marçà; la TV-3001 de Marçà a la Torre de Fontaubella; la T-322, de la Torre de Fontaubella a Colldejou; la T-310, de Mont-roig a Pratdip; la T-311, de Pratdip a Santa Marina i al coll de Fatxes (C-44). Finalment, l'única carretera que penetra fins al cor de la unitat, encara que en l'àmbit de les Terres de l'Ebre, és la TV-3001, a Llaberia. En conjunt, les carreteres són estretes i ben integrades en el paisatge.

També cal destacar el pas de la línia de ferrocarril Barcelona-Madrid pel marge septentrional de la unitat.

Un dels radars del Servei Meteorològic de Catalunya se situa a la Miranda de Llaberia i forma part del fons escènic de la plana del Baix Camp. Observatori del Paisatge

A l'interior, a banda d'algunes pistes forestals i d'accés a les escasses finques agrícoles, hi ha poques infraestructures que creuen o pertanyin a la unitat: entre aquestes, una línia d'alta tensió (380 kV) que travessa el sector meridional de la unitat de sud-oest a nord-est i passa a prop de Santa Marina i Pratdip. Al límit nord-oriental d'aquesta unitat (coll Roig) comença el parc eòlic del Trucafort, i al municipi de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant, a les proximitats de Tivissa, hi ha el parc eòlic del Motarro. Aquests dos parcs, especialment el del Trucafort, són molt visibles.

Expressió artística del paisatge

En general, com la resta del territori del conjunt Llaberia-Tivissa-Vandellòs, es tracta d'un indret poc escrit i poc pintat i, per tant, poc conegut per la població que no viu en aquest àmbit territorial.

Colldejou, Pratdip i Llaberia, aquest últim a la Ribera d'Ebre, són tres nuclis que van ser glossats pel gran mestre Josep Iglésies en el seu llibre *Les ciutats del món*, publicat l'any 1948. Aquí, Iglésies relata breument les seves impressions d'aquests nuclis, així com dels territoris que els envolten, i amb això permet que el lector faci una aproximació al paisatge físic i humà de l'època.

També Iglésies, juntament amb Joaquim Santasusagna, escrigueren un llibre titulat *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931), en què es recull diversos itineraris on s'expliquen petits fragments de la bellesa del paisatge. És el cas d'aquest fragment de l'itinerari de Marçà a Colldejou:

“La vall s'estreny. Les parets altes i grises semblen més elevades; la vegetació és atapeïda en el fons. La paret que és a la freta és el cingle del Salt del Cavall. En aquest lloc, on s'inicia l'engorjament, comencen els Estrets de Massanes. [...] Coll de Guix, aiguavés de les valls de Massanes i Colldejou; uneix la serra de Llaveria i la Mola. Aquestes muntanyes es drecen altes i poderoses, empentint la collada. El nom li prevé de la seva composició geològica: de pertot

afloren guixos de colors. Es té, enfront, una preciosa vista sobre la vall de Coldejou, tenint la mar i el cap de Salou en darrer terme” (Iglésies i Santasusagna, 1931: p. 169-171).

Per altra banda, Josep Maria Espinàs, en el seu llibre *Viatge al Priorat*, posa en relleu el caràcter escènic de les muntanyes de Llaberia i la mola, en el paràgraf següent, que descriu els voltants del Masroig: “Veig una bona extensió del Baix Priorat, que sota la pluja té un color de caramel llepat, i al fons les muntanyes que el tanquen, blau morades”. (Espinàs, 1984: p. 73).

Joan Perucho dedica la seva interessant i curiosa novel·la *Les històries naturals* (1960), al Dip, ésser monstruós, de característiques similars a un vampir. El Dip forma part de l'escut de Pratdip. A continuació es presenten uns fragments de la novel·la, on l'autor fa una breu descripció del poble, mig real i mig inventada:

“Pratdip és un poblet situat en una zona de gram muntanyes salvatges, cobertes d'extenses pinedes perfumades i amb corrents d'aigua gelada i rapidíssima. Grans penyals grisos, de caràcter granític, contracten amb les escasses franges de terra roja i fecunda. on el camperol s'afanya al conreu. La riquesa del país és, però, la cabra que tresca, valenta i decidida, i es cerca ella mateixa el nodriment. [...]”

Pratdip és troba, doncs, al mig d'aquesta orgia de bolets, cabres, perdius, lletugues i maragdes, encimbellada en el vessant d'una muntanya i coronada per un castell en ruïnes. Uns grans prats s'hi estenen als peus, circumstàncies que degué influir en el nom de la vila, i els voltants són d'una extrema verdor. El verd hi domina: verd tendre, verd poma, verd cendrós, verd intens, verd de verdolaga fresca, verd pensatiu, verd rúfol, verd de dip, etc. Hi ha un gran safareig comunal d'aigües verdes i, a l'entrada del poble, una majestuosa font de múltiples boques despensa una melodiosa meravella refrescant, verda i freda” (Perucho, 2010: p. 99-101).

Valors en el paisatge

Amb referència als valors històrics del paisatge, només el nucli de Pratdip conté elements catalogats del patrimoni arquitectònic: són el castell de la vila i dues torres medievals de defensa. Al mateix municipi de Pratdip, hi ha el santuari de Santa Marina, encara que no està catalogat, com tampoc ho estan les restes d'un antic castell al cim de la mola de Coldejou, residu de les guerres carlines.

Amb un valor històric, alhora que estètic, es podria classificar el nucli urbà deshabitada de Remullà (al terme de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant), que és testimoni d'una antiga manera de viure i d'organitzar el territori. Per altra banda, les restes de marges de pedra seca que es poden observar arreu dels vessants, especialment a les solanes, també tenen un gran valor històric i estètic.

Igualment, s'han de considerar d'interès històric les restes de camins empedrats que es mantenen en alguns trams.

Els diversos masos que es troben arreu, especialment a la part del barranc de la Vall (Capçanes), però també el del Motarro (Vandellòs) o el de Magrinyà (Coldejou), tenen, també, un valor històric significatiu.

Però potser el conjunt de valors paisatgístics amb un més protagonisme a la serra de Llaberia són els valors naturals. En aquest sentit, bona part de la unitat està inclosa dins l'Espai d'Interès Natural de la Serra de Llaberia, perquè conté una diversitat de paisatges propis de les muntanyes calcàries amb tots els elements naturals associats característics (pinedes, alzinars, vegetació rupícola, grans rapinyaires...). Aquest interès ha empès els municipis inclosos en l'espai a constituir un consorci de cara a la gestió d'alguns dels aspectes que poden afectar el patrimoni natural (ConSORCI de la Serra de Llaberia).

La xarxa Natura 2000 ha classificat diversos espais a la perifèria del PEIN de Llaberia, que de fet relliguen una zona més extensa amb alts valors naturals i paisatgístics situada entre aquest espai i el de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs. Tots aquests espais s'han delimitat bàsicament per protegir els indrets de cria de l'àliga cuabarrada.

La singularitat geològica de la geozona “encavalcaments de Pratdip-Llaberia i la mola de Coldejou” ha fet que s'inclouï a l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya. Aquest espai és d'una bellesa plàstica impressionant, gràcies, en gran part, a la seva complexitat geològica, però, sense cap mena de dubte, el fet de mantenir-se bastant al marge de l'onada urbanística, industrialitzadora i infraestructural ha afavorit aquests valors.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Des d'aquesta unitat es poden observar unes excel·lents perspectives de la mola de Coldejou i dels cingles de l'Enderrocada i el Montalt, totes dues de gran rellevància com a façanes paisatgístiques de diverses unitats situades tant al nord com al sud: de fet, aquestes cingleres clouen el paisatge de la major part del Priorat pel sud –la Mola representa per a molts prioratins la segona façana paisatgística emblemàtica de la seva comarca, després del cingle Major de Montsant–. Des de la banda de la plana del Camp, són la mateixa mola de Coldejou i la Miranda de Llaberia dues de les façanes paisatgístiques amb més força.

Per la seva estructura muntanyosa, la serra de Llaberia conté nombrosos miradors que permeten albirar àmplies perspectives del paisatge del sud de Catalunya. Destaca el cim culminant de Llaberia, la Miranda, que és accessible amb vehicle des del poble mateix de Llaberia per una pista. La Miranda ofereix vistes espectaculars sobre el Baix Camp, si bé la perspectiva cap al Priorat queda interferida pel relleu de la mola de Coldejou i pels contraforts de la serra d'en Jover. No obstant això, alguns dels millors miradors només són accessibles a peu i per tant restringits a una part de la població: aquest és el cas de la mola de Coldejou, amb vistes molt interessants tant cap a la plana litoral del Baix Camp com cap a la cubeta prioratina i la vall de l'Ebre.

La imponent mola de Colldejou és una façana paisatgística visible des de molts punts del Priorat i el Baix Camp. Al peu, el poble de Colldejou. Observatori del Paisatge

Les rutes a peu més rellevants de la unitat són quatre. La primera és la ruta circular que passa per la mola de Colldejou, esmentada anteriorment, i que surt de Colldejou pel GR-7 fins al coll del Guix, on agafa una variant del GR-7, ascendint en direcció nord cap al Portell de les Processons i la mola de Colldejou (922 m) (GR-7-3), amb la seva característica silueta. Després de gaudir de la panoràmica sobre el Baix Camp i el Priorat, descendeix seguint el mateix GR, que torna a enllaçar amb el GR-7, per tornar a Colldejou. El GR-7 també creua la unitat d'est a oest.

Hi ha dues rutes que parteixen de Pratedip. Una és d'anada i tornada al puig de la Cabrafiga (614 m), d'on a mesura que es puja es té l'horitzó de la serra de Llaberia pel nord-oest, i la mar Mediterrània pel sud-est; i una perspectiva a dalt de tot que permet veure clarament les muntanyes de Vandellòs, de Tivissa, la serra de la Mussarra o el Baix Camp i el cap de Salou. L'altre itinerari és circular per les crestes de la Seda, transitar per senders de petit recorregut per

ambdós vessants del Mont-redon (863 m), i gaudir de les vistes a la plana del Baix Camp, pel vessant est, i del barranc de la Dòvia, per l'oest, a part d'una gran perspectiva sobre la serra de Llaberia.

Finalment, destaca la ruta per la muntanya Blanca, de menys altitud i que sovint passa inadvertida al costat del Mont-redon o el Cavall Bernat. El camí es pren des de la carretera de Pratedip a Colldejou, i puja fins al marge de la petita cinglera de la muntanya Blanca, d'on es tenen unes vistes inoblidables de la costa, el mar i el Camp de Tarragona.

Una ruta amb vehicle també permet tenir una visió general de la unitat. Aquesta ruta pren el poble de Tivissa com a referència i passa per la Serra d'Almos, els Guiamets, Capçanes, Marçà, la Torre de Fontaubella, Colldejou, Pratedip, i torna a Tivissa, havent fet una volta completa a la unitat (TV-3031, camí dels Guiamets a Capçanes, TV-3002, TV-3001, T-322, camí de Pratedip a Colldejou, T-311, C-44).

Possible evolució del paisatge

És previsible que la dinàmica es mantingui sense canvis substancials en els propers anys i que l'estancament demogràfic i el retrocés dels conreus continuïn sent els condicionants principals de la configuració del paisatge.

Malgrat això, les característiques del sector fan que no es plantegin d'entrada transformacions significatives derivades directament de l'activitat agrícola o d'altres activitats humanes. La possibilitat de transformacions significatives derivades de processos urbanístics sembla d'entrada força mitigada per la localització i les característiques dels nuclis de població en aquesta unitat de paisatge. Cal tenir en compte, a més, la proximitat de Falset o Mont-roig del Camp, amb més potencial de transformació i més facilitats per a la humanització en general. No obstant això, cal tenir en compte la inclusió en aquest àmbit dels nuclis de Capçanes, Pratedip i Colldejou, per la qual cosa caldrà vetllar especialment pel seu creixement

461

El poble de Pratedip, que se situa en una clotada al peu del Cabrafiga, és l'inici de diversos itineraris que permeten una bona aproximació al paisatge d'aquesta zona de la Serra de Llaberia. Observatori del Paisatge

qualitatiu. La mateixa consideració es pot fer en relació amb la proximitat als límits d'aquesta unitat de la Torre de Fontaubella, Marçà o Vandellòs.

En relació amb els incendis forestals, que han estat un dels principals agents transformadors del paisatge de la serra de Llaberia, és possible que segueixin reproduint-se a causa de les característiques pròpies del territori.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Els relleus de la serra de Llaberia són visibles des de contrades veïnes. Són referents visuals que han estat assumits per l'imaginari col·lectiu i qualsevol alteració (incendis, infraestructures energètiques, etc.) pot representar un fort impacte visual i difícil de ser acceptat socialment.

Oportunitats:

- L'estructura administrativa en la qual es divideix el territori de la unitat hi té un paper a priori negatiu: municipis petits, de tres comarques diferents –la continuïtat física de la zona no es correspon amb la divisió comarcal. Ara bé, els municipis integrats dins l'EIN Serra de Llaberia-Tivissa-Vandellòs han fet un pas endavant en la gestió d'aquest espai perquè han sabut treballar en xarxa i constituir un consorci comú. Aquest fet ha de permetre gestionar millor tant l'espai com els recursos que cada ajuntament a tall individual hi aporta.
- La variabilitat paisatgística, configurada per un relleu complicat i per una extensa coberta vegetal, és un reclam per a la contemplació, malgrat que no hi hagi una tradició literària que hagi donat a conèixer aquestes contrades.
- Les figures de protecció dels espais naturals han de permetre que aquest espai mantingui les dinàmiques positives de conservació de la flora i fauna, conjuntament amb un desenvolupament local que freni el despoblament i l'abandó d'aquestes terres.
- La configuració muntanyosa permet obtenir, de manera més o menys accessible, panoràmiques de les unitats perifèriques de gran valor escènic.

462

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge rural ben gestionat amb uns nuclis de població i uns espais agrícoles de les valls i replans interiors que mantinguin el seu caràcter tradicional.

OQP2

Un paisatge de muntanya que mantingui el seu valor estètic i identitari com a fons escènic del vessant oriental del Camp.

OQP3

Un patrimoni construït de valor històric que mantingui el seu caràcter representatiu de l'antiga colonització d'aquest territori. Els principals exponentes d'aquest patrimoni són el poble deshabitada de Remullà, masos, camins empedrats, murs de pedra seca a les solanes...

OQP4

Uns nuclis de població petits i rurals, Pratedip, Colldejou, i Capçanes, ben planificats i amb un creixement que sigui respectuós amb els elements identitaris de l'arquitectura de muntanya.

OQP5

Un paisatge forestal dens i continu dels sectors orientals i meridionals de la unitat ben gestionat i planificat correctament amb l'objectiu d'evitar incendis forestals de grans dimensions. Aquest paisatge forestal ha estat afectat per grans incendis forestals, vinculats a episodis de vents de mestral, que s'estenen amb facilitat a causa de la continuïtat de les masses forestals.

OQP6

Un paisatge de cingles i codines de la serra de Llaberia que mantingui el seu caràcter agrest i tranquil.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines de la serra de Llaberia (les Moles, les Crestes de la Seda, el Mont-redon, el Cavall Bernat, la Miranda, la serra d'en Jover, l'Enderrocada, el Portadeix, el Montalt) i la mola de Colldejou. Pels seus valors ecològics, estètics, simbòlics i identitaris, s'han de preservar d'actuacions agressives i potenciar-ne el valor.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen la pràctica totalitat de la unitat. Cal compatibilitzar la gestió forestal amb la preservació dels valors ecològics i/o estètics, emprant mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals, especialment en aquelles zones que no gaudeixen de cap figura de protecció, com el puig de la Cabrafiga i els voltants, i el serrat de la Gallina Cega. Cal mantenir la gestió pública de la forest Terres Noves (Mont-roig del Camp).
- Mosaics agroforestals de conreus d'avellaner i bosquines de pi blanc i brolles mediterrànies existents al corredor Colldejou-Pratdip-Santa Marina, que actuen com a zona de transició paisatgística vers les extenses masses forestals dels voltants, a la vegada que introdueixen elements de variabilitat

paisatgística, de biodiversitat i de discontinuïtat enfront els incendis forestals.

- Miradors paisatgístics de la miranda de Llaberia i la mola de Colldejou: cal conservar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos tant de la mateixa unitat com de la plana del Camp i del Priorat.
- Nuclis rurals de Capçanes, Colldejou i Pratdip. Si s'escau, restaurar-los, mantenint-ne l'aspecte compacte, i integrar les noves construccions al paisatge preexistent.
- Urbanitzacions aïllades de les Planes del Rei i Santa Marina. Cal promoure plans de regulació sobre la tipologia i l'aspecte estètic de les edificacions i zones verdes, i mantenir-ne l'extensió actual.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) Tivissa-els Guiamets-Marçà-Colldejou
 - b) Colldejou-Pratdip-Tivissa

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Paisatge de cingles i codines

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Matollar i massa forestal

 Mosaic agroforestal

 Pantà dels Guiamets

 Nucli rural

 Urbanització aïllada

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

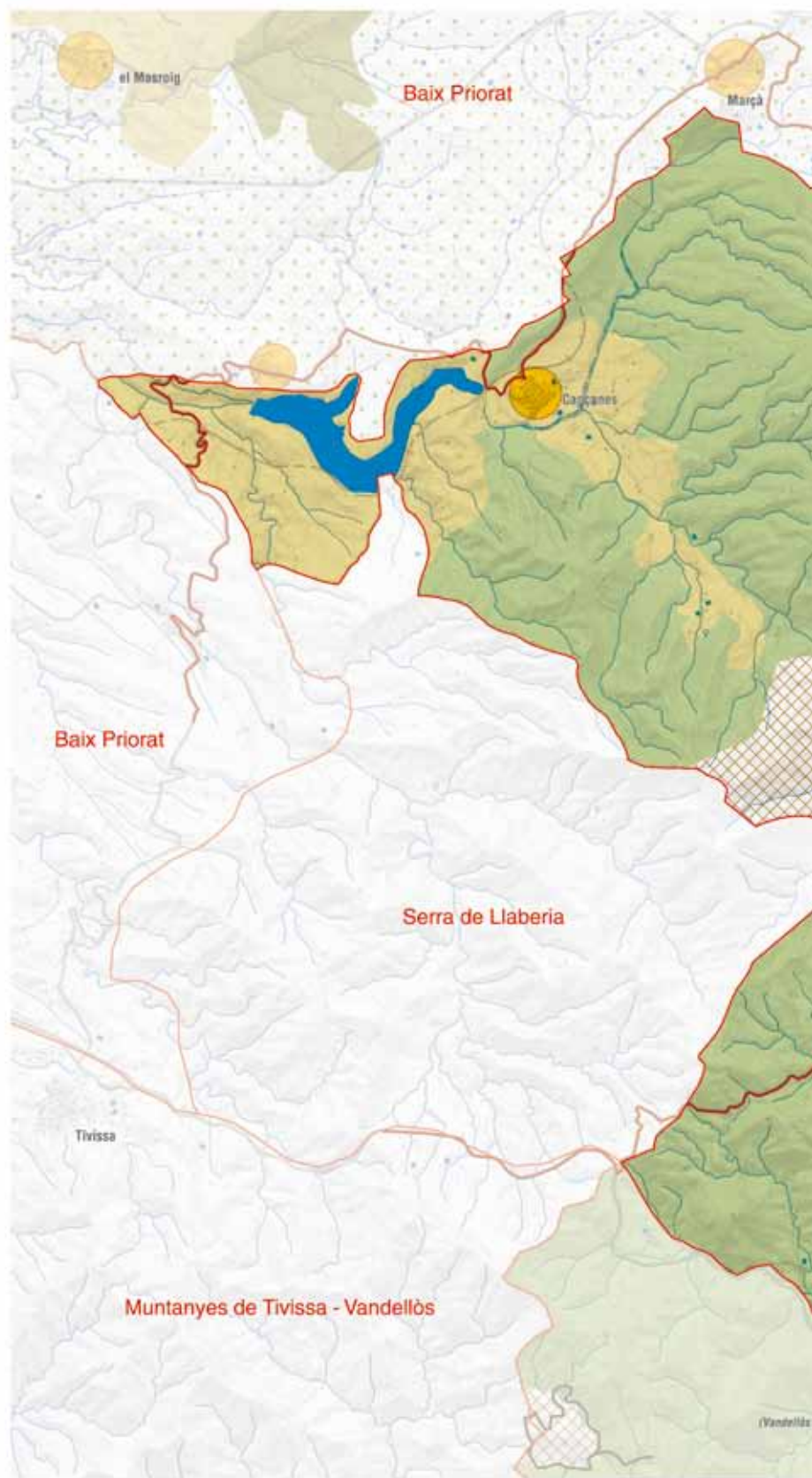
 Itinerari motoritzat

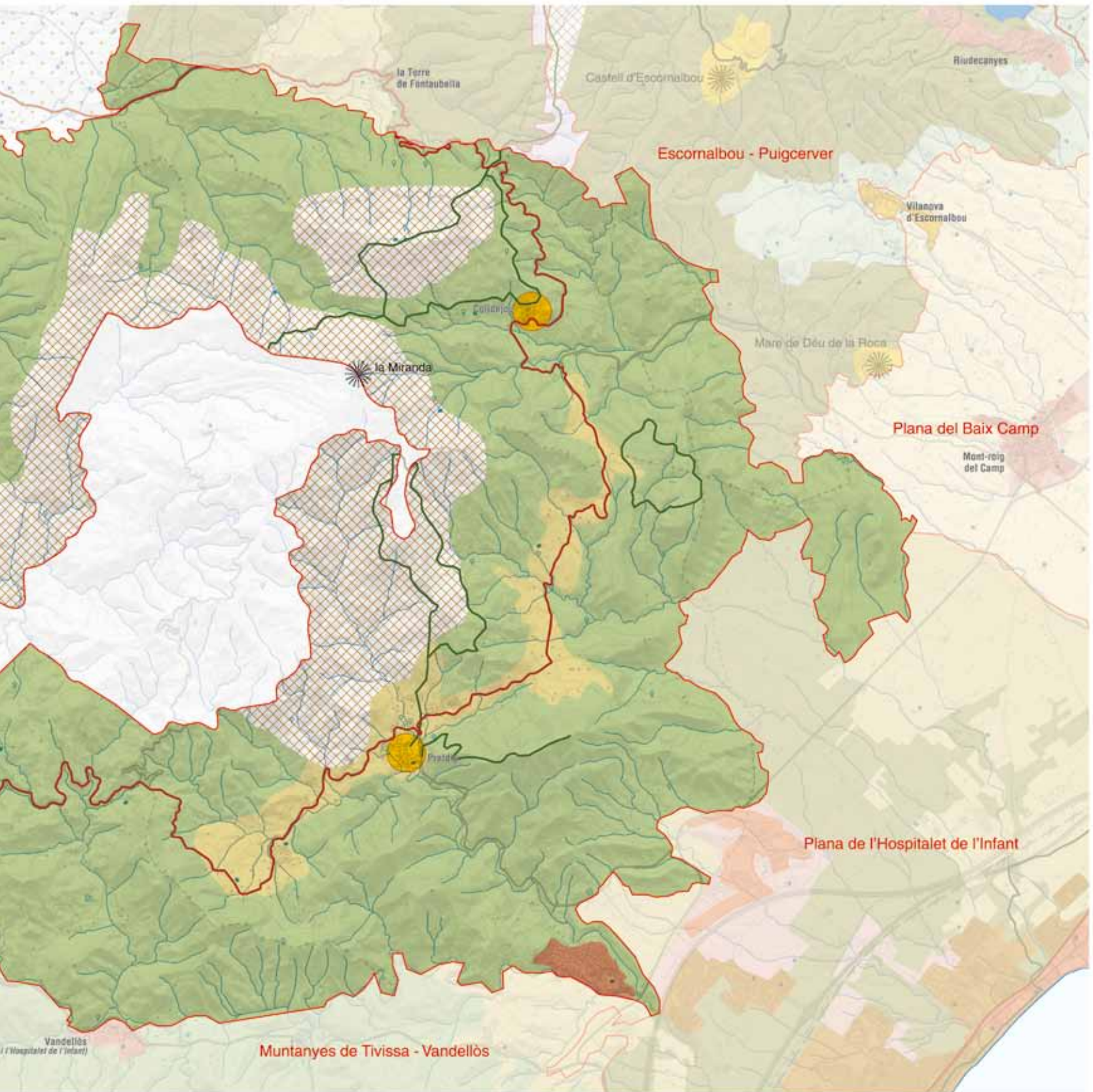
 Itinerari a peu

464

Escala 1:60 000

14. Muntanyes de Tivissa-Vandellòs

Comarca:
Baix Camp.

Superfície:
8.131 ha

Municipis:
Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant.

466

El poble de Castelló se situa al sector nord de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge de muntanya mediterrània caracteritzat per un relleu agrest. Les altituds dels cims culminants se situen poc per sobre dels 700 metres.
- La vegetació ocupa gairebé el 90% del territori de la unitat. Les brolles i garrigues termòfiles predominen en el vessant meridional. Els claps d'alzinars se situen a les obagues principals.
- El riu de Llastres és el principal curs d'aigua. El vessant meridional està solcat per una xarxa de barrancs que desembocuen directament al mar.
- El poblament es concentra a la vall del riu de Llastres, on hi ha els nuclis de Vandellòs, Masboquera i Masriudoms i les principals infraestructures lineals.
- Presència de quatre nuclis deshabitats, també situats a la vall del riu de Llastres: Castelló, Masdevalentí, Fatxes i Gavada.
- El nucli central de les muntanyes de Vandellòs està inclòs a l'espai PEIN Muntanyes de Tivissa-Vandellòs.
- Al voltant del riu de Llastres es conreen cereals, vinya i ametllers.
- A la zona del coll de Balaguer es concentren moltes infraestructures energètiques i de comunicació (dues centrals nuclears, una central tèrmica, línies elèctriques, l'autopista AP-7 i la carretera N-340).

Mirador

Itinerari motoritzat

17 N-340

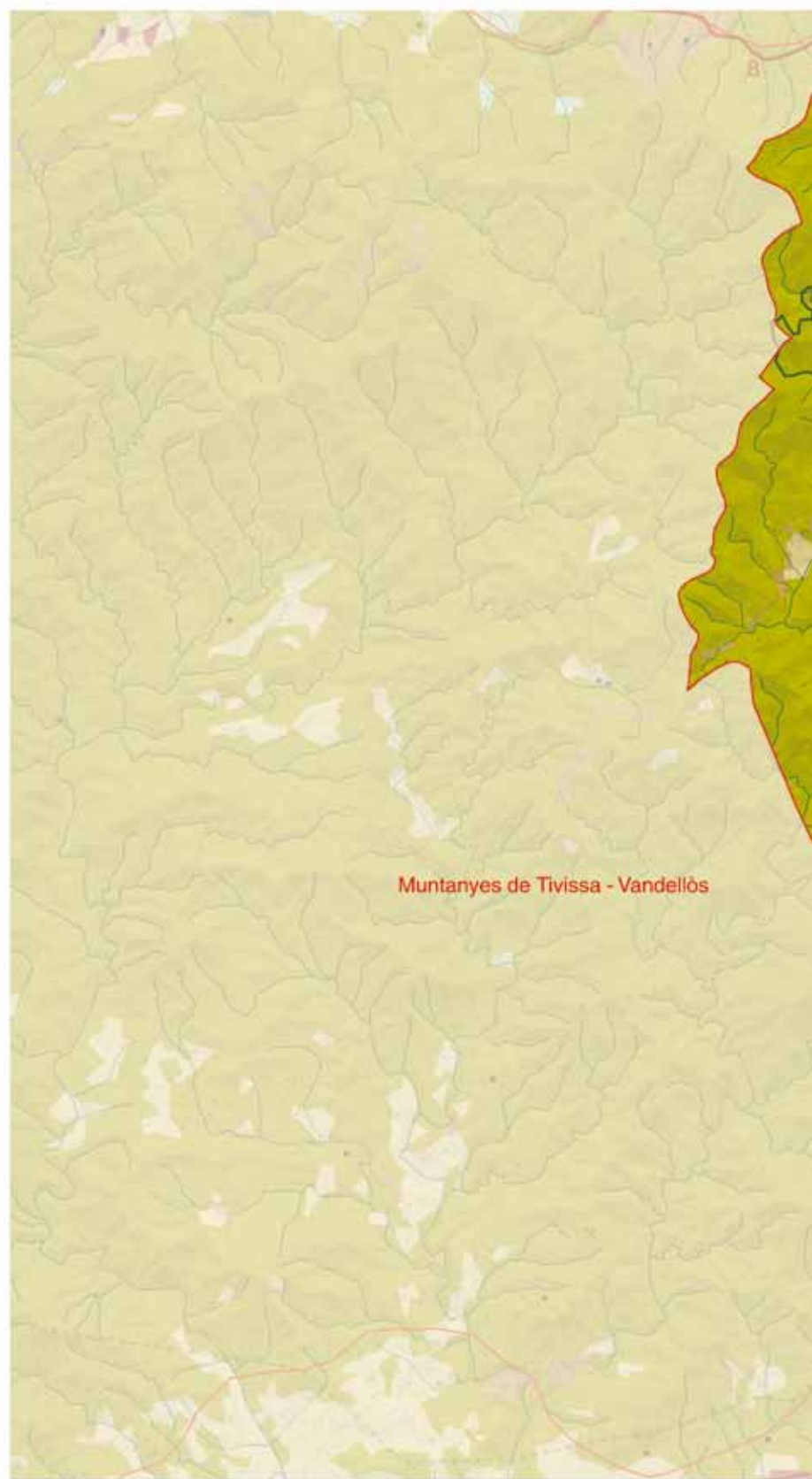
Itinerari a peu

32 Genessies - Vandellòs

48 GR-92

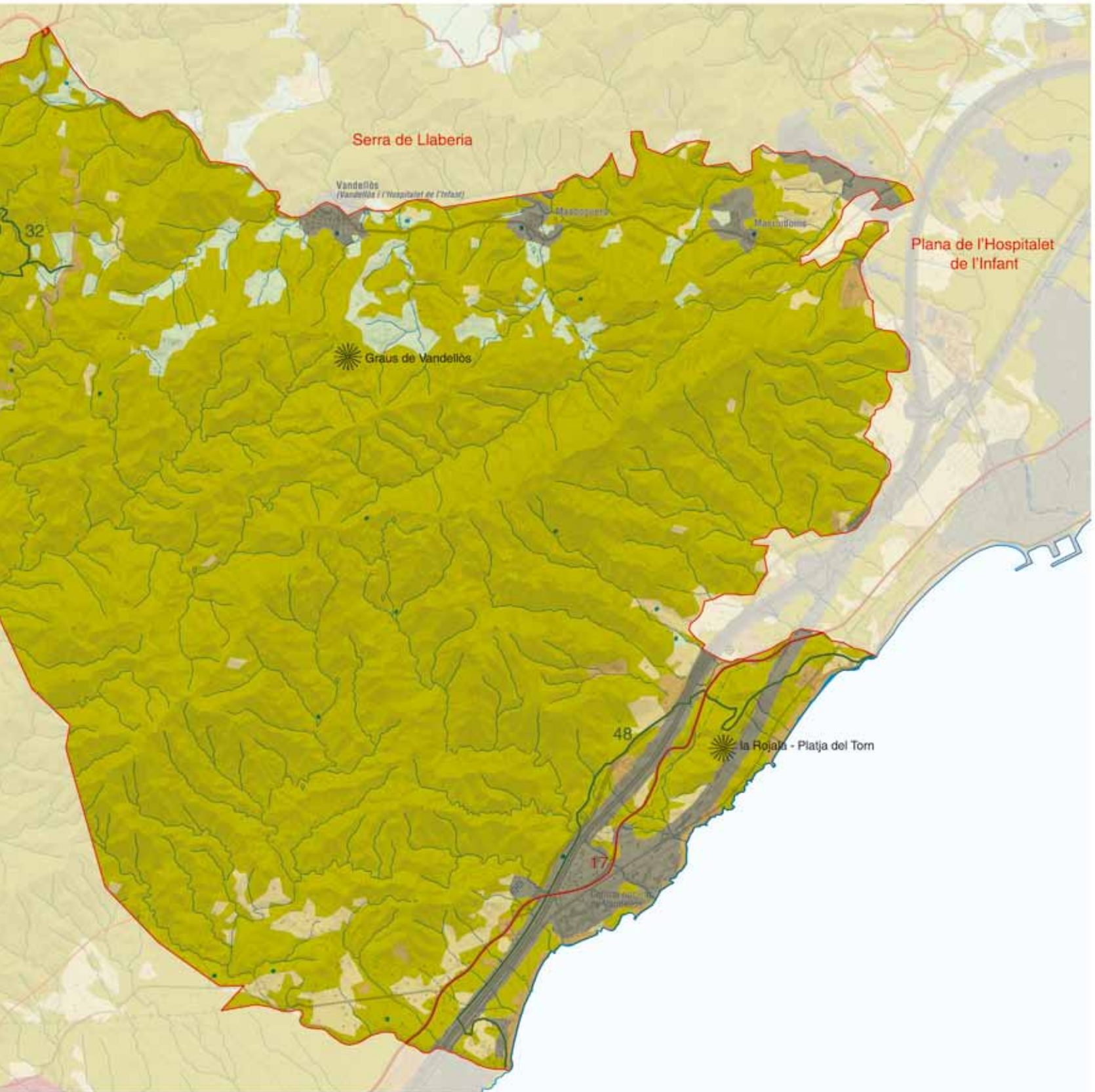

468

Escala 1:55 000

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Les muntanyes de Tivissa i Vandellòs formen part de la branca meridional de la Serralada Prelitoral que des de les serres de Prades voreja la depressió de Falset i ressegueix la costa fins a Tortosa. Són unes muntanyes seques, esquerpes i inhòspites, gairebé deshabitades, que reflecteixen la dinàmica territorial que ha imperat durant les darreres dècades a la muntanya mediterrània calcària.

El relleu està constituït per un seguit de muntanyes compacte, organitzat en serres i moles individualitzades per la disposició de la xarxa hidrogràfica. Una alineació principal formada per la serra de la Mar, amb la tossa de l'Alzina (697 m), i la seva continuació en les moles del Taix (693 m), el molló Puntaire (728 m), la Portella (722 m) i la mola de Nadell (582 m), estructura el conjunt orogràfic en dos vessants. El vessant sud, rocós i recobert per brolles i garrigues, cau sobtadament cap al mar. El vessant nord, encarat a la vall del riu de Llastres, presenta una fisiografia més diversa i amable, amb la presència d'àrees de conreu al fons de les valls.

La costa rocosa és la que predomina, amb penya-segats pròxims al coll de Balaguer, però al sud de la punta de cala de Bea s'obre la platja de les Rojales i al sud de punta Grossa, on hi ha emplaçada la central nuclear de Vandellòs, la platja de l'Almadrava.

470

El predomini de les roques calcàries és absolut. De nord a sud, se succeeix una sèrie estratigràfica de materials carbonatats dipositats durant el Triàsic, el Juràssic i el Cretaci inferior. Les dolomies, les bretxes dolomítiques i les calcàries són les roques que afloren més extensament.

El conjunt muntanyós està solcat per un conjunt de barrancs que a causa de la combinació d'un clima mediterrani sec i el predomini

Les parets de roca i les cingleres modelades en roques calcàries són dos dels trets característics de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, com les de la punta de Jovara, a l'extrem nord-occidental. Les brolles i les pinedes de pi blanc recobreixen els vessants menys inclinats. Observatori del Paisatge

dels materials calcaris, no acostumen a portar aigua excepte després de pluges molt intenses. La xarxa hidrogràfica es divideix entre els barrancs del vessant nord que desguassen al riu de Llastres i els del vessant sud que es dirigeixen directament cap al mar. Entre els primers destaca la Barrancada, que s'uneix al riu de Llastres a l'alçada de Masriudoms. El barranc dels Taixos recull les aigües dels torrents que baixen de los Dedalts i del vessant nord de les serres del Taix per anar a confluïr amb les rieres que des de la serra de la Batalla es dirigeixen cap al mar després de travessar la plana de Sant Jordi, ja fora d'aquestes muntanyes.

La coberta vegetal està molt alterada. Malgrat el gran recobriment de la vegetació espontània, els boscos d'alzines i carrasques són escassos i es localitzen a les obagues i a les raconades més humides. Els alzinars més ben conservats es troben al peu de les obagues de los Dedalts, la Portella i la mola de Nadell, la principal alineació de muntanyes que travessa el sector de les muntanyes de Vandellòs. En el seu lloc estan molt esteses les brolles calcícoles de romaní (*Rosmarinus officinalis*) amb albada (*Anthyllis citissoides*) i esteperola (*Cistus clusii*), junt amb les pinedes de pi blanc. Prop de la costa i als vessants propers hi ha fragments de la màquia litoral de llentiscle (*Pistacia lentiscus*) i margalló (*Chamaerops humilis*).

L'espai forestal sotmès a gestió pública és molt gran, ja que l'Ajuntament de Vandellòs és el propietari de gairebé tot el vessant meridional, el bosc del Comú, i les comunitats dominants són les brolles i màquies amb pinedes esparses de pi blanc (*Pinus halepensis*). També són propietat de l'Ajuntament els boscos d'alzines i carrasques que hi ha a l'obaga de los Dedalts.

L'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), el falcó pelegrí (*Falco tinnunculus*) i la cabra salvatge (*Capra hispanica*) són les espècies de fauna més destacades pel que fa a l'interès de conservació, i troben en el paisatge agrest de les muntanyes de Tivissa i Vandellòs hàbitats apropiats.

El relleu agrest i trencat, el fort pendent i el predomini de les calcàries compactes no faciliten l'activitat agrícola, que és força reduïda i es limita als fons dels barrancs que en el sector septentrional desguassen al riu de Llastres. Els conreus principals són els de secà, principalment cereals i vinya. També s'hi conreen ametllers.

Evolució històrica del paisatge

La zona de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs històricament ha estat poc poblada, amb un predomini dels elements naturals per sobre de les produccions de paisatge cultural. No obstant el baix nivell d'ocupació del territori, els assentaments s'hi han produït de ben antic, tal com ho demostren els assentaments ibers o preibers de la mola de Genessies o de la partida de Lleixares.

En èpoques modernes i contemporànies, el nombre d'habitants ha estat reduït, però, tot i així, l'increment de la pressió sobre el medi ha anat transformant el paisatge, especialment al sector litoral de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, on passa l'autopista AP-7, la carretera N-340 i on hi ha el complex nuclear i tèrmic amb totes les

infraestructures auxiliars corresponents (línies d'alta tensió, subestacions elèctriques, etc.).

Tenint en compte que al 1818 el total del municipi de Vandellòs només tenia 889 habitants, bona part del paisatge d'aquestes muntanyes estava dominat per extenses masses boscoses, amb una concentració dels conreus a l'entorn de la vall del riu de Llastres, allà on els materials més tous, junt amb una major disponibilitat d'aigua, havien afavorit la creació dels pobles de Masriudoms, Masboquera i Vandellòs.

A banda dels nuclis esmentats, també van existir, fins a la dècada dels seixanta, els nuclis de Castelló, Masdevalentí, Fatxes i Gavadà. Aquests nuclis, avui deshabitats, junt amb el de Remullà (al mateix terme de Vandellòs, però formant part de la unitat de la serra de Llaberia), probablement van néixer a la baixa edat mitjana, responent a la necessitat dels propietaris de terres d'estar prop dels conreus i les explotacions forestals i ramaderes. S'observa, en totes aquestes masies (nom amb què es coneixen a la zona aquests petits poblets), la presència d'una o dues cases pairals, que serien les primeres a construir-se i que corresponien als "terratinents" de cada partida del terme. Poc a poc, l'accés a la propietat dels assalariats va fer que aquests es construïssin la seva pròpia casa, de més modestes dimensions.

Aquests pobles se situen en el corredor geològic de materials més tous, a mig camí entre la vall del barranc del riu de Llastres i els cingles calcaris, que és on es localitzen les millors terres, de menor pendent i duresa.

Fou en el segle XIX quan s'assoliren els màxims nivells de poblament, amb una pressió sobre el medi natural que produí una important transformació del paisatge, especialment de totes les terres de la vall del riu de Llastres i els territoris propers.

Fent una breu síntesi de l'evolució del paisatge d'aquest espai des de la segona meitat del segle XIX fins ara, es podria fer el següent esquema:

- Des de 1850 fins al 1900 es produeix un procés de rompudes bastant generalitzat que porta de conrear el 20% (1.430 ha) del terme de l'Hospitalet de l'Infant l'any 1862 fins al 25% (1.752 ha) l'any 1884. En aquest període el paisatge predominant era el del mosaic de conreus, principalment d'ametllers i cereals de secà, però també amb vinya, olivers, garrofers, avellaners, així com altres fruiters i petites superfícies d'horta vora els nuclis urbans.

Al sector de la vall del Llastres, els conreus ocupaven la pràctica totalitat del territori, mentre les superfícies forestals, molt explotades per tala, carboneig i pastures, quedaven reduïdes als sectors més esquerps de les obagues.

Al sector del massís calcari, les masses forestals s'ensenyorien del paisatge, mentre que els conreus, marginals, se situaven en els indrets més o menys aptes dels discrets fons de vall o en alguna solana. Les masses forestals estaven intensament explotades per ramaderia, tala per a fusta, i, sobretot, per al carboneig.

- Des de 1900 fins al 1950 es produeix un abandonament lent

però progressiu de l'activitat agrària en general. Això es tradueix en un progressiu abandonament dels camps de conreu i de la pressió sobre les masses forestals, sobretot per part del carboneig, que a poc a poc entra en decadència per l'aparició dels combustibles fòssils. A la part del massís calcari, la ramaderia i l'extracció de llenya continua, però la superfície arbrada va guanyant terreny amb els anys, fins al punt que les persones d'edat avançada del territori diuen que "es podia anar de Vandellòs a l'Almadrava (a l'altre extrem del terme municipal) sense veure el sol". Es tracta, sens dubte, d'una exageració, però no deixa de ser una bona referència per a comprendre el procés de recuperació forestal d'aquesta època.

Mentre això succeïa a la banda del massís calcari, a la vall del riu de Llastres, juntament amb el progressiu abandonament dels conreus, es produïa una substitució massiva dels conreus que formaven mosaic per gairebé un monocultiu d'avellaner. D'aquesta manera, van desaparèixer gairebé del tot els sembrats i la vinya, mentre que les superfícies forestals cada cop augmentaven de superfície a la vegada que es feren més madures, amb l'increment de la superfície forestal arbrada.

Per tenir una idea més aproximada de com era el paisatge d'aquest sector de la unitat al començament del segle XX, previ a la plantació massiva d'avellaners, resulta interessant l'escrit de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna en el seu llibre *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931): "Per la banda de la vall del riu Llastres, després de la gran estesa de garrofers (referit al sector de la plana de l'Hospitalet de l'Infant), vénen clapes de vinya, camps de sembrar i olivers. Més amunt ametllers, alguns avellaners, vinya i camps de sembrar. A Castelló, tot són ametllers i camps de sembrada. A la part alta de la vall del riu Llastres, l'ametller obté una gran preponderància. Per la banda de Mas Valentí hi ha, encara, olivers, junt amb la vinya, i avellaners. Al mas de Genessies, com al cercle de Fatges, l'ametller, comparteix als bancals amb el cep i l'avellaner. L'olivera ja no hi arriba" (Iglésies, 1931: p. 89).

A l'extrem sud d'aquest territori, a la zona dels Acampadors, es va produir un fenomen de rompudes forestals en terrenys comuns, titularitat de l'Ajuntament de Vandellòs, que els veïns del mateix municipi van reconvertir per a plantar-hi oliveres i garrofers.

- Des de 1950 fins a l'actualitat ha continuat l'abandonament progressiu dels conreus, que han desaparegut totalment del massís calcari, i a la vall, s'han concentrat en els indrets amb menors pendents i més ben comunicats. L'avellaner continua sent el conreu més abundant i el que defineix i caracteritza el paisatge, juntament amb unes superfícies forestals cada cop més desenvolupades, del sector de la vall.

A la zona del massís calcari es produeix l'abandonament progressiu de la pràctica totalitat dels aprofitaments. Així doncs, després de la desaparició del carboneig a les dècades anteriors, es produeix un abandonament pràcticament total de l'extracció de llenya i de la ramaderia. Aquesta situació afavoreix el desenvolupament d'uniques superfícies forestals contínues, i cada cop amb més càrrega de combustible, que s'han incendiat una vegada i una altra, fins

al punt que aquest territori és l'indret de Catalunya, juntament amb el massís de l'Albera, amb més nombre d'incendis forestals des de la dècada dels setanta i vuitanta.

Al sector del litoral, la construcció de la central nuclear Vandellòs I a la primera de la dècada dels seixanta, juntament amb la construcció de l'autopista AP-7, a la dècada següent, va significar l'inici de la transformació radical del paisatge del sector situat al sud del coll de Balaguer. Posteriorment, es construïren la central nuclear Vandellòs II (a partir dels primers anys de la dècada dels vuitanta) i la central tèrmica de l'Hospitalet de l'Infant. Aquestes instal·lacions, amb totes les infraestructures auxiliars corresponents (línies d'alta tensió, subestacions elèctriques, sistemes d'abastament de gas i aigua, etc.), han significat la creació d'un paisatge industrialitzat.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs està caracteritzat per un relleu agrest de serres calcàries modelades en moles i cingleres. La disposició del relleu i dels materials geològics condiciona que els espais aptes per al conreu siguin escassos i limitats als fons de les valls, prop de l'eix que marca el riu de Llastres, on es localitzen els nuclis de població. La major part del territori està recobert per la vegetació natural, amb predominança de brolles i màquies i amb presència d'espècies termòfiles com l'albada i l'esteperola. Clapes d'alzinars i alguna roureda seca es localitzen a les obagues. El pi blanc és present arreu, tot i que en diferents nivells de desenvolupament.

472

El paisatge de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs està directament relacionat amb les dinàmiques pròpies de la baixa muntanya mediterrània. Una dinàmica caracteritzada pel despoblament, l'abandonament de les activitats agràries en els sectors de sòl menys fèrtil i l'extensió de la vegetació natural que ocupa grans extensions contínues i que condicionen el risc d'incendi forestal i faciliten l'expansió del foc.

La recurrència dels incendis forestals ha convertit aquest espai en un dels que s'ha cremat més vegades en els últims vint-i-cinc o trenta anys a Catalunya. Als incendis de les dècades dels setanta i vuitanta s'hi ha d'afegir el darrer, de l'abril de 2006, que va calcinar 1.250 hectàrees del sector sud-est de la unitat. El paisatge d'aquest sector, doncs, es presenta avui dia dominat de manera quasi absoluta per les brolles i les garrigues, i les superfícies arbrades no deixen de ser anecdòtiques, i localitzades en indrets ombrívols i planers de l'interior del massís.

Pel que fa al poblament, es concentra a la vall del riu de Llastres on es localitzen els nuclis de Vandellòs, Masboquera i Masriudoms, així com els pobles deshabitats de Castelló, Masdevalentí, Fatxes i Gavada, tots plegats en ruïnes, i testimonis silenciosos d'un passat no gaire llunyà en què la relació entre l'home i el medi va ser molt intensa. En aquest sentit, el nucli de Castelló presenta símptomes de recuperació, gràcies a l'esforç de veïns de Vandellòs agrupats en l'Associació Masia de Castelló, que des de fa anys intenta recuperar arquitectònicament i funcionalment aquest nucli. Cal remarcar que el desenvolupament immobiliari al sector de la vall del

riu de Llastres és pràcticament inexistent, i fins ara ha prevalgut el reaprofitament d'antics edificis o el rebliment d'alguna parcel·la buida de l'interior dels nuclis.

Entre els nuclis de Vandellòs, Masboquera i Masriudoms pràcticament no s'arriba a la mitja dotzena de pagesos. A aquestes explotacions situades a les terrasses del riu de Llastres i en els fons dels barrancs que li són tributaris, cal sumar-hi algunes hectàrees d'avellaners i oliveres, així com fragments d'horta a la vora dels nuclis urbans o allà on la presència d'aigua ho permet. Es tracta d'explotacions mantingudes a temps parcial, que tenen i tindran efectes clars sobre el paisatge, en produir-se progressivament l'abandonament dels pocs conreus existents. Com es demostra amb la disminució de les terres llaurades a Vandellòs-l'Hospitalet de l'Infant, de gairebé 1.500 hectàrees a poc més de 900 entre 1982 i 1999.

Respecte de les infraestructures, les vies de comunicació principal són la carretera C-44, que comunica l'Hospitalet de l'Infant amb Vandellòs, Tivissa i Móra la Nova, que segueix el curs del riu de Llastres. L'autopista AP-7 i la carretera N-340 segueixen un traçat que voreja les muntanyes per la costa a través del coll de Balaguer. Les comunicacions per l'interior de les muntanyes es fan a través de pistes forestals difícils de transitar per la configuració del relleu, que no ofereix passos naturals que permetin flanquejar-lo.

Així doncs, els paisatges naturals predominen arreu i són els que donen caràcter a l'espai. Tot i aquesta certa homogeneïtat paisatgística general, en detall poden diferenciar-se tres sectors amb una identitat pròpia:

La vall del barranc del riu de Llastres, on la suavitat del relleu ha permès el conreu continuat de bona part de la vall, així com els assentaments, tant els habitats com els actualment abandonats. La vall manté un cert mosaic agroforestal format per conreus d'avellaner i bosquines de pi blanc, tot i que cada vegada més els conreus tenen menys predomini en benefici del bosc. Els boscos d'alzi-

Els nuclis de Vandellòs, Masboquera i Masriudoms se situen a la vall del riu Llastres. A la imatge, el poble de Masboquera i, al fons a l'esquerra, els graus de Castelló. Observatori del Paisatge

nar madurs es concentren a les obagues de la vall i, junt amb els cingles calcaris, constitueixen un paisatge característic d'aquest sector de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs. Els pobles habitats de Vandellòs, Masboquera i Masriudoms mantenen l'estructura de poble tancat i de carrers estrets, per bé que alguna construcció trenca aquesta harmonia. En aquesta àrea les línies d'alta tensió són ben visibles, especialment les torres situades dalt dels espaldats calcaris, així com el gasoducte Barcelona-Bilbao-València, que creua tota la vall del riu de Llastres, i és visible quan passa per vessants calcaris de cert pendent.

Un segon sector és el massís calcari, amb un predomini total i absolut de les brolles i les garrigues, només absents en determinats cingles, i en determinades fondalades, on les bosquines més o menys desenvolupades fan acte de presència. Els incendis forestals i la ramaderia extensiva són els principals configuradors d'aquest paisatge. Aquí cal destacar la pràctica de la sobrepastura a la qual estan sotmesos diversos indrets d'aquest territori. Si bé la ramaderia extensiva és positiva perquè afavoreix la permanència de determinats ecosistemes, alguns indrets estan sotmesos a pressions molt fortes on hi ha una gran erosió i mostres significatives de deteriorament de les comunitats vegetals. Les nombroses línies elèctriques de molt alta tensió distorsionen el paisatge del conjunt de la unitat, però sobretot, aquest sector del massís calcari, on són especialment visibles les situades en punts elevats de les serres o a les portelles (colls de muntanya).

Finalment, el coll de Balaguer-Acampadors on la presència del complex energètic format per una central nuclear en procés de desmantellament (Vandellòs I), una central nuclear en funcionament (Vandellòs II), una central tèrmica (l'Hospitalet de l'Infant), diverses línies elèctriques d'alta tensió, l'autopista AP-7, l'autovia A-7 i els efectes de l'incendi forestal de l'any 2006 configuren un paisatge molt transformat, especialment a les immediacions del coll de Balaguer.

El sector sud de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs recull, en molt poc espai, les centrals nuclears de Vandellòs, una central tèrmica, diverses línies elèctriques, l'autopista AP-7, la carretera N-340, alguna activitat extractiva i les ruïnes del castell del coll de Balaguer. Observatori del Paisatge

La necessitat d'evacuar l'energia generada a les centrals nuclears implica la presència de diverses línies elèctriques, que es concentren sobretot al sector sud de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs. Observatori del Paisatge

A la zona dels Acampadors, ja a l'extrem sud de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, el paisatge s'eixampla cap a la plana de Sant Jordi d'Alfama, i els conreus d'olivers i garrofers, juntament amb les garrigues i alguns claps de pineda de pi blanc, configuren un discret però interessant mosaic agrícola.

També són apreciables altres elements antròpics a la unitat, com les línies elèctriques de baixa i mitjana tensió (de Vandellòs a Castelló, i de Vandellòs als graus de Vandellòs) i les torres de comunicació dels graus de Vandellòs. I finalment, també, les pedreres situades a l'est de la unitat, una de les quals és ben visible des de bona part de la plana del Camp.

473

Expressió artística del paisatge

Com molts altres indrets del sud de Catalunya, aquestes han estat unes terres poc glossades i pintades. Només alguns autors locals han plasmat alguns paisatges d'aquest territori en obres que han tingut poca transcendència artística.

A través d'obres de viatges geogràfics, com l'esmentat *Del Camp de Tarragona a l'Ebre*, de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna (1931), o relats de Josep Iglésies a *Ciutats del món* (1948), on descriu el poble de Gavada, es plasmen literàriament fragments del paisatge d'aquesta unitat.

Un fragment d'aquest darrer llibre, permet captar com era el paisatge de Gavada i els voltants:

“Febrer s'aprima. La darrera nevada ha deturat de brotonar els ametllers, que a la part camperola del terme de Vandellòs ja són en flor. Les argelagues, en canvi, han esclatat en randes grogues per tota la serra, mentre el romaní només arrisca alguna dèbil provatura de llevar un raïm de capsulletes lila.

Obert el dia amb una tallada de lluna encara blanca en el cel, Gavadà es desensonya, moll de rosada, airejat de gelebros, dalt d'unes lliseres de les solanes del barranc Fondo. Les teulades són com crostes de pa casolà ben torrat, i els murs de pedra clara són color de llet igual que una molla. El glopet de les cases més velles fa un redol penyaler amb caient de fortalesa. Es el carrer d'Ací, que serva bona part de l'esguard obstruït per l'enorme bromera negrenca de l'obaga del Barceló, que se li encara, sorruda. Enllà de les eres i del camí carreter, una dotzena d'edificis més eixorivits i juvenívols, s'enretira i fa renglera, cara al sol, per tal de llençar l'esguard de llurs portes i finestres, ribetejades de blau, vers la massa rocosa de les Tosses, enorme teló blavenc que sobresurt del collet del Roure. Es el carrer d'Allà que voreja les terres del Cerverí, sota les ruïnes daurades de la Torre, rodona i veïna del bosc" (Iglésies, 1948: p. 89).

Valors en el paisatge

Entre els valors estètics del paisatge destaquen especialment els relacionats amb les formes que han originat els processos erosius sobre la roca calcària. Destaca en aquest sentit la mola de Genessies que, amb la seva forma esdevé una fita en el paisatge, visible des de diversos punts d'aquest espai. També destaquen el serrat dels Avencs-molló Puntaire, que es mostra com una autèntica serra per les nombroses dents que donen forma a aquest conjunt, i els graus de Castelló i de Vandellòs, que mostren uns espadats considerables

També tenen valor estètic el conjunt de cases abandonades dels nuclis de Castelló, Gavadà i Fatxes. Especialment en el cas del nucli de Castelló, que s'està recuperant.

Un altre valor estètic, en aquest cas al sector litoral de la unitat muntanyes de Tivissa-Vandellòs, és l'illot i els penya-segats del Torn, que amb la conjugació de roca i mar presenten un paisatge de gran bellesa.

Les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, en el seu conjunt, també representen un valor estètic per la silueta que marquen les carenes de les serres, que esdevenen un fons escènic ben visible des de la plana del Camp.

Entre els valors ecològics del paisatge destaquen el sector central del massís calcari (Espai d'Interès Natural de les Muntanyes de Tivissa-Vandellòs) i la petita muntanya del Torn i el seu litoral (Espai d'Interès Natural de la Rojala-platja del Torn). El primer recull un total de 4.346,72 hectàrees, a cavall entre els municipis de Vandellòs (2.861,31 ha) i Tivissa (1.485,41 ha), que va ser inclòs al PEIN perquè contenia espècies que fan servir l'espai com a àrea de distribució més septentrional. El segon, de 210,60 hectàrees, totes pertanyents a Vandellòs, va ser inclòs perquè contenia mostres de vegetació pròpia de les platges i els penya-segats, a més del fet que representava un espai forestal proper a la línia de costa. Tant un espai com l'altre han estat víctimes, reiterades vegades, de grans incendis forestals que els han fet canviar substancialment tant els valors ecològics com l'aspecte paisatgístic.

La platja del Torn forma part de l'espai d'interès natural de la Rojala-platja del Torn i és un dels principals valors ecològics d'aquest paisatge. Observatori del Paisatge

Per altra banda, gairebé la totalitat de l'espai comprès entre l'Espai d'Interès Natural de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs i el de la serra de Llaberia, ha estat inclòs dins de la xarxa Natura 2000. Hi ha, però, un sector, comprès entre les dues àrees que formen l'EIN de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, que ha estat exclòs de la proposta de xarxa Natura 2000, amb la qual cosa no queda garantida la connexió entre les dues àrees del mateix EIN.

Els valors històrics del paisatge més rellevants són el conjunt de marges de pedra seca, la majoria abandonats avui en dia, que constitueixen un clar testimoni del que havia estat la relació home-medi tan sols fa unes dècades. Vinculat a l'activitat agrícola també presenten un elevat interès històric el conjunt de camins de bast, molt dels quals empedrats, que s'utilitzaven per a la comunicació entre els pobles o per accedir als diversos conreus.

Un valor històric de primer ordre són els diversos pobles deshabitats (Castelló, Masdevalentí, Fatxes i Gavadà) que testimonien la tipologia d'assentament pròpia d'aquest territori des de l'edat mitjana fins a la dècada dels seixanta.

Les zones altes de les serres han estat des de fa temps utilitzades en època estiuenca per a la pastura dels ramats de cabres, en part per l'existència de vegetació més tendra i en part perquè són llocs més frescals i airejats, cosa que agraeixen els ramats que aguanten bé el sol directe però no tant la calor. Relacionats amb aquesta activitat ramadera, es poden considerar de valor històric les restes de corrals, avui dia tots en un estat avançat de ruïna, que es poden trobar per les zones altes de les serres.

Les restes dels poblats ibers de la mola de Genessies i de Lleixares, encara que totalment descuidats, són d'un valor històric rellevant, com també ho són el mateix mas de Genessies o la torre circular del poble deshabitat de Gavadà.

Els paisatges de la ramaderia extensiva existent a les zones del massís calcari i les pedreres de roca calcària tenen un valor productiu.

L'ús social d'aquesta unitat està basat en sortides de senderisme esporàdiques, en l'activitat cinegètica per part de caçadors locals i en un intens ús motoritzat, de motos i quads, tant de forma organitzada com per lliure.

Els valors mitològics relacionats amb el paisatge de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs estan sobretot lligats al fet que part d'aquest territori ha estat tradicionalment vinculat a l'ufologia. L'aïllament, les formes de les muntanyes, els colors de la lluna plena reflectits en les roques han estat motius que semblen haver afavorit el reconeixement d'aquest territori, per part dels amants d'aquestes ciències ocultes, per a l'observació d'aquests fenòmens.

També hi ha tota una sèrie de llegendes relacionades amb uns assassinats que van tenir lloc al poble, avui deshabitat, de Fatxes. Aquests fenòmens han fet que part de la població del territori consideri l'entorn de Fatxes com un entorn maleït i perillós. Vinculades a aquests assassinats hi ha diverses llegendes de persones que asseguren haver estat testimonis de fenòmens paranormals.

La mola de Genessies i els graus de Vandellòs representen valors identitaris a nivell local, mentre que el conjunt muntanyós vist des del Camp representa una part del fons escènic, amb el qual els habitants del Camp se senten altament identificats.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Les principals rutes d'observació del paisatge són les carreteres N-340 i C-44 que perifèricament permeten contemplar fragments de la unitat muntanyes de Tivissa-Vandellòs. La més destacable és el tram de C-44 de Vandellòs al coll de Fatxes, des d'on s'agafa un camí asfaltat que porta a la plana de Sant Jordi, ja a les Terres de l'Ebre, i que permet contemplar una part important del massís calcari interior de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs.

Una altra ruta amb cotxe pot ser el camí asfaltat que porta de Vandellòs a Castelló i Masboquera, i que permet aproximar-se als conreus i boscos d'una part de la vall del riu de Llastres.

La xarxa de senders és abundant i permet circular per gairebé tots els racons de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs. Destaca la ruta que puja fins a la mola de Genessies (711 m), que parteix des del mas de Genessies fins a la pista de Gavada, on s'accedeix des de la C-44.

Altres itineraris van de l'Hospitalet a Masriudoms, de l'Hospitalet al Torn, de Vandellòs a Castelló i de Vandellòs als Graus de Vandellòs. També hi circulen parcialment el GR-92, paral·lel a la costa, i la seva variant el GR-192-1, que circula per l'interior del massís calcari. El sender de petit recorregut PR-90, que va de l'Hospitalet de l'Infant a Llaberia, permet circular pel sector est de l'àrea. El PR-91, que va de l'Hospitalet de l'Infant a Falset, permet creuar tota la unitat pel seu sector central. Finalment, el PR-92, de l'Hospitalet de l'Infant a Tivissa, permet observar tot el sector oest de l'espai d'estudi.

Com a punts d'observació del paisatge que siguin mínimament accessibles destaquen lo Torn (153 m), on s'ha adequat un mirador; se situa per sobre de la Rojala-platja del Torn, des d'on es té una bona vista de la costa i de l'Hospitalet de l'Infant. Un altre mirador prou accessible són els graus de Vandellòs, als quals es pot accedir des del poble de Vandellòs per una pista forestal apta per a tot tipus de vehicles, i des d'on es pot contemplar pràcticament tota la vall del riu de Llastres i del massís calcari, així com bona part del Camp de Tarragona.

Possible evolució del paisatge

Les dinàmiques i impactes a què està sotmès el paisatge de la unitat és probable que es mantinguin, almenys en un futur proper: l'estancament demogràfic, el retrocés dels conreus, la possibilitat de generació d'incendis forestals, les infraestructures energètiques i les vies de comunicació seran els principals agents que modelaran el paisatge.

És probable que els pocs conreus que resten a la vall del riu Llastres desapareguin quasi per complet, independentment de les polítiques agràries. Malgrat tot, el manteniment d'alguns conreus diversificats (avellaners, ametllers i olivera, principalment) treballats a temps parcial sembla assegurat. El procés pot repetir-se en les petites explotacions hortícoles.

El risc d'incendi i el sobrepastoreig poden continuar sent els protagonistes del paisatge del massís calcari.

La dinàmica paisatgística de les muntanyes de Vandellòs està molt condicionada, com a la majoria de muntanyes mediterrànies, pels incendis periòdics. La vegetació es va regenerant després del foc que va assolir part de la unitat l'abril de l'any 2006. Observatori del Paisatge

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Tot i que l'agricultura no és molt rellevant, les condicions del medi físic i l'evolució dels mercats agrícoles tampoc no són gaire favorables. Aquest fet pot tenir repercussions sobre la dinàmica demogràfica i, per tant, sobre el paisatge.

Oportunitats:

- Bona part del territori gaudeix actualment de la protecció que li confereix el PEIN i la xarxa Natura 2000. Aquesta protecció ha de servir per garantir la gestió dels espais naturals que, majoritàriament, no han estat gaire transformats per l'acció antròpica. El fet que una gran extensió de l'espai sigui terreny comunal, propietat de l'Ajuntament de Vandellòs, és un element que ha de facilitar la gestió.
- Hi ha restes d'antics poblaments històrics susceptibles de ser posats en valor i configurar un patrimoni que afavoreixi un desenvolupament endogen per a la població i el manteniment del paisatge.
- El perfil prominent de les serres que formen el relleu de la unitat constitueixen el fons escènic de la plana sud del Baix Camp, de manera que formen part dels elements identitaris del paisatge de l'extrem sud del Camp de Tarragona.
- Una atmosfera de misteri envolta alguns dels relleus de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, fet que també es veu afavorit per l'abandó d'algunes poblacions. Aquesta situació, que a priori pot semblar un punt negatiu, ben reconduïda pot ser utilitzada com un valor addicional de la zona per atraure un determinat tipus de turisme.

476

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge de muntanya seca mediterrània molt pròxima al mar, de relleu rocós i agrest, lliure d'aerogeneradors, amb un risc d'incendi forestal baix i que conservi les mostres de l'antic poblament en forma de poblats ibers, pobles deshabitats d'origen medieval (Castelló, Masdevalentí, Gavada i Fatxes), corrals a les zones altes de les serres o trams de camins de bast empedrats.

OQP2

Un litoral rocós del Torn, de gran valor natural i estètic, amb unes platges i cales lliures de construccions i altres elements artificialitzadors.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines del Molló-Puntaire-la Portellada, els Graus de Castelló i Vandellòs, i la mola de Genessies. Pels seus valors ecològics, estètics, simbòlics i identitaris, s'han de preservar d'actuacions agressives i valorar-los.
- Paisatge litoral rocós de la muntanya del Torn. Pel seu interès ecològic i estètic, s'ha de preservar d'intervencions agressives, i procurar restaurar-ne les trinxeres de la via del ferrocarril un cop entri en servei la nova línia del corredor ferroviari del Mediterrani.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen la pràctica totalitat de la unitat. Cal implementar-hi una gestió forestal que preservi els valors ecològics i/o estètics, i emprendre mesures per reduir el risc d'incendis forestals, especialment en aquelles zones que no disposen de cap figura de protecció, com el corredor de Gavada.
- Mosaics agroforestals de conreus d'avellaner i garrofer, i bosquines de pi blanc i brolles mediterrànies existents al llarg de la vall de Vandellòs (avellaners) i l'entorn de Masriudoms (garrofers) que actuen com a zona de transició paisatgística vers les extenses masses forestals dels voltants, i que introdueixen a la vegada elements de variabilitat paisatgística, de biodiversitat i de discontinuïtat per fer front als incendis forestals. Fomentar els processos de creació de nous mosaics en determinats indrets de l'interior del massís, com a factor de millora del paisatge i minimització del risc d'incendi.
- Miradors paisatgístics de la muntanya del Torn i els graus de Vandellòs: cal conservar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions

de territori i paisatges diversos, tant de la unitat mateixa com de la plana del Camp i d'una part de les Terres de l'Ebre.

- Nuclis rurals de Vandellòs, Masboquera, Masriudoms i l'Almadrava. Si s'escau, cal restaurar-los mantenint-ne l'aspecte compacte i integrant les noves construccions al paisatge preexistent.
- Polígon industrial format per la central nuclear Vandellòs I (en desmantellament), la central nuclear Vandellòs II (en funcionament) i la Central Tèrmica de la Plana del Vent (l'Hospitalet de l'Infant), i per les infraestructures auxiliars de les plantes (subestacions i línies de molt alta tensió), grans infraestructures de comunicació (autopista AP-7, autovia A-7) i les activitats extractives (pedrera de racó del Marfull). Caldria regenerar-lo per mitjà d'un instrument de planificació que tingüés incidència paisatgística en la zona de l'Hospitalet-coll de Balaguer i que preveïés l'aprofitament dels corredors per on ja passen les infraestructures actuals a l'hora de fer passar les noves, sempre amb la voluntat d'evitar l'obertura de nous corredors viaris en el sector interior de la unitat, de millorar la qualitat estètica dels complexos energètics, especialment als sectors perimetrals, i d'arranjar els vorals de l'AP-7.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitats extractives del racó del Marfull, de la muntanya del Torn i del Xalapa. Cal delimitar-ne les extensions màximes, regenerar els espais perimetrals i les àrees en desús i integrar paisatgísticament l'activitat.
- Línies de molt alta tensió que creuen les serres en diverses direccions.
- Senyalitzar el recorreguts d'interès o itinerari paisatgístic del tram de l'N-240 que travessa la unitat, des de la punta de cala de Bea, fins al circuit de Calafat.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines
- Paisatge litoral

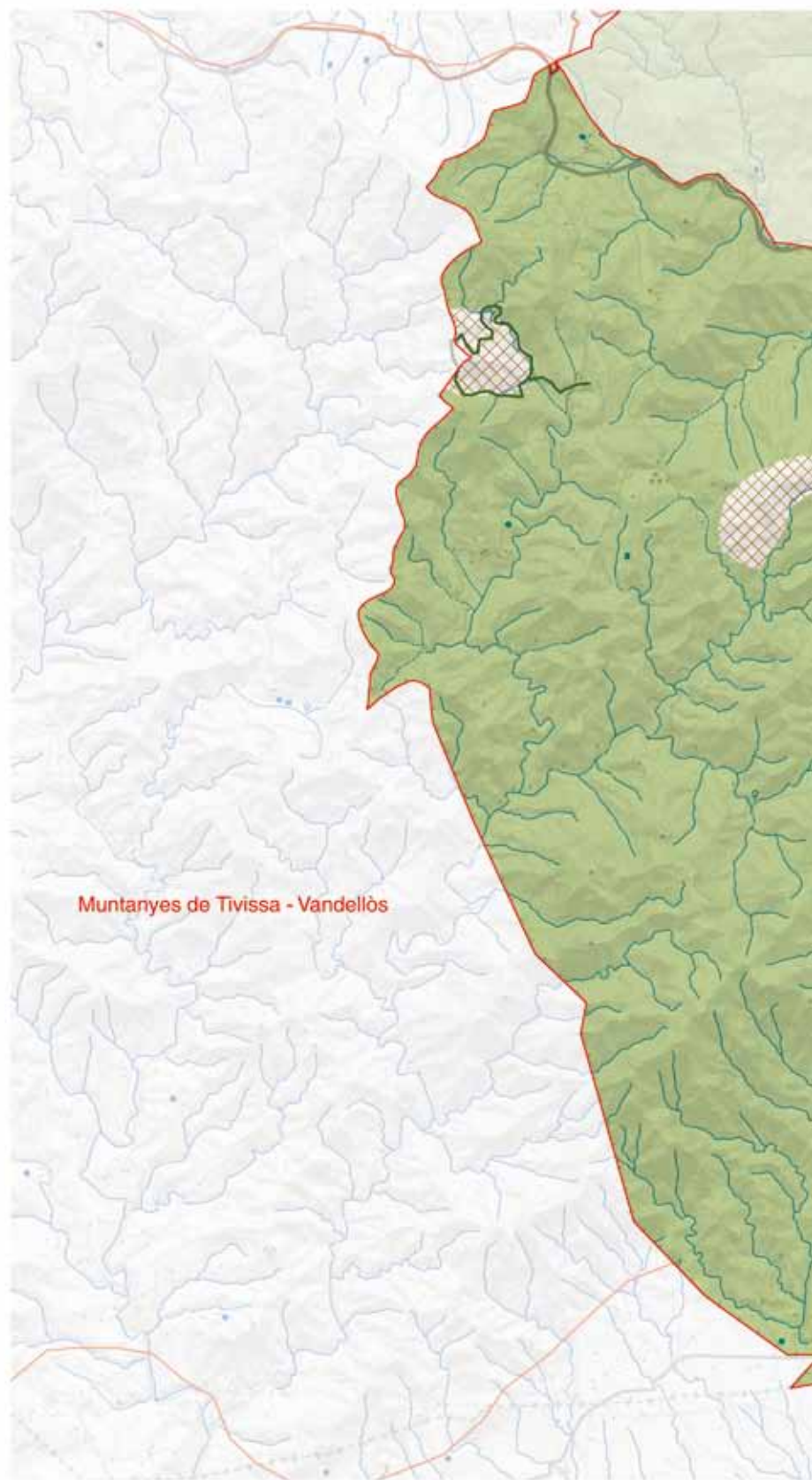
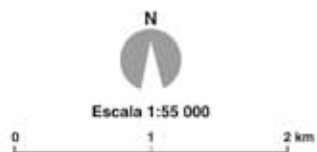
Àrees de foment de la gestió

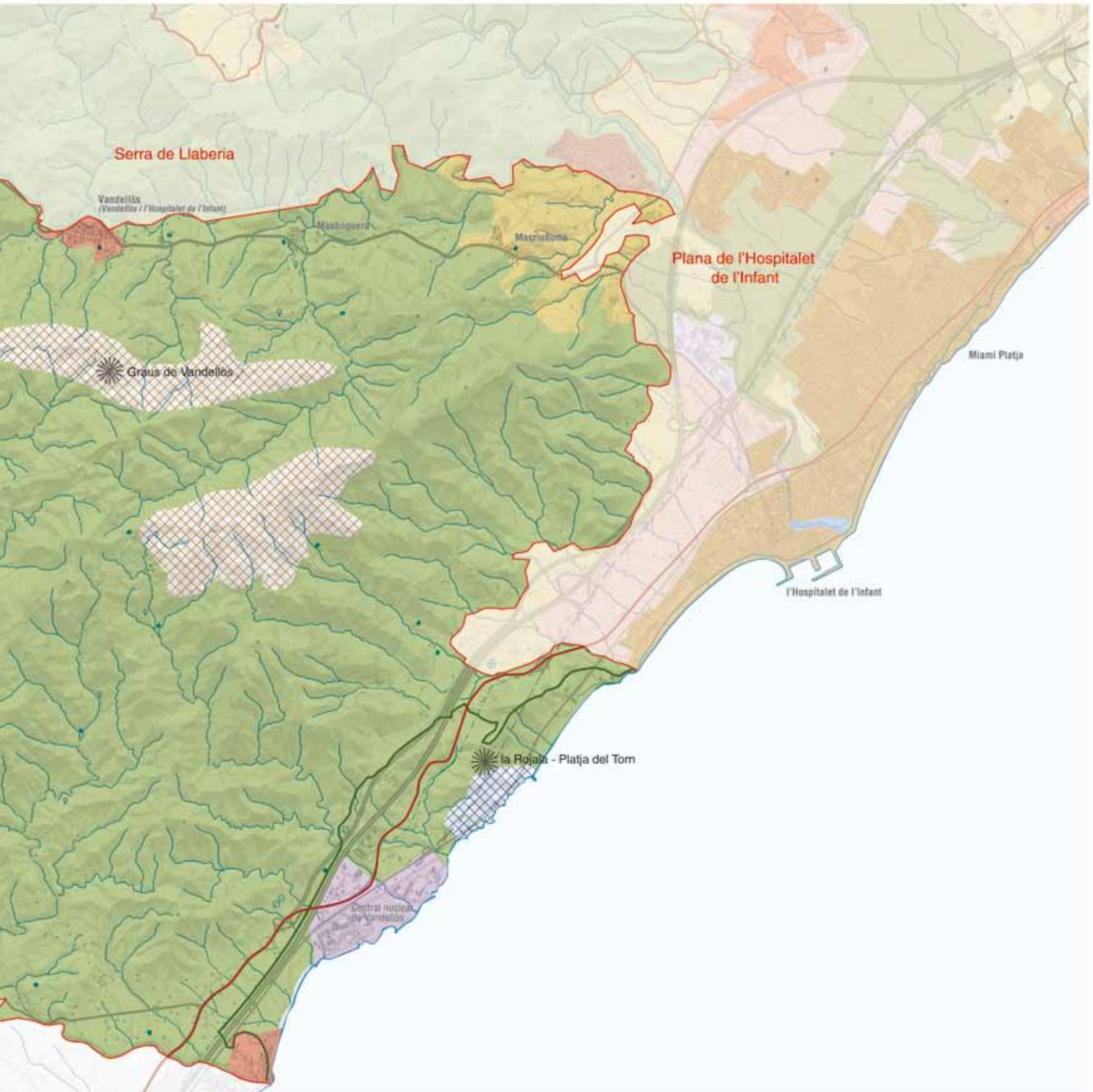
- Mirador
- Matollar i massa forestal
- Mosaic agroforestal
- Sòl urbà
- Poligon industrial

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

478

15. Plana de l'Hospitalet de l'Infant

Comarca:
Baix Camp.

Superfície:
6.641 ha

Municipis:
Sud-oest de Mont-roig del Camp
i est de Vandellòs, l'Hospitalet de
l'Infant i Pratedip.

480

*L'Hospitalet de l'Infant és el principal nucli urbà d'aquest paisatge. A l'esquerra es pot observar la platja de l'Arenal.
Departament de Territori i Sostenibilitat*

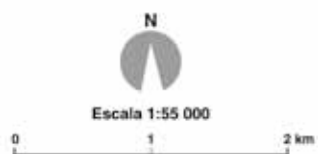
Trets distintius

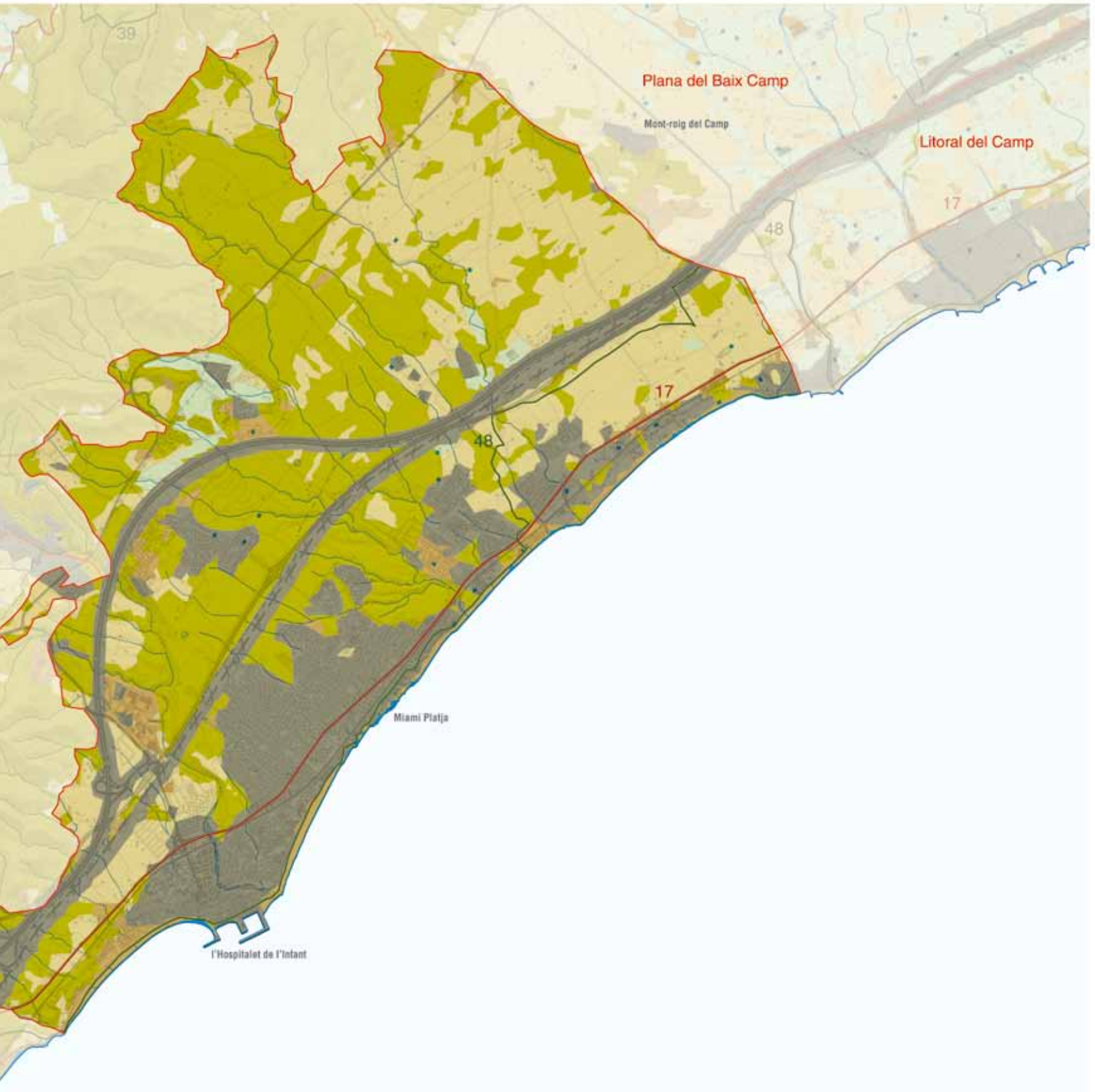
- Plana litoral modelada, que al sector de ponent del barranc de la Porquerola ha donat lloc a una crosta superficial calcària (el taperot) que dificulta l'activitat agrícola.
- Les pinedes de pi blanc, les màquies de garric i margalló, les brolles i els prats secs de llistó colonitzen vastes extensions de terreny antigament ocupades per camps de garrofers i oliveres.
- El riu de Llastres és el principal curs d'aigua. Presenta un règim fluviotorrencial i desemboca a l'Hospitalet de l'Infant, on forma una petita plana deltaica.
- La costa és baixa i amb llargues platges sorrenques excepte a Miami Platja, on es troben estretes cales separades per petits promontoris rocosos.
- La desembocadura del riu de Llastres i la llacuna de la desembocadura del barranc de l'estany Gelat són els espais naturals més valuosos.
- Les urbanitzacions ocupen grans extensions de terreny a la franja litoral, sobretot al sector conegut com Miami Platja. Per aquesta franja litoral també hi passen les principals infraestructures viàries i ferroviàries de l'eix mediterrani.

-
- Itinerari motoritzat
 - 17 N-340
 - Itinerari a peu
 - 48 GR-92
-

482

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

A l'extrem sud-occidental del Baix Camp, entre Mont-roig del Camp i l'Hospitalet de l'Infant, el paisatge agrícola característic de la resta de la plana del Baix Camp (un policultiu de conreus llenyosos on regna l'avellaner) retrocedeix gradualment fins a desaparèixer sobtadament, ja en el sector entre el barranc de la Porquerola i el riu de Llastres. En el seu lloc, el territori està recobert per pinedes de pi blanc.

La diferència de paisatge entre un i altre sector de la plana cal cercar-la, en primer lloc, en l'existència del taperot: una crosta calcària en el sòl que dificulta molt l'activitat agrícola. Encara que antigament s'hi havien instal·lat camps de garrofers i oliveres, en l'actualitat el territori del taperot resta inculte i recobert per garrigues, brolles i pinedes de pi blanc a les àrees més allunyades de la línia de costa.

Com a la resta de la plana del Baix Camp, el relleu presenta una topografia gairebé horitzontal, amb un lleuger pendent cap a mar. La plana entre Mont-roig del Camp i l'Hospitalet de l'Infant està modelada sobre dipòsits quaternaris de peudemont, constituïts per conglomerats que en els nivells superiors estan cementats per una crosta de carbonat càlcic formada per l'ascens capil·lar de l'aigua i de desenvolupament típic a les regions amb llargues estacions de clima càlid i sec.

484

La costa és baixa i està formada per llargues platges de sorra que s'estenen sense interrupció des de la punta de la Pixerota fins la punta dels Espenyals, a l'alçada de Miami Platja, on s'inicia un petit tram de costa articulada amb cales estretes separades per petits promontoris. Més al sud, a banda i banda del port de l'Hospitalet de l'Infant, les platges tornen a ser llargues i obertes.

El taperot és una crosta superficial calcària que dificulta molt l'activitat agrícola. A la imatge es veu com aflora en superfície en un sector colonitzat per la vegetació al nord de la urbanització de Miami Platja. Observatori del Paisatge

Els torrents que baixen de les serres veïnes, tot i que només porten aigua després d'episodis de pluges intenses, s'han encaixat en els sediments quaternaris. En alguns casos, com per exemple el riu de Llastres, prop de la desembocadura ha obert un esvoranc d'una desena de metres d'alçada entre el llit actual i el nivell de la plana. El riu de Llastres és el col·lector principal i el que presenta un recorregut més llarg, ja que s'origina al peu del coll de Fatxes, al nord el massís de Vandellòs. El barranc de Rifa s'origina a llevant de la mola de Colldejou i drena el sector oriental de la plana, de caràcter més agrícola, fins a arribar al mar a l'alçada de la punta de la Pixerota. Altres barrancs de renom són el de la Porquerola, el de la Palma Negra i el barranc de l'Estany Gelat.

La vegetació recobreix actualment gairebé la totalitat de l'àrea situada a ponent del barranc de la Porquerola, on el taperot té més consistència. Les comunitats vegetals són les pròpies de la terra baixa litoral de sòls calcaris sota un clima mediterrani subàrid. Hi predomina la màquia de garric (*Quercus coccifera*) i margalló (*Chamaerops humilis*) en mosaic, amb fragments de brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*), on destaca la presència de l'albada (*Antihyllis cytisoides*), i prats de llistó (*Brachypodium retusum*) en els sòls més primis i secs. A molts indrets, les comunitats anteriors estan recobertes per un estrat arbori de pi blanc (*Pinus halepensis*). A conseqüència dels incendis forestals, l'aspecte de la vegetació és força homogeni amb un predomini de les pinedes joves.

Evolució històrica del paisatge

L'evolució del paisatge de la plana de l'Hospitalet de l'Infant ha estat estretament lligada a la presència de la crosta calcària, que aquí s'anomena taperot, i als freqüents episodis de vent de mestral. En efecte, aquesta crosta calcària situada arran de superfície, junt amb l'existència de forts vents, ha dificultat des d'antic la implantació de l'agricultura, que només ha esdevingut important, i amb matisos, durant la primera meitat del segle xx.

Fins ben bé al final del segle XIX, i des de l'edat mitjana, a la plana de l'Hospitalet, només existia el llogarret de l'Hospitalet de l'Infant. El formaven una pila de cases arraulides al voltant de l'hospital, que dona nom al poble situat a la desembocadura del barranc del riu de Llastres, i el petit nucli de Miramar, situat a sobre de la desembocadura del barranc de l'Estany Gelat.

Durant tot aquest període aquesta unitat només era una terra de pas entre l'Ebre i les terres valencianes, al sud, i el Camp de Tarragona i Barcelona, al nord. Predominava un paisatge feréstec, poc poblat, amb omnipresència de la màquia de garric i margalló i alguna bosquina. Es tractava d'un territori perillós, temut pels viatgers, ja que els voltants del coll de Balaguer i la muntanya del Torn eren sempre plenes de pirates i bandolers, sempre atents per assaltar les caravanes que anaven amunt i avall. Per aquest motiu el 1346 l'Infant Pere IX i la seva mare, Blanca d'Anjou, van fundar un hospital amb la funció d'assistència als viatgers que ho necessitessin. En aquest hospital s'agrupaven les diverses caravanes que viatjaven cap al sud, i hi descansaven les que, pujant de les Terres de l'Ebre, havien creuat el desert d'Alfama i el temut coll de Balaguer.

El nucli de Miramar probablement té el seu origen en la construcció d'unes sitges per a l'emmagatzematge del blat procedent d'Aragó. La ciutat de Barcelona el va fer construir, juntament amb la construcció de la carretera de Móra a l'Hospitalet de l'Infant, passant per Vandellòs, per tal d'evitar pagar els impostos a la ciutat de Tortosa.

Per tant, aquest territori només era una terra de pas, amb molt pocs habitants, i per tant, amb un predomini quasi absolut de les formacions vegetals.

El 1818, l'Hospitalet de l'Infant només comptava 54 habitants, la majoria dedicats al petit comerç relacionat amb el transport de mercaderies, el petit contraban, una minsa agricultura de secà i poques embarcacions de pesca.

La inauguració de la línia de ferrocarril entre Castell i Tarragona, l'any 1865, amb la construcció d'una estació al nucli de l'Hospitalet de l'Infant, va significar un notable increment de la població, passant dels 106 habitants el 1850 als 434 habitants el 1900. Tot i això, la majoria de la població continuava vinculada a les activitats abans esmentades, sent l'agricultura poc important econòmicament, però en clara expansió per les plantacions de garrofer. La via del ferrocarril no va comportar altra alteració en el paisatge que els talussos i terraplens necessaris per construir-lo.

Tanmateix, en el sector de la unitat proper al nucli de Mont-roig del Camp, a causa de la pressió demogràfica del final del segle XIX, sí que es va produir una expansió de l'activitat agrícola sobre els terrenys de la crosta calcària, en molts casos perforant-la per tal d'encabir-hi els peus d'olivera o garrofer. Els petits fondos, amb prou acumulació de terra, encara avui es mantenen com a conreus.

Per tant, es pot imaginar una unitat amb un paisatge més o menys homogeni fins a mitjan segle XIX, que començà a transformar-se lleugerament a partir de la implantació de conreus de secà i del creixement moderat del nucli de l'Hospitalet de l'Infant.

La veritable transformació del paisatge agroforestal característic es donà durant la segona meitat del segle XX. S'inicià a partir de la dècada dels cinquanta amb l'arranjament de la carretera N-340 (que segueix més o menys el recorregut de l'antiga Via Augusta romana), amb l'arribada del fenomen turístic i amb la construcció de la primera central nuclear catalana al sud del nucli de l'Hospitalet de l'Infant.

En efecte, l'arranjament de l'N-340 a la dècada dels cinquanta, va significar l'aparició del no-res del nucli de Miami Platja. Inicialment només es tractava d'una sèrie de locals que, situats a la vora de la carretera, oferien alguns serveis necessaris als viatgers: hostel, restaurant, perruqueria, gasolinera, etc.

Ja a la dècada dels seixanta, s'inicià un doble fenomen. Per una banda, al sector de Miami Platja es construïren les primeres edificacions amb vocació turística, cercant les primeres línies de mar (per sota l'N-340) i amb la intenció de crear una nova "ciutat" residencial (situada per sobre la carretera). Al sud de Miami Platja

també hi va aparèixer un barri d'autoconstrucció on s'allotjaven els treballadors de la construcció. Per altra banda, l'inici dels treballs d'edificació de la central nuclear Vandellòs I, al sud del nucli de l'Hospitalet de l'Infant (ja a la unitat de paisatge Muntanyes de Tivissa-Vandellòs), va significar l'arribada d'un contingent molt nombrós de mà d'obra que es va concentrar en aquest nucli costaner. El fet d'estar situats més a prop del lloc de treball, així com la decisió de l'empresa Hifrensa (propietària de la central nuclear) d'instal·lar a l'Hospitalet un poblat per al seus treballadors, explica el notable creixement que va tenir aquest nucli, que passà dels 375 habitants el 1960 als 1.162 el 1970.

La construcció de l'autopista AP-7, entre Barcelona i València, que va entrar en servei al final de la dècada dels setanta, va imprimir una cicatriu lineal en el paisatge, a més de l'activitat induïda, sobretot relacionada amb el sector turístic.

A la dècada dels vuitanta es van iniciar els treballs de construcció de la segona central nuclear. Això va significar l'arribada d'un nou contingent de treballadors que van tornar a instal·lar-se preferentment a l'Hospitalet de l'Infant. Per la seva banda, el nucli de Miami Platja continuà el procés expansiu, tant en l'ocupació de primeres línies de litoral amb habitatges turístics, com en el creixement residencial de la segona línia. El 1986 a l'Hospitalet de l'Infant ja hi havia 3.226 habitants.

Després d'un període d'estancament demogràfic, provocat pel tancament de la primera central nuclear i per la finalització dels treballs de construcció de la segona nuclear, es va entrar en una dècada en què el paisatge es manté més o menys estable, respecte del final de la dècada dels vuitanta.

En tot aquest període, que va des de la dècada dels cinquanta fins a l'any 1990, juntament amb aquesta ràpida transformació urbanística i infraestructural, es produeix un lent procés d'abandonament de la majoria de conreus situats sobre el taperot. Aquest abandonament és degut a l'aparició de nous sectors d'activitat més rentables, així com al desenvolupament d'una agricultura de regadiu al sector est del municipi de Mont-roig del Camp. Les importants gelades del 1956 també van contribuir a la regressió del conreu del garrofer.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la plana de l'Hospitalet de l'Infant que es pot contemplar a dia d'avui és hereu de les transformacions urbanístiques dels darrers cinquanta anys, i en gran mesura de les desenvolupades els últims quinze anys.

L'expansió de les urbanitzacions i la construcció de grans infraestructures són les principals dinàmiques territorials que incideixen sobre el paisatge. La construcció s'ha estès des de la primera línia de costa cap a l'interior en detriment de les pinedes i garrigues que colonitzaven les antigues àrees agrícoles.

En general, la unitat es pot dividir en tres grans àmbits. Al sector nord-est predomina el paisatge agrícola de secà, amb clar pre-

Les pinedes joves de pi blanc situades a la plana caracteritzen part del paisatge de la Plana de l'Hospitalet de l'Infant. Observatori del Paisatge

domini de garrofers i oliveres, amb petits claps de bosquines i garrigues corresponents a conreus abandonats. Aquests conreus esdevenen complementaris per als agricultors de Mont-roig del Camp, que en els darrers anys s'han especialitzat en els conreus intensius de regadiu localitzats en la unitat veïna de la Plana del Baix Camp. Cap a l'oest del barranc de la Porquerola, el gruix i consistència del taperot dificulta l'activitat agrícola i el caràcter del paisatge canvia; els conreus es veuen substituïts per les pinedes de pi blanc i les brolles i garrigues mediterrànies, constituint un dels pocs indrets del Camp de Tarragona on apareixen boscos de pi blanc en un terreny pla, cosa gens habitual. Als terrenys més propers a la costa, la urbanització ha ocupat pràcticament tota la primera línia de forma extensiva, predominant la taca urbana de Miami Platja.

Finalment, destaquen els espais litorals on sobreviuen restes de sistemes dunars i antics aiguamolls, com els de la platja de l'Are-

nal, que els creixements de les urbanitzacions han anat degradant. També hi ha petits sistemes lacustres litorals com el de la desembocadura del riu de Llastres, més ben conservat per la part de Miami Platja que per la de l'Hospitalet; o la petita zona d'aiguamolls de l'Estany Gelat, a la desembocadura del barranc homònim, al nord del nucli de Miami Platja.

Expressió artística del paisatge

El paisatge de la plana de l'Hospitalet de l'Infant ha estat poc glossat i pintat, com molts altres indrets del sud de Catalunya. Tan sols alguns autors locals han plasmat alguns paisatges d'aquest territori.

A través d'obres de viatges geogràfics, com *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna (1931), es plasmen literàriament fragments del paisatge d'aquesta unitat, especialment dels espais agrícoles i forestals:

“A la d'Hospitalet, les terres pobres no admeten altra cultura que la del garrofer. Aquest obté un conreu exclusiu a tota la plana pedregosa immediata a la mola de Nadell [...] Per la banda de l'Hospitalet, el garrofer del pla no troba altre conreu que el substitueixi en el camí de la mola de Nadell o del serrat dels Avencs. Garrofers per tot i després garriga ben pobre i la pedra nua de la serra. Per la banda del riu Llastres, després de la gran estesa dels garrofers, vénen clapes de vinya, camps de sembrar i olivers. [...]

S'és un terreny pla, que, fins a l'Hospitalet, està cobert de garriga, de bosc minso o plantat de garrofers. [...] El paisatge té la monotonia d'una plana garriguenca, però contrasta amb la vista de la mar, que li fa de fons, i sobre la qual es veu avençar, a l'esquerra, el cap de Salou. A la dreta, es destaca el coll de Balaguer” (Iglésies i Santasusagna: p.38-39).

Valors en el paisatge

Entre els valors ecològics del paisatge de la present unitat, destaquen sobretot, per l'extensió que ocupen, les bosquines, garrigues i màquies, situades en terreny planer, una situació gens habitual en el conjunt del Camp de Tarragona. Cal tenir en compte que aquestes formacions estan en un estat quasi inicial en la successió ecològica, ja que fins fa relativament pocs anys aquests terrenys estaven ocupats per conreus d'olivera i garrofer. Aquestes masses de vegetació representen una garantia de connexió ecològica entre les serralades prelitorals (serra de Llaberia i muntanyes de Tivissa-Vandellòs), especialment en el sector del barranc de l'Estany Gelat i del barranc del riu de Llastres. Un parell d'espais amb un interès natural reconegut són les dues zones humides situades a les desembocadures dels dos barrancs esmentats, que han estat incloses en l'Inventari de zones humides de Catalunya i que formen part del Pla d'espais d'interès natural de la Generalitat de Catalunya.

El ferrocarril Barcelona-Tortosa creua el paisatge de la Plana de l'Hospitalet de l'Infant per la segona línia de costa, sovint encaixonat entre edificacions i restes de vegetació natural. Observatori del Paisatge

La desembocadura del riu Llastres, és una de les zones humides que forma part de l'Inventari de zones humides de Catalunya. Observatori del Paisatge

Entre els valors estètics destaquen el conjunt d'espais agrícoles de secà, bàsicament de garrofer, i les bosquines, garrigues i màquies, que ofereixen un agradable contrapunt als espais transformats que representen algunes zones urbanitzades i les àrees per on passen les infraestructures.

Els valors històrics més destacats són les restes de Miramar, de l'Hospital de l'Infant Pere i el conjunt de restes d'arquitectura rural de pedra seca. Aquests últims estan representats en els marges i en altres infraestructures associades a l'activitat agrícola, tant les que actualment s'usen, com les que resten amagades sota les bosquines, garrigues i màquies. En el cas del municipi de Mont-roig del Camp, s'han adequat una sèrie de restes arquitectòniques construïdes en pedra seca, com les cabanes, que es poden visitar a través d'uns itineraris degudament senyalitzats. Aquests elements constructius de pedra seca també tenen un valor simbòlic i identitari.

El municipi de Mont-roig del Camp ha adequat un itinerari senyalitzat per tal de poder conèixer diverses construccions de pedra seca com aquesta barraca de doble planta. Observatori del Paisatge

Les platges de la unitat representen els paisatges amb una major intensitat d'ús social, tant per als habitants de la zona com per als forans, que cerquen en aquest espai aquells paisatges no quotidians.

Les bosquines de l'interior de la unitat tenen un interès social com a àrea d'esbarjo dels habitants de la zona, que l'utilitzen diversament, tant per a la pràctica d'esport, motoritzat o no, com per a les passejades, la recerca de bolets, etc.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Una de les principals rutes per a la contemplació del paisatge la constitueixen els passejos marítims de l'Hospitalet de l'Infant i de Miami Platja. Especialment, al nucli de Miami Platja, destaquen un seguit d'actuacions que han millorat l'accessibilitat i l'han fet compatible amb una certa sensibilitat i voluntat d'integració en l'entorn. Tot el contrari que al nucli de l'Hospitalet de l'Infant, on s'ha optat per intervencions dures i poc integrades. Aquest passejos formen part del GR-92 que ressegueix el litoral de tot Catalunya.

L'obra de connexió entre els passejos marítims de Miami Platja i l'Hospitalet de l'Infant, per sobre de la desembocadura del barranc del riu de Llastres, està relativament ben integrada en l'entorn, respecta les llacunes litorals i permet la connexió de vianants entre ambdós passejos, cosa que possibilita uns itineraris més complets.

Hi ha altres itineraris que es poden fer seguint els nombrosos camins que circulen per l'interior de les bosquines, garrigues i màquies: tot i no estar senyalitzats, són molt coneguts per la gent de la zona que els freqüenta habitualment.

Una topografia extremament plana impedeix l'existència d'espais que permetin una visió general de la unitat, que té els millors punts d'observació en les unitats veïnes de les muntanyes de Tivissa-Vandellòs, serra de Llaberia i Escornalbou-Puigcerver.

Una bona manera de copsar les característiques més agrícoles de la plana, allunyant-se una mica del corredor d'infraestructures de l'AP-7 i l'A-7, és agafar la T-310 que passa pel mig de conreus, entre Reus i les Planes del Rei, passant per Riudoms, Montbrí del Camp i Mont-roig del Camp. També destaca l'N-340 que ressegueix el litoral.

Possible evolució del paisatge

La construcció de les infraestructures previstes consolidarà un continu lineal que, de nord a sud, pot fer aparèixer nombrosos espais no funcionals entre les diferents infraestructures, com petites bosquines, petits espais agrícoles que, si no es gestionen adequadament, poden acabar convertint-se en espais de baixa qualitat paisatgística.

488

El creixement o la completió de les urbanitzacions de segona línia de costa, com aquesta situada a l'est del barranc de l'Estany Salat, pot contribuir a formar el continu urbanitzat entre l'AP-7 i la façana marítima. Observatori del Paisatge

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Hi ha diversos punts d'abocaments de runes i altres deixalles que contribueixen a la sensació d'abandó de l'espai forestal de la plana.

Oportunitats:

- Les condicions del terreny han favorit la consolidació d'una vegetació formada per bosquines, garrigues i màquies que es troben en un estadi inicial de successió ecològica, després de l'abandó de les activitats agrícoles que s'hi desenvolupaven. El

fet característic és que es troben en terreny planer, un fenomen gens habitual a les comarques del Camp, que es deu a la presència de la crosta calcària del sòl, anomenada aquí taperot, que dificulta les feines agrícoles. A més, aquests espais tenen una marcada funció social d'esbarjo i lleure.

- El relleu planer fa que els miradors i punts d'observació del paisatge no siguin freqüents ni amb bones perspectives. Però el fons escènic té un alt valor per la presència a ponent de los Dedalts, lloc des d'on es pot observar com la plana entra en contacte amb el mar.
- Al sud-oest de l'Hospitalet de l'Infant es mantenen algunes àrees d'aiguamolls i sectors de dunes que, per les seves característiques, han estat incloses en diverses figures de protecció (PEIN i Inventari de zones humides de Catalunya), fet que hauria d'ajudar a la seva preservació i funció pedagògica.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge litoral de qualitat i obert a la gent, que integri els retalls naturals existents –dunes, vegetació dels penya-segats de les cales, desembocadures dels torrents.

OQP2

Un paisatge litoral amb una façana paisatgística dels càmtings i espais urbanitzats ben integrada en el paisatge circumdant.

OQP3

Un entorn de les grans infraestructures de pas, principalment l'autopista AP-7, lliure d'edificacions i altres instal·lacions, verd i amb unes façanes de l'espai construït proper ben cuidades.

OQP4

Un paisatge de plana amb vocació de pulmó verd, amb les trames urbanes residencials relligades.

OQP5

Un paisatge de plana amb una xarxa de camins que garanteixin el gaudi ciutadà de l'entorn i del patrimoni rural.

Àrees amb valors especials per protegir

- Masses forestals que ocupen la part central interior de la unitat. Cal implementar una gestió forestal que preservi els valors ecològics, estètics i d'ús social, i emprendre mesures per reduir el risc d'incendis forestals, per preservar-les del procés urbanitzador, ja que cap de les masses forestals disposa de figures de protecció, i per executar actuacions per al gaudi del paisatge i la utilització pública de l'espai.
- Mosaics agroforestals de conreus d'olivera i garrofer, i bosquines de pi blanc i brolles mediterrànies existents a l'oest del nucli de l'Hospitalet de l'Infant i del nord-est de la unitat, que actuen com a zona de transició paisatgística entre les pinedes de pi blanc del centre de la unitat i la plana agrícola del Baix Camp, a la vegada que introdueixen elements de variabilitat paisatgística i de biodiversitat, els mantenen, els preserven i els donen valor. Cal desenvolupar complementarietats entre l'ús agrícola i les activitats turístiques d'aquests espais agrícoles, a fi d'incrementar l'oferta turística majoritàriament vinculada al litoral.
- Polígons industrial de les Tàpies. Per la seva elevada visibilitat des de la C-44 i l'AP-7, caldria millorar-ne la qualitat paisatgística.
- Urbanitzacions que s'estenen de forma contínua per la primera línia de costa des del sud de l'Hospitalet de l'Infant

fins al nord de Miami Platja. Calen iniciatives de millora del paisatge que regulin la tipologia i l'aspecte estètic de les edificacions i zones verdes, que integrin els perímetres amb els paisatges dels voltants i que prioritzin la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compacitat dels espais urbanitzats.

- Línia de costa, amb símptomes de regressió. Caldria impulsar estudis de monitorització i seguiment.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Ribera de la desembocadura del riu de Llastres i Estany Gelat. Pels seus valors ecològics, estètics i d'ús social, caldria restaurar-les i revalorar-les, especialment el sector de la desembocadura del riu de Llastres a la part del nucli de l'Hospitalet de l'Infant, altament deteriorat, i de l'Estany Gelat, afectat per un incendi forestal.
- Voltants de l'autopista AP-7. Cal restaurar-los paisatgísticament, quan la via passa per aquesta unitat, per mitjà d'actuacions de disminució del risc d'incendi forestal i instal·lant pantalles en els passos per àrees urbanitzades.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic del tram de l'AP-7 que travessa la unitat, des de la punta de la Pixerota fins a la punta de cala de Bea.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Edificacions d'ús turístic
- Ribera de la desembocadura del Riu de Llastres

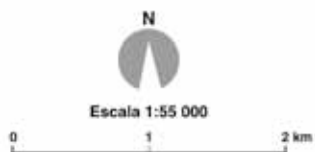
Àrees de foment de la gestió

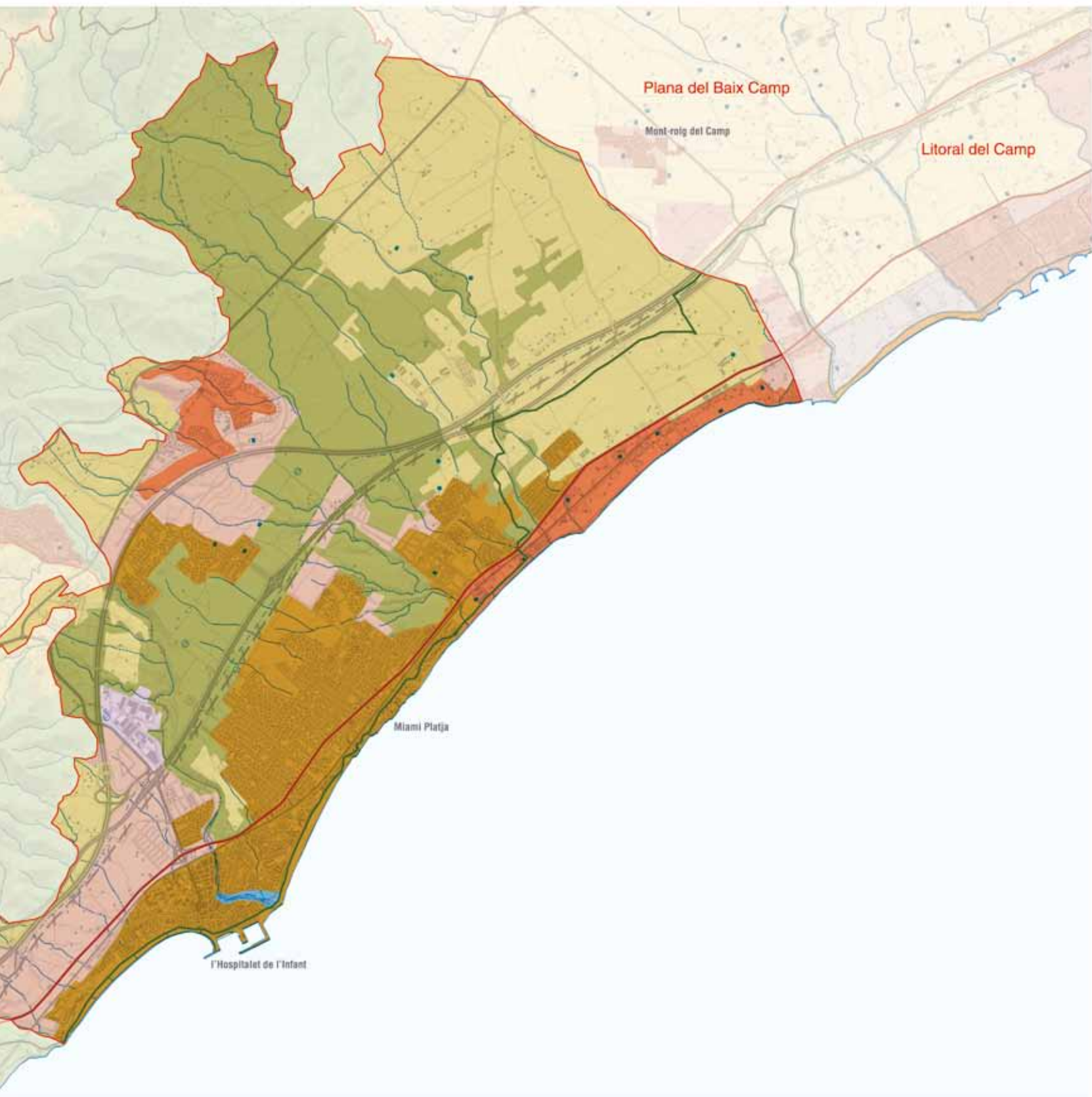
- Mirador
- Mosaic agroforestal
- Massa forestal
- Poligon industrial
- Sòl urbanitzable
- Urbanitzacions

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

490

16. Escornalbou-Puigcerver

Comarca:
Baix Camp.

Superfície:
8.041 ha

Municipis:
Oest de Vilanova d'Escornalbou, l'Argentera, Riudecanyes, Dues-aigües, Riudecols, oest d'Alforja, les Borges del Camp, Botarell, Mont-roig del Camp i Pradell de la Teixeta.

492

El poble de Riudecanyes, situat dalt d'una petita serra prop del contacte entre les muntanyes i la plana. L'entorn agroforestal està constituït per boscos de pi blanc i pi pinyer i per conreus d'oliveres i avellaners. Observatori del Paisatge

493

Trets distintius

- Presència de valls estretes, separades per serres i turons de vessants suaus que davallen suaument des de les serres de Pradell i de l'Argentera cap a la plana del Baix Camp.
- Les rieres de Riudecols i de Riudecanyes són els principals cursos fluvials i a les vores es localitzen els nuclis de població.
- El recobriment forestal del terreny és molt alt.
- Les pinedes de pi blanc i les brolles d'estepes i brucs són les comunitats principals. A les parts altes es mantenen claps d'alzinars, pinedes de pinassa i petits fragments de roureda de roure de fulla petita.
- L'espai agrícola està caracteritzat pels conreus de secà, bàsicament avellaners i oliveres, la majoria dotats de microregatge per augmentar la producció.
- La població habita en nuclis petits i bastant distants entre si, impregnats tots d'un fort caràcter agrícola tradicional.

Mirador

— Itinerari motoritzat

6 Coll de la Teixeta - Cambrils

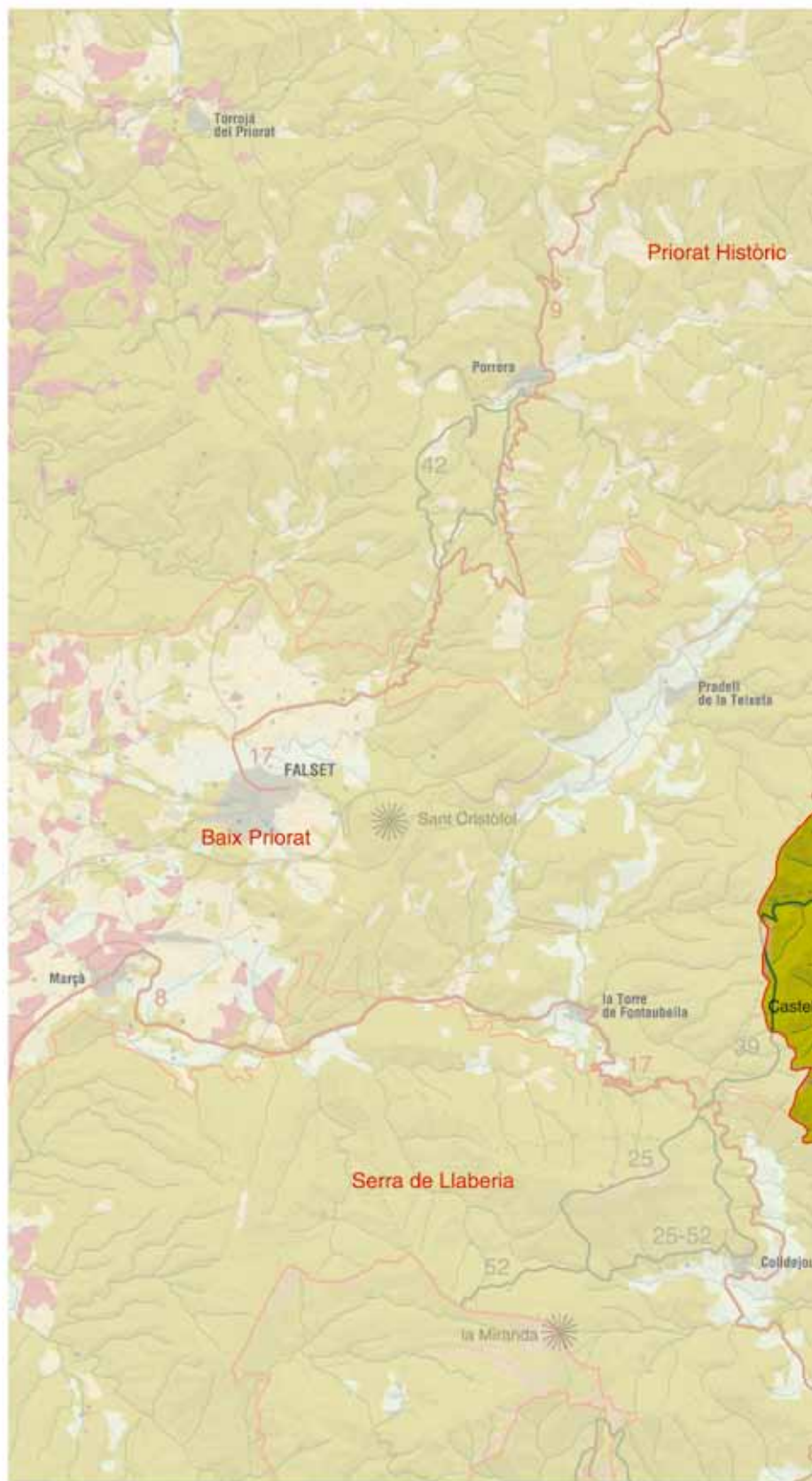
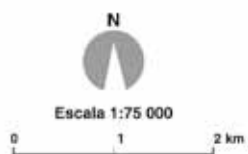
— Itinerari a peu

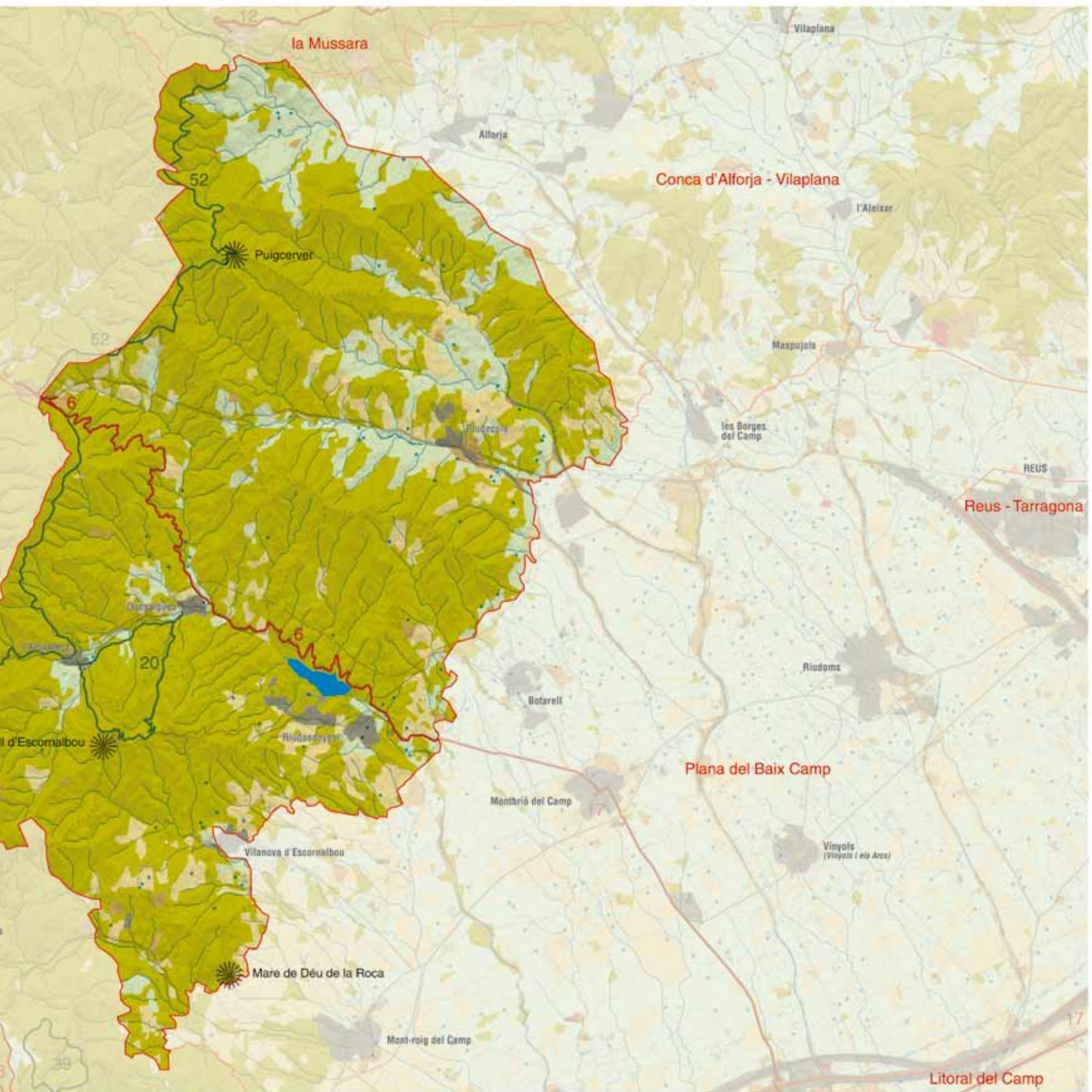
20 Castell d'Escornalbou

52 GR-7

494

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Una branca meridional de la Serralada Prelitoral s'estén en diagonal des de les muntanyes de Prades fins a la costa i s'interposa entre la plana del Baix Camp i la fossa del Priorat. La part central d'aquest ramal muntanyós està constituïda per lo Molló i per les serres de Pradell i de l'Argentera. Els contraforts del cantó de llevant d'aquestes muntanyes configuren el paisatge de la unitat Escornalbou-Puigcerver, caracteritzat per la presència d'estretes valls separades per serres que davallen suaument sobre la plana del Baix Camp.

Les dues valls principals són la de Riudecols i la de Riudecanyes. La primera la modela la riera de Riudecols i limita al nord per la muntanya del Puigcerver (831 m) i els seus contraforts, que en direcció a llevant fineixen en el turó de la Bruguera (481 m). Pel costat sud, la vall de Riudecols està limitada per una alineació de turons: el Puigmarí (660 m), el Puigvolor (576 m) i el Bres (525 m). Al sud d'aquesta alineació de cims s'obre la vall de Riudecanyes; la capçalera de la vall està solcada per diversos torrents que s'inicien al peu dels cingles de les serres de Pradell i de l'Argentera. A la confluència del barranc de les Valls, amb dos torrents de menor entitat que davallen del portell del Peiró i de la serra de Pradell i que donen lloc al barranc Reial, es localitza el nucli de l'Argentera. Al centre de la vall, i també en la confluència del barranc dels Masos amb el barranc Reial, es troba el nucli de Duesaigües. Aigües avall, en el contacte entre les serres i la plana del Baix Camp s'ubica el nucli de Riudecanyes. La darrera vall en importància és la de la riera de Vilanova, a l'extrem sud de la unitat. El poble de Vilanova d'Escornalbou es localitza a la porta de sortida de la riera a la plana.

El relleu d'Escornalbou-Puigcerver està modelat en materials del Paleozoic que han quedat a la vista després de la destrucció del recobriment mesozoic. Hi predominen les pissarres pigallades que donen lloc al conjunt de serres i de puigs. Al nord de Riudecols i en un petit sector a Vilanova d'Escornalbou afloren masses de granit. Són granits molt alterats per l'acció atmosfèrica i solcats per intrusions porfíriques. Només al peu de les serres de Pradell i de l'Argentera afloren materials sedimentaris del Triàsic inferior i mitjà, que donen lloc a les cingleres característiques d'aquestes serres.

La xarxa hidrogràfica s'ha encaixat en les pissarres i els granits i ha obert tot el conjunt de valls abans esmentades. Es tracta de cursos d'aigua irregulars, amb les característiques pròpies del règim mediterrani. Els barrancs i torrents del sector central conflueixen en el barranc Reial, el qual alimenta el pantà de Riudecanyes, amb una capacitat de 5,3 hm³, destinat tant a usos agrícoles com al subministrament urbà de Reus i altres poblacions.

Les fonts d'aigua apareixen arreu però destaquen per la seva situació i pel seu doll: la font dels Pastors, vora el portell del Peiró, la font de Ferro, vora el barranc que porta el seu nom, i la font de l'Heura al Puigmarí.

El predomini del relleu muntanyós afavoreix que l'ús del sòl més estès sigui el forestal. La vegetació ocupa gairebé el 80% de la superfície del territori. Malgrat que la vegetació potencial, en funció del clima que impera a l'àrea, és l'alzinar, aquest es troba reclòs a les parts més altes, com als vessants del Puigcerver, entre el Puigmarí i el Puigvolor, i en el massís del castell d'Escornalbou. Per sobre dels 700 metres d'altitud l'alzinar litoral deixa pas a l'alzinar muntanyenc, més ric en caducifolis com la blada (*Acer opalus*) i la moixera (*Sorbus aria*). Cal destacar la presència d'una sureda al vessant nord d'Escornalbou, que és la més meridional de Catalunya.

La resta del territori està colonitzat per pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) i brolles d'estepes i brucs. En alguns punts apareixen pinedes de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salzmannii*), com a l'obaga del camí dels Freres, a l'oest del castell d'Escornalbou. També a ponent de l'Argentera es localitzen alguns claps de roureda de roure de fulla petita (*Quercus faginea*). A les riberes del barranc de la Canaleta i del Llobregat, al nord del Puigcerver, s'hi mantenen fragments d'alberedes i salzedes. A la muntanya de l'Areny apareixen algunes falgueres rupícules i silícicoles, com la *Cheilanthes maranthae*.

Els boscos de gestió pública o consorciada ocupen poca extensió. Els més importants són el forest del castell d'Escornalbou, de 89 hectàrees de superfície, propietat de la Diputació de Tarragona, i el bosc de Terres Noves, de 13 hectàrees, situat a la muntanya de l'Areny i propietat de l'Ajuntament de Mont-roig del Camp. A l'entorn del Puigmarí hi ha diversos claps de boscos consorciats que en total sumen unes 14 hectàrees.

Les espècies de fauna més destacades que habiten al paisatge d'Escornalbou-Puigcerver són rapinyaires com l'astor (*Accipiter gentilis*), l'esparver (*Accipiter nisus*), l'àliga daurada (*Aquila chrysaetos*), l'àliga marcenca (*Circaetus gallicus*) i el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*). Als cursos d'aigua de la xarxa de la riera de Riudecanyes es troba la tortuga de rierol (*Mauremys leprosa*).

Els avellaners, les oliveres i els ametllers són els conreus més importants. La producció d'hortalisses es manté vora els nuclis de

Conreu d'avellaners a prop de Duesaigües. Observatori del Paisatge

població. La vinya té una presència residual (tot i que a Vilanova d'Escornalbou n'és el conreu principal), així com la majoria de conreus de cereals. En algunes poblacions, com Riudecols, l'activitat avícola i porcina va ser molt important a la dècada dels anys vuitanta, però des d'aleshores estan en regressió.

Evolució històrica del paisatge

La manca de grans planes ha condicionat la relació humana amb el territori d'Escornalbou-Puigcerver. La millor solució per treure profit de la terra ha estat abancalar els vessants, amb major intensitat durant els períodes en què la demanda ho requeria. La manca d'aigua sobrerera i la impossibilitat de desenvolupar sofisticades infraestructures hidràuliques condicionaven l'agricultura d'aquest territori, que era bàsicament de secà. Els fruits secs, especialment l'avellaner i l'ametller, així com la vinya, van ser els grans transformadors d'aquest paisatge.

A partir de l'arribada de la plaga de la fil·loxera a la primeria del segle xx, la vinya va quedar relegada a un conreu testimonial i els bancals més marginals, els de major pendent o amb pitjor accessibilitat, es van abandonar, i això va afavorir la regeneració natural que ha anat formant brolles, matollars i boscos, especialment comunitats secundàries de pinada.

La facilitat de garantir aigua amb certa regularitat a les fondalades de les valls va permetre que alguns nuclis disposessin de petits molins fariners, que els garantien una moderada producció cerealista.

Les dues infraestructures que van modificar el paisatge van ser, d'una banda, l'N-420, que continua sent un element de distorsió (especialment a la zona del coll de la Teixeta), i, de l'altra, la via fèrria.

La present unitat manté una població força reduïda, amb fluctuacions considerables al llarg dels darrers dos segles, però amb comportaments similars a tots els nuclis urbans.

Des de 1830 s'observa un creixement d'un 25% en només dotze anys. Per contra, el va seguir un període de decreixement del 15% en els divuits anys següents. L'any 1887, moment de màxima ocupació d'aquest territori, es comptaven 3.475 habitants. Molt possiblement la quantitat s'ha d'associar a la construcció de les grans infraestructures a la zona i a la intensificació de l'expansió de la vinya a la comarca. Al final del XIX es va iniciar un constant dego-teig de pèrdua de població provocat per la crisi agrícola de la plaga de la fil·loxera i la intensificació de la industrialització de zones del Camp de Tarragona. Als anys seixanta del segle xx es va perdre el 57% de la població respecte de l'any 1887, i el despoblament d'aquests pobles de mitja muntanya semblava inexorable.

Als anys vuitanta del segle xx el nombre d'habitants va tocar fons i és a partir dels anys noranta que s'inicia una recuperació de població a partir de dos factors clau: la millora de les infraestructures viàries d'accés al territori i la reducció de l'aïllament per un costat, i la intensificació del ruralisme del temps d'oci per l'altre. La suma

d'aquests dos factors ha comportat la conversió de moltes segones residències en primeres, fet que ha permès la lenta però constant recuperació de població.

Els nuclis més aïllats, com l'Argentera i Duesaigües, tenen un creixement molt lent. Per contra, Riudecanyes i Riudecols, gràcies al desenvolupament d'urbanitzacions de nova construcció, són el motor de creixement demogràfic del territori, amb un pes força important.

A tot el territori no apareix una activitat industrial clarament destacable, tret d'una petita indústria òptica a Riudecols, consolidada des del 1951. La resta d'activitats industrials estan associades a la transformació de productes agraris i a la producció d'oli de les cooperatives locals.

Organització i dinàmica actual del paisatge

Tots els assentaments de població, encaixats allà on la topografia es presenta menys abrupta, estan lligats als cursos fluvials. Riudecols és travessat per la riera de Riudecols; l'Argentera és regada pel barranc de les Valls, i el nucli de Duesaigües, com bé indica la seva toponímia, recull les aigües del barranc Reial pel sud-oest i de la rasa dels Algars pel nord. Vilanova d'Escornalbou concentra les aigües de los Costers i dels Algars a partir de la riera de Vilanova, mentre que el més gran dels nuclis, Riudecanyes, és al peu de la gran reserva d'aigua de la zona: el pantà de Riudecanyes, una construcció de començament de segle xx que recull i emmagatzema en una vall molt encaixada les aigües que serviran per controlar el reg a la plana del Baix Camp.

La majoria dels nuclis mantenen l'essència de poble agrícola, tot i que alguns s'han vist transformats pel creixement urbanístic, amb urbanitzacions de nova creació als afores dels nuclis tradicionals, com ara les existents al municipi de Riudecanyes (el Mar de Riudecanyes i Montclar) o a Riudecols.

Diversitat de construccions a la urbanització Montclar, prop de Riudecanyes, la qual gaudeix d'una àmplia perspectiva sobre la plana del Baix Camp. Al peu del turó s'observa el traçat de la línia de ferrocarril. Observatori del Paisatge

La panoràmica des del turó domina les elevacions veïnes de menor cota i tota la plana fins al mar. Aquesta privilegiada situació ha fet que la muntanya s'hagi urbanitzat desmesuradament amb tot tipus d'edificacions: tant habitatges aïllats de gran superfície i una important extensió d'espai verd al seu voltant, com habitatges unifamiliars adossats.

Les àrees més planeres, properes a les valls, es mantenen conreades. Els terrenys conreats corresponen bàsicament al secà, on predominen els olivers, en expansió, i els avellaners, en regressió. Les zones fèrtils de la plana, al voltant dels nuclis, s'aprofiten per al regadiu (amb hortalisses i fruiters).

L'agricultura, que hagué de guanyar terrenys als vessants muntanyosos, ho va poder fer gràcies al suport dels murs de pedra seca, construccions tradicionals que a Riudecanyes incorporen blocs quadrangulars de granits i gresos vermells, variats en colors. Aquests murs, com els que hi ha al Parc de les Glaneres, vora l'església de Sant Mateu (Riudecanyes), representen una magnífica mostra d'enginyeria rural tradicional i protegeixen de l'erosió, alhora que serveixen com a refugi de petits mamífers i rèptils.

La regressió de la figura del pagès professional, que es va transformant en pagès a temps parcial, implica una reducció de la superfície conreada i l'ús de tècniques menys tradicionals.

D'altra banda, la vegetació que recobreix les muntanyes és molt variada. Prop del nucli de Duesaigües hi ha moltes oliveres abandonades, entre claps aïllats de pi blanc. En altres zones, com a la serra de l'Argentera, els conreus han ocupat, tradicionalment, la part més baixa dels vessants. Així, mentre en cotes inferiors es mantenen els conreus bàsicament d'avellaners, a les parts altes la vegetació espontània (un mosaic d'alzinar amb pi blanc) forma denses masses forestals, excepte en aquelles zones on la inclinació del terreny no permet el recobriment vegetal.

La zona lacustre formada per l'embassament de Riudecanyes, una de les infraestructures de més importància i amb capacitat per a 5,3 hm³, no presenta una vegetació de ribera, com li seria pròpia, sinó una massa boscosa de pi blanc força consolidada i amb un sotabosc escàs.

No hi ha explotacions forestals destacables a la unitat, tret de les d'ús domèstic de poca consideració. Així, la massa forestal està dominada en gran part per pinedes de pi blanc, als vessants de solana, i per petits claps d'alzinar a les zones altes d'obaga. Molts vessants estan recoberts d'una densa brolla arbrada amb peus isolats de pins que han sorgit de l'abandonament dels camps de conreu de secà o a causa dels incendis forestals. La major continuïtat de boscos es localitza entre els nuclis urbans de Riudecols, Duesaigües i l'Argentera i l'àrea propera a la muntanya d'Escornalbou.

Un risc d'alteració del paisatge són els incendis forestals. L'increment de la massa forestal en detriment del sòl agrícola fa que els incendis tinguin una major incidència. Alhora, el tipus de bosc que es configura és més piròfit, amb una gran massa de potencial combustible. L'incendi forestal més important dels darrers anys va

afectar el sector de la muntanya de l'Areny i el coll Roig l'any 1991, on es van cremar més de 225 hectàrees de bosc i brolles.

Actualment s'observen, arreu, àrees que es van recuperant dels incendis forestals que periòdicament han afectat Escornalbou-Puigcerver, especialment durant les dècades dels anys vuitanta i noranta del segle passat. La recuperació d'aquestes masses forestals és lenta, especialment en les solanes, atesa la pobresa del sòl i els forts pendents, que incrementen l'escorrentia i l'afebliment del sistema de regeneració natural.

Pel que fa a les infraestructures, cal esmentar la presència de dues vies de comunicació d'abast supracomarcal, com són l'N-420, que entra per la part oest, pel coll de la Teixeta, i surt pel sector de Riudecols a l'est, i la via fèrria, que sobrepasa els nuclis de Duesaigües i l'Argentera, en el trajecte entre Reus i Móra la Nova. La resta de vies són de caràcter local i serveixen d'enllaç intern entre pobles de la unitat de paisatge i les unitats veïnes.

A Escornalbou-Puigcerver hi ha tres parcs eòlics que estan situats a les línies de carena del límit oest de la unitat: el del Trucafort, en funcionament des de 1999, situat a la carena de la serra de l'Argentera, just al límit amb la unitat del Baix Priorat; el parc eòlic del Mas de la Potra, en funcionament des de l'any 2002, situat al coll de la Teixeta, just al límit amb la unitat del Priorat històric, i, finalment, el parc eòlic del collet dels Feixos, en funcionament des de 2004, ubicat seguint el del mas de la Potra, també al límit amb la unitat del Priorat històric. Tots tres parcs eòlics són visibles des de pràcticament tota la plana del Camp.

Altres infraestructures energètiques són les configurades per les dues línies de transport d'energia elèctrica d'alta tensió localitzades de forma quasi paral·lela a la carretera N-420, per la vall de la riera de Riudecols.

El parc eòlic de Trucafort se situa a la serra de l'Argentera, just al límit amb el baix Priorat i la serra de Llaberia. Al fons es pot observar la mola de Coldejou. Observatori del Paisatge

La pedrera del Puigmarí és visible des de bona part del Baix Camp. Al sud hi ha el nucli de Duesaigües, amb el viaducte dels Masos, format per arcades de mig punt i que permet el pas del ferrocarril entre Reus i Móra la Nova. Observatori del Paisatge

Expressió artística del paisatge

L'obra de Joan Miró desenvolupada a l'entorn de Mont-roig del Camp ha servit al municipi per impulsar un itinerari mironià, iniciativa cultural i de reclam turístic. Entre la seva obra destaca de forma evident l'obra *Mont-roig. Sant Ramon* (1916). Aquesta obra de l'etapa figurativa de Miró, és propietat de la Kouros Gallery de Nova York, i representa l'ermita de Sant Ramon vista des del peu d'un cingle.

Josep Mèlich i Garcia és un escriptor nascut a l'Argentera, enamorat de la seva terra, va escriure l'obra que es titula *L'Argentera... quan anàvem amb avarques: solatges de memòria* (2003):

“Argentera perfumada amb farigola, romaní, llorer, poniol, ruda i espígol. Pi, botges, argelaga, ginesta, arínjol i jonc, bruc, lledoner, alzina, roure i cirera de pastor. Argentera d'avellanès i vi bo. Argentera pedra roja, pècol, granit, fiter, calç, saladó i mangra. Bassa i gleva de bassot, barranc. Argentera esventada pel fred serè de la serra, contenta de garbinada. Argentera blanca de gebra, sorda de trons, nevada. Argentera, bosc de mil verds i d'aigua fresca. Argentera era, seca, rostoll, cigala, grill, tabanc i bromerot. [...]. El poble floreix al bell mig d'una vall encerclada de lllevant cap al sud per les joves carenes del puig Marí, la màgica muntanya d'Escornalbou, l'original coll Rodó i la Parrica, la seva germana petita. A ponent té la serra, que du el nom de l'Argentera i és un balcó engalanat amb la bellesa imponent dels Ermitans, el morral de Vilanova, la roca Roja, el Motxilló, el Moster, el morral Blanc i l'Enderrocada, per morir al nord, al coll de la Teixeta.” (Mèlich, 2003: p. 17 i 19).

Per altra banda, Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, a *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931), també fan referència al paisatge d'Escornalbou-Puigcerver:

“La població es manté estacionada, a causa, segurament, de la reduïda riquesa agrícola del seu camp, al conreu del qual està consagrada la població [...] el paisatge és de conreus: avellaners i algunes esteses de ceps. El poc bosc que es veu ha substituït les grans plantades de vinya que, a darreries del segle passat, va aterrar la fil·loxera. [...]”

El camí passa per dins de la bonica boscúria que vesteix aquesta banda del turó d'Escornalbou i guanya de seguida una exquisida bellesa. Dalt del camí, entre l'arbreda, es drecen rocs erosionats capriciosament. Argentera no es perd de vista” (Iglésies i Santasusagna, 1931: p. 128 i 140).

Valors en el paisatge

En relació amb els valors estètics, destaca de manera important la bellesa de tres espais: el cim d'Escornalbou, amb la seva forma cònica, un dels referents paisatgístics del Camp de Tarragona, en general, i de la plana del Baix Camp, en particular; la Roca de Mont-roig del Camp, pel contrast de colors: roig del gres i blanc de les edificacions sagrades, i les formes originals del gres erosionat; i la serra de Puigcerver, per la verdor i espessor que presenta aquesta part del territori.

Pel que fa als valors ecològics, destaca l'Espai d'Interès Natural Serres de Pradell-Argentera inclòs en el Pla d'espais d'interès Natural, que incorpora 64,21 hectàrees del municipi de Duesaigües i 54,08 de l'Argentera. Es tracta de les àrees d'aquests municipis que contacten amb la serra de l'Argentera, a mig camí entre els basaments silícics i les parts culminants calcàries. Aquest espai es va incorporar al PEIN per la presència d'un bon grup d'unitats de vegetació pròpies de la muntanya mediterrània silícia i en especial d'algunes comunitats vegetals extremament singulars, com les teixedes pròpies dels peus de cingle calcaris. Un altre petit espai d'interès natural és el de Mare de Déu de la Roca, de 31,99 hectàrees, a cavall entre els municipis de Mont-roig del Camp i Vilanova d'Escornalbou, i que va ser inclòs al PEIN pel singular relleu i l'interès botànic de tot l'entorn de la muntanya de l'Areny.

Altres espais amb alt valor ecològic són:

- La muntanya d'Escornalbou, a l'entorn de la qual es concentra una diversitat vegetal poc usual a la comarca, com la presència de la comunitat d'alzina surera (*Quercus suber*) més meridional de Catalunya.
- L'embassament de Riudecanyes, que amb la seva presència configura una massa lacustre al bell mig d'unes muntanyes mediterrànies més aviat eixutes, i que alhora proporciona aigua a la fauna propera en èpoques d'escassetat, integrant-se, en aquest aspecte, puntualment en la xarxa de zones humides litorals que acullen ocells migradors.
- La xarxa de torrents i barrancs que actuen com a connectors ecològics amb la plana litoral del camp, perquè permeten els intercanvis i les interrelacions entre la vegetació i la fauna d'aquests dos àmbits.

El pantà de Riudecanyes és la principal zona humida d'aquest paisatge. A part dels seus valors socials i ecològics, amb una capacitat de 5,3 hm³, serveix per assegurar aigua per al reg del Baix Camp i per al subministrament de la ciutat de Reus i altres poblacions. Observatori del Paisatge

- El Puigcerver que, per la seva alçada i les seves característiques físiques i climàtiques, i per un cert aïllament dominant, acull una zona boscosa d'alt interès, especialment pel que fa a la presència d'exemplars arboris de Grèvol, poc usual a la resta de la unitat.

500

Els valors productius d'aquest paisatge van associats a l'ocupació agrícola, especialment les explotacions d'avellaner i d'olivera. L'avellaner domina als vessants de les zones muntanyoses, mentre que les oliveres s'estenen pels terrenys més planers.

Entre els valors històrics destaca especialment el castell d'Escornalbou, que no és únicament un referent històric dins de la unitat, sinó que la seva influència va més enllà. Antigament els municipis propers formaven part de la baronia d'Escornalbou. Els referents històrics apunten la presència d'algun tipus d'assentament de guaita i defensa en època de la dominació àrab (molt possiblement a l'entorn de l'any 900) quan van començar les pressions dels senyors feudals cristians. En una segona etapa històrica es fa referència a l'ocupació del castell per part d'un orde religiós i l'adaptació de la construcció a les necessitats d'una comunitat espiritual amb vocació missionera. Per últim, la darrera gran etapa del castell va ser la transformació de les primeres restes en residència senyorial per part del diplomàtic d'origen reusenc, Eduard Toda. En l'actualitat, l'edifici és de titularitat del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i la superfície forestal que envolta el castell pertany a la Diputació de Tarragona.

D'altra banda, entre els valors històrics presents a Escornalbou-Puigcerver, destaquen els marges de pedra seca. Tot i tractar-se d'un patrimoni poc valorat, configuren un important element del paisatge amb una triple funcionalitat: són un dipòsit de la pedra més gran; representen una manera de minimitzar els pendents (cosa que fa que el terreny sigui més apte per al conreu, en retenir l'aigua de pluja i evitar l'erosió), i contribueixen a potenciar les condicions favorables per a la presència i reproducció de rèptils.

En relació amb els valors d'ús social, destaquen els ponts de la via del ferrocarril en el pas pel nucli urbà de Duesaigües. En aquest tram, la via fèrria de Reus a Móra necessitava salvar els barrancs de la Xurivia i dels Masos, fet pel qual es van construir uns ponts de maó amb arcades de mig punt que, en aquest sector de territori, esdevenen un element paisatgístic de primer ordre.

Entre els valors mitològics cal destacar la concentració d'una sèrie de mites vinculats al castell d'Escornalbou, en part pel factor d'aïllament que caracteritza aquesta part del territori, i en part per la relació dels seus habitants amb els gestors del territori. Escornalbou és l'enclavament preferit a l'hora d'ambientar llegendes en aquesta unitat: la llegenda del musulmà i la cristiana respondria a la presència dels andalusins a la zona i a la fonamentació romàntica que es va fer d'aquest període històric. La llegenda dels falsificadors de monedes correspon a uns fets històrics reals però mitificats, també, i la dels frares franciscans i els xiprers respondria, en part, a l'animadversió que tenien els pobles dels voltants del castell monestir de Sant Miquel d'Escornalbou pels religiosos, per les seves exigències com a senyors feudals.

Altres llegendes de la contrada tenen a veure amb fets curiosos, com la presència del coll dels Penjats, que respon a un punt on s'ajusticiava els bandolers. Estretament lligades als cultes religiosos, apareixen llegendes vinculades a l'aparició d'imatges religioses, com les de Sant Ramon de Penyafort o la Mare de Déu de la Roca, les dues a Mont-roig del Camp.

En l'àmbit dels valors religiosos i espirituals destaca la presència del santuari de Puigcerver, dedicat a la Mare de Déu de les Neus de Puigcerver, amb una forta devoció, especialment al municipi d'Alforja.

Al sector sud de la unitat es localitza el santuari de la Mare de Déu de la Roca i l'ermita de Sant Ramon de Penyafort, al terme municipal de Mont-roig del Camp. La presència de dues divinitats compartint els mateixos cingles permeten apuntar la possibilitat que la devoció en i per aquest espai fos anterior al cristianisme i respondria a la presència d'alguna cultura essencialment agrícola que rendia culte a les divinitats femenina i masculina per tal d'advocar per la fertilitat dels camps. Aquest enclavament religiós té devoció entre diferents pobles de la comarca del Baix Camp, especialment al municipi de Mont-roig del Camp.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Hi ha diverses rutes d'observació i gaudi del paisatge d'Escornalbou-Puigcerver, però val la pena destacar l'itinerari que surt de Duesaigües pel sender de petit recorregut (PR), que passa pel barranc de Vilamanya, i es dirigeix al castell monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. Seguint el mateix PR es fa el descens, però aquesta vegada cap a l'Argentera des d'on s'agafa un camí de carros per arribar altra vegada a Duesaigües. És una ruta on podem contemplar tant el paisatge de plana del Baix Camp, com la mitja muntanya que ens ofereix la serra d'Argentera.

També destaca el GR-7 que ressegueix tot el límit nord-occidental de la unitat, des del coll d'Alforja, passant pel Puigcerver i carenant la serra del Pradell i la serra de l'Argentera.

Altres itineraris per la unitat poden ser:

El sender GR-7-3, que travessa la unitat en direcció N-S, des de Colldejou fins al coll d'Alforja, passant per l'Argentera i el coll de la Teixeta. En una gran part del traçat, aquest sender de gran recorregut es localitza a la cota 600, fet que permet gaudir del paisatge d'una gran part d'aquest territori.

El tram Riudecanyes-castell d'Escornalbou, que ha esdevingut un recorregut molt popular, es pot fer tant a peu com amb vehicle, tot i els forts pendents (es passa dels 200 als 600 metres).

El tram coll d'Alforja-Puigcerver és un recorregut llarg que pot fer-se tant a peu com amb vehicle, i presenta un darrer tram amb forts pendents.

Els principals punts d'observació i gaudi del paisatge d'Escornalbou-Puigcerver són:

El claustre del castell d'Escornalbou, a uns 580 metres d'altitud, presenta una panoràmica de la part més meridional de la unitat d'estudi, així com de la plana del Baix Camp.

El pati d'armes del castell d'Escornalbou, des d'on es poden contemplar els contraforts de la serra de l'Argentera i la vall del barranc de les Valls, amb la presència del parc eòlic del Trucafort.

La serra de Puigcerver, localitzada al sector septentrional de la unitat a 831 metres d'altitud, permet gaudir d'una bona perspectiva de la zona, així com de la resta de la plana del Camp.

El Castell d'Escornalbou, situat dalt del turó de Santa Bàrbara i en un entorn envoltat d'alzines i pins pinyoners, és un dels elements del patrimoni cultural de la plana del Baix Camp més destacat i un excel·lent mirador de la zona. Observatori del Paisatge

L'ermita de la Mare de Déu de la Roca, d'altitud poc notòria (290 m), permet la contemplació del sector sud de la unitat i de part del sistema Llaberia-Colldejou i del sector sud de la plana del Baix Camp.

Fora de la unitat hi ha uns miradors que en permeten l'observació. Aquests són:

Coll d'Alforja, situat a 640 metres d'alçada, des d'on hi ha una panoràmica de la vall d'Alforja, i per tant, de les serres septentrionals que delimiten la present unitat.

L'antic poble de la Mussara, a 900 metres d'altitud, permet contemplar una àmplia perspectiva de la unitat.

La mola de Colldejou, amb 922 metres d'altitud, permet disposar d'unes excel·lents panoràmiques de la unitat, especialment de la serra de l'Argentera i les valls limítrofes, així com de bona part de la plana del Camp. La connexió visual entre el cim de la Mola i el castell d'Escornalbou és excepcional.

Finalment, pel que fa a les rutes amb cotxe es pot resseguir la T-313, que creua la unitat per la seva zona central, de nord-oest a sud-est. Ofereix una visió del conjunt de la unitat, des del coll de la Teixeta a Riudecanyes, passant per Duesaigües i el pantà de Riudecanyes.

Possible evolució del paisatge

L'essència agroforestal d'Escornalbou-Puigcerver, amb un clar predomini de la vegetació espontània unida a la forta dependència de la població amb la terra i els baixos rendiments que n'obtenen, fa que la dinàmica poblacional sigui regressiva en general, a excepció dels municipis situats més a prop de la plana, com Riudecanyes o Riudecols.

Per tant, la tendència natural del conjunt de la unitat serà el progressiu augment de la superfície forestal en detriment dels conreus, especialment en els sectors més marginals. Aquest fet comportarà una simplificació del mosaic paisatgístic, una homogeneïtzació del paisatge i un fort increment del risc d'incendi, atesa la continuïtat de les masses forestals.

La baixa productivitat del territori dificulta l'aprofitament de determinades polítiques agràries i forestals orientades a la producció intensiva, fet que posa més dificultats a la continuïtat de les explotacions.

En els sectors més planers de la unitat podrà continuar la tendència d'un cert manteniment de les àrees de conreu, especialment els de l'olivera, en progressió aquests darrers anys.

L'increment de sòl urbanitzat en un futur immediat podrà localitzar-se en els nuclis situats més a prop de la plana, com Vilanova d'Escornalbou, Riudecanyes o Riudecols, que gaudeixen d'una topografia més suau i d'una major accessibilitat respecte als grans nuclis urbans del Camp. L'aïllament dels nuclis situats a l'interior de la unitat pot incidir en un cert despoblament i envelliment de

la població i, per tant, en l'acceleració de l'abandonament de les activitats, fet que abocaria a la pèrdua del paisatge tradicional.

La proliferació de parcs eòlics a les carenes de les serres d'aquesta àrea pot ser l'agent transformador més destacable del paisatge de la unitat.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- El risc d'inundacions i de grans incendis forestals és un element sempre present que condiciona les relacions de la societat amb el medi.
- Sense l'adequada planificació i les corresponents mesures correctores dels impactes, la possible instal·lació de nous parcs eòlics implicaria l'alteració dels fons escènics de la unitat.

Oportunitats:

- Gran varietat de paisatges gràcies a la particular orografia que, alhora, possibilita que el perfil d'aquesta unitat sigui visible des de bona part de la plana del Camp.
- La població de suros més meridional de Catalunya es troba al vessant nord d'Escornalbou i, junt amb el castell homònim, configura en un espai reduït una mostra molt significativa dels valors paisatgístics de la unitat Escornalbou-Puigcerver.
- L'obra del reconegut pintor Joan Miró representa un reclam per al desenvolupament econòmic lligat al turisme. També pot potenciar la valoració del paisatge de la unitat.
- Existència d'una dinàmica de recuperació del patrimoni natural així com dels elements històrics i culturals.
- La creixent valoració del paisatge per part de la societat possibilita l'articulació d'estratègies supracomarçals de gestió paisatgística.
- La recuperació de la població gràcies a la millora de les infraestructures viàries d'accés al territori, les quals han permès una reducció de l'aïllament, per una banda, i la intensificació del ruralisme del temps d'oci, per l'altra, afavoreixen la conversió de segones residències a primeres. Aquest fenomen evita el despoblament i pot contribuir a mantenir vius els paisatges de la unitat.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge de valls estretes separades per serres i turons de pendents suaus ben gestionat, que potenciï els valor dels conjunts d'elements naturals i ecològics més representatius (cingles i codines de la serra de Pradell-l'Argentera, àrea de connectivitat ecològica entre els sistemes de Llaberia-Colldejou i muntanyes de Prades, espais agrícoles situats als fons de les valls de les rieres de Vilanova d'Escornalbou, Riudecanyes i Riudecols...).

OQP2

Un paisatge de la plana del Baix Camp, amb uns elements de referència –el tossal i el castell d'Escornalbou, el relleu de Puigcerver amb el santuari del mateix nom, el de la Mare de Déu de la Roca a la muntanya de l'Areny i l'embassament de Riudecanyes– que mantinguin el caràcter identitari propi, procurant preservar-los d'instal·lacions que en desvirtuin la visió.

OQP3

Unes poblacions de l'Argentera i Duesaigües amb uns creixements urbanístics que respectin el seu caràcter rural, que incorporin elements identitaris i que adoptin tipologies constructives adequades al lloc, defugint dels conjunts de cases adossades i mantenint textures i materials coherents amb el paisatge preexistent.

OQP4

Un paisatge dels entorns de l'embassament i el nucli de Riudecanyes ben gestionat i amb un desenvolupament urbanístic que vetlli per integrar elements naturals en els espais públics urbans que facilitin una adequada transició entre l'espai natural i l'artificialitzat.

OQP5

Unes urbanitzacions de ciutat jardí existents de qualitat que contribueixin a disminuir el risc d'incendi forestal. Aquesta tipologia d'urbanitzacions de situa en turons elevats i molt visibles des d'un ample sector de territori.

OQP6

Un paisatge de l'arquitectura rural de pedra seca que es conservi com a element identitari i se'n promogui l'ús en els nous elements de tancament. L'arquitectura rural de pedra seca, a l'entorn de Riudecanyes, està formada per blocs quadrangulars de granits i gresos vermells, variats de color.

OQP7

Unes activitats extractives, a Puigmarí i al voltant de Vilanova d'Escornalbou, integrades en l'entorn.

Àrees amb valors especials per protegir

- Element patrimonial del castell monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. Pels seus valors històrics, estètics, simbòlics, identitaris, religiosos i espirituals, cal conservar-lo i adequar-lo per millorar-ne les visites.
- Els voltants de l'element patrimonial del castell monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, per la seva alta visibilitat des d'un ampli sector del Camp de Tarragona.
- Paisatge de cingles i codines de la serra de Pradell-l'Argentera, des del coll Roig fins al coll de la Teixeta.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen bona part de la unitat, que no gaudeixen de cap mena de figura de protecció ambiental, tot i representar una àrea de connectivitat ecològica entre els sistemes de Llaberia-Colldejou i muntanyes de Prades, que conté la sureda més meridional de Catalunya. Cal compatibilitzar-ne la gestió forestal amb la preservació dels valors ecològics i/o estètics, i emprendre mesures per reduir el risc d'incendis forestals.
- Espais agrícoles situats als fons de les valls de les rieres de Vilanova d'Escornalbou, Riudecanyes i Riudecols. Pels seus valors estètics i productius, cal conservar-los i potenciar-ne el valor, evitant-ne la fragmentació, sobretot davant de grans projectes urbanístics i d'infraestructures.

- Miradors paisatgístics del castell d'Escornalbou, el Puigcerver i de la Mare de Déu de la Roca. Cal millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i sobre paisatges diversos, tant de la unitat mateixa com de la plana del Camp i del Priorat, tot preservant els entorns d'actuacions que alterin el caràcter dels paisatges existents.
- Nuclis rurals de Duesaigües, l'Argentera i Riudecols. Si s'escau, cal restaurar-los mantenint-ne l'aspecte compacte i integrant les noves construccions al paisatge preexistent.
- Nucli urbà de Riudecanyes: cal evitar-ne el creixement dispers. També s'ha de millorar la qualitat estètica dels seus accessos i perifèries residencials, tot regulant les tipologies constructives, els tipus de cobertes i paraments i els codis cromàtics en les edificacions de la urbanització Mar de Riudecanyes. També es proposa potenciar el valor dels voltants del pantà com a espai apte per a activitats de lleure.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitats extractives del Puigmarí i de l'entorn de Vilanova d'Escornalbou.
- S'ha de senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic del coll de la Teixeta-Duesaigües-Riudecanyes.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Element patrimonial i entorn
- Paisatge de cingles i codines

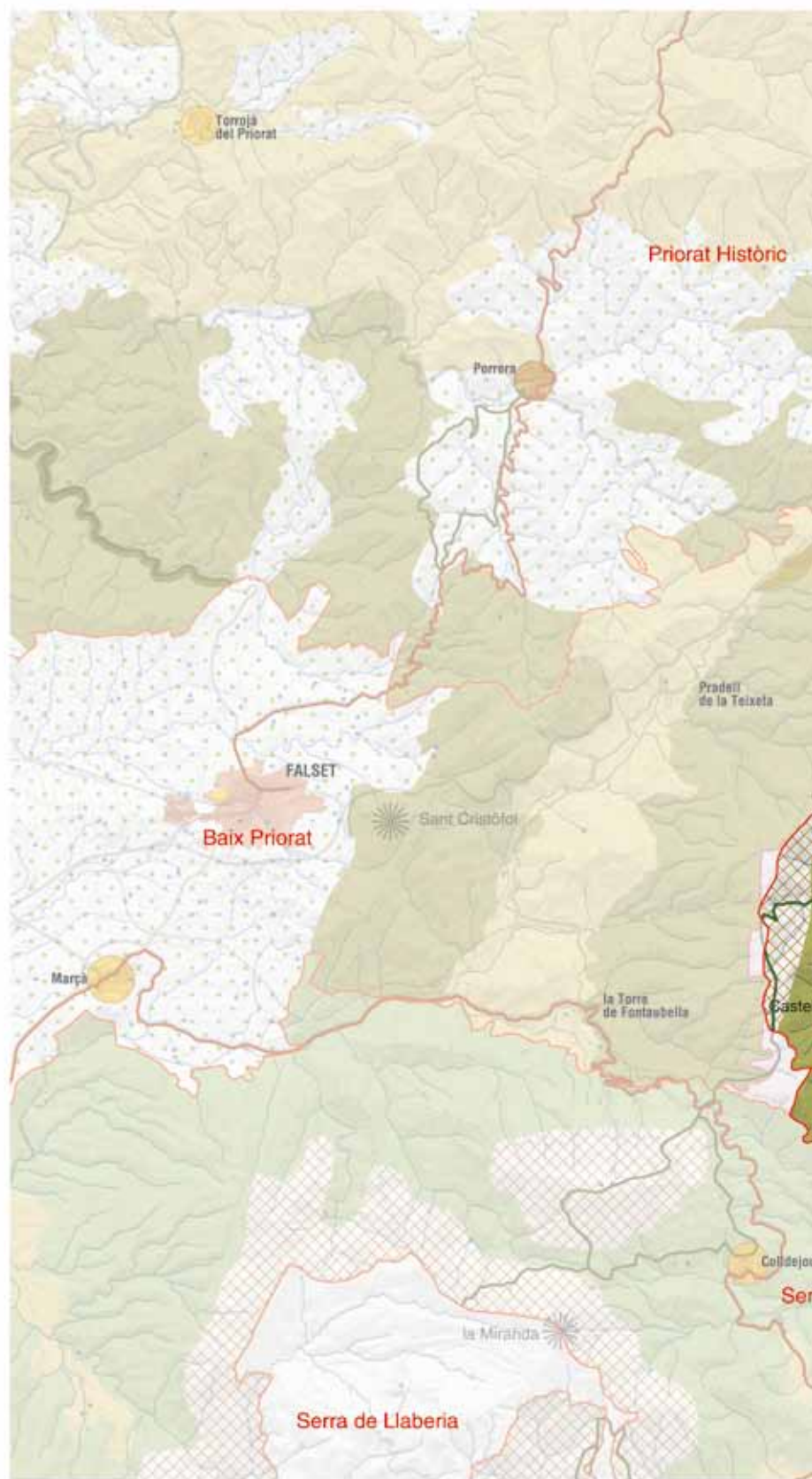
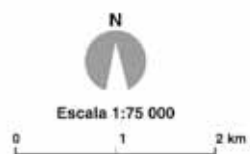
Àrees de foment de la gestió

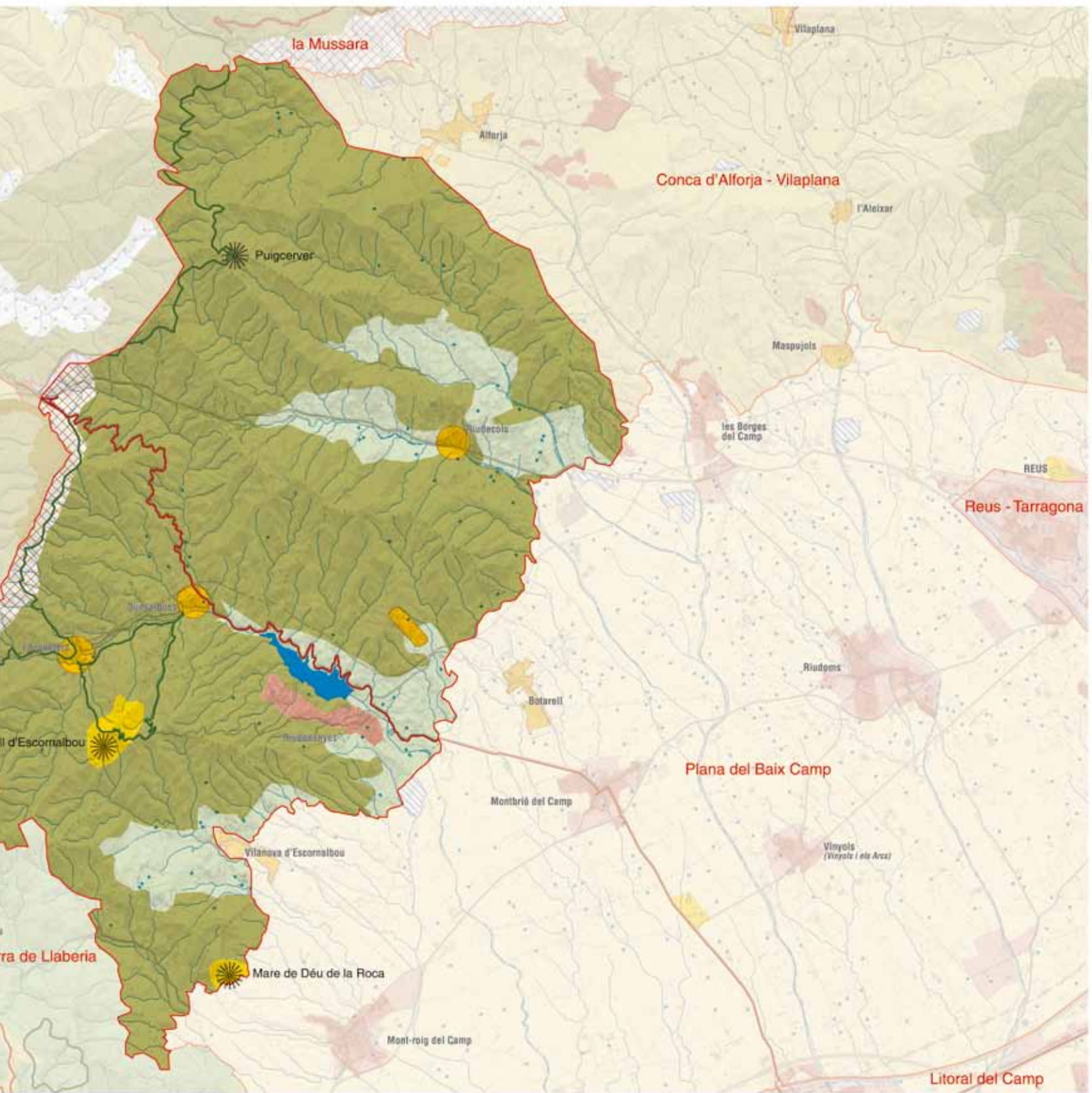
- Mirador
- Massa forestal
- Pantà de Riudecanyes
- Espai agrícola
- Nucli rural
- Sòl urbà

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

504

17. Conca d'Alforja-Vilaplana

Comarca:
Baix Camp.

Superfície:
8.898 ha

Municipis:
L'Aleixar, est d'Alforja, nord de les Borges del Camp, de Maspujols, de Castellvell del Camp, d'Almóster i de la Selva del Camp, i sud de l'Albiol i Vilaplana.

506

La conca d'Alforja-Vilaplana, situada entre la plana del Baix Camp i la Mussara. Rafael López-Monné

507

Trets distintius

- Depressió oberta al peu de la serra de la Mussara que s'interposa entre aquestes muntanyes i la plana del Baix Camp.
- Cursos d'aigua humils i amb forts estiatges. Destaquen les rieres d'Alforja, de Maspujols i de la Selva.
- Les masses forestals més extenses, constituïdes per pi blanc i alzines, es localitzen als vessants de les serres que encerclen la depressió.
- Paisatge agrícola molt homogeni en el sector d'Alforja i de caràcter agroforestal en el sector entre Vilaplana i la Selva del Camp. Les oliveres i els avellaners es conreen en el secà (testimonialment també vinya, garrofers i cereals) i a les terres més properes als nuclis se sol fer horta per a l'autoconsum.
- La disposició urbanística i l'estil arquitectònic dels nuclis de població tenen un marcat caràcter rural en un entorn paisatgístic agrícola.

Mirador

— Itinerari motoritzat

7 Vilaplana - la Mussara

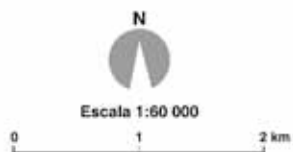
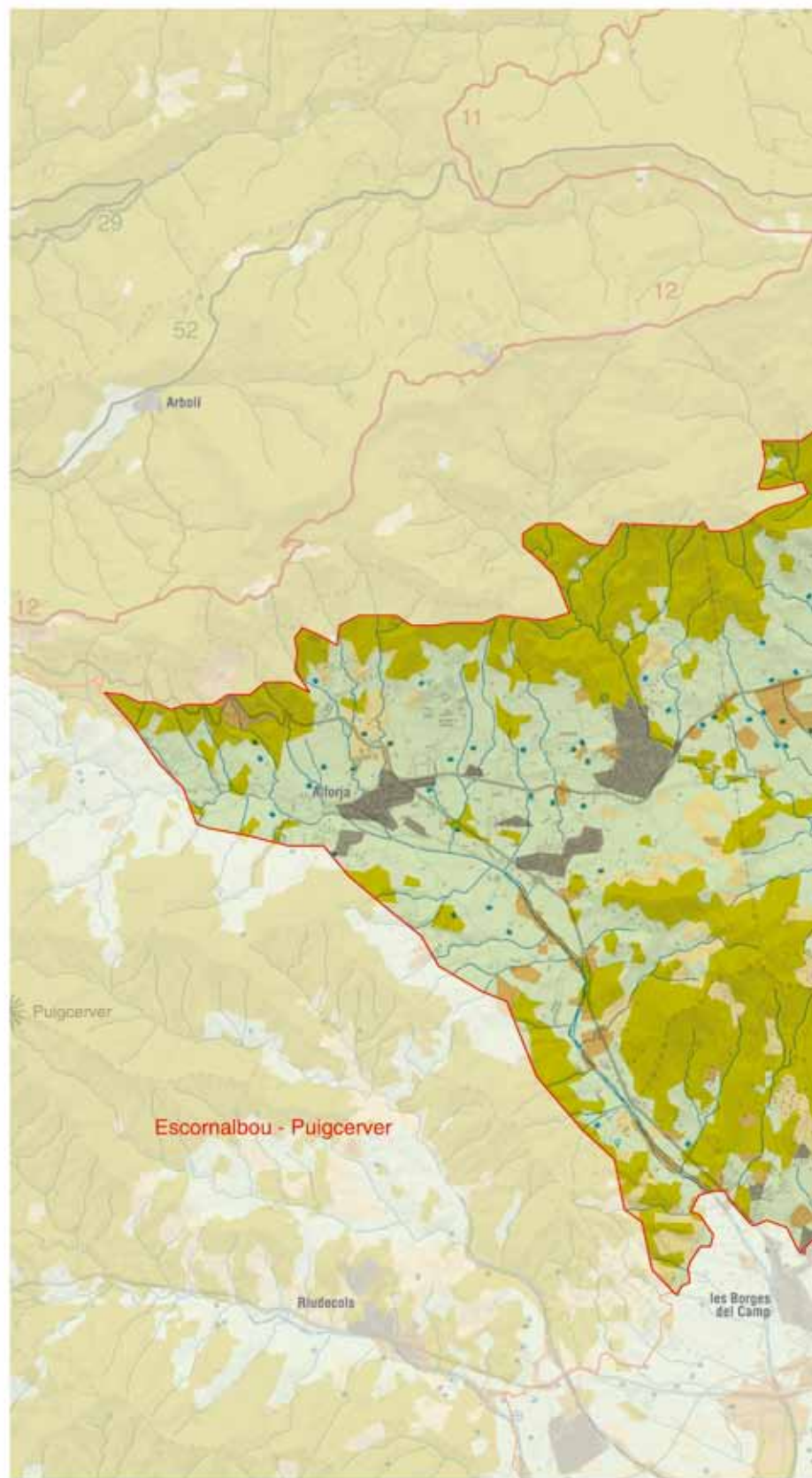
— Itinerari a peu

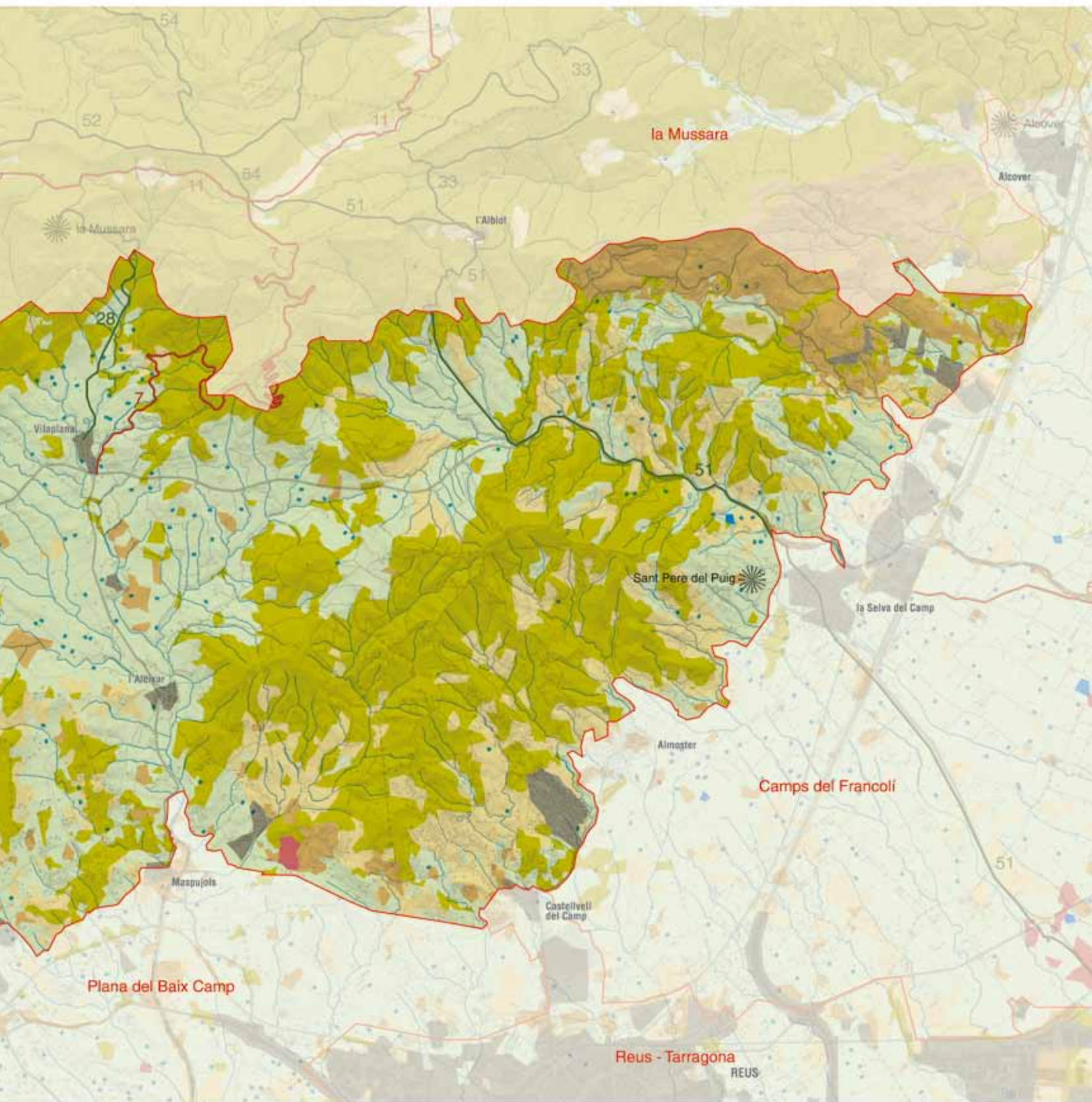
28 Vilaplana - la Mussara

51 GR-65-5 - Camí de Sant Jaume

508

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La depressió d'Alforja i Vilaplana es correspon amb una cubeta d'erosió que s'obre al peu de les cingleres que caracteritzen el costat meridional de la Mussara. Els cingles formen una gran muralla pètria que tanca pel nord l'àrea deprimida topogràficament on es localitzen els nuclis d'Alforja, Vilaplana i l'Aleixar. Una alineació de turons d'altitud més modesta tanca la conca pel sud i la separa de la gran plana del Baix Camp. D'aquesta manera el centre de la petita depressió adquireix una personalitat pròpia i diferenciada dels territoris veïns.

L'origen de la depressió està relacionat amb l'estructura del relleu. La conca coincideix amb l'afiorament d'un batòlit granític encastat en un banc de pissarres del Carbonífer. Els granitoids s'estenen des del sud del coll d'Alforja, per l'oest, fins a la roca del Moro, i des del peu de la Mussara pel nord fins a la urbanització Aires del Camp, al sud. Les pissarres pigallades i cornianes quarsfeldspàtiques dominen el sector de llevant de la conca, des dels Rocanys (578 m) i el puig d'en Cama (717 m) fins al serrat de Balenyà i el sector de les Masies Catalanes.

L'erosió ha rebaixat sobretot la massa de granitoids i ha donat lloc a la depressió on es localitzen els nuclis d'Alforja, Vilaplana i l'Aleixar. Els sectors més resistents a l'erosió formen turons arrodonits amb vessants de perfil còncau. El relleu del fons de la conca és ondulat per petites elevacions que corresponen a petits relleus residuals.

El sector de muntanyes que tanca la depressió al nord d'Alforja forma part de l'espai Coll d'Alforja-la Mussara, inclòs a l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya per les característiques estructurals que presenta el relleu.

Els cursos fluvials més importants que travessen la unitat són la riera d'Alforja i la riera de Maspujols. La riera d'Alforja drena el sector occidental de la depressió. Neix de les aigües que recull del vessant oriental de lo Molló i del peu del cingle Blanc, i després de passar pel nucli d'Alforja s'obre pas entre els turons de la Bruguera i el serret del Cisa per sortir a la plana a l'alçada de les Borges del Camp. La riera de Maspujols té una capçalera més àmplia i recull tant les aigües dels relleus del nord de Vilaplana com de les rieres i barrancs que baixen del coll de la Batalla. Els pobles de Vilaplana, l'Aleixar i Maspujols estan situats a les seves ribes. Per altra banda, els corrents d'aigua que s'originen a llevant del coll de la Batalla formen part de la conca de la riera de la Selva.

L'espai ocupat per la vegetació ocupa menys de la meitat de la superfície del territori. Les pinedes de pi blanc, els alzinars i els boscos mixtos d'alzines i pins són les comunitats vegetals més esteses i ocupen sobretot els vessants dels relleus que encerclen la depressió. Algun poblament de pinassa (*Pinus nigra* subsp. *salmannii*) es localitza a les obagues més marcades del sector de cingles que limita la depressió pel nord. Les masses més importants d'alzinars i carrascars es localitzen a les obagues del puig d'en Gulló i del puig d'en Cama i de la resta de relleus que s'estenen entre l'Aleixar i la Selva del Camp. A la meitat occidental el predomini de l'espai agrícola és molt gran i la vegetació ha reculat cap als relleus perifèrics, però en el sector de llevant predominen els mosaics agroforestals i les clapes de bosc s'intercalen amb els camps de conreu. Als sectors on el bosc ha estat més alterat, ja sigui a causa dels incendis forestals o de l'aprofitament, hi apareixen brolles silvícoles on destaca la presència de l'estepa populifòlia (*Cistus populifolius*). A les ribes de les rieres d'Alforja i de Maspujols es troben gatelles i fragments de freixenedes. Cal destacar l'existència d'una alzina molt longeva en el mas de Borbó (terme de l'Aleixar), un arbre monumental d'11 metres d'alçada i 6,45 metres de volta de canó, considerat un dels més vells de Catalunya.

Els boscos de gestió pública són escassos. Al turó de la Campana, entre l'Aleixar i Maspujols, es localitzen unes 33 hectàrees de

La depressió d'Alforja i Vilaplana s'interposa entre la serra de la Mussara i la plana del Baix Camp. L'erosió dels granits i les pissarres ha donat lloc a una conca on els usos agrícoles ocupen les superfícies més planeres dels fons de la depressió mentre els boscos recobreixen densament els vessants. Observatori del Paisatge

bosc de pins i alzines, propietat de particulars i sotmesos a un règim de gestió consorciada.

Les espècies de fauna principals corresponen a aus rapinyaires que sobrevoles els camps procedents dels relleus veïns. Destaquen l'astor (*Accipiter gentilis*), l'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), l'àliga daurada (*Aquila chrysaetos*), l'àliga marcenca (*Circus gallicus*) i el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*).

Una mica més de la meitat de la superfície de la conca és ocupada per les terres de conreu. La forta glaçada de l'any 1956 va fer canviar el paisatge agrícola, ja que va afectar alguns conreus, com el del garrofer o la vinya, que ja no es van tornar a implantar amb la mateixa força. Els camps d'olivera, malgrat patir també molt les temperatures baixes, es van replantar, i actualment la seva extensió no tan sols s'ha mantingut sinó que s'ha ampliat, i juntament amb els avellaners, són els conreus que ocupen més extensió. Els ametllers, la vinya i els camps de cereals ocupen extensions més reduïdes. Per complementar les activitats agrícoles i refer-se econòmicament dels danys produïts per la glaçada de l'any 1956, els anys següents es va iniciar la producció avícola i porcina, tot i que la ramaderia ha estat sempre una activitat secundària dins el sector primari.

Evolució històrica del paisatge

Hi ha constància d'ocupació humana molt antiga. La presència de pintures rupestres als cingles de la Mussara que formen part de l'arc Mediterrani i la identificació d'alguns jaciments arqueològics, especialment tallers de sílex, així ho testimonien.

Alguns pobles com Alforja, Almofter i l'Aleixar tenen, com el seu nom indica, un origen islàmic, mentre que Vilaplana i Maspujols són municipis més recents.

La disponibilitat d'aigua i la proximitat a les zones més fèrtils són, segons sembla, els factors ambientals que han condicionat l'assentament humà sobre el territori. El nom de l'Aleixar sembla procedent de l'àrab al-Aisir, que voldria dir 'molt fèrtil'. No endebades el municipi se situa a la zona més planera, on conflueixen les rieres de la Mussara i de la Vila que a partir del municipi reben el nom de riera de Maspujols. Algunes grans propietats se centaven en masos dels quals encara queden alguns vestigis, com el mas de Galofre i el mas de Mariner, i alguns es mantenen com a segona residència. El despoblament dels masos ha afectat, també, l'antic poblament de Mascabrers, actualment en runes.

El predomini de l'avellaner, tot i ser un conreu important des del segle XVII, és força recent. Antigament, l'economia d'aquestes terres necessitava una gran diversitat de conreus. Destacaven l'olivera, els ametllers i els garrofers; la vinya, l'ordi i altres cereals; lleguminoses com els fesols i les veces; i la ramaderia era un bon complement per a unes economies pràcticament autosuficients. Testimonis com el topònim Campdevaques així ho recorden. El terreny és força trencat i per facilitar l'agricultura s'han construït arreu marges de pedra seca per lluitar contra l'erosió i la pèrdua de sòl.

A principi del segle XIX les males collites i la guerra del Francès van deixar l'agricultura en molt males condicions. Els conreus principals eren la vinya, l'olivera i l'ordi. L'expansió del conreu de la vinya va assolir el seu màxim durant la segona meitat del segle XIX. Però la plaga de la fil·loxera entrà a Catalunya a través dels Pirineus i entre 1888 i el 1889 arribà al Baix Camp. Després de l'atac de la fil·loxera, a la zona es plantaren vinyes amb peus americans, però no es tornaren a posar en producció les vinyes dels vessants de les muntanyes i moltes foren substituïdes per altres conreus. El conreu de l'avellana, del qual es té constància des del segle XVI, es va implantar a poc a poc fins a arribar a ser pràcticament un monocultiu.

El cultiu de l'olivera, que també era molt estès, va començar a davallar a partir dels anys trenta per l'augment mundial de producció d'oli, la competència dels olis italians, francesos i africans, l'aparició de succedanis industrials i tot un seguit de males anyades i de plagues sofertes per les plantacions. La gelada del 1956 va afectar molt les oliveres i els garrofers, que van ser substituïts en aquesta àrea per l'avellaner, que va restringir el conreu de l'olivera a les zones més baixes.

L'explotació de pedreres va ser important a principi del segle XX. Només a Vilaplana, el 1911, hi havia sis pedreres dedicades principalment a la producció de llambordes, a Almofter quatre i a Cas-tellvell la que forma el penya-segat de l'ermita de Santa Anna. Ara, totes estan tancades. Només al terme d'Alforja continua l'extracció d'àrids de forma molt mecanitzada. De la mateixa manera, al terme de l'Aleixar, just a tocar del terme de Reus, a la dreta de la riera de Maspujols, es mantenen dues pedreres actives.

L'agricultor ha compensat les carències del medi físic amb les bones pràctiques agrícoles. L'abancament amb marges de pedra seca i el regatge gota a gota han fet augmentar la fertilitat d'aquests camps. És remarcable l'esforç que suposa la transformació en bancals de bona part dels conreus que altrament tindrien pendents, en alguns casos propers al 20% i, fins i tot, al 30%. En tractar-se de sòls amb fòsfor i potassi s'aconsegueixen bons rendiments en conreus de regadiu.

Antigament, el regadiu era restringit a les hortes de les viles i en àrees molt reduïdes de les finques. Ara, amb una major capacitat d'emmagatzematge d'aigua i amb el regatge localitzat gota a gota, l'àrea de regadiu s'ha incrementat molt.

Pel que fa als canvis en el paisatge, són destacables els relacionats amb la millora de les comunicacions i els de la transformació de l'activitat agrària.

Pel que fa a la millora de les comunicacions, cal destacar la construcció de la carretera fins a la Mussara el 1922 (actualment T-704), i la línia elèctrica del 1917. Més recentment, la carretera d'Alforja a la Selva del Camp, que passa per Vilaplana, ha incrementat la mobilitat per aquest espai.

Pel que fa a l'agricultura, la modernització de les tècniques de conreu ha comportat l'ús generalitzat d'herbicides que no protegeixen el sòl i en faciliten l'erosió. Aquest fet és especialment notori a les zones amb pendent i en alguns casos es podria dir que tenen una

fertilitat irrecuperable. En aquests casos la recuperació de la fertilitat natural, tot i haver abandonat els conreus, és molt lenta i difícil en combinar-se un pendent elevat amb l'orientació al sud, la qual cosa n'augmenta l'aridesa.

Un fenomen que cal observar en detall és la recent recuperació del conreu de la vinya, al peu de la muntanya de l'Albiol (al terme de la Selva del Camp). Es tracta d'una substitució de l'avellaner per la vinya en unes terrasses fetes de nou per maquinària pesada amb la finalitat de permetre la mecanització total dels processos de producció de la vinya.

L'activitat ramadera extensiva no ha estat mai important a causa del conflicte que tradicionalment ha representat amb l'agricultura. Tot i això, les antigues economies autosuficients comportaven l'existència de petits ramats d'ovelles i cabres que pasturaven, especialment, per les rieres i els boscos. Hi ha constància d'una important activitat ramadera al segle XVII. Actualment queden algunes explotacions d'ovelles que s'estabulen a l'hivern i es traslladen a l'estiu a la muntanya per aprofitar les pastures. També es mantenen unes poques explotacions de porcí i aviram en règim d'integració.

La millora de les comunicacions i l'increment de la mobilitat permeten que aquests pobles trenquin la dinàmica regressiva en què estaven immersos. Mentre que a Vilaplana s'estabilitza la població, a l'Aleixar i especialment a Alforja es va incrementar de manera notable. Castellvell i Almofter són dos municipis que es veuen afectats principalment per la proximitat a Reus i a partir dels anys 1990 i especialment amb l'arribada de l'aigua del minitransvassament de l'Ebre, van experimentar un creixement important.

512

Organització i dinàmica actual del paisatge

A la conca d'Alforja-Vilaplana, el paisatge s'estructura al voltant de les vies de comunicació. L'accés fàcil a les terres de conreu permet el manteniment de l'activitat agrària, però al mateix temps els converteix en espais vulnerables a l'expansió urbanística dels municipis, especialment al voltant dels principals eixos viaris.

L'agricultura és, en general, de secà, i se'n restringeix el regadiu a les hortes i fruiters, sobretot presseguers i cirerers, propers als pobles i a les vores de les rieres. Durant la dècada del 1975 al 1985, gràcies a la introducció del reg localitzat i la construcció de basses, es va ampliar la superfície de regadiu, que actualment es concentra a la part baixa de la conca gràcies a la canalització de l'aigua del pantà de Riudecanyes.

Atesos els usos i cobertes del sòl predominants d'aquest territori, la dinàmica del paisatge es manté bastant estable. L'agricultura es conserva gràcies a l'ampliació de les terres dedicades al regadiu de suport. Tot i que les rieres i barrancs no disposen usualment de grans cabals d'aigua i pateixen greument l'eixut estival, l'explotació d'aigua del subsòl per part de comunitats de regants a partir de mines, pous i fonts ha permès que les terres regades destinades bàsicament al conreu de l'avellaner s'hagin incrementat notablement. Un segon conreu en augment és l'olivera, que cada vegada

L'entorn agroforestal del municipi d'Alforja. Al fons es pot observar el nucli urbà. Observatori del Paisatge

més es tendeix a regar amb el gota a gota per augmentar-ne la productivitat. Al voltant dels nuclis urbans, sempre en terrenys de regadiu, també es conreen tot tipus d'hortalisses i arbres fruiters, sobretot presseguers i cirerers.

Actualment, la utilització de maquinària potent per fer els abancalaments provoca una alteració de l'orografia però a curt termini evita els problemes d'erosió, facilita la utilització de maquinària i permet l'explotació agrícola. Aquestes actuacions condueixen a un canvi en els conreus i actualment s'observa una substitució de l'avellaner per l'ametller, que es va expandint de manera continuada en ser un conreu més adaptat a l'agricultura a temps parcial.

També cal considerar les alteracions del paisatge per la pèrdua de sòl agrícola derivat de l'erosió, a causa de pràctiques agrícoles poc adequades, i la pèrdua de valors patrimonials tradicionals, com els marges de pedra seca, per l'abancament o la falta de manteniment.

D'altra banda, a la perifèria de la depressió, l'espai agrícola deixa pas al forestal. Extenses masses de pins i alzinars recobreixen els vessants dels relleus que encerclen la conca. El pi blanc, l'alzina i la carrasca en els indrets més secs són les espècies que predominen en aquests boscos. La pinassa i algun fragment de roureda de roure de fulla petita es localitzen en algunes fondalades, més frescals i ombrívols.

L'activitat silvícola, d'escàs valor econòmic, consisteix en la realització de tals periòdiques que provoquen, en general, moderades modificacions paisatgístiques, tot i que a vegades incrementen el risc d'incendis forestals en abandonar les restes vegetals a l'interior de les masses forestals.

Aquest risc d'incendis s'ha de tenir molt amb compte a tota la zona forestal. Per exemple, el sector nord-est, des de la cinglera de Galofre fins al barranc de Camps, va patir fa uns anys un intens incendi que va arrasar tota la zona i que va costar molt de sufocar per causa de la continuïtat de les masses forestals. L'abandona-

Els vessants que cauen cap al Baix Camp han esdevingut espais on s'han situat diverses urbanitzacions que es converteixen en miradors de la plana, com aquesta de les Masies Catalanes, situada al sector nord-oriental de la Conca d'Alforja-Vilaplana. Observatori del Paisatge

ment de l'activitat agrària i el nul aprofitament dels boscos fan incrementar molt el risc d'incendis.

Urbanísticament, els pobles són compactes a excepció d'Alforja, que presenta un major escampall d'edificis diversos en bona part del seu front urbà.

Alforja disposa de diverses urbanitzacions, algunes de les quals estan creixent de manera important. Aquestes urbanitzacions tenen, a més, un gran nombre d'habitatges de segona residència. A Maspujols també hi ha una urbanització, la de Roquesbrunes. Pel que fa a Castellvell i Almofter, el seu creixement pot suposar un continu urbà que, partint de Reus, aniria fins a Almofter seguint la carretera.

Pel que fa a les infraestructures, les carreteres divideixen la zona en quatre quadrants. D'una banda, la T-704, que passa per Maspujols, l'Aleixar i Vilaplana en direcció a la Mussara, divideix la zona en dues meitats, una a l'est i l'altra a l'oest d'aquest eix, on també hi ha la carretera C-242, que uneix Alforja amb les Borges del Camp. Transversal a aquesta via de comunicació, hi ha la TP-7013, que divideix la zona en dues meitats: la nord i la sud.

Quan es passa el coll de la Batalla, els termes canvien. La presència del Puig d'en Cama trenca per la part sud el terreny i els afloraments pissarrosos, i aporta una situació més obaga que contrasta amb l'aridesa general de la zona. Els conreus es mantenen de manera molt precària, amb l'excepció de les finques reconvertides a vinya mencionades anteriorment, que implementen el conreu de forma molt ordenada i amb una homogeneïtat inusual a la zona.

Cal destacar alguns elements molt visibles en el paisatge de la conca d'Alforja-Vilaplana, que són la dispersió de línies d'alta i mitjana tensió creuant la unitat, sobretot a llevant de Vilaplana, així com les activitats extractives, per exemple les pedreres actives al nord-oest d'Alforja, al peu del cingle Blanc.

Expressió artística del paisatge

Molts són els artistes que s'han parat a pintar aquests paisatges. La lluminositat, la tranquil·litat i la diversitat cromàtica són els atributs més ressaltats.

La Diputació de Tarragona ha editat una guia itinerari de l'autora de l'Aleixar, Fina Anglès i Soronellas. La guia, publicada per Medusa a la col·lecció "Guies Temàtiques de la Medusa/Art", es titula *Un passeig amb els sentits. De la natura a l'art*. Es tracta de resseguir l'obra del pintor Joaquim Mir (1873-1940) i de l'escriptor Marià Manent (1898-1988), que té com a referència aquests paisatges al voltant de l'Aleixar i Maspujols. Tal com es comenta en el llibre, gràcies a l'obra de Mir i Manent els paisatges de l'Aleixar i Maspujols s'han convertit en un element simbòlic de caràcter universal.

Altres artistes vinculats a aquestes terres són els pintors Ferré Rabascall, Ceferi Oliver i Pellicer Miret, i també l'escultor Salvador Juanpere, entre altres.

Des del vessant literari es poden trobar moltes poesies dedicades a indrets del terme de caràcter popular. L'any 1924, Ventura Gassol va escriure l'obra teatral *La Cançó del Vell Cabrés* inspirada en una llegenda que se situa al despoblat de Mascabrers on, segons es diu, la nit de Tots Sants, la sang dels assassinats pel vell Cabrés puja des del pou que hi ha al mig del carrer fins dalt el coll. El pou al qual fa referència és l'únic vestigi que queda del poble:

"A la muntanya de Prades, si hi havia dos hostals.
Nou portes tenen obertes, totes nou al camí ral:
Mas Cabrés dalt de la serra, Mas del Frare a baix del pla.
La verge de Siurana aidi al pobre vianant,
que la negra nit l'atrapa, per aquells foscos topants.
Si als quatre camins arriba, no gaire més lluny irà;
les mules se li deturen, amb el cap esperitat.
Dalt del coll de la batalla, un tió encès ha brandat:
les mules se li deturen, amb el cap esperitat.
Veuen una manta negra, amb dos punyals encreuats [...]
La diada assenyalada, la diada de Tots Sants,
munta l'aigua a flor de terra, tèrbola i roja de sang
i s'hi senten nit i dia com hi criden malaurats,
el vell Cabrés i el del frare que a l'infern deuen cremar.
Per tot el comtat de Prades, la veu s'ha anat escampant.
La casa ha quedat deserta, Mas Cabrés abandonat.
Ai del qui gosi tornar-hi! Ni la Verge li valdrà.
Serà condemnat en vida, que és la pena de més dany.
La verge de Siurana no vulgui mai perdonar
el vell Cabrés i el del Frare que a l'infern deuen cremar"
(Gassol, 1924: p. 40).

Valors en el paisatge

L'ondulació del terreny, la seva orientació amb molt bones vistes, que arriben fins al mar, la diversitat cromàtica, l'existència de pobles amb uns nuclis antics prou singulars, com Alforja i l'Aleixar, els carrers empedrats de Vilaplana, l'existència d'alguns camins empedrats ben conservats, la bonança del clima, l'elevada quantitat de camins per gaudir de llocs solitaris, tots plegats són els valors estètics més remarcables de la zona.

La presència de construccions de pedra seca, les cases de tros, els masos senyorials, les eres, les mines d'aigua, les bases de pedra, les fonts i el pou de Mascabrers tenen tan valor estètic com etnològic. Arbres monumentals com l'alzina de mas de Borbó, el pi Gros o pi del Fernando s'han convertit en patrimoni comú.

Entre els valors ecològics destaquen les restes d'alzinar litoral amb marfull, reduïdes a llocs obacs on la humitat és alta. De vegades, l'alzina és acompanyada pel roure de fulla petita o per la carrasca, el pi blanc i algunes espècies arbustives. En desaparèixer els alzinars, el seu lloc ha estat ocupat per comunitats més pobres, entre les quals sobresurten les pinedes secundàries, formades per pi blanc, com a espècie més freqüent, pi pinyer o pinastre. En alguns indrets aquestes pinedes s'han degradat i s'han convertit en garrigues o brolles.

514

Els espais naturals protegits se situen al nord, fora dels límits de la depressió. Fins ara, només el puig del Gulló (580 m), al sud-oest del coll de la Batalla, i el despoblat de Mascabrers formen part de l'espai PEIN Muntanyes de Prades. La xarxa Natura 2000 inclou la major part del sector nord de la unitat, en la zona de contacte amb les muntanyes de Prades. Entre els hàbitats més interessants que protegeix la xarxa, cal esmentar els nivells superiors del cingle Blanc fins al coll d'Alforja, i els cingles de la Gitana, al nord de Vilaplana.

A tocar del que serà el futur Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet, es troben més camps oberts, ideals per a la fauna característica, especialment aquella que té un aprofitament cinegètic (la perdiu, el conill i el senglar). Els processos de naturalització dels camps abandonats i la baixa explotació forestal comporten una major naturalització de l'entorn que, en estar situat en una zona climàtica de transició, té molta diversitat faunística i vegetal.

El paisatge de la conca presenta uns valors productius pel fet de trobar-se dins la DOP Avellana de Reus i la DOP Siurana pel que fa a la producció d'oli. Tot i les dificultats del sector agrari, l'increment de les activitats turístiques, les majors exigències de qualitat i de productes que es puguin identificar amb un territori i el foment de la dieta mediterrània permeten pensar en un augment de la rendibilitat de les explotacions agrícoles si es milloren mínimament les estructures de les explotacions i els sistemes de comercialització. El manteniment de l'activitat agrícola és imprescindible per conservar el caràcter rural, i per tant, per consolidar activitats d'oci i recreatives diferents al turisme de sol i platja i al turisme urbà.

Els valors històrics són els menys rellevants en aquest espai, tot i que alguns topònims ens indiquen la importància estratègica d'alguns accidents geogràfics, com és el cas del coll de la Batalla, que fa referència a un combat durant la guerra del Francès. En tot cas, el valor històric es pot relacionar molt estretament als elements lligats a l'arquitectura tradicional i les diverses formes d'explotació agrícola. L'ocupació de l'espai i l'organització a partir dels nuclis i de grans masos és, potser, l'element més destacable. També s'han trobat restes paleolítiques al pic de l'Àliga, un poblat ibèric a Santa Anna, a Castellvell, i restes neolítiques a les Masies d'Almoster, totes d'escassa importància. Un altre element que s'ha de destacar és la presència de molins fariners, especialment al voltant de les rieres principals, que actualment estan en estat ruïnós o s'han transformat en habitatges.

Quant als valors d'ús social del paisatge, cal tenir en compte que la proximitat a les zones més poblades de la província i als nuclis turístics fan d'aquesta zona un lloc molt utilitzat per al lleure, especialment el senderisme i la bicicleta i, cada vegada més, l'allotjament en cases de turisme rural. Una altra activitat de lleure que s'està implementant a la zona i que gaudeix d'un important potencial és l'hípica.

Entre els valors religiosos i espirituals, cal esmentar Sant Blai, ermita objecte de festes votives especials i que antigament acollia peregrins de les poblacions del voltant, per bé que ara es restringeix a la vila de l'Aleixar. Altres ermites amb un fort caràcter simbòlic per als habitants de la zona són l'ermita de Sant Antoni d'Alforja, la de Santa Anna de Castellvell i l'ermita de Sant Antoni a Maspujols.

La baixa productivitat, en general, del sector agrícola i la proximitat a zones molt dinàmiques fa d'aquesta unitat un territori molt vulnerable a dinàmiques exògenes, especialment en un context en què no s'ha definit un projecte comú per al futur d'aquests paratges.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Entre les rutes i itineraris per a l'observació del paisatge, destaca la carretera TV-7013, que permet travessar transversalment la conca i contemplar-la perfectament d'oest a est, enllaçant els pobles d'Alforja, Vilaplana, la Selva del Camp.

D'altra banda, la carretera T-704 permet una ascensió ben bé pel mig d'aquest espai i esdevé una via importantíssima per la contemplació del paisatge, ja que es dirigeix cap a la unitat veïna de la Mussara i al cim del mateix nom, el qual és un mirador privilegiat de la conca d'Alforja-Vilaplana.

De la mateixa manera que amb cotxe, a peu també es pot accedir a la Mussara des de Vilaplana, seguint el camí que puja pel riu de les Tosques, s'enfila pel cingle del Patxeco i acaba coronant la Mussara (1.055 m). O resseguir el GR-65-5, que creua la zona oriental de la unitat, de nord a sud.

Altres nuclis com l'Aleixar poden ser un bon punt de partida i la ruta proposada per Joaquim Mir des d'aquí permet una interpretació

Vilaplana es localitza al centre de la depressió, en un entorn agrícola en mosaic, amb brolles i petites clapes de pins. Al fons es pot observar el fons escènic de la Mussara. Observatori del Paisatge

515

del paisatge a través dels ulls de l'artista, així com contemplar els canvis que ha sofert els darrers anys.

També partint de l'Aleixar, es poden resseguir camins agrícoles que permeten veure dos dels arbres singulars d'aquesta zona, el pi del Fernando o pi Gros i l'alzina mil·lenària del mas de Borbó, ambdós arbres monumentals que gaudeixen de protecció especial.

El punt d'observació més rellevant de la unitat és Sant Pere del Puig, a sobre la Selva del Camp, des d'on es té una visió excepcional de tot el Camp de Tarragona.

Possible evolució del paisatge

Les característiques de la unitat, un mosaic agroforestal que alterna contínuament vegetació espontània formada per pins, alzinars, garrigues i erms, amb camps de conreu fa que en general la dinàmica futura no es prevegi gaire variable, almenys de manera destacable.

Els canvis futurs es poden produir per l'increment de l'extensió de regadiu en detriment del secà. Tanmateix, l'orografia no permet que s'ampliïn gaire més les zones de conreu, ja que sovint es cultiven vessants prou difícils de manejar.

Per altra banda, l'agricultura és probable que segueixi perdent força. L'agricultura a temps parcial i la presència d'empreses de serveis agraris i uns pocs agricultors a tall personal en seran els principals actors.

L'adaptació de l'agricultura al futur més proper pot comportar la substitució de les formes de conreu tradicionals per altres de més fàcilment mecanitzables, la qual cosa comporta moviments de terra i abancalaments en talús en detriment dels marges de pedra seca tradicionals de la zona. El conreu de l'ametller, un arbre molt ben adaptat a l'agricultura a temps parcial, que aguanta millor que l'avellaner els períodes de sequera estival, sembla que seguirà creixent. L'olivera també serà un arbre que pot recuperar superfície de plantació, especialment a les zones més baixes. En contrast amb aquestes iniciatives, les terres dels pagesos tendiran a una major diversitat de conreus. En tot cas, les terres de secà s'abandonaran més que les de regadiu. Moltes finques de secà mantindran el conreu d'aquelles parts que es puguin regar mínimament a partir d'una deu d'aigua, una mina o una font i que en recullin l'aigua en una bassa d'emmagatzematge.

Altrament, la vegetació espontània ja queda concentrada a les parts superiors dels vessants i només apareixen clapes aïllades enmig de la plana o sobre les petites elevacions. Entre aquesta

vegetació espontània i les zones de regadiu, les parcel·les de secà exerceixen de franja de transició, una disposició tan coherent com difícil de trencar per les mateixes exigències del terreny i, d'altra banda, totalment recomanable de mantenir.

Altres canvis previsibles són els creixements urbanístics, que poden seguir en nuclis rurals com Maspujols o l'Aleixar, atesa la seva proximitat a la ciutat de Reus. D'altra banda, els més llunyans i isolats, com Vilaplana, ja s'estan convertint en nuclis que atrauen visitants o turistes que cerquen la tranquil·litat i l'aïllament enmig d'un entorn rural.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La rompuda de noves terres per a l'agricultura o el condicionament i mecanització de les ja existents pot implicar la pèrdua d'elements patrimonials d'un alt valor cultural i escènic.

Oportunitats:

- Potenciació del valor del paisatge per part dels ciutadans de la conca, alguns dels quals mobilitzats en diversos grups de defensa del territori.
- La producció agrícola sembla que té força ben encarrilat el futur gràcies als productes de qualitat que es comercialitzen sota dues denominacions d'origen protegides: "Siurana" per a l'oli i "Avellana de Reus" per a aquest fruit sec. També és notable l'interès pel conreu de la vinya, en què es busca la producció d'unes determinades varietats que es conreen bé en les condicions de sòls i clima que hi ha en aquesta conca i que porten inversions al territori.
- Caldrà valorar com afectarà la declaració del Parc Natural de les Muntanyes de Prades i Poblet al veïnatge que hi ha entre aquests dos espais. En principi, pot ser positiu per al desenvolupament local, ja que el paisatge de la conca d'Alforja-Vilaplana pot ser descobert per la població de l'àrea urbana de Reus-Tarragona que accedeixi al nou parc natural per aquesta porta d'entrada.

516

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona

OQP1

Un paisatge agrari viu, dinàmic i rendible, de cultius d'oliveres, avellaners, ametllers, garrofers i vinya. Aquest paisatge agrari, situat a la plana, concentra els cultius d'oliveres i avellaners als terrenys de regadiu més propers als pobles i ametllers, algun garrofer i, puntualment, vinya en els terrenys de secà més allunyats. També s'ha de tenir en compte la presència d'arbres de gran port en els límits dels conreus i abancalaments de pedra seca que, pel seu valor estètic i funcional, s'han de conservar.

OQP2

Un patró històric de poblament que organitza l'espai agrícola a l'entorn dels nuclis de població i de grans masos, atorgant-li un marcat caràcter rural.

OQP3

Unes urbanitzacions de la plana que completin el seu desenvolupament fugint dels models més extensius, i que incorporin elements naturals en l'espai públic urbà que facilitin la permeabilitat i la transició entre l'espai rural i l'artificialitzat.

Àrees amb valors especials per protegir

- Parts de l'Espai d'Interès Natural de les Muntanyes de Prades. Pels seus valors naturals i estètics, caldria gestionar-los per tal de millorar-ne la qualitat paisatgística, a través del control de les actuacions que poden alterar-ne els seus valors. Alhora, caldria vetllar per la declaració de la zona com a parc natural.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals d'alzinars que ocupen els vessants del puig del Cogulló i del puig d'en Cama que no gaudeixen de cap mena de figura de protecció. Cal compatibilitzar la gestió forestal amb la preservació dels valors ecològics i/o estètics, i emprendre mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals.
- Mosaics agroforestals de conreus d'avellaner i boscos mixtos d'alzina i pi blanc que ocupen bona part de la conca i que actuen com a zona de transició paisatgística entre la plana agrícola del Baix Camp i les extenses masses forestals de la Mussara, a la vegada que introdueixen elements de biodiversitat i de discontinuïtat per tallar els incendis forestals i reduir-ne l'impacte. Per la seva singularitat, s'haurien de revalorar.
- Mirador paisatgístic de Sant Pere del Puig a la Selva del Camp. Caldria adequar-lo i millorar-lo per les perspectives panoràmiques que ofereix sobre àmplies extensions de ter-

ritori de la plana del Camp, adequant-lo a l'ús social i de gaudi del paisatge.

- Nuclis rurals de Vilaplana, Alforja i l'Aleixar. Cal conservar-los i, si s'escau, restaurar-los mantenint-ne l'aspecte compacte, i integrant les noves construccions al paisatge preexistent per mitjà de la redacció d'estudis que permetin caracteritzar les tipologies, els materials i els codis cromàtics emprats en les edificacions tradicionals dels nuclis urbans i que serveixin de base per a reglamentacions posteriors.
- Urbanitzacions aïllades situades a l'est del nucli d'Alforja (Portugal i les Barqueres), al nord de les Borges del Camp (Aires del Camp), al nord de Maspujols (Roquesbrunes), entre Castellvell i Almoster (la Flor del Camp, Castellmoster), i la urbanització les Masies Catalanes. No s'ha de permetre la implantació de noves urbanitzacions ni assentament dispersos.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitats extractives situades a l'oest de Castellvell (lo Puig i el mas de la Tiana), a l'oest de l'Aleixar (Camps del Vent) i al nord-oest d'Alforja (als peus del cingle Blanc).
- Equipaments agrícoles molt visibles en zones com la Carrerada, al nord d'Alforja. Cal sotmetre'ls a un condicionament paisatgístic.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Vilaplana-la Mussara.

Objectius de qualitat paisatgística

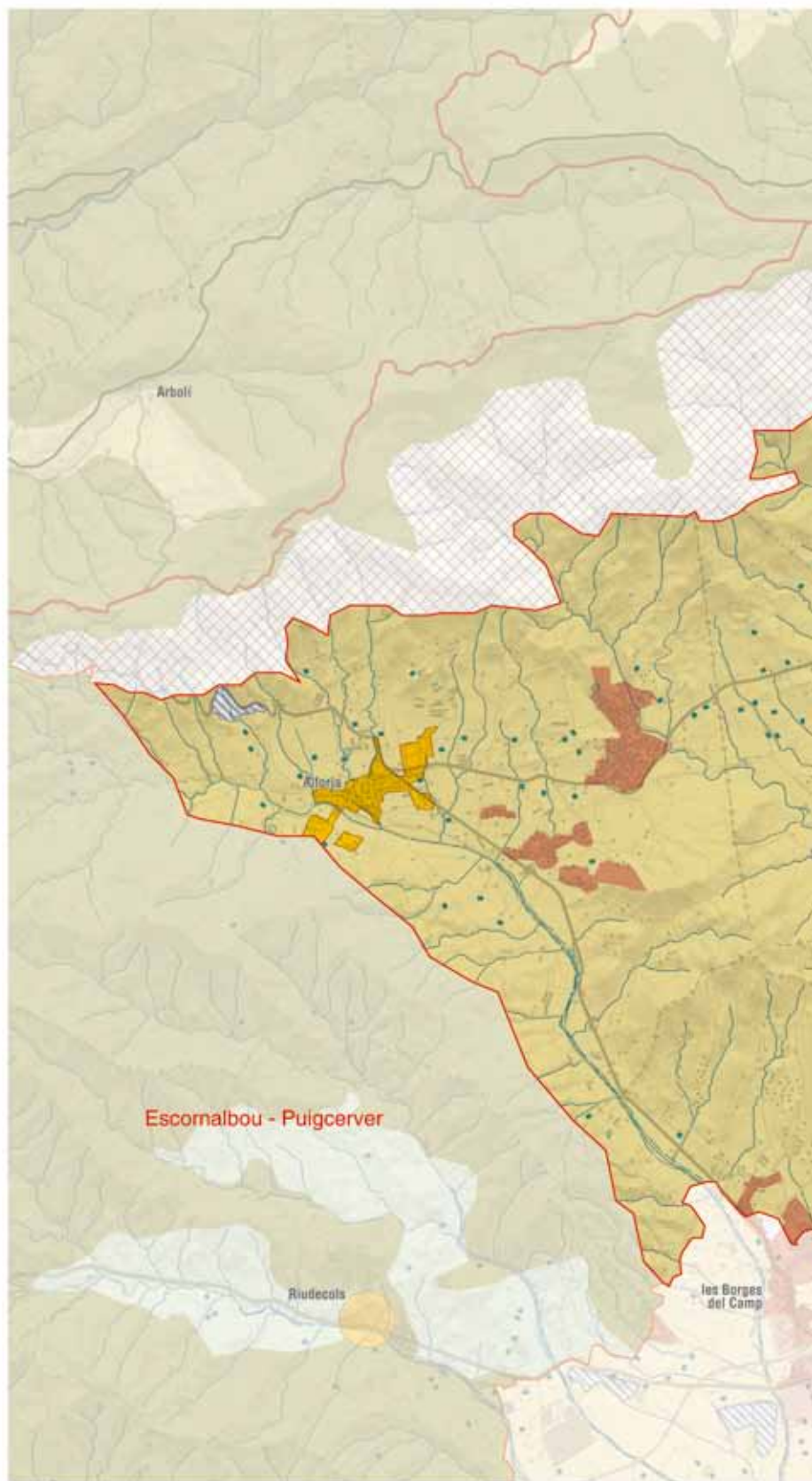
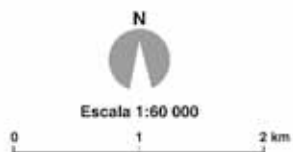
Àrees de foment de la gestió

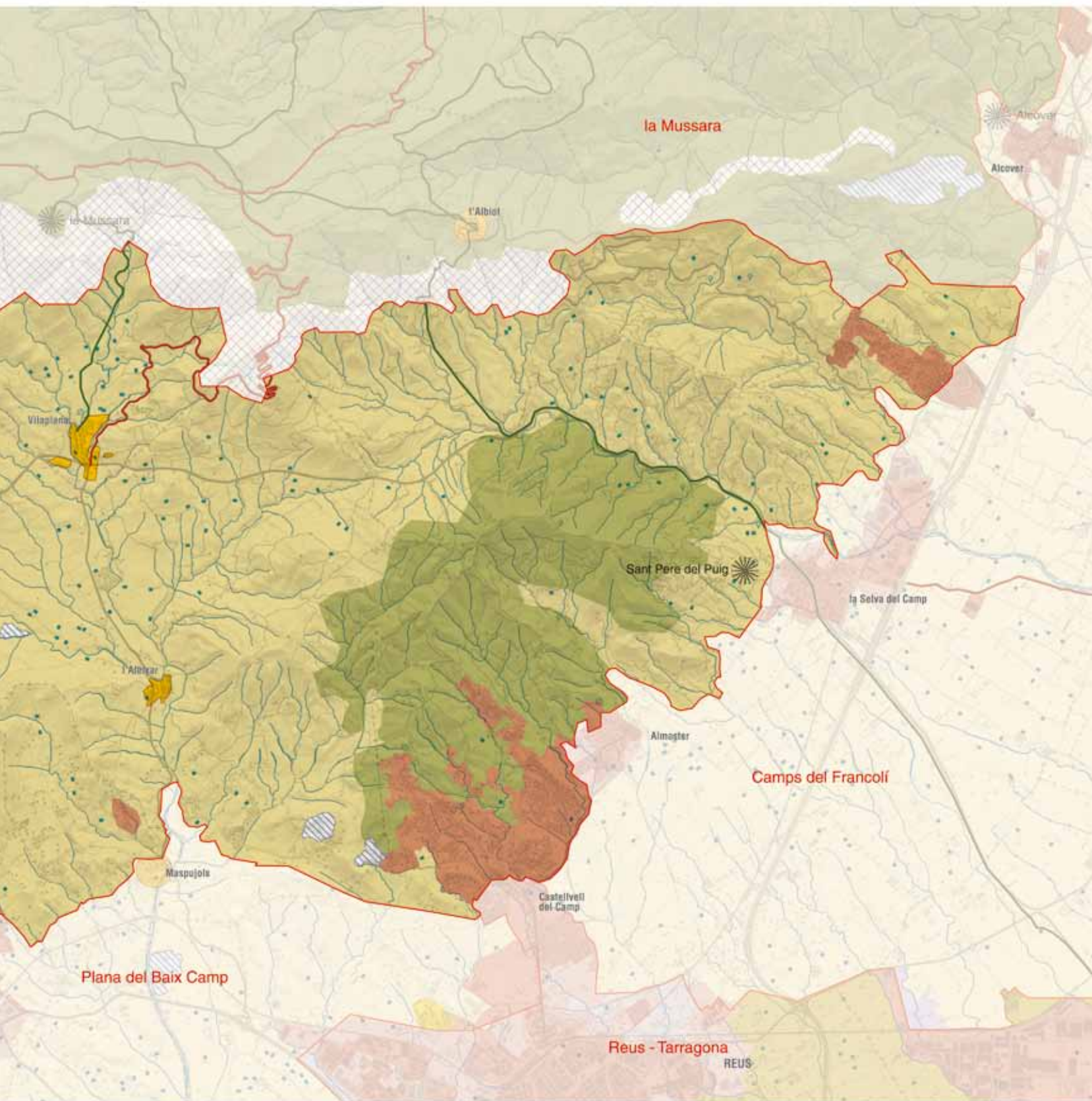
- Mirador
- Massa forestal
- Mosaic agroforestal
- Nucli rural
- Urbanització aïllada

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitat extractiva
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

518

18. Plana del Baix Camp

Comarca:

Baix Camp i Tarragonès.

Superfície:

12.688 ha

Municipis:

Oest de Reus, nord-oest de Vila-seca, Riudoms, nord de Vinyols i els Arcs i de Cambrils, Montbrí del Camp, Botarell, sud de les Borges del Camp, est de Vilanova d'Escornalbou, est de Mont-roig del Camp, Cambrils, Vinyols i els Arcs, Maspujols, l'Aleixar i Riudecanyes.

520

Mosaic de conreus de la Plana del Baix Camp, amb el nucli de les Borges del Camp. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Plana gairebé horitzontal i lleument basculada cap al mar.
- Una xarxa de torrents de traçat paral·lel drena les aigües directament cap al mar.
- Els espais naturals ocupen molt poca extensió i estan formats per clapes de pinedes de pi blanc i pi pinyer entre els conreus i la vegetació de les ribes dels torrents i rieres i d'alguna zona humida.
- Mosaic agrícola molt divers i heterogeni on predominen els conreus llenyosos: oliveres, avellaners, ametllers, garrofers i vinya, que alternen amb conreus de fruiters i hortalisses de regadiu.
- Proliferen diferents masies o masos que destaquen per la seva grandària, monumentalitat o peculiaritat.
- Els nuclis de població mantenen un caràcter i una fisonomia rurals.
- La proliferació de polígons industrials i de naus comercials és un fenomen que s'ha intensificat molt els darrers anys. Es localitzen sobretot a les entrades dels nuclis urbans, per la qual cosa es fan molt visibles als usuaris de les vies de comunicació.

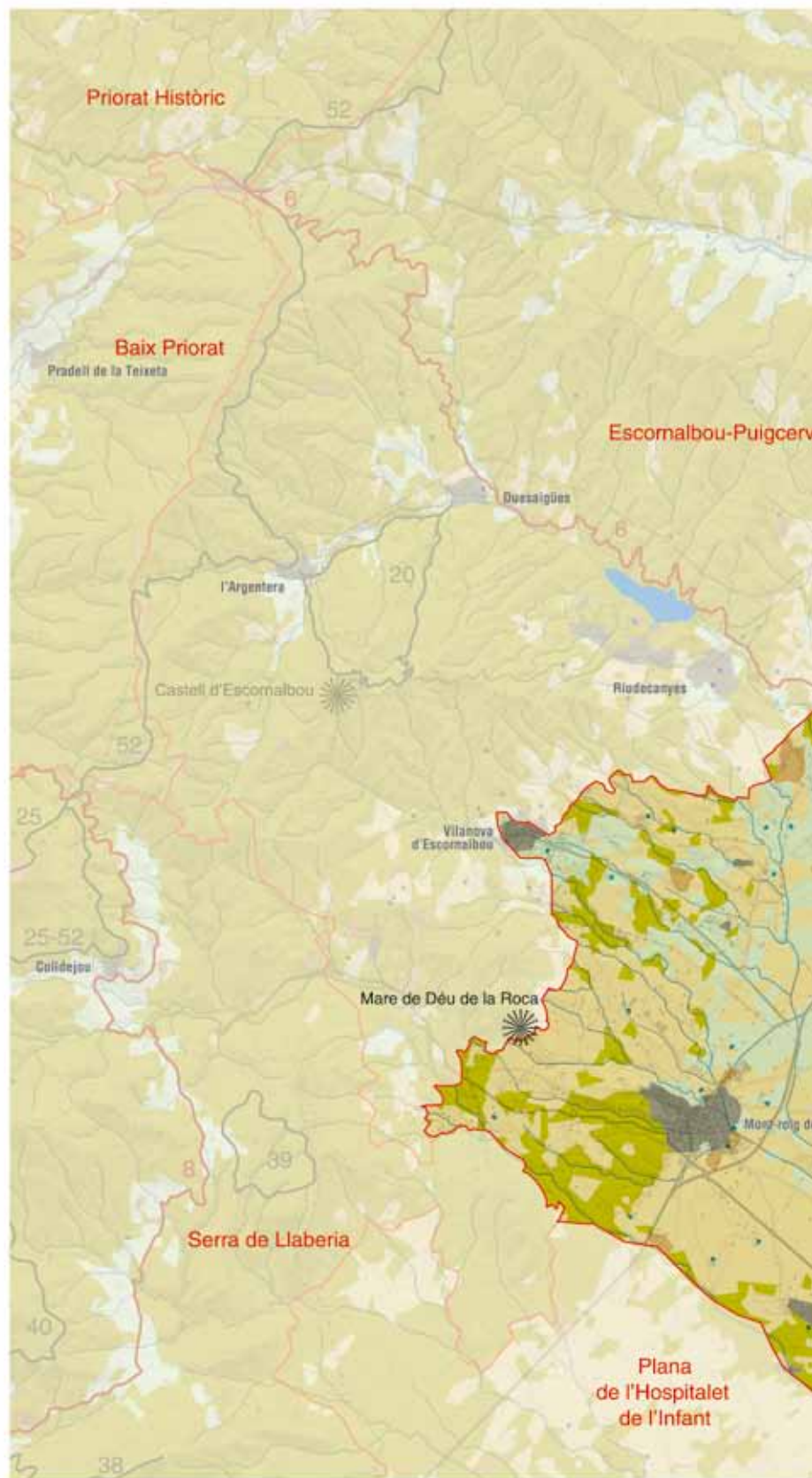
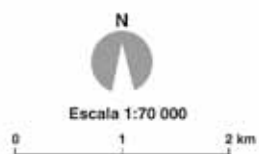

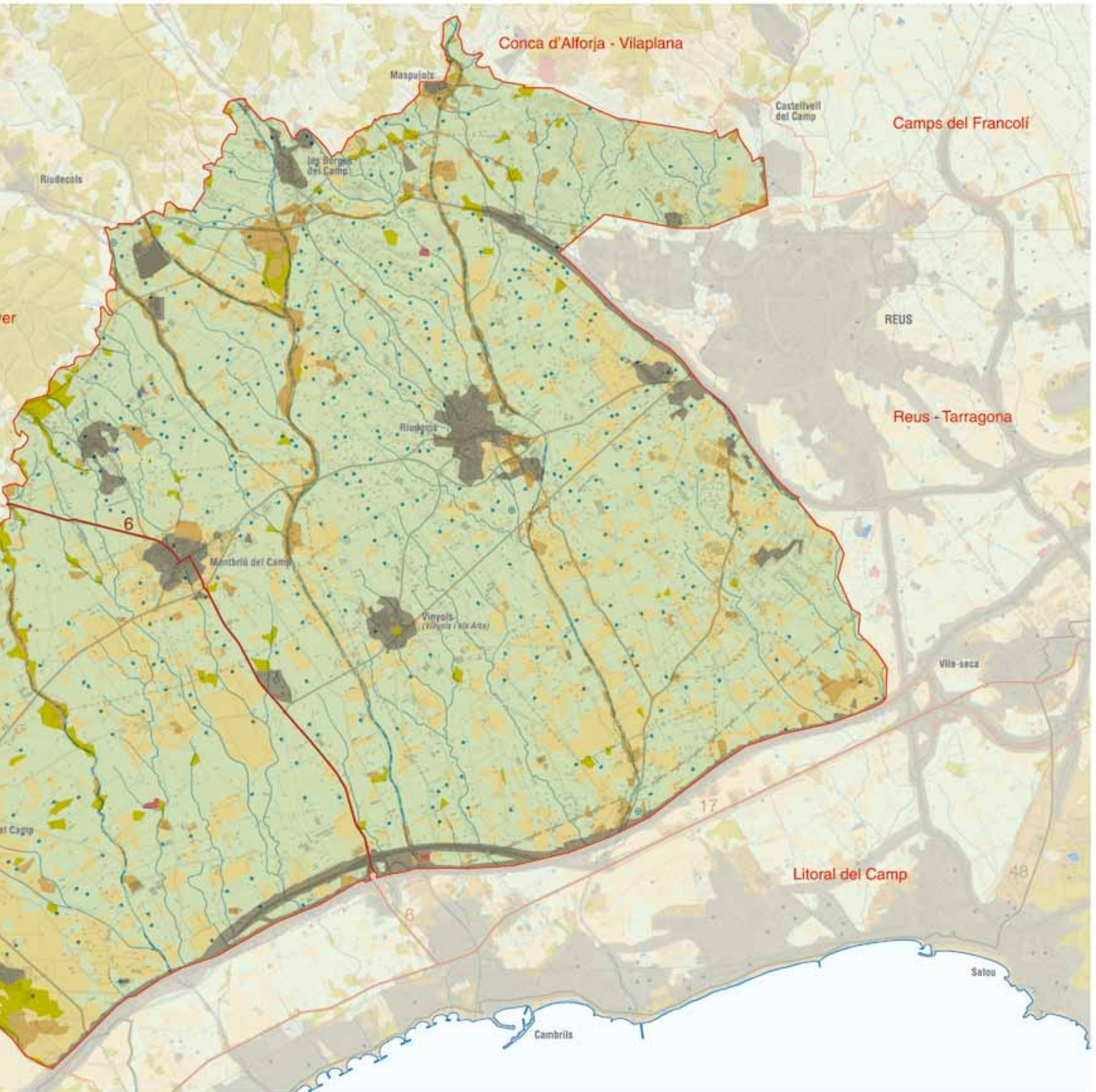
Mirador

Itinerari motoritzat
6 Coll de la Teixeta - Cambrils

522

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La plana del Baix Camp s'estén al sud-oest de la ciutat de Reus. El paisatge està dominat per la gran horitzontalitat del relleu: una plana de suau pendent, basculada lleugerament cap al mar i drenada per un conjunt de rieres de traçat paral·lel.

Els materials que afloren a la plana són d'edat quaternària i estan constituïts per graves, sorres i conglomerats aportats pels corrents d'aigua que, des dels relleus perifèrics, es dirigeixen cap al mar. De geologia molt distinta és la zona del nord de Mont-roig del Camp, que es correspon amb els contraforts meridionals de les serres de Riudecanyes, formada per granitoides i granodiorites d'edat paleozoica.

La plana està travessada per una sèrie de torrents i rieres entre els quals destaquen les rieres de Riudoms, Alforja i Riudecanyes.

L'espai recobert per la vegetació és molt escàs. Només al nord del terme de Mont-roig del Camp, en els primers contraforts de les serres de Riudecanyes i d'Escornalbou, hi ha pinedes de pi blanc i brolles d'estepes i brucs. També s'han de considerar els erms dels conreus abandonats i les petites formacions d'arbres dispersos enmig dels camps de conreu, juntament amb algunes petites clapes de pinedes.

524

La vegetació de ribera ressegueix el curs dels barrancs i torrents que solquen la plana. Els cursos fluvials són intermitents, i la vegetació de ribera hi està molt poc desenvolupada. Es caracteritza pels canyars (*Arundo donax*) i bardisses d'esbarzer (*Rubus ulmifolius*) i roldor (*Coriaria mirtifolia*).

La transformació agrícola de la plana no ha permès l'existència de grans espais naturals. Els ambients i hàbitats de més interès per a la conservació se situen a les ribes dels torrents i rieres i en algunes zones humides, com les basses del mas del Baiges. En aquests ambients es localitzen comunitats de codolers i d'arenys dels rius,

La riera de Riudecanyes, que porta aigua esporàdicament, és una de les que creua de nord a sud la Plana del Baix Camp. Observatori del Paisatge

com els tamarigars, herbassars dels sòls humits com jonqueres, canyissars i bogars.

El paisatge de la plana del Baix Camp té una vocació bàsicament agrícola, ja que els conreus recobreixen més de tres quartes parts de la superfície de la plana. La construcció del pantà de Riudecanyes l'any 1917 ha permès l'extensió dels conreus de regadiu. El regatge gota a gota manté camps d'avellaners i oliveres, a més de fruiters com els presseguers (molt estesos a Vinyols) i els tarongers i conreus d'hortalisses. En alguns sectors, com al mas Perdiu, a Botarell, s'observen conreus d'hivernacle.

Els camps de secà estan ocupats per ametllers, oliveres i garrofers. La vinya ocupa molt poca extensió. El conreu de garrofers i ametllers era molt important abans de les glaçades de l'any 1956, que en van provocar la reducció a favor de l'avellaner. La crisi que pateix l'avellana d'anys ençà ha fet que aquesta producció vagi minvant, de manera que últimament els camps d'oliveres han guanyat terreny. Darrerament, també s'han instal·lat granges d'aviram i de bestiar porcí que suposen una extensió i una integració de l'activitat agrària.

Evolució històrica del paisatge

La disponibilitat de bons sòls i la facilitat per captar aigua ha permès, des d'antic, el desenvolupament d'un paisatge intrínsecament associat a l'agricultura, que ha anat rompent les superfícies forestals, fins a relegar-les quasi exclusivament als marges dels barrancs i rieres.

Els conreus tradicionals d'aquest territori estaven destinats, en un primer moment, a abastir la població local: el blat i altres cereals van ser conreus importants al llarg dels segles, combinats amb el conreu de la vinya (per a la producció d'aiguardents) i de fruits secs.

El 1895 va aparèixer la plaga de la fil·loxera a la plana del Baix Camp, que afectà la vinya en benefici d'altres cultius. El progressiu abandonament de la producció vinícola es prolongà fins als anys vuitanta del segle passat, quan aquest tipus de conreu era merament testimonial. Al final de la dècada dels noranta, la vinya va tornar a patir una recuperació sensible, especialment al municipi de Montbrí del Camp, orientada a produccions de més qualitat.

Amb la millora i la intensificació dels sistemes de reg, ja sigui a través de pous o mines d'aigua, augmenten els conreus de regadiu, especialment d'horta, fruiters i avellaners. Més recentment, entre els conreus de secà, s'ha intensificat el conreu de l'olivera.

A partir del final de la dècada dels vuitanta i a començament dels noranta, a la zona de Mont-roig i Cambrils es consolida un model agrícola industrial, sobretot basat en el conreu horticola per a exportació, que regenera el sector i intensifica la productivitat del paisatge.

La situació a la resta de la unitat es veu condicionada per l'aparició i el desenvolupament de polígons industrials, tant per dotar de sòl industrial els municipis mateixos (com els de les Borges del Camp,

Riudoms o Mont-roig del Camp), com per satisfer les necessitats de grans nuclis situats fora de la unitat (com Reus i Vila-seca). La proximitat a aquests importants nuclis urbans i industrials, juntament amb la forta crisi associada al conreu de l'avellaner, està provocant una pèrdua gradual dels conreus tradicionals, l'aparició de noves plantacions d'oliveres o el predomini de l'agricultura a temps parcial. Tot plegat explica el fràgil equilibri en què es troba el paisatge actual.

La infraestructura viària que ha incidit de forma més activa en el territori ha estat l'autopista AP-7, ja que es va bastir sobre els terrenys més productius en termes agrícoles, i va fragmentar de manera important algunes unitats productives. L'autopista AP-7, juntament amb l'autovia A-7, fan de límit amb la unitat Litoral del Camp i han tingut un paper primordial en la contenció de la urbanització provinent dels nuclis litorals.

Els nuclis de població de la plana del Baix Camp han mantingut al llarg dels segles una dinàmica força activa amb un progressiu creixement, especialment el darrer decenni, motivat per l'atracció de població de les àrees urbanes densificades, com ara Reus. És a dir, un fenomen a la inversa del que va tenir lloc fa vint o trenta anys endarrere. Aquests nuclis de la plana no van patir tan intensament els fenòmens de despoblament que van experimentar nuclis de l'interior del Baix Camp durant el segle xx. La causa d'això és una situació geogràfica que afavoria una millor accessibilitat als nuclis industrials i a uns territoris més aptes per a l'agricultura.

La població establerta a la plana del Baix Camp era d'uns 8.000 habitants l'any 1830, i experimentà processos de creixement important, tot i que alguns dels nuclis van patir algun decreixement aïllat. La crisi de la fil·loxera frenà el creixement demogràfic i van aparèixer retrocessos puntuals a la darrerria del xix i els primers anys del segle xx. L'any 1920 es recuperà i estabilitzà sensiblement la població, en especial gràcies a la influència i la dinàmica econòmica de Reus. La Guerra Civil esdevé l'únic estroncament del creixement al llarg del segle xx, quan es va perdre fins al 5% de la població de la plana del Baix Camp en dues dècades.

Des del 1960, el creixement poblacional registrat de la unitat esdevé constant i continuat, i supera per primera vegada els 10.000 habitants. En vint anys, el creixement va ser del 15% i durant els vint següents, la població va créixer més d'un 25%. La prosperitat econòmica del Camp de Tarragona dels anys seixanta i vuitanta, quan s'associen creixement industrial i boom turístic, beneficia altament al territori. A la darrerria del segle xx, els municipis de la unitat esdevenen un nou pol d'atracció per a la població d'altres territoris gràcies a la disminució de les distàncies respecte dels nuclis centrals del Camp, i a la implantació de models residencials de ciutat jardí. Aquest fet comporta un creixement del 30% de la població en dues dècades, i permet doblar amb escreix la població de començament del segle xx, fins a superar en l'actualitat els 18.000 ciutadans.

Els nuclis que exerceixen un creixement més important són Mont-roig del Camp i Riudoms. A l'altre extrem, hi ha Botarell i Vilanova d'Escornalbou, que són els nuclis que mantenen un llindar de creixement més moderat.

Organització i dinàmica actual del paisatge

Els camps de conreu caracteritzen el paisatge de la plana del Baix Camp. Les parcel·les agrícoles tenen diversa grandària, la qual varia segons el tipus de conreu i el pendent sobre el qual s'assenta. Generalment, les zones amb una inclinació més forta i els camps de regadiu dedicats al conreu d'hortalisses són de dimensions molt reduïdes i amb una disposició irregular.

Són més grans i molt més regulars les parcel·les amb hivernacles (els quals solen estar a prop dels masos) per a la producció de planta ornamental o d'hortalisses. Pel que fa a oliveres i avellaners, els conreus arboris predominants, les dimensions de les explotacions són molt més extenses.

Tot i ser un paisatge eminentment agrícola, la seva imatge no és mai homogènia. Els canvis de tipologies de conreu, de grandàries dels camps i de marges de conreu, provoquen una continua variació de textures, colors i alçades, que origina un mosaic paisatgístic de gran diversitat, on no queda marge per als espais forestals, i les bosquines i prats corresponen a antics camps de conreus ara abandonats o als marges fluvials que mai no s'han arribat a conrear.

Tanmateix, es poden diferenciar dues grans àrees on predominen un o altre tipus de conreus. Així, en el sector nord de la unitat (Riudoms, les Borges, Botarell i Maspujols) predominen els conreus llenyosos de secà, especialment l'avellaner i l'olivera; mentre que en el sector sud (Mont-roig del Camp, Vilanova d'Escornalbou i Cambrils) predominen els conreus hortícoles.

Atès que el relleu és tan pla, els camps de conreu solen estar envoltats per marges formats per canyars densos, oliveres, garrofers de gran port, fileres d'avellaners o murs de pedra seca. Dins

El mosaic agrícola de la Plana del Baix Camp és molt divers. Es combinen conreus d'avellaners, oliveres, garrofers, cereals, fruiters de regadiu i horta amb diversos masos, basses de reg, antigues mines d'aigua i altres construccions agrícoles. Tota la plana està envoltada per les serres que esdevenen els fons escènics emblemàtics per a la població. Observatori del Paisatge

aquest mosaic agrícola apareixen construccions de diversa tipologia. A part dels masos, es troben construccions senzilles que els pagesos utilitzen per guardar les eines i estris necessaris i part de la producció en l'època de collita. Algunes parcel·les amb cases estan totalment protegides per tanques de vegetació densa que evita tant el pas com les vistes dins l'espai privat.

Els camps de conreu es barregen amb altres explotacions que també requereixen grans superfícies de terreny, com són els centres de jardineria i vivers que hi ha a la zona, i les plantacions de fruiters. En l'àmbit agrari també són importants l'avicultura i la ramaderia.

Per altra banda, enmig de la plana agrícola i a prop dels nuclis urbanitzats, també apareixen altres usos com indústries de serveis que demanen grans espais per a la instal·lació de les seves infraestructures.

Quant a les dinàmiques d'aquest paisatge agrícola, destaquen els municipis de Mont-roig del Camp i Vilanova d'Escornalbou, al sud de la unitat, per la progressiva expansió dels conreus hortícoles de regadiu per a exportació internacional, tot i que també es mantenen els conreus de fruiters de secà. Per contra, al municipi de Botarell, l'agricultura, que en el passat havia estat l'activitat principal, és avui una activitat complementària, car la població treballa majoritàriament en els sectors de serveis i indústria dels municipis propers.

526

Montbrí del Camp, localitzat en una plana només solcada per dos barrancs (del Segura i del Torrent), té un nucli de població de creixement lineal i en forma de V al voltant de les carreteres principals, tot seguint el barranc del Torrent, un curs d'aigua profund i canalitzat que travessa tot el municipi. Annex al nucli de població hi ha un complex hotelier amb infraestructures termals i recreatives que ocupa una extensió molt gran dins el nucli rural. Aquesta instal·lació, lluny de generar un impacte dins el municipi, ha creat un autèntic revulsiu econòmic en la zona, tant pel que fa a visites com per la demanda en el sector de la restauració.

De la mateixa manera, el nucli urbà de Riudoms se situa a la plana entre la riera de Riudoms, a l'est, i el barranc del Portal, a l'oest, tot envoltat de conreus herbacis de regadiu entre algunes parcel·les d'herbacis de secà. La proximitat amb Reus havia fet que el municipi no es desenvolupés industrialment, ja que la gent es desplaçava a la ciutat a treballar. Darrerament, però, aquesta disponibilitat de sòl propera a una zona amb un important sector industrial ha originat que algunes empreses s'hi traslladin.

Botarell manté la fisonomia de nucli antic amb carrers estrets que s'enlairen amb molt pendent per superar el desnivell del nucli. Contrasta, tanmateix, el creixement urbanístic en els extrems de la població, on els habitatges de baixa densitat es combinen amb camps d'avellaners, per una banda, i garrofers i oliveres, per l'altra.

Dins el gran terme de Mont-roig del Camp, el nucli de població, de relleu relativament planer, se situa annex al barranc de l'Horta. El nucli antic del municipi, al voltant de l'església de Sant Miquel,

El nucli de Riudoms ha crescut de manera dispersa durant els darrers anys, la qual cosa ha donat lloc a una perifèria desordenada amb presència de noves promocions d'habitatge i zones industrials inacabades. ICC

*L'eix d'infraestructures defineix el límit sud de la Plana del Baix Camp.
Observatori del Paisatge*

està en la zona més enlairada, i presenta una distribució de carrers estrets i sinuosos i un creixement urbanístic ovalat obligat per la topografia del territori.

Vilanova d'Escornalbou està emplaçat en un pla al peu de la serra de l'Argentera, entre el barranc de l'Hort dels Freres i la riera de Vilanova. L'Arbocet, situat entre els barrancs de Sant Magí i el de la Font, és un petit nucli rural d'arquitectura tradicional, amb una entrada arbrada amb plataners que crea una panoràmica que concedeix tranquil·litat i bellesa a l'entorn. Ambdós nuclis mantenen la fisonomia típica d'aquestes contrades, amb carrers tortuosos, costeruts i molt estrets.

La part del terme municipal de Reus que s'engloba dins la unitat és la zona menys urbanitzada. S'hi mantenen els conreus amb predomini de fruiters de regadiu a la zona nord, i a la franja oest i sud del terme el mosaic està format per fruiters de regadiu, conreus herbacis i arboris de secà.

Quant a les infraestructures, l'autopista AP-7 representa, com s'ha dit, una important barrera a la qual cal sumar la concentració, seguint un traçat paral·lel, de l'autovia A-7 i del corredor ferroviari del Mediterrani, en construcció. En aquest sentit, la presència de la línia ferroviària Reus-Móra la Nova al nord té poca incidència, tant per l'obra en si com pels escassos efectes territorials i paisatgístics que ha comportat.

L'ampliació i millora d'algunes vies ha servit per intensificar les relacions i la mobilitat dins la plana del Baix Camp, i l'ha fer encara més permeable amb les unitat veïnes. La millora de la carretera que va de Mont-roig a Reus, del Parc Samà a Reus i a Cambrils, ha facilitat i augmentat l'accessibilitat del territori, i tot i tenir una moderada incidència directa sobre el paisatge, sí que ha contribuït a incrementar la construcció d'habitatges en els pobles de la plana.

Des del vessant energètic, es localitzen diverses línies elèctriques de distribució i de transport, amb una concentració d'encreuaments notable entre Maspujols i la ciutat de Reus.

Expressió artística del paisatge

El paisatge d'aquesta unitat i un dels artistes més universals de l'art català, Joan Miró, van tenir un estret lligam, fins al punt que s'ha impulsat un itinerari Miró a Mont-roig del Camp, que permet localitzar i identificar fragments del paisatge pintats per Joan Miró. Les pintures de Miró es poden agrupar en tres apartats:

- El poble de Mont-roig com a escenari principal:
 - Mont-roig, el poble. 1909* (col·lecció particular)
 - Poble i església de Mont-roig, 1919* (col·lecció de Maria Dolors Miró)
- Paisatge rural de Mont-roig:
 - Hort amb ase, 1918* (Moderna Museet / Stockholm)
 - La casa de la palmera, 1918* (col·lecció particular)
 - La rodera, 1918* (col·lecció particular)
 - La Masia, 1921-1922* (National Gallery of Art de Washington).

Aquesta darrera obra, *la Masia*, cospa l'estructura típica dels masos de la zona del Camp de Tarragona, amb distribució de tres plantes i forma rectangular, i en què la teulada no és visible.

- Paisatge de camí a la platja
 - Platja de Mont-roig, 1916* (Fundació Joan Miró de Barcelona)
 - Mont-roig, el riu, 1917* (col·lecció particular)
 - Mont-roig, el pont, 1917* (col·lecció particular)

Hort amb ase pintat per Joan Miró l'any 1918, on retrata els paisatges de l'entorn del mas d'en Romeu des d'una visió lateral. Aquest mas està situat prop del mas Miró, on l'artista passava llargues temporades. Fotografia: Moderna Museet / Stockholm. © Successió Miró 2012

El darrer tram que conduïa Joan Miró fins a la platja, passant pel barranc de la Pixerota, va ser el motiu d'aquestes tres darreres obres esmentades.

Per altra banda, Eugeni Perea és un escriptor nascut a Riudoms que ha publicat diverses obres relacionades amb la història, la toponímia, la literatura i la poesia, entre altres. *Les mallorquines* (1997) narra els orígens del topònim i com al llarg del temps diversos factors han canviat l'orografia i les dedicacions de la gent de Riudoms.

“A l'escut oficial de Mòsdriu figura l'esquema d'un arbre de ribera, d'aquells que fan ombra fresca a l'estiu i, a l'hivern, nu de fulles, proporcionen la tibiesa d'un bany solar al seu corpulent recer; el traç d'un riu en ziga-zaga, d'atzur, o en onatge horitzontal, acaba per compondre els elements distintius d'aquesta vila. L'arbre i el riu denoten terra fèrtil, possibilitat d'explotació agrària [...] i ara, amb el temps, han desaparegut el riu i els arbres, i només resta un sòl que encara continua fèrtil gràcies als drenatges de la composició granítica, a l'esforç dels llauradors i a la benignitat del clima” (Perea, 1997: p. 186 i 197).

Del llibre *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* escrit per Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna (1931) es pot extreure aquest fragment que descriu breument la zona de Mont-roig del Camp:

528

“Al cap de cinc minuts d'haver sortit de Montroig es troba una modesta capella, amb una petita placeta al davant, voltada d'un pedrís, dedicada a la Mare de Déu del Peiró. Enfront es destaquen les superbes tasses de la muntanya Blanca i de la Mola i, per la dreta, es veu l'estesa magnífica del Camp, besat per la mar i, entremig de la vegetació que l'embelleix, s'afeguen les taques clares dels pobles i les masies innombrables” (Iglésies i Santasusagna, 1931: p. 154).

Valors en el paisatge

A la plana del Baix Camp, destaca l'harmonia que presenten determinades peces agrícoles, tant de secà com de regadiu, i especialment les tradicionals. La combinació dels conreus amb el telé de fons de les serralades i la lluminositat d'una terra oberta al mar Mediterrani generen, en determinades èpoques de l'any o determinades condicions meteorològiques, unes vistes espectaculars.

Per altra banda, els jardins del Parc Samà són per ells mateixos un espai d'alt valor estètic, per la combinació de vegetació exòtica amb els elements arquitectònics: fonts, passeigs, etc.

Entre els valors ecològics destaquen les rieres que actuen com a connectors biològics. En efecte, la intensa xarxa de barrancs i rieres que solquen l'àrea permeten connectar les muntanyes de la Serralada Prelitoral i la franja litoral del Baix Camp, alhora que esdevenen refugi per a la biodiversitat. Aquests corredors actuen de connectors de fauna i vegetació, fan més permeable el territori

i corregeixen l'elevada fragmentació que ocasionen les infraestructures.

A la plana del Baix Camp, destaca un arbre declarat d'interès local i comarcal, el pi del mas dels Teixells a Cambrils, tot i que també caldria considerar altres exemplars, aïllats o en conjunt, com la monumental alzina del Parc Samà.

També cal fer esment de les planes agrícoles fèrtils i amb abundants recursos hídrics que configuren paisatges productius i particulars a diferents zones:

- Paisatges de fruiters, localitzats a la zona central de la unitat, on predominen els conreus de fruiters de fruita dolça, presseguers i nectariners, i cítrics (sobretot tarongers).
- Paisatges d'avellaner, a la part septentrional de l'àrea (entre Riudoms i les Borges), on aquesta espècie es converteix en la dominant quasi absoluta del paisatge.
- Paisatges d'hortes i hivernacles, localitzats majoritàriament al sector meridional de la unitat, des del nucli urbà de Vilanova d'Escornalbou fins als límits de l'autopista AP-7. Hi domina el paisatge de producció d'hortes, amb rotació intensiva, de fins a cinc collites al llarg de l'any. Es tracta d'unes produccions majoritàriament dedicades a l'exportació internacional.
- Paisatge d'oliveres, cada cop més habituals per l'expansió d'aquest conreu i que es poden trobar arreu de la unitat, tot i que són més freqüents al nord.
- Paisatges de vinya, que tot i tractar-se d'un conreu residual en aquest territori, a la zona de Montbrí continua essent un conreu característic de l'entorn del poble.

Entre els valors històrics cal remarcar, en primer lloc, els diversos sistemes de reg que han permès, en bona part, el manteniment del caràcter agrícola del paisatge d'aquesta unitat. Des de les séquies procedents del pantà de Riudecanyes fins als sistemes de microregatge relacionat amb les mines. D'altra banda, a la zona de

La majoria dels canals de reg que distribueixen l'aigua procedent de les mines es troben en mal estat, tot i que algunes de les mines encara es mantenen actives. Observatori del Paisatge

Cambrils hi ha una trentena de mines, i a Riudoms una quarantena, alguna de les quals encara en funcionament, com la mina del Parc Samà o altres del municipi de Montbrí del Camp.

Uns altres valors històrics interessants relacionats amb l'aigua són els molins hidràulics, com els d'en Flaret i de la Rafela a Montbrí, o els Molins Nous a Riudoms, que s'utilitzaven sobretot per moldre el blat.

Destaca el conjunt d'interès històric i artístic del Parc Samà que, amb els seus jardins i els seus elements arquitectònics, va ser construït al final del segle XIX amb un regust colonial. Està situat entre Cambrils, Vinyols i Montbrí del Camp. La construcció va anar a càrrec de Josep Fontserè, mestre d'Antoni Gaudí, del qual es diu que també va participar en el procés constructiu del Parc Samà. Entre les edificacions destaca un palau d'estil neoclàssic i diferents edificis que imiten la rocalla natural. pel que fa a vegetació, hi ha bosquines de pinedes i d'alzines, que acullen una població d'ocells important, i alguns exemplars d'arbres de mides poc usuals al Baix Camp.

També cal tenir en compte algunes edificacions de fora del recinte del Parc Samà, fetes amb el mateix estil constructiu i en estat de conservació precari.

Atesa la llarga tradició agrícola del territori, proliferen diferents masies o masos que destaquen per la seva grandària, monumentalitat o peculiaritat: mas dels Teixells i d'en Blai, mas de la Foresa (Cambrils), mas d'en Llibreter (les Borges), mas d'en Felip, mas d'en Fatxada, mas d'en Carreter, mas d'en Aubi, mas Groc, mas Salvadó (Riudoms), mas del Miró (Mont-roig), mas de Llamberg (Montbrí) i mas del Pi (Vinyols).

Des del punt de vista històric també destaquen les estructures urbanes del nucli urbà de Montbrí, on encara es conserven edificis porticats i restes de muralles, a part d'una estructura urbana amb carrers estrets; o el nucli urbà de l'Arbocet, llogarret agregat a Vilanova d'Escornalbou, amb dues torres medievals: l'una rodona i l'altra quadrada.

Les barraques de pedra en sec representen una tipologia de construcció associada a espais agraris de la zona de ponent del nucli urbà de Mont-roig, més seca. Les barraques de pastors i pagesos, les cisternes i marges fets de pedra seca recorden les dificultats per fer productiu un paisatge.

A la plana del Baix Camp perviuen poques referències mitològiques, molt possiblement associades a l'arribada d'un nou model social que facilita la pèrdua de part del patrimoni oral.

Els valors religiosos i espirituals més destacats són els que representen les ermites, com la de la Riera a les Borges del Camp, amb intensa devoció entre els borgencs; o les ermites de Sant Antoni que, tant a Montbrí com a Riudoms, han acabat integrades al nucli urbà.

També cal esmentar que alguns masos, pel fet d'estar apartats dels nuclis urbans, tenien petites capelles per celebrar oficis religi-

osos en determinades èpoques de l'any. És el cas de la capella del palau del Parc Samà o dels Teixells.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La xarxa de carreteres locals que uneix els diferents nuclis de població i que travessa la unitat en totes direccions presenta uns excel·lents recorreguts que permeten observar i gaudir dels diversos paisatges de la plana del Baix Camp.

La carretera de Riudecanyes a Cambrils (T-313 i T-312) creua la unitat transversalment de nord-oest a sud-est, i és una bona ruta per descobrir els paisatges que ofereix la plana del Baix Camp.

Un altre itinerari interessant amb cotxe és resseguir la T-310 de Reus a les Planes del Rei, que ens ofereix el tall invers a l'anterior, per tant creua la unitat de nord-est a sud-oest, passant per Riudoms, Montbrí del Camp i Mont-roig del Camp.

La zona també és travessada per dos fragments molt petits del GR-92 que recorre la franja costanera. Un tram d'aquest sender passa pel terme municipal de Vila-seca i l'altre tram passa pel terme de Mont-roig del Camp. Una variant del GR-92, el sender GR-192, travessa per l'interior, entre Mont-roig del Camp, Montbrí del Camp i Montbrí.

Pel camí del Peiró, entre Mont-roig del Camp i l'ermita de la Mare de Déu de la Roca, es pot accedir a un excel·lent mirador del sector sud de la plana del Baix Camp.

Per l'extensa xarxa de camins del nord-oest de la ciutat de Reus, agrupats en l'itinerari dels Cinc Camins, es pot accedir als nuclis de Castellvell, Maspujols i Riudoms, amb punts panoràmics sobre la vall de la riera de Maspujols. Per altra banda, tot i que no es tracta de camins convencionals per al gran públic, les rieres que solquen la unitat són utilitzades pels veïns tant per accedir a les finques com per comunicar-se amb nuclis veïns d'una manera alternativa. En molts trams laterals de les rieres es dibuixen camins ben traçats i amb trànsit freqüent. Sovint són utilitzats també com a camins de passeig pels habitants del territori.

Els punts d'observació i gaudi del paisatge escassegen a l'interior de la unitat, a causa de les característiques topogràfiques. Alguns d'aquests punts que val la pena destacar són:

- La torre del Parc Samà. Amb un emplaçament estratègic al centre de la unitat, possibilita una panoràmica ideal d'aquest sector.
- El nucli urbà de Botarell. Concretament des del punt més alt del nucli urbà, es pot observar la plana fins al mar.
- Des de la partida de Monterols així com des de l'Institut Pere Mata, al municipi de Reus, es pot observar la vall de la riera de Maspujols.
- Des del nucli urbà de Maspujols, concretament des del turó on hi ha el cementiri del poble, s'observa una excel·lent panoràmica, del sector nord de la unitat.

L'ermita de la Mare de Déu de la Roca és un dels miradors fora de la unitat on es pot observar el paisatge de la Plana del Baix Camp, caracteritzat per un mosaic de conreus i per la presència de diversos nuclis de petita dimensió com Mont-roig del Camp. Observatori del Paisatge

D'altra banda, es tracta d'una unitat àmpliament visible des de molts punts situats a la Serralada Prelitoral, que tanca la unitat pel sector oest. Alguns punts d'observació són: el castell d'Escornalbou, la capella de Santa Bàrbara, l'ermita de Santa Anna a Castellvell, l'ermita de la Mare de Déu de la Roca i Sant Ramon de Penyafort a Mont-roig del Camp, o l'ermita de Sant Antoni de Maspujols, tots aquests amb una bona accessibilitat.

530

Possible evolució del paisatge

Els conreus de regadiu s'estan estenent gràcies als ajuts que els pagesos reben per a la implantació del sistema de regatge localitzat o gota a gota i també a l'increment de la producció i rendibilitat que s'obté d'aquests conreus. El secà anirà quedant relegat progressivament a les zones més llunyanes dels nuclis habitats o bé en els camps on l'agricultura no sigui l'activitat econòmica principal dels seus propietaris.

El conreu d'oliveres ha pres una forta embranzida en els últims anys i actualment apareixen grans parcel·les amb plantacions de peus joves preparats per al regatge de gota a gota. És una tendència que pot mantenir-se o intensificar-se encara més, segons com avanci la crisi que des de fa dècades afecta el conreu de l'avellanà.

Aquesta transformació del conreu de l'avellaner es farà en dues direccions: l'una vers una agricultura més productiva, com podria ser l'agricultura intensiva de regadiu d'horta i/o olivera, i l'altra, vers una agricultura a temps parcial, amb un més que probable increment del conreu de l'olivera.

Aquesta expansió i creixement extensiu del model de ciutat jardí a les immediacions dels nuclis urbans també té relació amb les tendències i dinàmiques de la zona costanera. Així doncs, l'esgotament del sòl urbanitzable, la protecció i preservació d'alguns sòls, l'aparició de noves vies de comunicació (com la nova autovia A-7)

o el canvi d'estratègia dels promotors a la recerca de preus del sòl més barats poden contribuir a aquest fenomen.

La proliferació de polígons industrials anirà en relació amb les necessitats dels nuclis industrials i de serveis situats fora de l'àrea, com Reus o Vila-seca.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Hi ha una densa xarxa de camins històrics que es corre el risc de malmetre si no es gestiona correctament.

Oportunitats:

- Algunes obres del pintor Joan Miró són un excel·lent mitjà de promoció dels valors paisatgístics de la plana del Baix Camp. D'aquesta manera, l'organització de rutes per contemplar els paisatges que foren immortalitzats pels pinzells de l'artista són un dels millors reclams per potenciar el valor del paisatge de la unitat.
- Les rieres i torrents que travessen la plana, tot i que han patit nombroses extraccions de terres, tenen una importància reconeguda com a connectors entre els relleus del nord-oest i el litoral. Per aquest motiu, caldrien iniciatives que asseguressin la gestió i preservació dels espais fluvials i la vegetació del seu entorn.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge agrari que mantingui les infraestructures rurals de captació i emmagatzematge d'aigua i que conservi, pel seu valor agrícola, les zones amb sòls més fèrtils. Aquest paisatge està caracteritzat per una extensa plana agrícola, d'una gran lluminositat pròpia de l'obertura al mar, emmarcada per serralades, gairebé horitzontal, molt fèrtil, on es dona un heterogeni mosaic agrícola que combina conreus d'oliveres, avellaners, garrofers i altres fruiters amb extensos camps de conreu d'hortalisses de regadiu i alguns hivernacles.

OQP2

Unes poblacions mitjanes ben estructurades, que conservin elements culturals i artístics diferenciats, com ara el termalisme a Montbrí, Miró a Mont-roig del Camp i Gaudí a Riudoms, i que

creixin recolzant-se sobre les estructures urbanes existents i els valors identitaris i respectant el caràcter nodal i compacte propi de les ciutats mediterrànies.

OQP3

Un patrimoni urbanístic i arquitectònic de les poblacions petites i rurals, com ara Botarell, Vilanova d'Escornalbou, les Borges del Camp o Maspujols, dels veïnats com l'Arbocet i de les grans masies i molins, revalorat i amb uns trets identitaris que siguin respectats pels futurs creixements.

OQP4

Unes edificacions i instal·lacions en espais oberts, regulades, ordenades i ben integrades en el paisatge rural tradicional. Actualment, els espais oberts d'aquesta unitat estan ocupats per uns densa disseminació d'edificacions i instal·lacions, que sovint havien tingut un origen modest subordinat i auxiliar de l'ús agrícola, i que han anat derivant cap a utilitzacions de caire més lúdic o residencial que han comportat un augment de la dimensió i la qualitat de les edificacions, i una intensa utilització social de l'espai obert que erosionen el grau d'autenticitat de l'espai rural amb una imatge de desordre i artificialització.

Àrees amb valors especials per protegir

- Parts de l'Espai d'Interès Natural de la Serra de Llaberia. Pels seus valors naturals i estètics, caldria gestionar-los per tal de millorar-ne la qualitat paisatgística, a través del control de les actuacions que poden alterar-ne els seus valors. Alhora, caldria vetllar per la declaració de la zona com a parc natural.

Àrees de foment de la gestió

- Paisatges mironians de l'entorn del nucli de Mont-roig del Camp. Pels seus valors estètics, simbòlics i identitaris, caldria preservar-los de qualsevol intervenció agressiva que desdibuixi els paisatges que van inspirar el pintor Joan Miró i que va traslladar a la seva obra. Caldria realitzar un estudi de detall que vinculi art, identitat i paisatge a l'entorn de Mont-roig del Camp.
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, i on és possible contemplar exemples de paisatge agrícola divers, des d'hortes familiars i hortes intensives, fins a conreus d'avellaner, olivera, garrofer o vinya. Pels seus valors històrics, estètics i productius, caldria preservar-los i potenciar-ne el valor, tant per la contribució que fan a la millora de la qualitat de vida dels ciutadans com per l'aportació a millorar la comercialització dels productes que s'hi conreen, activitat que n'evita la fragmentació, al seu torn.
- Miradors del paisatge de la torre del Parc Samà, dels nuclis de Botarell i Maspujols, i de la partida de Monterols i de l'Institut Pere Mata. Caldria millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges de la unitat de la plana del Baix Camp.
- Nuclis rurals de Botarell, Vilanova d'Escornalbou i Maspujols, a través dels respectius POUM. Caldria restaurar-los, mantenint-ne l'aspecte compacte i integrant les noves

construccions al paisatge preexistent. Alhora caldria impulsar la redacció de plans de millora paisatgística d'aquests nuclis, que tinguessin en compte les tipologies, els materials i els codis cromàtics emprats en les edificacions antigues dels nuclis urbans per tal que serveixin de base a les rehabilitacions.

- Nuclis urbans de les Borges del Camp, Riudoms, Vinyols, Montbrí del Camp i Mont-roig del Camp, a través dels respectius plans urbanístics. Caldria evitar-hi el creixement dispers, millorar la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials i/o industrials, i impulsar estratègies de promoció del patrimoni històric dels diversos nuclis.
- Sòl urbanitzable de l'est i sud del nucli de Riudoms, de la zona industrial entre Riudoms i Reus, del Mas del Querol (ctra. de Cambrils a Reus), de l'entorn del nucli de Vinyols, dels voltants del Parc Samà, dels voltants del nucli de Montbrí del Camp i del Club Mont-roig. Caldria desenvolupar-hi creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent i integrar-los estèticament en les millors terres agrícoles o que comprometin l'estètica i/o identitat dels nuclis urbans.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitat extractiva situada entre Vilanova d'Escornalbou i Montbrí del Camp. També per a les activitats d'extraccions d'àrids de la llera de rieres i barrancs, establint estratègies de restauració paisatgística.
- Concentració de dipòsits (sitges) a la carretera entre les Borges del Camp i Riudoms. Per l'impacte que pot generar en el paisatge, caldria instar els seus propietaris a adoptar mesures d'integració paisatgística.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Riudecanyes-Botarell-Montbrí.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Element patrimonial i entorn

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis

 Nucli rural

 Sòl urbà

 Sòl urbanitzable

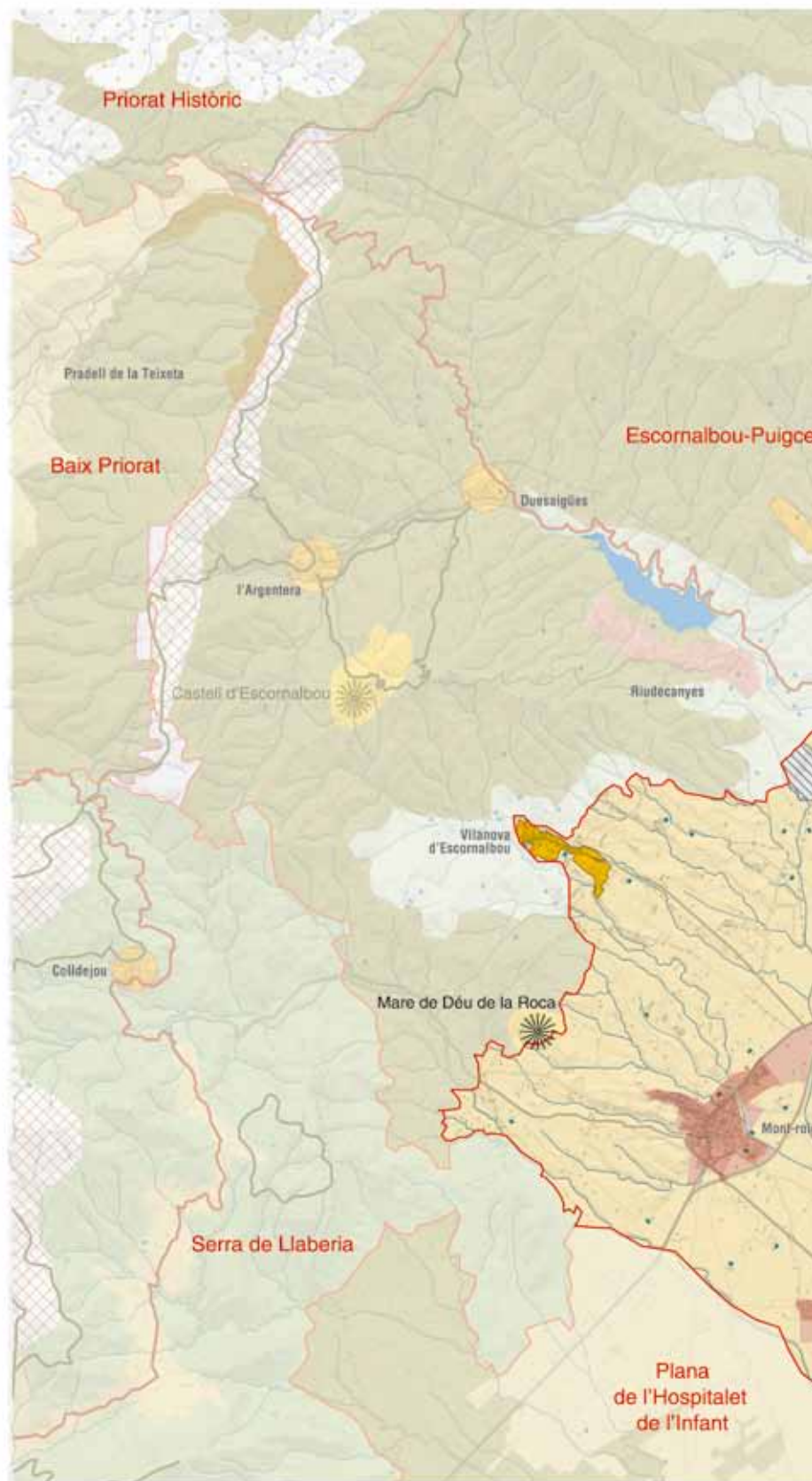
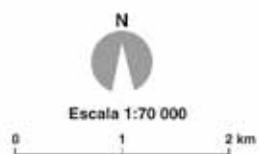
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

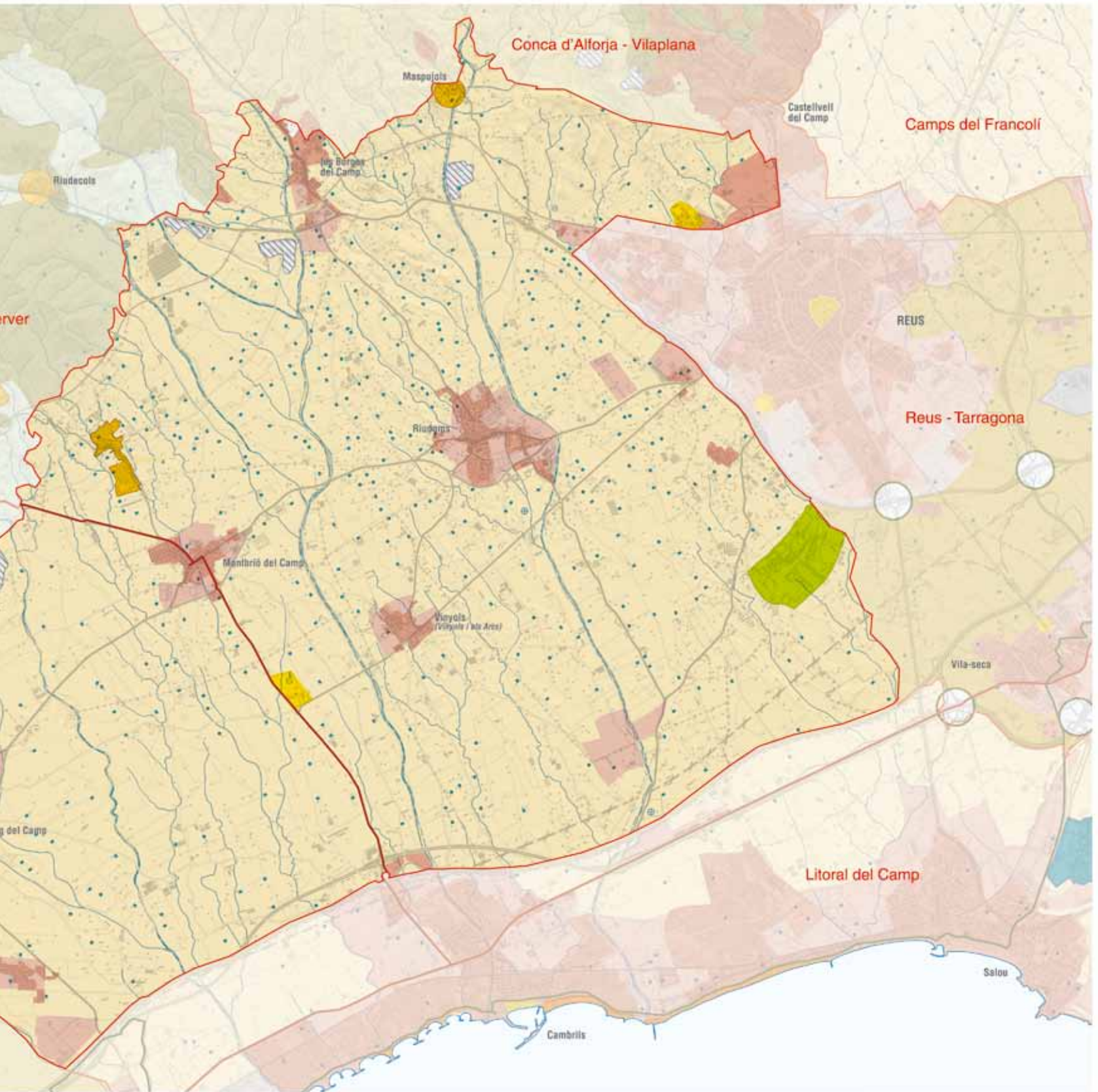
 Activitat extractiva

 Camp de golf

 Itinerari motoritzat

532

19. Litoral del Camp

Comarca:

Baix Camp i Tarragonès.

Superfície:

5.507 ha

Municipis:

Salou, sud de Vila-seca de Cambrils i de Vinyols dels Arcs, sud-est de Mont-roig del Camp i Reus.

534

El paisatge del Litoral del Camp mostra un fort contrast entre una faixa costanera densament urbanitzada i un ampli sector interior on es manté el paisatge agrícola tradicional. A la imatge, el litoral de Cambrils i el paisatge agrícola de l'interior. Departament de Territori i Sostenibilitat

Trets distintius

- Franja de costa baixa densament urbanitzada, amb un continu de construccions que s'estén des del cap de Salou fins a Cambrils.
- Territori creuat per tot un seguit de rieres i torrents de molt poca envergadura però que han acumulat terres al·luvials molt productives per a l'agricultura.
- La vegetació natural ocupa molt poca extensió. Al cap de Salou es localitzen pinedes de pi blanc, fragments de garri-ga i de màquies de margalló.
- Darrere de la faixa urbanitzada s'estén un paisatge agrícola característic del Baix Camp: un mosaic de conreus herbacis i llenyosos on prosperen els avellaners, la vinya, les oliveres i els garrofers.

Mirador

— Itinerari motoritzat

6 Coll de la Teixeta - Cambrils

17 N-340

— Itinerari a peu

48 GR-92

536

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El litoral del Camp s'estén entre el cap de Salou i la punta de la riera de Riudecanyes. El relleu molt planer es correspon amb l'extrem de la plana del Camp de Tarragona originada en els moviments de distensió que es produïren durant el Miocè i que van donar lloc a la Depressió Prelitoral. La plana és molt uniforme i només queda interrompuda per una sèrie de rieres que la travessen, encaixades en els dipòsits sedimentaris. L'altitud augmenta suaument des de la costa fins a l'interior i en el límit amb el traçat de l'autopista AP-7 la cota se situa propera als 50 metres per sobre del nivell del mar. Només en el cap de Salou les altituds són una mica superiors, i es troben els punts culminants a la Glorieta (77 m), prop del far de Salou, i a la Torre del Telègraf (63 m).

Els materials que formen la plana són d'edat quaternària, sediments que procedeixen de les aportacions laterals degudes a l'erosió dels relleus de la perifèria i que han estat transportats per les rieres. En alguns sectors afloren concrecions calcàries anomenades taperot, típiques de la plana del Camp de Tarragona.

El feble pendent que presenta el relleu va facilitar la formació de llacunes i zones inundables prop de la costa. Espais humits que han desaparegut per l'activitat agrària passada i per l'avenç de la urbanització en les darreres dècades, però que han quedat fixats en la toponímia com és el cas dels paratges de la Bassa i dels Estanyets, dins el municipi de Salou.

El cap de Salou presenta una estructura complexa. A la punta del cap afloren roques calcàries del Juràssic i del Cretaci. Més cap a l'interior hi ha dipòsits de calcàries i argiles del Paleocè. També s'hi han identificat nivells de platges fòssils d'edat tirreniana aixecades un parell de metres sobre el nivell actual del mar a la platja Llarga, als Replanells, a la cala Font i al Racó.

La franja costanera del cap de Salou està inclosa a l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya a causa de la singularitat estructural del relleu. La successió de materials mesozoics i paleògens està afectada per diversos accidents tectònics com plegaments i encavalcaments a més de l'existència de nivells corresponents a antigues platges tirrenianes.

El litoral del Camp està travessat per tot un seguit de rieres i torrents de molt poca envergadura però que han acumulat terres

538

En alguns punts de la costa com a la platja de Vilafortuny, encara són visibles fragments de les pinedes de pi pinyer que s'havien plantat en el passat sobre les sorres de les dunes. Observatori del Paisatge

al·luvials molt productives per a l'agricultura. Les més importants són el barranc de Barenys, que desemboca a la platja de ponent de Salou; la riera de Riudoms, que ha generat una petita punta deltaica a la seva desembocadura, entre el nucli de Vilafortuny i Cambrils; la riera d'Alforja i la riera de Riudecanyes, ja en el límit de terme entre Cambrils i Mont-roig del Camp.

En un territori tan transformat, la vegetació ocupa espais molt reduïts. En els espais lliures de la urbanització del cap de Salou hi ha pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*) i bruc d'hivern (*Erica multiflora*) i fragments de la màquia litoral de llentiscle (*Pistacia lentiscus*) i margalló (*Chamaerops humilis*), la comunitat vegetal potencial de la faixa litoral. Als penya-segats del cap de Salou es localitza el *Limonium gibertii*, una espècie d'ensopeguera endèmica de la costa tarragonina.

Altres comunitats vegetals d'interès es troben al tram final dels llits d'algunes rieres i torrents. A les lleres de les rieres de Riudoms i de Riudecanyes es localitzen tamarigars i en els llocs més humits i sovint inundats hi ha canyissars i bogars. També s'han de destacar els alguers de posidònia (*Posidonia oceanica*), una fanerògama marina que creix en els fons sorrencs propers a la costa, que ressegueixen tota la costa del litoral del Camp.

Els conreus dominants són els de regadiu, ja que els de secà, situats arran de costa, s'han abandonat per deixar pas a les urbanitzacions. D'aquests podem destacar els arbres fruiters i els productes d'horta, mentre que l'avellaner, la vinya, l'olivera o el garrofer estan en constant regressió.

Per altra banda, el tram litoral entre Salou i Cambrils s'ha constituït en el primer centre turístic de la Costa Daurada, sens dubte emparat en la disponibilitat d'unes amples i llargues platges, que atreuen el turisme familiar. A les cales del cap de Salou s'afegeixen la platja de Llevant i la de Ponent, separades pel port de Salou. La punta de la riera de Riudoms separa la llarga platja de Vilafortuny, situada a llevant, de la de Cambrils, situada a ponent. Antigament hi havia aiguamolls darrere aquestes platges fruit del poc pendent, però s'han anat dessecant per deixar pas primer als espais agrícoles i després a les urbanitzacions.

Evolució històrica del paisatge

Durant els anys seixanta del segle passat, el litoral del Camp va protagonitzar, com altres trams de la costa, un intens procés de desenvolupament turístic. Salou, que era bàsicament un nucli recreatiu de la població de Reus, es va convertir, ja en els anys setanta, en una de les principals ciutats d'oci de la costa mediterrània espanyola. Empesos per la força d'aquesta activitat, tant el nucli de la Pineda com el litoral del municipi de Cambrils es van transformar en espais turístics i de vacances. El seu model de desenvolupament va entrar en fase de crisi i reestructuració generalitzada al final dels anys vuitanta i va trobar en la posada en marxa del parc temàtic Port Aventura, ja a partir dels anys noranta, una resposta que en va facilitar la renovació i una nova fase de creixement.

El parc temàtic Port Aventura contribueix al dinamisme del sector més oriental del Litoral del Camp. Observatori del Paisatge

Des d'una perspectiva territorial, cal destacar que l'època de formació de l'espai turístic coincideix amb un moment en què l'ordenació territorial era inexistent o bé escassament operativa. En tot cas, es basava en uns planejaments municipals que intentaven situar sobre el territori una sèrie de creixements demogràfics i econòmics que es mostraven molt dinàmics i, normalment, exageradament sobredimensionats.

El resultat del procés és la vigència d'una activitat turística que, comptant només Salou, Cambrils i la Pineda, genera anualment més de 6 milions de pernотacions en hotels i prop d'1,5 milions en càmpings. A banda d'això i de Port Aventura, Salou és, amb més de 20.000 unitats, la destinació turística catalana amb més habitatges d'ús turístic (apartaments i segones residències) de Catalunya.

La cronologia de les principals fites del desenvolupament turístic associades a la transformació paisatgística és la següent:

- 1863 Construcció de casetes de bany a l'actual platja de Ponent de Salou.
- 1928 Aprovació per part de l'Ajuntament de Vila-seca del Projecte d'eixample del barri de Salou promogut per Urbanització de Salou, S.A.
- 1952 Aprovació per part de la Subcomisión Provincial de Sanidad Local del Projecte d'eixample, reforma i sanejament del barri marítim de Salou.
- 1956 Proposta del Consejo Económico Sindical Provincial de portar a terme el Pla d'aprofitament integral del litoral entre Torredembarra i Cambrils.
- 1960 Inici del desenvolupament de les urbanitzacions Playa de Vilafortuny a Cambrils i Nostra Senyora de Núria a Salou.
- 1963 Aprovació per la Comissió Provincial d'Urbanisme dels plans generals de Vila-seca i de Cambrils.

- 1965 Entrada en funcionament de l'hotel Salou Park, el primer de Salou amb més de cent habitacions.
- 1967 Creació del Club Nàutic de Cambrils.
- 1968 Inauguració de l'autovia de Tarragona a Salou.
- 1969 Finalització del passeig Jaume I de Salou.
- 1970 Inauguració del port esportiu de Salou.

Entrada en funcionament dels hotels Las Vegas i Delfín Park, els primers de Salou amb més de dues-centes habitacions.
- 1975 Revisió dels plans generals de Vila-seca i de Cambrils.
- 1987 Inauguració del parc aquàtic Aquopolis i entrada en funcionament del complex Estival Park, ambdós a la Pineda.
- 1989 Aprovació per part del Departament de Comerç, Consum i Turisme de la Generalitat de Catalunya de la instal·lació d'un centre recreatiu turístic a Vila-seca i Salou.
- 1989 Segregació de Salou de Vila-seca.
- 1990 Aprovació de les Normes subsidiàries de planejament de Vila-seca i de Salou.
- 1992 Nou Pla general de Salou.
- 1993 Nous plans generals de Cambrils i de Vila-seca.
- 1995 Enderrocament de l'hotel La Terraza a la platja de Ponent de Salou.
- 1995 Entrada en funcionament del parc temàtic Port Aventura.
- 2002 Inauguració dels dos primers hotels d'Universal Mediterrània i del parc aquàtic Costa Caribe.
- 2006 Aprovació del desenvolupament immobiliari de Port Aventura.

540

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge del litoral del Camp presenta dos sectors ben diferenciats. Per una banda la façana marítima, que destaca per una alta ocupació del sòl, bona part de la qual està urbanitzada amb finalitat turística. Així, les edificacions formen un continu urbà entre l'extrem occidental del cap de Salou i Cambrils, on només resta lliure un petit tram al costat de la desembocadura de la riera de Riudoms.

D'altra banda, al darrere de la franja urbanitzada, s'estén un paisatge agrícola característic de la plana del Baix Camp: un mosaic de conreus herbacis i llenyosos on prosperen els avellaners, els garrofers, les vinyes i les oliveres.

El paisatge del litoral del Camp està subjecte a les dinàmiques pròpies dels litorals turístics, caracteritzades pel creixement de l'espai construït que ha acabat ocupant tota la primera línia de costa, i avança cap a l'interior a expenses de l'espai agrícola que retrocedeix gradualment, encara que amb paràmetres nous de densitat i compactació que el fan menys indiscriminat.

Els espais naturals s'han vist molt afectats per la profunda transformació del territori, i els espais humits pràcticament han desaparegut i només en els espais lliures del cap de Salou i a les lleres i desembocadures de les rieres es troben comunitats vegetals d'interès. Per altra banda, la construcció dels ports esportius de Salou i Cambrils ha alterat el balanç sedimentari de les platges per interferència amb el transport longitudinal de sorres per part dels corrents de deriva litoral. Aquest fet ha motivat la construcció d'espigons i obres de defensa que han modificat significativament el paisatge costaner.

Es pot parlar, per tant, d'un paisatge de ràpida transformació, profundament antropitzat i urbanitzat en el qual, fins i tot les àrees d'interès natural són objecte de disseny paisatgístic per part dels agents socials mateixos. Es tracta, en la major part dels casos, d'àrees recuperades de processos de degradació, com la desembocadura de la riera de Riudoms o el camí de Ronda del cap de Salou.

Pel que fa al poblament, la morfologia de Salou està plenament estructurada per una xarxa viària amb tres carrers paral·lels a la línia de costa: el Passeig, el carrer Major i el carrer del Nord. A Ponent, la via del ferrocarril –amb un projecte de desviament aprovat– ha limitat el desenvolupament urbà en un sector d'uns 600 metres de llargada. Tot i això, el planejament municipal preveu la urbanització fins al vial de Cavet. Cap a Llevant, la mateixa via esdevé una tanca física que només pot salvar-se a través de passos a nivell.

Les tipologies constructives predominants són el xalet, a les zones més antigues, i els edificis en bloc en ordenació oberta, a les zones més noves i a les zones on han tingut lloc processos de substitució

El sector del cap de Salou més proper al nucli de Salou es caracteritza per la presència d'edificis d'alçada considerable que són ben visibles des de la platja de Llevant. Observatori del Paisatge

d'estructures antigues per noves edificacions amb aprofitaments més elevats.

En el sector topogràficament pla, l'estructura urbana de Salou és consistent. Tanmateix, la morfologia urbana canvia en direcció al cap de Salou. Aquest fet és especialment significatiu en els seus primers contraforts, on el paisatge natural gairebé desapareix a causa de l'impacte de les edificacions autoritzades pel Pla parcial aprovat sobre els entorns de la platja dels Capellans l'any 1970.

A Cambrils, la urbanització turística i residencial s'inicia a partir de la dècada dels anys cinquanta del segle xx i es localitza linealment a tocar de la costa. El procés ha transformat radicalment l'estructura urbana tradicional del municipi, singularitzada per l'existència de dos assentaments, la vila, fundada en el segle xii i distant gairebé dos quilòmetres del mar, i la marina, barri de pescadors configurat a partir de la darrería del segle xviii. La construcció d'un port pesquer, iniciada l'any 1933 i acabada l'any 1957, va facilitar que, entre 1977 i 1979, es construís també un port esportiu.

El nucli interior, poc afectat per la urbanització turística, ha hagut de limitar el seu creixement pel curs de la riera d'Alforja i s'ha estès a través d'eixamples successius en una estructura clàssica de creixement intensiu de malla ortogonal, mentre que la marina s'ha desenvolupat per addició de trama urbana a partir de les primeres cases de pescadors. L'eixample és intensiu i es configura també segons una xarxa ortogonal. Posteriorment s'ha estès cap a l'est a través d'una sèrie d'actuacions independents que han ampliat el front urbanitzat fins a la riera de Maspujols. També destaca la realització l'any 1994 d'un passeig marítim que uneix Salou amb Cambrils.

A l'àrea central de la unitat, al voltant de Vilafortuny i basculant sobre l'antic camí que unia la carretera N-340 amb la carretera de Cambrils a Salou, s'han desenvolupat un seguit d'urbanitzacions que limiten amb espais funcionalment agrícoles i amb formes de ciutat jardí més o menys accentuades segons cada actuació.

A ponent del port de Cambrils, en direcció a Mont-roig i entre l'N-340 i el mar, les urbanitzacions s'estenen des de la riera d'Alforja fins al límit del terme municipal, a la riera de Riudecanyes.

Trenta anys de creació de ciutat turística han implicat processos que ciutats convencionals han necessitat moltes més dècades per materialitzar. La creació i la reestructuració, la construcció i l'abandó o l'ordenació i la reforma són processos que, en una ciutat turística, es produeixen més ràpidament en el temps. L'àrea d'ordenació del Centre Recreatiu i Turístic de Port Aventura ha completat, encara que amb uns paràmetres d'ocupació diferents, el procés d'ocupació urbana del territori i de la seva conversió en escenari turístic, en consonància amb l'interior on espais agrícoles de productivitat limitada es veuen sotmesos a formes d'explotació recreativa.

Els principals riscos i impactes previsibles al litoral del Camp són els propis dels d'una àrea urbana en procés de creixement i amb recorsos singulars fràgils de gran rellevància per a la pròpia activitat. La pèrdua de valor del paisatge, que pot ser afavorida per la

Els apartaments a primera línia de mar caracteritzen part del litoral entre Cambrils i Salou. Observatori del Paisatge

construcció mitjançant tècniques constructives repetitives i sense mesures per integrar-les en el paisatge, és el seu risc principal.

Expressió artística del paisatge

L'any 1952 els francesos Carlan i Charbonneau descriuen la costa central de Tarragona a la *Guide du Touriste Lettré*. La descripció que en fan indica que és menys pintoresca (que la Costa Brava) però més plaent. Es tracta, segons la guia, d'un litoral on la muntanya s'allunya del mar i deixa pas a una *Riviera* florida, coberta de vinyes i d'arbres fruiters.

Més en detall, la novel·la *Els tres al·lucinats*, escrita per l'escriptor de la Selva del Camp Joan Puig i Ferrer l'any 1928, qualifica Salou com un llogarret de pescadors amb un entorn tot arený amb joncars a prop de les vinyes. Un espai de "roques voltades de pins a les parts altes, vinyes i oliveres als costers, amb algun garrofer, alguna figuera; a baix al pla, l'horta, amb un bassal que recollia l'aigua d'una mina i amb la qual regaven els fruiters i les verdures". Ja al cap de Salou, més a prop de la mar "una part de costa brava, no per això tallada tan a pic que hom no hi pogués passar per un caminet de cabres, obert entre ginesteres, atzavares i lligaboscós" (Puig, 1928: p. 69).

Valors en el paisatge

Entre els valors estètics del paisatge destaquen, per una banda, les interfícies paisatgístiques on es produeixen combinacions harmòniques entre la costa i el mar, especialment en determinades cales i penya-segats del cap de Salou i, pel que fa a l'espai urbanitzat, en els entorns de Port Aventura. Per altra banda, el parc temàtic mateix té, des d'aquesta perspectiva i com a paisatge artificial, un important valor estètic, en aquest cas, perquè ha estat creat específicament amb aquesta finalitat: esdevenir un espai entorn construït, un espai artificial de roca i bosc. Els patrons observables des del cap de Salou en direcció al sud del litoral de Cambrils amb el fons de muntanya de la Serralada Prelitoral, clarament percep-

Els passeigs marítims tenen un gran valor social que es fa més notori a l'hivern, quan la població resident segueix utilitzant-los. Observatori del Paisatge

tibles com a fons escènic (turons, línies de muntanyes, horitzons), també representen un valor estètic. Finalment, el conjunt agrupat del nucli mariner de Cambrils i la seva part històrica, amb cases entre mitgeres, representa en l'entorn de referència una singularitat estètica que cal destacar.

Entre els valors ecològics sobresurt sens dubte el conjunt del cap de Salou, per la seva singularitat en l'entorn i la seva incidència en tot tipus de relacions biòtiques tant a terra com al mar. Més en detall, té un interès ecològic indubtable la preservació de les dunes fòssils tirrenianes del mateix cap, a la platja Llarga, a la cala de la Font i al Racó. Com a sistemes amb valor natural també hi destaca el caràcter natural de les platges del cap (les úniques que no han estat mai objecte, fins al moment, de dinàmiques artificials de regeneració i de realimentació, com tampoc no ho ha estat la platja urbana de llevant de Salou). En un altre sentit, té interès ecològic, a l'efecte de connectivitat biològica, el traçat dels cursos d'aigua irregulars de rieres i barrancs que es disposen al sud del cap i,

en especial, les seves desembocadures, algunes de les quals en procés de recuperació.

Entre els valors productius del paisatge destaquen per sobre de tot les platges, que tenen el màxim interès productiu des del punt de vista turístic. És per això que se n'ha promogut la preservació, conservació i fins i tot regeneració a través d'importantes aportacions de materials que se solen repetir anualment. Tots els municipis han emprès accions no només de regeneració sinó també de desurbanització del seu espai més immediat (tenint present, però, que el sistema natural de platja gairebé és inexistent en el conjunt de la unitat). No es pot obviar que la platja es relaciona d'una manera explícita amb la capacitat de la zona de proporcionar beneficis econòmics. A banda del valor productiu de la platja, cal esmentar també el valor productiu dels paisatges agrícoles que encara perviuen a l'interior de la unitat analitzada, que corresponen a uns espais rellevants per a produccions com l'oli, tant a Vila-seca com a Cambrils.

Per altra banda, hi ha múltiples mostres arquitectòniques que responen a les pautes d'ocupació històrica del territori, especialment torres de defensa i fortificacions tant als nuclis de població com al camp, ermites que donen al patrimoni funcions religioses i espirituals específiques, molins (d'interès a Cambrils) i altres construccions menors de pedra seca, així com un interessant sistema de mines i recs d'aigua en perill de desaparició. Tant al cap de Salou com a Cambrils hi ha restes arqueològiques que van des del Paleolític fins a l'època romana, amb troballes significatives relacionades amb la puixança de *Tarraco* com a capital imperial. Llegendes com la del rescat de les cent donzelles o episodis històrics com la partida de Jaume I cap a la conquesta de Mallorca evoquen un passat ben viu a la memòria de la gent que dona un valor històric al paisatge litoral.

També destaca l'ús recreatiu que es dona als passeigs marítims de la unitat de paisatge per part de la població resident a les zones més properes del Camp de Tarragona, especialment durant el període d'hivern. L'espai agrari també té una funció important d'ús social, ja sigui per als seus propietaris, que hi practiquen agricultura a temps parcial o hi tenen petits equipaments per passar-hi alguns períodes del dia o fins i tot per pernòctar-hi, ja sigui per a altres persones que usen els seus camins com a espais per practicar activitats esportives com la bicicleta i, amb menys freqüència i seguiment, l'hípica.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Es poden trobar propostes més o menys ordenades d'observació del paisatge, tant als municipis de Salou com al de Cambrils, que han estat promogudes indistintament, i de vegades en col·laboració, pels patronats de turisme local i entitats de caràcter associatiu vinculades a la protecció del patrimoni.

Per descobrir el paisatge del litoral del Camp es recomana resseguir a peu el GR-92, que avança per la línia de costa al llarg de tota la unitat. Però també són importants les rutes amb cotxe, sobretot per l'N-340, o la que ve de la plana del Baix Camp per la T-312, que permet relacionar els paisatges litorals de la unitat amb els immediatament adjacents més interiors i dedicats tradicionalment a l'agricultura. També es pot transitar per la TV-3147 que ressegueix de ben a prop la línia de costa entre Salou i Cambrils, on s'observa el paisatge d'un litoral dedicat al turisme.

Com a punt d'observació destaca el cap de Salou, des d'on es contempla perfectament el Mediterrani obert i es té també una bona perspectiva de tot el litoral que forma la unitat i de la Costa Daurada en general.

Possible evolució del paisatge

El desenvolupament turístic del litoral del Camp fa preveure que les polítiques de planejament van encaminades a compactar les àrees urbanes i a diferenciar-les dels espais lliures que encara es conserven.

L'avanç de l'espai urbanitzat del litoral cap a l'interior és previsible que continuï durant els pròxims anys tot i que a un ritme més lent. Observatori del Paisatge

La dinàmica pot comportar, si els processos de planificació i gestió són adequats i raonables, la creació d'un espai que hauria de ser definit fonamentalment en termes urbans, amb alts nivells de qualitat de vida i del paisatge construït, amb la conservació de determinats elements naturals a través de la seva incorporació a l'escenari paisatgístic de referència de la zona, com les rieres de Cambrils i les platges fòssils de la platja Llarga de Salou, incorporades en la proposta de passeig, i amb el Beach Club de Port Aventura.

L'evolució del litoral del Camp està totalment orientada per les propostes d'ordenació urbana recollides en els plans generals dels tres municipis –que clarament consoliden el model urbà i turístic de la unitat– i per l'ordenació específica de les gairebé 850 hectàrees del centre recreatiu turístic Port Aventura, previstes en el desplegament legislatiu que ha afavorit la Llei de 1989, sobre centres recreatius turístics. No obstant això, el model urbà de destinació turística complexa perfila accions i estratègies de manteniment d'espais lliures i de gestió dels valors paisatgístics i naturals més preuats, també des del punt de vista turístic, com són les platges, determinats entorns naturals entesos més com a parcs urbans de qualitat i com a zones naturals i, en determinats casos, zones de protecció i reserva agrícola que puguin aportar valor estètic i productiu al territori, és a dir, útils també des del punt de vista de la imatge i l'ús turístic.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

Oportunitats:

- Com a centre turístic, aquest tram de costa està molt reconegut en l'àmbit espanyol per un tipus de turisme familiar que busca una certa tranquil·litat i el contacte amb un espai allunyat de la ciutat. El litoral del Camp, mentre mantingui les seves caracte-

rístiques, continuarà essent un gran pol d'atracció de població durant bona part de l'any.

- Els usos i cobertes del sòl han estat fortament transformats per l'ocupació humana i són molt pocs els espais que queden poc alterats a primera línia de mar. D'aquests, caldria conservar-ne alguns, com ja s'ha fet en els cas de la desembocadura de la riera de Riudoms, no per la seva importància ecològica sinó per unes funcions més socials i d'esponjament urbanístic del continu urbà present al llarg del litoral.
- La coexistència de dos grans tipus de paisatge, a priori antagònics, com l'agrícola i la urbanització litoral ha de ser abordada com una oportunitat per configurar un espai global amb un paisatge de qualitat, en el qual els camps de conreu, a més de mantenir la seva funció productiva, constitueixen un entorn paisatgístic cada cop més valorat pels habitants i els visitants de l'espai turístic costaner.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge litoral amb elements de valor natural pròxims al mar en l'escenari urbà (platja fòssil, desembocadures de rieres, pinedes...) de passeigs marítims. La plana litoral és un espai de vacances vora el mar molt urbanitzat, amb platges planes i extenses i un marc escènic molt atractiu definit per les serres de Llaberia i Vandellòs al sud i el cap de Salou al nord.

OQP2

Uns assentaments urbans que segueixin la trama urbana preexistent, que mantinguin espais de transició ben delimitats, que prioritzin la compacitat i la contenció edificatòria davant de models de desenvolupament més extensius. La zona es caracteritza per

l'existència de teixits urbans extensos i heterogenis, amb nuclis antics de valor patrimonial, eixamples turístics ben estructurats i urbanitzacions extensives, amb força potencial edificador en sòl classificat pel planejament.

OQP3

Un paisatge agrícola comprès entre la primera línia urbanitzada i l'autopista AP-7 que mantingui el seu caràcter i els valors paisatgístics i que permeti fer-ne un ús social per part de la població. El paisatge es caracteritza per un mosaic de conreus llenyosos d'avellaners i oliveres, amb garrofers, hortes molt productives i espais erms, esquitxat en conjunt per edificacions disperses.

OQP4

Un paisatge que conservi, que potencii el valor i que permeti el gaudi, per part de la població, dels elements patrimonials amb més valor històric i cultural, com torres de defensa, molins o mines d'aigua.

OQP5

Un complex de Port Aventura, equipament turístic de primer ordre, que respecti els valors del paisatge i s'hi integri. Port Aventura, amb algunes instal·lacions visibles des d'una gran extensió del territori, constitueix un element identitari de la Costa Daurada. A l'interior de les instal·lacions conté un paisatge artificial creat per simular altres realitats geogràfiques que presenten, en conjunt, un elevat interès productiu, social i estètic, tot i no ser el paisatge propi del lloc.

OQP6

Un paisatge que conservi elements identitaris propis de la Costa Daurada en les tipologies edificatòries dels nous complexos turístics, residencials i d'oci i en les obres d'urbanització i enjardinament dels espais públics.

Àrees amb valors especials per protegir

- Barrancs i rieres que provenen de la plana del Baix Camp i que desemboquen a la mar Mediterrània. Per la vàlua ecològica i estètica dels seus trams no artificialitzats, caldria preservar-los de qualsevol mena d'actuació, restaurant-ne els espais degradats i adequar-los a l'accessibilitat per al gaudi. Per tot plegat, caldria estudiar una proposta de restauració i gestió.
- Comunitats vegetals dels penya-segats del cap de Salou. Per la seva singularitat i fragilitat, s'haurien de preservar de qualsevol mena d'intervenció que en pugui comprometre la viabilitat ecosistèmica.

Àrees de foment de la gestió

- Platges de la Pixerotha, platges amb espigons del sud del nucli de Cambrils, platja del Regueral (Cambrils), platges de Vilafortuny, platja de Llevant (Salou), platja Llarga de Salou, molt apreciades com espais turístics i d'oci. S'hi hauria d'incorporar els elements naturals propis d'aquests ambients i garantir-ne un bon accés per fer-ne un ús social.
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen els espais compresos entre la primera línia urbanitzada i l'autopista AP-7 i on es possible contemplar mosaics de conreus llenyosos d'avellaners i oliveres, amb garrofers, amb hortes molt productives i espais erms, tots esquitxats d'edificacions disperses. Haurien de mantenir la condició d'espais oberts conservant-ne els valors naturals o productius ordenats sobre una xarxa de camins i itineraris que també en permetessin l'ús social. És convenient gestionar aquest corredor agrícola de segona línia de costa, que presenta un caràcter estratègic en la matriu territorial i paisatgística de la unitat, a través d'un pla de gestió integral. Aquest pla hauria de promoure la conservació dels cultius tradicionals a través d'incentius, i, a la vegada, permetre el desenvolupament de complementaritats entre l'ús agrícola i les activitats turístiques, a fi d'incrementar l'oferta turística majoritàriament vinculada al litoral.
- Mirador del paisatge del cap de Salou, per les perspectives panoràmiques que ofereix sobre àmplies extensions de costa.
- Nuclis urbans i urbanitzacions de La Dorada, Cambrils-Mar, la Llosa, Cambrils, Vilafortuny, Salou i el Cap de Salou, que formen un teixit urbà continu i heterogeni al llarg de la primera línia de costa. Impulsar alhora estratègies de promoció del patrimoni històric dels diversos nuclis i de centralitats que dotin el territori d'una funcionalitat i d'una organització

urbana més eficaces, i establir pautes per completar l'edificació del sòl urbà classificat enfront del creixement extensiu.

- Sòl urbanitzable que s'estén pel litoral i per la perifèria dels espais urbanitzats consolidats. Cal desenvolupar-hi creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent i que s'integrin de manera coherent amb l'entorn, tot replantejant aquells creixements que posin en risc la desaparició de les millors terres agrícoles, o que comprometin l'estètica, la identitat, la productivitat, l'ecologia dels diversos paisatges, especialment dels que estan situats a primera línia de costa.
- Port Aventura, com a equipament turístic de primer ordre amb instal·lacions visibles des d'una gran extensió del territori, constitueix un element identitari modern de la Costa Daurada, que inclou paisatges artificials que, amb tot, presenten un elevat interès productiu, social i estètic. Pel que fa al procés d'expansió residencial que vol portar a terme, hauria de respectar, a través de la redacció d'una carta de colors i materials pròpia que defineixi tonalitats i elements constructius, els valors del paisatge i integrar-s'hi.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Espais periurbans situats entre els límits de l'espai construït i els espais agrícoles, especialment al voltant de la platja de la Pixerotha, del barri marítim del sector Regueral-punta de la riera de Riudoms i del cap de Salou, i als extrems i marges de les grans infraestructures de comunicació, uns espais erms, esquitxats d'edificacions disperses, amb abocaments i restes d'antics conreus. Durant el procés de transformació urbanística, cal que s'integrin correctament en les trames urbanes preexistents, o bé que mantinguin la condició d'espais oberts però restaurant-ne els valors naturals (per exemple, plantant-hi fileres d'arbres, d'espècies autòctones, associades a les infraestructures viàries) o productius i ordenant-los de manera que permetin fer-ne un ús social.
- Barri marítim del sector Regueral-punta de la riera de Riudoms. S'hauria d'impulsar la rehabilitació integral d'aquest barri.
- Espais inclosos a l'Inventari d'espais d'interès geològic (cap de Salou), que pels seus valors naturals i estètics caldria fer-ne difusió a través de l'establiment de rutes.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics:
 - a) Tram de l'N-340 que travessa la unitat, des de Vila-seca, fins a l'alçada de la punta de la Pixerotha.
 - b) Montbrí del Camp-Cambrils.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Element patrimonial i entorn

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Platja

 Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis

 Sòl urbà

 Sòl urbanitzable

 Port Aventura

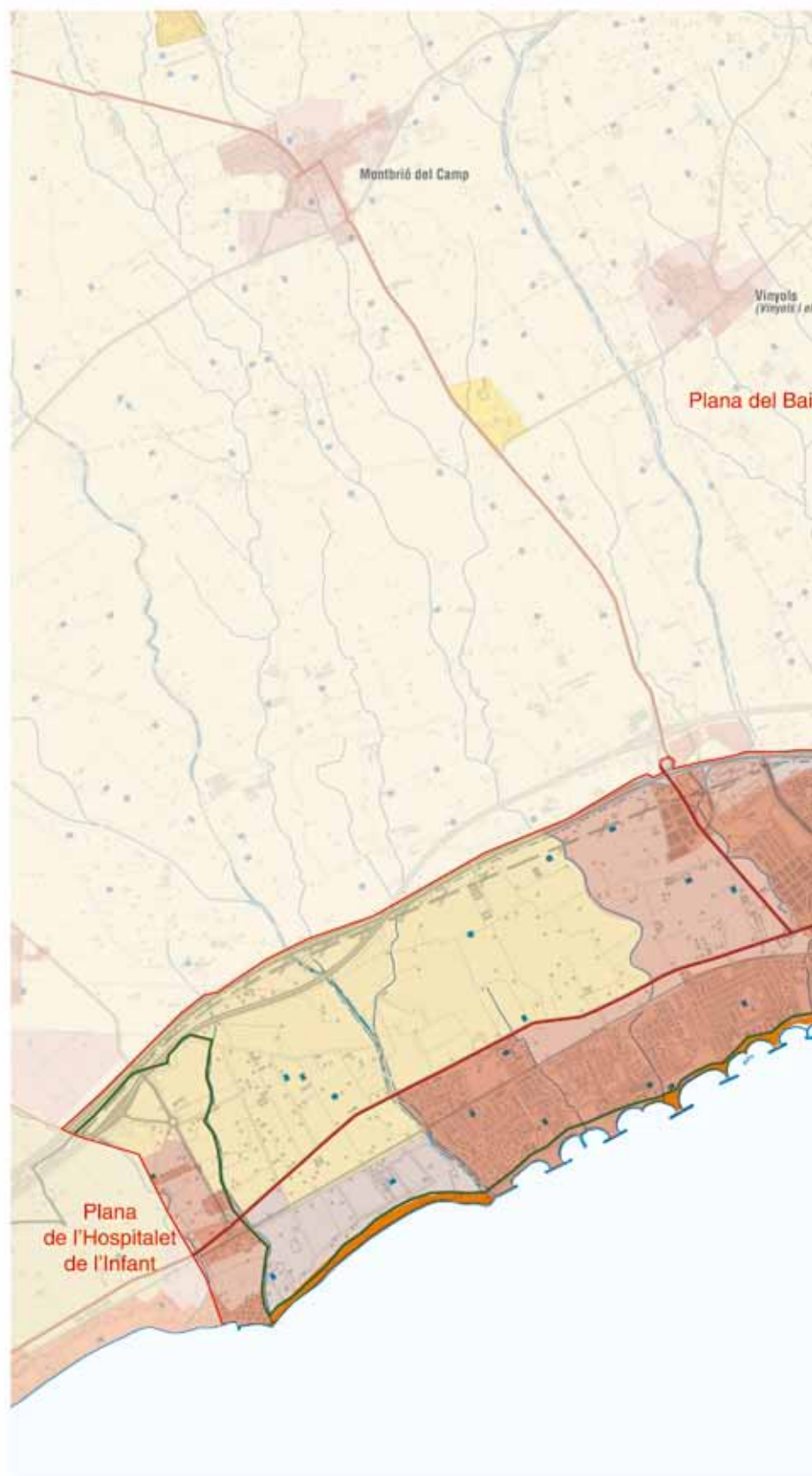
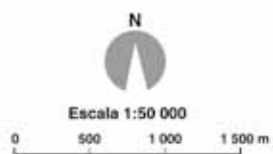
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

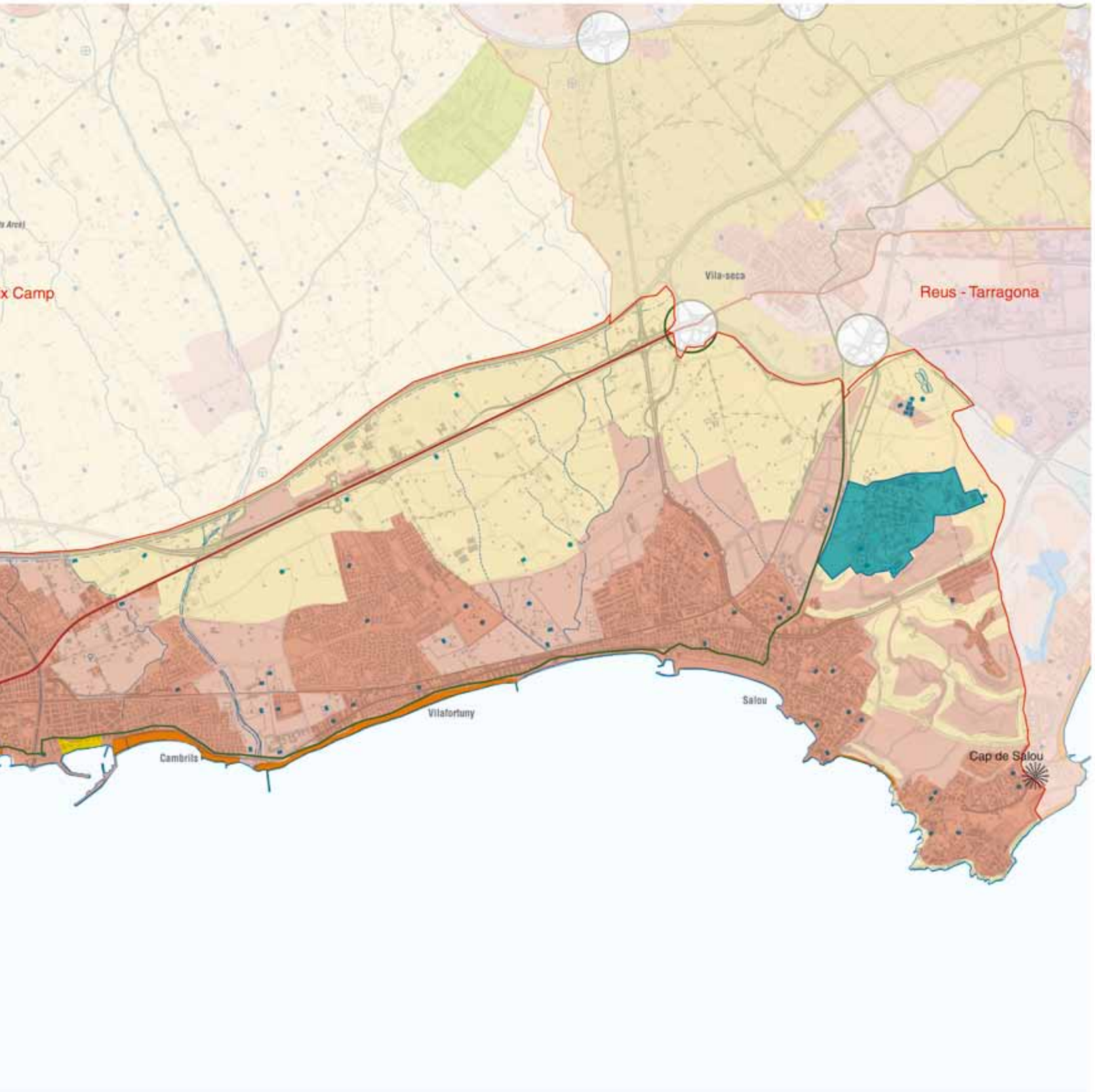
 Espai periurbà

 Itinerari motoritzat

 Itinerari a peu

546

20. Reus-Tarragona

Comarca:
Tarragonès i Baix Camp.

Superfície:
9672 ha

Municipis:
Tarragona, Reus, sud de Constantí
i l'Almóster, i est de Vila-seca.

548

Polígon industrial petroquímic Sud, amb el nucli de Vila-seca a l'extrem esquerre i el de Reus al fons. Ferran Aguilar

Trets distintius

- Paisatge caracteritzat per l'extensió de l'espai urbanitzat, els polígons industrials i una densa xarxa d'infraestructures de comunicació.
- Relleu diferenciat en dos sectors. L'occidental i més extens modelat en una plana de pendent molt suau. L'oriental, a llevant del riu Francolí, coincideix amb un sector montuós en el qual es localitza el nucli antic de Tarragona.
- La vegetació natural ocupa molt poc espai: el sector de turons, les ribes del Francolí i petits trams de costa.
- Tarragona i Reus són els grans nuclis de població que donen caràcter a la unitat.
- Les indústries petroquímiques, que ocupen una gran extensió de terreny, són un element característic del paisatge.
- El paisatge periurbà que s'estén entre Tarragona i Reus és creuat per una densa xarxa d'infraestructures de comunicació.

Mirador

Itinerari motoritzat

17 N-340

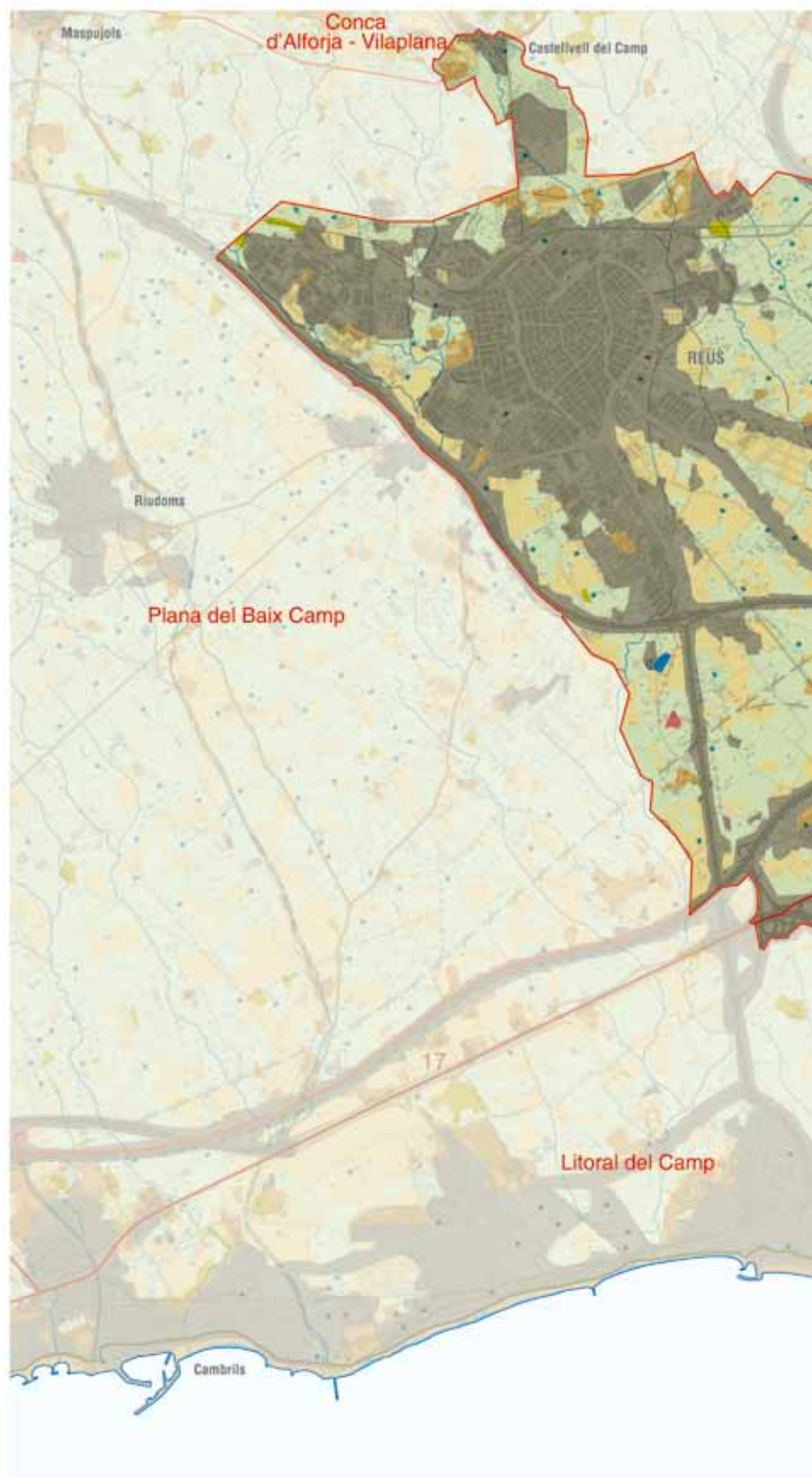
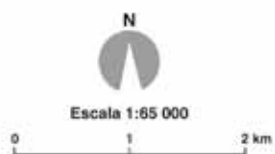
Itinerari a peu

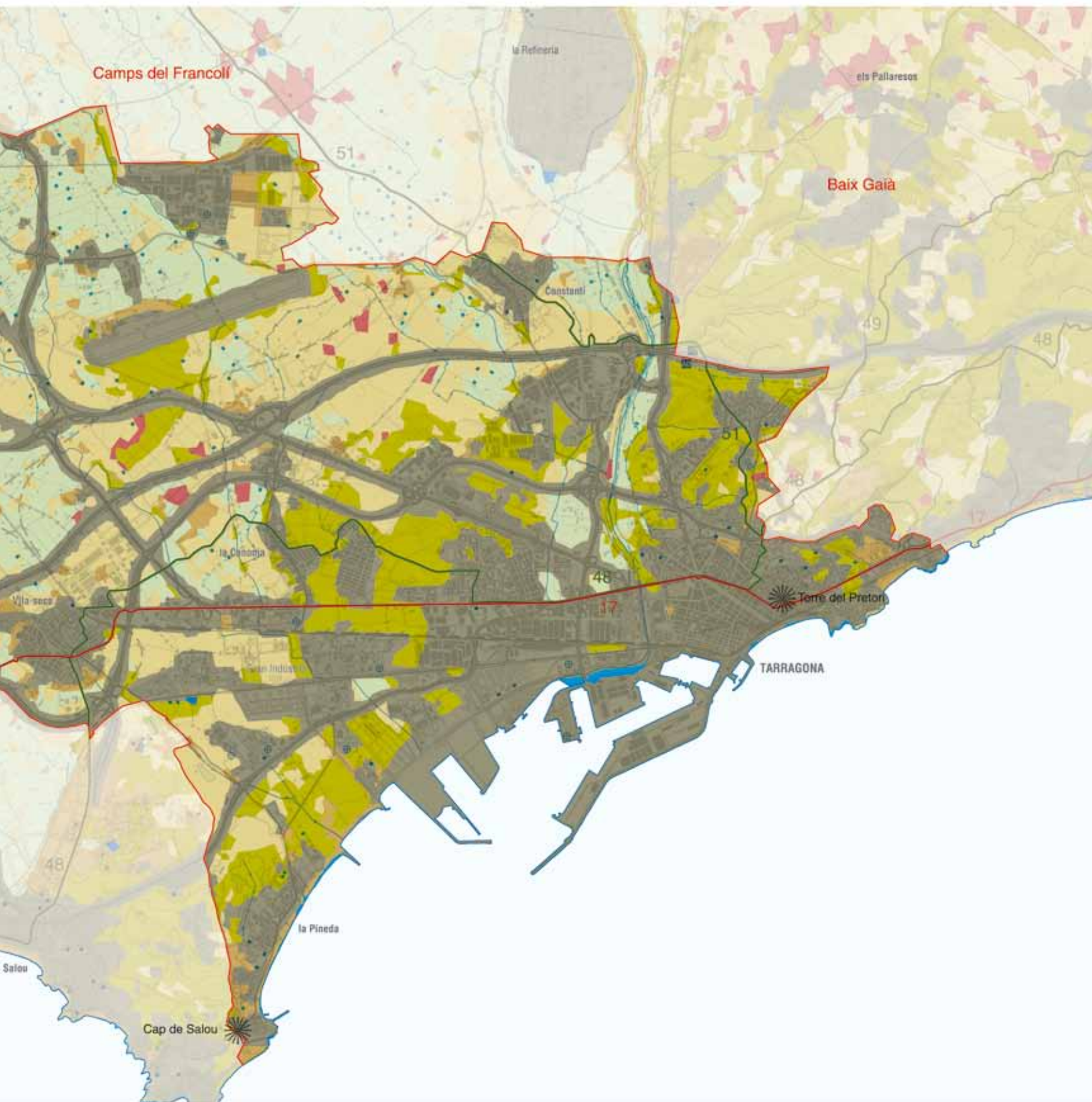
48 GR-92

51 GR-65-5 - Camí de Sant Jaume

550

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Aquesta unitat de paisatge, definida a l'entorn de les ciutats de Tarragona i Reus, comprèn dos sectors morfològicament ben diferenciats. El primer correspon a un sector de la plana del Camp que s'estén entre el marge dret del riu Francolí fins a Castellvell, al nord de Reus. El segon coincideix amb l'àrea montuosa que s'alça a la dreta del Francolí i on es localitza la ciutat de Tarragona.

La topografia del sector de la plana és molt uniforme amb un pendent molt suau que pren valors al voltant de l'1%, ja que hi ha un desnivell de només 100 metres entre el nucli de Reus i el mar.

Els materials que formen la plana són d'edat quaternària i origen al·luvial i estan constituïts per graves, sorres i llims. En la major part de la plana les graves estan encrostades. Entre Vila-seca i Tarragona apareixen petits turons, com el de les Gavarres, que s'aixequen poc més d'una desena de metres sobre el nivell de la plana. A les vores del Francolí hi ha nivells de terrasses al·luvials també del Quaternari.

A llevant del riu Francolí, s'aixeca un sector montuós on es localitza la ciutat de Tarragona. El nucli antic de la ciutat està emplaçat sobre un petit turó calcari que forma part d'un apèndix dels materials calcaris i margoargilosos mesozoics que a partir del Montmell segueixen una direcció nord-est cap a sud-oest. Continuen pel massís de Bonastre i s'enfonsen sota els sediments miocènics vora el Gaià, per aflorar de nou en els pujols dels Ermitans (90 m), del Llorito (120 m) i de l'ermita de la Salut (45 m) i una altra vegada al cap de Salou, lloc de contacte amb el mar.

La costa és baixa i forma un arc poc tancat entre la punta Grossa i el cap de Salou. El port de Tarragona ocupa la meitat d'aquest tram de costa. L'altre meitat és per a la platja de la Pineda, una platja llarga i antigament ben alimentada de sorres que permetia l'existència d'un cordó dunar de considerable alçada, avui desaparegut per la urbanització de la primera línia.

El predomini de l'espai urbanitzat, juntament amb una densa xarxa d'infraestructures i l'espai agrícola que ocupa els espais oberts, deixa poc marge per a l'existència de la vegetació natural que només recobreix un 5% de l'àmbit territorial. Els ambients amb un grau de naturalitat més alt es troben al cim dels petits turons calcaris que voregen el nucli de Tarragona, a les ribes del Francolí i en alguns punts de la línia de costa.

La vegetació que recobreix els petits turons que s'aixequen sobre el sector de llevant de la plana està molt alterada, en part perquè en molts casos es tracta de la colonització d'antics camps de garrofers o d'oliveres que es van abandonar. També s'hi afegeix l'efecte dels incendis forestals que sovint afecten aquests espais tan propers a àrees densament poblades. La brolla de romaní (*Rosmarinus officinalis*) és la comunitat més estesa, sovint acompanyada de poblacions de pi blanc (*Pinus halepensis*). En mosaic amb la brolla es troben fragments de garriga, la qual es desenvolupa bé en aquells punts on aflora la crosta calcària que recobreix els turons. A

més del garric (*Quercus coccifera*) també hi ha el llentiscle (*Pistacia lentiscus*) i l'arçot (*Rhamnus lyciodes*). On els sòls són més prims hi ha prats de llistó (*Brachypodium retusum*).

La vegetació de ribera del tram final del Francolí està molt disminuïda. Hi predominen els canyars juntament amb fragments d'alberedes, canyissars, bogars i herbassars higròfils. El camallarga (*Himantopus himantopus*), el corriol petit (*Charadrius dubius*) i el corriol camanegre (*Charadrius hiaticula*), els dos darrers a la desembocadura, són les espècies més destacades que es troben en aquests hàbitats.

A més del riu Francolí, la rasa del mas Sostres i la rasa de la Boella travessen la plana entre Reus i Tarragona per confluïr i anar a desembocar a la badia de Tarragona, just al sud de l'àrea ocupada pel sector d'indústries químiques annexes al port.

Destaca un tram d'un quilòmetre de longitud d'un canal de drenatge conegut com la séquia Major, situat rere la platja de la Pineda, envoltada de canyissars i amb la presència del fartet i la gambúsia, dos petits peixos propis de les llacunes litorals mediterrànies i amenaçats d'extinció. La séquia Major és l'únic espai natural protegit present en l'àmbit paisatgístic Reus-Tarragona.

A l'extrem més septentrional de la platja de la Pineda, en l'indret conegut com el prat d'Albinyana, resten petites dunes incipients on es troben espècies que pertanyen als paisatges dunars com l'esperobolus (*Sporobolus pungens*), el jull de platja (*Elymus farctus*), el borró (*Ammophila arenaria*) i el melgó marí (*Medicago marina*), junt amb plantes nitrohalòfiles de platja com la barrella punxosa (*Salsola kali*) i el rave de mar (*Cakile maritima*).

Evolució històrica del paisatge

L'evolució històrica del paisatge d'aquesta unitat de paisatge està estretament lligada a la presència de les ciutats de Reus i Tarragona, i a l'existència d'uns terrenys plans, altament productius i amb abundància d'aigua.

Des de l'època romana, l'entorn de la ciutat de Tarragona ja estava conreat àmpliament amb una diversitat de productes agrícoles que es va mantenir fins ben entrat el segle xx vora el riu Francolí, amb horta, sembrats, oliverars, vinyes, etc.

L'existència de nombrosos masos a l'interior de la unitat testimonien l'ocupació agrícola de manera continuada, des de l'edat mitjana fins ben entrat el segle xx. És habitual trobar complexos arquitectònics que deixen entreveure la complexitat de l'estructura agrària primigènia, amb espais destinats a pellers, corrals i graners, fet que demostra la multifuncionalitat d'aquests masos. Diversos historiadors afirmen que fins la meitat del segle xix l'agricultura catalana estava caracteritzada en gran part per un policonreu encarat a l'autoconsum domèstic o local. Per tant, és fàcilment imaginable que fins a la meitat del segle xix el paisatge va mostrar-se força invariable, amb una notable diversitat de conreus, claps forestals i un entorn fluvial més o menys ben conservat.

Des de la segona meitat del segle XIX, els policonreus deixen pas al predomini de la vinya i l'olivera, amb una ocupació pràcticament total d'aquest territori. És el moment de la màxima pressió demogràfica i d'uns preus elevats dels productes derivats de la vinya. Aquest fet va provocar que s'artiguessin els espais que fins aleshores havien restat al marge de l'agricultura, com els petits turons o les vores dels rius i barrancs. A partir de l'aparició de la plaga de la fil·loxera, a l'entorn de l'any 1900, es va afavorir l'expansió del cultiu de l'avellaner, especialment en el sector nord i sud de la unitat de paisatge. Els garrofers, arbres típics dels paisatges agrícoles de la faixa litoral del sector meridional de Catalunya, eren característics de les vores dels camps de conreu i allà on el terreny era menys apte.

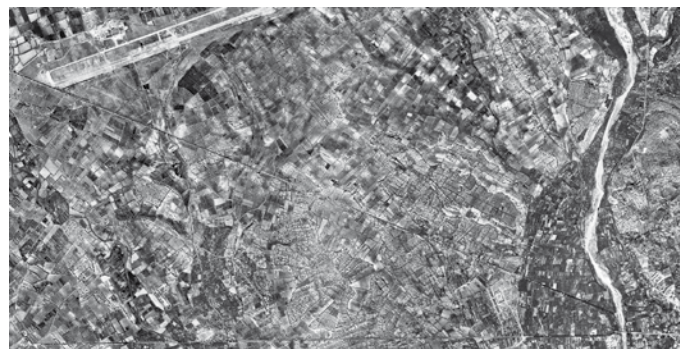
En aquell període, la ciutat de Reus experimentà un creixement urbanístic molt important, sobretot pel fet de ser una capital comercial. És quan van aparèixer els primers elements industrials en els suburbis urbans de les dues grans ciutats, sobretot petites fàbriques familiars o les característiques bòbiles, avui engolides per la trama urbana.

A partir de l'any 1950 es van iniciar un seguit d'actuacions expansives que van configurar la base dels paisatges actuals. El procés industrialitzador i la construcció de les noves infraestructures viàries van iniciar un procés de transformació paisatgística intens i continuat en el temps. Primer van ser les grans indústries químiques aparegudes seguint l'eix de la carretera N-340, entre la ciutat de Tarragona i Vila-seca. La gran indústria va portar associat un creixement urbanístic en forma de barris residencials adjacents (Bonavista, Torreforta i Campclar), i polígons industrials de suport a la indústria química que ressegueixen els eixos viaris en direcció a Vila-seca i a Salou. La implantació de la indústria també va impulsar el creixement residencial tant a Reus com a Tarragona, així com a altres pobles i viles (Vila-seca, Constantí i la Canonja), per l'arribada massiva de contingents procedents de l'èxode rural de les comarques veïnes.

Al creixement urbanístic vinculat a l'efecte d'atracció de la gran indústria química s'ha d'afegir el desplegament de diverses infraestructures viàries, com l'autopista AP-7, construïda al final de la dècada dels anys setanta, o les diverses fases de construcció de la variant de l'N-340, desenvolupades en diverses etapes. També destaca, per l'ocupació del sòl que representa, l'aeroport de Reus. Situat a 4 quilòmetres de Reus i a 10 de Tarragona, ocupa part dels termes municipals de Reus i Constantí. Va ser construït el 1935 com un aeròdrom militar, i des de 1956 dóna servei als vols comercials. També destaca per la seva superfície, amb 220 hectàrees, el polígon industrial de Constantí, situat al nord de la unitat de paisatge.

A l'extrem sud es va desenvolupar, a partir dels anys seixanta, el nucli turístic de la Pineda, que va veure frenat el seu creixement per l'aparició del polígon químic sud. Es tracta d'un conjunt d'apartaments turístics, de diferents formes i mides, situats a primera línia de mar.

Durant tot aquest darrer període, els espais agrícoles han anat desapareixent, bé per la instal·lació de les infraestructures, les edificacions o els polígons industrials, bé per l'abandonament de l'activitat provocada per la pèrdua de rendibilitat o per la fragmen-

El paisatge entre Reus i Tarragona ha sofert una gran fragmentació durant la segona meitat del segle XX i l'inici del segle XXI a causa de la proliferació de polígons industrials, àrees comercials, barris residencials i vies de comunicació, tal com es pot observar en aquestes imatges aèries del 1956 i del 2010. ICC

tació i l'aïllament que causen les infraestructures i els creixements urbans.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la unitat Reus-Tarragona ve determinat per un relleu quasi totalment planer. Aquesta topografia plana ha facilitat històricament una gran disponibilitat de sòls molt aptes per al conreu, fet que condiciona una vegetació forestal molt reduïda i limitada al cim dels petits turons que apareixen a la plana prop del Francolí i al sector montuós del nord de Tarragona.

El paisatge agrícola ha sofert una gran fragmentació a causa de la proliferació de polígons industrials, àrees comercials, barris residencials i vies de comunicació.

L'agricultura està en franca recessió davant la pressió urbana i infraestructural de les finques, i només en alguns sectors puntuals, com la partida de la Boella, s'ha apostat pel manteniment i potenciació de l'espai agrícola, i s'hi han fet unes extenses plantacions d'olivera.

Els espais naturals de més valor es localitzen a la franja litoral, on encara resten fragments de comunitats dunars i de maresma, a les ribes del riu Francolí i a l'extensa zona humida dels Prats de la

Pineda, que es veu amenaçada pels problemes de connectivitat a través de la plana, entre els espais naturals romanents situats a la franja litoral i els relleus perifèrics, i especialment, per l'expansió de Port Aventura i del port de Tarragona.

Igualment, les comunitats de ribera de les ribes del Francolí estan molt degradades, fet especialment preocupant sobretot si es té en compte la funció de la vegetació de ribera en la connectivitat a una escala local.

D'altra banda, el risc d'incendi de les bosquines i brolles periurbanes és molt alt a causa de l'alta freqüentació a què estan sotmeses.

En general, la unitat s'estructura en tres grans àrees (el sector oest, el sector central i el sector sud), amb un gran predomini dels elements artificials en totes tres.

El sector oest està caracteritzat pel creixement de la ciutat de Reus, pel desenvolupament progressiu del polígon de Constantí i per les successives ampliacions de l'aeroport de Reus. La ciutat de Reus s'està expandint a base de creixements lineals seguint els eixos viaris: a l'N-420, en direcció a Falset, es localitzen un seguit de polígons industrials amb petita i mitjana indústria; seguint la C-14 en direcció a Montblanc també es localitzen un seguit de creixements industrials; en canvi, a la C-14 en direcció a Salou, es troben creixements residencials i dels anomenats de carretera aparador. La construcció de dues circumval·lacions i la via ferroviària han marcat els límits d'expansió de Reus, tot i que en algun cas al nord i a l'est de la ciutat ja s'ha superat la via del tren.

554

Cal destacar que, entre la ciutat de Reus i el conjunt de l'aeroport i el polígon industrial de Constantí, hi ha conreus d'avellaner de regadiu en clara regressió per la pressió urbana i la fragmentació del paisatge.

El sector central s'estén entre les conurbacions de Reus i de Tarragona. És un sector caracteritzat per la presència d'una matriu agroforestal (amb matollars, oliveres i herbacis de secà) al nord, conreus herbacis de secà al centre, i avellaners i oliveres de regadiu a l'oest. Fins ara es tractava d'un sector al marge de l'ocu-

En els espais intersticials entre infraestructures es poden trobar espais agrícoles aïllats. Javier Valencia, Escola d'Art i Disseny de Tarragona

pació urbana, però darrerament s'hi estan implantant els primers polígons comercials (les Gavarres) i logístics (CIM del Camp). Tot i això, encara existeixen alguns indrets amb un paisatge més o menys ordenat i harmònic, com algunes plantacions d'oliveres o alguns camps sembrats.

El sector sud, des de la ciutat de Tarragona fins a la Pineda, està caracteritzat per la presència quasi absoluta dels elements construïts. A partir de la ciutat de Tarragona el desenvolupament residencial, industrial i comercial s'ha estès seguint els tres grans eixos de comunicació. A l'entorn de la T-11, en direcció a Reus, es troben un seguit de creixements residencials, antics i moderns, i l'inici del desenvolupament d'una carretera aparador. Al llarg de l'eix de l'antiga N-340, en direcció a Vila-seca, i de l'autopista AP-7, en direcció a Salou, es localitzen polígons industrials de serveis (més propers a la ciutat de Tarragona), la gran indústria química (localitzada entre les dues vies de comunicació esmentades) i els barris residencials associats a la indústria (al nord de l'antiga N-340).

El creixement més o menys compacte de Reus contrasta amb els creixements de la ciutat de Tarragona que, en no poder créixer

El polígon comercial de Les Gavarres se situa a la perifèria entre Tarragona i Reus. Anna Guardiola, Escola d'Art i Disseny de Tarragona.

El paisatge agrícola original de la plana ha estat substituït per l'expansió de la indústria petroquímica. Observatori del Paisatge

homogèniament per qüestions topogràfiques, ho fa a partir dels barris de ponent (Bonavista, Torreforta, Campclar) situats entre l'antiga N-340 i l'autovia T-11. La construcció de l'autovia A-7 ha representat un nou límit en el creixement de la ciutat.

Al sector proper a Vila-seca i a la Pineda apareixen fragments agroforestals que fan una funció d'esponjament entre la gran indústria i el sector residencial de Vila-seca i el turístic de la Pineda. Són territoris que, en part, mantenen la funció agrícola i, en part, estan abandonats a l'espera d'acollir un nou ús. Aquesta dualitat indústria-turisme ha afavorit indirectament el desenvolupament natural del sistema humit dels Prats de la Pineda.

En general, doncs, es pot contemplar una unitat de paisatge que internament conté fragments encara prou ben estructurats i que mereixen una atenció especial per evitar perdre'ls.

Expressió artística del paisatge

Els nuclis urbans històrics i els paisatges agrícoles existents han despertat entre els artistes nombroses inquietuds i formes d'expressió. Tanmateix, la major part de les obres no han tingut una repercussió més enllà del propi territori.

Cal mencionar una cita literària d'Hortensi Güell i Güell, escriptor i pintor (Reus 1876-Salou 1899), que es titula "La tornada a Reus", on l'autor recorda el paisatge agrícola i litoral d'aquest indret:

"Tots los anys, a l'acostar-se l'istiu, quan s'allarga el dia, el sol escalfa, els arbres esclaten en fulles i blanquegen los ametllers bords que hi ha al Retiro, sento, amb més delit que mai l'enyorança de la pàtria, que més que mai veig amb los ulls de l'ànima. I em sembla veure els camps de la plana de Reus rejoyenir-se i vestir-se amb les millors gales per a fruit de goig de les lloances que els de casa i els forasters li dirigeixen. [...] A mida que la primavera avança, sento més fort lo desig de que arribi l'hora d'empendre el viatge, i més me complasc en somiar despert i en forjar-me la il·lusió de que ja estic al tren que surt esbategan del túnel de l'Argentera, i jo, dret, guaitant a la finestra del cotxe, crido joiós:

– La mar, ja es veu la mar, ja es veu la plana, ja som a casa! I llavors sí que hem sembla estar ja en la realitat en aquell bocí de mon que és per mi el cel, lo paradís de l'ànima" (Güell, 1902: p. 9-10).

Josep Pla també fa referència al paisatge agrícola dels entorns de Reus:

"El Camp de Tarragona té una botànica formada principalment per tres menes d'arbres. El primer arbre, o arbust és l'avellaner. [...] L'avellaner ocupa les terres bones, els marges dels corrents d'aigua, les fondalades de les valls. Sobre les corbes de les ondulacions, s'hi aixequen els garrofers, dels quals podem veure bons exemplars. A les altures, de terres més pobres, hi ha l'olivera" (Pla, 1976: p. 1.092).

Resumir aquí la multitud de publicacions i obres d'art que fan referència als paisatges urbans, tant de la ciutat de Reus com de la ciutat de Tarragona, resulta una tasca ingent. Tot i això, sí que és interessant destacar la influència que en els artistes ha exercit el patrimoni romà de Tarragona o l'arquitectura modernista de Reus, com dos dels conjunts patrimonials més destacats.

La gran indústria química, tot i que gaudeix d'un reconeixement per part d'alguns dels habitants de la zona, no ha transcendit des del punt de vista artístic. Potser caldrà esperar a futures generacions perquè reconeixin les diverses formes i colors com a fonts d'inspiració de les seves obres d'art.

Des de diversos col·lectius acadèmics (Universitat Rovira i Virgili, Escola d'Art i Disseny de Tarragona...) s'han organitzat activitats científiques i divulgatives sobre la influència del paisatge de l'entorn en l'art de diversos autors.

Valors en el paisatge

Els valors ecològics presents en aquesta unitat, en general, són escassos, a causa de l'elevat nivell d'humanització. No obstant això, conté algunes àrees amb funcions ambientals molt interessants, com els Prats de la Pineda, l'únic espai d'interès natural reconegut, i els espais agrícoles del sector central de la unitat.

Els prats de la Pineda, una zona humida amb un notable interès ecològic, es troben protegits juntament amb la séquia Major, i alhora formen una extensió de 48 hectàrees incloses a la xarxa Natura 2000.

Un altre sector, amb unes funcions ecològiques interessants, és el sector central de la unitat situat entre les conurbacions de Reus i Tarragona. Es tracta d'una àrea on predominen els conreus d'olivera i d'herbacis, juntament amb herbassars i brolles mediterrànies, i que representen l'únic corredor de certa entitat entre el sector de la plana del Baix Camp i el riu Francolí. Tot i tractar-se d'un espai

555

El conjunt de restes romanes de la ciutat de Tarragona, Patrimoni de la Humanitat de la UNESCO. Departament de Territori i Sostenibilitat

Estèticament, el polígon industrial petroquímic Sud de Tarragona és valorat positivament per una part de la població. Marta Gasull, Escola d'Art i Disseny de Tarragona

molt fragmentat per les infraestructures, encara permet la funcionalitat com a corredor ecològic.

Els valors estètics, que a la vegada són també valors històrics, són presents en dos tipus d'ambients. D'una banda, estan associats als espais no urbanitzats (sector de la Pineda i sector central), on es mantenen àrees amb àmplies visuals i sectors d'una qualitat estètica remarcable, amb elements puntuals que representen fites en el paisatge (com per exemple alguns grans masos, com el de la Boella). D'altra banda hi ha els nuclis antics de Reus i Tarragona, amb les actuacions de regeneració que en els darrers anys s'hi han practicat. Són espais que contenen valors estètics i històrics. En aquest sentit destaquen el conjunt de restes romanes Patrimoni de la Humanitat de Tarragona (muralls, amfiteatre...) i el patrimoni modernista de Reus (Institut Pere Mata, Casa Navàs, Casa Gasull, Estació Enològica, etc.).

El polígon químic sud és un espai especialment interessant d'analitzar des del punt de vista estètic, per les diverses connotacions que la societat hi dona. Per a una part de la població, aquestes instal·lacions contenen poc valor estètic, ja que les associen a les connotacions negatives de les activitats contaminants. Per altra banda, hi ha altres persones que en tenen una valoració positiva des del punt de vista estètic, per la diversitat de formes i colors que imprimeixen en el paisatge, sobretot a la nit, amb la gran quantitat d'il·luminació, generen un paisatge que, si més no, crida l'atenció.

Per altra banda, determinats espais agrícoles poden despertar un sentiment d'identitat entre alguns sectors de la població, especialment aquells que han estat més directament relacionats amb aquesta activitat. De la mateixa manera, per als sectors de població vinculats a l'activitat industrial, determinats paisatges de la indústria química poden reforçar el seu sentit de pertinença al lloc, malgrat que per a altres puguin significar tot el contrari.

Entre els elements amb valors religiosos i espirituals destaca, per sobre de tot, la catedral de Tarragona, pel seu simbolisme, que representa l'arquebisbat de Tarragona. L'església prioral de Sant Pere o el santuari de Misericòrdia de Reus també representen va-

La Prioral de Sant Pere és un dels elements més simbòlics de la ciutat de Reus i el seu campanar és una referència visual des de la majoria dels accessos a la ciutat. Observatori del Paisatge

lors religiosos importants en aquesta ciutat. Altres elements religiosos menors (ermita de la Mare de Déu de la Pineda) tenen un significat espiritual, tot i que per a un volum de població menor.

Entre els valors productius del paisatge destaquen alguns conreus d'olivera, com el de la Boella, que representen un complement perfecte per a l'activitat de restauració que es duu a terme.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Les principals rutes que apropen al paisatge són les carreteres, especialment l'N-340, o també les secundàries, que en permeten una millor contemplació. La topografia plana de la unitat fa que no destaquin rutes paisatgístiques per gaudir-ne a peu.

Per recórrer amb cotxe la unitat es recomanen les dues rutes següents:

La primera, situada en l'àmbit marítim, i que avança entre Tarragona, Salou i Vila-seca, per les carreteres C-31b, TV-3148, i TV-3146.

I la segona, de caràcter més interior, va de Reus a Constantí per la TV-7211, i ens permet observar un paisatge més lligat al món agrari tradicional que no pas al turisme.

Per passejar a peu es recomana resseguir el GR-92, sender de gran recorregut que recorre el litoral català tant a prop de la costa com li és possible.

Al terme municipal de Reus s'han habilitat cinc recorreguts per l'entorn suburbà i rural del terme que permeten una aproximació pausada i didàctica als diversos indrets, alhora que esdevenen camins de pas habitual per a pagesos, residents i excursionistes.

El fet que la unitat de paisatge tingui un perfil topogràfic pràcticament pla, i que estigui situada en una cota inferior als territoris que l'envolten pel nord, l'est i l'oest, fa que sigui difícil trobar punts per a la contemplació i el gaudi del paisatge. En tot cas, un element arquitectònic com la torre del Pretori, situada a la ciutat de Tarra-

gona, és potser el millor indret per a l'observació del paisatge, no només de la unitat mateixa, sinó del conjunt de la plana del Camp de Tarragona.

Un altre punt d'observació de la unitat és el cap de Salou, que des del sud dóna una perspectiva de tota la costa de la unitat, així com del Mediterrani, de la unitat veïna del Litoral del Camp i de la costa Daurada, en general.

Possible evolució del paisatge

Si segueix la mateixa tendència que en els darrers anys, i si es compleixen les previsions de construcció de noves infraestructures, sembla que en el futur més immediat es pot produir una continuació de les dinàmiques observades recentment: fragmentació i disminució de l'espai agrícola i dels espais naturals romanents i creixement de l'espai construït.

Els espais que poden rebre de manera més directa aquesta pressió seran els prats de la Pineda, per una banda, i els espais agrícoles a mig camí entre Reus i Tarragona, per l'altra.

A la perifèria de Tarragona hi ha diversos espais ja urbanitzats i pendents de ser ocupats per naus industrials o habitatges. Javier Valencia, Escola d'Art i Disseny de Tarragona

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Els efectes de les inundacions periòdiques que es produeixen en els sectors planers propers a la costa i, en ocasions, el desbordament de les rieres i del riu Francolí poden ser importants pel que fa als danys materials provocats a causa de l'ocupació humana dels espais històricament inundables.
- La séquia Major, construïda a mitjan segle **xvi**, està actualment enclavada entre espais altament transformats. És un element del patrimoni agrícola amb importants funcions ecològiques i paisatgístiques, en part per les característiques de la flora (canyissars, vegetació higròfila) i la fauna (fartet, gamarús) que acull. Una superfície de 17 hectàrees de la séquia Major és inclosa al PEIN.

- L'activitat agrícola ha perdut la importància que tenia fins a mitjan segle **xx** a favor de l'ocupació del territori per als usos residencials i les infraestructures. Els camps de conreu, molt fragmentats, gairebé estan condemnats a la desaparició, si les dinàmiques actuals segueixen invariables.

Oportunitats:

- El paisatge de la unitat Tarragona-Reus gravita sota les dinàmiques pròpies dels sistemes urbans, impulsades per l'activitat econòmica dels dos principals nodes: Tarragona i Reus.
- Les restes arqueològiques monumentals de l'època romana, declarades Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, constitueixen un dels elements més emblemàtics de la unitat pel seu significat històric i paisatgístic.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Dues ciutats grans –Reus i Tarragona– amb conjunts monumentals històrics i artístics –romà a Tarragona i modernista a Reus–, i un patrimoni urbanístic conservat i valorat.

OQP2

Unes infraestructures que dotin d'accessibilitat, que proporcionin unes visuals endreçades i de qualitat i que evitin la compartimentació i fragmentació de l'espai obert que travessen. Són infraestructures d'abast general: viàries, com ara les autopistes o autopistes AP-7, T-11, C-14, N-420, A-7, C-318, i les carreteres N-240, N-340, N-241, TV-3145 i TV-3148 i TV-3146; ferroviàries existents, com les línies de Tarragona de Reus i les projectades del corredor mediterrani; l'aeroport de Reus; el port de Tarragona, etc.

OQP3

Uns paisatges industrials i logístics que mantinguin les condicions de seguretat i separació necessàries dels teixits residencials i que s'adeqüin a l'entorn paisatgístic en el qual s'integren.

OQP4

Façana litoral ocupada en bona part pel port de Tarragona, amb vocació d'augmentar-ne l'activitat, i per les platges de Tarragona, que afegixen valor al teixit urbà i de la Pineda, a l'extrem sud, que ha d'incorporar en els desenvolupaments urbanístics els valors naturals de les pinedes arran de mar, els espais humits de la séquia Major i els prats i els jaciments arqueològics de Cal·lípolis.

OQP5

Un paisatge agrícola en espais intersticials, en condició d'espais oberts, viu i conservat. Els espais agrícoles estan formats per mosaics d'herbacis de secà, oliveres i avellaners barrejats amb matollars i erms expectants en els intersticis de les infraestructures i les proximitats dels sòls ja urbanitzats.

Àrees amb valors especials per protegir

- Elements patrimonials puntuals, com l'ermita de la Mare de Déu de la Salut, l'ermita de la Mare de Déu de la Pineda, l'ermita de la Mare de Déu de Misericòrdia o el castell de Solcina. Pels valors simbòlics i identitaris, religiosos i espirituals i d'ús social, cal mantenir-ne uns entorns ordenats i endreçats per mitjà d'una normativa continguda en els respectius plans urbanístics.
- Paisatge de dunes i maresmes dels Prats de la Pineda. Pels seus valors ecològics i estètics, caldria preservar-los de qualsevol actuació que en modifiqués la naturalesa, a la vegada que caldria impulsar un instrument de conservació i gestió integral d'aquest fràgil i singular espai, que tingui en compte els aspectes següents:
 - a) Relligar-se amb l'Espai d'Interès Natural de la Séquia Major.
 - b) Incorporar els elements arquitectònics i històrics com les restes del jaciment de Cal-lípolis.
 - c) Emprar el potencial didàctic i pedagògic dels paisatges dunars i de maresme, amb l'objectiu d'augmentar el grau d'identificació de la població amb aquest paisatge i de conscienciar-la del seu caràcter de bé escàs.
- Barrancs i rieres que, des de les muntanyes del Baix Camp fins a la mar Mediterrània o el mateix riu Francolí, creuen en direcció sud-est. Per la seva vàlua ecològica i estètica, caldria preservar-los de qualsevol mena d'actuació, restaurar-ne els espais degradats, especialment per causa de les activitats extractives, i adequar-ne l'accessibilitat per al gaudi, tot garantint-ne la funcionalitat ecològica. A la vegada, caldria introduir la diversitat paisatgística enmig de la plana, amb un conjunt d'instruments de restauració i gestió que tingués en compte les consideracions següents:
 - a) Restauració i naturalització dels trams degradats de l'espai fluvial del riu Francolí amb espècies pròpies de l'ecosistema de ribera.
 - b) Creació d'espais de lleure agradables i accessibles a la població en trams amb bona qualitat paisatgística de la ribera del riu Francolí.
 - c) Proposta de mesures de restauració i adequació paisatgística de l'espai de conreus i hortes que s'estenen a banda i banda del riu Francolí.

OQP6

Un sòl compromès pel planejament urbanístic en el creixement dels teixits urbans que conservi en els espais oberts intersticials els valors de la natura i l'espai agrícola.

Àrees de foment de la gestió

- Sòl urbà format pels nuclis de Reus, Vila-seca de Solcina, Constantí, la Canonja i Tarragona, amb tots els barris inclosos (Bonavista, Torreforta, Campclar, la Granja, la Floresta, Sant Salvador), així com el dels polígons industrials Entrevies, Riuclar, Constantí, que formen un teixit urbà fragmentat i heterogeni, que haurien, a través dels respectius plans urbanístics i en el marc del Pla director urbanístic del sector central del Camp de Tarragona, de millorar la imatge dels accessos i els límits perifèrics, i impulsar estratègies de creació de centralitats i d'accessibilitat que dotin el territori d'una millor funcionalitat i organització urbana, a la vegada que compleixin l'edificació del sòl urbà classificat davant del creixement extensiu.
- Petroquímica del polígon químic Sud, situat entre l'antiga N-340, la Pineda i el port de Tarragona, que tot i la disparitat de percepcions que genera entre la població, caldria valoritzar-ne determinats aspectes del paisatge industrial que ha generat, amb un fort component identitari, a través d'intervencions de millora de la qualitat estètica de les instal·lacions i d'integració en el paisatge. Es tindran especialment en compte, a través d'una proposta de rehabilitació impulsada per la patronal química mateixa, aspectes com:
 - a) L'aspecte dels dipòsits, tubs, xemeneies i altres sistemes, a fi de millorar-lo i fer que transmetin sensació d'espai cuidat, endreçat i segur.
 - b) La imatge externa que projecten aquestes instal·lacions: il·luminació nocturna, perfil, tancaments verds...
- Platges de la Pineda, el Miracle i de la Rabassada, apreciades com espais turístics i d'oci, que afegeixen valor als teixits urbans i que haurien de gestionar-se d'acord amb la preservació dels valors naturals que contenen i la dotació dels serveis i accessibilitats adequades.
- Corredor agrícola format per mosaics d'herbacis de secà, oliveres i avellaners barrejats amb matollars i erms, que s'entén de nord-est a sud-oest entre les dues grans ciutats. Cal mantenir-ne la condició d'espai obert, a fi de constituir un corredor que permeti el pas franc de les infraestructures entre l'autopista i el corredor mediterrani ferroviari, tot preservant els valors de l'espai agrícola així com els d'ús social, a través de l'establiment d'un seguit d'itineraris i espais que permetin el gaudi del paisatge. En aquest espai s'hauria de tenir en compte que cal:

> continua de la pàgina anterior

- a) Evitar la construcció i les infraestructures en els espais agrícoles amb una qualitat del sòl agrícola més alta.
 - b) Frenar la conurbació entre els dos nuclis veïns tot evitant un continu urbà sense espais oberts o zones verdes suficients.
 - c) Tenir especial cura de la zona agrícola de la perifèria nord i oest de Vila-seca per la seva posició de frontera en la transició de l'àmbit urbà i del rural,
 - d) Fomentar a través del planejament urbanístic supramunicipal (planejament director) la constitució d'un corredor verd entre Bonavista i Campclar que s'integri en una xarxa que connecti els espais agrícoles i naturals del mas Alemany i el sud de Constantí, fins a connectar amb el riu Francolí.
 - e) Proposar una reglamentació per als corresponents plans urbanístics que contribueixi a potenciar el valor del paisatge agrícola d'avellaners present entre les ciutats de Tarragona i Reus.
 - f) Sensibilitzar la població sobre la importància del manteniment del paisatge de l'avellaner com un cultiu significatiu amb valor identitari, estètic i productiu elevat al Camp de Tarragona.
 - g) Proposar mesures de restauració i adequació paisatgística de l'espai de conreus i hortes que s'estenen a banda i banda del riu Francolí.
- Miradors paisatgístics de la torre del Pretori i del cap de Salou. Cal conservar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos.
- Àrees susceptibles d'accions d'ordenació**
- Accessos al nucli de Tarragona en els enllaços entre les grans vies de comunicació (autopista AP-7, autovia A-7, autovia T-11 i C-14). Cal arranjar-los tant per assolir-ne la integració paisatgística com per la millora de la qualitat de la senyalització. A la vegada, caldria ordenar, a través d'un instrument de millora i condicionament, el paisatge viari de l'antiga carretera N-340 entre Tarragona i Vila-seca, al seu pas pels intersticis dels nuclis residencials i els polígons industrials. També caldria estudiar una proposta per arranjar el paisatge de les rotondes de trànsit i encreuaments de l'N-420 i de l'N-340.
 - Ribera de la séquia Major. Pel seu valor ecològic i estètic, i per la seva funció d'àrea tampó, caldria preservar-la d'actuacions que en pertorbessin la viabilitat ecosistèmica, i a la vegada caldria procurar que se'n facilités el gaudi i l'ús social tot respectant-ne els valors intrínsecs a través de la protecció, per mitjà de plans urbanístics, del sòl agrícola que envolta l'espai PEIN de la séquia Major.
- Espais periurbans situats al perímetre de Reus, a l'entorn de les grans infraestructures de comunicació, a l'eix del riu Francolí i al front litoral del port de Tarragona-la Pineda, formats per espais erms, esquitxat d'edificacions disperses, abocaments i restes d'antics conreus. En el procés de transformació urbanística, o bé haurien d'integrar-se correctament en les trames urbanes preexistents, o bé mantenir la condició d'espais oberts restaurant-ne els valors naturals o productius, i ordenar-los per permetre'n l'ús social. Algunes de les mesures que caldria considerar són:
 - a) Garantir el màxim esponjament entre Bonavista i Campclar mitjançant zones verdes urbanes.
 - b) Transformar en parc periurbà l'espai obert entre Torreforta i la Floresta.
 - c) Potenciar el mur verd de Tarragona, situat entre els barris de Ponent i el polígon químic Sud, amb l'objectiu de millorar la qualitat paisatgística dels espais intersticials entre ambdós àrees.
 - d) Orientar el creixement urbà en aquelles àrees intersticials situades al nord (barri de Sant Joan), a l'oest (barri de la Immaculada) i al sud (Mercader) de Reus, on actualment ja predomina l'espai urbanitzat.
 - e) Regenerar l'espai fluvial degradat de les ribes del riu Francolí per dotar-lo de més trams amb un caràcter natural, a la vegada que es creïn espais de lleure accessibles a la població en punts adequats i es recuperin i potenciïn els espais de conreus i hortes que s'estenen a banda i banda de diversos trams del riu.
 - g) Evitar la implantació d'edificacions a l'àrea de conreus i erms del mas de Vidal per la capacitat de millorar paisatgísticament l'entorn i per limitar estratègicament els creixements cap a sectors que, d'altra manera, empobririen la qualitat del paisatge.
 - h) Crear un espai periurbà entre Torreforta i la Floresta, tot interconnectant-lo paisatgísticament amb altres espais verds de la ciutat de Tarragona a través de vies verdes, i fent-lo accessible amb transport públic.
 - i) Mantenir i, si s'escau, restaurar l'espai natural i els hàbitats d'interès comunitari situats al nord del barri de Sant Pere i Sant Pau de Tarragona.
 - j) Garantir l'esponjament del paisatge comprès entre els barris de Bonavista i la Canonja per mitjà de la creació d'àrees arbrades que relliguin els espais periurbans. La zona s'interconnectarà paisatgísticament amb altres espais verds de la ciutat de Tarragona.
 - Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Tarragona-Vila-seca.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Ribera de la Sèquia Major
- Paisatge de dunes i maresmes
- Element patrimonial i entorn

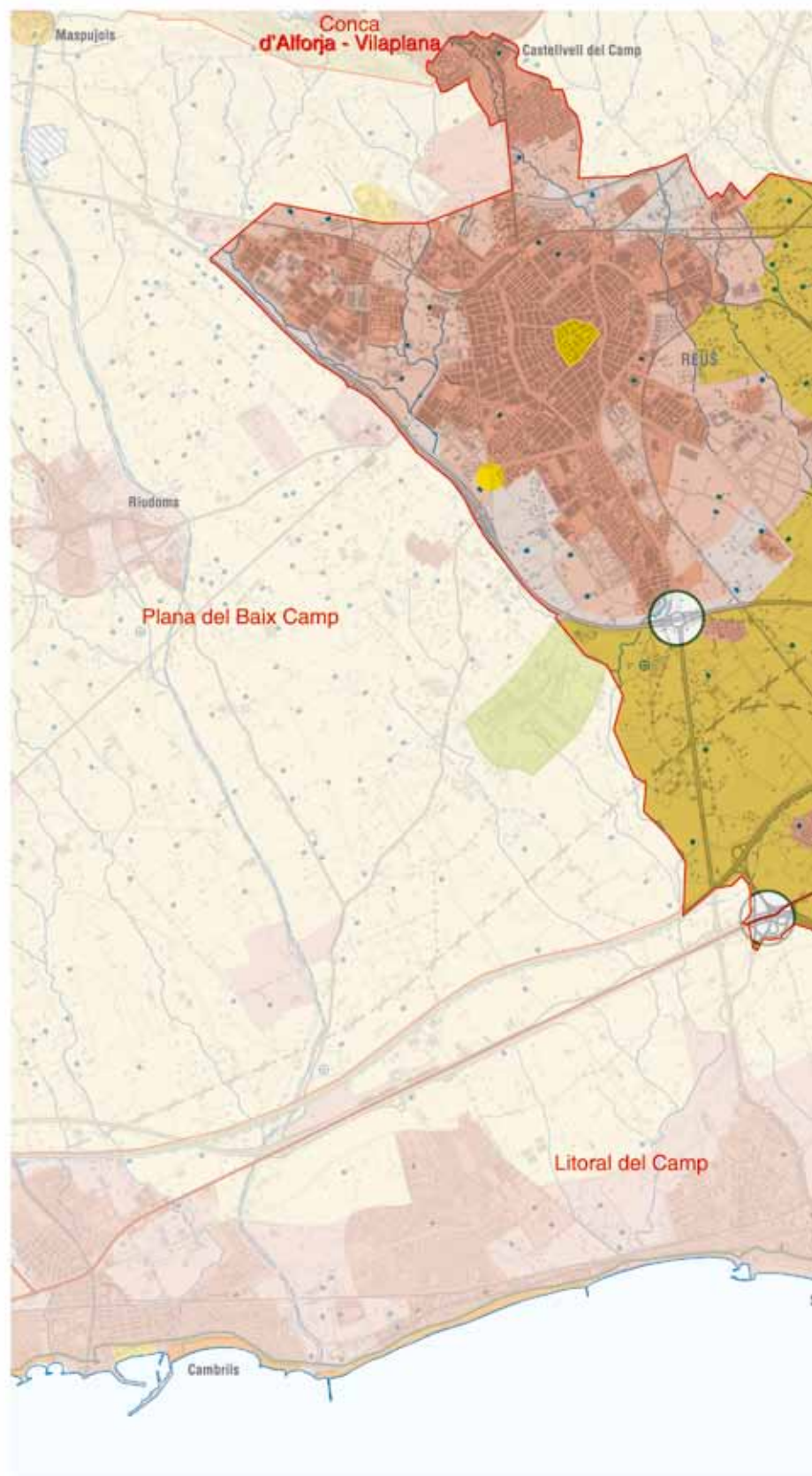
Àrees de foment de la gestió

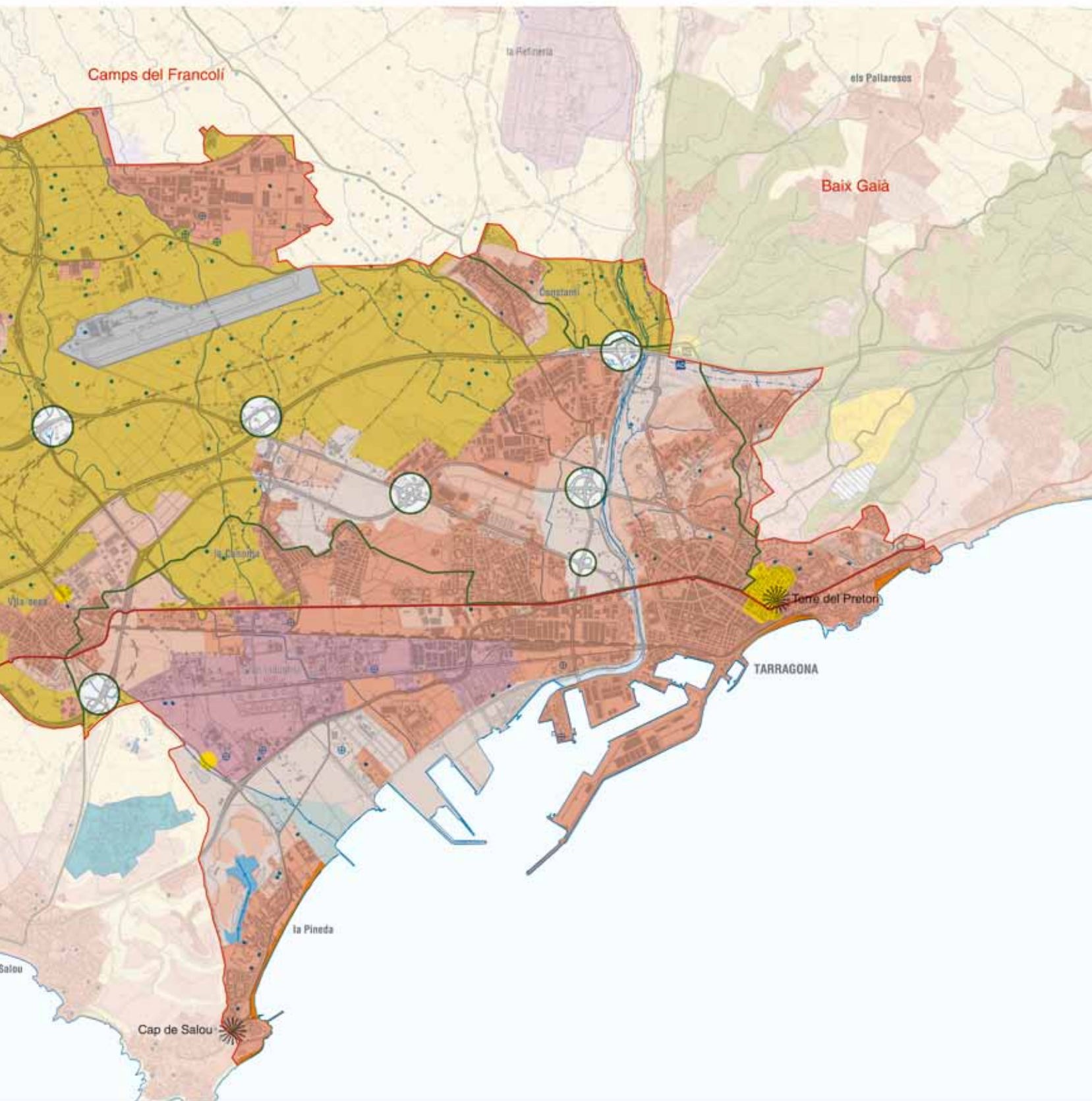
- Mirador
- Platja
- Corredor agrícola
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable
- Polígon industrial petroquímic
- Aeroport de Reus

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Accessos als nuclis de Tarragona i Reus
- Espai periurbà
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

560

21. Camps del Francolí

Comarca:

Baix Camp, Alt Camp i Tarragonès.

Superfície:

21.542 ha

Municipis:

Valls, el Milà, la Masó, Alcover, la Selva del Camp, Vilallonga del Camp, el Morell, la Pobla de Mafumet, Perafort, Almoster, Constantí, i parts de Reus i Castellvell del Camp.

562

Conreus d'oliveres a prop del polígon industrial petroquímic Nord. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge agrícola de plana, entre el riu Francolí i les muntanyes de la serra de la Mussara.
- Mosaic agrícola molt divers i heterogeni on predominen els conreus llenyosos de regadiu: avellaners, oliveres i ametllers.
- Camps de secà de poca extensió i dedicats al conreu d'oliveres, ametllers, cereals i vinya.
- Els espais naturals hi estan poc representats. La vegetació de les ribes del Francolí i dels torrents que li són tributaris constitueixen els hàbitats més valuosos.
- Contrast entre els conreus agrícoles tradicionals i els usos industrials dels complexos petroquímics del Morell i la Pobla de Mafumet.
- Els nuclis urbans es localitzen uns al peu dels primers contraforts de la serralada i amb domini sobre les planes immediates (Almoster, la Selva del Camp, Alcover) i els altres quasi a la riba del Francolí com la Masó, el Milà, el Rourell, Vilallonga, el Morell i la Pobla de Mafumet.

Mirador

Itinerari motoritzat

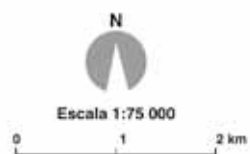
5 la Selva del Camp - el Rourell - C-37

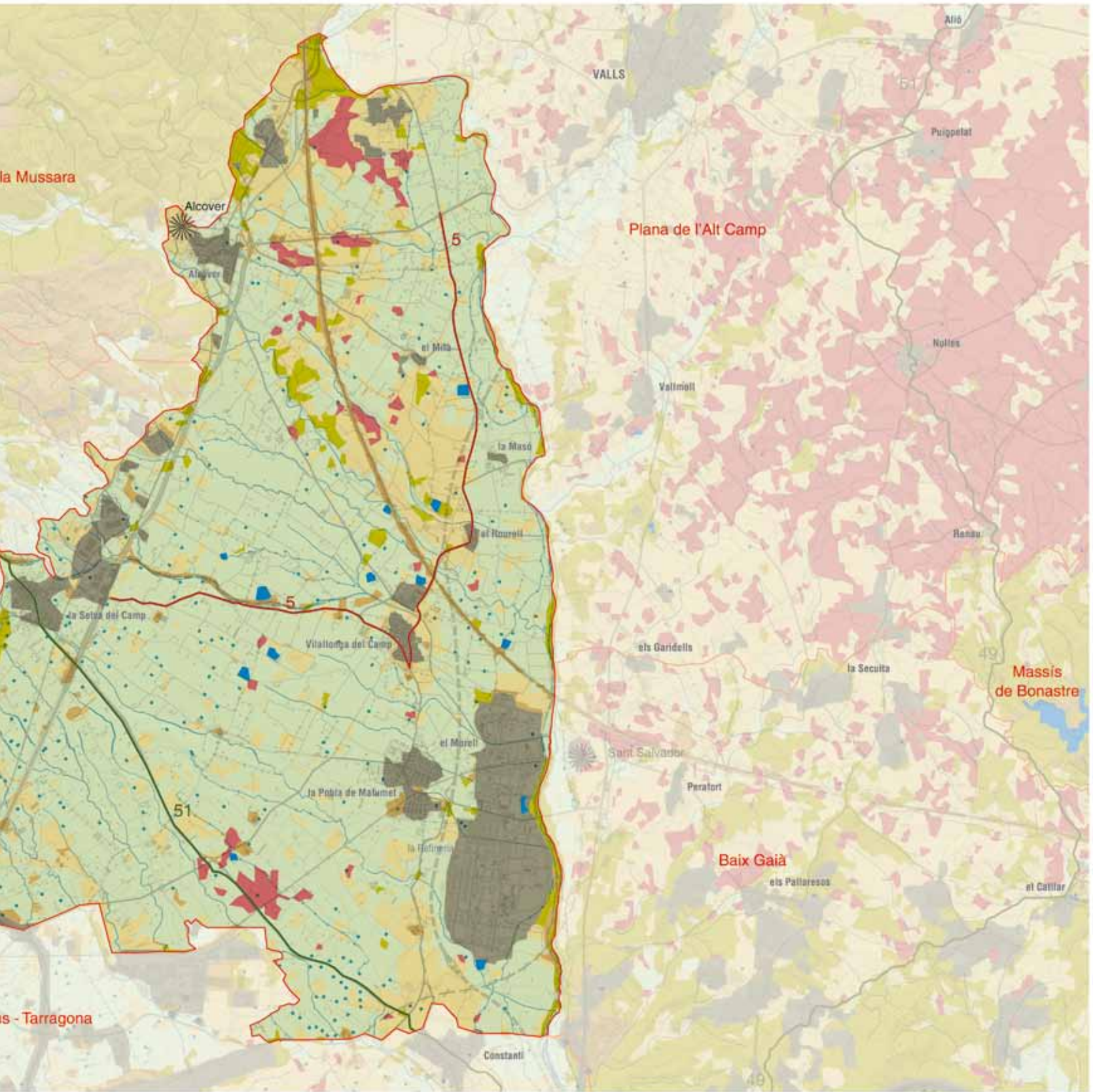
Itinerari a peu

51 GR-65-5 - Camí de Sant Jaume

564

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El paisatge planer dels Camps del Francolí s'estén entre el llit del riu Francolí, que circula pel costat de llevant, i els relleus perifèrics de la serra de la Mussara que tanquen la plana per ponent. Al sud, el límit el marca el canvi paisatgístic que es produeix entre Constantí i Reus, quan la plana perd el caràcter agrícola per la implantació d'infraestructures viàries i grans àrees d'equipaments.

L'orografia d'aquest territori és molt suau. El relleu oscil·la entre els 40 metres de cota vora el riu Francolí a l'alçada de la Pobla de Mafumet, i els 260 metres d'Alcover, al peu dels primers contraforts de la serra de la Mussara. Tota la plana bascula, per tant, lleugerament cap a llevant, fet que condiciona el traçat de la xarxa hidrogràfica tributària del Francolí, que pren una orientació d'oest cap a l'est.

Els materials que afloren a la plana són sediments al·luvials i col·luvials de l'Holocè, constituïts per graves, conglomerats i sorres. Just a la riba dreta del Francolí, en tot el sector oest que limita amb el riu, apareixen materials una mica més antics, del Pleistocè-Holocè basal, amb predominança de graves amb sorres, llims i argiles.

La xarxa hidrogràfica està constituïda pel riu Francolí, el col·lector principal, que circula en sentit nord-sud pel costat de llevant, on fa de límit amb la plana de l'Alt Camp. El Francolí recull les aigües de tot un conjunt de rieres i torrents que tenen el seu origen en els relleus de la serra de la Mussara. El riu Glorieta és un dels més llargs, ja que s'obre camí per l'interior dels relleus de la serra de la Mussara des del peu dels altiplans dels Motllats fins a sortir a la plana per Alcover i dirigir-se cap al Francolí pel sud del Rourell. Un altre afluent de llarg recorregut és la riera de la Selva, que des del sector oriental de la fossa de Vilaplana es dirigeix cap al Francolí després de passar per la Selva del Camp, Vilallonga del Camp i el

566

La vegetació de ribera està poc desenvolupada i es redueix a masses discontinues de canyar (*Arundo donax*) i canyís (*Phragmites australis* subsp. *australis*) principalment situades al riu Francolí. Observatori del Paisatge

Morell. Tot aquest conjunt de rieres i torrents es caracteritza per tenir estiatges molt marcats i poder causar riudes quan a la tardor cauen pluges molt intenses.

La gran extensió que ocupen els usos agrícoles, un 85% de la superfície, ha fet recular extraordinàriament els espais amb vegetació natural. Només hi resta algun petit clap de pineda de pi blanc que destaca entre els conreus, com el bosc de la Marquesa prop del Rourell, juntament amb brolles i erms que prosperen en algun camp abandonat. La vegetació de ribera apareix de forma discontinua en els marges de les rieres i torrents que travessen la plana i sobretot a les ribes del riu Francolí. Bardisses i canyars ressegueixen els cursos d'aigua. A la riera de la Selva apareix l'alloc (*Vitex agnus-castus*) i canyissars sobre els sòls més humits. També s'hi troben comunitats dels codolars amb el cascall marí (*Glaucium flavum*). A les ribes del Francolí apareixen fragments d'alberedes, freixenedes i salzedes. Hi ha 90 hectàrees de boscos de les ribes del Francolí, que pertanyen als ajuntaments de la Pobla de Mafumet, Perafort i els Pallaresos, que estan sotmesos a un règim de gestió pública.

Tot i que tradicionalment els conreus de secà eren els predominants, molt aviat es van començar a aprofitar les aigües del Francolí i després a perforar pous per poder regar. El regadiu es va estendre encara més després de les gelades de 1956 que van afectar oliveres, avellaners i garrofers. El Milà, per exemple, és un dels municipis que gaudeix d'una major part de la seva superfície de conreu dedicada al regadiu. Als termes municipals de la Masó i el Rourell també hi ha un gran predomini de les terres regades en detriment del secà, gràcies tant a les aigües del Francolí com a les basses construïdes pel servei de regants del Sindicat de l'Aigua. A la Selva del Camp es dedica al regadiu gairebé tot el sòl agrícola, igual que a la Pobla de Mafumet i al Morell. En l'espai de regadiu els conreus principals són els avellaners, les oliveres i els ametllers. Al secà hi predominen ametllers i cereals entre algunes parcel·les de vinya. També oliveres i garrofers ocupen petites superfícies dedicades a fruiters de secà, tot i que són freqüents com a marges de conreu al voltant dels camps. Els conreus dedicats a vinya són un relicte, només ocupen un escàs 2% de la superfície conreada i es concentren bàsicament a Alcover i a Constantí. Tot i que la ramaderia no hi és gaire representativa, algunes granges d'aviram i de porcí complementen el sector agrari.

Evolució històrica del paisatge

Els conreus d'aquest territori van ser fins ben entrat el segle XVIII, el mosaic de la trilogia mediterrània (el blat, la vinya i l'olivera), tot i que des del segle XIV hi ha constància de la lenta expansió del conreu de l'avellaner. El segle XIX va ser el de l'expansió de la vinya, que va arribar a sobrepassar el 50% de la superfície conreada, quan es van rompent terres fins aleshores ocupades per massa forestal. Alguns noms de partides de terme així ho testimonien: "la vinya" o "les vinyes". El cereal esdevé un conreu testimonial, i l'olivera es manté com un conreu complementari, en competència amb un conreu que pren força, com és el garrofer que, després de la crisi de la fil·loxera, es cultiva en els terrenys menys aptes per a altres cultius.

A partir de la darrereria del segle XIX, com a conseqüència de la fil·loxera, el paisatge de la vinya canvia pel de l'avellaner i esdevé, així, quasi en monocultiu a la majoria de terres de regadiu. En un segon terme apareix l'olivera com a conreu complementari, el garrofer com a conreu de secà en espais més marginals, i en menor grau l'ametller.

El cereal va associat a poques hectàrees, vinculades a explotacions ramaderes, mentre que la vinya experimenta una revifalla en punts molt localitzats dins dels Camps del Francolí.

A partir de la crisi del conreu de l'avellaner, als anys noranta del segle XX, s'ha recuperat el conreu de l'olivera, associat a una millora dels rendiments econòmics a través de la Denominació d'Origen Protegida Siurana. Aquesta revifalla de l'olivera ha permès fer una reconversió de finques que ha fet variar el paisatge. No obstant això, el conreu de l'avellaner des de 1999 s'adscriu a la Denominació d'Origen Protegida Avellana de Reus, fet que està ajudant a recuperar la importància d'aquest conreu.

Els nuclis dels Camps del Francolí tenen una evolució demogràfica similar fins a l'aparició del model econòmic basat en la indústria, cap a la dècada de 1960, moment en què es va produir un creixement dispar: els municipis on es localitzaven les indústries, o els nuclis propers, creixien de forma considerable, mentre que la resta romania estancada o decreixia en un inici. La diferent evolució demogràfica va suposar, també, una diferent incidència sobre el paisatge. La Selva del Camp va esdevenir un altre punt de creixement, junt amb Almofter, per la capacitat d'atraure població procedent de nuclis propers (especialment de Reus) i per la capacitat de desenvolupar un model industrial propi. La resta de nuclis intentaven seguir el model de la Selva per aprofitar la demanda del model urbanístic de ciutat jardí.

La població va fluctuar de forma important entre els segles XIV i XVIII, fins al punt que el 1719 hi havia menys població que a mitjan segle XIV. El 1787 es triplicà la població respecte a l'any 1719, i el 1860 el creixement fou ja del 32% en relació amb el 1787. A partir del tombant de segle XIX i motivat per la crisi del camp, es va produir una pèrdua continuada de població. La recuperació de població no es va fer efectiva fins a l'impuls econòmic dels anys cinquanta i seixanta del segle passat, amb la implantació i consolidació del model industrial del Camp de Tarragona.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El caràcter del paisatge dels Camps del Francolí ve donat, en primer terme, pel predomini del paisatge agrícola. La diversitat de conreus llenyosos, predominantment d'avellaners, a més d'oliveres, ametllers i alguns garrofers; és un dels trets paisatgístics que més crida l'atenció. En segon lloc, destaca el contrast entre l'àrea eminentment agrícola i els usos industrials que, encara que només ocupin el 5% de la superfície, estan molt concentrats i destaquen molt en el paisatge.

Sens dubte, per extensió i tradició, el sector agrícola és el que ha contribuït a transformar, modificar i determinar el paisatge dels

Camps del Francolí. La tendència a mantenir el conreu de l'avellaner quasi com a sistema de monocultiu, junt amb la lenta transformació d'algunes hectàrees en benefici del conreu de l'olivera, determinen el paisatge actual. Cal destacar aquesta àrea, juntament amb un sector de la plana del Baix Camp, ja que s'hi concentra una de les continuïtats de conreu d'avellaner més important de la península Ibèrica, fet pel qual ha esdevingut un paisatge molt singular i específic. Aquesta particularitat es pot observar en el seu màxim esplendor a l'àrea que hi ha entre la Selva del Camp, Alcover, el Milà, Vilallonga del Camp i el Morell.

D'altra banda, a l'extrem nord es localitzen conreus d'ametllers i garrofers, tot i que l'olivera està guanyant superfície gràcies a la revaloració de l'oli d'oliva arbequina. En aquest sentit, especialment la Cooperativa de la Selva, però també les d'Alcover, Almofter, el Morell i algunes iniciatives privades han impulsat la recuperació d'aquest conreu, en dotar de reg gota a gota molts camps d'oliveres joves per augmentar la producció respecte dels conreus de secà.

La vinya ha esdevingut testimonial en el paisatge dels Camps del Francolí, localitzada a determinades finques del Milà, Almofter i del mas de Sant Ramon i mas de les Ànimes a Constantí (on hi ha els camps experimentals dels estudis d'enologia de la Universitat Rovira i Virgili), recuperacions lligades a projectes productius de qualitat.

El conreu d'horta és també poc important, tot i que se'n localitzen algunes finques als entorns dels nuclis urbans.

Pel què fa a les construccions agrícoles, els masos que hi ha enmig de la plana solen ser d'arquitectura molt senzilla, i entre aquests, alguns resten funcionals mentre que altres han perdut tota possible activitat. Enmig dels camps, apareixen sovint basses d'aigua per al seu emmagatzematge, canals procedents de les mines d'aigua i petits edificis tradicionals on es guarden les eines del camp.

Cal destacar que de Constantí a la Selva del Camp apareix un enorme conjunt de sitges metàl·liques, entre els camps de conreu d'oliveres, avellaners i ametllers, que creen impacte visual per l'alçada de les estructures, la brillantor de la seva superfície i pel contrast que generen respecte dels usos agrícoles veïns.

Un altre element que cal destacar és la presència de nombroses explotacions ramaderes, on predominen les d'aviram, que sobretot es van expandir a la dècada dels cinquanta per la influència de la tradició de Reus, tot i que avui en dia algunes estan en desús. Tampoc no s'ha de menystenir, però, la producció ovina i porcina. El sector ramader es localitza de forma dispersa pel territori. És una ramaderia essencialment estabulada i, per tant, la principal incidència paisatgística d'aquesta activitat va associada a la construcció de naus i granges mancades de principis d'integració respecte del paisatge rural que les acull.

Al paisatge dels Camps del Francolí es produeix una contínua disminució de l'espai agrícola a causa del creixement de l'espai urbanitzat i de la proliferació de zones industrials que cerquen, en

Panoràmica dels Camps del Francolí on es pot observar el mosaic de conreus llenyosos constituït per avellaners i oliveres principalment. En primer terme s'observen algunes construccions dedicades a l'activitat ramadera. Al fons destaquen les xemeneies del polígon industrial petroquímic Nord situades darrere dels nuclis del Morell i la Pobla de Mafumet. Observatori del Paisatge

aquest àmbit entre Reus i Valls i entre les carreteres C-240 i N-240, la seva ubicació estratègica.

Pel que fa als espais naturals, l'ocupació humana del territori és tan antiga i intensa que la vegetació natural es localitza quasi exclusivament als marges dels barrancs i rieres que davallen de les muntanyes, on perviuen els testimonis dels boscos que un dia van ocupar majoritàriament aquesta plana.

Dins el sector industrial, destaca la refineria de petroli esmentada anteriorment i localitzada a prop del Morell i de la Pobla de Mafumet. Els altres municipis tenen polígons petits o mitjans on es barregen activitats industrials i comercials, com a la Selva del Camp o Alcover. Cal destacar que a Alcover, a més, hi ha indústria siderometal·lúrgica, paperera i tèxtil.

Els nuclis urbans es localitzen a la perifèria d'aquest territori, uns al peu dels primers contraforts de la serralada i amb domini sobre les planes immediates (Almóster, la Selva del Camp, Alcover) i els altres quasi a la riba del Francolí, i tracen entre ells una línia imaginària que correspondria a un antic camí del marge dret del Francolí que justificaria la localització d'aquests assentaments quasi riberencs. Aquest és el cas de la Masó, el Milà, el Rourell, Vilallonga, el Morell i la Pobla de Mafumet, que s'espaien entre ells més o menys uns tres quilòmetres, excepte en el cas del Morell i la Pobla de Mafumet, on és imperceptible el canvi d'un municipi a l'altre. Els nuclis situats al peu de la serralada encara conserven l'estructura medieval tancada de carrers estrets, tot i que han experimentat creixements urbanístics en alguns casos importants. Tots aquests nuclis disposen d'una xarxa urbana consolidada, que havia crescut de forma moderada. Recentment, però, aquests municipis també han iniciat importants processos de creixement urbanístic que estan modificant la imatge dels nuclis i la seva relació amb el territori.

L'entorn del nucli de la Pobla de Mafumet encara conserva parcel·les amb conreus d'oliveres i avellaners. Observatori del Paisatge

La dinàmica actual del paisatge dels Camps del Francolí posa de manifest els contrastos entre les diferents activitats. Per una banda, hi ha pobles petits com la Masó o el Rourell que han crescut minsament alineats a la carretera principal que travessa tot el poble, mantenint el caràcter rural i envoltats per un entorn agrícola. D'altra banda, l'atracció pel món rural ha provocat que en alguns municipis s'hi basteixin noves construccions de cases adossades als afores, com és el cas de Vilallonga del Camp, municipi que està experimentant un fort creixement urbanístic en un paisatge de camps d'oliveres i avellaners. Igualment, a la Selva del Camp, municipi que ja disposa d'un nucli antic gran, molt arranjat i cuidat, s'estan construint molts habitatges adossats amb una important proporció d'espai enjardinat, així com a Alcover. Cal remarcar que aquest tipus de creixement també afecta els nuclis més petits com el Rourell, tot i que en menor mesura.

Als nuclis industrials de la Pobla de Mafumet i el Morell, les concentracions urbanes tendeixen a créixer de forma més compacta tant residencialment com industrialment, incentivades per la seva ubicació estratègica i el teixit industrial ja present. En els seus entorns, la grandària de les parcel·les de conreu amb cereals de secà, oliveres i avellaners són relativament petites respecte a les dimensions que predominen a la resta d'aquest territori.

A nivell d'infraestructures, a banda de les carreteres locals i comarcals que enllacen aquests nuclis urbans, cal esmentar la incidència de la línia de tren d'alta velocitat, que entra en aquest territori pel sector d'Alcover i creua pel bell mig els Camps del Francolí, passant entre el Rourell i Vilallonga del Camp en direcció a la part nord de la refineria.

Ocupant una posició central, tot i que escorada a l'est, Vilallonga del Camp vertebrava bona part de la xarxa viària. Aquesta centralitat no s'ha traduït en un major pes ni demogràfic ni urbanístic dins aquest espai, tot i que es troba en ple procés d'expansió.

Un fet destacat en el paisatge de la zona és la potent il·luminació que genera el complex de la refineria en horari nocturn. Aquest

L'autovia C-14 a l'alçada de la Selva del Camp. Al seu voltant es poden observar algunes naus industrials i altres edificacions vinculades a l'ús agrícola dels Camps del Francolí. Departament de Territori i Sostenibilitat

fet converteix la imatge de la refineria en un símbol del paisatge nocturn, poc habitual en l'entorn rural on es localitza el complex.

Expressió artística del paisatge

Dels autors que han descrit el paisatge dels Camps del Francolí sobresurt, pel seu valor literari, l'obra de Joan Puig i Ferrer, escriptor selvatà de principi del segle xx. Entre les obres que escriu sobre la seva Selva natal i sobre el paisatge immediat del Camp trobem *El cercle màgic* (1929) i *La farsa i la quimera* (1936).

A continuació es presenta un petit fragment d'*El cercle màgic*:

“Moria la tarda, que havia estat un sospir, damunt el poble d'A..., arraulit a la falda d'una muntanya esventada. Un

moment encara, un sol vermell enrogí les teulades, que en arribar el capvespre s'aplanaven cada dia una mica més i cruixien consiroses, feixugues de xacres i d'anys. Les ratxades s'enduien planúria enllà la respiració de les cases, els torterols de fum que les feien semblar vives i somioses els capvespres quiets. [...] El matí s'aclaria. Un pàl·lid sol d'hivern es filtrava pels núvols prims. Muntava el camí per mig de les hortes i a mesura que les terres apareixien baixes, sota el seu esguard, Joan veia les coses riallerament” (Puig, 1929: p. 7 i 147).

Altres reculls literaris de Joan Puig i Ferrer fan referència als espais agrícoles del Camp, dominats per avellaners i altres conreus, i als seus canvis cromàtics estacionals:

“La tarda d’abril, vers el mig tombant, feia caure una pluja d’or damunt els avellanars emborrissolats de verd. La Moixera (la Selva) s’alçava clara al davant, al peu de la serra faldosa, amb pendissos ben conreats que s’ufanaven al sol.

Antigues cases pageses s’alçaven entre intermitències d’horts. Més enllà un vast panorama se li obria als ulls. Com es rogenques, suaus, ben poblades d’oliveres i vinyes; la gran muntanya de Sant Andreu (Sant Pere), no gens feréstega, sinó dolça amb els seus pendissos, relleixos i barrancs verdejants de conreus. [...] i vers la plana, la gran extensió de terres fecundes fins a la ratlla del mar.

A la primavera les flors han d’esclatar. A les esclatxes dels murs floreixen les herbes; en el pedruscall de la riera eixuta plantes corrugades que a penes semblen vegetals treuen flors d’aroma penetrant; a les esquerdes de les roques s’obren corol·les grogues i morades. Als forcats dels pins els vents porten la pols de la terra, i s’hi fa un grumoll; el bec de l’ocell hi deixa caure una llavor, i una flor hi esclata. Als junts de les teules del convent de Sant Gabriel (Sant Rafael) cada any blanqueja la flor del ponio!” (Puig, 1936: p. 42 i 47).

Altres autors que han escrit sobre el paisatge dels Camps del Francolí són Mn. Ramon Muntanyola: *Llocs i focs* i Ramon Blasi i Rabassa: *Selvatanies* (1961).

570

Valors en el paisatge

El riu Francolí representa un dels grans connectors ecològics i paisatgístics del Camp. No obstant això, es pot dir que en general perviuen fragments de bosc de ribera més o menys ben conservats en pocs àmbits.

La xarxa de barrancs, rieres i el riu Glorieta que solquen aquest territori procedents de les muntanyes calcàries que tanquen el Camp per aquest sector, també són connectors ecològics i paisatgístics que relliguen la zona muntanyenca amb el sector de la plana i el litoral, alhora que conserven les característiques de la massa boscosa que antigament ocupava els Camps del Francolí. El barranc de Sant Ramon, amb gran densitat d’alzines al seu interior, n’és un exemple.

Les minúscules i discontinües clapes de massa vegetal, dominada per pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*), localitzades en turons paral·lels al Francolí a no més de quatre o cinc quilòmetres del curs, segons el cas, representen un refugi de fauna format per micromamífers associats als conreus: musaranyes, talps, conills... que, a la vegada, sustenten una important població de rapinyaires diürns i nocturns.

També cal destacar el paisatge de l’avellaner que, sent majoritàriament de regadiu, combina sistemes tradicionals de rec a manta amb moderns sistemes de reg per goteig. Aquesta zona i la Plana del Baix Camp representen l’extensió del conreu d’avellaner més gran de la Península Ibèrica, configurant un paisatge únic i singular.

Els conreus d’avellaner presenten una doble dimensió estètica que està relacionada amb l’existència o no de fulla i amb la seva alçada, entre els 2 i els 3 metres aproximadament. Aquesta qüestió fa que des de punts elevats del territori es puguin veure els objectes que en sobresurten, com ara els nuclis urbans i, per altra banda, quan es circula per l’interior, i especialment d’abril a octubre, quan l’avellaner està amb fulla, la visió queda reduïda als paisatges més immediats. La resta de paisatges agrícoles (oliveres, garrofers, ametllers o vinyes) també tenen valor estètic.

L’olivera està guanyant hectàrees en dues modalitats, la tradicional i la intensiva. Prop d’Alcover hi ha part del paisatge ocupat per camps de garrofers i en menor extensió, per ametllers. La vinya es resisteix a desaparèixer a la zona del mas de Sant Ramon, a Almoster i al Milà, on encara se’n mantenen unes reduïdes extensions.

Els masos agrícoles escampats pel territori tenen valors històrics. Aquests masos representen una tipologia de relació dels humans amb aquest territori eminentment agrari. Entre aquests masos, destaca per la seva grandària el conjunt del mas Sant Ramon, localitzat al terme de Constantí, situat al bell mig de la plana que s’estén entre Constantí i la Selva, i Reus i el Morell. Altres masos que cal destacar són: el mas Passamaner (la Selva), convertit en un petit i selecte hotel rural, el mas d’en Serra (Vilallonga), el mas Virgili (el Milà), reconvertis en turisme rural, el mas d’en Varrà (Almoster), el mas de Bertran, el mas de Fontanals, el mas de Batistó (la Selva), la Torre de Fàbregas, el mas de Cavaller, el mas del Mestre, el mas de Magrinyà, el mas de les Ànimes, el mas de Montseny (Constantí), el mas Baldrich, el mas de Mestre (el Morell), el mas de la Montoliva (Vilallonga), el mas de Marxant, el mas de Tell, el mas de Besó (el Milà), el mas de Fontana, el mas de Pastó (la Masó), el mas de Pinyero i el mas de l’Escoté (Alcover).

En els valors històrics del paisatge dels Camps del Francolí també destaquen algunes estructures urbanes tradicionals d’interès, com en el cas d’Alcover, que conserva un nucli antic amb carrers estrets, cases pairals, muralles i carrers porticats. També el nucli antic de la Selva del Camp manté una bona part d’aquest nucli on es conserva l’estructura medieval de carrers estrets, alguna torre medieval com la torre del Baró i edificis com el castell del Paborde. A Vilallonga del Camp també perviu l’estructura medieval amb carrers estrets i, en part, encara conserva la muralla i algun portal.

Els valors històrics del paisatge també es fan presents a través del patrimoni hidràulic. Destaca de forma important l’aqüeducte de la Selva, originari del segle XIII, i que culmina amb els ponts, al capdamunt del nucli urbà. Altres obres hidràuliques estan formades per canals de reg a cel obert i basses de grans dimensions a la banda del riu Francolí i Vilallonga del Camp. De molins hidràulics, n’hi ha set de localitzats, però són el de Ricard (al Milà), per la seva bona conservació, i el de la Selva (a la Masó), per la grandiositat de l’edifici tot i l’estat de degradació actual, els que destaquen sobre la resta.

En aquest sentit també cal destacar alguns dels ponts sobre el Francolí, com el pont de Goi, situat al límit nord, i el pont de la Masó, que representen dues mostres de dos ponts històrics que han sobreviscut a les inundacions dels darrers segles, i són un referent del paisatge local.

Camp d'avellaners entre Alcover i la Masó. Observatori del Paisatge

Altres valors del paisatge provenen del conjunt de llegendes o històries mitològiques que s'expliquen en aquestes terres del Camp, quasi sempre associades a les incursions de bandolers i enfrontaments de partides liberals i carlines en paratges. Altres referències mitològiques són les relacionades amb l'origen històric de la formació dels pobles.

Els valors religiosos i espirituals els representen sobretot les ermites de Paret delgada a la Selva i la del Roser a Vilallonga, que són dos edificis fora dels nuclis urbans, amb forta devoció popular. Les dues ermites es localitzen a les proximitats de Vilallonga del Camp. L'ermita de Paret delgada està datada del segle XIII, però assentada sobre els terrenys d'una vila romana senyorial dels segles III-IV dC. En aquest apartat també cal esmentar la presència del convent de Sant Agustí, a la Selva.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

L'itinerari amb cotxe més recomanat és el que uneix la Selva del Camp amb el Rourell, agafant la TV-7223 i la T-722, passant per Vilallonga del Camp, i gaudint del paisatge agrari que formen sobretot els camps d'avellaners.

Les principals rutes que es poden fer per observar el paisatge són:

El GR-65-5 de Constantí a l'Albiol, passant per la Selva i travessant l'extrem sud dels Camps de Francoí.

El camí asfaltat de la Selva a Almofter, un camí ancestral de connexió dels dos pobles convertit avui en via alternativa dels pobles i urbanitzacions del nord de Reus i, per tant, intensament freqüentat de trànsit rodat.

El camí de Reus a Valls, passant per Vilallonga, el Rourell, la Masó i el Milà, que segueix paral·lel a la carretera de Reus al Morell, i que és utilitzat per pastors, pagesos, caminants i ciclistes en BTT.

Des del Rourell i la Masó fins a Alcover, passant pel mas de Pinyero, seguint l'antic camí que unia Alcover amb aquests petits nuclis

El nucli d'Alcover se situa al peu de les primeres estribacions de la Mussara. Al seu entorn es poden observar parcel·les dedicades al conreu de l'avellaner i edificacions aïllades. Observatori del Paisatge

de la riba del Francoí, que intensificaven el trànsit per aquesta via en romeries anuals a l'ermita del Remei.

Des del Morell fins a la Masó, passant per la Granja i el Rourell a través d'un camí que serveix, especialment en el seu tram superior, de connexió i de ruta de passeig pels habitants de la Masó i el Rourell.

Per tal de contemplar el paisatge des de punts d'observació situats a l'interior de la unitat cal destacar el nucli d'Alcover, on a la urbanització Serradalt d'Alcover, hi ha una perspectiva del paisatge nord de la unitat i de la vall del Francoí.

Altres punts interessants per a l'observació del paisatge són:

Al nucli d'Almofter, on des dels carrers més septentrionals del poble es pot gaudir d'una àmplia panoràmica del paisatge.

A la urbanització Masies Catalanes, a l'Albiol, des d'on es pot observar la plana central en direcció a Constantí.

Al pont sobre l'AVE de la T-2221 (entre el Milà i Alcover), des d'on es pot observar la part més septentrional d'aquesta àrea i alhora el marge esquerra del Francoí.

Al giratori sobre la C-246 davant de La Selva. Des d'aquest punt enlairat s'albira una generosa panoràmica de les valls dels barrancs centrals, així com els polígons industrials de Constantí i la refinaria.

A l'elevació de la C-246 a l'alçada del nucli urbà d'Alcover, des d'on es pot observar la zona septentrional dels Camps del Francoí.

Sens dubte, però, és des dels punts d'observació situats fora d'aquest espai des del qual es pot gaudir millor de la totalitat d'aquest paisatge. Alguns d'aquests punts d'observació són:

L'ermita de Santa Anna a Castellvell del Camp, que amb la seva privilegiada posició sobre el Camp permet tenir una bona perspectiva de la zona més meridional.

Les urbanitzacions Flor del Camp, a Castellvell, el Picarany, a Almoster i Mas Llorenç, a Alcover, que per la seva situació al límit d'aquesta àrea permeten gaudir d'unes vistes excepcionals sobre la major part dels Camps del Francolí.

L'ermita de Sant Pere de la Selva del Camp, situada a uns 500 metres d'altitud i des d'on es pot observar tota l'extensió dels Camps del Francolí.

Els nuclis de Puigdelí i Perafort des d'on es pot gaudir d'una vista general amb els nuclis de Vilallonga del Camp, el Morell, la Poble de Mafumet i el complex industrial de la refinaria en primer terme.

Possible evolució del paisatge

Es pot preveure que, en general, les característiques agrícoles del paisatge dels Camps del Francolí es mantinguin en el futur gràcies a la fertilitat dels sòls i les possibilitats de mantenir el regadiu. Tot i això, l'encariment i la poca disponibilitat de sòl industrial i de serveis a Tarragona, Reus i Valls pot contribuir a la continuació de l'expansió dels polígons industrials i les àrees comercials, i també del sòl residencial en detriment dels usos agrícoles.

572

En relació amb l'evolució del paisatge agrari, cal tenir present l'envelliment de la població dedicada a l'agricultura que, juntament amb la incerta evolució dels preus de l'avellana, podrà provocar una transformació lenta vers uns conreus de major productivitat amb menor inversió.

Avaluació d'amenaces i oportunitats

Amenaces:

- L'especial distribució dels assentaments de població dels Camps del Francolí, on els pobles es localitzen a la perifèria de la unitat, pot repercutir sobre el paisatge si en un futur el creixement urbanístic es fes en direcció a la plana.
- Cal tenir present la feblesa de la producció agrícola davant les dinàmiques de mercat.

Oportunitats:

- Per la proximitat als grans nuclis urbans del Camp –Valls, Reus i Tarragona–, els paisatges dels Camps del Francolí tenen un paper molt important com a lloc d'esbarjo d'aquesta població. Els usos recreatius i socials, relacionats amb una important herència patrimonial, haurien de ser un valor afegit d'aquest territori en favor d'un desenvolupament local menys dependent de la construcció.

- El Francolí actua com a connector ecològic i paisatgístic, malgrat que la situació de les seves ribes dista força de l'òptim ecològic. Tot i així, es podria afavorir la recuperació del paisatge fluvial amb l'objectiu d'establir espais d'ús social, com un element més de la funció recreativa del paisatge d'alguns sectors dels Camps del Francolí.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge de l'avellaner a la plana viu, productiu i ben gestionat. Aquest paisatge, alhora uniforme i heterogeni, és el principal reducte de l'avellaner a Tarragona i es caracteritza per l'existència de masos de valor històric i patrimoni hidràulic d'aqüeductes, molins, ponts, canals i basses.

OQP2

Un paisatge industrial de la petroquímica del polígon químic nord integrat en l'entorn.

OQP3

Un paisatge de nuclis urbans ordenats, on s'afavoreixi la compacitat del nucli respectant les principals visuals de qualitat i la façana paisatgística característica, centrada normalment en el campanar.

OQP4

Un paisatge de nuclis urbans riberencs que mantingui els trets característics de l'arquitectura rural i les tipologies de casa de poble unifamiliars en les noves edificacions.

OQP5

Un paisatge d'espais oberts ordenat, amb identitat i lliure d'edificacions alienes al caràcter de la zona.

OQP6

Un paisatge fluvial del riu Francolí que conservi la vegetació de ribera i que en permeti el gaudi per part de la població.

Àrees amb valors especials per protegir

- Barrancs i rieres que, des de la Mussara i les muntanyes de Prades, creuen la unitat en direcció sud-est, per desembocar al Francolí, especialment el riu Glorieta, la riera de la Selva i el riu Francolí mateix. Per la seva vàlua ecològica i estètica caldria preservar-los de qualsevol mena d'actuació, restaurar-ne els espais degradats i adequar-ne l'accessibilitat per al gaudi, tot garantint-ne la funcionalitat ecològica a la vegada que introdueixin diversitat paisatgística enmig de la plana agrícola. Seria necessari algun instrument de gestió que tingués en compte les consideracions següents:
 - a) Restauració i naturalització dels trams degradats dels espais fluvials amb espècies pròpies de l'ecosistema de ribera.
 - b) Creació d'espais de lleure agradables i accessibles a la població en trams amb bona qualitat paisatgística de les respectives riberes.
 - c) Proposar mesures de restauració i adequació paisatgística dels espais de conreus i hortes que s'estenen a banda i banda de diversos indrets de les lleres fluvials, sobretot a l'entorn dels nuclis urbans.

Àrees de foment de la gestió

- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, i on és possible contemplar el reducte principal de l'avellaner al Camp de Tarragona, inclòs a la Denominació d'Origen Protegida Avellana de Reus, que va perdent posicions davant l'olivera, que està inclosa en la Denominació d'Origen Protegida Siurana. El paisatge rural que en resulta és aparentment uniforme, amb alguns masos de valor històric i patrimoni hidràulic d'aqüeductes, molins, ponts, canals i basses, així com mostres representatives del conreu de l'avellaner. Cal evitar la implantació de noves edificacions en l'àmbit del paisatge agrícola, i reconduir el traçat de noves infraestructures previstes cap als traçats actuals per tal de no fragmentar el paisatge agrícola, a la vegada que es garanteixi la protecció de les tessel·les

forestals consolidades a l'interior de la matriu agrícola.

- Miradors del paisatge del nucli d'Alcover, d'Almoster, la urbanització Masies Catalanes, l'ermita del Roser, el pont sobre l'AVE entre el Milà i Alcover, el giratori sobre la C-246 a la Selva, i l'elevació de la C-246 a Alcover. Caldria millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges tant de la unitat mateixa com d'unitats veïnes.
- Nuclis rurals de la Masó i el Milà, a través de plans urbanístics. Si s'escau, caldria restaurar-los, mantenir-ne l'aspecte compacte i integrar les noves construccions al paisatge pre-existent, tot preservant les façanes paisatgístiques. Alhora caldria impulsar la redacció d'estudis per caracteritzar les tipologies, els materials i els codis cromàtics emprats en les edificacions tradicionals d'aquests nuclis urbans per tal que serveixin de base a posteriors reglamentacions.
- Nuclis urbans d'Alcover, la Selva del Camp, Almoster, la Pobla de Mafumet, el Morell, Vilallonga del Camp i el Rourell, evitant-hi el creixement dispers, millorant-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials i/o industrials, i impulsant estratègies de promoció del patrimoni històric dels diversos nuclis, a través dels plans urbanístics.
- Urbanitzacions aïllades de Masies Catalanes, Mas Gassó, el Serradal i la Cabana, a través dels plans urbanístics. Caldria evitar un major creixement tant de les urbanitzacions existents com de noves urbanitzacions i impulsar la millora de la qualitat paisatgística (accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions...).

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Ermites de Paret delgada (la Selva del Camp) i del Roser (Vilallonga del Camp), i granja dels Frares (el Morell). Pel seu valor simbòlic, identitari, religiós i espiritual, se n'haurien d'ordenar els entorns i, si s'escau, restaurar-les.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de la Selva del Camp-Vilallonga del Camp-el Rourell.

Objectius de qualitat paisatgística

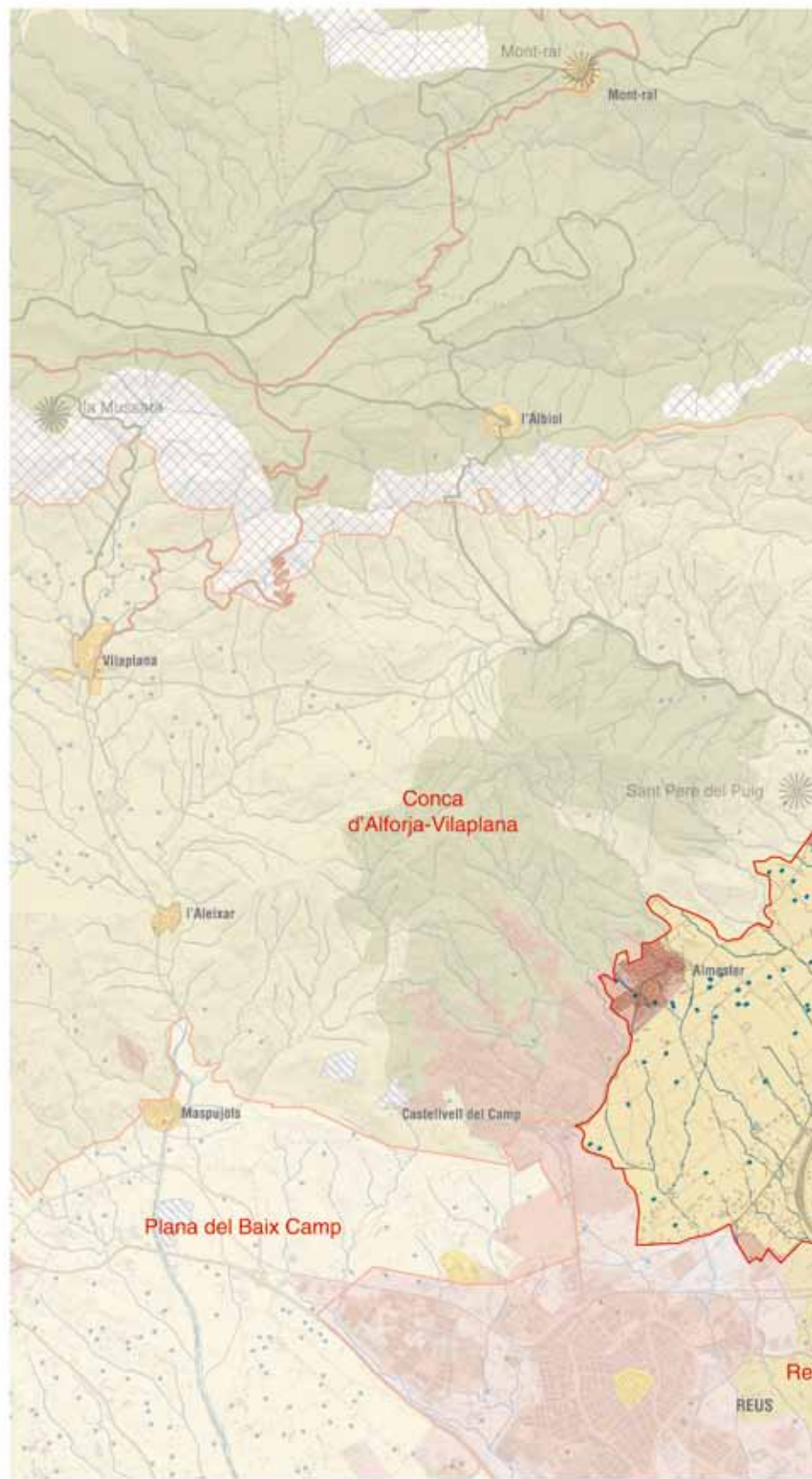
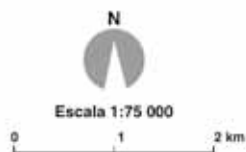
Àrees de foment de la gestió

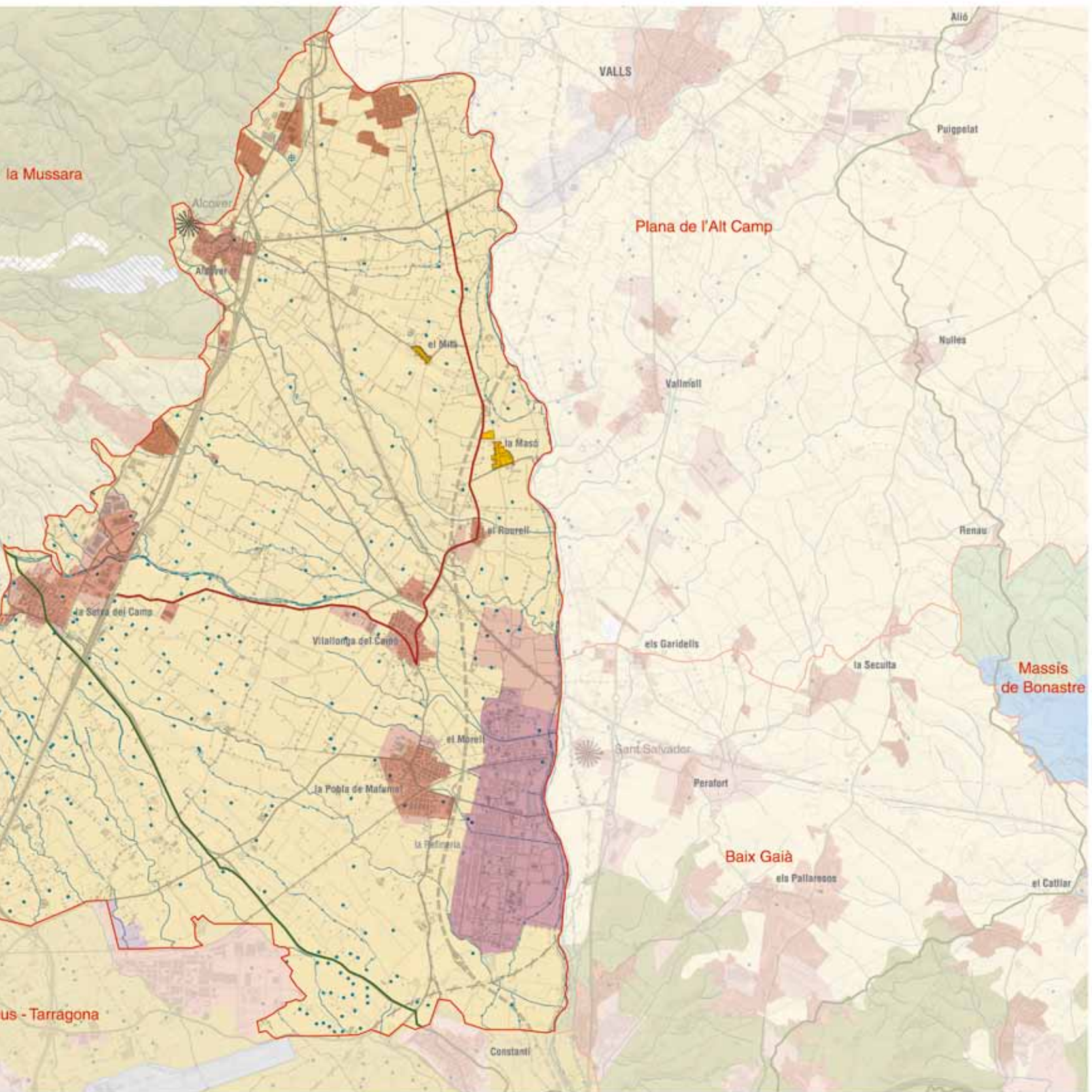
- Mirador
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis
- Nucli rural
- Urbanització aïllada
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable
- Polígon industrial
- Polígon industrial petroquímic

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

574

22. Plana de l'Alt Camp

Comarca:

Alt Camp i Tarragonès.

Superfície:

21.452 ha

Municipis:

Valls, Figuerola del Camp, sud de Cabra del Camp, el Pla de Santa Maria, oest de Vila-rodona, Alió, Bràfim, Puigpelat, Nulles, Vilabella i Vallmoll i nord de Renau i la Secuita.

576

Nulles, envoltat de conreus de vinya. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Plana lleugerament basculada cap al sud i tancada per un amfiteatre de muntanyes.
- Xarxa de torrents tributaris del riu Francolí que porten aigua esporàdicament, encara que alimenten un important aqüífer subterrani.
- Paisatge agrícola que predomina arreu, només interromput pels polígons industrials de Valls i el Pla de Santa Maria i els nuclis urbans.
- Els conreus estan dedicats als cereals d'hivern en el sector nord, entre Valls i el Pla de Santa Maria, i al conreu de la vinya a les planes del sud-est: des d'Alió fins a Nulles i els Garidells.
- El caràcter més o menys compacte dels nuclis urbans situats en el medi rural, juntament amb la presència d'un cert mosaic format per conreus i bosquines, dota d'una gran personalitat el paisatge, una personalitat reconeguda pels habitants mateixos de la zona.
- Hi ha una gran diversitat d'elements del patrimoni arquitectònic d'interès dispersos en el paisatge (construccions de pedra seca, cellers modernistes, etc.).

Mirador

— Itinerari a peu

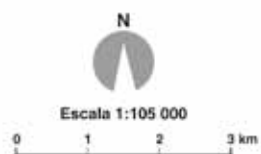
49 GR-172

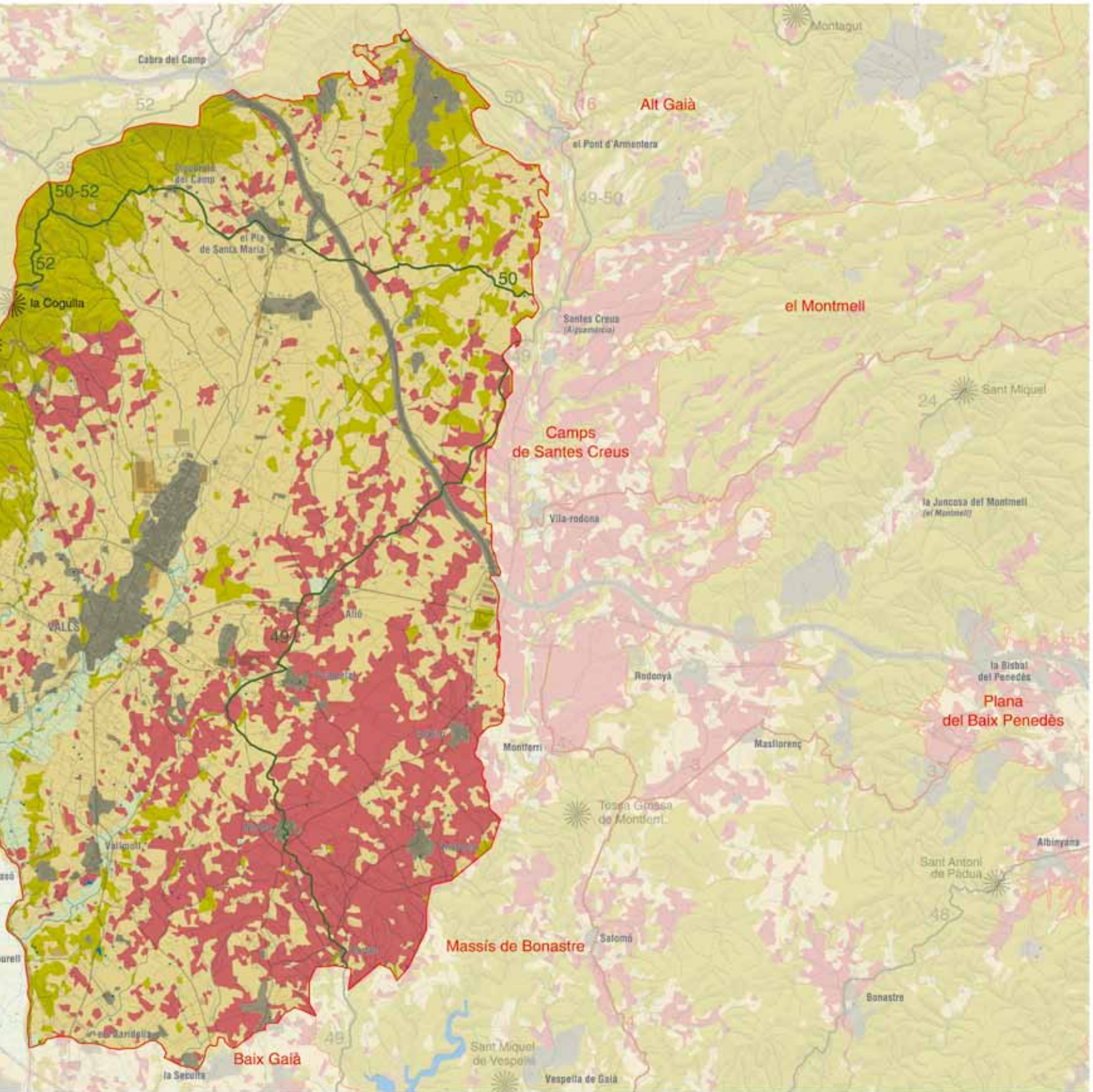
50 GR-175 - La ruta del Cister

52 GR-7

578

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La plana de l'Alt Camp s'individualitza a l'extrem nord de la gran plana del Camp de Tarragona. Presenta una forma triangular, amb la part més ampla en el costat sud, on queda delimitada per l'esglaió excavat pel curs del riu Francolí que la separa de la plana del Baix Camp. Es fa més estreta en l'extrem nord on resta tancada per un amfiteatre de muntanyes: la serra de Miramar, al nord-oest, la separa de la conca de Barberà; el curs del riu Gaià i els relleus del bloc de Gaià l'encerclen pel nord i nord-est. Pel costat de llevant els terrenys del massís de Bonastre la separen del Baix Penedès.

La topografia de la plana de l'Alt Camp és molt regular en el sector nord, entre el Pla de Santa Maria i Valls, on la disposició del terreny és com la d'un pla feblement inclinat cap al sud. En poc més de vuit quilòmetres es passa dels 400 metres d'altitud del Pla de Santa Maria fins als 250 metres de cota existents al nord de Valls. Una morfologia subhoritzontal que està modelada en els dipòsits sedimentaris quaternaris: conglomerats no consolidats, corresponents a un sistema de cons de dejecció procedents de les muntanyes veïnes.

En el sector sud, des de Valls, Alió i Puigpelat i fins al Francolí, aflora una faixa de materials més antics, d'edat miocènica, constituïts per argiles, gresos i conglomerats que donen lloc a formes més diverses i irregulars com algun tossal i petits sectors enlairats una desena de metres per sobre de la plana circumdant. A les petites depressions d'aquesta àrea central s'hi han acumulat les restes de l'erosió de la cobertora miocènica formant terres de cultiu molt fèrtils.

Al nord-oest de la plana s'aixeca la serra de Miramar, que constitueix una alineació estreta que fa de nexa d'unió entre el massís de les muntanyes de Prades i els relleus de l'alt Gaià. Les màximes altituds es troben al tossal Gros (867 m) i a la Cogulla (789 m). En el vessant de la serra que mira a la plana de l'Alt Camp afloren pissarres del sòcol paleozoic i a sobre descansen els materials propis de la sèrie estratigràfica del Triàsic: gresos i conglomerats vermells, calcàries dolomítiques, argiles i gresos vermells i un altre cop cal-

càries dolomítiques. La serra és fàcilment franquejada pels passos de l'estret de la Riba, del coll de l'Illa i del coll de Cabra, aprofitats pel traçat de les principals vies de comunicació. Els esculls de la Riba, modelats en les calcàries triàsiques, estan catalogats com a geozona en l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya.

La plana de l'Alt Camp està travessada per torrents de règim intermitent i fort estiatge que tenen la capçalera a la serra de Miramar. Tenen un traçat de nord a sud d'acord amb el pendent i inicialment s'encaixen feblement en els sediments de peudemont que rebleixen el sector nord de la plana. Tots ells van a confluïr al torrent del Puig després de vorejar o travessar el nucli de Valls, on han originat barrancs considerables a causa de la forta incisió en els materials miocènics. Finalment, vessen les seves aigües en el riu Francolí, que entra pel nord travessant la Serralada Prelitoral per l'estret de la Riba. En aquest estret ha excavat els materials mesozoics aprofitant una línia de falla fins a sortir a la plana de Picamoixons. La rasa de la Fonollosa és el torrent de més longitud. Entra a la plana pel coll de Cabra del Camp i s'uneix al Francolí al sud de Vallmoll, després d'haver vorejat el Pla de Santa Maria, Alió, on desapareix en un curt tram, i Puigpelat. Més important que l'aigua superficial que circula pel llit de rieres i torrents són les aigües subterrànies emmagatzemades en els aqüífers. Tota la plana es troba sota el domini de dos grans aqüífers protegits: el de l'Alt Camp i el del bloc del Gaià.

La vegetació espontània ha estat desplaçada pels conreus en la major part de la plana. Només en els petits tossals i suaus elevacions del sector nord-est hi ha pinedes de pi blanc en mosaic amb la vegetació de brolla. Al paratge de Sortanelles, al sud de Figuerola del Camp, hi resta un petit alzinar en la confluència de dos torrents que és una mostra del tipus de bosc que devia ocupar la plana abans de la seva transformació agrícola. Els boscos més extensos es troben en els vessants de la serra de Miramar: pinedes de pi blanc i alzinars. La vegetació de ribera ha estat molt malmesa per l'extensió dels conreus fins a la mateixa riba dels torrents i només es troben fragments de salzedes i alguns arbres de ribera (pollanques i àlbers) en punts esparsos com en el torrent de Bogatell. A la zona humida del Camí de Valls hi ha canyissars, i al clot de la Barquera, entre la Secuita i Vistabella, hi ha bogars i canyissars.

580

Al sector nord de la Plana de l'Alt Camp hi predomina el conreu dels cereals d'hivern. Les parcel·les sovint estan delimitades per files d'oliveres, anomenades antares. Observatori del Paisatge

Les espècies de fauna amb interès de conservació responen als tres tipus d'hàbitats principals que es troben a la plana de l'Alt Camp: els conreus, els boscos de la serra de Miramar i els ambients aquàtics. Els camps de conreu mantenen poblacions d'aus com el sargantaner petit, el mussol banyut, el torlit i el gaig blau; petits mamífers com l'eríç clar; i rèptils com el dragonet i la sargantana cua roja. Exemplars de rapinyaires com el falcó pelegrí, l'àliga cuabarrada i l'esparver cendrós, procedents de les muntanyes veïnes, sobrevolen els camps i els boscos. A les ribes de torrents i rieres es troben la rata d'aigua, el turó i el martinet de nit.

El paisatge agrícola varia de nord a sud de manera que es distingeixen dues àrees de conreu principals. A la plana que s'estén entre el Pla de Santa Maria, Figuerola del Camp i Valls predomina el cultiu dels cereals d'hivern, ordi principalment. En canvi, a partir de Valls i cap al sud i el sud-est, la vinya guanya importància en el paisatge i, en els camps d'Alió, Puigpelat, Nulles, Vilabella, Bràfim i els Garidells predomina netament sobre l'avellaner, l'ametller i l'olivera. També s'hi poden trobar alguns camps de garrofer que testimonien la importància que va tenir aquest arbre fins a les glaçades de 1956, que van suposar un fort retrocés del conreu d'aquest arbre. Els avellaners predominen a la Masó, el Rourell i Vallmoll gràcies a les possibilitats de regadiu.

Evolució històrica del paisatge

Es disposa de documentació gràfica i escrita d'aquesta àrea des del segle XII, fet que dóna a entendre la rellevància d'alguna de les poblacions existents en aquest àmbit. Històricament queda demostrada la importància estratègica d'aquesta zona com a pas de comunicacions. De la mateixa manera, hi ha registres que daten del segle III prop de Valls i a la serra de Miramar, de la presència de la Via Aurèlia, que comunicava *Tarraco* amb Lleida i altres sectors interiors de l'antiga província romana Tarraconense.

Els primers fogatges són del segle XIV, i des d'aquell moment hi ha registre documental de la població, de la seva evolució i alhora de la importància que va tenir pel que fa a l'impacte en la transformació del paisatge.

Des del punt de vista de la presència d'assentaments humans en l'àmbit de la plana de l'Alt Camp, destaca la dualitat existent entre els terrenys abruptes formats per la serra de Miramar, que ha estat un àmbit històricament despoblat, i l'àmbit de la plana, que és on tradicionalment s'ha concentrat la població.

L'àmbit de la serra de Miramar ha estat utilitzat com a font de recursos primaris de la gent que residia en localitats properes a aquesta serra, com per exemple, la Riba, Lilla, Fontscaldes, Figuerola, Cabra del Camp i Valls. La presència d'assentaments humans a les parts més elevades de l'àmbit es redueix al poble de Miramar, situat al cor de la serra a una alçada de 600 metres, i on als voltants hi ha una sèrie de masos que darrerament s'han arreglat com a segones residències. El poble de Miramar havia arribat a tenir 162 habitants l'any 1867 i en aquests moments no hi viu ningú

de manera permanent. Aquest és un clar exemple del procés de despoblament que van patir diverses localitats de la zona a partir de la segona meitat del segle XIX.

El sector de la plana, que ocupa la major part d'aquest territori, és un espai amb indicis clars d'activitat humana des de la prehistòria. A l'època romana, i principalment amb la reconquesta, al segle XII, és quan es va començar a colonitzar de manera més important el territori i es van començar a consolidar els assentaments de població actualment existents. La zona al 1718 comptava amb poc més de 9.000 habitants, el 1787 ja arribaven als 25.443, i van assolir el màxim de població el 1860, amb 38.822 habitants. A partir d'aquell moment, la fil-loxera i la posterior crisi agrària, unida a la Guerra Civil i la postguerra, van fer que la població l'any 1950 hagués disminuït fins als 28.475 habitants. La població de la zona no es va tornar a recuperar fins als anys setanta del segle passat coincidint amb els processos de migració derivats del desenvolupament econòmic i industrial del moment, que va provocar que l'any 1981 la població assolís els 32.882 habitants.

Les característiques físiques i climàtiques de la serra de Miramar no n'han afavorit l'explotació agrària però sí les activitats vinculades a l'explotació ramadera i forestal. Tot i això, les zones més baixes del sector, i gràcies a les correccions dels pendents produïdes per la construcció de marges de pedra seca, molt abundants a la zona més occidental, van permetre la presència de cultius com l'olivera i l'avellaner. En aquest subsector del territori el paisatge ha anat evolucionant des del caracteritzat per masses boscoses empobrides i conreus ubicats als peus de la serra, propi del segle XIX i primer quart del segle XX, fins a un paisatge dominat per les masses forestals, en diferents estats d'evolució característic de la segona meitat del segle XX.

El conreu de la vinya va assolir la seva màxima expansió abans de l'arribada de la fil-loxera, l'any 1893, i es va arribar a conrear a tota la plana. Després de la fil-loxera el paisatge va anar canviant d'acord amb l'aparició de nous conreus com els ametllers, les oliveres i, en les zones més properes al Francolí, els avellaners. Al començament del segle XX, la crisi de la producció agrària va donar lloc a l'abandonament d'aquells conreus situats en zones de més difícil accés i menys productives, fet que va provocar que aquests espais fossin colonitzats i ocupats per masses forestals de pi blanc i matollars. La zona muntanyosa en les darreres dècades ha patit de manera significativa l'impacte dels incendis i de l'obertura o ampliació de les infraestructures de comunicació.

El conjunt del paisatge d'aquests espais, exceptuant la major part del municipi de Valls, encara avui està fortament marcat pel caràcter rural, fruit de la forta especialització agrícola que va assolir la comarca i que encara s'ha mantingut fins als nostres dies. L'especialització industrial i de serveis que ha patit la comarca des de la dècada dels setanta fins a l'actualitat ha servit a moltes famílies de pagesos per compaginar, a temps parcial, la pagesia amb altres activitats de diversos sectors (indústria, construcció, serveis, etc.).

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la plana de l'Alt Camp és un paisatge agrícola bastant homogeni. Els camps de conreu estan establerts sobre una plana gairebé perfecta en el sector que s'estén entre el Pla de Santa Maria i Valls. Al sud de Valls, l'horizontalitat de la plana es veu interrompuda per alguns tossals i petites elevacions. L'activitat agrícola prospera sobre els sòls desenvolupats en materials sedimentaris, més fins i fèrtils en el sector sud. Els cereals d'hivern predominen en les immediacions del Pla de Santa Maria, mentre que la vinya, els avellaners i, en menor mesura, els ametllers i garrofers són els conreus que caracteritzen el paisatge del sector meridional, entre Valls, Nulles i els Garidells. No hi ha cursos d'aigua importants que travessin la plana a excepció del Francolí, que se situa en la divisòria entre les planes de l'Alt i el Baix Camp. L'homogeneïtat del paisatge només es trenca per la presència de dos polígons industrials de grans dimensions situats a la perifèria dels dos nuclis de població principals: Valls i el Pla de Santa Maria, que són molt visibles des de qualsevol punt una mica elevat dels voltants de la plana.

El paisatge de la plana de l'Alt Camp està sotmès a les dinàmiques socioeconòmiques relacionades amb l'activitat agrícola que, per la gran superfície de terreny que ocupa, té una forta incidència en el paisatge. En les darreres dècades hi ha hagut una certa substitució d'alguns conreus com la vinya i el garrofer per altres fruiters (avellaners, ametllers i cirerers), tot i que en alguns pobles els garrofers han recuperat una part de la superfície perduda en els darrers anys.

L'agricultura està perdent pes econòmic, tot i la lluita per la diversificació i la millora de la qualitat dels seus productes.

La perifèria del nord-est de Valls està caracteritzada per la presència d'un polígon industrial de grans dimensions. A la imatge també es pot observar el mosaic agrícola característic de la zona central de la Plana de l'Alt Camp. Observatori del Paisatge

A Figuerola del Camp es cultiven avellaners als camps més propers al poble i cereals d'hivern als camps situats als sectors més baixos. Les parcel·les estan delimitades per murs baixos de pedra seca. Al fons es pot observar la serra de Miramar, que limita amb el paisatge de la Conca de Poblet. Observatori del Paisatge

L'àrea de la plana de l'Alt Camp es pot dividir en tres subsectors: el sector nord, corresponent a la zona muntanyosa (serra de les Guixeres, Miramar, etc.); el sector central, corresponent a la plana (Valls, Alió, Pont d'Armentera, el Pla de Santa Maria, Fontscaldes, Picamoixons, etc.); i el sector sud, a la zona de les valls que drenen cap al Francolí i el Gaià (riu Francolí, Perafort, Bràfim, etc.).

Al sector nord, el paisatge alterna la presència majoritària de zones forestals, principalment a les zones més elevades, amb un paisatge agrícola de secà, on predomina bàsicament el cultiu de la vinya, acompanyat d'ametllers i oliveres. Aquests cultius apareixen intercalats amb altres conreus erms que a causa de l'abandonament han estat ocupats de manera successiva per espècies arbustives característiques de les brolles mediterrànies. Hi ha una molt baixa presència d'assentaments de població en aquesta zona, on només destaca la pedania de Miramar, que pertany al municipi de Figuerola. Aquest petit nucli de població, ara deshabitat, compleix una clara funció estacional de segona residència.

Destaca en aquest sector el pas de diverses infraestructures de comunicació i transport, com l'autopista AP-2 i la TP-2311 quan passa per l'estret de Cabra, l'N-240 en passar pel Coll de l'Illa (entre Valls i Montblanc), la C-14, una línia de ferrocarril convencional i una d'alta velocitat quan creua l'estret de la Riba. A més, també travessa un oleoducte i una línia de molt alta tensió. La quantitat d'infraestructures revela la importància estratègica com a pas de comunicacions d'aquest punt del Camp de Tarragona amb els corredors que es dirigeixen cap a l'interior de la Península Ibèrica pel pla de Lleida. Aquest fet pot transformar significativament el paisatge amb projectes de gran abast com el desdoblament de l'N-240 (futura A-27) entre Tarragona i Montblanc.

La poca superfície ocupada per la vegetació a la plana fa que el risc d'incendi forestal estigui localitzat només als relleus de la serra de Miramar. Malgrat que el foc ha afectat en algunes ocasions di-

L'autopista AP-2 creua en diagonal els paisatges agrícoles del sector nord-est de la Plana de l'Alt Camp. ICC

ferents sectors de la muntanya, només la serra Voltorera i la plana que s'obre al seu peu fins al Pla de Santa Maria estan incloses en un perímetre de protecció prioritària.

El sector central bascula a l'entorn de la presència de Valls, que ha actuat com a pol de desenvolupament i canvi de la realitat de l'Alt Camp pel que fa al dinamisme econòmic i social de la comarca. Destaca el paisatge eminentment agrícola entre Valls i les poblacions situades al nord i a l'est de la capital, on s'alternen camps de vinya, amb els d'oliveres i ametllers, juntament amb la presència de terrenys abandonats o petits rodals de pi blanc encerclats per camps. A excepció de l'autopista AP-2, que travessa diagonalment el territori, i de diversos polígons industrials (el de Valls, el del Pla de Santa Maria, i l'inacabat polígon de Bràfim-Allió), es configura un paisatge agrícola ordenat, amb una elevada qualitat paisatgística, on els usos residencials i industrials són escassos.

El sector sud és l'àmbit que, des del punt de vista de transformació i alteració del paisatge tradicional, és més dinàmic, i és el que possiblement evolucionarà de forma més ràpida en els propers anys. Destaquen en aquesta zona la presència dels creixements urbans

de municipis com els Garidells, Perafort i la Secuita, fortament influenciats per la proximitat a la ciutat de Tarragona, la refinaria de la Pobla de Mafumet o l'estació Perafort-la Secuita de la línia d'alta velocitat, que conjuguen una gran capacitat transformadora del paisatge. Actualment, el paisatge predominant en aquest àmbit està caracteritzat per la transformació constant derivada de l'expansió urbana dels nuclis històrics mitjançant promocions d'habitatges unifamiliars i l'ampliació de les infraestructures de comunicació existents.

Relacionada amb les infraestructures, també cal mencionar la presència de dues línies elèctriques paral·leles que creuen la plana de l'Alt Camp pel sector de llevant, a l'est de Nulles, Puigpelat i Allió, i dues més, que ho fan pel nord del Pla de Santa Maria.

Expressió artística del paisatge

Destaca, pel que fa a l'expressió artística del paisatge, Narcís Oller, una de les figures més revaloritzades de la narrativa realista del segle XIX, autor entre altres obres de *Vilaniu* (1885) i *La febre d'or*, obres on descriu la realitat d'indrets de Valls i dels voltants durant el segle XIX.

A continuació es mostra una petita referència de l'obra de *Vilaniu* a l'arribada a la casa d'estiueig dels protagonistes de la novel·la:

“A una i altra banda, rosers de tot l'any, troanes i mirambells amagaven les terres de conreu; però encara alguns caps-brots de les vinyes s'atrevien a guaitar per damunt d'aquells borlas, com tremolosos de curiositat. Hi havia, a dalt dels arbres, una serradiza estrepitosa d'ocells. [...] I els porta Carrere el mas. Un veritable bosc de garrofers amagava la part més rústega, però més pintoresca, de la finca. Allí hi havia la casa dels masovers, els cups, corrals, estables i pellers: un munt de construccions de color crocant, de silueta escalonada, que arbres de cent menes soplujaven amb amor. [...] El torrent dels Rossinyols brollava sorollós allí a dues passes, i un formigueig d'aviram i bestiar omplia de vida tot aquell racó” (Oller, 1985: p. 125-126).

Vista general de Valls des de la perifèria de la ciutat on destaca el perfil del campanar. Observatori del Paisatge

Antoni Rovira i Virgili va escriure *Teatre de la natura. Teatre de la ciutat* (1928) on descriu l'entorn agrícola de la ciutat de Valls i de la silueta del seu campanar:

“No hem fet gaires estades a Valls, i les que hi hem fet han estat curtes. Però només de travessar-la en automòbil ja senti l'emoció de l'enamorament. Ens enamora encara més el paisatge circumdant que fuig de la monotonia del camp massa llis i ofereix un contrast entre les esteses de terra plana i els barrancs que la clivellen i la trenquen. El paisatge del Camp que més ens agrada és el paisatge de l'Alt Camp, presidit per la silueta del prim campanar vallenc. Ara ens imaginem, aquell paisatge claríssim, d'una claror que no enlluerna com la de Tarragona i que per això mateix ens permet de veure més objectivament el bell espectacle... Ens l'imaginem amb les muntanyes a prop i la mar més lluny, el cel alt i net, l'aire diàfan i lluminós, els ametllers florits rient davant la fredorada” (Rovira, 2000: p. 127-128).

Em el mateix sentit, Josep Pla a *Tres guies* (1976) parla sobre Valls i el camp de llevant:

“El viatge a Valls ens permetrà de conèixer un bon tros del Camp de Tarragona. És un paisatge ric, saturat d'arbres densos que a vegades ofeguen la visualitat. Enlloc com al Camp de Tarragona no és tant veritat allò que diuen: que els arbres impedeixen de veure el bosc... Ametllers, avellaners, garrofers. A la primavera, l'espessor vegetal converteix l'indret en un paradís [...] A l'hivern i a la primavera, amb els ametllers florits, l'aire sembla transfigurat, suspès en un èxtasi somiat. La llum que envaïa la florida carminada batega en els troncs dels garrofers atapeïts i estirats com formes humanes juvenils, prodigiosament vives sota les ombres blavisses.” (Pla, 1976: p. 1.034).

Per altra banda, artistes com Jaume Huguet, Francesc Galofré o Jaume Mercader han pintat el paisatge de la zona. I fotògrafs com Pere Català i Pic, Francesc i Pere Català i Roca els van immortalitzar amb les seves càmeres.

En l'actualitat escriptors com Joan Barril o fotògrafs com Toni Vila estan deixant registre escrit, fotogràfic i pictòric dels paisatges de la zona, testimonis d'un present que ens expliquen molt del passat i que, en alguns casos, fixen la imatge que hauria de perdurar en el futur.

Valors en el paisatge

En el paisatge de l'Alt Camp, la zona de muntanya contrasta amb la plana, principalment pel relleu i per la presència de zones boscoses més contínues, tot i que el paisatge a vegades es veu alterat pel pas de les infraestructures de transport i comunicacions, així com pels efectes dels incendis forestals. La plana està caracteritzada per una alternança de zones de sembrats i conreus amb altres d'urbanitzades per a usos residencials i industrials. Com més proper a l'entorn dels nuclis urbans importants, com ara Valls, Vallmoll, el Pla de Santa Maria, Puigpelat, etc., el paisatge més perd

el valor rural i agrícola que encara es pot observar en molts indrets de la comarca. La presència de les vinyes, els ametllers, els avellaners i les oliveres dóna lloc a un canvi de colors i textures al llarg de l'any.

Entre els valors ecològics del paisatge destaca la presència del riu Francolí, al límit occidental d'aquesta zona, i les valls del Gaià al límit oriental, juntament amb l'existència de la serra de Miramar i de la serra Voltorera, que tanquen l'àrea pel nord.

La zona muntanyosa actua de corredor i connector biològic i paisatgístic entre el bloc del Gaià i les muntanyes de Prades, però té molts problemes de continuïtat per la constant fragmentació de la zona provocada pel pas de vies de comunicació i transport. Les zones més properes als rius Francolí i Gaià conserven espais d'alt valor ecològic, però cada cop estan més amenaçades per la pressió humana, tant per la freqüentació i ús d'aquests espais com per l'ocupació permanent que pateixen per causa de l'ampliació de les vies de comunicació, usos industrials o residencials. Un dels punts més interessants del Francolí és la zona entre el pont de Goi i la plana de Picamoixons, un espai situat just sota de la urbanització Serradalt, que encara conserva uns certs valors botànics i faunístics típics dels boscos de ribera mediterrània.

En aquesta zona muntanyosa també cal destacar el tossal Gros de Miramar, que està inclòs en el Pla d'espais d'interès natural i, conjuntament amb la serra Carbonària i part de l'entorn del pantà de Gaià, formen part de la xarxa Natura 2000.

La zona sud de la plana de l'Alt Camp (Puigpelat, Bràfim, Vilabella, la Secuita, els Garidells i Vallmoll) té valors productius lligats a l'agricultura, principalment enfocats a la producció de vins i caves. La presència del turisme rural encara resulta incipient, i el major aprofitament productiu en aquest sentit es dóna en els innumerable restaurants repartits per la zona que ofereixen una gastronomia típica elaborada amb productes locals.

El celler modernista del Sindicat Agrícola Sant Isidre, situat a un extrem del poble de Nules, està catalogat com a Bé Cultural d'Interès Nacional. Observatori del Paisatge

La plana de l'Alt Camp, especialment el sector central entorn de Valls, en els darrers segles ha patit molts canvis. Tanmateix, conserva diversos vestigis de la seva evolució històrica des de temps dels romans fins als nostres dies. La presència històrica d'aigua a la zona i l'aprofitament d'aquest recurs ha deixat moltes mostres i exemples d'arquitectura rural, com per exemple recs, molins, pous, basses, fonts, etc. Cal destacar la presència de diferents restes romanes i iberes a Valls, prop dels torrents que travessen la ciutat.

Hi ha diferents cellers modernistes a la comarca, com els de Bràfim i Nulles, que tenen un alt valor patrimonial, històric i una forta càrrega simbòlica, i elements catalogats com a bé cultural d'interès nacional i bé cultural d'interès local, com els edificis del barri antic de Valls.

En relació amb l'ús social del paisatge, el coll de Lilla és un mirador privilegiat des d'on es pot observar el conjunt i la diversitat de la plana de l'Alt Camp i de bona part del Camp de Tarragona. És un

espai molt viu i alhora aprofitat per a múltiples actes i esdeveniments, caminades, trobades, curses, rutes, etc.

També cal destacar que aquest paisatge es troba dins de la zona d'influència de la ruta del Cister, per la qual cosa és zona de pas per la gent que va a Poblet des de Santes Creus i a la inversa.

Per altra banda, les construccions de pedra seca combinades amb la presència dels conreus de vinya, cereal, oliveres i ametllers també tenen un valor simbòlic i identitari. Especialment aquest últim conreu, els ametllers, configura una imatge molt apreciada pels habitants de la comarca a l'època de la florida (entre febrer i març). També la presència del relleu en forma cònica del cim de la muntanya de Miramar, la Cogulla, la presència del cingle calcari de la torre d'en Petrol, a l'estret de la Riba, juntament amb el símbol que representa per a la zona la presència del campanar de Valls, visible des de molts punts de l'entorn, són altres elements d'identitat i fort simbolisme per a la zona.

La zona del Pla de Santa Maria concentra una gran quantitat de construccions de pedra seca. En destaquen especialment les barraques, tant per la seva densitat com per la seva monumentalitat. Observatori del Paisatge

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El relleu d'aquest espai és bastant accidentat a la part nord i molt més planer a la resta de la zona. Presenta una forma d'amfiteatre que permet disposar de tot un seguit de punts on les panoràmiques sobre el paisatge resulten espectaculars. Entre aquests, destaquen els següents punts:

Coll de Lilla (540 m): s'hi accedeix per l'N-240 des de Valls. Punt panoràmic des d'on es veu al lluny el paisatge de part del Camp de Tarragona.

Cogulla (789 m) i el tossal Gros (867 m): són miradors privilegiats per la seva alçada, i en el cas de la Cogulla, per la facilitat d'accés, ja que s'hi pot arribar en cotxe en els períodes que no hi ha restriccions de trànsit. Ofereixen una panoràmica de 360° sobre la plana de l'Alt Camp, les muntanyes de Prades, la conca de Barberà, les serres d'Ancosa, Montagut, Montmell, etc.

Altres punts d'observació interessants de la unitat poden ser: la Voltorera (819 m), que permet una visió lateral de la serra de Miramar i de la plana que s'estén als seus peus. La torre d'en Petrol, que ofereix una espectacular panoràmica sobre l'estret de la Riba i el pas de les infraestructures per aquest àmbit. El campanar de Valls (74 m), que ofereix una vista panoràmica de 360° de tota la plana de l'Alt Camp i de parts del Camp de Tarragona.

Pel que fa a rutes per la unitat, n'hi ha tres per carretera que s'inicien a la ciutat de Valls:

586

De Valls al Pont de l'Armentera per la C-37, on es creua tota la zona nord de la plana de l'Alt Camp i es gaudeix d'un paisatge agrari caracteritzat per la vinya, acompanyada d'alguns ametllers i oliveres.

De Valls a Montblanc per l'N-240 o A-27, aquest itinerari s'enfila cap al límit muntanyós de la unitat amb la conca de Poblet, passant pel coll de Lilla que, com ja s'ha dit, ofereix unes vistes singulars de la unitat.

De Valls al Vendrell per la C-51: en aquest cas es pot gaudir del paisatge agrícola de la zona oriental de la unitat.

Per últim, destaca la TP-2031, que uneix Tarragona amb Vila-ronda, passant per Nulles i Bràfim, des d'on també es pot observar aquest paisatge agrari de plana, de la zona més al sud-est de la unitat.

Les rutes a peu que més destaquen són els senders de gran recorregut GR-175 i 172, que creuen la unitat pel nord i pel sud, respectivament.

Possible evolució del paisatge

El conjunt del territori en aquests moments es troba immers en un procés de canvi d'abast metropolità, ja que la influència de Tarragona i Reus sobre l'entorn cada vegada és més evident. Un exemple és el trasllat de població de les zones urbanes a altres de més allunyades. Aquests moviments tenen el seu efecte sobre el paisatge i l'economia de la zona.

A prop del Pla de Santa Maria hi ha diverses urbanitzacions de baixa qualitat estètica, com aquesta del Mas del Plata, on hi ha una escultura que reproduïx un personatge d'una sèrie televisiva infantil dels anys vuitanta. Observatori del Paisatge

Segons els tres àmbits que formen aquesta àrea, esmentats anteriorment, es poden fer diverses previsions d'evolució futura dels paisatges:

Al sector nord, el paisatge alterna la presència majoritària de zones forestals, principalment a les zones més elevades, amb la presència d'elements d'un paisatge agrícola de secà, amb predomini de vinya, acompanyat d'ametllers i oliveres. Es preveu una regressió dels conreus i un progressiu creixement de les masses forestals, que acabaran configurant comunitats forestals desenvolupades i contínues, més vulnerables davant els incendis forestals, que podran ser més freqüents.

Al sector central, si es mantenen les tendències del sector agrari actualment en crisi, es preveu un abandonament de conreus així com un creixement dels nuclis urbans, que és possible que captin població procedent de l'àmbit de Reus-Tarragona.

Al sector sud, tal com està succeint en l'actualitat, és de preveure que continuï l'expansió urbana residencial. La línia de tren d'alta velocitat i la construcció de l'autovia entre Tarragona i Montblanc, poden contribuir a aquesta dinàmica.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Malgrat el fort caràcter rural de la zona, fruit de l'especialització agrícola de la comarca, es produeix una pèrdua de qualitat paisatgística als espais contigus a la carretera de Valls al Pla de Santa Maria.
- Les infraestructures de comunicacions entre el litoral i l'interior del Camp de Tarragona travessen la plana de l'Alt Camp, fet que comporta una actual acumulació d'infraestructures. Aquesta situació pot afavorir la ubicació de noves activitats, a part

d'atreure població, amb la consegüent demanda de sòl i posteriors transformacions sobre el paisatge.

- El predomini del paisatge agrícola està en perill a causa de que l'agricultura es veu molt influenciada per les dinàmiques econòmiques externes.

Oportunitats:

- La població té un sentiment d'identificació amb el paisatge, tant el natural –fenologia estacional de les espècies vegetals com la florida dels ametllers, per exemple; paratge de l'estret de la Riba, etc.– com el cultural –campanar de Valls, parets de pedra seca, etc.–, fet que pot ajudar a potenciar el valor del paisatge i una millora de la gestió.
- La variabilitat zonal del paisatge agrícola enriqueix la percepció que se'n té des dels nombrosos miradors de les muntanyes perifèriques.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge agroforestal lliure de noves edificacions i que mantingui el caràcter a través de la conservació d'elements patrimonials característics com els recs, molins, fonts i construccions de pedra seca. El paisatge es caracteritza pel cultiu de cereal d'hivern al nord, barrejat amb retalls de boscos de plana de pi blanc en el costat oriental, al sud predomini de la vinya i camps esparsos d'oliveres i ametllers i avellaners.

OQP2

Uns paisatges urbans que conservin la façana paisatgística característica i compactes. La ciutat de Valls és la població principal de la plana. Conserva la silueta característica amb la preeminència del campanar.

OQP3

Un paisatge on no es prioritzen noves urbanitzacions. La zona es caracteritza per l'existència d'urbanitzacions de ciutat jardí disperses per la plana i espais sense continuïtat amb les trames urbanes ja compromesos pel planejament però no consolidats. Caldria limitar el creixement de les existents, com en el cas de les del nord del nucli urbà de Valls i del nord-est del Pla de Santa Maria, i millorar-ne la qualitat estètica.

OQP4

Un paisatge de petits nuclis d'origen rural que conservin el seu caràcter i els seus valors, que creixin de manera ordenada, compacta i seguint la trama i que integrin les noves construccions al paisatge preexistent.

OQP5

Un paisatge de polígons industrials amb qualitat paisatgística intrínseca, pel que fa a les edificacions, la xarxa viària i les zones verdes, i que estiguin el màxim de concentrats, delimitats i no multiplicats en el territori. La zona es caracteritza per l'existència de polígons industrials, de grandària i estat de consolidació diversos, dispersos per la plana, separats dels nuclis de població, que aprofiten la bona connexió a la xarxa viària.

OQP6

Un paisatge del voltant de la ciutat de Valls ordenat, lliure de noves edificacions i que conservi el caràcter rural. La zona es caracteritza per un dens disseminat d'edificacions i instal·lacions sovint d'origen agrícola reformades per a usos lúdics o residencials que afavoreixen un intens ús social de l'espai i, al mateix temps, una pèrdua del valor estètic i del caràcter rural.

OQP7

Un paisatge agrícola vitivinícola viu, productiu i que conservi la sensació d'harmonia visual i d'aprofitament ordenat dels recursos naturals.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines del conjunt de la serra de Miramar (serra de les Guixeres, serra Alta, serra Carbonària, tossal Gros, serra de Jordà), des de l'estret de la Riba fins a l'estret de Cabra del Camp. Pels seus valors ecològics, estètics i simbòlics i identitaris, s'han de preservar d'actuacions agressives i potenciar-ne el valor.
- Barrancs i rieres que, des de la serra de Miramar, creuen la unitat en direcció sud-oest, per desembocar al Francolí, especialment els torrents de Valls. Per la seva vàlua ecològica i estètica caldria preservar de qualsevol mena d'actuació, restaurant-ne els espais degradats i adequant-ne l'accessibilitat per al gaudi, tot garantint-ne la funcionalitat ambiental a la vegada que s'introdueixi la diversitat paisatgística enmig de la plana agrícola. Caldria un instrument que tingués en compte les següents consideracions:
 - a) Restauració i naturalització dels trams degradats de l'espai fluvial amb espècies pròpies de l'ecosistema de ribera.
 - b) Creació d'espais de lleure agradables i accessibles a la població en trams adequats i amb bona qualitat paisatgística tant dels torrents de Valls com del riu Francolí.
 - c) Proposta de mesures de restauració i adequació paisatgística de l'espai de conreus i hortes que s'estenen a banda i banda dels eixos fluvials.
 - d) Restauració i naturalització de la vegetació de ribera al llarg del riu Francolí allà on les condicions ecològiques siguin favorables al desenvolupament d'aquest tipus d'hàbitats.
 - e) Preservació i gestió del paisatge del bosc de ribera del riu Francolí en l'espai entre el pont de Goi i la plana de Picamoixons.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals localitzades als vessants de la serra de Miramar, especialment els boscos de Valls. Cal una gestió forestal integral que en preservi els valors ecològics, estètics i d'ús social, i que emprengui mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals.
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, i on es possible trobar cereal d'hivern al nord. Hi ha predomini de la vinya al sud, amb camps esparsos d'oliveres, ametllers i avellaners arreu de la unitat. El paisatge agrícola es complementa amb mostres d'interès de patrimoni rural en recs, molins, fonts i construccions de pedra seca.
- Miradors del paisatge del campanar de Valls, del coll de Lilla, de la Cogulla, del tossal Gros, de la Voltorera, i de la torre d'en Petrol. Cal adequar-los i millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions

de territori i paisatges tant de la unitat mateixa com d'unitats veïnes.

- Nuclis urbans de Vistabella, les Gunyoles, l'Arglada, Vallmoll, Nulles, Renau, Vilabella, Bràfim, Puigpelat, Valls, Alió, el Pla de Santa Maria i Figuerola del Camp. Cal evitar-hi el creixement dispers, millorar-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries residencials i/o industrials. Cal impulsar-hi estratègies de promoció del patrimoni històric i arquitectònic dels diversos nuclis (especialment el patrimoni modernista dels cellers) i preservar les façanes visuals característiques de cada nucli urbà.
- Urbanitzacions aïllades del nord del nucli urbà de Valls i del nord-est del Pla de Santa Maria (el mas del Plata). Cal evitar un major creixement tant de les ja existents com de noves urbanitzacions i impulsar la millora de la qualitat paisatgística (accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions...).
- Polígons industrials de Valls, el Pla de Santa Maria, i Bràfim-Alió. Per la seva elevada visibilitat des de les vies de comunicació, caldria millorar-ne la qualitat paisatgística, a través de la redacció de projectes de recuperació paisatgística que també tinguin en compte la creació de barreres vegetals amb un tractament paisatgístic adequat.
- Sòl urbanitzable de les perifèries dels nuclis urbans de Valls, Vallmoll, Puigpelat, Alió, i especialment el situat de forma esparsa als entorns de l'eix de la carretera N-240 al sud del nucli de Vallmoll. Cal desenvolupar-hi creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent i que estiguin integrats estèticament en l'entorn, que no comprometin l'estètica i/o identitat dels nuclis urbans i/o del paisatge agrícola característic de la unitat, especialment en la planificació de les extensions urbanes de Valls i les localitzades a la carretera de Valls al Pla de Santa Maria.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Espais periurbans de l'entorn del nucli urbà de Valls, especialment al sector oest, formats per espais erms, esquitxat d'edificacions disperses (algunes de tradicionals i altres de nova creació), abocaments, hortes i restes d'antics conreus, torrents. En el procés de transformació urbanística, cal que o bé s'integrin correctament en les trames urbanes preexistents, o bé que mantinguin la condició d'espais oberts, restaurant-ne els valors naturals, productius, estètics o d'ús social, i ordenar-los per permetre'n les funcions i el gaudi social.
- Espais inclosos a l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya (esculls de la riba), que pels seus valors naturals i estètics caldria fer-ne difusió a través de l'establiment de rutes.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics:

> continua de la pàgina anterior

- a) Alcover-Valls
- b) Valls- Picamoixons-la Riba
- c) Vallmoll-Valls
- d) Valls-Nulles-la Secuita
- e) La Secuita-Renau-Vilabella-Puigpelat-Valls
- f) Nulles-Bràfim-Vila-rodona
- g) Valls-Alió-Rodonyà
- h) Valls-Coll de Lilla
- i) Valls-el Pla de Santa Maria-el Pont d'Armentera
- j) El Pla de Santa Maria-Cabra del Camp
- k) El Pla de Santa Maria-Vila-rodona

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Paisatge de cingles i codines

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis

 Massa forestal

 Urbanització aïllada

 Sòl urbà

 Sòl urbanitzable

 Polígon industrial

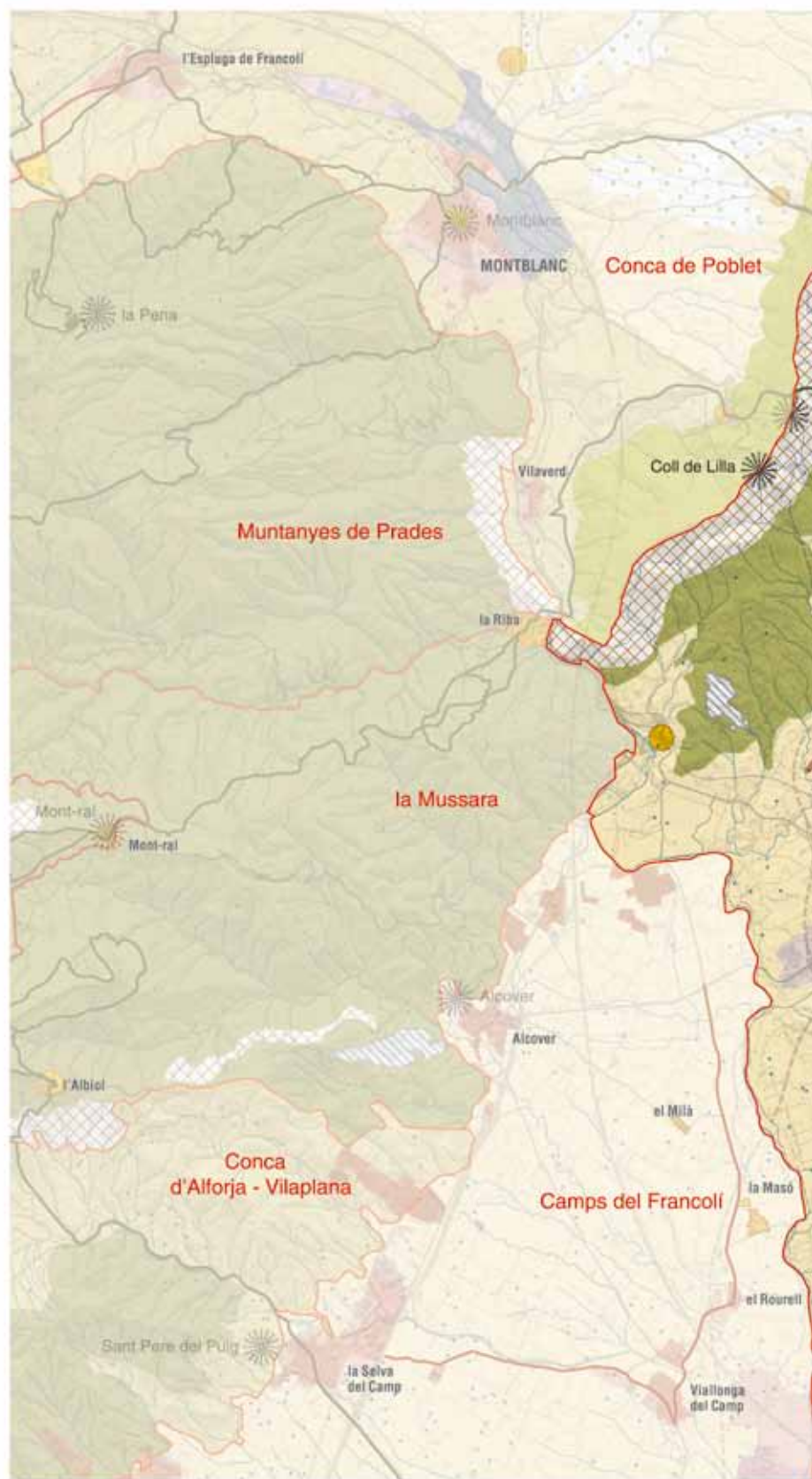
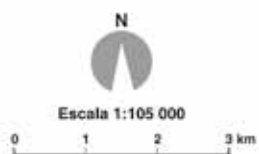
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

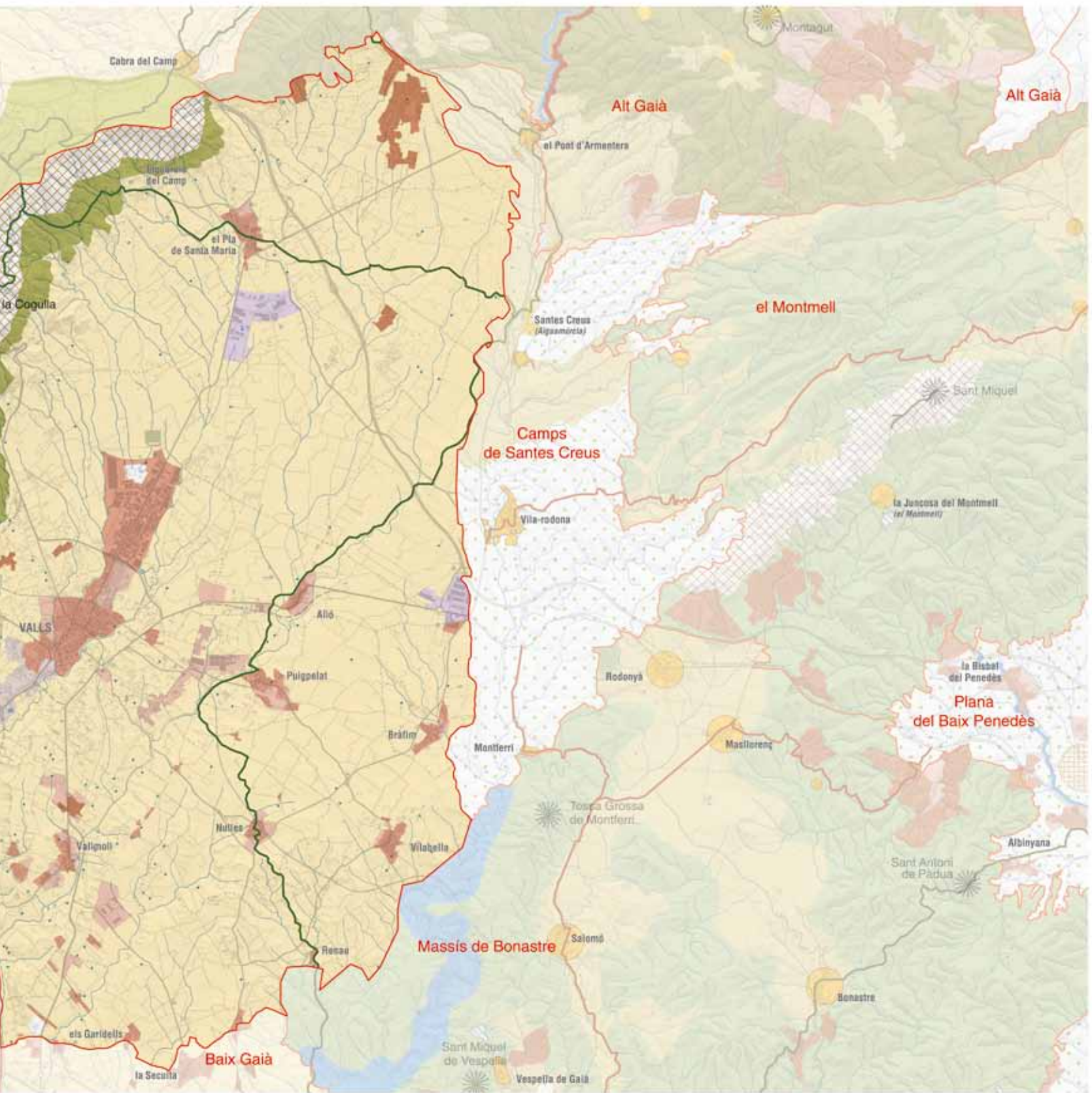
 Activitat extractiva

 Espai periurbà

 Itinerari a peu

590

23. Baix Gaià

Comarca:
Tarragonès.

Superfície:
12.816 ha

Municipis:
Torredembarra, Altafulla, la Riera de Gaià, el Catllar, els Pallaresos, Perafort, est de Tarragona i sud dels Garidells, la Secuita, Vespella de Gaià, Pobla de Montornès, Creixell i Roda de Berà.

592

*Litoral del baix Gaià entre Torredembarra i Altafulla. Al fons es pot apreciar la desembocadura del riu Gaià.
Departament de Territori i Sostenibilitat*

Trets distintius

- Relleu de serres ondulades i turons de baixa altitud.
- El riu Gaià i els torrents que li són tributaris articulen el sector oriental del baix Gaià.
- Un mosaic de pinedes i grans urbanitzacions caracteritza el paisatge del sector occidental del baix Gaià, entre els Pallaresos i la línia de costa.
- L'agricultura té una presència important als sectors nord i de llevant del baix Gaià. Predominen els conreus llenyosos, els avellaners principalment.
- Els espais naturals més valuosos es localitzen a la faixa costanera.
- Boscos que s'estenen entre els nuclis de Sant Pere i Sant Pau, i urbanitzacions de cala Romana i residencial Monnars, amb un alt valor social i recreatiu, atesa la seva proximitat a la ciutat de Tarragona.

Mirador

Itinerari motoritzat

4 Vilardida - Tamarit

17 N-340

Itinerari a peu

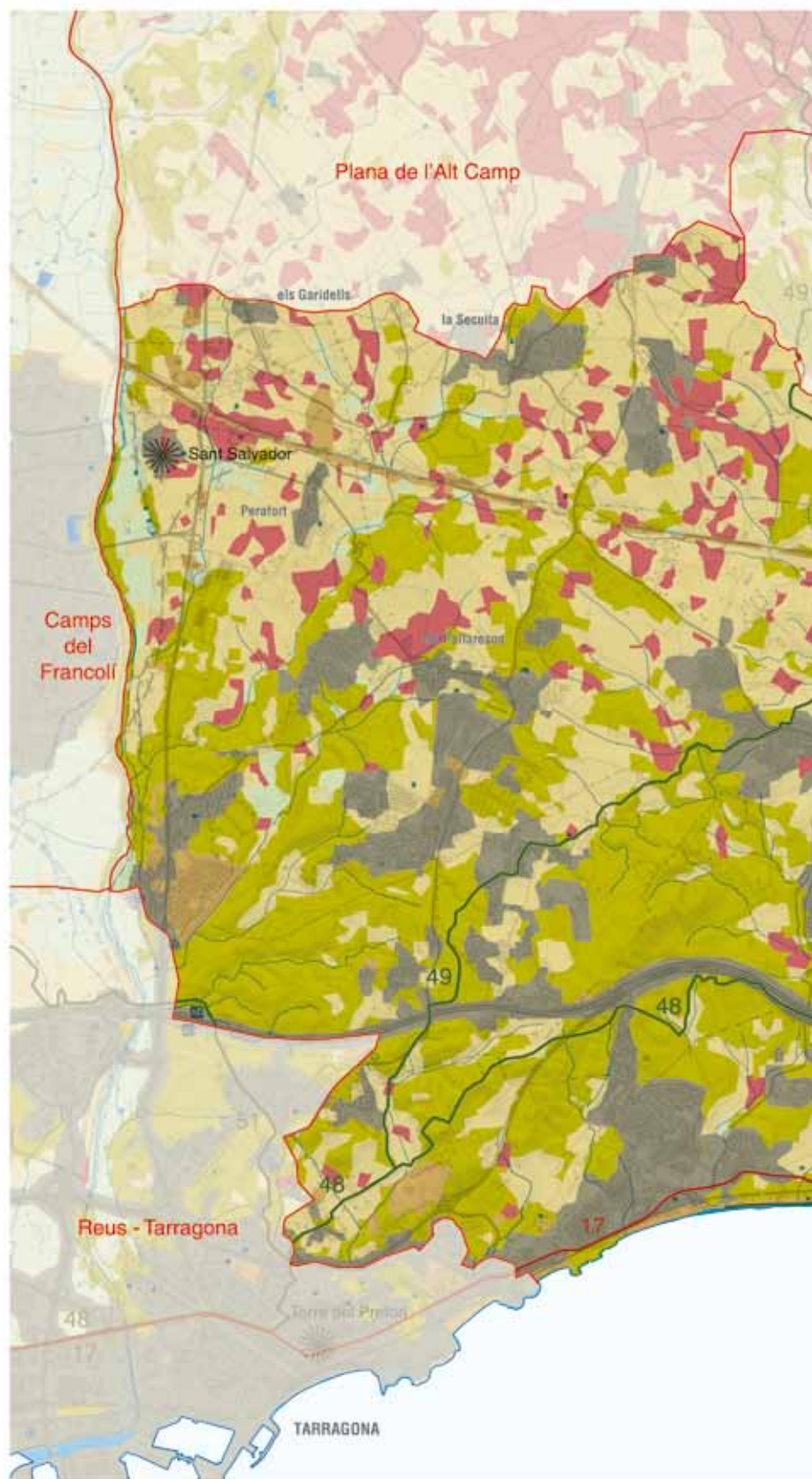
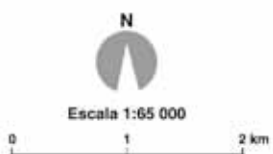
19 Punta de la Móra

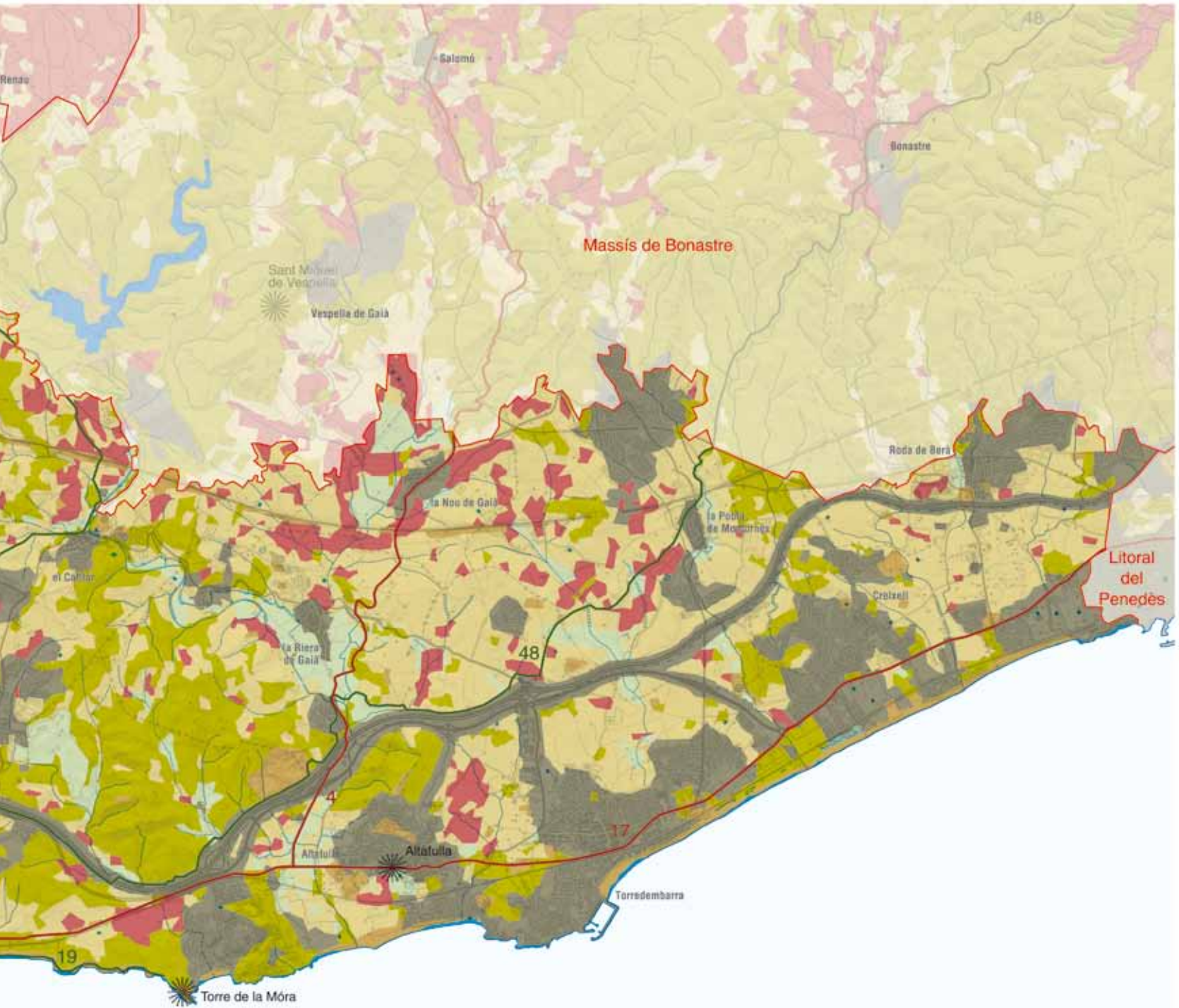
48 GR-92

49 GR-172

594

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El baix Gaià comprèn una àrea de relleu accidentat per la presència de baixes serres i turons de perfil suau, en què predomina un mosaic d'extenses masses forestals, activitats agrícoles i grans urbanitzacions. Per l'oest limita amb els camps del Francolí i pel sud arriba fins al terme municipal de Tarragona, tot incorporant alguns barris de la part nord del municipi, com per exemple el de Sant Pere i Sant Pau.

Pel que fa als materials geològics aquest paisatge es correspon amb una àrea de sedimentació de conglomerats poc consolidats, sorres, argiles i llims, dipositats durant el Miocè. En tractar-se de materials poc resistents a l'erosió aquests han donat lloc a un relleu poc enèrgic on no s'assoleixen en cap cas cotes superiors als 200 metres d'altitud. El turó del Gurugú (169 m) al límit entre Tarragona i el Catllar; el Castellot (149 m) als Pallaresos; Sant Simplicí (109 m) a Tarragona i el pujol Rodó (107 m) a la Riera de Gaià, són les principals elevacions del baix Gaià.

Cap a l'est les serres deixen pas a valls amples. Els corrents d'aigua, entre els quals destaca el riu Gaià, hi han construït terrasses al·luvials amb el dipòsit de materials detrítics procedents dels relleus veïns i que actualment són ocupades per camps de conreu. Per contra, en els sectors occidental i meridional, on les serres mostren més pendent i el terreny és menys apte per a les activitats agrícoles, hi predominen grans masses forestals dominades pel pi blanc (*Pinus halepensis*).

El Gaià és el principal curs d'aigua i la seva influència es posa de manifest en el fet que diversos topònims de localitat, com per exemple la Nou de Gaià i la Riera de Gaià, hi fan referència. La resta de rieres i torrents que solquen la unitat en són tributaris. Només a l'extrem oest hi ha alguns torrents que formen part de la conca del Francolí.

La vegetació espontània té una presència important al baix Gaià. En conjunt ocupa més d'una tercera part de la superfície, encara que es concentra sobretot als sectors occidental i meridional. L'acció humana ha afavorit l'extensió de grans pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*). Es tracta, en general, de boscos i bosquines bastant joves. La seva presència, però, és més esporàdica a mesura que hom s'acosta cap a la costa, on perden importància en favor de les grans urbanitzacions. L'excepció són les pinedes litorals de pi blanc, com la del bosc de la Marquesa, localitzades en el sector de la punta de la Móra, dins el terme municipal de Tarragona, que formen part del PEIN Tamarit-Punta de la Móra, i de l'espai de xarxa Natura 2000 Costes del Tarragonès.

Al nord de la ciutat de Tarragona les pinedes de pi blanc suposen una àrea d'esbarjo i lleure per una part dels seus habitants. El sector forestal conegut popularment com els Boscos de Tarragona, situat entre el santuari de la Mare de Déu de Loreto i la urbanització de Cala Romana, és una important àrea de lleure per a la ciutat de Tarragona, freqüentada per practicar-hi activitats a l'aire lliure. Es

tracta d'una zona de relleus suaus, on dominen les bosquines de pi blanc i les brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*).

A les terres més properes a la costa resten fragments de la màquia de garric (*Quercus coccifera*) i margalló (*Chamaerops humilis*), com a les immediacions del castell de Tamarit, encara que l'expansió de l'espai construït ha fet retrocedir molt aquesta comunitat típica de les terres costaneres. Al marge esquerre del riu Gaià la presència dels boscos és més residual a causa del predomini de les àrees de conreu.

La diversitat paisatgística s'incrementa a la façana litoral. Predominen els trams de costa baixa, amb platges amples i obertes, com les de Creixell, Torredembarra, Altafulla i la platja Llarga de Tarragona. Hi ha, però, dos petits promontoris rocosos com el cap Gros de Torredembarra o el tram comprès entre el castell de Tamarit i la punta de la Creueta, en els quals s'han desenvolupat petites cales i platges tancades com la cala Fonda, la platja de la cala de Becs i la platja de la Móra.

És en aquesta estreta faixa costanera on es localitzen alguns espais de gran valor paisatgístic i ecològic que han estat inclosos en el PEIN i a la xarxa Natura 2000: el sistema de dunes i maresmes de Torredembarra-Creixell; la desembocadura del riu Gaià i el conjunt paisatgístic de Tamarit-Punta de la Móra. A més, s'hi han d'afegir els fons marins més propers a la costa on es desenvolupen les praderies de posidònia (*Posidonia oceanica*), els quals han estat inclosos a la xarxa Natura 2000.

El sistema dunar i de maresmes de la platja de Torredembarra presenta un desenvolupament notable i un estat de conservació acceptable, malgrat la manca d'unes mesures de protecció més estrictes que impedeixin la freqüentació excessiva de l'espai, sobretot a l'estiu.

L'espai de Tamarit-Punta de la Móra destaca per mantenir un mosaic representatiu del paisatge d'aquestes costes: un sector de costa alta rocosa articulada amb algunes cales i platges tancades juntament amb camps de garrofers, pinedes de pi blanc, màquies litorals de garric i margalló. També destaca per incloure l'única localització en el litoral català d'una petita població de savines litorals (*Juniperus phoenicea* subsp. *eumediterranea*) a l'extrem oriental de la platja Llarga.

A diferència de la vegetació espontània, l'espai agrícola es concentra sobretot a la vall del Gaià, principalment en el seu marge esquerre. Hi dominen els conreus llenyosos d'avellaners, oliveres i garrofers, que ocupen el fons de vall tot aprofitant els dipòsits al·luvials, especialment fèrtils, i els costers dels turons, que en aquest sector del baix Gaià presenten molt poc pendent. Les parcel·les de secà arriben a tenir unes dimensions considerables.

Els camps de garrofers constitueixen un paisatge secular i característic dels camps de secà del baix Gaià. Destaquen pels valors ambientals i paisatgístics que contenen. Van associats a diferents construccions de pedra seca com els murs de separació de les feixes o les barraques.

Els camps de garrofers estan en franc retrocés a causa de l'expansió de les urbanitzacions, malgrat constituir un dels trets característics més distintius del paisatge del Baix Gaià. Els que es troben situats a les immediacions de Roda de Berà destaquen pel contrast cromàtic entre el verd intens de les capçades i el roig viu de les argiles sempre ben llaurades. Observatori del Paisatge

Evolució històrica del paisatge

Els factors ambientals condicionen l'explotació del territori i, juntament amb les circumstàncies històriques de cada època, el model d'ocupació. Durant segles s'explotaren totes les terres aptes per al cultiu, fins i tot aquelles de molt escassa fertilitat, que són força abundants, i les immediates a la costa.

Per causa del relleu trencat, calgué modificar la topografia per tal de facilitar o possibilitar el conreu de la terra. Les parades, les feixes limitades per marges que s'enlairen pels vessants fins al cim, en molts llocs són una constant, igual com passa en altres terres de la Mediterrània.

El paisatge tradicional del baix Gaià era el d'un mosaic format pels cultius mediterranis (les vinyes, les oliveres i els cereals), que ocupaven la major part de les terres llaurades, amb petites extensions de regadiu a la vora dels rius. Els garrofers ocupaven els límits de les parcel·les i els terrenys més pobres, fins i tot aquells on aflora la roca mare, on no era possible la supervivència de cap altre espècie cultivada. Era, doncs, un paisatge format per un seguit de clapes de vegetació, natural o cultivada, que canviava cromàticament al llarg de les estacions de l'any. Escampats en aquest territori, que arribava arran del mar, els pobles i les masies es comunicaven amb una xarxa de camins densa, però que no alterava l'estètica del paisatge.

Aquesta imatge canvià poc durant segles, alterada només per algunes modificacions provocades per les pulsacions de l'esdevenir de la història: èpoques d'expansió demogràfica que obligaren a aprofitar més el territori, o bé condicionants provocats per la situació econòmica, com l'expansió i posterior reducció dràstica de la vinya en l'època anterior a la crisi de la fil·loxera i en la posterior, o la

desaparició d'alguns conreus –per exemple el cànem al segle xx– i l'aparició d'altres, com l'avellaner en època relativament recent.

En els darrers temps el paisatge ha experimentat canvis impacants, que s'accentuen en alguns sectors del baix Gaià. Al sector de majors pendents, al final del segle XIX i de manera especial durant el segle XX, tingué lloc el procés d'abandonament de les terres de conreu, la qual cosa provocà una modificació del paisatge agrari. La vegetació natural substituï els conreus, i el bosc o la garriga ocupà moltes superfícies d'olivera, de vinya o de sembra: moltes superfícies forestals actuals foren espai agrari en temps passats. Alguns marges dintre del bosc resistiren el pas del temps i són testimonis d'una situació ben diferent a l'actual. Al sector més planer proper al litoral, els conreus s'anaven mantenint en àmplies franges, excepte als entorns dels nuclis del litoral, on els camps van ser substituïts per edificacions.

Des de la segona meitat del segle XX els canvis es van accentuar, provocats per alguns elements concurrents:

- Canvis en la política agrària, amb descens de la rendibilitat de la terra, que acceleraren el procés d'abandó, iniciat ja en època anterior, sobretot per la fil·loxera.
- La industrialització de la zona de Tarragona propicià l'ocupació del terreny, l'augment de la població i el transvasament de població activa agrària a la indústria i als serveis.
- L'increment del turisme, sobretot al sector litoral des de la platja Llarga fins Roda de Berà, passant per la Móra, Altafulla, Torredembarra i Creixell.

Aquests canvis han propiciat l'expansió urbana dels nuclis, però sobretot, i de cara al paisatge, l'aparició de les urbanitzacions de segones residències que passen progressivament a convertir-se en primeres residències. Aquest és un fenomen comú a altres llocs de Catalunya que s'ha disparat les darreres dècades. Gairebé tots els pobles del baix Gaià presenten almenys una urbanització extensiva d'aquest tipus.

Finalment, cal afegir la construcció d'infraestructures, sobretot l'autopista i la línia de l'AVE (estació inclosa), que travessen el territori d'est a oest.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El mosaic paisatgístic del baix Gaià és divers i respon a la varietat de factors condicionants presents en el territori. El relleu relativament vigorós amb uns sòls poc aptes per al conreu, juntament amb la proximitat de la ciutat de Tarragona condicionen un paisatge en el qual les urbanitzacions ocupen amplis espais, que són compactes a les zones més properes a la costa i més laxes a mesura que augmenta la distància del mar. A partir dels Pallaresos, amb una localització més interior, les urbanitzacions s'alternen amb grans masses forestals dominades pel pi blanc.

Diferents factors han intervingut de manera decisiva en la transformació del paisatge del baix Gaià. En primer lloc, la transformació econòmica de l'àrea de Tarragona iniciada a partir de la dècada

Al conjunt de la unitat han proliferat algunes urbanitzacions que han ocupat preferentment antigues zones de conreu i bosquines situades en espais més o menys planers. A la imatge, la urbanització Mas de Blanc, situada a l'oest del Catllar. Observatori del Paisatge

dels anys seixanta, amb una industrialització que ha continuat a un ritme accelerat i ha tingut tot un seguit de conseqüències pel que fa a l'ocupació del territori, l'increment de la població, etc. Com s'ha dit, l'augment de la població i el creixement urbanístic han afectat la totalitat del territori, bé sigui en forma de barris nous en els pobles o d'urbanitzacions que comencen com a segones residències i progressivament es converteixen en habitatges principals. A Torredembarra, el petit barri mariner situat a primera línia de costa s'ha convertit en un centre eminentment turístic i residencial.

En segon lloc, els canvis en la política agrària com a conseqüència del canvi d'orientació econòmica de Catalunya. Encara que els precedents més remots se situen a la darrera del segle XIX, amb la crisi de la fil·loxera, el procés s'accelerà a partir de la dècada dels cinquanta. Foren abandonades les terres marginals i aquelles que no eren aptes per a la reconversió (utilització de maquinària, canvi a conreus més rendibles, etc.). Aquestes terres es convertiren en espais forestals, erms, o foren ocupades per urbanitzacions o habitatges aïllats. Darrerament la Política agrària comuna (PAC) s'ha mostrat com un dels factors més importants de canvi paisatgístic a les àrees rurals. La crisi ha estat especialment intensa en el sector de l'avellana en municipis com el Catllar o la Nou de Gaià.

Finalment, la construcció d'infraestructures obeeix a una planificació supraregional, fet que contribueix de manera eficaç al desenvolupament socioeconòmic de la comarca, però alhora representa una fragmentació paisatgística considerable. Cal esmentar l'autopista AP-7 i l'autovia A-7, les quals circulen paral·leles en bona part del recorregut, formant un corredor viari amb molts espais intersticials mancats de gestió. També hi destaca la línia ferroviària d'alta velocitat, la xarxa de carreteres ampliada i les tres línies de ferrocarril.

Per tal de descriure amb més precisió l'estructura del paisatge actual s'han diferenciat els sectors següents, en raó de les dinàmiques territorials que hi predominen:

El sector litoral comprès entre la punta del Miracle i la muntanya de Sant Joan limita per l'interior amb un seguit de turons que ultrapassen de poc el centenar de metres i que perden alçària cap a llevant des de la cota més alta (Gurugú, 169 m). L'N-340 i la línia del ferrocarril la travessen longitudinalment, i constitueixen dues barreres d'importància, sobretot la línia fèrria. La costa està formada per un rosari de cales amb platja separades per penya-segats baixos en el primer tram, fins a la platja Llarga, i penya-segats alts a la Móra i a la muntanya de Sant Joan. Arran de mar, cal destacar com un element positiu la conservació del bosc de la punta de la Móra, amb l'espai PEIN del Bosc de la Marquesa.

Al sector nord i nord-est de Tarragona, des del tossal on se situa la ciutat el segueix un relleu de turons en direcció nord-est. Comprèn part del terme de Tarragona i el dels Pallaresos. Es tracta d'un paisatge molt modificat per l'acció humana, amb antigues superfícies agràries i d'altres que alternen amb boscos força densos en alguns indrets (per exemple mas Enric). Aquest espai forestal, que s'estén des de la riba dreta del Gaià a Ferran fins al Francolí, i que es pot considerar el pulmó verd de la ciutat, és travessat per l'autopista. És un paisatge complex, amb tots els elements que caracteritzen aquesta part del territori català: cultius arboris (oliveres, garrofers, ametllers), vinyes, erms, pinedes de pi blanc amb sotabosc dens, garrigues, urbanitzacions disperses per tot el territori amb petits horts al costat dels habitatges, pedreres, infraestructures (autopista, AVE), o restes arqueològiques (aqueducte).

Al vessant del Francolí, l'espai que va des de la llera del riu fins a la divisòria d'aigües amb el Gaià, al nord de Sant Salvador, té unes característiques diferents de la resta. Es tracta d'un espai fonamentalment agrícola, amb pobles que tradicionalment es dedicaven a aquesta activitat: Perafort, Puigdelfí, la Secuita, l'Argilaga. Eren pobles eminentment agraris i el paisatge estava en consonància amb l'explotació de la terra.

Els nous condicionants del sector primari han provocat que moltes terres marginals s'hagin convertit en espai forestal, i que només s'hagin mantingut les més aptes per al conreu. En aquest espai el

El camp de golf de Pinalbert, al municipi del Catllar. Observatori del Paisatge

Pas de l'autopista AP-7 i l'autovia A-7 a l'alçada de Torredembarra. També es pot observar un polígon industrial associat a aquestes infraestructures viàries. ICC

paisatge és d'allò més heterogeni. A les superfícies de topografia plana, que formen la major part de l'interfluvi, les parcel·les són grans i ocupades per vinyes, cereals o fruiters, amb oliveres o garrofers a les vores, petits boscos de pi blanc o garrigues, polígons industrials en funcionament o en construcció, pobles, instal·lacions industrials, infraestructures com les carreteres i l'AVE. Tot plegat, un mosaic de notable diversitat.

Al sector oriental, a la part corresponent a la conca del Gaià i les rases de la plana litoral de l'est, les característiques difereixen de l'anterior pel que fa a l'explotació de la terra. Fora dels comellars i les terrasses fluvials els sòls són pobres i la topografia esquerpa, amb abundància de marges. El mosaic de turons coberts per petites masses forestals i les parades de garrofers, vinyes i fruiters en menor proporció, amb els horts a les terrasses fluvials, contrasta amb les muntanyes que limiten l'espai pel nord, cobertes d'una vegetació esquistada, on les clapetes de pins són rares i es tracta de taques més o menys extenses enmig de brolles o garrigues. Els pobles se situen de cara a la solana, i algunes urbanitzacions alternen amb la gran quantitat de masos, alguns de grans dimensions i altres d'enrunats, en un conjunt de notable heterogeneïtat.

En el sector litoral articulat pel curs baix del Gaià, el paisatge reflecteix la presència d'un relleu més amable amb una disponibilitat més alta de terres fèrtils on prosperen una gran varietat de conreus llenyosos. El poblament s'aglutina, per una part, en petits nuclis de població i alguns masos dispersos. A la faixa litoral, el creixement dels nuclis de població ha estat gran i s'observen urbanitzacions esparses arreu, però malgrat l'expansió de l'espai construït per

la primera línia de costa encara resten importants espais lliures, alguns de gran valor paisatgístic com els Muntanyans de Torredembarra.

Expressió artística del paisatge

Els paisatges de molts indrets del Camp de Tarragona han estat la font d'inspiració per a diversos artistes, que han deixat el testimoni de la seva sensibilitat i d'una peculiar interpretació de la realitat. En el cas del baix Gaià, a excepció de la línia litoral, que té un component estètic important, la resta del paisatge no ha despertat la curiositat dels artistes.

Començant per l'expressió plàstica, entre els diversos pintors que han reflectit en els seus quadres aquests paisatges cal esmentar Ignasi Mallol i Jaume Mercadé. El primer treballà en els anys trenta del passat segle, i s'ha dit de la seva obra que per tot s'escampa la naturalitat plena de senzillesa, i que interpreta el paisatge amb energia, claredat i força descriptiva. Jaume Mercadé pintà bàsicament paisatges de l'Alt Camp, amb alguns de la costa oriental del Tarragonès. Ell i altres que segueixen les seves petjades feren una interpretació personal de la gamma de colors, potenciats per la intensa llum de la Mediterrània. El mar i les terres immediates, sobretot els voltants de la punta de la Móra i Tamarit, els marges, els garrofers, els turons o les masies han estat font d'inspiració per a uns artistes que s'atansaren a aquests paisatges i, a la seva manera, en captaren l'essència.

S'ha de dir, però, que, a excepció de la línia de costa, aquests paisatges tampoc no han merescut massa atenció per part dels escriptors. Per exemple, Josep Pla, a la seva obra *Catalunya*, fa un panegíric del Camp del Tarragona, amb expressions poètiques sobre la llum, els colors, l'horitzó, la seqüència de les hores i les estacions. Quan fa referència a l'Alt Camp esmenta els ametllers, els avellaners i els garrofers. Diu que a la primavera, el lloc és un paradís, i que "a l'hivern i a la primavera, amb els ametllers florits, l'aire sembla transfigurat, suspès en un èxtasi somiat. La llum que envaïa la florida carminada batega en els troncs dels garrofers atapeïts i estirats, com formes humanes juvenívoles, prodigiosament vives sota les ombres blavisses" (Pla, 1976: p. 1.034). Aquestes impressions es poden extrapolar als paisatges de Vespella, el Catllar, la Riera, o la Pobla de Montornès, per exemple. En canvi, quan recorre el tram de costa, només diu que la carretera "...travessa un país inoblidable, d'una gran i clàssica bellesa". De tota manera, no es pot dir més en tan poques paraules" (Pla, 1976: p. 1.086).

Dins l'expressió literària, cal esmentar alguns apunts de Marcel Riera a la seva obra *Estampas tarraconenses* (1979), referides a la torre dels Escipions o al santuari de la Mare de Déu de Loreto. Per la seva part, l'Olga Xirinacs, en l'obra *Viatge d'aigua: un passeig per la Costa Daurada* (1999), dedica un capítol a parlar parcialment d'aquest tram de costa, fins a Tamarit i Altafulla. No fa una descripció exhaustiva del paisatge sinó que el descriu des d'un punt de vista poètic. Així, com a colofó final de l'obra diu:

600

"la ciutat (Tarragona) ha crescut, arriba fins aquí (desembocadura del Gaià) i s'incorpora Tamarit i Ferran. S'han esborrat els vells camins i les fonts són exhaurides. El mapa és un altre, solcat de carreteres i enllaços, pertorbada la pau primitiva pel renou voraç de les vies ràpides. Entremig, derrotada, l'ombra nostàlgica de l'aqüeducte romà encara dibuixa filigranes sobre les roques i els pins. De matinada i cap al tard, les arcades fan ombra blava perquè enyoren el pas de les aigües... Som habitants de terra eixuta, i mantenim la nostra herència i el domini panoràmic sobre el mar, que ens ha fet la pell torrada i els ulls del color de l'aigua" (Xirinacs, 1999: p. 67).

Hi ha algunes guies excursionistes que parlen d'alguns indrets, sobretot de la costa, i mostren una visió naturalista de l'entorn, amb referències a la riquesa ecològica i a la bellesa del paratge.

Valors en el paisatge

A l'hora de valorar el paisatge d'aquesta part del Camp de Tarragona cal fer esment de la notable disparitat existent. En efecte, la costa i la zona del nord-est de la unitat són els espais amb més valor estètic, i són els llocs on es concentra el patrimoni històric o artístic.

El sector litoral també té uns valors estètics importants, malgrat les profundes modificacions que ha sofert durant el darrer mig segle. És on es manifesta amb més intensitat la llum mediterrània, potenciadora de l'àmplia gamma dels colors. Les diferents tonalitats del mar i el verd dels boscos i garrigues juntament amb el daurat de la

sorra de les platges combina amb el marró i l'ocre dels penya-segats, formant un conjunt d'una estètica excepcional que es trenca puntualment amb les construccions o els càmpings. Les formes de la línia costanera alternen les platgetes al fons de petites cales amb superfícies de sorra més extenses entre les quals destaca la platja Llarga. Un ampli ventall de penya-segats de tota mena, coberts de vegetació uns i amb la roca a la vista els altres, contribueixen a donar una varietat excepcional al conjunt. Destaca també en aquest sentit la platja dels Muntanyans de Torredembarra, inclosa en el PEIN amb la voluntat de conservar una mostra representativa dels sistemes dunars propis d'aquest sector del mediterrani.

La qualitat estètica s'incrementa per l'amplitud de la conca visual, amb un fons escènic format per la línia de l'horitzó marítim, i per una successió de turons a l'interior. Sigui quin sigui el punt d'observació (el Balcó, el morrot de cala Romana, la punta de la Creueta, la punta de la Móra, la muntanya de Sant Joan...), es veu un paisatge extens i de gran qualitat visual. S'ha d'assenyalar, però, que aquest espai és molt explotat i que les actuacions humanes han trencat força la seva naturalitat.

La zona forestal que s'estén a l'est de la ciutat de Tarragona conserva un valor estètic interessant per les seves formes. La topografia és un valor que s'ha de tenir en compte. Els altres són la coberta vegetal (força densa en alguns indrets) i una certa naturalitat. Hi ha panoràmiques àmplies de tot el sector oriental i la costa des del cim del Gurugú (o des de la passarel·la que travessa l'autopista) o des de les immediacions de mas Enric. Els boscos, els turons en segon pla, les superfícies de garriga o vegetació baixa, els camps de cultiu, els masos antics, la pedrera del Mèdol, les muntanyes que clouen l'horitzó per l'est, la costa i la línia de mar formen una panoràmica de qualitat estètica indiscutible.

El paisatge de l'extrem oriental està format per camps de cultius, majoritàriament garrofers, i masos. Destaca la manca general de masses forestals a les muntanyes que clouen l'espai. Des del cas-

La platja de Berà, continuació de la platja dels Muntanyans de Torredembarra, és un dels indrets on es duen a terme accions per preservar els sistemes dunars. Al fons es pot observar el promontori on se situa el santuari de la Mare de Déu de Berà. Observatori del Paisatge

El paisatge agrícola del Baix Gaià, sobretot en el sector oriental, està caracteritzat per un mosaic de conreus llenyosos on destaquen les vinyes, els garrofers, els avellaners, els ametllers i les oliveres, tal com es pot apreciar en els camps situats sobre els dipòsits al·luvials del torrent de la Serratla, a la Nou de Gaià. Observatori del Paisatge

tellot de la Riera es pot contemplar una àmplia panoràmica, en la qual destaca la varietat paisatgística de la part nord i oest. A l'extrem nord, al mas Blanc en runes, situat per sobre de Sant Miquel de Vespella, hi ha una panoràmica extraordinària de la pràctica totalitat del Camp de Tarragona. L'escenari és d'una amplitud i una qualitat excepcionals.

En síntesi, els valors estètics del paisatge d'aquesta part del Tarragonès estan relacionats bàsicament amb alguns factors: la topografia, la presència de superfícies notables de vegetació natural i la integració dels cultius en el conjunt.

Sens dubte, els tres àmbits més interessants des del punt de vista dels valors ecològics són la finca de mas Grimau (coneguda com el bosc de la Marquesa) a la muntanya de la Móra, la desembocadura del Gaià i el sistema dunar de la platja de Torredembarra. Tots tres estan inclosos al PEIN i a la xarxa Natura 2000, i són interessants per la seva singular situació litoral. El bosc de Marquesa concentra tot un seguit de valors que el converteixen en un paisatge d'un valor excepcional. Està format per tot un conjunt d'elements: un bosc, el savinar litoral, únic a Catalunya, on conviuen el pi blanc i pinyoner amb espècies de líquens i fongs únics al món; unes platges, les de cala Fonda i Calabeig; uns penya-segats on habiten nombroses comunitats faunístiques; i una franja de conreus que arriba fins a l'N-340.

Els roquissers de la costa foren hàbitat de nombroses colònies de musclos, crustacis i altra fauna d'aquests ambients.

L'interès ecològic de les comunitats forestals és notable, amb una forta presència d'alguna espècie vegetal protegida, com el margalló, que es troba a tota la part meridional del baix Gaià.

L'Espai d'Interès Natural de la Platja de Torredembarra va ser protegit pel seu valor com a testimoni de la notable diversitat i riquesa del paisatge vegetal primitiu del litoral sorrenc del sistema mediterrani central. En efecte, es tracta d'un petit espai litoral amb una gran diversitat de biocenosis, des de les comunitats algals de la costa sorrenca fins a les màquies litorals del rerepaís. El paisatge

vegetal es caracteritza per diverses comunitats de litoral sorrenc, que presenten una zonació característica. La fauna, especialment els rèptils, és especialment rica en elements meridionals refugiats a les dunes litorals; així mateix, hi ha un gran nombre d'espècies d'ocells hivernants i de pas. Els sorrals acullen una fauna invertebrada característica d'aquests ambients. En els trams de costa baixa i sorrenca la presència d'aiguamolls, així com de platges arenoses no degradades, és extremament rara. Actualment només resten alguns fragments residuals d'un conjunt de sistemes naturals singulars, però a la vegada molt fràgils, que han sofert profundes modificacions i una forta regressió en els darrers anys.

L'Espai d'interès natural de la desembocadura del Gaià és un petit indret litoral que comprèn l'últim tram del riu Gaià, amb zones d'aigua embassada i una gran desembocadura oberta en una platja sorrenca. La vegetació de ribera ha estat molt degradada i només en resta la presència d'alguns arbres, mentre que a la resta de l'espai predominen els canyars. L'interès d'aquest espai se circumscriu dins la xarxa de zones humides residuals de la Catalunya meridional. Es tracta d'un illot de paisatge natural amb zones perimetrals temporalment inundades que constitueixen un refugi per a alguns elements faunístics. Destaca igualment el seu paper com a zona d'escala en les vies dels ocells migratoris.

L'Espai d'Interès Natural de Tamarit-Punta de la Móra és un petit espai que agrupa dues àrees singulars: un tram de costa rocosa més o menys abrupte, amb petites cales i zones sorrenques. La vegetació litoral està constituïda per fragments de relictos de savinars, pinedes de pi blanc i pi pinyer, alguns retalls de màquia de garric i margalló i brolla de romaní i bruc d'hivern. Les comunitats que colonitzen la costa rocosa es caracteritzen per la presència del fonoll marí i de limòniums. L'interès d'aquest espai es troba en el fet que conserva petits fragments de comunitats forestals litorals pràcticament desaparegudes de tota la costa catalana; en concret, el savinar litoral troba en aquest espai l'única localitat de les costes catalanes. El castell de Tamarit representa alhora un gran interès paisatgístic i cultural.

La zona forestal que s'estén a l'est de la ciutat de Tarragona representa, a banda del seu elevat valor estètic, una important funció ecològica, en permetre la connexió entre la zona del riu Francolí amb la conca del Gaià.

Els valors productius es concentren bàsicament en el sector primari, sobretot present en el sector est del baix Gaià i que, com s'ha dit, es troba en clara recessió. Els valors paisatgístics de la façana costanera han tingut sempre una forta demanda i actualment són explotats a partir d'algun establiment hotelier, apartaments, diversos càmpings i establiments d'hostaleria diversos. Alguns pobles de l'interior intenten incorporar el factor turístic als seus plans de desenvolupament.

En relació amb els valors històrics són força importants les empremtes romanes com ara la torre dels Escipions, la pedrera del Mèdol i l'aqüeducte romà de les Ferreres (també anomenat pont del Diable). La llarga història d'aquestes terres ha deixat tot un seguit de valors al paisatge que cal senyalar. Entre el patrimoni arquitectònic o monuments històrics cal esmentar, també, les torres de guaita del segle XVII de la Móra, d'en Segur (muntanya de Sant Joan) i de la Vila closa de Tamarit, amb l'església romànica, les restes del castell, dels habitatges i les muralles.

Entre la gran quantitat de masos escampats (alguns de fortificats) pel paisatge de la zona, cal esmentar el mas Rabassa, el del Marquès, el mas Enric o dels Arcs, al terme de Tarragona, de Salort, de Sorder o de Granell al Catllar, el conjunt en runes de Rubials a la Pobla de Montornès, el mas Blanc (enrunat) a Vespella, o els conjunts de Virgili i Ardenya a la Riera, els masos de Vespella o Sant Miquel al municipi de Vespella. I també cal esmentar el castell i el poble de Ferran, amb una llarga història, paral·lela a la de Tamarit.

Alguns castells, en diferent estat de conservació, també destaquen en el paisatge, com els del Catllar i de la Riera (anomenat de Montoliu, Santa Margarida o el castellot de la Riera), que estan enrunats, mentre que es conserven sencers els de Tamarit, Altafulla, Creixell, la Nou i la Pobla de Montornès. Per altra banda, també cal mencionar el santuari de la Pobla de Montornès.

També existeixen gran quantitat de barraques de pedra seca de diferents estructures, escampades per tot el territori, però especialment per la part oriental, on formen part indissoluble del paisatge, igual que els marges.

Per altra banda, també cal mencionar l'obra de la mina de l'Arquebisbe, una conducció d'aigua que portava cabals des de Puigpelat, a l'Alt Camp, fins a Tarragona, que es conserva en estat acceptable i que presenta un seguit de respiralls (també anomenats piles, pilons o xiuladors) de forma cilíndrica (n'hi ha 58 en total), i arquetes de diferents formes.

Tot aquest espai té un ús social indiscutible. Començant per les platges, que tenen una demanda prou evident per part de propis i

forans, es pot dir que sobretot la costa i les immediacions de Tarragona i de les urbanitzacions són paisatges molt visitats.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Els recorreguts que es poden fer per contemplar el paisatge d'aquesta unitat són diversos, i alhora molt freqüentats atesa la proximitat de la ciutat de Tarragona i dels barris i zones residencials propers.

Destaca l'itinerari que passa per la punta de la Móra: per fer a peu, l'itinerari comença a la part final de la platja Llarga, al càmping de les Palmeres, continua per les roques arran de mar. A l'esquerra es pot contemplar el magnífic bosc de la Marquesa. La vista cap a ponent és molt extensa, amb tota la platja Llarga i els terrenys urbanitzats, les roques que la clouen, el tossal de Tarragona, amb el cimbori de la catedral destacant sobre l'horitzó. Es pot seguir pel damunt dels penya-segats, fins a trobar el sender que baixa fins a la cala Fonda, seguint cap a la cala de Roca Plana, i més enllà, la torre de guaita de la Móra.

Són significatius els senders de gran recorregut que creuen la unitat, el GR-92, que ressegueix tot el litoral català, i el GR-172 que creua la unitat, igualment d'est a oest, però més al nord.

També és interessant el camí cap al santuari de la Mare de Déu de Loreto, que passa per antics camps de conreu, amb habitatges escampats arreu. Des del santuari es pot contemplar la vall de les Terres Cavades força urbanitzada, la part oriental de la ciutat i els blocs d'habitatges que apareixen a la carena per la part nord.

De Sant Miquel de Vespella a lo mas d'en Blanc, on es troba l'església de Sant Miquel de Vespella, el cementiri i les restes del recinte murallat, l'antic castell és un bon punt d'observació del paisatge de la zona nord del baix Gaià. La vista és magnífica, no hi ha cap obstacle que impedeixi la visió en molts quilòmetres i es pot contemplar gairebé la totalitat del Camp de Tarragona, des de les muntanyes que el clouen per llevant, fins al Montmell, la serra de Miramar, les muntanyes de Prades, i tota la banda de ponent fins a les muntanyes de Tivissa-Vandellòs.

El Gurugú és el punt més alt de les immediacions de Tarragona. El lloc és cobert d'una pineda força desenvolupada. Des d'allà es pot veure un extens panorama, de tota la costa, amb els relleus que baixen per boscos de Tarragona fins a la platja Llarga, la punta de la Móra i la muntanya de Sant Joan, i més enllà, Altafulla, Torredembarra i el Baix Penedès, fins al Garraf. Per l'interior, la vista és, tanmateix, molt extensa, fins als relleus que clouen l'Alt Camp per llevant.

Per fer amb vehicle motoritzat, destaquen dos itineraris que passen per la unitat: el primer és el que uneix Tamarit amb Vilardida, a l'alçada de Valls, per la T-202. Aquest itinerari permet contemplar els canvis de paisatge d'una zona litoral com Altafulla cap a una

d'agrícola com l'Alt Camp, alternant espais més forestals com les muntanyes del Mestret o la tossa Grossa de Montferri.

L'altre itinerari motoritzat avança per la TP-2031, de Tarragona a Vila-rodona. És interessant d'observar els contrastes en el paisatge que provoca el fet d'allunyar-se de la ciutat de Tarragona, amb els nuclis i urbanitzacions més propers i un entorn amb alguns camps de conreu, i com es passa a un espai cada cop més dominat pel paisatge agrari característic de la plana de l'Alt Camp. Aquest itinerari permet conèixer tota la zona occidental de la unitat, ja que la creua de nord a sud.

També destaca l'N-340 que ressegueix el litoral de punta a punta de la unitat, i permet contemplar tota la costa del baix Gaià.

Com a punts d'observació de la unitat cal destacar-ne tres:

La torre de la Móra, inclosa al PEIN de Tamarit-Punta de la Móra, ofereix un punt d'observació excel·lent de l'àmbit costaner de la unitat, i sobretot de la unitat veïna de Reus-Tarragona.

Sant Salvador és un nucli situat a la part més occidental de la unitat, molt a prop de Constantí. Sant Salvador està situat en un petit turó, lleugerament més elevat de l'entorn més immediat, i permet contemplar una bona panoràmica circular de la plana del Camp de Tarragona.

Altafulla també s'aixeca sobre un petit turó, i en especial l'ermita de Sant Antoni, des d'on es pot gaudir de les vistes sobre el poble, la costa, el Mediterrani, i tot el camp de Tarragona, fins a les muntanyes que el limiten, que fan de teló de fons d'aquest paisatge.

Possible evolució del paisatge

El paisatge del baix Gaià s'encamina cap a la configuració d'un espai dual, amb unes dinàmiques de transformació diverses entre el sector occidental, en bona mesura sota la directa influència de la ciutat de Tarragona, i l'àrea oriental i litoral.

En el sector occidental, tocant a la ciutat de Tarragona, es preveu un creixement suburbà continuat, sobretot pel fet de la localització de l'estació de l'AVE entre Perafort i la Secuita.

A la part oriental i nord de la unitat, si bé la influència de la ciutat de Tarragona també és evident a diferents nivells, la important presència agrícola i la menor pressió demogràfica dona com a resultat un paisatge que connecta amb el de la plana de l'Alt Camp.

Avaluació d'amenaces i oportunitats

Amenaces:

- El paisatge del baix Gaià presenta un dels dinamismes més elevats del conjunt del Camp de Tarragona sota la forma del creixement de l'espai urbanitzat i de les infraestructures.

Nous creixements a prop de la platja de Berà, entre la línia del ferrocarril i l'N-340. Observatori del Paisatge

- Malgrat la important extensió de la massa forestal, aquesta està formada en gran mesura per pinedes de pi blanc que formen boscos i bosquines força joves, amb una diversitat d'espècies no gaire alta. Per aquest fet, són zones que presenten una major vulnerabilitat als incendis forestals.

Oportunitats:

- El paisatge d'aquesta unitat compleix una important funció social, no només per l'atractiu turístic que ofereix la franja litoral sinó també pels paratges on es conserven els mosaics agroforestals i que són emprats per a l'esbarjo i lleure de la població.
- La façana litoral, ocupada majoritàriament per un urbanisme enfocat al turisme, presenta un alt valor escènic per la diversitat de la morfologia litoral. La costa és articulada, amb cales i promontoris rocosos. Aquest fet, conjuntament amb l'alternança de paisatges urbans amb paisatges menys artificialitzats, com la desembocadura del Gaià i el tram de Tamarit-Punta de la Móra, donen caràcter a aquesta zona del baix Gaià.
- La presència humana des d'antic ha permès configurar un territori, un paisatge, on és palpable l'acció humana secular, fet que ha donat lloc a una alta concentració d'elements del patrimoni històric en diferents estats de conservació però que en conjunt proporcionen un alt valor als paisatges del baix Gaià.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge marítim de passeigs entrelligats amb elements naturals aptes per al gaudi per part de la població. La zona es ca-

racteritza per l'existència d'una costa variada amb platges grans i petites, penya-segats, dunes i espais muntanyans.

OQP2

Un paisatge rural ben gestionat, amb un important patrimoni construït de masos, castells i barraques i marges de pedra seca lligats al conreu del garrofer, revalorat, promocionat socialment i turísticament i que mantingui el seu caràcter identitari. Aquest espai conserva les millors mostres de conreu del garrofer del Camp de Tarragona, característic dels espais mediterranis amb escassetat d'aigua.

OQP3

Un paisatge del garrofer ben conservat i valorat, condicionat per permetre'n l'ús social. La zona de la riera del Gaià i Roda de Berà es caracteritza per la presència encara notable del garrofer, que té un elevat valor estètic i identitari malgrat la regressió que està patint a tot el territori.

OQP4

Uns espais urbans compactes, que respectin els espais rurals i naturals intersticials. Hi ha una gran diversitat d'estructures urbanes, amb nuclis antics rics en elements patrimonials i creixements més recents de diversa qualitat, amb diversitat de tipologies urbanes separades per espais encara rurals o naturals amenaçats de periurbanització. Haurien de conservar en el procés de desenvolupament i creixement urbà una adequada i gradual transició entre l'espai natural i l'artificialitzat, integrant elements naturals en l'espai públic urbà i mantenint l'espai obert lliure d'edificacions i instal·lacions. També caldria estructurar-lo per fer-hi compatible l'ús social i l'aprofitament agrícola.

OQP5

Un paisatge litoral amb un patrimoni natural i cultural ric i ben conservat i condicionat, amb uns camins de ronda al llarg de la costa, ben mantinguts i promocionats per al seu ús social.

Àrees amb valors especials per protegir

- Els voltants dels elements patrimonials de la Mare de Déu de Loreto, per les àmplies panoràmiques que ofereix sobre un ampli sector del Camp de Tarragona i pels seus valors simbòlics, identitaris, religiosos i espirituals. Cal restaurar i revalorar el paisatge, especialment la pedrera situada al sud, i també els entorns de l'arc de Berà, la torre dels Escipions, les restes de cala Romana i la pedrera del Mèdol, a través de plans integrals, de manera que es permeti la recuperació del patrimoni a la vegada que es desenvolupen actuacions encaminades a millorar la qualitat del paisatge urbà i el gaudi per part dels ciutadans.
- Espais d'Interès Natural dels Muntanyans-platja de Torredembarra i del bosc de la Marquesa-punta de la Móra, per la presència d'ecosistemes propis del litoral mediterrani, dels quals queden poques mostres tal com les que es conserven en aquest indret. Caldria potenciar-ne la conservació i fer-les compatibles amb l'ús públic.
- Paisatge del garrofer localitzat a l'interior est de la unitat, entre la riera del Gaià i Roda de Berà. Pel seu valor estètic, simbòlic i identitari i per la regressió que està vivint, caldria preservar d'alteracions que possessin en risc de desaparició aquest singular paisatge mediterrani identitari dels espais mediterranis amb escassetat d'aigua, que, a més, aporta un important patrimoni construït de barraques i marges de pedra seca, masos i castells. També caldria potenciar-ne el valor estructurant itineraris que en permetin l'ús social. Per altra banda, seria interessant fomentar el garrofer com a element identitari, protegint i conservant els exemplars de més port i promovent la utilització d'aquest arbre en la urbanit-

zació dels teixits urbans, a les urbanitzacions, al costat de les vies de comunicació... Una altra mesura de manteniment del paisatge del garrofer seria introduir mesures compensatòries per al manteniment de les explotacions de garrofers que queden i que no són rendibles, mitjançant contractes globals d'explotació, mecanismes de custòdia del territori o procediments similars.

- Ribera de la desembocadura del riu Gaià. Pels seus valors ecològics, estètics i d'ús social, caldria restaurar i revalorar el tram final de la desembocadura mitjançant algun instrument d'ordenació i gestió.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals localitzades al sector sud-oest, al nord de la ciutat de Tarragona, els anomenats boscos de Tarragona. Caldria implementar una gestió forestal que preservi els valors ecològics, estètics i d'ús social, i emprendre mesures per a reduir el risc d'incendis forestals i fer compatible la preservació dels valors ecològics amb l'ús i el gaudi social. S'hauria d'estudiar, en el marc dels plans urbanístics, la possibilitat de crear un espai periurbà de transició entre l'aglomeració de Tarragona i la matriu agroforestal del baix Gaià, que s'ha de potenciar com a espai de lleure i esbarjo de la ciutat, ben connectat –mitjançant vies verdes– amb la ciutat.
- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis situats al nord-oest de la unitat, des de Perafort fins a la Riera de Gaià, en transició cap a les unitats de la plana de l'Alt Camp i el massís del Gaià, i que s'estén fins a la desembocadura del riu Gaià. És possible contemplar mosaics de conreus

> continua de la pàgina anterior

llençosos d'avellaners, oliveres, vinyes i garrofers, que haurien de mantenir la condició d'espais oberts conservant els valors productius i estètics ordenats sobre una xarxa de camins i itineraris que també en permetin l'ús social. Seria recomanable de fer un estudi integral dels espais agraris d'aquesta unitat.

- Miradors del paisatge de la torre de la Móra, de Sant Salvador, del nucli d'Altafulla, del Catllar-presa del Gaià, de l'aqüeducte de les Ferreres, de la pedrera del Mèdol-torre dels Escipions, i de la muntanya de Sant Joan. Per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges, tant de la unitat mateixa com de les unitats veïnes, caldria adequar-los per fer-ne un ús real de mirador.
- Platges que s'estenen per quasi tot el litoral (platja de la Savinosa, platja Llarga, cala de l'Arboçar, cala de Becs, cala de la Móra, platja de Tamarit, platja d'Altafulla, platja de Torredembarra-els Muntanyans, platja de Creixell i Roda de Berà), molt apreciades com a espais turístics i d'oci, i amb una riquesa d'elements de valor natural, patrimonial i històric. Formen una façana litoral que caldria endreçar amb la integració i recuperació d'espais i elements naturals, històrics, i agraris, que en facilitin l'ús social i els itineraris al llarg de la costa a través del manteniment dels camins de ronda, emmarcats per unes façanes urbanes vives i de qualitat.

- Nuclis urbans i urbanitzacions que ocupen de forma lineal pràcticament tot el front litoral, des de la Savinosa (Tarragona) fins al Roc de Sant Gaietà (Roda de Berà), exceptuant un pocs espais (platja Llarga i el bosc de la Marquesa, desembocadura del riu Gaià, els Muntanyans de Torredembarra i el gorg de Creixell).
- Sòl urbanitzable que s'estén pel litoral no urbanitzat i per la perifèria dels espais urbanitzats més o menys consolidats. Cal desenvolupar creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent i integrar-los de manera coherent en l'entorn.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitats extractives del Llorito i el Mèdol. Cal procurar-ne la restauració paisatgística.
- Autopista AP-7, que creua la unitat. Caldria restaurar paisatgísticament els talussos desproveïts de vegetació.
- Instal·lacions agràries, com els magatzems. Cal fomentar-hi un aspecte acabat que segueixi uns criteris paisatgístics.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics de:
 - a) Tram de l'N-340 que travessa la unitat, des de la urbanització Costa Daurada fins a Tarragona.
 - b) Vilardida-Tamarit.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Ribera de la desembocadura del Gaià
- Element patrimonial i entorn
- Espai d'interès natural
- Paisatge del garrofer

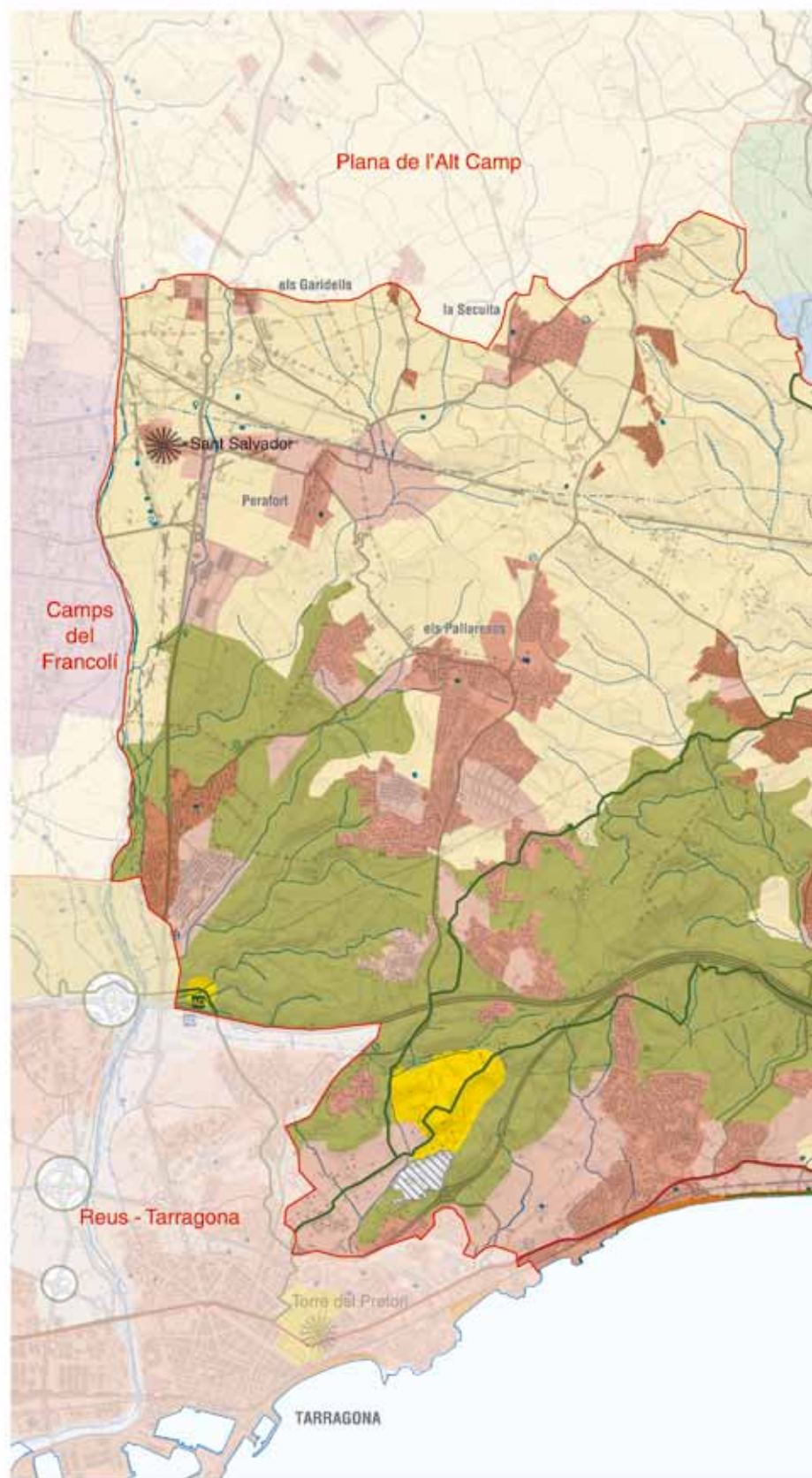
Àrees de foment de la gestió

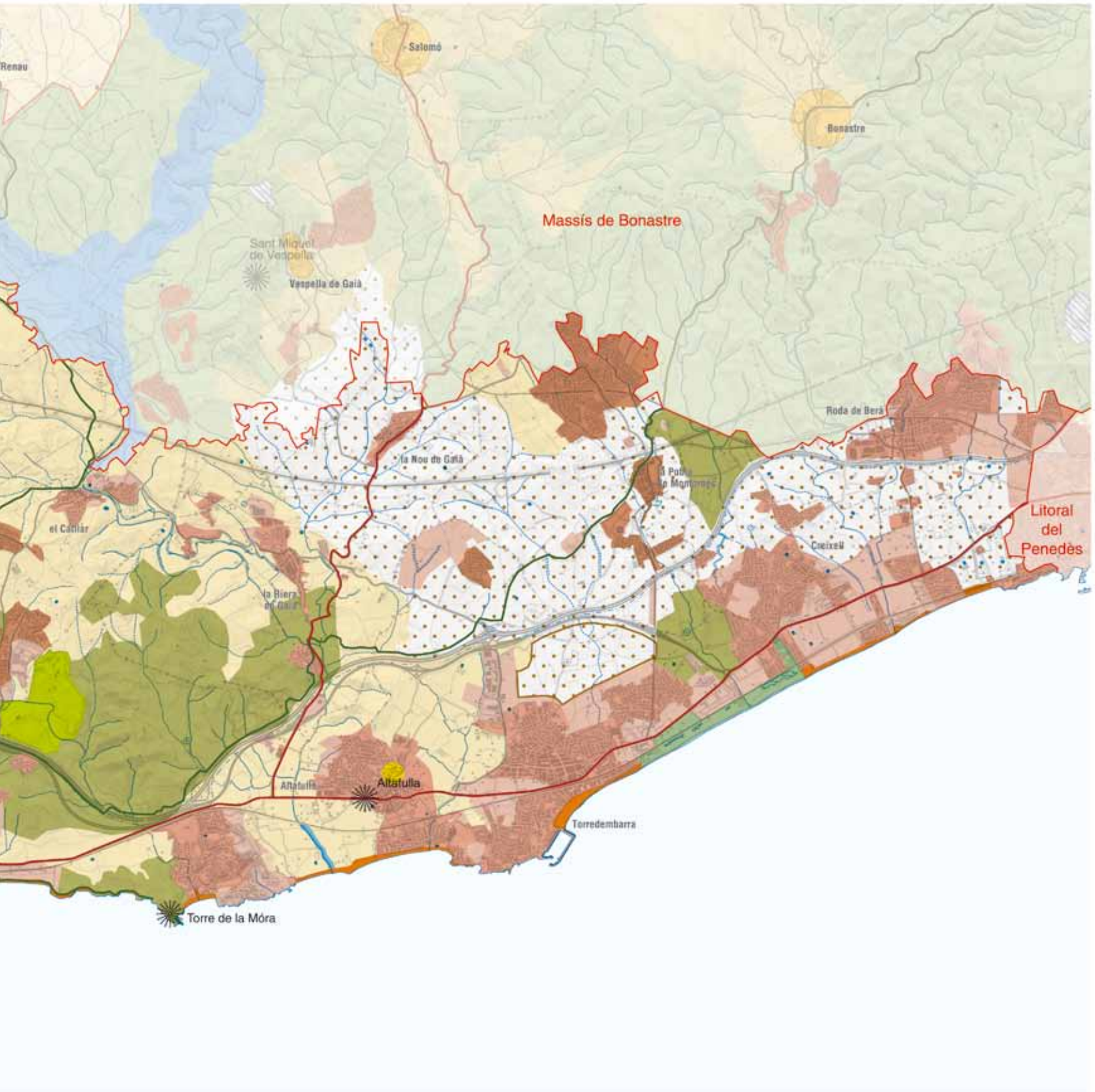
- Mirador
- Platja
- Àrea continua de conreus llenyosos i herbacis
- Massa forestal
- Urbanització aïllada
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable
- Paisatge del garrofer

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitat extractiva
- Camp de golf
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

606

24. Massís de Bonastre

Comarca:

Alt Camp, Baix Penedès i Tarragonès.

Superfície:

13.581 ha

Municipis:

Bonastre, Vespella de Gaià, Salomó, sud de Montferri, Rodonyà, Masllorenç, sud de la Bisbal del Penedès i oest l'Albinyana, Vilabella, Renau, el Vendrell, Roda de Berà, Creixell, la Nou de Gaià, la Pobla de Montornès, el Catllar i la Secuita.

608

*Rodonyà se situa a l'extrem nord d'aquest paisatge, en una plana agrícola on predomina el conreu de vinya.
Observatori del Paisatge*

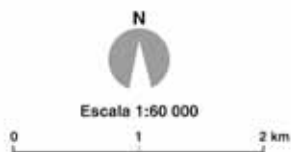
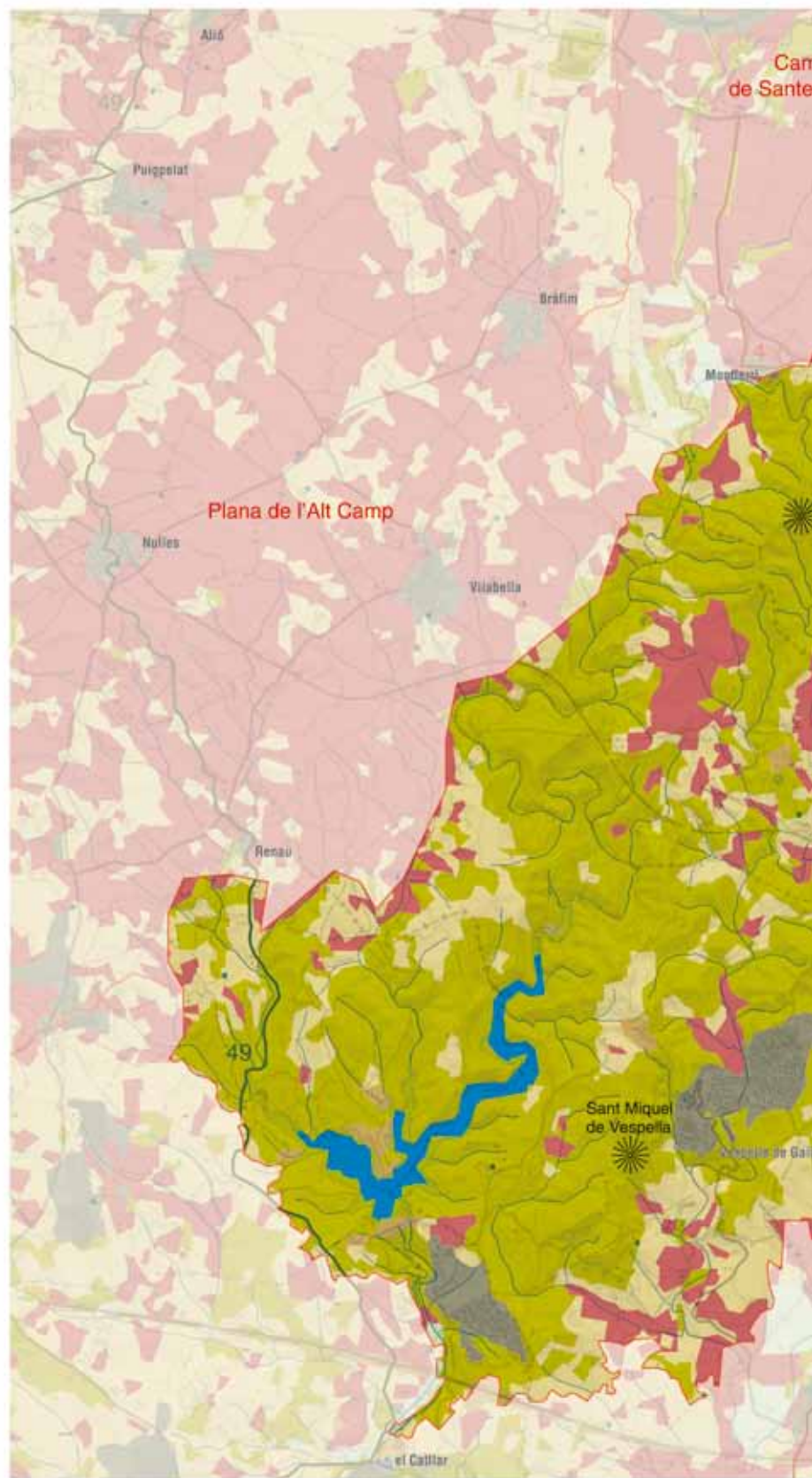
Trets distintius

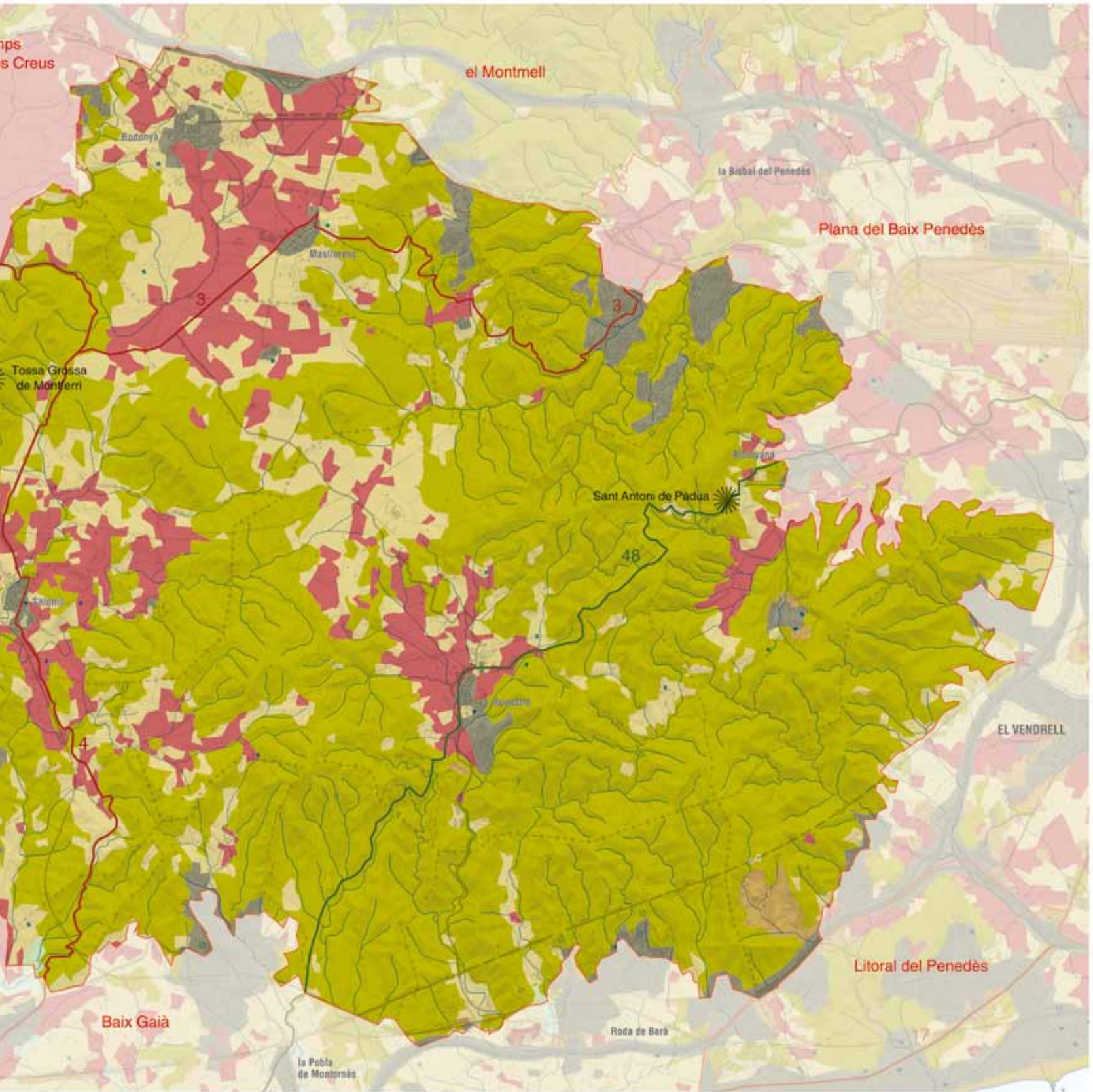
- Sector de muntanyes baixes que s'interposen entre les planes de l'Alt Camp i el Baix Penedès.
- Les muntanyes encerclen planes aprofitades per a les activitats agrícoles.
- L'abandonament agrícola és palès en els turons i serres que han estat colonitzats per la vegetació.
- Els incendis forestals han afectat les serres del sector oriental, que mostren una vegetació molt homogènia dominada per les brolles de romaní.
- A les valls i planes de Salomó, Rodonyà, Masllorenç i el nord de Bonastre s'estenen importants àrees agrícoles on predomina la vinya, les oliveres, els ametllers i els avellaners.
- El riu Gaià, en el seu pas pel sector occidental, segueix un traçat meandriforme per obrir-se camí entre els materials calcaris.
- El pantà de Gaià constitueix un reservori d'aigua per a la refineria del Morell-la Pobla de Mafumet.
- Els pobles de Masllorenç i Rodonyà s'aixequen sobre una extensa plana oberta en el sector nord, mentre que Salomó, Bonastre i Vespella de Gaià ocupen el fons d'unes valls interiors.

- Mirador
- Itinerari motoritzat
- 3 Masllorenç
- 4 Vilardida - Tamarit
- Itinerari a peu
- 48 GR-92
- 49 GR-172

610

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El massís de Bonastre es correspon amb l'extrem meridional d'una branca de la Serralada Prelitoral que des de l'alt Gaià es desvia cap el sud-oest i s'interposa a tall de bloc enlairat entre les depressions tectòniques del Baix Penedès i de l'Alt Camp. Hi predominen les serres i turons de pendents poc abruptes i recoberts per la vegetació, que en alguns sectors com en la diagonal entre Rodonyà i Bonastre permeten l'aparició de grans planes dedicades al conreu. Els punts culminants se situen a banda i banda del massís. A l'est es troba el puig de Sant Antoni d'Albinyana (409 m) mentre que a l'extrem oest s'aixeca la tossa Grossa de Montferri (387 m). Al costat sud el relleu torna a elevar-se amb els 318 metres de la mola de Bonastre.

El relleu està molt condicionat per la litologia. Les principals elevacions ja esmentades coincideixen amb els sectors més aspres a conseqüència de la presència de les dolomies del Juràssic. En l'àrea on els materials calcaris del Juràssic van ser escombrats per l'erosió afloren les margues i les argiles del Keuper que donen lloc a serres de baixa altitud com la serra Alta i la serra de l'Hivern, entre Salomó i el Castell de Montornès, amb la màxima altitud al Mallol (253 m). Més cap a l'oest, el riu Gaià segueix un traçat meandriforme encaixat en els materials calcaris: dolomies, calcarenites i calcàries, del Cretaci inferior. Finalment, les grans planes que s'estenen entre Rodonyà, Masllorenç i Bonastre estan modelades en materials sedimentaris detrítics d'edat quaternària.

612

Els cursos fluvials que travessen el massís de Bonastre són de poca entitat a excepció del riu Gaià. El riu avança pel sector occidental tot obrint-se pas encaixat entre els materials carbonatats del Cretaci, on es veu forçat a seguir un traçat sinuós. Un cop ha deixat enrere el sector d'engorjats s'obre pas, també fortament encaixat, entre els materials tendres del Quaternari dipositats a po-

A la part oriental del massís de Bonastre hi ha una major presència de dolomies i calcàries. El modelat d'aquests materials ha generat una sèrie de petits turons on es desenvolupa una vegetació de caràcter arbustiu. Observatori del Paisatge

nent de Vespella de Gaià. En aquest sector s'ha construït la resclosa del pantà del Gaià, tot aprofitant la confluència per la dreta del torrent de Renau, un pantà que té la finalitat de subministrar aigua al polígon industrial nord de Tarragona (refineria).

La vegetació espontània té una distribució irregular al llarg de la unitat, caracteritzada per la presència de bosquines i boscos de pi blanc (*Pinus halepensis*). Aquest patró forestal es repeteix en direcció a Montferri, si bé en aquells paratges la vegetació espontània alterna amb els conreus. En els turons de Montferri es mantenen clapes d'alzinar. Des de Bonastre fins a Albinyana, ja en el Baix Penedès, predomina la vegetació arbustiva: màquies de garric (*Quercus coccifera*) i margalló (*Chamaerops humilis*) sobre les calcàries compactes alternen amb les brolles de romaní, mentre que esponeroses pinedes de pi blanc es mantenen en els sectors que han restat fora de l'abast dels incendis forestals. Els turons i pujols arrodonits de les muntanyes del Tet i la muntanya de la Rovira formen un paisatge molt singular, on els pendents uniformes però constants hi fan difícil l'activitat agrícola.

L'àliga marcenca (*Circaetus gallicus*) i l'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*) són els principals rapinyaires que sobrevolen els boscos i els conreus del massís de Bonastre.

L'agricultura és una activitat amb gran importància en la configuració del paisatge del massís de Bonastre, fet que el diferencia d'altres zones de la baixa muntanya mediterrània del Camp de Tarragona. Es desenvolupa, sobretot, a la part occidental de la unitat, a l'entorn dels municipis de Salomó, Montferri, Masllorenç i al nord de Bonastre. Es detecta un predomini de la vinya, especialment estesa als municipis de Salomó i Masllorenç. Els conreus llenyosos arboris d'ametller i olivera també tenen una presència important. Els marges dels conreus, importants connectors ecològics a escala local, solen estar formats per vegetació herbàcia.

La disposició de la vegetació i els conreus no segueix una distribució regular i contínua. La vegetació espontània es distribueix per tot el massís de Bonastre, però és a la part oriental on la seva presència resulta hegemònica. Les grans extensions de vegetació arbustiva que s'observen entre Bonastre i Albinyana són, per una part, conseqüència de l'abandonament agrícola i, per l'altra, el resultat de l'efecte dels incendis forestals.

A la part oriental, l'alternança de diferents usos i la seva disposició harmònica dibuixa un mosaic molt ric, tant des d'un punt de vista cromàtic com morfològic, a més de tenir una vàlua estètica innegable. També es dona una bona integració de l'espai construït amb l'entorn. Aquest es limita als nuclis tradicionals, a excepció d'algunes urbanitzacions localitzades entre Masllorenç i Albinyana. Com acostuma a passar, però, en els paisatges on l'agricultura té un pes important, les transformacions a què està sotmès el sector poden modificar l'estructura paisatgística.

Evolució històrica del paisatge

Aquesta unitat s'ha construït històricament com un espai amb un paisatge de tipus agroforestal de secà heterogeni, amb diferències

més o menys marcades segons els subsectors que la componen. Les diferències existents en els tipus de sòls, el medi biòtic i els diferents graus de pressió antròpica esdevinguts entre la zona plana de contacte amb el Camp de Tarragona, el massís de Bonastre en si i el curs del baix Gaià justifiquen un paisatge variat i l'existència de modificacions i adaptacions a l'activitat humana de caràcter divers.

La presència humana és palesa des d'antic al llarg de tota la unitat però mai hi ha hagut densitats de població importants. De fet, en l'actualitat, la població dels municipis que queden dins l'àrea (uns 1.800 habitants) representa una mica menys de la meitat que la que hi havia el darrer quart del segle XIX. A més, els nuclis de població són de tipus concentrat, amb escassa presència de disseminat i poques urbanitzacions residencials. Per tant, l'empremta de la pressió demogràfica sobre el territori és molt modesta.

El paisatge agrícola sí que ha viscut importants transformacions. Des d'antic s'han practicat desforestacions per obtenir noves terres de conreu. Atesa la naturalesa calcària de la majoria de sòls de l'indret, en molts punts s'ha hagut de rebaixar la crosta calcària i preparar marges per anivellar el terreny i reduir-ne l'erosió. La moderada fertilitat del sòl i la manca de recursos hídrics (especialment els superficials) ha condicionat la productivitat global pròpia d'una agricultura de secà. En els indrets de més pendent o més allunyats dels centres de població, l'acció agrícola no ha estat possible, fet que ha permès el desenvolupament de masses forestals més o menys desenvolupades.

Al segle XVIII, la conjunció d'una baixa productivitat dels sòls i les limitacions de les tècniques agrícoles disponibles donaren peu a una agricultura poc comercial amb predomini de la sembradura (cereals), arbres de secà (garrofer i olivera) i vinya. L'any 1778, a Bonastre, el cadastre assenyalava que una quarta part del total de terres de conreu eren per a cereals, conreu extens en superfície, ja que es beneficiava de pràctiques proteccionistes; la vinya tenia el 17% de la superfície agrària total i es destinava a vins i aiguardents per a mercats de proximitat; l'olivera ocupava el 5%, i un 43% corresponia a erms per a dedicació de la ramaderia. Durant el segle XIX, la vinya guanyà terreny i es convertí en el conreu dominant del massís de Bonastre. D'aquesta manera, l'arribada de la fil·loxera (entre 1887 i 1891) provocà un trasbals social i econòmic important. Malgrat aquesta greu crisi (i altres episodis puntuals posteriors que també feren disminuir la superfície conreada, com per exemple la reducció de conreus dels anys quaranta del segle XX, o bé la caiguda del consum de vi dels anys setanta i vuitanta), la vinya continua sent un dels elements agrícoles que més caràcter dóna al paisatge de la unitat. No obstant això, en l'actualitat, el paisatge agrícola ha cedit força terreny a les superfícies forestals.

El retrocés de l'activitat agrícola i l'abandonament de terres ha permès la colonització forestal de molts àmbits, i ha afectat també al patrimoni rural (amb la degradació de l'arquitectura de pedra seca, per exemple). Un segon factor de canvi manté relació amb l'actual interès per la vinya, per raons de competitivitat i rendiment agrícola. D'una banda, es creen extensions de vinyers relativament grans que contrasten amb el predomini històric de la propietat dividida i les petites explotacions rabassaires; de l'altra, es generen

algunes rompudes d'impacte visual important sobre el paisatge per adaptar la vinya a les tècniques de recol·lecció moderna amb maquinària.

Les infraestructures de comunicació històriques (ferrocarril de Valls i xarxa de carreteres secundàries) han anat apareixent a la zona sense malmetre excessivament el paisatge. S'han integrat a l'entorn i en resulten un component més.

És important remarcar que, tot i les transformacions humanes explicades, el massís de Bonastre manté viva, encara, la fesomia tradicional de paisatge mediterrani. De fet, és un excel·lent exemple de paisatge mediterrani agroforestal, amb elements agrícoles i industrials de gran interès patrimonial i turístic (molins hidràulics, paisatge de la pedra seca, pintures rupestres, xarxa de carreteres i camins) i on les transformacions paisatgístiques derivades de l'acció humana s'han integrat al paisatge preexistent (amb l'excepció de les grans vies de comunicació) en un procés temporal de llarga durada i l'han complementat i enriquit. El contrast amb la línia de costa, a només uns centenars de metres, és ben marcat i, sorprenentment, les dinàmiques litorals han incidit poc en el massís de Bonastre.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El mosaic paisatgístic del massís de Bonastre respon en primer lloc a la configuració del relleu que diferencia entre uns sectors de baixa muntanya mediterrània, on les pinedes de pi blanc, les brolles calcícoles de romaní i les garrigues en són les comunitats vegetals principals; i unes planes intensament conreades amb vinya, ametllers, oliveres i avellaners, que formen el mosaic de conreus llenyosos característic del paisatge agrícola del massís de Bonastre.

L'activitat agrícola és encara predominant en bona part de la unitat, a causa de la introducció de canvis i modernització, especialment al sector de la vinya. Aquest fet ha permès un bon estat de conservació del paisatge agrícola tradicional.

Tot i això, en alguns sectors destaquen, per una banda, actuacions de rompudes per guanyar espai per als conreus o de modificació del perfil natural del terreny, amb eliminació de marges i en ocasions amb un important impacte sobre el paisatge. I per l'altra, en aquells conreus situats en zones més marginals i menys aptes per a l'agricultura s'està produint un procés d'abandonament de l'activitat agrícola i l'inici de la recolonització de l'espai per la vegetació natural, amb la pèrdua que suposa la uniformització del paisatge i l'augment del risc d'incendi.

En general, es pot considerar que els incendis forestals són un dels principals riscos als quals està sotmès el paisatge del massís de Bonastre, afavorit pel guany de densitat i biomassa de la vegetació, fet que afavoreix la intensitat i propagació dels incendis forestals. El foc ja va afectar de forma severa les serres del sector oriental al principi de la dècada de 1990, com en els incendis de Vespella de Gaià de 1993 (amb 500 ha), el d'Albinyana-Bonastre de 1993 (amb 360 ha) o el que va tenir lloc al voltant del coll de Santa Cristina l'any 1994 (amb gairebé 1.100 ha).

El paisatge del Massís de Bonastre està constituït per serres baixes recobertes per la vegetació. Els efectes del foc es perceben en les brolles que s'estenen de forma homogènia per les muntanyes del Tet, a l'esquerra de la imatge. A les immediacions del poble de Masarbonès s'observen vinyes que ocupen els vessants de pendent més suau. Observatori del Paisatge

D'altra banda, el riu Gaià passa per la perifèria del massís de Bonastre fortament encaixat en els materials de les serres occidentals. Les poblacions principals (Salomó, Masllorenç, Rodonyà, Montferri i Bonastre) no es localitzen a les seves ribes sinó a les planes agrícoles obertes a la part central del massís, mentre que les serres resten pràcticament deshabitades.

En relació amb els assentaments urbans, es pot fer una distinció entre dos àmbits. L'eix Valls-el Vendrell, sobre el qual se situen els pobles de Masllorenç, Rodonyà i Montferri; i un sector sud, on es localitzen Bonastre, Salomó i Vespella de Gaià, articulats perpendicularment a la línia de costa, tot seguint els corredors agrícoles condicionats per l'existència de materials tous.

El sector est, de contacte amb el Baix Penedès, i el sector sud, de contacte amb el litoral del Tarragonès, representen un model d'urbanització dispersa, que remunten els vessants des de la plana.

614

La urbanització l'Espai del Penedès, és un exemple del model d'urbanització dispersa a la zona de contacte amb el Baix Penedès. Observatori del Paisatge

Cal destacar que, al sector nord, entre Masllorenç i Albinyana, s'ha produït una proliferació de les urbanitzacions que ha canviat substancialment el paisatge.

Pel que fa a les infraestructures, les vies de comunicació són estretes i d'àmbit local, només utilitzades per a la comunicació entre els nuclis urbans existents a l'interior de l'àrea, amb elevats nivells d'integració paisatgística. També cal destacar la presència del tren d'alta velocitat, que creua la unitat pel sud.

La zona del congost del Gaià, al seu pas per l'oest del massís, destaca per ser una zona de roca calcària, on el riu ha produït nombrosos revolts i profunds talls a la roca. Al tram final del seu pas per la unitat, hi ha l'embassament del Gaià, construït per abastir d'aigua la refinaria de la Poble de Mafumet-el Morell, i que aporta una làmina d'aigua que contrasta amb el seu entorn forestal.

Com a valoració global, tanmateix, es considera que la unitat no corre actualment risc de ser desestructurada a nivell paisatgístic, tot i que es detecten algunes tendències i pressions que la degraden parcialment i l'empobreixen en diferents sectors.

Per altra banda, cal tenir en compte que el bon estat de conservació del paisatge del massís de Bonastre no només és un actiu amb valor estratègic per a ell mateix, sinó també per al conjunt del Camp de Tarragona, ja que manté la fesomia forestal i l'agricultura tradicional mediterrània en bona part de la seva extensió, fet que la converteix en una reserva de naturalesa i espais verds molt important. A més, cal considerar que la riquesa de recursos potencials existents pot permetre l'establiment d'usos compatibles amb la contemplació i gaudi del paisatge que, al seu temps, contribueixin a obtenir recursos necessaris per al seu manteniment.

Expressió artística del paisatge

Tot i la importància natural del massís de Bonastre i la coherència formal del seu paisatge, en destaquen ben poques representacions artístiques. No es coneixen artistes de renom que hagin pres el paisatge de la unitat com a referència en la seva obra. Possible-

ment l'absència de fites importants ha impedit l'aparició d'icones paisatgístiques d'autor. També el fet que la zona quedi fora dels circuits turístics habituals n'ha impedit la representació singularitzada en els prospectes turístics i postals. No obstant això, s'han publicat alguns reculls de fotografies o reculls històrics amb referències paisatgístiques a localitats i indrets de la unitat. Alguns exemples en són: *Salomó* (Virgili, 2004) i *Bonastre* (Blay, Navarro, 2005).

Per altra banda, l'Institut d'Estudis Vespellencs disposa d'una sèrie de postals amb imatges antigues i actuals de la població, i la revista *El Marge*, publicada per la secció mediambiental de l'ADF Clot de Bou (la Bisbal, Albinyana i Masllorç) publica periòdicament articles sobre els valors del patrimoni rural d'aquestes contrades i inclou també itineraris per descobrir-los.

També les guies de viatges ofereixen visions parcials sobre el paisatge de la unitat. Especialment interessant per veure les transformacions paisatgístiques i del medi natural i humà pot ser comparar les guies de viatges del Camp de Tarragona, publicades per Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931) i *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles* (1934), amb les que es comercialitzen actualment.

Valors en el paisatge

El conjunt de la unitat presenta nombrosos atractius paisatgístics, a tots els nivells. El bon estat de conservació global del massís de Bonastre permet la pervivència de bona part dels seus atractius intrínsecs, sense que la transformació humana n'hagi alterat, substancialment, els principals valors paisatgístics, ecològics i patrimonials.

En relació amb els valors estètics cal dir que els usos del sòl dominants, forestals i agrícoles, juntament amb els assentaments urbans tradicionals i l'acció secular de l'home en el treball de la terra i la construcció d'elements diversos per facilitar aquesta tasca, mostra un espai amb uns atractius estètics remarcables. Cal tenir en compte de manera especial la seva proximitat a àrees molt transformades que han anat perdent aquests valors de forma inexorable en els últims anys.

Dins l'àrea d'estudi hi ha un nombre important de sectors amb agricultura de secà i elements de pedra seca d'interès com la plana entre Masllorç i Bonastre o els entorns d'Albinyana, Salomó o Vespella. Arreu es pot apreciar la combinació d'aquests conreus amb la vegetació natural mediterrània i en destaquen diferents concrecions d'aquest atractiu estètic en distintes èpoques de l'any en què, per exemple, es pot gaudir dels ametllers florits en camps delimitats per parets de pedra seca o de la diversitat cromàtica de les vinyes a la tardor. Els boscos de ribera que ressegueixen alguns dels cursos fluvials (al riu Gaià, la riera de l'Arguilera, etc.) ofereixen atractius ambients on l'aigua desenvolupa un paper destacat i permet l'existència de vegetació diferenciada i singular. Com a indret que cal destacar especialment, hi ha l'embassament del Gaià, una làmina d'aigua d'extensió considerable envoltada de boscos de pi blanc, vegetació arbustiva, alguns conreus tradicionals de secà (garrofers, ametllers, etc.) i cingleres i tallats fluvials, fet que

Les barraques de vinya envoltades de vegetació són testimoni dels conreus abandonats en les darreres dècades del segle passat. L'abandonament de conreus ha contribuït a configurar grans àrees de vegetació contínua que en el sector oriental del Massís de Bonastre han estat afectades per grans incendis forestals. Observatori del Paisatge

forma un espai amb una elevada diversitat paisatgística d'interès remarcable.

També són destacables les panoràmiques que s'obtenen des dels punts elevats de la unitat, des d'on es poden apreciar el seguit de muntanyes i turons amb vistes al mar com a teló de fons, com les que es veuen des del coll del Benet, la plana del Xim o la roca Aguilera, al sector d'Albinyana-Bonastre-el Vendrell.

Així mateix, cal considerar bona part dels nuclis històrics presents a la zona on es pot gaudir encara d'un interessant paisatge urbà, ja que conserven moltes mostres de la tipologia urbanística que es va anar configurant de forma harmoniosa fins no fa massa anys, abans de l'arribada del boom constructiu.

Entre els valors ecològics del territori destaca el domini de la vegetació natural combinada amb els espais agrícoles tradicionals, relativament poc intensificats i transformats, juntament amb la presència d'alguns espais singulars.

Es pot dir que, en general, el conjunt presenta uns valors ecològics remarcables, mereixedors d'un grau de protecció adequat que fins ara no ha beneficiat cap sector del massís de Bonastre. El paisatge dominant de la zona forma l'hàbitat de diverses espècies d'interès conservacionista, com l'àguila cuabarrada –amb dos territoris de cria dins la unitat i sense cap dubte l'espècie de més interès–; el duc, amb bones poblacions; l'àguila marcenca; el torlit; el cucut reial o el siboc, entre els ocells. Moltes d'aquestes espècies estan incloses en l'Annex I de la Directiva d'aus de la Unió Europea, fet que permet i justifica la inclusió dels sectors de l'embassament del Gaià-tossa Grossa de Montferri i del massís de Bonastre-Albinyana a la xarxa Natura 2000. Aquesta inclusió es veu reforçada per la presència de diversos hàbitats d'interès comunitari inclosos en la Directiva hàbitats, com els matollars amb margalló, els alzinars,

les pinedes de pi blanc, els prats secs, els boscos de ribera o les cingleres, entre altres.

Cal esmentar, en aquest sentit, l'existència de la zona càrstica d'Albinyana, amb més de vint-i-cinc avencs i coves de gran interès. S'hi han detectat alguns endemismes subterranis i acullen una diversitat i riquesa notable d'espècies de quiròpters, moltes de les quals emparades per la Directiva hàbitats i protegides a tots els nivells. A una de les coves s'han fet troballes prehistòriques de gran valor (un jaciment funerari i pintures rupestres a la cova de Vallmajor).

Cal remarcar, també, per la seva singularitat dins el context mediterrani dominant, els diferents cursos fluvials que travessen la unitat a part del riu Gaià, com els més modestos torrent de l'Arguilera, el de Cal Setró o la riera de Salomó, amb vegetació de ribera força ben conservada i, en alguns casos, amb presència d'aigua durant molts mesos al llarg de l'any.

També és important el paper de connector ecològic i paisatgístic del massís de Bonastre entre el riu Gaià i la zona del Montmell, la plana del Penedès i la zona costanera del llevant tarragoní. Dins del conjunt, destaca la importància com a connector del sector comprès entre les zones protegides als dos extrems de la unitat (embassament del Gaià i massís de Bonastre), ja que ofereix una continuïtat d'hàbitats i ambients que permet desenvolupar a la perfecció aquest paper de connector entre els espais naturals de més interès. Finalment, cal parlar del conjunt de cursos fluvials, connectors estratègics entre la unitat i el mar. La intensa transformació de la zona costanera cada cop dificulta més aquest paper i, precisament això, n'accentua l'interès.

El valor productiu del paisatge actual es troba, encara, en l'activitat agrícola, tot i la davallada soferta els darrers anys. De forma més puntual cal esmentar l'activitat generada per les activitats extractives existents i pel complex recreatiu, parc aquàtic i safari, a Albinyana. Finalment, cal esmentar les possibilitats turístiques de la unitat, explorades tímidament en alguns municipis i amb un potencial futur important si es planteja adequadament i es basa en la promoció del valor, sense malmetre'ls, dels principals atractius paisatgístics del massís de Bonastre. En aquest sentit, és interessant esmentar les iniciatives del municipi de Vespella per tal de relacionar el foment de l'art i la cultura amb la promoció turística.

En el conjunt de la unitat es pot resseguir la petjada de l'espècie humana al llarg de la història a partir de les diferents restes i elements del patrimoni que s'han conservat fins als nostres dies. Començant per les restes de pintures rupestres de la cova de Vallmajor, a Albinyana, declarades Patrimoni de la Humanitat per la Unesco, o els vestigis neolítics de la cova Fonda, a Salomó, fins les més modernes construccions amb un cert valor, com el santuari dedicat a la verge de Montserrat a Montferri, ja al paisatge dels camps de Santes Creus. En diversos nuclis hi ha construccions amb valor històric de diferents èpoques. L'espai acull també una riquesa considerable de marges, barraques i altres construccions de pedra seca i, al llarg del riu Gaià i altres cursos fluvials, hi ha diferents molins hidràulics, actualment en desús. D'altra banda, la unitat també és creuada per nombroses carrerades (camins de

transhumància) com, per exemple, part de la carrerada de coll d'Arca, la de Pedragrossa o la de Bonastre a Albinyana.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La vasta dimensió territorial de la unitat de paisatge del massís de Bonastre permet que s'hi puguin trobar gran varietat d'itineraris i punts d'observació. A continuació es fa una selecció dels que ofereixen vistes especialment interessants o bé recullen mostres dels elements paisatgístics més representatius.

D'itineraris amb cotxe destaca l'entramat que formen les carreteres T-204, TV-2041 i TV-2042, que enllaça el pobles de Salomó, Montferri, Bonastre i Masllorenç, entre altres:

Bonastre-Salomó. La xarxa de carreteres secundàries i camins que travessa el massís de Bonastre són pistes habitualment poc freqüentades que permeten excursions de contemplació del paisatge mediterrani, ja sigui a peu o en bicicleta.

Masllorenç a Bonastre. Itinerari que permet apreciar la diversitat agrícola de la unitat així com el treball de pedra seca característic de l'indret.

Montferri a Rodonyà. Permet apreciar el ric paisatge agrícola de la zona: amb terres conreades de vinya, ametller i olivera, sembrats i petits horts; camps que cobreixen o formen comellars; turons i petites planes; pobles de fesomia tradicional, que mantenen una activitat agrícola visible en la cura que posen en els conreus.

Montferri-Rodonyà-Masllorenç. A la falda del Montmell (unitat que es divisa com a teló de fons) i prop del Gaià s'estén una plana de vinyes que configura un paisatge propi del Camp de Tarragona vinícola, amb una gran riquesa cromàtica de colors càlids que canvien amb el pas de les estacions.

Tram mitjà-baix del riu Gaià. Permet fer itineraris paisatgístics i observar el medi biòtic de la zona, bosc de ribera, àguila cuabarrada, horts i conreus, etc. També són apreciables diversos molins hidràulics en desús.

Paisatge de la pedra seca. Tot i que les mostres d'arquitectura de pedra seca es troben repartides per tota l'àrea, destaca el tram entre Bonastre i Masllorenç per la riquesa de mostres i la seva espectacularitat.

Torrent de Bonastre o de l'Aguilera. Permet efectuar un recorregut per una riera característica de petita conca però amb riquesa patrimonial (sis molins hidràulics documentats) i bosc de ribera.

Com a punts d'observació del paisatge de la unitat cal anomenar-ne tres de rellevants:

Tossa Grossa de Montferri (387 m). Mirador natural a l'interior del conjunt i també a les unitats properes de la plana de l'Alt Camp i els camps de Santes Creus.

Ermita de Sant Antoni d'Albinyana (409 m). Mirador de la plana del Baix Penedès i espai d'interès patrimonial.

I Sant Miquel de Vespella (202 m). Mirador de la zona sud-oest de la unitat, i del Baix Gaià.

Altres miradors interessants són: la Torreta, mirador cap a la costa del Tarragonès. L'església de Montserrat de Montferri ofereix vistes sobre la plana de Masllorç-Montferri i el Montmell. L'embassament del Gaià, espai d'interès recreatiu que permet veure part de la vall del riu.

Finalment, pel que fa a itineraris a peu, destaquen els dos senders de gran recorregut que passen per la unitat. El GR-172 ressegueix el límit occidental de la unitat des del Catllar a Renau. I el GR-92, GR del litoral català, que creua la unitat per la seva zona sud-est.

Possible evolució del paisatge

Els diferents sectors del massís de Bonastre estan sotmesos a dinàmiques diferents. Les serres i turons recoberts per la vegetació no han de patir canvis substancials en un futur proper, llevat que un incendi forestal en canvi el paisatge de forma sobtada. La dinàmica de la part occidental de la unitat, on actualment es troba un mosaic agroforestal harmònic, dependrà en bona mesura de l'evolució del sector agrícola.

Com s'ha anat apuntant, la qualitat paisatgística d'aquest territori és de primer ordre en relació amb el conjunt del Camp de Tarragona. La bona conservació general del paisatge, la diversitat de peces paisatgístiques existents (fluvials, forestals, rurals, biològiques) i la relativament escassa pressió antròpica converteixen el massís de Bonastre en un espai d'elevat interès dins un àmbit més global que, per aquest fet, requereix un tractament integral.

Tenint en compte les possibles dinàmiques demogràfiques i socioeconòmiques i els impactes originats per agents exògens i en-

L'alternança d'usos i cobertes del sòl genera a Salomó un mosaic paisatgístic d'una innegable vàlua cromàtica i morfològica. Observatori del Paisatge

dògens, hi ha la possibilitat de preveure diferents escenaris. D'una banda, el creixement demogràfic als municipis de l'interior de la unitat és poc important. Les tendències de creixement del sistema urbà català, basades en migracions residencials, fan pensar en un possible augment de la població en els municipis no metropolitans, especialment en nuclis de poca població de l'entorn rural.

Des del punt de vista productiu, es pot preveure un augment de l'interès per ampliar les plantacions de vinya i un abandonament de les explotacions més tradicionals, per la qual cosa el procés de transformació agrícola basat en la colonització de la vinya i l'abandonament de conreus segurament s'accentuarà. El fenomen no necessàriament ha de resultar negatiu si es limiten les rompudes agressives, es manté un equilibri paisatgístic amb l'entorn i es respecta el patrimoni rural. De tota manera, però, cal preocupar-se per aconseguir la supervivència de la major part possible d'espais agrícoles tradicionals, ja que són un dels ingredients clau per comprendre el paisatge actual.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La connectivitat ecològica i paisatgística entre les unitats del Montmell i del massís de Bonastre està molt compromesa per la fragmentació provocada per l'acumulació d'infraestructures (autopista AP-2, carretera C-51) i urbanitzacions (el Priorat de la Bisbal, el mirador del Penedès, la pineda de Santa Cristina) en sentit transversal a la disposició del relleu.

Oportunitats:

- El massís de Bonastre és un dels millors testimonis de paisatge cultural mediterrani. És un excel·lent exemple de paisatge mediterrani agroforestal, amb elements agrícoles i industrials de gran interès patrimonial i turístic, on les transformacions paisatgístiques derivades de l'acció humana s'han integrat al paisatge preexistent en un procés temporal de llarga durada i l'han complementat i enriquit. Aquestes característiques, a través d'una pertinent valoració, poden repercutir en el desenvolupament local, afavorit per la facilitat d'accés per a la població veïna.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge mediterrani de secà característic del Camp de Tarragona que conservi mostres representatives de les estructures agràries (ametllers i oliveres en els límits dels camps i que conser-

vi els exemplars de garrofer de més bon port). Aquest paisatge, d'elevat valor estètic per l'harmonia visual del conjunt, es caracteritza per la presència de nombrosos murs i construccions d'abric de pedra seca, ordenats en camps de conreu majoritàriament de secà amb vinyes, oliveres i ametllers, a l'entorn de nuclis de població que conserven un marcat caràcter rural.

OQP2

Uns nuclis de Rodonyà, Masllorenç, Salomó, Bonastre, les Peces, Masarbonès, Albinyana i Vespella de Gaià compactes i amb elements identitaris de caràcter rural, amb les noves construccions integrades al paisatge preexistent.

OQP3

Un paisatge forestal a la rodalia de l'embassament del Gaià que asseguri el manteniment de la vegetació de ribera i la potencialitat com a connector biològic.

OQP4

Un paisatge on no es prioritzin noves urbanitzacions i amb les existents integrades. A les urbanitzacions caldria vetllar especialment perquè s'integrin correctament –des del punt de vista formal i del risc d'incendi forestal– en els espais perimetrals.

OQP5

Una zona càrstica prop d'Albinyana amb més de vint-i-cinc coves o avencs que mantingui la qualitat natural i els valors geològics o històrics.

618

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge del garrofer localitzat al costat sud dels Masos de Vespella, en contacte amb el Baix Gaià, pel seu valor estètic, simbòlic i identitari i per contrarestar la regressió que està patint. Caldria preservar d'alteracions que posessin en risc de desaparició aquest singular paisatge identitari dels espais mediterranis amb escassetat d'aigua, en què es conserva un important patrimoni construït de barraques i marges de pedra seca. També caldria potenciar-ne el valor estructurant itineraris que en permetin l'ús social.
- Zona càrstica dels voltants d'Albinyana amb més de vint-i-cinc coves o avencs que cal protegir pel seu valor natural i geològic o històric, com ara la cova de Vallmajor, amb art rupestre.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals de brolles mediterrànies amb pi blanc alterades per incendis forestals recurrents, que ocupen bona part de la unitat i que es localitzen als vessants de més pendent del discret massís de Bonastre. Cal implementar una gestió forestal que preservi els valors ecològics, estètics i d'ús social, i emprendre mesures per a la reducció del risc d'incendis forestals. Es fomentarà la creació de nous mosaics agroforestals a les serres orientals pel seu interès paisatgístic i per minimitzar el risc d'incendis forestals.
- Miradors del paisatge de Sant Miquel de Vespella de Gaià, de la tossa Grossa de Montferri, de l'ermita de Sant Antoni de Pàdua (Albinyana), la Torreta, l'església de Montserrat de Montferri, i l'embassament del Gaià. Cal millorar-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges tant de la unitat mateixa com

d'unitats veïnes

- Mosaics agroforestals de vinya, olivera i ametller amb bosquines de pi blanc i brolles existents als plans centrals de la unitat (voltants de Salomó, plana de Cal Coll, plana Morella, entorns de Masllorenç i Rodonyà, plana d'en Pié, els Plans i els voltants del nucli de Bonastre), que actuen com a zona de transició paisatgística vers els conreus de vinya dels camps de Santes Creus i l'Alt Camp, per una banda, i vers els matollars del Montmell, per l'altra, a la vegada que introdueixen elements de biodiversitat i de discontinuïtat enfront els incendis forestals. Per la seva singularitat i els valors estètics i històrics que generen (murs de pedra seca, masos...) s'haurien de mantenir i millorar. Alguns dels criteris d'actuació són:
 - a) Conservar els boscos i brolles mediterrànies, així com els mosaics agroforestals de vinya, ametller, olivera i garrofer presents a Salomó, Masllorenç, Rodonyà i Bonastre, per les funcions ecològiques i paisatgístiques que porten a terme.
 - b) Restaurar els paisatges de gran valor ecològic i paisatgístic de la vall de Masarbonès per la qualitat estètica i els valors culturals que conté.
- Nuclis de Rodonyà, Masllorenç, Salomó, Bonastre, Masarbonès, Albinyana i Vespella de Gaià, de caràcter rural. Cal conservar-ne els elements identitaris durant els processos de desenvolupament i adoptar tipologies pròpies de casa de poble unifamiliar (en lloc de cases adossades), seguint l'alineació del carrer, amb patis o eixides posteriors, amb mides, materials i disposició d'obertures semblants però no idèntiques...

> continua de la pàgina anterior

- Urbanitzacions aïllades del nord-est de la unitat a l'entorn del coll de Santa Cristina (eix de la carretera C-246) i al sud-oest, al municipi de Vespella de Gaià. Cal millorar la qualitat estètica i ambiental integral de les que ja formen part del paisatge de la unitat: accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions. També s'ha de vetllar per la prevalença d'elements naturals en el conjunt d'aquests teixits i que integrin valors naturals i espècies vegetals característiques de l'agricultura de secà pròpia del lloc en la urbanització de l'espai públic i l'enjardinament de les parcel·les privades, vetllant especialment perquè se'n faci una integració correcta –des del punt de vista formal i del risc d'incendi forestal– en els espais perimetrals. Altres criteris d'actuació complementaris són:
 - a) No permetre la creació de nous assentaments urbans en el sector nord-oriental, entre Albinyana i Masllorenç, sense contigüitat amb les trames existents dels municipis.
 - b) En el cas d'edificacions aïllades ja consolidades en espais oberts, es procurarà minimitzar-ne l'impacte paisatgístic.
 - Pel que fa al nucli urbà de Roda de Berà (urbanització Eixample Residencial) i a la manera com avança pels vessants del massís de Bonastre, caldria limitar-ne i evitar-ne un creixement dispers vessants amunt, i millorar-ne la qualitat estètica dels perímetres.
- Àrees susceptibles d'accions d'ordenació**
- Ribera del riu Gaià al seu pas pels engorjats del massís de Bonastre. Pels seus valors ecològics, estètics, històrics i d'ús social, caldria restaurar-la i potenciar-ne el valor.
 - Reserva de fauna exòtica i complex d'oci d'Albinyana. Cal preservar-ne el caràcter de paisatge rural. D'altra banda, la construcció de tanques al voltant de les parcel·les s'hauria d'integrar en el paisatge.
 - Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics als punts de principi i final:
 - a) Bonastre-Salomó
 - b) Masllorenç-Bonastre
 - c) Montferri-Rodonyà-Masllorenç
 - d) Salomó-Montferri

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Ribera del Gaià
- Paisatge del garrofer

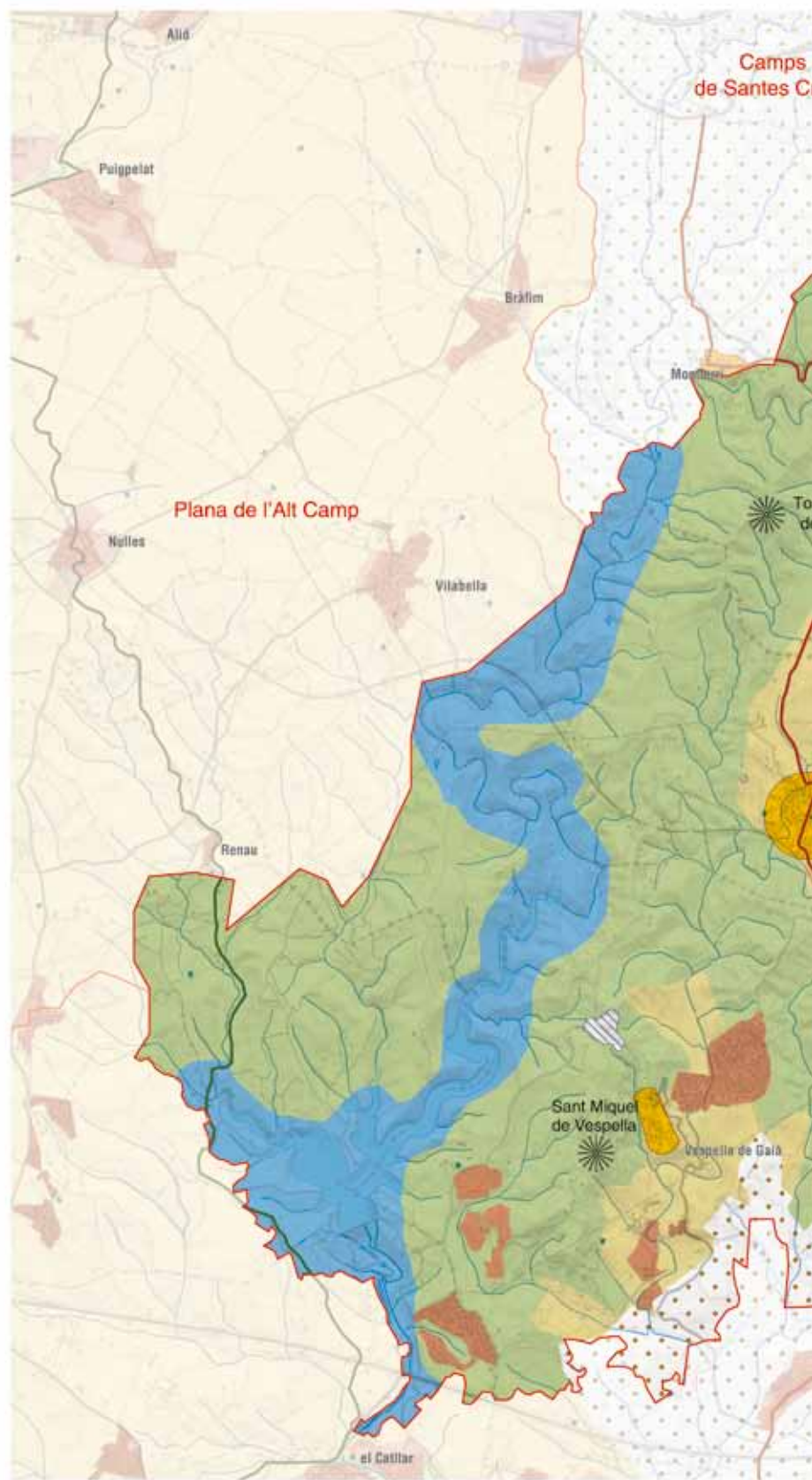
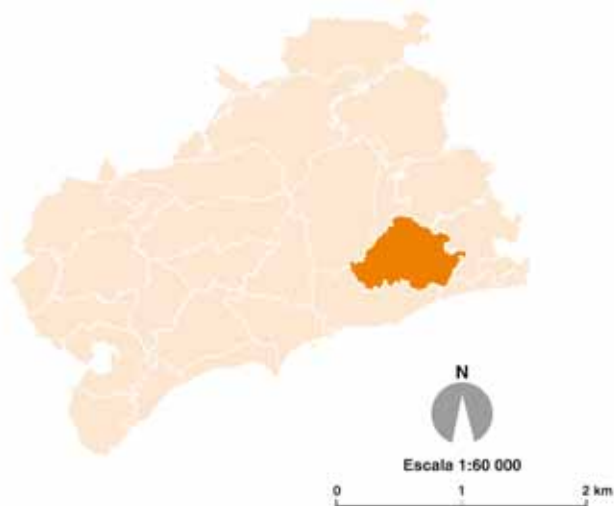
Àrees de foment de la gestió

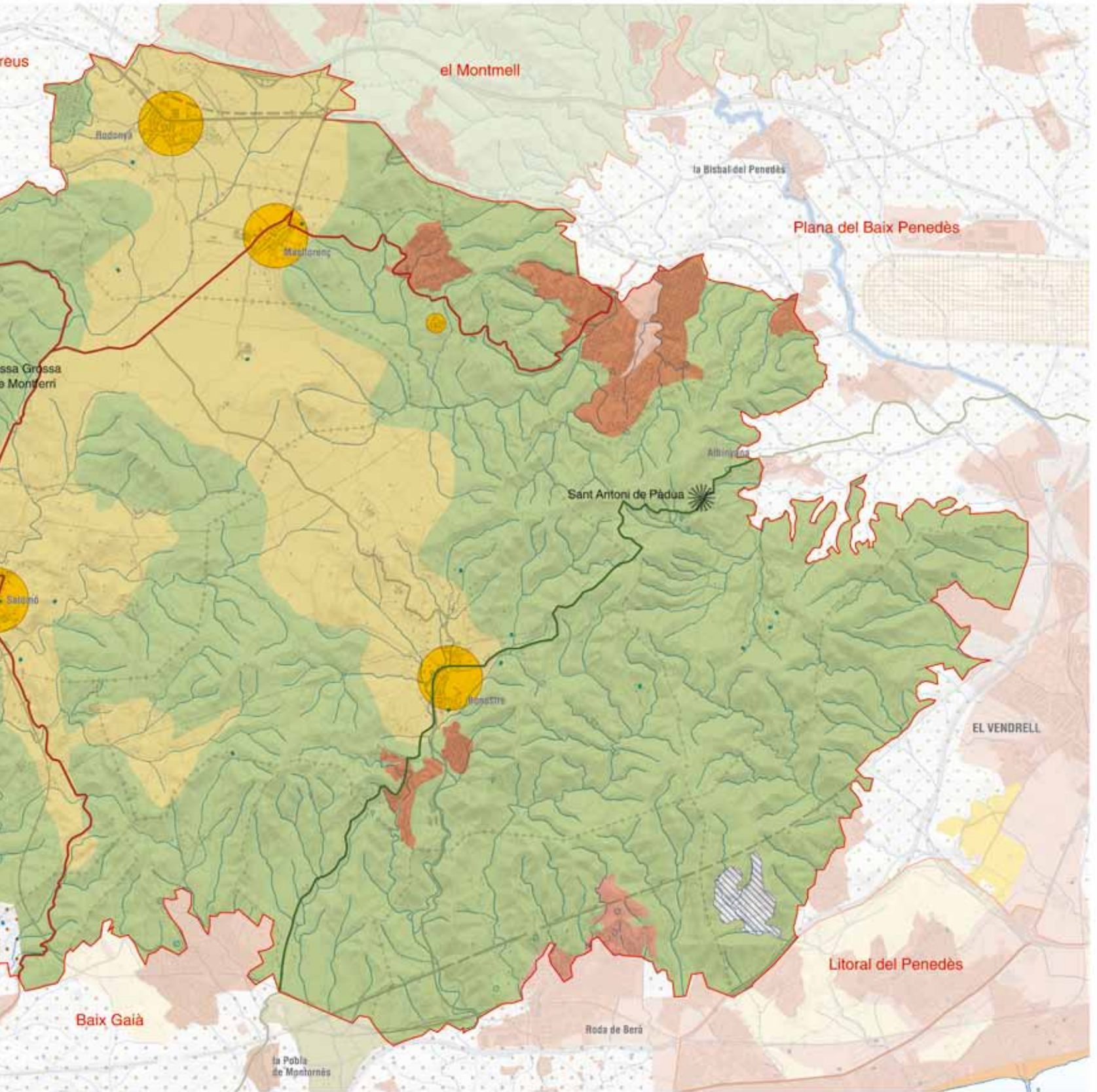
- Mirador
- Matollar i massa forestal
- Mosaic agroforestal
- Nucli rural
- Urbanització aïllada
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitat extractiva
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

620

25. Camps de Santes Creus

Comarca:
Alt Camp.

Superfície:
4.597 ha

Municipis:
Sud del Pont d'Armentera, oest d'Aiguamúrcia, est de Vila-rodona, nord de Montferri, Vilabella i Bràfim.

622

Conreus de vinya a prop del nucli de Vila-rodona. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge de petites planes i terrasses fluvials modelades en materials tendres del Miocè i el Quaternari.
- El riu Gaià travessa els camps de Santes Creus de nord a sud i constitueix l'eix vertebrador del territori.
- A les ribes del Gaià es troben fragments de la vegetació de ribera en bon estat de conservació. Un bon exemple en són les alberedes de Santes Creus, incloses en el PEIN.
- El conreu de la vinya ocupa més de la meitat de la superfície total dels camps de Santes Creus.
- En el Pont d'Armentera la vegetació espontània té una major presència, sobretot en forma de pinedes de pi blanc i brolles mediterrànies de caràcter calcícol.
- El monestir de Santes Creus és un element significatiu del paisatge pels valors culturals, religiosos, simbòlics i identitaris que té.

Mirador

— Itinerari motoritzat

2 Vila-rodonà - Sant Jaume dels Domenys

4 Vilardida - Tamarit

16 Santa Coloma de Queralt - el Pont d'Armentera

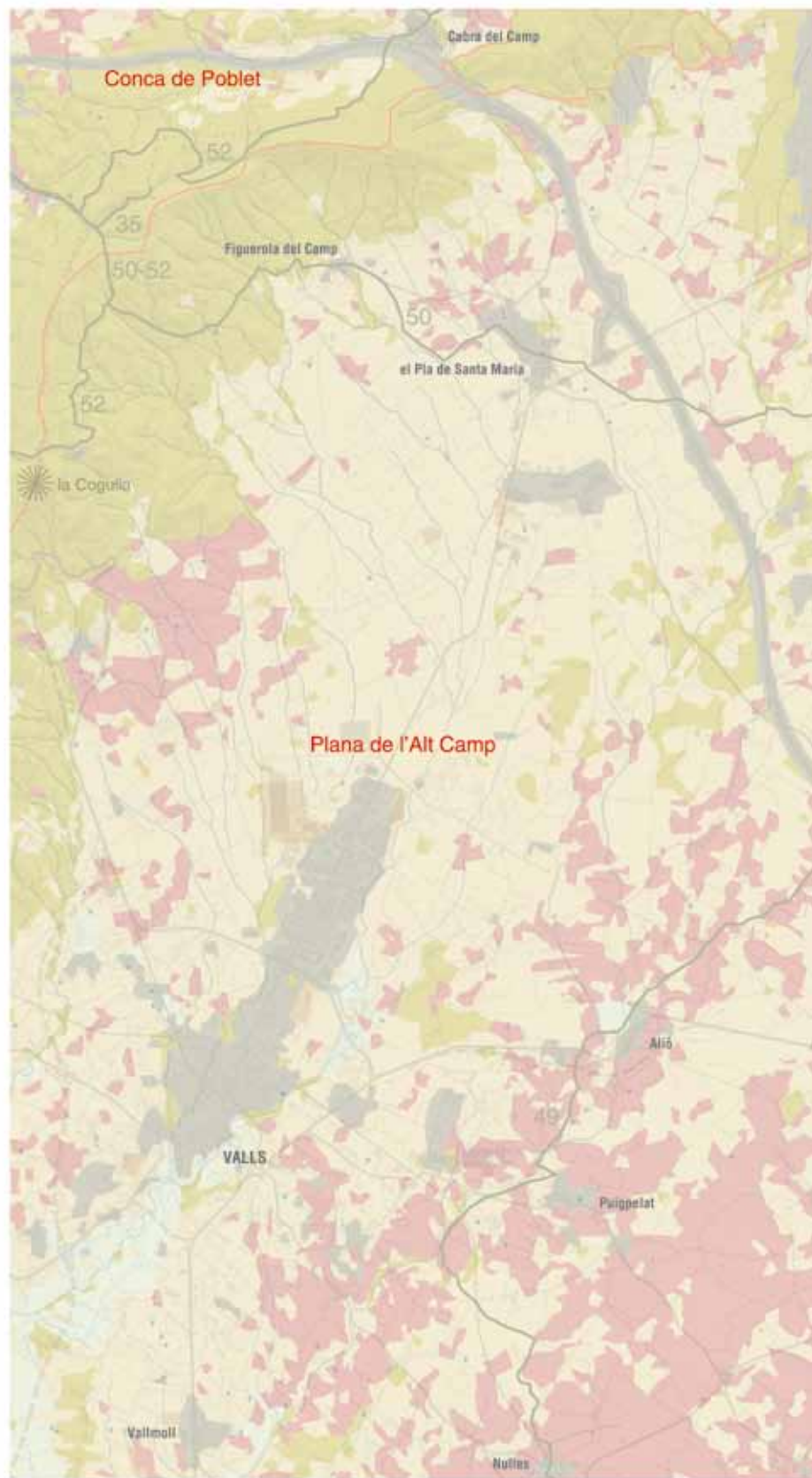
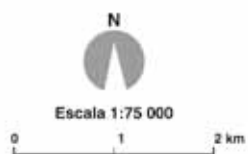
— Itinerari a peu

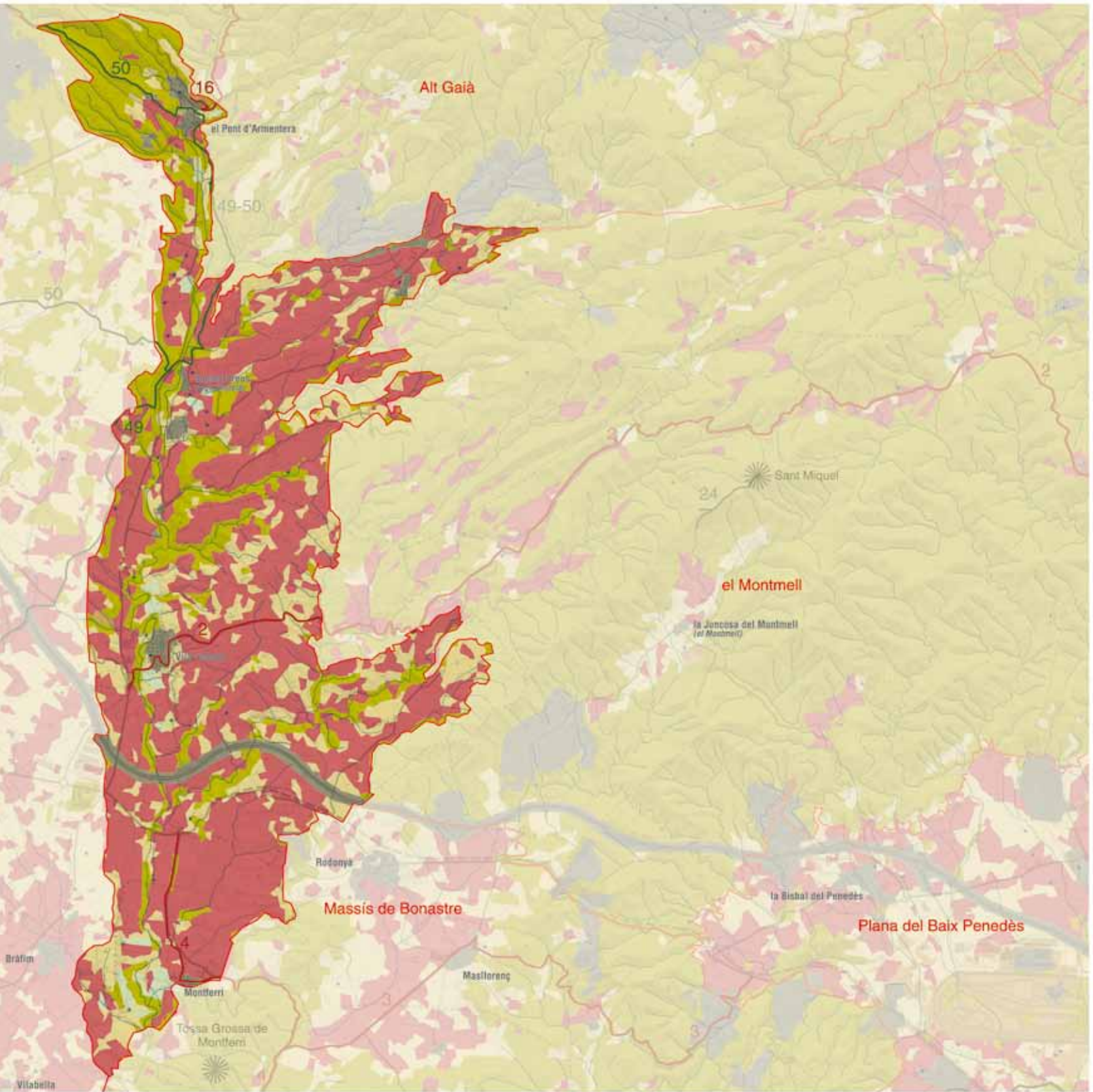
49 GR-172

50 GR-175 - La ruta del Cister

624

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Els camps de Santes Creus s'estenen entre la plana de l'Alt Camp i les muntanyes de l'alt Gaià i el Montmell. Formen una faixa de terreny allargada i estreta, articulada al voltant del riu Gaià. De nord a sud, els camps de Santes Creus s'estenen des del Pont d'Armentera, continuen per Aiguamúrcia, Vila-rodonà i arriben fins passat el poble de Montferri, on el Gaià pren contacte amb el massís de Bonastre.

La transició entre la plana de l'Alt Camp i el sector de muntanyes del bloc de Gaià i el Montmell és gradual. L'horitzontalitat gairebé perfecta de la plana desapareix als camps de Santes Creus. En primer lloc, el riu Gaià circula fortament encaixat en els conglomerats miocènics que rebleixen la plana en aquest sector. Més cap a l'est, els torrents que baixen del Montagut i del Montmell circulen també encaixats i individualitzen petites planes en els interfluvis: la plana dels Frares, les planes de les Pobles i les planes de les Destres, unes planes que secularment s'han aprofitat per a l'agricultura i on s'han establert petits nuclis de població que es transformen gradualment en uns relleus ondulats i feréstecs ja en l'enllaç amb els primers contraforts del bloc de Gaià i del Montmell.

El rebliment sedimentari de la plana en aquest sector està format per materials sedimentaris del Miocè: conglomerats poc o gens consolidats amb una matriu argilosa que han donat lloc a planes que es poden conrear en els interfluvis, i a barrancs en els punts on s'han encaixat els torrents. Els llits dels cursos d'aigua estan recoberts de grava, sorres i llims que pertanyen al Quaternari.

El riu Gaià salva un desnivell de 200 metres en dotze quilòmetres de recorregut, producte de la basculació cap al sud que presenta la plana. Al nord, als voltants del Pont d'Armentera, l'altitud sobrepassa els 400 metres. En el sector central, a les immediacions del monestir de Santes Creus, ha baixat fins als 300 metres i a

Al nord i a l'est del Pont d'Armentera la plana deixa pas a una fisiografia més accidentada que connecta amb els relleus de l'Alt Gaià. Observatori del Paisatge

Montferri, a l'extrem sud, l'altitud és de 200 metres sobre el nivell del mar. Per l'esquerra del Gaià s'afegeix tot un conjunt de torrents procedents del bloc de Gaià i el Montmell entre els quals destaquen el torrent de Sales, el barranc de mas d'en Prat, que passa pel nucli de les Pobles, i el torrent de Rubió que s'uneix al Gaià a l'alçada del llogarret de la plana del Molí.

La vegetació espontània té poca presència als camps de Santes Creus atès el predomini dels usos del sòl agrícoles. Al nord del Pont d'Armentera, on l'orografia és més irregular i els pendents més acusats hi ha una important presència de la vegetació de caràcter arbustiu, especialment brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*). En aquesta zona hi ha també altres tipus de vegetació, especialment algunes mostres de fenassars, prats de fenàs (*Brachypodium phoenicoides*), i bosquines de pi blanc (*Pinus halepensis*). El pi blanc és precisament una de les espècies que gaudeixen d'una major presència al llarg dels camps de Santes Creus, especialment al municipi d'Aiguamúrcia, on les pinedes són més madures que en altres punts on predominen plantacions molt joves.

Al llarg de la riba del riu Gaià hi ha alberedes i pollancredes amb vinca (*Vinca difformis*). A Santes Creus, aquests boscos humits situats a la riba del riu Gaià han merescut formar part del Pla d'espais d'interès natural, amb la denominació "Alberedes de Santes Creus". La presència de la vegetació de ribera no se circumscriu només al riu Gaià, sinó que a les riberes dels torrents que s'hi afegeixen pel costat esquerre hi ha fragments de salzedes i també canyissars.

El paisatge dels camps de Santes Creus és eminentment agrícola. Els camps de conreu ocupen més del 70% de la superfície disponible. Del total de l'àrea conreada, el 72% correspon a la vinya. Per tal de copsar la importància d'aquest tipus de cultiu, cal observar que els camps de Santes Creus, amb 1,6% de la superfície total del Camp de Tarragona, concentren el 10,4% del conreu de la vinya. La vinya s'estén especialment per les planes de les zones centre i sud: plana de les Pobles, plana dels Frares, plana de les Destres, planes dels Ponts. La vinya es conrea, també, en alguns casos en espais amb més pendent, que han estat condicionats per al conreu mitjançant la construcció de feixes. El paisatge vitivinícola continua present a la plana de l'Alt Camp a través dels municipis veïns de Nulles, Vilabella i Vallmoll.

A més de la vinya hi ha també altres tipus de conreus, però que ocupen superfícies poc rellevants. A la zona sud, al voltant de Montferri hi ha alguns camps d'avellaners i oliveres, i algunes zones de conreus herbacis prop de Vila-rodonà i del nucli de Santes Creus.

Evolució històrica del paisatge

Aquesta unitat de paisatge està condicionada en gran manera pel paisatge agrari, per tant, és l'evolució dels conreus el factor que ha decidit en gran mesura els canvis que s'hi han produït. Aquest territori ha estat poblat des d'èpoques remotes. La presència humana es fa tangible en les restes de viles romanes que hi ha als termes d'Aiguamúrcia i de Vila-rodonà, en el columbari de Vila-

rodona, en l'aqüeducte romà del Gaià que s'iniciava a la resclosa del Molinot del Pont d'Armentera i travessava els municipis d'Aiguamúrcia i Vila-rodona, en el seu camí cap a Tarragona. Per tant, és deduïble que una part de les terres planes fossin conreades des d'èpoques antigues. Al final del segle XII, probablement ja estaven construïdes les séquies de Vila-rodona i de Montferri, i els monjos ja devien estar establerts a Santes Creus. Tot fa pensar que aquest territori estava en funcionament i que els pobles que vorejaven el Gaià tenien ja una vida pròpia ben activa.

D'estadística que ajudi a interpretar el paisatge no se'n troba fins al darrer terç del segle XVIII. Segons el cadastre de 1779, el 56% del territori del municipi de Vila-rodona estava conreat, amb un 19% dedicat al sembrat, un 21% a la vinya i un 13% a l'olivera. En l'espai no conreat, un 22% era ocupat pel bosc i també un 22% ho era pels erms.

Al cap de vuitanta-nou anys, el 1868, el paisatge havia canviat extraordinàriament. La superfície de terres conreades havia augmentat considerablement fins a arribar a un 82%, i la distribució dels conreus havia canviat molt les proporcions: un 3% era horta, un 16% sembrat, gairebé un 60% era vinya i una mica més d'un 3% oliveres. Les terres no conreades corresponien a un 1,9% de bosc, un 6,5% de garriga i un 9% d'erm. Segurament és el paisatge que s'entreveu en les fotografies publicades l'any 1883 en el llibre *Album pintoresch-monumental de Catalunya*. Santes Creus, un paisatge amb molt poc bosc i amb la vinya plantada fins i tot en terrenys de forta inclinació a la manera que hem conegut al Priorat. No se sap si hi va haver explotacions forestals significatives, més enllà de satisfer les necessitats d'autoconsum per a fusta, embigats de les cases, llenya o carbó, però tot fa pensar que no. En tot cas, la desforestació del segle XIX és el resultat de la rompuda de terra per plantar vinya.

La fil-loxera va marcar un punt d'inflexió determinant (després d'una expansió de la vinya esperonada pels preus elevats del vi abans de l'any 1900) que va comportar l'abandonament de terres en els costers poc productius. En el període d'expansió de la vinya, entre 1853 i 1868, el trinomi bosc-garriga-erm havia passat d'ocupar un 26% fins al 17%, mentre que el bosc havia retrocedit del 8,2 a l'1,9%.

Un conreu que durant el segle XX ha modificat el paisatge ha estat l'ametller, en expansió més o menys fins als anys setanta i en un continuat retrocés en els darrers anys.

L'any 1999 hi havia un paisatge lleugerament diferent de l'existent al principi del segle XX. El 15% era superfície no conreada, el bosc ocupava gairebé un 10%. Entre els conreus, la vinya assolía un 55%, els fruits secs un 17%, l'olivera més d'un 5%, els cereals gairebé un 5% i la fruita dolça una mica més d'un 1%. L'horta no arribava a l'1%. Segurament en els darrers anys aquests percentatges han variat, sobretot perquè la tendència ha estat plantar vinya i oliveres i arrencar ametllers i avellaners.

Una activitat que havia condicionat el bosc de ribera era la tala extensiva en zones concretes, o també l'aprofitament, sobretot dels àlbers per a les bigues de les cases. Una altra activitat que havia

limitat el creixement del bosc de ribera era el pasturatge, freqüent al llit del riu. Per exemple, a Vila-rodona, quan l'últim pastor va deixar aquesta activitat, al final de segle XX, es va iniciar un procés de recuperació dels àlbers allà on, fins aleshores, tan sols hi havia herbassars i ermots.

La població va seguir un fort creixement durant el segle XVIII, duplicant o triplicant els seus efectius. Aquest creixement durà bona part del segle XIX, fins que es va iniciar un retrocés a partir de l'arribada de la fil-loxera, al principi de la dècada del 1890 en els casos dels municipis d'Aiguamúrcia i Vila-rodona, i una mica abans en els del Pont d'Armentera i Montferri. Totes aquestes poblacions no han deturat el respectiu descens demogràfic fins al tombant de segle actual. Durant el segle XX s'ha perdut gairebé la meitat de la població.

Malgrat el descens demogràfic, tots els pobles, en major o menor mesura, han engrandit el seu espai urbà. El Pont d'Armentera, tot i la seva complicada situació geogràfica, ha anat expandint-se més enllà de l'arrodonida vila medieval, la part més important durant el segle XX. El cas de Santes Creus és més peculiar, per les transformacions iniciades a partir de l'exclaustració del 1835, moment en què es va iniciar el procés de conversió del conjunt monacal en poble. Tanmateix, no és pràcticament fins al segle XX quan es configura la part del poble situada fora del segon portal. Una ampliació del sòl urbà es va configurar als anys setanta del segle XX amb la urbanització de la plana del Molí, lleugerament separada, al sud del monestir. També aquests darrers anys s'ha urbanitzat un espai al nord de la població. El nucli urbà de Vila-rodona ha tingut diverses fases d'ampliació. La primera, que es va produir al segle XVIII a causa del fort creixement demogràfic, provocà el creixement urbà fora muralles, primer pel sud i després al nord i cap a l'antic pont d'entrada. És a partir de 1925, amb el nou pont i la nova carretera d'entrada a la població, quan s'inicià el lent procés d'urbanització de la part sud de la població, a la partida dita Horta d'en Boada.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El monestir de Santes Creus, junt amb el riu Gaià, articula un paisatge amb una forta identitat. Com ja s'ha esmentat, l'estructura del paisatge canvia al nord, on enllaça amb els relleus de l'alt Gaià, i el domini de la vegetació espontània és més acusat. Al sud presenta també algunes particularitats. Es tracta de la zona amb una major concentració de població i d'infraestructures, amb el pas de l'autopista AP-2 i la C-51.

En general, el paisatge dels camps de Santes Creus no ha patit modificacions importants les darreres dècades, ja que el caràcter vinícola, que caracteritza la zona des del segle XVIII, es manté encara en bona mesura.

Observant amb detall, s'aprecien alguns canvis en l'estructura i la forma d'algunes explotacions vitivinícoles. Algunes esplanacions són més agressives i unifiquen parcel·les a partir de la compra de petites àrees, fan escalonaments i esplanacions en vessants inclinats, eliminen petites masses forestals i, en alguns casos, eliminen

Al sud hi ha una major presència d'infraestructures viàries, que s'han situat sobre antics espais agrícoles. A la imatge, l'autopista AP-2 al seu pas pel sud de Vila-rodonà, creuant diversos espais agrícoles ubicats a la terrassa fluvial del riu Gaià. Observatori del Paisatge

barraques i masos, i per tot plegat causen alteracions localment significatives.

D'altra banda, al nord del Pont d'Armentera és on s'observa un abandonament més acusat de conreus, sobretot a causa de la presència d'una topografia més complexa, tot i que en els darrers anys també s'han fet, amb un cert desordre, algunes esplanacions per a tornar a conrear les terres. En aquest espai sota els penys de Selmella, territori despoblat i isolat, cal considerar el risc d'incendi forestal, ja que recentment se n'han viscut diversos d'importants. Igualment, el risc d'incendi també s'ha de considerar als talussos que formen els torrents que desemboquen al Gaià.

En aquest sentit, l'augment de la vegetació espontània, producte de l'abandonament de les explotacions agrícoles menys productives, no ha tingut un pes específic gaire gran. Tot i això, es detecta una millora de les comunitats de ribera al llarg del riu Gaià, especialment en el tram entre Santes Creus i Vila-rodonà i l'aparició de noves masses forestals especialment en els talussos.

Relacionat amb el poblament, el Pont d'Armentera ha crescut a partir del nucli medieval cap als camins i posteriorment les carreteres de Valls a Igualada i a Tarragona, creant diversos tipus d'urbanització. Al seu entorn se situen un conjunt de petites hortes familiars que endrecen el territori, i entren en contacte amb la mixtura de conreus de vinya, ametllers i oliveres.

Abans d'arribar al nucli de Santes Creus, a llevant, les terres de conreu s'obren en una faixa molt més àmplia, amb alguns entrants que s'endinsen més a l'est. La primera part és una continuïtat de terres que van ascendint fins a les Pobles, on comença a canviar la configuració de l'entorn, i esdevé més boscosa i més muntanyosa.

El tram fins a les Pobles, indret amb més població del municipi d'Aiguamúrcia, circula pel costat d'una de les branques del torrent de Rubió entre terres molt fèrtils. A l'altra banda del torrent de Rubió, a la part més arrecerada de la muntanya, s'inicien les terres de

l'antiga parròquia de l'Albà, amb els llocs de les Destres i de Masbarrat inclosos. Una petita carretera ascendeix des d'Aiguamúrcia, petit poble voltat de vinyes planes, fins a l'Albà.

Al sud de Masbarrat s'inicia la part central dels camps de Santes Creus. La part de llevant entre el terme d'Aiguamúrcia i Vila-rodonà la constitueixen unes terres de conreu ondulades, sempre tancades a l'est per masses forestals arbrades. Són les Espalamoses, que continuen ja en terme de Vila-rodonà amb els Auvellons. Són terres més altes que quan comuniquen amb la vall central del Gaià creen petits turons culminats per masses forestals.

Santes Creus és el lloc més singular d'aquesta àrea. L'esplendor del monestir cistercenc, la plaça de Sant Bernat i l'albereda, el converteixen en el lloc més visitat i més apreciat de tot aquest espai.

Les alberedes al llarg d'aquest tram de riu són molt freqüents i marquen la línia del Gaià. Les petites planes allargassades al costat del Gaià al nord i al sud de Vila-rodonà són de regadiu. Vila-rodonà, la població més gran del territori, està assentada sobre la plana fluvial, amb carrers costeruts que ascendeixen fins al seu castell.

El nucli urbà que més ha crescut ha estat Vila-rodonà i, en menor mesura, el Pont d'Armentera.

A la part sud-est del terme de Vila-rodonà, unes llenques de terres conreades ascendeixen gairebé fins a tocar els estreps del sud de la serra del Montmell. Aquest territori és aiguavessant del torrent de les Pinatelles que es converteix en el barranc de Pedrafita. Són terres ondulades, que acaben a llevant amb els plans de mas d'en Bosc i mas d'en Guerra. La vinya també domina aquestes terres.

La part sud està constituïda per terres que des dels plans de Rodonyà s'inclinen amb ondulacions cap a Montferri. La part baixa de Vilardida està ocupada per les planes més grans de tot el territori entorn del molí de Vilardida. La llenca de l'esquerra del Gaià la constitueixen terres inclinades, formant la mitja canya de la vall.

Vila-rodonà és el principal nucli de població de la unitat. Observatori del Paisatge

Són terres també molt productives. A les dues bandes de riu a l'alçada de Montferri hi ha terres de regadiu.

En general, el paisatge dels camps de Santes Creus està sotmès a pocs impactes paisatgístics rellevants. Un dels més importants és el traçat de l'autopista AP-2, que creua al sud de Vila-rodonà, i s'hi localitza un nus viari on coincideixen la sortida de l'autopista, la carretera local de Tarragona al Pont d'Armentera i la comarcal que uneix el Vendrell amb Valls.

Expressió artística del paisatge

Pel que fa a la pintura, és important destacar dos artistes del territori. La pintora Vives Farré fa una pintura realista, sense gaires evolucions, molt detallista, de paisatges agraris de l'entorn, masies o els nuclis de Vila-rodonà i Santes Creus. Joan Cunillera és un pintor amb una obra molt diversa, evolutiva, que des de la seva residència a Santes Creus ha sabut interpretar les essències del paisatge jugant amb els colors i les formes dels arbres. També ha fet algunes aportacions relacionades amb Santes Creus, tot i que la seva pintura no consisteix en una descripció exacta de la realitat.

També es coneixen alguns gravats de Santes Creus, el més interessant dels quals és el que descriu una suposada acció bèl·lica durant la guerra del Francès, en el qual es veu el monestir des del bosc de Sant Sebastià amb el vessant de ponent de la vall cobert amb un frondós bosc. Aquest bosc va desaparèixer al final del segle xx i s'ha recuperat al llarg del segle xx fins a l'actualitat.

Hi ha també edicions de postals de diversos indrets d'aquest territori. De Santes Creus hi ha moltes col·leccions de diferents èpoques: Luis Tasso, Fototipia Thomas, L. Roisin, Angel Tolrà Viazó, Gráficas Guiler, Raymond, etc. De les fotos del monestir i conjunt urbà de Santes Creus se'n poden trobar de la vegetació interna, de l'interior dels claustres, de l'evolució dels xiprers del cementiri dels monjos i de l'evolució de l'arbrat de la plaça de Sant Bernat. Altres postals ofereixen vistes dels entorns, per exemple de les vinyes que toquen a les parets de l'angle nord-est, l'albereda, el bosc de Sant Sebastià, els vessants laterals de la vall del Gaià o el mateix riu Gaià. En unes, que s'estima que són del final de la dècada dels anys seixanta, es poden veure els conreus de l'entorn del nucli de Santes Creus, els camps de vinya, les parades d'horta i de planter de l'Hort Gran de Santes Creus, ara erm, i fins i tot els efectes d'un incendi a les derivacions muntanyoses de la part sud de Montagut.

De Vila-rodonà destaquen quatre col·leccions. La d'A.T.V. (Edició R.B. "El Siglo") datada probablement el 1914, que dona perspectives d'espais propers al Gaià: la farga amb les hortes, el bosc de ribera i els vessants de ponent desforestats de la vall del Gaià; el pont antic i el riu, l'antiga fàbrica de la Serra, amb les hortes contigües. Una altra de 1917 –Fototipia Thomas (Edició F. Gavaldà)– extraordinària perquè és feta el dia de la fira en la qual també es pot veure el riu i el pont vell i molts espais de l'entorn desforestats. Una de 1925 –Edicions Català. Exclusiva J. Solé–, amb fotos de Pere Català Pic, reflecteix la inauguració del pont del Gaià, però també una vista general amb les vinyes ocupant turons amb inclinacions

considerables, que ara estan poblats de masses forestals. Una altra, del final de la dècada dels cinquanta, ens mostra el límit sud del poble, amb un gran espai d'horta actualment inexistent.

Pel que fa a les guies, la més interessant per la seva antiguitat és *Àlbum pintoresch-monumental de Catalunya. Santes Creus* (Associació Catalanista d'Excursions Científiques, 1883), que descriu el viatge de Barcelona fins a Santes Creus i les combinacions que cal fer: de Vilardida a Santes Creus s'ha de fer per camí de carro. És molt interessant una de les fotografies de molta qualitat, de tot l'entorn, des del Gaià fins a les muntanyes, com també altres que detallen l'estat de l'albereda.

De Santes Creus se n'han editat molts llibres, centrats sobretot en el monestir. Per la seva antiguitat destaquen els de Teodor Creus (1884), els de Joaquim Guitert (1927) o els de l'historiador de Santes Creus per excel·lència, Eufemià Fort i Cogul (1936). L'Arxiu Bibliogràfic de Santes Creus fa molts anys que en publica la miscel·lània anual. Joan Santamaria a *Visions de Catalunya* (1954) fa referència a Santes Creus. També ho fa Josep Pla a *Guia de Catalunya* (1976).

El Centre d'Estudis del Gaià ha dedicat tretze números de La Resclosa, miscel·lània referida a temes d'història, però també de medi natural i d'agricultura, a aquest territori. L'any 2000 van editar un llibre amb imatges antigues del territori del Gaià: *La vall del Gaià al primer terç del segle xx* (Blasi, 2000). Josep Santesmases ha publicat alguns articles a la premsa referits a aquest territori, alguns dels quals recollits al llibre *Riu avall* (2002). Per exemple: "De l'arbrada de Santes Creus", "El patrimoni de les masies", "Indecències a la natura", "L'aigua i el Pont d'Armentera", "El tercer mes d'hivern", "La planificació del territori". Posteriorment n'ha publicat d'altres: "El camí d'Aiguamúrcia", "Els oms i l'albereda de Santes Creus", "El paisatge, un dret humà", "El Gaià desembocarà al mar?", "La verema", Ferrocarrils nous i idees centenàries".

Cal fer esment, també, d'algunes monografies, com per exemple del poble del Pont d'Armentera: *El Pont d'Armentera* (Ribes, 2002). De Vila-rodonà: *El segle XIX a Vila-rodonà* (Santesmases, 1984). De Montferri, *Guia de Montferri* (Navarro, 1983). Altres publicacions interessants són: *Riberes del Gaià* (Blasi, 1931); *L'Alt Camp* (Barril, 1992); *Els castells del Gaià* (Miquel, Santesmases i Saumell, 1999); *Alt Camp, Baix Penedès* (Serra, 2005); *Santes Creus i les terres del Gaià. Proses pintades* (Santesmases i Cunillera, 2006).

Valors en el paisatge

Aquest territori, en general, destaca per l'harmonia i l'equilibri entre els conjunts urbans, l'espai agrari, les petites masses forestals que poblen els vessants laterals de la vall, el riu Gaià i els seus torrents (poblats majoritàriament per bosc de ribera), el conjunt monumental de Santes Creus i els fons escènics que formen les serres de Brufaganya, d'Ancosa (amb els cims de Montagut i Formigosa), Morena i la del Montmell.

Des del punt de vista dels valors estètics i productius destaquen els conreus, que són els que determinen la configuració paisat-

Detall de l'extensa plana agrícola dedicada al conreu de la vinya situada a l'esquerra del riu Gaià, entre Vilardida i Montferri. Observatori del Paisatge

gística d'aquest sector, el valor més consistent, i que ocupen la major part dels camps de Santes Creus. El paisatge agrari posa el marc més proper, el més visible des de les vies de comunicació que enllacen els pobles de la vall. La vinya ocupa la major part d'aquests conreus. Un dels valors genèrics dels espais de vinya és la configuració evolutiva del paisatge. Els cicles estacionals de la vinya determinen els colors del paisatge: verd tendre primaveral, verd intens estiuenc, grocs i grans tardorencs i el despullament hivernal que mostra la geometria dels ceps podats. Un altre conreu, ara en retrocés, l'ametller, té uns moments extraordinaris en l'època de la florida.

630

Un altre valor estètic el formen els diversos fragments de bosc de ribera de l'espai central de la vall del Gaià, que també aporten variabilitat paisatgística al llarg de l'any. Com la vinya, els cicles estacionals van determinant el color de la línia serpentejant del Gaià. Els verds i els platejats de bona part de l'any acaben amb els plomalls de fulles grogues dels xops o pollancrea a mitja tardor.

El riu Gaià i els seus torrents constitueixen un dels valors més significatius. En el conjunt general, es distingeix per la seva línia que travessa de nord a sud aquest territori, marcada sobretot pel bosc de ribera. Aquest espai és d'un valor estètic important però també té un gran valor ecològic, per l'aigua, pel bosc de ribera, per la fauna i per la condició de corredor ecològic, que enllaça les terres més properes al mar amb l'espai muntanyós situat al nord.

Malgrat això, l'únic tram amb valor ecològic reconegut és l'albereda de Santes Creus, inclòs en el Pla d'espais d'interès natural per l'interès de salvaguardar una mostra prou representativa de la vegetació de ribera del migjorn català. Aquest espai suporta importants impactes a causa de la intensa freqüentació que visita l'àrea recreativa situada al cor d'aquest espai.

El Gaià, a més, també representa un valor productiu, per l'aportació d'aigua utilitzada per regar diversos conreus.

De la part nord del Pont d'Armentera es poden remarcar diversos valors, com ara el petit poble deshabitat de Selmella i el seu castell,

dalt del peny de roca, amb les feixes de marges d'antigues parcel·les petites de terres de conreu que ascendien per sota. D'aquest espai també s'han de destacar valors més intangibles, com els sentiments de solitud, quietud i aïllament que s'hi respiren. El torrent de Rupit, que solca una part d'aquestes terres, baixa enfonsat en corbes continuades en un espai bell, despullat, sobri i feréstec. Un altre dels valors d'aquesta part és el bosc en territori pla, que no es dona gairebé enlloc més. De fet és una mena de continuïtat del bosc situat al sud del torrent de Rupit. La seva configuració és molt diferenciada dels altres torrents del Gaià.

Al Pont d'Armentera, extraordinàriament condicionat pel meandre que fa el riu i per la confluència del torrent de Rupit, conflueixen valors estètics entre la trama urbana, el riu Gaià, la zona de la font del Portalet, i l'entorn de bosc i de les petites hortes familiars que envolten el poble. Un dels valors històrics del Pont és la configuració gairebé circular de la seva vila closa medieval. Un altre valor són els elements que relacionen l'aigua del riu i l'antiga activitat industrial tèxtil. L'aigua és conduïda cap a l'interior de la població a través d'una séquia, construïda inicialment a la mateixa roca, des de la resclosa de l'estret del Molinot. Posseeix també una mina, amb recs, conduccions, canals elevats i tubs que formen una complicada xarxa hidràulica que havia subministrat força motriu a les indústries. Una part d'aquestes fàbriques tèxtils estaven ubicades a l'interior del nucli urbà, altres al barri de la Planeta, situat a la part esquerra del riu. Unes altres, més properes al riu, sembla que van rebre l'embat de l'aigua de Santa Tecla del 1874. Les seves restes i les séquies i les conduccions d'aigua perviuen com a símbol d'una singularitat pròpia i diferenciada del Pont d'Armentera en relació amb els pobles propers del Gaià, com un signe d'identitat històrica.

Les terres de regadiu tenen diferents valors. Valors agraris, valors estètics de configuració de micropaisatges, històrics per la seva antigor, per la complicada estructura de les séquies, mines i conduccions elevades que salven l'orografia adversa i també valors socials, sobretot de les petites hortes familiars que històricament han proporcionat una base de l'alimentació als habitants del territori i han estat la distracció d'homes i dones grans, quan la vellesa els ha apartat de les feines més feixugues. Les hortes del Pont d'Armentera, les de Vila-rodona i les de Montferri són les més grans en extensió.

Cal fer particularitzacions de paisatges agraris. Un d'aquests paisatges es troba al voltant de la carretera que de Santes Creus puja cap a les Pobles, paisatge amb el rerefons de les muntanyes de Rocaferrana, l'Albà, el Miracle i les configuracions de Montagut. És un paisatge agrari establert en parades de vinya que van baixant cap al torrent de Rubió: terres vermelloses, productives, distintes de les dels voltants. Entre Santes Creus i les Pobles, les masies habitades de cal Magre i mas Miquel aporten un punt d'humanització explícita del territori, la concepció de terres de conreu situades a l'entorn del mas.

Un paisatge interessant des del punt de vista de valors agraris és el format per les terres de les Espalamoses, situades entre els termes d'Aiguamúrcia i Vila-rodona. Són terres amb un especial encant,

ondulades, no trencades per cap carretera, que creen una atmosfera de solitud domesticada, una harmònica configuració de multitud de petites i mitjanes parcel·les, condicionades per l'orografia més o menys suavitzada.

A l'entorn del torrent de les Pinatelles o torrent de Pedrafita es pot definir un altre espai. Es tracta d'un territori bàsicament agrari, amb bosc a les fondalades del torrent menys domesticables, que va ascendint irregularment, fins a arribar a les derivacions muntanyoses situades més al sud de la serra del Montmell. Un bon conjunt de masies articulava les terres de conreu en propietats situades al voltant. Aquestes masies constitueixen un patrimoni històric i arquitectònic que ha tingut diversa sort. Algunes estan en ruïnes, en algunes hi viuen o són usades en funció de les terres de conreu i una bona part han derivat cap a primeres o segones residències completament desvinculades del treball agrícola. És un model d'assentament que prové de llevant, de les terres del Penedès. Cap a llevant, la serra del Montmell és el paisatge de fons, la línia de muntanyes que realça i tanca el paisatge agrari proper. Si bé la major part d'aquesta zona és molt ondulada i irregular, a llevant del torrent, cap al llogarret de mas d'en Bosc i el mas d'en Guerra, es formen uns plans de vinya remarcables. L'altitud d'aquesta part fa que la visió cap a ponent sigui un valor intrínsec, perquè ens permet observar una de les millors vistes generals de la línia de muntanyes que delimita el Camp de Tarragona. És un paisatge obert, lluminós, d'horitzons amplis, poc freqüents en tot aquest territori.

El paisatge del fons de la suau vall del Gaià és ocupat per franques laterals de terres lleugerament inclinades o escalonades, que s'aboquen fins al riu, normalment enfonsat. És en aquest territori on està establerta la major part de la població. Sant Pere de Gaià és conegut des de l'any 980, si bé Santes Creus és la joia d'aquest territori. Ho és per la magnificència del conjunt arquitectònic monacal de l'orde del Cister, per la part que esdevingué poble –la magnífica plaça de Sant Bernat–, i per l'espai natural que l'emmarca. Tot i no haver-hi retornat els monjos des de l'exclaustració de 1835, és evident que representa uns valors religiosos, continuats si més no amb el culte, com a parròquia, a l'església. També cal destacar els valors històrics vinculats a la Corona d'Aragó, per exemple, com a sepulcre reial de Pere el Gran i de Jaume II el Just, de l'almirall Roger de Llúria i d'altres personatges vinculats a la reialesa i a la noblesa. Valors arquitectònics que llueixen en tot el recinte: de l'època romànica inicial, a l'esplendor del gòtic que excel·leix per damunt de totes les altres èpoques, i també d'altres períodes posteriors amb mostres renaixentistes i barroques.

Santes Creus, a part dels valors històrics, religiosos, simbòlics, arquitectònics i artístics, té valors que estan relacionats intrínsecament amb l'aigua. El riu determina uns valors ecològics important i configura el bosc de ribera d'arbres més vells i alts, que li atorguen un alt valor natural que li permet formar part d'un petit PEIN. Un valor afegit d'aquest espai són els brolladors d'aigua naixent i també representa un valor social com a àrea d'esbarjo.

Vila-rodonà conserva una part antiga, desenvolupada des de la protecció del castell. Elements arquitectònics industrials com ara l'antiga Farga, restes de l'antic molí paperer i posterior fàbrica de la

El santuari de la Mare de Déu de Montserrat, obra de l'arquitecte modernista Josep Maria Jujol, és un dels edificis més singulars dels camps de Santes Creus. Observatori del Paisatge

Serra, i el columbari romà o el celler cooperatiu de Cèsar Martinell, símbol i valor arquitectònic, social i agrari.

A Montferri el paisatge es tanca amb la muntanya de la tossa Grossa i prop del poble s'aixeca l'ermita de Montserrat, obra projectada per Josep M. Jujol i acabada fa pocs anys. Es tracta d'un espai que, a part dels valors relacionats amb l'arquitectura, n'aporta de religiosos.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La carretera TP-2002 des del Pont d'Armentera fins a Vila-rodonà, passant per Santes Creus, és l'itinerari motoritzat més destacable. Permet l'observació dels conreus, de la forma de la vall, del curs del riu Gaià que la parteix tot fent-li fer revolts, i de l'Albereda de Santes Creus. Des de la TP-2002, just enfront de Santes Creus, a l'altra banda del riu, hi ha un punt d'observació d'aquest nucli, així com dels camps de vinya que l'envolten.

Altres rutes interessants són les que connecten els camps de Santes Creus amb unitats veïnes, com és el cas de la ruta Vilardida a Tamarit (T-204 i T-202), que arriba fins a Altafulla, al Baix Gaià.

Passa el mateix amb la ruta de Vila-rodonà a Sant Jaume de Domenys (TV-2443 i TV-2442), que creua el Montmell, i arriba a la plana del Baix Penedès.

Un altre tipus d'itineraris més concrets permeten aprofundir més en les característiques del paisatge de la unitat, com són:

Al nord del Pont d'Armentera per la carretera TV-2141 fins a cal Tous es pot contemplar en primer terme el sector nord, i també gaudir d'una bona perspectiva de la resta d'aquest tram mitjà del riu Gaià. També permet contemplar els sectors meridionals de les unitats veïnes de l'alt Gaià i el Montmell.

632

El monestir de Santes Creus és un element del paisatge de gran valor històric, cultural, religiós i identitari amb un entorn que es pot descobrir a partir de diverses rutes a peu o motoritzades. Observatori del Paisatge

Des de la carretera C-37, a tocar del nucli del Pont d'Armentera, es pot gaudir d'una visió quasi completa de la situació del poble a l'entorn del Gaià, així com de les restes de les antigues instal·lacions fabrils, i la zona de la font del Portalet, amb el gorg del Salt.

Per gaudir de l'entorn de Santes Creus, es pot fer un circuit de circumval·lació pel nord. Ruta de pujada per un camí agrícola (que a més forma part del sender GR-7-2) fins al mas d'en Perers i les Pobles i tornada per la carretera TV-2441 fins a Santes Creus. Des d'aquest itinerari es poden observar les terres de conreu de la plana dels Frares, de les planes de les Pobles i les situades en el vessant del torrent de Rubió. Des de l'entorn de les escoles de les Pobles es pot gaudir de l'horitzó del nord i de ponent del sector.

Per poder contemplar el sector d'Aiguamúrcia i Vila-rodon, es pot seguir la carretera TV-2005, des d'Aiguamúrcia cap a les Destres i, desviant-se per un camí agrícola en direcció sud, arribar a la car-

retera TV-2443, prop de Vila-rodon. Continuant des de les Destres per la TV-2005 en direcció Masbarrat es poden observar els conreus del torrent de Rubió, amb les masies de mas Miquel, cal Magre i cal Rubió; el territori muntanyós de l'Albà i de Rocaferrana i la major part de l'arc de muntanyes que delimiten el Camp de Tarragona per aquest sector.

Un altre itinerari interessant és el que va de Vila-rodon a can Ferrer de la Cogullada (ja fora d'aquest espai) per la TV-2443, i tornant per la TV-2444 cap a la C-51 fins a Vilardida, passant per Pedrafita, mas d'en Bosc i mas d'en Guerra. De Vila-rodon es va ascendint fins al trencall del mas de la Magina, des d'on es pot gaudir d'una vista de la serra del Montmell. Es continua fins al trencall de la pedra Alta, creuant conreus amb presència d'un gran nombre de masies. Des d'aquest encreuament es va descendint cap al mas de Pedrafita, creuant el torrent del mateix nom, per arribar als plans

de mas d'en Bosc i de mas d'en Guerra. Aquest és un punt immillorable per veure tot l'arc del Camp de Tarragona.

Un recorregut interessant per fer a peu és el que va des d'Aiguamúrcia a Vilardida. Es va resseguir el riu Gaià més o menys per on passava l'antic camí carreter, i permet observar la configuració del llit del riu, de la seva vegetació i d'algun gorg. Aquest recorregut també permet observar les hortes situades vora el riu: l'horta Amunt, l'horta de la Farga i l'horta de la Racó. S'entra a Vila-rodonà pel portal d'en Parera, es baixa per l'eix de la vila medieval, i se'n surt pel primer eixample i el carrer de les Hortes. En sortir del poble es pot arribar al columbari i observar l'albereda.

També s'han de destacar els GR-175 i GR-172 que circulen pel nord de la unitat, i que s'encreuen en el poble de Santes Creus.

Possible evolució del paisatge

El monocultiu de la vinya és el tret característic més rellevant del paisatge dels camps de Santes Creus. Aquest paisatge es podria veure afectat per una modificació d'algun dels factors de la conjuntura socioeconòmica, sobretot alguna variació de la Política agrària comuna.

L'evolució d'aquest paisatge agrari dependrà de diversos factors, com ara la rendibilitat dels productes conreats o la propietat de la terra. Caldrà procurar que les noves rompudes siguin dimensionades a partir del paisatge preexistent.

En relació amb el riu Gaià es pot esperar que el bosc de ribera pugui evolucionar sense problemes, i, per tant, que cada cop esdevingui un element més destacable en el paisatge, a més de desenvolupar un paper molt important com a connector ecològic.

La dinàmica demogràfica actual apunta a un cert creixement. Durant els darrers anys la població dels municipis inclosos en aquesta unitat han augmentat en conjunt aproximadament en un 9%, tot i que cal tenir present que part de la població dels municipis d'Aiguamúrcia i de Montferri no és inclosa en aquesta unitat de paisatge. La població més dinàmica en aquest sentit és Vila-rodonà, i previsiblement serà el lloc on el paisatge urbà pugui transformar-se més.

La ruta del Cister és una de les apostes de turisme cultural que s'ha fet al Camp de Tarragona. Aquesta ruta, que recorre els tres monestirs cistercencs de Santes Creus, Poblet i Vallbona de les Monges, pot ser un bon complement a l'activitat agrícola, a més de fomentar el coneixement del ric patrimoni sociocultural dels camps de Santes Creus. Des d'aquest punt de vista, Santes Creus hauria de capitalitzar la política turística d'aquesta unitat de paisatge, potenciant altres elements com són l'espai fluvial del riu Gaià, l'espai agrari i els elements històrics i patrimonials.

Els plantejaments de promoció del territori com a oferta turística en un futur podrien anar encaminats a la promoció de l'economia en el camp de la restauració, petits hotels, turisme rural, agrobotigues, etc., circumscrits i repartits pels diferents nuclis de població de la unitat.

El sector turístic pot evolucionar amb models i velocitats distintes segons la planificació que se'n faci des de les diverses administracions. Un model turístic sostenible necessita sobretot la preservació del paisatge agrari.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La meitat nord presenta una forta tendència a l'abandonament de terres, per manca de rendibilitat de les explotacions, fet que afavoreix l'extensió de la vegetació espontània i una homogeneïtzació creixent del paisatge d'aquest sector.
- La vinya té una presència destacada en el paisatge dels camps de Santes Creus. La dinàmica inherent a aquest tipus de conreu (mètodes de cultiu, varietats més rendibles, evolució dels preus, etc.) s'ha de regular per tal d'evitar afectacions greus en el paisatge.

Oportunitats:

- Els camps de Santes Creus, tot i ser una de les unitats de paisatge més petites que s'han identificat al Camp de Tarragona, té una alta variabilitat de micropaisatges en el seu interior que li donen caràcter i en remarquen el valor.
- Són molt nombrosos els valors històrics, culturals i socials del paisatge dels camps de Santes Creus, alguns dels quals ja són usats com a atractius turístics per al desenvolupament local, com la ruta del Cister. Cal saber potenciar el valor d'altres recursos per donar una oferta més àmplia i diversificada, però de forma planificada i seguint la lògica d'aquest espai.
- La literatura generada sobre els camps de Santes Creus és molt abundant. Cal destacar, però, la gran quantitat d'imatges que,

633

El bosc de ribera del riu Gaià és un dels més ben conservats del sud de Catalunya. A la imatge es poden observar els meandres del riu al nord de Vila-rodonà. ICC

a través de fotografies i postals, s'han conservat, algunes de les quals amb més d'un segle d'antiguitat. Aquest fet permet reconstruir l'evolució del paisatge, amb gran força didàctica, per explicar les relacions que s'estableixen entre una determinada societat i el seu medi.

- El bosc de ribera dels marges del Gaià, tot i no ser molt extens i estar sotmès a una forta antropització, és un dels més ben conservats del sud de Catalunya i efectua importants funcions de connectivitat ecològica i paisatgística. Està protegit pel PEIN, fet que n'assegura la preservació.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge del voltant del monestir cistercenc de Santes Creus, important patrimoni històric i arquitectònic, que mantingui l'actual

qualitat i harmonia visuals del paisatge rural que li serveix de marc, tot mantenint un espai ampli que en faciliti la contemplació.

OQP2

Un paisatge fluvial del riu Gaià ben conservat, lliure d'edificacions i amb una vegetació de ribera ben conservada.

OQP3

Un paisatge vitivinícola amb ametllers i oliveres en els límits dels camps que conservi mostres representatives de patrimoni cultural, com els murs de pedra seca.

OQP4

Un paisatge al voltant de Pont d'Armentera, Vila-rodona i Montferri amb un patrimoni cultural ben conservat.

Àrees amb valors especials per protegir

- Monestir de Santes Creus, patrimoni cistercenc. Pels valors religiosos, històrics, estètics i identitaris que atresora, caldria conservar-lo en un estat òptim, i establir programes educatius de coneixement, interpretació i sensibilització sobre els valors històrics, estètics i simbòlics que relliguen el paisatge de la vinya amb la ruta del Cister.
- Entorn del monestir de Santes Creus. Cal mantenir-ne l'actual qualitat i harmonia visual del paisatge rural que li serveix de marc, tot conservant un espai ampli que en faciliti la contemplació lliure d'edificacions o instal·lacions que en puguin distorsionar la visió. També cal millorar la façana fluvial del nucli de Santes Creus, i en qualsevol cas, que cap intervenció pugui trencar la contemplació del monestir. També s'han de potenciar els valors històrics, culturals i socials de la ruta del Cister al seu pas pels camps de Santes Creus, especialment del monestir de Santes Creus, com un atractiu turístic de qualitat.

Àrees de foment de la gestió

- Mosaic agroforestal de les vores del riu Gaià, des del Pont d'Armentera fins a Aiguamúrcia, i des d'aquest nucli seguint l'eix de la carretera TV-2006 fins al nucli de l'Albà, que conté conreus de vinya, olivera i ametller combinats amb masses arbrades de pi blanc i que aporta varietat paisatgística i biodiversitat. Caldria mantenir-los i potenciar-ne el valor, concretament aquells que formen part de l'escenari visual del monestir de Santes Creus.

- Paisatge de la vinya present de manera destacada arreu de la unitat. Pels seus valors històrics, estètics i productius, caldria valorar-lo, sobretot en relació amb el paisatge tradicional que ha generat: murs de pedra seca i fileres d'arbres. S'hauria de procurar evitar noves rompudes i abancalaments en feixes que generin estructures de conreu diferent de les tradicionals, especialment en els entorns que formen part de l'escenari visual del monestir de Santes Creus. Alguns criteris d'actuació són:
 - a) Totes les concentracions parcel·làries han de procurar mantenir els elements del paisatge tradicional agrari relacionat amb la vinya (fileres d'arbres, petits marges, barraques, feixes i petites masses forestals).
 - b) Sensibilitzar la població sobre la importància de mantenir, ordenar i gestionar els paisatges vitivinícoles.
- Miradors del paisatge de la carretera TP-2002 a l'altura del monestir de Santes Creus, carretera TV-2004, davant del nucli de Vila-rodona, i carretera C-37 a tocar del nucli de Pont d'Armentera. Cal adequar-los i mantenir-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre determinades porcions de paisatge amb un elevat interès.
- Nuclis rurals de Montferri, Vila-rodona, Aiguamúrcia, Santes Creus i el Pont d'Armentera. Pels seus valors històrics i estètics, caldria preservar-los i, si s'escau, restaurar-los, mantenint les tipologies constructives i les estructures històriques de la trama urbana, evitant el creixement dispers, i afavorint la integració de les construccions noves en el

> continua de la pàgina anterior

paisatge preexistent, tot garantint alhora la conservació de les mostres més significatives dels horts urbans i de les estructures productives de l'aigua associades. Altres criteris d'actuació són:

- a) En la planificació de les extensions urbanes del nucli de Vila-rodonà, es prioritzarà la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compacitat dels nuclis de població.
 - b) Preservar i millorar l'estructura tradicional de la trama urbana dels pobles de Vila-rodonà i el Pont de l'Armentera, atenent els seus valors culturals, estètics i turístics.
 - c) Es prioritzarà la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compacitat dels nuclis de població.
- Urbanització la Plana del Molí. Hauria d'evitar-s'hi un major creixement, i impulsar la millora de la qualitat paisatgística (accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions...). En el marc del POUM d'Aiguamúrcia, es podria elaborar una carta de colors i materials pròpia, que defineixi

tonalitats i elements constructius per a les construccions actuals, de nova planta i ampliacions d'aquesta urbanització, a la vegada que es fomenti que els paraments exteriors i les cobertes de les edificacions que formen part de la urbanització estiguin ben acabats i que els propietaris els mantinguin en les degudes condicions estètiques i de conservació.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Ribera del riu Gaià al seu pas pel centre dels camps de Santes Creus perquè conté espais fluvials d'elevat interès amb fragments d'alberedes ben conservats. Pels seus valors ecològics, estètics i d'ús social, caldria restaurar-la i revalorar-la mitjançant la gestió i ordenació integral d'aquest tram del riu Gaià, que hauria de prioritzar la gestió del paisatge de les alberedes incloses al Pla d'espais d'interès natural amb la denominació "Alberedes de Santes Creus", per mitjà de la restauració i naturalització amb espècies pròpies d'aquest ecosistema dels trams de vegetació de ribera degradats.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Vila-rodonà-Can Ferrer de la Cogullada.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Monestir de Santes Creus i entorn

Àrees de foment de la gestió

 Mosaic agroforestal

 Paisatge de la vinya

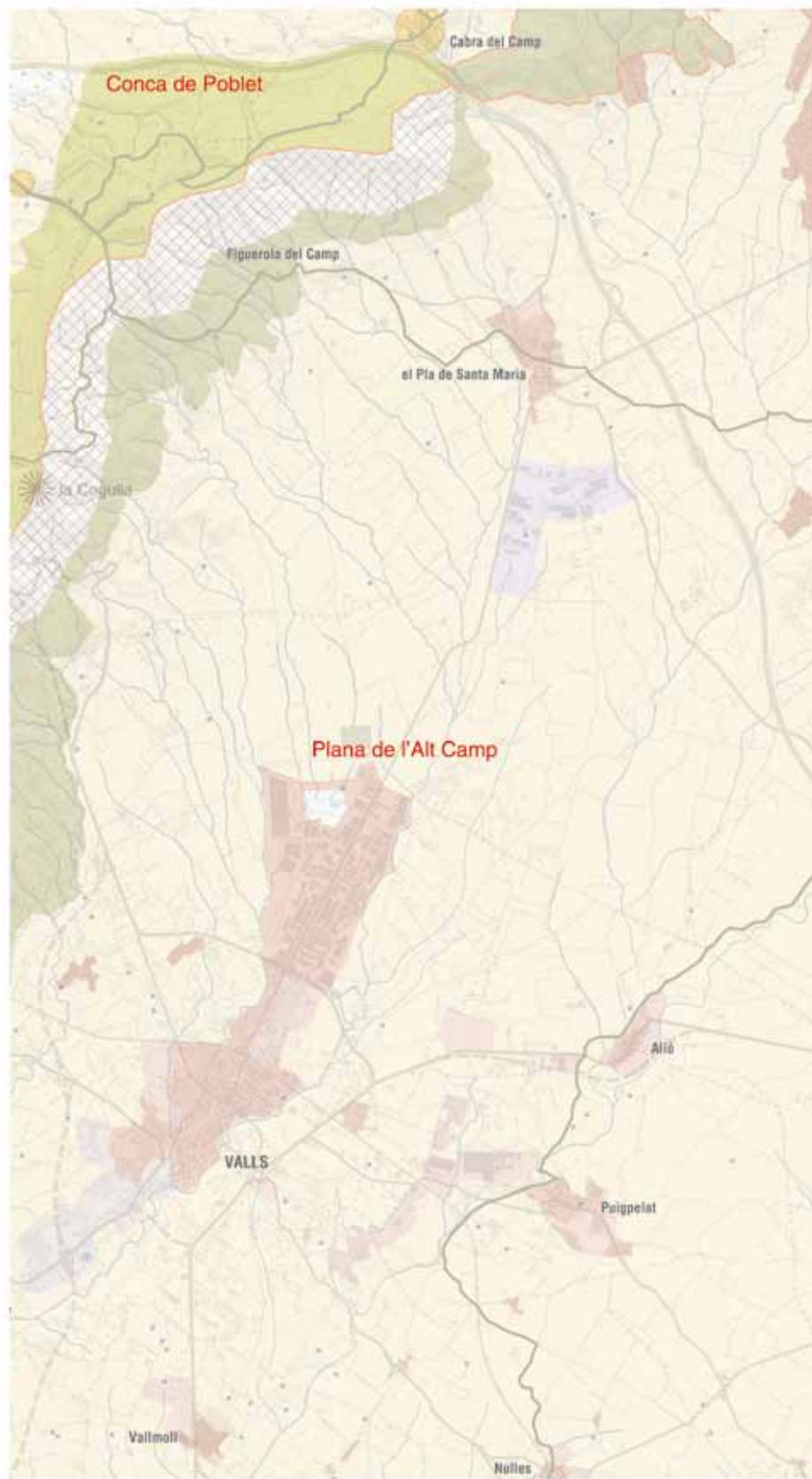
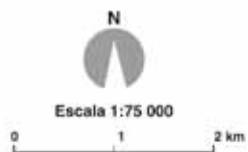
 Nucli rural

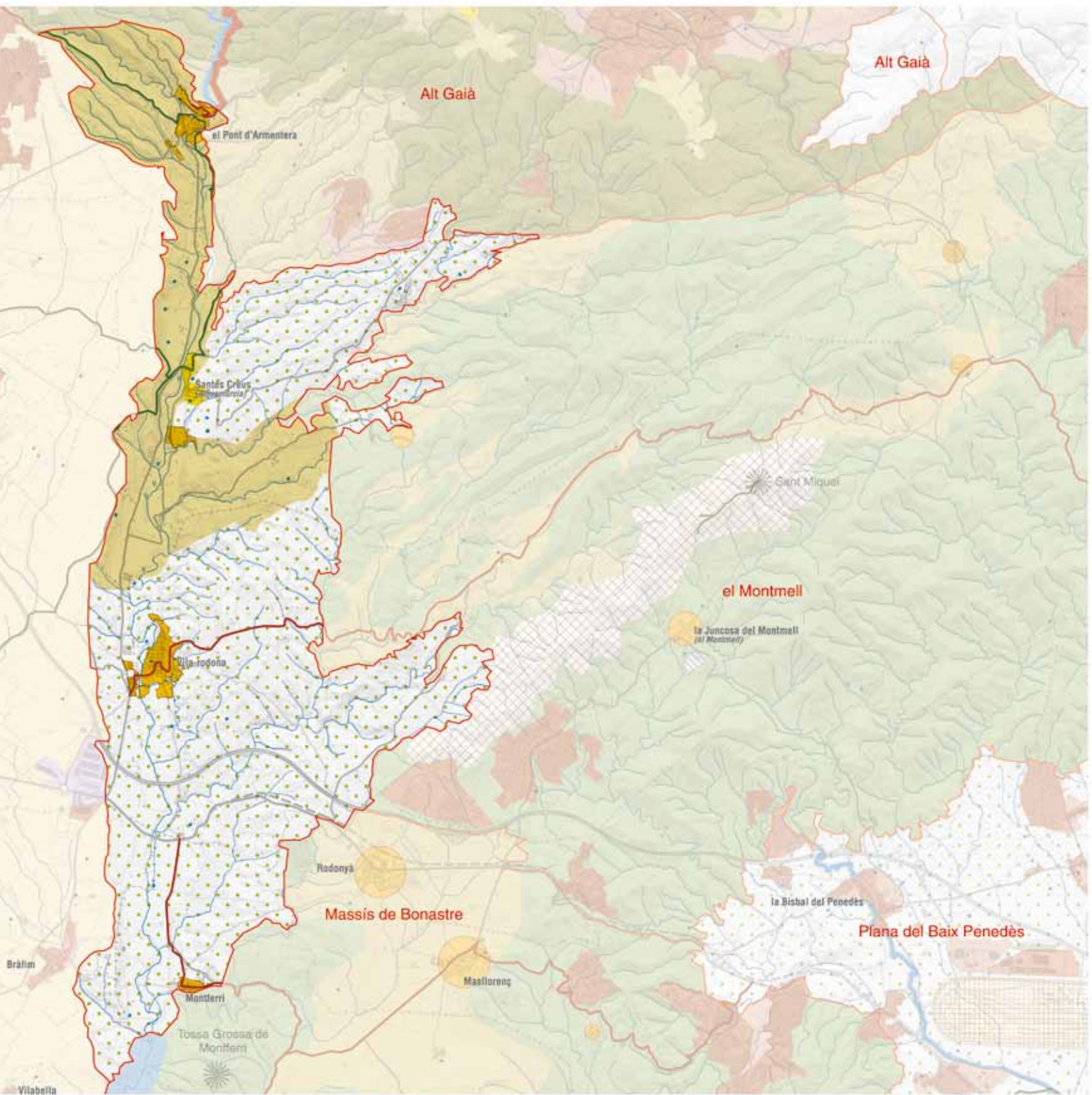
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

 Itinerari motoritzat

 Itinerari a peu

636

26. El Montmell

Comarca:

Alt Camp i Baix Penedès.

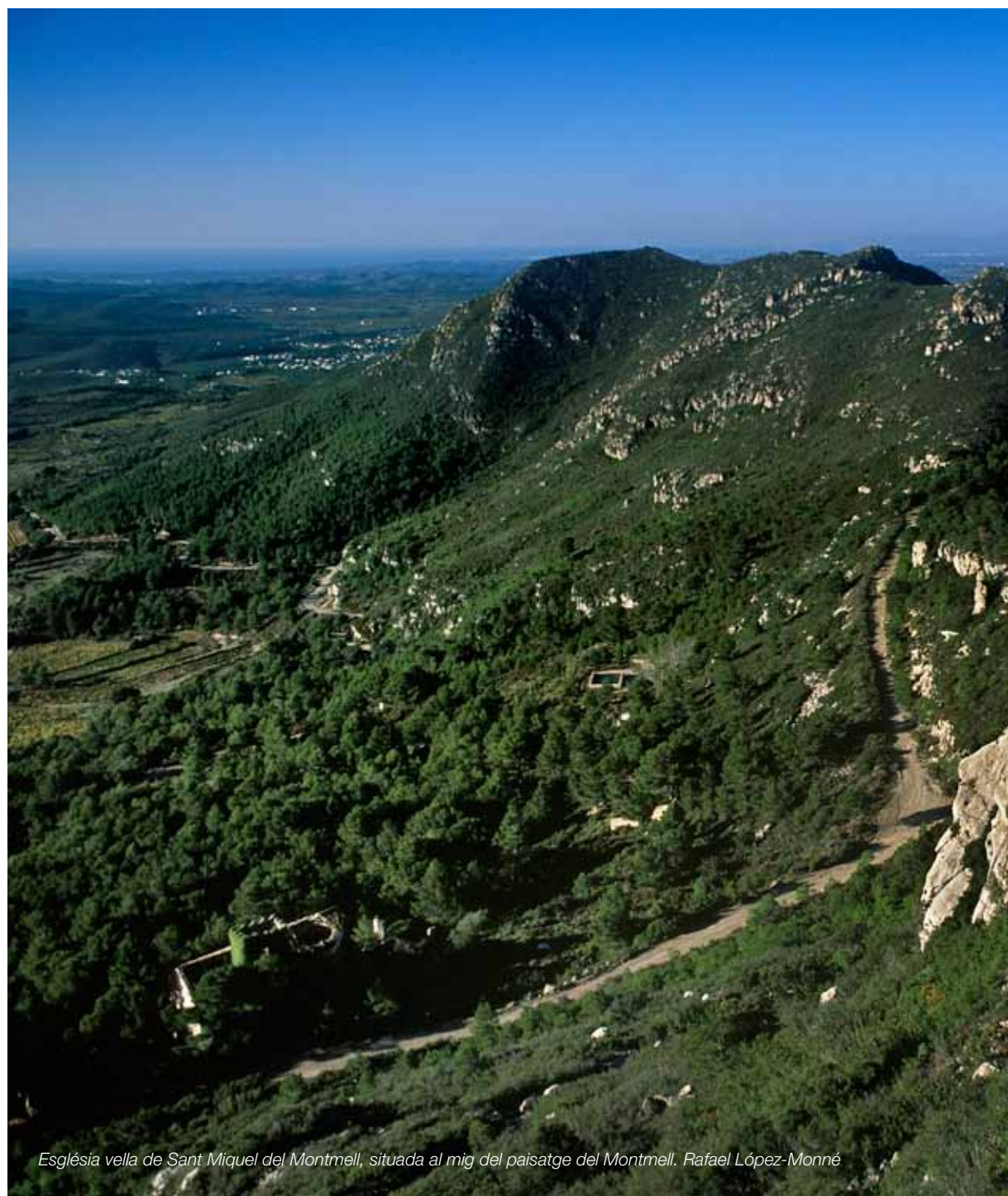
Superfície:

13.155 ha

Municipis:

Sud d'Aiguamúrcia, el Montmell, nord de la Bisbal del Penedès i de Sant Jaume dels Domenys, Vila-rodona i Rodonyà.

638

Església vella de Sant Miquel del Montmell, situada al mig del paisatge del Montmell. Rafael López-Monné

Trets distintius

- Paisatge de serres i turons amb fort pendent. Només en el sector del Pla de Manlleu el pendent és menor.
- Els materials calcaris i dolomítics transmeten una sensació de paisatge sec i aspre.
- Cursos hídrics de poca entitat que només porten aigua després de pluges intenses. La riera de la Bisbal, la riera de Marmellar i un petit tram del riu Foix que creua pel sector oriental tenen una certa entitat.
- El Montmell és un fons escènica i un magnífic mirador sobre la plana del Baix Penedès.
- La vegetació és l'element del paisatge dominant ja que ocupa el 85% de l'espai disponible. Al vessant sud del Montmell s'estenen grans superfícies de brolles i garrigues com a resultat dels incendis forestals.
- Pinedes de pi blanc i claps d'alzinar i de roureda de fulla petita a les obagues prosperen al sector nord i donen més diversitat al paisatge vegetal del Montmell.
- El cultiu de la vinya també es presenta a l'oest de la unitat a la zona de contacte amb els camps de Santes Creus, al municipi de Rodonyà i sobretot a Vila-rodona.
- Ric patrimoni històric amb restes de castells, masies i nuclis, molts dels quals deshabitats i en perill de desaparèixer.

Mirador

— Itinerari motoritzat

2 Vila-rodonà - Sant Jaume dels Domenys

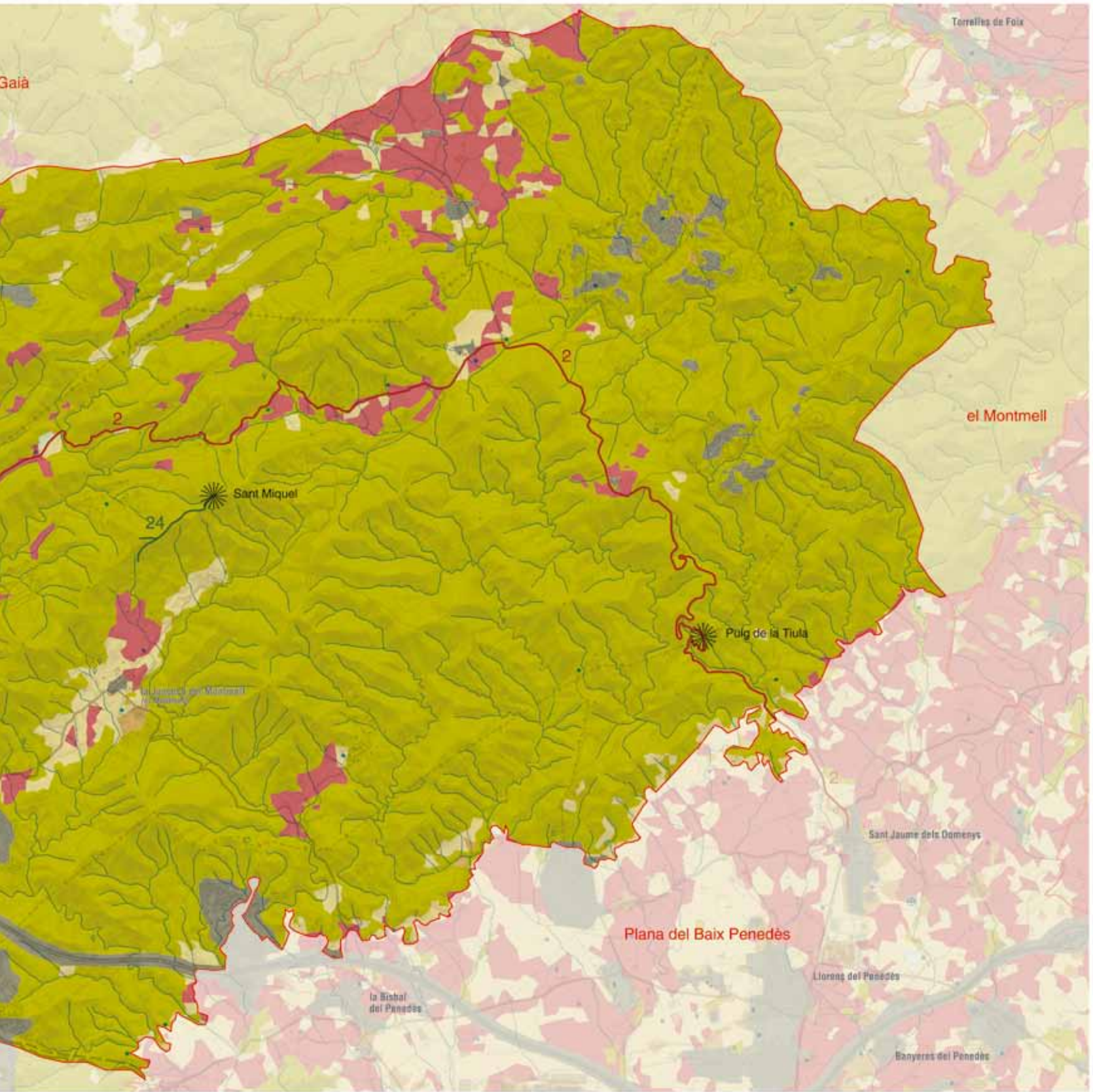
— Itinerari a peu

24 el Montmell

640

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

Les muntanyes del Montmell formen part de la branca de la Serralada Prelitoral que des de l'alt Gaià es dirigeix cap el sud-oest i separa les planes de l'Alt Camp i el Baix Penedès. Suposa la continuació cap el sud i sud-oest de les muntanyes de l'anomenat bloc de Gaià encara que l'estructura del relleu i el conjunt del paisatge del Montmell és prou diferent del de l'alt Gaià. Cap al sud-est, el Montmell dóna pas de forma sobtada a la plana del Baix Penedès a l'alçada de la Bisbal del Penedès.

La serra del Montmell disposada de nord-est a sud-oest ocupa el sector central del massís del mateix nom i és on es troben els cims més elevats de tot el Baix Penedès. Ofereix una notable façana paisatgística observat des de la plana i ha estat senya de referència per als navegants i pescadors. El punt més alt és el puig de la Talaia (861 m) des d'on s'observa una bona panoràmica sobre la plana del Baix Penedès, bona part de la Costa Daurada i, fins i tot, s'albira Montserrat quan les condicions meteorològiques ho permeten. Cap a l'oest i sense deixar la serra es troben el puig del Migdia (682 m) i l'Àliga (620 m). Més al nord, en una alineació paral·lela a la de la serra del Montmell es localitza el puig de les Forques (791 m).

L'estructura del relleu presenta algunes diferències amb la de l'alt Gaià. La principal és que al Montmell, a sobre dels materials del Triàsic s'hi van dipositar dolomies del Juràssic que a causa de la seva duresa i resistència a l'erosió han donat lloc als relleus més prominents com és el cas de la serra mateixa del Montmell. A més, en sectors situats més al sud apareixen materials carbonatats, calcàries i calcarenites, del Cretaci, inexistents a l'alt Gaià, i que també coronen algunes serres i turons com el puig Francès (550 m). Tot el conjunt presenta una successió de plecs orientats en direcció nord-est sud-oest, d'acord amb les línies mestres del plegament de la Serralada Prelitoral. En els sectors on les dolomies juràssiques han estat escombrades per l'erosió han deixat aflorar les capes subjacents de margues tendres del Keuper, que han permès un modelat amb pendents més suavitzades i aptes per a l'establiment de conreus, com en l'àrea meridional de la serra on es localitza el poble de la Juncosa del Montmell.

Els rius que passen per la unitat són d'escassa importància. La riera de la Bisbal és un dels cursos més importants. Neix prop de la talaia del Montmell, es dirigeix cap a la Juncosa del Montmell i posteriorment cap a la Bisbal del Penedès, tot rebent les aigües de diferents torrents. La riera de Marmellar circula pel sector nord-est del massís del Montmell abans de confluir amb el riu Foix. El substrat calcari facilita la infiltració de l'aigua de pluja i el desenvolupament d'un carst intern. L'aigua torna a sortir a l'exterior en fonts com les de la Juncosa i Aiguaviva o a surgències situades a la perifèria del nucli muntanyós com a Albinyana, Sant Jaume dels Domenys, Llorenç del Penedès i Santa Oliva.

El predomini de la vegetació espontània és molt gran i ocupa el 85% de la superfície del Montmell. La distribució de les diferents comunitats vegetals segueix un clar patró espacial. La vegetació arbustiva és la formació vegetal més estesa amb més d'un 60% de recobriment total. Es concentra a la zona central i sud, sobretot al municipi del Montmell i a la part de muntanya del territori de la Bisbal del Penedès. En aquest sector, on predominen les dolomies i les calcàries, s'estenen brolles de romaní (*Rosmarinus officinalis*), màquies i garrigues de margalló (*Chamaerops humilis*) i garrigues de coscoll (*Quercus coccifera*). A la serra del Pelat, a Sant Jaume dels Domenys, hi ha pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*) que també són abundants al nord del Montmell on s'alternen amb conreus. La gran extensió d'aquestes formacions arbustives és un dels trets més característics del Montmell. A les obagues del puig de la Talaia i del turó de Sant Marc hi ha alzinars. Petits fragments de rouredes de fulla petita es troben en racons frescals dels relleus del sector oriental.

Les espècies de fauna més interessants des del punt de vista de la conservació són alguns rapinyaires com l'astor (*Accipiter gentilis*), àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), l'àliga marcenca (*Circaetus gallicus*) i el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*), que sobrevolen els camps i els boscos del Montmell. Espècies forestals com la geneta (*Genetta genetta*) han estat detectades als boscos de la vall de Sant Marc.

Els conreus ocupen els espais més planers, amb especial preferència allà on la litologia dominant es correspon amb les margocalcàries i els gresos. L'agricultura ocupa més extensió a la zona de contacte amb els camps de Santes Creus, a l'extrem occidental i a

El puig Francès, al sector sud del Montmell, s'alça sobre la plana del Baix Penedès i mostra un aspecte aspre i sec com a conseqüència de la combinació entre el rocam calcari i els incendis forestals. Les urbanitzacions com la del Priorat de la Bisbal, en primer terme a la dreta, han proliferat a la part baixa de la serra. Observatori del Paisatge

la zona agrícola del Pla de Manlleu, dins el municipi d'Aiguamúrcia. Es tracta preferentment de vinyes, si bé també hi ha alguns conreus herbacis. Alguns camps de conreu es troben també al voltant del nucli de la Juncosa del Montmell.

Les urbanitzacions s'han desenvolupat amb intensitat sobretot al sector oriental, on la carretera TP-2442 que uneix Sant Jaume dels Domenys amb el Pla de Manlleu facilita l'accés a les urbanitzacions de la Talaia Mediterrània, les Pinedes Altes i la Moixeta del Montmell. També en els primers contraforts del sud del Montmell, prop de la Bisbal del Penedès, han sorgit grans urbanitzacions com la del Priorat de la Bisbal, i més cap a ponent la urbanització el Mirador del Penedès.

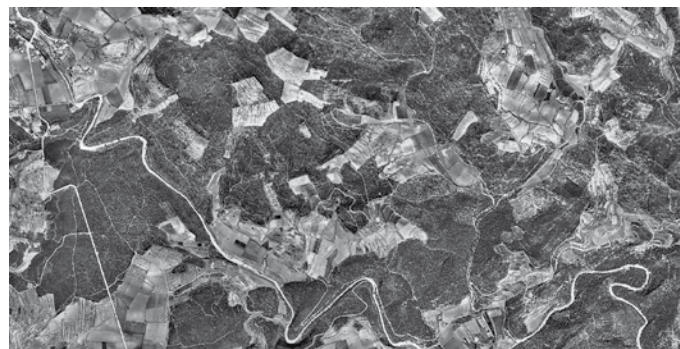
Evolució històrica del paisatge

El Montmell correspon bàsicament a les antigues parròquies de Santa Maria de l'Albà, de Sant Cristòfol de Selma, Sant Miquel del Montmell i Sant Miquel de Marmellar. Són parròquies de muntanya i de població disseminada, i aquesta condició n'ha determinat l'evolució del paisatge. Quina més, quina menys, aquestes parròquies configuren espais amb característiques pròpies i són d'alguna manera les formes d'ocupació del territori. La història de la repoblació cristiana s'inicià amb la carta de poblament del Montmell atorgada pel bisbe Vives de Barcelona l'any 974. La repoblació durant l'època medieval, constituïda a partir de l'establiment de masos, és més que evident.

L'evolució de la població es pot resumir de la manera següent: pèrdua de població a conseqüència del període de guerres i violència de les primeres dècades del segle XIX, seguida d'un increment demogràfic molt sobtat a partir de la segona meitat de segle, que estaria relacionat amb l'expansió del conreu de la vinya. Al final del segle XIX, i ja sense aturador al segle XX, hi hagué una regressió demogràfica important, com a resultat, primer, de l'aparició de la fil·loxera i, més endavant, com a conseqüència de la crisi del món rural.

En el cas del municipi del Montmell es pot constatar la importància de la població disseminada fins a èpoques molt recents. Concretament l'any 1930, dels 755 habitants del municipi el 51% era població disseminada. De la resta, 56 vivien a Aiguaviva, 49 a can Ferrer, 212 a la Juncosa i 50 a Marmellar. En aquesta unitat de paisatge es constata l'abandonament durant el segle XX de tres petits pobles: l'Albà, Selma i Marmellar, el llogaret de Santsuies i la rectoria de Sant Miquel del Montmell, a part de moltes masies. Aquest abandonament va suposar una important transformació del paisatge.

Bona part de l'evolució del paisatge ha anat lligada als canvis en la superfície ocupada pels boscos i els conreus. L'augment de població de les diverses parròquies està relacionada amb l'artífic de bosc per a plantar-hi vinya. En línies generals, el bosc al segle XIX havia retrocedit a costa de l'increment dels conreus. En les darreres dècades, però, l'abandonament de l'activitat agrícola ha fet que s'hagi recuperat el bosc on anteriorment hi havia camps de cultiu. Un exemple clar d'això és el nucli de l'Albà, l'antic poble, conegut ara com a l'Albà Vell, avui cobert de vegetació. L'aban-

Els canvis al sector nord-oriental es poden observar en aquestes dues imatges aèries, la primera del 1956 i la segona del 2009. Destaca la zona forestal de les urbanitzacions de la Moixeta i les Pinedes Altes, antigament ocupada per espais de conreu. ICC

643

donament de masies ha comportat, també, l'abandonament de les parts menys rendibles del territori, la pèrdua de camins i del manteniment que es feia dels entorns de la masia. S'ha produït, doncs, una expansió del paisatge forestal. Aquest s'ha vist afectat per incendis que s'han propagat de manera important a causa de la continuïtat de les masses boscoses. Aquests incendis sobretot han afectat la part sud de la serra, i també el territori que des del coll d'Arca i de la carretera d'Aiguaviva a Sant Jaume dels Domenys es dirigeix cap al sud fins a la Rubiola.

Un element nou introduït en el paisatge han estat les urbanitzacions, a partir del final dels anys seixanta del segle XX. L'obertura de moltes pistes, algunes ara asfaltades, i la construcció de casetes disperses entre el bosc han comportat un nou paisatge, sovint de poca qualitat estètica, a banda de les deficiències de serveis bàsics que la majoria tenen.

El paisatge de la vinya s'ha modificat a través de la concentració parcel·laria en les zones més rendibles com són, per exemple, l'entorn del Pla de Manlleu i d'Aiguaviva.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge del Montmell està caracteritzat per la presència d'un conjunt de serres i turons calcaris d'aspecte aspre, recoberts per vegetació arbustiva i pinedes de pi blanc. Les àrees de conreu són

escasses i es localitzen en petits replans i estretes valls obertes en els sectors on afloren les roques més tendres.

La part est del terme d'Aiguamúrcia està configurada per masses forestals i conreus de vinya en planes i fondalades, com per exemple a l'Albà, a cal Güell, al Matar, al mas d'en Palau, a Manleva, a cal Cortada, a la Masó o a la Portella. A la part nord-est, entre els termes d'Aiguamúrcia i el Montmell, hi ha l'espai de conreus més ampli i de més qualitat de la zona, dedicat bàsicament a la vinya i situat entre el Pla de Manlleu i Aiguaviva. La serra del Montmell va ascendint d'altitud de forma allargassada i en diagonal des del sud-oest a la part central de la unitat, i culmina a la part nord amb la Talaia (861 m). Aquesta part nord és on es van ubicar el castell i les esglésies. La població es concentra a les valls de les parts nord i sud, així com a les terres de conreu que encara es cultiven. Al nord es troba la petita vall entre can Ferrer i el coll de l'Olivera i, més arrezerada a la serra, el fondo de la Masia, Torrossolla i l'esplèndida vall de Sant Marc, també amb vinyes.

L'altra banda de la serra, el sector sud, està ocupada per la urbanització el Mirador del Penedès, i més amunt, per la Juncosa del Montmell, cap de municipi, on també hi ha terres de conreu. A la part nord de la serra hi ha una petita vall situada entre Sant Marc, Vallflor, cal Joan de la Torre i Aiguaviva, també conreada. A l'est hi ha l'antic poble de Marmellar, deshabitat fa tres o quatre dècades, i tres urbanitzacions construïdes més o menys de la mateixa època de l'abandó del poble: la Moixeta i les Pinedes Altes al nord i la Talaia Mediterrània al sud, situades en una orografia complicada, enmig de masses forestals.

644

El paisatge agrari de les zones més fèrtils es manté estable gràcies al bon moment econòmic del sector vitivinícola.

D'altra banda, aquest territori es caracteritza per la presència de nuclis de població tradicionals (la Juncosa del Montmell, Aiguaviva, el Pla de Manlleu, l'Albà o Can Ferrer) amb masies disperses, algunes de les quals encara habitades, mentre que altres i alguns petits

nuclis deshabitats pateixen un important procés de deteriorament. Aquest fenomen comporta la desaparició de patrimoni històric però, també, d'una determinada manera de gestionar el paisatge. D'altra banda, les urbanitzacions construïdes a les dècades dels anys seixanta i setanta ocupen àmplies extensions de territori amb resultats desiguals. Les de la part sud-est, com la del Mirador del Penedès, que és la zona amb més població del Montmell, han tingut un creixement important en els darrers anys, però les que estan situades al nord del Montmell han tingut una ocupació parcial, amb les parts no urbanitzades ocupades per superfície forestal. En el cas de les urbanitzacions, com les del Mirador del Penedès o la de Mas Mateu, que ocupen la vall que de Rodonyà es dirigeix cap a la Juncosa, presenten en general una descurança estètica en la urbanització dels carrers, la major part sense asfaltar, i en la integració paisatgística.

Cal tenir en compte que algunes d'aquestes urbanitzacions estan en fondalades, que en cas d'incendi podrien convertir-se en llocs molt perillosos, ja que el principal risc de la unitat són els incendis forestals, especialment a la part sud i est de la serra. La ubicació d'aquestes urbanitzacions al mig de les masses forestals, sobretot les de la Moixeta, les Pinedes Altes i la Talaia, les fa especialment vulnerables. Tot i que algunes urbanitzacions han creat perímetres de protecció, encara n'hi ha que estan literalment dins les masses forestals, i cal tenir present la complexa orografia que dificulta les tasques d'extinció en cas d'incendi.

A part dels riscos relacionats amb les urbanitzacions, els incendis també suposen una transformació radical del paisatge. La pèrdua o degradació de masses boscoses en algunes zones a causa de continuats incendis forestals pot provocar un avenç cap a la desertització de parts de muntanya que ara estan cobertes en la major part per una garriga. Així, l'efecte dels incendis forestals en el sector sud ha produït una estructura de la vegetació molt homogènia, que ha deixat unes comunitats arbustives com a protagonistes d'un paisatge vegetal monòton, mentre que a la part nord, el paisatge és més divers i hi predomina un mosaic agroforestal de

A les fondalades i fons de vall hi ha alguns conreus, especialment vinyes. Observatori del Paisatge

L'extracció d'àrids és una activitat que implica un canvi important en el paisatge. A la imatge, la zona d'extracció d'àrids situada al sud de la Juncosa del Montmell. Observatori del Paisatge

pinedes amb zones de conreu de vinya. Algunes zones de la part sud, properes a les poblacions de la Bisbal del Penedès i de Sant Jaume dels Domenys, eren conegudes anys enrere pels bolets, encara que avui pràcticament no se'n troben. També succeïa el mateix en una bona part de la serra del Montmell, avui amb unes comunitats vegetals molt degradades.

Finalment, també cal mencionar l'existència de dues línies elèctriques que travessen la part nord del Montmell, al peu del puig de les Forques, i que són força visibles.

Expressió artística del paisatge

De tota la literatura sobre el Montmell destaca un llibre per damunt de tots. Es tracta d'*El Montmell, sostre del Baix Penedès* (Català, 1991). Ressenya històrica, amb dibuixos de tots els llocs, ermites, castells i masies, editat en primera edició l'any 1991 i en segona el 1999. Es tracta d'un gran treball en el qual estan reproduïts dibuixos de tots els indrets de terme municipal del Montmell, totes les masies –que són moltes–, els castells i les ermites, amb una gran precisió descriptiva. El llibre està estructurat en set sectors en els quals divideix el terme. Cada indret, a més a més d'un excel·lent dibuix, va acompanyat amb un text descriptiu que s'hi refereix.

Deixant de banda aquesta publicació hi ha altres textos literaris o de caire excursionista que fan referència a parts del Montmell. En primer lloc, cal esmentar la descripció literària dedicada a Selma de *Les ciutats del món* de Josep Iglésies, publicació de l'any 1948 amb un dibuix fet amb ploma molt delicat. Josep Iglésies amb Joaquim Santasusagna van publicar l'any 1934 *Les valls del Gaià del Foix i del Miralles*, amb una gran proliferació d'informació de topònims i de descripcions excursionistes, gairebé literàries. Set de les rutes plantejades fan referència a la unitat del Montmell. També hi ha fotografies de la Juncosa, el Montmell, Marmellar, l'Albà i Selma.

Francesc Blasi Vallespinosa l'any 1931 publicava *Riberes del Gaià*, en el qual parlava d'aquest territori amb textos històrics i literaris. També inclou fotografies d'Aiguaviva, Marmellar i el Montmell.

Ricard Serra, en el seu llibre *Alt Camp-Baix Penedès* (2005) de la col·lecció "Comarques i Subcomarques de Catalunya", ens presenta un compendi d'estudis geogràfics, excursions, bibliografia, dites, fotografies i dibuixos.

Josep Santesmases ha publicat a *El Punt* alguns articles referits a aquests territoris: "Selma, la morta", "La parròquia de l'Albà en el municipi d'Aiguamúrcia" (recollits al llibre *Riu avall*, 2002). Amb Joan Cunillera –pel que a als dibuixos– en el llibre *Santes Creus i les terres del Gaià* (2006) ha fet unes proses literàries dels llocs de Selma, l'Albà i el Montmell.

Una guia excursionista dedicada a aquest territori és *Entre Marmellar i el Montmell* (Móra, 2000). Es tracta d'un llibre que fa reviu una ruta que uneix a cada extrem dos dels castells del terme del Montmell, amb un indiscutible interès arqueològic, històric i artístic, sense deixar l'al·licient excursionista.

Entre les guies dels darrers anys cal tenir present *Els castells del Gaià* (Miquel, Santesmases i Saumell, 1999), que ens informa dels castells de l'Albà, de Selma, de la Cogullada i del Montmell. De les altres guies que recullen alguna informació sobre aquest territori destaquen: *Sostres comarcals de Catalunya* (López, 2002); *Massís del Garraf i conques de l'Anoia, del Foix i del Gaià* (Bayer i Guash, 2001); *50 itineraris a peu per Catalunya* (Mauri, 2001); *L'Alt Gaià, entre la Segarra i el Camp* (Planas, 1999); *Camins de muntanya. Excursions d'hivern* (Sugranyes, 2006).

L'any 2000 el Centre d'Estudis del Gaià publicava el llibre *La vall del Gaià al primer terç del segle xx*. Fotografies de Francesc Blasi i Vallespinosa, que inclou el capítol "La parròquia del Montmell en el primer terç del segle xx", de Pilar Vives i Dolors Saumell, amb fotografies de Blasi. A la miscel·lània anual *La Resclosa* del Centre d'Estudis del Gaià s'han publicat diversos treballs de recerca històrica vinculats a aquest territori: *Ipsa Marcha Extrema. Les terres del Gaià als segles x-xi* (Miquel, 1997); *Les parròquies de Selma, l'Albà, el Montmell, Rodonyà, Montferri i Salomó: abans, durant i després de la guerra* (Santesmases, 1999); *La parròquia de l'Albà en el segle xix* (Santesmases, 2002); *La Quadra de la Cogullada. Poblament feudal a la Marca del Comtat de Barcelona (segles x-xiii)* (Miquel i Vila, 2005). En relació amb la temàtica històrica, cal fer menció de l'obra de Lluís Figueras i Fontanals, *El senyoriu de Celma* [sic], publicada en quatre volums per l'Institut d'Estudis Vallesencs.

Valors en el paisatge

El valor estètic més remarcable de la unitat del Montmell és la serra del Montmell. La seva característica silueta de serra allargassada, amb alts i baixos configurats pels diferents cims escalonats que culminen al nord amb la Talaia, és visible des de molts indrets, sobretot des del Camp de Tarragona. És una muntanya que des de lluny sobresurt, configura i delimita físicament la part est de l'arc muntanyós que envolta el Camp de Tarragona i és el símbol de la divisió física entre el Camp de Tarragona i el Penedès. Com més al nord més altitud assoleix la serra, amb una configuració més de muntanya. Aquesta última part és la que individualment té uns valors estètics més remarcables, per la línia de muntanya, per les masses forestals dels vessants, pel dibuix de la muntanya, amb la Talaia com a punt culminant, però també amb els dos turons de la part sud, un on hi ha el castell i la creu de formigó.

El valor estètic dels paisatges agraris de vinya és també evident, en especial, la variació cromàtica al llarg de l'any.

La serra del Montmell té valors religiosos considerables, amb la ubicació de les dues esglésies dedicades a Sant Miquel. La més antiga, romànica, situada a mitja muntanya, té un gran interès per la seva forma constructiva, amb un petit replà i un marge de cara al sud que aprofita una part de la muntanya com a paret. El seu accés es fa per un corriol que s'enfila muntanya amunt des del coll del Montmell. L'altra església, també dedicada a Sant Miquel, del final del segle xvi, ja és molt més àmplia i està situada al mateix coll.

Al voltant de la Juncosa del Montmell s'estenen alguns camps situats al PEIN del Montmell que configuren un paisatge amb una interessant variabilitat cromàtica i morfològica. Observatori del Paisatge

La serra del Montmell, i en general tota la unitat de paisatge, té un gran valor ecològic com a connector que enllaça al nord amb Montagut i el bloc de Gaià i al sud amb la serra de Bonastre. A la serra del Montmell es troben espècies vegetals com ara el margalló –més al nord ja ha desaparegut– i hi viuen espècies com l'àliga cuabarrada.

646

El valor natural de les comunitats de flora i fauna ha permès la inclusió de bona part del massís del Montmell dins el Pla d'espais d'interès natural. L'àrea inclosa dins el pla és la de més altitud del massís, que s'estén a l'est de la Juncosa del Montmell i inclou la talaia del Montmell i el puig Cabriol.

Un altre espai territorial que combina valors estètics i ecològics es troba al nord de la unitat, i pertany al municipi d'Aiguamúrcia, des de l'Albà fins al Pla de Manlleu. Es tracta d'un territori muntanyós, amb una orografia que, en diversos torrents, drena una part del territori cap al Gaià i una altra part cap a la riera de Marmellar. És un territori que havia estat relativament poblat, amb diverses masies que anaven ocupant les parts més habitables, amb terres de conreu al voltant.

En relació amb els valors històrics destaca la presència dels castells de l'Albà, de Selma i de Marmellar, amb notícies documentals del final del segle x. El castell de l'Albà, del qual es conserven alguns murs i restes d'una torre, està cobert per la vegetació. De la torre del castell es conta la llegenda de les campanes d'or que hi estaven enterrades.

Els pobles deshabitats de l'Albà (Vell), Selma i Marmellar representen en si mateixos conjunts amb valors històrics i simbòlics. Deshabitats al final del segle xx el primer, al primer terç dels segle xx el segon, i el tercer fa tres o quatre dècades, són pobles formats en el procés de repoblació cristiana d'ocupació del territori. Selma es distingeix també per haver estat possessió de l'orde del Temple. Tot i la destrucció soferta que els mostra com a veritables ruïnes, d'alguna manera també tenen un cert valor estètic.

El castell del Montmell, tot i el seu estat ruïnós, té un valor paisatgístic destacable. A la segona meitat del segle x, era el punt d'arribada del comtat de Barcelona al Camp de Tarragona, ja que era un dels castells termenats de més extensió territorial de la marca del comtat de Barcelona a l'alta edat mitjana.

Històricament és important la seva carta de poblament, feta pel bisbe Vives de Barcelona l'any 974, amb la crida als habitants de la castellania i de les terres situades més enllà dels límits cristians per tal que es trasladesin a l'interior dels dominis episcopals i en colonitzessin les terres.

Prop dels límits amb el terme de Vila-rodona hi ha un monument megalític, el menhir de la Pedra Alta, amb una llegenda que n'explica els orígens relacionats amb la construcció de la seu de Tarragona.

L'ermita de Sant Marc, situada al nord del Montmell, representa el valor religiós i simbòlic més significatiu del Montmell. L'ermita es conserva en un relatiu bon estat, es manté tancada i cada any, pel maig, s'hi celebra un aplec que reuneix moltes persones del territori proper, les que hi viuen o les que hi han nascut i es retroben en el marc de l'aplec.

Com a valors d'ús social de paisatge hi ha l'àrea forestal del Montmell situada sota del coll del Montmell, prop d'una de les esglésies de Sant Miquel. Una altra zona d'elevat valor social és la de la talaia del Montmell i el castell, que són destins excursionistes sobretot des del Penedès i des de les terres del Gaià.

Com a valors productius del paisatge destaquen els camps de conreu de les vinyes, que en diferents espais ocupen fondos i petites valls, cosa que encara permet trobar-hi pagesos a dedicació complerta. Moltes de les terres conreades són de gran qualitat i estan ubicades a la DO Penedès. Pel fet de situar-se a una certa altitud, els seus raïms són preuats per elaborar vins i caves de qualitat. En aquest sentit, cal valorar l'estètica dels paisatges agraris de les vinyes, molt ben conreades, que donen una sensació d'ordre.

Tot i l'abandonament d'algunes masies d'aquest territori, cal reconèixer la importància social de la continuïtat del poblament dispers en algunes d'aquestes cases, sobretot aquelles que tenen més bona accessibilitat. Tal vegada a la part del Pla de Manlleu és on es manté més ben representat aquest assentament dispers. És, de fet, un model més semblant al del Penedès que al del Camp de Tarragona, i cal cercar-ne els orígens en les formes d'establiment territorial a partir de la repoblació cristiana dels segles x i xi.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

El Montmell no té cap via de comunicació important llevat de l'autopista AP-2 i la carretera C-51 entre Valls i el Vendrell que passen pel sud. Per tant, els recorreguts per observar el paisatge es poden efectuar per carreteres locals. La serra del Montmell condiciona el traçat de les vies de comunicació que s'hi estableixen.

- Al nord es troba l'eix format per les carreteres T-244 i TP-2442, que baixa de Bonany, passa pel Pla de Manlleu cap a Aiguaviva i baixa fins a Sant Jaume dels Domenys al sud-est. Aquest recorregut permet observar les riques terres de conreu del Pla de Manlleu i Aiguaviva, els petits pobles i el model penedesenc d'assentament amb les masies com a element destacat. Des del Pla de Manlleu és recomanable fer el trajecte fins al poble deshabitat de Selma i les restes del seu castell. És una excursió molt agradable.
- La serra del Montmell, per la seva cara nord, és comunicada per l'estreta carretera TV-2443 que, des de Vila-rodonà passant per Can Ferrer de la Cogullada, arriba a Aiguaviva, on conflueix amb l'anterior. Aquest recorregut permet veure tot un degotall de masies establertes al voltant. Els diferents punts de vista de la serra del Montmell són també un interessant atractiu, com també ho és contemplar els espais de conreus, sobretot vinya, situats al fons de les petites valls. Del Coll de l'Olivera a Aiguaviva es pot veure la part més majestuosa, la més alta de la serra, distingint-se molt bé la part corresponent al castell. També és la part de la serra amb la superfície forestal més ben constituïda.

Altres itineraris rellevants són:

- Al sud de la serra hi ha la carretera TP-2045 que surt de la C-51 cap a la Juncosa del Montmell. Permet veure el poble de la Juncosa i les seves terres de conreu. De la Juncosa es pot baixar cap a la Bisbal del Penedès per la TV-2401, o seguir cap al nord en direcció a Aiguaviva per un camí de formigó que resol l'ascens a Coll d'Arca. Des de Coll d'Arca surt una pista que condueix al puig de la Cova (673 m), que és un bon mirador del paisatge del Baix Penedès.
- Al nord-oest del Montmell hi ha la petita carretera que va des d'Aiguamúrcia fins a l'Albà (TV-2005). Des de l'Albà es poden fer diverses rutes per pistes i camins tant a peu com en cotxe. És interessant arribar a l'Albà Vell per veure'n les restes del castell, l'església i les cases. Són rellevants també una colla de masies en diferent estat de conservació com el mas d'en Palau, la Vilella, can Cortada, la Manlleua, la Masó, etc., d'un interès històric i arquitectònic remarcables.
- Des de l'antiga pedrera de cal Magí Vidal es pot iniciar l'ascens a l'ermita de Sant Marc, on anualment se celebra un aplec, des d'on hi ha una vista molt interessant del Montmell i també de la part nord fins a Montagut.
- Una altra ruta interessant consisteix a seguir, des de can Ferrer, una pista que porta a travessar la serra del Montmell pel coll del Montmell fins a la Juncosa. Des del coll del Montmell es poden veure les dues esglésies de Sant Miquel i es pot fer una ascensió que consisteix a pujar primer a l'església romànica, després al castell i, finalment, a la talaia del Montmell.

Pujar a peu fins al puig de la talaia del Montmell és la ruta a peu més rellevant de la unitat. L'itinerari comença des de Juncosa del Montmell, o bé des de la pista que surt a la masia Nova, ja a mig camí del cim.

Precisament abans d'arribar a dalt del puig de la Talaia del Montmell (861 m), que és el cim més alt de tota la serra, hi ha l'ermita de Sant Miquel, des d'on es divisa una àmplia panoràmica del Camp de Tarragona, la serra de Prades, Montserrat, el Penedès, Collserola i una àmplia extensió de mar.

Un altre punt d'observació privilegiat és el puig de Tiula, a la part sud-est de la unitat, que ofereix una perspectiva total, de la plana del Baix Penedès.

Possible evolució del paisatge

Les actuals dinàmiques semblen indicar que el paisatge del Montmell no hagi de patir canvis gaire espectaculars en les properes dècades.

La zona de l'antiga parròquia de l'Albà, del municipi d'Aiguamúrcia és la que està més vinculada a la part central del Gaià. Moltes de les terres les conreen pagesos d'Aiguamúrcia o Vila-rodonà. La continuïtat del paisatge dependrà sobretot dels preus del raïm, especialment del raïm blanc per a cava. Són terres productives tot i que no estan configurades amb grans extensions. Pel que fa a les masses forestals, que en aquest territori han anat guanyant terreny a poc a poc en la darrera meitat de segle, cal pensar que el procés continuarà de manera similar. El petit poble de l'Albà, conegut també com cal Canonge, continuarà sobretot com a segona residència. Una bona part de les masies del municipi d'Aiguamúrcia han estat abandonades. Algunes estan en mal estat, fet que fa difícil preveure que es restaurin pel cost que això suposaria.

El sector que des del coll de l'Olivera baixa cap a Vila-rodonà és conreat per pagesos de Vila-rodonà, i el sector entre can Ferrer i el coll de l'Olivera, per pagesos de les masies de cal Garrigó i de cal Ros. Segurament en les properes dècades no es conrearan de la mateixa manera, però la qualitat de la feina i de l'entorn és un factor decisiu perquè no es perdin. En aquests sectors les masses forestals també han guanyat terreny, sempre, però, limitat per les bones terres de conreu.

Urbanització el Mirador del Penedès, al municipi del Montmell.
Observatori del Paisatge

Al sector del Pla de Manlleu, Aiguaviva i la vall de Sant Marc res fa pensar de moment que s'alteri la continuïtat de les explotacions de vinya de bona qualitat. Les plantacions que s'hi han fet en els últims anys en són un bon indicador. També sembla que la població continuarà i més aviat s'incrementarà, en part com a residència de cap de setmana i en part com a residència fixa.

L'àrea d'expansió urbanística més important del Montmell està situada a la urbanització el Mirador del Penedès, per la seva bona comunicació, fins i tot amb servei d'autobús, i per la situació en un territori més aviat planer, similar al que ocupen els pobles de Masllorenç i Rodonyà.

Quant als incendis forestals que periòdicament afecten aquest territori, és previsible que se segueixin produint. S'espera que les urbanitzacions executin els perímetres de protecció, i que es vagin desenvolupant actuacions semblants a la vora de la xarxa viària.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- El despoblament i abandó, tant de masies aïllades com de pobles sencers, l'avanç de la massa forestal, representen una pèrdua, en alguns casos ja irreversible, d'un ric patrimoni arquitectònic i històric, a part de la pèrdua de la riquesa paisatgística que suposa l'homogeneïtzació del medi, amb el domini d'un mateix tipus de bosc, que alhora fa augmentar el risc que es produeixi un gran incendi forestal.

Oportunitats:

- Els recursos agrícoles, tot i que no ofereixen una gran producció, poden afrontar el futur pròxim amb cert optimisme per la reconeguda qualitat dels productes.
- La configuració històrica del poblament del Montmell, a banda de ser un valor patrimonial de primer ordre, explica la configuració dispersa de la població, el posterior abandonament d'alguns assentaments i l'actual recuperació d'alguns d'aquests com a segones residències que, malgrat no contribuir de forma permanent en el manteniment de la població, sí que ajuden a una determinada gestió d'aquests espais en pro de la seva conservació.
- El Montmell és un referent visual per a les contrades veïnes i, sobretot per a la gent del mar. També és un excel·lent mirador sobre la plana. Aquesta referència l'ha convertit en un atrac-

tiu per a excursionistes i passavolants que busquen, i troben, un contacte proper amb la natura. D'altra banda, la nombrosa presència d'elements que pertanyen a l'antic poblament és un factor més per valorar positivament aquesta unitat pel que fa a l'excursionisme, que ja es veu altament afavorit pels nombrosos senders existents. És, per tant, important conservar el paisatge que hi ha pel seu valor identitari, ecològic i estètic.

- L'existència d'una normativa i d'unes ajudes públiques per tal d'ordenar i regularitzar les urbanitzacions pot facilitar la millora substancial del paisatge.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Unes siluetes de serres i turons que actuïn com a referents visuals des de les planes de l'Alt Camp i del Penedès i des del mar.

OQP2

Un paisatge que conservi i potencii el valor de les restes més representatives de castells, masies i pobles deshabitats com Selma, Marmellar o l'Albà, com a patrimoni cultural i històric de la zona .

OQP3

Unes urbanitzacions relligades (en contraposició a models d'urbanització més dispersa o a la creació de noves urbanitzacions). La zona es caracteritza per l'existència de grans urbanitzacions aïllades al nord-est, a la vora del nucli del Pla de Manlleu (la Moixeta i les Pinedes Altes, la Talaia), i al sud-oest, situades a l'entorn del coll de Santa Cristina, a l'eix de la carretera C-246 (mirador del Penedès, mas Mateu, la Pineda de Santa Cristina i el Priorat de la Bisbal).

OQP4

Uns nuclis rurals de remarcable valor estètic amb els referents visuals i identitaris de la façana preservats i lliures d'impactes.

Àrees amb valors especials per protegir

- Paisatge de cingles i codines que des del serrat de Collbeix s'estén fins al puig de la talaia del Montmell, molt visibles des de bona part del Camp de Tarragona. Pels seus valors ecològics, estètics, simbòlics i identitaris, cal preservar la silueta d'aquest espai, principalment en els punts ocupats per restes d'edificacions històriques o en les línies de carena de més alçada, i evitar alhora l'aparició d'elements o instal·lacions que desfigurin el perfil actual o que entrin en competició amb els elements preexistents. Per altra banda, s'hauria de plantejar la possibilitat de crear un ens de gestió de l'Espai d'Interès Natural del Montmell que hauria de preveure:
 - a) Excloure la instal·lació de qualsevol infraestructura viària o energètica (generació i transport) que pugui afectar paisatgísticament la talaia del Montmell, horitzó permanent de la plana del Baix Penedès i de l'Alt Camp.
 - b) Establir programes educatius de coneixement, interpretació i sensibilització sobre els valors i els elements dels paisatges de més profunditat històrica i/o simbòlica, com la talaia del Montmell.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals que ocupen la pràctica totalitat de la unitat, molt afectades pels incendis forestals. Pels seus valors ecològics i/o estètics, en aquestes zones boscoses cal implementar una gestió forestal, emprendre mesures per reduir-hi el risc d'incendis forestals, especialment en aquelles zones que no gaudeixen de cap figura de protecció, i evitar la creació de noves urbanitzacions. Per altra banda, cal mantenir la gestió pública o consorciada dels boscos de la serra del Montmell i de la Bisbal del Penedès, com a mesura complementària a la política de prevenció d'incendis forestals.
- Miradors paisatgístics de la talaia del Montmell i del puig de la Tiula. Cal adequar-los i mantenir-los per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de territori i paisatges diversos tant de la unitat mateixa com de la plana del Camp i del Baix Penedès.
- Mosaics agroforestals de conreus de vinya i bosquines de pi blanc i brolles mediterrànies presents a les valls i petites planes interiors de la unitat, algunes amb una alta qualitat estètica com la vall de Sant Marc, el pla d'Aiguaviva i la plana del Pla de Manlleu, i els voltants de Can Ferrer de la Cogullada, l'Albà i les Pobles, que actuen com a zona de transició paisatgística vers els conreus de vinya dels camps de Santes Creus, per una banda, a la vegada que introdueixen elements de variabilitat paisatgística, de biodiversitat i de discontinuïtat davant dels incendis forestals, per l'al-

tra. Per la seva singularitat, i els valors estètics i històrics que generen (murs de pedra seca, masos...), s'haurien de mantenir aquests espais, potenciar-ne el valor i protegir les tessel·les de pinedes i brolles consolidades a l'interior de la matriu agrícola de la vinya que es troben entre les Pobles i Can Ferrer de la Cogullada. També convindria desenvolupar complementarietats entre l'ús agrícola i les activitats turístiques en els espais agrícoles, basades en la reconeguda qualitat dels productes de la terra.

- Nuclis rurals d'Aiguaviva, el Pla de Manlleu i Can Ferrer de la Cogullada. Pel seu valor estètic, cal evitar la construcció d'edificis que generin un impacte visual sobre la façana paisatgística dels nuclis i fomentar-ne la conservació i restauració.
- Urbanitzacions aïllades del nord-est, a la vora del nucli del Pla de Manlleu (la Moixeta, les Pinedes Altes i la Talaia) i del sud-oest, situades a l'entorn del coll de Santa Cristina, a l'eix de la carretera C-246 (mirador del Penedès, Mas Mateu, la Pineda de Santa Cristina i el Priorat de la Bisbal). En aquestes zones d'urbanitzacions, s'ha de millorar la imatge global i la qualitat ambiental integral: accessos, perifèries, regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics de les edificacions, vetllar per la prevalença d'elements naturals en el conjunt d'aquests teixits, integrar valors naturals i espècies vegetals característiques pròpies del lloc en la urbanització de l'espai públic i l'enjardinament de les parcel·les privades, i sobretot, aplicar-ho de manera prioritària –des del punt de vista formal i del risc d'incendi forestal– en els espais perimetrals. Pel que fa a la planificació urbanística, cal prioritzar la urbanització que relligui les trames disperses i que orienti el creixement a les àrees intersticials de l'interior de les urbanitzacions, evitant-ne així la implantació de noves en els costers de les serres del Montmell.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Restes de castells, com el de Selmella, i de pobles deshabitats com Selma, Marmellar o l'Albà Vell. Cal preservar-les i emfasitzar el valor d'aquestes restes per mantenir la memòria d'un procés antic de poblament mixt, a mig camí entre el disseminat que mostren les masies i masos existents i els petits llogarrets deshabitats.
- Autopista AP-2, que creua la unitat pel sud. Cal restaurar-ne paisatgísticament els talussos desproveïts de vegetació, així com els entorns immediats.
- Senyalitzar el principi i el final del recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Vila-rodona-Can Ferrer de la Cogullada-Aiguaviva-Sant Jaume dels Domenys.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Paisatge de cingles i codines

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Matollar i massa forestal

 Mosaic agroforestal

 Nucli rural

 Urbanització aïllada

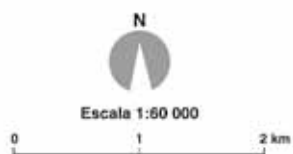
Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

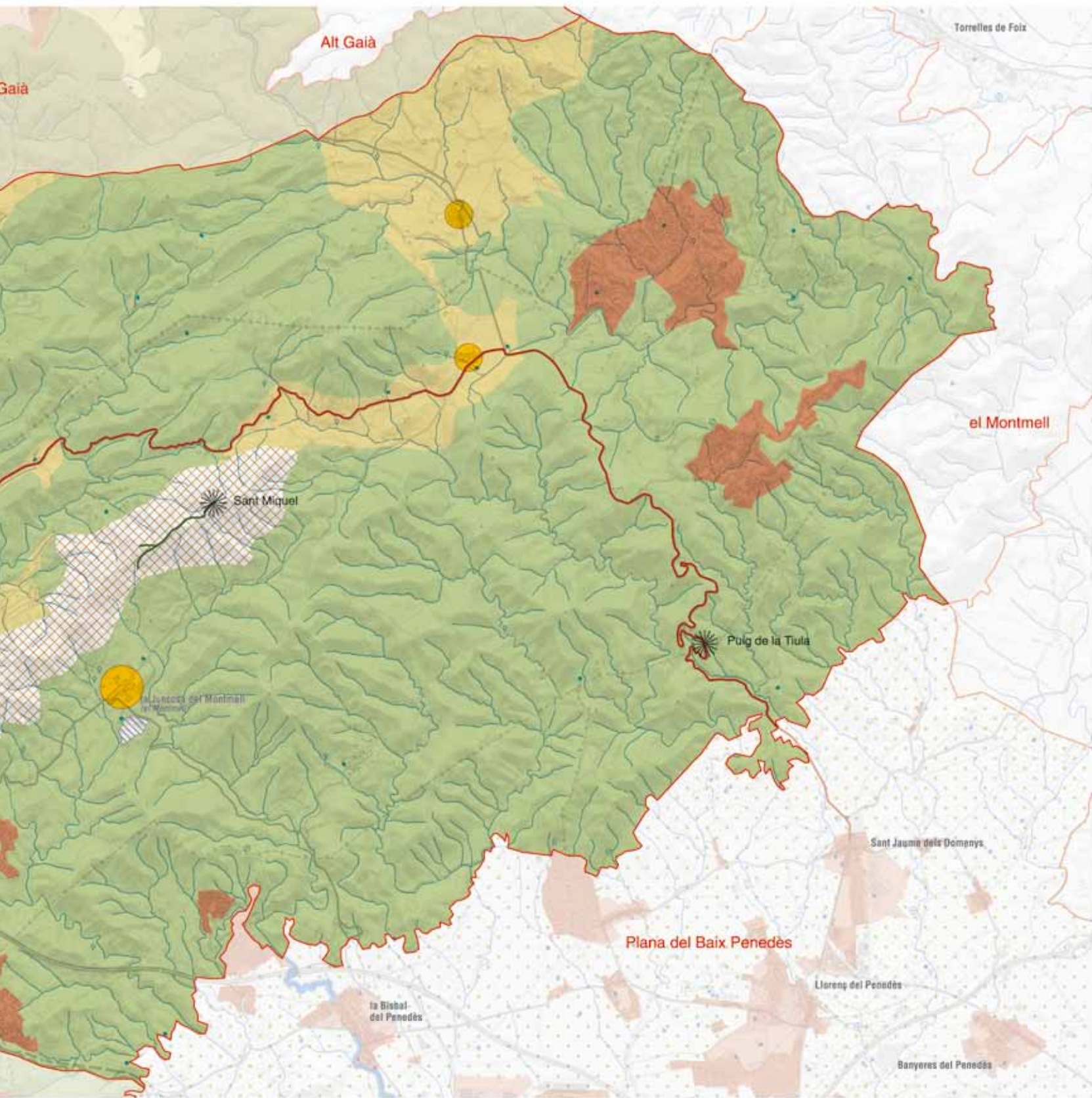
 Activitat extractiva

 Itinerari motoritzat

 Itinerari a peu

650

27. Plana del Baix Penedès

Comarca:
Baix Penedès.

Superfície:
9.878 ha

Municipis:
Sud de la Bisbal del Penedès i de Sant Jaume dels Domenys, Llorenç del Penedès, Santa Oliva, Banyeres del Penedès, l'Arboç, nord de Bellvei, nord-est del Vendrell i est d'Albinyana.

652

Entorn de la Bisbal del Penedès, al sector nord d'aquest paisatge. Rafael López-Monné

653

Trets distintius

- Paisatge de plana agrícola amb petites serres i turons de pendents molt suaus.
- Pinedes i fragments d'alzinar molt reduïts i limitats a petits turons i fons de barranc.
- Predomini del conreu de la vinya que a partir de Sant Jaume dels Domenys i l'Arboç connecta amb el paisatge vitivinícola de l'Alt Penedès.
- Al sector sud de la plana els conreus herbacis, les oliveres, els ametllers i els garrofers s'afegeixen a les vinyes per donar un mosaic agrícola molt variat.
- El principal curs fluvial és la riera de la Bisbal, que neix al Montmell, passa per tota la plana del Penedès i desemboca entre les platges de Sant Salvador i Calafell.
- Un gran nombre de vies de comunicació travessen el sector sud de la Plana: les autopistes AP-7 i AP-2, la carretera N-340, la línia de ferrocarril convencional i l'autovia C-32.
- Ric patrimoni històric dispers en el paisatge (murs i barraques de pedra seca, esglésies dels petits nuclis de la unitat, etc.).

Mirador

Itinerari motoritzat

1 Calafell - Bellvei

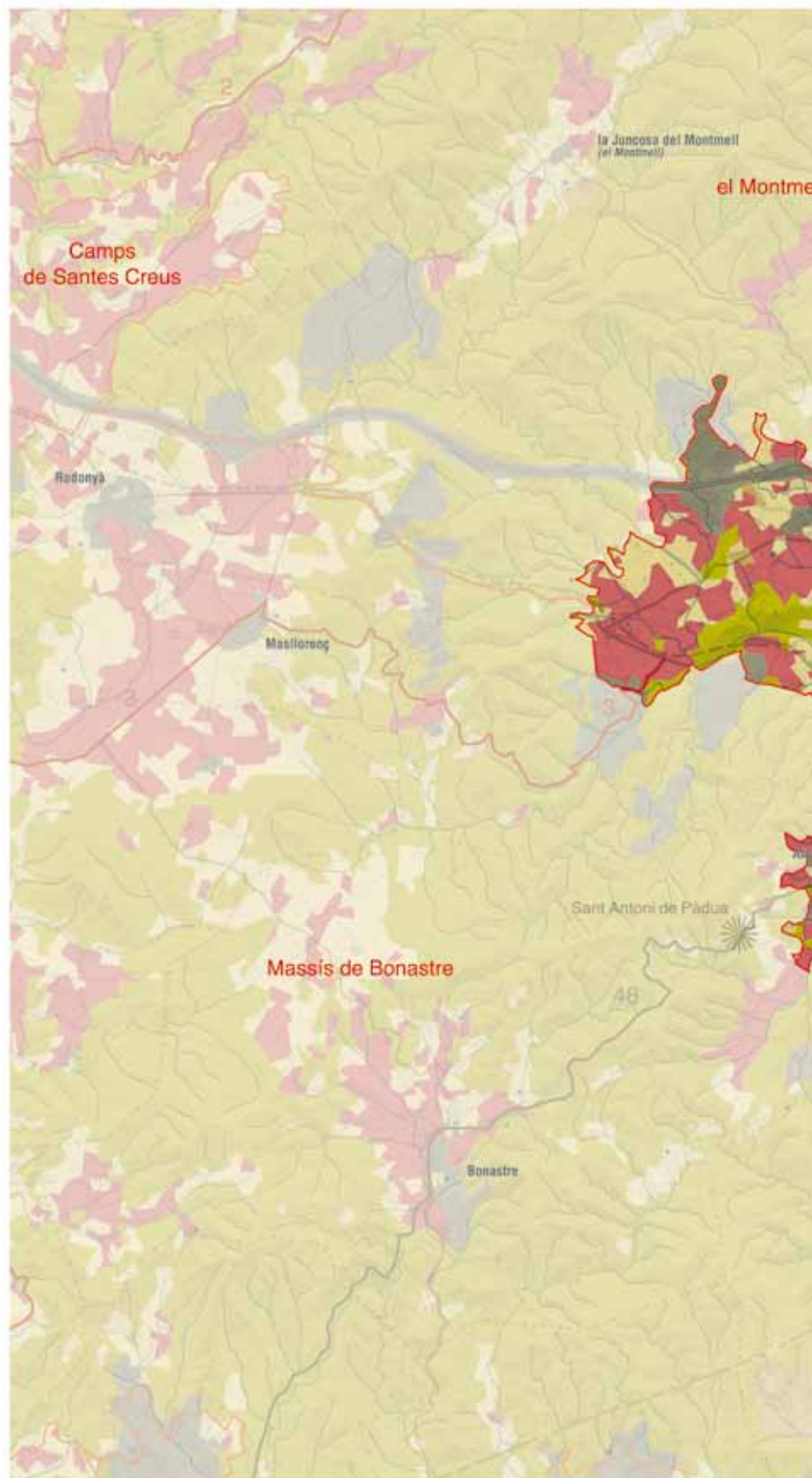
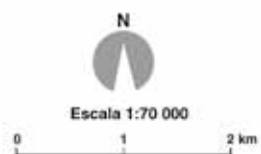
2 Vila-rodona - Sant Jaume dels Domenys

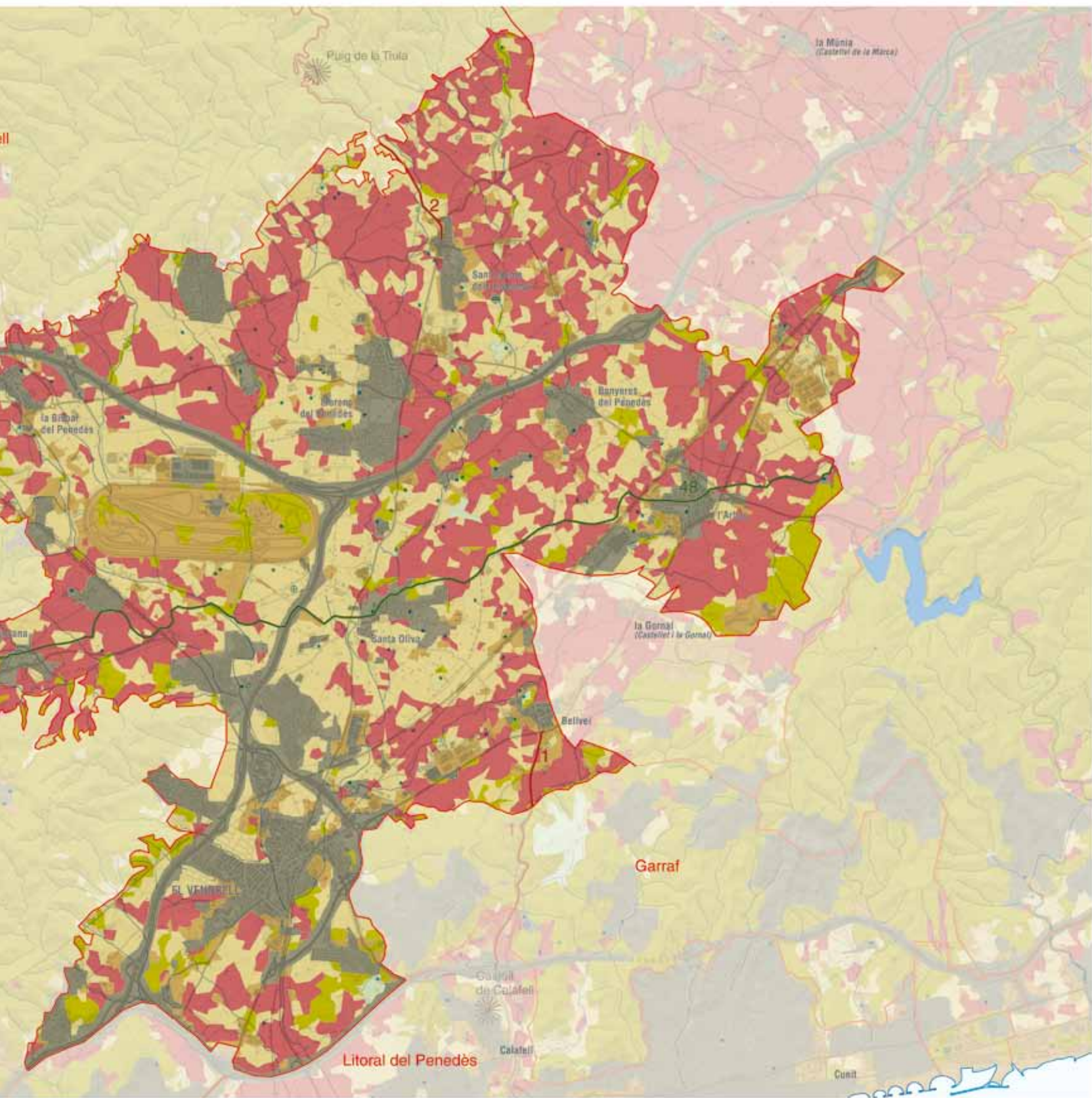
Itinerari a peu

48 GR-92

654

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

La plana del Baix Penedès coincideix amb l'extrem occidental de la Depressió Prelitoral Catalana. Les serres del Montmell pel nord i el massís de Bonastre per ponent la separen de la plana de l'Alt Camp. Els darrers estreps del massís de Garraf la tanquen pel costat sud, però deixen un estret passadís al sud del Vendrell per on la plana connecta amb l'andana litoral del Penedès.

Com passa a la resta de la Depressió Prelitoral, el relleu no coincideix amb el d'una plana autèntica, com trobem a l'Alt i al Baix Camp, sinó que presenta una topografia trencada per la presència de petites serres i turons amb uns pendents molt suaus pel fet d'estar modelats en materials sedimentaris tendres del Miocè: argiles vermelles, sorres i margues sorrenques. Els sectors més deprimits, on el Miocè ha estat erosionat, s'han reblert amb argiles

i llims d'edat quaternària. La xarxa de torrents no s'ha encaixat profundament en el conjunt de dipòsits sedimentaris a causa del poc pendent que ha de superar per obrir-se camí fins al mar.

Els afloraments de materials miocènics de Castellet i la Gornal i les falles normals observables a l'Arboç del Penedès consten com a geozones en l'Inventari d'espais d'interès geològic de Catalunya.

La hidrografia de la plana del Baix Penedès és de caràcter irregular. El principal curs que hi flueix és la riera de la Bisbal, que neix a la talaia del Montmell, entra a la plana pel municipi de la Bisbal del Penedès i la recorre pels municipis d'Albinyana i el Vendrell fins a arribar al mar entre la platges de Sant Salvador i Calafell. En el seu recorregut col·lecta les aigües de diversos torrents, el més important dels quals és la riera de Sant Miquel. A l'extrem oriental la riera de Marmellar creua el Baix Penedès a l'alçada de Banyeres del Penedès de camí cap el riu Foix.

656

El paisatge de l'extrem meridional de la plana del Baix Penedès està caracteritzat per la presència d'usos del sòl diversos. S'observa, en primer terme, el circuit de proves per a automòbils de l'Albornar i algunes urbanitzacions. Al fons, el poble de l'Arboç i les taques blanques corresponents a dues pedreres. Observatori del Paisatge

L'aprofitament agrícola de la plana ha fet retrocedir la vegetació espontània als relleus de les serres veïnes. La vegetació espontània està molt fragmentada i la seva presència és molt residual. Els boscos ocupen menys del 5% de la superfície disponible. L'alzinar i la màquia de garric (*Quercus coccifera*) i margalló (*Chamaerops humilis*) que en condicions naturals ocuparien la major part dels hàbitats són pràcticament inexistent. En alguns turons interiors o al fons d'algun barranc es troben pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*). A les ribes d'alguns torrents com a la riera de la Bisbal o a la riera de Santa Oliva es mantenen comunitats pròpies de la vegetació de ribera: salzedes, pollancredes, alberedes. També a la riera de Marmellar, al torrent de Ca l'Amic o al torrent de les Quatre Fites es mantenen comunitats higròfil·les.

A part d'aquestes formacions vegetals més o menys ben constituïdes, hi ha també comunitats arbustives bastant degradades que ocupen espais residuals i els intersticis que deixen les grans infraestructures com als voltants de les autopistes AP-7 i AP-2 i al l'entorn del Vendrell. Si bé aquestes formacions gairebé mai ocupen grans superfícies, la seva presència més o menys regular implica que s'estenguin per gairebé el 10% de la superfície de la plana del Baix Penedès.

Els conreus ocupen la major part de la superfície de la plana del Baix Penedès. La vinya s'estén pel 35% de la superfície. En la majoria dels casos la vinya es combina amb altres tipus de cultius, especialment de caràcter llenyós: avellaners, oliveres i altres tipus de fruiters gaudeixen també d'una presència important. La dispersió d'edificacions i infraestructures proporciona al paisatge de la plana un caràcter desestructurat i fragmentat. Aquest fenomen és especialment intens a l'entorn del Vendrell i al triangle que formen els municipis de Llorenç del Penedès, Banyeres del Penedès i Sant Jaume dels Domenys. En altres punts, en canvi, l'agricultura ocupa encara vastes extensions i configura un paisatge agrícola de més qualitat. És el cas, per exemple, d'Albinyana, a la zona de contacte entre el massís de Bonastre i la plana del Baix Penedès, o a l'extrem nord-est de la unitat, al terme municipal de Sant Jaume dels Domenys.

Per altra banda, pel sud de la plana travessen un bon nombre d'infraestructures de comunicació: el ferrocarril convencional, el traçat de l'AVE, les autopistes AP-7 i AP-2 i, en el límit amb l'andana litoral, l'autovia C-32.

La plana del Baix Penedès és, doncs, una unitat de paisatge amb un secular caràcter agrícola.

Evolució històrica del paisatge

Al llarg de la història hi ha hagut un increment de població a la plana del Baix Penedès. Els primers censos del segle XVIII mostren l'important creixement de la població que hi va haver entre el 1719 (2.231 habitants) i el 1787 (6.205 habitants), sobretot relacionat amb l'expansió de l'agricultura. A partir d'aquest any va continuar creixent fins al darrer terç del segle XIX (14.399 habitants), quan la fil·loxera va arribar a les terres del Penedès, provocant una crisi econòmica i, consegüentment, una emigració d'habitants que

perdurà fins als anys quaranta del segle XX (12.136 habitants), en el cas del Vendrell i l'Arboç, i fins als anys seixanta a la resta de la plana. La fi de la crisi va anar lligada al desenvolupament industrial i, principalment, al desenvolupament del sector turístic, que va comportar un increment notable i continu de la població, fins a arribar als 80.000 habitants de la comarca del Baix Penedès.

Els cultius tradicionals de la plana del Baix Penedès havien estat els característics de la trilogia mediterrània (blat, vinya i olivera) almenys fins a la meitat del segle XIX, quan es començà a imposar el monoconreu de la vinya. Els pobles, petits i compactes, quedaven engolits per aquest paisatge agrícola. Amb la crisi provocada per la fil·loxera la zona va viure unes dècades de regressió poblacional, així com també agrícola, amb l'abandonament dels conreus més marginals. No obstant això, el conreu de la vinya continuà sent el més important, només acompanyat per algunes plantacions d'oliveres o ametllers, i el manteniment d'alguns sembrats.

Aquesta matriu paisatgística es va mantenir vigent fins ben bé la dècada dels anys seixanta. A partir d'aquí, sobre aquest substrat paisatgístic, s'hi començaren a afegir nous elements fins aleshores desconeguts, com les autopistes AP-7 i AP-2, el complex de proves automobilístiques d'IDIADA a l'Albornar, nous creixements residencials (especialment al nucli del Vendrell) o els primers polígons industrials.

El canvi paisatgístic estava, i està, motivat per la necessitat de sòl residencial, industrial i logístic assequible quant a preu i accessible per carretera, i és una dinàmica que s'ha intensificat en les darreres dècades. En efecte, en les dècades dels anys vuitanta i noranta, es va produir una ocupació important de sòl per part de nous assentaments industrials i residencials, que s'expliquen per la proximitat amb la regió metropolitana de Barcelona. Aquestes dinàmiques han acabat configurant uns paisatges nous.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de la plana del Baix Penedès està condicionat pel fet de ser un relleu planer, modelat en materials sedimentaris poc o gens consolidats i amb una gran disponibilitat de sòls molt aptes per al conreu que ocupen grans extensions. En conseqüència la vegetació forestal és gairebé inexistent i limitada al cim de turons i fons de barrancs.

Els nuclis urbans que es localitzen dins d'aquest territori són el Vendrell, Bellvei, l'Arboç, Banyeres del Penedès, Sant Jaume dels Domenys, Llorenç del Penedès, Albinyana, la Bisbal del Penedès i Santa Oliva. A més dels nuclis, també hi ha els agregats de les Casetes de Puigmoltó de l'Arboç, Torregassa de Sant Jaume dels Domenys, les Peces o les múltiples urbanitzacions (de primera i segona residència) que en proliferar han fragmentat el paisatge, com són el Priorat de Banyeres, els Boscos, Bonaterra, el Priorat de la Bisbal, el Papagai o els Arquets.

Albinyana, la Bisbal del Penedès i Sant Jaume dels Domenys són els nuclis més propers als estreps de la serra del Montmell i la serra de Bonastre i estan situats a una altura al voltant dels 200 metres.

El nucli agregat de Torregassa se situa al peu del Montmell. Observatori del Paisatge

La seva adaptació al terreny ha donat lloc a barris vells amb carrers costeruts. La resta dels nuclis se situen entre els 50 i 200 metres d'altitud, amb carrers menys costeruts i una activitat agrícola més intensiva.

El paisatge agrícola de la plana del Baix Penedès ha sofert una gran fragmentació durant la primera meitat del segle xx, a causa de la proliferació d'urbanitzacions, polígons industrials i vies de comunicació. En alguns sectors, com a la rodalia del Vendrell, el paisatge presenta un aspecte desendregat amb l'aparició de molts espais intersticials entre les vies de comunicació i els barris i les urbanitzacions perifèriques. Les urbanitzacions s'han estès sobretot en els municipis situats al marge nord de la plana: la Bisbal de Penedès, Sant Jaume dels Domenys i Llorenç del Penedès, i també en el triangle entre el Vendrell, Albinyana i Santa Oliva, fenomen que difumina els límits entre el paisatge urbà i el rural.

Com s'ha dit, es tracta d'un espai molt fragmentat a causa de l'existència de grans infraestructures. S'hi concentra la línia fèrria de Sant Vicenç de Calders a Molins de Rei, que entra per l'est (Casetes de Puigmoltó), passa pel nucli de l'Arboç i segueix en línia recta en direcció al Vendrell, on després surt pel sud. La línia del tren d'alta velocitat coincideix amb l'actual via fèrria, des de les Casetes de Puigmoltó fins a l'alçada de Bellvei, on després es desvia cap a l'oest per passar pel nord del Vendrell, concretament entre el Vendrell i la urbanització Nou Vendrell, i torna a canviar de direcció cap al sud-oest, on surt prop de la roca Aguilera.

L'N-340 passa per la plana prenent la direcció nord-est/sud-oest, paral·lela a l'autopista AP-7. La C-51 entra pel sud, procedent del nucli de Calafell, passa pel Vendrell i agafa la direcció nord-oest per enllaçar amb els nuclis de la comarca veïna de l'Alt Camp. La resta de carreteres són de caràcter local i tenen com a principal característica la connexió de tots els nuclis i urbanitzacions que s'estenen per la plana. Cal destacar aquí que s'ha millorat alguna d'aquestes carreteres locals, però n'hi ha d'altres que no estan plenament arranjades.

L'autopista AP-7 entra també pel sector nord-est i es divideix quan arriba al bell mig de la unitat, en l'AP-2, amb direcció nord-oest, i l'AP-7, que segueix el seu curs cap al sud-oest, on es troba amb la C-32.

D'altra banda, el sector industrial ha tingut sempre poc pes dins l'activitat econòmica productiva de la zona. El desenvolupament econòmic s'ha centrat en el sector agrari i posteriorment en el de serveis, concretament en el turisme. Per la seva localització, el desenvolupament del turisme ha estat associat al model de sol i platja, però darrerament ha agafat pes el turisme rural, una dinàmica que ha afavorit la recuperació d'antigues cases i masos i el manteniment de part del paisatge.

Tot i això destaquen algunes indústries implementades a partir dels anys setanta del segle xx, gràcies a la situació i les bones comunicacions de la zona. En els darrers decennis, també s'ha viscut una proliferació dels polígons industrials, gairebé en tots els nuclis urbans: entre Sant Jaume dels Domenys i Llorenç del Penedès; al Vendrell, al costat de l'N-340 i també al nord del mateix nucli; al peu de la C-51, a l'extrem nord-est, a l'anomenat polígon del Foix; el Molí d'en Serra, entre el Vendrell i Santa Oliva; el de la Masia de Sant Romà a Bellvei, i el de l'Albornar, amb el circuit de proves automobilístiques IDIADA, que ocupa una gran extensió, si bé cal tenir en compte que l'impacte visual de la instal·lació està mitigat per una sèrie de petits turons que s'estenen pel perímetre del circuit, impedint així el contacte visual directe, exceptuant el cas de les panoràmiques des de punts més elevats.

El sector agrari és l'activitat que més terreny ocupa. El seu desenvolupament s'ha dividit en dos vessants. El primer es troba en una àrea situada a la part occidental, als termes d'Albinyana, el Vendrell, Santa Oliva i la Bisbal del Penedès, on l'agricultura, tot i anar a la baixa, ha incrementat el conreu dels cereals i dels fruiters, concretament dels ametllers, en detriment de la vinya, ja sigui per l'estabilitat dels conreus i la poca superfície que ocupen, o perquè són zones de menys qualitat agrícola com la Bisbal del Penedès. La segona via de desenvolupament és concreta en l'augment de la plantació de la vinya, de les hortalisses i l'estancament dels cereals

Accés sud al nucli del Vendrell. Observatori del Paisatge

Nous creixements de la urbanització el Molí del Blanquillo situada entre Albinyana i Santa Oliva, molt a prop de l'autopista AP-7. Observatori del Paisatge

i fruiters, que es conreen a l'Arboç, Banyeres del Penedès, Sant Jaume dels Domenys, Bellvei i Llorenç del Penedès.

Expressió artística del paisatge

D'aquestes terres penedesenques han sortit molts artistes de reconeixement internacional com el músic Pau Casals o l'escriptor Àngel Guimerà.

En una publicació d'Àngel Guimerà, *El Vendrell, voltat de vinyes*, es descriu el paisatge de la zona. En un fragment es pot llegir:

“El Vendrell, voltat de vinyes que el pagès amb el seu art exquisit treballa, carregades a l'estiu del fruit saborós d'on regala a doll fet el vi ardentíssim per a encendre la sang de les venes. El Vendrell, amb les seves arbequines de verdors cendrejants i eternes, ací i allà aixecant-se en les parades com a pastors de ramats guardant els seus ceps que al seu entorn pasturen; amb els seus garroferars de verd maragda, que quan els hi abasten el fruit d'una collita ja s'ha ensenyorit el novell de les brancades, que aimen les alenades de la mar tebiona i per a aspirar-la sembla que s'enfilen per les roques enfonsant-hi les urpes dels peus fins les entranyes. El Vendrell, amb comarca pròpia que no es confon amb el Penedès ni amb el Camp de Tarragona, enrondat de pobles i llogarets i escampadissa de masies, enfeinats, agradosos, esparpellant salut i alegria, que tot és Vendrell, i com els fills de la vila són els fills de voltant, i a ella hi davallen de bon grat i a corrua feta en els seus mercats dels diumenges. El Vendrell, quals límits comarcals li assenyalen de ben lluny, terra endins, muntanyes blavoses, i a l'enfront el sorral de les onades (les llunes que aquí es diu), a l'altra banda del xamós Pla de Mar, que és terra beneïda, que lleva primerenc i bo i en dona força. I el tot de la contrada vendrellenca ve a ésser per als que la coneixem igual que a la mare com una mena de paradís que tingui per entrada el més grandíols i escaient dels portals: l'Arc de Berà, fita gloriosa que els segles no han descalçat, partionera que fou

també d'encontrades més grans en altres edats que són mortes, i per sota el que tantes generacions hi han passat” (Guimerà, 1978: p. 1.223).

Pel que fa a la pintura, diversos són els artistes com Joan Tusset, Maria Teresa Baltasar, David Machuca o Sebastià Martínez, que han dedicat moltes de les seves obres a pintar les vinyes del Penedès. D'aquest últim pintor, se'n reconeixen dos quadres, *Un camp de blat amb flors* i *La Casa Pairal*.

Valors en el paisatge

Entre els valors estètics cal destacar el paisatge que ofereixen les vinyes amb els seus contrastos cromàtics anuals. A l'estiu, ceps molt desenvolupats, amb els pàmpols verds i el raïm a punt de collir; a la tardor, els vermells i grocs de les fulles abans de caure; a l'hivern, amb els ceps despulats; i a la primavera, amb els verds que van dominant el paisatge.

També destaquen els diversos torrents que provenen de la Serralada Prelitoral i que contribueixen a connectar aquesta serralada amb la Serralada Litoral del massís de Garraf (amb el Parc del Foix a l'extrem est) i amb la costa, al sud. Un dels corredors biològics i paisatgístics importants el forma la riera de la Bisbal, la qual rep gairebé tots els altres torrents que neixen a la serra del Montmell, a la serra del Quadrell i la Pedregosa, i, tot passant pel nucli del Vendrell, desemboca a la platja de Sant Salvador, on es localitza una zona petita d'aiguamoll, però d'important valor ecològic i paisatgístic.

Els valors productius estan directament relacionats amb el paisatge agrícola, tant pel seu valor productiu directe com per l'atractiu que suposa per al sector turístic, concretament el conreu de la vinya. També hi ha altres conreus menys importants pel que fa a l'extensió i a l'activitat econòmica que desenvolupen, com cultius d'horta, olivera, ametller, garrofer i presseguer.

Entre els valors històrics i religiosos cal dir que gairebé a tots els nuclis de la plana hi ha un conjunt d'interès històric, ja sigui per

660

L'església de Sant Salvador del Vendrell és originària del segle xv, va ser reconstruïda el segle xviii seguint l'estil barroc i constitueix una de les fites destacades del perfil urbà del Vendrell. Observatori del Paisatge

les esglésies que daten a partir del segle xi, com per altres edificis d'estil modernista, historicista, colonialista i noucentista. Un exemple seria el poble de l'Arboç on conviuen edificis d'arquitectura popular amb altres de també singulars, com algunes cases del carrer Major, la Giralda, la Residència o l'hospital de Sant Antoni.

A Santa Oliva hi destaca el castell i a Banyeres del Penedès la torre de la guàrdia de Banyeres, ambdues edificacions dels volts del segle x-xi.

Altres edificacions d'interès són els murs i les barraques de pedra seca, associats amb el conreu de la vinya. Daten del segle xviii, quan la vinya va començar a esdevenir un factor clau per al desenvolupament de la zona. Alguns nuclis històrics destaquen per una trama urbana de carrers estrets amb cases del segle xvii i xviii (planta baixa, pis i golfes). Albinyana, la Bisbal del Penedès o Santa Oliva són alguns exemples d'aquests pobles.

La font de la Sargantana i el pont de Ferro són indrets on el paisatge manifesta el seu ús social, ja que tradicionalment s'hi ha celebrat el Dilluns de Pasqua.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

La plana del Baix Penedès ha esdevingut un espai on el sector del turisme ha anat guanyant pes, tot i que moderadament. Per aquest motiu molts dels nuclis han desenvolupat itineraris al voltant dels pobles per poder-ne observar el nucli antic. Altres rutes per a la contemplació del paisatge de la plana són els camins antics; ara bé, cal tenir present que molts trams s'han transformat fruit de l'adaptació d'aquesta xarxa al tràfic rodat.

Per desplaçar-se amb cotxe es recomanen els trams de carretera que uneixen els pobles de la Bisbal del Penedès, Sant Jaume dels Domenys, Llorenç del Penedès, Banyeres del Penedès i l'Arboç (T-240, TV-2122, i TP-2124).

També són interessants els trams que recorren la unitat, altres rutes més encaminades a recorre unitats veïnes, com els itineraris de Valls al Vendrell, per la C-51, o el tram situat al sud entre Bellvei i Calafell, per la TV-2126.

Per gaudir del paisatge a peu es poden fer els itineraris següents:

- El sender de gran recorregut GR-92, que travessa la plana passant per Albinyana, les Peces, Santa Oliva i l'Arboç.
- Des del nucli del Vendrell, concretament la zona est, per on passa l'AP-7, es despleguen molts camins que s'estenen fora d'aquesta àrea, però és important esmentar-ho, ja que recorren la serra Pedregosa i enllacen un altre cop amb la plana, a l'alçada del nucli d'Albinyana.
- De l'Arboç també parteixen itineraris. Els que agafen la direcció sud-est s'endinsen dins de la zona del parc del Foix, on es poden fer moltes excursions.
- El nucli antic de Santa Oliva. Des del nucli surten tres itineraris: un és per recórrer el poble, i els altres dos per anar de Santa Oliva fins a Saïfores, Banyeres del Penedès i Santa Oliva, i l'últim, que porta fins a la població de Bellvei.

Els principals miradors o punts d'observació de la Plana són:

- La Girald de l'Arboç.
- El campanar del Vendrell.
- Des del poble de Sant Jaume dels Domenys es pot observar tota la plana que queda al sud.

També hi ha punts d'observació situats fora de la plana del Baix Penedès però que en permeten observar el paisatge:

- Des del puig de Lleó (310 m), al terme del Vendrell, s'observa el fort creixement que ha patit el Vendrell i també bona part de la plana.
- Des del puig de Sant Antoni (408 m), situat a la serra del Quartell, Albinyana, també es pot veure una àmplia panoràmica de la plana.
- Des de qualsevol puig situat a la serra del Montmell, el més alt és la talaia del Montmell (861 m), des d'on es domina tota la plana.

El polígon industrial de l'Albornar se situa a la confluència entre les autopistes AP-7 i AP-2. Entre el polígon i la serra del Montmell predominen els conreus de vinya. Observatori del Paisatge

- Des de la casa Alta del parc del Foix, on s'arriba resseguint el GR-92 en sortir de l'Arboç.

Possible evolució del paisatge

L'eix de l'AP-7 i l'AP-2 afavoreix que els polígons industrials se situïn al mig de la plana, fet que pot fer incrementar la població dels pobles i les urbanitzacions situades al voltant.

La vinya és un factor de gran importància. Mentre siguin rendibles els conreus de vinya i olivera, no es preveuen modificacions importants en el paisatge agrari; però si el sector pateix una davallada de rendiments, molts dels terrenys que ara estan ocupats pels ceps podrien transformar-se en zones urbanes si no es protegeixen.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- Les dinàmiques, impulsades sovint per la proximitat relativa de l'àrea metropolitana de Barcelona, que afecten la plana del Baix Penedès tenen un impacte sobre el paisatge tradicional.

Oportunitats:

- La plana del Baix Penedès desenvolupa un paper de ròtula en les comunicacions entre Barcelona i Tarragona. El creixement demogràfic fa necessari infraestructures i serveis per a la població. La seva implantació hauria de ser compatible amb el manteniment de les activitats agrícoles i la preservació dels espais naturals.
- Aquesta àrea té un notable patrimoni històric i artístic que, si és valorat oportunament, pot esdevenir un reclam per al turisme i així afavorir un desenvolupament local que no estigui monopolitzat per la construcció.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Unes infraestructures viàries ben integrades que facilitin la contemplació de la plana agrícola.

OQP2

Unes façanes endreçades dels teixits urbans antics i moderns que permetin mantenir una franja de separació prou ampla sense edificacions i que afavoreixin una transició gradual.

OQP3

Un paisatge agrícola viu i actiu que conservi mostres de marges i construccions de pedra seca i l'harmonia del paisatge agrícola tradicional. Es tracta d'un paisatge amb predomini de la vinya al nord i un mosaic variat de conreus herbacis, oliveres, garrofers i ametllers al sud.

OQP4

Un paisatge urbà compacte, sense dispersió d'urbanitzacions, polígons industrials, edificacions aïllades i espais intersticials abandonats.

662

Àrees amb valors especials per protegir

- Element patrimonial constituït pels murs de pedra seca, especialment els situats a l'entorn del nucli de Sant Vicenç de Calders. Cal mantenir aquests marges i construccions de pedra seca com un element d'identitat del paisatge i difondre el coneixement dels valors històrics, culturals i estètics del paisatge agrari de camps d'oliveres i garrofers associats a aquesta arquitectura rural de pedra seca.

Àrees de foment de la gestió

- Paisatge de la vinya present arreu de la unitat, especialment de manera destacada al nord i centre de la unitat, que s'associa a les construccions de pedra seca i fileres d'arbres (oliveres i ametllers). Pel seu elevat valor estètic, històric, i productiu, cal potenciar-ne el valor, sobretot en relació amb el paisatge tradicional que ha generat, evitant les noves rompudes i abancaments que generin estructures de conreu diferent de les tradicionals, així com noves implantacions industrials o terciàries que modifiquin substancialment la idiosincràsia d'aquest paisatge. Per altra banda, cal desenvolupar estratègies per difondre el coneixement dels valors d'aquest paisatge.
- Miradors del paisatge localitzats en punts elevats dels nuclis de Sant Jaume dels Domenys, el campanar del Vendrell i la Giralda de l'Arboç. Per les perspectives panoràmiques que ofereixen sobre àmplies extensions de la plana del Baix Penedès i unitats perifèriques, cal adequar-los per a l'ús social i el gaudi del paisatge.
- Sòl urbanitzable que s'estén pels voltants de tots els nuclis urbans, especialment al Vendrell. Cal desenvolupar-hi creixements compactes que segueixin la trama urbana preexistent, integrats estèticament en l'entorn i que no posin en risc

la desaparició de les millors terres agrícoles, o que comprometin l'estètica, la identitat, la productivitat i/o l'ecologia dels diversos paisatges. També s'han d'evitar els creixements continus que, seguint les carreteres, uneixin diferents nuclis, com ara el sectors compresos entre el Vendrell i Bellvei, el Vendrell i Coma-ruga/Sant Salvador, i Llorenç i Sant Jaume dels Domenys. Igualment, cal prioritzar la urbanització que relligui les trames disperses de la perifèria i que tendeixi a la compactat dels nuclis de població, especialment dels nuclis del Vendrell, Bellvei, l'Arboç, Banyeres del Penedès, Llorenç del Penedès, Sant Jaume dels Domenys, Santa Oliva i la Bisbal del Penedès.

- Nuclis urbans i urbanitzacions que, juntament amb l'abundant xarxa viària, formen un teixit urbà complex i heterogeni, especialment a l'entorn del nucli urbà del Vendrell. Cal millorar la qualitat estètica integral d'aquests espais (especialment accessos i perifèries), la seva funcionalitat i organització urbana, i completar l'edificació del sòl urbà classificat enfront del creixement extensiu que proposa el planejament vigent a través del sòl urbanitzable. Altres aspectes que s'han de tenir en compte són el respecte per la fesomia de la façana del nucli d'Albinyana, visible des de la TV-2043, i la tipologia constructiva, els tipus de materials, els codis cromàtics, les alçades i les cobertes en la construcció de noves edificacions o en les reformes de les existents, principalment en el nucli de Lleger, per aconseguir créixer sense malmetre'n el paisatge característic.
- Polígons industrials. Per la seva elevada visibilitat des de les vies de comunicació, caldria millorar-ne la qualitat paisatgística amb la redacció de projectes de recuperació paisatgística que també tinguin en compte la creació de barreres vegetals amb un tractament paisatgístic adequat.

> continua de la pàgina anterior

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Ribera de la riera de la Bisbal quan passa per l'oest de la plana del Baix Penedès. Pels valors ecològics, estètics, i d'ús social que té, cal restaurar-la i revalorar-la, impulsant la gestió i l'ordenació integral d'aquest tram de riera, tenint en compte les consideracions següents:
 - a) Restaurar i naturalitzar els trams degradats de l'espai fluvial amb espècies pròpies de l'ecosistema de ribera, allà on les condicions ecològiques siguin propícies al desenvolupament d'aquest tipus d'hàbitats.
 - b) Crear espais de lleure agradables i accessibles a la població en trams adequats i amb bona qualitat paisatgística.
- Espais periurbans apareguts entre els límits de l'espai construït i les grans infraestructures de comunicació, formats per espais erms, abocaments, rotondes d'accés als nuclis i urbanitzacions, conreus plenament productius i restes

d'antics conreus. S'han de recuperar aquests espais per mantenir la condició d'espais oberts que facilitin la contemplació de la plana agrícola en actiu i el descobriment de les façanes, prèviament endreçades, dels teixits urbans antics i moderns. Per altra banda, s'hauria de mantenir una franja de separació ampla no ocupada per edificacions que permeti una transició gradual entre les infraestructures i els espais edificats. Finalment, també, redactar plans d'ordenació i millora paisatgística, especialment a l'entorn del Vendrell i la zona de contacte entre el circuit de proves de l'Albornar i les autopistes AP-7 i AP-2, on la gran concentració d'infraestructures genera una gran discontinuïtat en el paisatge.

- Autopistes AP-2 i AP-7, que creuen la unitat. Cal restaurar paisatgísticament els entorns immediats.
- Senyalitzar el principi i el final del recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Sant Jaume dels Domenys-puig de la Tiula.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

- Ribera de la Riera de la Bisbal
- Àrea amb murs de pedra seca

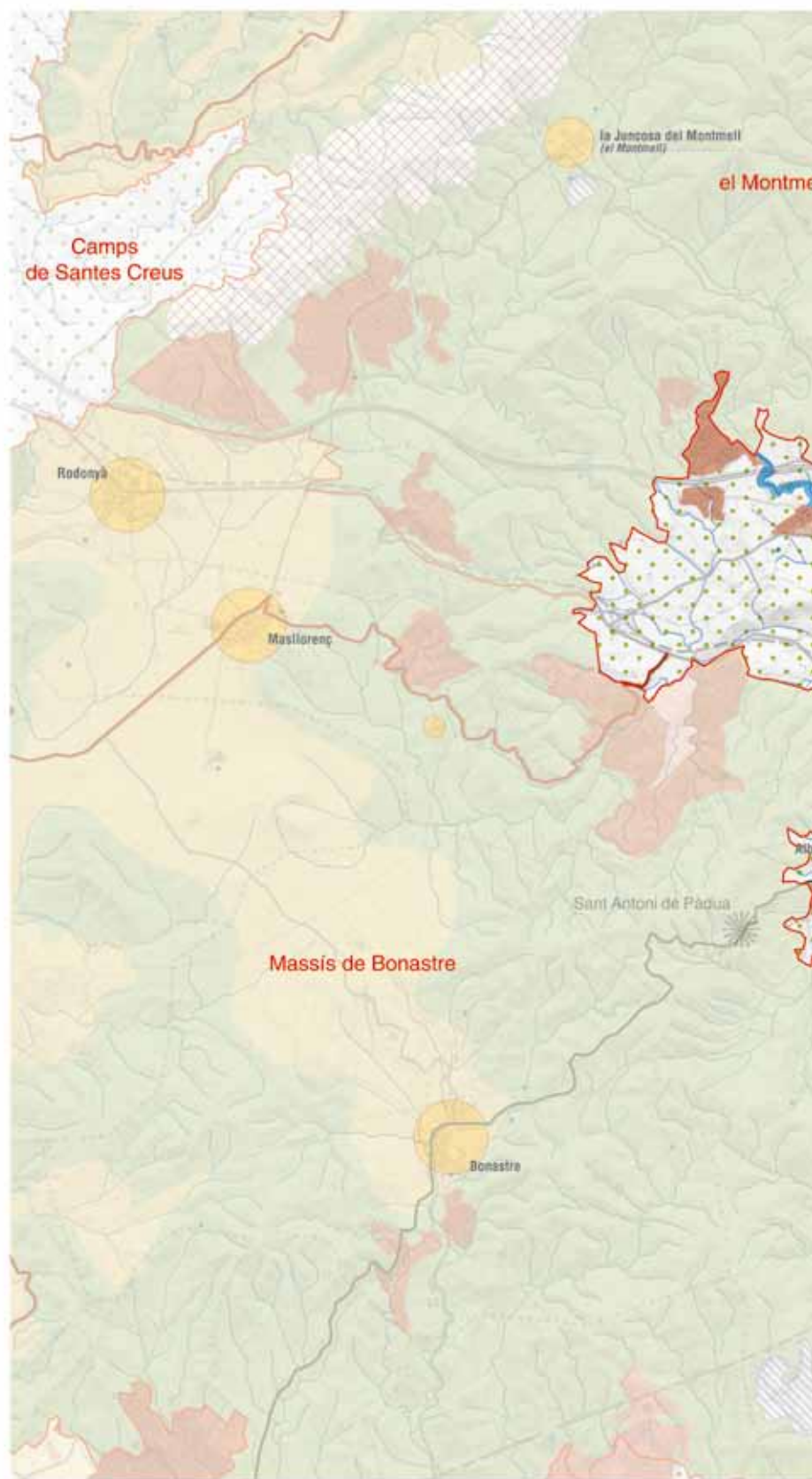
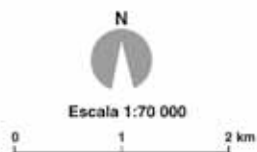
Àrees de foment de la gestió

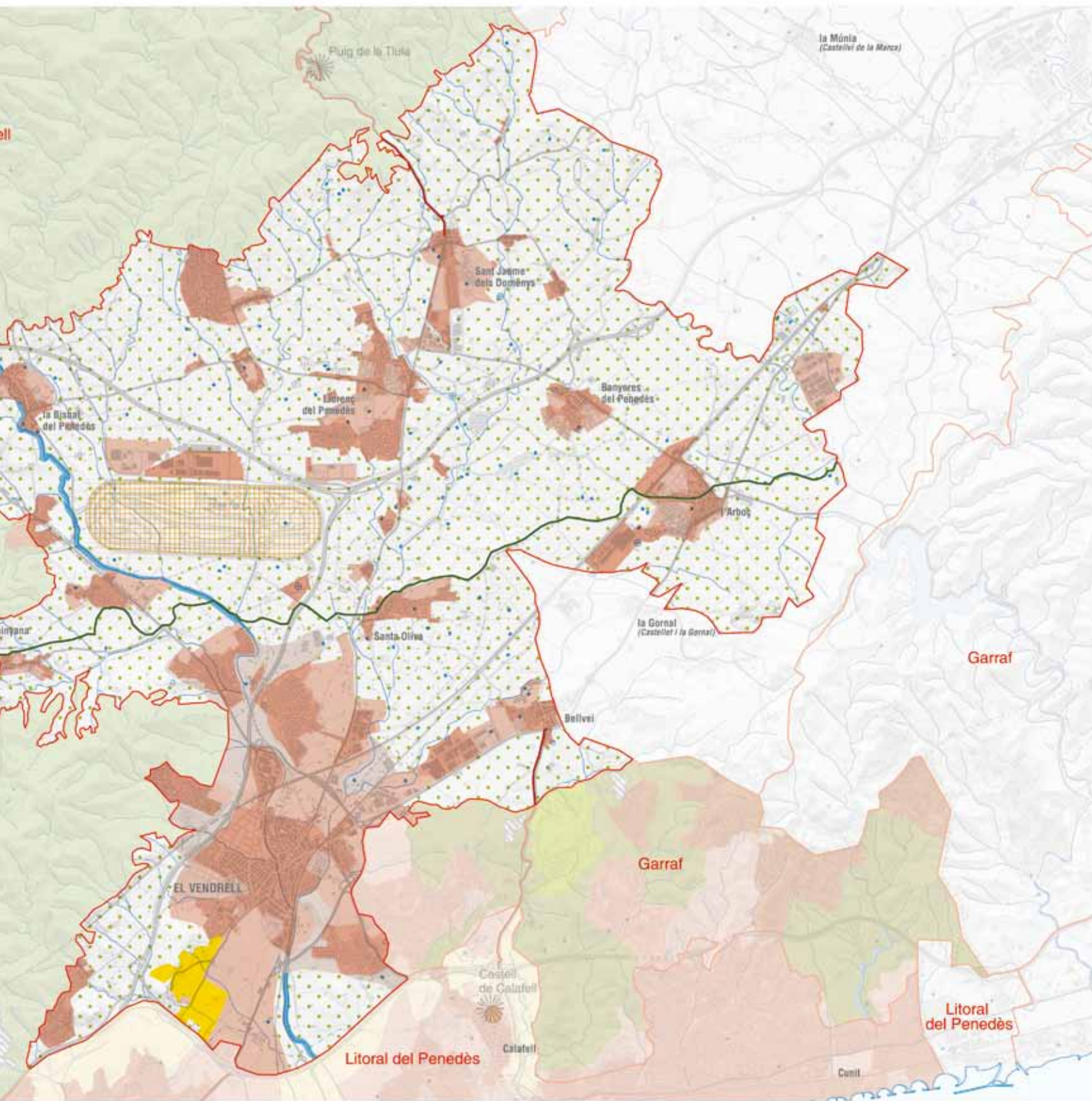
- Paisatge de la vinya
- Circuit de proves de l'Albornar
- Sòl urbanitzable
- Sòl urbà

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Espai periurbà
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

664

28. Litoral del Penedès

Comarca:

Baix Penedès i Tarragonès.

Superfície:

2.823 ha

Municipis:

Sud de Cunit, Calafell i el Vendrell i sud-est de Roda de Berà.

666

La conversió de la primera línia de costa en un continu urbà banalitzava el paisatge del litoral del Baix Penedès. A la imatge es pot observar el sector oriental del Baix Penedès, entre Segur de Calafell i Cunit. Departament de Territori i Sostenibilitat

Trets distintius

- Pinedes de pi blanc, fragments de garriga i de màquies de margalló ocupen petits turons allunyats de la línia de costa que han quedat sense urbanitzar.
- Les vinyes, els garrofers, les oliveres i els ametllers són els conreus principals. L'àrea de conreu, però, és petita i està molt fragmentada per les construccions i la xarxa d'infraestructures de comunicació.
- Urbanitzacions compactes que s'estenen des de la costa cap a l'interior i entre les que destaca la urbanització, compartida pels municipis de Calafell i Cunit, que s'estén al nord del barri marítim de Segur de Calafell.
- Paisatge de primera línia de costa despersonalitzat per la profusió de construccions de tipologies diverses en tot el front litoral, entre Cunit i el Roc de Sant Gaietà.

Mirador

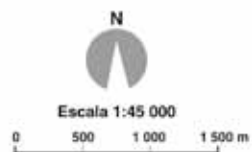
Itinerari motoritzat

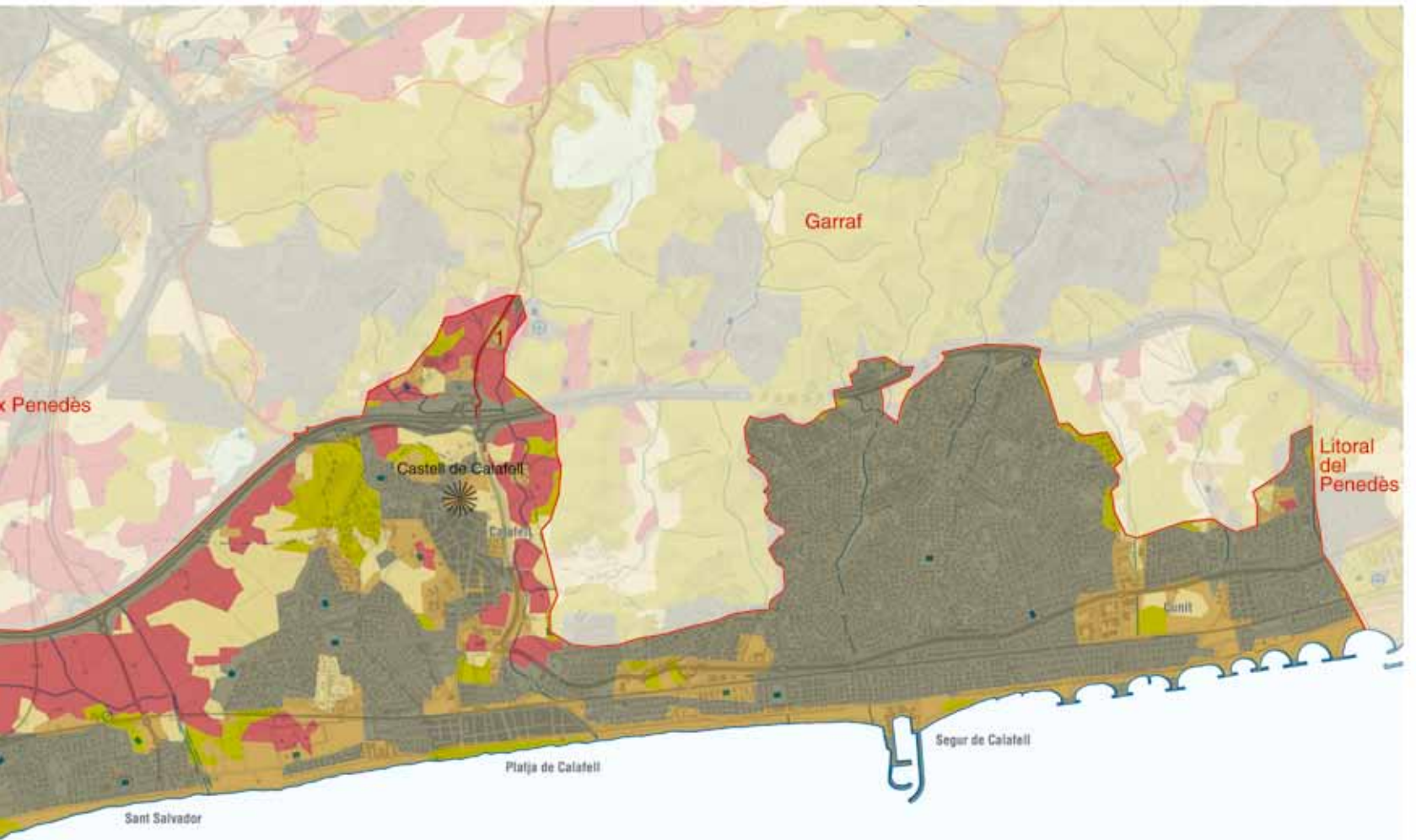
1 Calafell - Bellvei

17 N-340

668

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El litoral del Penedès és un dels destins d'estiu més habituals dels habitants de Barcelona i la seva àrea metropolitana. La proliferació de segones residències ha generat un continu urbà que s'estén encaixat entre la línia de costa i els darrers contraforts del massís del Garraf. A l'alçada del Vendrell el corredor litoral del Penedès contacta amb la plana del Baix Penedès. La frontera es fixa a l'autovia C-31, una infraestructura de marcat caràcter litoral que separa dos tipus de paisatge: el paisatge litoral propi del litoral del Penedès que ens ocupa i el de la plana del Baix Penedès, on a les característiques pròpies dels espais costaners cal sumar-hi altres dinàmiques paisatgístiques. La façana litoral enllaça al sud amb el baix Gaià, de característiques similars però amb menys espai urbanitzat. Tot i això, com passa en la majoria d'ocasions, el paisatge no té en compte les divisions administratives, i la unitat de paisatge depassa lleugerament els límits de la comarca, arribant fins a la punta del Guineu a Roda de Berà.

Si bé la major part de la zona té una cota molt propera al nivell del mar, a l'extrem occidental, on aquesta connecta amb la unitat Massís de Bonastre, s'assoleixen alçades lleugerament superiors, superant-se esporàdicament els 100 metres. No obstant això, l'alçada mitjana és de menys de 30 metres i el pendent mitjà de tan sols 3 graus.

670

Com és habitual en les zones de costa baixa, la major part està formada per materials sedimentaris, majoritàriament grava i sorres del Plistocè. A la costa hi ha bancs de sorres no consolidats que formen les platges de sorra fina, característiques de la Costa Daurada. Es tracta de platges llargues i rectilínies: Segur de Calafell, la platja de Calafell, Sant Salvador, Coma-ruga i la platja del Francès són els topònims que designen les platges d'aquesta àrea, en una divisió que ha forjat més el pas del temps i els vilatans que les discontinuïtats físiques o els accidents de relleu remarcables.

La riera de la Bisbal desemboca al mar entre Coma-ruga i la platja de Calafell. Tot i que la irregularitat en les aportacions fa que la riera estigui seca bona part de l'any, la mera presència d'aquest curs permet el desenvolupament d'algunes comunitats de ribera al llarg de la riera, formades per espècies arbustives i herbàcies.

En espais tan artificialitzats com aquest, la vegetació espontània ocupa zones molt marginals i normalment amb formacions bastant allunyades de les comunitats climàtiques corresponents. Les principals masses de vegetació es troben a l'extrem oest, al nord de la carretera N-340 a l'alçada del Francès, on hi ha algunes pinedes de pi blanc (*Pinus halepensis*). Al nord del nucli històric de Calafell, en els turons de la Font i de l'Escarnosa, també es troben algunes pinedes de pi blanc. Paral·lelament a aquestes formacions boscoses, hi ha també diverses zones on abunden espècies ruderals i arbustives, formant comunitats bastant degradades que ocupen els pocs intersticis que deixen els espais construïts.

L'espai agrícola prospera en alguns sectors situats al sud de l'autovia C-31. La vinya és el conreu principal a més d'alguns camps

Les infraestructures lineals paral·leles a la línia de costa condicionen l'ocupació urbana i l'equilibri ecològic dels diversos ecosistemes, i paisatgísticament provoquen un cert desgavell. A la imatge, el fragment del litoral entre la platja del Francès i el port de Coma-ruga. Observatori del Paisatge

de garrofers, oliveres i ametllers. La principal zona agrícola del litoral del Baix Penedès es troba al voltant de la carretera TV-2721, entre les urbanitzacions Bonavista, Sant Salvador i l'autovia C-31. Cap a llevant, les explotacions agrícoles desapareixen, ja que tots els sectors on es podrien desenvolupar estan urbanitzats.

Evolució històrica del paisatge

El litoral del Penedès ha estat un àmbit territorial profusament modificat. Des d'un paisatge inicial relativament poc humanitzat, ha esdevingut un espai totalment antropitzat que ha perdut el seu caràcter rural i natural originari per deixar pas a un lloc urbanitzat en la major part de la superfície. El paisatge inicial d'aiguamolls litorals i sistemes de dunes i pinedes, a la part costanera, i d'agricultura de secà, a la plana interior, s'ha convertit en un escenari urbà i suburbà.

La seqüència històrica de les modificacions paisatgístiques arrenca d'antic, per exemple amb la dessecació parcial dels aiguamolls durant l'època romana, però no va prendre dimensions importants fins al segle XVIII. Anteriorment, l'espai litoral es mantenia pràcticament en estat natural i era poc usat pels seus habitants, concentrats en masos dispersos i al poble de Calafell, a l'interior. A partir del segle XVIII s'inicià un trànsit gradual però inexorable, des de la talassofòbia fins a l'afinitat als territoris costaners, que va condicionar plenament la fesomia paisatgística del litoral del Penedès.

Durant els segles XVII i XVIII es va establir el domini de les relacions de producció capitalistes que van substituir progressivament l'agricultura de secà del blat, ordi i oli per la vinya, usada per a la producció i comercialització d'aiguarent i vins. El canvi de cultiu va acabar teixint un mosaic de monocultiu a les terres planeres de l'interior. El sanejament dels aiguamolls, la disminució consegüent dels riscos de contreure malària i la desaparició del risc de saquejos de

corsaris, juntament amb la necessitat de complementar les rendes agrícoles, van afavorir l'aparició dels primers assentaments humans en forma de barris de pescadors, que aprofitaven antigues construccions destinades a magatzem (les botigues de mar) i que es van adaptar com a residències permanents. En aquesta primera fase d'ocupació del litoral es va construir també una infraestructura semipermanent: el port de Sant Salvador.

Durant el segle XIX va aparèixer la primera infraestructura important (la línia ferroviària Barcelona-Tarragona) que avançava a segona línia de mar fins a l'estació de Sant Vicenç de Calders. A l'interior, l'extensió i intensificació de conreus arribava al màxim, tot i que posteriorment va decaure amb l'arribada de la fil·loxera. De manera orientativa, es pot comprovar que, segons el cadastre de l'any 1717, l'any 1716 la vinya representava el 29% de la superfície conreada total al Vendrell (221,75 jornals), l'any 1800 la superfície de conreu ascendia a 423 jornals, i l'any 1861 a 1.266,65 jornals (un 41,85% de la superfície conreada total). Vinculat amb el domini de l'aiguardent en l'esfera productiva, al final del segle XVIII i començament del XIX es va produir l'inici d'una inflexió demogràfica que va suposar l'augment de població de la zona.

A partir de la segona meitat del segle XIX sobre una estructura econòmica encara agrícola es va començar a superposar el turisme, fet que va donar peu a algunes modificacions paisatgístiques. Van aparèixer els primers xalets i cases d'estiuejants a Coma-ruga, Sant Salvador i Calafell, que van acabar creant petites colònies estivals. Al final dels anys vint del segle XX es va construir el Sanatori Marítim de Sant Joan de Déu, fita arquitectònica d'aquest sector del litoral, i també van aparèixer els primers equipaments hotelers i balnearis i cases de colònies infantils d'ús temporal. El paisatge turístic, però, no va tenir temps de consolidar-se, ja que ràpidament va ser substituït, a partir dels anys seixanta, pel paisatge residencial i periurbà.

Organització i dinàmica actual del paisatge

A la façana marítima, les edificacions s'estenen sense solució de continuïtat entre Cunit i el promontori del Roc de Sant Gaietà: urbanitzacions, blocs d'apartaments, hotels, càmpings, antics barris mariners i altres edificacions. La xarxa d'infraestructures de comunicació tampoc no facilita la integració paisatgística. En alguns sectors el ferrocarril i la carretera comparteixen un mateix traçat paral·lel i a poca distància de la línia de costa, un fet poc afortunat que es repeteix també a la costa del Maresme. En els espais intermedis que resten enmig dels espais urbanitzats romanen fragments de l'antic paisatge agrícola tradicional. Igualment, en alguns turons retirats de la costa es mantenen claps de pinedes de pi blanc.

Com s'ha dit, el paisatge dominant és de caràcter urbà i, per tant, altament artificialitzat en tots els seus àmbits. No hi ha espais naturals sense antropitzar i, en la majoria dels casos, presenten una tendència a compartir usos humans amb la seva funció natural.

La primera línia de mar forma un continu residencial de diferents volumetries, amb predomini dels edificis plurifamiliars d'alçada mit-

Façana litoral entre Coma-ruga i Calafell. Observatori del Paisatge

jana, entre quatre i sis plantes, amb tres torres de més de quinze plantes que sobresurten i que incideixen visualment en el conjunt del paisatge urbà. En general, la primera línia està constituïda per blocs d'habitatges, la majoria construïts a partir dels anys setanta, de tipologies mimètiques i escassa qualitat estètica. A segona línia, cobrint l'estrep sud-oriental del massís de Bonastre, per sobre de la línia del ferrocarril Barcelona-Tarragona i a banda i banda de la carretera N-340 i la carretera de Valls, dominen els habitatges unifamiliars adossats i promocions d'habitatge plurifamiliar. L'única entitat natural i amb paisatge agrícola de secà (vinya i garrofer) d'una certa importància és el pla de Mar, obertura al mar per ponent de la Depressió Prelitoral, que ressegueix el tram final i la desembocadura de la riera de la Bisbal. No obstant això, la pressió per a usos residencials i periurbans de parts d'aquest sector també és elevada. Dins de l'àmbit de la desembocadura de la riera es conserva encara la partida de les Madrigueres, darrer espai no urbanitzat a primera línia de mar, que per les seves característiques d'espai humit i fràgil requereix protecció.

671

La urbanització residencial extensiva és una de les dinàmiques paisatgístiques destacades al Litoral del Penedès. A la imatge les urbanitzacions interiors de Segur de Calafell. Observatori del Paisatge

Les vil·les Buenaventura i Ramona, d'estil noucentista, situades a Comaruga, contrasten morfològicament amb les construccions més modernes i generalment homogènies. Observatori del Paisatge

La proximitat a l'àrea metropolitana de Barcelona i a Tarragona ha fet que la pressió urbanística a què ha estat sotmesa la faixa litoral del Baix Penedès hagi provocat una profunda transformació del paisatge tradicional. El 58% de la superfície està ocupada per espai construït, el percentatge més alt de totes les unitats de paisatge del Camp de Tarragona.

672

Destaquen alguns àmbits que generen morfologies heterogènies dins un conjunt relativament homogeni, com els xalets residencials a primera línia de mar, al nucli de Comaruga i també a Sant Salvador, sobretot a causa del clar contrast amb la barrera compacta de ciment que els envolta. També sobresurten els dos ports illa esportius (a Segur de Calafell i a Comaruga) que creen tómbols que donen una fesomia especial a les platges del voltant. El primer està condicionat com a espai d'esbarjo, i dóna un ús plenament urbà a la platja.

En relació amb les infraestructures, hi ha un important desplegament de vies de comunicació tant longitudinalment com transversalment, que confereix a la unitat un caràcter paisatgístic molt fragmentat. Al llarg de les carreteres es combinen diferents usos (comerços, magatzems, grans superfícies, publicitat, etc.) que constitueixen un paisatge periurbà de carretera aparador amb poca personalitat.

Expressió artística del paisatge

El llegat artístic inspirat en aquesta zona és poc important. Els elements patrimonials i paisatgístics rarament han estat expressament reproduïts o interpretats als ulls dels, paradoxalment, nombrosos intel·lectuals i artistes que han residit a la comarca a la qual pertany aquest territori. Només alguns artistes locals reproduïxen escenes i paisatges del territori.

Alguns escriptors han retratat determinats elements icònics del paisatge (per exemple la cita que fa Gabriel García Márquez del Sanatori Antituberculós de Sant Joan de Déu a *Cien años de sole-*

dad), han fet descripcions més o menys acurades d'alguns àmbits (per exemple Josep Maria Espinàs descriu el contrast de la platja i l'interior del Baix Penedès a *Les comarques del Principat* del 1978) o han ambientat, molt puntualment, la seva creació en la zona (per exemple Francisco González Ledesma dedica algunes pàgines a fer una crítica del model de turisme de sol i platja dominant a la zona en la seva novel·la, guanyadora del premi Planeta el 1984, *Crònica sentimental en rojo*). També Juan Marsé ha fet desenvolupar algunes de les seves obres a la platja de Sant Salvador.

Sens dubte, però, l'escriptor que ha retratat més i millor el litoral del Penedès, per mitjà de la literatura, ha estat Carlos Barral, tant des del punt de vista autobiogràfic com poètic. Barral fa una recreació biogràfica, antropològica i literària del món pescador i dels canvis del litoral derivats del pas del domini productiu tradicional cap a l'economia de serveis i de la construcció. Obres com *Catalunya des del mar* (1982) o l'autobiogràfica *Años de penitencia* (1975) ens permeten acostar-nos, des d'una òptica molt personal, als personatges, costums, patrimoni i paisatges d'aquesta àrea.

El paisatge turístic queda també reflectit en la producció de postals i en algunes referències, escasses, incloses en guies turístiques. El caràcter residencial i el poc pes turístic en l'estructura productiva de l'àrea impedeix la referenciació en guies internacionals especialitzades. En canvi, lògicament, sí que es reproduïx a les guies locals i en la difusió realitzada per l'administració turística catalana i per la Costa Daurada. En general, es remarca, d'una banda, el caràcter bondadós de les platges de llocs com Cunit, Calafell i Comaruga, juntament amb la imatge de turisme familiar, encara que la zona disposi de més segones residències que de places hoteleres. D'altra banda, es fa referència al patrimoni històric destacant-ne algunes de les construccions i elements més singulars i proposant-hi rutes de visita.

Valors en el paisatge

El litoral del Penedès té una identitat paisatgística percebuda per la població resident.

La desembocadura de la riera de la Bisbal, a la partida de les Madrigueres, és un dels espais naturals més ben conservats, però la presència d'usos residencials i periurbans, de pastura i de rotacions agrícoles impedeix que assoleixi la plenitud com a espai natural. Una cosa similar succeeix amb algunes restes d'aiguamolls a segona línia entre Segur de Calafell i Cunit.

Des del punt de vista dels valors històrics, tot i que no hi ha grans referents paisatgístics, hi ha determinats elements del patrimoni que poden ser considerats com a referents locals. Entre aquestes singularitats es troben peces d'importància local, com les ermites de Sant Miquel i de Sant Salvador, el castell de Calafell, restes romanes, relíquies arquitectòniques (botigues de pescadors), surgències d'aigua subterrània i estanys amb l'entorn urbanitzat (a Comaruga i a Calafell), alguns masos tradicionals i elements arquitectònics rurals (marges de pedra seca i cabanes de pastor), i, finalment, altres elements que han esdevingut atractius a escala regional en incorporar-hi creativitat en la presentació i la interpre-

tació turística (poblat ibèric de Calafell) o bé després d'invertir-hi capital (Sanatori Marítim de Sant Joan de Déu a Sant Salvador, que ha esdevingut un hotel balneari de luxe). Aquestes fites no articulen visuals o espais amplis, ja que acostumen a quedar amagades, aïllades o poc visibles darrere una façana construïda.

Entre els valors productius, sens dubte les platges i el mar són els paisatges amb un caràcter productiu més marcat. La seva disposició ha condicionat l'orientació longitudinal de la façana urbana i ha generat valors diferencials en els preus de l'habitatge segons les visuals obtingudes. També és l'element més repetit en la creació d'imatge turística local, i lògicament, l'atractiu paisatgístic principal de l'anomenat turisme de sol i platja. No obstant això, cal tenir present que la universalització de la mirada turística permet també considerar la resta d'àmbits d'aquesta àrea com a paisatges amb potencial valor productiu, sempre que s'hi sàpiga dissenyar i comercialitzar productes turístics associats.

En relació amb els valors ecològics, en destaca el pla de Mar, àmbit central del litoral del Penedès que per les seves característiques naturals podria desenvolupar el paper de parc rururbà i connector natural, tot i estar clarament amenaçat pel creixement urbà i per les barreres creades per les diferents infraestructures de comunicació.

La riera de la Bisbal funciona igualment com a connector ecològic entre el litoral del Baix Penedès, la plana interior i la muntanya d'aquesta unitat, per la qual cosa revesteix una importància transcendental en l'estructuració de la xarxa ecològica de la zona. A una escala més petita, es repetiria el model en la riera de Montpeó i la Graiera, entre els termes de Bellvei i Calafell. La desembocadura natural de la riera, a les Madrigueres, és una zona d'aiguamolls amb vegetació autòctona i aus diverses, amb la particularitat afegida que és el darrer racó obert al mar que queda en estat natural en bona part de la costa que l'envolta. Alguns boscos i brolles dels pujols que actuen de contrafort de Bonastre i de Garraf, els estanys naturals de Calafell i Coma-ruga, els aiguamolls de Cunit

Els espais rurals com el pla de Mar (el Vendrell), de gran valor ecològic, corren el risc de desaparèixer per la pressió urbanística. A la imatge, un fragment d'aquest espai, situat prop de la desembocadura de la riera de la Bisbal. Observatori del Paisatge

i zones similars actuen com a relíquies naturals de paisatges que havien estat els habituals al territori abans del desenvolupament urbanístic. Finalment, hi ha tres espais lliures, sense un valor ecològic elevat però que cal considerar com a reserves rurals de paisatge obert, que són la plana agrícola del tram final de la riera de Montpeó, el sector rural entre l'N-340 i la urbanització residencial del Mas Astor, al Vendrell, i l'espai periurbà entre l'N-340 i el tram de la línia de tren Tarragona-Barcelona. Per altra banda, un dels espais amb més interès ecològic és fora de l'àmbit terrestre: es tracta de la reserva marina Masia Blanca, una zona de 440 hectàrees situada davant la platja del Francès i inclosa a la xarxa Natura 2000.

Des d'un punt de vista perceptiu, aquest paisatge fortament humanitzat agafa un tarannà molt diferent segons la freqüentació de visitants marcada pels períodes de vacances, passant d'un paisatge de soroll en ple estiu a un paisatge de quietud durant els mesos d'hivern.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Per a l'observació del paisatge de litoral, dos bons punts són els ports illa de Segur de Calafell i de Coma-ruga. En poder entrar unes desenes de metres dins el mar és possible obtenir, a banda i banda, una panoràmica en perspectiva de tot el litoral. A més, permet allargar la visió cap al litoral meridional del Garraf i les platges tarragonines fins al cap de Salou. Per la seva naturalesa hi ha la possibilitat de fer recorreguts a peu per la vora del mar.

El castell de Calafell és el mirador més destacat de la unitat, i permet veure amb detall el conjunt històric medieval del poble de Calafell i tot el conjunt de turons del sector de la riera de la Graiera i Montpeó, fins a la platja de Calafell.

Del petit turó del coll de Calafell, el punt més alt d'aquesta àrea, s'obté una perspectiva oberta de bona part del pla de mar. També és possible observar elements geològics en les trinxeres obertes per fer passar l'autopista C-32.

Des del punt més alt de la urbanització Bellamar es pot apreciar el conjunt de pujols que formen la Serralada Litoral al seu pas pel Baix Penedès, i una perspectiva del poble de Calafell.

La desembocadura de la riera de la Bisbal permet una visual del rerefons muntanyós del Baix Penedès vist a nivell de mar, amb el Montmell dominant l'escena. Ofereix vistes a peu pla sobre el litoral de Sant Salvador i la partida de les Madrigueres.

La urbanització el Romaní, a l'alçada de la línia de ferrocarril Barcelona-Tarragona, permet una visió elevada del conjunt d'aiguamolls protegits de les Madrigueres.

Des del nucli de Sant Vicenç de Calders, tot i no pertànyer a aquest sector, és el lloc idoni per contemplar d'un cop d'ull tot el paisatge rural del pla de mar. Vistes similars, però des de més altura i profunditat de perspectiva, s'obtenen des de la roca Aguilera, al terme del Vendrell.

El pont de la C-246, a l'alçada del centre comercial, ofereix una visió sobre la urbanització residencial de Segur de Calafell i el Mas Mel, així com del paisatge periurbà.

Malgrat les possibilitats visuals que ofereixen aquests punts de referència, no hi ha rutes o itineraris que incloguin el conjunt del litoral Penedès, tot i què sí que hi ha algunes rutes turístiques i de caminades, sobretot al voltant del patrimoni històric local, que proposen els tres ajuntaments de la zona.

Cal remarcar la carretera N-340 que passa pel litoral occidental de la unitat, així com la TV-2126, que tot i circular poc per la unitat és una bona ruta per fer amb el cotxe i descobrir el paisatge que ofereix el litoral del Penedès, el Garraf i part de la plana del Baix Penedès.

Possible evolució del paisatge

El futur de la zona passa necessàriament per una planificació conjunta, relligant els espais urbans ja consolidats i fent el possible per mantenir els espais naturals i agrícoles romanents. Aquesta conservació no respon només a criteris ecològics o paisatgístics, sinó també a la creació d'espais per a l'oci i el lleure de la població.

En una àrea on predomina el paisatge urbà consolidat, s'ha d'esperar que la forma que prengui la ciutat sigui l'element paisatgístic més destacat a mitjà termini.

674

Els elements que marquen el ritme urbà i, per tant, que influiran sobre l'evolució futura del paisatge són:

- La continuïtat del creixement demogràfic per immigració residencial. Les bones comunicacions per carretera amb la Regió Metropolitana de Barcelona i el diferencial de preus de l'habitatge afavoreixen la continuació del creixement de la població i l'expansió de l'oferta d'habitatge d'obra nova, tot i la situació de crisi dels últims anys.
- El Pla director del sistema costaner permetrà la conservació de les Madrigueres com a espai humit i zona natural de referència per a la zona.
- La creació d'un model urbà supramunicipal que aposti per la compactació, que busqui fórmules mancomunades de gestió de serveis i que dissenyi un tractament de conjunt dels teixits urbans i dels equipaments i infraestructures locals permetria donar un caràcter més equilibrat del paisatge urbà.
- La necessitat de donar una certa qualitat urbanística a les persones que volen residir de manera permanent a l'àrea haurà de repercutir en polítiques urbanes defensores dels espais lliures, les zones verdes urbanes, els equipaments col·lectius i els serveis a les persones i les llars.
- El model urbà futur hauria d'apostar per la conservació de totes les "illes" i corredors naturals per a usos polivalents (no sols la protecció) amb l'estil de vida urbà (agrícola-recreatiu; esportiu-naturalístic, educatiu-contemplatiu, etc.).
- Des d'un punt de vista productiu, la ciutat litoral que es confi-

gura en el litoral del Penedès ha de tenir present en el futur les opcions que representa el turisme cultural, tant pel desenvolupament local com per la creació d'itineraris i escenaris que potenciïn la qualitat del conjunt urbà.

- De la mateixa manera, l'aposta per la modalitat de turisme cultural que permeti gestionar els escenaris i entorns paisatgístics urbans ha de passar per una sòlida vocació de protecció, creació i recreació del patrimoni històric, natural i intangible de la zona, i la combinació i articulació amb el patrimoni de la resta d'unitats properes.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

- La proximitat al mar és el principal actiu turístic, però el retrocés de les platges a causa de les infraestructures portuàries i les obres de defensa poden ser cada vegada més habituals, fet que obligaria a augmentar els recursos destinats a la regeneració de l'espai.

Oportunitats:

- Malgrat el continu urbà que ocupa tota la franja litoral d'aquesta petita zona, queden petits reductes de la morfologia litoral original que valdria la pena integrar, encara que fossin com a parcs urbans, dins l'estructura urbana. D'aquesta manera, contribuirien a l'esponjament del teixit urbà, sempre que la integració respectés al màxim la configuració original d'aquests espais.
- Mantenir els valors històrics que conté el paisatge del litoral del Penedès és una estratègia desitjable per potenciar els lligams i la identitat de la població local amb el lloc i, també, per afavorir la diversificació dels productes turístics.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Una façana litoral endreçada, amb passeigs marítims que integrin espais i elements naturals i que facilitin l'ús social i els itineraris al llarg de la costa, amb unes façanes urbanes vives i de qualitat.

OQP2

Uns teixits residencials urbanitzats amb prevalença dels elements naturals, que aglutinin activitats i equipaments al servei d'una major maduresa urbana, tot emfasitzant el valor dels recursos patrimonials i naturals existents.

OQP3

Un paisatge agrari de plana que conservi la característica d'espai rural, que es mantingui al marge de noves edificacions i instal·lacions i que funcioni com a espai d'ús social obert amb una xarxa de camins que en permeti el gaudi ciutadà.

Àrees amb valors especials per protegir

- Castell de Calafell. Pels seus valors històrics, estètics, simbòlics i identitaris, és necessari conservar-lo i adequar-lo, tant l'edificació mateixa com l'entorn, especialment l'aparcament municipal adjacent, millorar-lo i condicionar-lo paisatgísticament.
- Poblament ibèric de les Teixoneres. Pels seus valors històrics, estètics, simbòlics i identitaris, i d'ús social, cal conservar-lo i potenciar-ne l'ús públic creant itineraris que contribueixin a la revaloració del patrimoni històric de tot l'àmbit.

Àrees de foment de la gestió

- Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis que ocupen la segona línia de costa, entre la primera línia urbanitzada i la xarxa viària interior (autopista AP-7 i autopista C-32), especialment el corredor agrícola situat entre el Vendrell i el mar, on és possible contemplar mosaics de conreus llenyosos de garrofers i vinyes. Aquests espais haurien de mantenir el caràcter rural, restar al marge de noves edificacions i instal·lacions i funcionar com a espai d'ús social obert, amb una xarxa de camins que en permeti el gaudi ciutadà. La introducció de mesures compensatòries per al manteniment dels usos agrícoles de secà (vinya i garrofer) no rendibles pot ser una bona opció per fer viables les explotacions i preservar l'heterogeneïtat dels paisatges agraris.
- Platges de Coma-ruga, Sant Salvador, Calafell i Segur de Calafell, molt apreciades com a espais turístics i d'oci, que formen part de la façana litoral del Camp de Tarragona.
- Miradors del paisatge del castell de Calafell, del coll de Calafell, de la urbanització de Bellamar, de l'embarcador de Coma-ruga, de la platja de Sant Salvador (desembocadura de la riera de la Bisbal), de la urbanització de Romaní, de l'embarcador de Port Segur i del pont de la C-246. Cal adequar aquests espais que ofereixen unes perspectives panoràmiques sobre àmplies extensions del litoral per al seu ús social i el gaudi del paisatge.
- Nuclis urbans i urbanitzacions que se situen ocupant de forma lineal pràcticament tot el front litoral, des del roc de Sant Gaietà fins a Cunit, especialment la macroubanització de

Segur de Calafell, que formen un teixit urbà continu i heterogeni al llarg de la primera línia de costa. Cal millorar-ne la qualitat estètica dels accessos i perifèries i desenvolupar estratègies que dotin el territori d'una millor funcionalitat i organització urbana, a la vegada que completin l'edificació del sòl urbà classificat enfront del creixement extensiu que proposa el planejament vigent. Per al cas de les urbanitzacions situades prop de masses forestals (especialment les de Segur de Calafell i Cunit), cal dur a terme actuacions encaminades a disminuir el risc d'incendis forestals.

- Sòl urbanitzable que s'estén pel litoral no urbanitzat i per la perifèria dels espais urbanitzats més o menys consolidats. Cal promoure creixements compactes d'aquests espais seguint la trama urbana preexistent i integrar-los estèticament en l'entorn. S'haurien de replantejar alguns dels creixements *ex-novo* previstos, i evitar especialment creixements que posin en risc la desaparició de les millors terres agrícoles, o que comprometin l'estètica, la identitat, la productivitat i/o l'ecologia dels diversos paisatges, especialment els situats a primera línia de costa.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Espais periurbans situats entre els límits de l'espai construït i els espais agrícoles, especialment a les vores de les infraestructures de comunicació, formats per espais erms, abocaments, rotondes d'accés als nuclis i urbanitzacions, conreus plenament productius i restes d'antics conreus. Recuperar aquestes zones és cabdal per mantenir-ne la condició d'espais oberts, i es pot aconseguir restaurant-ne els valors naturals o productius i ordenant-los per permetre'n l'ús social.
- Autopista AP-7 i autopista C-32, que limiten la unitat pel nord. Cal restaurar paisatgísticament els talussos desproveïts de vegetació, així com els entorns immediats d'aquestes infraestructures de mobilitat.
- Senyalitzar els recorreguts d'interès o itineraris paisatgístics:
 - a) Tram de l'N-240 entre la urbanització Costa Daurada i els Garrofers.
 - b) Tram de la TV-2126 de Calafell a Bellvei.

Objectius de qualitat paisatgística

Àrees amb valors especials per protegir

 Element patrimonial i entorn

Àrees de foment de la gestió

 Mirador

 Platja

 Àrea contínua de conreus llenyosos i herbacis

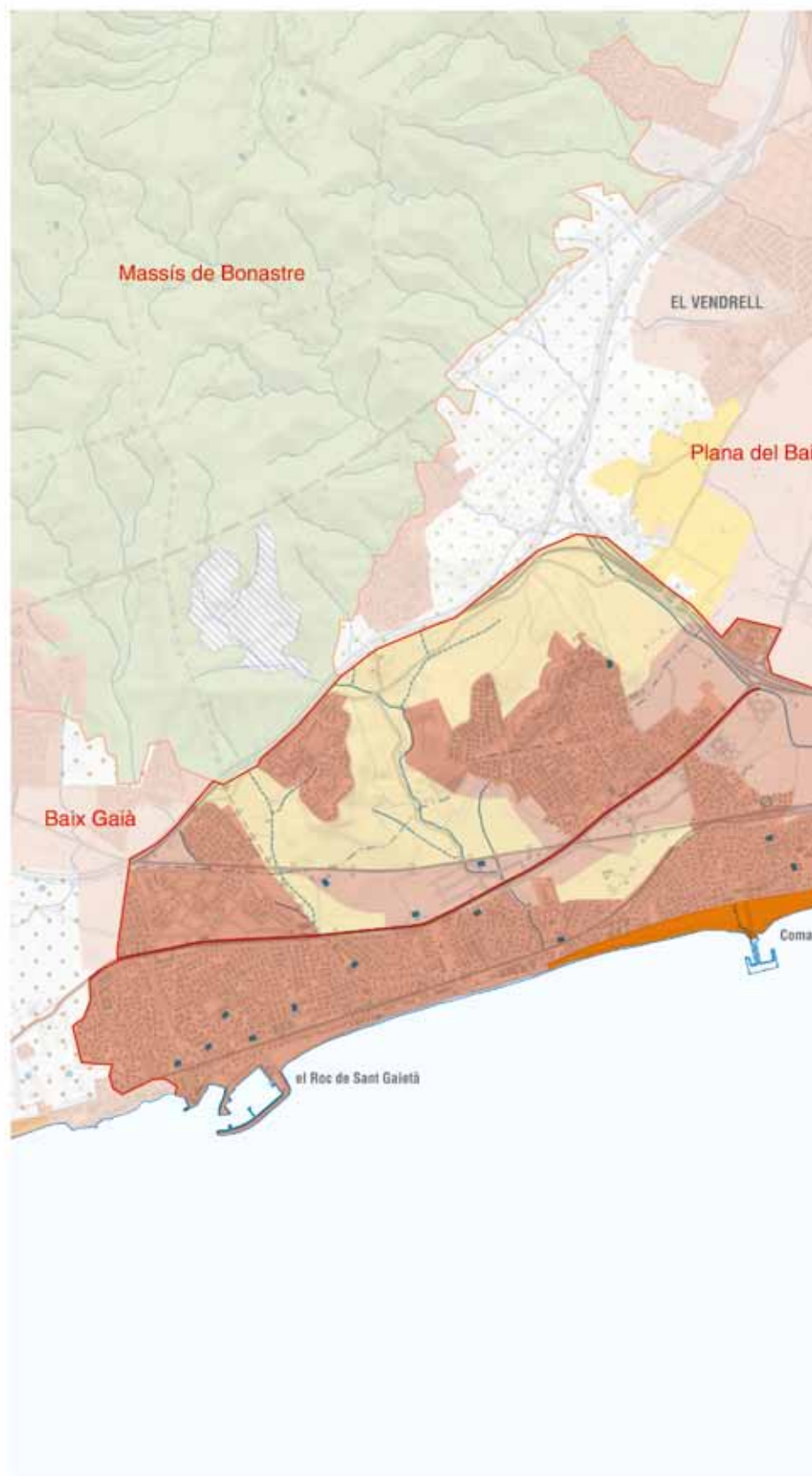
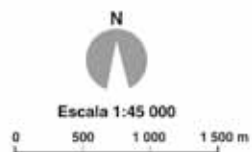
 Sòl urbà

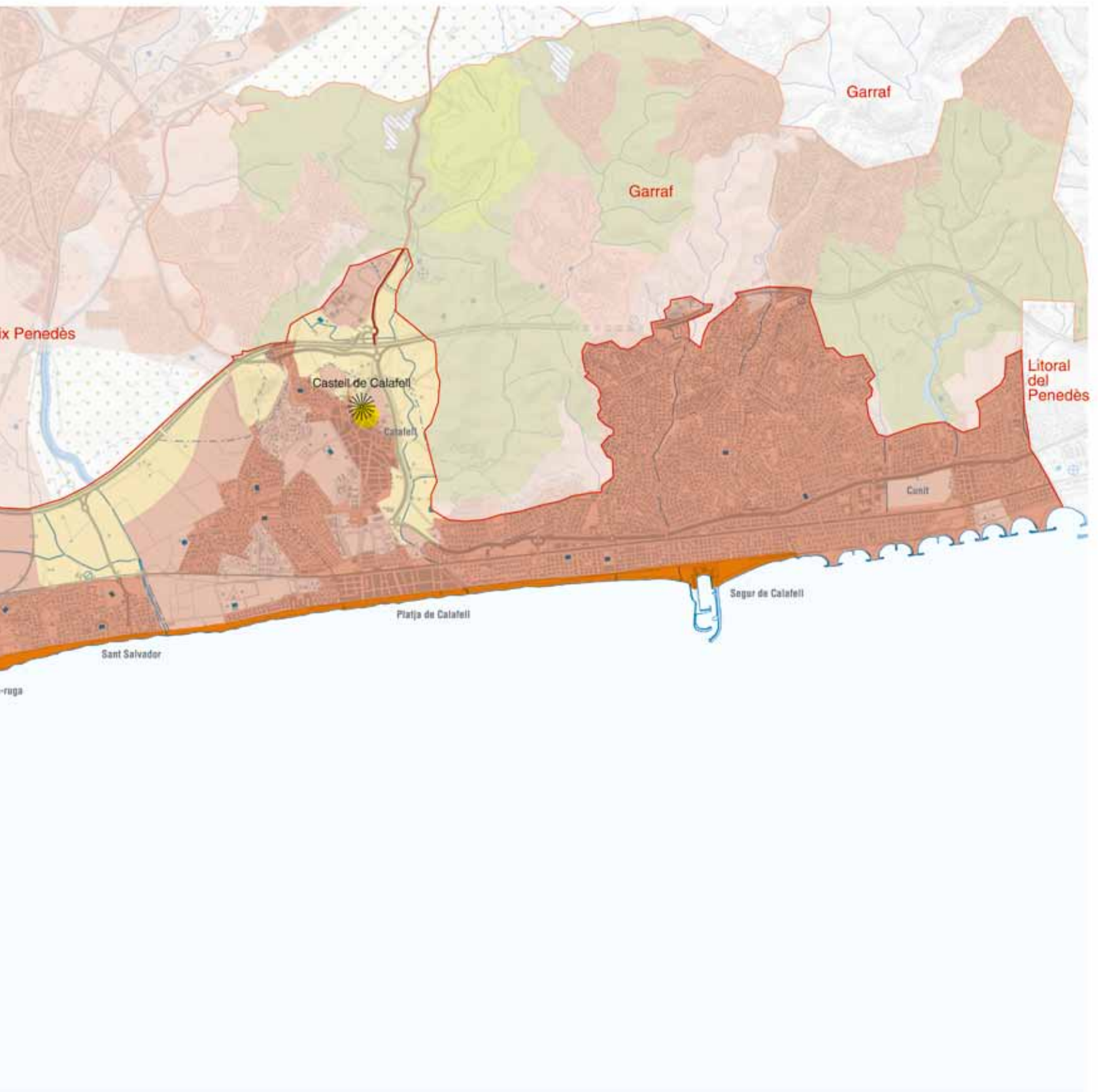
 Sòl urbanitzable

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

 Itinerari motoritzat

676

29. Garraf

Comarca:

Baix Penedès.

Superfície:

2.153 ha

Municipis:

Nord de Cunit i de Calafell, sud de Bellvei i est del Vendrell.

678

El domini de les masses forestals i la presència d'urbanitzacions al seu interior són dos dels principals trets distintius del paisatge del Garraf. Observatori del Paisatge

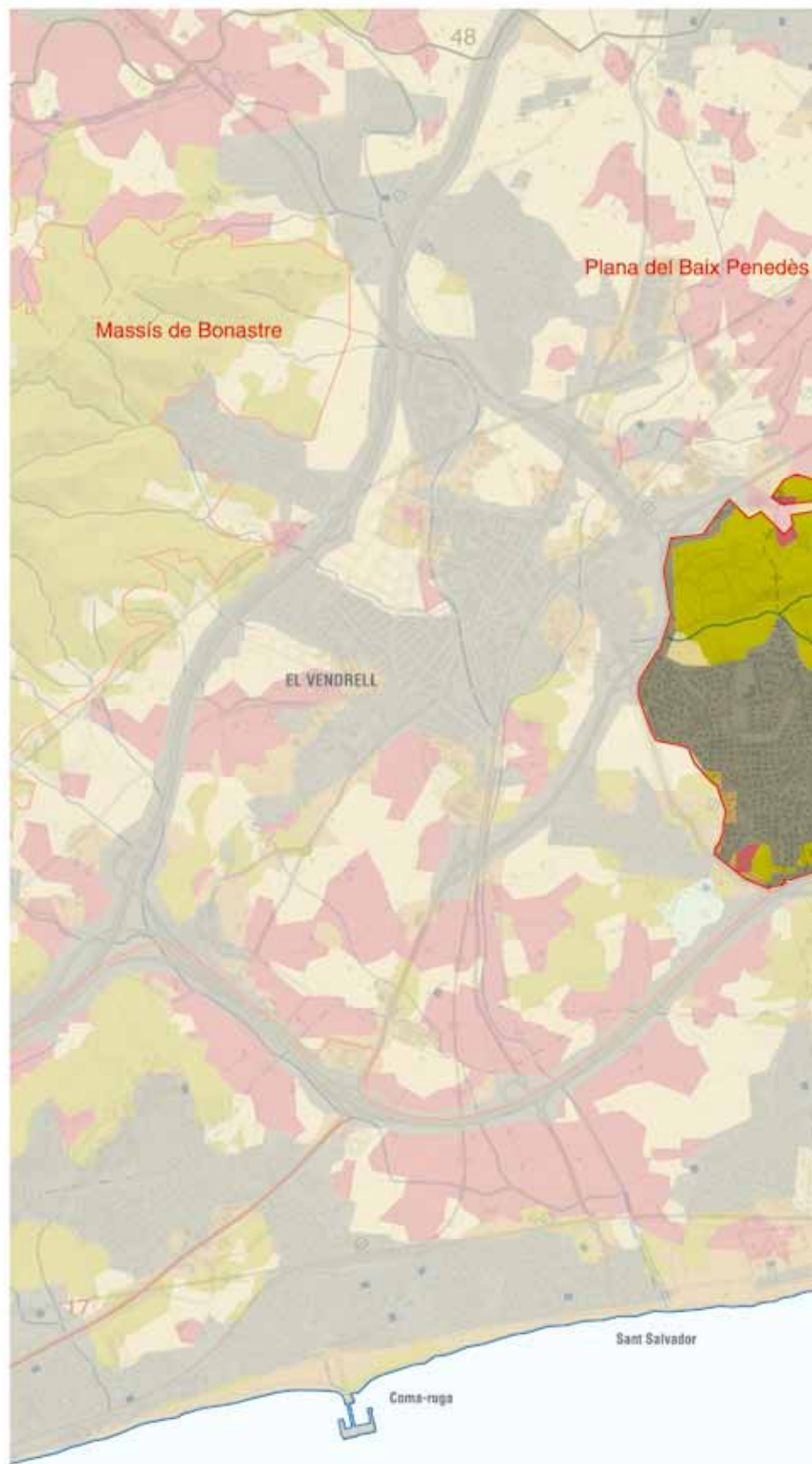
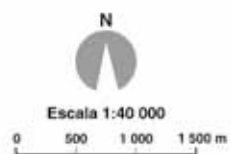
Trets distintius

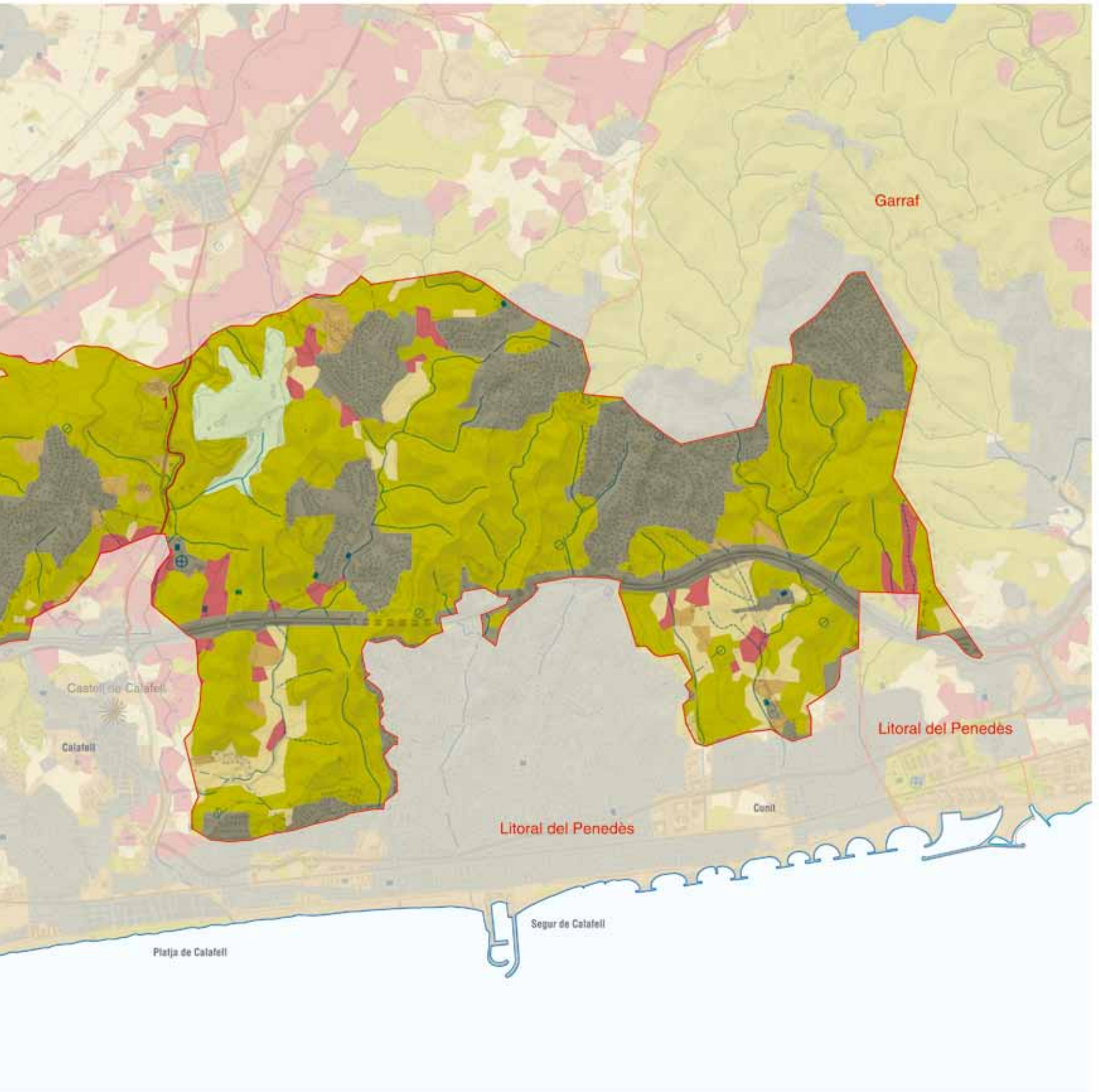
- Serres baixes mediterrànies properes al mar on coexisteix una combinació d'urbanitzacions i de pinedes de pi blanc.
- Cursos d'aigua poc importants i de règim irregular. La riera de Cunit i el torrent de la Cobertera en són els principals.
- La vegetació està formada per màquies i brolles mediterrànies i bosquines de pi blanc.
- Els pocs camps de conreu es localitzen a l'est de la riera de Cunit, a la serra de Sant Antoni, on s'alterna el conreu de la vinya amb els cultius herbacis. Al voltant del torrent de Montpaó, a Calafell, hi ha també camps de vinya, així com al voltant de la urbanització Calafell Parc.

Itinerari motoritzat
1 Calafell - Bellvei

680

Elements naturals i humans que constitueixen el paisatge

El massís del Garraf es localitza a l'extrem meridional de la Serra-lada Litoral Catalana. Si bé la major part del massís es troba a la comarca homònima, hi ha una franja d'uns 20 km² que penetra dins el Baix Penedès, als municipis del Vendrell, Bellvei, Calafell i Cunit, i que configura una morfologia paisatgística diferenciada tant de l'existent a la primera línia de costa com de la de la plana penedesenca mateixa.

Les muntanyes de l'extrem meridional de Garraf constitueixen una frontera natural que s'interposa entre la plana i el litoral del Penedès. Les modestes altituds assolides, que rarament superen els 200 metres i que tampoc tenen un pendent gaire pronunciat, han facilitat la proliferació d'urbanitzacions arreu de les serres, amb una presència més gran al sector oriental.

El relleu davalla des de llevant cap a ponent. La cota més elevada es localitza a la serra del Mig de Calafell, en el límit de terme amb Castellet i la Gornal, amb 222 metres d'altitud. Per sota d'aquesta cota resten el puig de la Granja (181 m), el Pujal (185 m) i la Talaia (132 m).

Geològicament el Garraf mostra dues parts clarament diferenciades. La meitat est, formada per materials calcaris del Cretaci, que són una continuació de la litologia predominant en el massís del Garraf, i la meitat occidental, formada per argiles del Miocè. Malgrat la discontinuïtat en els materials, la fisiografia i els usos i cobertes del sòl donen lloc a un mateix mosaic paisatgístic a tota la unitat.

No hi ha cap curs d'aigua rellevant que s'origini a les serres occidentals de Garraf, només alguns torrents que col·lecten les escasses precipitacions que s'hi enregistren. Tot i que la major part de l'any els torrents romanen secs, cal tenir en compte que en èpoques de grans avingudes el cabal pot augmentar de forma considerable. Els cursos d'aigua més importants són: la riera de Cunit, que neix al peu del puig de la Mina i segueix un curt traçat perpendicular a la línia de costa, i el torrent de la Cobertera que talla l'extrem occidental de les serres pel mas Canyís.

Les pinedes de pi blanc constitueixen la formació vegetal més estesa (*Pinus halepensis*). Es disposen en mosaic tot ocupant l'espai que han deixat lliure les urbanitzacions. Hi ha tres grans sectors on la vegetació predomina en el paisatge: el turó de l'Avenc, al nord de Cunit, el conjunt format per la serra del Mig i la muntanya del Borrell, per sobre de Segur de Calafell; i el marge esquerre del torrent de Cobertera. Al nord-oest de Segur de Calafell, a l'entorn dels turons del Graó i del Pujal, s'estén una àrea recoberta per brolles calcícoles de romaní. En alguns sectors de calcàries cretàiques es mantenen fragments de la màquia de garric i margalló que hostatgen algun individu de càrritx (*Ampelodesmos mauritanica*).

L'agricultura té molt poca presència en aquestes serres. Els pocs camps de conreu es localitzen a l'est de la riera de Cunit, a la serra de Sant Antoni, on s'alterna el conreu de la vinya amb els cultius

Tot i suposar una excepció en uns paratges molt artificialitzats, la vegetació espontània resta més o menys ben constituïda en alguns punts. A la imatge, detall de la muntanya de Borrell. Observatori del Paisatge

herbacis. Al voltant del torrent de Montpaó, a Calafell, hi ha també camps de vinya, així com al voltant de la urbanització Calafell Parc. L'espai agrícola només es manté en aquells indrets on el pendent ho permet i no han estat de moment urbanitzats.

Evolució històrica del paisatge

En aquest espai existeixen restes prehistòriques localitzades en coves i balmes, com la balma de la Graiera, que data d'uns 22.000 anys d'antiguitat i que acollia una petita comunitat humana que es dedicava a la caça i la pesca; o la cova Foradada, ocupada més tardanament que l'anterior i que va estar habitada fins a l'edat del bronze antic. També es troba una altra cova, la de mas Romeu. La presència d'aquestes coves fa pensar que aquesta zona era una de les òptimes per al desenvolupament humà en aquell moment i testimonien una relació entre els humans i aquest paisatge que prové de diversos mil·lennis enrere.

Més endavant es va ocupar el llogarret de Montpaó, que data del segle XI i va ser habitat fins als anys cinquanta del segle XX. El fet que els poblaments es localitzin en indrets elevats respecte del mar pot ser explicat per motius ambientals, ja que tota la costa estava plena d'aiguamolls i representava una zona insalubre i insegura.

De l'edat mitjana daten bona part dels masos existents al Garraf, com el mas de l'Espasa, el mas Romeu o el mas de la Muga.

Un altre factor important per a l'evolució d'aquesta zona és el desenvolupament de l'economia de la vinya. Cap al 1879 la fil·loxera va aparèixer a les terres del Penedès, fet que va provocar una davallada de l'economia i, consegüentment, una davallada de la població. Tot i això, el sector de la vinya es va recuperar plantant ceps americans que eren immunes a la plaga. Però la vinya va deixar d'ocupar gairebé tot el territori i va donar pas a l'olivera, l'ametller i el garrofer.

Segons estadístiques que proporcionen els índexs de població, es pot intuir una transformació del paisatge pausada fins al segle XVIII, amb una profusa ocupació agrícola fins a l'entrada del segle XX, i amb una recuperació forestal durant la primera meitat del segle XX. És a partir d'aquest moment que es van començar a construir les primeres urbanitzacions, un fenomen que s'ha intensificat durant les dues darreres dècades, especialment a partir de l'arribada dels trens de Rodalies a l'estació de Sant Vicenç de Calders i amb la construcció del tram de l'autopista C-32 Sitges-el Vendrell. La proximitat d'aquest territori a centres urbans importants com Calafell, el Vendrell o Vilanova i la Geltrú, juntament amb la millora de l'accessibilitat comentada anteriorment expliquen la progressiva urbanització de la qual han estat objecte els vessants dels turons.

Organització i dinàmica actual del paisatge

El paisatge de les serres occidentals del Garraf està molt antropitzat, tot i que no s'estén fins a la línia de costa, per bé que la influència de la proximitat al mar en la proliferació de les urbanitzacions és evident. El paisatge el constitueix un mosaic d'urbanitzacions, boscos de pins, matollars i restes de conreus de secà.

La vegetació predominant d'aquesta zona muntanyosa són els boscos de pi blanc amb petits claps d'alzinars, i brolles calcícoles de bruc d'hivern i romaní. A les zones més planeres situades a les vores dels torrents de Montpaó i de la Graiera encara es mantenen fragments de conreus de vinya i olivera, i també alguns conreus de garrofers i ametllers, tot i que aquests darrers es troben en franca regressió. Cal destacar que la manca de gestió forestal i l'abandó progressiu de l'agricultura fan augmentar el risc d'incendi a què es veu sotmesa la unitat.

Algunes urbanitzacions són el resultat de la pressió urbanística procedent de les zones planeres properes del Baix Penedès, tant de l'interior com de la línia de costa, en detriment de la vegetació espontània, que ha vist disminuïda la presència tant des d'un punt de vista quantitatiu com qualitatiu.

La urbanització Mas Romeu, és una de les diverses urbanitzacions disperses entre la matriu forestal del Garraf. Observatori del Paisatge

Igualment, els antics corredors biològics que connectaven el Garraf amb la platja, com la riera de Cunit, el torrent de la Casa Nova de Segur o el torrent de la Graiera amb el seu afluent de Montpaó, han estat tallats per l'ampliació dels nuclis de Cunit, el de la platja de Calafell, la construcció de la urbanització de Segur de Calafell i de l'autopista C-32, i consegüentment han perdut elements vegetals singulars, alhora que, en relació amb el paisatge, introduïen àrees diferenciades.

Uns altres usos que es localitzen a la unitat són els serveis, com l'hospital del Vendrell, situat a l'extrem nord-oest de la unitat. Al Club de Golf la Graiera s'ha realitzat una integració paisatgística a microescala amb els tractaments en pedra de les vores dels camins d'accés, les plantacions de plantes autòctones o la conservació d'alguna cabana de pedra seca. També és remarcable la reconversió d'una antiga pedrera en zona d'esbarjo amb gronxadors, graelles, bar, etc.

D'altra banda, les restes històriques i arqueològiques que s'han descobert, tot i ser molt importants des d'una perspectiva patrimonial, estan molt localitzades i descontextualitzades del seu entorn per l'elevat grau d'artificialització del territori. Com s'ha dit, les més antigues són dues coves prehistòriques, la balma de la Graiera i la cova Foradada, però també hi ha altres restes arqueològiques importants, com les del castell de la Muga, el poblament medieval de Montpaó o la torre de la Talaia.

Finalment, cal destacar la presència de les infraestructures viàries. La infraestructura més important, atenent la seva amplada, és l'autopista C-32, que travessa aquest territori d'est a oest, pel sector més meridional. La creació d'accessos per a les urbanitzacions existents en el moment de la seva construcció va comportar un increment dels nivells d'edificació.

L'altra via important és la carretera comarcal TV-2126, que travessa de nord a sud de Bellvei a Calafell i, finalment, tota la resta de vials asfaltats, que són les úniques vies existents per enllaçar les urbanitzacions repartides arreu de l'extrem sud del Garraf.

Algunes activitats presents al Garraf tenen una important incidència visual. A la imatge, explotació d'àrids a Bellvei. Observatori del Paisatge

L'augment de les construccions d'edificis, així com de noves infraestructures viàries, juntament amb els incendis forestals, representen les dinàmiques més importants del paisatge del Garraf.

Expressió artística del paisatge

Com en molts altres indrets del Camp de Tarragona, hi ha poques obres artístiques que hagin representat el paisatge. Hi ha alguns dibuixos, com un del mas de l'Espasa, fet pel pintor de Calafell Josep Rió. Aquest autor, en canvi, sí que utilitza indrets del Garraf amb bones vistes per pintar el nucli urbà de Calafell, amb el castell perfilat dalt del turó.

Les referències literàries són també escasses. És especialment destacat el poema líric *Garraf*, de Ramon Picó i Campanar (1894) escrit en cinc actes i un pròleg, apte per a la representació teatral, el qual d'una banda lloa la intenció del comte Güell (protector de l'escriptor mallorquí) de voler redreçar i donar vida a un territori esquerp i inhòspit i, a la vegada, utilitza al·legòricament topònims, fets històrics i llegendes de la zona per donar nom a personatges clau de la història i referir-hi fets destacats. Igualment conté descripcions molt detallades d'alguns barrancs i caletes, on succeeixen fets rellevants (per exemple, el torrent de l'Infern, l'arenys de Sant Salvador, etc.), fruit del rigorisme, l'autenticació i la pràctica excursionista de l'autor.

684

Entre les descripcions literàries també es pot mencionar aquesta de Manuel Crespo del Grup Surrealista de Madrid, publicat a la revista digital *Salamandra*:

“El mar delimita la zona, que a sus espaldas ve elevarse los acantilados del macizo calcáreo, que la acorralan, alzados hasta la estepa desnuda y duramente erosionada; un paisaje mísero y blanco cuyo perímetro define el horizonte, contrapunteado por algunos pinos retorcidos, plantas aromáticas de aroma juvenil, pitas, lentiscos y palmitos, aferrados a las grietas de un pedregal surcado subterráneamente por arroyos y grutas con estalactitas y estalagmitas, invisibles para quien va por la superficie, pero que se perciben en forma de ecos, la inestabilidad del terreno, los pozos o los silbidos del aire al introducirse en los agujeros de los riscos, asiduamente azotados por vientos que les hacen susurrar mientras, verticales, miran los calveros circundantes. [...]

Me he acostumbrado al Garraf desde mi ventana. Atender, no solo a las cicatrices producidas por las canteras que lo explotan y la especulación inmobiliaria, sino también a la sinuosidad de sus lomas, moteadas por coníferas; a las manadas de gaviotas que hacia él vuelan decididas, guiadas de una resolución instintiva; a las nubes tormentosas cernidas en las cumbres y las estrellas fugaces, que en las noches de verano caen desde el firmamento a su centro; prodigios que se yerguen acometiendo la calma, que imantan porque parecen conducir a alguna revelación, no estática ni extática, sino activa hacia lo no trillado.

Se asciende por una carretera abrupta. Enseguida se dejan atrás los últimos chalets y domésticos jardines. Mientras, los ojos se enredan en la masa marina, cuya óptica se amplía soberbiamente, de manera que desde esa elevación es perceptible una grandiosidad que la vista a ras de orilla escamotea. El mediterráneo es un gran cuerpo durmiente que simula, en la playa, ser amistoso, pero desde el escarpado se aparece como el llamado perenne a la peripecia” (Crespo, 2006).

Valors en el paisatge

Els espais forestals d'aquesta unitat tenen un gran valor ecològic, ja que representen la continuïtat cap al sud del massís del Garraf i actuen com a connectors ecològics entre aquest massís i la plana litoral del Baix Penedès. En aquest sentit hi tenen un paper destacat els torrents.

Els conreus, fa cent anys els protagonistes del paisatge, actualment estan perdent pes i valor productiu. Els paisatges de la vinya i les oliveres, dels garrofers i ametllers, ja només són visibles a les zones més planeres de la unitat, a la vora dels torrents on produeixen un contrast cromàtic destacat en relació amb la resta de la unitat.

Entre els valors històrics, i tal com ja s'ha comentat anteriorment, destaquen la concentració al sector oest del Garraf de tot un conjunt de restes prehistòriques importants que indiquen l'inici del poblament en aquest territori. Es tracta de tres coves, la balma de la Graiera, la cova Foradada i la cova de Mas Romeu, situades al terme municipal de Calafell.

La balma de la Graiera data d'uns 22.000 anys i se sap que es localitzava en una zona de pas, i on els seus habitants es dedicaven a la caça i la pesca. S'hi han trobat importants restes d'ossos treballats i altres peces interessants per conèixer-ne la història.

La cova Foradada es troba situada a la carena de l'Escarnosa. Es tracta d'un aflorament calcari de 5 x 7 m, que deu el nom a un forat fet a la part superior per l'erosió. L'any 1998, els treballs de recerca arqueològica van posar en evidència tres fases d'ocupació durant l'epipaleolític, el neolític i el bronze antic.

La cova de Mas Romeu, situada al vessant nord de la muntanya de Mas Romeu, és de dimensions més petites, d'uns dos metres d'amplada i sis de profunditat, formada per un passadís i una petita cambra. Va ser catalogada com a cova sepulcral eneolítica.

Cap al sector oriental del Garraf, al nord de Cunit, també s'hi ha localitzat una cova, la de l'avenc, on s'han trobat vestigis prehistòrics datats de fa uns 5.700 anys.

Altres valors històrics els formen els poblats medievals, com el llogarret de Montpaó, que data del segle XI, situat al sud de la urbanització de Calafell Parc, i que va ser ocupat fins als anys cinquanta del segle XX. Esdevé un punt estratègic perquè des d'allà es controla part de la vall del torrent de Montpaó.

Al voltant del torrent de Montpaó hi ha un mosaic de conreus que contrasten amb el caràcter eminentment forestal del Garraf. Observatori del Paisatge

La torre de la Talaia, situada més al sud sobre un turonet, tenia la funció de vigilància del litoral; des d'aquí s'avisava, en cas de presència de corsaris, al campaner del poble de Calafell, el qual tocava un senyal d'alerta per a la població. Pel tipus de construcció, es data de començament del segle xv.

Al nord-est de la urbanització de la Franquesa hi ha les restes del castell de la Muga, que es va construir sobre un casalot fortificat datat del segle xi.

Els masos i masies que es troben en aquesta unitat daten del segle xviii en endavant. Alguns d'aquests masos són: el mas de l'Espasa, el mas Romeu (Calafell), el mas del Pla, la masia de Sant Antoni, la Quadra de Vila-seca i el mas Peirot (Cunit), i el mas de la Muga (Bellvei).

Són interessants, també, les barraques de pedra seca, relacionades amb el cultiu de la vinya. La tècnica per a la fabricació d'aquestes barraques es remunta, segons alguns autors, a l'època neolítica, i van arribar a la seva màxima extensió al final del segle xix.

Principals rutes i punts d'observació i gaudi del paisatge

Per les característiques i dimensions d'aquest territori, són poques i curtes les rutes que es poden fer per a l'observació del paisatge. A més, s'ha de tenir en compte que la construcció de la C-32 o de les múltiples urbanitzacions ha comportat la desaparició i/o modificació de la xarxa viària preexistent.

Actualment, la millor manera de contemplar la unitat, mitjançant l'accés motoritzat, és resseguint la TV-2126 de Bellvei a Calafell, que creua la unitat de nord a sud. O bé seguint algun dels camins asfaltats que condueixen a les urbanitzacions, i que amb més o menys encert, les comuniquen entre si.

També es poden fer itineraris a peu per permetre la contemplació més detallada del paisatge. Alguns d'aquests itineraris són:

- Itinerari de Calafell a la cova Foradada. És un traçat dividit en dos parts, una d'inicial, que per un camí asfaltat porta a un segon tram que s'endinsa en el bosc per anar muntanya amunt.

Cal dir que és un itinerari de difícil seguiment, poc concorregut i que la vegetació arbustiva ha anat tapant.

- Itinerari circular de Calafell. Permet, seguint part del recorregut anterior, accedir al mas de l'Espasa i el mas Romeu, accedir al torrent de Montpaó o veure la torre de la Talaia.

Hi ha diversos punts d'observació i gaudi del paisatge, i en destaquen: el turó de l'Avenc, la masia Pla, Montpaó, la cova Foradada, la torre de la Talaia, el mas de l'Espasa i el Pujol.

Possible evolució del paisatge

La dinàmica a què ha estat sotmès el paisatge sembla estancada llevat que hi intervinguin fenòmens exògens.

L'expansió del polígon industrial que limita al nord-oest de la unitat, on es troba el nou hospital del Vendrell, representarà un factor de transformació paisatgística important per aquest sector. En aquesta zona també es contempla la construcció de la variant de l'N-340 al seu pas pel Vendrell, Bellvei, la Gornal i l'Arboç.

Avaluació d'amenaques i oportunitats

Amenaces:

686

- El risc d'incendi és una de les principals amenaces de la unitat atès el nombre d'urbanitzacions que es troben disperses en l'espai forestal.

Oportunitats:

- Tot i la forta pressió humana a què està sotmès el paisatge de la unitat, es mantenen encara espais oberts amb característiques que els fan adients per satisfer les necessitats d'oci i lleure de la població, fet que ha d'afavorir la implementació de mesures per mantenir i preservar aquests espais.
- Paisatge, accessibilitat i tranquil·litat són els principals reclams per a moltes persones que decideixen viure en aquesta zona.

Objectius de qualitat paisatgística

Els objectius de qualitat paisatgística (OQP) que s'exposen a continuació són específics d'aquesta unitat de paisatge. Igualment, també són d'aplicació els objectius de qualitat paisatgística definits per a tot l'àmbit territorial del Camp de Tarragona.

OQP1

Un paisatge de muntanya ben gestionat i sense risc d'incendi forestal. Es caracteritza per una muntanya baixa mediterrània, de serres de pendent suau, àmpliament ocupades per urbanitzacions, amb predomini del mosaic forestal de brolles i pinedes de pi blanc en els espais naturals i algunes planes de conreu a les valls.

OQP2

Unes urbanitzacions de qualitat, funcionals com a teixit urbà. Aquestes urbanitzacions, que ocupen nombrosos vessants i carenes amb vistes al mar, actualment no tenen identitat ni estructura urbana definida.

OQP3

Un paisatge dels espais de transició entre l'espai rural i natural i l'espai urbanitzat que faciliti la permeabilitat ecològica i que procuri unes façanes aparents de les urbanitzacions de qualitat, vetllant alhora per minimitzar-hi el risc d'incendi.

OQP4

Uns teixits urbans de ciutat jardí de qualitat, que respectin les espècies vegetals pròpies d'aquest paisatge (ametllers, garrofers, oliveres...).

OQP5

Un patrimoni de restes prehistòriques localitzades en coves o balmes i restes de l'antic poblament medieval al llogarret de Montpaó que estigui ben gestionat i que mantingui les característiques originals dels seus elements. Que en potenciï, alhora, el valor per a ús social i turístic.

Àrees amb valors especials per protegir

- Entorn d'elements patrimonials de les restes prehistòriques localitzades en coves o balmes (muntanya del Borrell) i restes de l'antic poblament medieval al llogarret de Montpaó. Cal mantenir i donar valor a aquests espais, integrant-los en itineraris adequadament senyalitzats per a l'ús social.

Àrees de foment de la gestió

- Masses forestals de brolles i pi blanc fragmentades per les grans urbanitzacions, i afectades sovint per incendis forestals. Pels valors ecològics, estètics, i d'ús social s'han de mantenir adequadament aquests espais per mitjà d'una gestió forestal que estigui encaminada a la millora ecològica de les comunitats vegetals i a la reducció del risc d'incendis forestals.
- Ribera de la riera de Cunit. Pels seus valors ecològics, estètics i d'ús social, cal restaurar-la i revalorar-la, impulsant la redacció d'un pla de gestió i ordenació integral d'aquest tram de la riera.
- Miradors paisatgístics del turó de l'Avenc, del Pujal, del Montpaó, de la masia Pla, de la cova Foradada, de la torre de la Talaia i del mas Espasa. Cal mantenir i adequar aquests miradors, ja que ofereixen perspectives panoràmiques excel·lents sobre el paisatge, tant de la unitat mateixa com del litoral i de la plana del Penedès.
- Urbanitzacions que s'entenen de forma dispersa arreu de la unitat i que formen un teixit urbà complex i heterogeni. Cal

millorar la imatge global d'aquestes urbanitzacions (especialment els accessos i les perifèries, però també incidir en la regulació de les tipologies constructives i dels tipus de cobertes i els codis cromàtics en les edificacions, així com donar prevalença als elements naturals en el conjunt d'aquests teixits a la vegada que integrin valors naturals i espècies vegetals característiques pròpies del lloc en la urbanització de l'espai públic i l'enjardinament de les parcel·les privades). Per altra banda, en els espais perimetrals, a banda de les qüestions estètiques s'ha de complir la normativa de prevenció d'incendis forestals amb la definició i compleció de les corresponents franges de seguretat.

- Sòl urbanitzable que s'estén per diversos sectors de la unitat (la Muntanyeta, Casa Nova de Segur, torrent de la Casa Nova de Segur i el pla de Mar). Cal promoure els creixements compactes d'aquests espais, de manera que segueixin la trama urbana preexistent i que s'integrin estèticament en l'entorn.

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Edificis i elements amb alt valor històric o simbòlic com al nucli de Montpaó, la masia del mas de l'Espasa i el casalot de Viola presenten un elevat estat de degradació i caldria realitzar-hi accions de restauració.
- Senyalitzar el recorregut d'interès o itinerari paisatgístic de Bellvei-Calafell.

Objectius de qualitat paisatgística

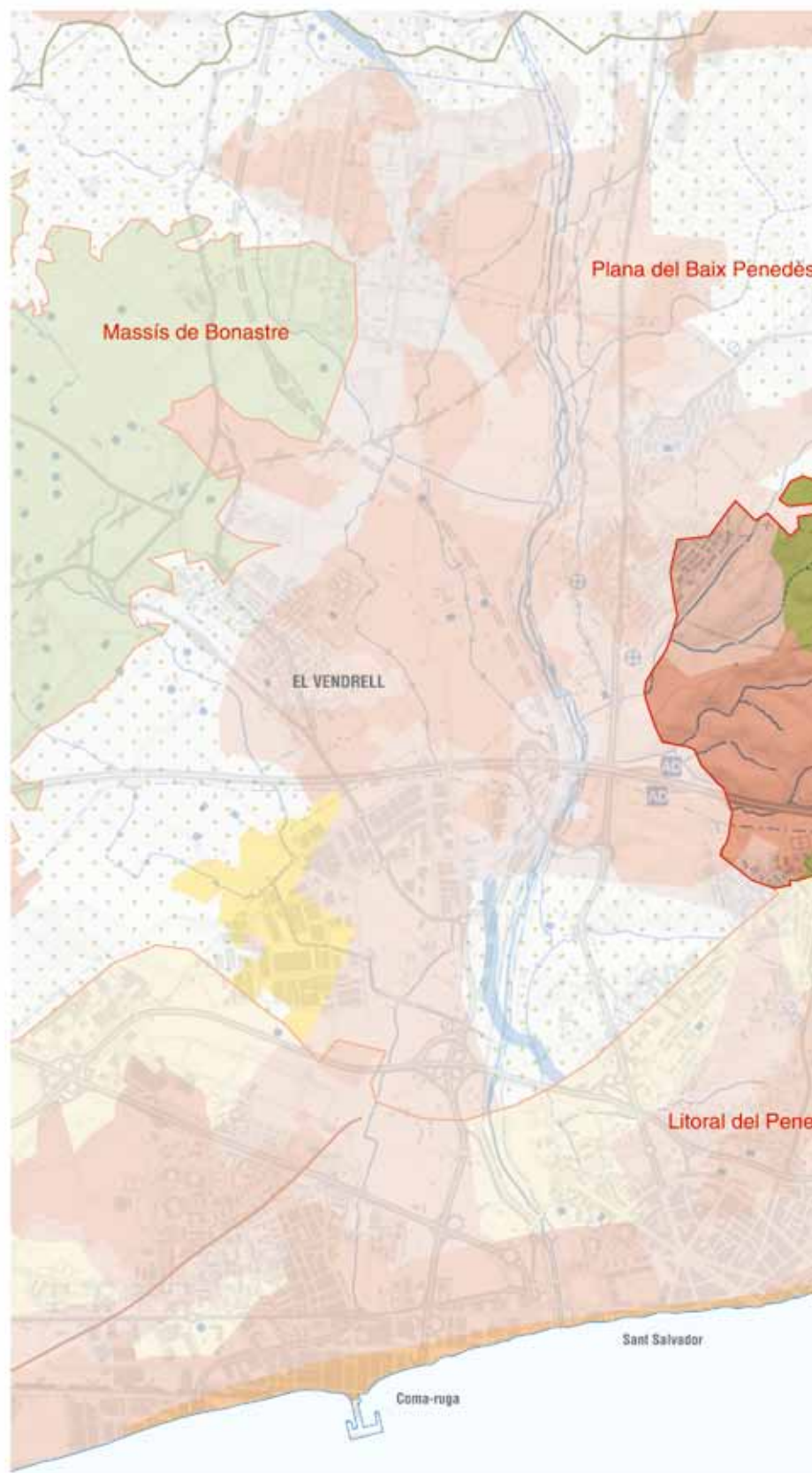
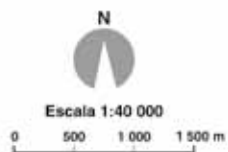
Àrees de foment de la gestió

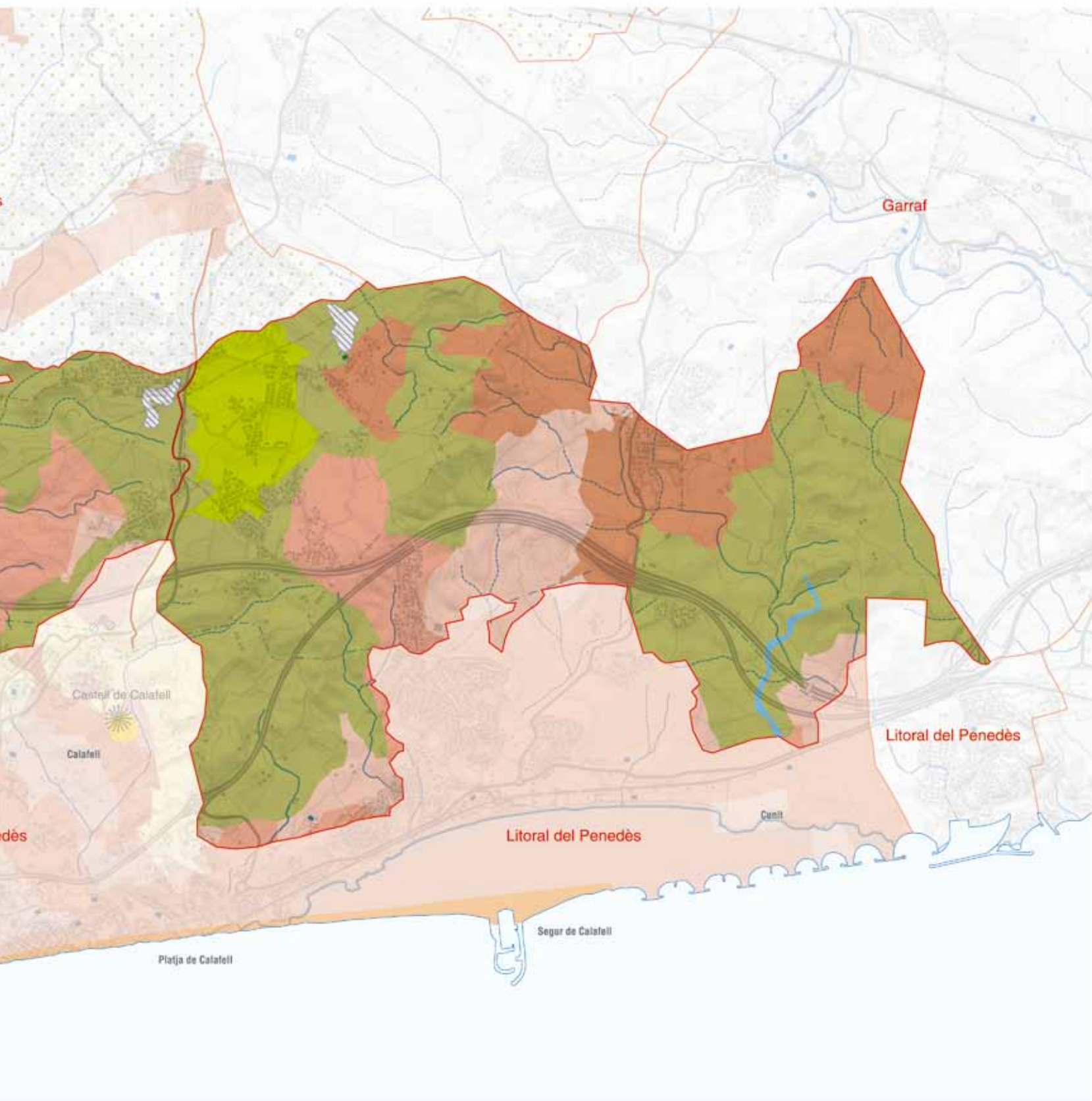
- Massa forestal
- Ribera de la Riera de Cunit
- Urbanització aïllada
- Sòl urbà
- Sòl urbanitzable

Àrees susceptibles d'accions d'ordenació

- Activitat extractiva
- Camp de golf
- Itinerari motoritzat
- Itinerari a peu

688

**Documentació
de referència**

- AGUSTENCH, Anton (2000). *Records de la Mussara*. [Vilaplana]: Ajuntament de Vilaplana.
- AMADES, Joan (1974). *Folklore de Catalunya: rondallística*. Barcelona: Editorial Selecta.
- AMORÓS, Candela; et al. (1982). *L'Alt Camp: marc físic, marc humà*. Valls: Òmnium Cultural.
- ANGLÈS, Fina (2006). *Un passeig amb els sentits de la natura a l'art: itinerari a l'Aleixar i Maspujols amb l'obra de Joaquim Mir i Marià Manent*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- ANGLÈS, R. (1985). *L'ecosistema de la serra de Prades*. Barcelona: CIRIT.
- ANGUERA, Pere; et al. (1995). *Arquitectura del Camp: guia*. Tarragona: COAC-Demarcació de Tarragona.
- ANTON CLAVÉ, Salvador (1997). *Diferenciació i reestructuració de l'espai turístic. Processos i tendències al litoral de Tarragona*. Tarragona: El Mèdol.
- ANTON CLAVÉ, Salvador; BLAY BOQUÉ, Jordi (dirs.) (2001). *El patrimoni de molins de la demarcació de Tarragona. Anàlisi i estratègies d'intervenció*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- ANTON CLAVÉ, Salvador; BLAY BOQUÉ, Jordi (2005). "La petroquímica al Tarragonès. Indústria, seguretat i activitat turística" dins Oriol Nel.lo. *Aquí, no! Els conflictes territorials a Catalunya*. Barcelona: Empúries, p. 353-378.
- ASENS, Joan (1981). *Guia del Priorat*. Tarragona: Llibreria de la Rambla.
- ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFICAS (1883). *Album Pintoresch-Monumental de Catalunya: Santes Creus*. Barcelona: Associació Catalanista d'Excursions Científicas.
- BARRAL, Carlos (1975). *Años de penitencia*. Madrid: Alianza.
- (1982). *Catalunya des del mar*. Barcelona: Edicions 62.
- BARRIL, Joan (1992). *L'Alt Camp*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Governació.
- BAYER, Xavier; GUASCH, CISCO (2001). *Massís del Garraf i conques de l'Anoia, del Foix i del Gaià: paratges naturals: itineraris, fauna i vegetació*. Valls: Cossetània.
- BLASI, Francesc (1931). *Riberes del Gaià*. Barcelona: Tallers Gràfics Hostenchs.
- (2000). *La Vall del Gaià al primer terç del segle XX*. Barcelona: Centre d'Estudis del Gaià i Centre Excursionista de Catalunya.
- BLASI, Ramon (1961). *Selvatànies*. Selva del Camp: Adesel.
- BLAY BOQUÉ, Jordi; NAVARRO, Lluís (2005). *Guia de Bonastre*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- BOLÒS, Oriol de (1967). *Comunidades vegetales de las comarcas próximas al litoral entre los ríos Llobregat i Segura*. Barcelona: Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona.
- BRAUDEL, Fernand (1985). *La Méditerranée, l'espace et l'histoire*. París: Flammarion.
- BRAUN-BLANQUET, Josias; BOLÒS, Oriol de (1950). "Aperçu des groupements végétaux des Montagnes tarragonaises", *Collectanea Botanica*, vol. 2, p. 303-342.
- CABANEL, Jean (1995). *Paysage, paysages*. París: Jean-Pierre de Monza.
- CAHNER, Max (dir.) (1992). *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana. Vols. 5, 7 i 9.
- CALENDARI del pagès (1980). Barcelona: Institut Agrícola Català de Sant Isidre.
- CALLEJA, Carlos; CORTÉS, Gabriel; VECIANA, Joana (1986). *El Baix Camp. Població, economia i territori*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- CAMINS, Josep (1973). *Col·lecció iconogràfica de quinze goigs del gloriós màrtir Sant Magí de Brufaganya*. Vilanova i la Geltrú: Joan Rius i Vila.
- CARBONELL I BUADES, Marià; et al. (1995). *L'església de Sant Jaume d'Ulldemolins*. Falset: Arts Gràfiques Octavi.
- CARLAN, Jean; CHARBONNEAU, Henry (1952). *Guide du touriste lettré. A la découverte de l'Espagne*. París: Éditions Touristiques et Littéraires.
- CASAS, Antoni (1981). *De l'Alt Camp al Priorat*. Barcelona: Gráf. Diamant.
- (1993). *Per les muntanyes del Baix Camp: ermites i paisatges*. Barcelona: Claret.
- CASASSAS, Lluís; et al. (1988). *La natura i l'home a les Muntanyes de Prades*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- CATALÀ, Benjamí (1991). *El Montmell: sostre del Baix Penedès: ressenya històrica amb dibuixos de tots els llocs, ermites, castells i masies*. La Bisbal del Penedès: l'autor.
- CENTRE D'ESTUDIS DEL GAIÀ (1997). *La Resclosa: estudis de la Vall del Gaià*. Vila-rodona: Centre d'Estudis del Gaià.
- CENTRE EXCURSIONISTA FRANCOLÍ (1982). *Itinerari per l'alzinar de la Pena*. L'Espluga de Francolí: Centre Excursionista Francolí.
- COBERTERA, Eugenio (1986). *Los suelos cultivados de la provincia de Tarragona*. [Tarragona]: Diputació de Tarragona.
- CONTUJOCH, Josep M. (1999). *Ràfegues muntanyenques: recull d'anècdotes, llegendes, humorades i rondalles de les Muntanyes de Prades*. Valls: Cossetània.
- COROLEU, Josep (2006). "Vallfogona de Riucorb", dins *Veus i perfils de la Baixa Segarra*. Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Baixa Segarra, p. 82.
- CRESPO, Manuel (2006). "Garraf" [en línia], *Salamandra*, núm. 15-16. Disponible a: <<http://gruposurrealistademadrid.org/manuel-crespo-garraf>> [consulta: 23.10.2012].
- CREUS, Teodor (1884). *Santas-Creus: descripció artística de este famoso monasterio y noticias históricas referentes al mismo y a los reyes y demás personas notables sepultadas en su recinto*. Vilanova i la Geltrú: Librería Religiosa-Científica Literaria de Francisco Granell Aymat.
- DEFFONTAINES, Pierre. (1972). *El Mediterráneo: la tierra, el mar, los hombres*. Barcelona: Juventud.

- DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT (1996). *Pla d'espais d'interès Natural*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DEPARTAMENT DE MEDI AMBIENT I HABITATGE (2002). *Pla territorial sectorial de la implantació de l'energia eòlica a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES (2005a). *Pla director urbanístic del sistema costaner*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2005b). *Pla director de les activitats industrials i turístiques del Camp de Tarragona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- (2010). *Pla territorial parcial del Camp de Tarragona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- DOMINGO DE PEDRO, Màrius (2000). *Muntanyes de Prades: excursions naturals, 25 itineraris*. Valls: Cossetània.
- DOMINGO DE PEDRO, Màrius; BORAU, J. Antoni (1998). *Muntanyes de Prades: paisatge i fauna*. Valls: Cossetània.
- ESPINÀS, Josep M. (1978). *Les comarques del Principat*. Barcelona: Blume.
- (1984). *Viatge al Priorat*. Barcelona: Selecta.
- (1991). *Obres completes. Vol. 5*. Barcelona: La Campana.
- ESTREM, Salvador (1927). *Elegia del Priorat i altres versos*. Gandesa: El Llamp.
- (1933). *Obres completes I*. Falset: Centre d'Estudis Falsetans.
- (1936). *El Crist de la Solitud*. Falset: Edicions Priorat.
- FERRÉ, Rafael (1995). *Les muntanyes de Prades: guia itinerària*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.
- FIGUERAS, Lluís M. (1986-1999). *El Senyoriu de Celma*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- FOLCH, Ramon (ed.) (1976). *Natura, ús o abús?: llibre blanc de la gestió de la natura als Països Catalans*. Barcelona: Barcino.
- (dir.) (1985-1992). *Història natural dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- (1980). *La flora de les comarques litorals compreses entre la riera d'Alforja i el riu Ebre*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1986). *La vegetació dels Països Catalans*. Barcelona: Ketres.
- (1990). *Comprendre la natura*. Barcelona: Barcino.
- FOLCH, Ramon; VELASCO, Eulàlia (1974). *Dades cartogràfiques per a l'estudi de la vegetació de les muntanyes de Prades*. L'Espluga de Francolí: XVIII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos.
- 694 FORT, Eufemià (1936). *Santes Creus: notes històriques i descriptives*. Barcelona: [Daniel Cochs i Reig].
- GARCÍA MÁRQUEZ, Gabriel (1979). *Cien años de soledad*. Barcelona: Argos Vergara.
- GASSOL, Ventura (1924). *La cançó del vell Cabrés: poema dramàtic en tres actes*. Barcelona: Llibreria Italiana.
- GONZÁLEZ LEDESMA, Francisco (1997). *Crónica sentimental en rojo*. Barcelona: Circulo de Lectores.
- GONZÁLEZ REVERTÉ, Francesc (2002). "Estrategias de sostenibilidad para espacios suburbanos en Cataluña. El caso del Baix Penedès", *Geocrítica: Scripta Nova. Revista de geografía y ciencias sociales*, vol. IV, núm. 122. Disponible a: <<http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-122.htm>> [consulta: 08.11.2012].
- (2002). *El Vendrell, de poble a ciutat*. Valls: Ajuntament del Vendrell; Edicions Cossetània.
- GONZÁLEZ REVERTÉ, Francesc; OLIVERAS SAMITIER, Josep (2003a). *Ordenació del territori i sostenibilitat al Camp de Tarragona*. Reus: Fundació d'Estudis Socials i Nacionals Josep Recasens i Mercadé.
- (2003b). "El Camp de Tarragona: freus, possibilitats i planejament territorial", *Papers*, núm. 39, p. 75-99.
- GÜELL, Hortensi (1902). *Florescència. Col·lecció d'ensaigs literaris*. Vilanova i la Geltrú: Oliva impressor.
- GUIMERA, Àngel (1978). *Obres completes, vol. II*. Barcelona: Selecta.
- GUITERT, Joaquim (1927). *Real Monasterio de Santes Creus: guía, descripción, fundación y destrucción del monasterio*. Barcelona: Casa Provincial de Caridad.
- IGLÉSIES, Josep (1932). *La terra d'en Gallarí: narracions y paisatges de la muntanya tarragonina*. Reus: Llibreria Nacional i Estrangera.
- (1948). *Les ciutats del món*. Barcelona: Arca.
- (1963). *La reconquesta a les valls de l'Anoia i el Gaià*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (1968). *La crisi agrària de 1879-1900: la fil·loxera a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- (1975a). *Els aprofitaments agrícoles del Baix Penedès*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1975b). *Les minves dels cultius i de la població a la comarca del Priorat*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (1980). *Sintesi de la població del Baix Camp a partir del segle XIV*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.
- IGLÉSIES, Josep; SANTASUSAGNA, Joaquim (1929). *Les muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena: guia itinerària precedida d'un esbós monogràfic*. Reus: Ricard Ferrer i Gili.
- (1931). *Del Camp de Tarragona a l'Ebre: guia itinerària precedida d'un esbós monogràfic*. Reus: Imp. M. Roca.
- (1934). *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles: guia itinerària precedida d'un esbós monogràfic*. Reus: Imp. Marian Roca.

- INSA, Josep (2003). *La Vida tradicional a les Muntanyes de Prades*. Valls: Cossetània.
- LLENAS, Josep (2001). *Reculls històrics de Montagut i Valldossera*. Valls: IEV.
- LLOP TOUS, Josep (2002). *La industrialització de Tarragona (1957-1971) i les seves circumstàncies*. Tarragona: Arola Editors.
- LÓPEZ BONILLO, Diego (1988). *Los climas de Tarragona y sus repercusiones agrícolas*. Diputació de Tarragona.
- LÓPEZ BONILLO, Diego (coord.) (1991). *La Conca de Barberà. Territori, població i activitats econòmiques*. Barcelona: Caixa de Catalunya.
- LÓPEZ BONILLO, Diego; et al. (1995a). *Geografia del Camp de Tarragona*. Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla.
- (1995b). *Geografia del Baix Gaià*. Altafulla: Centre d'Estudis d'Altafulla.
- LÓPEZ BONILLO, Diego; ROVIRA, Salvador J. (2002). *Nova guia de Capafonts*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- LÓPEZ-MONNÉ, Rafael (2004). *A peu per les comarques de Tarragona. 25 passejades i excursions*. Tarragona: Arola editors.
- (2005). *Camins històrics i tradicionals de les comarques de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- LÓPEZ, Jordi (2002). *Sostres comarcals de Catalunya*. Valls: Cossetània.
- LYNCH, Kevin (1984). *La imagen de la ciudad*. Buenos Aires: Gustavo Gili.
- MARGALEF, Joaquim; BLAY, Jordi; BERNAL, Pedro (1990). *El Baix Penedès. Transformacions econòmiques i reutilització de l'espai*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- MARTÍ, Josep; et al. (1988). *L'Alt Camp: anàlisi d'una economia equilibrada*. Barcelona: Caixa d'Estalvis de Catalunya.
- MARTÍNEZ I GARCIA, Manel (2001). *El bosc de Poblet al llarg del temps*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- MASALLES, Ramon M.; et al. (1987). *El paisatge vegetal de la Conca de Barberà*. Montblanc: Museu Comarcal de la Conca de Barberà.
- MAURI, Josep (2001). *50 itineraris a peu per Catalunya*. Valls: Cossetània.
- MÉLICH, Josep (2003). *L'Argentera... quan anàvem amb avarques: solatges de memòria*. Valls: Cossetània.
- MIQUEL, Marina; SANTESMASES, Josep; SAUMELL, Dolors (1999). *Els castells del Gaià*. Valls: Cossetània [etc.].
- MINGUET I BATLLORI, Joan M. (2000). *Joan Miró: l'artista i el seu entorn cultural (1918-1983)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MONT, Anna (1993). *El mas de Fortet: Capafonts, muntanyes de Prades*. Barcelona: Fundació Pere Vergés.
- MÓRA, Francesc (2000). *Entre Marmellar i el Montmell*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MUNTANYOLA, Ramon (1982). *Llocs i focs*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.
- NAVARRO, Francesc (1983). *Guia de Montferri: Alt Camp*. Tarragona: Diputació Provincial.
- NOGUÉ, Joan (2004). "Paisatges híbrids", *La Vanguardia*, suplement *Culturas*, 29 de desembre de 2004, p. 16-17.
- (2005). "Paisatge, identitat i globalització", *Espais*, núm. 50, p. 18-25.
- NOGUÉ, Joan; SALA, Pere. (2006). *Prototipus de catàleg de paisatge. Bases conceptuals, metodològiques i procedimentals per elaborar els catàlegs de paisatge de Catalunya*. Olot: Observatori del Paisatge de Catalunya.
- NOVELLA, Joaquim (1991). *L'economia del Baix Penedès*. Vilafranca del Penedès: Caixa Penedès.
- OLIVERAS, Josep (1983-1985). *Quaderns de viatge per les comarques de Catalunya*. Barcelona: Teide.
- OLLER, Narcís (1928). *La febre d'or*. Barcelona: Gustau Gili.
- (1985). *Vilaniu*. Barcelona: Edicions, 62.
- ORIOI I CARAZO, Ma. del Carme (2005). *El patrimoni oral a les comarques de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- OSONA, Artur (1890). *Guia-itineraria de las regions compresas desde Montserrat al Camp de Tarragona y de La Segarra al Panadés*. Barcelona: La Renaixensa.
- PALAU I DULCET, Antoni (1912). *La Conca de Barberà: monografia històrica y descriptiva*. Barcelona: Francesch Altés.
- PALOMAR, Salvador (1990). *Les Majorales del roser d'Ulldemolins*. Reus: Carrutxa.
- PALOMAR, Salvador; Fonts, Montserrat (1992). *Santa Maria de Montsant*. Reus: Carrutxa.
- PEREA, Eugeni (1997). *Les Mallorquines*. Barcelona: Destino.
- PERUCHO, Joan (2010). *Les històries naturals*. Barcelona: Edicions 62. [Edició original de 1960].
- PINTÓ, Josep (1999). "El paisatge de dunes i maresmes de Torredembarra", dins *Professor Joan Vilà Valentí: el seu mestratge en la geografia universitària*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 1.515-1.528.
- (2005). "El paisatge litoral", *Espais*, núm. 50, p. 66-77.
- PLA, Josep (1976). *Tres guies*. Barcelona: Destino.
- (1997). *Guia de Catalunya*. Barcelona: Destino.
- PLANAS, Ignasi (1988). *Les muntanyes de Prades: un model d'ordenació d'àrees marginals*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.

- (1999). *L'Alt Gaià, entre la Segarra i el Camp: els millors itineraris a peu i en bicicleta per les serres de Ancosa, Brufaganya, Miralles, Montclar, Montmell, Queralt, Selmella*. Valls: Cossetània.
- (2001). *Les muntanyes de Prades: 20 recorreguts per boscos, cingles i barrancs*. Valls: Cossetània.
- PREVOSTI, Marta; GUITART, Josep (dirs.) (2010). *Ager Tarraconensis*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica. (Documenta; 16).
- PUIG, Joan (1928). *Els tres al·lucinats*. Badalona: Proa.
- (1929). *El Cercle màgic*. Badalona: Proa.
- (1936). *La farsa i la quimera*. Badalona: Proa.
- QUERALT, Ramon (2008). *Les cabanes de volta de les Borges Blanques: paisatges fets i gent*. Valls: Cossetània.
- RECTOR DE VALLFOGONA (1820). *Poesias jocosas y serias del célebre Dr. Vicens Garcia, rector de Vallfogona*. Barcelona: Imprenta Nacional de Josep Torner.
- (1985). *Antologia poètica*. Santes Creus: Fundació Roger de Belfort.
- RIBA, Oriol; et al. (1979). *Geografia Física dels Països Catalans*. Barcelona: Ketres.
- RIEBS, Domènec (2002). *El Pont d'Armentera*. Valls: Cossetània.
- RIERA, Marcel (1979). *Estampas tarraconenses*. Tarragona: Ajuntament de Tarragona.
- ROIG, Joan (1989). *Sobre les ales de l'aurora: antologia poètica d'Ulldemolins preparada per Joan Roig*. Ulldemolins: Ajuntament d'Ulldemolins.
- (1992). *Pinzellades de blavor: antologia de versos populars contemporanis; recollits i ordenats per Joan Roig Ulldemolins*. Ulldemolins: Ajuntament d'Ulldemolins.
- ROQUER, Santiago (1988). *Procés d'industrialització i creixement demogràfic a la conurbació Tarragona-Reus*. Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya.
- ROQUER, Santiago (coord.) (1993). *Comarques de Tarragona*. Tarragona: Diputació de Tarragona.
- ROQUER, Santiago (ed.) (1999). *Diagnosi socioeconòmica. Estratègies de desenvolupament a la província de Tarragona*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.
- ROUPNEL, Gaston (1978). *Histoire de la campagne française*. París: Plon.
- ROVIRA, Antoni (2000). *Teatre de la natura*. Teatre de la ciutat. Barcelona: Proa.
- ROVIRA, Salvador J.; LÓPEZ BONILLO, Diego (1985). *Guia de Capafonts*. Tarragona: Diputació Provincial de Tarragona.
- 696 SALADIÉ GIL, Sergi (2004). "El conflicte de les centrals eòliques a les serres del Mestral i de l'Ebre", *Excursionisme: revista de la Unió Excursionista de Catalunya*, núm. 323, p. 22-27.
- (2008). "Anàlisi del procés d'implantació de centrals eòliques a les serralades del Mestral", *Revista de Geografia*, núm. 5, p. 95-114.
- SANTAMARIA, Joan (1954). *Visions de Catalunya: vol. 1 Catalunya nova*. Barcelona: Editorial Selecta.
- SANTESMASES, Josep (1984). *El segle XIX a Vila-rodonà*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs.
- (1999). "Pel Gaià abrupte", *A Vol d'Ocell*. Valls: El Pati, p. 57-72.
- (2002). *Riu avall: recull d'articles (1986-2002)*. Valls: Cossetània.
- (2006). "La bella Baixa Segarra", dins *Veus i perfils de la Baixa Segarra*. Santa Coloma de Queralt: Associació Cultural Baixa Segarra, p. 19.
- SANTESMASES, Josep; CUNILLERA, Joan (2006). *Santes Creus i les terres del Gaià: proses pintades*. Tarragona: Arola editors.
- SANZ, Hilari (1991). *Bolets comestibles de la Vall d'Ulldemolins*. Falset: Arts Gràfiques Octavi.
- SEGURA, Joan (1887). *Història del Santuari de Sant Magí*. Barcelona: Tip. Catòlica.
- SERRA, Ricard (2005). *Comarques i subcomarques de Catalunya: vol. 1.1 Alt Camp, Baix Penedès*. Mollerussa: Agrupació Catalana Col·lejo de Promoció Excursionista.
- SOLDEVILA, Llorenç (2010). *Comarques tarragonines i Terres de l'Ebre*. Barcelona: Pòrtic.
- SOLÉ SABARIS, Lluís (dir.) (1958-74). *Geografia de Catalunya*. Barcelona: Aedos.
- SUGRANYES, Josep M. (2001). *De Reus a Prades i Poblet: a peu pels camins de la història, la llegenda i l'anècdota*. Valls: Cossetània.
- (2006). *Camins de muntanya: excursions d'hivern: Rojals, Vandellòs, el Montmell, Vilanova de Prades, la Riba, Capafonts, Arbolí, l'Albiol, Gandesa, Montblanc*. Valls: Cossetània.
- TODA, Eduard (1883). *Poblet; Recorts de la Conca de Barberà*. Barcelona: Impr. Estampa de la Renaixensa.
- TOLDRÀ, Montserrat (1989). *Ulldemolins, l'espai natural*. Ulldemolins: Teix.
- (1990). *Ulldemolins en el segle XIX*. Ulldemolins: Ajuntament d'Ulldemolins.
- (1994). *Mig segle d'història d'un poble: Ulldemolins 1900-1950*. Falset: Arts Gràfiques Octavi.
- VERNET I BORRÀS, Joan (1996). *Vandellòs al segle XIX. Notes històriques*. Vandellòs: Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant.
- VIDAL, Vidal (1988). *Les rutes de Ponent. II El país de les pomes*. Lleida: Pagès.
- VIOLANT, Ramon (1955-1959). *Etnografia de Reus i la seva comarca: el Camp, la Conca de Barberà, el Priorat*. Barcelona: Associació de Estudios Reusenses.
- VIRGILI, Antoni (2004). *Salomó*. Valls: Cossetània.

ISBN: 978-8439389309

9 788439 389309

Generalitat
de Catalunya
**Departament
de Territori
i Sostenibilitat**

Observatori del Paisatge

Associació
Empresarial
Química
de Tarragona